AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

CİLT-I

ŞEKERBANK T.A.Ş.'nin
Katkılarıyla Yayımlanmıştır.

İKİNCİ BASKI
ANKARA -2016

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR

Bekir ŞAHİN

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

Sahibi

T.C.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Yönetim

T.C.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü
Dumlupınar Bulvarı No: 151 Eskişehir Yolu 9. Km
06530 Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 449 43 00

www.gtb.gov.tr
http://esnaf.gtb.gov.tr
http://ahilik.gtb.gov.tr

Sponsor

Şekerbank

© Bütün yayın hakları T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na aittir.

Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek kullanılabilir.

Ankara 2016

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

BAKAN
Bülent TÜFENKCİ

MÜSTEŞAR
Cenap AŞCI

ESNAF VE SANATKÂRLAR GENEL MÜDÜRÜ
Necmettin ERKAN

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

YAYIN KURULU
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ (Başkan)
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN
Prof. Dr. Ali BORAN
Prof. Dr. Caner ARABACI
Doç. Dr. Murat ÖNTUĞ
Doç. Dr. İsmail ÇİFTCİOĞLU
Doç. Dr. Barış SARIKÖSE
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ
Bekir ŞAHİN

YARDIMCI ARAŞTIRMACI
Yrd. Doç. Dr. Cemile TEKİN

KOORDİNASYON
İlhan POLAT (Başkan)
Çağatay Yasin KARABOĞA
Bahadır Gökhan ÖZÇELİK
Hasan DURUKAN

SANAT DİREKTÖRÜ
Mehmet Akif TUTAR

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
Gizem Müge KARS ÇUHADAR

YAPIM
FNF Reklam ve Danışmanlık

ISBN
978-605-5254-21-6

BASKI
CTA Tanıtım Matbaacılık

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

Ahiliğe sahip çıkmamız,
atalarımızın değerlerini yaşatmanın yanında,
özümüzü kavramamızı da sağlayacaktır.
Ahilik konusunda yapılacak her çalışma bizi kendimizle,
tarihimizle buluşturacaktır.

Selçuklulardan Osmanlılara kadar bizi bugünlere getiren devletlerin çok güçlü temeller üzerinde yükselmesinde etkili olan kurumların başında Ahilik Teşkilatı gelir.

Ahiler toplumu birleştiren, kaynaştıran, bir arada tutan değerlerin uygulanması, toplumsal denetim mekanizmasının işlemesinde çok önemli görevler almıştır. Bu bakımdan sosyal, kültürel, siyasal, dini ve askeri işlevlere de sahip olan Ahilik Teşkilatı, milletimizin adeta Anadolu'ya vurulan mührüdür.

Ahiler, topluma en kaliteli ve en hesaplı hizmeti verirken, aynı zamanda bulundukları mahallede sosyal yardımlaşmayı, dayanışmayı, güvenliği sağlamada aktif rol almıştır. Kaynağını Kur'an ahlakından alan Ahi ilkeleri, toplumda kin ve nefret tohumlarının atılmasını engellemiş, milletin barış ve sevgi temelinde büyümesine yardımcı olmuştur.

Toplumun önderi, ileri geleni, bugünkü manada aydını olan Ahilerin davranışları ahlak ve adab üzerinedir. Yemek yerken, su içerken, ürününü satarken, alışveriş ederken, yürürken, evden çıkarken hasılı gündelik hayatın her anında Ahiler, hep bu ahlak ve adaba uygun hareket ederek, topluma örnek olmuşlardır.

Ahiliğin açık şartları olan; "elini, kapını ve sofranı açık tut" ilkesiyle, kapalı şartları olan "dilini, gözünü, belini bağlı tut" anlayışı, maddi yönü öne çıkan günümüz insan ilişkileri ve sosyalhayatı için ihtiyaç duyduğumuz çerçeveyi ifade ediyor.

Ahiliğe sahip çıkmamız, atalarımızın değerlerini yaşatmanın yanında, özümüzü kavramamızı da sağlayacaktır. Ahilik konusunda yapılacak her çalışma bizi kendimizle, tarihimizle buluşturacaktır.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'mızın hazırladığı Ahilik Ansiklopedisi, bu bakımdan son derece önemli bir kaynak özelliği taşıyor. Ahilik ruhunun gelecek nesillere aktarılması için bu türvasıflı çalışmalara ihtiyaç var. Ansiklopedinin hazırlanmasına emeği geçen herkesi tebrik ediyorum.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Cumhurbaşkanı

Ahilik gibi kıymetli bir geleneğimiz varsa,
dünya realitesini insani eksende dönüştürecek bir gücümüz de var demektir.

İnsanlığın ortak ideali; barış, huzur ve iyiliğin hâkim olduğu, sosyal ve ekonomik kurumların insan fıtratıyla uyum içerisinde teşekkül ettiği, fertlerin talepleriyle toplumun müşterek çıkarları arasında ahlaki, rasyonel dengenin kurulduğu mütekamil bir dünya düzeni içinde yaşamaktır.

Daha iyi bir dünyada yaşama çabalarının hasılası olan medeniyetler, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, dini kurum ve yapılar arasında bütünlüklü bir ilişkiyi tesis edebildiği nispette yaşama imkanına sahip olmuştur.

Anadolu topraklarında filizlenen Türk-İslam kültür ve medeniyetimiz, mevcut imkan ve kaynaklarını kadim değerlerle terkip eden seçkin örnekler ortaya koyarak tarihi bir güç, bir cazibe merkezi olmayı başarmıştır. Sahibi olduğumuz medeniyet birikimi bugün bizim için vazgeçilmez bir rehber olmaya şüphesiz ki devam etmektedir.

Medeniyetimiz, hayatı ebediyet ufkuyla anlamlandıran, maddi realiteyle manevi değerler arasındaki korelasyonu en somut şekliyle tezahür ettirecek bir zemin üzerine inşa edilmiştir.

Ahilik, bu anlamda medeniyetimizin en güçlü ve karakteristik temellerinden biridir.

Türk esnaf ve zanaatkarlarının iktisadi gücünü artıran önemli bir dayanışma müessesesi olarak ortaya çıkmış, sosyal, iktisadi fonksiyonuyla olduğu kadar kültürel ve ahlaki boyutuyla da belirleyici rol oynamıştır. İktisadi dayanışmayı sağlamanın yanında sosyal ahlakı tekamül ettirici özellikleriyle önem kazanmıştır.

Buna göre ahilik; cömertliktir, eli açıklıktır, manayı maddeye üstün tutmaktır. Dürüstlük, vefa, güzel ahlak demektir.

Ahi, üç şeyi; elini, dilini, belini bağlı tutar.Üç şeyi de; kapısını, kesesini, sofrasını açık tutar.

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran, gerçek bir medeniyet sembolü, tarihimizin yüksek şahsiyetlerinden biridir. Ahinin tarifini çok beliğ bir şekilde yapmış,"Ahi, dağıtan değil, toparlayandır. Yıkan değil, yapandır" demiştir.

Ahiliğin temel prensiplerini kendine şiar edinen milletimiz; "kapını ve sofranı açık tut" öğretisini varlık sebebi sayan, muhtaç ve ihtiyaç sahibi olan ülkelerin yanında yer alarak, Ahilik geleneğinin gerçek bir varisi olduğunu göstermiştir.

Manevi değerlerin milletimizin ruhuna nakşedilmesinde tarihi rol oynayan ahilik, bugün bile bize ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Biz de Ahi Evran hazretlerinin öğüdüne uygun olarak ülkemizi her daim daha ileri hedeflere, daha güzel yarınlara götürmenin kararlılığıyla yolumuza devam ediyoruz. Yaptığımız her işte, attığımız her adımda, bu toprakların ruh köküne yaslanmanın çabasını veriyoruz.

Medeniyet birikimimizin tüm izlerini bünyesinde barındıran şehirlerimize baktığımızda, Ahiliğin tarihe ve mekâna atılan tohumlarından büyüye gelmiş meyvelerini her alanda görmemiz mümkün.

Ahilik gibi kıymetli bir geleneğimiz varsa, dünya realitesini insani eksende dönüştürecek bir gücümüz de var demektir.

Bu yüzden ahiliği daha iyi anlamamız, medeniyet birikimimizi bütün canlılığıyla kuvveden fiile taşıyacak bir şuur ve aksiyonun takipçisi olmamız gerekir.

Bu umut ve beklentiyle, Ahilik kurumlarının geçmişini ve bugüne yansımalarını bugünkü nesiller için aktaran, ilim ve irfan zenginliğimizin günümüze taşınmasına vesile olan Ahilik Ansiklopedisi'nin yapılacak çalışmalara ışık tutmasını temenni eder, emeği geçenleri tebrik ederim.

Prof. Dr. Ahmet DAVUTOĞLU
Başbakan

Takdim

"İlim gökyüzündedir,
kim onu indirecek.

Veya yer altındadır,
kim çıkaracak.

Yahut dağların
ötesindedir, kim onu
getirebilir demeyin.

İlim kalplerinize
yerleştirilmiştir.

Sıddiklerin ahlâkıyla
ahlâklanın ki,
kalplerinizde ilim
belirerek sizi mutlu
kılsın ve korusun..."

Ahi Evran-ı Veli

Anadolu'da Selçuklu Devleti'ne mayasını katan, Osmanlı Cihan Devleti'nin temeline ilk harcı koyan ve bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının özüne kaynaklık eden Ahilik; 800 yıl ötesinden günümüze açılan "akıl", "bilim", "ahlâk" ve "çalışma" kapısını teşkil etmektedir.

İnsanlık dünyasının ihtiyaç duyduğu evrensel değerlere sahip olan Ahiliğin bu temel düsturları, bugün dahi insanoğlunun bütün kesimlerini içine alan ve onlara yol gösteren bir hayat ve üretim tarzıdır. Bu bakımdan ecdadımız tarafından kurulan ve milletimiz tarafından içselleştirilen Ahilik kurumunun ve onun değerlerinin tüm yönleriyle araştırılması, ortaya konulması ve uygulanabilir değerler manzumesi olarak sunulması büyük bir önem taşımaktadır. Bu kurum ve değerlerin temelinde medeniyet, kardeşlik, cömertlik, tevazu, kanaatkârlık, bilgiden uygulamaya giden hikmet, çalışma ahlâkı, dayanışma ve paylaşma vardır.

Bütün bu değerler, Anadolu coğrafyasını bir halı gibi dokuyan, Ahi Evran-ı Veli Hazretlerinin nasihatleri ile taçlanarak bizlere kılavuzluk etmektedir. Esasında bu değerlerin tamamında erdemli insan yetiştirmek gayesi vardır. Bu çerçevede Ahilik, çalışmayı ve üretmeyi ibadet sayan bir anlayış içinde iş hayatına belli ilkeler, düzen ve uygulamalar getirmiş; iş ve meslek hayatının gelişmesine öncülük etmiştir.

Türk siyasî tarihinin en önemli menzillerinden birini teşkil eden Ahilik; kültür mirasımız, eko-

nomik ve sosyal yapımız ile eğitim tarihimiz açısından da üzerinde hassasiyetle durulması gereken kurumlarımızın başında gelmektedir. Ahilik; büyük Türk şairi Yahya Kemal'in "Kökü mazide bir âtiyim" ifadesini hakkıyla temsil eden bir müessesedir. Çünkü sosyal bir kurum olarak Ahilik, geçmişte olduğu gibi bugün de ilkeleri ile hayatımıza yön vermektedir. Hiç kuşkusuz; binlerce yıllık emsalsiz kültürel mirası ile çağdaş kimliğini ve değerlerini uzlaştırmayı başaran ülkemiz, gücünü tarihimizin derinliklerinden alan Ahilik gibi abide kurumları ile gurur duymaktadır.

Tarih, bir milletin hafızası ve milletleri ayakta tutan en önemli hayat kaynağıdır. Bu bağlamda Bakanlığımız, Ahilikle ilgili bilimsel çalışmalara büyük önem vermektedir. Dünyanın ihtiyaç duyduğu insani pek çok değeri bünyesinde barındıran Ahilik gibi önemli bir kurumumuzu ulusal ve uluslararası camiada tanıtmak, en önemli amaçlarımızdan biridir. Bu konuyla ilgili çalışmaları bir adım daha ileriye götürmek düşüncesiyle Bakanlık olarak hem bilim dünyasına, hem de toplumumuzun tüm kesimlerine hitap edebilecek şekilde Ahilikle ilgili bir ansiklopedinin hazırlanmasına ve yayımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Gayemiz bugüne kadar Ahilikle ilgili yapılan çalışmaların en kapsamlısını, Ahiliğin temel kaynaklarından biri olarak kütüphanelerin vazgeçilmezleri arasında yer alacak bir eseri vücuda getirebilmekti. Bu çerçevede Ahilik Ansiklopedisi'ni hazırlamak üzere teşkil edilen Yayın Kurulu, konuyla ilgili pek çok bilim insanına ulaşarak, zor ve meşakkatli bir çalışmayı tamamladı.

Yayın Kurulu üyelerine, yazılarıyla Ahilik Ansiklopedisi'ne katkıda bulunan bilim insanlarımıza en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Ansiklopedinin hazırlanması ve yayımlanmasında destek sağlayan Şekerbank'a, Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Hasan Basri GÖKTAN'ın şahsında teşekkür ediyorum. Bir diğer teşekkürü hak edenler ise esnaf ve sanatkârlarımızdır; çünkü onlar Ahiliğin bağrından çıkmış, yüzlerce yıldır bu değerleri ticaret hayatına nakşetmişlerdir. Ahiliğin kurucusu Ahi Evran-ı Veli başta olmak üzere; tüm ahilerimizi ve ustalarımızı rahmet ve şükranla anıyor; bu yola emeği geçen herkese, özellikle esnaf ve sanatkârlarımıza gönülden şükranlarımı sunuyorum. Yine bu çalışmada yoğun çaba sarfeden Bakanlığımız mensubu değerli mesai arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum.

En büyük teşekkürü ise bu eserin mimarı olan Gümrük ve Ticaret eski Bakanı Sayın Hayati YAZICI Bey'e ve yine büyük emekleri geçen Gümrük ve Ticaret eski Bakanı Sayın Nurettin CANİKLİ Bey ile kısa bir süre önce Gümrük ve Ticaret Bakanlığı görevini kendisinden devraldığım Sayın Cenap AŞCI Bey'e iletiyorum.

Ahiliğin ülkemizde ve dünyada daha iyi tanıtılmasına ivme kazandıracak Ahilik Ansiklopedisi'nin milletimiz, ülkemiz ve insanlık için hayırlı olmasını diliyorum.

Bülent TÜFENKCİ
Gümrük ve Ticaret Bakanı

Ön Söz

XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da Türklere has bir şekilde gelişme göstererek teşekkül eden müesseselerin başında şüphesiz Ahilik gelir. Ahi Evran tarafından kurulan ve Anadolu'nun sosyal, siyasî, kültürel, sınaî ve ticarî yapısını derinden etkileyen Ahilik teşkilatı ve mensupları, mefkûre ve çalışma tarzı itibariyle topluma hizmet sunmayı şiar edinen, yiğitlik ve cömertlik ülküsü taşıyan (feta) ve İslamî anlayış içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren bir özellik gösterir. Bu bağlamda teşkilat mensupları veya önderleri genelde "Ahi" unvanıyla bilinirler.

Ahiliğin teşkilat yapısını ortaya koyan fütüvvetnamelerde, söz konusu teşkilatın seyfî (askerî unsurlar), kavlî (ehl- hiref ve ehl-i ilm) ve şürbî (Ahiliğe girişte içilen bir tür şerbet) adı altında bir yapılanma göstermesi, bunların hem Selçuklu ve Anadolu Beylikleri hem de Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde önemli sosyal, siyasî ve ekonomik roller oynadıklarının bir işareti olmalıdır.

Ahiler topluma yönelik faaliyetlerini ve hizmetlerini; yaygın olarak zaviye, tekke ve hangâh adıyla bilinen ve bazen de bir külliye haline dönüşen tesislerinde yerine getirmişlerdir. Zaviyenin vakfına ait yerlerden elde edilen gelirlerle hizmetlerini sürdüren söz konusu tesisler, şehir ve kasaba merkezlerinden köylere ve hatta ıssız yerlere kadar yayılmışlardır. Bu tesislerin en önemli özelliği, hem bir kültür ocağı hem de dışarıdan gelip giden yabancıların sığınak yerleri olmasıdır. Ünlü seyyah İbn Battuta'nın XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'nun her vilâyetinde, şehrinde ve diğer yerleşim birimlerinde Ahilerin olduğuna, dünyada eşi ve benzerinin bulunmadığına dikkatleri çekmesi, bunların hem Anadolu'da oldukça yayıldığının hem de toplum nazarında kabul gördüğünün bir işareti olmalıdır. Bu bağlamda Osmanlı tarihinin ilk önemli kaynaklarından olan Âşıkpaşazâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osman'ında; Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde toplumda etkili olan dört grubun Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), Baciyan-ı Rum (Anadolu Bacıları), Gaziyan-ı Rum (Anadolu Gazileri) ve Abdalan-ı Rum (Anadolu Abdalları) adıyla bilinmesi; diğer topluluklar gibi toplumsal dokunun oluşmasında ve onarılmasında Ahilerin oynadıkları rolü göstermesi bakımından önemlidir. Burada Baciyan-ı Rum adıyla bilinen teşkilatın ise Anadolu'daki bacıları içine alan bir kadınlar teşkilatı olduğu gözden ırak tutulmamalıdır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme dönemlerinde Balkanlar'a, Kırım'a ve İslâm dünyasına yayılan Ahiliğin zamanla esnaf, sanatkâr ve sanayi ehli mensupları başta olmak üzere meslek erbabının tamamını temsil ettiği ve içine aldığı bir gerçektir. Tarihî süreç içinde sivil toplumun sessiz çoğunluğu olan bu zümrelerin, günümüzde geçmişlerine ve tarihî köklerine sahip çıkması; şüphesiz söz konusu teşkilatla ilgili müracaat kaynaklarının ve eserlerin bir an önce yayımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlam-

da; Türkiye'de1970'li yıllardan itibaren Ahilikle ilgili pek çok sempozyum, kongre, konferans ve bilgi şölenleri ile yayınlar yapılmasına ve bunlar bilim dünyasına sunulmasına rağmen, konuyla ilgili toplumun tümüne hitap edecek bir başvuru kitabının veya bilimsel bir ansiklopedinin hâlâ mevcut olmaması, büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu bakımdan; Ahilikle ilgili kültürel değerlerin toplumumuza yeniden kazandırılması için konuyla ilgili kutlamalara ve bilimsel toplantılara önderlik eden Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, bir ansiklopedinin hazırlanarak hem bilim dünyasına hem de toplumun tüm kesimlerine sunulmasına karar vermiştir. Kararı takiben Bakanlığın tensipleriyle ansiklopediyi hazırlamak üzere bir Yayın Kurulu teşkil edilmiştir. Kurul; iki cilt halinde öngörülen ansiklopedi ile ilgili ön hazırlıklara hemen başlamıştır. Bu bağlamda Konya, Kırşehir, Ankara ve İstanbul'da toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda konunun uzmanlarıyla bir araya gelinmiş ve onların görüş ve tavsiyeleri alınmıştır. Daha sonra Yayın Kurulu, Ekim 2013 tarihinden itibaren ayda birkaç defa Ankara'da bir araya gelerek yoğun bir çalışma programı içine girmiştir.

Çalışma programı içinde öncelikle ansiklopediye girecek maddelerin tespiti yoluna gidilmiştir. Bu tespitler sonucunda, ansiklopedinin hacminin verdiği imkânlar nispetinde tarihî süreç içinde "Ahi" unvanıyla bilinen veya Ahiliğin yayılmasında önemli roller oynayan kimselerle ilgili biyografilerin ve Ahilikle ilgili kaynak eserlerin yer alması uygun görülmüştür. Bunun yanında Ahiliğin kaynağı olan "Fütüvvet", "Fütüvvetname", "Ahi" ve "Ahilik" başta olmak üzere bunların idarî, siyasî, sosyal ve ekonomik yapılanmasıyla oluşan kavramların, kavram işaretlerinin, dinî ve sosyal tesisler ile Ahilik kültürü içinde oluşan değerlerin, ansiklopedide madde olarak yer almasında fayda mülahaza edilmiştir. Bundan başka, Fütüvvet ve Ahilik başta olmak üzere doğrudan esnaf, sanayi ve ekonomi ile ilgili konularda eserler veren, yüksek lisans ve doktora yapan kimselerin hem eserlerinin muhteva bakımından tanıtılması, hem de kısa biyografilerinin verilmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Ahiliğin uzantısı olarak faaliyet gösteren resmî kurumların ve sivil toplum örgütlerinin madde başlığı olarak yer alması da uygun görülmüştür. Yapılan bu tespitler sonucunda Ahilikle ilgili 1200 civarında madde tespit edilmiştir. Tespit edilen bu maddeler, şüphesiz nihaî maddeler değildir. Bu maddelerin dışında da ansiklopediye nadir de olsa girmeyen başka maddelerin olabileceğini gözden uzak tutmamak lazımdır. Ansiklopedinin hacmi ve genel formatı düşünüldüğünde bu durumun mazur karşılanacağını ümit etmekteyiz.

Yapılan bu tespitlerden sonra maddelerin konuyla ilgili uzmanlara verilmesi ve yazımı safhasına geçilmiştir. Maddeler geldikten sonra bir redaksiyondan geçmiştir. Redaksiyon esnasında bazı maddelerin oldukça uzun yazıldığı dikkati çekmiş ve ansiklopedinin hacmi de düşünüle-

rek bunların kısaltılması yoluna gidilmiştir. Bu esnada yazının muhtevasını bozmamak üzere icabı halinde yazılara müdahalelerde de bulunulmuştur. Tabii ki her ansiklopedide olduğu gibi bu ansiklopedide de ilgili maddelerde ileri sürülen fikirler, yazarların kendisine aittir.

Evrensel düzeyde ansiklopedilerin hazırlanması ve yayımlanması, oldukça güç ve meşakkatli bir iştir. Ahilik gibi insanlığa evrensel düzeyde hitap eden ve yol gösteren bir teşkilatın bütün değerlerini içine alacak şekilde bir ansiklopedinin hazırlanması ve yayımlanması elbette daha da güç bir iştir. Bu bakımdan ansiklopedide görülecek hataların veya eksikliklerin hoşgörü ile karşılanmasını ümit etmekteyiz. İnanıyoruz ki böyle bir ansiklopedinin yayımlanmasıyla, Ahilikle ilgili araştırmalar daha da yeni boyutlar kazanacaktır.

Böyle bir ansiklopedinin hazırlanması ve yayımlanması sürecini başlatan Gümrük ve Ticaret Eski Bakanı Sayın Hayati YAZICI'ya ve talimatlarıyla bu değerli eserin yayımlanmasını sağlayan Gümrük ve Ticaret Eski Bakanı Sayın Nurettin CANİKLİ'ye, bu eserin ikinci baskısının yayımlanmasını sağlayan Gümrük ve Ticaret Bakanı Sayın Bülent TÜFENKCİ'ye yayın kurulu olarak şükranlarımızı sunmak isteriz. Bunun yanı sıra; Yayın Kurulu'na her türlü çalışma ortamını sağlayan ve ilgilerini hiç esirgemeyen Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Sayın Cenap AŞCI'ya, Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürü Sayın Necmettin ERKAN'a ve Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü çalışanlarına ne kadar teşekkür etsek azdır.

Buna ilaveten Türkiye'nin farklı üniversitelerinden Ahilik Ansiklopedisi'nin içeriğini kıymetli yazıları ile destekleyen meslektaşlarımıza müteşekkir kaldığımızı belirtmek isteriz.

Diğer taraftan, bu kıymetli eserin hayata geçirilmesine sosyal sorumluluk projesi kapsamında sponsorluk desteği veren Şekerbank Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Dr. Hasan Basri GÖKTAN'ın şahsında tüm Şekerbank ailesine şükranlarımızı sunarız.

Ayrıca, Ahilik Ansiklopedisi'nin yapım hizmetlerini üstlenen, her türlü koordinasyon ve lojistik faaliyetleri yerine getiren ve Yayın Kurulu ile birebir mesai yapan Sayın Nebahat ERKÖK'ün şahsında FNF Grup çalışanlarına da teşekkür ediyoruz. Bütün bunların yanı sıra çalışmalarımız esnasında işbirliğinin en güzel örneğini veren Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü'ne, yine çalışmalarımızda her türlü kolaylığı gösteren Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ile Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'na, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ne, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı'na müteşekkiriz. Son olarak ise Ahiliğin manevi merkezi Kırşehir'deki çalışmalarımız esnasında Ahiliğin ve ev sahipliğinin en güzel örneğini veren Kırşehir Belediye Başkanı Sayın Yaşar BAHÇECİ'ye de teşekkür etmek bizim için bir borçtur.

ANSİKLOPEDİ YAYIN KURULU

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

Kısaltmalar

AKÜ	:	Afyon Kocatepe Üniversitesi
AÜDTCF	:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:	Bin
bk.	:	Bakınız
b.y.	:	Basım yeri yok
çev.	:	Çeviren
d.	:	Doğum, Doğum Tarihi
der.	:	Derleyen
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DÜ	:	Düzce Üniversitesi
ed.	:	Editör
EI2	:	The Encyclopaedia of Islam (ikinci edisyon)
EÜTİD	:	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi
GÜ	:	Gazi Üniversitesi
H	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
İA	:	İslâm Ansiklopedisi
İKÇÜ	:	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

İTÜ	:	İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜ	:	İstanbul Üniversitesi
İSAM	:	İslam Ansiklopedisi Araştırma Merkezi
İÜEF	:	İstahnbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİFM	:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Ktb.	:	Kütüphane
M	:	Miladî
MÜ	:	Marmara Üniversitesi
nr.	:	Numara
nşr.	:	Neşreden
OTAM	:	Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi
ö.	:	Ölüm Tarihi
R.	:	Rumi
s.	:	Sayfa
sy.	:	Sayı
sad.	:	Sadeleştiren
SDÜ	:	Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜ	:	Selçuk Üniversitesi
t.y.	:	Basım tarihi yok
trc.	:	Tercüme
TOEM	:	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
UÜ	:	Uludağ Üniversitesi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
VD	:	Vakıflar Dergisi
vr.	:	Varak
yay.	:	yayımlayan
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu

A HARMONIOUS COMBINATION OF CRAFTS AND MORALS TURKISH AHI INSTITUON

Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı (Foundatıon of Ahi Research and Culture)'nın bilgilendirme ve tanıtım amacıyla hazırladığı İngilizce kitapçıktır. Türk Ahi Teşkilatı, Zanaat ve Ahlakın Uyumlu Kombinasyonu adını taşıyan kitap, Ahi teşkilatıyla ilgili kısa ve öz bilgiler içerir. Ahilik hakkında kısa bir tanıtım rehberi eseri özelliği gösteren eserde, Ahi Evran, Ahi teşkilatının doğuşu ve Anadolu'da gelişimi, Ahiliğin prensipleri ve Ahilikle ilgili temel kavramlara yer verilir.

Aziz AYVA

A STUDY OF THE OTTOMAN GUILDS AS THEY ARE DEPICTED IN TURKISH MINIATURE PAINTINGS

"Türk Minyatür Boyamalarında Resmedilen Osmanlı Loncaları Üzerine Bir Çalışma" olarak Türkçe'ye tercüme edilebilen bu eseri Seban Carrie, Kanada Montreal'da Mc Gill Üniversitesi İslam Çalışmaları bölümünde 2009 yılında master tezi olarak hazırlamıştır. Çalışma 112 sayfadan oluşur. Daha çok Osmanlı tarih kaynakları arasında önemli yer tutan sûrnâmelere dayalı olarak hazırlanan bu eser, master tezi olmasına rağmen Osmanlı döneminin iki temel kaynağı Nakkaş Osman ve Levni tarafından hazırlanan minyatürler üzerinden dönemlerinin Lonca sistemini ve onun çeşitli boyutlarını incelemektedir. Osmanlı tarihinde bu bağlamda minyatürler üzerinden dönemin çeşitli sosyal ve ticarî yapılarını aydınlatması, dönemin boyutları ile ilgili yeni algı ve anlamlar çıkarması bakımından son derece önemli ve orijinal bir çalışmadır. Nitekim eserde yer yer bu minyatürlere yer verilerek onlar üzerinde Lonca sisteminin çeşitli varyantları ortaya konulur. Özellikle Osmanlı esnafının dönem itibarıyla görsel fotoğrafı çıkartılır. Çalışma üç bölümden oluşur. Birinci bölümde *Sûrnâme-i Vehbi* (1582) ve *Sûrnâme-i hümayun*da minyatürler tanıtılıp bu bağlamda Nakkaş Osman ve Levni'nin ustalık durumları ortaya çıkartılır. İkinci bölümde XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun genel bir fotoğrafı verilir. Özellikle örnek dönemle sonraki dönem arasında çözülmeye dikkat çekilerek bunların sebepleri, Osmanlı-Safevî çatışması, Osmanlı-Avusturya savaşları ve Celali İsyanları gösterilip Lale dönemindeki atılıma dikkat çekilir. Üçüncü bölümde lonca organizasyonlarına genel bir bakış başlığı altında loncaların işlevi, kökeni ve gelişimi, yapısı ile hiyerarşisi ve üyeliği irdelenir.

H. Mustafa ERAVCI

ABA
(bk. HIRKA)

ABACI

Küçükbaş hayvan yününün uzun süre suda dövülmesiyle yapılan kaba ve kalın kumaşa aba denir. Aba yapımı oldukça meşakkatli bir iştir. Abacılar, abalarını yaptıktan sonra dinge verirler ve dinkte dövüldükten sonra tekrar alırlar Hayvan yetiştiriciliği taşrada yaygın olmasından dolayı abacılık Balıkesir, Gaziantep, Antakya gibi yerlerde gelişme gösterir. Osmanlı döneminin ilk zamanlarında yoksul giysisi olarak bilinen abayı dervişler, ilmiye sınıfı ve medrese talebeleri giyerdi. Abanın sağlam ve suya dayanıklı olmasından dolayı sonradan askerin yağmurluk, şalvar, yelek, dizlik, tozluk, zıbın gibi giyecek eşyaları ile binek hayvanlarının teçhizatı olarak da kullanılırdı. Osmanlıların XIX. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ihracatın bir kısmını aba kumaşı oluşturuyordu.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 25-26; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990; Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları*, Konya t.y.; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 242-243; Emine Bayram, "Osmanlı'dan Günümüze Gaziantep'te Giyim Kuşam Örneklerinden Aba", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, (ed. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 2000, s. 354; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942; Rifat Özdemir, *Antakya Esnaf Teşkilâtı (1709-1860)*, Antakya 2002.

M. Murat ÖNTUĞ

ABDÜLAZİZ ZAVİYESİ

Karacaşehir'de olan zaviyenin kuruluşu ve bânisi hakkında bir bilgi yoktur. XV. yüzyılın son çeyreğinde zaviye şeyhliğini Ahi Mehmed'in oğullarından Ahi Salih Fakih, Hacı ve Orhan müştereken yürütmekteydiler. Zaviyenin akaratı arasında Karacaşehir'de bir çiftlik ve değirmen vardı. XVII. yüzyılın sonuna kadar faal olan zaviye ile ilgili bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 45.

M. Murat ÖNTUĞ

ABDÜLVEHHAB b. CELÂLEDDİN MUHAMMED HEMEDANÎ (ö. 1547)

Ahilik konusunda önemli bilgiler veren Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinin kısaltılmışı olan *Sevâkıbü'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh*'ı hazırlayan âlimdir. Hemedanlı olup, Babası Celâleddin Muhammed, bir Nakşi şeyhi idi. Bunun için Nakşibendi Tarikatı'nın büyüklerinin yanında yetişti. Şah Tahmasb (1524-1576), Hemedan'ı aldıktan sonra Sünnilere karşı baskı uygulayınca, birçok Sünni âlim gibi İran'ı terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı. Kınalızâde'ye göre önce Anadolu'ya, Esrar Dede'ye göre ise Mısır'a gitti. Olaylar, onun Mısır'a gittiğine işaret etmektedir.

Kahire'de o sırada Mevlevi şeyhi olan Abdülcelil Efendi'ye intisap etti. Kınalızâde Ali Çelebi'nin Kahire'de iken onunla görüştüğünü ve şairi pek fazla sevdiğini oğlu Hasan Çelebi tezkiresinde kaydeder. Esrar Dede ise ömrünün sonlarına doğru Hicaz'a gittiğini ve Hz. Peygamber'i ziyaretinden sonra Medine'de vefat ettiğini, Kınalızâde Hasan Çelebi de Şam'da gömülü olduğunu yazar. 945 (1538) senesinde Mısır'da bulunduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Kahire Mevlevihanesi'nde ikamet ettiği sırada bu tekkenin kütüphanesinde bulunan Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinin özetini çıkararak buna *Sevâkıbü'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh* adını verdi. Mevlevihane'nin şeyhi vefat edince kendisine onun makamı teklif edildi. Uzleti sevdiği için bunu kabul etmedi. Kısa süre sonra Kahire'den ayrılarak Medine'ye gitti. Burada vefat edince Ravza-ı Nebi yakınındaki Mevlevihane'nin haziresine defnedildi.

Eserleri: *Nevâ-yı Horos*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 3911; *Muammayât-ı Esmâü'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr. 610; *Şerh-i Muammayât-ı Mîr Hüseyin*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, D. nr. 5342 / 1.

KAYNAKÇA:

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*,(yay. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1941-1943, II, s. 1742; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, I, İstanbul 1951, s. 641; Ömer Rıza Kehhale, *Mucemü'l-Müellifîn*, Beyrut 1957, s. 230-231; Seyyid Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi / Mecmûatü'l-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 263-266; Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, s. 177.

Bekir ŞAHİN

ÂBİD ÇELEBİ VAKFİYESİ

Mevlâna Müzesi Arşivi'nde nr. 67'de bulunan Mevlâna Celaleddin Rumi'nin soyundan gelen postnişin Şeyh Cemaleddin Çelebi oğlu Abid Çelebi (ö. 1496)'ye ait Arapça vakfiye sureti 8 Cemazyelevvel 895 / 30 Mart 1490 tarihinde tanzim ve tescil edilmiştir. Mevcut vakfiye sureti 20 Rebiyülahir 1160/1 Mayıs 1747'de istinsah edilmiştir.

Abid Çelebi Vakfiyesi'nin sureti 23x61 cm ebadında yekpare bir kâğıda bozuk nesih diyebileceğimiz bir hatla yazılmıştır. Tescil ve istinsah edenlerle sonundaki şahitler dışında vakfiye suretinin esas metni 50 satırdan meydana gelmektedir. Çok yakın bir zamanda tamir edilmiş; arkasına naylon karışımı gri bir bez yapıştırılmıştır. Vakfiye suretinin sol üst tarafında vakfiyeyi tescil eden İstanbul kadısı Hamid bin Efdalü'l-Hüseynî el-Mübtelâ (ö. 1503)'nın, sağ üst tarafında ise istinsah suretini onaylayan el-Hâc Emrullah bin Abdülaziz el- Mevlânâ'nın isimleri bulunmaktadır. Vakfiyeyi tanzim eden Mevlâna Muslihiddin Mustafa bin Hızır Fakih'tir. Abid Çelebi Vakfiyesi'nde Konya Meram'da bulunan iki taşlı Ahi İlyas Değirmeni'nin Mevlâna Dergâhı'na vakfedildiğine dair kayıt dikkat çekicidir. Vakfiyede Ahi İlyas Değirmeni dışında vakıf gayrimenkulleri de bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir: Konya Bedesteni'nde

Âbid Çelebi Vakfiyesi

dükkânlarla aynı yerde arazi, Sudirhemi nahiyesine tabi Başara, Saidili'ne bağlı Tekürsıyan, Hatunsaray nahiyesine tabi Kayıhüyüğü ve Boyalıca köyleri, Boyalıca köyü yakınında Devletşah mezrası, Konya dışında Mevlâna Türbesi dolabı yakınında Türbe Hamamı. Abid Çelebi, sağlığında kendisi mütevelli olacaktır. Ölümünden sonra ise eşi Sitti Hatun, onun ölümü halinde de Abid Çelebi'nin kız kardeşi Azize Ayşe Hatun'a mütevellilik verilecektir. Onun vefatından sonra Konya Mevlâna Dergâhı'nda şeyhlik yapanlar mütevelliliğe atanacaklardır.

Vakfın gelirlerinin sarfı ise şöyledir; Abid Çelebi kendi, eşi Sitti Banu Hatun ve kız kardeşi Azize Ayşe Hatun'un mütevelliliği sırasında vakfın gelirlerinden yarısının mütevelliye verilmesini, geri kalan yarısının ise Mevlâna Türbesi'nde her gün Kur'an'dan beş cüz okuyacak beş cüzhan için harcanmasını istemiştir. Vakıf gelirinin dağıtımında, Abid Çelebi ve eşi ile kız kardeşinin ölümlerinden sonra tevliyetin Mevlâna Dergâhı şeyhine geçince farklı bir uygulama yapılması hususu vakfiyede özellikle belirtilmiştir. Bu durumda mütevelliye ayrılan paranın miktarı azalmış olmaktadır.

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevi Vakfiyesi", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler,* I, Konya 2004, s. 171-190.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ADANA ARASTASI

Adana ili, Seyhan ilçesinin Ali Münif Yeğenağa Caddesi Karasoku-Sarıyakup Mahallesinde, Büyük Saat Kulesi'nin tam karşısında bulunmaktadır. Bugün, Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı (Bezzasistan), Gön Hanı (Vakıf Çarşısı) ve tarihi Ramazanoğlu Çarşısı'nın merkezini teşkil etmektedir. Halk arasında "bedesten", "Adana Çarşısı" veya "Üstü Örtük Çarşı" olarak da bilinen eser, Ramazanoğlu Piri Bey tarafından kentin ticari hayatını canlandırmak üzere inşa edilmiştir. Arşiv kaynaklarında 8 kapılı çarşı olarak geçer. Bu kapıların, dördü güneyde, ikisi kuzeyde, biri batıda ve diğeri doğuda yer almakta, yerinde yaptığımız tespitlerde bu ifadeleri doğrulamaktadır. Bedesten büyükçe bir avlu içine alınmıştır. Avlu etrafında ise çeşitli dükkânlar ve hanlar yer alır. Çarşıda ehl-i sanayi dükkânlarının bulunması, dükkânların bir kısmında üretim yapıldığını göstermektedir. Çarşı merkezinde Çarşı Hamamı bulunur. Hamamın yanında "Pamuk Kapanı Hanı", onun yanında boş bir arsa ve ekmek fırını bulunmaktadır.

Arastanın güneyinde bugün Bakırcılar Çarşısı olarak bilinen çarşıda bakkal, attar ve diğer sanatkârlara ait 186 dükkân ve 14 fırın

bulunduğu bilinmektedir. Bu dükkânların yanı sıra 2 kıl dokuma dükkânı ve 1 deri işleme dükkânı yer alır. Arastanın içerisinde toplam 51 adet dükkân olduğu kaynaklarda geçmektedir. Ancak bugün yeni yapılan dükkânlarla bu sayı artmış ve çarşının etrafı yeni dükkânlarla kapatılmış durumdadır. Bu yapı, bedesten olarak adlandırılsa da klasik bedesten mimarisinden çok arasta planına daha uygun olup, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır; bir orta koridor ile üç bölüme ayrılmış ve orta bölüm yanlara göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Her iki yanda üstleri beşik tonozla örtülü karşılıklı dükkânlar sıralanmaktadır.

Bedestenin kuzey ve güney duvarlarına açılan dikdörtgen birer pencereyle aydınlatılan yapının, biri doğuda ve diğeri batıda olmak üzere iki kapısı vardır. Doğu kapısının sağ üst köşesinde XIX. yüzyıla ait bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Günümüzde çarşı içinde yer alan dükkânların çoğu yapılan onarımlar sonucunda özgünlüğünü kaybetmiştir. Adana Büyükşehir Belediyesi'nin yürüttüğü yenileme çalışmaları ile özgün durumuna getirilmesi amaçlanmaktadır. Bugün Vakıflar Çarşısı olarak adlandırılan yapı, XVI. yüzyıla ait olup, onarım kitabesinden 1267 / 1850 yılında Kel Hasan Paşa tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* I, Ankara 1983, s.36; *Komisyon, Adana Kentsel Kültür Envanteri,* Adana 2006, s. 72; Gözde Ramazanoğlu, Adana'da Tarih, *Tarihte Adana,* İstanbul 2006, s. 205-206; Yılmaz Kurt-Mehmet Akif Erdoğru, *Çukurova Tarihinin Kaynakları IV-Adana Evkaf Defteri,* Ankara 2000, s. 33-35; *Evliya Çelebi, Seyahatnamesi,* (haz. Seyit Ali Kahraman), IX, İstanbul 2011, s. 337

Nurcan BAHARGÜLÜ

ÂDEM

Semavi kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber olup, Ahilikte çiftçilerin piri olarak kabul edilir. Bütün insanlık, soyundan türediğinden ona insanlığın babası anlamında "Ebu'l-beşer" künyesi de verilmiştir.

Hz. Adem topraktan yaratılmıştır. Bu yaratılışın süresi bilinmemekle birlikte belli bir zaman içinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu gelişme, ilahi iradenin etkisi olmaksızın tabii bir tekâmül şeklinde değildir. Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayete göre Allah, Hz. Adem'i yeryüzünün farklı bölgelerinden alınan toprak örneklerinin karışımından yaratmıştır. Bu toprak çeşitliliğinin, insanların değişik karakterler taşımaları üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir. Hadislerde Hz. Adem'in yaratıldığı, cennete konulduğu, cennetten çıkarıldığı, tövbesinin kabul edildiği ve vefat ettiği günün Cuma olduğu bildirilmektedir. Kur'an'da Havva'nın Hz. Adem'den yaratıldığı belirtilmekte, ancak nerede, ne şekilde ve onun neresinden yaratıldığı hususunda bilgi verilmemektedir.

KAYNAKÇA:

Taberî, *Târîhü't-taberî: Târîhü'r-rusül ve'l-müluk*, I, Kahire t.y., s. 89-178; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, I, Beyrut 1987, s. 23-46; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, Cize 1997, s. 161-233; *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık*, (haz. M. Saffet Sarıkaya), İstanbul 2008, s. 239; Muallim Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahîliği: İbn Battûta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 338; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2004, s. 71-102; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I, İstanbul 2005, s. 29-64; Cağfer Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, Bursa 2013, s. 49-54; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA*, I, Ankara 1988, s. 358-363.

Mehdin ÇİFTÇİ

AFYON BEDESTENİ

Afyon merkezinde, Sinan Halife Mahallesi Köprübaşı Caddesinde yer alan eser, günümüzdeki haline ancak köklü değişimler sonucu gelebilmiştir. Daha önce buraya Cağaloğlu Rüstem Paşa tarafından 1550-1553 yıllarında Mimar Sinan'a bir bedesten yaptırılmış, fakat bu bedesten yapılışından bir asır kadar sonra harap duruma düşmüştür. Bu sebeple yeri ve binası XVII. yüzyılın ikinci yarısında bir mimara (Musa Beşe'ye) satılmış, lakin yıkılmasına izin verilmemiştir. Bu bedesten XX. yüzyıl başlarına kadar ayakta kalmış, daha sonra yıkılarak yerine şimdiki Hacı Bekir Tiryaki Bedesteni, muhtemelen Fransız Mimar Ermeni Usta tarafından, inşa edilmiştir. Dört yönden

Afyon Bedesteni

sokağa açılan yapının güneyde ana girişi vardır. Kuzeydeki parseli iki katlıdır; öteki parseller tek katlı olan bedestenin kuzey kenarı düzgün olmayan yaklaşık dörtgen kesitli, kâgir bir yapıdır. Eğimli alana yapılmış olması nedeniyle tuğla tonozlu alt kat odaları depo olarak kullanılmaktadır. Altı kapısı olan bedestenin kapıları iç yollarla birbirine bağlantılı olup, yolların her iki yanlarında dükkânlar dizilidir. Taç kapı konumunda olan güney-kuzey doğrultulu bir kapısı mevcuttur. Güney kapısı yuvarlak kemerlidir. Birbirine benzeyen dikdörtgen açıklıklı doğu kapıları iri kesme taştandır. Atkı üstünde tuğla büyüklüğünde kesme taşlardan yapılmış üçgenalınlığın ortası süslemelidir. Doğu kapılardan güneyde olanın önüne ahşap çatılı sundurma eklenmiştir. Zeminleri hafif yükseltilmiş olan dükkânlar kesme taş ayaklarla birbirinden ayrılmışlardır. Ayaklar üzerinde yine kesme taştan yapılma atkılar ve çıkma saçaklar yapılmıştır. Kuzey kesimdeki üst kat yapısı moloz taş duvarlıdır, dikdörtgen pencerelerin çerçeveleri de kesme taştandır. Dükkânlar iç yollar boyunca yan yana karşılıklı ve ardarda, dışarıda ise yan yana dizilmişlerdir. Dış taraftakiler zamanla yenilenerek büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir.

KAYNAKÇA:

Özer Küpeli,"Kervansaraylar, Bedestenler ve Hanlar", *Afyonkarahisar Kütüğü,* Afyon 2001, s.362-364.

Coşkun ÖZDEMİR

AFYONKARAHİSAR İLİ SANDIKLI İLÇESİ YÂREN GELENEĞİ

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Bedrettin Akar tarafından 2013 yılında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Giriş hariç dört ana bölümden oluşan tez, 264+XIII sayfadır.

Giriş bölümünde, çalışma konusunun tespiti ve araştırma yöntemi; Sandıklı'nın coğrafi özellikleri ve tarihçesi; Sandıklı'da folklorik hayat ve tarihî mekânlar üzerinde durulur. Birinci bölüm, üç ana başlıktan oluşur. Öncelikle yâren ve yârenlik kavramları ele alınır. Akabinde yârenlik geleneğinin beslendiği kaynaklardan tasavvuf anlayışı ve loncalar irdelenir. Üçüncü başlık, yârenlik geleneğinin coğrafyasına ayrılır ve Uygur, Özbek, Kazak ve Balkanlardaki yârenlik geleneği incelenir. Müteakiben Türkiye coğrafyasındaki 18 farklı ilde yârenlik geleneğinden bahsedilir.

İkinci bölüm, Sandıklı Yâren Geleneği adını taşır. Bu bölüm antik medeniyetlerin, Türk-İslam kültürünün, tasavvuf anlayışının, Anadolu Yörük ve Türkmenlerinin bu gelenek üzerindeki izlerini içine alır. Sandıklı gezek geleneği, Sandıklı'da yâren meclisinin teşekkülü, genel yapısı ve özellikleri, yârenliğe kabul şartları, yârenlerin unvan ve görevleri, yâren meclisinin oturuş düzeni ve tefrişatı, sazendeler ve sazları ayrıntısıyla ele alınır. Sandıklı yâren fasıllarının tasnifi yapılmış; fasıl türküleri, orta oyunları ve halk oyunları tanıtılmıştır. Yârenlerin yemek kültürü ve sofra adabı üzerinde durulur. Yunus Emre'yi yâd etkinlikleri, ilahiler, şed bağlama töreni, manileşme, seyirlik oyunu hakkında bilgi verilir.

Üçüncü bölüm, yârenlerin meclis dışındaki faaliyetlerine ayrılır. Sandıklı Kültür Varlıklarını Koruma ve Yaşatma Derneği (SAN-DER) hakkında bilgi verilir; yârenlerin çınar fidanı dikme, sanat evi ve çeşme onarımları, aşure dağıtma, huzurevi ve çocuk esirgeme kurumu ziyaretleri, asker uğurlama töreni, kültürel ve doğa gezileri, nevruz kutlamaları, hıdrellez şenlikleri, fener alayı gibi dernek faaliyetleri anlatılır. Afyon, Ankara, İzmir ve Almanya'daki özel yâren programlarından bahsedilir. Sandıklı Yâren Meclisi'nin Diğer Özellikleri başlıklı dördüncü bölümde, yârenlerin toplumsal birlikteliğe katkısı, eğitim ile ilgili iş-

levleri, ferfane geleneği, yâren geleneğinin ulusal ve uluslararası konumu üzerinde durulur. Ekler bölümünde yâren meclisinin ziyaretçi defterinden örnekler, basında çıkan haberler, fasıl türkülerinin notaları, yaren sözlüğü, yaren meclisindeki genel ve özel oturuş şeması ile Sandıklı Yâren kültürüyle alakalı fotoğraflar vardır. Tez, bibliyografya ve dizinle son bulur.

Ayşe DEĞERLİ

AĞAOĞLU, SAMET
(d. 1909- ö. 1982)

Türk fikir adamı ve yazarı olan Samet Ağaoğlu, Azerbaycan-Bakü'de doğdu. 1910'da Türkiye'ye göç eden, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin ünlü fikir adamlarından Ahmet Ağaoğlu'nun oğludur.

İlk ve orta öğrenimini Feyziye Mektebi'nde tamamladı. 1926 yılında Ankara Lisesi'ni, 1931 yılında ise Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Daha sonra ihtisas yapmak üzere Strazburg'a gitti. Ancak çalışmasını tamamlayamadan 1932 yılında Türkiye'ye döndü. İktisat Bakanlığı İş ve İşçiler Bürosu Tetkik Memurluğu'nda memuriyete başladı. 1946'da avukatlık mesleğine geçti. Kısa bir süre sonra ise Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. Böylece Samet Ağaoğlu, avukatlığa başladığı 1946 yılında Demokrat Parti'ye katılarak siyasete girdi. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde Manisa milletvekili seçildi. 1950 ile 1960 arasında Manisa milletvekili olarak Adnan Menderes hükümetlerinde Başbakan Yardımcılığı, Çalışma, Sanayi, İşletmeler ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından yargılanarak ömür boyu hapse mahkum edilen Samet Ağaoğlu, İmralı ve Kayseri cezaevlerinde tutuklu kaldı. Ancak 1964'de Yassıada hükümlüleri için çıkarılan af sonucu serbest bırakıldı.

Samet Ağaoğlu, siyasete girdikten sonra edebî çalışmalarına ara verdi. Samet Ağaoğlu'nun yayımlanmış altı hikâye kitabı, yedi anı, bir inceleme, bir gezi, bir günlük, iki siyasî ve beş bilimsel eser olmak üzere yirmi üç eseri bulunmaktadır. 1933-1946 arasında Varlık, Yücel, Şadırvan, Çığır, Ülkü gibi dergilerde hikâyelerinin yayımlandığı görülür. 6 Ağustos 1982'da İstanbul'da vefat etti. Ağaoğlu'nun birçok eseri bulunmaktadır. Kitaplarından önemlileri şunlardır:

Eserleri: *Strassburg Hatıraları*,İstanbul 1944; *Büyük Aile*, İstanbul 1957; *Hücredeki Adam*, İstanbul 1964; *Kuvayı Milliye Ruhu*, İstanbul 1944; *Sovyet Rusya İmparatorluğu*, İstanbul 1967; *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1968; *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yıkılış Sebepleri*, İstanbul 1973.

KAYNAKÇA:

http://tr.wikipedia.org (Erişim: 18.06.2014); http://www. biyografi.ne (Erişim: 18.06.2014); http://gundem.milliyet.com (Erişim : 18. 06.2014);_http://www.ykykultur.com.tr (Erişim: 18.06.2014); Orhan Okay, "Ağaoğlu, Samet", *DİA*, I, 466-467

Osman ŞİMŞEK

AĞDACI

Ağda, üzümün kaynatılıp çok koyu ve yapışkan bir macun haline gelmesiyle elde edilen pekmez veya şekere denir. Bu işi icra eden kişiye ise ağdacı adı verilir. Bu bağlamda şeker, tatlı ve helva yapımında ağda hazırlayan kişi de ağdacı olarak bilinir. Ağdacılar, öncelikle kara üzüm olmak üzere üzümden yapılan pekmezle ağdalarını hazırlarlar. Hazırlanan bu ağda, renkli, güzel kokulu ve besleyici özelliğe sahip bir gıdadır. Bu meslek bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde hâlâ yapılmakta ve ağda üretilmektedir.

KAYNAKÇA:

Yaşar Bozyiğit, *Simav'da Ahilik ve Ahiler*, Kütahya 2000, s. 130-140; M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

AHIRVAN SUYU

Şanlıurfa şehir merkezinde Et Balık Kurumu'nun batısında, Ahırvan denilen Aşağı Tabakhane suyunun bulunduğu mekândır. Halk arasında kötülüklerin def edilmesi amacıyla ziyaret edilen Ahırven Suyu'nun etrafında üç defa dönülür ve dua edilir. Özellikle genç kız ve kadınlar çocuk-

larıyla birlikte ziyaret ederler ve sudan yanlarında getirdikleri kaplara doldurarak evlerine götürürler. Kendilerine musallat olan kötülükten kurtulmak için kapılarının önüne, odalarının köşelerine dökerler. Ayrıca evde kalmış genç kızlar bu su üzerinden üç defa atlarlar ve kısmetlerinin açılacağına inanırlar.

KAYNAKÇA:

Ali Tenik, "Ahiliğin Tasavvufi Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik İzleri", *Marife Dergisi,* S. 2(2002); ClaudeCahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu,* (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000.

Mehmet KURTOĞLU

AHİ

Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran'ın asıl adı, Şeyh Nasîrüddin Ebü'l-Hakâyık Mahmud bin Ahmed el-Hoyî'dir. Ahi Evran ise, onun menkıbevi adıdır. O, daha çok bu menkıbevi adı ile bilinir. Ancak Ahi Evran adının verilişi hakkındaki rivayetler halk arasında hâlâ yaşadığı gibi, birleşik ismi oluşturan ahi ve evran isimlerinin kökeni hakkındaki belirsizlik ve tartışmalar da devam etmektedir. Böyle olmakla birlikte yazılı kaynakların yanında, ağızlara dayalı sözlü veriler, bu belirsizliği aydınlatacak zenginliktedir.

Ahi Evran (Evren) adı, birleşik bir isimdir ve iki kelimeden müteşekkildir. Ancak konunun uzmanı bilim adamları arasında birinci isim olan ahi kelimesinin kökeni üzerinde bir anlaşma sağlanabilmiş değildir. Bir görüşe göre, ahi < *aḫı* < *aḳı* gelişimiyle Türkçe "eli açık, cömert" anlamına gelen akıdan, diğer bir görüşe göre de "kardeş" anlamıyla Arapça ıhve kelimesinden gelmektedir. Arapça kökenli ahi ise "kardeşim" demektir.

Ahi adının Türkçe kökenli olması, hem dil bilimi hem de Türk kültürü verilerine uygun düşmektedir. Buna göre, ahi kelimesi Türkçe olup "eli açık, cömert" anlamına gelen akı kelimesinin, tıpkı dahi < *daḫı* < *daḳı* < *taḳı,* hani < *ḫani* < *ḫanġı*< *ḳanġı* kelimelerinde görülen, *h* < *ḫ* < *ḳ* şeklindeki fonetik değişim geçirmiş bir biçimi olmalıdır. Zira bu kelimenin varlığı, hem ses bilgisi hem de anlam bilgisi olarak en eski kaynaklardan itibaren izlenebilmektedir. Nitekim *aḳı* "eli açık, koçak, selek, cömert", *aḳılıḳ* "eli açıklık, cömertlik" anlamına gelen kelimeleri, Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugati't-Türk'ü* (1072-1074) başta olmak üzere Karahanlı Türkçesinin diğer önemli eserleri olan *Kutadgu Bilig* (1069) ve *Atabetü'l-Hakâyık* (XII. yüzyıl) ile *Kısasü'l-Enbiya* (XIV. yüzyıl) gibi Harezm Türkçesine ait eserlerde yaygın bir kullanıma sahiptir.

Dîvân'da geçen şu beyitte eli açıklık / cömertlik erdemli bir tutumdur:

"Ḳodgıl maṉga *aḳılıḳ* bolsun maṉga ayaġa
Idgıl meni toḳışḳa yüwgil maṉga ulaġa"

(Beni bırak, ta ki seleklik / cömertlik takma adım / lakabım olsun. Beni savaşa gönder, bana at yardımı et.)

Dîvânu Lugati't-Türk'ün mütercimi Besim Atalay'ın, *aḳı* "eli açık, koçak, selek, cömert" kelimesi ile ilgili olarak, "Her Türkçe kelimeyi Arapça bir köke bağlamak isteyenler Türkçenin 'akı' kelimesini Arapçanın (aḫi) kelimesine bağlamışlar. Türkün 'akı'ları Arabın (aḫi) leri şekline konmuş." şeklinde bir dipnotu düşmüş olması anlamlıdır.

İslami Türk edebiyatının ilk eseri olan *Kutadgu Bilig*'deki şu veriler de, ahi kelimesinin *aḳı* kökeninden geldiğini ileriye sürenlerin iddialarını destekler niteliktedir:

Negü tir eşitgil közi toḳ kişi
Tuz ekmek idisi aḳı er başı [KB, 1191]

(Gözü tok, başkaları üzerinde tuz ekmek hakkı olan, cömertlerin namlısı ne der, dinle.)

Yime yaḳşı aymış aḳılar başı
Eşitgil munı sen ey edgü kişi [KB, 3978]

(Cömertler başı da çok güzel söylemiş. Ey insan sen bunu dinle.)

Tüzün erdi alçaḳ ḳılınçı silig
Uvutluġ baġırsaḳ aḳı kiṉg elig [KB, 43]

([Hz. Peygamber ile Hz. Osman'ı kastederek] Asil tabiatlı, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi. Haya sahibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi.)

Basa ʿUsman erdi uvutluġ silig
Kişide ödürmiş aḳı kiṉg elig [KB, 55]

(Sonra haya sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık Osman idi.)

Kutadgu Bilig'de "eli açık, cömert" anlamına gelen *aḳı* ve "eli açıklık, cömertlik" anlamıyla *aḳılıḳ*

yer aldığı gibi, *aḳılıḳ* insanı ölümsüzlüğe erdiren "âb-ı hayat"a benzetilmektedir:

Atı edgü bolmış atanmış *aḳı*

Aḳı ölse atı tirig tip uḳı [KB, 257]

(İyi ad kazanmış, cömertlik ile şöhret bulmuştur. Bil ki, cömert insan ölse bile, onun adı yaşar.)

Saran bolma ilig aḳı, bol aḳı

Kalır meŋgü ölmez aḳılıḳ [KB, 1402]

([Ey hükümdar!] Hasis olma, cömert ol, cömert. Cömertliğin adı ebedî kalır, ölmez.)

Karahanlı Türkçesinin bir başka önemli eseri olan *Atebetü'l-Hakayık*'ın (XII. yüzyıl) "Cömertliğin Mehdi ve Hasisliğin Zemmi Hakkında"ki dokuzuncu bölümünde tam otuz dört beyitte akı ve akılık övülmüş, bunların zıddı olan cimrilik ise yerilmiştir. Eserden alınan şu bölümler, bu konu da bir fikir vermesi bakımından önemlidir:

Ḳamuġ til *aḳı* er ṣenāsın ayur

Aḳılıḳ ḳamuġ ʿayb kirini yuyur

Aḳı bol saŋga söz sökünç kemlesin

Sökünç kelgü yolnı aḳılık tıyur [AH, 229-232]

(Bütün diller cömert adamın medhini söyler;

Cömertlik bütün ayıpların kirini temizler;

Cömert ol, sana söz, sövme gelmesin;

Sövme gelecek yolu cömertlik kapatır.)

Bu buḏun talusı *aḳı* er turur

Aḳılıḳ şeref cāh cemāl arturur

Sewilmek tilesenḡ kişiler ara

Aḳı bol *aḳılıḳ* sini sewdürür [AH, 257-260]

(Bu halk arasında en iyi adam, cömert adamdır;

Cömertlik şeref, ikbâl ve cemâli artırır;

İnsanlar arasında sevilmek istersen,

Cömert ol; cömertlik seni sevdirir.)

Karahanlı Türkçesinin devamı olan Harezm Türkçesinin en önemli eserlerinden *Kısasü'l-Enbiyâ*'da da "cömert, eli açık" anlamıyla aú kelimesini buluyoruz:

Aŋglaġıl İlyās yalavaç sözlerini ey *aḳı*

Aytayın men sėn işit ya işteyin men sėn

[KE, 158r-14]

(Ey akı/ ey cömert kişi! İlyas Peygamber'in sözlerini anla. Ben söyleyeyim sen işit, sen oku ben işiteyim.)

Kelime, Batı / Oğuz Türkçesinin ilk dönemini ifade eden Eski Anadolu Türkçesine *aḫı < aḳı* fonetik değişimini geçirmiş, ama eski anlamını koruyarak gelmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nden aldığımız Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerine ait alıntılarda, *aḫı/aḫu* kelimesinin, temel anlamı olan "eli açık, cömert" anlamını koruduğu gibi, "bir kimsenin sevdiği, en yakını" anlamıyla bir hitap unsuru olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Aḫılıḳ* türevi ise yine "cömertlik, eli açıklık" anlamıyla varlığını sürdürmüştür. Buradan anlaşılıyor ki, akı ve akılık kelimeleri aynı temel anlamda Eski Türkçe (VIII-XIII. yüzyıl) döneminden Osmanlı Türkçesi (XV-XX. yüzyıl) dönemine kadar aralıksız olarak gelmiş, ancak Batı Türkçesinde sadece fonetik değişime uğrayarak (*ahi < ahı < akı*) bugünkü söylenişine ulaşmıştır. Bugün dahi Türkiye Türkçesi ağızlarında kelimeye ahı biçiminde rastlanır. Ağızların dilin eski unsur ve özelliklerini koruyan muhafazakâr yapısı düşünüldüğünde, ağızlarda yaşayan bu şeklin de, kelimenin Türk kökenine dayandığının bir başka delili olmaktadır.

KAYNAKÇA:

Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, I-III, Ankara 1985; Aptullah Battal, *İbn-i Mühenâ Lûgati*, Ankara 1988; Reşid Rahmeti Arat, *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*, Ankara 1992; Salih Demirbilek, "Ahi Kelimesinin Kökenine Dair", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, I, Kırşehir 2005, s. 27-283; Tuncer Gülensoy, *Türk Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1995; Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara 2000; aynı yazar, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, Ankara 2001; aynı yazar, "Garîb-nâme'de Ahilik İzleri", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, I, Kırşehir 2005, s. 499-510; aynı yazar, "Ahi Evran Adının Anadolu Ağızları ve Coğrafyasında Kazandığı Farklı Anlam ve Şekiller", *II. Ahi Evran ve Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (13 Ekim 2006 Kırşehir) Bildiriler,* haz. M. Fatih Köksal, Kırşehir 2007, s. 229-265; Emine Gürsoy-Naskali, "Doğu Türkistan'da Ahilik (Yeni Uygurca Belgeler)", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993)*, Ankara 1996, s. 97-121; Mahmut Seyfeli, "Ahi Evran-ı Velî ile İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, II, Kırşehir 2005, s. 801-820.

Ahmet GÜNŞEN

AHİ ABDÜSSELAM

Sinop merkezinde yaşayan Ahi önderlerinden biridir. Türklerin Anadolu'yu fetihleri sırasında Sinop ve Kastamonu bölgesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. XV. yüzyıl yazılan Saltukname'de kendisi ile beraber oğulları Muhammmed ile Ali'den bahsedilmektedir. Şu halde Abdüsselam ailesinin Osmanlı öncesi Candaroğulları (1473

yılından önce) döneminin siyasî ve yerleşim yapılanmasında önemli görevler üstlendikleri söylenebilir. Osmanlı tahrir defterlerinde ismine rastlanan ailenin mülk sahibi olarak varlığını devam ettirdiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

Ebu'l-Hayr-ı Rumî, *Satuknâme*, (haz. Ş. Haluk Akalın), Ankara 1998, I, s. 8; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, II, s. 1078.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÂDİL ŞAH

Kadı Burhaneddin devrinde Zile kazası Ahilerinden olan Ahi Âdil Şah'ın hayatı hakkındakaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Esterabadi'nin *Bezm u Rezm*'ine göre, Kadı Burhaneddin Zile'yi hâkimiyeti altına aldığında, 1385 yılında buraya bir medrese yaptırmış ve Ahi Âdil Şah'ı bu medreseye hem müderris hem de Zile'ye emîr olarak atamıştır. 1386'da Amasya Emîri Ahmed'e bağlı olan Çekerek Kalesi beyi Seyyidi Hüsam, Ahi Âdil Şah'ı ele geçirmek için medresesine saldırmışsa da başarılı olamamıştır. Ancak bir müddet sonra Seyyidi Hüsam, hile ile Ahi Âdil Şah'ı ele geçirip tutuklamış; ancak bölgeyi zapt edemeyeceğini anlayınca, Ahi Âdil Şah'ı serbest bırakmıştır. Bilahare Kadı Burhaneddin'in Kayseri valisi Şeyh Müeyyed'in Karamanlılarla Uçhisar Kalesi savaşında 150 askeri ile Zile Emîri olarak yardıma giden Ahi Âdil Şah, bu savaşın Şeyh Müeyyed tarafından kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA:

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 289, 294, 393; Yaşar Yücel, *Kadı Burhanedddin Ahmed ve Devleti (1344-1398),* Ankara 1970, s. 81, 83; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1997, s. 89.

Ali AÇIKEL

AHİ ÂDİL ŞAH ZAVİYESİ

XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Ankara'da Ayaş kazasında bir zaviyesi bulunmaktaydı. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviyenin eskiden beri faal olduğuna işaret edilir.

KAYNAKÇA:

Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 126-133; aynı yazar, "Ahiler Zamanında Ankara'da Sosyal, Kültürel ve İlmî Faaliyetler", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 7 (2002), s. 148.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ AHMED

Mevlâna Celâleddin Rumi (ö. 1273) ve Sultan Veled (ö. 1312) zamanının tanınmış Ahilerinden idi. Bazı araştırmalarda Evhadiyye Tarikatı'nın kurucusu Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin Anadolu'daki önde gelen müritlerinden olduğu ve Malatya'da şahne iken Sâdeddin Köpek (ö. 1238) taraftarları arasında yer aldığı gerekçesiyle Konya'ya getirilip tutuklandığı ileri sürülür. Anonim Selçuknâme'de Cimri Olayı sırasında Konya'daki Ahilerin Ahi Ahmed ve Ahi Ahmed Şah tarafından idare edildikleri belirtilir. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), inatçı diye andığı Ahi Ahmed'in, hem Mevlâna hem de Sultan Veled döneminde Mevlevilere muhalefet ettiğini ve oğlu Ahi Ali'nin, onun vefatından sonra Sultan Veled'in müritleri arasına katıldığını belirtir.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, I, s. 230; İstanbul 1987, II, s. 133-135, 166; Anonim, *Selçuknâme*, (çev. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 40, 45, 65; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 150, 194, 280; Muallîm Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 195-196; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 51, 99-100, 117; aynı yazar, Şeyh Evhadü'd-din *Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 105-106; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 595-598

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ AHMED

I. Murad dönemi (1362-1389) Ankara Ahilerindendi. Hayatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Ankara civarında Ahi Tura Bey ile müştereken timarları mevcuttu. Ayrıca bir medresesi vardı. 1438 tarihinde kızı Hunnire Hatun bu medresede mütevelli idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr. 9, 45b; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Konya 1998, s. 171.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ AHMED ÇELEBİ ZAVİYESİ

Sivas şehir çarşılarının merkezi durumunda bulunan Penbeciler Çarşısı ve Şubaşı Hanı civarında bulunan Ahi Ahmed Çelebi (Ahi Çelebi) Zaviyesi'nin kuruluş tarihi tespit edilememiştir. İlk defa İbn Batuta'nın Ahi Çelebi olarak bahsettiği ve misafir olarak kaldığı zaviyedir. Ayrıca, 1369 tarihinde Hacı Emin Yusuf Oğlu Ahmed Çelebi tarafından kurulduğu bilgisi de kaynaklarda yer almış ve kuruluş tarihi konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Vakfiyesi bulunmamakla birlikte, Osmanlı dönemi kaynaklarında zaviyenin ismi ve zaviyenin yanında bulunan vâkıfın türbesinin ismi Ahi Ahmet Çelebi olarak kayıtlıdır. Osmanlı dönemi boyunca zaviye, türbe ve mescidinin mevcut ve faal olduğu, evlâd-ı vâkıfın zaviyedarlık görevini yürüterek âyende ve revende hizmetlerini yerine getirdiği görülmektedir.

XV. yüzyılda zaviyede bulunan vakıf evlâdı sayısının sonraki dönemlerde ve bilhassa XIX. yüzyıl kayıtlarında önemli bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca şehirde bir diğer Ahi zaviyesi Ahi Mehmed Külâh-dûz evlâdıyla da tarihi belirlemeyen bir akrabalık tesis edildiği anlaşılmaktadır. 1835 tarihinde Ahi Ahmed Çelebi Zaviyesi evlâd-ı vâkıfından zaviyedarlık ve tevliyetine mutasarrıf olan Seyyid Ahi Mehmed, Seyyid Hasan, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mehmed Arif aynı zamanda Ahi Mehmed Külâh-dûz Zaviyesi evlâd-ı vâkıf ve görevlileri arasında yer almışlardır. Aynı tarihlerde zaviye, vâkıfın türbesi mevcut iken, günümüze maalesef gelememiştir. Gelir kaynakları daha çok karye ve bostan nevinden olup, 16.Yüzyılda yıllık geliri 2973 akçe iken, 19.Yüzyılın ilk yarınsında yıllık 3290 kuruş olarak belirlenmiştir.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *Defter-i Evkâf-ı Rum, nr. 583; Sivas Vakıflar Genel Bölge Müdürlüğü Arşivi, Def.No:3/146;* BOA, TD, nr. 2, 79, 287, 387; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri" I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim 2004.* Kırşehir; *Seyahatnâme-i İbn Batuta, Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garaibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr,* C.I, Mütercim Mehmed Şerif, İstanbul 1333-1335, s.326-327; Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri,* I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989; Merih Baran, Ahi Emir Ahmed, Ankara 1991; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000; Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair", Revak, Sivas 1995, s.31-35; *Hikmet Denizli, Sivas Tarihi ve Anıtları,* 1998.

Ömer DEMİREL

AHİ AHMED MEDRESESİ

Ahi Ahmed ve Ahi Tosun, Osmanlı Sultanı Murad Hudâvendigâr zamanında (1362-1389) Ankara'ya bağlı Bayındır köyü timar ehlinden ve Ahi önderlerinden biri idi. Yaşadığı dönemde Ankara merkezde bir medrese inşa etmişti. Ahilerin seyfiye kolundan olan Ahi Ahmed ve Ahi Tosun'un vefatından sonra Ahi Ahmed'in hissesi kızı Havize Hatun'a; Ahi Tosun'un hissesi ise damadı Edhemoğlu Emîr Han'ın uhdesine geçmişti. 929 (1522-23) tarihinde vakfın dörtte bir hissesi, Edhem evladından Ayşe Hatun'un uhdesinde idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 457, s. 58; Ömer Lütfi Barkan, " Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, Ankara 1942, II, s. 318

H. Mustafa ERAVCI

AHİ AHMED NAHCİVANÎ VAKFİYESİ

Niksar şehir merkezi ile Niksar'a bağlı Fidi köyünde Ahi Nahcivan Zaviyesi olarak bilinen iki tesis için evâsıt-ı Şevval 690 (6-16 Ekim 1291) tarihinde tanzim ve tescil edilen vakıfnâmedir. Aslı Ankara Etnografya Müzesi, nr. 11842 / 245'te kayıtlıdır. Vâkıf, Ahi Nahcivan olarak bilinen Fütüvvet ehli Doğan Şahoğlu Şemseddin Ahi Ahmed'dir. Vakfiye, 0.94x0.19 m ebadında bir kâğıt üzerine Selçuklu nesihi ile yazılmış olup 46 satırdan meydana gelmektedir.

Ahi Nahcivan'ın düzenlettiği vakfiye ile Niksar'a bağlı Fidi köyünün tamamı; tüm hudutları, ekleri, bu köye bağlı yerler vakfedilmiştir. Buralardan elde edilen gelir ise üçe ayrılarak yarısı Ahi Nahcivan tarafından Niksar'da, diğer yarısı Fidi köyünde inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan iki zaviyenin yararına sarf edilecektir. Üç hisseden biri de mütevelliye ücret karşılığı verilecektir. Ahi Nahcivan, kurduğu vakfın tevliyetini vefatına kadar kendisi yürütecek, vefatından sonra ise soyundan gelenler mütevelli olacak, evladı kalmazsa Niksar hâkimi mütevellilik yapacaktır. Ahi Nahcivan, vakfın şartları bozulmadan muhafazası için gerekli kurallara da vakfiyesinde yer vermiştir. Buna göre, vakfın gayrimenkulleri satılmayacak, hibe edilmeyecek, rehin bırakılmayacak, üç seneden fazla icara verilmeyecek ve değiştirilmeyecektir. Vâkıf, Allah'a ve ahiret gününe inanan mütevelli, fakih, vali, hâkim, kadı ve hükümdarın vakfiyedeki şartları değiştiremeyeceğine ve bozamayacağına işaret ettikten sonra vakfın şartlarını değiştirenleri

Ahi Ahmed Nahcivanî Vakfiyesi

lanetlemiş; "kim ki vakfı bozarsa Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun" demiştir.

Vakfiyenin sonunda tanzim ve tescil edildiğine dair tarih ibaresi yer almaktadır. Müteakiben vakfiyenin tesciline şahitlik yapan on kişinin ismi yazılmıştır.

KAYNAKÇA:

Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler, (yay. Hasan Akar-M. Necati Güneş), Niksar Kaymakamlığı-Niksar Belediyesi 2002, s. 107; M. Zeki Oral, "Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfiyesi", *AÜİFD*, sy. 3 (1954), s. 57-65.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ AHMED NAHCİVANÎ ZAVİYESİ

Ahi Ahmed Nahcivanî'nin, biri Niksar'a bağlı Fidi köyünde (Tokat Erbaa'ya bağlı Akça köyü), diğeri Niksar'da iki ayrı zaviyesi vardı. Evâsıt-ı Şevval 690 (6-16 Ekim 1291) tarihinde düzenlenen vakfiyesine göre, Ahi Ahmed'in adı Şemseddin Ahi Ahmed ve babasının adı da Nahcıvanlı Doğanşah'dır. 1289 (1874) tarihinde mamur olduğu anlaşılan Fidi köyündeki zaviye binası zamanla yıkılmaya yüz tutmuştur. Tekkebağı tarafında Karanlık Tekke diye bilinen ve bir türbe ile bir mescidi ihtiva eden Niksar'daki diğer zaviye ise 1289 (1874) yılında ayaktaydı. Ancak zamanla türbenin üstü ve duvarları yıkılmış, sadece temel kısmı kalmıştır. Yıkıntılar arasında yer alan kemerüstü taşındaki kitâbenin ikinci satırında Arapça "Ahmed en-Nahcivânî rahmetullahi te'âlâ tevaffa fî Zilhicce li-sene erba'a ve seb'a mie" (Ahmet Nahcivanî 704 yılı Zilhicce / Nisan 1305 ayında öldü, Allah rahmet eylesin cümlesi) yazılıdır. Bu cümleden Ahi Ahmed Nahcivanî'nin Nisan 1305'te vefat ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 54, s. 8-9; nr. 387, s. 530-532, 552; *EV*, nr. 22304, s. 20; TKGMA, *TD*, nr. 583, 51a, 61b; *VGMA,* D, nr. 2157, s. 135; M. Zeki Oral, "Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfiyesi", *AÜİFD,* Ankara 1954, sy. 3, s. 57-65; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler,* İstanbul 1927, s. 73; Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*, Ankara 2003, s. 159; Mehmet Fatsa, "Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", *VD,* Ankara 2013, sy. 39, s. 32-35; Hasan Akar-M. Necati Güneş, *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Tokat 2002, s. 106-108.

Ali AÇIKEL

AHİ AHMED ŞAH
(ö. 1298)

Konya Ahilerinin lideridir. Kaynaklarda yiğitliği, zenginliği ve cömertliği ile öne çıktığı anlatılır. Anonim Selçuknâme'de ismi ilk defa Alâeddin Siyavuş hadisesi sırasında geçer. Bu hadisede Karamanoğlu Mehmed Bey (1263-1277), Alâeddin Siyavuş ile birlikte Konya'yı kuşattığı zaman Ahi Ahmed Şah, Ahi Ahmed ile beraber şehrin savunmasına katılmıştır. Bunun yanında Sâhib Fahreddin Ali'nin vezirliği zamanında Konya'da çıkan karışıklığın yatıştırılmasında ve Fahreddin Ali'den sonra vezirliğe getirilen Fahreddin Kazvini'nin baskılarına karşı muhalefet bayrağının açılmasında önemli rol oynamıştır. İlhanlı hükümdarı Geyhatu'nun (1291-1295), Konya'ya geldiği zaman Ahmed Şah'ı huzuruna kabul ederek kendisine Ahi Ata diye hitap etmesi onun nüfuzunu göstermektedir. Ahi Ahmed Şah, bir ara Konya'da zulüm yapmaya başlayan Gazan Han'ın (1295-1304) elçisine de karşı gelmiş ve onu şehirden kovmuştur. Bu olayın akabinde Gazan Han'a yaranmak isteyen Şarap-sâlâr, Ahi Ahmed'i öldürmüştür. Onun bu ölümü Konya halkını mateme boğmuştur.

Kaynaklarda Ahi Ahmed Şah'ın bir kardeşinden de söz edilir. İsmi bilinmeyen bu şahıs vefat ettiğinde (1295) Konya'da 15 bine yakın kişi, başı açık bir vaziyette cenazesine katılmış, şehir yasa bürünmüş ve 40 gün boyunca hiç kimse dükkânını açmamıştır.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, II, s. 19, 57-58; Anonim, *Selçuknâme*, (çev. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 40, 45, 52, 65-67; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 226-227; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1999, s. 219; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 132-133, 140; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 117-118, 121; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 595-599; Mustafa Akkuş, "Moğol İstilası Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Kitabı XIV*, (ed. H. Ahmet Özdemir), Özel Sayı, Aralık 2013, s. 38-43.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

Ahi Ahmed Şah'ın mezar taşı (S. Başkan'dan)

Mezartaşı: Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen ve 1298 envanter nr. ile kayıtlı bulunan Ahmet Şah'ın kitâbeli mezar taşı çok silik ve yıpranmıştır. Bu şahidenin Konya'nın ileri gelenlerinden Sultan-ül Fetâ (gençlerin sultanı) lâkabını taşıyan ve 17 Şevval 679 / Temmuz 1298'de öldürülmüş olan, Moğol Kağanı Geyhatu'nun da kendisine büyük hürmet gösterdiği Ahi Ahmed Şah'ın mezar taşı olduğu kabul edilmiştir. Gri-beyaz renkli taş üzerine hafif kabartma tekniğiyle işlenen parçada büyük ve küçük iki insan figürü tasvir edilmiştir. Mezar baş şahidesi olarak düzenlenen taşın tepesi dilimli olup, üst tarafı kırılmıştır. Dilimler kenarlardan dışarıya doğru taşıntı yaparlar.

Figürlerden soldaki büyük olanı tabureye benzer alçak bir sandalyeye oturmakta, diğeri ise ayakta durmaktadır. Büyük figürün başı üst kısımdan göz hizasına kadar kırılmış olduğundan başlığın detaylarını seçmek mümkün değildir. Ancak arkadan omuzlara kadar inen uç kısımlarından, sarıklı olduğu, kaftan giydiği ve elinde de bir av kuşu tuttuğu dikkati çeker. Genelde detaylı bir işçilik göstermeyen kabartmada uzun sivri çeneli Ahmet Şah'ın ayak bileklerini açıkta bırakan kısa kollu uzun elbisesi, arkadan genişleyerek göbek hizasında daralan bir kuşakla bele bağlanmakta, kuşaktan da bir kese sarkmaktadır. Sağ kolu midesine temas edecek şekilde dirsekten göğsüne doğru bükülmüş ve elinde bir kuş ile resmedilmiştir. Diğer (sol) eliyle ayaktakinin yüzünü okşamaktadır. Figürün sivri çenesi, kalın ve sivri gagasıyla şahine benzeyen avcı kuşun arkasında kalmış, sanki hayvanın başını öper gibi tasvir edilmiştir.

Ayakta duran küçük figürün başındaki köşeli geniş başlığı (kep) uzun bir elbiseyle tamamlanmıştır. Etek ve kolları süslü olan elbisenin geniş yakaları birbiri üstüne kapatılarak bir kuşakla

belden bağlanmıştır. Sol kolunu dirsekten hafif bükerek kuşağını tutmakta, diğer (sağ) kolunu da oturan figürün kuşağına uzatmaktadır.

Bu kabartmadaki kompozisyondan oturur vaziyetteki Ahmet Şah'ın daha süslü elbiseleri ve duruşu-tavrı ile hem elindeki şahine hem de karşısındakine sevgi gösterisinde bulunduğu, onları okşayarak ödüllendirdiği anlaşılmaktadır. Burada üslup olarak Orta Asya insan tipi canlandırılmıştır.

Selçuklularda daha serbest olan ve çok geniş bir kullanım alanı bulunan figürlü süsleme ve tasvir yasağı anlayışı zamanla değişerek Beyliklerin sonundan itibaren azalmaya ve sınırlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu eserde de görüldüğü gibi- figürlü mezar taşların Türklerin Orta Asya'daki ilk mezar kültleri ile ilgili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu gelenek Anadolu'da Ahlat, Afyon, Kırşehir, Konya, Akşehir vb. gibi merkezlerde insanların daha çok sağlığında uğraştığı ve başarılı olduğu iş ve meslek konularıyla ilgili tasvirlerle devam etmiştir. Türkiye'deki figürlü mezar taşlarının çoğu XIV. yüzyıla ait olup, bu eserin dışında XIII. yüzyılın son çeyreğine kadar rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA:

Rıfkı Melül Meriç, "Akşehir Türbe ve Mezartaşları", *Türkiyat Mecmuası,* sy. 5 (1935), İstanbul 1936, s. 205; Selçuk Mülayim, "Selçuklu Sanatında İnsan Figürünün İkonografik Kaynağı", *Anadolu 3. Selçuklu Semineri Bildirileri*, İstanbul 1999, s. 91; Şerare Yetkin, "Yeni Bulunmuş Mezartaşları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 (1969), Ankara 1970, s.149; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara,1978, s. 31; Yaşar Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, Konya 2009, s. 146-147. \

Yaşar ERDEMİR

AHİ AHMED ZAVİYESİ
(ÇORUM)

Çorum merkezde Piri Baba Tekkesi adıyla da meşhur olan bu zaviye, Ahi Ahmed'in babası tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra 768 (1367) yılında Ahi Ahmed, babası Emîr Hasan'ın yaptırdığı tekkeye geniş araziler vakfetmiştir. Elde edilen vakıf gelirleriyle hizmet binalarının tamir ve onarımı ve zaviyeye gelip gidenlere, zaviyeye mülazemet edenlere, komşulara ve fakir fukaraya yiyecek ve barınma imkânının sağlanması şart koşulmuştur. Şahitler kısmında ise Ahi Hayreddin Hıdır bin Ömer adlı bir Ahinin yer aldığı dikkati çekmektedir. 1530 tarihli muhasebe defterinde Çorum kazasına bağlı Karahisarlu Temürlü (Alacahöyük) nahiyesinde yer aldığı tespit edilen Ahi Ahmed Zaviyesi vakfının hasılatı 300 akçe idi. Zaviye, Piri Baba Tekkesi mütevelli heyetinin kararıyla Rebiülahir 1248 (Eylül 1832) tarihinde minber eklenerek cami görevi de görmüştür. Derbentli Elhac Hüsameddin Efendizâde Abdurrahman Halife, zaviye vakfının arazilerinin yıllık aşarından sülüs hisse ile hatip tayin edilmişti. Cuma ve Bayram namazlarının kılındığı zaviyede Abdurrahman Halife, mütevellilik görevini de icra etmekteydi. 1261'te (1845) Azab Ahmed mahallesinde sakin Tekkenişin oğullarından Hacı Seyyid Ahmed, Hasan ve Hızır adlarında 4 kişi burada zaviyedârlık yapmaktaydı. XIX. yüzyıl sonlarında vakıf kayıtlarında zaviyenin ismi "Pir Baba Tekkesi" olarak da geçmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 18231; VGMA, *D,* nr.2624/59; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997,s. 420; Ahmet Cahid Haksever, "Tarihten Bugüne Çorum'da Ahilik ve Ahi Zaviyeleri", *I. Uluslar arası Ahilik Kültür ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, I, s. 482.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ AHMED ZAVİYESİ
(GAZİANTEP)

Ahi Ahmed b. Ahi Mahmud Zaviyesi, Gaziantep şehrinde tesis edilmişti. XVI. yüzyılın ortalarına ait vakıf tahrirlerinde, Ahi Ahmed b. Ahi Mahmud Zaviyesi adı geçmektedir. Baba ve oğulun her ikisinin isminin başında "ahi" unvanının bulunmasına bakılırsa, zaviyenin kuruluş tarihi, Ayntab'ın Osmanlı hâkimiyetine geçişinden (1516) önceye gitmektedir. Zaviyenin şehrin neresinde kurulduğu kayıtlarda açık olarak belirtilmemektedir.

Ayntab evkaf defterinde zaviyenin ismi: "Vakf-ı Zâviye-i Ahi Ahmed ibn Ahi Mahmud tâbi'-i Ayntab" olarak kaydedilmiştir. Burada, zaviyenin vakıf gayrimenkulleri arasında şehirde

mevkii belirtilmeyen iki dükkân, Gökmeydan yakınında bir bostan zemini (zemin-i bostan-ı Kırkbudak), Babilge köyü yakınında içinde ceviz ağaçları da bulunan bir zemin (tarla), Karaöyük köyü yakınında içinde ağaçlar da bulunan bir zemin ve şehir yakınında Çakırbuçağı ve Karamercimek adında iki ayrı zemin yer almaktadır. Zaviye vakfının burada belirtilen gayrimenkullerinden tahsil ettiği yıllık gelir, 1557'de 600 akçedir. Aynı yıla ait kayıtta, zaviye vakfının masrafları arasında vakfın yöneticisine tevliyet ücreti 180 akçe, zaviyede Kur'an-ı Kerim'den cüzler okuyan cüzhâna da 180 akçe olmak üzere senede 360 akçe tahsis edilmiştir. Vakfın toplam gelirinden artan 240 akçenin harcama yeri ise öncelikle vakıf gayrimenkullerinin tamiri, artanın da yılda bir defa olmak üzere aşure gününde yemek pişirilip fukaraya dağıtılması olarak belirlenmiştir .

Ahi Ahmed Zaviyesi ile ilgili gerek gelir gerekse harcamalar noktasında yaklaşık 30 yıl öncesinden farklı bir bilgi bulunmamaktadır. Gelir ve gider kalemleriyle miktarları aynıdır. Her iki defterde yer alan kayıtta, vakfın mütevellisine yüklenen bir görev de cüzhâna okunacak cüzlerde yardımcı olmasıdır. Sonraki yıllara ait gerek vakıf gerekse zaviye ile ilgili kayıtlarda Ahi Ahmed Zaviyesi ve vakıfları hakkında fazlaca bir bilgi yoktur. Zaviye ile ilgili ulaşılabilen yegâne kayıt, Maraş eyaletinin 11 Zilkade 1145 (3 Mayıs 1733) tarihli vakıf muhasebe defteri içinde yer alan Ayntab sancağı vakıfları arasındaki "Vakf-ı Zâviye-i Ahi Ahmed" kaydıdır. Burada zaviyedeki görevli sayısı bir, günlük masraf da yine bir akçe olmak üzere ayda 30 akçe olarak yer almaktadır. Bu kayıt, zaviyenin XVIII. yüzyılın ilk yarısında tek bir görevli ve aylık 30 akçe masrafla faal olduğunu; ancak vakıf akarı ve harcama kalemleri hakkında ayrıntılı bilgiyi vermemektedir. Muhtemelen bu zaviye ve vakfının, zamanla şehir içinde önemini kaybetmesinden ya da zaviyenin kurucusunun neslinin kesilmesinden dolayı zaviye ve vakıf battal hale gelmiş olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV*, nr. 301 s.19; *EV.HMH,* nr. 3554, 9b; TKGMA, *TD*, nr. 556, 274b; Metin Akis, "16. Yüzyılda Ayıntab Sancağında Zaviyeler ve Mali Kaynakları", *Bilig*, sy. 46 (2008), s. 87-102; Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep*, Ankara 2006, s. 671; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, İstanbul 1988, I, s. 191.

Hüseyin ÇINAR

AHİ AHMED ZAVİYESİ
(GELİBOLU)

Gelibolu'dadır. Bu zaviyeye ilk olarak 1530 yılına ait tahrirde rastlandığına göre 1519'den sonra faaliyete geçmiş olmalıdır. Muhtemelen Debbağlar mahallesinde olan zaviyenin vakıfları arasında 3 dükkân bulunuyordu. Dükkanlardan biri debbağ dükkânı idi. Diğer dükkânlardan biri Kebeciler Çarşısı'nda, diğeri ise Bıçakçılar Çarşısı'nda idi. Bunlardan elde edilen yıllık gelir ise 344 akçe idi.

KAYNAKÇA:

BA, TD, nr. 434, 235a.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ AHMED ZAVİYESİ
(GÖLHİSAR)

Hamid sancağının Gölhisar kazasına bağlı Girme köyündeydi. XV. yüzyılın ikinci yarısında ismine rastlanan bu zaviyeye Şeyh İsmail ve Ahi Ahmed müştereken tasarruf etmekteydi. Zaviyenin mensupları arasında Şeyh İsmail'in kardeşi İshak da vardı. 1530 tarihinde Şeyh İsmail adıyla bilinen zaviyenin vakıf yerlerini bir değirmen ve çiftlik teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 61; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 259.

Behset KARACA

AHİ AHMED ZAVİYESİ
(MENEMEN)

Manisa Tarhaniyat (Menemen)'da Ahi Hızır ve Köse Yahşi ismiyle anılan mahallede yer almaktaydı. Saruhanoğlu İshak Bey zamanında inşa edilmiş olan zaviyenin, 975 (1567) tarihli beratta bânisinin Ahi Ahmed olduğu kayıtlıdır. Bu durum Ahi Ahmed'in İshak Bey zamanında Saruhan'da yaşayan Ahi önderlerinden biri olduğunu ve kendisi adına zaviyeyi inşa ettirdiğini gösterir. Saruhan beyi Hızır Şah döneminde zaviye yanına mescidin de yapıldığı anlaşılıyor. Mezkur zaviyeye İshak Bey, Tarhaniyat yakınlarında içinde bir miktar incir bahçesi bulunan bir çiftlik, şehrin

çarşısında bir dükkân ve Sûfî Deresi üzerinde bir değirmen vakfetmişti. Vakfedilen mülklerin vakfiyet statüleri Osmanlı padişahlarınca da devam ettirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) ve daha sonraları zaviye şeyhlerine verilen beratlarda vakfın yıllık hasılı 600 akçe olarak kaydedilmiştir. 1575 yılında yapılan ilavelerle yıllık geliri 705 akçe idi. Sonraki dönemlerde zaviyenin ismine rastlanmamaktadır. Muhtemelen Hızır Şah döneminde burada inşa edilen cami veya zaviye emlaki üzerine inşa edilen Ahi Hızır Camii zaviyenin yerini almıştır. Zaviyenin vakıf gelirleri de bu camie aktarılmış olmalıdır. Nitekim XIX. yüzyıl vakıf kayıtlarında Ahi Hızır Camii vakfının adı geçmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 09826; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999, s. 149.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ AHMED ZENGÂNİ ZAVİYESİ

Erzurum şehir merkezinde Ahi Emîr Ahmed Zengâni adına halifelerinden biri tarafından tesis edilmişti. Tesis tarihi bilinmemekle beraber XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında zaviyenin isminin geçmemesi, daha sonraki dönemlerde kurulduğunu gösterir. 18 Safer 1154'te (5 Mayıs 1741)zaviyedâr Şeyh Ali halifenin vefatı üzerine postnişinlik görevi oğlu Seyyid Şeyh Hasan Halife'ye tevcih edilmişti. Bu tarihten sonra zaviyenin ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr.57; nr. 57/121; nr. 57/80.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ AHMED ZERKAVİ ZAVİYESİ

Gümüşhane'nin Kelkit ilçesi Çamur köyünün 5 km batısındaki mezarlık içinde yapılmıştır. Doğu cephesinde giriş üzerinde bulunan ancak yerinden sökülmüş kitâbe üzerinde sadece Ahmed ismi okunmakta, tarihlendirilmesiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Zaviye, eğimli bir arazinin üzerine kurulmuştur. Yapı kaçak kazılarla önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Dıştan sekizgen gövdeli, içten silindirik ve tek katlı inşa edilmiştir. Doğu cepheden başlayıp batı cephede yükselerek devam eden toprak seviyesi, kümbetin batı cephesini yarı yüksekliğine kadar kapatmıştır. Yapının kuzeybatı köşesinin duvar örgüsü günümüzde oldukça tahrip olmuştur. Bu yüzden üzerinde herhangi bir süsleme unsuru kalmamıştır. Doğu cephesinde düz lentolu giriş açıklığı ile hemen üzerinde bir mazgal pencere yer almaktadır. Girişin her iki yanındaki duvar örgüleri tahrip edilmiştir. Bu pencerenin dışında kümbetin özgün halinde, iki mazgal pencerenin daha olduğu, fakat bunların günümüzde kapatıldığı görülmektedir. Beden duvarları dıştan kesme, içten moloz taşla örülmüş, zemini tuğla ile kaplanmıştır. Kubbesi içten yatay tuğla ile örülerek sıvanmış, dıştan ise sonradan beton sıva ile kaplanmıştır. Dıştan sade bir saçağa sahip olan eser günümüzde sağlam durumdadır.

KAYNAKÇA:

Gülyüz Akgün Uslu, *Gümüşhane ve Çevresi Tarihi-Sanat Eserleri*, İstanbul 1980; Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas 1981; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, I, Ankara 1993;Yaşar Kalafat, "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları", *Tüba*, sy. 14 (2003), s. 177-186.

Ali BORAN

AHİ AKBAL BEY ZAVİYESİ

Tokat'ta tesis edilen zaviyenin bânisi Ahi Akbal Bey'dir. 1455 tarihinde adına rastlanan zaviye, XVIII. yüzyıl başlarında bir ara Ahmed Bey Zaviyesi adıyla da anılmıştır. Zaviyenin vakıf gelirlerini, Tokat'ta bir bahçe ve birkaç dükkânın senelik kiraları ile Kazabad ve Osmancık kazasına bağlı köy ve çiftlik oluşturmaktaydı. Bu gelirlerden zaviyede şeyh, nazır ve câbî olarak bilinenlerin ücretleri ile zaviyenin masrafları karşılanmaktaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 42, 95; nr. 19, s. 93; nr. 79, s. 176; nr. 387, s. 401, 453; nr. 287, s. 309; C. EV. nr. 8091; TKGMA, *TD,* nr. 14, 289a-b; TVBMA, *Muhasebe Defteri,* nr. 1, s. 25; SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 9, s. 12; Ali Açıkel, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* (ed. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 238; aynı yazar, "Osmanlı Döneminde Tokat Kazası'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 Kırşehir. Bildiriler*, Ankara 2011, I, s. 5-7.

Ali AÇIKEL

AHİ ALÂEDDİN ZAVİYESİ

Denizli şehir merkezinde idi. Ahi Alâeddin ismiyle maruf bir Ahi şeyhi tarafından kurulmuştur. XVI. yüzyıl tahrir defterlerindeki vakıf kayıtlarından şehrin en eski tarihli zaviyelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, dördü sonradan harap hâle gelmiş olan sekiz dükkân, bir kirişhane ile bir miktar bağ ve tarla tahsis edilmiştir. Vakıf kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, zaviyenin kurucu şeyhinin vefatından sonra meşihatlık makamına kendi adını vermiş olduğu oğlu Ahi Alâeddin tayin edilmiştir. Alâeddin'in ölümü üzerine görevi devralmış olan oğlu Süleyman'dan sonra XV ve XVI. yüzyıllarda zaviyedârlık makamında görev yapan Emrullah ve Kılıçzâde Hüsam isimleri dikkati çekmektedir. Ahi Alâeddin Zaviyesi müştemilatından herhangi bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 126; Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul 2007, s. 194; Hasan Kallimci, *Denizli Ahileri*, Denizli 2008, s. 55-56.

Turan GÖKÇE

AHİ ALİ

Konya'nın tanınmış Ahilerinden idi. Hayatına dair yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Sultan Veled (ö. 1312) zamanında yaşadığı anlaşılmaktadır. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), Ahi Ali'nin Konya'daki rindlerin liderlerinden Ahi Ahmed'in oğlu olduğunu ve onun Sultan Veled'e tam bir samimiyetle bağlanarak Mevleviliğe intisap ettiğini belirtir.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, II, s. 133-135; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 117; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 595.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ALİ

Ahi Ali, 708 (1309) tarihli vakfiye kaydına göre, Zile'de bir vakıf tesis etmişti. Vakfiyede vakıf kurucusu, Ahi Ali bin el-merhûm Emîr Hüseyin bin el-merhûm Aytemür olarak ifade edilir. Vakıf akarı olan Devecisaray köyünün 1/5 hissesi, Şeyh Mu'ineddin'in Zile'de bina ettirdiği zaviyeye aitti. Vakfın tevliyeti ise Şeyh Mu'ineddin'in oğlu Şeyh Edhem'in erkek evlatlarına şart koşulmuştu. Muhtemelen bu vakıf, Osmanlı döneminde Zile'de bulunan Edhem Çelebi Zaviyesi vakfına dönüşmüştü. 1574'te Edhem Çelebi Zaviyesi vakfının akar yerleri arasında Ahi Ali vakfının akarı olan Deveci köyü de yer almaktaydı. Zaviyenin daha sonraki devirlerde de varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr. 1966, s. 3-4; BOA, *TD,* nr. 387, s. 441, 456, 457, 458, 460, 461, 467; *A.DVN.SAD,* Defter 4, 158/2; nr. 9, 308/2; nr. 11, 167/2; nr. 21, 136/3; nr. 28, 183/2; TKGMA, *TD*, nr. 583, s. 47b-48a; TVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 10, s. 42; Ali Açıkel, "583 Numaralı Evkaf Defterine Göre Zile Vakıfları", *Tarihi ve Kültürü İle II. Zile Sempozyumu, 6-9 Ekim 2011. Bildiriler*, İzmir 2012, s. 13-25.

Ali AÇIKEL

AHİ ALİ ÇAŞNİGİR ZAVİYESİ

Amasyalı bir Ahi olan Ahi Ali'nin hayatı, faaliyetleri ve zaviyesi hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Osmanlı devri kaynaklarında Argoma nahiyesine bağlı Şücaeddin köyünün 1520 yılında 2200 akçe, 1576 yılında ise 1070 akçe olan malikâne geliri, Ahi Ali Çaşnigir Zaviyesi'ne vakfedilmişti.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 583, 80a; nr. 26, 24b; BOA, *TD*, nr. 387, s. 380; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi,* I, s. 238, 239, 255; Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 250.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ ALİ ÇELEBİ ZAVİYESİ (SİVAS)

Kuruluş tarihi tespit edilemeyen zaviye, şehir çarşılarının merkezinde, günümüz Mahkeme Çarşısı civarında bulunan Hoca Ulu Bey Mahallesi'nde kurulmuştur. İlk defa 1454-55 tarihli tahrir defterinde Ahi Carullah Zaviyesi ismiyle yer almıştır. Aynı tarihte zaviyede Ahi Ali Çelebi bin Ahi Carullah Şeyh olarak görev yapmaktadır. Muhtemelen Ahi Carullah'ın kur-

duğu ve oğlu Ahi Ali Çelebi'nin 1468 tarihinde ilave bir vakfiye yaptığı zaviye, Osmanlı dönemi boyunca Ahi Ali Çelebi ismiyle anılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren zaviye binası, kurucu şeyhin türbesi ve zaviye kapısı önünde bina edilmiş olan çeşmesi bulunmaktadır. Ahi Ali Çelebi Zaviyesi'nin müştemilâtından olan zaviye binası XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar mevcut ve faal iken, 1742 tarihinden itibaren maalesef tamire muhtaç ve nihayet 1766 tarihinde harap olduğu arşiv belgelerine yansımıştır. Zaviye gelirlerinin paylaşımı için evlâd-ı vâkıf arasında batn-ı evvel, batn-ı sânî mücadelesi, zaviyenin boş ve gelirsiz bırakılması ile gelirin kendi nefislerine harcanma şikâyetleri söz konusu olmuştur. Bilhassa vakıf evlâdından Seyyid Hasan, Seyyid Hüseyin, Seyyid Ömer ve Seyyid Mehmed'in 1742-1766 yıllarındaki mücadelesi zaviye binasının bakımsızlığına ve tamamen harap olmasına sebep olmuştur. Diğer Ahi Zaviye müştemilâtlarında olduğu gibi, önce zaviye binası, çeşmesi ve nihayet türbesi harap olmuş ve günümüze gelememiştir. Ahi Ali Çelebi'nin vakfiyesinde 10'u aşkın köy zaviyeye gelir olarak vakfedilmiştir. Ahi Ali Çelebi, gelirlerden önce zaviyenin ihtiyaçlarının karşılamasını, gerektiğinde de tamirinin yapılmasını şart koşmuştur. Bu harcamalardan arta kalanı ise, 10 hisseye bölünerek zaviye kapısında bulunan çeşmenin tamirine, mütevelliye, Regaib, Kadir ve Bayram geceleri gibi mübarek gecelerde helva pişirilerek halka dağıtılmasına, Pazartesi ve Perşembe günleri vâkıfın türbesinde Kur'ân okutulmasına ve artan olursa vakıf evlâdına ayrılmıştır. Ayrıca evlâd-ı vâkıfın zaviye şeyhliğinin yanı sıra, tevliyet görevini üstlenmesi de vâkıfın şartları arasında yer almıştır.

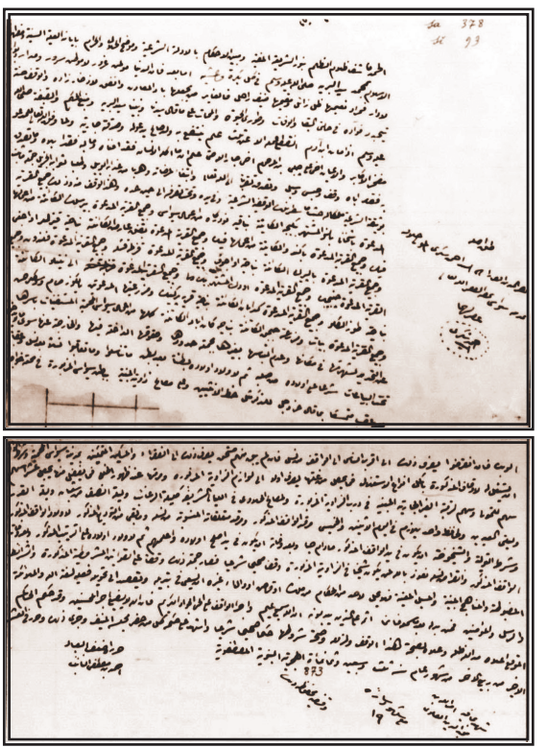
KAYNAKÇA:

TKGMA, Defter-i Evkâf-ı Rum, nr. 583; Sivas Vakıflar Genel Bölge Müdürlüğü Arşivi, Def.No:3/14; BOA, TD, nr. 2, 79, 287, 387; Sivas Ahkam Defteri, nr. 1, 4, 11; C.EV, nr. 14680; EV.MKT. CHT. nr. 196/103; EV.MKT.CHT. nr. 737/101; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri"* I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim 2004. Kırşehir; Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri,* I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989; Merih Baran, *Ahi Emir Ahmed,* Ankara 1991; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair"*, Revak, Sivas 1995, s.31-35; Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları,* 1998.

AHİ ALİ ÇELEBİ ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Ahi Carullahoğlu Ahi Ali Çelebi tarafından Arapça olarak evahir-i Rebiülahir 873 (8-17 Ekim 1468) tarihinde tanzim ve tescil ettirilmiştir. Sureti VGMA, nr. 600, s. 239, sıra 307'de kayıtlıdır. Vakfiyede Sivas şehir merkezinde bulunan zaviyeye çok sayıda gayrimenkul vakfedilmiştir.

Ahi Ali Zaviyesi Vakfiyesi, Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e selatüsselamla başlar. Arkasından vakfın önemiyle ilgili hadislere yer verilir. Bundan sonra vâkıf Ahi Carullahoğlu Ahi Ali Çelebi'nin vakfı kurma sebebi üzerinde durulur. Vakfettiği gayrimenkullerin kendine ait olduğuna vurgu yapılır. Bunları Allah'ın rızâsını kazanmak için vakfettiği söylenir ve vakfedilenler şöyle sıralanır: Sivas'a bağlı Nevdergâh nahiyesinde Yenice diye bilinen Eşhanibanu; Hafik'e tabi Yersilik ve Ekend; Kızlarovacık nahiyesinde Kınıkarız; Ovacık nahiyesinde Elperk, Kızılcakışla, Felendon, Çincik, Beydili olarak da bilinen Evdek; Tuzalanlı nahiyesinde Eyiniyetli; Perkinik nahiyesinde Gedaban ve Sivas'a bağlı Kanabad nahiyesinde

Ahi Ali Çelebi Zaviyesi Vakfiyesi

Bayat köyleri ile Perkinik nahiyesindeki Elegözsam, Sükler Hasan ve Kanabad'da Sıcak mezralarının tamamı.

Ahi Carullahoğlu Ahi Ali Çelebi, yukarıda isimleri verilen gayrimenkullerin cümlesini, şer'î usuller çerçevesinde soyundan gelenlere ve Sivas şehir merkezinde Hoca Ulubey mahallesinde bina edilen zaviyenin ihtiyaçlarının karşılanmasına vakfetmiştir. Vakfın gelirleri, soyunun kesilmesi durumunda, nesline en yakın olan akrabalarına, bunlardan da müstahak kimse kalmazsa Sivas'ta ikamet eden fakirlere ve miskinlere sarf edilecekti. Vakıf gayrimenkulleri, güzel bir şekilde işletilecek; elde edilen gelir öncelikle zaviyenin ihtiyaçlarının karşılanmasına, eğer zaviye binası bakıma muhtaç olursa onarılmasına harcanılacaktır. Bundan sonra artan gelir on parçaya ayrılacak, bunun bir sehmi vakfın mütevellisine; bir sehmi yukarıda adı geçen zaviye müştemilatı kapısında bina edilmiş olan çeşmeye; diğer sehimler ise Regaip, Şaban'ın yarısı, Kadir ile Ramazan ve Kurban bayramlarının gecelerinde helva pişirilmesine; Pazartesi ve Perşembe günleri vâkıf Ahi Ali Çelebi ile ev halkının kabirlerinde sürekli Kur'an okuyan bir hafıza verilecektir. Bu üleşmeden sonra gelir artarsa vâkıfın evladına verilecektir. Ahi Ali Çelebi, vakıf görevlileri için de birtakım şartlar koymuştur. Bunlar şöyle sıralanmaktadır: Vakfın tevliyeti ile zaviyenin şeyhliği ölümüne kadar vâkıfın kendisine ait olacaktır. Vefatından sonra ise evladından eslah ve en bilgili olanına, soyunun kesilmesi durumunda ise adı geçen zaviyeye şeyh olan kimseye verilecektir.

Vakfiyede vakfın hiçbir şekilde değiştirilmeyeceğine vurgu yapılmakta; devlet başkanı, vali ve kadı başta olmak üzere hiçbir kimsenin vakfı tebdil edemeyeceğine, Allah'ın, meleklerin ve tüm müminlerin lanetinin değiştirenlerin üzerine olacağına dikkat çekilmektedir.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ALİ DERGÂHI

Kastamonu şehir merkezinde Ahi önderlerinden Ahi Ali adına tesis edilmişti. XVI. yüzyıldaki arşiv kayıtlarında isminin geçmemesi, sonraki dönemlerde kurulduğunu gösterir. Bu dergâhın Ahi Ali adına kurulan diğer tesislerden bir dönüşüm süreci geçirerek ortaya çıktığı anlaşılıyor. Özellikle 1227 (1812) yılında Şeyh Mustafa Efendi postnişin olarak dergâha yeni gelirler tahsis etmişti. Sadi, Seherzâde ve Sığırpazarı Dergâhı adları ile de anılan dergâhın muhasebe kayıtlarına göre, cami bitişiğinde tekke ve şeyhin ikamet dairesi, iki konak, ahır ve şadırvan bulunduğu; fukara ve misafirlere yemek ikram edildiği tespit edilmektedir. Zamanla dergâhın bazı kısımları harap olmaya yüz tuttuğundan 1321 (1906) yılında han odaları ve harem dairesi onarılmıştır. Dergâha ait konaklar daha sonra Cumhuriyet döneminde Çiftçi Yurdu Derneği ve Muallimler Cemiyeti tarafından kiralanmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT.CHT*, nr. 736/30; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, Ankara 2012, s. 194.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ALİ DULÛZÎ

Ahi Ali Dulûzî, XIV. yüzyılda Erdebil şehrinde yaşadı. Asıl mesleği çömlekçilik olan Ahi Ali, hem şehrin önde gelen Ahi liderlerinden hem de Şeyh Safiyeddin Erdebilî'nin müridlerinden idi. Bu bağlamda Şeyh Safi'nin mürşidliği döneminde onun en yakın yandaşlarından biri oldu. Nitekim Şeyh Safi'nin hayatını anlatan *Safvetü's-Safâ* ve *Şeyh Safi Tezkiresi* gibi önemli kaynaklarda Ahi Ali'nin isminin sık sık geçtiği, dönemin birçok olaylarında Şeyh Safi'nin yanında yer aldığı ve ona eşlik ettiği görülür. Bu bakımdan Şeyh Safi, mühim bir mesele hakkında istişarede bulunacağı ve karar vereceği zaman Ahi Ali ile mutlaka görüşürdü. Ayrıca Safeviyye sûfî tarikatı mensuplarının kendi aralarındaki ilişkilerinde ve meselelerinin hoşgörü ortamı içinde çözümlenmesinde aktif bir rol oynardı. Ahi Ali'nin bu vasıflarda olması, Erdebil Ahilerinin Safeviyye tarikatına bağlanmasında ve bu tarikatın yönetiminde önemli bir rol üstlendiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

İbn Bezzâz Erdebilî, *Safvetü's-Safâ der tercüme-yi ahvâl ü akvâl ü kerâmât-ı Şeyh Safiyyeddîn İshâk Erdebîlî* (mukaddime ve teshîh: Gulâm Rızâ Tabâtabâî Mecd), Tebriz, Müsahhîh 1373 h.ş, s. 354, 762, 774, 856, 947, 952, 1022; Namiq Musalı, "Safevîler ve Ahiler", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, EÜ, 20-22 Eylül 2011, Kayseri 2011, s. 45-68; İlya Pavloviç Petruşevsky, "Gorodskaya znat v gosudarstve Xulaguidov", *Sovetskoye vosto-*

kovedeniye, Moskva-Leningrad 1948, V, s. 85-110; *Şeyh Safi Tezkiresi (Safvetü's-Safâ'nın XVI. Asır Türk Tercümesi),* (haz. Möhsün Nağısoylu-Sever Cabbarlı-Rauf Şeyhzamanlı), Bakü 2006, s. 287-288, 629.

Namiq MUSALI

AHİ ALİ HAMAMI
(bk. AHİ MUSTAFA ZAVİYESİ)

AHİ ALİ KUTLUK ŞAH

Alâüddevle Simnânî (ö. 1336) ve Abdullah Gürcistanî'nin müritlerindendir. Horasan'daki Viranî kasabasında ikamet ederek uzun süre irşat faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Kaynaklarda şeyhi Abdullah Gürcistânî'nin, vefatından kısa bir süre önce Ahi Ali'yi halife tayin ettiği rivayet edilir.

KAYNAKÇA:

Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns / Evliya Menkıbeleri*, (çev. Lâmiî Çelebi; haz. S. Uludağ-M. Kara), İstanbul 2005, s. 621-624; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği*: *İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 248; Abdülbâki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul 2011, s. 90.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ALİ MESCİDİ

Kastamonu'da Ahi Ali adında bir mahallenin varlığına 1530 yılı tahririnde rast gelinmektedir. Bu mahallenin 1487 yılındaki tahrirde yer almaması, 1487 ile 1530 yılları arasında ortaya çıkmış olduğunu gösterir. Ahi Ali'nin kim olduğuna ve ne işle iştigal ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kendi adıyla bir mescid inşa ettirecek gelirinin olması, şehrin önde gelenlerinden ve esnafından olduğuna işaret eder. Ahi Ali tarafından tesis edilen mescid, evkaf defterlerinde ve bir sicilde Küpçüğez Mahallesi Mescidi olarak kayıtlıdır. Şer'iyye sicillerinde ise Ahi Ali Mescidi şeklinde kayd olunmuştur. 1487 tarihli tahrir defterinde mescid kaydının bulunmaması ve sadece Küpçüğez mahallesi kaydının yer alması, mescidin bu tarihten sonra yapılmış olabileceğini düşündürür. 1530 tarihli tahrir defterinde Küpçüğez mahallesi yanında bir de Ahi Ali mahallesi kaydının bulunması, mescidin 1487 ile 1530 tarihleri arasında inşa edildiğini ortaya çıkarır. XVI. yüzyıl ortalarında mescidin vakıf kayıtları arasında nakit 3.900 akçelik bir meblağ bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 1582 tahririnde bir aydınlatma yağı, Frenkşah Hamamı yakınında altı adet dükkân ve bir de bahçe kayıtlıdır. Ahmet Gökoğlu, Kastamonu Müzesi'nde bulunan mermerden bir mezar taşının üzerinde 909 (1503) yılında vefat eden Çelebi bin Ahi Ali kaydının bulunduğunu yazmaktadır. Şayet burada geçen mescidin bânisi Ahi Ali ise ve oğlu 1503 tarihinde öldüğüne göre, kendisinin bu tarihten önce mescidi yaptırmış olması lazım gelir. Bu durumda mescid XV. yüzyıla ve Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

1272 (1855-56) tarihinde Rabia Hatun adında bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilen mescid, Cumhuriyet döneminde vakıflar idaresince Halk Partisi'ne satılmış ve parti tarafından semt ocağı olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MH*, nr. 1/133, 745/39; *EV. MKT. CHT*, nr. 818/247*; TD*, nr. 438, s. 615, nr. 23m, s. 5, nr. 438, s. 591; nr. 456, s. 40, nr. 554, 24b, nr. 456, s. 40; TKGM*, TD,* nr. 554, 24b; VGMA, nr. 680/72; *KAŞ,* nr. 13/29; nr. 1/238, nr.7/97; nr. *9/51*; Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 324; Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi I*, Kastamonu 1952, s. 287-288.

Ahmet KANKAL

AHİ ALİ MISRÎ

XIV. yüzyıl Anadolusu'nun tanınmış mutasavvıflarındandır. Rükneddin Alâüddevle'nin müritlerinden olup, Anadolu ve Şam'da tasavvufi faaliyetlerde bulunmuştur. Esterâbâdî, "âriflerin ileri geleni", "mutasavvıfların şeyhi" ve "devrinin kutbu" gibi sıfatlarla övdüğü Ahi Ali'den bir mülakat vesilesiyle bahseder ve onun tabiatının iyiliği, zekâsının parlaklığından dolayı Kadı Burhaneddin Ahmed'in (1381-1398) iltifatına mazhar olduğunu belirtir.

KAYNAKÇA:

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm-u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 66-68; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği*: *İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 248; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 214-215; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar,* Ankara 1991, II, s. 40.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ALİ TEKKESİ
(KONYA)

Konya'da Darı (Deri) kapısı dışında, bugün Uluırmak Hoca Ali mahallesi olarak bilinen yerdeydi. Şimdi burada Ali Hoca Mescidi bulunmaktadır. Belgelerden Konya'da Osmanlı hâkimiyetinden (1476) kısa bir süre sonra Ahi Ahmed ile oğlu Ahi Ali tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Ahi Ali ile babasına Fatih (1444-1446, 1451-1481)'in oğulları olan ve Konya'da valilik yapan Sultan Mustafa, Sultan Cem ve Sultan Abdullah muafnâme vermişlerdir. Araştırmacılar, Ahi Ali Tekkesi'yle Şeref Şahoğlu Mesud Hânkahı'nı karıştırırlar. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı, 1940'lı yıllarda Ali Hoca Mescidi'nin avlu kapısının üstünde bulunan Mesud ibn Şerefşah Hânkahı'na ait bir kitâbeye dayanarak bu mescidin yerinin Şeref Şahoğlu Mesud Hânkahı'nın olduğunu, Hoca Ali'nin sonradan buraya vakıflar tahsis ettiğini iddia etmştir. Oysa aynı tarihlerde Hânkah-ı Şeref Mesud da ayrıca mevcut olup, II. Bayezid (1481-1512) ve Kanuni (1520-1566)'nin yaptırdığı vakıf tahrirlerinde "nefs-i Konya" yani Konya suru içinde gösterilmiştir. Ahi Ali Tekkesi'yle ilgili kayıtta ise Konya merkezinde bulunduğuna işaret eden herhangi bir şey bulunmamaktadır. O halde Konya suru dışında Ali Hoca Mescidi'nin bulunduğu yerdeki tekke Şeref Şahoğlu Mesud Hânkahı'ndan ayrı, Ahi Ali adına kaydedilen tarikat yapısıdır. Ahi Ali Tekkesi'nin XVII. yüzyıldan sonra adı belgelerde geçmemektedir. Bu durum tekkenin artık faal olmadığına işaret etmektedir. Ancak mescid bölümü mimarisi değişerek Ali Hoca Camii olarak günümüze kadar gelmiştir.

Ahi Ali Tekkesi'nin vakıfları; Seydi dolabı, Deri (Darı) kapısı dışında bir parça yer, Eskipazar'da iki dükkân, Gündüzoğlu Bahçesi olarak bilinen bir parça yer, Şadi Bey Fırını'nın bir kısmı, Filoros'ta bir bağdır. Ayrıca bu tekkenin vakıfları çift resmi, bağ ve bostan haracı ile öşür, ağnam resmi, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf idi.

Mesud İbn Şerefşah Hânkahı kitabesi

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 21; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, Ankara 1996, I, s. 34, 36; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 44, 55; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 148-149, 387-388; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 153.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ALİ TEKKESİ
(BURSA)

Bursa'nın fethinden hemen sonra Bursa'da kurulan tekkelerden biridir. Recep 1087 (Eylül-Ekim1676) tarihinde vakfa bir câbî atanmıştır. 1273-1277 (1856-1861) yılları arasındaki muhasebe kaydına göre hazineye vakıftan ödeme yapılmasından, tekkenin vakfının XIX. yüzyıl sonlarına kadar faal olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BUŞS, nr. 3470/87; VGMA, nr. 16285; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa, 2012, s. 38-39.

Selma TURHAN SARIKÖSE

AHİ ALİ TÜRBESİ

Kastamonu'da Ahi önderlerinden Ahi Ali'ye ait olduğu iddia edilen mezar taşındaki kayıttan bu Ahi önderinin 1300 yılında vefat ettiği anlaşılıyor. Muhtemelen ölümü üzerine zaviye yanına defn edilmiş ve zamanla türbe haline dönüşmüştür. Ahi Ali Baba olarak da bilinen bu Ahi önderinin mezarının bulunduğu yer bugün Kastamonu'da Halk Eğitim Merkezi civarındadır. Aynı bölgede Ahi Ali Mescidi ve Sadi Tekkesi de bulunmaktadır. XVI. yüzyıl kaynaklarında türbenin vakıf kayıtlarına rastlanmaması, türbenin geleneksel olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini gösteren en önemli ipucudur.

Hatta cami ve dergâhın 1905'te bir restorasyon geçirdiği göz önüne alınacak olursa, türbenin bu süreçte inşa edildiği düşünülebilir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 207, s. 4; *EV.MKT.CHT*, nr. 520 / 37; *EV.MH*, nr. 761 / 292; VGMA, nr. 4086 / 11; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, Ankara 2012, s. 240.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(ŞARKÎ KARAHİSAR)

Şarkî Karahisar'da Ahi Ali adına kurulan bu zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1530 tarihli tahrir defterindeki "Karahisar-i Şarkî kazasında bulunan Ahi Ali Zaviyesi" kaydından zaviyenin bu tarihten önce kurulduğunu gösterir. Zaviye vakfının akarı 900 akçe idi. Sonraki dönemde zaviye hakkında bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s. 591

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(MEKRİ)

Osmanlı kaynaklarında ismi Mekri olarak geçen Fethiye'nin Sındılu köyünde bulunuyordu. 1530 tarihinde ismi mescid olarak da kaydedilmiştir. 1562 tarihinde zaviyenin yöneticisi Hüseyin isimli şeyhdi. Hüseyin, aynı köydeki Ahi Beytimur zaviyesinin de idarecisiydi. Zaviye vakfının gelirleri köy civarındaki gayrimenkullerden oluşuyordu. Bunlardan Bayır çiftliğinin yıllık geliri 250 akçe idi. Kara İbrahim yeri olarak bilinen tarla 30, Sındılı köyündeki diğer bir tarla 40 ve yine aynı köydeki bahçe ise 30 akçe gelir sağlıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 130; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 89; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 225

Zekai METE

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(ULUBORLU)

Hamid sancağında Uluborlu kazasına bağlı Senirkent köyünde bulunmaktaydı. 1501 tarihinde Mahmud veled-i Ahi Ali Zaviyesi olarak geçen bu zaviyenin, daha önceki tarihlerde Ahi Ali tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın başlarında zaviyedeki şeyhlik makamı, Şeyh Ahmed evladından Ahi Veli ile Mahmud'un üzerindeydi. Bugün Senirkent'in Şeyhler mahallesinde Ahi Ali Dede adıyla bilinen bir türbe, zaviyenin bânisi ile ilişkilendirilmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 41; TKGMA, *TD,* nr. 566, s. 111; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 274; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Isparta 2012, s. 112, 136, 145, 171-172; İbrahim Karaer, *Dünden Bugüne Senirkent (1182-2010)*, Ankara 2011, s. 357.

Behset KARACA

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(SAMSUN)

Canik sancağına bağlı Samsun nahiye merkezinde kurulan Ahi Ali zaviyesinin vakfiyesi 807 (1405) tarihlidir. Bu tarihten önce zaviyenin Ahi Ali'nin kendisi veya halifeleri tarafından onun adına kurulmuş olduğu anlaşılıyor. Zaviyenin vakfı, Mahmud bin Ahmed bin Ali Paşa mülhakından olup bir bab kârgir handır. 1266 (1852) yılında vakıfla ilgili Evkaf Nazırlığına yazılan yazıya göre, 914'te (1509) Osmanlı yönetimi tarafından zaviye vakfiyesi yenilenmiştir. 1145 (1733) tarihli evrakta Samsun merkezde Taş Han içerisinde bir dükkânın (günlüğü 8.5 akçe) zaviyeye vakf edildiği kayıtlıdır. 23 Ramazan 1166'da (24 Temmuz 1753) Ali Paşa vakfı içinde yer alan zaviye mütevelliliği, Seyyid Mehmed Naim ve Ahmed Reşid'e tevcih edilmiştir. 1256-57 (1842-43) yıllarında vakfın mütevelliliği İsmail ve İbrahim uhdesinde olup bütün vakfın senevî geliri 200.000 kuruştur. Vakıf gelirlerinin zenginliğinden anlaşıldığı üzere zaviyede gelen geçen misafirlerin iaşeleri karşılandığı gibi eğitim ve öğretim hizmetleri de verilmiştir. Mezkur zaviye vakfının 1259 (1845) yılında vakıf mütevellisi İsmail bin Abdullah vefat edip yerine İbrahim mütevelli olmuştur. 1266 (1852) yılında evkaf mütevellisi İbrahim'in oğlunun olmamasından dolayı vefatından sonra Kasımpaşa Kulaksız adlı mahalde oturan büyük kızı Ayşe Hanım'a his-

sesinin verilmesi uygun görülmüştür. Ancak bu tarihte yeni mütevellinin, vakıf gelirinden kalan kısmı hissedarlara dağıtmamakla itham edildiği dikkati çekiyor. 1271'de (1856) Mutasarrıf Osman'ın vefat etmesi üzerine oğulları Ahmed, Ömer, Mahmud ve Mehmed'in hisseleri, diğer kardeşleri Hüseyin'in uhdesine verilmiştir. Ayrıca 15 Nisan 1317 (1902) tarihli yazıda Ahi Ali Zaviyesi'ne ait vakıf kaydının bulunmadığı; 1309 (1894) ile 1314 (1899) tarihleri arasındaki vakıf muhasebesinin irad edildiği; ayrıca soruşturmaya dayalı yapılan araştırmada 1295 (1880) yılına ait vakıf kaydında, vakfın sahibi olan evlatlardan Hamdi Efendi ile Hatice, Fatma ve Emine Hatunların, Mahmud bin Ahmed bin Ali Paşa vakfından hissedar olduğu dikkati çekmektedir. 1317'de (1902) Şûrâ-yı Devlet'in Evkaf Müdürlüğüne gönderdiği yazıda, tamir edilen zaviyede harcamaların yerli yerince yapılıp yapılmadığı sorulmaktadır. Zaviyenin daha sonraki tarihlerde adına rastlanmaması, muhtemelen başka bir tesis adıyla adının bilinmiş olmasından ileri gelmelidir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.THR*, nr. 263/69; *EV,* nr.15400; nr. 13131; nr. 16860; *EV.MH*, nr. 249/158, 159, 160, 161, 162; *EV.THR*, nr. 317/69; nr. 275/1; *EV.GD*, nr.189/11; *EV.MKT.CH,* nr. 515/338; nr. 506/347; nr.505/288; *EV.MKT*, nr. 2128/19; nr. 1252/111; nr. 298/62; nr.360/109; nr. 278/68; nr. 187/93.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(SİVRİHİSAR)

Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'da bulunan zaviyenin kurucusu Ahi Ali idi. XVI. yüzyıl vakıf kayıtlarında küçük bir zaviye olduğu anlaşılıyor. Vakıf gelirleri arasında sekiz dükkânın kirası ve adı zikredilmeyen bir hamamın üçte bir hissesi vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 133; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 51. M.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(BEHİSNİ)

Mamüratü'l-aziz eyaletine bağlı Hısn-ı Mansur sancağı sınırları içindeki Behisni kazasındaydı. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bir malumat yoktur. 1292 (1875-1876) yılında vakfın tevliyeti ve zaviyedârlığını Abdurrahman Efendi yürütüyordu. Ayrıca XIX. yüzyılda zaviyeye ait gelir ve gider belgelerinin düzenlenmiş olması, zaviyenin bu yüzyılda faal olduğunu gösterir. Vakfın gelirinin tamamını aşar hasılatı oluşturuyordu. Vakıf hasılatının bir kısmı gelen giden yolcuların yeme ve içmeleri ile diğer ihtiyaçları için harcanıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3005/5; BOA, *EV.MH*, nr. 1221/90; nr. 1368/85; *EV.MKT*, nr. 2666/22.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(GÖNEN)

Karesi sancağına bağlı Gönen kasabasının merkezinde idi. Bânisi Ahi Ali idi. Ancak zaviyenin kurulduğu tarih belli değildir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda faal olan zaviyenin, 11 Şaban 1190 (25 Eylül 1776) tarihinde tevliyetini, vâkıfın evlatlarından Abdurrahman Çelebi'nin vefatı üzerine kardeşinin kızları Fatma Hatun ve Selime Hatun müştereken yürütüyorlardı. Vakfın mütevellileri, Edincik'te Erice köyündeki zaviye vakfının tevliyetini de tasarruf etmekteydiler.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 260/42; BOA, *EV.MKT.CHT*, nr. 583/28; *EV.MKT*, nr. 110/52; nr. 1304/29; *EV.MH*, nr. 831/30.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ALİ ZAVİYESİ
(GÜMÜŞ)

Kütahya sancağına bağlı Gümüş nahiyesinde idi. Bânisi ve kuruluş tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviye, evlatlık vakıf statüsündeydi. Zaviyenin şeyhi ve zaviyedârı olan Seyyid Mustafa'nın vefatı üzerine 16 Safer 1265 (11 Ocak 1849) tarihinde oğlu Seyyid Şeyh Mehmed tayin edilmişti. Vakıf gelirlerinin bir kısmı zaviyeye gelip giden misafirlerin iaşeleri ile diğer ihtiyaçlarına sarf ediliyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 186/68.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ALİ ZAVİYESİ (KÜTAHYA)

Kütahya'nın bugün bir mahallesi olan Bölcek köyünde bulunuyordu. Ahi Ali tarafından kurulduğu anlaşılan zaviyenin inşa tarihi bilinmemektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında bir değirmen ile bir çiftlikten oluşan zaviyeye ait vakıf yerlerin yıllık geliri 1380 akçe idi. Kütahya'ya bağlı Gümüş köyündeki bir parça yerin kirası da vakfın gelirleri arasındaydı. Zaviye, XIX. yüzyıl başlarında faal durumda idi.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 111; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zâviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2277.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ALİHAN ZAVİYESİ

Aydın vilayetine bağlı İzmir sancağında Tire kazasının Manda köyündeydi. Bânisi ve tesis tarihi bilinmeyen zaviye, XIX. yüzyılda faal durumda idi. Evlatlık vakıf statüsünde olup tevliyet ve zaviyedârlık vâkıf soyundan gelenlerin uhdesindeydi. Bu dönemde vakfiyesi kaybolduğundan ve vakıf kayıtlarını ihtiva eden sicil defterleri tamamen yandığından vâkıf evladının tespiti yapılamamış; bundan dolayı mütevelli ve zaviyedâr atanmasında bir süre sorun yaşanmıştır. Bu bağlamda hazinede bulunan eski bir berata müracaat edilmek suretiyle vâkıfın evladının tespiti yapılabilmiştir. Müteakiben 4 Rebiülevvel 1257 (26 Nisan 1841) tarihinde tevliyet ve zaviyedârlığın yarım hissesi Hacı Ahmed ve Süleyman ile diğer yarım hissesi 24 Zilhicce 1223'te (10 Şubat 1809) Saime ve Emine adlı kız kardeşlerin müştereken üzerindeydi.

Vakıf gelirini hububat ekimi yapılan arazinin kirası oluşturmaktaydı. Gelirin bir kısmı ile zaviye müştemilatı dışında bulunan misafirhanenin ve gelen giden misafirlerin ihtiyaçları giderilmekteydi.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 286/23; nr. 2990/160; BOA, *EV.ZMT*, nr. 44; *EV.MKT*, nr. 1843/24; nr. 1708/151; *EV.MH,* nr. 1499/2; nr. 1844/9; *EV.CHT*, nr. 134/151.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ALİOĞLU MEHMED ÇELEBİ

Konya'nın ileri gelen Ahilerinden idi. Mevlâna Celâleddin Rumi'nin (ö. 1273) torunu Ulu Ârif Çelebi'nin evladındandır. Fatih döneminde (1444-1446, 1451-1481) Konya'daki Şems-i Tebrizi Zaviyesi'nin mütevellisi olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA:

Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 302.

Barış SARIKÖSE

AHİ ARAP CAMİİ

Ankara Samanpazarı'nda, Koyunpazarı, Bakırcılar Çarşısı, Asker sokakta, Ahi Elvan Camii'nin yakınındadır. Duvarları altta taş, üstte ahşap hatıllı kerpiçle örülen sade basit yapı, ahşap tavanlı olup üstü kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Enine dikdörtgen planlı olan ve minaresi bulunmayan caminin girişi kuzeydedir. Kesme taştan yapılmış kemerli kapının önüne sonradan bir sofa ilave edilmiştir. Kapının sağında duvardaki çeşme üzerinde sivri kemerli sağır bir niş içinde devşirme iki kemer taş üzerinde epey silinmiş tek satırlık bir kitâbe yer almaktadır. İçerisi doğu ve batıdan üçer adet büyük dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmış, kuzey duvarında sadece bir üst pencere açılmıştır. Kıble duvarı sağır bırakılmıştır. Caminin kuzey, doğu ve batı cephelerinin düzgün olmasına karşılık, pencere açıklığı bulunmayan güney duvarın doğu kanadı dışarı doğ-

Ahi Arap Camii

ru çıkıntı yaparak iki bölüm halinde düzenlenmiş, bölümlere de ayrı ayrı birer alçı mihrap yapılmıştır.

Birbirine benzeyen mihraplardan doğu taraftaki kıble duvarı ortasından tavana kadar yükselmektedir. Kenar çerçevesi iç mekâna doğru biraz taşıntı yapan 2.26 m genişlik ve 3.82 m yükseklikteki mihrap, Ankara'daki bütün alçı mihraplardaki gibi kalıplama tekniği ile önceden levhalar halinde dökülüp kuruduktan sonra birleştirilmiştir. Süslemesi alçak kabartmadır. Sonraki tadilatlarda yazılar siyaha, diğer tarafları yağlı boya ile beyaza boyanmıştır. Duvara çokgen bir niş şeklinde oyulan mihrabın mukarnas dolgulu kavsarası kademe kademe yükselerek bir tepelikle tamamlanmış, niş derinliğiyle kavsara arası diğerlerinde olduğu gibi kelime-i tevhid'in tekrarlandığı bir yazı kuşağı ile ayrılmıştır. Alttaki süslemede; merkezdeki on iki kollu yıldızların kol uzantılarının çeşitli yönlere kırılıp kesişmeleriyle geometrik kapalı bir ağ teşekkül etmiş, merkez ve yan boşluklardaki çokgenlerin içi çarkıfelek, kolların arasındakiler ise lale motifleriyle doldurulmuştur. Aynı süsleme kompozisyonu mihrap nişinin köşeliklerinde de tekrarlanmıştır. Alınlıktaki yatay dikdörtgen kitâbe panosunda istifli simetrik sülüs yazı ile Türkçe: " Apaçık gerçeğin sahibi Allah'tan başka ilah yoktur ve doğru vaadi söyleyen Muhammed Allah'ın elçisidir" anlamına gelen Arapça dua iki kere tekrar edilmiştir.

Nişin kenarlarını sınırlayan sütuncelerin gövdeleri sarmaşıklara bezenmiş, kare başlıkları ise mukarnas sırasıyla dekorlanmıştır. Mihrabın cephesini çevreleyen üç sıra kenar bordüründen dıştaki ince saplarla birbirine geçme yaparak palmetlere bağlanan bitkilerle tezyin edilmiş, daha geniş olan sonraki bordürde sülüs yazı ile kelime-i tevhit ibaresi tekrarlanmıştır. İçte kalan üçüncü bordürde "S" şeklinde ritmik kıvrımlar yaparak ilerleyen dörtlü kavisli saplar belli aralıklarda kesişip birbirine dolanarak sarmaşık oluştururlar.

Batıda kalan mihrap 1.64 x 3.34 m ölçüsüyle doğudakinden daha küçük tutulmuştur. Diğeri gibi kavsarası mukarnas dolgulu olan bu mihrap da kıble duvarı ortasına çokgen kenarlı olarak oyulmuş, kavsara ile niş arası kelime-i tevhidin tekrarlandığı yazı kuşağı ile bölünmüştür. Nişin kenarlarında öncekindeki gibi çok kollu yıldızların kesişmesinde müteşekkil geometrik bir kompozisyon dikkati çekmektedir. Daha sade olan bu mihraptaki iki çerçeve bordüründen dıştakinde yine dörtlü kavisli ince sapların birbirine dolanmasıyla bitkisel bir düzenleme göze çarpmaktadır. Farklı olarak burada yazıya yer verilmemiştir.

Minber bu iki mihrabın arasında ve dışarıya çıkıntı yapan meyilli duvarın bitişiğindedir. Dönemine ait olmayan sade basit ahşap minber sanat tarihi açısından öneme haiz değildir.

Üzerinde kitâbesi olmayan ve aynı zamanda Hacı Arap Camii olarak bilinen yapının inşa tarihiyle ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamış, mihrapların haricinde yenilenerek eski karakterini kaybetmiştir. Bazı kaynaklar daha çok mihrapların üslubuna dayanarak XIV-XV. yüzyıl Ankara mescidleri arasında bir Ahi mescidi olması gerektiğini belirtmekte, mihrapları XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihleyenler de bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara'daki Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* Ankara 1971, s. 47; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 38 -39; Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara 2001, s. 164,165; Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler I,* Ankara 1972, s. 426.

Yaşar ERDEMİR

AHİ ARAP ZAVİYESİ

Afyonkarahisar'a bağlı Sandıklı kasabasındaki Ahi Arap mezrasında olan zaviye ile ilgili ilk bilgilere XVIII. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Sandıklı kırsalına yerleşen Ahiler tarafından kurulduğu anlaşılan zaviyenin bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. Zaviyenin Kavak Baba Zaviyesi ile birlikte zikredilmesi, her iki zaviyenin birbirine yakın olduğunun işareti olmalıdır. Muharrem 1144 (Temmuz-Ağustos 1731) tarihinde Kavak Baba zaviyesi ile birlikte zaviyenin mutasarrıflığı, Sandıklı kasabası Cami-i Kebir müezzini Veliyyüddin'in üzerindeydi. Zaviyenin XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılıyor. Ancak bu tarihte Veliyyüddin'in görevinden feragat etmesi üzerine büyük oğlu Mehmed atanmıştı.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1124, s. 53; BOA, *EV,* nr. 14049, vr.7; *EV,* nr. 16686, vr. 3; *EV.BRT*, nr. 54/1; M. Murat Öntuğ, "Sandıklı Kazasının Eğitim ve Dinî Yapıları (XVIII. Yüzyıl)", *Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu, (19-22 Ekim 2011)*, *Sandıklı Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2012, s. 225-246.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ARSLAN MESCİDİ

Kütahya'nın Sultanbağı mahallesinde Gediz caddesi üzerindedir. Ahi Arslan tarafından yaptırıldığı anlaşılan ve bugün ayakta olan mescidin kitâbesi yoktur.

Bu yüzden ne zaman inşa edildiği de bilinmemektedir. Arşiv kayıtlarında XIX. yüzyıl sonlarına doğru harap durumda olduğu, imam Rafet Efendi'nin vazifesini terk ettiği ve yapının tamiratı için tahsisat ayrıldığı belirtilir

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3641/46; nr. 3641/176; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 44-46; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 265; M. Mustafa Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya 2000, s. 170-172, 278.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

Mimarisi: Enine dikdörtgen planlı harimin üzeri içte ahşap tavan, dışta kırma çatı ile örtülüdür. Güney beden duvarındaki iki pencere ile aydınlatılan mescidin doğu duvarında bir onarıma ait kademelenme görülmektedir. Yarım daire planlı mihrap nişi beden duvarından taşıntı yapmaktadır. Kuzey cephesinde bir mahfil katı bulunan mescid sadedir. Güney duvarın doğu ucunda ahşap malzemeden küçük bir balkon minare bulunmaktadır.

Yapının kuzeyinde Ahi Arslan'a atfedilen dört duvar içerisine alınmış küçük bir mezarlık (türbe) yer almaktadır. Bu nedenle Ahi Arslan adı ile öne çıkan mescid geniş saçakları, külahlı ahşap ezan balkonu ile güzel bir mahalle mescididir. Esas itibariyle XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür.

KAYNAKÇA:

Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul, 1981-1982, s. 265.

Mustafa ÇETİNASLAN

AHİ ARSLAN TÜRBESİ
(bk. AHİ ARSLAN MESCİDİ)

AHİ ARSLAN ZAVİYESİ
(EĞRİGÖZ)

Kütahya'da Eğrigöz kazasına bağlı Ağa ve Baş köylerinde bulunuyordu. Zaviyenin Ahi Arslan tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde Kütahya şehir merkezinde Ahi Arslan ismini taşıyan başka bir zaviyenin de bulunduğu kayıtlıdır. Eğrigöz'deki Ahi Arslan Zaviyesi, XIX. yüzyılda faal durumda olup Ahmed Şerif isimli bir zatın tasarrufundaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 369, s. 41; *EV,* nr. 17742/8; nr. 17742/9; *VGMA,* nr. 3118/26; nr. 14422/3.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ARSLAN ZAVİYESİ
(KÜTAHYA)

Kütahya şehir merkezinde Sultanbağı mahallesinde idi. Bânisinin Ahi Arslan olduğu anlaşılmaktadır. Halk arasında Arslan Sultan Tekkesi ismiyle de bilinen ve inşa tarihi bilinmeyen zaviye, halen ayakta olan Ahi Arslan Mescidi'nin yanında bulunuyordu. XVI. yüzyılın ilk yarısında zaviyenin yıllık geliri 110 akçe idi. XVIII. yüzyılda faal bir durumda idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 369, s. 41; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, II/2, (yay. Cevdet Dadaş ve diğerleri), Kütahya 2000, s. 2-37; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 263; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2277.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ARSLAN ZAVİYESİ
(KÜRE)

Kastamonu'ya bağlı Küre kazasında Ahi önderlerinden Ahi Arslan adına inşa edilmiştir. Ahi Bayezid'in oğlu olan Ahi Arslan'ın 1450 yıllarında hayatta olduğu ileri sürülmektedir. Vakfiyeye göre Ahi Arslan, babası gibi "fütüvvette, cömertlikte" iftihar edilecek önde gelen Ahilerdendi. Zaviyenin ilçeye bağlı Kuzkaya nahiyesinde çeşitli zeminlerden oluşan zengin gelirleri vardı. 1107'de (1699) zaviyedârlık görevi Seyyid Abdulkadir Halife'nin üzerindeydi. 1122 (1711) yılında ise mutasarrıflık görevini İbrahim Bey yürütmekte idi. 1188'de (1775) vakfın tevliyeti ve zaviyedârlık vazifesi Salih Halife uhdesinde iken onun vefatı ile bu görev

Ebubekir'in üzerine geçmişti. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin ismine rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 259/36; nr. 229/45; nr. 233/8; nr. 582/157; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu,* Kırşehir 2011, II, s.1078.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ AYDIN ZAVİYESİ

Sivrihisar'a bağlı Kavuncu köyünde idi. 1466 yılı vakıf kayıtlarına göre Osmanlı Sultanı I. Murad zamanında (1362-1389) kurulduğu anlaşılıyor. Bu tarihte zaviye Emîr Han evladından Ahi Nasuhoğlu Elvan ve kardeşi Süleyman'ın müştereken tasarrufundaydı. XV. yüzyılın sonunda ise Elvanoğlu Yusuf, zaviye ve vakfın yönetimini müştereken yürütüyordu. Vakıf akarı olarak Melikşah Bey'in Kavuncu mezrasındaki bir çiftlik yeri vardı. Vakfın gelirlerinin bir kısmı, gelen geçen yolcuların iaşesi ve konaklamaları ile diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılıyordu. Zaviye ve müştemilatından günümüze herhangi bir şey ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 151; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 108.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ AYNA
(ö. 763 / 1362)

Eretnalılar döneminin ileri gelen emîrlerindendir. Bu beyliğe bağlı olarak Erzincan'da hüküm sürmüş ve faaliyetlerini Erzurum ve Bayburt'a kadar genişletmiştir. Esterâbâdî'nin Bezm u Rezm isimli eserinde Erzincan'ı satın aldığının ifade edilmesi, onun yörenin nüfuzlu emîrlerinden olduğuna işaret etmektedir. Emîrliği sırasında civardaki bazı Hıristiyan ülkelerine karşı akınlarda bulunan Ahi Ayna, 1348 yılında Akkoyunlu Tur Ali Bey ve Bayburt Emîri Mehmed Rikâbdâr ile birlikte Trabzon seferine katılmıştır. 762 (1360-1361) yılında ise Gürcistan üzerine bir sefer düzenleyerek Ahalsıhı, Samsıhı ve Azgur gibi belde ve kaleleri fethetmiştir. Bu seferden kısa bir süre sonra da vefat etmiştir.

KAYNAKÇA:

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 156; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, (yay. Osman Turan), Ankara 1984, s. 2, 80-81; Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994, s. 67, 120; Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar I, Mutahharten ve Erzincan Emirliği", *Belleten*, XXXV/140 (1971), s. 666-669; İbrahim Tellioğlu, "Panaretos Kroniğinin Türklerle İlgili Bölümleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 143 (2003), s. 65, 67.

İsmail ÇİFTÇİOĞLU

AHİ b. HIZIR MEDRESESİ

Elmalı kazasının Ortalaz köyünde tesis edilmişti. İsmi 1455 ve 1479 tarihli tahrir defterlerinde geçmemektedir. Bu bağlamda söz konusu tarihlerden sonra inşa edildiği söylenebilir. Bugün ayakta olmayan medresenin arşiv belgelerinde altı oda ve bir dershaneden meydana geldiği ifade edilmektedir.

Medresenin vakıfları arasında 1530 ve 1567 yıllarında değirmen, bahçe ve arazi gelirleri bulunmakta idi. Kayıtlarda ayrıca Hızıroğlu Ahi'nin, hayatta olduğu sürece Mevlâna Alâeddin'in müderrislikte bulunmasını ve vefatından sonra da bu görevi evlatlarının sürdürmesini şart kıldığı belirtilmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 603; TKGMA, *TD*, nr. 567, 25b; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 404-405, 478-486.

Behset KARACA

AHİ BABA

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'dan sonra gelen Ahilerin reisine "Ahi Baba" denirdi. Ahi Baba, bir şehirdeki esnaf teşkilatının başındaki en büyük reis idi. Osmanlı döneminde her şehir ve kasabadaki esnafın, kendine has bir yapılanması vardı. Bu bağlamda bir şehir veya kasabadaki her esnaf grubu kendi içinde teşkilatlanır ve her birinin ayrı ayrı reisleri olurdu. Bu reislerin en büyüğü Ahi Baba adıyla bilinirdi. Ahi Baba'nın seçimi, belli usuller dahilinde gerçekleşirdi. Bir Ahi Baba'nın vefatından sonra yerini alabilecek bir oğlu var ise o Ahi Babalığa gelirdi. Eğer yoksa esnaf reisleri bir araya gelir ve içlerinde güvenilir, dürüst, dindar, işinin erbabı bir kişiyi Ahi Baba adayı olarak seçerdi. Daha sonra aday olan bu kişiyle ilgili işlerin resmen tamamlanması için, o yerin kadısına gidilir ve durum tespiti yapılırdı. Kadı ise adayın adını

Ali Baba esnaf ileri gelenleriyle

merkeze yani İstanbul'a arz ederdi. Arz üzerine padişahın beratıyla resmen Ahi Baba'nın tayin işlemi tamamlanmış olurdu.

Ahi Babaların bulundukları şehir veya kasabalardaki esnaf üzerinde hissedilir saygınlığı ve ağırlığı vardı. Bu bağlamda esnafın pek çok meselesi, mahallin kadısına veya İstanbul'a sunulmadan önce Ahi Babalar tarafından halledilme yoluna gidilirdi. Bu arada esnafın ihtiyacı olan hammadde üretiminin düzenli bir şekilde yürütülmesine nezaret eder, haksız kazanç sağlayanların ve esnaflık mesleğine riayet etmeyenler için icabı halinde yargı yoluna giderdi. Şehir ve kasabalardaki Ahi Babalar, özellikle manevî yönden Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi postnişinine bağlıydılar. Bu bakımdan Kırşehir'de Ahi Evran Zaviyesi'nde postnişin olan Ahi Baba, yıllın belli dönemlerinde şehir ve kasabalara gider, esnafı ziyaret eder, onların meselelerini yerinde halletmeye çalışır, ustalık mertebesine erişenlerle ilgili törenlere katılır, şed kuşatır ve nihayetinde Kırşehir'e dönerdi.

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Ahi Baba", *Konya Ansiklopedisi*, I, Konya t.y, s. 106; Ziya Kazıcı, "Ahi Baba", *DİA*, I, 527-528.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ BABA CAMİİ
(bk. AHİ BABA HACI SÜLEYMAN CAMİİ)

AHİ BABA ÇEŞMESİ

Uşak'ta Karaağaç mahallesinde Gediz yolu köşesindedir. Çeşme üzerindeki kitâbeye göre, bânisi Ahi Baba Hacı Mehmed Ağa'dır. İnşa tarihi kitâbede 1232 (1816-1817) yılı olarak yazılıdır. XVIII. yüzyılda suyu akan ve kullanılan çeşme, bugün bir evin duvarına bitişik halde harap vaziyette olup suyu akmamaktadır. Çeşme üzerinde bulunan ve Haşim Tümer tarafından okunan kitâbesi ise kayıptır.

KAYNAKÇA:

Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul 1971, s.118-119; Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarîsi*, Isparta 2004, s. 99-100.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BABA HACI SÜLEYMAN CAMİİ

Kanuni dönemi (1520-1566) kayıtlarına göre Konya'nın Hoca Habip mahallesindeydi. XVII. yüzyıl ortalarında harap hale geldiği için Ahi Baba Hacı Süleyman tarafından yeniden yaptırılmış, bu sırada minber konarak camiye çevrilmiş, bunun için Ahi Baba Hacı Süleyman Camii adını almıştır. Günümüzde Süleyman Ahi Baba Camii olarak bilinmekte olup mevcut bina 1939'da yaptırılmıştır.

Hoca Habib Mescidi vakıflarına dair ilk kayıtlar, 1530'dan sonraki vakıf defterlerinde geçmektedir. Bu durum mescidin XVI. yüzyıl başlarında inşa edildiğine işaret etmektedir. Ahi Baba Hacı Süleyman Camii'nin tecdit kitâbesi de mevcut değildir. Buraya yapılan atamalar ve bu zatın hayatına dair belgelere yansıyan bilgilerden hareketle cami olarak inşa tarihini tahmin etmek mümkün olmaktadır. Camiye hatip atamasına dair ilk belgenin tarihi Ramazan 1115 (Ocak 1704) olup bu berat tecdîden verilmiştir. Öyleyse bundan önce de bir beratla hatip tayin edilmiştir. Bu durum caminin inşasının 1700'den önce ve muhtemelen XVII. yüzyılın son çeyreğinde olduğunu gösterir. 15 Safer 1125 (13 Mart 1713) tarihli bir KŞS kaydında "Ahî Baba el-Hâc Süleyman bin Mustafa"nın şahitler arasında yer alması, XVIII. yüzyıl başlarında bânisinin hâlâ hayatta olduğunu gösterir.

Hoca Habib Mescidi vakıflarının vakfiyesi şimdilik tespit edilememiştir. Kanuni dönemindeki vakıfları; Hoca Habib mahallesinde bir ev, bir bahçe, bir yer ile Aymanas köyünde bir zemin olarak kaydedilmiştir. Hoca Habib Mescidi'ni camiye çeviren Ahi Baba Hacı Süleyman, Konya Debbağhanesi'nde mülkü olan Ahi Dükkânı adıyla tanınan kireçliğinin on ikide dördünü bu

camiye vakfetmiştir. Ahi Baba Camii için üçüncü vakıf, 3 Cemaziyelevvel 1331'de (10 Nisan 1913) Hacı Veli Ağazâde Hacı Veli Efendi tarafından kurulmuştur. Zikredilen bu Ahi Baba Camii Vakfiyesi ile Konya'nın Ortaavlu mevkiinde bir bağın geliri Ahi Baba Camii'nde hatip olanların ücretlerinin ödenmesi için tahsis edilmiştir. Ahi Baba Hacı Süleyman Camii, onarımlarla günümüze kadar gelmiştir. Bunun için orijinal yapıdan eser kalmamıştır.

KAYNAKÇA:

KŞS, nr. 46, s. 28, 207; nr. 55, s. 206; VGMA, nr. 1107, 15a; nr. 1128, 71b; nr. 1111, 3b; nr. 2176, s. 79; nr. 2180, s. 6; nr. 299, s. 269; nr. 1849, s. 180; nr. 4582, s. 448; BOA, *EV. MKT. EVM,* nr. 14/22; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 39, 48; Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Mazbut Hayrat, dosya nr. 60.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Mimarisi: Avlusu ve minaresi bulunmayan orta ölçekte bir mahalle camisidir. Haremi kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Caminin dıştan dışa ölçüleri 16,56 m x 11,45 m'dir. Yapının beden duvarlarının kalınlığı 70 cm olup, yapı malzemesi kerpiçtir. Duvarlar içten ve dıştan sıvanmış ve boyanmıştır. Doğu yönde iki, batı yönde üç, güneyde iki olmak üzere toplam yedi pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrıca mihrap üzerinde küçük bir pencere bulunmaktadır. Doğramaları dikdörtgen formlu pencereler dıştan demir korkuluklarla muhafaza edilmiştir. Doğu yönde olan haremin girişi 3,50 m x 6,00 m ebadında ve 2,20 m yüksekliğinde sonradan ilave edilmiş demir doğrama ile kapatılmıştır. Ayakkabılık olarak kullanılan bu kısmın girişi de doğuya bakmaktadır.

Harem, mihrap duvarına dik üç sahna ayrılmıştır. Kuzeyinde bir basamak yüksekliğinde ve küçük bir ahşap perde ile bölünmüş kısım vardır. Müezzinliğin de bulunduğu bu kısmın kuzeydoğu köşesinde imam hücresi yer alır. Haremin üst katında bulunan ahşap kadınlar mahfili, haremi üç yönden kuşatmıştır. Balastollu ahşap korkuluklarla çevrelenmiş mahfil aynı zamanda mihrap aksında yarım daire plânlı köşke sahiptir. Yerden yüksekliği 2,65 m olan mahfile çıkış, harem girişinin hemen yanı başında yer alan on bir basamaklı ahşap merdivenlerle sağlanmaktadır. 1,98 m'lik yüksekliği olan söz konusu mahfilin altı düz kontrplak ile kaplıdır.

Harimin üst örtüsü ahşap kaplamadır. Tavan yüzeyinde mihrap yönünde düz çıtalar görülür. Harim örtüsünü, kadınlar mahfilini 12x12 cm ahşap direklerin yanı sıra kuzey yöndeki ve 21x21 cm ebadındaki iki büyük ahşap direk taşımaktadır.

Ahi Baba Hacı Süleyman Camii

Ahşap malzemeden yapılmış yarım daire planlı mihrap nişi ajur tekniğinde "S" biçimindeki şekillerle oyulan ahşap silmelerle çerçevelenmiştir. Silmeler kat kat ve dışarı doğru taşan şekilde monte edilmiştir. Sıva ile kaplı mihrabın yarım dairelik nişi merkezden dışarı taşan katmanlı ve ajur tekniğinde silmelerle süslenmiştir. Aynı üslup minber süslemesinde de görülmektedir. Caminin güney batısında yer alan ahşap minber yan aynası ve korkuluk dik üçgenlerin üst üste binmesiyle oluşturulmuştur. Minber köşkünün üst tarafı mahfil kısmında yer alır. Mevlâna'nın yeşil kubbesine benzeyen dilimli bir külahı mevcuttur. Caminin ahşap vaaz kürsüsü güneydoğu köşededir ve çeyrek daire formundadır. Sabit merdiveni yoktur.

Cami, mevcut kitâbesine göre 1936 tarihinde yapılmıştır. Özgünlüğünü korumasına karşın zaman içerisinde yapılan onarımlarla bazı değişiklikler olmuştur. 1980'li yıllarda harimin duvarları pencere alt kotuna kadar 90 cm yüksekliğinde lambri ile döşenmiş, yine aynı yıllarda harim giriş kapısının yeri değiştirilmiş, bir miktar kuzey yöne doğru çekilmiştir. Kapının önceki yeri, pencereye dönüştürülmüş, yeni kapının dış kısmına çelik malzemeden küçük bir son cemaat mahalli ilave edilmiştir. 1990'lı yıllarda ise duvarlara kalem işi tezyinat uygulanmıştır.

KAYNAKÇA:

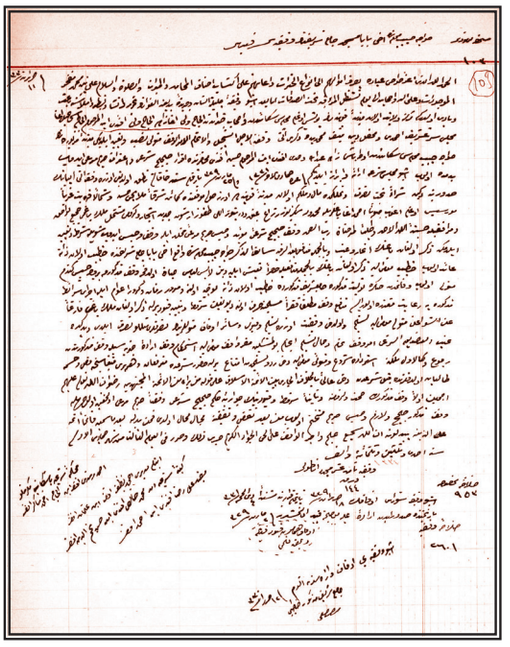
Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, Konya 2010, s. 61.

Ali Fuat BAYSAL

AHİ BABA HACI SÜLEYMAN CAMİİ VAKFİYESİ

Ahi Baba Hacı Süleyman Camii, Kanuni dönemi (1520-1566) kayıtlarında Konya'da Hoca Habib mahallesinde, Hoca Habib Mescidi olarak geçmektedir. XVII. yüzyıl sonlarında bu mescidi camiye çeviren Ahi Baba Hacı Süleyman'ın adından dolayı Ahi Baba veya Ahi Baba Hacı Süleyman Camii adıyla belgelerde yer almıştır. Ahi Baba Hacı Süleyman'ın camiye bazı gayrimenkuller vakfettiği belgelerden anlaşılmakta, ancak bu hususta tescil edilmiş bir vakfiye tespit edilememektedir. Ahi Baba Camii ile ilgili bilinen tek vakfiye, Konya'nın Yunusoğlu mahallesinden Hacı İsmail Ağaoğlu Hacı Veli Ağazâde Hacı Veli Efendi'ye ait olup, tescil tarihi 3 Cemaziyelevvel 1331 (10 Nisan 1913)'dir.

Hacı Veli Ağazâde Hacı Veli Efendi, tanzim ettiği Ahi Baba Camii Vakfiyesi'ni Konya Şer'iye Mahkemesi'nde tescil ettirmiştir. Vakfiyenin aslının nerede bulunduğu bilinmemektedir. Sureti VGMA, nr. 2181, s. 103'te kayıtlıdır. Buna göre vâkıf, Konya'da Ortaavlu mevkiindeki 800 eski zirâ (459 yeni arşın) büyüklüğünde olan, içinde ağaç ve üzüm çubukları bulunan mülk bağını tüm müştemilatıyla birlikte Ahi Baba Camii'ne vakfetmiş ve bağın tüm gelirlerini de adı geçen camide hatip olarak görev yapanlara tahsis etmiştir. Zamanla şartlar değişirse vakıf bağdan elde edilen gelir, Müslümanların fakirlerine harcanılacaktır. Vakfın mütevelliliğini vâkıf Hacı Veli Ağazâde Hacı Veli Efendi yürütecektir. Onun ölümünden sonra Ahi Baba Camii'nde hatiplik yapanlar mütevelli olarak atanacaklardı.

Ahi Baba Hacı Süleyman Camii Vakfiyesi

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ BABA KÜLTÜR VE SANAT OCAĞI

Ahi Baba olarak bilinen Mustafa Karagüllü tarafından 1963 yılında Ahiliğin manevî merkezi Kırşehir'de kuruldu. Halihazırda Ahi Evran külliyesinin yanında Ahi Esnaf Çarşı'sının üçüncü katında yer alır. Dört odalı 100 metrekarelik bir alanı kapsayan ocağın odalarının her biri, kütüphane, geleneksel Kırşehir evi ve sohbet toplantıları için tefriş edilmiştir. Bu mekânın en önemli özelliği, Ahilikle ilgili başta bilimsel toplantılar olmak üzere eski geleneklerden yaran sohbetleri, nasihatler ve çeşitli konularda istişarelerin yapıldığı bir yer olmasıdır. Her türlü etkinliğin bütün halka açık şekilde düzenlendiği bu toplantılara Ahilik üzerine uzman bilim adamları ile iş ve meslek hayatında başarılı olan kimseler davet edilir. Kütüphaneden ise her yaş grubuna hitap edebilecek düzeyde özellikle orta dereceli okul ve üniversite öğrencileri yararlanır.

KAYNAKÇA:

Mustafa Karagüllü, (d. 1 Ekim 1928), Medrese Mahallesi, Kırşehir, 14 Haziran 2014 tarihli görüşme.

İlhan ŞAHİN

AHİ BABA MESCİDİ

Aydın vilayetine bağlı İzmir sancağı sınırları içindeki Tire kazasının Fata köyündeydi. XX. yüzyılın başlarında faal durumda idi. Bânisi ve inşa tarihi belli olmayan mescidin küçük bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Mescidte imamlık vazifesini yürüten Mehmed Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine 29 Zilkade 1334 (27 Eylül 1916) tarihinde Hasan Hüseyin Efendi b. Hüseyin'e imamlık beratı verilmişti. Vakfın akarlarına dair bilgiye rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2990/136.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BABA TÜRBESİ
(KONYA)

Konya'da Taşra Karaaslan köyünde, Bedreddin Gühertaş Türbesi'nin az ilerisinde, Sultan Selim caddesinde, Ahmet Efendi Camii'nin avlusundadır.

Ahi Baba Türbesi (Konya)

Taştan yapılmış türbe daha önce toprak damlı olup tavanı kamışla örtülüydü. Toprak dam çökünce bir hayırsever tarafından 1998'lerde tamir ettirilmiş, Ahi Baba'nın mezar yeri betonla yükseltilerek ortaya çıkartılmıştır.

Ahi Baba'nın hüviyeti ile ilgili türbede herhangi bir kitâbe olmamasına rağmen türbedeki mezarın yerini belirlemek için, mezar taşı yerine daha önce konulmuş bir çift camız boynuzu olduğu mahallenin ihtiyarlarınca anlatılır. Türbenin çevresinde, 1970'lerde Konya'da Hıdırellez de kutlanmakta idi. Bu nedenle Ahi Baba'nın bir diğer adı Hıdır Baba olarak bilinir. Türbe çevresinde zamanla bir velî kültünün oluştuğu anlaşılıyor. Bu bağlamda son zamanlarda unutulmaya yüz tutmuş olsa da eskiden "aydaş" diye tabir edilen zayıf ve hastalıklı çocuklar türbeye getirilir, yıkanır, mezarın üzerine yatırılarak yuvarlanır, çocukların iç çamaşırları oraya bırakılırdı. Bu arada hasta sahipleri dua ettikten sonra üç kez türbenin etrafında dönerlerdi. Gelen ziyaretçiler bozuk para bırakırlar, camız boynuzuna çaput bağlarlar, ekmek, kaynamış yumurta ve tuz bırakırlardı.

Erol SUNAT

AHİ BABA TÜRBESİ
(ELMALI)

Teke sancağına bağlı Elmalı kazasının merkezinde Ömer Paşa Camii bitişiğindedir. Türbede medfun Ahi Baba ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bu unvandan Ahi Baba'nın esnaf zümresinde idareci bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. XVII. yüzyıl başlarında türbeye hizmet veren kimselerin maaşının cami gelirinden verilmesi, Ahi Baba'nın hem bu yüzyıldan önce yaşadığını hem de cami ile ilgili bağlantısı olduğunu göstermektedir. Türbeye bitişik cami, 1938 ve 1968 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmıştır.

KAYNAKÇA

VGMA, *D,* nr. *582 (1967)*, s. 424 (399-401); *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, s. 609-616; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 356–357.

Behset KARACA

AHİ BABA ZAVİYESİ
(ERZURUM)

Erzurum şehrinin Narmanlı mahallesinde, Dere sokakta, Narmanlı Camii'nin güneyinde bulunan Ahi Baba Türbesi'nin bulunduğu yerde kurulmuş olmalıdır. Zaviye, Ahi önderlerinden Ahi Duman adına inşa edilmiştir. Nitekim İbn Battuta Seyahatnâmesi'nde "Anılan beldede Ahi Duman'ın zaviyesine indik. Bu zât pek yaşlı olup, 130 yaşını aştığı söylendiği halde hâlâ bir değneğe dayanarak yürümekte, hafızası yerinde durmakta ve beş vakit namazını kılmaktaydı. Yaşlılık nedeniyle açlığa dayanamayıp orucunu yemesinden başka hiçbir kusurunu görmedim. Yemekte bize bizzat kendisi hizmet etti. Hamamda ise oğulları hizmette bulundu. İkinci gün yola çıkmak istediğimiz zaman bize gücenerek buna razı olmadı ve 'Şayet böyle erkenden giderseniz, buralardaki itibarıma gölge düşürmüş olursunuz. Benden hoşnut olmadığınızı düşünürler. Zira, bizde misafirlik en az üç gündür' dedi. Bunun üzerine orada üç gün kalma lüzumunu duyduk" ifadeleriyle Erzurum'daki Ahi Duman ve zaviyesinden bahseder. Ayrıca satır aralarında zaviye yanında şeyhin evlatlarının hizmet ettiği bir hamama da işaret eder. Bu durum eğitim, öğretim, üretim ve gelip geçenlerin iaşelerinin karşılanmasının ya-

nında Ahiliğin toplumun en önemli ihtiyaçlarından biri olan temizlik kültürünü inşada önemli görevler üstlendiğini gösterir.

İbrahim Hakkı Konyalı, İbn Battuta'ya atıf yaparak bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve zaviyenin 1331 yılından önce tesis edildiğini belirtmiştir. Ancak Ahi Baba olarak bilinen Ahi Duman'ın kimliği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemekte ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde de zaviyenin ismi geçmemektedir. Bu durum zaviyenin mezkur süreç içinde dönüşüm geçirdiğinin işareti olmalıdır.

KAYNAKÇA:

İbni Batuta, *Seyahatnâmesinden Seçmeler*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 2000, s. 5; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi,* İstanbul 1960, s. 167.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BABA ZAVİYESİ
(UŞAK)

Hudâvendigâr vilayetinde Kütahya sancağına bağlı Uşak kazasındaki Cöherlü köyündeydi. Zaviye, şehir merkezine yakın yerde kurulduğundan dolayı bazı kayıtlarda şehir civarında olduğu ifade edilmiştir. Bânisi ve kurulduğu tarih belli değildir. XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında ismine rastlanmaması, 1700'lerden sonra yapıldığına işaret etmektedir. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin 1251 (1835-1836) yılında tevliyetini Hacı Şeyh Efendi müştereken yürütmekteydi. Vakıf akarı buğday, arpa ve burçaktan oluşan hububattan ibaretti. Yüksek sayılabilecek seviyede gelire sahip olan vakıf, bu gelirin bir kısmını zaviyeye gelip giden misafirlerin iaşesi ile diğer ihtiyaçların karşılanması için kullanıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D*, nr. 3466/58; *d.* nr. 3596/83; BOA, *EV,* nr. 14008, 4a; *EV.ZMT*, nr. 98/57 ve nr. 128/50.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BABA ZAVİYESİ
(BANAZ)

Kütahya sancağında Banaz kazasının Dümenler köyündeydi. Zaviyenin bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgiye tesadüf edilmemektedir. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin 19 Safer 1283 (3 Temmuz 1866) tarihinde tevliyet ve zaviyedârlığını Mehmed Şakir'in vefatı üzerine Banaz ahalisinden dersiam Seyyid Ali Efendi yapıyordu. Vakıf gelirini toprak öşrü oluşturmaktaydı. Vakıf gelirinin az olması küçük bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Zaviye müştemilatı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3433/95; nr. 3433/121; BOA, *EV,* nr. 14008/4b; nr. 17742/vr.9; nr. 16368/vr.3; *EV.THR*, nr. 64/63; *EV.ZMT, nr.* 67/102; *EV.MKT*, nr. 347/2; nr. 348/20; nr. 529/18; *EV.MH*, nr. 684/198.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BABA ZAVİYESİ
(ÜNYE)

Canik sancağına bağlı Çarşamba kazası Ünye nahiyesinde Kaz köyünde tesis edilen zaviyenin bânisi ve ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. XVI. yüzyıl evkaf defterlerinde zaviyenin vakfının ismine rastlanmaması, sonraki dönemde bir Ahi önderi veya onun adına bir başkası tarafından kurulduğunu göstermektedir. 1213'te (1800) zaviyedâr Seyyid Hafız Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine bu görevi oğulları İbrahim Hulisi ve Mehmed Efendilerin müştereken yürütmeleri arz edilmiş; 1217 (1805) yılında Mehmed Efendi'nin evlatlarının bu isteği karara bağlanmış ve zaviyedârlıkları resmîleşmiştir. 1277'de (1862) ise zaviyedârlık meselesi Mehmed bin Osman ve Hafız Mehmed bin Elhac Halil'in vefatları üzerine tekrar gündeme gelmiş ve zaviyedârlık Mehmed bin Osman'ın oğullarından Hafız Mehmed, Abdulvahhab ve Mahmud ile Hafız Mehmed bin Elhac Halil'in oğulları Hafız Mehmed ve Seyyid Ali'nin üzerine geçmiştir. Arşiv kaynaklarında daha sonraki yıllarda zaviyenin izine rastlanmaması, zaviye ve vakıflarının ortadan kaltığını göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 12146; *EV.MKT, nr.* 2766/01; nr. 2385/19; nr. 2219/48; nr.133/36; nr. 133/32

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BABA ZAVİYESİ
(ARAÇ)

Kastamonu'da Araç kazasına bağlı Çay köyündeki zaviyenin tesis tarihi bilinmemektedir. Zaviyenin geliri, Çay köyünün aşarından oluşmakta idi. 1258 (1843) yılında zaviye vakfının mutasarrıfı ve zaviyedârı Ebubekir, Mehmed Sadık b. Ali, Mehmed b. Mustafa, Süleyman b İsmail, Osman ve Abdullah b. Süleyman'dı. Bu yıldaki gelir toplamı 544, gider ise 173 kuruştu. Geriye kalan 371 kuruş, zaviyeye gelip kalan yolcuların iaşelerini karşılamak üzere tahsis edilmişti. 1266 (1851) yılında vakfın gelirleri arasında 70 kilelik arazi gelirinden başka aşar ve emlak gelirleri de bulunmaktaydı. Ancak bu gelirleri, zaviyedâr Seyyid Mehmed Sadık, Ebubekr, Mehmed, Osman ve İbadullah ile Süleyman adı kişilerin uhdelerine geçirmeleriyle ilgili şikâyetler de vardı. 1282 (1866) ve 1283 (1867) senelerinde vakfın mutasarrıfı Osman Efendi ve vakıf geliri ise 660 kuruştu. 1284 (1872) yılında ise vakfın geliri 630 kuruştu. Sonraki dönemde zaviyenin adına rastlanmaması, ortadan kalktığını göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.ZMT*, nr. 197/148; *EV.THR*, nr. 285/13; *EV.MH*, nr. 1407/177; nr.1407.176; nr.1369.112; nr. 391.94;

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BABA ZAVİYESİ
(KULA)

Manisa'nın Kula kazasında Eroğlu ve Çiftlik köylerinde muhtemelen iki köyün arasında bulunuyordu. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında malumat yoktur. XIX. yüzyılda faal olup 1266 (1849-1850) yılında Boyacı Ömeroğlu Ali tasarrufundaydı. Vakıf gelirlerinin azlığı, küçük bir zaviye olduğuna işaret etmektedir. Zaviyeden günümüze herhangi bir yapı kalmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 14008, 9a.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BABAZÂDE MUSTAFA EFENDİ
(ö. 1686)

Ankara'da doğdu. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra Manisa kadısı oldu. Zilkade 1097'de (Eylül-Ekim 1686) vefat etti. Tavır ve davranışları düzgün, iffetli bir zat olarak bilinirdi.

KAYNAKÇA:

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, IV, s. 1159.

Barış SARIKÖSE

AHİ BABAZÂDE YUSUF ZİYA BEY
(ö. 1930)

Konya'nın köklü bir ailesine mensup olan Yusuf Ziya, Ahi Ahmed Buhari soyundan gelir. Aile soyağacında, Ahi Evran'ın da adı geçtiği için Cumhuriyet döneminde, Soyadı Kanunu çıktıktan sonra aile soyundan gelenler, Evren veya Evran soyadını almışlardır. Bu soyadını alan aile efradının önemlileri şunlardır: Eski Mal Müdürlerinden Ahibabaoğlu Hacı Sabri Efendi, kardeşinin oğlu meşhur gazeteci Afif Evren (1922-1977), Emine Devrişe Evran (ö. 1948), Mehmet Ziya Evran (ö. 1957), İstiklâl Harbi'nde yüzbaşı iken savaşta tek gözünü kaybeden malul gazilerden Babalık gazetesi başyazarı ve sorumlu müdürü Mustafa Nazım Evren (ö. 1944), Babalık gazetesinin sahibi ve ailenin damadı olduğundan Ahibabazâde Mazhar Bey diye anılan Yusuf Mazhar (1883-1930), Afif Evren'in ablası ve Yusuf Mazhar'ın eşi gazeteci Nedime Babalık (ö. 1957) ve Refik Evran (ö. 2006).

Yusuf Ziya Bey, İstiklâl Harbi yıllarında Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucu üyelerindendi. Asıl mesleği tuhafiyecilikti. İstiklâl Harbi yıllarında *Babalık* gazetesinin idare müdürlüğünü yürütmüştü. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekrar ticarete dönen Ahibabaoğlu Yusuf Ziya Efendi, manifatura-tuhafiye tüccarlığının yanı sıra bir süre kitap-kırtasiye işi de yapmıştı.

Konya'da vefat eden Yusuf Ziya, Yediler Kabristanı'ndaki aile mezarlığına defnedildi. Mezarı ya-

nında oğlu Ahmet Kemal Bey (ö. 1930), eşi Emine Hanım (ö. 1936) ve kızı Müşerref Hanım (ö. 1958) yatmaktadır.

KAYNAKÇA:

Caner Arabacı-Bünyamin Ayhan-Adem Demirsoy-Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, Konya 2009, s. 107, 115; Adem Demirsoy, *Konya Basınında Afif Evren (1922- 1977)*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s. 84, 88.

Caner ARABACI

AHİ BAHAEDDİN ZAVİYESİ
(bk. AHİ ŞEMSEDDİN ZAVİYESİ)

AHİ BAHŞAYIŞ ZAVİYESİ

Aydın'ın Çine kazasına bağlı Eskiçine köyünde bulunuyordu. Bu köy, Menteşe Beyliği ve Osmanlı döneminde kaza statüsündeydi ve tarihî yapılara sahipti. Zaviyenin bânisi Ahi Bahşayış, Çine'de yine bir zaviye yaptırmış olan Ahi Yunus'un oğluydu. Çine'ye bağlı Küçükayaklı köyünde kendi ismine nispetle Ahi Bahşayışbükü olarak anılan bir çiftlik büyüklüğündeki (60-150 dönüm) araziyi zaviye için vakfetmişti. Ancak Sultan II. Mehmed'in (Fatih) bazı vakıf ve mülkler ile vergi muafiyetini iptal etmesinden sonra Sultan II. Bayezid tarafından vakfa ait yerler tekrar iade edilmiş ve bu sırada vakıf yöneticisi olan Ahi Hızır'a da meşihatnâme verilmişti. Vakfın yıllık geliri 250 akçe idi.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 503; nr. 338, s. 79; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 186.

Zekai METE

AHİ BARAK BABA
(AMASYA-GÜMÜŞ)

Zaviyesi: Amasya'nın Gümüş nahiyesinde 1367 yılında kurulmuş olan Ahi Barak Baba zaviyesi hakkında Osmanlı devri kaynaklarında bilgi yoktur. Hüseyin Hüsameddin, zaviyenin kurucusunun Sühreverdi tarikatı şeyhlerinden Ahi İbrahim-i Basri olduğunu, oğlu Ahi Barak Baba zamanında vakıflarının tanzim edildiğini ve zaviyenin işlerlik kazandığını belirtmektedir.

KAYNAKÇA:

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1327, I, İstanbul 357.

Adnan GÜRBÜZ

Türbesi: Amasya ili Gümüş kasabasında Cami-i Kebir mahallesi Canikli sokakta bulunmaktadır. Halk arasında Burak Baba-Hasan Ağa Tekkesi olarak da bilinir. Barak Baba'nın kim olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Yazıcızâde Ali, eserinde Barak Baba'nın Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un oğlu olan bir Selçuklu şehzadesi olduğunu söylemektedir. Bazı tarihçi ve edebiyatçılar, Barak Baba'nın Tokat köylerinden birinde doğan bir kâtibin oğlu olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle Yunus Emre'nin eserlerinde Barak Baba ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.

Kaynaklarda Barak Baba'ya mensup olanlara Barakıyun (Baraklılar) denilmektedir. Bu konuda Abdülbaki Gölpınarlı ve Hüseyin Hüsameddin eserlerinde bu türbe için "şehr-i verdiyeden Ahi İbrahim el-Basri bu kasabada neşri füyûzat ve bir tekke inşa ve mahdumu Ahi Barak Baba evkafını tanzim ettiği münasebetle Gümüş kasabası 'kesb-i ma'rifet' etmişdir" şeklinde geçmektedir. 1367 yılarında Gümüş'te yaşayan ve Selçuklular zamanında Anadolu'ya gelen Sühreverdi tarikatı şeyhlerinden Ahi İbrahim-i Basri tarafından tekke olarak yaptırılmış; oğlu Ahi Barak Baba tarafından vakıfları tanzim edilmiştir.

Türbe, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kerpiç duvarlı ve üzeri kiremit kaplıdır. Batı cepheden açılan bir kapı ile girilmektedir. Yola bakan kuzey cephesinde bir çeşme bulunmaktadır. Yapıya biri doğu, diğeri batı cephede olmak üzere iki yönden giriş sağlanmaktadır. Kapılar dikdörtgen formlu olup düz atkı taşlıdır. Batı giriş kapısı iki kanatlı, doğudaki ise tek kanatlıdır. Batı giriş kapısı önünde iki ahşap ayak tarafından taşınan bir sundurması bulunmaktadır. İçerisi oldukça sadedir. Batı duvarının güneye yakın olan bölümünde ahşap kapaklı bir dolap nişi yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde tuğladan bir hafifletme kemeri mevcuttur.

Türbe içerisinde giriş kapısının sağ duvarı üzerinde kireç badana üzerine siyah renkli boya ile 705 (1305) tarihi yazılıdır. Sandukalar zeminden 0.25m yükseltilmiş bir kaide üzerine oturmakta-

dır. Girişin önünde yer alan ve baş uçunda kitâbe bulunan sandukanın yan yüzleri ise oyma tekniğinde yapılmış çiçek motifleri ile tezyin edilmiştir. Başucunun alt bölümünde kare bir pano içerisinde ortada bir sekizgen, sekizgenin ortasında ise çıtalarla bir kare oluşturulmuş, ortadaki karenin her bir köşesinden çıtalarla ana panonun köşelerine birleştirilmiştir. Sekizgenin etrafında daha küçük kare şekiller yer almaktadır. Bu karelerin içlerine de oyma tekniği ile çiçek motifleri işlenmiştir.

Alttaki kare panonun üzerindeki üçgen alınlığın içerisine oyma tekniğinde kitâbe yerleştirilmiştir. Üç satırdan oluşan kitâbenin ikinci ve üçüncü satırları ortadan enine atılan çıtalarla ikiye ayrılmıştır. Kitâbe iki yönden çıtalarla sınırlandırılmıştır. Sandukanın baş uçunda bulunan kitâbedeki tarih 705'e (1305) denk gelmektedir. Diğer iki sandukanın baş ve ayak bölümleri ise üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Yüzeyleri çıtalarla karelere bölünmüş, içleri ise eşit üçgenlere ayrılmıştır. Bu sandukalar Barak Baba'nın ailesine ait olmalıdır.

Türbenin kuzey ve güney cephelerine ikişer pencere açılarak iç mekânının aydınlatılması sağlanmıştır. Kuzey cephede bulunan pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve içeri doğru şevli olarak tasarlanmıştır. Güney cephedekiler ise dikdörtgen formludur. Kaynaklarda türbenin bulunduğu bahçenin içerisinde bir mescid ve imarethanesinin olduğu belirtiliyorsa da sadece çeşmesi ve karşısındaki tekke hamamı günümüze gelebilmiştir.

KAYNAKÇA:

Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1941, s. 43; Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, I, 1330, s. 357; Ahmet Eflâkî, *Ârîflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, II, s. 42; A. Ankaralı-E. Öztahtacı, *İlimiz Amasya*, Amasya 1968, s. 19; Ahmet Ankaralı- Sedat Cin-A. Galip Tuncay, *Dünden Bugüne Gümüşhacıköy*, b.y. t.y., s. 83-86; İlker Çakan, *İlçemiz Gümüşhacıköy*, Samsun 1988, s. 46; Fahriye Bayram, *Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesindeki Türk Devri Mimarlık Eserleri*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 64-67.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ BAŞARA

Konya'nın tanınmış Ahilerindendir. Ahi Türk'ün kardeşi ve Hüsameddin Çelebi'nin amcasıdır. Debbağlıkla (dericilikle) uğraşan Ahi Başara'nın adı, Ahi şecerenamelerinde "Büyük Ahi" diye geçer. Anadolu'daki Moğol nüfuzu ve baskısı esnasında birçok Ahi ve Türkmen gibi Konya'yı terk etmek zorunda kaldı. Bu sırada Ahi Başara da kendisine bağlı diğer Ahi ve Bacılarla beraber Konya'nın 40 km kadar kuzeyinde bugün adı Başarakavak olan yere yerleşti. Bu köyde kendine has desen ve motifi ile imal edilen halılar, Başara Halısı adıyla meşhurdur.

KAYNAKÇA:

Ahi Sinan Farsça Şecerenâmesi, Kırşehir Müzesi; *Ahi Sinan Türkçe Şecerenâmesi*, Kırşehir Müzesi; Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin*, (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, II, s. 775; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 58; Hasan Özönder, *Selçuklu Emiri Beşare Bey ve Başarakavak*, Konya 2001, s. 1-17; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 133, 329, 230, 331; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahi Sinan bin Ahi Mes'ûd ve Şecere-Nâmesi*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2001, s. 93, 127.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ BAYEZİD
(AYAŞ)

Orhan Bey dönemde (1324-1362) yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu sırada Ahi Elvan adında bir de oğlu vardı. Ahi Elvan, babasına ait başta Ayaş'taki Ahi Bayezid Çiftliği olmak üzere vakıf yerleri tasarrufunda bulundurmakta idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr 9, 65b; İstanbul Belediye Kütüphanesi, *Ankara Evkaf Defteri*, M.C., nr. 116/5, s. 112-113; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ BAYEZİD
(KAZABAD)

Tokat'ın Kazabad (Pazar) nahiyesinde doğan Ahi Bayezid'in babası İvaz Hüseyin'dir. Oğlu ise Çelebi Mehmed ve II. Murad devri Osmanlı vezir ve mimarı Hacı İvaz Paşa'dır. Hayatı ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda pek bilgi yer almamaktadır. Mezarı, Hacı İvaz Paşa'nın Tokat'ın Pazar nahiyesi yakınında Beyobası mevkiinde yaptırdığı manzumede bugün harap bir haldedir. Tokat Müzesi'ne nakledilen mezar kitâbesinde "Hazâ merkadu's-saîdi'ş-Şehid, Ahî Bayezid bin İvaz nevverallahu kabrihi" (Bu mezar, mutlu şehit İvaz oğlu Ahi Bayezid'indir, Allah kabrini nurlandırsın) ifadesiyle iki satırlık bir yazı yer almaktadır. Ayaktaşı mevcut olmadığı için vefat tarihi belli değildir. 758 (1357) tarihinde vefat ettiğine dair görüşler ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA:

Abdülkadir Özcan, "Hacı İvaz Paşa", *DİA,* XIV, s. 485; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihinden Potreler-Seçme Makaleler I,* İstanbul 2010, s. 29.

Ali AÇIKEL

AHİ BAYEZİD TEKKESİ

Kastamonu'da Ahi Şorba, Ahi Ali ve Ahi Fetheddin'in yanı sıra Ahi adını taşıyan bir diğer tekke (zaviye) Ahi Bayezid'e aittir. Bu zatın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmemekte ve tekkenin yapım tarihi tespit edilememektedir. İlk defa 1530 tarihli evkaf defterinde ismi geçtiğine göre, zaviyenin bu tarihten önce yapıldığı düşünülebilir. Vakıfları, pazardaki dört adet dükkânın icarından başka Ahi Bayezid Bahçesi adıyla anılan bir yerin vergi geliridir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 438, s. 603; nr. 456, s. 59-60; TKGMA, *TD*, nr. 554, 33a; Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 353.

Ahmet KANKAL

AHİ BAYEZİD ZAVİYESİ
(ÇORUM)

Çorum'un merkezinde Ahi önderlerinden Ahi Bayezid adına kurulan bu zaviyenin adına XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde rastlanmaması, daha sonraki dönemlerde kurulduğunu göstermektedir. 1122 (1710) yılından sonra zaviyedârlık görevi Osman b. Ahmed üzerinde iken 1189'da (1776) vâkıfın evlatlarından Mehmed, Osman ve Ahmed'e; 1198'de (1784) Ahmed'in vefatı üzerine kızının olmamasından dolayı Recep ve Süleyman'a; 1220'de (1806) Süleyman'ın hissesi İsmail'e; 1239'da (1824) İsmail'in hissesi oğlu Süleyman'a; 1253'te (1839) Receb bin Ahmed'in vefatı ile nısıf (yarım) hissesi Abdülkadir'e ve Süleyman bin Süleyman'ın vefatı üzerine Ebubekir'e verilmişti. 1254 (1840) yılında ise Abdülkadir Halife ve 1285'te (1870) Mehmed, vakfa tasarruf etmekteydiler.

Zaviyeye vakıf olarak Çorum kazasına bağlı Gülenci mezrasının gelirleri tahsis edilmişti. Bu bağlamda Gülenci mezrasının vakfa ait geliri 1254'de (1840) 134 ve 1285'te (1870) 338 kuruştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.THR*, nr. 56/126; *EV.EMH,* nr. 65/61; *EV.MH,* nr. 1449/175; nr. 580.233; *.EV.ZMT*, nr.123/118.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BAYEZİD ZAVİYESİ
(ILICA)

Manisa'nın Ilıca ilçesine bağlı İnciklü köyünde Ahi Bayezid tarafından kurulan zaviyenin adı, XIX. yüzyılda "Ahi Baba" olarak geçmektedir. Zaviyeye Saruhanoğlu Hızır Şah Bey, 80 dönümden müteşekkil bir çiftlik ile bir değirmeni evlatlık statüsünde vakfetmişti. Hızır Şah Bey zamanında Ahi Bayezid vakfına tahsis edilen bu emlak, dervişler içinde Ahi Bayezid'in istisnai bir yerinin olduğu anlamına gelmemelidir. Zira Hızır Şah Bey'in bu kabilden birçokşeyh ve dervişe vakıflar tahsis ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda Hızır Şah Bey'in kırsal kesimdeki maneviyat erlerinin desteğini sağlamak ve siyasî nüfuzunu artırmak için böyle bir yol takip ettiği düşünülebilir. 926'da (1519-1520) zaviye vakfının tasarruf hakkı, Ahi Bayezid'in neslinden gelen sekiz şeyhe "ber-vech-i iştirak" kaydıyla verilmişti. 974'te (1566-67) evlatlık statüsü devam eden zaviye vakfına "ber-vech-i meşihat" yani ortak şeyhlik şeklinde kurucu şeyhin neslinden gelen Hacı b. Seydi, Veli, Yusuf, Mustafa ve diğer Yusuf'un mutasarrıf oldukları tespit edilmektedir.

Vakfa ait değirmenin 1531 ve 1575 yıllarında harap gösterilmesi, vakfı tasarruf edenlerin vakıf malını iyi koruyamadıklarının bir işareti olabilir. Bu bağlamda zamanla zaviye de harap bir duruma düşmüştür. Bu bakımdan 1265 (1848-9) yılında zaviyenin restorasyonu gerçekleştirilmiş ve bunun için 100 ilâ 500 kuruş arasında tahminî bir harcama ilanı yapılmış; ayrıca evkaf hazinesinden bir yıl sonrası için 175 kuruş meblağ talep edilmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.BKB,* nr. 78; *EV.MH*, nr. 219; nr. 269; nr.775; nr. 1284/139; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999, s. 151.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BAYEZİD ZAVİYESİ
(SANDIKLI)

Afyonkarahisar'a bağlı Sandıklı ilçesi merkezinde Ahi Bayezid'in halifeleri tarafından tesis edilen bu zaviye ile ilgili XVI. yüzyıl evkaf defterlerinde bir kaydın olmaması, zaviyenin sonraki yüzyıllarda inşa edildiğini göstermektedir. XIX. yüzyıl vakıf muhasebe kayıtlarında yıllık geliri 149 akçe olan vakfın mütevelliliğini Molla Ahmed, Mehmed, Osman ve Mustafa müşterek yürütmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr.16686; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 138; Mustafa Güler-Gülay Karadağ "XIX. Yüzyılda Afyonkarahisar Taşrasındaki Faal Tekke ve Zaviyeler", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 82.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BAYEZİD ZAVİYESİ
(ÇİVRİL)

XVI. yüzyılda Şeyhlü kazasında faal bir durumda olan bu zaviye, bugünkü Çivril ilçesine bağlı İğdir köyünde tesis edilmişti. Zaviye ile ilgili vakıf kayıtları, başlangıçta 10 dönüm yer ile dört dönüm bağı olan zaviyenin kuruluşunu XIV. yüzyıla kadar götürmektedir. Buna göre, zaviyenin bânisi Ahi Bayezid'den sonra şeyhlik makamına sırasıyla oğulları Ahi Cüneyd ve Ahi Tursun gelmişti. Ancak Fatih döneminde vakıflara ait yerlerin timara çevrilmesi üzerine Ahi Bayezid vakfı da âtıl bir durumda kalmıştı. II. Bayezid döneminde Şeyhlü kadısının arzı ile söz konusu yerler tekrar vakfa iade edilmiş ve zaviyenin idaresi de beratla tekrar İzzeddin Fakih'e verilmişti. Yavuz Sultan Selim zamanında zaviyeyi tasarruf eden Hasan Fakih'in bu göreve uygun olmadığının kadı tarafından arz edilmesiyle yerine Mehmed Fakih tayin edilmişti. Kanuni döneminde meşihatlık makamında sırasıyla Derviş İvaz ve Receb; 1570'lerde ise Şeyh Turgud bulunmuştu.

Vakıf kayıtları, Ahi Bayezid Zaviyesi'nin aynı adla sonraki yüzyıllarda da varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Ancak İğdir köyünde zaviye ile ilgili olarak günümüze intikal etmiş herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Biri köy içinde, diğeri Çamüstü mevkiinde Dede tabir olunan yatırlar ve ayrıca yine köyde halkın Tekke olarak belirttiği, etrafı çevrili hazire biçimindeki küçük mezarlık bu zaviye ile ilgili olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ BAYRAM BEY ZAVİYESİ

Menteşe Beyliği ve Osmanlı döneminde kaza merkezi olup bugün köy haline gelmiş olan Aydın'ın Çine ilçesine bağlı Eskiçine köyünde bulunmaktaydı. Osmanlı dönemi kayıtlarında vergilerden muaf olarak kaydedilmiş olması, zaviyenin Menteşe Beyliği döneminden intikal ettiğine işaret etmektedir. XVI. yüzyılın başlarında zaviyenin yöneticisi olarak Baba Nazar'ın oğlu Hacı Derviş görünmektedir. 1562'de ise zaviyedâr Hüsam adlı kişiydi. Daha sonra mütekaid Kadı İshak Efendi görev yaptı. XVIII. yüzyıl belgelerine yansıyan zaviyedâr ve mütevelliler ise şunlardır: Mustafa Efendi, Şeyh Hacı Veli Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Abdullah Efendi, Ali Efendi ve Hafız Ahmed Efendi. Zaviyeye ait vakfın çok sayıda gayrimenkulü vardı. XVI. yüzyılda arazilerin bulunduğu yerler ve miktarları şöyleydi: Karalar kesiğinde 16, zaviye yakınında 8, Akdutbükü'nde 20, Seveklü gölünde ve Mal kayasında yarım çiftlik (30-75), Bağarası'nda 10, Elmalı'da 16, Davudoğlu'nda 4, Geneviskırı'nda 30, Çaltı'da 40, Banayır'da 2, Dalama'da 20 ve Gökyaka'da 20 dönüm kadar tarlaları vardı. Çine (Eskiçine) çarşısında ise 14 dükkânı bulunuyordu. Bu vakıf akardan XVI. yüzyılda yıllık 2.040 akçe gibi nispeten yüksek bir gelir sağlanıyordu. 1849 yılında zaviye vakfına ait gelirlerden Evkaf Nezareti'nce bazı harçların tahsil edilmesi, bu tarihlerde zaviyenin faal olduğunu göstermektedir. Söz konusu muhasebe defterine zaviyenin ismi Ahi Bayram Veli olarak kaydedilmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 503; nr. 338, s. 77; *AE*, III. Ahmed, nr. 17015; nr. 17024; *C.EV*, nr. 3061; nr. 26079; nr. 25325; *EV*, nr. 13336, 2a; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 185.

Zekai METE

AHİ BAYRAM ZAVİYESİ

Isparta'ya bağlı eski Uluborlu kasabasının Hacı Hâce Ahmed mahallesinde olan zaviye, Ahi Evran adıyla da bilinmekteydi. Zaviye, Baltabey Hamamı'nın bulunduğu bölgedeydi. 1544 tarihinde zaviyenin şeyhi Hacı Yusuf'tu. Zaviyenin gelirleri arasında bir zemin, bağ, bahçe ve bir değirmen vardı. Kasaba merkezinin bilahare bugünkü yerine taşınmasıyla zaviye de ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 22417, s. 33; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Isparta 2012, s. 66-67, 112, 148; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Hicri X'uncu asırda (Hamideli)'nde Arazi, Hâsılat, Nüfus ve Aşiretlerin Vaziyetlerile Vergi Sistemleri (III), *Ün*, VII/82-83, 2. Kanun-Şubat 1941, s. 1122.

Behset KARACA

AHİ BEDREDDİN GÜHERTAŞ
(ö. 1256)

Ahi teşkilatına mensup olan Bedreddin Gühertaş, I. Alâeddin Keykubad'ın Tokat'ta meliklik döneminde atabeyi, saltanatı döneminde (1220-1237) de saygın emîrlerinden biri idi. 1231 yılında Sultan Keykubad tarafından kale dizdarı olarak Afyonkarahisar'a gönderilen Gühertaş, II. İzzeddin Keykâuvus'un emriyle Emîr-i Silahdârlık görevine getirildi. Sultanülulema Bahaeddin Veled ile Ahi Bedreddin Gühertaş'ın birbirlerini tanıdığı, hatta bu tanışmanın Lârende'de ikamet ettiği günlere kadar uzandığı söyleyenebilir. Sultanülulema'nın 1231'de ölümünden sonra da onun ailesiyle ilgisini devam ettiren Gühertaş, Afyonkarahisar kalesinde dizdar iken 1233 yılında Sultan Veled ve kardeşi Alâeddin'i bizzat sünnet etti.

Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Selçuklu Devleti kargaşa içine düşünce Moğollar, Selçukluları hâkimiyet altına aldı. Bu dönemde yaşlı Bedreddin Gühertaş, Sultan II. İzzeddin Keykavus ve vezir Kadı İzzeddin ile beraber Moğolları Anadolu'dan atmak düşüncesiyle Sultanhanı'nda yapılan savaşa katıldı (1256). Ancak Selçuklu ordusu yenilgiye uğradı. Bu sırada Karamanlıları Konya'ya davet ettiği iddiasıyla yakalanarak Moğol komutanı Alıncak Noyan'a gönderildi ve burada hayatına son verildi (1256).

Ahi Bedreddin Gühertaş, Afyonkarahisar'da Alâeddin (Hisarardı) Medresesi'ni yaptırdı. Ayrıca Konya'da kendi adıyla anılan bir medrese inşa ettirdi ve Sultanülulema ölmeden önce bu medreseye taşındı (1231). Mevlâna Celâleddin de babasının vefatından sonra burada uzun süre ders verdi. Bazı araştırıcılar, Bedreddin Gühertaş'ın Sultanülulema'nın kabrinin üstüne küçük bir türbe yaptırdığını belirtirler. Konya'da yeri keşfedilmeyen bir de hamamı vardı. Alâeddin Keykubad döneminde bütün ümera gibi Bedreddin Gühertaş da Konya surlarının inşasına katıldı (1221).

KAYNAKÇA:

İbn Bibi, *el- Evâmirü'l- Alaiyye fi'l-Umuri'l- Alaiyye*, (çev. M. Öztürk), Ankara 1996, s. 16; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1999, s. 210-211-234; Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. N. Uzluk), Konya 1941, s. 226; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s. 40-72; Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin* (nşr. T. Yazıcı), II, Ankara 1980, s. 700-701; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 520, 585; İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 142, 229. 290, 527, 607,609, 791, 795. Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, Eskişehir 2001, s. 316-329.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Türbesi: Konya'da Selim Sultan mahallesinde, Ulu Irmak'tan Karaaslan'a giderken yolun solunda yer almaktadır. Eyvanlı türbeler grubundan olan eserin büyük bölümü yıkılmış olsa da kuzey duvarının bir kısmıyla alt katı günümüze gelebildiği için planı ve formu belirlenebilmektedir. Bazı kaynaklarda Gevhertaş Türbesi olarak da zikredilen mezar anıtı, alt kat ve üst kattan oluşmaktadır. Esas kabrin bulunduğu alt kata batı tarafa açılan birkaç basamaklı bir merdivenle inilir. Alt kattaki bu cenazeliğin girişi demir kapı ile kapatılıp kaynakla perçinlendiği için içeriye girilemese de duvarlarının moloz taşla örüldüğü ve örtüsünün beşik tonozlu olduğu belli olmaktadır. 4.60 x 7.42 m ölçüsünde dikdörtgen planlı bu mekâna havalandırma amacıyla 0.25 m çapında beş menfez açılmıştır. Bunlardan doğuda bulunanı, tonozun hemen altında ve duvarın ortasına, diğerleri ikişerli olarak kuzey ve güney duvarlara yerleştirilmiştir. Kuzeydekiler dip tarafta ve birbirine daha yakındır.

Üst katın doğu, batı ve güney duvarı tamamen yıkılmış, sadece kuzey duvarı kısmen ayakta kalabilmiştir. Eski fotoğraflarda biraz daha sağlam olduğu görülebilen ve bazı detayları seçilebilen bu duvarın zeminden 2.65 m yüksekliğe kadarki örgüsünün taş, üst tarafı ile tonozunun tuğladan olduğu izlenebilmektedir. Taşlar genelde küçüklü-büyüklü olarak dizilmiş, alt sıradakilerle köşe ve ön cepheye gelenler daha iri ve muntazam kesilerek sıralan-

mıştır. Duvardan iç tarafa destek mahiyetinde bir takviye kemeri atılmış, dışına da yine kemerli bir niş açılmıştır. Duvarın dış tarafına batı köşeye yakın olarak açılan ve bir mihrabı andıran dikdörtgen nişin kemeri tuğla örgülüdür. Niş, duvardan biraz içeride kalmakta, hafif sivri kemerinin ayakları duvara da temel oluşturan büyük blok taşlara oturmaktadır. Önkal: "bu nişin bir mihrap nişi olduğunu ve bu bölümde türbe ile bitişik bir hacmin yer aldığını hem mevcut bakiyelerden hem de bu kenardaki alt kat menfezlerin doğu köşesine kaydırılmış olmasından anlıyoruz. Bu durumda eyvan tipi türbelerin hemen hepsinde mevcut olan istinad ayağına kuzey kenarında ihtiyaç kalmadığı ve inşa edilmediği görülüyor. Diğer cephelerde ise istinad ayaklarının mevcut olup olmadığı duvarlarının yıkılıp yok olması sebebiyle anlamak güçtür" sözleriyle ifade etmektedir.

Türbenin tamamı ayakta olmasa da mevcut kalıntılardan ön cepheyle köşe bağlantılarında kesme taş kullanıldığını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Yine ayrıca eyvanın üstünü kapatan tonoz örtünün dış tarafında bir kademelenme dikkati çekmekte, ön cephedeki dışa açılan büyük kemerin de tuğla silmelerle çerçevelendiği belirlenebilmektedir.

Kitâbesi olmayan yapının, II. Bayezid döneminde (1481-1512) Konya ile ilgili tahrir defterlerindeki kayıtlarla Bedreddin Gühertaş'a ait olduğu kesinleşmiştir. Bedreddin Gühertaş'ın I. Alâeddin Keykubad'ın lâlâsı olduğu ve Sultanülulema'ya büyük saygı duyduğu, Mevlâna için de bir medrese inşa ettirdiği bilinir. Bu şahıs, Sultan II. Keykavus'un İstanbul'a kaçtıktan sonra Konya üzerine gönderdiği kuvvetlerle irtibatı bulunduğu iddiası ile Muiniddin Pervâne tarafından bazı emîrlerle birlikte Moğol komutanı Alıncak Noyan'a gönderilmiş ve bir komplo ile hepsi yok edilmiştir (660 / 1262). Türbenin bu yıllarda yapılmış olması gerekir.

KAYNAKÇA:

Yaşar Erdemir, "Karatay Türbeleri", *Karatay, Tarih Kültür Sanat*, Konya 2012, s. 505-507; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1966, s. 321; İbrahim Hakkı Konyalı, A*bideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 607; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 520; Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu–Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu(Anatolia),* XI, 1967, Ankara 1969, s. 57-100.

Yaşar ERDEMİR

AHİ BEDREDDİN MAHMUD

XVI. yüzyıl ortalarında Kayseri'de kadılık hizmetinde bulunduğu anlaşılan Ahi Bedreddin Mahmud'un hayatına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak 966 (1559) tarihli vakfiyesinde şehirde çok sayıda dükkân, han, mağaza, açık pazar yerleri, tüccara ait sandıkların konulup muhafaza edildiği Kazzâz Çarşısı, Bedesten'den Meydan Kapısı'na kadar uzanan tüccar, keçeci, takyeci ve saraçlara ait çarşılar ile Boyacı Kapısı'nda dükkân ve Hatuniye Medresesi yanında bir hanının olması, şehrin ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 387, s. 220,221; Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Kadı Mahmud Vakfi*, Kayseri t.y., s. 10 vd; aynı yazar, *Kayseri Tarihi*, s. 282; M. İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 63-65; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları,* Kayseri 1992, s. 88, 103; Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, (çev. N. Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 204, 354-355.

Mehmet İNBAŞI

AHİ BEDREDDİN MAHMUD ZAVİYESİ

XVI. yüzyılda Kayseri'nin iktisadî ve ticarî hayatında rol oynayan ve şehirde kadılık yapmış olan Bedreddin Mahmud tarafından kendi adına zaviyenin kurulduğu anlaşılmaktadır. 966 (1559) tarihli vakfiyede şehirde çok sayıda dükkân, zaviye vakfının akarları arasındaydı. 1584 tarihli tahrirde ise Kayseri'de Ahi Bedreddin Mahmud isimli zaviye mevcuttu. Şehrin kadısının Ahi unvanını taşıması ve ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen birçok eseri zaviyeye vakfetmesi, XVI-XIX. yüzyıllar arasında zaviyenin Kayseri'nin üretim ve ticaretinde oynadığı rolü göstermektedir. 1254'de (1840) zaviye vakfının mutasarrıfı ve zaviyedârı Esseyid Şeyh Mehmed Halife'nin vefatıyla bu görevler, Hafız Mehmed ve Seyyid Elhac Osman uhdesine verilmişti. 1259 (1845) yılında zaviyedârlık, vâkıfın evladından Elhac Osman Efendi üzerinde idi. 1266'da (1853) bu görev Seyyid Mehmed ve Osman'ın tasarrufunda idi. 1308'de (1893) ise zaviyedâr olan Burhaneddin Çelebi'nin yerine büyük oğlu Bedreddin Efendi tayin edilmişti. Vakfa ait yıllık gelir ise 1238 kuruştu. 1268'de (1855) vakfın muhasebe geliri 3290, gideri ise 2400 kuruştu. 1279'da (1864) vakfa ait köy ve mezralardan gelen gelirlerin toplamı 4868; maaş ve zaviyenin tamir masrafları ise 4868 kuruştu. XX. yüzyıl başlarında zaviye ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmaması, zamanla fonksiyonunu kaybettiğinin bir işareti olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.ZMT*, nr. 194/116; nr. 179/79; nr. 175/128; nr. 90/55; nr. 194/116; *EV.MH*, nr. 1507/51; nr. 1226/223; nr. 310/269; *EV.BKB*, nr. 59; *EV.MH*, nr. 2073/269; *EV.MKT*, nr. 2991/1; *EV,* nr. 307, s. 65; VGMA, nr. 3095/15; nr. 4738/29; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44, 56, 64; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 88; Mehmed Çayırdağ, *Kayseride Kadı Mahmud Vakfı*, Kayseri t.y., s. 10; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* IX, İzmir 1994, s.101; aynı yazar, "XVI.Yüzyılda Kayseri'de Ahiler", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, Kayseri 2000, s. 171

H. Mustafa ERAVCI

AHİ BELİ DERBENDİ

Ermenipazarı ile İnegöl arasında bulunan ve Ahi Beli diye meşhur olan derbende Ahi Alioğlu Ali, padişah fermanı ile derbentçi tayin olunmuştur. Derbendi korumakla görevli hanelerin derbent muhafazası için yeterli gelmemesi durumunda daha fazla derbentçinin görevlendirilmesi kendisinden istenmişti. Bunun için yedi hane dışında 11 hane daha ilave edilmiştir. Derbentçiler dışında mirimiranın beratıyla piyadeler, bir imam ve bir muhassılın derbentte görevli olduğu anlaşılmaktadır. Derbent, her türlü avarız vergilerinden muaftı. Ahi Reisoğlu Emîr burada derbentçi iken Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Mısır üzerine sefere gittiği esnada derbende 17 nefer daha kaydettirmiş; ayrıca verilen emirle derbentçilerin kendi baltaları ile açtıkları yerlerden öşür alınmaması istenmişti.

KAYNAKÇA:

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I, (haz. Ömer Lûtfî Barkan- Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 163-164.

Barış SARIKÖSE

AHİ BENLİ HASAN
(ö. 923 / 1517)

Osmanlı şair ve müderrisi olan Ahi Benli Hasan bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Niğbolu'ya bağlı Tersenik köyünde doğdu. 45 yaşında iken 1517'de öldüğüne göre, doğum tarihi, 878 (1473-1474) yılı civarı olmalıdır. Ahilik prensipleri çerçevesinde yaşadığı için şiirlerinde Ahi mahlasını kullanmıştır. "Benli Hasan" denmesinin sebebi Evliya Çelebi'ye göre yanağındaki "ben"dir. Babası Seyyid Hoca, ticaretle uğraşan zengin bir tüccardı. Muhtemelen Hasan ilk eğitimini aldıktan sonra onun yanında çalışmaya başladı. Babası vefat edince annesi Melek Kadın başka birisiyle evlenmiş, bunun üzerine dükkânı kapatıp doğduğu yerden ayrılmıştır. Bir süre çeşitli yerleri dolaştıktan sonra İstanbul'a gelmiş; tahsil çağı geçmiş olmasına rağmen burada ilim tahsiline kendisini vermiştir. Şiirlerini de bu sıralarda yazmaya başlamıştır.

Ahi Benli Hasan oldukça geç yaşlarda Kara Bâli'den mülâzım oldu. Bu arada yazdığı gazellerle şiirde başarısını ortaya koydu. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) şiirlerini görüp beğenince çevresindekilerden kendisiyle ilgilenilmesini istedi. Bunun üzerine Kazasker Kemalpaşazâde (ö. 940 / 1534) ona Bursa'daki Bayezid Paşa Medresesi müderrisliğini teklif etti. Ancak Ahi Benli Hasan bu görevi önemsemeyerek kabul etmedi. Buna kızan padişah, onun uzun bir süre yeni bir görev almasını engelledi. Bir müddet sonra Karaferye Medresesi'ne müderris olarak tayin edildi. Çok geçmeden Karaferye'de 923 (1517) senesinde tahminen 45 yaşlarındayken vefat etti.

Eserleri: *Divân*: Necati Sungur tarafından yayınlanan (Ankara 1994) kısmında 136 gazel ve birer murabba, tahmis, kaside ve kıta yer almaktadır.

Hüsrev ü Şîrîn: Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'ine nazire olarak yazdığı bu mesnevisini bitirememiştir. Eserin bir nüshası Ankara Milli Kütüphane'de yazma bölümünde (FB.471) bulunmaktadır. Mesnevi 423 beyittir. Fatih Köksal tarafından lâtinize edilerek yayımlanmıştır (Klasik Türk Şiiri Araştırmaları, s. 109–164). Hüsn ü Dil. Eserin telif mi yoksa çeviri mi olduğu hususunda bir netlik yoktur. Bazı kaynaklar onun Lamiî'nin Hüsn ü Dil adlı esrine nazire olduğunu söylerler. Bazılarına göre ise Fettahî-yi Nişaburî'nin Hüsn ü Dil adlı eserinin tercümesidir. Ahi Benli Hasan'ın bitiremediği bu eseri kayınbiraderi Haveri tamamlamıştır. Eser, Tevfik Çaylak tarafından neşredilmiştir (İstanbul 1287).

KAYNAKÇA:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, İstanbul 1978, s. 240; Âhî, *Divan,* (haz. Necati Sungur), Ankara 1994; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, İstanbul 1333, s. 67; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, I, Ankara 1989, s. 191; M. Fatih Köksal, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara 2005, s. 95-164.

Rıza KURTULUŞ

AHİ BEYTİMUR ZAVİYESİ

Osmanlı döneminde ismi Mekri olarak geçen Fethiye'nin Sındılu köyünde bulunuyordu. XVI. yüzyılın başlarından itibaren zaviyenin mescid işlevini de üstlendiği anlaşılıyor. 1562 yılında zaviye Hüseyin'in tasarrufunda idi. Zaviye vakfının gelir kalemleri Sındılı köyü ile civardaki Amas ve Ovacık mevkilerinde bulunan çeşitli gayrimenkullerdi. Sındılı köyündeki 3 çiftlik (180-450 dönüm) arazinin yıllık geliri 950 akçe idi. Yılda 150 akçe hasılatı olan aynı köydeki 12 bahçe ise 1562 sayımında harap durumdaydı. Köyde altı ay çalışan iki değirmenden 60 akçe gelir elde ediliyordu. Amas'daki 2 dönümlük bağdan 10, Ovacık'daki incir bahçesinden ise 20 akçe gelir sağlanıyordu. Toplam yıllık gelir ise 1.280 akçe idi.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 129; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 88; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 225.

Zekai METE

AHİ BİLİCİ ZAVİYESİ

Eskişehir'in merkezine yakın Sultandere köyünde idi. Kuruluşu ve bânisi hakkında bir bilgi yoktur. Zaviye ile ilgili Osmanlı Beyliği'nin erken zamanlarında kayıtların olması, bu dönemlerde kurulduğunu göstermektedir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde şeyh ailesinden gelen beş kişinin müştereken tasarruf ettiği zaviyenin vakıfları arasında bir çiftlik yer vardı.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 46.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BİRLİKLERİNDE YÖNETİM VE İŞLETME FONKSİYONLARININ TEMEL YAPISI

Süleyman Eryiğit tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu araştırma (Ankara 1989), girişi müteakip beş bölüm ve 72 sayfadan oluşmaktadır.

Girişte, işletmeciliğin tarihî gelişimi ve bu süreçteki önemli bir unsur olarak öne çıkan Ahilik kurumunun Batıdaki lonca sistemi ile karşılaştırılması ve yönetim ile üretim biçimleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Ahiliğin tanımı ve Ahiliği doğuran sosyo-ekonomik gelişmeler ile şehirleşmenin Ahilik üzerindeki etkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde bir işletme örgütü olarak Ahilik kurumunun yapısal durumu ile liderlik, haberleşme, motivasyon gibi örgütsel dinamiklerin Ahilik örgütlenmesindeki karşılıkları incelenmiştir. Üçüncü bölümde Ahilikteki yönetim anlayışı, yönetim statüleri çerçevesinde biçim ve işleyiş organları da dikkate alınarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Ahiliğin planlama, koordinasyon-kontrol ile birliklerin gedik haline dönüşme süreci incelenmiştir. Beşinci bölümde Batı loncaları ile ilgili çözümlemeler yapıldıktan sonra Ahi birlikleri ile loncaların karşılaştırılması yapılmış, bu bağlamda benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Sonuçta, Ahi teşkilatının özgün ve Türk insanına ve toplumuna mahsus bir yapı olduğu, sahip olunan bilginin daha derin ve ayrıntılı bir biçimde ortaya konulması gerektiği ifade edilmiştir.

Mustafa Atilla ARICIOĞLU

AHİ BURAK ZAVİYESİ (EDREMİT)

Hudâvendigâr vilayetine bağlı Karesi sancağı sınırları içindeki Edremit kazasındaydı. Bânisi ve kurulduğu tarih belli değildir. XVI. yüzyıldan önceki bir dönemde kurulmuş olmalıdır. 1530 tarihli tahrir defterinde kaydına rastlanan zaviye hakkında sonraki yüzyıllarda bilgi bulunmaması, daha sonraki yıllarda ortadan kalktığını düşündürmektedir. Vakıf gelirleri arasında bahçe ve bir keçi kılı imalathanesi yer almaktaydı.

KAYNAKÇA:

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995, s. 277.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ BURAK ZAVİYESİ
(ÇORUM)

Çorum ili merkeze bağlı Köseler köyünde Ahi önderi Ahi Burak adına tesis edilen bu zaviye muhtemelen XVI. yüzyıl öncesinde kurulmuştur. Nitekim XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında Çorum merkeze bağlı Köseler köyünde Ahi Burak Zaviyesi bulunmakta idi. 1530 yılında zaviyenin vakıf gelirleri, bu köydeki bir parça araziden oluşmakta idi. Ayrıca zaviyeye yakın bir alanda Hacı Sultan Medresesi vakfı bulunmakta idi. 34 haneden oluşan köyün 10540 akçelik gelirinin 3584 akçesi, mezkur zaviyeye aitti. Sonraki dönem kayıtlarında zaviyenin izine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.404

H.Mustafa ERAVCI

AHİ BURHANEDDİN ZAVİYESİ

Çorum şehrinin merkezinde Ahi önderlerinden Ahi Burhaneddin adını taşıyan bu zaviye, muhtemelen XVI. yüzyıldan sonraki dönemde kurulmuştur. Tesisi ve bânisi ile ilgili bir malumat bulunmayan zaviyenin, bir ara Beyler Çelebi'nin tasarrufunda olduğu anlaşılıyor. Onun Abdal Ata Zaviyesi'ne bağışladığı yerler arasında Ahi Burhaneddin Zaviyesi'ne ait Yakacık ve Kazkurt köylerindeki yarı hissesi de vardı.

KAYNAKÇA:

Neşet Köseoğlu, "Çorumda Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Minberi", *Çorumlu* , sy. 3, Çorum 1938, s. 60; Ahmet Cahid Haksever, "Tarihten Bugüne Çorumda Ahilik ve Ahi Zaviyeleri" *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, I. s. 482.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ CAMİİ

Elmalı'nın Ortalaz (Eranlar) köyünde bulunmakta idi. Belgelerde ismi Ali Fakih (Bâlî Fakih) Camii olarak da geçmektedir. 1530 tarihli tahrir defterinde vakıflarının bir değirmen ile zeminden meydana geldiği belirtilmiştir. 1567 yılında vakfa ait yerlerin aynı kalemlerden oluştuğu dikkati çekiyor. Eranlar (Gerenler) köyüne uğrayan Evliya Çelebi, burada bir cami ile han görmüş, ancak bunların ismini zikretmemiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 603; TKGMA, *TD,* nr. 567, 24/a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 352-353, 478-486; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul, IX, 1985, s. 20.

Behset KARACA

AHİ CARUK

Anadolu Selçukluları ve Eretnalıların hizmetinde bulunmuş Ahilerdendi. *Anonim Selçuknâme*'de, Konya'nın ileri gelen Ahi liderlerinden Ahi Ahmed Şah'ın öldürülmesinde rol oynayan Şarap-sâlâr'ın ortadan kaldırılmasında (1298) görevlendirildiği kaydedilir. İbn Battuta, 1330'larda Niğde'ye geldiğinde Ahi Caruk'un zaviyesinde üç gün misafir edildiğini ve gördüğü ilgiden oldukça memnun kaldığını belirtir. Bu kayıt Ahi Caruk'un, zamanla Konya'dan Niğde tarafına göç ettiğini ve Eretna Beyliği'nin hizmetine girdiğini gösterir. 768 (1366) tarihli bir vakfiyede Çorum Ahilerinden Ahi Ahmed'e ait mülkün sınırları tarif edilirken Ahi Caruk arazisinden de bahsedilir.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr. 601/1, s. 175; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. Sait Aykut), I, İstanbul 2004, s. 415; Anonim, *Selçuknâme*, (çev. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 67; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği*: *İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 162, 328, 485, 490; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 619; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 597, 599; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri", *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16 (2006), s. 216.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ CARUK ZAVİYESİ

Niğde şehir merkezinde yer aldığı anlaşılan zaviyenin adına Osmanlı dönemi kayıtlarında rastlanmamaktadır. İbn Battuta 1331'de zaviyeyi ziyaret etmiş ve üç gün misafir kalmıştı.

KAYNAKÇA:

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 325; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008.

Doğan YÖRÜK

AHİ CELAL MESCİDİ

Akşehir'de Ahi Celâleddin mahallesinde bulunuyordu. Bânisi, isminden de anlaşılacağı üzere Ahi Celal idi. Fatih devri (1444-1446, 1451-1481) kayıtlarında adının geçmesi, XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olduğunu gösterir. Mescid ile ilgili şimdilik tespit edilebilen en son belge 1530 tarihlidir. Bu durum XVI. yüzyılın ikinci yarısında faal olmadığını gösterir. Mescidin başlıca vakıflarını, Nadir ve Kozağacı köylerinde bağ, Akşehir'de bir bahçe ile ev, Haffaflar ve Hallaçlar çarşılarında birer dükkân teşkil etmekteydi. 1483'te yapılan tahrirde vakıf gayrimenkulleri sayısının arttığı görülmektedir. Buna göre, yukarıdaki vakıflara ilaveten tespit edilen vakıflar şöyledir: Akşehir'de iki bağ, Demirkapısı'nda bir dükkân yeri, mescid civarında bir ev ile bir keçeci dükkânı. 1530'da vakıfların ayrıntısına geçilmeden kısaca üç kıta bağ ve altı parça yer olarak verilmiştir.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 45; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996; Fahri Coşkun, *888 / 1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 136.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ CEMAL MESCİDİ

Akşehir kent merkezinde Nakkaş mahallesinde idi. Karamanoğulları döneminde, muhtemelen XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Fatih döneminde (1444-1446,1451-1481) yapılan vakıf tahririnde adı Ahi Cemal Mescidi, XIX. yüzyıldan sonra ise Ahi Cemaleddin Mescidi olarak geçmektedir. Vakfiyesi bulunmayan mescidin bitişiğinde XIX. yüzyılın ilk yarısında Ahi Cemaleddin Zaviyesi adıyla anılan bir tesis inşa edilmiştir. Ahi Cemal Mescidi'nin XV. yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv kayıtlarında birçok gayrimenkulü vakıf olarak kaydedilmiştir. Bunlar, Demirkapı civarında dükkân yerleri ve dükkânlar; Akşehir kent merkezinde evler ile ev yerleri ve bağdır. Ahi Cemal Mescidi, 1321 (1905) yılında faal ve mamur bir durumda idi.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 43; BOA, *EV. MKT*, nr. 2972/3; *EV. MKT. CHT*, nr. 745/137; *EV. MH*, nr. 591/136.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ CEMALEDDİN MESCİDİ
(bk. AHİ CEMAL MESCİDİ)

AHİ CEMALEDDİN ZAVİYESİ

Akşehir kent merkezinde Nakkaş mahallesinde, Ahi Cemal (Ahi Cemaleddin Mescidi) yanında idi. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf kayıtlarında mescidin adı geçtiği halde zaviyeye dair bilgiler XIX. yüzyıl ortalarına ait arşiv belgelerinde görülür. Zaviyenin ilk vakıf muhasebe kaydı 1266 (1850) yılına aittir. Bu durum zaviyenin muhtemelen XIX. yüzyılın ortalarında inşa edildiğini gösterir. Ahi Cemaleddin Zaviyesi vakıflarının, mescid ile birlikte vakıf muhasebe defterlerine kaydedilmesi, mescidin bânisi Ahi Cemaleddin adına zaviyenin inşa edildiğine bir işarettir. Ahi Cemaleddin Zaviyesi, Akşehir'de son dönemlere kadar ayakta kalmış nadir Ahi zaviyelerinden biridir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MKT. CHT*, nr. 716/19; *EV. MH*. nr. 342; nr. 591/136; nr. 608.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ CÜNEYD ÇELEBİ
(ö. 1473)

II. Mehmed devrinde (1444-1446, 1451-1481) yaşamış Tokatlı bir müderrisdir. Mevlâna Ahi Çelebi adıyla da bilinen Ahi Cüneyd Çelebi'nin oğlu Yusuf Efendi'nin telif ettiği Ferâ'iz-i Zekiye isimli esere göre, Tokatlı eş-Şeyh Ali bin Şeyh Cüneyd bin Kara Selman bin Nasrullah'ın oğludur. Tahsil için Amasya'ya gelerek Amasya ulemasından Tokatlı Mevlâna Hüsameddin Hüseyin (ö. 850 / 1446)'den ve Tokatlı Mevlâna Cemaleddin Yusuf (ö. 866 / 1461)'dan dersler aldı ve müderris oldu. Bu arada hocası Yusuf Çelebi'nin kızı ile evlendi. İlmî seviyesi yükseldikçe ulema nazarında önemli bir yer edindi. Daha sonra Amasya'da Torumtay medresesinde müderris olup tedrisle meşgul oldu. 878 (1473) yılında vefat etti. Âlim, kâmil, fıkıh ve ahvale oldukça vâkıfdı. Oğulları Yusuf ve Mahmud Çelebilerdir. Evlatlarına Ahizâdeler denilirdi.

KAYNAKÇA:

Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi,* (yay. Mesut Aydın-Güler Aydın), Amasya 2013, VII, s. 450.

Ali AÇIKEL

AHİ ÇAHKEN ZAVİYESİ

Konya'ya bağlı Hatunsaray köyünde yer almakta idi. Fatih döneminde (1444-1446, 1451-1481) yapılan vakıf tahrir defterinde adının geçmesinden dolayı Karamanoğulları devrinde inşa edildiği söylenebilir. Ahi Çahken tarafından inşa ettirilen zaviyenin, 1535 tarihli vakıf tahrir defterinde ismi geçmektedir. Ancak XVII. yüzyıl kayıtlarında zaviyeye dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Bu durum zaviyenin XVI. yüzyıl sonlarında faal olmadığına işaret etmektedir. Hatunsaray nahiyesine bağlı Digorna köyündeki Şeyh Halil Zaviyesi de Ahi Çahken'e bağlı müritlere ait bir tekke idi.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 22; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, *İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 1996, s. 56; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 36; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 275, Yusuf Küçükdağ, "Hatunsaray Nahiyesi Tekke ve Zaviyeleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler) 2–4 Ekim 2011*, Konya 2012, s. 361-377.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ÇAVUŞ CAMİİ

Karaman'a bağlı Ermenek ilçesinin Sufla köyünde Ahi Çavuş adına inşa edilen caminin ne zaman tesis edildiği bilinmemektedir. Ahi adıyla da bilinen caminin 1326 (1911) yılında vakfa ait geliri 30, gideri ise 10 kuruştu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 315/32; 315/34; *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s.198

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÇELEBİ

Ahi Evran'ın evlatlarındandı. 1485'te Ahi Mesud ile birlikte müştereken Ahi Evran zaviyesi şeyhliği görevinde bulunmaktaydı. Bu tarihte Hüsam ve Şeyh Cafer adında iki de oğlu vardı.

KAYNAKÇA

İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 26, 82

İlhan ŞAHİN

AHİ ÇELEBİ

Tokat'a bağlı Zile'de XVII. yüzyılda yaşamış bir Ahi ve vakıf kurucusudur. Evâsıt-ı Cemaziyelahir 1162 (Haziran 1749) tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre, bu tarihten önce Ahi Çelebi'ye Zile kasabasında mülkiyet üzere bir miktar toprak bahşedildiği ve onun da bu yerleri vakfettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *A.DVN.SAK. Defteri*, nr. 3, s. 295/1.

Ali AÇIKEL

AHİ ÇELEBİ, HASANEFENDİZÂDE
(ö. 1130 / 1718)

Türk bestekârı ve icracısı olan Hasanefendizâde Ahi Çelebi'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. İstanbul'da doğdu. Devrin tanınmış ilim adamlarından Kadı Hasan Efendi'nin oğludur. Müstakimzâde onun Üsküdarlı olduğunu kaydetmekte ise de Esad Efendi Kadıköy'de doğduğunu ve babası ile birlikte oraya yerleştiğini bildirmektedir. Musikide ilk derslerini Kadıköylü Gevrekzâde Mustafa Efendi'den aldı. Daha sonra zamanın diğer musikişinaslarından da faydalanarak kendini yetiştirdi. Sultan IV. Mehmed devrinin tanınmış sanatkârları arasında yer aldı. Kaynaklarda çoğu din dışı yirminin üzerinde beste yaptığı belirtilirse de günümüze biri dinî olmak üzere üç eseri ulaşmıştır.

KAYNAKÇA:

Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 706, s. 58-59; Müstakimzade, *Mecmûa-i İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, 23b, 147b; S. Ezgi, *Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcid-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 48-49; aynı yazar, *Türk Mûsikisi*, IV, 28-30; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 702-703.

Bu madde *DİA* (I, s. 528)'dan alınmıştır.

Nuri ÖZCAN

AHİ ÇELEBİ BAŞHANESİ
(bk. AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ)

AHİ ÇELEBİ CAMİİ

İstanbul'da meşhur Yemiş İskelesi'nde yer alan ve Kanlı Fırın Mescidi adıyla da bilinen bu cami, bugün Eminönü'nde, Haliç kıyısında Zindankapı'da sur dışında, Zindan Hanı'nın batısında Balıkpazarı Değirmen Sokağı ile Yoğurtçular Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Bânisi kaynaklarda Ahmed ve Mahmud olarak da geçen Kemaleddin Tebrizî'nin oğlu Ahi Çelebi Mehmed'dir. 835 (1431-1432) yılında doğan Ahi Çelebi Mehmed, Fatih, II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde yaşamış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında iki defa hekimbaşılık yapmış Türk tabibi, hekimi ve cerrahıdır. Tıp konusunda yazdığı beş eseri vardır. 930 (1523-1524) yılında Hac dönüşünde Mısır'da vefat etmiştir.

Ahi Çelebi Camii'nin yapım tarihi tam olarak belli değildir. İnşa kitâbesi olmayan camiin kapısında rivayetlere dayalı 1500 yılını gösteren bir yazı konulmuştur. 1539 ve 1653 yıllarındaki yangınlarda yanan cami, XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Hatapkapısı (eski Odun İskelesi) yangınında tamamen tekrar yandığı için yeniden inşa edilmiş; 1894 yılındaki depremde ise kısmen yıkılmış ve sadece minaresi ayakta kalmıştır. Bu tarihten sonra altına iki dükkân ilaveli fevkanî olarak yeniden inşa edilmesine izin verilmiştir. Yapıldığı tarihten itibaren faal olan ve birçok defa tekrar inşa edilerek bugüne kadar gelen camiin mimarî özelliği kaybolmuştur. Cami, Evliya Çelebi'nin meşhur rüyasını gördüğü yer olması bakımından dikkat çekicidir. Caminin yanı sıra Ahi Çelebi, Edirne'de bir medrese, bir mektep ve bir de hamam inşa ettirmiştir.

Ahi Çelebi yaptırdığı cami ve Medine-i Münevvere'ye zengin vakıf gelirleri vakfetmiştir. 953 (1546) tarihli İstanbul vakıfları ile ilgili tahrir defterine göre, Ahi Çelebi Camii'ne İstanbul'da 51 dükkân, 22 mahzen; Galata'da 7 dükkân, 18 hücre; Kozlupınar'da bir bostan; Edirne'de 35 dükkân, bir hamam ve bir yer mukataası ile Çorlu'ya bağlı Karacaali, Köprüceli ve Müsellem; Hayrabolu ilçesine bağlı Umurbeyli ve Hacı Sungur; Şile İlçesine bağlı Yassıviran ve Kozluca köyleri; Hayrabolu'da Danişmendli Çiftliği vakfedilmişti. Medine-i Münevvere'ye ait vakıfları ise Çorlu, Hayrabolu, Paşmaklı (Ahi Çelebi) ve Şile'deki 47 köy teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr. 695/5; nr. 695/37; nr. 669/32; nr. 669/53; nr. 669/84; nr. 669/87; nr. 669/89; nr. 669/100; nr. 669/119; BOA, *EV.HMH, D*, nr. 5429, s. 1-3; *EV.THR*, nr. 197/113*; EV.MKT.CHT*, nr. 527/99; *EV.MKT. EVM*, nr. 15/100; *BEO*, nr. 857/64270; *A.MKT.MVL*, nr. 65/14; *A.MKT. NZD*, nr. 63/57 ve 73/16; *MVL*, nr. 330/21; *MVL*, nr. 326/44; *C.EV*, nr. 14/655; nr. 31/1530; nr. 4/153; nr. 579/29234; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 488-489; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarih*, İstanbul 1976, s. 72-73; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 96; Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Çelebi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, I, s. 269-270; Salim Aydüz, "Ahî Çelebi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, I, s. 88-89; İ. Aydın Yüksel, "Ahî Çelebi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, s. 104-105; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, s. 109-110; Ali Haydar Bayat, "Ahî Çelebi, Mehmed", *DİA*, I, s. 528-529.

M. Murat ÖNTUĞ

Mimarîsi: İstanbul'da Eminönü semtindeki cami, Haliç kıyısında, Zindan Han'ın batı tarafında ve Yoğurtçular sokağı ile Değirmen sokağının kesiştiği köşede yer almaktadır. Üzerinde inşa kitâbesi olmayan yapının kapısının üstüne 1500 tarihi konmuştur. Bazı kaynaklarda Fatih döneminde yapıldığı belirtilen ancak inşa tarihi kesin olarak bilinmeyen caminin adı Sai Çelebi'nin kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Mimarin ve Tezkiretü'l-Enbiye*'de Mimar Sinan'ın eserleri listesinde yangında harap olduğu ve tamir edildiği şeklinde kaydedilmiştir. Daha sonraları kaleme alınan Ayvansarayi'nin *Hadikatü'l-Cevami*'sinin matbu nüshasında bâni Ahi Çelebi'nin Kanlı Fırın Mescidi ile Yoğurtçular Camii isimli iki ibadethanesinin bulunduğu yazılmış,1231 (1816) tarihli bir başka yazmada ise bunlardan Yoğurtçular Camii'nin Ahi Çelebiye ait olduğu yazıldıktan başka hâlâ bu isimle anıldığı belirtilerek diğerinin kardeşi Fahşi

Ahi Çelebi Camii

(Muhassşi) Çelebi Efendi'ye ait olduğu zikredilmiştir. *Hadika*'nın diğer 1245 (1829) tarihli yazma Tübingen nüshasında ise sadece Yoğurtçular Camii hakkında kısa bilgi verilip, Ahi Çelebi diye meşhur olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadelerden söz konusu eserin Yoğurtçular sokağındaki cami olduğu kesinlik kazanmıştır. Zaten Kanlı Fırın Mescidi adlı bir esere rastlanmamaktadır. Araştırmacılar matbu nüshada bir karışıklığın olduğundan bahsederler.

Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen bir mekân oluşturan cami dört sivri kemerin taşıdığı basık merkezi bir kubbe ile örtülü olup, doğu ve batı tarafa doğru tonozlu birer mekânla genişletilmiştir. Ortada bir ayak ve bunlardan duvara atılan iki kemerle genişletilen bu yan mekânlarla birlikte ölçüleri dıştan dışa 17 x 25 metredir. Taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı örgü malzemesinde duvarlarda taş, kemer ve örgü sisteminde tuğlaya yer verilmiştir. Caminin kuzeyinde kubbelerle örtülen bir son cemaat yeri ile sağında minaresi yükselmektedir. Kesme taş kaideli minarenin pabuç kısmından sonrası yenilenmiş, üst tarafına silindirik bir gövde ile şerefe yapılmıştır. Caminin kuzey cephesindeki ana girişi son derece basit ve sade tutulmuştur. Aynı şekilde iç mekânda da sadelik kendini hissettirmektedir. Mermer plakalarla kaplanmış olan mihrabın yenilendiği belli olmaktadır. Sağ taraftaki ahşap minberin geç Osmanlı dönemi süslemesini yansıtan rokoko tarzı desenleri yağlı boya ile boyanarak daha da kimliksiz hale getirilmiştir. Duvarlara açılan kemerli büyük pencerelerde aydınlatılan yapının, kubbeyi taşıyan dolgulu büyük sivri kemer içlerine de ayrıca büyüklü küçüklü pencereler açılarak ışıklandırılması sağlanmıştır. Yapılan tadilatlarda bu kemerlerin sağ ve sol üstlerinde sivri kemerli yeni pencere izleri çıkmıştır. Sağdaki ilave yapı üzerindeki sade basit çeşmenin kitâbesi 1281 (1864) tarihlidir.

Bunlara bakıldığında Fatih döneminde inşa edilen caminin yapılış tarihinden sonra büyük onarımlar geçirdiği ve değişikliklere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Üstteki pencere izlerinin yanı sıra yanlara doğru ikişer payandanın sonradan vurulduğu belli olmakta, aynı durum kubbenin kare şeklindeki kubbe kasnağının çepeçevre demirle kuşatılmasından da izlenebilmektedir. İstanbul'da büyük felakete yol açan 1539 ve 1653 yangınından bir hayli zarar görmüş olan caminin ayrıca 1894 depreminde de epeyce tahrip olduğu ortaya çıkmakta, sonradan yapılan onarımların düzensizliği bu durumu teyit etmektedir. Mimar Sinan'ın tamiri 1539 yangınından sonrasına rastlamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1990 yılında yeniden onarım programına alınarak sıvaları kaldırılmış, kubbenin kurşunları sökülmüş, etrafındaki yapılar da kaldırılarak uzun bir dönemi müteakiben restorasyonu yapılmıştır. Haliç kıyısının yumuşak zemininin yapının temellerine zarar verdiği, zaman zaman çökme tehlikesi geçirdiği bilinmektedir.

Ahi Çelebi Camii'nin bir özelliği de meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin seyyah olmasında oynadığı manevî rolüdür. Evliya Çelebi rüyasında Ahi Çelebi Camii'nde Hz. Peygamberi ve diğer peygamber ve velilerin ruhlarını, sahabeyi görür, Peygamberin elini öpmek şerefine nail olur. Bu arada "Şefaat Ya Resulallah" diyecek yerde dil sürçmesiyle "Seyahat Ya Resulallah"diyerek nasıl seyyah olduğunu seyahatnâmesinde anlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Hüseyinzade Ayvansarayi, *1231/1816 tarihli nüshası ile Hadikatü'l –Cevami (yazma) TTK ,* krps ve Tubingen 1245/1829 tarihli nüshası, s. 1047; Evliya Çelebi, *Seyahatname,* I, s. 27-33; Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970, s.106; İbrahim Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri V*, İstanbul 1983 s. 158-159; aynı yazar, "Ahi Çelebi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1993, s 104 -105; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri,* I, Ankara 1962, s. 80-81.

Yaşar ERDEMİR

AHİ ÇELEBİ HAMAMI

Edirne şehir merkezinde Ahi Hasan mahallesinde, Eski Cami karşısındadır. Oğlanlı (Çubukçular) Hamamı olarak da anılır. Fatih (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'ın hekimi Ahi Çelebi tarafından XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildi. Hamam kurnalarından birinde kabartma bir insan sûreti vardır. Bundan dolayı sonraki dönemlerde hamama Oğlanlı denmiştir. Ahi Çelebi Hamamı'nın yakınında Saruca Paşa vakfının iki çömlekçi dükkânı bulunuyordu. Bunların bir yangında yok olmasından sonra arsası üzerine Ali Paşa, Ahi Evran Odaları adı verilen 33 adet dükkân yaptırmıştır. Sonraki dönemlerde Ahi Çelebi Hamamı satılmış ve vakıf özelliği kaybolmuştur. Hamam, 1930'lu yıllarda harap durumda idi.

KAYNAKÇA:

Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 96-97; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 250.

Cemile TEKİN

AHİ ÇELEBİ MEDRESESİ

Edirne şehrinde idi. Bânisi Ahi Mehmed Çelebi'dir. Bu zat, Kanuni Sultan Süleyman zamanında iki defa hekimbaşılık yapmış Türk tabibi, hekimi ve cerrahıdır. Ahi Çelebi eğitim ve dinî yapılara zengin vakıf gelirleri vakfetmiştir. Bu bağlamda eğitim kurumlarından biri, Ahi Çelebi Medresesi olarak bilinir. Medresenin yapıldığı tarih belli değildir. XVI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Faal olduğu dönemlerde yirmili medrese seviyesinde eğitim verdiği anlaşılıyor. Cahit Baltacı, medresenin XVI. yüzyılda yıkılmış olabileceğini ileri sürer. Sonraki tarihlerde medreseye dair bir kayıt bulunmaması bu ihtimali güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA:

Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarih*, İstanbul 1976, s. 72-73; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 488; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 96.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ÇELEBİ MEHMED
(ö. 1524)

Osmanlı padişahlarından II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde hekimbaşılık yapmış Türk tabibidir. Babası, Hekim Kemal Şirvanî'dir. Asıl adı Mehmed b. Kemaleddin, lakabı Ahi Çelebi'dir. Doğum tarihi belli değildir. Muhtelif kaynaklarda verilen tarihler de çelişkilidir. Tebrizli ve Karakoyunlu Türklerinden olduğu söylenir. Babasıyla birlikte Kastamonu'da Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetine girdi. Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılması üzerine İstanbul'a gelerek Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde bulundu.

Ahi Çelebi, Osmanlı başhekimliği müessesesinde ilmiye sınıfına intisap etmeden ve herhangi bir tıp tahsili görmeden hekimbaşılığa kadar yükselen hekimbaşılardandır. Hekimlikle ilgili ilk ve temel bilgilerini babası Kemal Şirvanî'den almıştır. Klinik tıpla ilgili tahsilini Fatih Sultan Mehmed devri ulemasından Hekim Kutbeddin (ö. 1497) ile Hekim Altuncuzâde'den tamamlamıştır.

Ahi Çelebi, İstanbul Mahmutpaşa'da serbest hekimlik yapmaya başlamış, içtihatlarındaki isabet ve teşhislerindeki doğruluktan dolayı kısa zamanda tanınmıştır. Otlukbeli savaşında (1473) ordu hekimi, ardından da Fatih Sultan Mehmed'in Edirne'deki sarayına hassa hekimi olmuştur. Darüşşifa hekimlerinden Muhyiddin ve Hacı'nın saraya intisaplarıyla Fatih Darüşşifası'na Reisü'l-etibba olarak atanmıştır. II. Bayezid'in tahta çıkmasıyla saray hizmetlileri arasına alınmış, kısa sürede padişahın dostluğunu kazanarak onun musahibleri arasına girmiş, müteakiben Matbah-ı Âmire ve Matbah Eminliği'ne getirilmiştir. Hakkında çıkarılan dedikodular yüzünden bu görevinden bir ara azledilmişse de söylentilerin asılsız olduğunun anlaşılması üzerine affedilmiş ve Ekim 1507'de hekimbaşılığa atanmıştır. Bu görevini II. Bayezid'in ölümüne (1512) kadar, yaklaşık dört buçuk yıl sürdürmüştür. Ahi Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesiyle azledilmiş, ancak Nisan 1515'de yeniden başhekimliğe getirilmiş ve Eylül 1520'ye kadar yaklaşık beş buçuk yıl bu görevi yürütmüştür. Bu süre zarfında Yavuz Sultan Selim'in Şir Pençe hastalığının tedavisi ile uğraşmış, ancak geç kalınmasından dolayı padişahı tedavi edememiştir. Yavuz Selim, bu durumu biraz da latifeli bir dille eleştirmiştir: Bize derman eder sanır idim Ahi / Ölesiye tabib imiş o dahi.

Kanunî'nin tahta çıkmasıyla hekimbaşılıktan azledilen Ahi Çelebi, 1523 veya 1524'te Hac görevinden dönerken hastalanmış, Kahire'de vefat etmiş ve İmam Şafi'nin kabrinin yanına gömülmüştür.Ruhullah Çelebi adında bir oğlunun olduğu bilinen Ahi Çelebi, cami ve hamam gibi pek çok eser yaptırarak bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir.

Eserleri: Ahi Çelebi'nin, beşi tıpla ilgili olmak üzere altı kitabı bulunmaktadır.

Hasatü'l-Kilyeve'l-Mesane: Böbrek ve mesane taşlarının meydana geliş sebepleri, belirtileri ve tedavi yolları hakkında devrinin tıp anlayışına göre Türkçe olarak yazılmış, on bölümden oluşan kitaptır. Türkiye kütüphanelerinde tespit edilen altı yazma nüshası vardır.

el-Fevaidü's-Sultaniyyefi'l-Kavâidi't-Tıbbiyye: Sağlığın korunması, sıhhat ve maraz üzerine ya-

zılan bir mukaddime, üç makale ve bir hatimeden meydana gelen Farsça bir eserdir. Süleymaniye-Fatih Kütüphanesi, nr. 3592'de kayıtlıdır ve 91 varaktan oluşur.

Şerh al-Mucez: İbn Nefis (ö. 1288) tarafından yazılan fakat dilinin zor anlaşılmasından dolayı Cemaleddin Aksarayî tarafından Hal-al Mucez adıyla sadeleştirilen eserdir. Genel tıp üzerine yazılan eser, dört fenden meydana gelir. Birinci fende insan bedeninin hâli; ikinci fende ilaçlar, gıdalar ve bitkiler; üçüncü fende organlar ve patolojileri; dördüncü fende hastalıklar anlatılır. Eser, insan anatomisi ile ilgili bilgiler yanında, bugün lepra tüberosa ve viteligo diye adlandırılan hastalıklardan bahsedilmesi bakımından önemlidir. Türkiye'deki bazı kütüphanelerde yazma nüshaları vardır.

Risale fi't-Tıb: Genel tıpla ilgili hastalıklardan korunma ve sağlığı muhafaza etme konusunda yazılmış Türkçe tıp kitabı olup, Türkiye'deki bazı kütüphanelerde nüshaları mevcuttur.

Mesnevi fi't-Tıb: Mesnevi tarzında tıpla ilgili yazılmış manzum bir eserdir. Revan köşkü, nr. 1688/2'de kayıtlıdır.

Terkib-i Mürekkeb: Mürekkep konusunda yazılmış eserdir. Kitapta, makbul olan mürekkebin özellikleri verilmiş; mürekkep yapımında kullanılan maddeler ile mürekkebin akıcı olması için kullanılan maddeler, mürekkep elde etmenin usulleri ile siyah, beyaz, yeşil, sarı, kırmızı, altunî ve erguvânî renk mürekkeplerin terkipleri anlatılmıştır.

KAYNAKÇA:

Osman Şevki Uludağ, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi*, İstanbul 1925; Veli Behçet Kurdoğlu, *Şair Tabipler,* İstanbul 1967; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1976; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim,* İstanbul 1982; Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara 1999; Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğerleri, *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, I, İstanbul 2006; Akil Muhtar Özden, "Osmanlı Tarihi Tıbbından Bir Sayfa Hekim Ahi Çelebi ve Faidetü'l-Hasat Risalesi", *Dârülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, II/2, İstanbul 1335; Arslan Terzioğlu, "Osmanlı Devrinin Ünlü Hekimbaşısı: Ahi Çelebi", *Die Hospitalerundandere Gesundheidseinrichtungen der Osmanichen Palastbuten,* München 1979; Esin Kahya, "Hekimbaşı Ahi Çelebi", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi,*(18-20 Eylül 1996), Ankara 2003, s. 429-434; Erhan Afyoncu,"Osmanlı Hekimbaşıları ve Hassa Hekimleri", *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, I, s. 85-97; Sebahattin Aydın, "Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış", *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, I, s. 265-271; Mahmut Tokaç, "Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları", *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, I, s. 165-185; Ayten Altıntaş-Hanzade Doğan, "Osmanlı'da Esnaf Tabip ve Ahilik Teşkilatı İle İlişkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* sy. 132 (2011), s. 125-141; Ali Haydar Bayat, "Ahi Çelebi, Mehmed", *DİA*, I, s. 528-529.

Meriç GÜVEN

AHİ ÇELEBİ MEKTEBİ

Edirne'de eskici haffaf esnafının arastası yakınında yer almaktaydı. Mektebin yapıldığı tarih belli değildir. XVI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Bugün Belediye binasının karşısında, Gazipaşa İlkokulu'nun olduğu yerde eskiden Ahi Çelebi mektebinin bulunduğu ifade edilir. XIX. yüzyılın ortalarında faal olduğu anlaşılan mektebin bânisinin Ahi Çelebi olmasından dolayı onun adıyla bilindiği anlaşılmaktadır. Bu mektebin dışında İstanbul'da Yemiş İskelesi civarında bir camii ve Edirne'de bir medresesi ve hamamı vardır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.BKB*, nr. 80; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 488; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarih*, İstanbul 1976, s. 72; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 96.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ÇELEBİ RÜŞDİYESİ

Filibe sancağına bağlı Ahi Çelebi kazasındaydı. Kazanın adını, Kanuni döneminde (1520-1566) hekimbaşı olan ve İstanbul ile Edirne'de dinî ve sosyal tesisleri bulunan Ahi Çelebi'den aldığı anlaşılıyor. Kazanın merkezi, Paşmaklı köyü idi. Köyün merkez seçilmesinin, kazada merkezî bir konumda ve yolların kavşak noktasında yer almasından ileri geldiği söylenebilir. XIX. yüzyıl ortalarında kazada muhtemelen Paşmaklı köyünde bir rüştiye mektebi vardı. Bu durum imparatorluk döneminde özellikle XIX. yüzyılda görülen eğitim faaliyetleri ve okullaşma sürecinin, köylere kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir. Hatta mekteple ilgili muallim ve okutulacak ders kitaplarının temini gibi meselelerin, merkezi idare tarafından dikkatle izlenmesi, Tanzimat dönemindeki reform hareketlerinin yansıması olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MF.MKT*, nr. 28/51; nr. 28/55; nr. 29/89; nr. 171/109; nr. 264/4; nr. 552/6; nr. 935/67; nr. 953/54.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ÇELEBİ TÜRBESİ

İstanbul Fatih'te Sarı Demir mahallesi Ragıp Gümüş Pala caddesi üzerinde aynı ismi taşıyan Ahi

Çelebi Camii'nin yanında yer alan bu türbe, halk arasındaki rivayetlerde Ahi Çelebi Türbesi olarak bilinir. XVI. yüzyıl olarak tarihlendirilen yapı, özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Türbesi kare planlı ve tek katlı düz dam örtülü olarak inşa edilmiştir. Taş malzeme kullanılan türbenin cephelerinde birer pencere açılmıştır. Girişi kemerli bir kapıdan sağlanmıştır.

KAYNAKÇA:

Eminönü Camileri, İstanbul 1987, s. 14; "Ahi Çelebi Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1994, s.104.

Ali BORAN

AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ
(DEVREKANİ)

Kastamonu ili Devrekani kazasında bulunan bu zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Muhtemelen Ahi Çelebi'nin müntesibleri tarafından kurulmuştur. Ahi Çelebi'nin XVI. yüzyılda yaşadığı göz önüne alındığında zaviyenin de bu yüzyıldan sonra kurulduğu söylenebilir. 1263 (1848) tarihli kayıtta zaviyenin adı Dede Sultan olarak da geçer. 1256 (1841) yılında zaviyedârlık İbrahim'in üzerinde idi. 1264'de (1849) zaviyenin harap bir halde bulunduğu; buna bağlı vakıf gelirleri ile ciddi bir karmaşıklığın yaşandığı ve bu bağlamda Ahmed b. Mustafa adlı şahsın Evkaf Nezareti'ne başvurusunun olduğu dikkati çekiyor. Konu ile ilgili kayıtlarda Ahi Himmet ve Ahi Baba Zaviyesi akarları ile Ahi Çelebi Zaviyesi gelirlerinin birbirine karıştığı; Ahi Çelebi vakfı gelirlerinin beş kıta tarla ile Dede Sultan vakfına ait bazı çiftlikler ile iki dükkân olduğu zikredilir. Ancak sonrakilerin Ahi Himmet zaviyesi tarafından zapt edildiği belirtilir. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ahi Çelebi Zaviyesi'nin postnişini Elhac Ahmed Efendi, uzun bir çalışmanın sonunda yıllık muhasebeleri çıkartmış, gelirlerle zaviyeyi tamir ettirerek ayağa kaldırmıştır. 1284 (1868) yılında zaviyenin mutasarrıfı Şeyh Mustafa Efendi idi ve vakfın aşar geliri 889 kuruştu. Tamirat için ise 889 kuruş harcanmıştı. 1279 (1863) yılında ise zaviyedârlık görevi Seyyid Mehmed ve Cemil bin Mustafa'nın; onların vefatından sonra ise çocukları İsmail ve Mustafa uhdesinde idi. 1322'de (1905) faal bir durumda olan zaviye vakfının geliri 375, taam (yemek) gideri ise 240 kuruştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.THR*, nr. 252/8; nr. 251/143; nr. 251/54; nr. 251/53; nr. 240/85; nr.188/90; nr.188/89; *EV.MH,* nr. 1407/179; nr. 162/163; VGMA, nr. 2515/84; nr. 2515/24; nr. 310/2; *EV,* nr. 207, s. 52; nr. 1993, s. 159.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ
(KALECİK)

Ahi Çelebi Başhanesi adıyla da bilinen bu zaviye, Çankırı'ya bağlı Kalecik'in merkezinde yer almaktaydı. XVI. yüzyılda adına rastlanan zaviyenin olduğu mahalle de Ahi Çelebi adıyla bilinmekteydi. Ancak zaviye bu yüzyıldan çok daha önceleri tesis edilmiş olmalıdır. Zaviyenin Ahi Çelebi Başhanesi adını da taşıması, Ahi Çelebi'nin kasaplıkla uğraştığını gösterir. Ancak söz konusu Ahi Çelebi'nin, Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetinde bulunan ve aslen Tebrizli olan Tabip Kemaleddin'in oğlu meşhur Ahi Çelebi'nin adıyla karıştırılmamalıdır. Ahi Çelebi, kendi mülkü olan ve Kalecik'in merkezinde bulunan koyun ve sığır başı satılan dükkânını (başhane), yaptırmış olduğu zaviyesine vakfetmişti. Ayrıca zaviyenin vakıfları arasında Candaroğlu Kasım Bey'in vakfettiği iki çiftlik, üç değirmen, bir mezra ve tarla da vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 438, s. 746; nr. 291, s. 155; TKGMA, *TD,* nr. 578, 77a; Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 34, 75, 188.

Ahmet KANKAL

AHİ ÇOBAN

Konya'nın ileri gelen Ahilerinden idi. Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde, Ahi Kayser'in oğlu olduğu, Mevlâna Celâleddin Rumi (ö. 1273) zamanında yaşadığı ve soyunun Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) babası Ahi Türk (Ahi Muhammed Urmevî) ile Ahi Başara'nın büyük babalarına ulaştığı kaydedilir. Mevlâna'nın muhiblerinden olan Ahi Çoban, *Sultan Veled Divanı*'nda babasıyla birlikte övülür. Bazı araştırmalarda onun dellak olduğu ifade edilir.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78, 150; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 376; İstanbul 1987, II, s. 133; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri),

Konya 2007, s. 54; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği*: *İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 195, 199; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin*, İstanbul 1999, s. 118, 219, 307.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ÇOBAN ZAVİYESİ (BALAT)

Menteşe Beyliği'ne bir dönem merkezlik yapmış olan Büyük Menderes kıyısındaki Balat şehrinde bulunuyordu. 1562'de zaviyenin şeyhliği, Ebubekir bin Mustafa üzerindeydi. II. Murad ve II. Mehmed'in fermanları gereğince vergilerden muaf tutulan zaviyenin, XVI. yüzyıl başlarına ait arşiv kayıtlarına göre, Balat'a bağlı Muhlisin köyünde vakfedilmiş iki çiftlik (120-300 dönüm) kadar arazisi ve 1.100 akçe geliri vardı. 1562 yılındaki sayımda bu gelir 1.300 akçeye çıkmıştır.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 514; nr. 338, s. 16; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 128-129.

Zekai METE

AHİ ÇOBAN ZAVİYESİ (İZNİK)

İznik bölgesinde idi. 1520'li ve 1560'lı yıllarda adı kayıtlarda yer alan zaviyenin, Süleyman Paşa vakfı olan gayrimenkul gelirlerinin başlıcasını İznik'te bağ, bir parça yer ve bir ceviz ağacı teşkil etmekteydi. Faaliyetini 1560'lı yılların başlarına kadar devam ettiren zaviyenin sonraki durumu hakkında bilgi mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 22, s. 166; TKGMA, *TD,* nr. 579, 89a.

Ahmet GÜNEŞ

AHİ ÇOMAK

Hayatı hakkın kaynaklarda bilgi mevcut değildir. 1512 tarihli vakıf defterinde "kadimden beri vakfiyet üzere tasarruf ola gelmiş" kaydının olması, XVI. yüzyıldan önce yaşadığını gösterir. Ankara'ya bağlı kendi adını verdiği köyde bir zaviyesi bulunmaktaydı.

KAYNAKÇA:

Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 126-133; aynı yazar, "Ahiler Zamanında Ankara'da Sosyal, Kültürel ve İlmî Faaliyetler", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, sy. 7 (2002), s. 148.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ ÇOMAK ZAVİYESİ

Ankara'ya bağlı Elmadağ ilçesi Tekke (Ahi Çomak) köyü camii yanındadır. Zaviyeden günümüze Roma dönemi sütunlarının kullanıldığı sadece hazire ulaşmıştır. Zaviyenin ve köyün kurucusunun Ahi Çomak olduğu bilinmekle beraber ne zaman kurulduğu tespit edilememektedir. Bununla beraber zaviye ile ilgili 1463 tarihli vakıf kayıtlarında vakfın isminin geçmesi, bu tarihten önce kurulduğunu gösterir. 1530'da zaviyenin geliri, Ahi Çomak köyünün yıllık vergi hasılatından ibaretti. Bu tarihte köyde altı hane ve bir imam vardı. 1571'de vakfın mutasarrıfı Seydi'nin torunu Ebulleys idi. Ankara'ya bağlı Bala'da vakfa yeni yerler tahsis edilerek geliri 1277 akçeye ulaşmıştı. 1114 (1702) tarihinde tekyenişin ve vakıf mütevellisi Fevzi Dede ve Mustafa Dede idi. Ahi Çomak Zaviyesi postnişinliği ve vakıf tevliyeti, vâkıf şartı dahilinde evlâd-ı vâkıf üzerine geçmekteydi. Nitekim 1257'de (1843) vakfın tevliyeti ve tekyenişinliği müştereken Ali, Osman, Süleyman kardeşler ile diğer hissedar Abdurrahman'ın üzerindeydi. Ancak önceki hissedarların evlâd-ı vâkıf olmaması sebebiyle 1259 (1845) yılından itibaren Ömer ve Abbas'ın erkek çocuklarının üzerine geçmişti. Onların vefatı üzerine de Osman bin Süleyman'a bu görev tevcih edilmişti. 1282'de (1867) zaviye vakfının mütevellisi ve zaviyedârı Hacı Süleyman Ağa idi. Vakfın iltizama verilen aşar geliri 14.338; giderler ise meşihat görevi, tamirat ve misafirlere hizmetin bedeli olarak toplam 9174 kuruştu. 1286 (1871) yılında vakfın mütevelliliği Ali Abbâsî Mehmed'e tevcih edilmişti. Arşiv kayıtlarında daha sonraki yıllarda zaviyenin ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 227, s. 68; *EV.MKT.CHT*, nr. 780/47; *EV.MKT*, nr. 2984.201; VGMA, *D,* nr.230.49; nr. 1955.59; nr. 1956.55; nr. 1975.157; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 364; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 190, 205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri*, Ankara 2011, s. 120-121; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 82.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÇORBAZÂDE ZAVİYESİ
(bk. AHİ ŞORBA ZAVİYESİ)

AHİ ÇUKURU CAMİİ

Trabzon'a bağlı Yağludere nahiyesi Ahi Çukuru köyünde XVI. Asır başlarında böyle bir caminin bulunduğu görülmektedir. 1486 tarihinde cami ismine rastlanmaması bu tarihten sonra köyde Ahi Kasım Tekkesi müntesiplerinin ihtiyaç gereği camiyi inşa ettiğini gösterir. 1530 tarihli Tapu Tahrir Defterinde caminin banisi ve yapılış tarihi kayıtlı değildir. Ancak burada köye ait bir yaylak caminin imamı Abdullah adlı kişiye vakf edilmiştir. Bunun dışında cami ve vakıfları ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

BOA. *MAD. nr*. 828, s.742; Ümit Kılıç, "XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar",(Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2005, s.61.50; Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun*, Ankara 2010, s.104-105.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÇUKURU TEKKESİ

Giresun Kürtün kazasında Yağludere nahiyesine bağlı Ahi Çukuru köyü eskiden bir tekke yerleşimi idi. Ahi dervişleri tarafından iskana açılmış olmalıdır. 1486 tarihli vergi kayıtında Ahi Çukuru köyünün Kasım Halife Tekkesinin vakfı olduğu kayıtlıdır. Kasım Halife muhtemelen Trabzon çevresine gelen Ahi önderlerinden biri olmalıdır. Evkaf defterindeki Kasım'dan sonra " Abdullah veled-i Kasım Halife mezbur tekkeye müderris, hatip, imam ve müezzin olup padişahın devam-ı devlet duasına meşgul ola " kaydından Kasım Halife Tekkesi'nin Ahi öğretisini inşa etmenin yanında medrese ve cami fonksiyonlarını da ifa ettiği anlaşılmaktadır. Zaviyenin bu çok yönlü hizmetlerine karşılık köyün tüm gelirlerinin tekkeye tahsis edildiği görülmektedir. 1530 yılı kayıtlarında Ahi Çukurunda 10 hane olup, bunlardan 630 akçe vergi alınmaktadır. Ayrıca Hacı Abdullah vakfının üç ekinliği, bir bahçesi ve iki köyü vardır. Bu dönemde vakfın mutasarrıfları Hacı Abdullahın oğulları, Mevlâna Hamza, Nurullah, Lütfullah, Kasım ve Mustafa olup 1554 de vakfa Muharrem adlı oğuldan torunu Nurullah'ın baktığı görülmektedir. 1876 yılında köy tekke adı ile anılıp 23 hane yaşamakta ve zaviye muafiyeti nedeniyle aşarı yoktur ancak 1.015 kuruş vergi ödemektedir. Muhtemelen tekke 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra dönüşüm yaşamış olmalıdır.

KAYNAKÇA

BOA. *MAD.nr.* 828, s.742; Ümit Kılıç, "XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar", (Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2005, s.61.50; Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun,* Ankara 2010, s.104-105

H. Mustafa ERAVCI

AHİ DARBHANECİ ZAVİYESİ

Amasya'da Pervâne Bey mahallesinde, Bali Bey Camii'nin doğusunda yer alır. Bânisi, XV. yüzyılda Amasya'da yaşamış hem bir Ahi hem de zaviye, mescid ve ziyafethane sahibidir. Zaviye, Ahi Darbhaneci adıyla bilinen Amasya Darbhane Emini Şemseddin Ahi Ahmed Çelebi bin Bedreddin Ahi Mahmud tarafından 1433 yılında tesis edilmiştir. Rufai büyüklerinden sayılan Şeyh Ahmed Efendi ve Şeyh Ali Efendi gibi şahıslar, zaviye şeyhliğinde bulunmuşlardır. Amasya kazası Argoma nahiyesine bağlı Keçi, Adadepe ve Selçuk köylerinin vergi hasılatından oluşan zaviye vakfının gelirleri, 1520'de 3140 akçe, 1576'de 8067 akçe idi. Evlatlık vakıf olarak düzenlenen vakfın gelirlerinin üçte biri, zaviye şeyhliğini de yapan mütevelliye; diğer üçte biri zaviyenin masraflarına ve kalanın üçte biri de zaviye imamına tahsis edilmişti. Bugün zaviyenin ziyafethane ve mescid kısmı harap vaziyette ayaktadır

KAYNAKÇA:

VGMA, *D*, nr. 605, s. 119; TKGMA, *TD*, nr. 583, 77b, 81a; nr. 26, 51a, 67a, 71a; BOA, *TD*, nr. 387, s. 381, 384; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* I, s. 238, 239, 255; Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 245.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ DARÜLHADİS ZAVİYESİ

Amasya'da tesis edilmiş olan Ahi Darülhadis Zaviyesi hakkında Osmanlı dönemi kaynaklarında bilgi yoktur. 1520 yılında Argoma nahiyesine

bağlı Adadepe köyünün malikâne gelirinin tamamı zaviyeye vakfedilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 387, s. 381.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ DAYI

Eretnalılar devrinde Tokat emîri ve Tokat'ta bir Ahi zaviyesi kurucusudur. Amasya'da doğan Ahi Dayı'nın asıl adı Taceddin İbrahim'dir. Babası, Amasya valisi Habiloğlu Zeyneddin Tulî Han Bey'dir. Hüseyin Hüsameddin'e göre babasının künyesi eş-Şeyh Emîr İzzeddin Hasan Bey bin Emîr Şücaeddin Habil Bey bin Emîr Bedreddin İbrahim Bey bin Tulî Bey bin Türkanşâh bin Emîr Şehabüddevle Güdül Bey'dir. Taceddin İbrahim ise Sultan Alâeddin Eretnazâde Emîr Nasıreddin Mehmed Bey'in kayın biraderi ve bunun oğlu Alâeddin Ali Bey'in dayısı olması münasebetiyle Ahi Dayı olarak tanınır.

Eretna hükümdarı Sultan Alâeddin Eretna zamanında (1343-1352) Tulî Bey Amasya emîri iken oğlu Taceddin İbrahim Bey, Tokat emîri olarak görev yaptı. Sultan Alâeddin'in 1352'de vefatıyla oğulları arasındaki mücadeleler esnasında bir ara Sadreddin Süleyman Şah Tokat emîri oldu. Ancak bir süre sonra Taceddin İbrahim Bey tekrar Tokat'a hâkim oldu. 1357'de Tokat'ın idaresi, Amasya emîri Hacı Kutlu Şah taraftarı Kavullu aşiretinden Kâblızâde diye tanınan Cemaleddin Mehmed Bey'e geçti. Tokat'ta uzun yıllar emîrlik eden Tulî Beyoğlu Taceddin İbrahim Bey burada bir zaviye yaptırdı. Bu zaviye Ahi Dayı Zaviyesi adıyla meşhur oldu. Taceddin İbrahim Bey, Sultan Alâeddin Eretnaoğlu Sultan Mehmed Bey'in (1352-1365) oğlu Ali Bey'in saltanatı zamanında (1365-1380) vefat etti.

KAYNAKÇA:

Ali Açıkel, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, (ed. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 231-233; aynı yazar, "Osmanlı Döneminde Tokat Kazası'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 Kırşehir. Bildiriler*, Ankara 2011, I, s. 7-9; Ali Açıkel-Abdurrahman Sağırlı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler,* Tokat 2005, s. 121-124; Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İA*, İstanbul 1974, XII/1, s. 403; Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 139.

Ali AÇIKEL

AHİ DAYI ZAVİYESİ

Tokat'ın merkezinde yer alan zaviyenin bânisi Ahi Dayı'dır. 1574'te zaviyedeki görevli sayısı on bir; 1839'da ise on üç kişi idi. Zaviyenin vakfına gelir olarak tahsis edilen yerler genelde Kazabad'da bulunmaktaydı. Bunların başlıcasını ekmekçi dükkânı, fırın ve hububat pazarı kiraları ile birkaç mezra ve bahçe teşkil etmekteydi. XIX. yüzyıl ortalarına kadar faaliyetine devam eden zaviyenin zamanla yaşanan malî sıkıntılar sebebiyle metrûk bir hale geldiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. VKF*, nr. 20/1; *TD*, nr. 79, s. 24; *C.EV*, nr. 11947, 14800, 26706; TKGM, *TD*, nr. 583, s. 32a; *TŞS*, nr. 28, 112/1, 134; nr. 29, 28/1; nr. 53, 50/1, 66/3, 87/2, 151/2, 206/1; Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi,* (yay. Mesut Aydın-Güler Aydın), Amasya 2013, VI, s. 202-203.

Ali AÇIKEL

AHİ DEBBAĞ ZAVİYESİ

Aydın'ın Çine kazasına bağlı Eskiçine köyünde bulunuyordu. Bu köy, Menteşe Beyliği ve Osmanlı döneminde kaza statüsündeydi. Zaviye vakfına ait arazilerin vakfiyeti, Sultan II. Mehmed (Fatih) tarafından iptal edilerek timara verilmiş; Sultan II. Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında tekrar iade edilmişti. Bu bağlamda zaviye şeyhi Hızırşah Fakih'in eline bir ferman verilmişti. Eskiçine köyünde Ahi Debbağ Zaviyesi'ne vakfedilmiş 13 parça arazi vardı. Bunlardan Çine yakınındaki Hacı Bey yeri 30 dönüm, Akdut isimli yerdeki arazi bir çiftlik (60-150 dönüm) miktarı, Yoncalık denilen yer 15 dönüm, Gökyoncalık isimli tarla 10 dönüm, Emirali yeri 30 dönüm, cami vakfı yakınında Hacı Emin ve Karaca arazisi yanındaki tarla 15 dönüm, Eğrice'deki yer 20 dönüm, Malkayası'ndaki tarla 20 dönüm, Çine çayı kenarında Bektaşyeri'nde olan tarla 20 dönüm, Halaçoğlu ile ortak 40 dönüm ve Küçükayaklı köyünde Has çiftliği yanındaki arazi de 6 dönüm kadardı. Bunlardan yılda 1.300 akçe gelir elde ediliyordu.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 503; nr. 338, s. 79; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 186.

Zekai METE

AHİ DEDE MESCİDİ

Bolu sancağında Gerede kazasının Çağanahiye köyündeydi. Bânisi ve kurulduğu tarih belli değildir. Mescidin Ahi Dede adına sonraki dönemde kurulduğu anlaşılıyor. XIX. yüzyılda faal olup 1295 (1879-1880) yılında mütevellisi Şeyh Mehmed Efendi idi. Ahi Dede Mescidi, zaviye işlevini de gören bir yapıydı. 1879-1880'de tamiri yapılan mescidin vakıf gelirlerinin bir kısmı gelen giden misafirlerin yeme ve içmeleri ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına sarf ediliyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 2056/53; nr. 1891/92; nr. 1680/60; nr. 1621/205.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ DEDE ZAVİYESİ

Ferecik'teki zaviyenin kuruluş tarihi ve bânisi hakkında bilgi yoktur. Ahi Dede adlı bir Ahi tarafından inşa ettirmiş olduğu tahmin edilebilir. 1570 yılı tahrir kayıtlarında Ahi Dede Zaviyesi'nin sadece ismi geçmektedir. Müteakip yıllarda zaviye ve vakıfları ile ilgili kayıt olmaması, ortadan kalktığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 498, s. 11.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ DEVLE ZAVİYESİ

Gelibolu'daki Ahi zaviyelerindendir. 1475'ten itibaren mevcut olduğu bilinen bu zâviye, Kefşgerler (ayakkabıcı/eskici) çarşısında idi. Zaviyenin masraflarının karşılanması için 1 başhane, 10 dükkan ve 1 çiftlik vakfedilmişti. Bunlardan elde edilen gelir 1475'te yılda 5980 akçe idi. 1519'da vakfın geliri 5531 akçeye düşmüştü. Yemek verilen zâviyenin şeyhleri arasında 1475'te Müderris Muhyiddin, 1519'da Muhyiddin'in oğlu Mevlâna Hüsâmeddin, 1530'da Abdullah b. Mahmud vardı. Zâviyenin XIX. asır başlarına kadar mevcudiyetini devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim zaviye şeyhliği 28 Şevval 1218 (10 Şubat 1804)'de İsmail Efendi veled-i İshak'ın vefatıyla Osman Efendi'ye tevcîh edilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 12, s. 180; nr. 75, s. 426; nr. 434, 224a; nr. 490, s. 514-515; *Cevdet-Evkaf,* nr. 13732 ve 13915)

İbrahim SEZGİN

AHİ DEVLETHAN ZAVİYESİ

Teke sancağına bağlı Kalkanlı kazasında tesis edilmişti. 1455 tarihinde, zaviyenin daha önce yapılan tahrir defterlerinde yer aldığının ve vakıfları ile ilgili Yıldırım Bayezid ve Mustafa Çelebi zamanında nişanlar verildiğinin belirtilmesi, muhtemelen XIV. yüzyılda kurulduğunu göstermektedir. 1455'te zaviye şeyhliği, Ahi Yusuf'un oğlu Halil Fakih'in tasarrufundaydı. Zaviyede şeyhlik makamının babadan oğula geçmesi, adı geçen kimselerin Ahi Devlethan'ın soyundan gelen kimseler olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, 423a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s.14, 387, 478-486.

Behset KARACA

AHİ DEVLETYAR ZAVİYESİ

Kayseri'de Talas mevkiinde Devletyar adına kurulan bu zaviye, muhtemelen XV. yüzyıl öncesinde inşa edilmişti. 1530'da zaviye vakfının mutasarrıfı Ahi Yahşi idi. Vakfın geliri ise bağ ve zeminden oluşmaktaydı. 1584 yılında bağ ve zeminden başka Talas'taki bir bağın geliri de vakfa ilave edilmişti. Bu tarihte vakfın toplam geliri 1180 akçe idi. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin ismine rastlanılmaması, zaviyenin zamanla ortadan kalktığını veya bir dönüşüm sürecine girdiğini gösterir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.591; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları,* Kayseri 1992, s. 88; M. Akif Erdoğru, "XVI.Yüzyılda Kayseri'de Ahiler", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, Kayseri 2000, s.171; aynı yazar, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994,s.101.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ DİNEK ZAVİYESİ

Dimetoka'da Kuyumcular Kassaban adlı mahallede tesis edilmişti. Bu zaviyeye ait bilinen en eski kayıt, 1519 tarihlidir. Bu kayda göre, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirlilen zaviyenin şeyhliğine 1519'da Ahi Kasım tasarruf etmekteydi. Zaviyeye Dimetoka'nın pazarı içinde günde üç akçe geliri olan bir başhane vakıf olarak tahsis edilmişti. Vakfın bu yerleri 1530'da da muhafaza ettiği tespit edlilmektedir. Zaviyenin bilahare ortadan kalktığı anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 77, s. 242; nr. 370, s. 30; Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velayetnamesi*, Ankara 2007, s. 176; Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması", *Türkler*, Ankara 2002, IX, s. 187-191; aynı yazar, "Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 8 (2004), s. 133-142; M. Kiel, "Ferecik", *DİA*, XII, s. 371-373; Aynı yazar, "Dimetoka", *DİA,* IX, s. 305-308.

Levent KAYAPINAR

AHİ DOĞAN ZAVİYESİ

Kütahya'da Eğrigöz kazasının Mumya köyünde bulunuyordu. Bânisinin Ahi Doğan olduğu anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda faal durumda olan zaviyeye, 1278'de (1862-1863) Derviş Ahmed isimli bir zat tasarruf etmekte ve vakfın geliriyle gelen giden misafirlerin ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Derviş Ahmed'in vefatından sonra zaviyenin gelirinin Kütahya'daki Sadık Baba Dergâhı'na aktarılması talep edilmiş, ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT,* nr. 2884/37; nr. 2884/39; *EV.MH*, nr. 1454/70; *EV,* nr. 22211/4; nr. 17742/3.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ DOLA DERGÂHI

Çanakkale'ye bağlı Gelibolu şehrinde idi. Tesis tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Beyliği'nin ilk devirlerinde kurulmuş olmalıdır. Bânisi ve ilk şeyhi Ahi Dola olup Gelibolu şehrinde medfundur. XIX. yüzyılda faal olan dergâhın giderleri Evkaf-ı Hümayun hazinesince karşılanmaktaydı. Bu bağlamda dergâhta kalan fakir ve muhtaçlar ile gelen giden yolcuların yeme ve içmeleri ile diğer ihtiyaçları Evkaf-ı Hümayun hazinesi tarafından karşılanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 673/43; nr. 693/144; nr. 900/104.

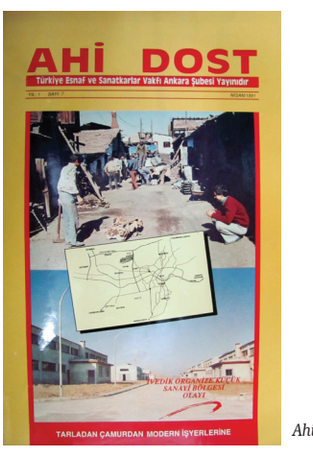
M. Murat ÖNTUĞ

AHİ DOST DERGİSİ

Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Vakfı (TESVAK) Ankara Şubesi yayını olan aylık bir dergidir. Ekim 1990 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. Sahibi, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Vakfı Ankara Şubesi adına Nurettin Konaklı'dır. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Fahrettin Bozdağ'dır. Derginin Genel Yayın Yönetmeni, İrfan Dilsiz'dir. İdare yeri, Işıklar Caddesi No: 16 Ulus-Ankara'dır. 24 sayfa, renkli fotoğraflar konan bir yayın organıdır. Basın Ahlâk Yasası'na uymayı taahhüt eder.

Derginin yayın politikası, Ahilik kültürünü öne çıkarmaya çalışan çizgidedir. Derginin yazarlarını Ahilikle ile ilgili bilim insanları, resmî veya sivil kuruluşların yetkilileri ile misafir yazarlar teşkil eder. Dergi, zaman zaman Ahilikle ilgili bilgilere ve prensiplere yer vererek okuyucularını bilgilendirir. Nitekim Kasım 1990 sayısı kapağında Ahiliğin prensiplerini belirten "Elini, kapını, gözünü, sofranı açık tut, dilini belini bağlı tut"; "Ahi, kişi vicdanını kendi üzerine gözcü koyandır" ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca Ahilik Kültür Haftası kutlamalarında özel haberler ve röportajlar yapar.

Esnaf ve sanatkârlar yanında onların aileleri ve çocukları, içinde yaşanan toplum hakkında bilgi ve

Ahi Dost Dergisinden bir örnek

haberlere de yer veren derginin yayını, 1991'den sonra devam ettirilememiştir. Ahi Dost dergisinin yerini, sonra bir şubenin değil de Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun genel yayın organı olan Esnaf ve Sanatkârın Sesi Vitrin dergisi almıştır.

KAYNAKÇA:

Ahi Dost, sy. 2-3, 6-8, (Kasım 1990-Mayıs 1991); www.tesk.org.tr / tr/yayin/vitrin/212.pdf, (Erişim: 21.05.2014).

Caner ARABACI

AHİ DUMAN ZAVİYESİ

Denizli şehir merkezinde bulunan zaviye, Ahi Tuman veya Ahi Toman şeklinde ifade edilir. Günümüze kadar intikal eden rivayetlere göre, şehrin demirci esnafının şeyhi konumunda bulunan Ahi Duman adlı Ahi şeyhi tarafından zaviye kurulmuştur. Ünlü seyyah İbn Battuta'nın Ahi Sinan'dan sonra Denizli Ahiliği ile ilgili olarak zikrettiği ikinci zaviyedir. İbn Battuta'nın ifadelerinden zaviyenin en azından 1330'lardan itibaren faal halde bulunduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, 1671 yılında ziyaret etmiş olduğu şehirde toplam 11 tekkenin bulunduğunu ve bunlardan en meşhurlarından birinin Ahi Duman Baba olduğunu belirtir.

Bugüne intikal etmemiş olan zaviye, İstasyon Caddesi'nde, yıkılan eski Ulu Cami'nin karşısında, Babadağlılar iş hanının bulunduğu yerde idi. Muhtemelen caddenin açılmasından önce yıkılmış olan eski Ulu Cami ile aynı yapı grubuna mensuptu. Halk arasında Ahir Duman Dede olarak ifade edilen zaviyenin kurucu şeyhi Ahi Duman'ın kabri, Kınıklı yolu üzerinde idi. Sanayileşme ile birlikte şehirsel yerleşmenin hızlı büyümesi, kabrin bulunduğu bölgenin imar ve iskânıyla sonuçlandı. Bölgedeki imar ve yol genişletme çalışmaları, şehir halkının yüzyıllarca ziyaret ederek, başında kurbanlar kestikleri, çevresindeki ağaçlara bez bağlayarak dilek tuttukları, Denizli Ahiliğinin önemli sembollerinden biri olan kabrin yıkılarak ortadan kalkmasına yol açtı. 1970'li yıllardan itibaren modern şehir dokusunun altında kalmış olan kabrin yerinin tespitine ilişkin çalışmalar, Doğan Demircioğlu caddesinin 2584 numaralı sokak ile birleştiği yere dikkat çekmektedir.

Önce zaviye, ardından kabrin ortadan kaldırılmış olmasına rağmen Denizli Ahiliğinin sembol isimlerinden biri olan Ahu Duman ile ilgili sözlü bilgiler, halk muhayyilesinde günümüze kadar etkinliğini sürdürmüştür. Denizli yerel yöneticileri ise kurduğu zaviye ile şehir yerleşmesinin gelişiminde de önemli rol oynamış olan Ahi Duman'a olan vefa borcunu, 2007 yılında Recep Yazıcıoğlu Kültür Parkı'na Ahi Sinan ile birlikte anıtını dikerek ödemişlerdir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 262, s. 430-431; *TD,* nr. 369, s. 452-453; nr. 438, s. 131; TKGMA, *TD,* nr. 560, 234b; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2013, s. 279-280; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* IX, (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff), İstanbul 2005, s. 102-103; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 127-128; aynı yazar, "Ahilik ve Denizli", *Ahilik ve Denizli Ahiliği*, Denizli 2012, s. 31-41; Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul 2007, s. 193; Hasan Kallimci, *Denizli Ahileri*, Denizli 2008, s. 47-54.

Turan GÖKÇE

AHİ DURAK ZAVİYESİ

Bânisi, Ankara bölgesinde yaşayan Ahi önderlerinden biri idi. Zaviyenin tesis tarihi bilinmemekle beraber Kızılcahamam ilçesine bağlı Otacı köyü civarında kurulmuş olduğu kabul görmektedir. 1463'te vakfına ait yerler arasında Kara Fatma mezrası vardı. 1530 ve 1571 yıllarında zaviyenin vakıf geliri 525 akçe idi. XIX. yüzyılda adı geçen mezra, Şeyh Ali Semerkandi evladından Şeyh Seydi Mehmed ve Abdurrahman'ın uhdesinde idi. Bu durum Ahi Durak Zaviyesi'nin tarihî süreç içinde bir dönüşüm sürecine girdiğini gösterir.

KAYNAKÇA:

Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 208; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 117.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ DURMUŞ BABA ÇEŞMESİ

İstanbul'da Sûk-ı Sultanî'de Yorgancılar Çarşısı'ndaki İmam Hanı'nda yapılan çeşmenin bânisi, Horasan'dan geldiği ifade edilen Ahi Durmuş Baba'dır. Çeşme, günümüzde Beyazıt'te Çadırcılar caddesi üzerinde Hacı Memiş sokağında İmam Hanı (Camili Han) avlusundaki kabrinin yanındadır. Çeşmenin iki kitâbesi vardır. 917

(1515) tarihli sağ tarafta yer alan kitâbede caminin bânisi Horasanlı Ahi Durmuş Baba'nın Sultan II. Bayezid'in sakası olduğu yazılıdır. Çeşme kısmındaki kitâbede ise "Maşallah Hanı Sürre emini Sarı Osman bâni-i mâ-i leziz sahibü'l hayrat Yorganî Mustafa Ağa ve diğer Küçük Hüseyin Ağa ve Emine Hanım'ın hayratlarıdır, sene 1202" yazılıdır. Bu bağlamda çeşmenin bu kişiler tarafından 1202 (1787) yılında tamir ettirildiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Durmuş Baba", *İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1958, s. 273, 274.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ DURMUŞ BABA MESCİDİ

İstanbul'da Sûk-ı Sultanî'de Yorgancılar Çarşısı'ndaki İmam Hanı'nda idi. Ahi Baba ve Camilihan mescidi olarak da bilinmekteydi. Bânisi Horasan'dan geldiği söylenen Ahi Durmuş Baba olup fevkanî mescidin bulunduğu hanın avlusunda kendi yaptırdığı çeşme ve çeşmenin yanında merkadi yer almaktaydı. Kabrindeki mezar taşında Sultan Bayezid'in sakası olduğu ve 911 (1505) yılında vefat ettiği yazılıdır. Bu bağlamda mescid muhtemelen XV. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılda mescid ve vakfın faal durumda olduğu tespit edilmektedir. Mescid ve vakfında vaiz, imam, mütevelli ve nazır görev yapmaktaydı. Vakıf gelirleri yüksek olan mescidin büyük bir yapı olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 666/59; nr. 666/190; BOA, *EV.HMH,* nr. 6458; *EV.HMH,* nr. 7791, vr. 27; *C.EV*, nr. 158/7866, 615/31007; 20/989; *AE.SMHD.İ*, nr. 215/17031; *EV.BKB*, nr.101; Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Durmuş Baba", *İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1958, s.273.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ DURMUŞ ZAVİYESİ

XVI. yüzyılda Lâzıkıyye (Denizli) kazasına bağlı Lâzıkıyye nahiyesinin merkezi Kaş Yenice köyünde tesis edilmişti. Bugün Yenicekent ismiyle Denizli ili Buldan ilçesine bağlı kasaba statüsünde bir iskân yeri olarak varlığını devam ettiren bu yerleşim yerindeki zaviyenin geçmişi, XV. yüzyıl başlarına kadar uzanır. XVI. yüzyılda iki çiftlik yerin tahsis edilmiş olduğu zaviye vakfının yıllık geliri 1000 akçe idi. Zaviyeye hizmet eden şeyhler ise Hasan, Ahmed ve Mehmed ile Seyyid Lütfullah idi. Bu şeyhler arasında yer alan Seyyid Lütfullah'ın ihmali ile XVI. yüzyılda zaviyenin temel bazı fonksiyonlarını yerine getiremediği anlaşılıyor.

Ahi Durmuş Zaviyesi, Ahi adıyla anılan diğer tekke ile birlikte, başlangıçta köy nitelikli bir iskân yeri olan Kaş Yenice'nin kuruluş ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 369, s. 442; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 160.

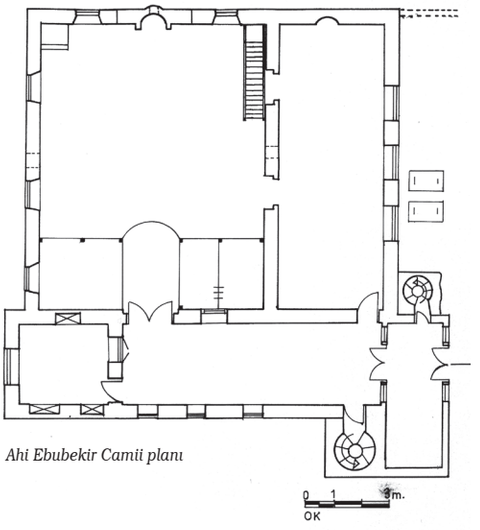
Turan GÖKÇE

AHİ EBUBEKİR CAMİİ

Muğla ili, Yatağan ilçe merkezindeki cami, güneyindeki haziresiyle birlikte geniş bir avlu içinde bulunmakta, avlusundaki hazirede camiyi yaptıran Ahi Ebubekir ve ailesinin mezarları yer almaktadır. Duvarları dıştan sıvalı olan yapının üzeri alaturka kiremit kaplı olup, ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır. Dört cephesine sundurma, saçak ve köşelerine palmet motifleri yerleştirilmiştir. Caminin girişi kuzeybatı cephede olup, iki tane minaresi bulunmakta, avlusunda da günümüzde yapılmış olan şadırvanı yer almaktadır. Çok fazla değişikliğe uğrayan cami orijinalinde dikdörtgen bir harim ve son cemaat

Ahi Ebubekir Camii'nin içi

Ahi Ebubekir Camii planı

mahallinden oluşan bir plana sahip iken, bugün harimin batısına bir sahın ilave edilmiştir. Ayrı bir girişi ve mihrabı bulunan bu sahın son cemaat yeri gibi kullanılmaktadır. Yapının orijinal son cemaat yeri kapatılarak oda şekline dönüştürülmüştür. Bu son cemaat yerinin kuzeybatı köşesindeki kapı ile bugün kullanılmakta olan 1952 tarihli minareye geçilmektedir.

Camiye girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapının kanatları dikdörtgen panolara bölünmüştür. Bu kapıdan harime geçildiğinde girişin hemen gerisinde zeminden biraz yükseltilmiş, ahşap sütunlarla çevrili, iki kat yüksekliğindeki son cemaat yeri ve kadınlar mahfiline ulaşılır. Bugün dışarıdan bir girişe sahip olan üst kattaki kadınlar mahfili ile alt kat mahfilini sınırlayan ahşap sütunlar Bursa kemerleriyle birbirine bağlanmışlardır.

Yapının mevcut mihrabı, minberi ve vaaz kürsüsü orijinal değildir. Kadınlar mahfiline minarenin arkasından dolaşan, dıştan bir merdivenle çıkılmaktadır. Ancak mahfile çıkışın daha önceden harimden ahşap bir merdivenle sağlandığı tespit edilmiştir. Yapının hariminde alttan çakmalı ve ortası kare formunda çökertilmiş tavan bulunur. Bunun yüzeyi de içleri rozetlerle doldurulmuş olan sekizgenler ve karelerden meydana gelmiştir.

Yatağan Ebubekir Cami, plan düzenlemesindeki değişiklikler ve onarımlara rağmen, orijinal harim düzenlemesi ve 1307 / 1889-90 tarihli kitâbesi ile bu bölgedeki diğer camiler gibi XIX. yüzyıldan kalmış geç dönem Osmanlı yapısıdır.

KAYNAKÇA:

Osman Kunduracı, *Muğla-Yatağan Çevresindeki Türk Devri Mimarisi ve El Sanatları,* Muğla 2007, s. 33-35; Tarcan Oğuz, *Yatağan'ın Dünü-Bugünü*, Yatağan 1999, s.40.

Osman KUNDURACI

AHİ EDE ZAVİYESİ
(ESKİŞEHİR)

Eskişehir'de Odunpazarı semtindedir. Osmanlı döneminde Ahi Ede, halk arasında ise Şeyh Edebalı adıyla bilinen zaviyenin kuruluş tarihi belli değildir. Fatih devrinde harap vaziyette olan zaviyeden günümüze Odunpazarı'ndaki mezarlıkta yer alan türbe ulaşmıştır. Fatih döneminde zaviyeye ait vakıf yerlerin bazısı timara çevrilmiş ve II. Bayezid döneminde bir kısmı tekrar iade edilmişti. Vakıf akaratı arasında Eskişehir yakınında bir miktar arazisi bulunuyordu.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s.37.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EDE ZAVİYESİ I
(BİLECİK)

Bilecik'te Ahi Ede adında iki zaviyenin varlığı dikkati çekiyor. Bunlardan biri Osman Bey tarafından Şeyh Edebalı adına yaptırılan bir zaviyedir.Bu zaviyenin müştemilatından günümüze kadar ayakta kalan türbede Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebalı ve eşi Mal Hatun'un mezarları bulunmaktadır. Zaviyenin vakıfları arasında Bilecik'te bir hamam ve bir değirmen vardı.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 40-43.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EDE ZAVİYESİ II
(BİLECİK)

Bilecik'te Ahi Ede adında ikinci zaviyedir. Bu zaviye, Bilecik'te Çalkara köyünde Bozdağ'ın eteklerinde bir geçit yerinde idi. Bunun gelip geçen

yolcuların konaklamalarını ve ihtiyaçlarını karşılamak için kurulduğu anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 40-43.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EFENDİ

Germiyanoğulları dönemi Ahilerindendir. İsmine XIV. yüzyılın sonları ve XV. yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren Germiyanoğlu II. Yakub Bey'in subaşısı İnehan Bey'in oğlu Hisar Bey'e ait 815 (1412) tarihli vakfiyede vakfın mütevellisi olarak rastlanır. Burada Ahi Efendi'nin babasının isminin Ahi Mahmud, dedesinin de Mehmed olduğu kaydedilir. Bazı araştırmalarda Ahi Efendi'nin dedesinin Kütahya şehir merkezinde Paşam Sultan Türbesi'nde medfun bulunan aileyle bir ilgisinin olduğu ileri sürülür. XVI. yüzyılın ilk yarısında, bugün Kütahya'nın bir mahallesi olan Yoncalu nahiyesine bağlı Gulam köyünde Ahi Mahmud Çiftliği olarak geçen yerin, Ahi Efendi'nin babası Ahi Mahmud ile bir ilgisinin olabileceğini düşündürüyor.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr. 608/2, s. 8; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 45; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 87; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2275.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ EFENDİ ZAVİYESİ

Kastamonu'ya bağlı Gülovası kazasının merkezi konumundaki Ilısu (Ilıca) kasabasında Şeyh Şaban'ın müritlerinden Ahi Efendi adına tesis edilmiştir. Muhtemelen XV. yüzyılda faal bir durumda olan zaviyenin bulunduğu kasaba Candaroğulları döneminde birçok sanat erbabının yaşadığı bir yerdi. 1480'de ise kasabada "ehl-i hıref cemaati" adı altında zanaatkârlıkla meşgul olan bir zümre bulunmakta idi. Zaviyenin 1246 (1831) yılında harap bir vaziyette bulunmasından dolayı vakıf mütevellisi ve zaviyedâr Şeyh Hacı Ahmed Halife, zaviyenin onarılması için Evkaf Nezareti'ne arzuhalde bulunmuştu. Bu bağlamda zaviyenin onarılmasından sonra adı Şeyh Ahi Ahmed Dergâhı olarak geçmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.THR*, nr. 150/63; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararsı Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, II, s. 1080

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ELVAN

Babasının adı Hacı Mecdüddin'dir. Ahi Elvan Mehmed Bey olarak bilinir. 918 (1512) tarihli vakıf defterinde Ahi Bayezid adlı bir oğlunun olduğu belirtilir. Sultan I. Murad döneminde timar sahibi olduğu bilinen ve Ankara'nın nüfuzlu Ahilerinden olan Ahi Elvan'ın kendi adını taşıyan bir zaviyesi ve camii vardı. Zaviye zamanla ortadan kalkmıştır. Ancak Samanpazarı'nda Ahi Arap mahallesi, Koyunpazarı sokağında bulunan ve 1331-1360 tarihleri arasında yaptırıldığı tahmin edilen camisi halen ayaktadır. 1382 yılında vefat eden Ahi Elvan'ın mezarı Yediler Kabristanı'ndadır. Bugün Eti Mesgut'a bağlı Elvan köyünde kardeşlerine ait olduğu söylenen iki kabir bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. C. 116/5, s. 112; VGMA, nr. 605, s. 173; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 19; aynı yazar, *Ankara Mescidleri ve Camileri,* İstanbul 1341, I, s. 49-50; Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri,* Ankara 1967, s. 94.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ ELVAN CAMİİ

Ankara'nın merkezinde Koyun Pazarı semtinde Koyunpazar'ı sokak ile Salman sokağının kesiştiği köşededir. Sultan Murad döneminde (1362-1389) timar sahibi olan Hacı Elvan Mehmed Bey b. El-

Ahi Elvan Camii

hac Mecdüddin İsa tarafından yaptırıldığı söylenen Ahi Elvan Camii'nin Arapça kapı kitâbesine göre, 1413 yılında tamir görmüştür. Bu caminin 1530 yılındaki vakıf gelirleri, şehir merkezindeki bostan ile beş parça tarla gelirlerinden oluşmaktaydı. 1571 yılında vakıf arazi gelirleri yaklaşık iki katına çıkarak 6553 akçe olmuştur. 972'de (1571-72) ilave kadın vakıfları söz konusudur. Cami, XVII. yüzyılda Celali isyanlarına karşı şehrin ileri gelenlerinin "Şehir Divanı" olarak toplandığı bir yer haline gelmiştir. 1276 (1861) yılında caminin geliri 446 kuruştu. Bu meblağ, camide görevli hatip ve imam ile müezzin maaşlarına harcanmaktaydı. 1280'de (1865) caminin vakıf mütevellisi Hacı Ahmed Efendi idi. Bu tarihteki vakıf geliri, iltizam aşarı ve icardan 729; maaş ve restorasyondan oluşan gider ise 729 kuruştu. Halen ayakta olan Ahi Elvan Camii, Cumhuriyet döneminde 1952-1956, 1962 ve 1985 yıllarında restore edilmiştir.

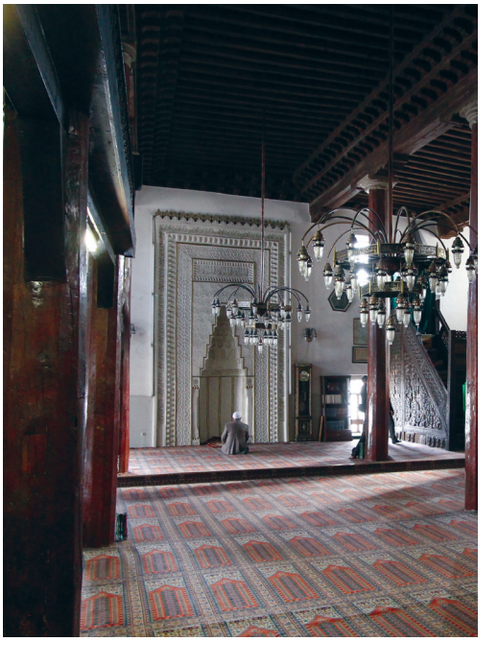
KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr.224,s.48; *EV/MH*, nr. 786.199; VGMA, nr.1974/37; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 368; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 200; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 70, 78; Hüseyin Çınar, "Ankarada Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara,* (Uluslarası Sempozyumu Bildiriler) 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s. 309; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s. 27; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.74.

H.Mustafa ERAVCI

Mimarisi: Ahi Şerafettin Camii gibi ahşap direkli ve tavanlıdır. Kuzey-güney istikametinde dikdörtgen bir mekâna oturan yapı, bazilikal planlı olup, mihrap duvarına dik olarak yerleştirilen ahşap silindirik sütunlarla boyuna dört sahına ayrılmış, mihrabı da orta eksenin doğu tarafına kaydırılmıştır. Duvarları altta taş, üstte kerpiçle örülerek sıva ile kaplanmış, üstü ise kurşun kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Birkaç basamakla çıkılan doğudaki sundurmalı girişi hemen sokağa açılmaktadır. Güney, doğu ve batıdan altlı üstlü dikdörtgen pencerelerle aydınlatılan caminin, arazinin meyilli olması nedeniyle kuzeyine pencere açılmamış, sadece kuzey-batıdaki minarenin yanından küçük bir kapı ile kadınlar mahfiline geçiş sağlanmıştır. Dikdörtgen kapı açıklığını müteakiben, yeni düzenleme ile ayakkabılık olarak kullanılan dar bir koridorla

Ahi Elvan Camii mihrabı

harime geçilmektedir. Harimde, boyuna üç sıra halinde yerleştirilen ahşap silindirik sütunlar, her sırada dörderden toplam on iki adettir. Bunların üzerine atılan aynı yöndeki köşeli kalın ana kirişler, şpolyen başlıkların üstündeki profilli yastıklara otururlar. Mermer sütun başlıkları, korint ve dor tipi Roma devşirme malzemedir. Ana kirişlerin arasında dikey olarak yan yana aralıklarla sıralanan yuvarlak tali kirişler kenarlarda tek, ortada iki kademe oluşturacak şekilde örtülerek ortadan yanlara doğru meyillenen bir tavan konstrüksiyonu meydana getirirler. Mihrap eksenindeki sahnın diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulması, buranın orta sahın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sahnın doğusunda tek, batısında iki yan sahnın bulunması simetrik esasa dayanan bazilikal cami plan geleneğini bozmaktadır. Bu durum araştırmacıların dikkatini çekmiş, simetrinin sağlanması için doğuda bir sahnın daha olması gerektiği, bunun sonraki onarımlarda yıkılarak doğu duvarının bir sahın içeri çekilmesinden kaynaklandığı var sayılmıştır.

Harimin kuzeyindeki ahşap kadınlar mahfili arkada duvara, önde ahşap direklere oturmaktadır. Doğudan ahşap bir merdivenle çıkılan fevkani mahfilin yanları "U" şeklinde öne doğru uzatılmıştır.

Mihrap alçıdandır. Kalıplama tekniği ile yapılmış, 3.30 m genişlik ve 5.60 m yükseklikteki cephesi

duvardan iç mekâna doğru hafif çıkıntı yapmaktadır. Etrafı dört sıra bordürle çerçevelenmiştir. Farklı genişlikteki bordürlerden dıştaki düz silmeli olanı bitkisel bezemelidir. İçbükey profilli olan sonraki bordüre kabartma nesih yazı ile kelime-i tevhit yazılmış, zemin kıvrım dal ve rumilerle doldurulmuştur. Üçüncü bordür mukarnas dizilerinden oluşmaktadır. İçleri bitkisel motiflerle tezyin edilmiş yarım daire kemerli sağır niş şeklindeki mukarnas yuvaları tek sıra halinde yan yana dizilerek estetik bir görüntü oluştururlar. İçteki geometrik kompozisyonlu dördüncü bordür diğerlerinden daha geniştir. Yüzeyindeki süslemede, ortada tam, kenarlarda yarım daireler altılı gruplar halinde ortadaki daireye bağlanarak zengin bir görüntü ortaya koyarlar, aralardaki boşluklara kabartılan dilimli rozet ve üç beneklerle tamamlanırlar. Mihrabın tepeliği bir palmet sırasıyla nihayetlenmiştir. Çokgen planlı mihrap nişinin köşelikleri yatay ve çapraz eksenlerde birbirine bağlanan yıldız dolgulu altıgenlerle tezyin edilmiştir. Dört kenarlı nişin içi köşeliklerdeki gibi çokgen ve yıldızlarla dekore edilmiş, köşeleri de mukarnas başlıklı birer sütunce ile kuşatılmıştır. Kelime-i tevhit yazılı bir kuşakla ayrılan mihrabın kavsarası mukarnaslıdır. Alınlık kitâbesindeki yazıda kelime-i tevhit ibaresi üç kere tekrarlanmıştır.

Minber ceviz ağacından yapılmış orta boy örneklerdendir. Oldukça yıpranmasına ve yan aynalıklardaki bazı parçaların eksik olmasına rağmen özgünlüğünü büyük ölçüde koruyabilmiştir. Yüzeyleri oyma- kabartma rumilerle bezeli altıgen, baklava ve yıldız formlu aynalıklar, yalancı kündekâri tekniğiyle yapılmış; geometrik kompozisyonu meydana getiren çıtalarla, çokgen, yıldız ve baklava şeklindeki iç dolguları alttaki masif ahşap pano üzerine çakılmıştır.

Ahi Elvan Camii minberi

Şerefe altındaki geometrik parçalarda yine aynı teknik kullanılmıştır. Kapı kanatları Ankara Etnografya Müzesi'ne nakledilen minberin sivri kemerli dilimli girişi, yanlardan balık pulu şeklinde işlemeli birer sütunce ile sınırlanmış, köşelikleri de iç içe giriftleşen stilize dal ve yapraklarla dolgulanmıştır. Pervazların yüzeyinde ince dal ve stilize yapraklar "S" kıvrımlarıyla karşılıklı genişleyip birleşerek birbirine dolanmakta, üst tarafı ise palmet ve lotus sırasından oluşan bir tepelikle tamamlanmaktadır. Kemerin üstündeki geniş aynalık tablasında iki kitâbe yer almaktadır. Sülüs yazı ile kabartma olarak işlenen enine dikdörtgen kitâbe panolarından üsttekinde özetle Türkçe karşılığı olarak: "Bu mübarek caminin Murad Han oğlu Mehmed Han zamanında 816'da (1413) tecdit ve tamir olunduğu", alttakinde ise bu tamiratı yapan şahsın Elvan Muhammed b. Mecdüddin İsa olduğu yazılıdır. Minberin sol korkuluğu üzerindeki usta kitâbesine "Marangoz Harputlu Bayezidoğlu Mehmed yaptı " ibaresi kabartılmıştır. Caminin onarımını yapan Ahi Elvan Mehmed'in 1386'da öldüğü mezar taşına kazınmıştır. Buna göre caminin XIV. asrın sonunda inşa edildiği, 40 sene sonra tamir edildiği, mihrap, minber ve kapı kanatlarının 1413'de yapıldığı kabul edilmektedir.

Minare, kuzey duvarının batı ucundadır. Kaidesi kesme taş, pabuç ve gövdesi tuğladan olup kapısı doğuya açılmaktadır. Çatıya kadar yükselen kaidenin yukarı doğru üçgenlere bölünerek daralan pabuç kısmı yüksek tutulmuş, yine çok yüksek olan silindirik gövde alt ve üstten birer taş bilezikle sınırlanmış, ayrıca ortadan sade bir taş kuşakla bölünmüştür. Şerefesinin altı testere dişi formunda üç tuğla sırası ile dolgulanmış, korkuluğu da tuğladan örülmüştür. Gövdeden daha ince tutulan petek, profilli taş bir saçağı müteakiben kurşun kaplı külah ve yüksek bir alemle nihayetlenmektedir. Bugünkü minare caminin yapılış devrine ait olmayıp Osmanlı döneminin ilavesidir.

KAYNAKÇA:

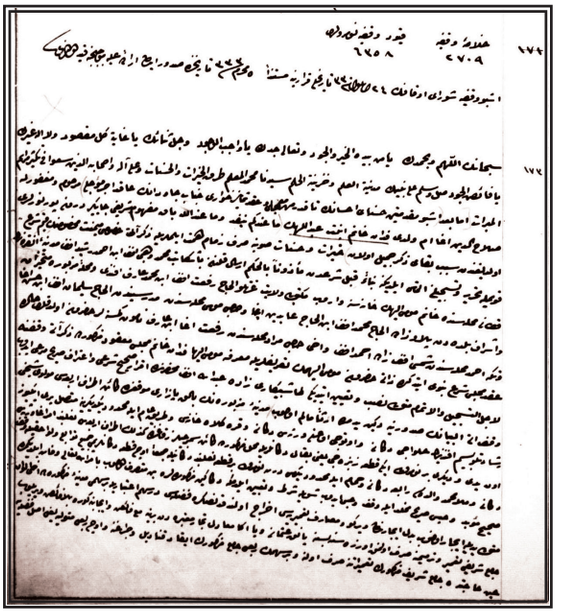
Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453),* İstanbul 1979, s. 174; Mübarek Galip, *Ankara I, Kabristanlar-Mescitler-Camiler*, İstanbul 1341/1925, s. 23-24; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 19-24; Erdem Yücel, "Ahi Elvan Camii Pencere Kapakları", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII, İstanbul 1977, s. 165-177; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* Ankara 1971, s. 25-28.

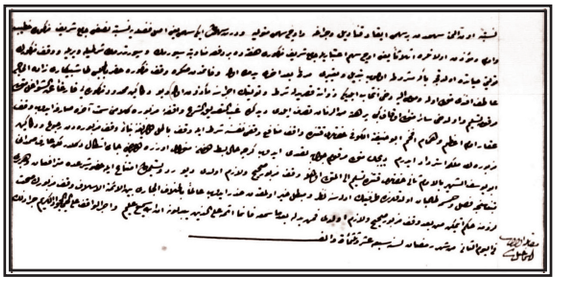
Yaşar ERDEMİR

AHİ ELVAN CAMİİ VAKFİYESİ

Abdullah kızı Fidan Hanım tarafından 2 Ramazan 1317'da (4 Ocak 1900) Ankara Şer'iye Mahkemesi'nde, Ahi Elvan Camii için tanzim ve tescil ettirilmiştir. Sûreti Şûrâ-yı Evkafın kararına uygun olarak 5 Muharrem 1333 (23 Kasım 1914) tarihinde VGMA, nr. 605, s. 124, sıra 173'te kaydolunmuştur.

Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e, ailesi ile ashabına salat ve selamdan sonra Abdullah kızı Fidan Hanım Ankara Şer'iye Mahkemesi'nde, Ankara'nın Balık Pazarı mevkiinde bulunan ve birbirine bitişik iki parça, Semerciler çarşısında bir parça, toplam üç parça dükkânlarını vakfedip şöyle şart eylemiştir: Adı geçen dükkânlara kendisi mutasarrıf olup vefat ettiğinde mütevellice icara verilerek, icarından vergi ve tamir masrafları çıkarıldıktan sonra kalan paranın bir kısmıyla Ankara'da Ahi Elvan Camii'nin bakım ve onarımı yaptırılacaktır. Bunun için Yanık Osman veya ona muadil bir muteber tüccara faizli veya faizsiz verilip gerektiğinde adı geçen caminin tamiratına sarf edilmeye devam edilecektir. Paranın bir kısmı aynı caminin kandil ve çerağlarının yakılmasına, bir kısmı mütevelliye, bir kısmı camide hatip, imam ve müezzin olanlara, bir kısmı da camiyi haftada bir defa süpürmeye veya süpürtmeye verilecektir. Bu vakfın tevliyeti hayatta oldukça vakfedenin üzerinde olacaktır. Vakıfla ilgili değişikleri de kendisi yapabilecektir. Vefatından sonra vakfa Taşpınarîzâde Hacı Atıf Efendi mütevelli; Hacı Atıf Efendi'den sonra bu zatın tayin ettiği kişi mütevelli olacaktır. Yukarıdaki vakfiye metni 2 Ramazan 1317'de (4 Ocak 1900) yazılmıştır.

Ahi Elvan Camii Vakfiyesi

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ELVAN ZAVİYESİ
(ANKARA)

Ahi Elvan Mehmed Bey tarafından kurulan zaviye binasından günümüze herhangi bir yapı ulaşmamakla beraber zaviyenin Ankara merkezde Hacı Arap mahallesinde Ahi Elvan camisinin batısında bulunduğu tahmin edilmektedir. Bir rivayete göre caminin yapılış tarihi olan 1414 tarihinden önce zaviye inşa edilmiştir. Zaviyenin 1530 ve 1571 tarihlerindeki vakıf geliri Gülverende meyve bahçesi ile Etlik köyündeki iki çiftlik ve Çubuk kazasındaki arazi gelirleri olup toplam gelirler her iki yılda da 1750 akçedir. 1571 yılında zaviyeye "Seydi Piri" mutasarrıf olmuştur. 10 Ekim 1655 yılında Ankara'nın değişik sosyal kesiminin önderleri Mutasarrıf Ömer Paşa'nın liderliğinde bu zaviyede bir toplantı yaparak eşkıya saldırılarına karşı şehrin korunması kararını almışlardır. 1279'da (1864) zaviye mutasarrıfı Seyyid Ahmed dönemine ait muhasebe kayıtları bağlamında iltizam aşarından olan vakıf geliri 123 kuruştu. 1280 (1865) ve 1282 (1867) yıllarında yine aynı gelir meblağına sahip olan zaviyenin sonraki süreciyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, *D,* nr, 2109/37; nr.1954/16; nr. 1974/143; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 360, 368; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205, 208; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 115 ; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.74; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s. 109

H.Mustafa ERAVCI

AHİ ELVAN ZAVİYESİ
(ESKİÇİNE)

Bugün bir köy olarak Aydın'ın Çine kazasına bağlı bir köy ve Menteşe Beyliği ve Osmanlı döneminde kaza olan Eskiçine'de bulunuyordu. 1530 ve 1562 tarihli sayımlarda ismine rastlanamayan zaviyenin, 1683 tarihinde ismine rastlanmaktadır. Bu durum 1562 tarihinden sonra kurulduğunu gösterir. Temmuz 1683'de zaviyedâr Ali iken yerine İbrahim Halife atanmıştı. Onun vefatından sonra ise Kasım 1702'de Çine kadısı Ali Efendi'nin arzı ile Süleyman Halife günlük yedi akçe ile yeni zaviyedâr olarak tayin edilmişti.

KAYNAKÇA:
BOA, *AE* III. Mustafa, nr. 3/203, lef 2.

Zekai METE

AHİ EMİR AHMED

Sivas ve Bayburt yöresinin ileri gelen ümerasından olup, babasının ismi Zeynelhac'dır. Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde, Mevlâna Celâleddin Rumi'ye (ö. 1273) samimiyetle bağlandığından söz edilen Ahi Emîr Ahmed'in Mevlâna'dan sonra onun oğulları ile de iyi ilişkiler içinde olduğu bilinir. Sultan Veled (ö. 1312), Emîr Ahmed'e daima "kardeş" ve "dost" diye hitap etmekteydi. Onun bu samimiyeti Divan'daki manzum bir mektuba da yansımıştır. Sultan Veled, burada "Ünlü Ahi" diye bahsettiği Emîr'in ismini "Ahi Ahmed Zekiyeddin" olarak zikretmekte ve onu hasretle Konya'ya davet etmektedir.

Ulu Arif Çelebi (ö. 1320), Bayburt'a yaptığı ziyaretlerde Emîr Ahmed ile de görüşmüş ve onun misafiri olmuştur. Eflâkî'nin, bu ziyaretin 1315 yılında gerçekleştiğini haber verdiğine bakılırsa, Ahi Ahmed'in söz konusu tarihten sonra Sivas'a yerleştiği anlaşılmaktadır. İbn Battuta'nın, bu şehri ziyareti sırasında zaviyesinde konakladığı Bıçakçı Ahmed ile Eflâkî'de geçen Emîr Ahmed muhtemelen aynı şahıstır. 733 (1332-1333) yılında hayatta olduğu bilinen Emîr Ahmed'in türbe kitâbesinde vefat tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Oğullarından Ahi Hasan'ın oğlu Ahi Ali'nin, Nâsırî tarafından 689'da (1290) muhtemelen Ahi Emîr Ahmed adına telif edilen bir fütüvvetnâmeyi 840 (1436) yılında Bayburt'ta yeniden kaleme aldığı bilinmektedir.

Emîr Ahmed'in, Sivas şehir merkezinde Paşabey mahallesi Tokmak Kapı sokağındaki türbesinin yanında kurulduğu anlaşılan zaviyesi ile Issı Çermik köyünde bir de mescidi bulunmakta idi. Emîr Ahmed, bu eserler için 733 (1332-1333) tarihinde bir vakfiye tanzim ettirerek bazı gelirler tahsis etmiştir. Söz konusu yapılar günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:
Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78-80, 371; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, I, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 416; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 57-58, 289-290; II, İstanbul 1987, s. 184, 198; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 303; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 197, 199, 212; Abdülbâki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul 2011, s. 90-91; Merih Baran, *Ahi Emir Ahmed,* Ankara 1991, s. 15, 19, 23, 25, 28-30, 39-40; Özhan Bayram, *Türkiye Selçukluları Zamanında Danişmend İli'nde Ahiliğin Teşkilatlanması*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012, s. 49-50.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ EMİR AHMED

Merih Baran tarafından kaleme alınan Ahi Emîr Ahmed adlı eser (Ankara1991, 120 s.), içindekiler, önsöz sekiz sayfa, üç bölüm, sonuç, dizi ve bibliyografyadan meydana gelir. Eser, 1990 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yapılan Ahilik Kültürünü Araştırma Yarışması'nda üçüncülük ödülüne sahiptir.

Eserin birinci bölümünde Ahi Emîr Ahmed'in biyografisi, ikinci bölüm, Ahi Emîr Ahmed Türbesi, üçüncü bölüm ise Ahi Emîr Ahmed vakfı ve Ahi Emîr Ahmed vakfiyesi tasdiklerinden oluşmaktadır. Eserin sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme bulunmaktadır.

Yazarın ifadesinden hareketle soyundan geldiği Ahi Emîr Ahmed, Anadolu'da hem Bayburt hem de Sivas ilinde yaşamış ve aynı zamanda orta Anadolu'da etkili olmuş ve bıraktığı vakıfla birlikte günümüzde hâlâ varlığını sürdüren önemli Ahilerden biridir. Yazar eserin girişinde emîr olgusu üzerine durur. Burada Türkmen beyleri ve Anadolu ilişkisinden hareketle emîr kelimesinin kullanımı ve Ahi Emîr Ahmed dönemi siyasî olaylarında emîrlere dikkat çeker. Genel olarak Anadolu Beylikleri olarak tanımlanan bu zaman dilimi aynı zamanda değişim ve dönüşümlerle birlikte izlerin birbirine karıştığı bir dönem olarak zihinlerde yer alır. Çünkü dönem açısından Anadolu'da yaygın olan tasavvuf ve tekke kültürü sonucunda Emîr Ahmed ve Ahi Ahmedler bulunmaktadır. Anadolu'da Selçuklular sistem olarak çözülmeye

ve beylikler kendi alanlarını inşa etmeye başlamışlardır. Bu zaman diliminde hem örgütlenmiş topluluklardan Ahilik hem de idarî ve güç olgusunu taşıyan emîrlik nam statüsünü taşıyan bireylere rastlamak mümkündür. Ancak Ahi Emîr Ahmed biyografisi, mevcut vakfı ve vakıf işleyiş tarzıyla birlikte adına oluşturulmuş ve bugün devam eden işleriyle diğerlerinden farklılık göstermektedir. Yazar Ahilik hakkında kelime anlam ve kökenleri tartışırken süreç hakkında kısaca bilgi verir. Arapça kardeş ve Türkçede cömert ve eli açık anlamına gelen Ahi, Fütüvvetnâme ile sistematik bir hal alır. Başlangıçta Ahilik ocak olarak esnaf teşkilatından öte Osmanlı dönemine kadar askerî açıdan aktif rol oynanan bir yapıdır. Daha sonra askerî yapısı dönüşerek örgütlenmiş yapı her mesleğe yer veren bir esnaf teşkilatı olarak tarihte yer almıştır.

Netice olarak kökeni, Bayburt'la olan ilişkisi, Sivas'taki zaviye ve tekkesi, türbesi ve yaptırdığı camisi ile Sivas'a eserler kazandıran ve sosyal dokuya katkı sağlayan Ahi Emîr Ahmed, eserde Mevleviliğe gönül bağlamış ve dergâha kabul edilmiş bir Ahi emîri olarak tanımlanır. Ayrıca eserde Ahi Emîr Ahmed'in oğlu Ahi Ali ve babası Ahi Emîr Muhammed'in fütüvvet üzerine eserler yazdıkları bunların ayrı bir çalışma çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilerek diğer tarihi arşiv belgeleri ile konunun desteklemesi gerektiği belirtilir.

Bünyamin AYHAN

AHİ EMİR AHMED TÜRBESİ

Sivas'ta Paşabey mahallesi, Ahi Emîr Ahmet caddesi, Kurşunlu sokaktadır. 733 (1332-33) tarihli Arapça Vakfiyesi vardır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Sekizgen piramidal külahının saçak altındaki, tarihsiz kitâbe yer yer tahrip olduğundan sağlıklı okunamamaktadır.

Türbenin Ahi Emîr Ahmed'e ait olduğu göz önüne alındığından ve vakfiyesindeki 733 (1332-1333) tarihinden hareketle yapı XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir. 1960 yılındaki restorasyon sırasında kare kaide ve mezar odası ortaya çıkarılmıştır.

İki katlı türbe kare kaideli, sekizgen gövdeli olup piramidal külahla örtülüdür. Kare planlı cenazelik bölümü çapraz tonozlu olup girişi doğu cephedendir. Odanın kuzey ve güney duvarında birer mazgal pencere açılmıştır. İç mekânda bulunan sanduka defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Kare kaideden sekizgen gövdeye pahlı ters üçgenler vasıtasıyla geçilmektedir. Gövde bölümü dıştan sekizgen, içten dairesel planlı olarak inşa edilmiştir. Sekizgen gövdenin kuzey cephesinde giriş kapısı, doğu ve batı cephelerinde ise sivri kemerli nişler içinde birer pencere açılmıştır. Kapı düz lentolu olup, mukarnas kavsaralıdır. Dikdörtgen çerçeveli pencereler dıştan içe doğru kademelenme yapan sivri kemerlerle kuşatılmıştır. Kesme taş malzemeden inşa edilen eser sekizgen piramidal külahla örtülüdür.

Ahi Emir Ahmed Türbesi

KAYNAKÇA:

Bozkurt Ersoy, "Sivas Türbeleri", *Kültür ve Sanat Sivas Özel Sayısı*, Ankara 1990, s. 18; Burhan Bilget, *Sivas Anıt Mezarları*, Ankara 1993, s. 10; Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas 1995, s. 121; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri-Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, III, Ankara 1987, s. 160; Rahmi Hüseyin Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri", *VD*, sy. 11(1976), s. 136; Müjgan Üçer, "Sivas'ta Ahi Emir Ahmet Kümbeti ve Halk İnançlarındaki Yeri", *Türk Folkloru Araştırmaları*, sy. 1 (1981), s.179; Hakkı Acun, "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi", *VD*, sy. 20 (1988), s. 187.

İrfan YILDIZ

AHİ EMİR AHMED ZAVİYESİ

Şehrin Tokmak Pazarı Mahallesi ismiyle bilinen ve bugün Öğretmen Evi'nin hemen karşısında bulunan Ahi Emir Ahmed Zaviyesi, vakfiyesi elimizde bulunan ve büyük bir ihtimalle İbn Batuta'nın da Ahi Bıçakçı Ahmed ismiyle zikrettiği ve Osmanlı dönemi boyunca şehirde faaliyet gösteren önemli zaviyelerden ilkidir. Kurucusu

Ahi Emir Ahmed b. Zeynülhac olarak bilinen ve aslen Bayburtlu olan, gençliğinde Ulu Arif Çelebi ile görüşmek suretiyle Mevlevî olduğu da söylenilen bir şahsiyettir. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle beraber İlhanlı ve Alaaddin Eretna dönemlerinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Ahi Emir Ahmed'in çocukluk ve gençlik yıllarını Bayburt'ta geçirdiği ve daha sonra Sivas'ta yaşadığı bilinmektedir. İbni Batuta'yı arkadaşlarıyla birlikte karşılayıp zaviyesinde misafir ettiği de kaynaklara yansımıştır.

Ahi Emir Ahmed'in 1332-33 tarihinde tanzim ettirdiği vakfiyesinden, han, hamam, dükkân, kervansaray ve çok sayıda köyden oluşan zengin gelir kaynaklarına sahip olduğu anlaşılıyor. Osmanlı dönemi boyunca faaliyette bulunan zaviye ve mescidine ilaveten, ölümü sonrasında yapıldığını tahmin ettiğimiz, kare kaide üzerine dıştan sekizken planlı bir gövde üstünde mahrûti külahı olan türbesi de bulunmaktadır. Ahi zaviyeleri arasında gelir kaynakları itibariyle şehir ölçeğinde en zengini Ahi Emir Ahmed Zaviyesi olup, Osmanlı dönemi boyunca bu özelliğini muhafaza etmiştir. Zaviyenin 1576 tarihli Evkâf-ı Rûm Defteri'ne göre toplam geliri 23.557 akçe iken, 1835 tarihli Vakıf Muhasebe Defteri'nde ise toplam 13.165 kuruştur. Ahi Zaviyeleri'nin kuruluş tarihinden itibaren zaviye, mescit, çeşme ve kurucu şeyhin türbesinin ilavesiyle birbirine yakın bir müştemilâta sahip oldukları görülmektedir. Ahi Emir Ahmed Zaviyesi'nin de kuruluş dönemi olan 14. Yüzyıldan itibaren, 15. Yüzyıl, 16. ve nihayet XVIII. yüzyılda zaviye binası, mescidi ve türbesi mevcut ve faal olduğu kaynaklara yansımıştır. XIX. yüzyıl başlarında ise, "Vakf-ı mezbûrun Türbe-i Şerif-i derûn-ı Sivas'da Tokmak Kapu Mahallesi'nde mevcud ve ma'mûr ve zaviyesi nâ mevcud olup ancak şart-ı vâkıf üzere batn-ı evvelde bulunup mütevelli olanın konağı zaviye ittihaz olunarak âyende ve revendeye it'âm-ı taâm idegeldikleri..." ifadesinden zaviye binasının mevcut olmadığını anlıyoruz. Ahi Zaviye kurucularının aynı zamanda birer esnaf olmaları, zaviyelerinin de tamamının şehir çarşı ve pazarlarıyla iç içe olmalarının en önemli sebebi olmalıdır. Ahi Emir Ahmed Zaviyesi de Tokmak Pazarı adıyla da bilinen mahalde kurulmuştur. Ayrıca İbni Batuta'nın ifadesinden Ahi Emir Ahmed'in (Ahi Bıçakcı Ahmed) Bıçakçı Esnafı önde geleni olduğunu anlıyoruz.

Osmanlı dönemi boyunca âyende ve revende hizmetlerini sürdüren Ahi Emir Ahmed Zaviyesi'de Berat ve Kadir gecelerinde helva, pide veya ekmek pişirilip dağıtılması, medrese talebelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, zaviyeye gelen misafirlerden hamam ücretinin alınmaması gibi şartlar vakfiye ve diğer kaynaklarda kayıtlıdır. Ancak zamanla gelirlerinin azalması, vakıf evlâdının kendi arasında gelir ve görev mücadelesi, zaviye ve mescit binasında olduğu gibi müştemilâtının zamanla yok olmasına, hizmetlerin yetersizliğine veya tamamen ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Nihayet günümüzde ayakta kalabilen sadece kurucu şeyhin türbesi olmuştur.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 608/4, (1989/38-43); nr. 1129; BOA, TD, nr. 2, 79, 287, 387; BOA. EV.THR, nr. 138; BOA. EV.BKB, nr. 86; Ömer Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri" I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim 2004. Kırşehir; *Seyahatnâme-i İbn Batuta, Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garaibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr,* C.I, Mütercim Mehmed Şerif, İstanbul 1333-1335, s.326-327; *Ahmet Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri,* I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989; Merih Baran, *Ahi Emir Ahmed,* Ankara 1991; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair",* Revak, Sivas 1995, s.31-35; *Hikmet Denizli, Sivas Tarihi ve Anıtları,* 1998.

Ömer DEMİREL

AHİ EMİR AHMED ZENCANÎ MESCİDİ

Bayburt'taki Ahilerin lideri olan Ahi Ahmed, XIII. yüzyılın sonlarında yaşadı. Şehir merkezinde kendi adına yapılmış mescidin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyılda yapılmış olması muhtemeldir. Ahi Emîr Ahmed Zencanî mescidinin evkafını Bayburd'a bağlı Menge köyünün yarı malikânesi karşılamaktaydı. 1530'da toplam 835 akçelik geliri olan mescidin giderleri, Mevlâna Mehmed isimli şahsın yürüttüğü imamet ile müezzinlik ücretleri ve ibadethanenin senelik aydınlanması için sarfedilen 115 akçe idi. Daha sonraki dönemlerde mescidle ilgili bir kayda rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 199, s. 65, 69 ; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım II, Ankara 1997, s. 829, 832, 835; Timur Keskin, *Bayburt Tarihi*, Bayburt 2000, s. 194; Ümit Kılıç, *XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 50

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EMİR AHMED ZENCANÎ TÜRBESİ

Bayburt'ta Şeyh Hayran mahallesinde Hastane caddesinde yer almaktadır. Kaynaklarda türbenin, Ahiliğin Bayburt'taki temsilcilerinden Ahi Emîr Ahmed Zencanî'ye ait olduğu ifade edilmektedir. Türbe bazı kaynaklarda "Akkoyunlu ziyaretgâhı" olarak isimlendirilirken, Bayburt halkı tarafından "Kümbet" olarak anılmaktadır. Türbeye ait 1200 (1785) tarihli bir onarım kitâbesinin bulunduğu belirtilmekte ise de, bu yazıt günümüze ulaşamamıştır.

Türbeyi Rahmi Hüseyin Ünal 1970'li yıllarda gördüğünde üzerinin açık ve içinin bakımsız bir halde olduğunu belirtmiştir. Daha sonra onarılarak üzeri saçtan sekizgen bir külahla kapatılmıştır.

Sekizgen gövdeli türbe, dıştan dışa 8.90x8.90 m ölçülerinde üzeri tonozla örtülü kare bir cenazelik üzerine oturur. Kaideden sekizgen planlı gövdeye pah kullanılmadan geçişilmiştir. Sekizgenin her kenarı dıştan 3.68 m ölçülerindedir. Türbeye giriş, batı cephesinden dört basamakla ulaşılan yuvarlak kemerli küçük bir kapıyla sağlanır. İç mekânın kuzey tarafında 1.98x1.06 m ölçülerinde, etrafı kesme taşlarla çevrili, üzeri açık bir mezar bulunurken, günümüzde buraya bir sanduka yerleştirilmiştir. Mekân, giriş dışında, kuzey, güney ve doğu yönlerde açılan 1.13x0.80 m ölçülerinde ve içten basık kemerli üç pencere ile aydınlatılmıştır. Bu pencerelerden, girişin karşısına gelen doğu penceresi, önceleri kapalı iken, son onarımda yeniden açılmıştır.

Ahi Emir Ahmed Zencani Türbesi

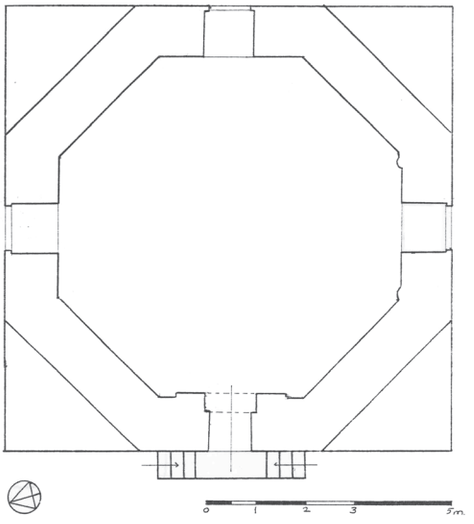
Sekizgen türbenin güney kenarı, bir mihrap şeklinde düzenlenmiş ve ortasına basık kemerli bir pencere açılmıştır. Bu yüzde yer alan mihrap, yapının tek bezemeli unsurudur. Üst üste bindirilmiş ikişer sütunce mihrabı sınırlar. Mukarnaslı iki niş, pencerenin her iki yanına yerleştirilmiştir. Bunların altında yüzeysel birer niş daha vardır. Mihrabın üst kısmını çevreleyen silme, pencerenin basık kemerini de belirledikten sonra nişlerin her birini dolaşmaktadır. Pencerenin hemen üzerinde yer alan dikdörtgen blok taş muhtemelen kitâbelik olarak tasarlanmıştır. Ancak yazı yoktur.

Türbenin çevresinde ve gövdesinde mihraptaki süslemelerle benzeşen süslemeli taş parçalarının olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak bu taşlar günümüzde mevcut değildir. Yapının içini aydınlatan üç pencereden kuzey ve güneyde yer alanlar dıştan içerlek, düz dikdörtgen çerçeve ile belirlenmiştir. Yapıdaki son onarım izleri hem kaide hem de pencere silmelerinde görülebilmektedir.

Dikdörtgen planlı cenazelik, güney ve doğu cephelerinde açılmış küçük mazgal pencerelerden ışık almaktadır. Cenazelik ile sekizgen gövde birbirinden güneyden başlamak üzere güneydoğu, doğu, kuzeydoğu ve kuzey kenarını dolanan üstte kare kesitli, altta yuvarlak olmak üzere ikili silmeyle ayrılmıştır. Kısmen de olsa bu silmeler, cephelere hareketlilik sağlamaktadır.

Yapının tarihiyle ilgili bilgiler şu şekilde sıralanabilir: Türbenin güneybatı kesiminde büyük ölçüde yıpranmış kitâbeyi Hacı Azimet Karatekin okumuş ve "Esseyyid Muhammed Zencanî" ismini belirlemiştir. Aileye mensup Veysel Gider tarafından verilen bilgiye göre, türbenin cenazelik kısmında yedi adet iskelet bulunuyordu. Bunlar, Ahmed Eflâkî'nin eserinde bahsettiği Ahmed Zencanî'nin altı oğlu ve müridine ait olmalıdır. Bir başka bilgi ise Ahmed Zencanî'nin soyundan gelen ve bugün Bayburt'un 90 km güneyindeki Mutlu köyünde yaşayan torunlarının verdikleri bilgilerdir. Zencanî'nin soyundan gelenlerin en yaşlısı olan Hüsnü Okur (ö. 1996), bu türbede Ahmed Zencanî'nin altı oğlu ve çok sevdiği bir müridinin yattığını doğrulamıştır.

Günümüzde M. Çelebi, Kadizâde ve Uzungazi ma-

Ahi Emir Ahmed Zencanî Türbesi planı

hallelerinin kurulduğu alanda, eskiden Ahmed Zencanî mahallesinin var olduğu bilinmektedir. Bu mahallede Ahmed Zencanî'ye ait bir mescid ve mescidin yanında da onun mezarı olduğuna ilişkin bazı izlerin varlığı anlatılmaktadır. Buharalı olan bu şahsın tam adı Ahid Emîr Muhammed ibn Ahi Emîr Ahmed Zencanî'dir. Bayburt'ta Ahilik teşkilatının kuvvetlenmesinde büyük rol oynamıştır. Kendisi Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin, uzaktan müridi olması nedeniyle de çok sevilen bir insan olarak tanınmıştır. Ulu Arif Çelebi 715 (1315) yılında şehre geldiğinde, Ahi Ahmed Zencanî'nin misafiri olmuştur. Bu sıralarda Bayburt'a gelen Sultan Veled ve Erzurum emîri Hoca Yakut ile yakın dost olmuşlardır. Özellikle Hoca Yakut ile çok yakın dostluğu bilinmektedir. Böylece Ahmed Zencanî'nin 715 (1315) yılında hayatta olduğu kesinlik kazanmaktadır ve bu tarihten bir süre sonra da öldüğü düşünülebilir. Bu takdirde türbe, onun ölümünden sonra yaptırılmış olmalıdır. Bu şahsın Eski Ahmed Zencanî mahallesindeki mescidinin yanında bulunan mezarına ait izler belirlenmiştir. Bu türbeyi, onun yakın dostu olan Hoca Cemalettin Yakut yaptırmış olmalıdır. Ancak yapının İlhanlıların çöküş yıllarına rastlaması ve Hoca Yakut'un da bu sıralarda merhum olması göz önünde bulundurularak, Ahmed Zencanî'ye ait naşın türbeye nakledilemediği düşünülebilir. Mevcut türbede ise Ahmed Zencanî'nin oğullarının ve müridinin merhum olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Menakıbu'l-Ârifin,* (çev. Tahsin Yazıcı), Ankara 1959-1961; Gülyüz Akagün Uslu, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri (1969/1971)*, İstanbul 1980; Rahmi Hüseyin Ünal, "Monuments İslamiques press-Ottoman de la Ville de Bayburt et de ses Environs", *Revue des Etudes İslamiques*, XL/1 (1972), s. 99-127; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, II, Ankara 1991; Aydın Taşcı, *Bayburt'ta Türk-İslam Devri Dini Mimari*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997; İsmet Miroğlu, "Bayburt" , *DİA*, V, İstanbul 1992, 225-228.

Hüseyin YURTTAŞ

AHİ EMİR AHMED ZENCANÎ ZAVİYESİ

Ahi Emîr Ahmed Zencanî Zaviyesi, Bayburt şehir merkezinde XIV. yüzyılın ilk yarısında Ahi Emîr Ahmed tarafından kurulmuştur. Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi, 1315 tarihinde burada Ahi Emîr Ahmed ile görüşmüştür. XVI. yüzyılda türbenin şeyhliğini Ahi Ahmed Zencanî'nin neslinden Ahi Mehmed yürütmekteydi. 1124'de (1721) ise zaviye mutasarrıfı Veli adlı şahıstı. Vakfa ait gelirler ise Bayburt'a bağlı Varicna köyünün 3.147 akçelik malikânesi hissesi ile Bayburt'ta 80 akçelik geliri olan bir dükkân, Bayburt'a bağlı bazı köylerin malikâne hissesi, değirmen ve çiftlikten gelmekteydi. Zaviyenin masrafları ise 3 akçe meşihat, 1 akçe cüzdan ve yıllık 5.428 akçe eğitim ve iaşe gideri idi. XIX. yüzyılın sonlarında faal bir durumda olan zaviye ile ilgili kayıtlara daha sonrak tarihlerde rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 199, s. 66; *EV,* nr. 13818; VGMA, *D,* nr. 2381/1; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım II, Ankara 1997, s. 829, 832, 835; Ümit Kılıç, *XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar,* Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 137, Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (trc. T. Yazıcı), İstanbul 1987, II, s.184.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ERBASAN MESCİDİ

Kütahya şehir merkezinde hâlen Gazi Kemal olarak bilinen Ahi Erbasan mahallesinde idi. Bânisinin Ahi Erbasan olduğu anlaşılan mescid bugün ayakta değildir. Mescidin yanında zaviyesi de bulunan Ahi Erbasan'ın bu yapıları ne zaman

inşa ettirdiği bilinmemektedir. Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde Ahi Erbasan mahallesinden bahsetmekle birlikte mescid ve zaviyenin isimlerini zikretmemiştir.

KAYNAKÇA:

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2011, s. 20; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 76; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 252-253.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ERBASAN ZAVİYESİ (KÜTAHYA)

Kütahya şehir merkezinde bugün Gazi Kemal olarak bilinen Ahi Erbasan mahallesinde bulunuyordu. İnşa tarihi bilinmeyen zaviyenin Ahi Erbasan tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu zat, Sâkıb Mustafa Dede'nin eserinde, Mevlevi şeyhlerinden olan ve Kütahya'da Mevleviliğin yayılmasını sağlayan Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 1373) müritleri arasında gösterilir. Zaviyenin vakıfları 1530'da Gediz'de bir değirmen, Kütahya şehir merkezinde beş dükkân, bir debbağhane, bir bahçe ve bir parça yerden oluşmaktaydı. Yıllık geliri 440 akçeydi. Muhasebe kaydına göre zaviye, XIX. yüzyılda faal durumdaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 369, s. 28; *EV,* nr. 17742/7; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 105-106; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Kahire 1283, I, s. 76; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 122; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 264; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2278.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ERBASAN ZAVİYESİ (ALTUNTAŞ)

Hudâvendigâr eyaletinde Kütahya sancağına bağlı Altuntaş kazasında Çukurçayır'da idi. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin bu yüzyılın ikinci yarısında tevliyetini Ali Ağa yürütüyordu. Vakıf gelirinin düşük olması, küçük bir zaviye olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 16343, vr. 3.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ERDİCİK ZAVİYESİ

İznik'e bağlı Soloz köyünde bulunuyordu. Orhan Bey döneminde (1324-1362) zaviyeye bir çiftlik yerin verilmiş olması, Osmanlıların ilk yıllarında kurulduğunu gösterir. 1520 ve 1560 yıllarında faal bir durumda olan ve özellikle gelip giden yolculara hizmet veren zaviyenin, XVII. yüzyılın başlarında mevcudiyetini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 22, s. 156; *TKGMA, TD,* nr. 579, 91b; *TD*, nr. 733, s. 568.

Ahmet GÜNEŞ

AHİ ESKİCİ ZAVİYESİ

Teke sancağına bağlı Korkuteli kazasının merkezinde yer almaktaydı. Muhtemelen 1455 tarihinden önce tesisi edilmişti. Bu tarihte zaviyenin şeyhliği Ahi Bekir üzerindeydi. Zaviyeye vakfedilen yerler arasında dükkân, bağ ve harap bir değirmen vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, s. 430/a; *TD,* nr. 166, s. 590; TKGMA, *TD,* nr. 567, 18a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 130-131, 371, 478-486; Ömer Lutfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, II, Ankara 1942, s. 279–386.

Behset KARACA

AHİ ESNAF ÇARŞISI

Kırşehir'de Ahi Evran külliyesinin yanında yer alır. Çarşının inşasını gerçekleştirmek için önce 1963 yılında Mustafa Karagüllü'nün başkanlığın-

da Ahi Esnaf Çarşısı Kooperatifi kuruldu. Bunu takiben kooperatifçe Ahi Evran külliyesinin yanında bir arsa satın alındı. Daha sonra Ahi Evran Veli'nin anısına, Selçuklu mimarî tarzında zemin hariç üç katlı binanın projesi yapıldı. Projede Ahiliğin dört temel ilkesi olan Akıl-Ahlak-Bilim-Çalışma'nın işareti olarak dört giriş kapısı yer alır. 1978 yılında temeli atılan çarşının inşaatı, 1980'de tamamlandı. Çarşıda 300 dükkân ve iki salon vardır. Dükkânlarda Ahi tasavvuf felsefesine uygun çeşitli esnaf gruplarının kümelenme modeline uygun olarak yer aldığı görülür. Salonlarda ise Ahilikle ilgili bilimsel toplantılar ve kültürel etkinlikler yapılır.

KAYNAKÇA:

Mustafa Karagüllü, (d. 1 Ekim 1928), Medrese Mahallesi, Kırşehir, 14 Haziran 2014 tarihli görüşme.

İlhan ŞAHİN

AHİ EŞREF ZAVİYESİ

Şeyhlü'de bir Ahi şeyhi tarafından kurulmuş olan üçüncü zaviyedir. XVI. yüzyıl kaynaklarında "Şeyh Eşref"e dönüşmüş olmakla beraber, XV. yüzyıl sonlarındaki durumu yansıtan defterde "Ahi Eşref" adıyla kaydedilmiştir. Geriye doğru giden kayıtlardan, en azından XIV. yüzyıldan itibaren faaliyette olduğu anlaşılan bu zaviyenin diğerlerine göre dikkat çeken bir başka özelliği de XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar hiç bir vakıf tahsis edilmemiş olmasıdır. Bu özellik en eski tarihli defterde "... şimdi Ahi Eşref şeyhdir, elinde vakıf yoğimiş, kendü dest renci ile âyendeye ve revendeye hidmet idermiş" ifadesi ile belirtilmiştir. Sonraki zamanlarda sırasıyla Seydi Ahmed Fakih, Hızır Fakih ve Seydi Ali Fakih'in meşihat makamında bulunduğu zaviyeye 1530'da 30, 1570'de ise yıllık geliri 150 akçe olan iki bağ ve üç zemin tahsis edilerek mütevazi bir gelire kavuşmuştur.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ EVRAN

Ahilik teşkilatının kurucularından ve debbağ esnafının piri olan Ahi Evran'ın asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmud Ahi Evran b. Abbas'dır. Tarihî bir hüviyete sahip olmasına rağmen gerçek kişiliği menkıbeler arasında kaybolmuştur. Evran isminin 'gök, kâinat' ve 'yılan, ejderha' anlamına gelmesi, efsanevî kişiliğinin bir işareti olabilir.

Asya içlerinden göç ederek Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bir süre Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra birçok şehir ve kasabayı gezerek Ahilik teşkilatının kuruluşunda ve yayılışında önemli bir rol oynadı. Daha sonra Kırşehir'e yerleşti ve ölümüne kadar burada kaldı. XV. yüzyılda kaleme alınan Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nde, menkıbevî şahıslarla münasebeti ve bu arada Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 1270) ile olan yakınlığı anlatılır. Bazı siyasî ve sosyal olaylar, Ahi Evran'ın hem Hacı Bektaş-ı Velî hem de Mevlâna Celâleddin-i Rumî (1207-1273) ile çağdaş olduğunu gösterir. XIV. yüzyılın başlarında Gülşehrî tarafından Ahi Evran'ın vasıfları ve kerametleri üzerine kaleme alınan mesnevide Ahi Evran, tipik bir sûfî dervişi olarak tasvir edilir. Bu bağlamda hayatının menkıbeler içinde yer aldığı dikkati çeker. Ancak bu menkıbelerde onun hayatı, vasıfları ve toplum içindeki yeri ve tesiri gibi konularla ilgili izleri keşfedilir. Nitekim mesnevide Ahi Evran'ın hayatıyle ilgili verilen efsanevî bilgiler arasında geçen:

Âhi Evrân kim Haka irmîşidi
Tengrinün dîdârını görmîşidi
Toksan üç yıl dünyede oldı temâm
Ne helâl önünde gecdi ne harâm

beyitlerinden hakikatı anlayan, bizzat Tanrının yüzünü gören, ahlak ve töre dışı hiç bir hareketi bulunmayan Ahi Evran'ın 93 yıl yaşadığı belirtilir. Daha sonraki beyitlerde ise onun vefatiyle ilgili olarak:

Ol gice kim dünyeden gideridi
Âhiret milkîne seyr ideridi
Ay dutuldı yahtusını virmedi
Kimsene yılduz ışıgın görmedi
İrtesi kim resm uruldı mâteme
Ölümi od saçdı kamu âleme
Güle güle virdi cânını Haka
Cânı Tengri hâsınun şöyle çıka
Mâtemi halkun yüregin tagladı
Yir ü gök anun yasında agladı

beyitleri geçer. Bu beyitlerden Ahi Evran'ın dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiği gecenin sabahında üzüntüden ve kederden bütün sevenlerinin yas tutmaya başladığı, bu yolculuğu esnasında o gece ay tutulduğu, gökyüzünde bir yıldız ışığının dahi görülmediği, öldüğü gecenin seherinde herkesin yasa büründüğü, ölümünün sevenlerinin gönlüne ateş düşürdüğü, Tanrı dostlarının can verişleri gibi Tanrısına şevkle seve seve canını teslim ettiği, yasının halkın yüreğini dağladığı ve bütün evrenin ve kâinatın yasından ağladığı ifade ediliyor.

Bu ifadelerde menkıbevî de olsa dikkati çeken en önemli husus, Ahi Evran'ın sonsuz âleme doğru yöneldiği gece vaktinde ay tutulduğunun ve ölümüyle sadece halkın değil kâinatın da yas tutarak ağladığının ifade edilmesidir. Bu bağlamda Ahi Evran'ın 93 yıl yaşaması ve vefatı esnasında ay tutulması gibi ifadelerden hareketle yapılan bazı araştırmalarda ölümünün veya öldürülüşünün 1262 yılında olduğu ileri sürülüyor.

Ahi Evran'ın debbağlık mesleğini icra ettiğine dair anane, onun 'velî' olarak anılmasından sonra debbağ esnafının pîri sıfatıyla yüceltilmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan Türk debbağlarının silsilenâmeleri kendisine dayandırılmış ve oradan da bütün debbağların pîri olan Zeyd-i Hindî'ye götürülmüştür. Osmanlı Devleti döneminde Ahi Evran'ın esnaf zümresi arasında pîr olarak kazandığı itibar bütün Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır.

Şeyhlerinin Ahi Baba unvanını aldığı Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi, Osmanlılarda Türk debbağlarının ve zenaat erbabının manevî merkezi durumunda idi. Ahi Baba ve onun selahiyet verdiği, diğer şehirlerdeki yine Ahi Baba unvanını taşıyan Ahi teşkilatı reisleri, çıraklara 'şed bağlamak' hakkına sahipti. Zaviye şeyhleri, bu yetkinin kendilerine ait olduğunu zaman zaman devlete tasdik ettirme ihtiyacını duymuşlardır. Bu durum daha çok bazı esnafın Ahi Evran makamı ile münasebetinin gevşemeye başladığı zamanlarda olmuştur. Nitekim 1780, 1782, 1822-1823 ve 1842 tarihlerinde bu gibi durumların ortaya çıkması üzerine devlet yetkililerine başvuran zaviye şeyhleri, bütün esnafın pîri olduklarını bildiren beratlar almışlardır.

Ahi Evran Zaviyesi, XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümresi üzerindeki manevî tesirini devam ettirmiştir. Bu durum başta debbağlar olmak üzere bütün esnafın Ahî Evran'ı pîr kabul etmelerinden ve devletin bu bağlılığı teşvik eden desteğinden ileri gelmiştir.

KAYNAKÇA:

Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938; Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*, İstanbul 1948; Fr. Taeschner, *Ein Mesnevi Gülschehris auf Achi Evran* (Kerâmât-ı Ahi Evran tâbe serâhû), Glückstadt - Hamburg 1930; Fr. Taeschner, *Gülschehris Mesnevi auf Achi Evran, den Heiligen von Kırschehir und Patron der türkischen Zünfte*, Wiesbaden 1955; Fr. Taeschner, "Legendenbildung um Achi Evran den Heiligen von Kırşehir", *WI* (özel sayı: Festschrift F. Giese), Leipzig 1941, s. 62-70; Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme*, İstanbul 1958; W. Ruben, "Kırşehir'in Dikkatimiz Çeken San'at Âbideleri" (trc. Abidin İtil), *TTK Belleten*, XI/44 (1947), s. 616 vd.; Halim Bâki Kunter, "Kitabelerimiz", *VD*, II (1942), s. 434; Mikâil Bayram, "Ahi Evren Kimdir?", *TK*, XVI/191 (1978), s. 658-668; Mikâil Bayram, "Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti", *TED*, S. 12 (1982), s. 521-540; İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011; İlhan Şahin, "Ahî Evran", *DİA*, I, 529-530; Fr. Taeschner, "Akhi Ewran", *EI²* (İng.), I, 324-325.

İlhan ŞAHİN

Eserleri: Şeyh Nasîrüddin Mahmud olarak kaynaklarda ismi geçen Ahi Evran, kaleme aldığı hiçbir eserinde adını anmamıştır. Anlatım tarzı, eserindeki konu benzerliği, konuları açıklayış metodu, gerek kendi eserlerinde ve gerek bazı olaylara örtülü olarak değinmesi eserlerini tespit etmede yardımcı olmaktadır.

Menahic-i Seyfi: Önsözde Emîr Seyfüddin Tuğrul'a sunduğunu belirtmektedir. Bu zat, I. Alâeddin Keykubad'ın haslarından Kırşehir emîri idi.

Metâli'ü'l-îmân: İman esaslarının ilmihali mahiyetinde olan bu eser Somuncu Baba diye tanınan Hamîdeddin el-Aksarâyî'nin (815 / 1412) oğlu şair Yusuf Hakîkî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Tabsira: Allah'ın birliği, sıfat ve fiilleri ile peygamberlik ve maâd meselelerini konu edinen bu eserin tam adı Tabsiratü'l-mubtedî ve tezkiretü'l-müntehî olup, daha çok kısa adı olan Tabsira ile tanınmıştır.

Letâif-i Gıyâsiyye: Dört cilt olan bu eserin bir cildi felsefe, iki cildi ahlak ve siyaset üç cildi fıkıh, dört cildi dua ve ibadet hakkındadır. Birinci cild Mevlâna Müzesi Ktp. nr. 1727'dedir. Bir nüshası da Edirne Selimiye Kütüphanesi'ndedir. Yurt dışında da iki nüshası bulunmaktadır. Ahi Evran'ın hayatı ile ilgili önemli izleri bu eserinde bulabilmekteyiz.

Letâif-i Hikmet: Sultan II. İzzeddin Keykavus'a sunulmuştur. Siyasetnâme türünde bir eser olup, baştan bir yaprak eksik bir nüshası Esad Efendi Ktp. nr. 2880' de kayıtlıdır.

Âğâz u Encam: Bir vasiyetnâme olup, bir nüshası Bursa Eski Eserler Ktp. Hüseyin Çelebi Kısmı, nr. 1184'deki mecmuanın 190b-198a sahifelerin-

dedir. Diğer önemli bir nüshası da Fatih Ktp. nr. 5426'daki mecmuanın 123b-130a sahifelerinden yer almaktadır.

Mürşidü'l-kifaye: Ruhun bekası hakkında olup I. Alâeddin Keykubad'a sunulmuştur. Bilinen tek nüshası Fatih Ktp. nr. 5426'daki mecmuanın 130b-136a sahifelerindedir.

Tubfetü'ş-şekur: Şeyh Sadreddin Konevî'ye yazdığı bir mektupta bu eserinden bahsetmekte ve Tâcüddin-i Kâşî için yazdığını bildirmektedir. Fakat bugüne kadar nüshasına rastlanamadı. Zehebî, bu eseri Sadreddin Konevî'ye nispet etmiştir.

Ulum-i Hakiki: Letâif-i-Hikmet'de bu eserinden bahsetmektedir. Henüz bir nüshasına rastlanmamıştır.

İlmü't-teşrib: Tıbba dair bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Letâif-i Giyasiyye ve Latâifü'l-Hikmet'te bu eserden çok sık söz etmiş ve atıflarda bulunmuştur. Ahlâk-i Nâsirî'de de bu eserden söz edilmiştir.

Kitabü'l-afaî: Yılanlardan bahsettiği bu eserine atıflarda bulunmaktadır. Fakat bu eser de bugüne kadar bulunmuş değildir.

Yezdan-şinaht: Bu eser başta Suhreverdî el-Maktul olmak üzere çeşitli kimselere mal edilmiş, felsefî mahiyettedir. Şeyh Nasîrüddin'in bu eseri, Seyyid Nasrullah Takva'nın teshihi ile yapılan taş basmasına da Suhreverdî el-Maktul'e nispet edilmiştir199. Yezdan-şinaht'ın Türkiye kütüphanelerinde sadece iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri 731 (1330) istinsah tarihli olup, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 4819, yp. 118b-138b'dedir. Diğeri ise 720 (1320) istinsah tarihi olup, Şehit Ali Paşa Ktp. nr. 2841, yp. 31a-45b'dedir. Bu nüshanın başına Suhreverdî el-Maktul'e ait olduğuna dair bir kayıt mevcuttur.

Goşayiş-nâme: Bir nüshası, içinde Ahi Evren Hace Nasîrüddin Mahmud'un birkaç eserinin bulunduğu Ayasofya Ktp. nr. 4819'daki mecmuadadır. Eserde Ahi Evran'ın hayatı ve uygulamaları ile anlatımlar bulunmaktadır.

Ahlâk-i Nâsirî: Eskiden beri Hace Nasîrüddin-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilmiş ve böyle biline gelmiştir. Fakat Ahi Evran Hace Nasîrüddin'in eserleri ortaya çıktıktan sonra Ahlak-i Nasirî'nin Hace Nasîr-i Tûsî'ye mal ediliş macerası takip edilince gerçekten bu eserin de Ahi Evran'ın eserlerinden olduğu şüpheye mahal kalmayacak şekilde anlaşılmış bulunmaktadır.

Müsari'ü'l-Müsari: Ünlü kelâmcı Şehristanî'nin İbn Sina'ya reddiye olarak kaleme aldığı Musari veya Musaraa diye bilinen eserine, Şeyh Nasîrüddin Mahmud bir reddiye yazarak *Müsari'ü'l-Müsari* adını vermiştir. Arapça olan bu eserin bilinen tek nüshası, onun Konevî'ye yazdığı mektupları ihtiva eden Ayasofya Ktp. nr. 2358'deki mecmuanın 1b-118a yapraklarındadır.

Medb-i fakr u zemm-i dünya: Sühreverdî el-Maktul'un Vasiyye'sinin tercümesi olup, Celâleddin Karatay'a sunulmuştur. Bu eser de Bursa Eski Eserler Ktp. nr. 1148'deki mecmuanın 180a-187a sahifelerinde, diğeri Fatih Ktp. nr. 5426'daki mecmuanın 229b- 235a sahifelerinde yer almaktadır.

Tercüme-i en-Nefsü'n-nâtıka: Ahi Evran'in İbn Sina'dan yaptığı bu tercüme eserin bir nüshası Ayasofya Ktp. nr. 4851, 31b-49a'da olup, Sultan Alâeddin Keykubad'ın emriyle tercüme etmiştir.

Tercüme-i Kitabü'l-bamisin fi usuli'd-din: Bilinen nüshası Reşid Efendi Ktp. nr. 333'de kayıtlı olup, Ahi Evran'ın Fahruddin-i Râzî'den yaptığı tercüme eserlerinden biridir.

Tercüme-i et-Teveccübü'l-etemm nabva'l-Hakk: Sadreddin Konevî' nin küçük bir risalesinin tercümesidir. Konevî'nin isteği üzerine uzunca bir önsöz ekleyerek tercüme etmiştir. Bilinen tek nüshası Konya Yusuf Ağa Ktp. nr. 4866'daki mecmua içindedir.

Tercüme-i Miftâbu'l-gayb: Sadreddin Konevî'den tercüme olup, Sultan Fatih'in mührünü ihtiva eden bir nüshası Pertev Paşa Ktp. nr. 278'de kayıtlıdır.

Mi'rac-nâme: Ünlü tabip ve filozof İbn Sina'ya aittir. Fahruddin-i Razî bunu Farsça'ya tercüme etmiştir. Encümen-i Dust-daran-i Ketab yayınları arsında bir mukaddime eklenerek tıpkı basım halinde yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA:

Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 65-71.

Yayın Kurulu

AHİ EVRAN ANITI

Kırşehir'in merkezinde Ahi Evran mahallesinde, Ankara caddesi üzerindeki Ahi Evran-ı Velî külliyesinin mücavir alanı içinde yer alır. Kültür Bakanlığı tarafından 1991 yılında yaptırılan anıtın heykeltıraşı Metin Yurdanur'dur.

Ahiliğin manevî merkezi olan Kırşehir, her yıl Ahilik

kutlamalarının yapıldığı bir yer özelliğini gösterir. Ancak Anadolu'da Ahiliği ve Ahiliğin kurucusu Ahi Evran-ı Velî'yi sembolize eden bir anıtın şehir merkezinde olmamasının önemli bir kültürel eksiklik olarak görülmesi üzerine Kültür Bakanlığı, Ahi Evran-ı Veli Anıtı'nın yapılması yönünde bir karar almıştır. Bu karar üzerine tarihe mal olmuş pek çok önemli şahsiyetle ilgili anıtların yapımını gerçekleştiren konunun önde gelen uzmanlarından Heykeltıraş Metin Yurdanur'a anıtın yapımı havale edilmiştir. Bunun üzerine Yurdanur, önce anıtın tarihî ve kültürel bir temele oturması için genişliğine ve derinliğine araştırma yapmıştır. Bunu takiben Ahilik ve Ahi Evran-ı Velî ile ilgili fikriyatın çizgiye dönüştürülmesi anlamına gelen eskizler çizmiştir. Bu bağlamda en doğruyu yansıtan eskizler üzerinde sağlıklı karar verebilmek için uzman bilim adamları, sanatçılar ve işveren kurumlarıyla bir araya gelerek çalışmalarını tartışmaya açmıştır. Bundan sonraki aşamada seçilen örnek Ahi Evran-ı Velî eskizi, heykeltıraş Yurdanur tarafından üç boyutlu makete dönüştürülmüştür. Böylece işin % 90 kısmı tamamlanmış ve geriye ise işin teknik yeterlilik ve sanatsal ustalık kısmı kalmıştır.

Heykeltıraş Metin Yurdanur tarafından yapılan bu anıtın esas kısmını tunç dökümü teşkil etmektedir. Bunun için yaklaşık dört ton tunç sarf edilmiştir. Anıtın yüksekliği ise kaidesiyle birlikte altı metredir. Anıtta Ahi Evran-ı Velî, sağ eli yukarıya kalkmış bir vaziyette makamında oturarak tasvir edilmiştir. Ahilikte ustalık belgesinin önemli bir sembolü olan şed, Ahi Evran-ı Velî'nin sağ elinde tutulmakta ve sol el de onu desteklemektedir. Sağ elin yüksekte tutulması, Ahi Evran-ı Velî'nin hem her şeye hâkim olduğuna ve evrenselliğine hem de ustalık belgesini bizzat o eliyle verdiğine delalet etmektedir. Ahi Evran-ı Velî'nin sağ ayağının yanında ona sevgiyle sarılmış olan yılan ise bir annenin çocuğuna gösterdiği şefkat gibi Ahi Evran-ı Velî'nin de yılana karşı aynı sevgiyi ve şefkati gösterdiğine işarettir. Ahi Evran-ı Velî'nin efsaneler ve menkıbeler arasında kalmış olan hayatında yılanlarla konuştuğunun rivayet edilmesi, anıtta da Ahi Evran-ı Velî'nin ve yılanın birbirine sevgiyle ve şefkatle yaklaşmasının kompozisyonu olmuştur.

Kırşehir'de Ahi Evran Anıtı

KAYNAKÇA:

Metin Yurdanur, (d. 1951), Heykeltıraş, Ankara, 19 ve 20 Ağustos 2014 tarihlerinde yapılan görüşme.

İlhan ŞAHİN

AHİ EVRAN DEDE CAMİİ

Trabzon Boztepe mahallesi Müftü Kaya mevkiindeki Ahi Evran Dede merkadi ve zaviyesinin yanında yer almaktadır. 1291 (1876) tarihinde inşa edilen caminin bânisi Mevlüd Efendi'dir. Bu tarihte Eşşeyh Elhac Mevlüd Efendi bin Ali, tekke ve cami vakfına 3000 kuruş bağışlayıp vakıf mütevelliliğinin yanında imam ve hatiplik görevini de deruhde etmekteydi. Mevlüd Efendi'nin vefatından sonra oğlu Hakkı Efendi'ye imam ve hatiplik görevleri tevcih edilmişti. Ancak türbedar, müezzin, kayyum ve ferraşlık ile bevvablık görevleri kimsenin uhdesinde olmayıp boşlukta kalmıştı. Hakkı Efendi'nin ölümünden sonra ise imam ve hatiplik görevi oğlu Zeynel Abidin Efendi'nin üzerine geçmişti. Fakat Zeynel Abidin'in çocuksuz vefat etmesi üzerine ehliyetine binaen imamet ve hatiplik görevleri Hasan Efendi'ye tevcih olunmuştu. Bu arada 1318'de (1906) Hakkı Efendi'nin büyük kızı Şerife Sıddıka Hanım'ın vakfın mütevelliliğine atanmasına yönelik bir istekte bulunmuştu. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde zaviye bir dönüşüm yaşarken cami yeniden inşa edilmiş ve ayrıca 1976'da cami restore edilerek kubbesi yapılmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, EV, nr. 10538; EV.MKT.CHT, nr. 606/46; nr. 486; nr.

609/217; EV.MKT, nr. 3047/43; nr. 3462/48; nr. 3047/79; nr. 2778/165; nr. 2973/224; nr. 3224/173; VGMA, nr. 877/180;

H. Mustafa ERAVCI

Mimarisi: Avlu ve harimden oluşan caminin kuzeydeki girişine uzun dikdörtgen bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır. Arka arkaya iki küçük kubbe ile örtülü olan koridorun doğu cephesinde türbeyle irtibatlı sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır. Harimin girişi kuzey cephenin batı köşesine yakın dikdörtgen bir kapı ile sağlanmış, bunun hemen sağında minareye küçük bir kapı açılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan harimin üstü on altı gen kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağının her yüzüne sivri kemerli alçı şebekeli birer pencere yer almaktadır. Kubbe dıştan kurşun ile kaplanmıştır. Orijinalinde düz damlı ve üzeri kırma çatı ile kapatılmış olan caminin üst örtüsü 1976 yılında betonarme kubbe olarak yeniden inşa edilmiştir. Beden duvarları türbe cephelerinde olduğu gibi sıvalı ve boyalı olup, bütün cephelere ikişer adet sivri kemerli, kesme taş malzemeli, ahşap doğramalı ve demir kafesli pencereler açılmış, kıble duvarındakiler mihrabın sağına ve soluna simetrik olarak yerleştirilmiştir.

Mihrap kütlesi kıble duvarından harim mekânına doğru hafif taşırılmış, güneybatı köşeye de ahşaptan sade minber yerleştirilmiştir. Sonradan yapılan mahfili kuzey cephededir. Harime girişi sağlayan kapının solundan yükselen ahşap bir merdivenle mahfil katına çıkılmaktadır. Mahfil bölümü kuzeydeki ilk pencere hizasına kadar güney tarafa doğru uzatılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesinde kesme taş malzemeden yapılmış tek şerefeli bir minare yükselmektedir. Kapısı harim girişinin sağında bulunan minarenin kaidesi cami beden duvarlarından dışarı taşırılmış, dış köşeleri de pahlanarak yumuşatılmıştır. Kaidesi saçak seviyesine kadar yükseltilen minarenin gövdesi silindirik formlu olup alt ve üstten kalın taş silmelerle kuşatılmıştır. Şerefe altı mukarnaslı olmayıp silmelerle hareketlendirilmiştir. Üç kademeli olarak tasarlanmış olan külahı yukarıya doğru daralmaktadır.

Süsleme açısından oldukça sade olan yapının çeşitli yerlerine kalem işi süslemeler uygulanmıştır. Caminin kuzeyinde bulunan koridorun ilk kubbesinde madalyon içerisine "Siz nasıl olursanız ona layık idarecilerle yönetilirsiniz" anlamına gelen Hadis-i Şerif; ikinci kubbesine müsenna olarak "La İlahe İlâ hû / Ondan başka ilah yoktur" ibaresi; harim mekânını örten kubbe içerisindeki madalyon içerisinde sülüs hatla İhlâs Sûresi; kubbe kasnağının altında ise kasnağı çepeçevre kuşatacak şekilde Esmâ-yı Hüsnâ yazılıdır.

Ahi Evran Dede Camii

KAYNAKÇA:

Şâmil Horuluoğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri,* Trabzon 1984, s. 101; Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri,* I, Trabzon 2000, s. 152; H. Özen-Ö. İ. Tuluk-H. E. Engin ve diğerleri, *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri*, Trabzon 2010, s.15.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ EVRAN DEDE MESCİDİ

Osmanlı arşiv belgelerinde Ahi Baba Mescidi olarak da geçen bu ibadethane, Trabzon şehir merkezinin dış tarafına yer almaktaydı. Nitekim mescid yeri ve yeniden inşası hakkında 16 Şubat 1316 (1904) tarihli bir belgede "mescid-i şerîf mezkur ba-irâde-i seniyye müceddeden inşâ olduğundan ve şehre uzakça olup hidmetsiz bı-

rakılmış" kaydından mescidin Ahi Evran Dede Türbesi ve Camii'nden uzakta, şehir dışında yer aldığı ve vakıf mutasarrıfı Mevlüd Efendi'nin inşa edip daha sonra harap olmasına binaen Hakkı Baba tarafından yeniden inşa edildiği anlaşılıyor. Mescidde imametlik görevini de yürüten Mevlüd Efendi'den sonra bu görev Hasan Efendi b. Numan'a tevcih edilmişti. Mescid ile ilgili bir yapı bugüne intikal etmemiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, EV, nr. 10538; EV.MKT.CHT, nr. 606/46; nr. 486; nr. 609/217; EV.MKT, nr. 3047/43; nr. 3462/48; nr. 3047/79; nr. 2778/165; nr. 2973/224; nr. 3224/173; VGMA, nr. 877/180.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EVRAN DEDE TEKKESİ

Trabzon'da Boztepe mahallesi Müftü Kaya mevkiinde bulunan bu tekkenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı arşiv kayıtlarında tekke ile ilgili vakıf kaydının geçmemesi, tekkenin sonraki dönemde Ahilerin Piri Ahi Evran'ın halifeleri tarafından kurulduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılda tekke "Ahi Baba Tekkesi" olarak da geçmektedir. Tekke ile ilgili yazışmalarda bazan tekke yerine zaviye adı da kullanılmaktadır. 1291 (1876) tarihli belgede tekkenin Ahi Evran Dede merkadinin yanına cami ile birlikte yeniden inşa edildiği kayıtlıdır. Aynı tarihte Eşşeyh Elhac Mevlüd Efendi vakıf mütevelliliği ile camide imamlık ve hatiplik görevlerinin yanında postnişin olarak tekkede de hizmet etmekteydi. Onun vefatından sonra Mevlüd Efendi'nin oğlu Hakkı Efendi postnişinlik görevine gelmişti. Hakkı Efendi'nin vefatından sonra ise diğer görevlerle beraber oğlu Zeynel Abidin Efendi tekyenişinlik görevini deruhte etmekteydi. Ancak Zeynel Abidin'in bilâveled vefatı üzerine ehliyetine binaen zaviyedeki hizmetleri Hasan Efendi yürütmeye başlamıştı. 1318'de (1906) Hakkı Efendi'nin büyük kızı Şerife Sıdıka Hanım'ın vakfın mütevelliliğine atanmasına dönük isteğinin yer alması, tekkenin bu tarihte faal olduğunu göstermektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde tekke dönüşüm sürecine girerken cami de yeniden inşa edilmiştir. Muhtemelen bu esnada tekke metrûk hâle gelmiş olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, EV, nr. 10538; EV.MKT.CHT, nr. 606.46; nr. 486; 609/217; EV.MKT, nr. 3047/43; nr. 3462/48; nr. 3047/79; nr. 2778/165; VGMA, nr. 877/180; nr. 2973/224; nr. 3224/173.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EVRAN DEDE TÜRBESİ

Trabzon Boztepe mahallesi Müftü Kaya mevkiinde bugünkü Ahi Evran Dede Camii haziresinde bulunmaktadır. Ahi Evran Dede veya kaynaklarda Ahi Baba olarak geçen Ahi Evran, XVI. yüzyıl sonrasında bölgeye gelip Ahi öğretisini yayan ve burada zaviyeyi inşa eden Ahilerin

Ahi Evran Dede Türbesi

piri Ahi Evran'ın halifelerinden biri olmalıdır. Merkadinin üzerine türbesi XX. yüzyılın başında yapılmıştır. Bu bağlamda 16 Şubat 1316'da (1901) zaviyedâr Hakkı Efendi'nin Ahi Evran Dede merkadi üzerine kârgir türbe ve sair müştemilatın inşası için Hazine-i hassadan kaynak tedarik ettiği anlaşılıyor. Türbenin inşa edilmesinden sonra türbenin giderleri Ahi Evran Dede tekke ve cami vakfından karşılanmıştır. Bir süre türbedarlık görevi boş kalmış ise de 1906 yılında Miktad Efendi türbedar olarak görev yapmıştır. Cumhuriyet döneminde hem cami hem de türbe yeniden inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, EV, nr. 10538; EV.MKT.CHT, nr. 606/46; nr. 609/217; nr. 486; EV. MKT, nr. 3047/43; nr.3462/48; nr. 3047/79; nr. 2778/165; nr.2973/224; nr. 3224/173; VGMA, nr. 877/180.

H. Mustafa ERAVCI

Mimarisi: Cami ve türbeye girişi sağlayan bahçe kapısı üzerindeki kitâbede 1303 (1890) tarihi yazılıdır. Ahi Evran Dede'nin mezarı Hacı Hakkı Baba isimli Trabzonlu bir zat tarafından bulunmuştur. Söz konusu cami ve türbe II. Abdülhamid'in vermiş olduğu 900 altınla Hacı Hakkı Baba tarafından Ahi Evran Dede adına yaptırılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı türbenin üzeri pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülü olup, sekizgen kasnağa pencere açılmamıştır. Türbeye giriş kuzey cephenin ortasındaki sivri kemerli bir kapı ile sağlanmış, üzerine de konsollarla taşınan bir sundurma yapılmıştır. Taş malzemeyle inşa edilen türbenin cepheleri yüzeylerine açılan pencerelerle hareketlendirilmiştir. Kuzeydeki girişin iki tarafına sivri kemerli, ahşap doğramalı ve demir kafesli birer pencere yerleştirilmiştir. Pencere kemerleri kesme taş malzemeden örülmüştür. Türbenin doğu ve batı tarafına cephe ortasına gelecek şekilde aynı formda birer adet pencere yerleştirilerek aydınlatılma sağlanmıştır. Türbenin güney cephesinde, bitişiğindeki caminin harim mekânına açılan sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır.

Türbe içerisinde yer alan dört sandukadan batı taraftaki büyük mezarın Ahi Evran'a ait olduğu belirtilmektedir. Doğu taraftaki üç mezar yan yana yerleştirilmiştir. Bu mezarlardan ortadakinin başucunda 1883'te vefat eden Hacı Hakkı Baba'ya ait olduğu yazılıdır. Trabzon'un Akçaabat kazasından olan bu zat din mertebesi yüksek bir şahsiyet olup, vasiyeti üzerine Ahi Evran Dede'nin ayakucuna gömülmüştür. Diğer iki mezarın kime ait olduğu kesin bilinmese de Hacı Hakkı Baba'nın kızlarına ait olduğu kabul görmüştür. İçerisi sade olup, kubbede ve güney cephe duvarında kalem işi tekniğinde yapılmış süslemeler görülmektedir. Kubbenin içerisi iç içe daire motifleri arasına yerleştirilmiş çiçek ve yaprak motifleri ile tezyin edilmiş, tepe ortasına da "Hiç kuşkusuz Allah size, emanetleri teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder" anlamına gelen Nisa Suresi'nin 58. Ayeti yazılmıştır.

Türbenin güney duvarında dikdörtgen bir çerçeve içerisinde Kelime-i Tevhid yazılmış, sağ tarafındaki dairevi bir madalyon içerisinde de sülüs harflerle ortada "Allah", etrafında "Muhammed, Ebubekir ve Ömer" yazıları işlenmiştir.

Ahi Evran Dede Türbesi, manevî tatmin, şifa dileği, adakta bulunma gibi sebeplerle her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilir. Halktaki inanca göre türbedeki zatın oldukça yüksek bir manevî gücü vardır. Bu bağlamda çevrede Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edildiği dönemlerde Rus topçularının denizden açtığı ateşten Ahi Evran Dede'nin koruduğuna dair menkıbeler anlatılır.

KAYNAKÇA:

Kemal Karadenizli, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1954, s. 40; Ömer Akbulut, *Trabzonlu Meşhurlar Bibliyografyası,* Ankara 1970, s. 14-15; Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri,* I, Trabzon 2000, s. 153; H. Özen-Ö. İ. Tuluk-H. E. Engin ve diğerleri, *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri,* Trabzon 2010, s. 193; Yaşar Kalafat, "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları", *Türk Bilimleri Araştırmaları*, sy. 14 (2003), s. 182.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ EVRAN DÜKKÂNI

Ahi Evran, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya'da Ahilik adı verilen teşkilatı kurup geliştirme çalışmaları sırasında Konya Debbağhanesi'nde bir de debbağ dükkânı açmış, burada aynı zamanda debbağlık yapmıştır. Bu dükkânlar, XVII. yüzyılın sonlarında bile ayakta olup adı belgelerde Ahi Evran Dükkânı olarak geçmektedir. On iki kireçlik, bir kuyu ve tavladan meydana gelen Ahi Evran Dükkânı, Konya ikinci suru 1221'de yapılmadan önce debbağhane olan, ikinci surun dışına yeni debbağhane inşa edildikten sonra İç Debbağhane olarak anılan yerde bulunuyordu. Bu dükkân, Ahi Evran Konya'dan Kırşehir'e göçtükten sonra 1242'de yaptırılan Sırçalı Medrese'ye vakfedilmiştir. Günümüzde mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

KŞS, nr. 20, s. 141; Yusuf Küçükdağ, "Anadolu Selçuklu Devletinde Ahi Teşkilatı'nın Kurulması", *Türk Tasavvuf Araştırmaları,* Konya 2002, s. 7.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ EVRAN KİTAP YAZDI MI?

Hayri Kaplan tarafından kaleme alınan bu eser (Adana 2011), Mikâil Bayram'ın Ahi Evran hakkındaki görüşleri, eserleri ve tespitleri ile ilgili temel kaynakların ve dayanakların tekrar irdelenmesini, yazdıklarının tahkikini, tashihini ve ortaya çıkan farklılıkları belirtmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda eser, girişi mü-

teakip Mikâil Bayram tarafından Ahi Evran'a ait olduğu belirtilen üç ana eser ve diğer eserler adı altında iki bölümden meydana gelir.

Girişte Ahi Evran'ın hayatı ve görüşlerine yer verilir. Müteakiben yazma eserlerin önemine değinilerek, tasavvuf ve Ahilik gibi konularda önemli ipuçları taşıyan eserlerin müellifleri, tarihi, içerikleri ve güvenirliği gibi konular ele alınır ve Mikâil Bayram'ın çalışmalarında ileri sürdüğü görüş ve düşüncelerin yazma eserlere dayalı kısa tashihi yapılır.

Eserin birinci bölümünde Mikâil Bayram tarafından Ahi Evran'a ait gösterilen ana eserler üzerinde durulur. Bunların değişik nüshaları üzerinde yapılan tetkikler neticesinde yapılan yanlış okumalar ve bundan kaynaklanan hatalı tespitler bulunduğu ifade edilir. Bayram'ın eserlerindeki görüşlerin tek tek kritik edildiği bu bölümde değerlendirilen üç ana eserin farklı yazma nüshalarının ilgili yerleri, fotokopileri ve transkripsiyonu bir bütünlük içinde verilir ve metinlerin kolay anlaşılması ve tahkik edilmesi sağlanır. İkinci bölümde Mikâil Bayram'ın çalışmalarında Ahi Evran'a ait gösterilen diğer on dokuz eser ele alınır ve kullandığı yazma eserlerin farklı nüshalarından ve değişik kaynaklardan faydalanmak suretiyle Ahi Evran tarafından yazılmadıkları ispat edilmeye çalışılır. Bu bölümde de metinlerin fotokopileri ve transkripsiyonu bir bütünlük içinde verilerek ilk kısımdaki metot aynen tatbik edilir. Sonuç kısmında Mikâil Bayram'ın Ahi Evran tarafından yazıldığını ileri sürdüğü eserler ile Ahi Evran'ın hayatı ve görüşleri hakkındaki pek çok bilginin araştırmaya muhtaç olduğu iddia edilir.

Eserde, Ahi Evran'ın hayatına ve eserlerine dair bilinenlerin aksine farklı görüşler ve fikirler ileri sürülür. Bu çerçevede eser, yeni yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı oluşturması bakımından önem taşır.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EVRAN MESCİDİ

Kütahya şehir merkezinde bugün İstiklal mahallesi olarak bilinen Ahi Evran mahallesinin Cennet Çeşme sokağındadır. Kitâbesi bulunmayan tesisin kuzeyinde yer alan ve Ahi Evran adına kurulduğu tahmin edilen zaviye ile aynı tarihlerde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Bazı araştırmalarda mescidin XVI. yüzyıl sonlarında yapıldığı belirtilir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde Ahi Evran mahallesinden bahsedilmekle birlikte mescidin ismi zikredilmemiştir.

KAYNAKÇA:

Evliya Çelebi, *Seyahatname,* IX, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2011, s. 20; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 67; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 286-287; Mustafa Çetin Varlık, "*XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 259.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ EVRAN MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ

Adını Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu Ahi Evran'dan alan ve kısa yoldan meslek sahibi olmak isteyen gençlere farklı programlar açan merkez 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu çerçevesinde kurulmuş ve 27 Nisan 1987 tarihinde faaliyete geçmiştir. Çırak, Kalfa, Usta ve Usta öğretici yetiştirmenin yanı sıra işsizliği önleme ve meslek edindirme kapsamında "Berberlik", "Eczacılık" ve "Alçı Levha ve Profil Uygulamaları" gibi çeşitli meslek edindirme kursları da düzenlemektedir.

2013-2014 eğitim öğretim yılı itibariyle 58 meslek alanında eğitim ve öğretim faaliyetlerine 54 şube olarak devam etmiş ve 179 kız, 1158 erkek çırak öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıca merkez kuruluştan bugüne kadar 28.615 kalfalık belgesi, 27.178 ustalık belgesi, 10.597 usta öğretici ve denklik alanında 2.197 olmak üzere toplamda 68.589 belge vermiştir. Merkezin açtığı ustalık kurslarına ise 7.013 kişi katılmıştır. Bünyesinde matbaa, kuaför, erkek berberi, elektrik ve motor atölyeleri ile cilt bakımı ve güzellik laboratuvarı yer almaktadır.

2011-2012 eğitim öğretim yılında Toplam Kalite Yönetiminde "Öğrencinin Merkezimize Devamını Artırma" konulu ekip çalışmasında Altındağ ilçesinde ikinci, Ankara ilinde üçüncü olmuştur. 30 Kasım 2004 tarihinde taşınan ve halen Zübeydehanım Mahallesi Aslanbey Cad. No: 81 İskitler-Ankara adresinde eğitim ve öğretime devam eden Ahi Evran Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü,

toplam 51 personel ile çalışma ve eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

İbrahim Ethem ARIOĞLU

AHİ EVRAN ŞEYH YUSUF ZAVİYESİ

Kaynaklarda Ahi Viran Şeyh Yusuf zaviyesi adı ile kayıtlı olan bu zaviye, Eskişehir'de Sivrihisar Günyüzü kasabasında Gece ve Mevlâna köylerinde bulunmakta idi. Bu yerleşim yerleri, XIX. yüzyılın sonuna kadar Ankara'ya bağlı Günyüzü kazasında yer almaktaydı. Zaviyenin tarihçesi XV. yüzyıla kadar inmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere zaviye ilk önce Ahi Evran adına kurulmuş; daha sonra XVI. yüzyılda muhtemelen Şeyh Yusuf tarafından yeniden onarılmıştır. Zaviyenin 1279 (1864) tarihli muhasebe kaydına göre vakıf mutasarrıfı Mustafa ve Osman bin Halil idi. Bu yıla ait gelir ise 862 kuruştu. 1280'de (1865) zaviyenin mutasarrıfı Mustafa Efendi ve geliri ise aşar bedeli olarak 1150 kuruştu. 1284'de (1869) vakfın mütevellisi Osman ve iltizamdan aşar geliri 575, gideri ise 143 kuruştu. 1286'da (1871) de görevini sürdüren Osman'ın mütevelliliğinde vakfın geliri 1150, gideri 1150 kuruştu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2109/129; nr. 2109/129; nr. 1975/16; nr. 1956/58; nr. 1954/5.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EVRAN TEKKESİ
(bk. AHİ EVRAN ZAVİYESİ)

AHİ EVRAN TÜRBESİ
(bk. AHİ EVRAN ZAVİYESİ-KIRŞEHİR)

AHİ EVRAN TÜRBESİ

Konya'da Ahi Evran Zaviyesi'nin içinde idi. Aslında Ahi Evran Türbesi'nin Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi bitişiğinde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Konya'daki Ahi Evran Zaviyesi bünyesinde bir odada bulunan ve şu anda mevcut olmayan kabir de halk arasında Ahi Evran Türbesi olarak anılırdı. Ancak bu türbenin Ahi Evran'a ait olduğuna dair herhangi bir kitâbe veya vakıf kaydı tespit edilememiştir. Mehmet Ali Apalı'nın annesinin, A. Sefa Odabaşı ve Hasan Özender'e verdiği sözlü bilgiye göre, Debbağhane Tekkesi içinde medfun olan ve kabri bilahare başka bir yere nakledilen zat, Ahi Evran'ın oğlu idi. Bu sözlü bilgiyi destekleyen yazılı bir belge şimdilik mevcut değildir. Türbe, zaviye ile birlikte zamanla ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA:

Abdülkadir Erdoğan, "Konya'da Eski Tekkeler", *Konya Mecmuası,* sy. 13 (1937), s. 818-820.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

Ahi Evran Üniversitesi, 17 Mart 2006 tarihinde kurulmuştur. Başlangıçta, Gazi Üniversitesi'ne bağlı iken adı değiştirilen Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kırşehir Meslek Yüksekokulu, Kaman Meslek Yüksekokulu, Mucur Meslek Yüksekokulu, Çiçekdağı Meslek Yüksekokulu ile yeni kurulan Tıp Fakültesi gibi fakülte ve yüksekokullardan meydana getirilmiştir. Ardından, Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı olan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu ile Gazi Üniversitesi'ne bağlı olan Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü de Ahi

Ahi Evran Üniversitesi

Evran Üniversitesi'ne katılır. Sonra açılması teklif edilen Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi ile Yabancı Diller Yüksekokulu da Bakanlar Kurulu kararıyla, 15 Nisan 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak kurulur. Bunlara 2012'de Güzel Sanatlar Fakültesi eklenir. Kırşehir'de yetişen, ülkemizin güzide sanatçılarından Neşet Ertaş'ın vefatı üzerine Ahi Evran Üniversitesi Senatosu'nun teklifi ile bu fakültenin adı, 2013'te "Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi" olarak değiştirilir.

Üniversitede, ilk rektör atamasının yapıldığı 17 Mayıs 2007 tarihinde, iki fakülte, iki yüksekokul ve dört meslek yüksekokulu olmak üzere 8 birimde, toplam 7.300 öğrenci eğitim-öğretim görür. Aynı tarihte üniversitede, beş profesör, dört doçent, 59 yardımcı doçent, 62 öğretim görevlisi, 25 araştırma görevlisi ve 19 okutman olmak üzere toplam 174 akademik, 148 idarî personel görev yapar.

2014 yılı itibariyle yeni açılan fakülte, yüksekokul ve enstitülerle birlikte fakülte sayısı yedi, yüksekokul sayısı dört, meslek yüksekokul sayısı yedi ve enstitü sayısı üçe ulaşır. Ahi Evran Üniversitesi'nde halen 22 profesör, 36 doçent, 153 yardımcı doçent, 152 öğretim görevlisi, 47 okutman, 191 araştırma görevlisi ve 16 uzman olmak üzere toplam 617 akademik ve 361 idarî personel görev almıştır.

Gelişmeye devam eden Ahi Evran Üniversitesi, eğitim kalitesini yükseltmek için, teknolojik gelişmeleri takip ederek, bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmalarını desteklemektedir.

Üniversite, adına uygun olarak Ahilik kültürüne sahip çıkan bireyler yetiştirmeyi, etik değerlere sahip çıkarak, evrensel bilime katkıda bulunan üniversitelerden biri olmayı öngörmektedir. Kurum kimliğini ve kültürünü geliştirerek, bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkıda bulunmayı, akademik özgürlüğü genişletici uygulamaları, gelişime açık ve toplumla özdeşleşen projeler geliştirmeyi hedef alan üniversitenin merkezi, Kırşehir'dedir.

Üniversite, Kırşehir il merkezinde, Bağbaşı, Merkez, Aşıkpaşa ve Sağlık Yerleşkesi olmak üzere dört yerleşkeye sahiptir. Ayrıca Kırşehir'e bağlı ilçelerde, Kaman, Mucur, Çiçekdağı, Akpınar, Boztepe Yerleşkeleri, Kırşehir Sıdıklıbüyükoba Köyü Hirfanlı Baraj Gölü kenarında Ahi Evran Üniversitesi Bahçe Bitkileri Araştırma Birimi bulunmaktadır.

Üniversite, kapalı spor salonları, yeşil alanları, bitmek üzere olan Ahi Evran Üniversitesi Camii, Kongre ve Kültür Merkezi binası, kafeteryaları, Olimpik Atletizm Pistli Stadyumu, Anaokulu ve Kreş binası, Açık Tenis Kortu ve Çok Amaçlı Saha, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi gibi tesislere sahiptir. Kırşehir Merkez Yenice mahallesindeki Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, restore edilerek kullanılan Hacıbey Konağı'nda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ahi Evran Üniversitesi, yeni bir kurum olmasına rağmen kısa sürede hızlı büyümüştür.

Kudret SAYLAM

AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ KIRŞEHİR EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yayın hayatına, 2000 yılında başlamıştır. Eğitim alanında, Türkçe ve İngilizce olarak yazılmış bilimsel çalışmalara yer veren dergi, hakemli, açık erişimli bir yayın organıdır. Kurum dergisi olarak Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni, Ahi Evran Üniversitesi Rektörü Kudret Saylam'dır. İlk yıl tek sayı çıkan dergi, 2008'e kadar yılda ikişer, 2008 ve 2009'da üçer sayı, 2010 ve 2011'de dörder sayı, 2012'den itibaren yılda üç sayı olmak üzere Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayımlanmıştır. Halen XV. cildin Nisan sayısı çıkarılmış bulunmaktadır.

Kesintisiz on beş yıldır çıkarılan dergi, Ulakbim Sosyal Bilimler Veri Tabanı, 2009 yılından itibaren EBSCO "Academik Search Complate", ASOS, DOAJ ve Türk Eğitim İndeksi veri tabanlarında yer almaktadır. Onun için 2010'dan sonra yayımlanan makalelerin İngilizce özü (Summary) de verilmektedir. Derginin, dünyanın değişik üniversitelerinden zengin bir akademik danışma kurulu vardır.

Yayın ilkelerine göre, her sayıdaki Türkçe ve İngilizce 15 özgün makale yanında, bir de ulusal veya uluslararası araştırmalara dayandırılan derleme makale yayınlamayı öngörmektedir. Eserlerin telif hakkı, yazarlardan, sözleşme ile ücretsiz alınmaktadır. Editörler tarafından yayın ve yazım kurallarına uygun bulunan makale, alandan en az iki hakem tarafından değerlendirildikten son-

ra usulüne göre yayımlanmaktadır. Spor, tarih, coğrafya, fen gibi bilim dalları alanında 546 civarında makale çıkmış bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, I-XV, (2000-2014); http://kefad.ahievran.edu.tr/, (Erişim: 04-15 Mayıs 2014)

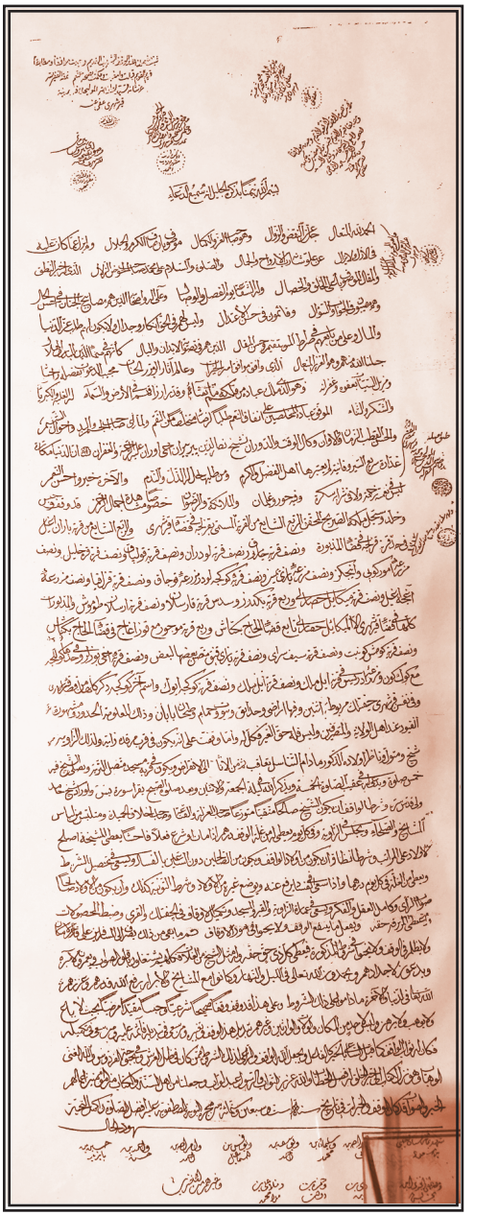
Caner ARABACI

AHİ EVRAN VAKFİYESİ

Kırşehir'deki Ahi Evran vakfiyesinin aslı mevcut değildir. Arapça olarak tanzim edilen asıl vakfiyeden muhtelif tarihlerde kopya edilen ve asıl vakfiyenin sûreti olduğuna dair Kırşehir'de vazifeli kadılar tarafından tasdik edilmiş olan vakfiye sûretleri mevcuttur. Bu vakfiye sûretlerinden biri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir. İkisi Kırşehir Turizm Derneği'nde çelik bir kasa içinde iken bilahare Kırşehir İl Halk Kütüphanesi (Bugünkü Kırşehir Lütfi İkiz İl Halk Kütüphanesi)'ne nakledilmiştir. Diğeri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir. Vakfiye sûretleri arasında bir fark bulunmamakla beraber Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Lütfi İkiz İl Halk Kütüphanesi'ndeki sûretler 676 (1277) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki sûret ise 706 (1306-1307) tarihlidir. Bu son vakfiyenin, diğer iki vakfiyenin tarihinden farklı olması, muhtemelen kâtibin 676 tarihi yerine sehven 706 yazmasından ileri gelmelidir.

Vakfiye metninin yapısı, klasik vakfiye metinlerine benzer bir özellik gösterir. Bu bağlamda vakfiye, hamd ve sena ile başlar. Sonra vakfedilen mülk veya malların isimleri gelir. Akabinde vakfeden kişinin şartları sıralanır. En sonda ise vakfiyenin tarihi ve şühûdü'l-hâl olarak bilinen şahitlerin isimleri yer alır.

Vakfiye sûretlerinde, Ahi Evran vakfının kimin tarafından kurulduğuna dair bir kayıt mevcut değildir. Sûretlerde Ahi Evran'ın güzel ahlak sahibi, zamanının kutbu, asrının ehli, pîrlerin pîri olarak vasıflandırıldığı; merkadinden (mezarından) bahsedildiği; Ahi Evran Türbesi'ne bitişik camide Cuma ve Pazartesi geceleri sabah namazından sonra Şeyh Hâmid-i Velî (Hamideddin)'nin evradının okunmasının yer aldığı dikkati çekiyor. Ancak hayatta olan bir kimsenin kendisini zamanının kutbu olarak ni-

Ahi Evran Vakfiyesi

telendirmesi, mezarından bahsetmesi ve 805'te (1402) vefat eden Hacı Bayram-ı Velî'nin şeyhi Şeyh Hâmid-i Velî'nin evradının okunmasının vakfiyede yer alması, vakfiyenin Ahi Evran'ın vefatından sonra muhtemelen önceden var olan bir vakfiyeye istinaden yeniden tanzim edildiğini gösteriyor. Bu bağlamda vakfiyenin şühûdü'l-hâl yani şahitler kısmındaki şahıslar arasında ilk başta yer alan Sinan Çelebi bin Mesud'un ise evâhir-i Muharrem 876'da (1471 Temmuzu ortası) Ahi

Mahmud tarafından Ahilik payesi (icazetnâme) verilen şahıs olduğu anlaşılıyor. Bu durum ise Sinan Çelebi'nin hayatta olduğu XV. asrın ikinci yarısında muhtemelen II. Bayezid döneminin (1481-1512) ilk yıllarında vakfiyenin yeniden tanzim edilmiş olabileceğini kuvvetlendiriyor.

Vakfiyenin II. Bayezid döneminde yeniden tanzim edilmiş olması, muhtemelen Fatih Sultan Mehmed (Mehmed II) dönemindeki (1444-1446, 1451-1481) uygulamaların sonucunda meydana gelmiş olmalıdır. Fatih Sultan Mehmed zamanında doğuda ve batıda sürekli yürütülen savaşlar, hazineyi tüketmiş ve gelir kaynaklarını azaltmıştı. Bu duruma bir çare olmak üzere 1476'da Boğdan seferinden döndükten sonra timar ve zeametlerin yeniden gözden geçirilmesini isteyen Fatih, askerî dirlikleri artırmak ve merkezî idareyi daha da kuvvetlendirmek için, vakıf ve mülklerin statüsünün değiştirilmesi yönüne gitmiş ve pek çok zaviyenin vakıf ve mülklerinin statüsünü değiştirerek timara çevirmiştir. Bu durum vakıf ve mülk sahipleri arasında umumî olarak bir huzursuzluk yarattığından II. Bayezid tahta geçince, bu huzursuzluğun önünü almak için, babası tarafından timara verilen vakıf ve mülk arazilerin büyük bir kısmının vakfiyetini ve mülkiyetini geçerli kılmıştır. Bu uygulamanın Ahi Evran vakfı için de geçerli olduğu anlaşılıyor. Zira II. Bayezid devrinde 1485'te tanzim edilen Kırşehir tahririni hâvî Tahrir Defteri'nin baş kısmında, evkaf ve emlake ait olan yerlerin, II. Bayezid tarafından yeniden mukarrer kılındığının belirtilmiş olması, Ahi Evran vakıflarının tamamına veya bir kısmına Fatih zamanında el konularak timara çevrilmiş olduğunu gösteriyor. Bu durum vakfiyenin II. Bayezid devrinde, muhtemelen eski vakfiyenin şartlarına yeni bir takım şartlar eklenmek suretiyle, şahitlerin beyanları mucibince yeniden düzenlenmiş olduğu hususunu daha da kuvvetlendiriyor.

Vakfiye sûretlerinde Ahi Evran Zaviyesi'ne vakıf olarak köy ve mezra gelirlerinin tahsis edildiği dikkati çekiyor. Bu yerlerin önemli bir kısmı Kırşehir'e, bir kısmı ise Hacıbektaş'a bağlıydı. Alfabetik sıra dahilinde bu yerler şunlardır: Ağçaağıl mezrası (1/2 hissesi), Ahibozlar köyü (1/2 hissesi), Arslantomuş köyü (1/2 hissesi), Baranağıl köyü (1/4 hissesi), Büğdüz köyü (1/4 hissesi), Çarık köyü (1/2 hissesi), Gökçelü köyü (1/2 hissesi), Gökçeöyük / Gökçe köyü (1/2 hissesi), Gökkeven (1/2 hissesi), Gümüşkünbet köyü (1/2 hissesi), İdris mezrası (1/2 hissesi), İlmelik köyü (1/2 hissesi), İnceğiz mezrası (1/2 hissesi), Karahalil köyü (1/2 hissesi), Karsalan köyü (1/6 hissesi), Kızılca köyü (1/4 hissesi), Kızılkaya köyü (1/2 hissesi), Kozağaç (1/4 hissesi), Kulpak köyü (1/2 hissesi), Küllüce (1/2 hissesi), Lodran köyü (1/2 hissesi), Mikâilhisarı köyü (1/2 hissesi), Mucur köyü (1/4 hissesi), Seyfsaray köyü (1/2 hissesi), Umurköyü mezrası (1/2 hissesi), Yazıkınık köyü (1/2 hissesi), Yazıyemin mezrası (1/2 hissesi) ve Kırşehir'e bağlı iki çiftlik yer ve burada mevcut tarlalar, bahçeler, evler, hamam ve değirmen.

Vakfiyede, vakfa ait olan yerlerin 1/2, 1/4 veya 1/6 hissesinin vakfa tahsis edilmesi, toprağın tasarruf şeklinde malikâne-divanî sisteminin uygulandığına işaret ediyor. Toprağın tasarruf şeklinde malikâne-divanî sisteminin uygulandığı yerlerdeki arazinin mülkiyeti aslında vakıf veya mülk sahibine ait olmakla beraber vakıf veya mülk sahipleri toprağı işleyen ahaliden sadece toprak kirası istemek hak ve yetkisine sahiptiler. Bu bakımdan toprağın sadece kuru bir mülkiyetine sahip olan vakıf veya mülk sahipleri, toprağı işleyen ahaliden toprak kirası olarak "malikâne hissesi" olarak bilinen bir kira almaktaydılar. Bu kira umumiyetle mahsulün (hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmenden alınan vergi dahildir) beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmişti. Bunun haricinde toprağı işleyen ahalinin vermeğe mecbur olduğu diğer bütün hak ve vergiler ise (bu haklar arasında örf ve âdetler ile toprağın verim kabiliyetine göre değişen ve mahsulün onda birinden yarısına kadar yükselebilen toprak haracı yanında, çift, bennâk, caba, gerdek, tapu, ağnam / koyun vergileri gibi şer'î ve örfî bütün vergiler mevcuttur), "divanî" adı altında doğrudan doğruya Devlet'e, yani orada Devlet'i temsil eden timar ve zeamet sahibine veya âmile ait bulunuyordu.

Vakfiye şartlarına göre vakıf mallar ve gelirleri üzerinde başka bir kimsenin hakkı yoktu. Bu bağlamda vâkıf Ahi Evran'ın mezarı yanında bir zaviye ve mescid yapılacak, zaviye şeyhi beş vakit namaz kılacak, vâkıfa dua ile sabah namazı sonunda Yasin-i Şerif ve Şeyh Hamid-i Veli'nin evradı okunacak, Cuma ve Pazartesi gecelerinde mescidde zikr çekilecekti. Ayrıca vakıf, Ahi Evran'ın neslinden gelen evlatlarınca idare edilecek, bir evladın vakfı yönetememesi durumunda başka bir evlada görev verilecek, vakfın gelirinden mescid ve zaviye tamir olacak, kalan meblağ zaviyeye gelip giden misafirlere harcanacaktı.

Vakfiyedeki şartlar arasında dikkati çeken önemli

hususlardan biri, vakfın Ahi Evran'ın neslinden gelen evlatlarca idare edilmesidir. Bu çeşit vakıflara "Evlatlık vakıf" denirdi. Bu statüde olan vakıflarda, vakfedilen arazinin gelirinin bir miktarı zaviyenin kendi masraflarına ayrıldıktan sonra kalan meblağ zaviyeyi yöneten şeyhin aileleri arasında paylaşılırdı. Zaviye şeyhi öldükten sonra tasarruf hakkı ailesine intikal ettiğinden ailenin en yaşlısı ve en ehliyetlisi olan evlat, şeyhlik makamını işgal ederek vakfı yönetir ve vakfın gelirini aile fertleri arasında paylaştırırdı. Bu durum soydan soya sürüp gittiğinden bu nevi vakıflar "evlatlık vakıf" olarak bilinirdi. Ahi Evran ailesinde babadan oğula intikal eden şeyhlik makamı, Devlet merkezi tarafından berat verilmek suretiyle tasdik olunmakta, icabında Ahi Evran evlatları tarafından ortaklaşa olarak (bervech-i iştirak) tasarruf edilebilmekte ve hatta bu şeyhler vakfın mahsulü toplandıktan sonra nöbet ile misafirleri ağırlamaktaydılar. Nitekim 1485'te zaviye şeyhliğini Ahi Çelebi ve Ahi Sinan ortaklaşa olarak tasarruf etmekteydi. 1584'te ise şeyhlik makamına mutasarrıf olan üç kişiden zaviye şeyhi Hüseyin Çelebi, vakıf mütevellisi Çalabverdi ve vakıf nazırı Sadık'ın nöbet ile misafirleri ağırladıkları anlaşılmaktadır. Ahi Evran Zaviyesi şeyhleri, esnaf teşkilatlarında "şedd ü bend" (kuşak veya peştemal) sarma, yani icazetnâme verme salahiyetine sahip olduğundan icazetnâme merasimi sırasında da kendilerine bazı hediyeler verilmekteydi. Vakfa ait olan yerlerden gelen gelirlere ilaveten hediyeler de zaviye için şüphesiz bir gelir kaynağı olmaktaydı.

Vakfın gelirinin nasıl sarf edildiği ile ilgili tafsilatlı bir bilgi bulunmamaktadır. XVI. yüzyılda Ahi Evran'ın ailesinden olup babadan oğula intikal eden zaviye şeyhi ile yine aynı aileden olan ve vakfın gelirini toplayan vakıf mütevellisine ve vakıf nazırına günde birer akçe verilmekte ve geriye kalan kısım zaviyeye gelip giden misafirlerin ağırlanması için sarf edilmekteydi. Misafirlerin ağırlanması, zaviyelerin en önemli vazifeleri arasında yer almaktaydı. Gülşehri, Ahi Evran'ın hayatta iken misafirlerine ikram ettiği helvayı bizzat pişirdiğini ve Ahi Evran'ın vefatından sonra her gün yüz kişiye yemek verildiğini belirtir. Bu durum Ahilik ve Fütüvvet geleneklerine göre Ahi sofrasının öneminin zaviyede daha da artmış olduğunu gösterir.

Ahi Evran Zaviyesinin esnaf teşkilatları üzerinde bir nüfuzu olmasına rağmen vakfın orta büyüklükte bir kuruluş olduğu görülmektedir. Buna mukabil, aynı bölgede bulunan Hacı Bektaş-ı Velî Zaviyesi hem gelir ve vakıfları hem de bina bakımından Ahi Evran Zaviyesi'nden daha büyük bir kuruluştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *Ali Emiri tasnifi*, Osmanlı İstiklâlinden Önceki Kısım, nr. 2; *TD*, nr. 19, s. 3, 288; TKGMA, *TD*, nr. 139, 56a; VGMA, nr. 608/2, s. 16-17; Muallim Cevdet, *Zeyl alâ Fasl el-ahiyye el-fityân et-Türkiyye fi kitâb er-rıhle li Ibn Battuta,* İstanbul 1351/1932, s. 279-282; Franz Taeschner, *Ein Mesnevi Gülschehris auf Achi Evran* (Kerâmât-ı Ahi Evran tâbe serâhû), Glückstadt - Hamburg 1930; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938, s. 174-176; aynı yazar, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri,* İstanbul 1948, s. 83-85; İlhan Şahin, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıfları", *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 75-95; Mikail Bayram, "Ahi Evren kimdir?", *Türk Kültürü,* XVI/191 (1978), s. 656, not 1; aynı yazar, "Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 12 (1982), s. 523, not 18; Ömer Lütfi Barkan, "Şer'î Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar", *Hukuk Fakültesi Mecmuası,* VI/1 (1940), 156-181; aynı yazar, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller, I, Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,* II (1939), 119-184; Zeki Arıkan, "Hamid Sancağı'ndaki Tîmâr Düzenine İlişkin Araştırmalar", *Tarih Enstitüsü Dergisi,* sy. 12 (1982), s. 101-108; Afet İnan, *Aperçu général sur l'histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman,* İstanbul 1941, s. XVIII-XIX; Franz Taeschner, "Kırşehir'de Ahi Evran Zaviyesinin Mütevellisine Ait 1238/1822-23 Tarihli Bir Berat", (trc. Şükrü Akkaya), *VD,* III (1956), 93-96.

İlhan ŞAHİN

AHİ EVREN VE KIRŞEHİR'DE AHİLİK ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda, İrfan Kaya tarafından hazırlanan (2005) Yüksek Lisans tezi 75+XV sayfadır. Tez giriş, sonuç ve bibliyografya dışında üç bölümden meydana gelmektedir.

Tezin birinci bölümünde Anadolu'nun tarihî ve sosyo-kültürel arka planı üzerinde durulur. Bu bağlamda göç hareketinin sosyolojisi ve göçebe hayat tarzı, iskân politikası, halk Müslümanlığı, Moğol istilası, tasavvufun Anadolu'da gelişimi, Fütüvvet-Melamilik-tasavvuf ilişkisi ele alınır. İkinci bölüm, Ahi Evran ve Ahi teşkilatına ayrılmıştır. Ahi Evran'ın hayatı, kişiliği, eserleri, eğitim anlayışı ve teşkilatı kurması anlatılmış; Ahiliğin fütüvvetle ilişkisi ve Anadolu'da yayılması anlatılır. Üçüncü bölümde, Ahiliğin Kırşehir'de teşkilatlanmasıyla günümüze yansımasının boyutlarını ölçebilmek için dört terzi, iki manifaturacı, iki ayakkabı tamircisi, saatçi, konfeksiyoncu, televizyon tamircisi, kuru temizlemeci, kuyumcu, kasap, kırtasiyeci, keresteci, hırdavatçı, attar ve züccaciyeci olmak üzere 20 Kırşehir esnafı ile mülakat yapılmıştır. Esnafın Ahilik

bilgisini ve Ahi ilkelerini ne denli bilip yerine getirdiklerini ölçmeye yönelik olarak hazırlanan bu sorular ve elde edilen cevaplar da yine bu bölümde paylaşılır. Tez genel bir değerlendirmeyle sona erer.

Ayşe DEĞERLİ

AHİLİK VE DEMOKRASİ

Galip Demir tarafından kaleme alınan kitap (2003) 216 sayfadır. Eser, girişi müteakip üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Giriş başlığıyla verilmiştir. Burada bir kavram olarak demokrasi ve eski Türk kültüründe demokrasi anlayışı ele alınır ve tartışılır. İkinci bölüm Ahilik adını taşır. Bu bölümde ahilik, ahilerin ahlâk rehberi, fetret dönemi, vb. başlıkları altında ahiliğin toplumsal yönleri, toplumsal birlikteki rolü ve demokratik toplum anlayışı içerisindeki yeri ele alınır. Anayasa ve Ahilik adını taşıyan Üçüncü bölümde anayasa kavramı, Türk siyasî hayatında anayasal süreç, ahiliğin sosyal devlet içerisindeki yeri, Atatürk'ün anayasa ve demokrasi hakkındaki fikirleri ve bunların ahi kültürüyle ilişkisi gibi konulara değinilir. Kitabın ekler kısmında Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı'nın faaliyetleri, yayınları hakkında bilgiler verilir. Ahiliğin kuruluşundan tarihî süreçteki gelişimine; toplumsal yönünden modern ekonomik sistemlerle olan ilişkisine kadar birçok konuda çalışmaları bulunan Galip Demir'in bu kitabı ahiliği modern hayata tatbik ve ondan yararlanma amacıyla yazılmıştır. Özellikle demokrasinin en önemli sorunlarından biri olan sosyal devlet anlayışının birçok özelliğinin ahilik kültürü içerisinde yer aldığını vurgulayan yazarın konuyla ilgili farklı çalışmaları da bulunmaktadır.

Aziz AYVA

AHİ EVRAN VE AHİLİK

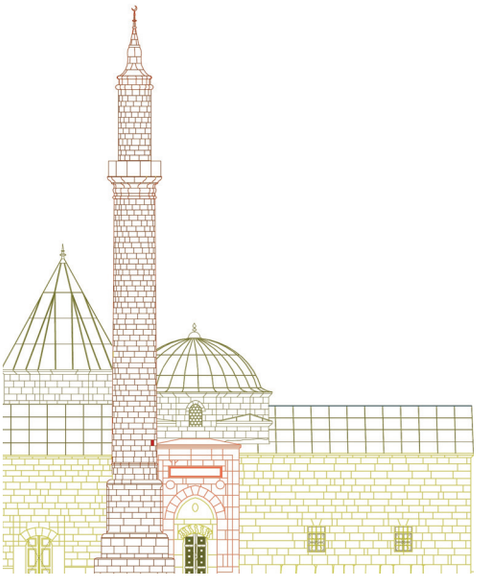
Mehmet Fatih Köksal tarafından kaleme alınan kitap (Kırşehir 2011), iki bölüm ve 198 sayfadan oluşmaktadır. Birinci bölüm Ahi Evran bahsine ayrılmış olup, burada onun doğumu, adı, eğitimi, Anadolu'ya gelişi, faaliyetleri ve ölümü hakkında bilgiler verilmiş, bunu takiben eserlerinin tanıtımı yapılmış, ayrıca yazılı kaynaklar ve sözlü geleneğe göre menkıbevi kişiliği üzerinde durulmuştur. Ahilik konusunun ele alındığı ikinci bölümde ise önce Ahi kelimesinin kökeni, Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkışı, gelişimi; Mevlevilik ve Bektaşilikle ilişkisi; kaynakları; intisap-icazet ve şed kuşanma törenleri ile helva dağıtma ve şerbet içme geleneğinden bahsedilmiştir. Buna ilaveten Ahiliğin hiyerarşik yapısı, eğitim ve askerî yönü; gedik ve loncaların ortaya çıkışı ve yaren teşkilatı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sosyal sorumluluk, dayanışma, rekabet, tüketicinin korunması, kalite, standardizasyon, toplam kalite yönetimi, mal ve para gibi hususlar Ahilik açısından değerlendirilmiştir. Son olarak da Ahilik tarihi ve kültüründe Kırşehir'in yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(KIRŞEHİR)

Kırşehir il merkezinde Ahi Evran mahallesinde mevcut olan zaviyenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. XIV. yüzyılda basit bir zaviye halinde kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Zaviye üzerindeki muhtelif tarihli kitâbelerden, zaviyeyi teşkil eden binaların çeşitli zamanlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Kuvvetli bir ihtimalle Kırşehir'in henüz daha Osmanlı idaresine girmediği 854 (1450) tarihinde Seydi Beyoğlu Emîr Hasan Bey, zaviyenin türbesi üzerine bir bina inşa ettirmiş ve bu hadiseyi ifade eden bir de kitâbe koydurmuştur. Daha sonra 886'da (1481) Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey bu binayı genişletmiştir. 968'da (1560-1561) ise Ahi Evran'ın ahfadından olan bir şeyh tarafından mescid ilave edilmiştir. Zaviyenin mimarî bakımdan geçirdiği safhalar, zamanla çevresinde inşa edilen yapılarla birlikte onun bir manzume ve külliye haline geldiğini gösteriyor. Bu durum 1233 (1817) tarihinde zaviyenin tamirine teşebbüs edildiği esnadaki tespitlerde de açıkça görülüyor. Bu tarihte etrafı duvarlarla çevrili olan zaviyenin müştemilatını, üzeri kubbeli sekiz oda ile cami ve türbe teşkil etmekteydi. Bu müştemilatın esas kısmının ise kârgir bir medrese olduğu anlaşılıyor. Bu durum zaviyenin bugünkü görünümünden oldukça geniş olduğunu ve zamanla cami ve türbe dışındaki yerlerin ortadan kalktığını gösteriyor.

Zaviyenin hizmetlerinin ve faaliyetlerinin yürütülebilmesi için bir vakıf kurulmuştu. Bu vakıf evlatlık vakıf statüsünde olduğundan şeyhlik makamı baba-

Ahi Evran Zaviyesi (cephe çizimi)

dan oğula intikal ediyordu. Bu makam Kırşehir kadısının arzı ile devlet merkezi tarafından berat verilmek suretiyle tasdik olunmakta, icabı halinde Ahi Evran evlatlarınca ortaklaşa (ber-vech-i iştirak) olarak tasarruf edilmekteydi. Nitekim 1485'te Ahi Çelebi ve Ahi Sinan, 1584'te Hüseyin Çelebi, Çalabverdi ve Sâdık, 1842'de ise Şeyh Ömer ile Şeyh Musa zaviyede müştereken tasarrufta bulunmuşlardır.

Zaviyeye vakıf olarak tahsis edilen çiftlik, köy ve mezraların tamamı Kırşehir bölgesinde yer alıyordu. Ancak köy ve mezraların gelirinin tamamı vakfa ait olmayıp sadece mâlikâne hissesi tahsis edilmişti. Vakıf gelirinden, zaviye şeyhinin ve yine Ahi Evran sülalesinden gelen vakıf mütevellisi ile vakıf nazırının yevmiyeleri verildikten sonra geriye kalana meblağ, Ahi Evran makamını ziyarete gelen misafirlerin ağırlanması için sarfedilmekte idi. Bu arada esnafın da zaviyeye belirli bir aidat ödediği bilinmektedir. Ahi Evran Zaviyesinde zaviye şeyhi, vakıf mütevellisi ve nazırından başka 'taallukat', 'hizmetkârân' ve 'şürekâ' adı altında zaviye ve vakıfla doğrudan ilgili kimselerin olduğu da dikkati çekiyor. 1485'te 'taallukat' adı altında kaydedilenlerin sayısı iki idi. Ahi Evran'ın soyundan geldiği anlaşılan ve Ahi Çelebi'nin oğulları olan bu kimseler, Hüsam ve Şeyh Cafer adıyla bilinmekteydi. Zaviye hizmetinde bulunanların sayısı ise dörttü. Bunlar Mehmedoğlu Hamza, Hacı Beyoğlu Yusuf, Hüseyin Abdal, Şîrmerd (mu tak) adını taşımaktaydı.'Şürekâ' adı altında kaydedilen ve geçimini şu veya bu şekilde vakıftan sağlayan kimselerin sayısı üçtü. Bu kimseler ise Mehmedoğlu Ahmed, Şeyh Hâcib'in oğullarından Hacı İvaz ve Hacı Mahmud idiler.

Ahi Evran Zaviyesi'nin asıl hususiyeti, hiç şüphesiz debbağların ve dolayısıyla esnaf teşkilatının üzerindeki nüfuzuydu. Esnaf teşekküllerinin idarî kadroları içinde yer alan Ahi baba, duacı, yiğitbaşı, kethüda, ustabaşı, çavuş ve bayraktar gibi vazifelilere icazetnâme vermek hak ve salahiyeti Ahi Evran Zaviyesi şeyhlerine aitti. Böyle olmakla beraber bu nüfuzun Osmanlı Devleti'nin her bölgesi için geçerli olmadığı; Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'daki esnaf teşkilatı tarafından tanındığı anlaşılmaktadır. Zaman zaman bazı esnaf teşkilatlarının Ahi Evran şeyhlerinden icazetnâme istemediği görülmekle beraber Devletin merkeziyetçi idaresinde esnaf arasındaki kontrol mekanizmasını sağlayan Ahi Evran şeyhleri, verilen fermanlarla her zaman desteklenmişlerdir. Bu hususla alakalı olarak verilen fermanlarda, esnaf görevlilerinin Ahi Evran şeyhlerinden icazetnâme almaları emredilerek bir defa görevlerine tayin edildikten sonra kendilerine Ahi Evran'ın manevî evlatları olarak saygı gösterileceği; emirlere ve teşkilat geleneklerine uymayan kimselerin dışarıdan müdahale olmaksızın cezalandırılacakları bildirilmiştir.

KAYNAKÇA:

Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938; aynı yazar, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*, İstanbul 1948; Halim Bâki Kunter, "Kitabelerimiz", *VD*, II (1942), s. 434-435; İlhan Şahin, "Ahi Evran Zaviyesine Dair Bazı Yeni Görüşler", *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 95-118; M. Yılmaz Önge, "Ahî Evran Zaviyesi", *DİA*, I, 530-531.

İlhan ŞAHİN

Mimarisi: Yapı günümüzdeki görünüşünü 1964-1972 yıllarında yapılan restorasyon çalışması sırasında almıştır. Ayrıca bu çalışma esnasında sondaj kazısı da yapılmış ve türbelerin yanındaki kare mekân aslına uygun olarak yenilenmiş; taç kapı köklü bir tamirden geçirilmiştir. Türbenin beden duvarlarındaki mozaik ve kalem işi süslemeler kaldırılmış, kiremit olan üst örtüsü bakır levhalarla kaplanarak piramit şeklindeki külahına ejder figürlü yeni bir alem takılmıştır.

Kitabeleri: Yapıya ait altı kitabe günümüze

zemeye kabartma tekniğiyle, etrafı çerçeve içine alınmış ve Arapça, iki satır olarak hakkedilmiştir. Etrafı iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Üst kısımda yazı, ortada rumi-palmet motifi alt kısımda birinde eşkenar dörtgen diğerinde yine rumi-palmet motifi ile tezyin edilmiştir. **Metni;**

إن اللـذين لقيتهـم وصـحبتهم ..
قـل للمقيـم بغـير دار إقامـة ..
صـاروا جميعـا فـي اللحـود ترابـا -
حـان الرحيـل فـودع الأحبابـا

Tercümesi: Kavuştukların ve konuştukların hep lâhitlerde toprak oldular. Oturma evi olmayan yerde oturana söyle: "Göç vakti gelip çattı, sevgilileri bırak artık!"

Ahi Evran sandukasının yanındaki mezarın baş ve ayak şahidesinin kitâbeleri celî sülüs yazı türüyle, taş malzemeye kabartma tekniğiyle ve Arapça olarak hakkedilmiştir. **Metni:**

إنتقـل مـن دار الفنـا(ء) إلـى
دار البقـا(ء) سـيد الـوالهين المجـذوبين
بقيـة إبـدال -I

المتقـدمين والمتـأخرين الشـيخ ارزرومـي
تغمـدالله بغفرانـه صـاحب انشـاء وعمـارة
هـذه المرقـد والصـندوق العبـد المـذنب -II

Tercümesi: I. Vâlihlerin ve meczupların ulusu, geçmiş ve gelecek abdal zümresinin artakalanı Şeyh Erzurumî dâr-ı fenadan dâr-ı bakaya göçtü. Tanrı onu, gufranına büründürsün.

II. Bu merkad ve sandukayı yaptıran, günahkâr kul.....

Ahi Evran Türbesi'nde oval biçimli kitabe üç satırdan oluşmaktadır. Kitabe celîta'lik yazı türüyle, mermer malzemeye kabartma tekniğiyle ve Osmanlı Türkçesi ile hakkedilmiştir. Kitabenin hattatı Adlî'dir. Kitabenin başlangıcında II. Mahmud'un 1235/1820 tarihli tuğrası yer almaktadır.

Külliye, zaviyeli plan şemasını göre yapılmıştır. Sarı renk kesme taş malzeme kullanılan cephelerde taç kapı dışında sade tutulmuş ve süslemeye gidilmemiştir. Taçkapı cepheden dışa taşıntı yapmakta ve beyaz mermer taşı kullanılmıştır. Dıştan iki silme ile kuşatılan taç kapının kitabelik kısmı boştur. Bunun altında iki yanda birer kabara yerleştirilmiştir. Sivri kemer içine alınan giriş kapısının alınlık boş bırakılmış, kapı üstü

gelmiştir. Bunlardan beşi türbede, diğeri ise cami mihrabı üzerindedir. Bu kitabelerden sadece sanduka üzerindeki kûfi yazılı kitabe yapıldığı çağa aittir. Ancak burada tarih bulunmamakta ve yazının çiçekli kûfi yazı türünden hareketle XIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Ahi Evran Türbe kapısı üzerinde bulunan kitabe 0,600,85 m ölçülerinde, celî sülüs yazı türüyle, taş malzemeye kabartma tekniğiyle ve Arapça, üç satır olarak hak edilmiştir. **Metni;**

فـي أيـام السـلطان المعظـم محمـد خـان بـن مـراد
خـان عمـره علـى الدولـة (؟) بـن سـليمان بـك (؟) فـي -
سـنة سـت وثمـانين وثمانمائـة.

Tercümesi: Onu sekiz yüz seksen altı yılında Murad Han oğlu Ulu Sultan Mehmed Hân devrinde Süleyman Beyoğlu Alâüddevle inşa etti.

Ahi Evren Türbesi'nin içinde duvarda bulunan kitabe 0,400,60 m ölçülerinde celi sülüs yazı türüyle, taş malzemeye kabartma tekniğiyle ve Arapça, üç satır olarak hakkedilmiştir. **Metni;**

ارة المباركـة مفخـر الأمـرا حسـن بـك بـن
سـيدي بـك تربـة معطـرة فخـر الفتـوةعمر هذه العم -
أخـي أوران فـي تـاريخ سـنة أربـع وخمسـين ثمانمائـة

Tercümesi: 854/1450 yılı tarihinde Seydi Bey oğlu Emirlerin medarıftiharı Hasan Bey bu mübarek imareti Fütüvvetin yüzüsuyu olan Ahi Evran'ın pak türbesini inşa etti.

Ahi Evran Camii'nde mihrap üzerindeki kitabe 0,300,80 m ölçülerinde celi sülüs yazı türüyle, taş malzemeye kabartma tekniğiyle, etrafı çerçeve içine alınmıştır. Arapça iki satır olup orta yeri son asırda tahrip edilmiştir. **Metni;**

عمـر هـذه الزاويـة لـزخر العـارفين وقـدوة السـالكين
الشـيخ أخـي أوران عليـه الرحمـةبـنى و والرضـوان
بمباشـرة الشـيخ..... وعـن أولاد المـزبور بـإذن السـلطان
سـليمان خـان بـن سـليم خـان فـي تـاريخ سـنة 968

Tercümesi: Bu zaviyeyi âriflerin darlıkta medar-ı istinadı, saliklerin muktedası, rahmet ve rıdvan üzerine olsun, Şeyh Ahi Evran için Şeyh...in ve mezrubun evlâdından....in bizzat işaretiyle, Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman'ın izniyle 968/1560-1561 yılında yapıp imar etti.

Ahi Evran Türbesi'nde bulunan ahşap sandukanın iki tarafında çiçekli kûfi yazı türüyle, ahşap mal-

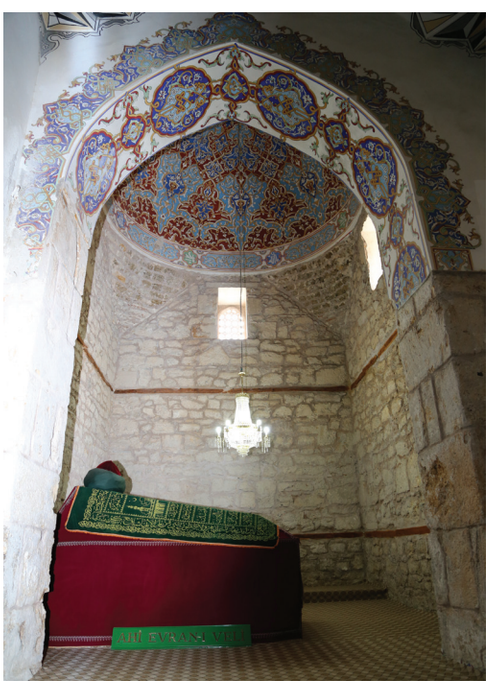
Ahi Evran Zaviyesi (Kırşehir)

lentosu basık kemer şeklindedir. Kapının hemen sol tarafında bulunan minare, binaya XX. yüzyılın başlarında eklenmiştir. Dörtgen prizmal kaide üzerinde silindirik gövde, şerefe ve alemden oluşmaktadır. Kaidenin sol yanındaki yine batı cephesine açılan kemerli bir kapıdan üstü sivri tonoz örtülü, müstakil divanhaneye girilmektedir.

Cami: İki bölümün birinci kısmı, kubbeli bir giriş ile iki yanında yer alan cami ve kuzey tarafındaki divanhaneden oluşmaktadır. Alt katı büyük bir pencere ile kâgir bir merdivenle çıkılan üst katı ise eyvan biçiminde bir açıklıkla giriş bölümüne bakan divanhane, kuzey cephede yer alan alttaki büyük, üstteki küçük iki pencere ile aydınlatılmaktadır. İki basamakla çıkılan bir sahanlıktan geçilerek gelinen taç kapısından, pencereli bir kasnak ile yükseltilmiş, sivri kemerlerin taşıdığı kubbeli giriş bölümüne girilmektedir. Kubbe kalem işi ile süslenmiştir. Bu süslemeler klasik Osmanlı dönemi süslemelerini hatırlatmaktadır. Kubbenin ortasındaki şemsenin etrafındaki sekiz kollu yıldızlardan gelişen ve uçları palmet motifleri ile süslenmiş, kubbe eteğinde palmet motifleriyle, kubbe kasnağında turkuaz renkli geometrik motifler, kubbe kasnağındaki alçı pencerelerde altı kollu yıldım ile tezyin edilmiştir. Kubbeye geçişlerde ise mavi ve yeşil renklerdeki beş kollu yıldız ve eşkenar dörtgen ile süslenmiştir.

Kubbeyi taşıyan güneydeki kemer, karşılıklı üç basamakla çıkılan eyvan biçimindeki mescide açılmaktadır. Tonozun içinde ve duvarlarda yine şemse ve palmetlerle süslenmiştir. Mescidin üstü, doğu ve batı duvarlarının takriben ortasında bulunan karşılıklı iki gömme ayağa oturtulmuş bir takviye kemerinin desteklediği sivri bir tonozla örtülmüştür. Batı cephesine açılan iki küçük alt pencere ile güney duvarındaki küçük bir fevkani pencereden ışık almaktadır. Kıble duvarının ortasında dışa taşıntılı mihrap ile bunun sağında ahşap minber bulunmaktadır. Yarım daire planlı mihrap nişinin üzerinde yarım kubbe kavsara, iki yanda zencerek, kaval ve düz silme ve üstte tepelikle sonlanmaktadır. Mihrap nişinde iki renkli taş ile süsleme yapılmıştır. Mihrabın üstünde bu zaviyenin Kanuni'nin izni ile bir Ahi tarafından 1560 yılında tamir ettirildiğini bildiren kitabe yer almaktadır. Giriş kubbesini taşıyan karşı taraftaki kemer gözü de kuzeydeki divanhanenin duvarına kadar uzanan bir eyvana açılmaktadır. Burada zeminden birkaç basamakla çıkılan bir seki üzerinde bir Ahinin mezarı bulunmaktadır. İkinci kattaki divanhanenin üzeri beşik tonozla örtülü olup güney tarafı ahşap kafeslerden oluşmaktadır.

Türbe: Yapının ikinci kısmı ise zaviye bölümünün gerisinde bunlara bitişik olarak arkalarında inşa edilmiş bir orta sofa ile çevresindeki iki hüc-

Ahi Evran Türbesi

re ve bir eyvandan oluşmaktadır. Giriş bölümünden türbe kısmına cümle kapısının karşısındaki basık kemerli kapıdan girilmektedir. Bu kapının üstünde Dulkadıroğlu Alâeddin Bey'e ait 886 /1481 tarihli kitabe yer almaktadır. Türbe kısmı, orta sofa mahiyetindeki kubbeli bir merkezî mekân ile kuzey ve güneyde yer alan simetrik iki hücreden ve doğuya uzanan sivri tonozlu bir eyvandan ibarettir. Yüksek ve geniş bir kemerle orta sofaya açılan kuzeydeki kubbeli hücre Ahi Evran'ın türbesidir. Kubbede klasik Osmanlı dönemi süslemelerini hatırlatmakta ortasındaki dairenin etrafındaki sekiz kollu yıldızlardan gelişen ve uçları palmet ve rumi motifleri ile süslenmiş, içlerinde kûfi hatlı Allah'ın isimleri yazılmış olup bunların gerisinde palmet-rumi motifi kubbeyi tezyin etmiştir. Türbe zemini birkaç basamakla çıkılan bir seki halinde yükseltilmiş ve buraya Ahi Evran'ın mezarını sembolize eden büyük fakat sade bir ahşap sanduka yerleştirilmiştir. Evvelce burada yer alan ve külliyeyi tarihlendirmede yarayan kûfi hatlı Şeyh Erzurumî'ye ait olduğu anlaşılan bitkisel süslü ahşap sanduka halen Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilmektedir. Türbe, kuzey ve doğuya açılan alçı şebekeli birer fevkani pencere ile aydınlatılmıştır. Alçı şebekelerde geometrik bitkisel motifler Mahmut Akok'a aittir. Doğudaki eyvana kime ait oldukları tespit edilemeyen çok sade altı ahşap sanduka yer almaktadır. Bu eyvan doğudan kemerli bir üst pencere, diğer üç yönden de küçük birer alt pencere ile aydınlatılmıştır. Güney duvarında, Hasan Bey'in emriyle 854/1450 yılında inşa edildiğini gösteren kitabe bulunmaktadır. Orta sofanın güneyindeki kubbeli oda, zaviyeye bitişik evlerin istimlâkinden sonra hafriyatla meydana çıkarılan orijinal temelleri üzerine yeniden yapılmıştır. Bu oda halen Ahi Evran'a ve Ahilere ait belge ve eşyanın teşhir edildiği bir sergi mahalli olarak kullanılmaktadır.

Çeşme: Külliye avlusu içindeki çeşme sivri kemerli, tek cepheli, tek lüleli ve bağımsız çeşmelerdendir. Üzerinde kitabesi bulunmayan çeşme XIX. yüzyıl özelliği göstermektedir.

KAYNAKÇA:

Fr. Taeschner, "Legendenbildung um Achi Evran den Heiligenvon Kırşehir", *WI* (özel sayı: Festschrift F. Giese), Leipzig 1941, s. 62-70; Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *VD,* sy. 2 (1942), s. 431-456; Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *VD*, sy. 2 (1942), s. 253-261; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, I, Kırşehir 1947; aynı yazar, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri*, İstanbul 1948; Semavi Eyice, "Erken Devir Osmanlı Devrinin Bir Sosyal Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İÜİFM*, 1962-1963, s. 20; İlhan Şahin, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 1(1985), s. 225-241; aynı yazar, "Osmanlı Devletinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülahazalar ve Vesikalar", *Ahilik ve Esnaf: Konferanslar Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul 1986,s. 159-174; aynı yazar, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıfları", *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 75-95; aynı yazar, "Ahî Evran", *DİA*, I, 529-530.

Ali BORAN

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(KÜTAHYA)

Kütahya şehir merkezinde bugün İstiklal mahallesi olarak bilinen Ahi Evran mahallesinin Cennet Çeşme sokağındaki Ahi Evran Mescidi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Zaviyenin, Ahilik geleneğinde debbağların ve esnafın piri olarak kabul edilen Ahi Evran adına kurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı tahrir defterlerinde ismi "Hacı Evran Zaviyesi" olarak geçen; yöre halkı arasında ise "Ahi Evran Tekkesi" olarak söylenen yapının içinde dört adet merkad bulunmaktadır. Bunlardan en baştakinin Ahi Evran'a ait olduğuna inanılır. Sâkıb Mustafa Dede, Ahi Evran'ı Mevlevi şeyhlerinden olup Kütahya'da Mevleviliğin yayılmasını sağlayan Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 1373) müritleri arasında gösterir.

Zaviyenin vakıfları, şehrin dışındaki bir parça arazi ile zaviye yakınındaki bir bahçeden oluşmaktaydı. Yıllık geliri 1530'ta 110 akçeydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 369, s. 31; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 109; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2011, s. 20, 30; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Kahire 1283, s. 86; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 90, 94; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 361; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 265-266.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

Mimarisi: Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı, kerpiç malzemeden inşa edilmiş toprak sıvalı, üzeri kiremit kaplı eğimli çatı ile örtülü basit bir yapıdır. Yapının kuzey, güney ve doğu cephelerinde birer penceresi vardır.

Yapıya doğu cephedeki birkaç basamakla ulaşılan sade bir girişle ulaşılmaktadır. Yapının içi iki bölüm halinde ele alınmıştır. Ahşap bir korkulukla birbirinden ayrılan iki bölümden güneydeki türbe, kuzeydeki ise zikir yeridir. Üst örtüye

destek olan ahşap bir direğe bitişik olarak yapılmış korkuluk, palmet şeklinde tepeliklerle sonlanan ahşap dikmelerden oluşmaktadır. Türbe bölümündeki sandukaların baş ve ayakucu şahideleri devşirme malzemedendir.

Kuzey taraftaki zikir odasına korkulukla ayrılmış koridorun kuzey ucunda yer alan kapıdan geçilerek girilmektedir. Odanın doğu duvarından küçük bir ocak nişi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-82, s. 361.

Mustafa ÇETİNASLAN

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(ANKARA)

Ankara'nın merkezinde Ahilerin piri Ahi Evran adına onun halifeleri tarafından kurulmuştur. Zaviyenin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber muhtemelen XVI. yüzyıl öncesinde yapılmıştır. Nitekim 1530 tarihli tahrirde zaviyenin vakıf gelirleri kayıtlıdır. Zaviyenin bu yıla ait geliri, Subaşı hamamı hissesi, bir dükkân ve değirmen kirasından toplam 1482 akçe idi. Ayrıca Beypazarı'nda da zaviyeye ait arazi icar gelirleri vardı. Tarihî süreçte Beypazarı'nda da bağımsız bir zaviye oluşmuş görünmektedir. Nitekim 1277'de (1863) Beypazarı'nda bu adla bir zaviye bulunmakta idi. Bu yılda mezkur zaviyenin mütevellisi Hacı Mehmed ve İbrahim adlı kişilerdi. 1277 (1863) ve 1279 (1865) yıllarına ait iki senelik vakıf muhasebesinde, dükkân icarından oluşan vakfın geliri toplam 5460 kuruştu. Giderler ise genelde maaş ve taam (yemek) masrafları için ayrılmıştı. XIX. yüzyılda da faal bir durumda olduğu anlaşılan zaviyenin daha sonraki dönemi için bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, EV.MH, nr.1948/103; VGMA, nr. 1970/19; nr. 1974/193; nr. 1972/10; nr. 2109/125; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 115.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(KONYA)

Konya Debbağhanesi'nde yer almaktaydı. Bu yer, İsmet Paşa İlkokulu'nun solundaki boşluğun kuzeyinde, bugünkü elektrik trafosunun bulunduğu yere tekabül etmekteydi. Zaviyeye Debbağhane Tekkesi de deniyordu. Zaviyenin tesis tarihi ve bânisi bilinmemektedir. Zaviye ile ilgili en erken tarihli belge, 22 Rebiülevvel 1081'de (9 Ağustos 1670) Hacı Mustafa adlı bir hayırseverin, Debbağhane Tekkesi'ne bundan yedi sene önce borç olarak vakfettiği para ile ilgilidir. Bu durum Konya'daki Ahi Evran

Konya Ahi Evran Zaviyesi'nin yerinde elektrik trafosu bulunmaktadır. (solda)

Zaviyesi'nin bu tarihten önce Osmanlı döneminde inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Zaviye ise şehrin Ahi babalarının önderliğinde yaptırılmış olmalıdır. Adı zaman zaman tekke olarak da geçen ve debbağhanenin yanına inşa edilen zaviyenin, geniş ve boş bir alana yapıldığı anlaşılıyor. 1926 yılı kadastro çalışmaları sırasında Ahi Evran Zaviyesi, kerpiç bina olarak gösterilmiştir. Bu binanın içindeki odalardan biri, Ahi Evran Türbesi olarak biliniyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Debbağhane mahallesindeki bu yer, 1877'de tedrisata başlayan Fevziye Medresesi'nin bitişiğinde idi. Zamanla metrûk bir hale gelen bu yer, avlusuyla birlikte 864 m^2 genişliğinde bir sahaya oturuyordu. 1930'lu yıllarda medrese ile birlikte yıktırılmış ve arsası üzerine İsmet Paşa İlkokulu yaptırılmıştır. Konya Kadastro Heyeti'nin hazırladığı 24 Nisan 1931 tarih ve 495/102 sayılı tutanağa bakılırsa, Ahi Evran Zaviyesi'nin sokağı, altıncı parseldeki Fevziye Medresesi'nin güneyinde, medreseye ait mes-

cidin doğusuna kadar uzanıyor ve buradan Sarı Hafızoğlu Medresesi sokağına çıkıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3260, s.153,155; Yusuf Küçükdağ, "Ahi Evren Zaviyesi", *Konya Ansiklopedisi*, I, Konya t.y, s. 109-110.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(TOKAT)

Tokat'ta bulunan zaviyenin Osmanlı öncesinde muhtemelen XIII. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde zaviyenin vakıfları ile ilgili ilk bilgilere 1455 yılında rastlanır. 1574 yılında zaviyenin vakıfları Artukabad, Zile ve Kazabad'a bağlı bazı köylerin malikâne hisseleri ile Tokat çarşısında 12 dükkân ve Tokat çevresinde bazı bahçelerin senelik kiralarından oluşmaktaydı. Toplam geliri ise 19033 akçe idi. Zaviyenin görevlileri şeyh, imam, nakîb (şeyh vekili), ferraş (temizlikçi), tabbâh (aşçı), kâtip ve hafız idi. Görevlilere bu gelirlerden maaşları verildikten sonra kalan meblağ, zaviyeye gelip giden kimseler için sarf edilmekteydi. Zaviyenin gelir kaynakları ve görevlilerine dair bilgilerin, daha sonraki yıllarda da bazı değişikliklerle devam ettiği görülmektedir. 1772'de zaviyenin sadece gelir sağlayan köylerindeki yıllık geliri 140, 1795'de 71 ve 1814'de ise 107,5 kile hububat idi. 1874 yılından itibaren tutulan muhasebe defterlerinde gelir sağlayan köyleri ve mezralardaki yıllık toplam gelir 23.571 kuruş; 1918 yılı muhasebesinde Tokat varidatı, Zile varidatı ve bağlar geliri olmak üzere toplam 4544 kuruştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 42; nr. 19, s. 257-259, 272, 274; nr. 79, s. 24; nr. 387, s. 433, 436; BOA, *C.EV*, nr. 1829, 1867, 1881, 2981, 5812, 5813, 7366, 9634, 10589, 10920, 16447, 18407; *TŞS*. nr. 1, s. 229-230; nr. 2, s. 23; nr. 19, s. 36/1; nr. 21, s. 108-109; nr. 22, s. 55-56/2; nr. 24, s. 23/1; nr. 26, s. 11-120/3; nr. 28, s. 8/2, 16-17/1; nr. 29, s. 168-169/1; nr. 31, s. 74/1; nr. 33, s. 78/2; nr. 48, s. 81-84; nr. 53, s. 21-22/2, 24-25/2, 127-128/1, 129/1, 194/2; TKGMA, *TD, nr.* 14, s. 34b; VGMA, nr. 450, s. 12/411; Ali Açıkel, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç (*ed. Kemal Çiçek*)*, Haarlem-Ankara 2001, s. 233-234; Ahmed Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 141; Ali Açıkel, "Osmanlı Döneminde Tokat Kazası'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu,* 15-17 Ekim 2008 Kırşehir, Bildiriler, Ankara 2011, I, s. 9-13.

Ali AÇIKEL

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(KONYA-YENİCEKAYA)

Konya kazasına bağlı Yenicekaya köyünde idi. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) tutulan vakıf tahrir defterinde ismi geçmektedir. Daha önceki kayıtlarda adına rastlanmaması, XVI. yüzyıl ortalarına doğru inşa edildiğini gösterir. Zaviyenin, adı geçen köyün sınırında, farklı yerlerde 10 kıta arazisi vardı. Geliri, gelip-geçen yolcular için sarf edilmekteydi. Muhtemelen zamanla metrûk bir hale gelmesinden dolayı XVII. yüzyıl kayıtlarında ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 119.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(GÜMÜLCİNE)

Batı Trakya'da Gümülcine'de bulunmakta idi. Zaviye ile ilgili ilk kayda 1455 yılında rastlanır. Bu kayıtta zaviyenin "hariç ez-defter" olarak kaydedilmesi, bir önceki tahrirde var olduğunu; ancak o sırada kaydedilmediğini gösterir. Bu durum zaviyenin 1455'ten önceki yıllarda kurulduğuna bir işarettir. Zaviyenin oldukça az bir gelire sahip olan vakfı "Vakf-ı Debbağlar Ahisi" olarak kaydedilmişti. 1530 yılına ait kayıtlarda zaviyenin dericiler tarafından kurulduğu belirtilir. Bu durum vakfın hem aynı meslek gruplarınca devam ettirildiğini hem de meslekî bakımdan Kırşehir'deki Ahi Evran zaviyesi ile olan bağını da gösterir. Zaviyenin vakıf akarları arasında iki dükkân, bir palamut değirmeni ve birinde yedi, diğerinde bir ev olan iki arsası mevcuttu.

KAYNAKÇA:

BAO, *TD*, nr. 167, s. 14; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC O.89, s. 30; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VIII, İstanbul 2003, s. 37-39; M. Kiel, "Gümülcine", *DİA*, XIV, s. 268-270; İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA*, I, s. 529-530.

Levent KAYAPINAR

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(KAYSERİ)

Sultan I. Gıyaseddin tarafından Ahi ve Bacı teşkilatı mensuplarına çeşitli iş kolları için ayrı bölümlerin yer aldığı bir sanayi sitesi kuruldu. Kendisi bir debbağ olan Ahi Evran'ın evi bu sanayi sitesinin ortasında yer alan cami ve zaviyeye bitişikti. Şeyh Kirmânî de, Kayseri'de sur içindeki Ahilere ait Debbağlar Çarşısı ile Külahdûzlar Çarşısı arasındaki mescide bitişik Hânkahta ikamet etmekteydi.

Moğollar, Kayseri'yi kuşattığında karargâhlarını bugünkü Talas caddesi, Yoğunburç ve Han Camii civarı olan eski Debbağlar mahallesinde kurdular. Şeyhi ve kayınpederi Kirmânî ile birlikte Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran, debbağ olduğundan hemen bir debbağ atölyesi kurmuştu. Anadolu'ya has hem âdâb ve erkânı hem de merkezî, bürokratik ve hiyerarşik bir teşkilat olarak Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran, zamanla kurduğu debbağ atölyesinin büyümesi, işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbağlar mahallesi adıyla yeni bir mahalle tesis edilmesini sağlamıştı. Debbağlar mahallesinde inşa ettirdiği zaviyeden Anadolu'daki Ahileri idare eden Ahi Evran, bu yönüyle esnaf birliklerinin lideri ve şeyhi olarak görev yapmaktaydı. Bu mahalle, XVI. yüzyılda şehrin en büyük mahallesi durumuna gelmiştir. Yaklaşık 600 nefer nüfusu barındıran mahalle, son zamanlara kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir. Ahi Evran'a ait zaviye ve mescid de bu mahallede idi.

Tabbağin mahallesindeki Ahilere ait dergâh, günümüzde Talas caddesi Seyyid Burhaneddin Bulvarı'nın batısında Seyyid Hazretlerinin mescidi olarak kabul edilen Hakırdaklı Mescidi'nin güneyinde, Döner Kümbet'in güney batısında eski mahalle yıkılırken ortaya çıkmış olan kalıntıların bulunduğu yerdeydi.

KAYNAKÇA:

Ronald C. Jennings, "The Population Society and Economy of the Region of Erciyes Dağı in the Sixteenth Century", *Contributions a Histoire Economique et Sociale de L'Empire Otoman*, Paris 1983, s. 160, 188; Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadî Dervişler", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000, Kayseri)*, Kayseri 2000, s. 43-44; A. Vehbi Ecer, "Ahi Evren'in Kayseri'de Yirmi Yılı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998, Kayseri)* Kayseri 1998, s. 127; Sebahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977, s. 18-19; Mehmet Çayırdağ, "Vakıf Belgelerine Göre Kayseri'de Ahi Evren ve Ahilikle İlgili Kayıtlar", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 183; Selahattin Döğüş, "Anadolu'da Ahiliğin Kuruluş ve Gelişmesinde Kayseri'nin Rolü", *IV. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003, Kayseri)*, Kayseri 2003, s. 153-154; A. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003, Kayseri)*, Kayseri 2003, s. 272.

Mehmet İNBAŞI

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(SAMSUN)

Samsun şehir merkezi Pazar mahallesinde idi. XVI. yüzyıldan önce Ahilerin piri Ahi Evran adına onun müntesibleri tarafından kurulmuş olmalıdır. 1530 tarihli tahrirde zaviyenin vakıf kaydı bulunmaktadır. 1210'da (1797) tekyenişin ve zaviyedârlık görevleri günlüğü 70 kuruş olmak üzere evlâd-ı vâkıftan Ali bin Osman'a tevcih edilmişti. 1841 yılında vakfın iki adet tarlası ve çok sayıda bag-bahçe icar geliri vardır. Ancak şer'iye sicillerine yansıdığı kadarıyla vakfa ait yerler, Kızılcuk dibinde Ali Hafız'ın bağı ile değiştirilen zeytin bahçesi ile arsasında on bir adet ağaç, Müftüoğlu İbrahim'in bağ icarı, Said Ağa'nın bir adet tarlası icarı, Kara Samsun'da bir tarla, bir adet Cezayirli tarlası, Çatal Mağara önünde bir tarla icarı, Kör Çesme yakınında defterle sabit elli bağ ve bahçe idi. Zaviyenin zengin vakıfları, Cemaziyelevvel 1286 (22 Agustos 1871) tarihli muhasebe kayıtlarına da yansımaktadır. Zaviyenin sonraki süreçte izine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV*, nr. 21171; *EV.MKT*, nr. 298/62; nr. 486/98; *EV.MKT.CHT*, nr. 610/88; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım, II, Ankara 1997, s. 659; Mehmet Beşirli, "19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu Bildirileri,* (Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun 2006, s. 481.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(GAZİANTEP)

Antep kazasına bağlı Saz Avn köyündeydi. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde faal olduğu anlaşılan zaviyenin evâsıt-ı Muharrem 938 (24 Ağustos-3 Eylül 1531) tarihinde şeyhliğini Ahi Haydar b. Ahi Ali yapıyordu. Zaviye muhtemelen bu tarihten önce inşa edilmiştir. Köyde vakıf akarı içinde yer alan harap değirmenin güneyi zaviye binası, doğusu ve kuzeyi ise nehirle çevriliydi. Vakıf gelirleri arasında bulunan harap tahun değirmeni, köy ahalisinden üç kişi tarafından onarımı yapılarak tekrar faaliyete başlamış ve üç hisseye ayrılan gelirin biri zaviye ihtiyaçlarına ayrılmıştı. Zaviye ve vakfına dair sonraki yüzyıllarda bir kayda rastlanmaması, zaviyenin kapandığını ve vakfının dağıldığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Gaziantep Şer'iyye Sicilleri, nr. 1874, s. 25.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(bk. DEBBAĞLAR AHİSİ ZAVİYESİ)

AHİ EVRAN ZAVİYESİ
(bk. AHİ BAYRAM ZAVİYESİ)

AHİ EVRAN ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Konya'daki Ahi Evran Zaviyesi'ne ait vakfiye, Emrullah kızı Hâcce Âsiye Hatun tarafından 2 Recep 1097'da (25 Mayıs 1686) tescil ettirilmiştir. KŞS, nr. 31, s. 80'de kayıtlı olup girişteki dua bölümü Arapça, sonraki bölümleri ise Türkçe'dir. Tescil sırasında Mustafaoğlu Hacı Recep mütevelli olarak tayin edilmiştir.

Ahi Evran Zaviyesi Vakfiyesi

Hâcce Âsiye Hatun Konya'nın Zincirlikuyu mahallesinde bulunan bir örtme, bir ihata duvarı ile çevrili avlu, bir su kuyusu ve ağaçları bulunan evini, sekiz tahta ve Aydenk tabir olunan iki hark bağını vakfedip, buradan elde edilen gelirin Konya Debbağhanesi'ndeki Ahi Evran Zaviyesi'nde, Aşure Günü'nde Mevlid dinlemek üzere toplanmış Müslümanlar'ın fakirlerine yemek yedirilmesini şart koşmuştur.

Vakfın kurucusu Hâcce Âsiye Hatun, vakfettiği ev ve bağların, bir mülkle mübadele etmek gibi hileli yollara başvurarak satılmalarını kesinlikle yasaklamıştır. O bu şartı, vakfedilen malların mübadele ile el değiştirirken zamanla yok olmasından endişe ettiği için koymuş olmalıdır. Onun bu konudaki düşüncesini destekleyen başka şartlar da vardır. Nitekim mevkufatın kısa süreli icara verilmesini yani icâre-i tavîle ile kiraya verilmemesini şart olarak koyması bunlardan biridir. O, uzun süre kirada kalması durumunda, vakfa gelir kaydedilen kiranın enflasyon sonucu zamana ayak uyduramayacak hale geleceğini, başka kiracının vakfı aradan geçecek uzun bir süreden sonra kendi mülkü haline getireceğini ve bu olumsuz gelişmeler sonucu vakfın hizmet sahasının daralacağını düşünmüştür.

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H/1687 M Tarihli Vakfiyesi", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 43-62.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ EVRANLI ZAVİYESİ

Niğde'nin Karahisar-ı Develü nahiyesinde olan zaviyenin adına Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) rastlanır. Bu dönemde zaviyenin şeyhliği İlyasoğlu Ahi Has Beğ, hizmetkârlığı ise İlyasoğlu Efendi üzerindeydi. Bağ ve zemin hisselerinden oluşan geliri, gelip geçen yolculara sarf edilmekteydi.

KAYNAKÇA:

Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009.

Doğan YÖRÜK

AHİ EVREN VE AHİ TEŞKİLATI'NIN KURULUŞU

Mikâil Bayram tarafından Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın hayatına dair yazılmış ilk müstakil kitaplardan biridir (Konya 1991). Girişi takiben beş bölümden oluşan eser 200 sayfadır.

Girişte, Ahilik kavramının kelime ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuş; başta Türkiye olmak üzere Batı'da ve İslam dünyasında konu ile ilgili yapılan çalışmaların kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümde Ahiliğin temel düşüncesini oluşturan Fütüvvet kavramının anlamı, tarihçesi ve Fütüvvet teşkilatının Anadolu'ya intikali hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Ahi Evran hakkında menkıbevi bilgi veren kaynakların tenkidi, ardından Ahi Evran'ın gerçek şahsiyeti, Sadreddin Konevi ile mektuplaşması, Şems-i Tebrizi'nin katledilmesiyle ilgisi ve Selçuklu devri kaynaklarında Ahi Evran'a yönelik bahisler yer almıştır. Son olarak yazarın Ahi Evran'a ait olduğunu iddia ettiği 20'ye yakın kitabın muhtevası ve künyesine değinilmiştir. Üçüncü bölümde Ahi Evran'ın hayatı, soyu, tahsil devresi ve Evran isminin ne anlama geldiğine dair bilgi verilerek Ahi Evran'ın Kayseri ve Konya'daki faaliyetleri ile Kırşehir'e niçin yerleştiği konusu üzerinde durulmuş, ayrıca Ahi Evran ve çevresinin Mevlâna ve çevresi ile olan ihtilaflarından bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde Ahi Evran'ın Kırşehir'de 1261 yılında Cacaoğlu Emîr Nureddin tarafından nasıl öldürüldüğü ve ölüm tarihinin tespitine değinilmiş, müteakiben Ahi Evran'dan sonra Ahilerin durumuna dair bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde Fütüvvet teşkilatının Anadolu'da Ahiliğe dönüşmesi, Ahi Evran'ın Ahiliğin kurulmasındaki rolü, teşkilatçılık yönü, ayrıca Ahi teşkilatının yapısı ve fonksiyonu, Ahiliğin niçin Kayseri'de kurulduğu gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak Mikâil Bayram, bu eserde Ahi Evran'ın gerçek şahsiyetinin ve hayatının aydınlığa kavuşturulduğunu ve Ahi teşkilatının kuruluş ve gelişim sürecinin takibinin kolaylaştığını belirtir.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ EVREN VE KIRŞEHİR'DE AHİLİK ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

İrfan Kaya tarafından EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 2005 yılında hazırlanan yüksek lisans tezidir. Doksan üç sayfadan oluşan tez, tarihsel sosyoloji perspektifinde Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran'ı din sosyolojisi açısından incelemeyi amaçlar. Bu bağlamda dönemin sosyal, dinî, tarihî ve kültürel yönlerini açıklamak üzere göçebelik-yerleşik hayat, merkez-çevre, sözlü-yazılı kültür, heterodoks-Ortodoks gibi birtakım kavramsal çiftler seçilmiş; herhangi bir kavramı merkeze yerleştirmeden ve birini diğerine tercih etmeden her ikisini de kabul ederek konunun her iki kavramdan özellikler taşıdığının gösterilmesi hedeflenmiştir.

Tezde göçebe ve yerleşik hayatın sosyolojik tahlili yapılmaya çalışılmış; bu bağlamda göçebe toplum arasındaki dervişlerin, kendi dinsel güçlerini, büyüsel eylemler, mucizevi işler ve kehanetle göstermeye çalıştıkları ve böylece bir halk dinselliğine yol verdikleri belirtilmektedir. Göçebeler arasında aşiret bünyesinden çıkabilecek kadar toprağa yerleşmiş, fakat yerleşik hayatın kurumlarını da henüz kuramamış olan kitlelerin ancak şeyhlerin liderliğinde bir araya gelebildiklerine vurgu yapılmıştır.

Büyük göçün Anadolu'ya getirdiği unsurların, yalnız göçebe unsurlardan oluşmadığı; Anadolu'ya gelen Türkler arasında Orta Asya'da yerleşik hayata geçmiş her çeşit halkın mevcut olduğu ifade edilmiştir. Selçuklu Devleti'nin, bu göçebe kitleleri Anadolu'ya yerleştirirken merkezî devlet otoritesinin korunması ile onların kuvvetli aşiret yapılarını parçalamayı hedeflediği, bu durumun bu kitleler için yerleşik hayatı bir zorunluluk haline getirdiği belirtilmiştir. Bu zorunluluğun Anadolu'ya gelen göçebe kitlelerin dağılan aşiret yapılarının yerine geçecek bir takım birlikler halinde organize olmalarının yolunu açtığı; benzer bir sürecin Osmanlı'nın kuruluşunda da yaşandığı vurgulanmıştır. Göçebelikten yerleşik hayata geçişteki bu değişim sürecinde toplumsal yapının, kendisini dinî tarikatlar veya özel dernekler şeklinde örgütlemek suretiyle koruma yoluna gittiği anlatılmıştır. XII. ve XIII. yüzyılda yaşanan bu çalkantılı dönem boyunca esnaf ve zanaatkârların dağınık gruplar halinde olmaktan ziyade "korunma içgüdüsü" ile birbiriyle dayanışma içine girdikleri ve disiplinli teşkilatlar halinde birleştikleri anlatılmıştır.

Çalışmada merkez ve çevre ayırımı yapılarak merkezin yüksek İslamı, çevrenin de taşra İslamını temsil

ettiği; Ahiliğin ise halk İslamı ve kitabî İslamdan ayrı faaliyet göstermesine rağmen bazı benzer özellikleri birlikte taşıyan farklı bir topluluğu meydana getirdiği belirtilmiştir. Kentsel bir yapıya ihtiyaç duyan Ahiliğin kentle sınırlı kalmadığı, dağ köylerine kadar uzandığı anlatılmıştır. Halk tabakalarının popüler din ile kitabî ve resmî dinin birçok özelliğinin kesişerek Ahi teşkilatında tezahür ettiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Ahilik, çevrede temsil edilen sözlü kültür ile merkezde sahnelenen yazılı kültürün pek çok öğesine sahiptir. Ahiler, sözlü kültürün beslendiği İslam öncesi mitsel inanışlarını devam ettirmişler, yazılı kültürün varlık sebebi olan yerleşik hayatın gereğini kavramışlardır.

Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı, kırsal kesim dindarlığının kendine özgülüğü konusunda oldukça gerçekçi bir tutum içerisinde olmuşlar ve kırsal kesim dindarlığının "heretik" yönüne son derece realist bir yaklaşım sergilemişlerdir. Devlet sanıldığının aksine heterodoks denilen gruplara antipatik davranmamış, bu tarz bir dindarlığın gelişmesi için özel programlar bile uygulamıştır.

Netice olarak bu çalışma, hem Ahiliğin doğuşunu sosyolojik açıdan tahlil etmeye çalışmış hem de kayda değer bazı değerlendirmelerle konunun daha detaylı ve derinlemesine incelenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

Hayri ERTEN

AHİ EYİCE ZAVİYESİ

Hudâvendigâr eyaletinde Kütahya sancağına bağlı Altuntaş kazası Keçiller köyündeydi. Bânisi ve kuruluş tarihi belli değildir. XIX. yüzyılda faal olup 1285 (1868-1869) yılında mütevellisi Yusuf Ağa idi. XX. yüzyılın başlarında zaviye müştemilatı içinde yer alan misafir odaları bakımsızlıktan dolayı yıkılmış, zamanla arsa haline gelmiştir. Misafir odalarının tekrar yapılmasına vakfın gelirinin kifayet etmediği anlaşılıyor. Vakıf akarı toprak gelirinden oluşmaktaydı. Bu gelirin bir kısmı ile zaviyeye gelen giden yolcuların yeme ve içmeleri ile diğer ihtiyaçları karşılanıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3590/201; nr. 3562/119; BOA, *EV,* nr. 16343, 2b; nr. 17742, 2a; *EV.MH*, nr. 1454/110.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ EYNE BEY HÂNGÂHI

Eyne Bey hem Ahi hem de siyasî kimliği olan birisidir. Dolayısı ile Ahi Eyne Bey, Eretna devletine bağlı olarak Erzincan'da hem siyasi hem de kültürel, ticarî ve sosyal faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Erzincan şehir merkezinde bulunan Hânkahını kurmuştur. II. Mehmed döneminde bölgenin Osmanlıların hâkimiyetine girmesiyle Hânkahın vakfiyesi yenilenmiştir. Nitekim 1530 yılında Hânkahın tasarrufu, meşihatlik görevinde bulunan Mevlâna Mehmed'in üzerinde idi. Bu tarihte zaviye evkafının geliri, Erzincan'ın şehir merkezinde malikâne hissesinin yarısı olan 128 akçe haslı zemin ile 3.047 akçe aşar gelirinden oluşmakta idi. Hânkahın giderleri ise meşihat ile Hânkaha gelen giden misafirlerin iaşeleri için harcanmaktaydı. XIX. yüzyılda Hânkahın adına rastlanmaması, zamanla metrûk bir hale geldiğinin veya bir dönüşüm sürecine girdiğinin işareti olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 199, s.39; *XVI. Yüzyılda Erzurum Eyaletinde Vakıflar*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s.136.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ EYNE HOCA ZAVİYESİ

Menteşe sancağına bağlı bugün Denizli'nin bir ilçesi olan Tavas'ın Sudaş köyünde bulunuyordu. Fatih döneminde zaviyeye ait vakıf arazileri timara çevirilmiş; II. Bayezid döneminde tekrar iade edilmiştir. 1562'de zaviye şeyhliği İvazoğlu Ahi Timur'un üzerinde idi. Ahi Timur, zaviye için bir kazan ve iki dığan vakfetmişti. Zaviyeye vakfedilmiş bir çiftlik büyüklüğünde (60-150 dönüm) arazi ve bir parça bağ vardı. Yıllık geliri 1530'da 450 akçe iken 1562'de 600 akçeye yükselmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 550; nr. 338, s. 116; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 73; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 212.

Zekai METE

AHİ EYÜB ZAVİYESİ

Hamid sancağına bağlı Burdur kazasının Karakent köyünde tesis edilmişti. Adına ilk defa 1530 tarihinde rastlanması, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulduğunu göstermektedir. 1530 ve 1570-71 tarihlerinde zaviyeye vakıf olarak tahsis edilen yerler, Karakent köyündeki bazı arazi parçaları idi.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 268; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 135.

Behset KARACA

AHİ FAHREDDİN ZAVİYESİ

Sivrihisar'da tesis edilmişti. I. Murad döneminde (1360-1389) Ahi Fahreddin tarafından kuruldu. I. Murad, zaviyeye Kepen köyünde Dokuz Ağacı mezrasını ve Kuyucak'ta arazi ve bağ yerlerini vakfevetmişti. 1465'te Ahi Hasan tasarrufunda olan zaviye, daha sonraki yıllarda Ahi soyundan gelen bu ailenin yönetiminde kalmıştır. Zaviye ve müştemilatından günümüze herhangi bir şey ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 149; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 52.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ FEKE ZAVİYESİ

Menteşe Beyliği'ne merkezlik yapan ve bugün bir köy haline gelmiş olan Büyük Menderes nehri yakınındaki tarihî Balat şehrinde XIV. yüzyılda inşa edilmişti. Civardaki Kızılöyük köyünde zaviyeye vakfedilmiş bir çiftlik büyüklüğünde (60-120 dönüm) arazi bulunmaktaydı. Ayrıca Menteşe Beyliği'nin Osmanlılar eline geçmesinden sonra önemini kaybeden ve hızla çöküşe geçen ve bugün köy haline gelmiş olan Balat şehrindeki Kara Yakup çarşısında bulunan iki vakıf dükkân da zamanla harap duruma düşmüştü. XVI. yüzyılın başlarında 200 akçe olan vakıf geliri, 1562 sayımında değişmemişti. Zaviyenin yönetim kadrosu hakkında ise kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 514; nr. 338, s. 18; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 129.

Zekai METE

AHİ FEREC ZENCANÎ
(ö. 457 / 1065)

İran'ın Zencan şehrinde doğdu. XI. yüzyılın tanınmış mutasavvıflarından olup, fütüvvet ehlinden bazı kimselerin yetişmesinde rol oynadı. Abdurrahman Câmî'nin eserinde Ebu Abbas Nihavendî'nin müritleri arasında gösterilir ve kabrinin Zencan'da olduğu belirtilir. Hucvirî, Ahi Ferec Zencanî hakkında: "yolu makbul ve gidişatı hoş bir er idi" ifadesini kullanır. Kâbusnâme'de, onun sema ile ilgili düşüncesi: "semâ sudur; su ateşin olduğu yere gerektir. Suyu yine su üzerine dökmek bilgisizlik ve karanlık getirir" şeklinde dile getirilir.

KAYNAKÇA:

Hucvirî Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1996; s. 278; Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme,* II, (çev. Mercimek Ahmed; haz. Atilla Özkırımlı), İstanbul b.y, s. 152; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns: Evliya Menkıbeleri*, (çev. Lâmiî Çelebi; haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 2005, s. 288; Mehmet Rıhtım, "Azerbaycan Tasavvuf Tarihinde İlk Sufiler (VIII-XI. Asırlar)", *Journal of Qafqaz University*, sy. 29 (2010), s. 106-107.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ FETHEDDİN DEĞİRMENİ

Kastamonu'da Ahi lâkabı taşıyan kimselerden biri de Ahi Fetheddin'dir. Ahi Fetheddin'in kim olduğu ve ne işle uğraştığına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kastamonu'daki Veled Fethi Medresesi vakıfları arasında Ahi Fetheddin adlı birisinin değirmeninden elde edilen gelir yer almaktadır. Bu bilgiden hareketle değirmen işlettiği söylenebilir. Veled Fethi Medresesi ismine ve bu medreseye vakfedilen Ahi Fetheddin Değirmeni'ne bakarak Veled Fethi ile Ahi Fetheddin arasında akrabalık ilişkisi olduğuna hükmedilebilir. Evkaf defterlerine göre önceden Kastamonu'da kadılık yaptığı belirtilen Veled Fethi'nin kim olduğu, ne zaman yaşadığı ve medresesini hangi tarihte yaptırdığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1530 tarihinde kayıtlı olduğuna göre, bu tarihten önce yapılmıştır.

Medresenin vakıfları arasında Veled Fethi tarafından yaptırıldığı anlaşılan Kapan Hanı, Beycüğez Hanı, bozahane, boyahane, kazzâzlar, bedesten, kesim evi olan kanara ve kale altında bulunan dükkânlardan elde edilen gelirler ile bahçe ve Ahi Fetheddin değirmeni geliri yer almaktadır. Veled Fethi'nin, yaşadığı dönemde şehrin ileri gelenlerinden birisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü medrese inşa ettirip, iki tane han, boyahane, bozahane, 12 dükkân ve bir değirmen ile dört bahçe vakfettiğinden maddî durumunun iyi olduğu anlaşılır

Medrese erken devirlerde yıkılmış olmalı ki, 1921-22 tarihli şehir plânında isminden söz edilmez. Veled Fethi veya diğer bir deyişle İbn Fethi Medresesi'nin Çay Medresesi ile aynı medrese olduğu söylenmekte; fakat bunun kaynağı bildirilmemektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 438, 599; nr. *456*, s. 19; TKGMA, *TD*, nr. 554, 14b; Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, s. 206; Kemâl Kutgün Eyüpgiller, *Bir Kent Tarihi: Kastamonu*, İstanbul 1999, s. 142.

Ahmet KANKAL

AHİ FETULLAH

Ahi Fetullah Candaroğulları döneminde yaşamış bir ahi önderidir. 865 (1460) Candaroğlu İsmail Bey vakfiyesinde Kastamonu'ya bağlı Sorgun-Gulam nahiyesinin Göçiler köyünde bulunan bir parça arazinin işletmesi, Ahi Fetullah'ın uhdesindedir. Ayrıca burada Ahi Fetullah'ın babasının ismi Mehmed Çelebi olarak kayıtlıdır. Ahi Fetullah'ın timar sahibi Ahilerden biri olduğu anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 582/227; Cevdet Yakupoğlu,"Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslar arası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II, Kırşehir 2011, s. 1078.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ GASASIZ ZAVİYESİ

Kütahya sancağına bağlı Uşak kasabasındaki Ahi zaviyelerinden biridir. XVI. yüzyıl başı Osmanlı tahrir kayıtlarına göre zaviyenin XV. yüzyıl sonlarında âtıl ve harap olduğu anlaşılıyor. Muhtemelen bu sebepten XVI-XVIII. yüzyıllar arasındaki vakıf kayıtlarında vakıflarına tesadüf edilmemektedir. Ahi Gasasız Zaviyesi'nin XV. yüzyıldaki vakıf akarları arasında iki dönüm harap bağ, Uşak Çarşısı'nda dört dükkân yeri ve bir de boyahane vardı. Sonraki yüzyıllarda zaviye kapanmış ve vakıf gelirleri dağılmıştır.

KAYNAKÇA:

M. Murat Öntuğ, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *VD*, XXXII (2009), s. 143-154; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO XIV. Sempozyum Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme*, (ed. Tuncer Baykara), Ankara 2004, s. 211-235; aynı yazar, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", *21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)*, I, İstanbul 2001, s. 201-216.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ GÜVEYİ TEKKESİ

Kütahya şehir merkezinde Ahi Güveyi tarafından kuruldu. İnşa tarihi bilinmeyen tekke bugün ayakta değildir. 1530 tarihli muhasebe defterinde tekkenin vakfı olarak bir parça yer gösterilmekte ve yıllık gelirinin 400 akçeden oluştuğu kaydedilmektedir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 109; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 264; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2278.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ HACI AHMED ZAVİYESİ

Sivas eyaletinin Zile kazasına bağlı Kırlar köyünde idi. Bânisi, muhtemelen XIV. yüzyılda yaşamış olan Ahi Hacı Ahmed'dir. 1455-1574 tarihlerinde zaviyeye ait vakıfların gelirleri, Zile kazasına bağlı Kırlar köyü ile Artukabad kazasına bağlı Yağmur köyünün malikâne hisselerinden oluşmaktaydı. Zaviye ile ilgili daha sonraki yüzyıllarda bir bilgiye rastlanmaması, zamanla ortadan kalktığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 19, s. 117, 274; nr. 79, s. 206, 362; nr. 387, s. 457, 484; *A.DVN.SAD,* nr. 203/2; TKGMA, *TD*, nr. 12, s. 134b, 230a-b.

Ali AÇIKEL

AHİ HACI BABA ZAVİYESİ

Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'da olduğu anlaşılan zaviyenin kuruluş tarihi ve bânisi hakkında şimdilik herhangi bir bilgi mevcut değildir. Tahrir kayıtlarından XV. yüzyılın ilk yarısında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Fatih döneminde (1451-1481) harap durumda idi. Ahi Ahmed'in zaviyeyi tekrar ihya etmek üzere II. Bayezid (1481-1512)'e müracaatıyla, zaviye kendi tasarrufuna bırakıldı. Ahi Hacı Baba adlı bir hayırsever, zaviyenin onarım giderlerinin karşılanması için Kepen köyünde kendi mülkü olan üç parça arazinin gelirini, Ahi Ahmed'in zaviyeye harcaması için bağışlamıştı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 134; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 52.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HACI BEY ZAVİYESİ

Çorum Kılıçviran köyünde Ahi Hacı Bey adına bu zaviye XV. yüzyılda kuruldu. Çorum'da geniş araziler bağışlayan Beyler Çelebi'nin Abdal Ata zaviyesine vakfettiği yerler belirtilirken Hacı Çelebi'nin Kılıçviran (Kılıçören) köyündeki Ahi Hacı Bey Zaviyesi için Yakacık ve Kazkurt köylerini vakfettiği ve daha sonra bu iki köyden elde edilen gelirin yarısını Abdal Ata zaviyesine aktardığı nakledilmektedir.

Ahi Hacı Bey Zaviyesi'nin bulunduğu Kılıçviran köyü, Ahi İlyas köyü ile komşu idi. Ahi İlyas ise Çorum'daki ilk Ahi temsilcilerindendi. Dolayısıyla Ahi Hacı Bey de muhtemelen Ahi İlyas'ın halifelerindendi. XIX. yüzyıl kayıtlarında zaviye ismine rastlanılmamaktadır. Bu durum zaviyenin sonraki süreçte dönüşüm sürecine girdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

Neşet Köseoğlu, "Çorumda Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Minberi", *Çorumlu* , sy. 3, 15 Haziran 1938, Çorum, s. 60; Ahmet Cahid Haksever, "Tarihten Bugüne Çorumda Ahilik ve Ahi Zaviyeleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, I, s.482

H.Mustafa ERAVCII

AHİ HACI HÜSAM

Ahi Şerafeddin şeceresinde Ahi Hacı Hüsam, Ahi Hacı Murad'ın babası olduğu anlaşılıyor. Ahi Şerafeddin'in babası, Ahi Hüsam el-Hüseyni ile karıştırılır. Ankara Ahi önderlerinden biri olan Ahi Hacı Hüsam, XVI. yüzyıl Osmanlı tahrirlerinden anlaşıldığına göre, "Ahi Hüsam Zaviyesi" olarak adlandırılan bir zaviye yaptırmıştır. Torunu Hacı Şemseddin Ahmed'in vakfiyesindeki "Ahi Elhac Hüsam zaviyesine sınır bir medrese yaptırdı" mealindeki cümleden Yeşil Ahi Medresesi'nden önce buranın kurulduğu anlaşılıyor. Sonraki süreçte bu vakıf hesabından zaviyede harcamalar yapılmıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, *Ahi Şerafeddin Şeceresi*; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.115; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 63.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HACI MURAD

Ankara'da kendi adını taşıyan bir mahallesi olan Ahi Hacı Murad'ın yaşadığı dönem kesin olarak bilinmemektedir. Muhtemelen XV. yüzyılda yaşamış olmalıdır. Adını taşıyan mahalle 1601 tarihinde Ankara'nın en kalabalık mahallesi idi.

KAYNAKÇA:

Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Konya 1998, s. 29, 30; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları,* İstanbul 1971, s. 29.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ HACI MURAD MESCİDİ

Ankara'da Ahi önderlerinden Ahi Hacı Hüsam'ın oğlu Ahi Hacı Murad adına inşa edilen mescidin günümüze ulaşan kalıntısı bulunmamaktadır. Ancak şehir merkezinde Ahi Hacı Murad mahallesinde kurulmuş olmalıdır. Osmanlı kayıtlarında mescidin 1463'de gelirinin olmaması, ibadethanenin bu tarihten sonra oluştuğunu göstermektedir. 1513'te ise Ankara merkezden mescid vakfına mülk geliri (797 akçelik) tahsis edilmiştir. 1530 ve 1571 yıllarına ait evkaf kayıtlarında gelir 25.895 akçe idi. Bu durum burayla bağlantılı bir vakıftan ödeme yapıldığını göstermektedir. Mezkur dönemde kadınlar da bu mescide vakıf tahsis etmişlerdir. 1601 ve 1702

yıllarında Ahi Hacı Murad mahallesi olarak geçen bu yerleşim alanında ilk tarihte 18 avarız hanesi, 1702 sonraki tarihte ise 5 avarız hanesi vardı. 1830 yılında 241 erkek nüfusu olan mahallede XIX. yüzyılda mescidin izine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 362; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 201; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s. 147; Hüseyin Çınar, "Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara,* (Uluslarası Sempozyumu Bildiriler), 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s. 313; Şennur Şenel, "XIX. Yüzyılda Ankara'nın Sosyal ve İktisadi Durumu", *Tarihte Ankara,* (Uluslararası Sempozyumu Bildiriler), 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s. 502; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 81.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HACI ZAVİYESİ

Kütahya'nın Altıntaş ilçesine bağlı Karlı köyündeki Tekke mezrasında idi. Arşiv kayıtlarında "Karlı Tekkesi" adıyla da geçmektedir. İnşa tarihi bilinmeyen zaviye bugün ayakta değildir. XVI. yüzyılın ilk yarısında bir çiftliği olan zaviye, XIX. yüzyılda faal bir durumda idi. Daha sonraki tarihlerde ortadan kalkmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 117; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, II/2, (yay. Cevdet Dadaş ve diğerleri), Kütahya 2000, s. 38-39; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2278.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ HALİFE ZAVİYESİ

Ankara'da Bala ilçesi Karacadağ nahiyesine bağlı Gümüşini mezrasında idi. Vakıf belgelerinde Osmanlı Sultanı Bayezid Han'ın, Ahi Halife'nin, cami ve çilehaneler bina edüp halkı irşat etsün deyü vakfını tasdik eylediği kayıtlıdır. Bu vakfın 1530 yılında bölgedeki araziden elde ettiği gelir 580 akçe idi. 1571 yılında da zaviyenin geliri aynı idi. Daha sonra zaviyenin vakıf kayıtlarına rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 204; İbrahim Köse, *1571 Yılı Ankara Vakıfları*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 24-35; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.116.

H.Mustafa ERAVCI

AHİ HAMZA TEKKESİ

Hamid sancağında idarî bakımdan önce Donuzlu Karaağaç nahiyesine, daha sonra Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam)'a bağlı Karaöyük köyündeydi. 1501 tarihinde zaviye şeyhliğini Mehmed Fakih, Mehmedî, Ali, Nebi ve Ebubekir müştereken tasarruf etmekteydi. Aynı şahıslar, 1530'da da zaviyenin şeyhliğini ellerinde bulundurmaktaydılar. Zaviyeynin daha sonraki yıllarda faaliyette olduğuna dair kayıtlara rastlanıyor.

KAYNAKÇA

BOA, MAD, nr. 3331, s. 79; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 250; Mehmet Yaşar Ertaş, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası*, İstanbul 2007, s. 210; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s.135.

Behset KARACA

AHİ HAMZA ZAVİYESİ

Hamid sancağına bağlı Afşar kazasının Barla nahiyesinde yer almaktaydı. 1530 tarihinde Barla nahiyesinde vakıfları olan zaviyenin yeri tam olarak tespit edilememektedir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 315; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 58-59, 61-62; Muammer Göçmen "Eğirdir'de Ahi Zaviyeleri ve Tekkeleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Eğirdir*, 1. Eğirdir Sempozyumu 31 Ağustos-1 Eylül 2001, Isparta 2001, s. 333-344.

Behset KARACA

AHİ HASAN

XIV. yüzyılın başlarında Bilecik ve Bursa bölgesinde yaşamış Ahi önderlerindendir. Âşıkpaşazâde'de "Edebalı'nin kardeşinin oğlu" ve İdris-i Bitlisi'de ise Ahi Hasan'ın babasının adı "Ahi Şemseddin" olarak kayıtlıdır. Bu bilgilerden Ahi Hasan'ın babası Şemseddin'in, Osman Bey'in kayınatası Edebalı'nın kardeşi olduğu, oğlu Hasan'ın da bu çevrede yetiştiği anlaşılıyor. Nitekim Oruç Bey, Osman Gazi zamanında duası müstecab azizler içinde "kayın atası Edebalı, Muhlis Paşa, Âşık Paşa ve Ahi Hasan ile Elvan Çelebi'nin babası vardı" ifadesini kullanır. Bu ifadelerden Ahi Hasan'ın ihlaslı bir insan olarak Osman Bey'in yanında ve yakınında bulunduğu anlaşılır. Os-

manlı kroniklerindeki verilere dayanarak Uzunçarşılı, Orhan Bey'in Bursa kuşatması esnasında Ahi Hasan'ın da bulunduğunu aktarırken, Âşıkpaşazâde Bursa'nın fethindeki rolünü, "Ahi Hasan yanındaki insanlarla birlikte burca tırmandı" ifadesiyle açıklar.

Ahi Hasan ve çevresi, Bursa'nın fethinden sonrada bu şehrin imar faaliyetlerinde önemli rol oynamışlardır. Nitekim Neşri'nin "Beg sarayına yakın bir yerde kendüye bir zaviye yaptırdı" ifadelerinden şehrin inşasında da yer aldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Ahi Hasan ve tekkesi, sadece şehrin inşasında değil, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin, siyasetinin ve hatta beyinin belirlendiği yer olmuştur. Âşıkpaşazâde'deki "ol zamanda olan azizler bilece cem " olmuştu ifadesi, tekkenin ve Ahi Hasan'ın siyasî yapıya yakınlığını ve belirleyici bir unsur olduğunu gösterirken, Osman Bey vefat ettiği zaman oğulları Alâeddin ve Orhan Gazi ve devletin ileri gelenleri, Ahi Hasan'ın tekkesinde toplanarak hem Osman'ın terekesini ortaya çıkarıp hem de oğulları arasındaki görev dağılımını sağlayarak Orhan Gazi'nin bey olarak meşruiyetini sağlamışlardır. Kroniklerde bu mealdeki bilgiler devletin bu süreçteki inşasında Ahi Hasan ve taraftarlarının önemli rol oynadığını göstermektedir. Ahi Hasan'ın ne zaman vefat ettiği ve ailesi ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Bursa'da bulunan Muradiye Külliyesi restorasyon çalışmaları esnasında (Aralık 2013) oğlu Ahi Mehmed'e ait sanduka şeklindeki mezar taşı bulunmuştur. Mezar taşındaki: El-Merhum eş-Şehit Ahi Mehmed bin Ahi Hasan 788 kaydından 1386 yılında Ahi Mehmed'in öldüğü anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Oruç Beğ, Tarihi, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s. 15; Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, (haz. M. Köymen- F. Unat), Ankara 1987, I, s. 138-39; Âşık Paşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (haz. Y. Saraç-K. Yavuz), İstanbul 2006, s. 120; İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Ankara 2008, I, s. 199 ; İ. H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, s. 117.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HASAN BEY ZAVİYESİ

Muğla'nın Ula ilçesinde bulunuyordu. 1530 tarihli kayıtta ismi Ahi Hüseyin okunacak şekilde yazılan zaviyenin, 1562'de zaviyedârı Muhyiddin Fakih idi. Zaviye vakfına tahsis edilmiş gayrimenkuller ise kasaba civarındaydı. Bu yerlerin yedi dönümü Korubüküşü'nde, üç dönümü Kozyaka'da ve bir dönümü de zaviye yakınında idi. Zaviye vakfının yıllık geliri 405 akçe idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 535; nr. 338, s. 100; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 51; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 200.

Zekai METE

AHİ HASAN TEKKESİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmetleri olan Ahi Hasan, Bursa'nın fethinde Orhan Gazi'nin yanında bulunan Edebalı'nın kardeşi Ahi Şemseddin'in oğludur. Daha sonra Bursa'da bir Ahi tekkesi inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Orhan Gazi, Bursa kalesi içindeki manastırı camiye çevirtmiş, bunun yanında Bey Sarayı adı verilen bir saray yaptırmıştı. Âşıkpaşazâde, duası makbul bir kişi olduğunu ifade ettiği Ahi Hasan tarafından inşa ettirilen bu tekkenin, Bursa hisarında Bey Sarayı'na yakın bir yerde olduğunu söyler. Burası, ovaya nazır bir yerde olup bugün Tophane adıyla anılır. İleri Hoca Mescidi'nin yanında olduğu anlaşılan bu zaviye, Bursa'da inşa edilen ilk zaviyedir.

KAYNAKÇA:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, 1972, s. 106, 530, 561; Âşıkpaşazade, Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (yay. Atsız), İstanbul 1992, s. 33, 37, 163; Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, I, Ankara 2009, s. 355; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 2012, s. 38-39. Halil İnalcık, "Bursa", *DİA*, VI, s. 446.

Selma TURHAN SARIKÖSE

AHİ HASAN ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar şehir merkezinde 1530 tarihinden önce kurulduğu anlaşılan zaviyenin şehrin hangi semtinde kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Evkaf defterinde Ebu Hasan Zaviyesi olarak geçmesi, buranın Ahi Hasan'ın babası tarafından kurulduğunu gösterir. 1530'da zaviyeye ait vakfın 14 dükkândan yıllık geliri 720 akçe idi. 1575 yılından önce zaviye şeyhliğini Ahi Hasan ve Hüseyin'in deruhte ettiği görülmektedir. Söz konusu tarihte ise Mahmud adlı şahıs ve çocukları bu görevi yürütmekteydiler. Bazı hayır sahipleri de dükkânlar vakf etmişler ve vakfın yıllık geliri 920 akçeye yükselmişti. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin ismine rastlanması, zaviyenin sonraki dönemde dönüşüm süreci yaşadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 138; H. Mustafa Eravcı, " Osmanlı Dönemi

Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005, Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 67.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HASAN ZAVİYESİ
(GÖLHİSAR)

Hamid sancağına bağlı Gölhisar nahiyesinin Süleyman köyünde idi. 1501 tarihinde bir çiftlik yerin I. Murad döneminde zaviyenin vakıfları arasında yer aldığının belirtilmesi, tesisin daha önceki dönemlerde ve belki de Hamitoğulları döneminde kurulduğunu göstermektedir. II. Bayezid döneminde zaviyenin vakfına hisseler halinde Ahi Hasan neslinden Ali, Veli, Nebi, Hasan, Hüseyin, Hacı Murad ve Hacı Murad'ın vefatıyla oğlu Mahmud tasarruf etmekteydi. XVI. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin, daha sonraki tarihlerde ismine rastlanmaması, zamanla ortadan kalktığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 67; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 258; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 135.

Behset KARACA

AHİ HAYDAR ŞEYH ZAVİYESİ

Trabzon vilayetinde Gümüşhane sancağına bağlı Kelkit kazasındaydı. Bânisi ve kuruluş tarihi hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin 1268 (1851-1852) yılında tevliyet ve zaviyedârlığı Şeyh Ahmed'in üzerindeydi. Vakıf gelirlerini bir miktar arazi parçası oluşturmaktaydı. Vakıflarının az olması, küçük bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 21497, vr. 2.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HAYREDDİN ZAVİYESİ

Kütahya sancağına bağlı Şeyhlü kazasının merkezinde yer almaktaydı. İbn Battuta'da Ahi zaviyelerinin tipik bir örneği olan zaviyenin XIV. yüzyılda kurulduğu anlaşılıyor. Şeyhlü kasabası, tarihî bir iskân yeri olarak bugün Denizli ili Çivril ilçesine bağlı Işıklı beldesinin temelini oluşturmaktadır. Esas itibariyle mensup olduğu meslek grubunda önder konumunda bulunan Hayreddin, kurmuş olduğu zaviye ile Şeyhlü kasabasının sosyal ve iktisadî hayatında olduğu kadar, imar ve iskânında da etkin rol oynamış bir Ahi şeyhidir. Kendisinden sonra zaviyesinde meşihatlik makamı sırasıyla Beşiroğlu İsa ve Hacı Mahmudoğlu İsa Fakih'e intikal etmişti. XV. yüzyıl sonlarında zaviyede İsa Fakih ile birlikte dört oğlu daha vardı. Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520) oğlu Hacı Veli'ye tevcih edilmiş olan şeyhlik, 1571 tarihli kayıtlara göre daha sonra Memice'ye intikal etmişti.

Zengin sayılabilecek vakıf gelirlerine sahip olan zaviyeye, beş dönüm bağ, iki çiftlik, ikisi harap olmak üzere dört dükkân, bir parça bahçe, iki değirmen ile harap olduğu için ziraat edildiği belirtilmiş olan 12 dönümden ibaret iki parça bağ tahsis edilmişti. Ayrıca harap olmuş bir bağ yerinde kurulan pazardan elde edilen gelir de vakıf kaynakları arasında idi. Bu pazarda boğazlanan koyundan alınan bâc vergisinin zaviye vakfına tahsis edildiğine dair Murat Hudâvendigâr döneminde (1362-1389) verilen bir berat mevcuttu. Vakfın bunlardan elde edilen yıllık geliri XV. yüzyıl sonlarında 2.046, XVI. yüzyılda ise 2.148 akçe olarak tespit edilmişti.

Günümüze ulaşmamış olmakla beraber, Hayreddin Baba Zaviyesi ve vakfı ile ilgili kayıtlar, zaviyenin sonraki yüzyıllarda da varlığını devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251; Mustafa Karazeybek, "Afyonkarahisar'da Zaviyeler", *Afyonkarahisar Kütüğü,* I, Afyon 2001, s. 424.

Turan GÖKÇE

AHİ HELVASI
(bk. HELVA)

AHİ HIZIR MEDRESESİ

Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) sancağında Ezine kazasına bağlı Bayramiç kasabasında Ahi Hızır

mezrasındaki Ahi Hızır Zaviyesi'nin yanındaydı. Medresenin bânisi Ahi Hızır olup bu zat Bayramiç kasabasında medfun idi. Tesis tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Medrese, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında faal durumdaydı. Medresenin beş odası bulunmakta idi. XIX. yüzyılın sonlarında vakıf mütevellisi vakfı zarara uğrattığı için tekke ve medrese odaları kapatılmış ve bir süre kiraya verilmek zorunda kalınmıştı. Bu bağlamda vakıf mütevellisi değiştirilerek tekke ve medrese tekrar onarılıp hizmete açılmıştır. Medresede kalan öğrencilerin yeme, içme ve diğer ihtiyaçları Ahi Hızır Zaviyesi vakfı tarafından karşılanmaktaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 1590/73; nr. 1590/217; nr. 2760/47; nr. 2760/62; *VGM*A, nr. 2518/19.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HIZIR MESCİDİ

İzmir sancağına bağlı Menemen kasabasında Ahi Hızır mahallesindeydi. Bânisi Ahi Hızır olduğu anlaşılan mescidin kurulduğu tarih hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faal olup 1280'de (1863-1864) tevliyet görevi Hafız Mehmed'in üzerinde idi. Mescidin imamlığını ise 15 Zilkade 1279 (4 Mayıs 1863) tarihinde Hafız Mehmed'in kardeşi Mehmed ve Mustafa adlı kişiler müştereken tasarruf etmekteydiler. Bu tarihten kısa bir süre sonra Mustafa'nın çocuğu olmadan vefatı üzerine Mehmed, mescidin tek imamı olmuştu. Vakıf akarları arasında para neması, toprak kirası ve aşar geliri yer almaktaydı. Vakıf gelirinin bir kısmı mescidde imam ve müezzin olanların maaşlarına, bir kısmı ise mescidin tamiri ile mum ve kandil gibi ihtiyaçların karşılanmasına sarf ediliyordu. Vakfın geri kalan geliriyle bulunduğu yer hakkında bilgi verilmeyen imaretin ihtiyaçları karşılanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 1442/64; nr. 933/93; nr. 933/340; nr. 1629/50; *EV.MKT*, nr. 1263/61.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HIZIR TEKKESİ

Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) sancağının Ezine kazası Bayramiç kasabasındaki Ahi Hızır mezrasında tesis edilmişti. Tesis tarihi hakkında bir bilgi olmayan tekkenin bânisi ve ilk şeyhi Ahi Hızır olup Bayramiç kasabasında medfundur. Tekkenin kurulduğu mezranın adı da kurucusundan dolayı Ahi Hızır olarak bilinmektedir. Tekke, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında faal bir durumda bulunmakta ve müştemilatı içinde bir tekke ve beş oda ile medrese yer almaktaydı. Bu durum tekkenin tasavvufi faaliyetlerinin yanı sıra eğitim rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir. XIX. yüzyılın sonlarında vakfın mütevellisinin yanlış uygulamaları sebebiyle medrese odaları ve tekke bir süre kiraya verilerek yapılış amacının dışında kullanılmak zorunda kalınmıştır. Müteakiben mütevellinin değiştirilmesiyle yapılar tekrar onarılarak hizmete açılmıştır. Ahi Hızır Tekkesi vakfının gelirleri arasında kendi adıyla anılan bir mezra, çiftlik ve bağlar bulunmaktaydı. Bu vakıf akarları ile zaviyenin, medrese öğrencilerinin ve gelip geçen yolcuların yeme ve içmeleri ile konaklamaları ve diğer ihtiyaçları karşılanmaktaydı.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2518/19; BOA, *EV.MKT,* nr. 1590/73; nr. 1590/217; nr. 2760/47; nr. 2760/62.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HIZIR ZAVİYESİ

Afyonkarahisar'a bağlı Sandıklı kasabası Koçhisar köyünde olan zaviye ile ilgili ilk bilgilere XVII. yüzyılda rastlanıyor. Şeyh Hızır diye de bilinen zaviyenin bânisi ve tesis tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Zaviyedârlık, Rebiülahir 1141 (Kasım-Aralık 1728) tarihinde Ahmed ve Cemaziyelevvel 1156 (Haziran-Temmuz 1743) tarihinde Seyyid Ali'nin üzerinde idi. XIX. yüzyıl ortalarında zaviyenin mütevellisi Mehmetoğlu İbrahim'di. XVIII. yüzyılda Koçhisar köyündeki vakıf akarları arasında bir çiftlik arazisi vardı.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1124, s. 53, 54; nr. 1130, s. 15; nr. 1118, s. 215; nr. 1127, s. 51; nr. 549, s. 128; BOA, *EV,* nr. 16686, vr. 3; *EV.MH*, nr. 376/43; M. Murat Öntuğ, "Sandıklı Kazasının Eğitim ve Dinî Yapıları (XVI-II. Yüzyıl)", *Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu, 19-22 Ekim 2011*, *Sandıklı Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2012, s. 225-246; Mustafa Güler-Gülay Karadağ, "XIX. Yüzyılda Afyonkarahisar Taşrasındaki Faal Tekke ve Zaviyeler", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005, Afyonkarahisar), Ankara 2007.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HOCA ZAVİYESİ
(UŞAK)

Uşak'ta Germiyanoğulları dönemine ait olan bu zaviyenin, Ahi şeyhi Ahi Hoca tarafından tesis edildiği anlaşılıyor. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde zaviyenin faal bir durumda olduğu tespit ediliyor. Ramazan 1176'da (Mart-Nisan 1763) Uşak kazası debbağ şeyhi şeyh Ahmed Halife, hem Ahi Hoca hem de Ahi Mehmed zaviyelerinin zaviyedârlığını ve bu zaviyelerin vakıf yöneticiliğini yürütmekteydi. Germiyanoğlu II. Yakup Bey (1387-1429) tarafından tescil edilen zaviyenin vakıflarını bir bahçe, bir başhane, pazar yerinde üç dükkân ve iki çiftlik teşkil etmekteydi. Bu vakıf yerlerin statüsü, Osmanlı döneminde de devam ediyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1126, s. 103; Murat Öntuğ, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *VD*, XXXII, Ankara, 2009, s. 143-154; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO XIV. Sempozyum Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme*, (yay. Tuncer Baykara), Ankara 2004, s. 211-235; Turan Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak", *21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu* (25-27 Ekim 2001), I, İstanbul 2001, 201-216.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ HOCA ZAVİYESİ
(MİLAS)

Muğla'ya bağlı Milas kazasında bulunuyordu. 1562 tarihinde zaviyenin şeyhliği Duacı Hamza üzerindeydi. Vakıfları ise Çınar köyünde sekiz tarla, Karacaâyid köyünde bir tarla ve Milas'da iki ev idi. Evlerden biri harap durumdaydı. XVI. yüzyıl kayıtlarına göre vakfın yıllık geliri 300 akçe idi.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 520; nr. 338, s. 59; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 21; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 169.

Zekai METE

AHİ HOŞKADEM

Ailesi, doğumu ve ölümü hakkında bilgi bulunmayan Ahi Hoşkadem'in XIV. asrın ilk yarısında Bursa'da yaşayan Ahi önderlerinden Ahi Hasan veya onun akrabalarından biri olduğu dikkati çekiyor. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra ortaya çıkan siyasî boşlukta önemli rol oynamıştı. Osmanlı Sultanı II. Murad tahta çıkarken Çelebi Mehmed'in oğullarından Küçük Mustafa'nın Karaman topraklarından topladığı kuvvetlerle Bursa üzerine yürüyüp başkenti kuşatması üzerine şehrin ileri gelenlerinden Ahi Hoşkadem ve Yakup elçi olarak gönderilmiş ve hatta bunlar şehzade ve maiyetine para ve hediyeler vererek şehre verecekleri zararı önlemek istemişlerdi. Hatta bu toplum önderleri, Şehzade Mustafa'nın veziri ve şehzadeyi kışkırtan Şarapdar İlyası görerek Bursa'ya zarar vermeden uzaklaşmalarını sağlamışlardı. Osmanlı kroniklerindeki bu dağınık ve serpiştirilmiş bilgiler bir bütün halinde değerlendirildiğinde, Ahi Hoşkadem'in XV. asrın ilk yarısında Bursa'nın sosyal ve idarî tarihinde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Âşık Paşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (haz. Y. Saraç-K. Yavuz), İstanbul 2006, s. 120; İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Ankara 2008, I, s. 320; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, s. 568.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HÜSAM MESCİDİ

Ankara'nın merkezinde Ahi Hacı Murad mahallesinde yer almaktaydı. XV. yüzyılın ortalarında Ahi Hüsam adına, bânisi olduğu zaviyenin yanında tesis edilmişti. Mescid ile ilgili 1463 tarihli en erken tarihli vakıf kaydında, şehir merkezindeki dükkân icarlarından 1050 akçe geliri vardı. XIX. yüzyılda mescidin Ahi Hüsameddin Camii olarak geçmesi, tesisin yeniden yapılanarak camiye dönüştürüldüğünü göstermektedir. 1280'de (1865)cami vakfının mütevellisi Ali bin Ali, vakfın iltizam aşarından oluşan vakıf geliri 3941, maaş gideri ise 3163 kuruş idi. 1319-1321 (1904-1906) tarihleri arasında Ankara Evkaf odacısı Şükrü Efendi camide müezzin olarak görev ifa etmişti. Caminin daha sonralki süreci ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA,nr.1556/21; nr. 1954/86; BOA, *EVMKT*, nr. 2845/63; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 201.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HÜSAM ZAVİYESİ

Ahi Hacı Murad'ın babası Ahi Hüsam tarafından tesis edilen zaviye, Ankara'nın merkezinde Ahi Hacı Murad mahallesinde yer almaktaydı. Hacı Şemseddin Ahi Ahmed'in vakfiyesindeki "Ahi Elhac Hüsam Zaviyesi'ne sınır bir medrese binası yaptı" mealindeki cümleden zaviyenin Ahi Yeşil Medresesi ile sınır olduğu anlaşılmaktadır. 1571'de zaviye vakfının mütevellisi Hoca Paşa ve Hüsam idi. Zaviyenin 1530 ve 1571 yıllarındaki geliri, Ankara'da Küpek köyünde bir mezra, bir değirmen, Yarcılar köyünde bir mezra ve Bağözü mezrası ile Bademli mezrasının yarı hissesi ve iki mezranın yıllık toplam geliriyle birlikte 3680 akçe idi. XIX. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında adına rastlanamayan zaviyenin zamanla metruk bir hale geldiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 362, s.372; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.115; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.63.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HÜSAMEDDİN
(ö. 1295)

Ahi Şerafeddin Mehmed Bey'in babasıdır. Künyesi Efendi olup cömertliği, cesareti, zühtü, güzel ahlâkı ve sözünün doğruluğu ile tanınmıştır. Yiğitlik elbisesini babası Seyyid Şemseddin Ahi Yusuf'tan almıştır. Ankara'da kendi adıyla bilinen bir zaviyesi bulunmakta idi.

Kardeşi Ahi Hasaneddin ile beraber XIII. yüzyıl başlarına tarihlenen Ahi Şerafeddin Camii'ni yeniden inşa ettirmişlerdir. Caminin minberindeki kitâbesinde; "fütüvvet ve mürüvvet sahibi kardeşler tarafından 689 (1289-90) yılında Allah için hulûs-i niyyetle ve onun rızâsını isteyerek yapıldı" denmektedir.

Ahi Hüsameddin, 695 (1295) yılında 62 yaşında vefat etti. Kabri, Ahi Şerafeddin Türbesi'ndedir. Gölpınarlı, Ahmet Sarbanî'nin halifesi Ankaralı bir Hüsameddin'den bahseder. Ancak 964 (1556-1557) yılında vefat eden bu şahsın kronolojik açıdan Ahi Hüsameddin olması mümkün değildir.

KAYNAKÇA:

Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler,* İstanbul 1928, s. 77; Muallim Cevdet, *Zeylun Ala Fasli el-Ahiyyet el-Fityan et-Türkiyye fi Kitabi'r-rıhleti İbni Battuta,* İstanbul 1932, s. 245, 246; İbn Bibi, *El- Evâmirü'l- alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye,* I, Tıpkı Basım, (yay. A. Erzi-N. Lugal), Ankara 1957, s. 49,135; M. Yusuf Akyurt, *Türk- İslam Kitabeleri,* XI, 1942, s. 4; M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD,* sy. 5 (1962), s. 51-52.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ HÜSEYİN URMEVİ
(ö. 600 / 1203)

Babası, aslen Urmiyeli bir Kürt olan Şeyh Muhammed Ebü'l-Vefâ-yı Bağdadî'nin oğlu Ahi Türk'tür (ö. 550 / 1155). Konya'da 520'de (1127) doğdu. Mezhebi Şafii idi. Ailecek Ahi olup Konya dışında da nüfuz sahibi idiler. Bunun için Anadolu'nun itibarlı Ahilerinin çocuklarını Ahi ilkeleri doğrultusunda eğitiyorlardı. Soyundan gelenler de Konya'nın önde gelen Ahileriydi. Oğlu Ahi Muhammed Urmevi ile torunu Hüsameddin Çelebi hem Ahi hem de Mevlevi idiler. Konya'da vefat etmiştir.

KAYNAKÇA:

Ahmet Eflâkî, *Ârifler in Menkıbeleri,* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, II, s. 166, 177-178, 181, 401-402; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1963, s. 188-189; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi/Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 114, 120,124-125, 129, 139-140.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ HÜSEYİN ZAVİYESİ
(MANİSA)

Manisa şehir merkezinde Zindan mahallesinde bulunuyordu. Saruhanoğulları döneminde yaşayan Ahi liderlerinden biri olan Ahi Hüseyin adına yaptırılmıştır. Mevcut vakıf kayıtlarından zaviyenin hangi Saruhan beyi zamanında inşa edildiği anlaşılamamakla beraber muhtemelen Saruhan beyi İshak Bey zamanında inşa edilmiştir. 1531 tarihinde zaviyenin şeyhi Derviş Ali idi. XVI. yüzyıl Osmanlı tahrirlerinde söz konusu zaviyenin vakıf mülkleri, Gürliye köyünde bir değirmen, Müslüman Bozköy'de yetmiş dönüm ekili yer ve yeri belirtilmeyen bir parça yüz dönüm miktarı zemin idi. Bütün bu vakıf gelirlerinden zaviye

hesabına elde edilen yıllık gelir, 1531 ve 1575 tarihli vakıf defterlerine göre 1380 akçe idi. XIX. yüzyıl arşiv kayıtlarında zaviye ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999, s. 129; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 52.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ HÜSEYİN ZAVİYESİ (PEÇİN)

Menteşe Beyliği'ne merkezlik yapmış olan ve bugün surlar içinde arkeolojik bir kazı alanı haline gelen Milas'ın 5 km güneyindeki tarihî Peçin şehrinde bulunuyordu. XVI. yüzyılda zaviyenin yöneticisi, Peçin kadısının mektubuyla Muslihiddin idi. Zaviyenin vakıfları ise Peçin ovasında harap bir bağ, bir parça arazi, Bozcaöyük köyünde bir miktar arazi, Peçin merkezinde bir dükkân, Karakoyunlu ve Beşdeğirmen mevkilerinde iki değirmenin yarım hisseleri ile zaviyenin bitişiğinde dört ev ve bir ahır idi. Vakfın XVI. yüzyıldaki yıllık geliri ise 300 akçe olarak kaydedilmişti.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 495; nr. 338, s. 52; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 13; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 163.

Zekai METE

AHİ HÜSEYİN ZAVİYESİ (ULUBORLU)

Hamid sancağının Uluborlu kazasının Senirkent köyünde yer alan zaviyenin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1501 tarihinde zaviyenin Senirkent köyünün köhne defterinde mevcut olduğuna dair kaydın olması, zaviyenin kuruluşunun daha önceki dönemlerde ve belki de Hamitoğulları döneminde kurulduğuna bir işarettir. Köhne defterde zaviyenin vakfına Mehmed bin Ahi Hüseyin'in tasarruf etmesi, zaviyenin Ahi Hüseyin tarafından kurulduğunu göstermektedir. Zaviye, 1501 tarihinde Ahi Mehmedoğlu Ahi Mezid tasarrufundaydı. 1570-71 tarihinde ise zaviyenin şeyhliğine adı geçen Ahi Mezid'in oğlu Mustafa tasarruf etmekteydi. Zaviyenin şeyhliğine silsile halinde Ahi Hüseyin'in evlatlarının tasarruf etmesi, zaviye vakfının evlatlık vakıf statüsünde olduğunu göstermektedir. 1757 yılında ise zaviyenin zaviyedârlığı Veliyüddin Efendi'nin elindeydi. Daha sonraki tarihlerde zaviyenin adına rastlanmaması, zamanla ortadan kalktığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr. 3331, s. 40; *EV.*, nr. 12970, s. 2; nr. 10248, s. 5; TKGMA, *TD*, nr. 566, s. 102; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I*, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 274; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Isparta 2012, s. 113, 136, 142, 146, 160; M. Sadık Akdemir, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Uluborlu'daki Vakıf Hizmetleri", *Arayışlar*, Yıl 7, sy. 13, Isparta 2005, s. 126-127.

Behset KARACA

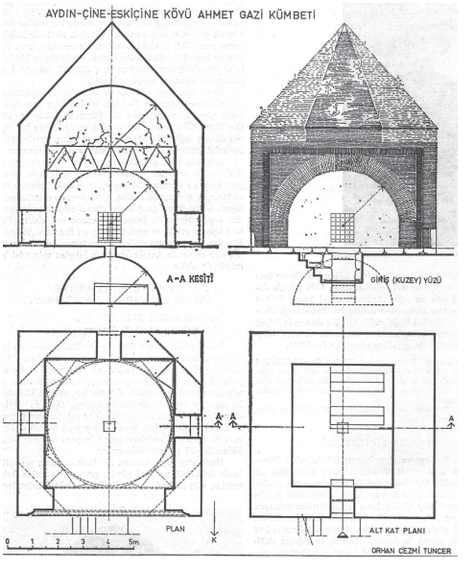
AHİ İBRAHİM TÜRBESİ

Aydın/Çine'ye bağlı Eski Çine köyünde Ahmed Gazi Camii'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Ahi Bayram Türbesi olarak da bilinen yapının kime ait olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bazı yayınlarda Ahmed Gazi'nin kardeşi Ahi Bayram'a, bazılarında ise Orhan Beyoğlu İbrahim Efendi'ye ait olduğu zikredilmektedir. Türbenin Menteşeoğulları'ndan Ahmed Gazi'nin babası Ahi İbrahim (İbrahim Bey)'e ait olduğu bilinmektedir. Yapının üzerinde bânisini ve inşa tarihini gösteren herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ahi İbrahim'in 1355 yılında Venediklilerle savaştığı ve 1360'ten önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Türbe, oğullarından Ahmed Gazi tarafından yaptırılmış olmalıdır. Türbe malzeme, teknik ve süsleme özelliklerinden hareketle XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir.

İki katlı olarak düzenlenen yapının üst katı 7.30X7. 30 m ölçülerinde kare planlıdır. Kuzey

Ahi İbrahim Türbesi

Ahi İbrahim Türbesi planı

cephesinde sivri kemerli bir açıklık bulunmasından dolayı kümbetle eyvanın birleşiminden meydana gelen türbeler gurubuna dahil edilmiştir. Üst katın üzeri içten Türk üçgenleri ile geçilen 5.00 m çapında bir kubbe, dıştan ise sekizgen piramidal külah ile örtülmüştür. Türbenin kuzeyi hariç, diğer üç cephede dikdörtgen formlu birer pencere bulunmaktadır. Pencerelerin etrafı, duvarların alt kısmında kullanılan blok mermerlerle çerçevelenmiştir.

Yapının cenazelik bölümüne kuzey cepheye açılan eyvan kemerinin altındaki altı basamaklı bir merdivenle girilmektedir. Buradan da üç basamaklı bir merdiven yardımıyla cenazelik bölümüne geçilmektedir. Bu bölüm 4.80x3.93 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Cenazeliğin üsttü basık beşik tonozla örtülü olup, içerisinde güneybatı köşeye yerleştirilmiş iki adet sanduka bulunmaktadır. Cenazelik kapısının iki yanındaki dairevi silindirik menfezler havalandırma amaçlı açılmıştır. Havalandırmaya katkı sağlamak için üst katın zeminin ortasından cenazelik katının tonoz sırtına kare şekilli bir menfez daha açılmıştır.

Taş tuğla ve mermerin birlikte kullanıldığı türbenin kasnak, örtü ve duvarlarında tuğlaya yer verilmişken, gövde oturtmalık bölümünü bitiminden pencere lentolarına kadar iri mermer bloklar kullanılmıştır.

Ahi İbrahim Türbesi, Menteşeoğulları Beyliği'nde inşa edilen türbeler arasında cenazelik katına sahip tek örnek olması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA:

İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 154; Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, s. 701-703; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri, II, (Beylikler ve Osmanlı Dönemi*), Ankara 1991, s. 53-55; Remzi Duran, "Menteşeoğluları Beyliği Mimarisi", *Türkler,* VIII, Ankara 2002, s. 136; D. N. Oduncular, *Menteşe Beyliği Yapılarında İnşa Malzemesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ İBRAHİM ZAVİYESİ

Seydişehir kazasına bağlı Soflular köyünde zaviyeye ait vakıf bahçenin bitişiğinde idi. Adına ilk defa Kanuni dönemi (1520-1566) vakıf defterinde rastlandığına bakılırsa, XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Bânisi, Abdullah Dede'dir. Ancak zaviye, oğlu Ahi İbrahim adına meşhur olmuştur. Ahi İbrahim Zaviyesi'nin vakıfları şöyledir: Kayserviran mezrası; Karahisar'da bağ, zaviyenin bitişiğinde bahçe; Arbağlı köyü. Arbağlı köyü aslında Kara İsmailoğlu Mehmed Ağa'nın mülkü idi. Bunun on ikide sekizini Abdullah Dede'ye ve evladına vakfetmiştir. Geri kalan on ikide dördünü ise Abdullah Dede, Kara İsmailoğlu Mehmed Ağa'dan satın almış ve soyundan gelenlere düzenlettiği bir vakfiyeyle vakfetmiştir.

Abdullah Dede, inşa ettirdiği zaviyede gelip geçenlere hizmet edilmesini vakfiyesine şart olarak koymuştur. XVI. yüzyılın başlarında Abdullah Dede'nin oğlu Ahi İbrahim zaviyede hizmet ediyordu. Ahi İbrahim'den başka burada 18 derviş kalıyor, bunlar misafirlere hizmet ediyorlardı. Ahi İbrahim Zaviyesi'nin adına daha sonraki yüzyıllarda şimdilik rastlanmamıştır. XVII. yüzyıldan sonra yıkılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 254-255.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ İBRİ ZAVİYESİ

Hayrabolu şehir merkezinde idi. XVI. yüzyıl başlarında vakıflarına dair kayıtların bulunduğuna göre, XV. yüzyılın ikinci yarısında Ahi İbri tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı İbri, Hayrabolu'da bir başhane yaptırarak gelirini zaviyeye vakfet-

miştir. Elde edilen gelir, gelip geçenlerin ihtiyacı için harcanıyordu. Zaviyede şeyhlik Hacı İbri'nin soyundan gelenlere veriliyordu.

KAYNAKÇA:

M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 173.

Cemile TEKİN

AHİ İCAZETNÂMELERİ

Ahilik bilgisinin fütüvvetnâmeler ve Ahi şecerenâmeleri gibi belge türlerinden biri de Ahi icazetnâmeleridir. İcazetnâme; sözlükte "su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak" gibi mânalara gelen "cevz" kökünden türeyen Arapça icâzet "icâzet" kelimesiyle Farsça "mektup" anlamındaki "nâme" kelimesinin birleşmesiyle yapılmış bir birleşik isimdir. Başta dinî bilgilerde olmak üzere, çeşitli meslek ve sanat dallarındaki "yeterlilik ve yetkinlik belgesi", "medrese diploması vb. farklı alanlarda kullanılan icazetnâme tabiri Ahi ocaklarında da zaman zaman bir "yetki belgesi" olarak kullanılmıştır. Ahi ocaklarında çıraklıktan kalfalığa veya kalfalıktan ustalığa geçişi simgeleyen icazet törenleri bu teşkilâtın en yaygın törenlerinin başında gelmekle birlikte bu geçişlerde birer "icazet belgesi", yani icazetnâme verildiğine dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Anlaşıldığına göre icazetnâmeler, zaviye açma yetkisini haiz Ahibabalara şahitler huzurunda verilen belgelerdi. XIX. yüzyıl Ankara'sındaki debbağ esnafı hakkında bilgi veren M. Şakir Ülkütaşır, esnafın Kırşehir'deki pirlerine dinî bir saygı gösterdiklerini, yeni Ahibaba seçimi gerektiğinde Kırşehir'den Ahi Evran evladından birinin gelip esnafın seçtiği zatı uygun görürse tastik ettiğini anlattıktan sonra Kırşehir'den her memleketteki Ahibabalara fütüvvet esaslarından bahseden bir "icazetnâme" gönderilmesi âdetinden de bahseder. M. Şakir Ülkütaşır'ın ifadesine göre uzun bir kâğıda yazılmış olan bu kitabe, bükülü hâlde yeşil bir kap içinde saklanır, yılda bir kere camide okunup dinlenirdi ve Ankara esnafı arasında "ketebe" diye de anılan bu icazetnamelerdeki kurallara esnaf çok riayet ederdi.

Arapça ve Farsça karışık dilli yazılmış oldukça eski (14 Şaban 775 / 29 Ocak 1374) bir Ahi icazetnâmesinde birer cümlelik hamdele ve salveleden sonra bazı ayetler, fütüvvetle ilgili muhtelif hadisler ile Hz. Ali'nin, Bâyezid-i Bistâmî'nin fütüvvete dair sözlerinden başka Ahilikle ilgili şu kayıtlar mevcuttur: "Fütüvvetin ilk şartı edeptir. Edepli insanlar için Allah'ın kapısı açıktır. (...) Böylece ibadette, taamda, kelâmda, yürümede, oturup kalkmada, esnafların kuşak kuşanıp çözmelerinde hep bu hareketlerle ziynetlenmelidir. Zâhir ve bâtınlarını güzel ahlâkla ve makbul amellerle doldurmalıdırlar..." Ahinin "kapısı, alnı ve kılıcı"nın açık, "eli, dili, beli"nin kapalı olması gerektiğinden bahsedildikten sonra belgenin sonlarında icazet verilen kişi olduğu anlaşılan Ahi Tursan b. Halîl hakkındaki şu ifadeler bize aynı zamanda icazetnâme verilen kimsenin vasıfları ve yetkilerini de göstermektedir: "İşte Ahi Tursan b. Halîl, bütün bu güzel huylara sahip, herkesin gönlünde taht kurmuş ve fütüvvet dairesini tamamlamış bir kişidir. O fütüvvet sahibi, cömert bir insandır. Akranlarının önde gelenlerinden, hizmet ehli ve Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı bir şahıstır. Ondan evvel Ahi Naki de dergâh açmak, kandil asmak, mürid kabul etmek, yoldan gelen geçenlere hizmet üzere görevlendirilmişti." Daha sonra Ahi Naki'ye bu görevi veren Ahi Şerefeddin'in ve silsile yoluyla bütün icazet alan ve veren Ahilerin adları sayılmakta ve bu silsile Ahi Evran'a ve nihayet Hz. Muhammed'e kadar ulaştırılır. İcazetnamenin en sonunda metni hazırlayan ve yazanın adlarından başka 17 şahidin isimlerine yer verilmektedir. İcazetnâmeyi tercüme eden Mehmet Akkuş, şahitlerden ikisinin kadın olmasına (Seyyid Halil kızı Aişe, Aişe b. Murad) dikkat çeker.

Çok daha yakın dönemde yazılan başka bir icazetnâme ise diğer bilgilerin bulunmadığı, daha ziyade bir "yetki belgesi" görünümündedir (Sucu trsz.). Söz konusu icazetnâme, Besni kazasında esnafın usul ve erkânı bir süredir bozduklarının tespit edilmesi üzerine, adı geçen kasaba esnafına nezaret etmek üzere Kâdirî tarikati halifelerinden Halil Baba adındaki bir zatın "Ahibaba vekili" tayin edilip eline Ahi şeceresinin teslim edildiğini bildiren 25 Nisan 1906 (25 Nisan 1322; 15 R. Evvel 1324) tarihli bir belgedir. İcazetnâmeyi veren Kırşehir'de medfun Ahi Evran evlatlarından Şeyh Süleyman Zeki Efendizâde eş-Şeyh Raşid Davud'dur. Üç adet mühür vurulan icazetnâme, içinde şecere metni de bulunan yedi metrelik bir tomarın son kısmındadır.

Ahi şecerenâmeleriyle hem şekil, hem muhteva yönünden benzeyen Ahi icazetnamelerinin şecerenâmelerden esas olarak bir makam tara-

fından "verilen" "yetki belgesi" olması bakımından ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bütün bu bilgiler çerçevesinde Ahi icazetnâmelerini; fütüvvet şeceresini de ihtiva eden, -teferruattan arınmış olsa da- fütüvvet esaslarından da bahseden, Kırşehir Ahi zaviyesi şeyhi tarafından verilen "Ahibabalık yetki belgesi" olarak tanımlayabiliriz.

KAYNAKÇA

M. Şakir Ülkütaşır, "XIX. Yüzyılda Ankara'da Esnaf Teşkilâtı", *Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, sy. 33 (Eylül 1949), s. 6-8; Cemil Akpınar, "İcâzet", *DİA*, XXI, s. 393-400; Mehmet Akkuş "Farklı Bir Ahîlik İcâzetnâmesi", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sy. 21 (Bahar 2002), s. 95-100; Mustafa Sucu, *Ahi Ocakları ve Bir Ahilik Belgesi*, Malatya, ty.

Mehmet Fatih KÖKSAL

AHİ İDRİS ZAVİYESİ
(TOKAT)

Tokat'ta yer alan zaviyenin kurucusu Ahi İdris'tir. Zaviyenin 1455'te faaliyette olması, daha önceden tesis edildiğine işaret etmektedir. Bilahare zaviyenin adına rastlanmaması, Tokat'ın 1472'de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından tahrip ve yağma edilmesinden ileri gelmelidir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 42-43.

Ali AÇIKEL

AHİ İDRİS ZAVİYESİ
(KARACAŞEHİR)

Eskişehir'de Karacaşehir nahiyesine bağlı Derecik köyünde Sindüken Dağları vadisindeki zaviyenin kuruluş tarihi bilinmemektedir. XV. yüzyılın ikinci yarısında Ahi İdris ve Ahi Hamid'in müşterek tasarrufundaydı. Daha sonra bu kişilerin soyundan gelenlerce yönetilmeye başlandı. Vakıfları arasında iki köyün olduğu anlaşılıyor. Zaviyenin müştemilatı ile ilgili herhangi bir eser günümüze intikal etmemiştir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 47-49.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ İKLİM HATUN

Ankara'da XVI. yüzyılda yaşamış Ahi unvanına sahip nüfuzlu kadınlardan biri Ahi İklim Hatun'dur. Hayatı ve ailesi hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. 979 (1571-1572) tarihli tahrir defterindeki sınırlı bilgiye göre Ahi İklim, Ankara şehrinde kendi adıyla anılan Ahi İklim Vakfı'nı kurmuş ve bu vakfa kendi malından on bin akçe para vakfetmiştir. XVI. yüzyılda bu paranın işletilmesiyle elde edilen 1000 akçelik vakıf gelirinden iki cüz Kur'an okuyacak iki hafıza ayda 40 akçe, mütevelliye senede 200 akçe verilmesi vâkıfın şartıdır. Yaşadığı dönemde oldukça yüksek meblağ olan bu paranın, bir kadın tarafından vakfedilmesi, onun ekonomik gücünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ankara'da XVI. yüzyılda İklim Hatun adına iki farklı vakıf kaydının yer aldığı ve İklim Hatun'un önündeki Ahi unvanının "âher" kelimesinin yanlış okunmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Oysa XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Ankara dışında başka yerlerde de Ahi unvanı ile bilinen hatunlar vardı. Menteşe sancağının Balat kazasına bağlı Kınık köyündeki Ahi İslam Zaviyesi'nin 1562 tarihli tahrir kaydında zaviyenin bânisi Ahi İslam idi. Bu zatın vefatından sonra vakfa ait birçok yerin ve eşyanın zamanla harap duruma düştüğü, ancak hanımı Ahi Fatma (Ahi Ana) tarafından zaviyenin tekrar ihya ve tamir edildiği ve Ahi Ana'nın ayrıca zaviyenin masrafı için bir miktar para ile eşya ve hayvan vakfettiği tahrir kaydında belirtilir. Ayrıca Ahi Fatma, zaviye vakfının yöneticiliğini Mevlâna İlyas bin Mehmed'e, onun ölümünden sonra da evladına şart koşmuştu.

Ankara'da XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Paşa Hatun, Oğul Paşa Hatun, İri Paşa Hatun, Ayan Paşa Hatun, İnan Paşa Hatun, Sultan Paşa Hatun, Şah Paşa Hatun gibi pek çok Paşa unvanlı vakıflar kurmuş hatunlara da rastlanmaktadır. Yine bu yüzyılda Ankara'da "Bacı", bugünkü adı Polatlı olan bir kaza ve bu kazaya bağlı Fatma Bacı köyünde, Bacı Zaviyesi de bulunmaktaydı. Ahiler ve bacıların Ankara'ya yerleşmelerinin değişik sebepleri vardı. Bu sebeplerin ilki Babailer isyanı (638 / 1240) sonrasında Ahiler ve Türkmenlerin büyük bir kısmının Anadolu'nun orta ve uc bölgelerine göç etmek zorunda kalmalarıdır. Diğer sebep ise bu isyandan kısa bir süre sonra 1243 yılında Kösedağ mağlubiyetiyle Ahi ve Türkmenlerin büyük bir katliama uğramasıdır. Müteakiben Kayseri'deki Ahi ve Bacı teşkilatı dağılmış/

dağıtılmıştır. Bu bağlamda bunların büyük bir kısmı Ankara'ya yerleşmişlerdir. Bu haliyle XIII. yüzyılın ortalarına doğru Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'nın kurduğu Anadolu Bacılar teşkilatı, Ankara bacıları/hatunları tarafından devam ettirilmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 515; nr. 338, s. 19, 20; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.114-115; Muallim Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahîliği, İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 270; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara Ahilerinin Ticarî Faaliyetleri ve Baciyân-i Rûm Hakkında Bir Araştırma", *OTAM*, XVIII, Ankara 2005, s.190, 203; A. Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1996; Hüseyin Çınar, "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, 25-26 Ekim 2011*, I, Ankara 2012, s. 295-296, 297-306; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 130; İbrahim Köse, *Ankara Evkaf Defteri (1571)*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 116, 184.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ İLYAS DEĞİRMENİ

Konya Meram'da idi. Ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Adından Ahi İlyas adlı biri tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. XIII. yüzyıl sonlarında bu değirmen Ahilere ait idi. Aslında Meram ile Dereköyü arasındaki arazi Ahilerindi. Mevlevilerin, XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Konya ve çevresinde hâkimiyet sahaları genişleyince Meram ile Dereköy arasındaki Ahilerin arazileri Mevlevilerin eline geçti. Bu sırada Ahi İlyas Değirmeni de Mevlâna'nın soyundan olanlar tarafından zapt edildi. İki taşlı Ahi İlyas Değirmeni'nin bir kısmını, Mevlâna Dergâhı postnişini Cemaleddin Çelebioğlu Âbid Çelebi (ö. 1496) 895 (1490) tarihli vakfiyesiyle, bir kısmını ise Cemaleddin Çelebi'nin torunu Veled Bey 906 (1501) tarihli vakfiyesiyle Mevlâna Dergâhı'na vakfetmiştir. Bunun için 937 (1530) tarihli tahrirde Mevlâna Dergâhı vakıfları arasında gösterilmiştir. Ancak daha sonraki vakıf kayıtlarında ismine rastlanmamıştır. Adı değiştirildiği için farklı isimle belgelerde yer alması mümkündür.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, (937/1530) I, Tıpkıbasım, Ankara 1996, s. 42; V. A. Gordelevski, "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyaller", (çev. Hasan Ortekin), *Konya Mecmuası*, sy. 18-19 (1938), s. 1056-1058; , Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamına Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *Türk Tasavvuf Araştırmaları,* Konya 2005, s. 84, 87-89.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ İLYAS TÜRBESİ

Ahi İlyas, Çorum'daki ilk Ahi temsilcilerinden biridir. Çorum'a bağlı Ahi İlyas köyünün kurucusudur. Ahi İlyas adına bu köyde bir türbe yaptırılıp halen türbesi halkın saygı duyduğu ve ziyaret ettiği yerdir. Türbenin ne zaman inşa edildiği bilinmemekle beraber muhtemelen XIX . asırda merkadi türbe haline dönüştürülmüştür. Türbenin bulunduğu yerde zaviyenin inşa edildiğine dair malumata rastlanmamakla birlikle gelip geçenlerin burada barındırıldığı bilinmektedir. Türbe halen ayaktadır.

KAYNAKÇA:

Neşet Köseoğlu, "Çorumda Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Minberi", *Çorumlu* , sy. 3, 15 Haziran 1938, Çorum, s. 60; Ahmet Cahid Haksever, Tarihten Bugüne Çorumda Ahilik ve Ahi Zaviyeleri", *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir 2011, I. s. 482.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İLYAS ZAVİYESİ (ALACA HÜYÜK)

Çorum ili Alaca Hüyük nahiyesinde Ahi İlyas adına muhtemelen XVI. yüzyıl öncesinde kurulmuştur. Nitekim XVI. yüzyıl Osmanlı evkaf kayıtlarında Çorum kazasına bağlı Karahisarlu-ı Temürlü (Alaca Hüyük) nahiyesinde Ahi İlyas Zaviyesi bulunmakta idi. 1530 yılında zaviyenin hasılatı 280 akçe idi. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin izine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.420

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İLYAS ZAVİYESİ (BALAT)

Menteşe Beyliği'ne merkezlik yapan ve bugün Büyük Menderes kenarında bir köy olan tarihî Balat şehrine bağlı Kargı köyünde Ahi Yusuf tarafından yaptırılmıştı. 1530'da Ahi İlyas'ın soyundan gelen Ahi İlyas'ın zaviyeye yeni vakıflar tahsis etmesi nedeniyle Ahi İlyas Zaviyesi olarak kaydedilmişti. Evlatlık vakıf statüsünde olan zaviyenin vakıfları

bir ev, bahçe, yüz dönümlük beş tarla ve üç dönüm bağdan ibaretti. Evladın nesli tükendikten sonra ise mütevelliyi Balat kadısı tayin edecekti. Zaviyeye ait vakıf geliri 365 akçe idi.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 514; nr. 338, s. 20; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 130.

Zekai METE

AHİ İLYAS ZAVİYESİ
(GÖLHİSAR)

Hamid sancağına bağlı Gölhisar kazasının Yavice nahiyesinde tesis edilmişti. Zaviyenin bânisi Ahi İlyas, hem II. Mehmed (Fatih) hem de II. Bayezid dönemlerinde zaviye şeyhliğini üzerinde bulundurmaktaydı. Bu durum zaviyenin en azından II. Mehmed döneminde kurulduğunu göstermektedir. Zaviyenin vakfı, evlatlık vakıf statüsünde olduğundan şeyhlik makamı babadan oğula geçmekteydi. XVI. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin vakıfları arasında bir değirmen hissesi ve bir çiftlik yer vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr. 3331, s. 58; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 259; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 135.

Behset KARACA

AHİ İSA
(ö. 795 / 1392)

Kadı Burhaneddin Ahmed döneminin (1381-1398) naip ve özellikle dış ilişkilerde ileri gelen temsilcilerdendi. Mezar kitâbesinde babasının ismi Ahi Muhammed olarak kaydedilir. Dönemin kaynakları Ahi İsa'nın dürüstlüğü ve dindarlığından dolayı Kadı Burhaneddin tarafından naipliğe getirildiğini ve onun bilhassa Amasya Emîri Hacı Şadgeldi (ö. 1381) ile olan anlaşmazlıkların çözümü için aracı olarak görevlendirildiğini belirtir. Ahi İsa, bir ara Kayseri valisi Ömeroğlu Cüneyd Bey'e karşı harekâtı esnasında esir düşmüşse de kısa bir süre sonra Kadı Burhaneddin'in Cüneyd Bey'in üzerine yürümesiyle esaretten kurtulmuştur.

Ahi İsa'nın, Kayseri'de kendi ismiyle anılan bir zaviye ve bir mescidi mevcuttu. Onun Sivas'ta 795 (1392) tarihli sanduka şeklinde kitâbeli bir mezar taşının bulunmuş olması, hayatının son zamanlarını bu şehirde geçirdiğini ve burada vefat ettiğini gösterir.

KAYNAKÇA:

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 215, 302-303, 308; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 211-212; Rıdvan Nafiz-İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 155; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar,* II, Ankara 1991, s. 76, 102-103, 118, 121; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri", *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16 (2006), s. 219, 221.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ İSA MESCİDİ

Kayseri şehir merkezinde idi. Ahi İsa mahallesinde Ahi İsa adına inşa edilmişti. Hangi tarihte inşa edildiği bilinmemekle beraber 1530 tarihli tahrirde isminin geçmesi, bu tarihten önce kurulduğunu gösterir. Bu tarihte Mancusun köyünün malikânesi, bu mescidin vakfıydı. Mescidin sonraki dönemi ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s. 591; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44, 56, 64; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 88; M. Akif Erdoğru, "XVI.Yüzyılda Kayseri'de Ahiler", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, Kayseri 2000, s.171.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İSA ZAVİYESİ
(KAYSERİ)

Ahi İsa adına XV. yüzyılda kurulan zaviye, Kayseri şehrinin merkezindeki Gesi bölgesinde yer almaktaydı. 1530 tarihli tahrir kaydında, şehir merkezinde iki adet zemin ve Gesi köyündeki bir arsa ile Gülözü köyündeki bir arsadan toplam 1400 akçe geliri bulunmaktaydı. 1584'de sadece şehir merkezindeki arsa ve arazi gelirlerine sahipti. XIX. yüzyıla kadar faaliyetlerini aksatmadan yürüten zaviyenin 1205'te (1791) mütevellilik ve zaviyedârlık görevini Esseyid Mehmed ve Esseyid Ali; daha sonra ise Elhac Seyyid Mehmed, Ahmed Adil b. Osman, Mustafa b. Mustafa ve Hüseyin yürütmekteydi. 1235 (1820) yılında zaviyedâr Esseyyid Mehmed'in bilâ-veled ölmesi üzerine bu görev kendi soyundan büyük kızı Emine'nin büyük oğlu Seyyid Hafız Ali Halife bin Ömer'e; 1255 (1840) yılında ise Seyyid Hafız Ali bin Yusuf Halife'ye tevcih edilmişti. 1257 (1842) yılına ait bir yıllık vakıf geliri 421, gideri ise 389 kuruştu. 1271'de (1855)

zaviyedâr Ali Ağa b. Halil ve vakıf geliri 415 kuruştu. 1290 (1874) yılında zaviyedâr İbrahim, Mehmed ve İsmail; vakfa ait kira geliri 1073 kuruştu. Bu tarihten sonra zaviyenin faaliyetleri ile ilgili bilgiye rastlanmaması, bir dönüşüm sürecine girdiğini gösterir.

KAYNAKÇA:

VGMA, *EV.ZMT.* nr. 161/85; BOA, *EVMH.* nr. 2073/268; nr. 943/156; *EV.BKB*. nr. 70/67; VGMA, nr.265/201; nr. 3095/35; nr. 1981/167; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s. 591; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44, 56, 64; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 88; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 101; aynı yazar, "XVI.Yüzyılda Kayseri'de Ahiler", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, Kayseri 2000,s.171.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İSA ZAVİYESİ
(KARAMAN)

Karamanoğulları zamanında Karaman şehrinde yaşayan Ahi İsa veya onun halifeleri tarafından kurulmuştu. Hacı İsa Zaviyesi olarak da bilinen zaviyenin 1530'lu yıllara ait Osmanlı tahrirlerinde adı geçmektedir. 1140 (1727) yılında Emîr Şah Zaviyesi'nin de mütevellisi olan Mezradar İnayetullah vefat ettiği için yerine oğlu Seyyid Ahmed geçmişti. XIX. yüzyılda zaviyenin faal olup olmadığı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s. 198; Ahmed Cengiz, *XVIII. Yüzyılda Larende Şehrinin Fiziki ve Sosyal-Ekonomik Yapısı*, Karaman 2009, s. 100; Mehmet Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 101.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İSİR ZAVİYESİ

Kayseri ilinin merkezinde tesis edilen bu zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Miskinler ve Asir adlarıyla da bilinen zaviyenin XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarında isminin geçmemesi, bu yüzyıldan sonra kurulduğunu gösterir. 1254'te (1842) zaviyedârın vefatı üzerine evladı olmadığı için iki sene boş kalan zaviyenin, daha sonraki tarihlerde faaliyeti ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, *EV.THR.* nr. 86/62; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44, 56, 64; Mehmed Çayırdağ, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1987, s. 282; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 101; aynı yazar, "XVI.Yüzyılda Kayseri'de Ahiler", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, Kayseri 2000, s. 171.

H.Mustafa ERAVCI

AHİ İSKENDER ZAVİYESİ
(bk. AHİ SEGİT ZAVİYESİ)

AHİ İSLÂM ZAVİYESİ

Menteşe Beyliği'nin idare merkezi olup bugün bir köy haline gelmiş olan Büyük Menderes kenarındaki Balat kazasının Kınık köyünde idi. Zaviyenin vakfına ait 285 dönüm kadar arazi vardı. Ancak zamanla vakfa ait bazı yerler ile mal ve eşya kaybolmaya başlamıştı. 1530'da vakfa ait 1.800 akçe nakit, bir kazan, bir sini, dört tepsi, iki dığan, üç hereni, altı halı, dört döşek, altı yastık ve üç yorgan tespit edilmişti. Bu bağlamda 1562 tarihli tahrir kaydında zaviyenin bânisi Ahi İslam'ın vefatından sonra vakfa ait birçok yerin ve eşyanın zamanla harap duruma düştüğü, ancak hanımı Ahi Fatma (Ahi Ana) tarafından tekrar ihya ve tamir edildiği ve Ahi Ana'nın ayrıca zaviyenin masrafı için bir miktar para ile eşya ve hayvan vakfettiği belirtilir. Ayrıca Ahi Fatma, zaviye vakfının yöneticiliğini Mevlâna İlyas bin Mehmed'e, onun ölümünden sonra da evladına şart koşmuştu. 1562'de ise zaviye vakfının mütevellisi, Mevlâna İlyas'ın oğlu Mevlâna Abdi idi.

Zaviyenin vakfının gelirleri arasında bazı tarla ve arazi parçaları önemli bir yer tutmaktaydı. Bunların 50 dönümü zaviyenin kıble tarafında, 15 dönümü batısında, 50 dönümü ise doğu tarafındaydı. Köy yakınındaki azmak civarında 80 dönüm, azmağın güneydoğusunda 30 dönüm; Kumtepe köyünde 50 dönüm, Kızılcasulu köyünde ise 10 dönüm miktarında vakıf arazisi vardı. Zaviyeye ait bu tarım arazilerinin geliri XVI. yüzyılda 1.565 akçe kadardı.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 515; nr. 338, s. 19, 20; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 130.

Zekai METE

AHİ İSMAİL ZAVİYESİ
(ÇİNE-AKÇAOVA)

Aydın'ın Çine ilçesine bağlı Akçaova köyünde bulunuyordu. Burası Osmanlı döneminde kaza merkezi olan Eskiçine köyüne çok yakın bir konumdaydı. Osmanlı dönemine ait 1530 ve 1562 tarihli defterlere göre zaviye vakfına ait iki çiftlik miktarı araziden senede 400 akçe gelir sağlanıyordu. Ocak 1849 tarihli bir vakıf muhasebe defterinde Çine'ye bağlı Ahi isimli köyde Ahi İsmail adında bir zaviye kaydına rastlanması, zaviyenin yeri hakkında şüphe uyandırsa da kayıtlarda Çine'ye bağlı Ahi isimli bir köy bulunmadığı gibi, bu yerleşim yerinin oldukça güneyde kalan ve eski ismi Ahiköy olan bugünkü Yatağan ilçesini ifade ediyor olması da zordur. Ayrıca 1790 tarihli bir arşiv kaydında Ahi İsmail zaviyesinin Çine'ye bağlı Akçaova köyünde olduğunun açıkça belirtilmesi de şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Diğer taraftan 1845'de Akçaâbâd köyünde bahsi geçen ve mütevellisi tarafından idare edilen bir misafirhane, muhtemelen zamanla işlev değişikliğine uğramış Ahi İsmail zaviyesi olmalıdır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru vakfın idaresi konusunda taraflar arasında çıkan anlaşmazlığa dair belgeler, zaviyenin yönetimi hakkında nispeten bilgi vermektedir. Temmuz 1790 tarihli bu arzuhalden anlaşıldığına göre, zaviyenin mütevelliliği ve geliri zaviye kurucusu Ahi İsmail'in evladına şart koşulmuştu. Bu tarihte üç kardeş Seyyid Ahmed, Seyyid Mehmed ve Seyyid İsmail Efendiler müşterek olarak zaviyedâr ve mütevelliydiler. Ancak amcaları Seyyid Mustafa'nın kızı Emine Hatun da hissedar olarak Divan-ı Hümayun'dan berat almış, bu berat III. Selim'in tahta cülusundan sonra yenilenmiş ve buna dayanarak amcaoğullarından hak talep etmişti. Üç kardeşin talebi üzerine Divan'dan gönderilen ferman gereğince Çine mahkemesinde görülen davada, zaviyenin tevliyet ve gallesinin erkek evlada şart koşulduğuna karar verilmiş ve Emine Hatun'un beratı iptal edilmişti. Bu belgeye göre bu tarihten önce de Şeyh Seyyid Mustafa ve kardeşleri Seyyid Hacı Abdullah ve Seyyid Mehmed Efendiler zaviyedâr ve mütevelli olarak görev yapmışlardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 504; nr. 338, s. 85; *C.EV*, nr. 13702; *EV*,, 13336, 2a; nr. *ML.VRD. TMT, 1755*, s. 6; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 190.

Zekai METE

AHİ İSMAİL ZAVİYESİ
(SÖĞÜT)

Bilecik'te Söğüt'e bağlı Büyükküre köyündeki zaviyenin kuruluş tarihi ve bânisi hakkında bilgi yoktur. XV. yüzyıl ikinci yarısında Ahi İsmail soyundan Osman tasarrufunda olan zaviyenin vakıfları arasında bir çiftlik arazisi vardı.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 51-52.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ İSMAİL ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar'da merkeze bağlı Mihail köyünde Ahi İsmail adına kurulmuştu. 1530 tarihli tahrir defterindeki kayıtlar, zaviyenin daha önceki tarihlerde kurulduğunu göstermektedir. Aynı yıl için zaviye vakfının gelirleri Mihail köyünde bir parça arazi ile merkeze bağlı Susuz köyünün vergi gelirleri idi. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin vakfı ile ilgili mutasarrıflığı Derviş Mehmed yürütmekteydi. Zaviyenin vakıf geliri olan buğday, arpa, burçak, mercimek ve bostan öşrünün toplamı 1253 kuruştu. Mihail köyünden başka Afyonkarahisar'ın merkezine bağlı Susuz köyünde de aynı adlı bir zaviye daha bulunmaktaydı. Bu zaviyenin daha sonraki dönemde Mihail köyündeki zaviyenin halifeleri tarafından açıldığı anlaşılmaktadır. 1252'de (1838) vakfın mütevelliliğini Abdullah adlı zat yürütmekteydi. Mezkur yıla ait vakıf hasılatı 400, gideri ise 155 kuruştu. Sonraki senede postnişin ve mütevelli Mehmed'di ve zaviyenin geliri ise 220 kuruştu. 1280'de (1865) Susuz köyündeki vakfın mütevellisi Ahmed idi. Bu yıla ait vakfın geliri 5980, gideri ise 4386 kuruştu. Gelirlerin yüksek olmasına ve köyün coğrafî konumuna bağlı olarak Susuz köyündeki zaviye buraya gelen giden misafirlerin iaşesini ve ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. 1285 (1870) yılında zaviyeye Ahmed ve Mehmed kardeşler birlikte tasarruf etmekteydiler. Susuz'daki vakıf geliri 4240, Mihail'deki vakıf gelirleri ise 620 kuruştu. XX. yüzyılın başlarından itibaren fonksiyonunu yitirmeye başlayan zaviyenin, bilahare metrûk bir hâle geldiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.ZMT*. nr. 96/179; nr. 96/159; nr. *EV.MH*, nr. 1439/80; nr. 1439/79; nr. 177/207; nr. 1088/235; nr.1088/186,187; *EV.MKT*, nr. 08; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve

Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 138; H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s.73.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İSMAİL ZAVİYESİ
(ÇİNE-AHUR)

Aydın sancağı sınırları içindeki Çine kazasının Ahur köyündeydi. Bânisi Ahi İsmail'in adını taşıyan türbe de aynı köydeydi. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin 1283 (1866-1867) yılında tevliyet ve zaviyedârlığını Hacı Emîroğlu Mustafa b. İsmail yapmaktaydı. Zaviye ve türbenin birbirinden ayrı mahallerde bulunmasından dolayı zaviyedârın türbeye gerekli ilgi ve alakayı gösterememesi nedeniyle türbedeki işleri yürütmek üzere 6 Şubat 1318 (19 Şubat 1903) tarihinde ayrı bir türbedar ataması yapılmıştı. Vakıf gelirleri arasında hububat ekimi yapılan arazi bulunmaktaydı. Bu gelirin bir kısmı ile zaviyeye gelip giden misafirlerin iaşeleri ve ihtiyaçları tedarik ediliyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 2845/99.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ İVAZ ZAVİYESİ
(KALECİK)

Çankırı sancağı ile ilgili XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında ismine tesadüf edilen ve Kalecik nahiyesinde olduğu anlaşılan zaviyenin yeri ve kurucusu hakkında bilgi tespit edilememektedir. Ancak zaviyenin adını taşıyan Ahi İvaz'ın atasının adının Ahi Durak olması, aile üyelerinin Ahilik ile iç içe olduğunu gösterir. Ahi Durak, bir bağ ile bahçesini, oğluna izafe olunan zaviyeye vakfetmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 438, s. 746; nr. 291, s. 166; TKGMA, *TD,* nr. 578, 75b. Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 188.

Ahmet KANKAL

AHİ İVAZ ZAVİYESİ
(ŞEYHLÜ)

Şeyh Ahi İvaz tarafından Şeyhlü kazası kırsal kesiminde yaptırılan Ahi tekkelerinden biridir. Bugünkü Çivril'e bağlı Yeşilyaka köyünün esasını oluşturan Haydan köyünde bulunmakta idi. Vakıf kayıtlarına göre, geçmişi XIV. yüzyılın sonlarına kadar uzanan zaviyeye bir çiftlik yer, üç parça bağ ve Şeyhlü'de bir dükkân vakfedilmişti. Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1403), bâni Şeyh Ahi İvaz, meşihatlik makamında bulunuyordu. Şeyh Ahi İvaz'ın vefatından sonra bu makam, kızının oğlu Mustafa'nın uhdesine geçmişti. II. Bayezid (1481-1502) döneminde ise Musa ve Abdülkerim müştereken tasarruf etmekteydiler. Kanuni dönemi başlarında Abdülkerim'in feragat etmesi üzerine Musa tek başına tasarruf etmeye başlamıştı. 1571'de ise Şeyh Ali Fakih'in tasarrufunda idi.

Haydan'daki Şeyh Yunus Zaviyesi gibi, Ahi İvaz Zaviyesi'nden de bugüne herhangi bir kalıntı intikal etmemesine rağmen ilgili vakıf kayıtları, XIX. yüzyıla kadar faaliyetini sürdürdüğünü gösteriyor.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ İZZEDDİN ÇELEBİ ZAVİYESİ

Sinop şehrinin merkezinde Deniz Kapısı dışı mahallinde Candaroğulları Beyliği'nin ilk dönemlerinde kurulmuştur. Ahi İzzeddin, muhtemelen o dönemde siyasî ve ticarî kimliği olan bir kişi idi. Zaviye onun adına 1330 yılından önce yapılmıştır. Nitekim İbn Battuta Sinop'a geldiği zaman bir süre zaviyede misafir edilmişti. Zaviyenin sonraki dönemi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

İbni Battuta, *Seyahatnâmesinden Seçmeler*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 2000, s. 5; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu,* II, Kırşehir 2011,s. 1077.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ İZZEDDİN MESCİDİ

Kütahya şehrinin merkezinde bugün Maruf adıyla bilinen Ahi İzzeddin mahallesinde bulunuyordu. Bânisinin Ahi İzzeddin olduğu anlaşılan mescid ayakta değildir. Sâkıb Mustafa Dede'nin, Kütahya'da Mevleviliğin yayılmasını sağlayan Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 1373) müritleri arasında gösterdiği Ahi İzzeddin, bu mescidin yanına zaviye de inşa ettirmişti. Kütahya'nın ileri gelen Ahilerinden olduğu tahmin edilen bu zatın mezarı İshak Fakih Camii'nin yakınındadır.

KAYNAKÇA:

Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Kahire 1283, s. 76; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 95; M. Mustafa Kalyon, *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*, Kütahya 2000, s. 282; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 254.

İsmail ÇİFTÇİOĞLU

AHİ İZZEDDİN ZAVİYESİ

Kütahya şehrinin merkezinde bugün Maruf olarak bilinen Ahi İzzeddin mahallesinde idi. Bânisinin, Sâkıb Mustafa Dede'nin Kütahya'da Mevleviliğin yayılmasını sağlayan Celâleddin Ergun Çelebi'nin (ö. 1373) müritleri arasında gösterdiği Ahi İzzeddin olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin yanına mescid de inşa ettirdiği bilinen bu zatın kabri aynı mahalledeki İshak Fakih Camii'nin yakınındaydı. Zaviyenin vakıfları 1530 tarihli muhasebe defterine göre şehir yakınında bir bahçe, bir değirmen ve bir parça araziden oluşmaktaydı. Yıllık geliri 260 akçeydi. Zaviye, 1278'de (1861-1862) faal durumda olup Mustafa Halife isimli bir zat tarafından tasarruf edilmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 369, s. 11-12; *EV,* nr. 17742/1; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 106; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Kahire 1283, s. 76; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 254, 264; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2279.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ KÂMİL
(bk. AHİ DAYI)

AHİ KASIM ZAVİYESİ

Samsun'un Ladik kazası sınırları içinde yer alan bu zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı tahrirlerinde zaviyenin adına rastlanılmaması, sonraki dönemlerde oluştuğunu gösterir. 1290'da (1874) zaviyenin mutasarrıfı şeyh Ali idi. Bu yıla ait yıllık gelir ise malikâne hissesi ve Başlamış köyü gelirleri ile toplam 3280 kuruştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 867/85.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ KATALOĞU
(2009 YILI)

TESK yayını olan kitap, toplam 96 sayfadır. 2009'da yayımlanmıştır. Yazar adı ve yayın yeri belirtilmemiştir. 81 ilden seçilmiş esnaf ve sanatkârlar tanıtılır. Bu katalogda üzerinde durulan kimselerin özelliklerini, Genel Başkan Bendevi Palandöken, kitabın ön sözünde belirtir. Buna göre seçilenler, Anadolu'da yüzyıllarca varlığını sürdürmüş, Ahilik geleneğinin ilke ve prensiplerini günümüzde de yaşatmaya çalışan ve hayatlarının her alanında bu ilkeleri uygulayan şahsiyetlerdir. Onun için illerinde "Yılın Ahisi" seçilmişlerdir. 12-18 Ekim 2009 tarihinde Kırşehir'de gerçekleştirilen Ahilik Haftası Kutlamaları sırasında durum açıklanır.

Kitabın girişinde, Ahilik kültürü, Ahi Evran, Gedik Teşkilatı, Cumhuriyet döneminde esnaf-sanatkâr örgütlenmesi ve TESK hakkında bilgi verilir. Törende şet kuşatılan devlet büyüklerinin fotoğrafları ardından "Yılın Ahisi" seçilen esnaf ve sanatkârlar tanıtılır. Bunların ilki, 72 yıldır mesleğini yapan Mudurnulu demirci Mehmet Şenkaya'dır. Şenkaya'nın ardından, il adına göre alfabetik sıra ile diğer şahsiyetler de, fotoğrafları, meslekleri, özellikleri ile tanıtılır. İçlerinde mesleklerine ömürlerini vermiş, tatlıcı-pastacı, soğuk demirci, terzi, marangoz, bakkal, kebapçı, oto elektrikçi, kalaycı, celep, torna tesviye, saat tamircisi, sıcak demirci, soğutmacı-bobinajcı, helva imalatçısı, berber, dokumacı, tatlı ustası, madeni eşya imalatçısı, lokantacı, bakırcı, ayakkabı tamircisi, mobilyacı, çilingir-radyatör, yorgancı, sayacı, kunduracı, madenci, kuaför, taşımacı, yemenici, motor tamircisi, elektronik alet

parça üreticisi, bakırcı-kalaycı, tenekeci, şoför, tamirci, gazlı içecek imalatçısı, ressam-dekorasyoncu, elektrikli ev aletleri tamircisi, prof. dr., bıçak imalatçısı, köfteci, sıhhi tesisatçı, sobacı, fabrikatör gibi meslek sahipleri vardır.

Caner ARABACI

AHİ KAYSER

Konya'nın tanınmış Ahilerindendi. Mevlâna Celâleddin Rumi (ö. 1273) zamanında yaşadığı ve onun muhiblerinden olduğu bilinir. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), Sultan Veled Divanı'nda oğlu Ahi Çoban ile birlikte övülen Ahi Kayser'in soyunun Mevlâna'nın halifesi Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) babası Ahi Türk (Ahi Muhammed Urmevî) ile Ahi Beşşâre (Başara)'nın büyük babalarına dayandığını ifade eder.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78, 150; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 376; II, İstanbul 1987, s. 133; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 199; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1999, s. 117-118.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ KAZZÂZ AHMED ŞAH

İpekçilikle uğraşmasından dolayı Kazzâz lakabı ile bilinir. Tebriz'in ileri gelen şahsiyetlerinden olup, Mevlâna Celâleddin Rumi'nin (ö. 1273) torunu Ulu Arif Çelebi (ö. 1320) zamanında yaşamıştır. İsmi bazan Konya Ahilerinin lideri Ahi Ahmed Şah ile karıştırılır. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), Arif Çelebi'nin Tebriz'i ziyaretlerinde Ahi Kazzâz ile görüştüğünü ve onun Çelebi'ye intisap ettiğini belirtir.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan,* (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 201; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 304; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 197; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1999, s. 219.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ KEMAL ZAVİYESİ (BEYŞEHİR)

Beyşehir kent merkezinde bulunuyordu. Ahi Mesud Zaviyesi, 1483'ten önce yıkılınca yerine farklı yerlerde Ahi Kemal Zaviyesi ile Ahi Sadi Zaviyesi adıyla iki zaviye inşa ettirilmiş ve Ahi Mesud Zaviyesi'nin vakıfları bunlara bağlanmıştı. Bu durumda Ahi Kemal Zaviyesi, 1483'ten kısa bir süre önce inşa edilmiş olmaktadır. Banisi Ahi Kemal'dir.

Ahi Mesud Zaviyesi'nin vakıflarının bir kısmı, 1483'te sağ olan Ahi Kemal'in tasarrufundaydı ve vakıfları şunlardı: Bademlü köyünde üç parça, 30 dönüm; şehrin bitişiğinde koru yakınında bir parça, dört dönüm; Köprü bitişiğinde bir parça, 16 dönüm; şehrin bitişiğindeki Öyük'te yedi dönüm; Kıstıvan köyünde, Ahi Sadi Zaviyesi'yle birlikte bir parça bağ.

Ahi Kemal Zaviyesi'nin adı ve vakıfları XVI. yüzyıl vakıf defterlerinde geçmemektedir. Buna karşılık Ahi Mesud Zaviyesi ve vakıfları bu yüzyılda 1483'teki gibi eksiksiz kaydedilmiştir. Bu durum Ahi Kemal Zaviyesi vakıflarının tekrar Ahi Mesud Zaviyesi'ne verildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 125; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Beyşehir Tarihi*, (yay. Ahmet Savran), Erzurum 1991, s. 112-113.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ KEMAL ZAVİYESİ (AKŞEHİR)

Akşehir kent merkezinde bulunuyordu. Bânisi, adından da anlaşacağı üzere Ahi Kemal olmalıdır. Kanuni dönemi (1520-1566) muhasebe kaydında isminin geçtiği ve bundan sonra ismine rastlanmadığı dikkate alınırsa, XV. yüzyıl sonlarında inşa edildiği, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise yıkıldığı söylenebilir. Vakıfları: Yazıyahsiyan köyünde yarım hisse değirmen; Akşehir'de beş dükkân yeri; bir balık pazarı yeri; Yazıyahsiyan köyünde ev yerleri; Engülü, Köprübaşı, Eğrigöz köylerinde birer, Engülü köyünde üç bağ ve Emiryavi'de bir kıta bağ yeri ile ceviz ağaçlarıdır.

KAYNAKÇA:

Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 267-268.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ KERİM SULTAN TÜRBESİ

Amasya'nın Merzifon ilçesinde, Gazi Mahbub mahallesi Ahi Kerim sokakta yer almaktadır. Kitâbesi bulunmayan yapı, Şaban 1146 (Ocak 1734) tarihli bir berat kaydında Ahi Kerim Zaviyesi'nin zaviyedâr ve mütevellisiyle ilgili olarak anılmaktadır. Bu kayıtta bahsi geçen zaviye ile Ahi Kerim Türbesi arasında bir bağ olmalıdır. Dolayısıyla zaviye 1734 yılı itibariyle var olduğuna göre türbenin de en azından bu tarihten önce inşa edildiğini düşünmek gerekir.

Meyilli bir araziye inşa edilen kiremit çatılı, kare planlı türbenin her cephesine sivri kemerli, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklı birer pencere yerleştirilmiştir.

Bina, daha önce burada kerpiç duvarlarla yapılmış, düz ahşap tavanlı bir türbenin yerine halk tarafından 1967 yılında tamamen betonarme olarak inşa edilmiştir. Kerpiç malzemeli ilk yapı hakkında daha fazla bilgi elde edilememiştir. Ayrıca türbede iki adet ahşap sanduka bulunmakla birlikte medfun kişilerin kimlikleri konusunda herhangi bir yazılı belgeye ulaşılamamıştır.

KAYNAKÇA:

Sadi Bayram, "Merzifon Ulu Camisinin Yeri: Merzifon'da Türk-İslam Eserleri", *Kültür ve Sanat,* V, Ankara 1990, s. 69-77; Galip Eken, "XIX. Yüzyılda Merzifon Vakıflarına Dair", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (08-11 Haziran 2000 Merzifon),* Ankara 2001, s. 345-361; Murat Çerez, *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 341.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ KESKİN ZAVİYESİ

Manisa'ya bağlı Üzeyir köyünde Ahi önderlerinden Ahi Keskin adına tesis edildi. 1530 yılında zaviye vakfının gelirleri arasında bir çiftlik yer, bir kıta bağçe, bir dönüm yer, ayrıca Kara Salah değirmeni ile Nif'de pazar yerindeki Kasım Paşa dükkânları vardı. İcar gelirleri yılda 40 akçe olup, bu tarihte vakıf mutasarrıfı Mustafa adlı şahıstı. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. *464,* s. 50; Ö. Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, sayı II, Ankara 1942, s. 324.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ KILIÇ ZAVİYESİ

Eskişehir kazasında Sultan Dere'de idi. Zaviyenin bânisi ve yapılış tarihi hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin vakıf gelirinin düşüklüğü küçük bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde vakıf akarları ve zaviye müştemilatına dair malumat bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

*VGM*A, nr. 3596/83; nr. 3466/69; BOA, *EV,* nr. 17742, vr.9. *EV.MH*, nr. 684/198.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ KIRAN ZAVİYESİ

Belgelerde Kıran Ahisi Tekkesi ismiyle de adı geçen zaviye, XV. yüzyıl sonlarında Şeyhlü kazasına bağlı Kıran köyünde idi. Bir yerleşim çekirdeği olarak etrafında gelişen köye merkezlik etmiştir. Vakıf kayıtları, geçmişinin Murad Hudâvendigâr (1361-1389) ve Germiyanoğlu Şah Çelebi devirlerine kadar uzandığını gösterir. Vakıf akaratı olarak bir çiftlik yer ile beş dönüm bağ vardı. Meşihat makamında bulunan isimler arasında kurucu olan Kıran Ahisi'nden sonraki dönemde bilinen ilk isimler Ahi İnebeyi ve Hamza'dır. Bunlar, Ali Fakı ile birlikte tasarruf ederlerken Fatih zamanında zaviyeye ait vakıf yerler timara verilmişti. Ancak II. Bayezid tarafından tekrar mukarrer tutulmak suretiyle işlerlik kazanmıştır. Bundan sonraki zaviyedârlar arasında Nazar ve Kanuni dönemi başlarında görev yapan Ali dikkati çekmektedir. Vakıf kayıtları, Baba Kıran Zaviyesi adıyla XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da varlığını devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ KIZI MESCİDİ

Antalya'da eski adı Ahi Kızı olan bugünkü Selçuk mahallesinde aynı adla anılan türbenin bitişiğindedir. Ahi Kızı tarafından yaptırıldığı anlaşılan mabedin kitâbesi yoktur. Buraya ait olduğu anlaşılan bir sandukadaki kayda göre 842 (1439) tarihinde yaptırıldığı kabul görmektedir. Ancak Antalya'nın Osmanlı sınırları içine alındığı sırada Fatih Sultan Mehmed'in (1444-1446, 1451-1481) yaptırdığı vakıf tahrir defterlerinde adı geçmez. 1530 tarihli defterde sadece Ahi Kızı'na ait bir zaviyeden bahsedilir. Bu durumda mescidin zaviyeden sonra inşa ettirildiği söylenebilir. Nitekim1567 tarihli defterde mescidin vakıfları arasında dükkân, bahçe ve bazı arazilerin bulunduğuna dair bir kayıt mevcuttur. 1568 yılında Hüsam Fakih adında bir şahıs mescidde imamlık yapıyordu. Bu durum mescidin, muhtemelen zaviyeden sonra XVI. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığını gösterir.

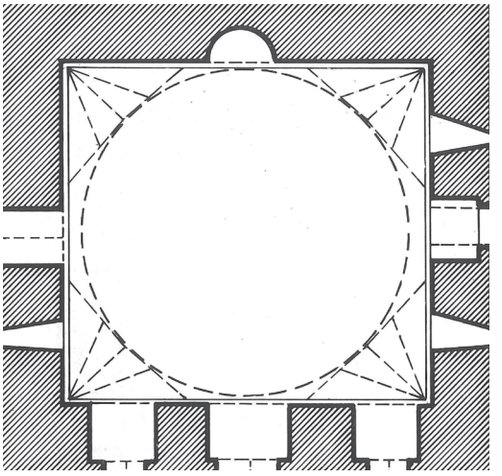
KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, s. 412/b-434/b; *TD,* nr. 166, s. 588-589; TKGMA, *TD,* nr. 3357, s. 2-10; *TD,* nr. 567, s. 4a; *TD,* nr. 107, s. 7; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1940, s. 86; Hüseyin Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*, İstanbul 1982, s. 65; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 331-332, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 2002, s. 20-23.

Behset KARACA

Mimarisi: İnşa ve onarım kitâbesi bulunmamakta, ancak Antalya Müzesi'nde bulunan ve türbe bölümünden getirilmiş bir mermer sanduka üzerindeki 842 (1439) tarihi mescidin inşa tarihi olarak kabul edilmektedir.

Mescid, 8.80x8.80 m ebadında kare planlı ve üzeri Türk üçgenleri ile geçilen tek kubbeli olup Selçuklu mescidlerinin devamı şeklindedir. Dıştan alaturka kiremitle kaplıdır. Selçuklu özelliğinde olan yapıya yakın zamanda son cemaat yeri eklenmiştir. Cepheler sıvalı olup aslî hali taş malzeme olmalıdır. Son cemaat yerindeki kapıdan kadınlar mahfiline geçilmektedir. Batı cephede üç, doğu cephede iki pencere iç mekânı aydınlatmaktadır. Güney cephe konutlara bitişik durumdadır. Harim mekânına son cemaat yerindeki sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Harim mekânı 6.50x6.00 m ebatlarında kareye yakın dörtgen planlıdır. Kıble duvarının ortasında giriş eksenindeki mihrap yarım daire planlı ve yarım kavsaralıdır. Mihrap yüzeyi düz silmelerle kuşatılmıştır. Mihrabın sağında sonradan konmuş ahşaptan sade bir minber yer almaktadır. Günümüzde cami olarak ibadete açıktır.

Ahi Kızı Mescidi planı

KAYNAKÇA:

Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul 1338-1340, s. 126; Hüseyin Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*, İstanbul 1982, s. 65; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 331-333, 366-367, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 2002, s. 22-23, 43-45; aynı yazar, "Ahi Kızı Mescidi; Bir Selçuklu Binasının Osmanlı Devrinde Yeniden Kullanımı", *Adayla Dergisi*, sy. 7 (2001-2002), s. 211-221.

Ali BORAN

AHİ KIZI TÜRBESİ

Antalya şehrinin merkezinde eskiden Ahi Kızı olarak bilinen ancak bugün Selçuk ismiyle anılan mahallededir. İsmi Ömer kızı Hamra şeklinde geçen ve Ahi Kızı'na ait olduğu kabul edilen bir sandukadaki kayda göre, zaviye ve mescid ile birlikte 842 (1439) tarihinde yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, s. 416a-b; *TD,* nr. 166, s. 588; TKGMA, *TD,* nr. 567, 2b; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 331-333, 366-367, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 2002, s. 43-45; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul 1338-1340, s. 126.

Behset KARACA

Mimarisi: Ahi Kızı Mescidi'nin yanında yer alır. Sandukadaki 842 (1439) bu türbenin inşa tarihi olarak kabul edilmektedir. Bânisi Ömer kızı Hamra'dır. Türbenin içindeki mezarın başucunda bulunan talik hatlı şahide de binanın 1819-1820 tarihinde esaslı bir şekilde tamir edildiğini göstermektedir. XX. yüzyılın ortalarında da onarım geçiren türbe aslî özelliklerini önemli ölçüde kaybetmiştir. 3.39x3.39 m ölçülerinde kare plana sahiptir. Cephelerde taş malzeme ve aralarında derz kullanılmıştır. Sokağa cephe veren güney cephede dikdörtgen bir pencere açılmıştır. İç mekâna batı cephedeki dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. İç mekânın duvar yüzeyleri beyaz badana ile sıvanmıştır. İçerde tek mezar bulunmakta olup baş taşı gelin duvağı ile sarılmıştır.

KAYNAKÇA:

Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul 1338-1340, s.126; Hüseyin Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi*, İstanbul 1982, s. 65; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s.331-333, 366-367, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 2002, s. 22-23, 43-45; aynı yazar, "Ahi Kızı Mescidi: Bir Selçuklu Binasının Osmanlı Devrinde Yeniden Kullanımı", *Adayla Dergisi*, sy. 7 (2001-2002), s. 211-221.

Ali BORAN

AHİ KIZI ZAVİYESİ

Antalya şehrinin merkezinde eskiden Ahi Kızı olarak bilinen ancak bugün Selçuk ismini alan mahalledeki aynı isimle anılan mescid ve türbenin yanında idi. Buraya ait olduğu anlaşılan bir sandukadaki kayda göre, mescid ve türbe ile birlikte 842 (1439) tarihinde inşa edildiği kabul edilmektedir. Zaviyenin vakıf gelirleri, 1455, 1530 ve 1567 tarihli tahrir defterlerine göre fırın, dükkân, başhane, bağ, harim, ev ve yer kiralarından oluşuyordu. Bunlardan bazıları şimdiki adı Korkuteli olan İstanos'ta bulunuyordu. Zaviyede 1567 yılında Hasan adlı biri şeyhlik, Sinan Halife adlı biri ise mütevellilik görevini yürütüyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, 416a-b; *TD,* nr. 166, s. 588; TKGMA, *TD,* nr. 567, s. 2b; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul 1338-1340, s. 126; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 331-333, 366-367, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara 2002, s. 43-45.

Behset KARACA

AHİ KOCA ZAVİYESİ

Eskişehir'de Seyitgazi kazasına bağlı Dereviran köyündeydi. Zaviyenin bânisi ve yapılış tarihi hakkında bilgi yoktur. XVI. yüzyıl tahrirlerinde zaviye ve vakıfları hakkında bilgi olmaması, bu dönemden sonra yapıldığını gösterir. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin vakıf gelirinin düşüklüğü küçük bir zaviye olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3466/69; BOA, *EV.MH*, nr. 684/198.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ KÖYÜ CAMİİ

Ankara'nın Kazan ilçesinde inşa edilen bu caminin XIX. yüzyılın sonunda yapıldığı anlaşılıyor. Caminin Ahi Köyü ismiyle bilinmesi, camiye gelir olarak Ahi mezrasının tahsis edilmiş olmasından veya Ahi yerleşim alanı içinde kalmasından ileri gelmelidir. Bunun dışında caminin sonraki dönemine ait bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 228/2

H.Mustafa ERAVCI

AHİ KULU ZAVİYESİ

Kütahya sancağı Gereki (Aslanapa) nahiyesinde Çömlekçi köyündeydi. Zaviyenin bânisi ve yapıldığı tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin vakıf gelirlerinin az olması, küçük bir zaviye olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 16343, 2a; nr. 17742, 2b.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MAHMUD
(KIRŞEHİR)

Kırşehir'de Ahi Evran'ın evlatlarındandı. 876 'da (1471) Ahi Mesud'un oğlu Ahi Sinan'a Ahilik icazetnâmesini bizzat vermesi, dönemin önde ge-

len ve halk arasında saygınlığı olan bir Ahi Baba ve Ahi lideri olduğunu göstermektedir. Bu durum Ahi Mahmud'un, XV. yüzyılın ortalarından sonra Ankara'da önemli bir Ahi zaviyesi olarak gözüken Ahi Mahmud Zaviyesi ile rabıtasının olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda Ankara'daki söz konusu zaviyenin, Ahi Mahmud veya onun adına halifeleri tarafından kurulmuş olabileceği hatıra gelmektedir. Ahi Mahmud'un mirasçılarının, 1485 tarihinde Ahi Mesud'un mirasçıları ile birlikte Kırşehir'deki bir değirmende mülkiyet üzere hisseleri vardı. Bu tarihte mirasçıların değirmende hisselerinin olması, Ahi Mahmud'un 1471-1485 tarihleri arasında vefat ettiğine bir işaret olmalıdır.

KAYNAKÇA

Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, I, Kırşehir 1938, s. 170-173; İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 26-28, 84-85.

İlhan ŞAHİN

AHİ MAHMUD
(KAYSERİ)

Hayatı hakkında bilgi olmayan Ahi Mahmud'un ismine Kayseri şehrindeki mahalle adlarında rastlanmaktadır. Nitekim 1500 tarihinde Eslim (İslim), 1520'de Rüstem Paşa ve 1570'de yine Eslim Paşa adıyla bilinen mahalle, Ahi Mahmud adıyla da anılmaktaydı. Kiçikapı'da Lâlâ mahallesinin güneyinde yer aldığı anlaşılan mahallenin adı, XIX. yüzyılda sadece Eslim Paşa olarak bilinmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 33, s. 19; nr. 387, s. 199; *1500 (H. 906) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri*, (haz. Mehmet İnbaşı), Kayseri 2009, s. 11-12; *1570 (H. 976) Tarihli Kayseri Tapu-Tahrir Defteri*, (haz. Mehmet İnbaşı), Kayseri 2009, s. 14; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 43; *Kayseri İli Tahrir Defterleri (992 / 1584),* (haz. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük), Kayseri 2009, s. 34; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'nin Mahalleleri", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 370-378.

Mehmet İNBAŞI

AHİ MAHMUD
(TOKAT)

XIII. yüzyılda yaşadığı, Horasan'dan Anadolu'ya gelen evliyalardan olduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin amcası olduğu rivayet edilir. Keçeci Baba, Gül Ahi Baba Şah ve Mahmud Veli gibi isimlerle de anılır. Keçeciliğin önde gelen ustalarından biri olarak bilinir. Ruh sağlığı, veterinerlik, sanat ve eğitimle de meşgul olmuştur. Türbesi, Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Keçeci köyündedir. Bu köy, ismini onun keçecilik sanatından almıştır. Altın Bıyık, Seyyid Mehmed ve Ali Haydar adında üç oğlu ve Turhal'ın Karkın köyünde mezarı bulunan Aziz Baba isimli bir torunu olduğu ifade edilmektedir. Türbesini her yıl farklı inanç gruplarından pek çok kişi ziyaret eder, adak kurbanı keser, dilek diler. Bu bağlamda her yıl Ağustos ayının son Pazar günü köyde Keçeci Baba Kültür Festivali düzenlenir.

KAYNAKÇA:

Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s. 34, 37; *Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 509; *Tokat İl Yıllığı 1967*, Ankara 1968, s. 157; *Tokat İl Yıllığı 1973*, Ankara 1973, s. 119.

Ali AÇIKEL

AHİ MAHMUD EFENDİ
(ö. 1679)

Seyyid Kasımoğlu Seyyid Şeyh Ahi Mahmud, Van'da doğmuş, ilim tahsilinden sonra Nakşibendi tarikatına girmiştir. Bursa'da Açıkbaş Mahmud Efendi tarafından inşa ettirilen Nakşibendi-i Atik Dergâhı şeyhlik makamına kardeşinin oğlu Seyyid Kasımoğlu Şeyh Ahi Mahmud Efendi'nin işaretiyle geçmiştir. Kabri Daye Hatun Camii mezarlığındadır. Oğlu Seyyid Şeyh Mustafa da 25 Zilkade 1110'da (25 Mayıs 1699) vefat edince babasının yanına defnedilmiştir.

Eserleri: Güzide (tecvit); Evrad-ı Fethiyye Şerhi; Risale-i Nur Bahşiyye.

KAYNAKÇA:

Emirzâde İsmail Beliğ, *Tarih-i Burusa*, Bursa 1302, s. 159, 160; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yadigâr-ı Şemsi*, (haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy), Bursa 1997, I-II, s. 561-565.

Barış SARIKÖSE

AHİ MAHMUD MESCİDİ

Akşehir'de Ahi Mahmud mahallesindeydi. Bânisi

Ahi Mahmud idi. Vakıflarıyla ilgili ilk bilinen belgenin tarihi 1476'dır. Bu durumda XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği söylenebilir. Fatih dönemi (1444-1446, 1451-1481) tahririnde vakfa ait yerler, Akşehir'de bir fırın, bir dükkân, iki ev ile bir parça yerdi. 1530 tahririnde üç kıta bağ ile miktarı yazılmayan bahçeler mescidin vakıfları arasında gösterilmiştir. Kanuni döneminden (1520-1566) sonraki belgelerde mescidin adına rastlanmaması, zamanla metrûk bir hale geldiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MKT. CHT*. nr. 832/4; *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 47; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 78.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MAHMUD TEKKESİ

Bursa'nın fethinden sonra XVI. yüzyıl ortalarında Bursa'da kurulan Ahi tekkelerinden biridir. 1006'dan (1597-1598) 1327'ye (1909-1910) kadar tekkeye yapılan tayinler ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar, Ahi Mahmud tekkesinin XX. yüzyıl başlarına kadar faal olduğunu göstermektedir. 1192'de (1778-1779) Bursa'da Veled-i Habib mahallesinde tekkenin vakfına ait bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BUŞS, nr. 3467/25; 3536/60; 3979/29; *VGMA*, 666/164; *EV.MH*, 2/1; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 2012, s. 38-39.

Selma TURHAN SARIKÖSE

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ (ANKARA-KAZAN)

Ankara'nın Kazan ilçesine bağlı Ağaçviran köyünde bulunmaktaydı. Ahi Mahmud adına kurulan zaviyenin 1463 yılında geliri görülmemektedir. Bu durum zaviyenin bu tarihten sonra kurulma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Zaviyenin Ankara'nın merkezindeki icara verilen yerlerinden 1530'da 750 akçe; 1571 yılında 950 akçe geliri vardı. Ayrıca Ağaç Viran köyünde bulunan bir çiftlik yer, Ahi Selman ve Kasım tarafından vakf edilmişti. Bu yerlerden de vakfa 1530 ve 1571 tarihlerinde 200 akçe gelir gelmekteydi. Ayrıca Ahi Süleyman, Carullah Fakih ve Kasım, bu zaviyede zaviyenişin olarak görev yapmakta ve "ayende ve revende"ye yani gelip geçen yolculara hizmet etmekteydiler. XIX. yüzyılda zaviyenin faal durumda olduğuna dair bilgiye rastlanmaması, zamanla metrûk hale geldiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205, 206; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 115.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ (KAZABAD)

Tokat'a bağlı Kazabad (Pazar) nahiyesinin Karaltan köyünde tesis edilmişti. Zaviye ile ilgili ilk bilgilere 1455 yılına ait Osmanlı arşiv kayıtlarında rastlanmaktadır. Zaviyenin bu tarihte adına rastlanması, daha önceki yıllarda inşa edildiğine bir işaret olmalıdır. Zaviyenin vakıfları arasında bir çiftlik yer vardı. 1280-1292 (1864-1876) tarihlerinde bu vakıf çiftliği, Kazabad nahiyesine bağlı Keçecibaba köyünde idi. Bu ise müteakiben zaviyenin bulunduğu Karaltan köyünün adının sonraki devirlerde Keçecibaba'ya dönüştüğünü göstermektedir. Cumhuriyet döneminin başlarında Keçecibaba köyü, Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlandı. 1930 sonrasında ise köyün ismi Keçeci'ye çevrildi. Bugün adı geçen köyde, zaviyeden geriye sadece Ahi Mahmud Türbesi kalmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 95; nr. 19, s. 52; nr. 79, s. 133; nr. 387, s. 450; nr. 287, s. 316; TKGMA, *TD,* nr. 14, 294a; TVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 1, s. 73.

Ali AÇIKEL

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ (MAZON)

Menteşe (Muğla) sancağının kuzeyinde yer alan Mazon kazasına bağlı Hisarköy'de bulunuyordu. 1562 tarihli arşiv kaydına göre zaviyeye ismini vermiş olan Ahi Mahmud zaviyeyi harap duruma düşürmüş, vakıf gelirlerinin dağılmasına neden olmuştu. Daha sonra mütevellilik görevi, zaviyeyi ve vakfı tekrar ihya etmeyi taahhüt eden Ahmed

isimli şahsa verilmişti. Zaviye vakfının gelirleri 28 fırın yeri, Sobuca köyünde Boyaderesi'nde bir çiftlik (60-150 dönüm) miktarı arazi, Mazon kalesi yakınlarında bir asmalık ve bir bahçeden oluşuyordu. Mazon kadısı Mevlâna Alâeddin'in mektubuna göre, fırın yerlerinden ikisinin yarı hissesi ve dördünün çeyrek hissesi ile diğerlerinin tamamı ait olduğu mescidin vakfına kaydedilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 544; nr 338, s. 29; TKGMA, *TD*, nr 569, s. 106; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 142.

Zekai METE

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ
(BALAT)

Menteşe Beyliği döneminde yönetim merkezi iken, bugün köy haline gelmiş olan Balat şehrinde bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın başlarında zaviyenin şeyhliği Seyyih Ahmed'in üzerindeydi. Zaviyeye ait vakfın gelirleri arasında Büyük Menderes nehrinin suladığı verimli Balat sahrasında on beş parçadan oluşan beş çiftlik büyüklüğünde (300 dönüm) tarım arazisi vardı. Ayrıca Balat Bağları Yakası olarak bilinen mevkide altı dönüm kadar bağ zaviyeye vakfedilmişti. Ancak Menteşe Beyliği'nin Osmanlılar tarafından fethinden sonra önemini kaybedip çöküşe geçen Balat şehrinin durumuna bağlı olarak bağlar da en azından XVI. yüzyılın başlarından beri harap durumda idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 514; nr. 338, s. 18; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 129.

Zekai METE

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ
(GÖLHİSAR)

Hamid sancağına bağlı Gölhisar nahiyesinin Etre köyünde tesis edilmişti. Ancak zaviyenin kurulduğu tarih kesin olarak bilinmemektedir. 1501 tarihinde, zaviye şeyhi Ahi Ahmed'in, I. Murad'ın beratıyla ayendeye ve revendeye (gelip geçen yolculara) hizmet ettiğinin ve zaviyeye vakıf olarak tahsis edilen yerlerin köhne defterde mevcut bulunduğunun belirtilmesi, zaviyenin daha önceki dönemlerde ve belki de Hamidoğulları döneminde kurulduğunu göstermektedir. II. Mehmed (Fatih) döneminde zaviyenin vakıf yerlerine el konulmuş; ancak II. Bayezid döneminde bu yerler tekrar iade edilmiştir. Evlatlık vakıf statüsünde olan vakfın gelirlerinin hisseleri ise Ahi Ahmed ve Ahi Mahmud'un üzerinde iken bunların vefatıyla oğulları Kara Yusuf ve Ali'ye; adı geçen kimselerin vefatıyla da Alioğlu Mezid'in üzerine geçmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 63; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 259.

Behset KARACA

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ
(NİĞDE)

Niğde'nin Kilisehisar köyünde olan zaviye, muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) inşa edilmişti. Zaviyeye altı kıta zemin, iki kıta bağ ve bir değirmen vakfedilmişti. Vakfın geliri, gelip geçen yolculara sarf edilmekte ve kalan meblağ zaviye şeyhlerinin tasarrufuna bırakılmaktaydı.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009.

Doğan YÖRÜK

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ
(AMASYA)

Amasya'da Ahi Mahmud adına kurulan bu zaviye muhtemelen XVI. yüzyıldan sonra inşa edilmiştir. Zira XVI. Osmanlı tahrirlerinde zaviyenin ismi geçmemektedir. 1276 (1860) yılında zaviyede zaviyedâr olarak evlâd-ı vâkıfdan Mahmud, Hamza, Osman, Şakir, Muhiddin Ahmed ve İsmail b. Ali'nin oğlu Ahmed görülmektedir. 1304 (1887) tarihli belgede zaviyenin vakıf tevliyeti ve zaviyedârlık ciheti ise 1296 (1880) yılından itibaren Mahmud, Şakir, Muhiddin ve Ahmed adlı kişilerin üzerinde olduğu belirtilir. 1320'de (1903)ise zaviyedârlık görevi, daha önce hizmet

edenlerin evlatları olan Mehmed, Hüsameddin, Nuri, Hayreddin ve Ayşe Hatun uhdesinde idi. Sonraki yıllarda bir dönüşüm sürecine girdiğini düşünmek mümkündür.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT.CHT*, nr. 236/22; nr. 496/348; nr. 231/109; *EV.MKT*, nr. 1425 / 138, 2906/19; *EV.MKT*, VGMA, nr. 4622/215.

H.Mustafa ERAVCI

AHİ MAHMUD ZAVİYESİ
(ESKİŞEHİR)

Eskişehir'de olan zaviyenin kurucusunun Ahi Mahmud olduğu anlaşılıyor. Fatih döneminde zaviye şeyhi Ahi Mahmudoğlu Ahmed idi. Zaviyenin XIX. yüzyıla ait vakıf kayıtlarının bulunması, bu yüzyılda faal olduğunu göstermektedir. Zaviyenin vakıf akarları arasında Eskişehir'de bir miktar arazi ve Şarhöyük'de bir çiftlik yeri vardı.

KAYNAKÇA:

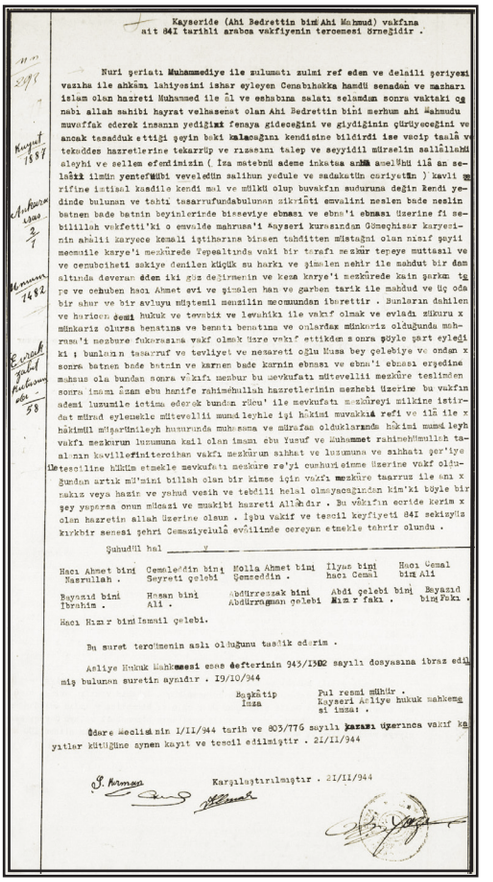
VGMA, nr. 3510/95; nr. 310/54; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 35.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MAHMUDOĞLU AHİ BEDREDDİN VAKFİYESİ

Vakfiye, Arapça olarak Cemaziyelevvel 841'te (Kasım 1437) Ahi Mahmudoğlu Ahi Bedreddin tarafından tanzim ve tescil ettirilmiştir. Vakfiyenin aslının nerede olduğu belli değildir. Türkçe tercümesi VGMA, nr. 1760, s. 393, sıra 293'te kayıtlıdır. Ayrıca VGMA, Yeni Tescil Kutusu nr. 12'de bulunmaktadır.

Vakfiye, Allah'a hamd ve sena ile Hz. Muhammed'e selatüsselamla başlamaktadır. Arkasından merhum Ahi Mahmudoğlu Ahi Bedreddin'in bu vakfı kurma sebebi belirtilir. Bu cümleden olarak Allah rızâsını kazanmak için vakfı kurduğunu vurgular. Vakıf kurmanın önemi ile ilgili hadisi burada zikreder. Bu hadise dayanarak kendine ait gayrimenkulleri

Kayseride (Ahi Bedrettin bin Ahi Mahmud) vakfına ait 841 tarihli arabca vakfiyenin tercemesi örneğidir .

Nuri şeriatı Muhammediye ile zulumatı zulmi ref edem ve delaili şeriyeti vazıha ile ahkâmı lahiyesini ishar eyleyen Cenabıhakka hamdü senadan ve mahari islem olan hazreti Muhammed ile Âl ve eshabına salatı selamdan sonra vaktaki o nebi allah sahibi hayrat velhasenat olan Ahi Bedrettin bini merhum ahi Mahmudu muvaffak ederek insanın yediğini fenaya gideceğini ve giydiğinin çürüyeceğini ve ancak tesadduk ettiği şeyin baki kalacağını kendisine bildirdi ise vacip taalâ ve tekaddes hazretlerine tekarrüp ve rızasını talep ve seyyidil mürselin sallâllahü aleyhi ve sellem efendimizin (Isa mütebnü ademe inkıtaa anhu amelühü illâ an selâsün ilmün yentefü bihi veveledün salihun yedule ve sadakatün cariyetün) kavli şerifine iktidaal kaidile kendi mal ve mülkü olup buvakfın sudurunda değin kendi yedinde bulunan ve tahti tasarrufundabulunan zikrületi emvalini nesilen bade neslin batnen bade batnin beyinlerinde biseviye ebnası ve ebna'i ebnası üzerine fi sebilillah vakfetti'ki o emvalde mahruse'i Aayseri kurasından Gömeçhisar karyerinin ahâlii karyece kemali iştiharine binaen tahditten müstağni olan nısıf şeyii meşmule karye'i mezkûrede Tepealtında vaki bir tarafı mezkur tepeye muttasıl ve ve cenubiheti sakiye denilen küçük su harkı ve şimalen nehir ile mahdut bir dam altında deveran edem iki göz değirmenin ve kezâ karye'i mezkûrede kain şarkan tarpe ve cehuben hacı Ahmet evi ve şimalen han ve garben tarik ile mahdud ve üç oda bir ahır ve bir avluyu müştemil menzilin meşmulundan ibarettir . Bunların dahilen ve hariçen demi hukuk ve tevabiv ve levahiki ile vakıf olmak ve evladı zükuru x münkariz olursa benatına ve benatı benatına ve onlardan münkariz olduğunda mahrusa'i mezbure fukarasına vakf olmak üzere vekıf ettikten sonra şöyle şart eyledi ki ; bunlardan tasarruf ve tevliyet ve nezareti oğlu Musa bey çelebiye ve ondan x sonra batnen bade batnin ve karnen bade karnin ebnası ve ebna'i ebnası ergedine mahsus ola bundan sonra vakfı mezbur bu mevkufatı mütevellii mezkûre teslimden sonra imamı âzam ebu hanife rahimehullah hazretlerinin mezhebi üzerine bu vakfın ademi lüzumile ictima ederek bundan rücu' ile mevkufatı mezkûreyi milkine istirdat mürad eylemekle mütevellii mumaileyhle işi hâkimi muvakkıta refi ve ilâ ile x hâkimül müşarünileyh huzurunda muhasama ve mürafaa olduklarında hâkimi mumaileyh vakfı mezkurun lüzumuna kail olan imamı ebu Yusuf ve Muhammet rahimehümullah taalanan kavillerinitereihan vakfı mezkûrun sıhhat ve lüzumuna ve sıhhatı per'iyetile tesciline hükm etmekle mevkufatı mezkure re'yi cumhuriyetine üzerine vakf olduğundan artık mü'minü billah olan bir kimse için vakfı mezkûre tasarruz ile anı x rakıa veya hasir ve yahud vesik ve tebdili helal olmıyacağından kim'ki böyle bir şey yaparsa onun mücazi ve muakibi hazreti Allâhdır . Bu vakfın ceride kerim x olan hazretin allah üzerine olsun . İşbu vakif ve tescil keyfiyeti 841 sekiseyüs kırkbir senesi şehri Cemaziyelulâ evâilinde cereyan etmekle tehrir olundu .

Şuhudül hal

Hacı Ahmet bini Nasrullah . | Cemaleddin bini Seyreti çelebi | Molla Ahmet bini Gemseddin . | İlyas bini hacı Cemal | Hacı Cemal bini Ali

Bayazid bini İbrahim . | Hasan bini Ali . | Abdürrezzak bini Abdürrahman çelebi | Abdi çelebi bini Akmar faki . | Bayazid bini Faki .

Hacı Kimar bini İsmail çelebi.

Bu suret tercümenin aslı olduğunu tasdik ederim .

Aaliye Hukuk Mahkemesi esas defterinin 943/1302 sayılı dosyasına ibraz edilmiş bulunan suretin aynıdır . 19/10/944

Başkâtip İmza | Pul resmi mühür . Kayseri Aaliye hukuk mahkemesi imzası .

Idare Meclisinin 1/11/944 tarih ve 803/776 sayılı kararı üzerinca vakıf kayıtlar kütüğüne aynen kayıt ve tescil edilmiştir . 21/11/944

Karşılaştırılmıştır . 21/11/944

Ahi Mahmudoğlu Ahi Bedreddin Vakfiyesi

soyundan gelenlere vakfettiğine işaret eder. Ahi Bedreddin'in vakfettiği gayrimenkuller şunlardır: Kayseri'ye bağlı Gömeçhisar köyünün yarısı ile aynı köyde Tepealtı mevkiinde bir dam altında çalışan iki göz değirmen ve bu köyde bulunan üç oda, bir ahır ve bir avludan meydana gelen ev.

Vâkıf Ahi Bedreddin, yukarıda zikredilen gayrimenkulleri, erkek evlatlarına, erkek evladının soyu kesilirse kız evlatlarına, bunlar da yok olursa Kayseri fakirlerine vakfetmiştir.

Vakfın tasarruf ve tevliyeti ile nezareti oğlu Musa Bey Çelebi'ye; ölümünden sonra onun erkek çocuklarından doğru yola daha yakın olanı bu görevlere atanacaktır. Vakfın vakfiyetini muhafaza etmesi için vakfiyede bedduaya, en sonunda ise şahitlere yer verilmiştir.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MARUF ZAVİYESİ

Ahi Masruf adıyla da bilinen bu zaviye, Şeyhlü kasabasında bulunmakta idi. Zaviye ile ilgili II. Mehmed döneminde (1451-1481) belgelere rastlanması, bu dönemden daha önce kurulduğunu gösterir. Fatih ve II. Bayezid (1481-1512) dönemlerinde meşihatlık makamında Salih vardı. Onun vefatıyla Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) oğlu Hacı Bey'e meşihatlık tevcih edilmişti. Zaviye vakfının yıllık geliri XV. yüzyıl sonlarında 175, XVI. yüzyılda ise 150 akçe idi.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ MASRÛF ZAVİYESİ
(bk. AHİ MARUF ZAVİYESİ)

AHİ MECDÜDDİN ANKARAVÎ

Ankara'nın ileri gelen Ahilerindendi. Eflâkî'de "Hâce Mecdüddin-i Meragî" diye kaydedilir. Meragî olarak tanınması, onun günümüzde İran sınırları içinde bulunan önemli Ortaçağ şehirlerden Meraga şehri güzergâhında ticaretle uğraşmasından veya burada tahsil görmüş olmasından ileri gelmiş olmalıdır. Niğdeli Kadı Ahmed'in zenginliğinden bahsettiği Ahi Mecdüddin, Mevlâna'nın yakın dostlarındandı. Nitekim Moğolların Anadolu'da Ahi ve Türkmenlere baskı ve zulüm yaptığı sırada, Ahi Mecdüddin koyunlarının korunması için Mevlâna'dan himmet dilemişti. Mevlevilerle her zaman iyi geçindiği anlaşılan Ahi Mecdüddin, Hindistan'ın Şâş-i Hindî sarığı, Hindi bârî fereci ile gömlek, ayakkabı ve çizmelerden ikişer üçer takım yaptırıp, bunları sandıklara koyar ve saklardı. "Gûyendelere" ve halka bahşiş vereceği zaman bu giysileri yanında hazır bulundurur ve hediye ederdi. Niğdeli Kadı Ahmed'e göre Ahi Mecdüddin Ankaravî; Yakub el-Kürdî, Süleyman Hacerî, Cafer el-Halebî, İbrahim el-Mekkî, Ahmed el-Asam, İbrahim bin Ethem, Yakub el-Berrî gibi âlimlerden ders almıştı.

KAYNAKÇA:

Kadı Ahmed el-Nigidî, *El-Velduşşefik*, Fatih Süleymaniye Ktp., nr. 4519, 119b, 120b; Mevlâna, *Mektubat*, (yay. F. Nâfiz Uzluk), İstanbul 1937, s. 118; Ahmed Eflâkî, *Ârifîlerin Menkıbeleri*, I, (yay. Tahsin Yazıcı), Ankara 1976, s. 28, 229, 256-257, 550-551; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtını Kuruluşu*, Konya 1991, s. 116-121; aynı yazar, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el Kirmânî ve Evhadiyye Hareketi*, Konya 1993, s. 109.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ MECDÜDDİN ZAVİYESİ

Ahi Necmeddin Zaviyesi olarak da adlandırılan bu zaviye muhtemelen Ahi lideri Necmeddin'in halifeleri tarafından, Çorum kazasına bağlı Karahisarlu-i Temürlü nahiyesine bağlı Küre Kavağı karyesinde kurulmuştu. 1530'te zaviye vakfının hasılatı 367 akçe idi. 1251 (1837) tarihine kadar zaviye vakfının hisselerinin dörtte biri, mütevelliler Ebubekir, Mahmud ve Mustafa; üçte biri Hamid, Ali, Ebubekr ve Mustafa adlı kişiler üzerinde idi. 1256 (1842) yılından 1259 (1845) yılına kadar Ahi Necmeddin zaviyesinin mütevellisi ve zaviyedârı Elhac Mahmud b. Mustafa ile İsa b. Feyyaz idi. Vakfın dört yıllık gelirini teşkil eden Küre Kavağı köyü hasılatı 3875, gider ise 715 kuruştu. Daha sonraki yıllarda zaviyenin faaliyeti ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.ZMT*, nr.191/22; nr. 38/124; nr. 69/11; nr. 38/124; nr. 69/11; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.427.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MEHMED

Aksaray'da meşhur Ahilerden Ahi Sinan'ın oğludur. II. Bayezid döneminde (1481-1512) babasının adıyla bilinen Ahi Sinan (Fıkaî) Zaviyesi'nin mütevellisi idi. Ayrıca kendisinin adını taşıyan bir vakfı da vardı. Evlatlık vakıf statüsünde olan bu vakfa Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) bir dükkân tahsis edilmişti.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 565, 180a; nr. 584, 80b; Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005.

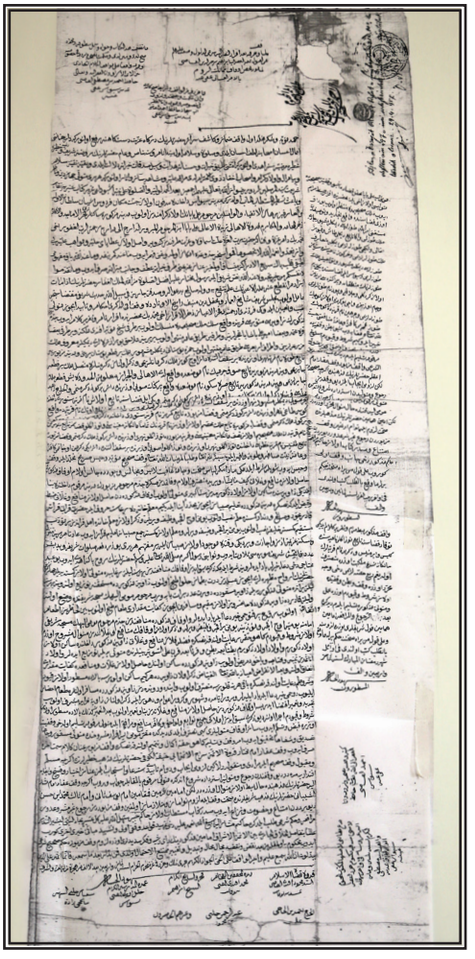
Doğan YÖRÜK

AHİ MEHMED BEY ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Ahi Ahmed Beyoğlu Ahi Baba tarafından Sivas şehrinin merkezinde bulunan Mehmed Bey Zaviyesi için gurre-i Muharrem 1048'de (15 Mayıs 1638) Türkçe olarak tanzim ve tescil ettirilmiştir. Vakfiyenin aslı VGMA, Tescil Kutusu, nr. 10'dadır. Latin harflerine çevirisi VGMA, nr. 2141, s. 42, sıra 40'tadır.

Vakfiye Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına salat ve selamla başlar ve bunu takiben esas konuya geçilir. Sivas'ta medfun büyük mutasavvıflardan merhum Ali Baba'nın evladından olup Sivas'ta iskân eden Ahi Mehmed Beyoğlu Ali Baba, Hz. Peygamber'in vakıfla ilgili hadisini verdikten sonra vakfettiği gayrimenkulleri sıralanmıştır. Buna göre, merhum ceddinin zaviyesi yakınında, kendi mülkü olan birbirine bitişik Boyraz tarlaları diye bilinen mülk mezraları ile bir parça bostan yeri, Sivas'a bağlı Tora köyünde üç göz değirmenin bitişiğindeki çayır, aynı şehre bağlı Soğukcermik adlı mevzideki beş parça mülk çayırları, Sivas kazasına bağlı Özen köyünü, yine Sivas'a bağlı Sırasöğüt mevkiindeki Perkenek suyu üzerinde dönen bir göz, Sivas'a bağlı Tora adlı köyün nehri üzerinde bir çatı altında dönen üç göz Hacı Zahid mahallesi yakınında Perkenek suyu üzerinde dönen bir göz, Yeniil kazasına bağlı Ulaş köyü sınırları içinde Tecer suyu üzerinde bir çatı altında dönen üç göz, Sivas kazasına bağlı Ötek köyündeki Kösedağı nehri üzerinde dönen bir göz, aynı kazaya bağlı Kemeriz köyü sınırları dahilinde zikr olunan nehir üzerinde bir göz, Tozanlı kazasına bağlı Devrekani köyünde Tozanlı nehri üzerinde bir çatı altında dönen iki değirmeni vakfetmiştir.

Vakıf gelirlerini harcama şekli ile vakıf görevlileri şöyledir: Sağ olduğu sürece yukarıda zikredilen evkaftan elde edilen geliri vâkıf dilediği gibi tasarruf edecektir. Vefatından sonra ise ceddi merhumun Sivas'ta bina ettiği zaviyede sakin olan erkek çocuklarından yaşça büyüğü mütevelli olup Sivas şehrinde küçük çocukların eğitimi için yeniden yaptırdığı muallimhanede riayet-i huruf ile Kur'an'ı kıraate kadir, tecvidi bilen, salih ve dindar bir kimseyi muallim tayin edecek, buna üç akçe yevmiye verecektir. Muallim, mektepte tanınmış bir kimseyi halife olarak atayacaktır. Buna günde bir akçe ücret verilecektir. Muallim, öğrencilerin tamamına Kur'an'ı okutup evlerine gitmelerine izin verdiği vakitte, orada bulunan

Ahi Mehmed Bey Zaviyesi Vakfiyesi

diğer çocuklarla birlikte her biri yüzer defa selavat, yedişer adet Fatiha okutacak, sevabını Hz. Peygamber'in ruhuna hediye edip vâkıfı da hayır duayla yad edeceklerdir. Yine her sene Berat gecesi mütevelli olanın eliyle Cihar-ı Güzin'in temiz ruhları için baldan dört batman helva pişirilecek ve adı geçen zaviyede hak edenlere dağıtılacaktır. Yine her sene Berat gecesinde mütevelli eliyle adı geçen zaviyede dört adet berat yaptırıp merhum ceddinin mescidine konacaktır. Kadir gecesinde zikredilen zaviyede bulunan mukim ve misafirler için yeteri kadar yemek pişirilip o anda hazır bulunanlara yedirilecek, vâkıf hayır dua ile yad edilecektir. Vakıf malından elde edilen gelirden merhum ceddinin mescidinde görev yapan imama üç akçe, müezzine bir akçe ücret verilecektir. Gelir artarsa zaviyede oturan erkek evlatlarına batından batına ve karından karına aynı seviyede mütevelli eliyle dağıtılacaktır. Kız evladından

dul ve muhtaç olanlarla zaviyede kalanlara artan paradan kâfi miktarda infak olunacaktır. Eğer soyu kesilirse bu zaviyede oturanlar yukarıdaki şartlar dahilinde geriye ne kalırsa mutasarrıf olacaklardır. Bunlar, zaviyeye gelip kalan misafirlere yemek hazırlayacaklar, vâkıfın ruhuna hayır dua edeceklerdir. Zaman içinde zaviye harap olursa vakfın geliriyle bakım ve onarımı yapılacak; yukarıda zikredilen şartların uygulanmasına devam edeceklerdir.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MEHMED CAMİİ

Afyonkarahisar'a bağlı Bolvadin kaza merkezinde Ahi Mehmed zaviyesinin yanında bulunmaktaydı. Cami, Doğanköy Camii adıyla da bilinmekteydi. 1171 (1758) yılına ait evkaf defterinde, Ahi Mehmed Camii vakfı vakfı ile ilgili kaydın yer alması, bu tarihten önce zaviyenin yanında aynı adla caminin var olduğunu göstermektedir. Daha sonraki tarihlerde cami ile ilgili kayıtlara rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:
BOA, *EV,* nr. 487,s.75.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MEHMED ÇELEBİ
(ö. 1504)

II. Bayezid devrinde Zile kazasına bağlı Kazankayalı köyünde doğdu. Ahi Dede adıyla da bilinir. Amasya'da Saraçlar şeyhi Mevlâna Pir Sunullah Halvetî'nin hizmet ve sohbetinde bulunarak ilim tahsil etti. Onun hizmetçisi ve hususî müridi oldu. Şeyh Halvetî'nin vefatı üzerine nahiyesine gitti. Şehzade Bayezid Amasya valisi iken kendisine arazi ihsan etti ve İnepazar'da bir tekke yaptırdı. Ömrünün sonlarına doğru mülk arazisini zaviyesine vakfetti. 910 (1504) yılında vefat etti. Ârif, sâlih, müttakî, ehl-i keşf idi. Zaviyesine daha sonraları Habib Karamanî halifelerinden İnepazarlı eş-Şeyh Muslihiddin Mustafa Efendi şeyh oldu. Bunun ölümü ile oğlu eş-Şeyh Usâmüddin İbrahim Efendi şeyhlik görevini üstlendi. Şemseddin Sivasî'nin babası olan eş-Şeyh Ebu'l-Berekât Mehmed ez-Zilevî, şeyh Muslihiddin Efendi'nin halifesidir.

KAYNAKÇA:
Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi,* haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, Amasya 2013, VII, s. 451.

Ali AÇIKEL

AHİ MEHMED KÜLÂH-DÛZ ZAVİYESİ

Ahi Mehmed Kalânsi veya Ahi Mehmed Külâh-dûz Zaviyesi olarak bilinen ve günümüz Sivas Şehri'nin Kepçeli mevkii Demircilerardı Mahallesi'nde türbesi bulunan zaviyenin kuruluş tarihi tespit edilememiştir. Zaviyenin bulunduğu mevki, şehirde mevcut olan debbağhanelere ve mahallenin isminden anlaşılacağı üzere Demirciler Çarşı'sına yakındır. Kaynaklarda ilk defa 1454-1455 tarihinde geçmesine rağmen, vakfiyesinin sonradan yazılan bir kopyası 1513 tarihlidir. Timur'un Sivas'ı yağmalaması esnasında vakfiyesinin zayi olduğu kaydına dayanılarak, zaviyenin 1400 öncesinde ve büyük bir ihtimalle şehirdeki diğer Ahi zaviyelerinin kuruluş dönemi olan XIV. yüzyılda olması kuvvetle muhtemeldir.

Zaviye'nin bânisi Ahi Mehmed b. Ahi Mahmud el-Kalânsi ya da Ahi Mehmed Külâh-dûz olarak bilinmektedir. Ahi Mehmed'in doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle birlikte, vakfiye ve diğer arşiv kayıtlarındaki Külâh-dûz/Kalânsi lakabından tepesi sivri külah imalatıyla uğraşan bir esnaf olduğu da anlaşılmaktadır. Günümüze gelebilen türbesi, halk arasında sütü gelmeyen kadınların ziyaretinden dolayı Süt Evliyası ismiyle adlandırılmıştır. Kare planlı, sekizgen gövdeli, sivri külâhlı olan türbe, XIX. veya XX. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Zaviyede Ahi Mehmed'in evlâdından olanların meşihat, tevliyet ve zaviyedarlık görevlerini vâkıfın şartları gereği yerine getirmekteydi. XV. yüzyıl kaynaklarında 2 zaviye görevlisine rastlanırken, sonraki dönemlerde bu sayı 35'e çıkmıştır. Bilhassa XIX. yüzyıl kaynaklarında çok sayıda vakıf evlâdının bulunduğu ve şehirde bir başka Ahi zaviyesi olan Ahi Ahmed Çelebi evlâdıyla da tarihi belirlemeyen bir akrabalık bağı kurulduğu anlaşılmaktadır. 1835 tarihinde Ahi Mehmed Külâh-dûz Zaviyesi evlâd-ı vâkıfından zaviyedarlık, tevliyet ve meşihata mutasarrıf olan Seyyid Ahi Mehmed, Seyyid Hasan, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mehmed Arif aynı zamanda Ahi

Ahmed Çelebi Zaviyesi evlâd-ı vâkıf ve görevlileri arasında yer almışlardır. Günümüzde vâkıfın türbesi, evlâdı ve evlâd-ı vâkıfın elinde vakfiyesi bulunmaktadır. Gelir kaynakları arasında karye, çiftlik ve bilhassa Mülevveş ismiyle maruf tuzla önemli bir yere sahip olup, zaviyenin 1576 tarihindeki geliri 9510 akçe iken, 1835 tarihinde 7045,5 kuruş olduğu kayıtlıdır. Ahi Mehmed Külâh-dûz Zaviyesi'nin başlangıcından 1835'lere kadar zaviye, çeşme ve türbesinin mevcut ve faal olduğu kaynaklara yansımıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3/14; BOA, TD, nr. 2, 79, 287, 387; BOA. EV.THR, nr. 74/21; BOA. EV.BKB, nr. 46; TKGMA, Defter-i Evkâf-ı Rum, nr. 583; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri"* I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim 2004. Kırşehir; Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri,* I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989; Merih Baran, *Ahi Emir Ahmed,* Ankara 1991; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara 2000; Ömer Demirel, *"Osmanlı Dönemi Sivas Zaviyelerinin Fonksiyonlarına Dair",* Revak, Sivas 1995, s.31-35; Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları,* 1998.

Ömer DEMİREL

AHİ MEHMED MESCİDİ

Karesi sancağına bağlı Balıkesir'in Sahın Hisar mahallesindedir. Bânisi Ahi Mehmed'dir. Ahi unvanıyla bilinen ilk ve tek mescid özelliğindedir. Mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber 937'de (1530-1531) vakıf kayıtlarına rastlanması, XVI. yüzyıldan önce inşa edilmiş olduğunun işareti olmalıdır. Mescidin ilk yapıldığında minaresi mevcut değildi. Rebiülahir 1002'de (Aralık 1593-Ocak 1594) mahalle halkının isteğiyle mescide bir minare ilave edildi. Rebiülahir 1167'de (Ocak-Şubat 1754) ise mescide bir minber bina edilerek cami haline getirildi ve hitabetliğine de Mehmed tayin edildi. XVI. yüzyılda Ahi Mustafa vakfı ile birlikte mescidin vakfına ait Balıkesir'de yedi dükkân, bir yağhanenin (tahunhane) yarım hissesi ve şehir civarında bağlık yerler vardı. Kiraya verilen bu yağhanenin Eski Hamam bitişiğinde olduğu anlaşılıyor. Bu arada mescidin ihtiyaçlarının karşılanması için mahalle sakinleri de para vakfetmekteydi. Mescidde görevli olarak kayyım, müezzin, cüzhân gibi kimseler bulunmaktaydı.

KAYNAKÇA:

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995, s. 256; VGMA, nr. 307/108; nr. 877/47; nr. 887/181; nr. 895/72; BOA, *MAD*, nr. 6025, s. 2; *C.EV*, nr. 296/15092; *EV.MKT*, nr. 2749/51 ve 57; *BŞS*, nr. 692, s. 44; *BŞS*, nr. 693, s. 24; *BŞS*, nr. 698, s. 79; *BŞS*, nr. 699, s. 113; M. Murat Öntuğ, "Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrindeki Ahi Müesseseleri", *II. Uluslar arası Ahi Sempozyumu 18-20 Eylül 2012, Kırşehir 2012. Bildiriler Kitabı*, II, Kırşehir 2012, s. 719-738; Sezai Sevim, *XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 279-280; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 94; Aynur Ünlüyol, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1995, s. 201.

M. Murat ÖNTUĞ

Mimarisi: Üç yönden binalarla çevrili olan yapı küçük bir avluya sahiptir. Harim, dıştan dışa 12.17x11.70 m ölçülerinde enine dikdörtgen planlıdır. Harim, kadınlar mahfili, son cemaat revakı ve bir minareden meydana gelmektedir.

Mescidin doğu ve güney cephesi komşu binalara, batı ve kuzey cepheleri ise cami avlusuna bakmaktadır. İki sıralı pencere düzeni görülen cephelerde pencereler yarım daire kemerli olup, üst kattakiler daha küçük ölçeklidir. Kuzey cephede alt ve üst sıra pencereleri birbiriyle eşit büyüklüktedir. Cephelerde düzgün kesme taş malzeme kullanılmış olup, günümüzde tamamen sıvalıdır. Yapı, dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Doğu cepheye bitişik minare, kare kaide üzerinde silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Harime giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır. Yuvarlak kemerli ve ahşap kanatlı kapıdan sonra son cemaat revakı gelmektedir. Son cemaat revakı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup düz damla örtülüdür. Doğusunda kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri bulunmakta olup güney duvarı ortasında ve ana giriş kapısı ile aynı eksende yer alan yarım daire kemerli kapı açıklığı ile harime girilmektedir. Kıble duvarı ortasında mihrap, güneybatı köşede minber ve kuzeyde kadınlar mahfili yer almaktadır. Mahfil, ortada serbest iki sütun, yanlarda ise beden duvarlarına üzerine oturmaktadır. Mihrap yarım daire planlı, yuvarlak kemerli ve yarım kubbe kavsaralıdır. Dikdörtgen çerçeveli mihrap dışa çıkıntılıdır. Ahşap minber orijinal değildir.

KAYNAKÇA:

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481),* İstanbul 1973, s. 56; Muharrem Eren, *Zağnos Paşa,* Balıkesir 1994, s. 45-46; Abdülmecit Mutaf, *Tarihi Eserleriyle Balıkesir*, Balıkesir 1996, s.64; Nahide Şimşir, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2013, s. 36.

Halil SÖZLÜ

AHİ MEHMED TEKKESİ

Ağardos kazasına bağlı Yazı köyündeydi. Bânisinin Ahi Mehmed olduğu anlaşılan zaviyenin kurulduğu tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin gurre-i Rebiülahir 1263 (19 Mart 1847) tarihinde tekkenişini olan Osman Halife'nin vefatı üzerine yerine Mehmed bin Hüseyin bu göreve atanmıştı. Vakıf gelirlerinin azlığı küçük bir zaviye olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde binası ve vakıfları hakkında herhangi bir şey mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

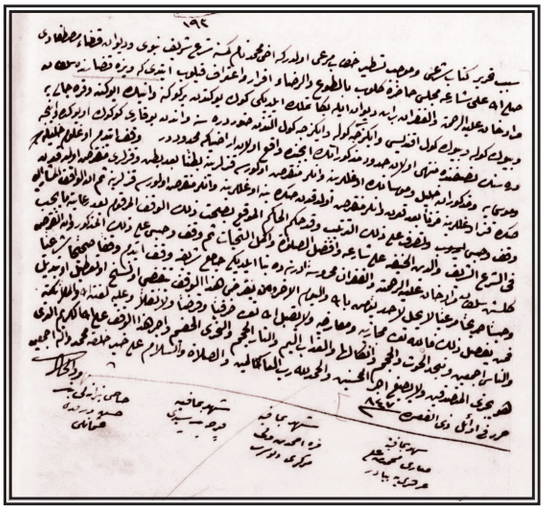
BOA, *EV.EMH*, nr. 254/34.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MEHMED VAKFİYESİ

Türkçe olarak evâil-i Zilkade 847'de (20 Şubat-2 Mart 1444) tanzim ve tescil edilmiştir. VGMA, nr. 989, s. 75, sıra 57'de sureti kayıtlıdır. 6 Safer 1312'de (9 Ağustos 1894) sadır olan irade mucibince aslı esas alınarak deftere kaydolunmuştur.

Ahi Mehmed, şer'î mahkemeye müracaat ederek Vize kazasında I. Murad (1362-1389)'ın berât ile kendisine temellük eylediği sınırları vakfiyede çizilen araziyi, I. Murad tarafından Edirne şehir merkezinde bina ettirilen camiye (muhtemelen Muradiye Camii) vakfetmiştir. Oğlu Halil ve Musa, bunlar vefat ettiğinde ise oğulları, onların soyları kesilirse kızları vakfa mütevelli olacaklardır. Vakfiyenin hükümleri kıyamete kadar geçerlidir. Kim ki bu vakfı ortadan kaldırır veya değiştirirse, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onu kaldırana olacaktır. Osmanlı dönemi vakfiyelerinin başında yer alan Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salât ve selam bu vakfiyede farklı olup son satırlarda yer almıştır. Bundan sonra şahitlerin isimleri kaydedilmiştir.

Ahi Mehmed Vakfiyesi

KAYNAKÇA:

Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 58-59; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 31, 203-210.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MEHMED ZAVİYESİ (MEKRİ)

Osmanlı döneminde Mekri olarak bilinen Muğla'ya bağlı Fethiye ilçesinin Ayo Gerdas (?) köyünde bulunuyordu. 1562 yılındaki sayımda zaviye Eymirşah isimli kişinin idaresinde idi. Zaviyenin masrafları için köy civarında tarlalar, bağlar, bahçeler ve değirmenler vakfedilmişti. 1562 ve 1583 tarihlerinde bu gayrimenkullerden dört bağın ikisi tekkenin yakınındaydı. Sekiz dönümlük bağların yılda 100 akçe geliri vardı. Bitişiğindeki incir bahçesinden yıllık 20 akçelik hasılat alınıyordu. Narlık'daki bağdan 60, Kılağuzbağı olarak bilinen Amas'da ise 50 akçe sağlanıyordu. Tarlaların geliri ise 300 akçe kadardı. Amas mevkiinde yılda altı ay çalışan vakıf değirmenin geliri ise 100 akçe idi.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 132; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 91; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 226.

Zekai METE

AHİ MEHMED ZAVİYESİ (UŞAK)

Kütahya sancağına bağlı Uşak şehrinin merkezinde idi. Zaviyenin ismine sadece XVIII. yüzyıl vakıf kayıtlarında rastlanmaktadır. Debbağlar şeyhi Şeyh Ahmed hem Ahi Mehmed hem de Ahi Hoca zaviyelerinin zaviyedârı ve mütevellisi

idi. Şeyh Ahmed, 1173 (1759-1760) yılında zaviyenin zaviyedârlığını yürütürken şehirdeki bazı kimselerin haksız ithamiyle hasta ve yaşlı olduğu gerekçesiyle önce görevden alınmış; ancak bilahare yapılan tahkikat sonucunda görevlerine tekrar iade edilmişti. Vakfa ait Uşak şehir merkezindeki çarşıda üç dükkân ve ayrıca bir de başhane vardı.

KAYNAKÇA:

*VGM*A, nr. 1126, s.103; Murat Öntuğ, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *VD*, XXXII, Ankara 2009, s. 143-154; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO*, *XIV. Sempozyum Bildirileri 18-22 Eylül 2000*, Çeşme, (haz. Tuncer Baykara), Ankara 2004, s. 211-235.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MEHMED ZAVİYESİ
(İSKİLİP)

Çorum'a bağlı İskilip kazası merkezinde yer almaktaydı. Ahi Ahmed adına halifeleri tarafından kurulan zaviye, Ahi Celal ve Ahi Baba isimleriyle de bilinmekteydi. 1307 (1892) yılında zaviyenin akarları, İskilip'e bağlı Beka köyünde bir öküzün işleyebileceği miktarda tarım arazisi ve bir kıta bağ hasılatından oluşmaktaydı. Bilahare zaviyeninin metrûk hale geldiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.394;VGMA, nr. 4088/450; nr. 4088/392

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MEHMED ZAVİYESİ
(BOLVADİN)

Afyonkarahisar'a bağlı Bolvadin kazasının merkezinde yer almaktaydı. Zaviyenin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Mehmed II dönemine ait vakıf gelirlerinin olması, bu dönemden önce kurulmuş olduğunu gösterir. III. Selim döneminde zaviye ile ilgili vakıf beratı tekrar yenilenmiştir. Muharrem Bayar'a göre, zaviyenin bânisi Şeyh Ahi Mehmed'in mezarı Sultan Carullah mezarlığındadır. 1280 (1865) tarihli zaviyenin muhasebe kaydına göre, Ahmed ve Veli kardeşler, vakfın mütevelliliğini müştereken yürürtmekteydiler. Geliri iltizam vergisinden 2425, gideri ise 606 kuruştu. Vakfın 1287'deki (1872) mütevellisi, Mehmed ve Veli idi. Bu yıla ait geliri 2518, gideri 503 kuruştu. Zaviyenin sonraki dönemleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EVMH*, nr. 1507/259; nr. 1088/196, 197; Muharrem Bayar, *Bolvadin Tarihi*, Bolvadin 2004, s. 454; Mustafa Güler-Gülay Karadağ, " XIX. Yüzyılda Afyonkarahisar Taşrasındaki Faal Tekke ve Zaviyeler", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 84.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MEHMED VE ŞÜKRAN ZAVİYESİ

Zaviyenin adına ilk defa 1530 tarihinde Hamid sancağının Afşar kazasında Barla nahiyesi vakıfları arasında rastlanmaktadır. 1501 tarihli vakıf defterinde zaviyenin adının geçmemesi, 1501-1530 tarihleri arasında kurulduğunu gösterir. Bugün Barla'nın Ahi Hoca mahallesinde mescidle birlikte bazı yapıların bulunduğunun yöre halkı tarafından ifade edilmesi, zaviyenin bu mahallede tesis edilmiş olduğunu oldukça muhtemel kılıyor.

KAYNAKÇA

438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara, 1993, s. 314; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 58-59, 61-62; Muammer Göçmen "Eğirdir'de Ahi Zaviyeleri ve Tekkeleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Eğirdir*, 1. Eğirdir Sempozyumu (31 Ağustos-1 Eylül 2001), Isparta 2001, s.333-344.

Behset KARACA

AHİ MEHMEDÎ ZAVİYESİ

Burdur'da olan bu zaviye ile ilgili XVI. yüzyıl başlarına ait kayıtlarda zaviyenin Osmanlıların erken dönemlerinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda zaviyeye önce Ahi İzzeddin, 1501 tarihinde ise Ahi Mehemedî tasarruf etmekte ve Ahi Alioğlu Ahi Seydi hizmetkârlık görevinde bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda zaviyenin vakıflarını, Burdur çevresinde bazı arazi parçaları, bahçe ve bağların teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 87; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 268; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 137.

Behset KARACA

AHİ MENTEŞE ZAVİYESİ

Çorum'a bağlı Çiftlik köyünde yer almaktaydı. XIV. yüzyılda Ahi önderi Menteşe adına muhtemelen onun hali-

feleri tarafından kurulmuştur. 1530 tarihli tahrire göre, zaviyenin vakıf gelirleri, Çiftlik köyündeki arazilerinden oluşmaktaydı. Sekiz haneli köyün 1834 akçelik gelirinin 1584 akçesi meskun olanların, geri kalan ise vakfın hissesi idi. 1050 (1641) tarihinden itibaren zaviyedâr Ali Efendi'nin girişimiyle zaviyedârlık evlada meşrut bir hale gelmişti. 1264 (1850) yılında zaviyenin mütevelliliği Yusuf ve İbrahim veledi Ebubekir üzerinde idi. Bu tarihte vakfın geliri 300, gideri ise 170 kuruştu. 1280 (1865) yılında zaviyedârlık yevmi bir akçe ile Ebubekir Halife üzerinde iken bilâ-veled vefatı üzerine Evkaf Müdüdrlüğünce ehliyetine binaen Ahmed Halife b. Mehmed'e bu görev verilmişti. 1283'te (1868) ise Mehmed Efendi'nin görevinden ayrılması ve akabinde vefatı üzerine oğlu Hasan'a bu görev verilmişti. 1318'de (1904) faal olan zaviyenin postnişini Hasan Efendi idi Muhtemelen daha sonraki yıllarda zaviye bir dönüşüm sürecine girmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.THR*. nr. 203/144; VGMA, nr. 291/127; *EV.MKT*, nr. 2654/139; nr. 2559/295; nr. 2654/138; nr. 2654/132, 133; *EV.MH*, nr. 1234/316; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 394; Ahmet Cahid Haksever, "Tarihten Bugüne Çorumda Ahilik ve Ahi Zaviyeleri" *I. Uluslar arası Ahilik Kültür ve Kırşehir Sempozyumu*, I Kırşehir 2011, s.479.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MESUD
(KIRŞEHİR)

Kırşehir'de Ahi Evran'ın evlatlarındandı. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait arşiv kayıtlarında isminin Ahi Mahmud ile birlikte geçmesi, Ahi Mahmud gibi dönemin önde gelen Ahilerinden olduğunu gösterir.

Ahi Mesud'un Ahi Sinan ve Hoca adlı iki oğlu vardı. Bunlardan Ahi Sinan, 1485 tarihinde Ahi Çelebi ile birlikte Ahi Evran Zaviyesi şeyhliğini müştereken tasarruf etmekteydi. Zaviyede şeyhlik makamının babadan oğula intikal etmesi, oğlu Sinan'dan önce zaviye şeyhliğine tasarruf ettiğinin işareti olmalıdır. Şeyhlik makamını muhtemelen Ahi Mahmud'la birlikte müştereken tasarruf ettiğini de düşünmek mümkündür. Diğer oğlu Hoca ise 1485'te Taraz adlı mezranın malikâne hissesine sahipti. Bu tarihte adı geçen mezrada Varsaklara mensup Ali Kethüda idaresindeki Todurga (Dodurga) ile Dodurga'ya bağlı Davudoğlu İshak idaresindeki Ahi İshak adlı göçebe grupları ziraatçilik yapmakta idiler. Bu gruplardan birisinin Ahi İshak adını taşıması, Ahilerin özellikle erken dönemlerde hem kırsal kesimle olan ilişkilerinin hem de Ahiliğin sadece şehir ve kasabalarda değil, bir ağacın dalları ve budakları gibi köylere ve hatta göçebe gruplara kadar da yayıldığının bir işareti olmalıdır. Bu mezra, 1530 yılında mülk olarak muhtemelen Ahi Sinanoğlu Hoca'ın evlatlarından veya onun soyundan olan Şah Mehmed'in üzerinde idi.

Ahi Evran'ın evlatlarından olan Ahi Mesud, XV. yüzyılın ilk yarısında Ankara Ahileri arasında önemli bir şahsiyet olarak temeyyüz etmiş olan Ahi Mesud ile aynı kişi olmalıdır. Ahi Mesud adına Ankara'da bir zaviyenin olması ise teşkilatın felsefesini ve prensiplerini öğretmek ve yaymak için, birden fazla zaviye tesis etmeye ihtiyaç duyulmasından ileri gelmelidir.

KAYNAKÇA

İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 26-28, 84-85.

İlhan ŞAHİN

AHİ MESUD
(ANKARA)

Ankara'da tanınmış Ahilerindendi. Ahi şecerenamelerinde yedinci göbekten Ahi Evran'ın soyundan geldiği ifade edilir. Ancak bu meslekî intisap ve bağlılığın, zamanla akrabalık bağı şeklinde ifade edildiği anlaşılmaktadır. Ahi Mesud ve oğlu Ahi Sinan debbağ olduğuna göre, meslekî intisabları da ona dayanmaktadır.

Ahi Mesud'un Ankara ve Kırşehir'de zaviyeleri mevcuttu. 918 (1512) tarihli vakıf defterinde, Ankara'ya bağlı Bağluca köyündeki zaviyenin vakfı, Ahi Şerafeddin Zaviyesi ile beraber kullanılmakta idi. Bugün, Bağluca köyündeki yaşlılar, eski mezarlık denilen yerde büyük bir mezarın bulunduğunu ve büyüklerinden bunun Ahi Mesud'a ait olduğunu duyduklarını naklederler. Ahi Mesud Zaviyesi de muhtemelen burada olmalıdır. Ahi Mesud'un Kırşehir'de Ahi Mahmud ile mülkiyet üzere tasarruf ettikleri yerler, 890 (1485) ve 932 (1526) tarihli tahrirlerde kaydedilmektedir. Bu kayıtlardan, Ahi Mesud'un 1485 tarihinden önce öldüğünü anlaşılmaktadır. Ancak Ahi Mesud'un bu tarihten çok daha evvel, 1462 yıllarında ölmüş olması gerekir. Çünkü ona ait Bağluca'daki zaviye ve çiftlik, 867'de (1462) oğlu Ahi Minnet'in tasarrufunda idi. Ahi Mesud'un, bu oğlundan başka Ahi Sinan ve Ahi Turud adlı oğulları da vardı. Bunlardan Ahi Sinan dışındakiler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. C. 116/5, 20b, 40a; BOA, *TD*, nr. 558/1123, 35a, 35b; Cevat Hakkı Tarım, *Kırsehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, Kırşehir 1938, s. 82, 170-173; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 97, 149.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ MESUD ZAVİYESİ
(ANKARA)

Ankara'ya bağlı Bağluca (Etimesgut)'da Ahi Mesud adıyla bilinen zaviyeden günümüze bir kaç yapı malzemesi gelebilmiştir. Evlâd-ı Ahi Evran'dan olan Ahi Mesud'un Kırşehir zaviyesinde postnişin olduktan sonra Ankara bölgesinde de Ahi öğretisini işlediğine bakılırsa mezarının Kırşehir ya da Etimesgut'ta olma ihtimali güçlüdür. Bu tarihî tabana bağlı olarak bugün Etimesgut'daki eski mezarlık denilen yerde ona ait bir mezarın bulunduğu rivayet edilmektedir. Muhtemelen onun adına kurulan zaviye de bu civarda olmalıdır. Ahi Mahmud'un 1471'de Mesud'un oğlu Ahi Sinan'a Ahilik icazetnâmesi vermiş olması, onun bu tarihten önce hayatta olduğunu ve zaviyenin de bu dönmede inşa edildiğini göstermektedir. Nitekim 1463 tarihli tahririnde Ahi Mesud Zaviye'sinin vakfı kayıtlıdır. Bu tarihte vakfın geliri 1365 akçe idi. 1530 ve 1571 tarihli kayıtlarda belirgin bir şekilde vakıf gelirleri düşmektedir. Mezkur dönemde vakfın mutasarrıfı Ahi İbrahim'dir. 1129 (1717) tarihinde vakıf mutasarrıfı ve tekyenişin Seyyid Mehmed ve Salih adlı kişilerdi. 1269 (1854) yılı muhasebe kayıtlarında mutasarrıf Ahmed Efendi, zaviyenin imarı ve diğer giderler için hazineden 62.5 kuruş talep etmektedir. Bu arzuhal bağlamında zaviye tamir olmuş olmalıdır. Zaviyenin sonraki süreci ile ilgili kayıtlara rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 235/7; BOA, *EV.MH*,nr. 455/143; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 116; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 54-60; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938, s. 170-173.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MESUD ZAVİYESİ
(BEYŞEHİR)

Beyşehir şehir merkezinde idi. 1476 ve 1483'teki kayıtlardan yıkıldığı, yerine ümerâ marifetiyle iki ayrı yerde zaviye ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar Ahi Sadi Zaviyesi ile Ahi Kemal Zaviyesi'dir. Ahi Mesud Zaviyesi, XVI. yüzyılın ilk yarısında tekrar faal gösterilmiş; vakıfları arasında zeminler ve bağ olarak toplam 22 kıta arazisinin bulunduğuna işaret edilmiştir. XVI. yüzyılın ilk yarısındaki bir başka kayıtta 1483'teki vakıfların hemen tamamı, Ahi Mesud Zaviyesi'ne ait olarak gösterilmiştir. Buna karşılık Ahi Kemal Zaviyesi ile Ahi Sadi Zaviyesi'nin adları geçmemektedir. Şu halde Ahi Mesud Zaviyesi, XVI. yüzyılın başlarında onarılarak tekrar faal hale getirilmiştir.

Ahi Mesud Zaviyesi'nin vakıfları şöyle idi: Bademlü köyünde üç parça, 30 dönüm, şehrin bitişiğindeki Koruluk yakınında bir parça, 16 dönüm; Afşar köyünde bir parça, dört dönüm; Köprü bitişiğinde bir parça, 16 dönüm; Öyük bitişiğinde bir parça, yedi dönüm; İğdir köyünde 11 parça, 85 dönüm; Yassıvıran köyünde bir parça, 15 dönüm; şehrin bitişiğinde iki parça, altı dönüm arazi; Kıstıvan ve Yeltan köylerinde bir parça bağ.

Ahi Mesud Zaviyesi, XVIII. yüzyılda da faal bir durumda idi. XIX. yüzyıldan sonra herhangi bir kayda rastlanmadığına bakılırsa 1900'lerde yıkılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 125; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 56; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 180; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Beyşehir Târihi*, (yay. Ahmet Savran), Erzurum 1991, s. 114-115, 302, 304; Hüseyin Muşmal, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2005, s. 188.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MEVLÂNA

II. Bayezid döneminin (1481-1512) başlarında hayatta olduğu anlaşılan Ahi Mevlâna, İstanbul'daki Fatih Külliyesi'nin 1489 tarihli tahririn-

de Sahn-ı Semân medreselerinde ikinci medrese müderrislerinden biri olarak kaydedilmiştir. Ahi Mevlâna'nın beş talebesi bulunmaktaydı.

KAYNAKÇA:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 8-9.

Barış SARIKÖSE

AHİ MEVLEVİHANESİ

Hamid sancağına bağlı Isparta şehrinin İskender mahallesindeydi. Ahi Kasab Tekkesi olarak da bilinmekteydi. Zaviyenin adı ilk olarak 1501 tarihli vakıf kaydında, eski defter kayıtlarına istinaden Ahi Kasab Tekkesi adıyla geçmektedir. Bu durum zaviyenin Osmanlıların ilk dönemlerinde veya Hamidoğulları zamanında yapıldığını göstermektedir. Bu bağlamda zaviyenin bânisi Ahi Kasab Cömerd Mehmed idi.

Zaviyenin, Hamidoğulları döneminde inşa edildiği ve daha sonra Mevlevihane haline dönüştürüldüğü ileri sürülmektedir. Bu bakımdan tekke halk arasında zamanla Ahi Mevlevihanesi olarak da bilinmeye başlamıştır. 1600'lü yıllarda Taş Tekke adıyla da bilinen ve ilk tesisinden itibaren sürekli genişleyip büyültülen yapı, XIX. yüzyılın ikinci yarısında 1859 yılında Mevlevihane müştemilatı ile birlikte tamamen yıkılmıştır. Bu bağlamda tekke şeyhi Ali Efendi tarafından mevlevihanenin yeniden inşası için yazılan arzuhalde Hamid sancağı meclisine durum bildirilmiştir. Hazırlanan keşif defterinde türbe, semahane, dergâh binası, dervişlerin kalacakları beş oda ve şeyhin ailesiyle kalacağı evin yapılması için 24973,5 kuruş masraf çıkarılmıştır. 1860 yılında diğer yapıların yapımı tamamlanarak faaliyete geçtiği anlaşılıyor. 1877 yılında Isparta'da meydana gelen sel felaketiyle büyük oranda tekrar yıkılmıştır. XX. yüzyılın başlarında faal durumda olması, sel felaketinden sonra yeniden yapıldığına işaret etmektedir.

Ahi Mevlevihanesi'nde şeyhlik makamı babadan oğula geçmekteydi. Ahi Kasab'dan sonra ismi tespit edilebilen bir diğer şeyh, Teberdar Mehmed Dede idi. Müteakiben 1777 tarihinde zaviyenin meşihatı (şeyhlik) ve tevliyeti (mütevellilik) Osman ve İbrahim Efendi üzerindeydi. XX. yüzyılın başlarında da faal olan Ahi Mevlevihanesi'nin tevliyet ve zaviyedârlığını Mevlâna postnişini Mehmed Bahaeddin Efendi'nin uygun görmesiyle 10 Cemaziyelahir 1327 (29 Haziran 1909) tarihinde Nuri Dede b. Süleyman Dede ve Hüseyin Dede müştereken yürütüyorlardı.

Vakıf akarları bağ, bahçe, tarlalar, mezra ve aşar gelirinden oluşmaktaydı. Bu gelirin bir kısmıyla tekkeye gelip giden misafirlerin yiyecek ve içecekleri ile diğer ihtiyaçları karşılanıyordu. İlk tesisinden sonra giderek Mevlevihane olarak bilinmeye başlayan bu Ahi tekkesi, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 286/118; nr. 4124/85; nr. 4124/157; nr. 4147/248; nr. 4198/11; nr. 4223/22; nr. 310/51; nr. 3226/62; nr. 4635/57; nr. 4643/156; BOA, *EV,* nr. 13072/1; *MAD,* nr. 3331, s. 151-152; *EV.MKT*, nr. 93/39; nr. 66/21; nr. 80/81; nr. 388/17; nr. 2383/86; nr. 2385/32; nr. 2687/37; nr. 2872/235; nr. 2872/107; nr. 3272/4; nr. 3307/38; *EV.THR*. nr. 168/84; Sadık Akdemir, *Osmanlı Dönemi Isparta Vakıfları*, Isparta 2011, s. 250-260; Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, (haz. Hasan Babacan), Isparta 2012, s. 145-147, 280-282.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MİHAL

Kastamonu'ya bağlı İnebolu kazasında Gayrimüslimlerin ellerinde Ahi Mihal adlı 15 çiftlik miktarı bir mezranın adıdır. Bu mezrayı kesimle tutup bir kiliseye vakf etmişlerdi. 1487 yılı öncesinde İnebolu subaşısı Yakup Bey, çiftliği 3000 akçeye satın alıp kendi üzerine kaydettirmişti. Daha sonra mezra gelir getirmez olmuş ve bazı kimseler 300 akçe verip burasını tasarruf etmeye başlamışlardı. 1530 yılında bu mezranın 300 akçelik hasılatı diğer vakıflar arsında görülmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 23. s. 351; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II, Kırşehir 2011,s. 1078.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MİRMİR

Asıl adı Ahi Muhammed b. Ahi Mühibşah Erdebilî'dir. Babası bir Ahi idi. XIV. yüzyılda Erdebil şehrinde yaşadı. Safeviyye tarikatı müritleri

arasında önemli bir yeri olan Ahi Muhammmed, Ahi Mirimir adıyla da tanınmaktaydı. İnşaat ustalığı alanında uzmanlaşmıştı. Bu bağlamda Şeyh Sadreddin zamanında Şeyh Safi makberine mülâzım tayin olundu ve beş altı yıl Şeyh Safi Türbesi'nin inşaatında çalıştı. Daha sonra tarikat hiyerarşisi içinde ilerleyerek Şeyh Sadreddin'in özel vekili oldu.

KAYNAKÇA:

İbn Bezzâz Erdebîlî, *Safvetü's-Safâ der tercüme-yi ahvâl ü akvâl ü kerâmât-ı Şeyh Safiyyeddîn İshâk Erdebîlî* (mukaddime ve teshîh: Gulâm Rızâ Tabâtabâî Mecd), Tebriz 1373 h.ş., s. 301, 333, 696-698, 803, 1051; Mikail Geydarov, *Sosialno-ekonomiçeskiye otnoşeniya i remeslennıye organizasii v gorodakh Azerbaydjana v XIII-XVII vv.,* Bakü 1987, s. 25; *Şeyh Safi Tezkiresi (Safvetü's-Safâ'nın XVI. Asır Türk Tercümesi),* (haz. Möhsün Nağısoylu-Sever Cabbarlı-Rauf Şeyhzamanlı), Bakü 2006, s. 242, 570-573, 652; Mâdeddîn Şeyhü'l-Hükemâî, *Fihrist-i esnâd-ı büka-yı Şeyh Safiyyeddîn-i Erdebîlî,* Tahran 1387 h.ş., 532 numaralı belge, s. 130; Namiq Musalı, "Safevîler ve Ahiler", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* (EÜ, 20-22 Eylül 2011), Kayseri 2011, s. 45-68.

Namiq MUSALI

AHİ MUALLİM ZAVİYESİ

Teke sancağına bağlı Korkuteli kazasının merkezinde yer almaktaydı. 1530 tarihinde zaviyenin gelirlerini dükkân, değirmen ve bazı arazi parçaları teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 590; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 130-131, 369, 478-486.

Behset KARACA

AHİ MUHAMMED BEY

Kalemioğlu Ahi Muhammed Bey, XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın ilk yarısında Lârende (Karaman)'da yaşadı. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), onu Mevlâna Celâleddin Rumi'nin (ö. 1273) torunu Ulu Arif Çelebi'nin (ö. 1320) seçkin müritleri arasında gösterir ve kendisinden övgüyle bahseder. Ahi Muhammed Bey, Arif Çelebi'nin talebi üzerine Karaman şehir merkezinde Mevlâna'nın eşi Mümine Hatun'un kabrinin bulunduğu yere Kalemi Zaviyesi olarak bilinen yapıyı inşa etti.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 234, İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleriyle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri, İstanbul 1967, s. 236, 253; D. Ali Gülcan, *Karaman Mevlevîhânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevî Velileri*, Karaman 1975, s. 13-14; İsmail Çiftcioğlu, "Karamanlı Eğitim-Öğretim Müesseseleri", *Karaman Tarihi ve Kültürü,* II, s. 591-592, 596-597.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUHAMMED DÎVÂNE

Sivas'ın ileri gelen Ahilerindendi. Hayatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Ahmed Eflâkî (ö. 1360), onu Esededdin Mütekellim'in talebeleri, Mevlâna Celâleddin Rumi'nin (ö. 1273) torunu Ulu Arif Çelebi'nin (ö. 1320) de müritleri arasında gösterir ve Arif Çelebi'nin Sivas'a her gelişinde Ahi Muhammed tarafından karşılandığını ve onun adına sema meclisleri düzenlendiğini kaydeder.

KAYNAKÇA:

Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1999, s. 262; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 91, 181-182, 185-186; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 297-299.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUHAMMED SEBZVÂRÎ

Konya'nın ileri gelen Ahilerindendi. İsmi, Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde Mevlâna Celâleddin Rumi'nin (ö. 1273) halifesi Hüsâmeddin Çelebi'- nin (ö. 1284), Konya'daki Ziyâeddin Hânkahı'nın şeyliğine tayini üzerine yapılan tören vesilesiyle geçer. Mevlâna'nın muhiblerinden olduğu anlaşılan Ahi Muhammed, Sultan Veled tarafından zamanın şâhı ve fityânı arasında seçkin bir kişi olarak övülür.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78-79, 150; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 377; II, İstanbul 1987, s. 133-134; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 198; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1999, s. 117-118, 219.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUHAMMED SEYYİDÂBÂDÎ

Mevlâna Celâleddin Rumi (ö. 1273) zamanında ya-

şadı. Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde fütüvvet erbabının sultanı ve Anadolu'nun itibarlı Ahilerinden olduğu, aynı zamanda Mevlâna ile yakın dostluğu bulunduğu ifade edilir. Bazı araştırmalarda Ahi Muhammed Sebzvârî ile aynı kişi olabileceği belirtilmekte ise de, kaynaklarda bunu destekleyecek bir bilgi mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 78-79; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 370; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 94-95, 117; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *TTK Belleten*, L/197 (1986), s. 593.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUHAMMED URMEVİ
(ö. 639 / 1242)

Babası, aslen Urmiyeli bir Kürt olan Şeyh Muhammed Ebü'l-Vefâ-yı Bağdadî'nin oğlu Ahi Türk'ün oğlu Ahi Hüseyin Urmevi (ö. 1203)'dir. Konya'da 577'de (1181) doğdu. Mezhebi Şafii idi. 613'te (1216) memleketi Urmiye'yi ziyaret ettikten sonra tekrar Konya'ya döndü. Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) saltanatı sırasında Konya ahalisi kendisini şehrin Ahi reisi olarak seçti. Yetkileri oldukça genişti. İzni olmadan Konya'da hiçbir iş yapılmazdı. Şehrin ileri gelenleriyle devlet ricali işlerini onun görüşünü alarak yaparlardı. Bu zat aynı zamanda Mevlevi idi. Oğlu Çelebi Hüsameddin (ö. 1283) Mevlâna'nın önde gelen adamlarındandı.

KAYNAKÇA:

Ahmet Eflâkî, *Ârîflerin Menkıbeleri,* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, II, s. 166, 177-178;181, 401-402; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1963, s. 188-189; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi/Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 114, 124-125, 129, 139-140, 159-160, Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 326, 364.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUHSİN ZAVİYESİ

Afyon Karahisar'a bağlı Dinar kazasında yer almaktaydı. Ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber XVI. yüzyıl evkaf kayıtlarında isminin geçmemesi, sonraki yıllarda zaviyenin kurulduğunu gösterir. Ahi Müslim, Ahi Musa, Hayrat ve Çerak Dede adlarıyla da bilinir. 1247 (1833) - 1253 (1839) yılları arasında yedi yıllık muhasebesin görüldüğü dönemde zaviye mutasarrıfı ve zaviyedârı Halil Efendi idi. Evkaf Nazırı Salih Efendi'nin beyanı ile mezkur dönemdeki vakıf geliri 300, gideri ise 115 kuruştu. 14 Cemaziyelahir 1276'da (8 Ocak 1860) zaviyedârlık, asakir-i şahaneden Süleyman ile kardeşi Ali üzerinde idi. Ali'nin bilâ-veled vefatı ve Süleyman'ın asakir-i şahane olarak Dersaaadet'de bulunması sebebiyle Mehmed'in zaviyedârlık talebinin doğru olup olmadığı hususunun araştırılması istenmişti. Cevabî yazıda Hacı Halil Efendi'nin aynı aileden olduğu, vakfın muhasebesine mutasarrıf bulunduğu, 1275-1276 (1860-61) yıllarına dair zaviye muhasebesinin teyit edildiği ve zaviyeye ait Dinar'daki arazilerde ekili olan bir yıllık afyon ve haşhaş aşarı gelirinin 17, iki yıllık gelirin 34 kuruş olarak tespit edildiği belirtilmekteydi. 1280'de (1865) gelir yekunu 492, gideri ise 122; 1281 (1866) yılına ait geliri 24; 21 Mayıs 1282'de (1867) yekun gelir 475; gider ise 98 kuruştu. Zaviyenin daha sonraki yıllara ait faaliyeti ile ilgili bilgiye rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.ZMT*. nr. 96/193; *EV.MH*, nr. 1088/258; *EV.MKT*, nr. 85/110; nr. 104/137; *EV.MH*, nr. 1119/131; nr. 119.126; nr. 1088/258.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MUHYİDDİN
(ö. 1317)

Asıl adı Ahi Muhyiddin bin Abdullah'dır. Tokat'ta Mahmud Paşa mahallesinde yaptırdığı Hânkahın kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerindeki kitâbede ismi Abdullah bin el-Muhyî şeklinde yazılıdır. Kaynaklarda bazan ismi Yar Ali Çelebi olarak da geçer. Hânkahın yanında yer alan türbede bâninin kabri bulunur. Türbenin batıya bakan penceresinin üzerinde yer alan kitâbedeki bilgilerden bâni Abdullah bin el-Muhyî'nin 717 (1317) yılı içinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler,* İstanbul 1927, s. 17-18; Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*, Ankara 2003, s. 36-39; Ali Açıkel, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Câviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* (ed. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 236-238; Aaynı yazar, "Osmanlı Döneminde Tokat Kazası'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 Kırşehir, Bildiriler,* I, Ankara 2011, s. 18-20.

Ali AÇIKEL

AHİ MUHYİDDİN ZAVİYESİ

Tokat'ta Mahmud Paşa mahallesinde yer alır. Kitâbesine göre, İlhanlı hükümdarı Sultan Ebu Said bin Olcaytu zamanında (1317-1335) tamamlandı. 1455 tarihinde hem Muhyiddin Çelebi Hânkahı hem de Yar Ali Çelebi Hânkahı adlarıyla bilinen zaviye, daha sonra sırasıyla Ahi Muhyiddin Hânkahı, Yar Ali Çelebi Zaviyesi ve Ahi Muhyiddin adlarıyla bilinmeye başladı. XX. yüzyılın başlarından itibaren Abdülmuttalib Tekkesi, bitişiğindeki türbe ise Ahi Muhyiddin Türbesi adını taşıdı. Zaviyenin gelirlerini Artukabad ve Kazabad'a bağlı bazı köy ve mezralar ile bir bahçe hasılatı teşkil etmekteydi. Günümüze kadar gelen zaviye, giriş ekseninde yer alan kubbeli bir sofa ve ona açılan bir eyvan ile sofanın iki yanında birer oda ve batı odasına bitişik bir türbeden oluşur. Binanın yapımında kaba ve kesme taşlar ile tuğla ve ahşap malzeme kullanılmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 42, 154, 174; nr. 19, s. 31, 38; nr. 79, s. 32, 38; nr. 387, s. 435-437; nr. 287, s. 89, 106; *C.EV,* nr. 17765; TKGMA, *TD*, nr. 14, 166b, 177a-b; nr. 583, 31a; *TŞS*, nr. 10, s. 62/2; nr. 53, 38/1; TVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 1, s. 37; SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 9, s. 282.

Ali AÇIKEL

AHİ MUKBİL ZAVİYESİ

Osmanlı döneminde Menteşe (Muğla) sancağına bağlı Mazon kazasının Tekelü köyünde bulunuyordu. Bu köy bugün Aydın'ın Koçarlı ilçesindeki Tekeli köyü olmalıdır. Zaviye vakfının yönetimi Ahi Mukbil tarafından evlada şart koşulmuştu. 1562 yılında ise vakfın yöneticisi, vâkıfın soyundan Hacı Piri bin İbrahim idi. Bu tarihte zaviyeye ait muhtelif mevkilerde iki yüz altmış dönüm kadar vakıf arazi vardı. Ayrıca zaviyeye bitişik bir bahçe de vakfın gelir kalemleri arasındaydı. Zaviyenin geliri, XVI. yüzyıl boyunca değişmeden kayıtlara 640 akçe olarak işlenmiştir.

KAYNAKÇA

BOA, *TD*, 166. nr. 543; nr. 338, s. 29; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 105; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 142.

Zekai METE

AHİ MURAD

Turgutoğulları'ndandır. Konya'da XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığı yahmin edilmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı, Ahi Murad Hamamı bânisi Ahi Murad'ın Karamanoğulları'ndan Dizdar Ahi Murad olduğunu yazmakta; eserinin bir başka yerinde ise iki yüz sene önce Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da yaşamış bir başka Ahi Murad'la aynı kişi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak 10 Recep 1069 (3 Nisan 1659) tarihli şer'iye sicili kaydında, Konya'nın Eski Pazar mahallesindeki hamamın "Merhûm Turgudoğlu Ahi Murad" tarafından inşa edildiğine ve Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey Türbesi'ne vakfedildiğine işaret edilmektedir. Bu durum Turgutoğulları'ndan Ahi Murad'ın kendi hamamını inşa ettirdiği ve 831'de (1428) hamamın gelirinin aynı aileden Pir Hüseyin Bey türbesine vakfedildiği gerçeğini ortaya çıkarır.

KAYNAKÇA:

KŞS, nr. 18, s. 40; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 1066.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MURAD HAMAMI

Konya'da Eski Pazar mahallesinde idi. Bu bakımdan Eski Pazar Hamamı adıyla da bilinmekteydi. Turgutoğlu Ahi Murad tarafından inşa ettirilen hamam, 831'de (1428) Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey Türbesi'ne vakfedilmişti. Bu durum hamamın XV. yüzyıl başlarında yapıldığını gösterir. Hamam, Sahib Ata Fahreddin Ali (ö. 1288)'nin Dârüssülehâ adı verilen yapısına vakfettiği yerde inşa edildiğinden Pir Hüseyin vakfı her sene icarını Dârüssülehâ vakfına ödemekteydi. Hamam, kadın ve erkek bölümlerinden meydana geliyordu. Su basman seviyesine kadar taş, üst tarafı kerpiçti. Üzeri ağaç ve kamışla örtülü idi. Muhtemelen XVIII. yüzyılda yıkılarak ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 20-22; Fahri Coşkun, 888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 41; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 33-34; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 106-107; *KŞS,* nr. 2, s. 45, 178, 209; nr. 8, s. 82; nr. 18, s. 40; nr. 21, s. 162; nr. 30, s. 190; nr. 35, s. 89; İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s. 1066; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 310.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUSA
(MALKARA)

Orhan Gazi ve Murad Hudâvendigâr döneminin (1362-1389) ileri gelen Ahilerindendi. Gelibolu'ya bağlı Malkara'da yaşadığı bilinmekle birlikte hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. İsmine ilk defa Receb 767 (Mart 1366) tarihli bir mülknâmede rastlanmaktadır. Sultan I. Murad tarafından tanzim ettirilen bu mülknâmede, Ahi Musa'ya Malkara'da mülk tahsis ettiği, ayrıca ona daha önce Ahilerden kuşandığı şeddi (kuşağı) kendi eliyle kuşatıp sözü edilen yere Ahi tayin ettiği ve Ahilik icazetnâmesi verdiği kaydedilmektedir. Ayrıca mülknâmede Ahi Musa ailesinin bazı vergilerden muaf tutulduğu da ifade edilmektedir. Tahrir kayıtlarında, bu ailenin vakfiyede belirtilen mülkün dışında Malkara'da başka vakıflarının ve Ahi Musa adına bir zaviyenin bulunduğundan da söz edilmektedir.

KAYNAKÇA:

Tahsin Öz, "Murad I. ile Emîr Süleyman'a Ait İki Vakfiye", *Tarih Vesikaları*, I/4(1941), s. 241-244; Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, S. 2(1942), s. 293; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 162, 173-174; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988, s. 531; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 98, 102.

İsmail ÇİFTÇİOĞLU

AHİ MUSA
(KONYA)

Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin (ö. 1319) postnişinliği sırasında Akşehir'de önde gelen Mevlevi halifesi olarak görev yaptı. Bu bağlamda XIII. yüzyılın son çeyreğiyle XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı söylenebilir. Ahi Musa, Akşehir'de kendi adıyla anılan, Osmanlı döneminde Mevlevihane olarak da bilinen bir zaviye inşa ettirdi. Şeyhi Ulu Arif Çelebi'yi bu tasavvuf yapısında çok sık misafir ettiğini Eflâkî yazar.

KAYNAKÇA:

Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, s. 273, 282-283, 306-307, 316-317.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUSA MESCİDİ

Osmanlı döneminde Harput eyaletinde Harput kaza merkezindeydi. Bugün Elazığ şehrinin Ahi Musa mahallesinde yer alır. Bânisi, evâsıt-ı Ramazan 1074 (28 Mart-7 Nisan 1664) tarihli vakfiyeye göre Ahi Musa idi. Bu zatın Fatih'in neslinden gelen mücahit Ahi Musa Hervi olduğu yörede ifade edilmektedir. Mescidin inşa edildiği tarih hakkında çeşitli görüşler vardır. Buna göre, üzerinde kitâbesi olmayan yapının 605 (1208-1209) yılında yaptırıldığını gösteren bir kitâbesinin bulunduğundan bahsedilir. Ayrıca 1185 yılında yapıldığı da ileri sürülür. Bu iki farklı tarihin mescidin inşa edildiği tarih olması mümkün değildir. Nitekim Ahi Musa'nın oğlu Hacı Ahmed Halife, 1664 yılında vakfiyesini tanzim ve tescil ettirmiş olduğuna göre, mescid bu tarihten bir süre önce yaptırılmıştır. Vakfiyeye göre, vâkıf Hacı Ahmed Halife'nin oğlu Hacı Mehmed vakfa mütevelli olacak ve vefatından sonra erkek evlat soyundan gelenler mütevelli atanacaktı. Burada görev yapan imamlar, aynı zamanda Ahi Musa vakfının tevliyetini de yürütüyorlardı. Bu bağlamda 11 Cemaziyelahir 1309 (12 Ocak 1892) tarihinde mescidin imam ve tevliyetine Hacı Mehmed Salih Efendi tasarruf etmekteydi. Bunun haricinde mescidte temizlik işlerine bakan bir de ferraş vardı.

Vakıf akarları arasında Hacı Ahmed Halife'ye babasından miras yoluyla intikal eden Harput şehrindeki Sûk-ı Sultanî'de birbirine bitişik bir sakatat ve bir bakkal dükkânı; Eskicigölü yakınında üç dükkân, toplam beş dükkân yer alıyordu. Vâkıf Hacı Ahmed Halife'nin kurduğu vakıfla ilgili şartları ise şöyledir: beş dükkân kirasından elde edilen gelir üç akçe itibarıyla, bir akçesi babasının bina eylediği Ahi Musa Mescidi'nin imamına, bir akçesi vakfın mütevellisi olan vâkıfın oğlu Hacı Mehmed'e ücret olarak verilecekti. Bir akçesi ise mescid ile vakıf dükkânlarının bakım ve onarımına sarf edilecekti. Mescid, XVIII. ve XIX. yüzyılda faal idi. Bugün cami müştemilatı içindeki cami yapısının içinden türbeye geçilmektedir. Türbede bâni Ahi Musa ve onun yakınlarına ait olduğu ifade edilen dört mezar yer almaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 593, s. 73, sıra 65; nr. 294/91; nr. 308/32; nr. 308/140; nr. 887/62; *Elazığ Şer'iyye Sicili*, nr. 7233/1, vr. 33; *Elazığ Şer'iyye Sicili*, nr. 7233/8; *Elazığ Şer'iyye Sicili*, nr. 7233/10; BOA, *EV.MH*, nr. 826/117; nr. 1133/70; *EV.MKT.CHT*, nr. 515/9; *EV.MKT*, nr. 1794/21; nr. 172/133; *EV.ZMT*. nr. 175/90; Ertuğrul Danık, "Harput Ahi Musa Mescidi ve Türbesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXIV/1-2 (1998), s. 37; Celil Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003, s.317

M. Murat ÖNTUĞ

Mimarisi: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan mescide kuzeydoğu köşeden açılan bir kapı ile girilir. Üzeri tonozla örtülü olan mescid bölümü kuzey-güney doğrultusunda atılmış üç adet takviye kemeri ile üç bölüme ayrılmıştır.Kuzey cephede iki adet mazgal pencere ile aydınlatılan eserin batı ve

güney cepheleri sağır tutulmuştur. Kıble duvarının doğu köşesine yakın açılan dikdörtgen bir kapı ile iç mekâna girilir.

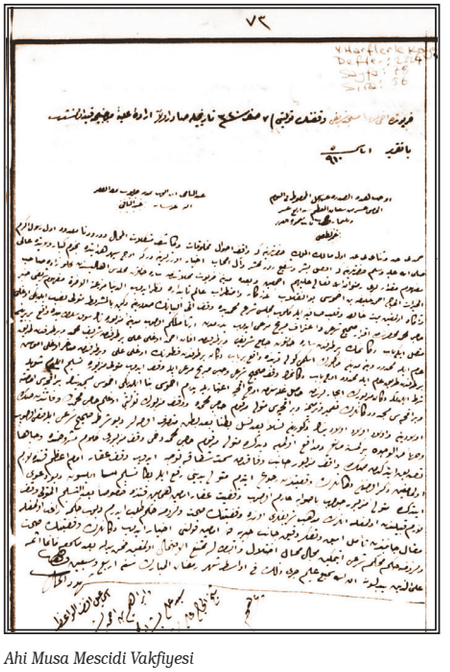
KAYNAKÇA:

Ertuğrul Danık, "Harput Ahi Musa Mescidi ve Türbesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXIV/1-2 (1998), s. 37; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri,* I, Ankara 1969, s. 112; Celil Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003, s. 317; Ferhan Memişoğlu, "Harput Bakırcılığı", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 13 (1973), s. 53-54; Komisyon, *Elazığ İl Yıllığı*, Elazığ 1967, s. 97.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ MUSA MESCİDİ VAKFİYESİ

Harput şehri merkezinde bulunan Ahi Musa Mescidi'nin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış vakfiyesi, evâsıt-ı Ramazan 1074 (28 Mart-7 Nisan 1664) tarihinde Ahi Musaoğlu Hacı Ahmed Halife tarafından tanzim ve tescil ettirilmiştir. Sureti VGMA, nr. 593, s. 73, sıra 65'te kayıtlıdır. Hacı Ahmed Halife, babasından miras yoluyla kalan Harput şehrinde Sûk-ı Sultanî'de birbirine bitişik iki göz ve yine aynı şehirde Eskicigölü yakınında üç gözden müteşekkil toplam beş dükkânını vakfetmiştir. Vâkıf Hacı Ahmed Halife'nin kurduğu vakıfla ilgili şartları şöyledir: Yukarıda zikri geçen dükkânların icarlarından elde edilen gelir üç akçe itibarıyla, bir akçesi babasının

Ahi Musa Mescidi Vakfiyesi

bina eylediği Ahi Musa Mescidi olarak anılan mabedin imamına, bir akçesi vakfın mütevellisi olan oğlu Hacı Mehmed'e ücret olarak verilecektir. Bir akçesi ise mescid ile vakıf dükkânların bakım ve onarımına sarf edilecektir.

Vâkıf Hacı Ahmed Halife'nin oğlu Hacı Mehmed vakfa mütevelli olacaktır. Onun ölümünden sonra erkek evlatları nesilden nesile geçecek şekilde mütevelliliğe atanacaklar; buna hiçbir kimse mani olmayacaktır.

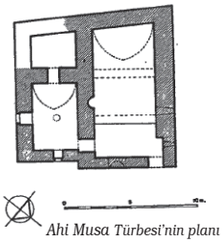
Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUSA TÜRBESİ

Elazığ'da Ahi Musa mahallesinde Esadiye Camii'nin güneyinde bulunmaktadır. Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen yapının XIII. yüzyıl başlarında inşa edildiği ileri sürülür. Ancak aynı adla anılan mescidin XVII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği tespit edildiğine göre türbe de bu tarihlerde yapılmıştır. Şu halde türbe Osmanlı klasik dönemi eseridir. Ahi Musa Türbesi, mescidin kıble duvarına bitişik inşa edilmiştir. Mescidin kıble duvarının güneydoğu köşesinden açılan dikdörtgen formlu düz atkılı bir kapı ile türbeye geçilir. Türbe mekânı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, üzeri beşik tonozla örtülüdür.

Ahi Musa Türbesi

Ahi Musa Türbesi'nin planı

KAYNAKÇA:

Celil Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003, s. 317.

Ahmet YAVUZYILMAZ

AHİ MUSA ZAVİYESİ (MEKRİ)

Osmanlı döneminde Mekri olarak bilinen, Muğla'ya bağlı Fethiye ilçesinin Gökçeöyük (bugün Gökçeova-

cık) köyünde bulunuyordu. Zaviyenin kurucusu Ahi Musa'nın babası da Ahi Halil adında bir Ahi idi. XVI. yüzyıl ortalarında zaviyenin idarecisi padişah beratıyla Ahmetoğlu Hasan idi. Zaviyenin tesis edildiği Gökçeöyük köyünde zaviye için vakfedilmiş iki bahçe ve iki tarla vardı. Tarlalardan biri 1530 tarihinden önce bahçe haline dönüşmüştü. Vakfa ait gayrimenkullerden XVI. yüzyılda yılda 200 akçe gelir sağlanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 132; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 91; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 226.

Zekai METE

AHİ MUSA ZAVİYESİ (AKŞEHİR)

Akşehir kent merkezinde bulunuyordu. Mevlevihane olarak da şöhret bulmuştu. Bânisi, adından da anlaşılacağı üzere Ahi Musa adlı Karamanoğulları döneminde yaşamış bir Mevlevi'dir. Eflâkî, Ahi Musa'nın Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 1319) Akşehir halifesi olduğunu yazar. O sırada Ahi Musa Zaviyesi, Mevlevilere ait ünlü bir tasavvuf yapısı idi. Bu durumda Ulu Ârif Çelebi sık sık Akşehir'e gider ve bu zaviyede sohbetler yapardı.

Ahi Musa Zaviyesi, Fatih devrinde (1444-1446, 1451-1481) de Mevlevilerin elinde idi. Bu bakımdan vakıflarına Konya Mevlâna Dergâhı postnişini Cemaleddin Çelebi (ö. 1509) tasarruf ediyordu. Vakıfları, Konya'ya bağlı Karaarslan köyünde Altıparmak İmam evleri; Akşehir kent merkezinde dükkân yerleri; Bozdoğan, Eğrigöz ve Yenice köyleri ile Akşehir'deki bağlardır.

Ahi Musa Zaviyesi'nin adına II. Bayezid dönemi (1481-1512) vakıf tahririnde rastlanmaması, zaviyenin XVI. yüzyıldan sonra yıkılmış olabileceğini gösterir.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1958, s. 47; Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, s. 273, 282-283, 316-317.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUSA ZAVİYESİ (ALTUNTAŞ)

Hudâvendigâr eyaletine bağlı Kütahya sancağında Altuntaş kazası Zemye köyündeydi. Bânisinin Ahi Musa olduğu anlaşılan zaviyenin kurulduğu tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılıyor. Zaviye gelirinin düşüklüğü, küçük bir zaviye olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3466/58; nr. 3466/93; nr. 3596/83; BOA, *EV,* nr. 16343. 2b; *EV,* nr. 17742, vr. 9.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MUSA ZAVİYESİ (MALKARA)

Malkara kasabasının merkezinde idi. I. Murad dönemi (1362-1389) Ahi ileri gelenlerinden Ahi Musa tarafından inşa edilmişti. I. Murad, gurre-i Receb 767 (Mart 1366) tarihinde bir vakfiye ile Ahi Musa'ya bir parça arazi vakfetmiş; bundan kısa bir süre sonra Ahi Musa kendi adıyla anılan zaviyeyi tesis etmişti. Ahi Musa, vakıf araziden elde edilen mahsulü, hayatta iken zaviyesine gelip gidenlerin iaşesine sarf ediyordu. Onun ölümünden sonra zaviyede yerine şeyh olanlar da vakfın gelirini aynı şekilde tasarruf etmekteydiler.

KAYNAKÇA:

M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 162, 173-174; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, sy. 2 (1942), s. 342-344.

Cemile TEKİN

AHİ MUSLİHÜDDİN b. AHİ TANRIVERMİŞ ZAVİYESİ

Gelibolu'da tesis edildi. Vakfiyesinin tanzim tarihi 859 (1454-55)'dur. Asıl mesleği debbağcılık olan

Ahi Muslihüddin'e ait zaviyenin masraflarını karşılamak üzere iki debbağ dükkânı, bir palamut değirmeni, Üzümcüler Çarşısı ile Debbağlar Çarşısı'ndaki diğer dükkânlar ve odalar vakfedilmişti. Bunun yanında zaviyeye vakfedilen para da vardı. Paranın bir kısmıyla dükkânlar alınmış, bir kısmı zaviyenin tamiratı için harcanmış, bir kısmı da borç verilen kimselerin iflası ile kaybolmuştu. Misafirlere yemek verilen zâviyenin yıllık geliri 1172 akçe idi. Vakfın masrafları ise 1352 akçe idi.

KAYNAKÇA:

BA, *TD*, nr. 75, s. 451; *TD*, nr. 434, vr. 234b; *TD*, nr. 490, s. 533-534.

İbrahim SEZGİN

AHİ MUSTAFA
(KONYA)

Konya'nın ileri gelen Ahilerindendi. Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde, Ulu Arif Çelebi (ö. 1320) ile aynı günde doğduğu ve babasının ricası üzerine isminin Mevlâna tarafından konulduğu belirtilir. Yazara göre Ahi Mustafa, Mevlâna'nın âşıklarından olup, Mevleviler tarafından değer verilen bir kimse idi. Ancak zamanla çevresi genişleyip, makam ve mevki sahibi olunca Mevlevilikten uzaklaşmaya ve Konya halkıyla arası açılmaya başladı. Şehrin ileri gelenleri bu durumdan Sultan Veled'e (ö. 1312) birkaç kez şikâyet ettiler. Sultan Veled, Ahi Mustafa'ya nasihatlerde bulunduysa da bir sonuç alamadı. Üstelik ondan beklemediği ağır sözler de işitti. Ahi Mustafa'nın bir sema meclisinden sonra gelişen olaylar sebebiyle Ulu Arif Çelebi ile de arası açıldı. Müteakiben Karamanoğlu Yahşi Bey'in rindleri tarafından öldürüldü ve âsitânesinin kapısına defnedildi.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 173-175; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 293-294; Anonim, *Selçuknâme*, (çev. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 46; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 196; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 132; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 596.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUSTAFA
(KÜRE)

Kastamonu'ya bağlı Küre'de yaşayan Ahi önderlerinden biri idi. XV. yüzyılda yaşayan Ahi Mustafa, Küre vakıfları içinde yer alan Himmeti Zaviyesi mensuplarındandır. Bu zaviye, ahilerin etkin olduğu bir zaviyedir. Ahi Mustafa ve oğulları, zaviye vakfında mütevellilik görevlerini icra etmişler ve Küre'nin sosyal, kültür ve üretim tarihinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr.100, s. 307; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslar arası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II, Kırşehir 2011,s.1078.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ MUSTAFA
b. AHİ YUSUF ZAVİYESİ

Teke sancağına bağlı Elmalı kazasının merkezinde tesis edildi. Sipahi olduğu anlaşılan Ahi Mustafa'nın kendisine ait yerleri vakfederek tesis ettiği bu zaviye, muhtemelen XV. yüzyılın sonlarında kuruldu. II. Bayezid döneminde zaviyenin vakfına mîrîden bir miktar arazi eklendi. Zaviyenin evlatlık vakıf statüsünde olmasından dolayı vâkıfın evlatlarından Emîr Seydi'nin vefatından sonra erkek evlatın kalmaması sebebiyle vakfın idaresi Kanuni döneminde verilen beratla Emîr Seydi'nin kızı Ayşe ve Ayşe'nin kızı Hanife'nin üzerine müştereken geçti.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr. 14, 432a; *TD,* nr. 166, s. 603; TKGMA*, TD,* nr. 567, s. 21b; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 140-141, 379-380, 478-486.

Behset KARACA

AHİ MUSTAFA BEY MEKTEBİ

İstanbul'da Yeni Odalar yakınında Ahi Mustafa Bey mahallesindeydi. Bânisi Ahi Mustafa Bey olup inşa edildiği tarih belli değildir. Mektep aynı mahallede bulunan mescidin yakınında tesis edildi. Mektebin XVIII. ve XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılıyor. Bu ya-

pıların giderlerine sarf olunmak üzere Ahi Mustafa Bey tarafından vakıf da kuruldu. Vakfın gelirleri ve sarf edildiği yerler hakkında malumat yoktur.

KAYNAKÇA:

BOA, *C.MF*, nr. 42/2071.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MUSTAFA BEY MESCİDİ

İstanbul'da Yeni Odalar yakınında Ahi Mustafa Bey mahallesindeydi. Bânisi Ahi Mustafa Bey olup inşa edildiği tarih belli değildir. Aynı mahallede yer alan mektebin yakınında inşa edilen mescidin, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda faal olduğu anlaşılıyor. Bu yapıların giderlerine sarf olunmak üzere Ahi Mustafa Bey tarafından vakıf da kuruldu. Ancak vakfın gelirleri hakkında bilgi yoktur.

KAYNAKÇA:

BOA, *C.EV*, nr. 448/22698.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MUSTAFA HÂNGÂHI

Konya şehrinin merkezinde idi. Bânisi, Ahi Sıddıkoğlu Ahi Mustafa'dır. Karamanoğlu Yahşi Bey'in (1308-1314) Konya'yı almak istediği sırada (1314) şehri koruyanların başında Ahi Mustafa gelmekteydi. Ahi Mustafa bu sırada katledildi. Hânkahı ise XIII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır. Ahi Mustafa'nın cenazesinin Ulu Arif Çelebi (ö. 1320) öncülüğünde Ahi Mustafa Hânkahı'nın kapısına defnedildiğini Ahmed Eflâkî eserinde zikreder. Mimarî durumu ile vakıfları hakkında şimdilik herhangi bilgi bulunmamaktadır. Ahi Tekkesi için Eflâkî'nin Hânkah demesi, büyük bir tasavvufî yapı olduğunu gösterir. Muhtemelen Ahi Mustafa'nın katlinden sonra sahipsiz kaldığı için yıkılmıştır.

KAYNAKÇA:

Ahmet Eflâkî, Ârîflerin Menkıbeleri, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, s. 235-238.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ MUSTAFA MAHALLESİ MESCİDİ

Kütahya şehrinin merkezinde Ahi Mustafa mahallesinde idi. Evliya Çelebi, aynı mahallede Ahi Mustafa'ya ait ikinci bir mescidin bulunduğunu belirtir. Sâkıb Mustafa Dede'ye göre mescid, yörenin tanınmış Ahilerinden olduğu anlaşılan Ahi Mustafa tarafından yaptırılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2011, s. 23-24; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Kahire 1283, s. 76; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 122; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 253.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUSTAFA MESCİDİ (KÜTAHYA)

Kütahya şehrinin merkezinde Ahi Mustafa mahallesinde bulunuyordu. Ahi Mustafa tarafından yaptırıldığı anlaşılan mescid bugün ayakta değildir. Ahi Mustafa'nın aynı mahallede tekkesi ile başka bir mescidi daha vardı. Evliya Çelebi de Ahi Mustafa'ya ait iki mescidin bulunduğunu belirtir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 105; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2011, s. 20, 23-24; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 253.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ MUSTAFA MESCİDİ (TOSYA)

XVI. yüzyılda Tosya'nın merkezinde yer almaktaydı. Ancak Ahi Mustafa'nın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Adına izafe edilen mescidin etrafında muhtemelen aynı adı taşıyan bir mahallenin teşkil edildiği anlaşılıyor. Mescidin vakfı olan 700 akçe, Ahi Mustafa tarafından vakfedilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 291, s. 195; TKGMA, *TD,* nr. 578, 121a; Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 33, 76, 177.

Ahmet KANKAL

AHİ MUSTAFA MESCİDİ
(NİĞDE)

Niğde şehir merkezinde yer alan mescidin XV. yüzyılın sonlarında adına rastlanmaktadır. Mescide vakıf olarak bir zemin ve bağ hissesi tahsis edilmişti.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 564, 64b; nr. 565, 133a; Atatürk Kütüphanesi (İstanbul), Muallim Cevdet Yazmaları, 0-116-1, 101a; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996.

Doğan YÖRÜK

AHİ MUSTAFA TEKKESİ

Kütahya şehir merkezinde Ahi Mustafa mahallesinde idi. Bânisinin Ahi Mustafa olduğu anlaşılan tekke bugün ayakta değildir. Ahi Mustafa'nın bu mahallede iki mescidi bulunuyordu. Tekkenin XVI. yüzyılın ilk yarısındaki vakıfları iki bağ, üç bahçe, bir kervansaray, bir değirmen, 27 dükkân, üç parça çayır ve bir mezradan oluşmaktaydı. 1530'daki vakıf geliri 4866 akçe olup bunun bir kısmı tekkeye gelip giden misafirlerin ihtiyaçlarına sarf olunuyordu. XX. yüzyılın başlarında faal durumda olan tekkenin, 1262 (1845-1846) tarihindeki şeyhi Abdülkadir Efendi, 1326'daki (1908-1909) postnişini ise Bahaeddin Efendi idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 369, s. 27-28; *EV,* nr. 14008/8; nr. 14422/12; *EV. MKT. CHT*. nr. 709/110; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 105; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Kahire 1283, s. 76; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, (yay. Cevdet Dadaş ve diğerleri), II/2, Kütahya 2000, s. 42-87; Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, sy. 2 (1942), s. 309; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3 (1988), s. 253, 259, 264; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2279-2280.

İsmail ÇİFTÇİOĞLU

AHİ MUSTAFA ZAVİYESİ
(SONİSA)

Tokat sancağında Sonisa kazasına bağlı Çandır köyünde yer alan zaviyenin bânisi Ahi Mustafa'dır. Vakıfları da aynı köydeydi. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda adına rastlanan zaviyenin zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 54, s. 42; nr. 387, s. 528; TKGMA, *TD*, nr. 12, 28b; *C.EV,* nr. 202/10070; VGMA, *Ebru Anadolu Defteri*, nr. 3, s. 124.

Ali AÇIKEL

AHİ MUSTAFA ZAVİYESİ
(BARLA)

Hamid sancağının Barla nahiyesindeydi. Zaviyenin şeyhliği 1501'de Ahi Mustafa evladından Şeyh Selim'in üzerindeydi. XVI. yüzyılda zaviyenin gelirleri arasında Barla'daki Ahi Ali Hamamı'nın hisseleri de vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 20; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 313; Muammer Göçmen, "Eğirdir'de Ahi Zaviyeleri ve Tekkeleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Eğirdir*, 1. Eğirdir Sempozyumu (31 Ağustos–1 Eylül 2001), Isparta 2001, s. 333-344.

Behset KARACA

AHİ MUSTAFA ZAVİYESİ
(BALIKESİR)

Balıkesir'de Sahın Hisar mahallesindeydi. Ahi Mehmed mescidinin yanında yer alan zaviyenin bânisi Ahi Şeyhi Ahi Ali'nin oğlu Ahi Mustafa'dır. Zaviyenin ne zaman yapıldığı kesin olarak belli değildir. 1573'te zaviyenin şeyhi Şeyh Seyyid Hüseyin Efendi'nin elinde, Sultan I. Murad zamanından önceki şeyhlere verilmiş beratların bulunması, zaviyenin kuruluşunu en azından XIV. yüzyılın başlarına kadar götürür. XVII. yüzyılın sonunda mütevellisinin ilgisizliğinden dolayı zaviyenin harap bir hale geldiği; bakım ve onarımının yapılabilmesi amacıyla 1110'da (1698-1699) yeni bir mütevellinin tayin edildiği anlaşılıyor. Zaviyenin XVI. yüzyıldaki vakıf akarları arasında beşi bağ halinde yedi zemin, iki dükkân, bir başhane, bir

tuzhane zemini ve bir tahunhanenin yarım hissesi bulunmakta idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *C.EV,* nr. 59/2944; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995, s. 255; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. Mehmet Şerif), I, İstanbul 1330-1333, s. 339; M. Murat Öntuğ, "Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrindeki Ahi Müesseseleri", *II. Uluslar arası Ahi Sempozyumu 18-20 Eylül 2012, Kırşehir 2012*, *Bildiriler Kitabı*, II, Kırşehir 2012, s. 719-738; Sezai Sevim, *XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 279, 280; M. Murat Öntuğ, "*XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*", SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s.94; Aynur Ünlüyol, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1995, s. 201.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MUSTAFA ZAVİYESİ
(ÖDEMİŞ)

İzmir sancağının Ödemiş kazasına bağlı Bademya köyündeydi. Bânisi Ahi Mustafa olduğu anlaşılan zaviyenin kurulduğu tarih hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faaliyette olup 1275 (1858-1859) yılında tevliyet, Mustafa ve İbrahim üzerindeydi. Zaviyenin vakıf akarı toprak gelirinden oluşmaktaydı. Vakıf gelirlerinin azlığı küçük bir zaviye olduğuna göstermektedir. Bu gelirin bir kısmı zaviyenin tamiri ile zaviyedârın maaşına sarf ediliyordu. Kalan kısmın tamamı ise zaviyeye gelen giden misafirlerin ihtiyaçlarına harcanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 1844/7; nr. 1499/112.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ MUZAFFERÜDDİN

Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde ismi Şeyh Emîre Bey-i Âbgermî (Emîr Bey Âbıgermî)'nin naklettiği bir rivayette geçer. Bu rivayet bağlamında Ahi Muzafferüddin o günden sonra tarımla meşgul olmaya başlar. Kısa zamanda işleri açılır ve büyük servet sahibi olur.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 200; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 304; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 198.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ NALCI ZAVİYESİ

Teke sancağına bağlı Korkuteli kasabasının merkezinde yer almaktaydı. Muhtemelen kasabada nalcı esnafından bir usta tarafından tesis edilmişti. 1455 tarihinde zaviyenin vakfı Ahioğlu'nun tasarrufundaydı. 1567'de ise zaviyenin şeyhliği Alâeddin veled-i Abdülkerim üzerindeydi. Zaviye vakfının gelirleri arasında dükkânlar, bir değirmen, mağarada peynirin muhafaza edildiği yerin kirası ve birkaç parça arazi geliri vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 14, 430a; TKGMA, *TD,* nr. 567, 14b, 15a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 130-131, 369, 478-486.

Behset KARACA

AHİ NASUH MESCİDİ

Kayseri'de Yenice mahallesinde yer almaktaydı. Ahi Nasuh adına kurulan mescidin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Osmanlı arşivi belgelerinde adı Ahi Nasuh Başat olarak da geçer. 27 Ramazan 1207'de (8 Mayıs 1793) vakıf mütevelliliğini ve 1219'da (1805) ise yevmi bir akçe vazife ile imamet ve muallim-i sıbyan görevini Seyyid Hafız Süleyman yürütmekteydi. Hafız Süleyman'ın vefatı üzerine bu görev Seyyid Mehmed bin Seyyid Mustafa'ya; 1211'de (1797)ise tevliyet ve imamet görevleri Şakir Efendi'ye tevcih edilmişti. 1222'de (1807) tamiratı yapılan mescidde, 1278-1297 (1862-1881) tarihleri arasında imam ve muallim-i sıbyan olarak Hacı Mehmed Efendi; 1311'de (1884) mescid mütevellisi olarak Abdülkadir Efendi vazife yapmışt. Mescidin daha sonraki tarihlerde faaliyeti ile ilgili kayıtlara rastlanmaması, zamanla metrûk bir hale geldiği düşüncesini vermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MKT.CHT.* nr. 553/68; nr. 3134/215; nr.163/199; *EV.MH*, nr. 644/74; *EV.MKT*, nr.2651/11; VGMA, nr. 4738.13; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44; Mehmed Çayırdağ,. *Kayseri Tarihi*, Kayseri, 1987,s.282; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi, IX*, İzmir 1994, s. 101.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ NASUH ZAVİYESİ
(MEKRİ-FETHİYE)

Osmanlı döneminde ismi Mekri olan Fethiye ilçesine bağlı Sarıpaşalar köyündeydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında vakfın yönetimi Ahi İvazoğlu Ali Bali'nin elinde bulunuyordu. Zaviyenin masraflarını karşılamak için iki değirmen ile muhtelif yerlerdeki tarlalar vakfedilmişti. Güzelbegüm ve Arslanlı mevkilerinde olan değirmenlerin her ikisi de altı ay kadar işliyordu ve zaviyeye ellişer akça gelir sağlıyordu. Yirmi beş kile tohumun ekildiği tarlaların yılda 150 akçe hasılatı vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 129; TKGMA, *TD,* nr. 569, s. 88; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 224.

Zekai METE

AHİ NASUH ZAVİYESİ
(ALTUNTAŞ)

Hudâvendigâr eyaletine bağlı Kütahya sancağında Altuntaş kazasının Zemye köyündeydi. Bânisinin Ahi Nasuh olduğu anlaşılan zaviyenin kurulduğu tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olup 1295 (1878) yılında zaviyedârlığını İsmail ve Mustafa adlı kişiler müştereken yürütüyordu. Bu dönemde zaviye büyük onarımdan geçmişti. Vakıfları arasında toprak gelirleri bulunmaktaydı. Bu gelirin fazlası zaviyeye gelen giden misafirlerin iaşeleri ile diğer ihtiyaçların karşılanmasına sarf olunuyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3464/59; nr. 3466/97; nr. 3466/114; nr. 3506/37; BOA, *EV,* nr. 16343, 2b; *EV,* nr. 17742, vr. 9; *EV.MH*, nr. 1454/179; *EV.MKT. CHT*, nr. 235/103.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ NATÛR
(d. 1126- ö. 1236)

Konya'da doğdu. Asıl ismi Muhammed'dir. "Ahi Natûr" adıyla anıldı. Baha Veled'in tanınmış müritlerindedi. 105 yaşlarında Baha Veled'e intisap etti. Ahi Natûr, Ahmet Eflâkî'nin belirttiğine göre, Kürkçü Hamamı'nda çalışan 110 yaşlarında bir ihtiyardır. Eflâkî, Ahi Natûr'dan Baha Veled'le ilgili pek çok menkıbe nakleder. Eflâkî'nin anlatımından Ahi Natûr'un Eflâkî'nin babası olduğu yolundaki rivayetlerin doğru olması mümkün görünmemektedir. Sahih Ahmed Dede'nin Ahi Natûr'la ilgili olarak verdiği tarihler ve vefat yaşı dikkate alındığında Ahi Natûr'un 1236 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ahmet Eflâkî'nin doğumu ise Ahi Natûr'un vefatından çok sonradır. Ahi Nâtûr'un, *Mecmû'a'l-izâm ve Evliyâ-i Kirâm*'da adı geçer.

KAYNAKÇA:

Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, I/33-34; *Hâzâ Mecmû'a'l-izâm ve Evliyâ-i Kirâm*, 5 Şevval 1312; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, 2003, 114, 147, 155; 173; Bekir Şahin, "Ahi Natûr", *Konya Ansiklopedisi*, Konya2010, I/55.

Bekir ŞAHİN

AHİ NEVRUZ
(ö. 1382)

Kadı Burhaneddin döneminin ileri gelen Ahilerindendi. Eretna hükümdarı Ali Bey'in emîrliğini yaptı. Bununla birlikte Kadı Burhaneddin aleyhine oluşan muhalefetin başında yer aldı ve ona karşı düzenlenen hareketlerde önemli bir rol oynadı. 1382 yılı yazında Tokat ve çevresindeki beyleri itaat altına almak için harekete geçen Kadı Burhaneddin'e karşı oluşan güçlerle birlikte hareket etti. 1382-1383 kışında Kadı Burhaneddin aleyhine oluşan muhalefetin başında tekrar yer alınca, Kadı tarafından idam ettirildi (1382-83).

KAYNAKÇA:

Aziz b. Erdeşiri-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm,* İstanbul 1928, s. 243-244, 256, 263-264, 267-268, 279-281, 287, 327; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II*, Ankara 1991, s. 92-93, 102, 103, 119.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ NİZAMEDDİN ZAVİYESİ

Candaroğulları zamanında Sinop-Kastamonu yolu üzerinde Ahi Nizameddin adına inşa edildi. 1330 yıllarında Candaroğlu I. Süleyman Paşa döneminde zaviye faaldi. Bu bağlamda İbn Battuta Sinop'u ziyaret ettiğinde, Kastamonu-Sinop yolu üzerinde yüksek ıssız bir dağın tepesinde zaviyeye misafir olduğunu ifade eder. Zaviye, özellikle derbent üzerine kurulmuş örnek zaviyeler bakımından önemlidir. Zaviyenin sonraki dönemi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

İbni Battuta, *Seyahatnâmesinden Seçmeler*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 2000, s. 5; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II, Kırşehir 2011,s.1077

H. Mustafa ERAVCI

AHİ NURULLAH ZAVİYESİ

XV. yüzyıl ortalarında tesis edilmiş olan Ahi Nurullah Zaviyesi, Bakü'nün Kürdehanı kasabasının batı kısmındaki mezarlıkta yer alır. Zaviyeye ait kitâbede 852 (1448-1449) tarihinde inşa edildiği, zaviye sahibi Nurullah'ın Nurullah b. Ebaile olarak bilindiği ve büyük Ahi şeyhlerinin önderi olarak tanındığı belirtilir. Zaviyenin inşa tarihinde Bakü ve civarı, Şirvanşahlar Devleti'nin (861-1538) sınırları içinde idi. Bu durum zaviyenin Şirvanşah I. Halilüllah zamanında, Bakü ve civarının tanınmış Ahisi olan Ahi Nurullah b. Hacı Ebaile için yaptırıldığını gösteriyor. Esasında iki odası olan zaviye, Sovyetler Birliği döneminde tahribata uğrayarak tamamen yıkılmış ve yok olmuştur. Kitâbesinin ise önce Bakü'deki Şirvanşahlar Sarayı Müzesi'ne; daha sonra ise Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi'nin özel şubesine götürüldüğü anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

Asker Ahmed, , *XII-XV. Asırlarda Azerbaycan'ın Manevî Medeniyeti*, Bakü 2012, s. 200; Sara Aşurbeyli, *İstoriya Qoroda Baku* (period srednevekovya), Bakü 1992, s. 134-135; Sara Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, Bakü 2006, s. 134, 218-224; Lale Azeri, "Ahi Zaviyeleri", *Medeniyet Gazetesi,* Bakü 2012, s. 15; Meşedihanım Neymet, *Korpus epıgrafiçeskıx pamyatnikov Azerbaydjana,* Bakü 1991, I, s. 62, 83-84.

Bilal DEDEYEV-Namiq MUSALI

AHİ ORTA ZAVİYESİ

Sivrihisar'a bağlı Holanta köyünde idi. Kuruluş tarihi ve bânisi hakkında bilgi yoktur. 1530 tarihli vakıf defterinde ilk vakfiyet belgesinin 180 yıl önce düzenlendiği bilgisi, zaviyenin en geç 1350 yılında Orhan Bey döneminde (1324-1360) kurulduğunu göstermektedir. XVI. yüzyıldan sonra zaviyenin vakıfları hakkında bilgi mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 92; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 106.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ OSMAN

Hayatı ve faaliyetleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak mahalli tarihçi Gülcan'a göre Karamanoğulları beylerinden Alâeddin Ali Bey (1361-1398) veya oğlu II. Mehmed Bey (1398-1423) dönemi Karaman esnafı ileri gelenlerinden biri idi. Bununla beraber 1530 tarihli tahrirlerde mahalleye isminin verildiği anlaşılıyor. Bu dönemde mahallede muhtemelen Ahi teşkilatıyla rabıtası olan 28 hane bulunmakta idi. Mahallede mevcut Ahi Osman adlı mescid ile çeşme, ya Ahi Osman ya da onun halifeleri tarafından yaptırılmış olmalıdır. Kulak Mescidi olarak da bilinen ibadethanenin, 1745-46 yılında imamı ve vakıf mütevellisi Şeyh Mehmed idi. Onun vefatıyla yerine oğlu Abdurrahman ve Halil tayin edildi. 1766 yılında ise Mehmed'in mütevellilik beratı yenilendi.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s.106 ; Ahmed Cengiz, *XVIII. Yüzyılda Larende Şehrinin Fiziki ve Sosyal-Ekonomik Yapısı*, Karaman 2009, s.100,69.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ OSMAN ÇEŞMESİ

Karaman'ın şehir merkezinde Ahi Osman mahallesinde idi. Ahi Osman adına kurulan çeşmenin Müftü Abdurrahman Efendi tarafından düzenlenen vakfiye sureti, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir. 26 Safer 1250'de (4. Temuz1834) Yahya bin Mahmud, yevmiyesi iki akçe ile Ahi Osman çeşmesi ve diğer beş çeşmenin mütevellilik görevini yerine getirmekteydi.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2176/278; *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s.198; Ahmed Cengiz, *XVIII. Yüzyılda Larende Şehrinin Fiziki ve Sosyal-Ekonomik Yapısı*, Karaman 2009, s. 100; Mehmet Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s.101.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ OSMAN MESCİDİ
(KARAMAN)

Karaman'da Ahi Osman mahallesinde Ahi Osman adına tesis edilen bu mescidin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. XVI. yüzyıl evkaf defterlerinde isminin geçmemesi, mescidin daha sonraki dönemlerde kurulduğunu gösterir. 11 Kânûn-ı evvel 1321'de (24 Aralık 1905) Şûrâ-yı Devlet'le yapılan yazışmalarda, vakıf geliri 12.140, gideri ise 8681 kuruş olan mescidin bu tarihte tamiratının yapıldığı anlaşılıyor. Sonraki yıllarda mescidle ilgili bir kayda rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 312.131; *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s. 198; Ahmed Cengiz, *XVIII. Yüzyılda Larende Şehrinin Fiziki ve Sosyal-Ekonomik Yapısı*, Karaman 2009, s.100; Mehmet Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s.101.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ OSMAN MESCİDİ
(DİVRİĞİ)

Sivas sancağına bağlı Divriği kaza merkezinde Hamam Saklı mahallesindeydi. Bânisinin Ahi Osman olduğu anlaşılan mescidin kuruluş tarihi hakkında malumat yoktur. Mescidin küçük bir yapıdan ibaret olduğu anlaşılıyor. XIX. yüzyılda faal durumda olan mescidin 3 Muharrem 1277 (22 Temmuz 1860) tarihinde müezzin ve ferraşlığını vâkıf soyundan Seyyid Mehmed Halife yürütmekteydi. Bu bağlamda vakıf, evlatlık vakıf statüsünde olup tevliyet ve mescid görevlileri vâkıfın soyundan gelenlerin elinde bulunuyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 781/18.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ÖMER MESCİDİ

Bursa'da Karacabey'de yer alan mescidin inşa tarihi bilinmemektedir. 1280 (1863-1864) tarihli muhasebe kaydından mütevelli tarafından mescidin masraflarının düzenli karşılandığı anlaşılmaktadır. Mescidin vakfından imam, müezzin ve sıbyan mualliminin maaşları verilmekteydi. Ancak 10 Mart 1333 (10 Mart 1917) tarihli kayda göre, hem mütevellisinin beratsız olarak vakfı idare etmesi hem de gelirin azalmasından dolayı vakfın hazine adına zapt edilmesi, Hudâvendigâr vilayeti Evkaf müdürü tarafından talep edilmişti. Bu bakımdan mescidin ve vakfın XIX. yüzyıl başlarında işlevini kaybettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA:**:**

BUŞS, nr. 3963/165; 3963/210;VGMA, 313/15.

Barış SARIKÖSE

AHİ ÖMER ZAVİYESİ
(MAZON)

Menteşe Beyliği döneminde tesis edilen bu zaviye, Menteşe (Muğla) sancağına bağlı Mazon kazasının Karacadağ köyünde bulunuyordu. Vakıf mütevelliliği ve zaviye şeyhliği Ahi Ömer'in soyundan olanların elindeydi. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yönetim ve meşihatlık Melek ve Eslem isimli hanımların üzerindeydi. 1562 yılındaki sayımda vakfın ve zaviyenin yönetimi, adı geçen hanımların evladından Abdurrahman ve Ahmed isimli şahıslar ile Cihan adlı hanımın uhdesindeydi. Yaklaşık 20 yıl sonrasında ise vefat eden Ahmed'in yerine oğlu Müslim'in, Abdurrahman'ın yerine ana-baba bir kardeşi Hacı Mustafa'nın, feragat eden Cihan Hanım'ın yerine de oğlu Fethullah'ın müştereken şeyh ve mütevelli olarak görev yapmaları, Mazon kadısı arzıyla gerçekleşmişti.

Sultan II. Mehmed (Fatih) ve II. Bayezid tarafından vergilerden muaf tutulan zaviyenin vakıfları arasında bugün Söke'ye bağlı Çalışlu köyü deresinde altı ay çalışan iki değirmen ile Karacadağ köyünde dört çiftlik (240-600 dönüm) miktarı tarla ve altı dönümlük bir bağ yeri mevcuttu. Değirmenlerin 800, tarlaların ise 1.200 akçe geliri vardı. Bağ, zamanla harap olup tarla haline gelmişti. Buradan yıllık 50 akçe gelir sağlanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, 166, s. 543; nr. 338, s. 28; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 104; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 141;

Zekai METE

AHİ ÖMER ZAVİYESİ
(BURDUR)

Hamid sancağında Burdur nahiyesine bağlı Akyaka köyündeydi. Ahi Ömer tarafından kurulan zaviyeye adı geçen köyde bir çiftlik yer vakfedilmişti. Vakfedilen bu yeri daha önce Hamidoğulları'ndan Şeyh Cüneyd ve Bayezid tasarruf etmekte iken, bunların vefatıyla Fatih Sultan Mehmed döneminde oğulları Hacı ve Mahmud'un üzerine geçmişti. Söz konusu yer, Fatih döneminde timara çevrilen yerler arasında olmasına rağmen II. Bayezid zamanında 1501 tarihinde Mahmud'un evlatlarından Halil ve İbrahim'e iade edilmişti. XVI. yüzyılda vakıf statüsünü koruduğu anlaşılan zaviyeye vâkıf Ömer'in evlatlarının tasarruf etmesi, vakfın evlatlık vakıf statüsünde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 92; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I Dizin ve Tıpkı Basım*, Ankara 1993, s. 268.

Behset KARACA

AHİ ÖMER ZAVİYESİ
(ULUBORLU)

Hamid sancağına bağlı Uluborlu kazasının merkezinde yer almaktaydı. Muhtemelen XV. yüzyılın ikinci yarısında tesis edildi. Bu sırada zaviyeyi Ahi Osman ve kardeşi Ömer müştereken tasarruf etmekteydi. 1570-71'de zaviye şeyhliği Muzaffer'in üzerindeydi. Zaviye vakfının gelirleri dükkân, değirmen, iki ev kirası ve bazı toprak parçalarından ibarettti. Uluborlu kasabasının tabii âfetler sonucunda yer değiştirmesinden dolayı zaviye ile ilgili bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 40; *TKGMA, TD,* nr. 566, s.102; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 274; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Isparta 2012, s. 112, 136, 141, 145,160.

Behset KARACA

AHİ PAŞA

Tokat'ta XIV. yüzyılda yaşamış bir Ahi ve zaviye kurucusudur. Asıl adı Mehmedî Muhyiddin'dir. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. 12 Ramazan 765 (6 Haziran 1364) tarihli vakfiyesine göre, Tokat'ta bir külliye özelliği gösteren zaviye yaptırmıştı.

KAYNAKÇA:

Ali Açıkel, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* (ed. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 234-236; Ali Açıkel, "Osmanlı Döneminde Tokat Kazası'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 Kırşehir. Bildiriler*, I, Ankara 2011, s. 13-17.

Ali AÇIKEL

AHİ PAŞA MESCİDİ

Niğde şehir merkezinde yer alan mescidin adına sadece XV.-XVI. yüzyıllarda rastlanmaktadır. Bu durum mescidin inşa edildikten kısa bir süre sonra adının değişmiş veya ortadan kalkmış olabileceğini düşündürmektedir. Mescid etrafında zamanla aynı adla bir de mahalle teşkil edilmişti.

KAYNAKÇA:

Mustafa Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

Doğan YÖRÜK

AHİ PAŞA ZAVİYESİ
(DENİZLİ)

Denizli şehir merkezinde yer almaktaydı. Bânisi Ahi Mahmud olan zaviye, Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) tesis edildi. Ahi Mahmud, Fatih Sultan Mehmed'in beratıyla kız kardeşleri ile birlikte zaviyeye tasarruf etmekte idi. Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) zaviyenin idaresi, Ahi Mahmud'un oğlu Bali'nin üzerine geçmişti. XVI. yüzyıl boyunca zaviyenin tasarrufu, Ahi Mahmud'un torunlarının elindeydi. Zaviye, önceleri iki parça bağdan oluşan mütevazi bir mal varlığına sahip iken, XVI. yüzyılda bir çiftlik ve 42 kıta bağdan oluşan bir vakfa dönüşmüştü. Zaviyeden bugüne intikal eden herhangi bir maddi kalıntı bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 127.

Turan GÖKÇE

AHİ PAŞA ZAVİYESİ
(TOKAT)

Tokat'ta bugünkü Cemalettin mahallesinde bir manzume halinde inşa edildi. 1574 tarihinde zaviyede mütevelli, şeyh, iki imam, iki müezzin, nazır, câbî ve nakîb, ferraş, tabbah, işkembe hamalı, dört nefer türbehan, su yolu tamircisi, marangoz ve yapı ustası olarak bilinen 18 görevlinin olması, zaviye kompleksinin büyük olduğunu gösterir. 1772 yılında zaviye görevlilerinin sayısı 14 iken 1874'de 20'ye, 1918'de ise 22'ye çıkmıştı.Vakfiyesine ve XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyıl kayıtlarına göre zaviyenin vakıflarını Tokat'ın merkezinde manifaturacılar, bakkallar, saraçlar çarşısındaki kiralık yerler ile kadın ve erkek kısımları olan Mustafa adlı hamamın kirası; Kazabad ve Artukabad'a bağlı bazı köylerin ve mezraların malikâne hisseleri teşkil etmekteydi. 1772 yılında zaviyenin gelirini sağlayan köy sayısı 7 idi. XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar faaliyette kalan Ahi Paşa Zaviyesi zamanla metrûk bir hale gelmiş ve geriye sadece bir mescid kalmıştır. Vakıf akarları arasında yer alan hamam bugün işletilmemektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 42, 124; nr. 19, s. 78, 267-278; nr. 79, s. 161; nr. 387, s. 431, 452, 482-485; nr. 287, s. 243; TKGMA, *TD*, nr. 14, 256a; *TŞS*, nr. 1, 230/1; TVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 1, s. 52-53; SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 9, s. 296.

Ali AÇIKEL

AHİ PAŞA ZAVİYESİ
(NİĞDE)

Niğde'de Karamanoğulları döneminde Ahi Paşa tarafından veya Ahi Paşa adına kurulan bir zaviyedir. XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılın başlarında zaviyenin mütevellisi Ahi Paşa'nın oğlu Şeyh Ahi Kasım'dı. Zaviyeye vakıf olarak şehir merkezindeki başhane, zemin ve bağlar ile bir köyün geliri tahsis edilmişti. Osmanlı döneminde vakıf gelirinde giderek bir düşüş gösteren zaviye, zamanla ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 564, 62a; nr. 565, 137b; İstanbul Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet yazmaları, 0-116-1, 96b; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 325.

Doğan YÖRÜK

AHİ PAŞA ZAVİYESİ
(EĞİRDİR)

Eğirdir şehir merkezinde Seyyidim Mescidi mahallesindeydi. Bu bakımdan zaviye Seyyidim adiyle de bilinmekteydi. Zaviyenin şeyhliği, 1501 tarihinde Mevlâna Murad'ın tasarrufundaydı. XVI. yüzyılda Eğirdir ve civarında vakıfları olan zaviyenin, 1838 yılından önce ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s.143; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 295, 307; Sadık Akdemir, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Eğirdir'deki Vakıf Hizmetleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Eğirdir*, 1. Eğirdir Sempozyumu (31 Ağustos–1 Eylül 2001), s. 129-142; Muammer Göçmen "Eğirdir'de Ahi Zaviyeleri ve Tekkeleri", *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Eğirdir*, *1. Eğirdir Sempozyumu* (31 Ağustos–1 Eylül 2001), s. 333-344.

Behset KARACA

AHİ PAŞA ZAVİYESİ
(SİVRİHİSAR)

Sivrihisar'a bağlı Kepen köyünde idi. Vakıf belgelerinden Orhan Bey döneminde (1324-1360) kurulduğu anlaşılmaktadır. Bânisi, zaviyenin adından da anlaşılacağı üzere Ahi Paşa'dır. XVI. yüzyılın ilk çeyreğindeki bilgilere göre vakıfları arasında Ali Paşa'nın Kepen köyünde aldığı arazi ve bu köyde bir hamamın geliri vardı. Günümüzde zaviyeye dair herhangi bir yapı mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

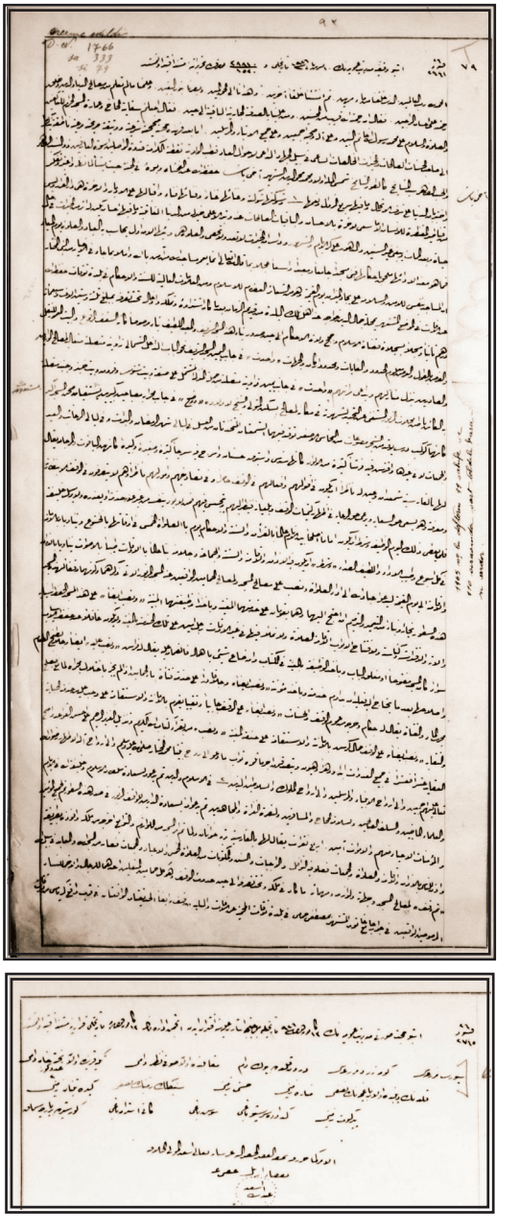
BOA, *TD*, nr. 453, s. 133; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 106.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ PAŞA ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Ahi Paşa olarak da bilinen Mehmed Muhyiddin tarafından Arapça olarak 12 Ramazan 765 (13 Haziran 1364) tarihinde tanzim ve tescil ettiridi. Sûreti VGMA, nr. 611, s. 93, sıra 79'da kayıtlıdır.

Vakfiyenin başında hayır yapmanın önemine dair ayet ve hadisler yer almaktadır. Bundan sonra Allah'a hamd ve sena ile Hz. Peygamber'e, ailesine, yüce ashabına, diğer peygamberlere salat ve selam edilmektedir. Vâkıf Ahi Paşa, dünyanın değersiz ve geçici, ahretin ise ebedî bir karargâh olduğunu söylemekte ve bu tezini ispat için değişik deliller sıralamaktadır.

Ahi Paşa Zaviyesi Vakfiyesi

Arkasından hadislerde vaat edilen mükafaata erişmek için Tokat şehir merkezinde Hoca Cemaleddin mahallesinde nafile ve farz namazların kılınması için geniş bir cami yaptırdığını, camie ait yerin vâkıf tarafından 63.700 dirhem karşılığında daha önce satın alındığını ve kadı huzurunda bu satış işleminin tescil ettirildiğini söylemektedir. Yani caminin yeri Ahi Paşa (Mehmed Muhyiddin)'nın kendi mülküdür.

Caminin giriş yönünde sağ tarafına, camiye bitişik, gelip gidenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için yüksekçe bir de zaviye yaptırmıştır. Zaviye binasının sağında, binaya bitişik bir sofa, bir kışlık oda, bir fırın, bir ekmek evi ile bunlara bitişik bahçeyi müştemil bir ev bina ettirmiş; bunu vakfın mütevellisi ile zaviye şeyhinin ve soyundan gelenlerin oturması için tahsis etmiştir. Vâkıfın yaptırdığı caminin mihrabının yan taraflarına, sarı bakırdan mabedi aydınlatacak büyüklükte iki şamdan yerleştirilmiştir. Bunlara bal mumundan yapılmış iki mum konulacak, bu şamdan sadece Ramazan ayı, Berat, Regaip, bayram ve cuma gecelerinde yakılacaktır. Zikredilen iki büyük şamdandan başka camide irili ufaklı birçok şamdan da bulunmaktadır. Ayrıca cami kıymetli sergilerle döşenmiştir.

Vâkıf, kurmuş olduğu vakfa bir nâzır atadı. Bunun görevi, vakıfla ilgili işleri yürütürken görevlilere nezaret etmek; hademe-i hayrat ve diğer vakıfta çalışanların vakıfla ilgili söyledikleri ile yaptıklarına muttali olmaktır. Görevlilerden biri özürlü veya özürsüz görevini bizzat yürütmez, yerine birini vekil tayin etmezse nâzır hizmet etmediği günün ücretini kendisine vermeyecektir. Vâkıf, iki imamın camide görev yapmasını; bunların Kur'an'a, sünnete, ahkâm-ı şer'iyeye vâkıf olmalarını, beş vakit namazı huzur ve huşu, hoş eda ve güzel, sade ve birer hafta münavebe usulü kıldırmalarını şartları arasına koymuştur. Vâkıf Ahi Paşa, yaptırdığı bu camide kıyamete kadar beş vakit ezan okuması, kamet alması için güzel sesli iki müezzinin atanmasını, bunların ezan okumayı ve kameti almayı münavebe ile eda etmelerini, Allah'ın kullarını namazı eda etmeleri için çağırmalarını şart kılmıştır.

Cami için vakfedilen iki hamamın gerektiğinde bakım ve onarımını yapmak üzere bir marangoz, bir yapı ustası tayin edilecektir. Caminin eşyalarını muhafaza etmek, sergilerini sermek, bunları süpürmek, namaz vakitlerinde kapıları açıp kapatmak için bir ferraş görevlendirilecektir. Yapması gereken görevleri ihmal eder, bu yüzden camiden bir şey kaybolursa ferraş bunu ödeyecektir. Bir de câbî ve nakip olarak bir kişi atanacaktır. Bu zat vakfın gelirlerini düzenli bir şekilde ilgililerden toplayacaktır. Dört kişi cüzhân olarak tayin edilecek, bunlar usulüne uygun bir biçimde her sabah namazından sonra Kur'an'dan birbirini müteakip birer aşır okuyacaklar; okuduklarının ecir ve sevabını öncelikle Hz. Muhammed'in, ailesiyle ashabının, diğer peygamberlerin, gelmiş geçmiş İslam hükümdarlarının ve asrın halifesinin, geçmişte yaşamış ulema

ve sülehanın ruhları; hacıların ve misafirlerin selametle ziyaretlerini yapmaları; gazi ve mücahitlerin muzaffer olmaları; sonra bu vakfı kuran kişinin iki cihanda kurtuluşa ulaşması, hayatta bulunan veya ahirete göçen tüm Müslümanların ruhları için hediye edeceklerdir.

Zaviyeye güzel yemek pişirecek, yemek için gerekli malzemeyi temin edecek bir aşçı; doğrulukla işlerini yürütecek bir işkembe hamalı tayin edilecektir.

Tokat'taki vakfa ait iki hamamın suyollarını tamir etmeye muktedir bir kimse suyolcu olarak atanacaktır. Bu görevli, hamama gelen suyun mecrası bozulup akmaz hale gelmesi durumunda suyolunda bozulan künkleri vakfın gelirleriyle tamir edecektir.

Ahi Paşa (Mehmed Muhyiddin), camii her şeyiyle yaptırıp ibadet edilecek duruma getirince arsasıyla birlikte bunu mülkünden ayırdı. Nafileleri, sünnetleri, vacipleri, beş vaktin farzlarını, cuma ve bayram namazlarını eda etmeleri için ahaliye izin verdi. Daha sonra bu caminin ihtiyaçları için tasarrufu altında bulunan gayrimenkullerini vakfetti ki bunlar şöyledir: Tokat şehir merkezinde Hatuniye Camii civarında, biri erkeklere, diğeri kadınlara mahsus, o çevrede Mustafa Hamamı olarak bilinen çifte hamamın tamamı; yine Tokat'ta Kiryas mevkii yakınında meyveli meyvesiz ağaçları ve diğer ekleriyle birlikte iki bahçeyi; yine İsaoğlu Bahaeddin'den satın aldığı Tokat kazası sınırları dahilindeki Kazabad nahiyesine bağlı Kisre, Bostanobası, Uluoba, Boziki, Avare, Altuntaş, Ohurun, Kuşçu, Mumicak; Tokat kazası sınırları içinde Artukabad nahiyesinde Kemkiz köylerinin tamamını; yine Tokat şehir merkezindeki manifaturacılar, bakkallar, saraçlara ait çarşılar; Tokat'ta bazı mahallelerde bulunan değişik miktarlardaki dükkân yerleri. Vakfiyede isimleri zikredilen köylerin, bahçelerin, dükkânların, çifte hamamın gelirinden elde edilen para, öncelikle Ahi Paşa (Mehmed Muhyiddin) vakfının bakım ve onarımına sarf edilecektir. Tamirattan sonra artan gelir ikiye ayrılacak, bir kısmı mütevelli ve şeyhe, bir kısmı vakfiyede yer alan şartlar dahilinde diğer vakıf görevlilerinin ücretlerine verilecek ve cami ile zaviyenin ihtiyaçları karşılanacaktır. Vâkıf Ahi Paşa (Mehmed Muhyiddin), sağ olduğu sürece kendisi vakfa mütevelli, zaviyeye ise şeyh olacaktır. Ölümünden sonra erkek evladı, bunların soyu kesilirse kızları, bunlardan da kimse kalmazsa vâkıfın akrabasından en yakın olanları; bunların da soyu kesilirse Tokat şehrinde bulunan Müslümanların fukara ve miskinleri bu iki görevi yürüteceklerdir. Ahi Paşa, bundan sonra vakfa görevli olarak atanacak nâzır, imam, müezzin, ekmekçi, aşçı, işkembe hamalı, ferraş, câbî, nakip, hukkâm ve cüzhâna verilecek yevmiyeleri ayrıntılı olarak belirlemiştir. Bunların ücretleri verildikten sonra para vakıfta artarsa her cuma yemek pişirilecek; bunun için pirinç, sadeyağ, koyun eti satın alınacaktır. Ayrıca zaviyede pişecek yemek için her sene 800 dirhem yani gümüş para ayrılacak, bununla 20 kile buğday, 20 batman pirinç, dört batman sadeyağ, altı batman koyun eti ve dört batman süzülmüş bal alınacak; balın bir kısmı yemekte, bir kısmı ise meşrubatta kullanılacaktır. Ayrıca yeter miktarda ekmek, tuz ve nohut satın alınacaktır.

Cami ve zaviyede onarıma ihtiyaç hissedilirse vakfın geliriyle hemen tamir etme yönüne gidilecek, eğer imarı mümkün olmayacak kadar harap duruma gelirse vakfın mahsulü Müslümanların fukara ve muhtaçlarına sarf edilecektir. Vâkıf Ahi Paşa (Mehmed Muhyiddin), vakfettiği gayrimenkulün hiçbir zaman satılamayacağını, hibe edilemeyeceğini, özel mülk haline getirilemeyeceğini vurguladıktan sonra ister hükümdar, ister mütegallibe olsun bu sadaka-i cariyeyi iptal edemeyeceğini, değiştiremeyeceğini söylemekte; kim ki bu vakfı yürürlükten kaldırırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin onun üzerine olacağına vurgu yapmaktadır.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ PEHLİVAN

Tokat'a bağlı Niksar'da XIV. yüzyılda yaşadı. 723 (1323) tarihli vakfiyesine göre asıl adı Mehmed'dir. Aynı zamanda Hacı sıfatını da taşır. Bazı araştırıcılara göre kitâbelerde Ahi Pehlivan'ın Evhadî nispeti taşımasından dolayı 1200-1210 yılları arasında Meyyâfârikin'deki Eyyubî hükümdarı Melik Evhad Necmeddin ibn el-Adil'in kölelerinden biri olduğu ve daha sonra Selçuklu Devleti hizmetine girmiş olabileceği ihtimali ileri sürülür. Bazıları ise Evhadî mahlasının, Moğollar devrinde yaşamış meşhur şair ve sûfî Evhadüddin Kirmanî (ö. 1228)'den gelebileceğini ileri sürerler. Vakfiyesinde "haysiyet sahibi ve cömert kişilerin kendisiyle övündüğü" bir şahsiyet olarak nitelendirilen Ahi Pehlivan'ın isminin yanında "el-Evhadî" nisbesinin yer almamasının, belli bir şöhrete ulaştıktan ve toplumda yeni bir yer edindikten sonra köleliğini hatırlatan bu sıfatı muhtemelen psikolojik açıdan kullanmamış olmasından ileri geldiği ifade edilir.

KAYNAKÇA:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler,* İstanbul 1927, s. 68-69; Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârüs's-sülehâsı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986,* Ankara 1987, s. 281-290; Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*, Ankara 2003, s. 147-

149; Mehmet Fatsa, "Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", *VD,* Ankara 2013, 39, s. 29-32; Hasan Akar-M. Necati Güneş, *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Tokat 2002, s. 106-108; M. Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999),* Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 2002, II/III, s. 1491, 1493-1497.

Ali AÇIKEL

AHİ PEHLİVAN ZAVİYESİ

Ahi Pehlivan el-Evhadî tarafından 690 (1291) yılında Niksar'da Ahi Pehlivan mahallesinde kuruldu. Vakfiyede "Dârüssülehâ" olarak geçen zaviye, içinde yatan zatın adına nispetle Ahi Pehlivan Tekkesi adıyla bilinir. Bazı araştırmalarda Işık Tekke adıyla da anılır.

Bulunduğu mahallenin kuruluşunda da önemli bir rol oynadığı anlaşılan Ahi Pehlivan Zaviyesi, bir medrese, muhtelif hücreler ve hamamıyla bir manzume özelliği gösterir. Vâkıf tarafından dayanıp döşenen ve su tedariki sağlanan zaviyede sûfiler, fukara, mesakin ve sülehâ ortak bir hayat sürmekte, akşam ve sabah yemeklerini beraber yemekte ve gelip giden misafirleri ağırlamaktaydılar. Zaviyede ücret karşılığı görev yapanlar, mütevelli, şeyh, hizmetçi, aşçı, suyolcu, hafız ve hamamcı olarak bilinen kimselerdi.

Ahi Pehlivan vakfının vakfiyesine göre zaviyenin başlıca gelirlerini yukarı çarşıda üç dükkân, bir han ve hana bitişik dükkânların icarları, pirinç ambarı, değirmen, muhtelif hücreler, meskenler, tarla ve bahçeler ile bazı köylerin vergi gelirlerinin tamamı veya yarı hisseleri teşkil etmekteydi. XVI. yüzyılda vakfa ait yerler arasında sadece dükkân sayısının 30 olması, vakfiyeye göre zaviyeye vakfedilen yerlerin giderek bir artış içinde olduğunu gösterir. 1331 (1915) yılında Mahmud bin Ömer Efendi'nin zaviyede tevliyet ve meşihatlik görevinde bulunması, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar zaviyenin faal olduğunun bir işareti olmalıdır. Ahi Pehlivan'ın, Niksar'daki zaviyesinden başka Ordu ilinin Mesudiye (Milas) ilçesine bağlı Yavadı (Yeşilce) köyünde de bir zaviyesi vardı.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 581/2, s. 298-299; nr. 1967, s. 361-365; BOA, *TD*, nr. 387, s. 531, 547-548, 552, 554, 556; *EV,* nr. 19824, s. 10; TKGMA, *TD*, nr. 583, 50; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler,* İstanbul 1927, s. 68-69; Bahaeddin Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârü's-sülehâsı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986,* Ankara 1987, s. 281-290; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie,* II, Paris 1934, s. 20.

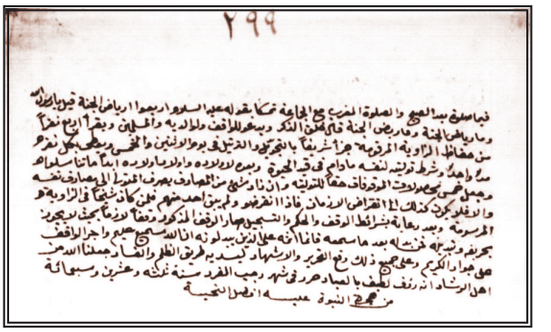
Ali AÇIKEL

AHİ PEHLİVAN ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Niksar'da bulunan Ahi Pehlivan Zaviyesi'ne ait olup Ahi Pehlivan diye bilinen Niksarlı Hacı Mehmed tarafından Recep 723 (Temmuz 1323) tarihinde Arapça olarak tanzim ve tescil edildi. Sûreti VGMA, nr. 581, s. 298, sıra 300'dedir.

Ahi Pehlivan Zaviyesi Vakfiyesi, dua cümleleriyle başlar. Bundan sonra vakıf kurmanın önemine dair Hz. Peygamber'in hadisine yer verildikten sonra vakfın kuruluş amacı üzerinde durulur. Burada vâkıf Ahi Pehlivan, tarikat şeyhinin, tarikat adabı ile terbiye olmuş "sülehâ-yı sûfiye" ile ibadetini şeriat kurallarına göre yerine getiren "ehl-i tâatın" kalmaları için bir zaviye bina edip ihtiyaçların karşılanması için bu vakfı kurduğuna işaret eder. Arkasından Niksar'a bağlı Aşağı Kirtanus köyünün tamamı ile Dikili, Cend ve Haryagardesti adlı köylerin tamamının iki sehminden bir sehmi ki, burada bulunan pirinç ambarının yarısı, değirmen ile hücrelerin tamamıdır. Yine Kem Atabey bahçesinin, Niksar şehri içinde Musa sokağı yakınındaki dükkânın; aynı şehirde Yukarı Çarşı'da birbirine bitişik üç dükkânın; Niksar haricinde Semdoğros mahallesindeki bahçenin ve bu bahçedeki evlerin; aynı şehrin Baldöken mevziinde bulunan bağların; Niksar'da Kadı Muhammed nahiyesinde bulunan bir kıta arazinin; yine Niksar'a bağlı Fünün köyünde bir kıta arazinin tamamıdır. Vâkıf Ahi Pehlivan, zikredilen vakıf yerlerinin binalarını, mezralarını, meralarını, ağaçlarını, bahçelerini, ekilen-ekilmeyen arazileri, harman yerlerini tüm haklarıyla, "dâr-ı sülehâda" ve zaviye hücreleri ile medresede serili sergileri, asılı kandilleri, yirmi parça sahanı, beş tencereyi, üç tabağı, bir maşrapayı, iki adet ibriği, iki havanı, dört adet tası vakfettiğini kaydetmiştir. Vâkıf, vakfedilen gayrimenkullerin muhafazası hususunda da birtakım şartlar koymuştur. Buna göre, vakfedilenler satılmayacak, rehin bırakılmayacak, evlatlara miras kalmayacak, bir seneden fazla icara verilmeyecek, zaruret halinde üç sene icara verilebilecektir.

Ahi Pehlivan, kurduğu vakfın gelirlerinin nerelere, nasıl harcanılacağı konusunu da vakfiyede ayrıntılı olarak yazmıştır. Bunlar şöyledir: vakıf gayrimenkulden elde edilen mahsul ve gelir, öncelikle vakfın imarı, gelirin artırılması, köylerin ve mevzilerin ayakta kalması için sarf olunacaktır. Bundan artan gelir, vakıf evlerin gerektiğinde onarılması, kapların bakım, tamirat ve gerekirse değiştirilmesi ile zeytinyağı, hasır ve gölgelikler alınmasına sarf olunacaktır. Bundan sonra artan gelir, vazifelilere, zaviyede

Ahi Pehlivan Zaviyesi Vakfiyesi

kalan sûfî, fukara ve salihlerin sabah ve akşam ihtiyaçlarıyla yemeklerine sarf edilecektir. Vâkıf, bundan sonra harcama yapılacak yerler hakkında da ayrıntılı bilgi vermektedir. Şöyle ki, yukarıda zikredilen masraflardan para artarsa bunun beşte biri evladından mütevelli ve nazır olanlara; şeyh ve imam ile zaviyenin hâdimine, aşçısına; zaviyede, medresede, evde ve evin kapısı yanında, Sayol köyündeki vakıf bağın altında inşa edilen çeşmelerin suyollarına bakan suyolcusuna; hamamın hamamcısına; zaviyede ikamet edenleri hamamda yıkayan hamam nâtırına; zaviyede kalanların çamaşırlarını yıkamaları için sabun alınmasına; bunların sabah ve akşam ihtiyaçları ile yemeklerinin karşılanmasına; yemek için her gün buğday ekmeği ve et alınmasına; cuma geceleri ekmek ve et miktarının artırılmasına; zaviyede kalanlara her cuma gecesi bal helvası, zaviyede sürekli kalanlar dışında fakirler, miskinler ve zayıflardan zaviyeye gelenlere ve hapishaneye kapatılanlara Regaip, Berat ve Kadir gecelerinde helva yapmak için gerekli malzemenin alınmasına; adı geçen zaviyede sürekli kalanlara diğer gecelerde yemeleri için zeytinyağı, içyağı; her gün sabahları peynir, zeytin, karpuz, üzüm ve benzeri yemişlerden alınmasına harcanacaktır. Zaviyeye gelen fakirlere ve salihlere sayılarınca ikram edilecek, buna imkân olmazsa gelirden az da olsa verilecektir.

Vâkıf, zaviyede çalışanlarda bulunması gereken vasıfları da vakfiyede belirtmiştir. Buna göre, zaviye şeyhi âlim, züht ve takva sahibi, sûfîlerin yollarına âşina, mutasavvıfların ahlakıyla ahlaklanmış; müritleri hak yoluna sevk edecek kapasitede ve irşada muktedir düzeyde olacaktır. Bu zat, sürekli zaviyede kalacak, çok zaruri durumlar haricinde dışarı çıkmayacaktır. Zaviyede görevli hâdim de aynı şartlara tabi olup bütün namaz vakitlerinde ezan okutacak, namazları cemaatle eda edecek, sabah namazlarından sonra Yasin, ikindi namazlarından sonra Feth, yatsı namazlarından sonra ise Mülk surelerini kı-

raat eyleyecek, sabah ve akşam namazlarından sonra cemaatiyle birlikte zikir yaptıracak, zaviyede ikamet eden dört hafıza pazartesi ve perşembe günleri tecvit ve tertil üzere cüz kıraat ettirecektir.

Vâkıf Ahi Pehlivan, hayatta olduğu sürece kendisi bu vakfın mütevellisi olacaktır. Ölümünden sonra soyundan gelenler mütevellilik yapacaktır. Soyu kesilirse, zaviyede şeyhlik yapanlar mütevelliliği de yürütecekleridir. Vâkıf Ahi Pehlivan, vakfın kurulmasından sonra bozulması ile değiştirilmesinin uygun olmayacağını söyledikten sonra kim ki vakfı bozar veya değiştirirse günahı ve vebali onun üzerine olacağına vurgu yapmaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 581, s. 298; *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, (haz. Hasan Akar-M. Necati Güneş), Niksar Kaymakamlığı-Niksar Belediyesi Yayını, 2002, s. 82-84.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ POLAD

Konya şehri ahilerindendi. Ahmed Eflâkî'ye (ö. 1360) göre Mevleviliğe intisap etmek için uc vilayetinden Konya'ya gelmiş; burada Ulu Arif Çelebi ile karşılaşmış ve daha sonra da Karamanoğulları tarafından öldürülmüştür.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 214; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 307-308; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 198.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ POLAD ZAVİYESİ

Aydın'ın Karpuzlu ilçesinde bulunmaktaydı. Bu yerleşim yeri XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar Menteşe (Muğla) sancağına bağlı iken bu tarihte yapılan idarî bir değişiklikle yeni kurulan Sığla (İzmir) sancağına ilhak edilmişti. Zaviyenin mütevelliliği Ahi Polad'ın evladına şart koşulmuştu. Nitekim 1562 tarihinde mütevellilik padişah beratıyla Ahi Polad'ın soyundan Yusuf isimli kişinin elinde idi. XVI. yüzyılda zaviyeye vakfedilmiş bir çiftlik (60-150 dönüm) büyüklüğünde beş tarla vardı. Bu arazilerden yıllık 500 akçe geliri vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 504; nr. 338, s. 84; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 190.

Zekai METE

AHİ RAMAZAN

XV. yüzyılın ikinci yarısında Kırşehir'de yaşamış olan Ahi Ramazan, Ahi Evran'ın soyundan Ahi İbrahim'in oğluydu. 1482 tarihinde Ahi Mesud'la birlikte İldoğdu, Tongrul Evran, Çakırköy ve Karsalar mezralarını mülkiyet üzere tasarruf etmekteydi. Hisseler halinde tasarruf edilen bu mezralar üzerindeki haklar, 1485 ve 1530 tarihlerinde kısmen de olsa devam etmekteydi.

KAYNAKÇA:

İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 26-27.

İlhan ŞAHİN

AHİ RECEP ZAVİYESİ (MUĞLA)

Muğla sınırları içinde Seki yaylasının Üzümlü mevkiinde idi. XVI. yüzyılın ortalarında zaviyenin idarecisi Ahi İvaz idi. 1583'te bu ismin sehven Hacı İvaz şeklinde yazıldığı anlaşılıyor. Bu tarihte vakıf yöneticiliği padişah beratıyla Ahi İvaz'ın oğlu Mustafa'ya verilmişti. Zaviyenin vakıfları arasında Mekri ovasındaki Engin ve Amas isimli mevkilerde iki tarla ve bir bağ vardı. 1530'da tarlalardan 200, bağdan ise 50 akçe gelir sağlanıyordu. 1562 tarihli sayımda ise Mekri ovasındaki tarladan 300, Engin'deki tarladan 200, bağdan ise 60 akçe olmak üzere toplam 560 akçe hasılat alınmaktaydı. Ancak iki sayım arasında gelirin bu oranda artması zor göründüğünden muhtemelen 1530 sayımında bir tarlanın geliri kâtipler tarafından eksik kaydedilmiş olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 569; nr. 338, s. 127; TKGMA, *TD,* nr. 569, s. 87; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 223.

Zekai METE

AHİ RECEP ZAVİYESİ
(KAZABAD)

Tokat'ta Kazabad'a bağlı Kavak köyündeydi. XIV. yüzyılda yaşayan Ahi Recep'in adını taşıyan bu zaviyenin, XV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı arşiv kayıtlarında adına rastlanması, zaviyenin daha önceki dönemlerde kurulduğuna bir işaret olmalıdır. Zaviyeye vakıf geliri olarak Kazabad'a bağlı Kumari mezrası ile Turhal merkezde 10 müdlük yer tahsis edilmişti. Muhtemelen Tanzimat devrinde vakıfların nezarete bağlanması ve yaşanan bazı ekonomik sıkıntılar sebebiyle fonksiyonunu kaybetmiş olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 2, s. 132; nr. 19, s. 77; nr. 79, s. 163, 306; nr. 387, s. 452, 475; İbnülemin-Evkaf, nr. 36/4124, 131/6503; *C.EV*, nr. 107/5335; TKGMA, *TD*, nr. 14, 293b; nr. 12, 92b.

Ali AÇIKEL

AHİ RECEP ZAVİYESİ
(ISPARTA)

Hamid sancağına bağlı Isparta şehir merkezinde yer alan zaviye, Şeyh Recep Zaviyesi adıyla da bilinmekteydi. Zaviyenin kurucusu olan Ahi Recep'in Abdi Paşa (Kavaklı) Camii bahçesindeki türbesi, yörede Gökveli Sultan adıyla meşhurdur. Halk arasındaki rivayete göre Ahi Recep, Horasan'dan gelen ve İslamiyet'in bölgede yayılmasına öncülük eden erenlerdendir. Ahi Recep'in ne zaman Isparta yöresine geldiği bilinmemekle beraber zaviyesinin mevcudiyetine II. Mehmed (Fatih) döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemde ve II. Bayezid döneminde zaviyenin şeyhliği Seyyid Ersel tasarrufundaydı. Zaviye bitişiğine zamanla medrese, cami ve evler inşa edilmişse de, bunlar 1914 yılındaki depremde yıkılmış ve sadece cami ve türbenin inşaatı cihetine gidilmiştir. Zaviyenin vakıf gelirlerini dükkânlar, değirmen, bağ, bahçe ve toprak parçaları teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD*, nr. 3331, s. 51; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 289; Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, I-II, (yay. Suat Seren), İstanbul 1983, s.120-121; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 137.

Behset KARACA

AHİ RECEP ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar şehir merkezinde kurulan zaviye muhtemelen XVI. yüzyıldan önce Ahi Recep veya onun adına halifeleri tarafından tesis edildi. 1530'da zaviyenin tevliyeti Ahi Emre ve Mehmed; onların vefatından sonra Ahi Emre'nin oğlu Mustafa ve kızı Ayşe; 1575'de Ayşe Hatun'un oğlu Mestan, Fatma Hatun ve Ayşe Hatun üzerinde idi. 1258'de (1842) zaviyenin adı Emre Sultan Zaviyesi olarak geçmektedir. Muhtemelen Ahi Mehmed'in neslinden bir kimsenin olmaması ve Emre Sultan'ın daha etkin bir zat olmasından dolayı XVII. yüzyıldan itibaren zaviyenin adının Emre Sultan Zaviyesi olarak anılmaya başlandığı söylenebilir. 1258'de (1842) zaviyenin vakıf mütevellisi Ali Efendi idi. Vakıf gelirleri ise üç dükkân ve üç köyde üç parça arazi parçası idi.

KAYNAKÇA:

TGMA, *TD,* nr. 575, 11b; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 137; H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar) Ankara 2007, s. 67.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ REİS MESCİDİ

Akşehir'de Ahi Reis mahallesindeydi. Adı ilk defa Kanuni dönemi (1520-1566) vakıf kayıtlarında geçmektedir. Bu durumda mescidin XVI. yüzyıl başlarında Ahi Reis tarafından inşa edildiği söylenebilir. Mescide dair XVI. yüzyıl ortalarından sonra herhangi bir kayda şimdilik rastlanmamıştır. Bu durum XVII. yüzyılda faal olmadığına işaret kabul edilebilir. Vakıflarını Akşehir'de Ahi Reis Mescidi bitişiğindeki ev yerleri, dükkân yerleri, harımlar, çardaklar ve bağlar teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 70; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 194.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ RESUL BABA

XIII.-XIV. yüzyıllarda yaşadı. *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*'nde Hacı Bektaş'ın halifelerinden olduğu ve onun tarafından irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere Kütahya'ya bağlı Beşkarış köyüne gönderildiği belirtilir. Kırkacık denilen mevkie yerleşen ve burada bir zaviye kuran Ahi Resul'ün ünü kısa zamanda etrafa yayıldı. Velâyetnâmelerdeki kayıtlarda Ahi Resul Baba'nın Hisarcık tarafında da ikamet ettiği ifade edilir. Ayrıca onun, hisar içinde bir zaviye kurduğu ve yörenin şenlenmesinde rol oynadığı bilinir. Ömrünün sonlarına doğru Beşkarış köyüne geldiği anlaşılan Resul Baba, burada vefat etti. Kabri aynı isimle anılan köydedir

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 560, s. 157; Hacı Bektaş Veli, *Vilâyetnâme*, (yay. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 1958, s. 8890; Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*, İstanbul 1937, s. 10; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi* (1300–1429), Erzurum 1974, s. 21; Mustafa Yeşil, *Kütahya İli İlçelerinin Tarihsel Durumları Hakkında Kısa Notlar*, Kütahya 1958, s. 9; Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, İstanbul 1981, s. 69; Osman Önder, *Gediz Fatihi Umur Bey*, İstanbul 1946, s. 17-18; Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanoğulları", *DİA*, XIV, s. 33.

Mustafa GÜLER

AHİ RESUL TEKKESİ

Kütahya'ya bağlı Hisarcık'ta Ahi Resul tarafından kuruldu. 1530 tarihli tahrir kayıtlarına göre tekkenin yıllık vakıf geliri 350 akçe, 1571 yılında ise 450 akçe idi. Tekkenin vakfı, evlatlık vakıf statüsünde olmasından dolayı Ahi Resul'un soyundan gelenlerce idare edilmekteydi. Ancak bazan tasarruf edenler arasında anlaşmazlıklar da çıkmaktaydı. Bu anlaşmazlıklardan biri, Ahi Resul'ün torunlarından Mehmed Efendi'nin bir değirmenin gelirini tekkeye tahsis etmesi ve gelirin artmasıyla birlikte Mehmed Efendi'nin akrabalarından Ömer Dede'nin oğlu Süleyman ile Mehmed Efendi'nin oğulları arasında gelirin paylaşımı hususunda çıkmıştı. Bunun üzerine Mehmed Efendi'nin oğulları hem Anadolu valisine hem de Kütahya kadısına bu anlaşmazlıkla ilgili arzda bulunmuştu. Ancak bu arzın neticesi bilinmemektedir. Yakın zamana kadar ayakta olan Ahi Resul Tekkesi, Gediz depreminde (1970) tamamen yıkıldı. 1974'te türbe kısmı tekrar inşa edildi. Tekke haziresindeki mezartaşı bugün mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

BOA, *C. EV.* nr. 23759; TKGMA, *TD*, nr. 560, 150a, 153b; Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 197; Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrîr Defterleri*, İstanbul 1998, s. 126.

Mustafa GÜLER

AHİ RESUL ZAVİYESİ

Muğla'nın güneyinde Ula ilçesinde bulunuyordu. XVI. yüzyılın ortalarına ait kayıtlarda zaviyenin yönetiminin Ahi Resul'un evladına şart koşulduğu anlaşılıyor. Bu tarihte zaviye kadı mektubuyla Hacı İvaz isimli evladın idaresindeydi. Zaviye vakfının gelirleri, civardaki Kozyaka'da iki ayrı yerde dokuz buçuk dönüm bağdan ibaretti. Bu bağların senelik geliri XVI. yüzyıl boyunca 350 akçe olarak kaydedilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 535; nr. 338, s. 100; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 51; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 200.

Zekai METE

AHİ RÜSTEM ZAVİYESİ

Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'da bulunmaktaydı. Bânisi Ahi Rüstem olan zaviye, II. Murad (1421-1451) zamanında tesis edildi. Ahi Rüstem, 1455 yılında Ortaca köyünü, sonraki yıllarda Elvan Şeyh adlı bir hayırsever de beş dükkânın gelirini zaviyeye vakfetmişti. Vakfın gelirlerinin bir kısmı, zaviyeye gelip giden yolcuların iaşe ve konaklama ihtiyaçları için harcanıyordu. Zaviye ile ilgili bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 133; VGMA, nr. 307/128; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 50-51.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SABIKUDDİN

XIV. yüzyılda Amasya'da yaşadı. Hayatı ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Hüseyin Hüsameddin, zaviyesinin kendi adı ile anılan mahallesinde Amasya Emîri Şadgeldi Paşazâde Divitdar Ahmed Paşa'nın kızı Ehli Hatun tarafından

1467 yılında yaptırılarak vakıflarının tanzim ettirildiğini ifade ediyorsa da, Osmanlı kaynaklarında zaviye hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hüseyin Hüsameddin, 1347 senesinde Amasya Emîri Hacı Kutlu Şah'ın değer verdiği simalar arasında Yağmur Beğzâde Ahi Sabıkuddin'in de bulunduğunu, İçkale'nin meydana bakan kapısı dışında Hacı Kutlu Şah Camii civarında ikamet ettiğinden dolayı mahalle isminin kendisine izafe edildiğini belirtir.

KAYNAKÇA:

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* I, s. 74, 117; III, s. 25.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ SADEDDİN

Konya'nın ileri gelen Ahilerindendi. Mevlâna. Sultan Veled Divanı'nda Şehrimizin Ahisi diye övüldüğü, fütüvvet ehlinin başı olduğu, dünya malına değer vermediği, ihsanı, lütfu ve merhameti ile tanındığı ifade edilir.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 82, 227; Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 198; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 97.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ SADEDDİN MESCİDİ

XIV. yüzyılda Amasya'da yaşayan Ahi Sadeddin Çelebi'nin kendi adını taşıyan mahallesinde yer almaktaydı. Sadeddin Çelebi, 1369 yılına kadar mahallesinde ikamet etmiş ve torunlarından Sadi Çelebi 1473'te zaviyeli bir cami yaptırarak vakıflarını tanzim ettirmişti. Muhtemelen daha sonra onun adına bir de mescid tesis edilmişti. Bu mescidin, zaviye veya cami alanı üzerine mi yoksa başka bir yere mi yapıldığı bilinmemektedir. Ancak 1275 (1859) tarihli ilamdaki bilgilerden mescid yanında Ahi Sadeddin adına hazirede bir türbenin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 56

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SADEDDİN ZAVİYESİ

Amasya'da XIV. yüzyılda yaşayan zaviye sahibi Ahi Sadeddin'in hayatı ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Hüseyin Hüsameddin, zaviyenin şehirde meydan kapısının iç tarafında bulunduğunu, Ahi Sadeddin Çelebi'nin 1369 yılına kadar ikamet ettiğini ve adını verdiği mahallesinde torunlarından Sadi Çelebi'nin 1473 yılında zaviyeli bir cami yaptırarak vakıflarını tanzim ettiğini belirtir. Ancak daha sonra Hüseyin Hüsameddin, zaviyenin 1467 tarihinde Ahi Sadeddin adına torunu divan kâtibi Sadi Efendi tarafından Halveti tekkesi olmak üzere yaptırıldığını ve İçkale'de kendi adı ile anılan mahallede, Meydan Köprüsü civarında bulunduğunu ifade eder. 1520 ve1576 yıllarına ait tahrir kayıtlarında Ahi Sadeddin Çelebi zaviyesi vakfının geliri, Amasya kazası Geldiklan nahiyesine bağlı Yağmur köyünün malikâne hissesinin yarısı idi. Zaviye ile ilgili en son bilgi, 1844 yılında Halveti şeyhlerinden Müştak Efendi'nin zaviye şeyhliğinde bulunmuş olmasıdır.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, 583, 43a; nr. 26, 121b; BOA, *TD*, 387, s. 361; *MAD*, 6223, s. 8; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, I, s. 46, 119, 129, 255, III, s. 25; Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 246-247.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ SADİ ZAVİYESİ

Beyşehir'in merkezinde bulunuyordu. 1483'ten önce Ahi Mesud Zaviyesi'nin yıkılması üzerine yerine iki zaviye tesis edilmişti. Bunlardan biri Ahi Sadi Zaviyesi, diğeri ise Ahi Kemal Zaviyesi idi. Ahi Mesud Zaviyesi'ne ait vakıflar da bu iki zaviyeye bağlanmıştı. Bu durum Ahi Sadi Zaviyesi'nin 1483'ten kısa bir süre önce inşa edildiğini gösterir. Bu sırada hayatta olan Ahi Sadi, zaviyeye bağlanan vakıfların mütevellisidir. Bu durumda zaviyenin bânisi de Ahi Sadi'dir. Ahi Sadi Zaviyesi'nin vakıf gelirleri, Iğdır ve Yassıviran köylerindeki arazi parçaları ile Beyşehir bitişiğinde iki kıta, yedi dönüm arazi ve Yeltan köyünde bir bağ idi. Ahi Sadi Zaviyesi'nin adı ve vakıfları, daha sonraki kayıtlarda geçmemektedir. Bu durum Ahi Mesud Zaviyesi'nin tekrar işlerlik kazanmasından ve vakıf yerlerin Ahi Mesud Zaviyesi'nin üzerine geçmesinedn ileri gelmelidir.

KAYNAKÇA:

Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 125.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ SAFA ZAVİYESİ

Osmanlı döneminde Menteşe (Muğla) sancağına bağlı Mazon kazasının Kasaplar köyünde tesis edilmişti. Bu köy bugün Aydın ilinin Koçarlı ilçesine bağlıdır. XVI. yüzyılın başlarında Ahi Safa'dan sonra oğlu Ahi Zekeriya vakıf mütevellisi idi. Ahi Zekeriya'nın vefatından sonra zaviyenin kurucusuyla aynı ismi taşıyan torunu Ahi Safa vakfın ve zaviyenin idaresini üstlenmişti. Zaviyenin vakıfları arasında 115 dönüm kadar tarla vardı. 1562'de vakfa ait arazilerin 40 dönümü Karakuyu'da, 35 dönümü Postlu timarında Soğansekisi yanındaki azmak yakınında, 20 dönümü Bıyıklı köyü mezarlığı civarında, 16 dönümü Albuslu kaynağı timarında bulunuyordu. Yıllık toplam gelir ise 400 akçe kadardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 543; nr. 338, s. 28; TKGMA, *TD,* nr. 569, s. 105; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 141.

Zekai METE

AHİ SALİH ZAVİYESİ

Sivrihisar'a bağlı Yazır köyünde idi. Bânisi, Ahi Salih'ti. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Ahi Salih'in zaviye vakfına bir çiftlik yer ve bağlık arazi vakfettiği anlaşılmaktadır. Zaviye, sonraki yıllarda Ahi Salih'in evlatları tarafından idare ediliyordu. Zaviyenin vakıf kayıtlarından XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılıyor. Müştemilatı ile ilgili herhangi bir eser günümüze intikal etmemiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 453, s. 149; VGMA, nr. 3466/69; Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 107.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SALTUK ZAVİYESİ

Menteşe Beyliği döneminde tesis edilen zaviye, Mekri olarak anılan Fethiye şehrinde idi. Menteşe beyi İlyas Bey'in mektubu gereğince vergilerden muaf tutulmuştu. Osmanlı döneminde 1562 tarihindeki sayım sırasında Hacı Memi ve Mustafa isimli şahıslar, ellerindeki padişah beratına göre zaviyenin müşterek yöneticileri olarak kaydedilmişlerdi. Mekri (Fethiye) civarında Milas kilesiyle altı kile tohum ekilen bir tarla ile Amas isimli mevkide iki dönümlük iki bağ zaviyenin masrafları için vakfedilmişti. Tarlanın geliri 1530'da 200, bağlardan 100 akçe kaydedilmiş iken, 1562'de bu rakamlar 350 ve 150 olarak gerçekleşmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 570; nr. 338, s. 131; TKGMA, *TD,* nr. 569, s. 91; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 226.

Zekai METE

AHİ SANCAĞI

Kırşehir Müzesi'nde 2007/18 (E) envanter numarada kayıtlı sancak, XIX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. Üzerinde II. Abdülhamid'e ait tuğra yer almaktadır.

Müze deposunda korunmakta olup, zamanın etkisiyle zeminde kullanılan atlasın renklerinde solma, yırtılma ve işlemede kullanılan metal ipliklerin oksitlenerek kararması ile genel olarak yıprandığı görülen sancak, saçak boyuyla beraber 150x170 cm ebatındadır. Saçak boyu 6 cm'dir. Zeminde atlas dokuma, işlemede metal iplik, kenar temizlemede metal iplikli saçak kullanılmıştır. Dikdörtgen formda iki yüzü aynı şekilde tasarlanan sancağın zemininde yeşil ve kırmızı renk atlas kullanılmıştır. Ortadaki dikdörtgen form kırmızı, bunu çevreleyen

Ahi Sancağı

geniş kuşak yeşil atlastan yapılmıştır. Sırma ile yapılan süslemelerde dival işi tekniğinin düz sarma iğnesi kullanılmıştır.

Sancağın yüzey süslemesinde yazılı ve bitkisel bezeme, hilal ve tuğra konu olarak seçilmiştir. Dikdörtgen formdaki sancağın iç orta kısmındaki kırmızı alanda bir adet hilal ve tuğra bulunmaktadır. II. Abdülhamid'e ait tuğranın sağ üst kenarında "el-Gazi" yazısı bulunmaktadır. Hilal içerisinde, "bimübeyyineti tevfikatı Rabbaniyye meliki devleti'l-aliyyeti'l-Osmaniyye" ibaresi yer almaktadır. Orta zeminde hilal ve tuğranın etrafında enine altı adet içinde Enfâl Suresi'nin 72. ve Râd Suresi'nin 24. ayetlerinin işlendiği yazı şeritleri bulunmaktadır. Orta zemin etrafında yer alan geniş yeşil kuşağın üst bölümünde yer alan iki bordürün içinde Bakara Suresi'nin 255. ayeti olan Ayete'l-Kürsi, alt bölümde yer alan iki bordürde ise Enfâl Suresi'nin 65. ve 66. ayetleri işlenerek yerleştirilmiştir. Sağ ve sol kenarlarda bulunan boyuna yerleştirilen ikili bordürlerin içlerine yine Enfâl Suresi'nin 15, 16, 17 ve 18. ayetleri devamı sağlanarak işlemelerle yerleştirilmiştir. Sancağın yüzey süslemesinde kullanılan bezemelerde Arapça sülüs yazı yer almaktadır. Ayetlerin bitiş noktalarında küçük hatayi çiçekleri, orta zeminde iki, üst iç bordürün içinde bir, alt kenar bordürlerin içlerinde birer adet olmak üzere toplam beş adet yerleştirilmiştir.

Ferda DEMİR

AHİ SAVCI ZAVİYESİ

İznik'te yer almaktaydı. İlk olarak 1530 tarihli tahrir defterinde adı geçen zaviyenin gelir kaynakları, bir bahçe, iki ceviz ağacı ve bağ idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 438, s. 805.

Ahmet GÜNEŞ

AHİ SEGİD ZAVİYESİ
(GÖÇİ-Yİ KEBİR-HORSUN)

Konya vilayetinde Göçi-yi Kebir kazasına bağlı Hosun köyündeydi. 1476 ve 1483'te vakıf olarak bir çiftlik yeri vardı. Vakfın gelirleri arasında hububat öşrü, bağ, bostan, kovan ve ağnam vergisi mevcuttu. XVIII. yüzyılda faal bir durumda olan zaviyenin XIX. yüzyıl başlarından sonra ismine rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA:

Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 126; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 57; Hüseyin Muşmal, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2005, s. 196-197; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 9 (1994), s. 139.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ SEGİD ZAVİYESİ
(SEYDİŞEHİR -ÇALMANDA)

Seydişehir'e bağlı Çalmanda köyünde idi. Ahi Segit Zaviyesi bazı belgelerde Ahi İskender Zaviyesi olarak da geçmektedir. Zaviye, 1483 tahrir defterine göre Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmıştır. Zaviyedarlık görevinin evlada meşruta olduğu zaviyede Ramazan 1114 (Ocak-Şubat 1703) tarihinden 27 Temmuz 1327 (9 Ağustos 1911)'e kadar düzenli olarak mütevelli, şeyh ve zaviyedar atamaları yapılmıştır. Zaviyede kız evlat da zaviyedarlık yapabiliyordu. Örneğin Muharrem 1182 (Mayıs-Haziran 1768) tarihli kayıtta İsmail, Abdülbaki'nin kızları Rahime ve Emine hanımlar zaviyedarlık görevini müştereken yürütüyorlardı. Zaviyenin vakıf gelirleri 1476'da Ahi Segid'in oğlu Yusuf'un tasarrufunda olup bir çiftlik yeri vardı. 1483'te ise Kavak köyünde bir çiftlik yerin ürün, bağ, bostan ve kovan öşürleri ile ağnam vergisi zaviyeye aitti. Adı geçen çiftlik vakfiyede on parça yer olarak kayıtlıdır. 1530 yılında iki çiftlik yer vakıf gelirleri arasında gösterilmiştir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1088, vr. 58b; nr. 1089, vr. 13b; nr. 1117, vr. 66b; nr. 1160, vr. 9b; nr. 3142, s. 79; nr. 3162, s. 29; nr. 3228, s. 20; nr. 3259, s. 75; nr. 3302, s. 194; *Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları,* no: 0-116/1, vr. 61b; 387 *Numaraları Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri* (937/1530), Tıpkı Basım, Ankara 1996, s. 66; *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi,* (haz. Ferdiun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958.,

Ayşe DEĞERLİ

AHİ SELÇUK ZAVİYESİ

Afyonkarahisar'ın şehir merkezinde kale civarında

idi. Tesis tarihi bilinmeyen zaviye, Ahi önderlerinden Ahi Selçuk adına XVI. yüzyıldan önce kurulmuştu. 1530'da Afyonkarahisar'ın merkezine bağlı Çukur köyünde ve Şuhut'a bağlı Ahi Saru mezrasında zaviyenin vakfına ait gelirleri vardı. 1280'de (1865)zaviyenin mutasarrıfı ve zaviyedârı Abdullah'tı. Vakfın geliri toplam 611 ve gideri ise 61 kuruştu. Daha sonraki yıllarda zaviyenin ismine rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MH*. nr. 1088/214; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 138; Muharrem Bayar, "Ahi Yusuf Sinan Tekkesi Vakfiyenamesi", *I. Uluslar arası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, I. Kırşehir 2011, s. 163.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SELMAN

Ankara'da Ayaş kazasına bağlı Yeregömi köyünde yer almaktaydı. Osmanlı Sultanı I. Murad'ın beratıyla Ahi Selman'ın oğulları Ahi Süleyman ve Şems, zaviyenin şeyhlik makamına tasarruf etmekteydiler. Sonraki dönemlerde zaviyenin adına rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 126-133; aynı yazar, "Ahiler Zamanında Ankara'da Sosyal, Kültürel ve İlmî Faaliyetler", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 7 (2002), s. 148.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ SELMAN ZAVİYESİ

Ankara'da Ayaş ilçesine bağlı Yeregömü (Sinanlı) köyünde yer almaktaydı. Adına zaviye tesis edilen Ahi Selman, Osmanlı Sultanı I. Murad döneminde (1362-1389) yaşadı. Bu dönemde Ahi Selman'ın oğlu Süleyman, I Murad'ın beratıyla zaviyeye tasarruf etmekteydi. Bu durum zaviyenin XIV. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını gösterir.Bu bağlamda zaviye, belgelerde Ahi Selman'ın oğlu Süleyman adı ile de geçer. 1530'da zaviyenin vakıfları arasında Yeregömü köyü ile Ayaş'da iki çiftlik yeri vardı. 1571'de Mehmed ve Nasuh'un mutasarrıf olduğu zaviyenin vakfına ait iki çiftlik yerin geliri 2260 akçe idi. 1280'de (1865)zaviyedârlık Seyyid Abdullah bin Osman; 1279'da (1864) Seyyid İsmail ve 1280'de (1865) Abdullah ve İsmail'in üzerinde idi. 1279'daki (1864) gelir 768 ve gider ise 576 kuruştu. 1867 tarihinden sonra arşivde zaviyenin izine rastlanmaması, zamanla metrûk hale geldiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2109/67; nr.1954/65; nr. 1955/180; nr. 1974/94; nr. 1975/115; nr. 2109/67; nr, 284/86; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205, 208; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.116; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.79.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SEVRİ ZAVİYESİ

Teke sancağında Kalkanlı kazasına bağlı Margaz köyünde idi. Zaviyenin ismine ilk defa 1530'de rastlanmaktadır. 1567 yılında şeyhlik makamına Yahşi veled-i Yunus tasarruf etmekteydi. Zaviye vakfının başlıca gelirleri ise değirmen kirası ve bazı toprak parçalarından oluşmaktaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 610; TKGMA, *TD,* nr. 567, 31a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 387, 478-486.

Behset KARACA

AHİ SEYDİ ZAVİYESİ (TOSYA)

Kastamonu'ya bağlı Tosya ilçesinde yer almaktaydı. Babasının adı Mahmud olan Ahi Seydi, XVI. yüzyıl başında Tosya'da ikamet etmekteydi. XVI. yüzyıl sonlarında Ahi Seydi adına yapılan zaviyenin vakıf mülklerine ait tasarruf hakkı Ahi Seydi'nin oğulları üzerindeydi. Vakfa ait bu yerler, Ağçakavak köyünde bir çiftlik yer ile bir bağ idi. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Tosya'da esnafa yönelik faaliyetlerde Ahi Seydi Zaviyesi'nin önemli bir yeri vardı. Bu bağlamda 1742 yılında Tosya'da faaliyette bulunan İplik pazarının duacılığı, iplik tartıcılığı, sofcu ve debbağ esnafının "Ahi Babalığı" vazifesi, Hafız Hüseyin Efendi'nin uhdesinde idi. Zaviyenin bu faaliyetleri ile ilgili sonraki dönemlerde kayıt bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

İbni Batuta, *Seyahatnâmesinden Seçmeler*,(haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 2000, s. 5; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Erken Osmanlı Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *I. Uluslararası ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II, Kırşehir 2011, s. 1082.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SEYDİ ZAVİYESİ
(ÇİVRİL)

Denizli ili, Çivril ilçesi Beyköy'de idi. XVI. yüzyılda Kütahya'nın Şeyhlü kazasına bağlı köylerdeki Ahi zaviyelerinden biri idi. Zaviye (Tekke) ve Beyköyü'nün tarihî geçmişi, XIV. yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Zaviyeye ait bir çiftlik yer ve üç parça bağ vardı. Fatih'in nişanıyla Hamza Fakı, Mahmud ve Mustafa'nın tasarrufunda iken harap olması sebebiyle Seydi Mahmud'a, onun ölümünden sonra da Hamza'ya verilmişti. Kanuni döneminde Hacı Yusuf'un tasarrufunda idi.

KAYNAKÇA:

Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eumenia, Şeyhlü-Işıklı*, (ed. Bilal Söğüt), İstanbul 2011, s. 213-251.

Turan GÖKÇE

AHİ SIDDIK

Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde Konya rindlerinin lideri Ahi Mustafa'nın babası olduğu ifade edilir. Yazara göre Ahi Sıddık, Mevlâna'dan oğluna bir isim koymasını rica edince Mevlâna ona: "Sıddık'a Mustafa yaraşır" diyerek oğlunun ismini Mustafa koymuştur.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 173-174; Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, (haz. Hüseyin Ayan ve diğerleri), Konya 2007, s. 293-294; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 328; aynı yazar, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 596.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ SİNAN

Ahi Evran'ın evlatlarından Ahi Mesud'un oğlu ve Ahi Evran zaviyesinin şeyhi idi. 876 (1471) tarihinde dönemin önde gelen Ahi liderlerinden Ahi Mahmud'dan Ahilik icazetnâmesini alan Ahi Sinan, 1485'te Ahi Evran zaviyesinin şeyhlik makamını Ahi Çelebi ile birlikte müştereken tasarruf etmekteydi. XV. yüzyılın ikinci yarısında yeniden tanzim edildiği anlaşılan Ahi Evran vakfiyesinin şahitleri arasında adı ilk başta yer almaktaydı. Bu durum hem Ahiler arasındaki saygınlığını hem de II. Bayezid döneminde Ahi Evran'a ait vakfiyenin yeniden tanzim ve tesisinde önemli bir rol oynadığını gösterir.

Asıl mesleği debbağlık olan Ahi Sinan'a ait Ankara'da bir vakıf bulunmakta idi. Bu vakıf, Ahi Sinan'ın evlatlarından Paşa Beyoğlu Mahmud tasarrufunda idi. Ayrıca Ahi Sinan'a ait şehir merkezinde bir de mescid mevcuttu. Bugün bu mescidin yerini tespit etmek mümkün değildir. 1485'ten sonra vefat eden Ahi Sinan'ın vefat tarihi bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 558, 43a- 43b, 47b; BOA, *TD*, nr. 19, s. 288; İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 26-28, 84-85; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara: XIII-XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Konya 2000.

İlhan ŞAHİN- Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ SİNAN

Aksaray Ahilerindendi. XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Adına kurulmuş bir zaviyesi ve vakfı vardı. Evlatlık vakıf statüsünde olan vakıf, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılda Ahi Sinan'ın soyundan gelenlerce yönetiliyordu.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 584, 80b; Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005.

Doğan YÖRÜK

AHİ SİNAN AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA YAYMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
(bk. AHİYAD)

AHİ SİNAN BİN AHİ MESUD VE ŞECERENAMESİ

Mehmet Ali Hacıgökmen tarafından Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan doktora tezidir. Eser, dört bölüm ve 377 sayfadan oluşur. Birinci bölümde şecerename sahibi Ahi Mesud'un oğlu Ahi Sinan başta olmak üzere bütün Ankara Ahileri ele alınarak vakıfları tespit edilir. Burada Ahilerin sadece esnaf değil, aynı zamanda timarlı sipahi olduğu sonucuna varılır. Bunun yanında Ankara'da Bacıların da faal olduğu ifade edilir. Ahilerin, merkezî yönetim ile siyasî ve sosyal ilişkileri, asayişi sağlamadaki rolleri ve bu konudaki mükellefiyetleri üzerinde durulur. Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde dönemin tanınmış Ahilerinden Ahi Sinan'ın Şecerenameleri tanıtılır, diğer farklı Şecerename ve Fütüvvetnâmelerden farklı yönleri ortaya konulur. Bunlar, tablo haline getirilerek çalışmanın sonunda verilir. Tezin son bölümünde ise Ahi Sinan Şecerenamesi'nin metin kritiği yapılarak ortaya sağlam bir metin çıkarılmaya çalışılır. Burada Ahi Sinan'ın Farsça Şecerenamesi'nin metin kritiği ve tercümesi dışında, Türkçe Şecerename'nin matbu hâle getirilmiş metni ile transkripsiyonu da yer alır.

Sefer SOLMAZ

AHİ SİNAN HELVASI

Denizli esnafı tarafından Ahilik geleneğini yaşatmak amacıyla ikram edilen helvanın adıdır. 2008 yılından beri Denizli'de gerçekleştirilen Ahilik kutlamaları kapsamında konuklara ve katılımcılara Ahi Sinan Sofrası adıyla ziyafet verilmektedir. 2010 yılındaki ziyafette öncekilerden farklı olarak Ahi Sinan Helvası adıyla helva kardırılmış ve yemekle birlikte etkinliğe katılanlara ikram edilmeye başlanmıştır. Ahi Evran mesnevisi ile Ahi fütüvvetnâmelerinde ve şecerenamelerinde de ismi geçen ve misafirlere ikram edilen helvanın malzemesi un, yağ, pekmez ve üzüm çekirdeği tozundan oluşmaktadır. Bu malzeme önceden Denizli'nin bakır ustalarına yaptırılan ve Ahi Sinan Helva Kazanı adı verilen kazanda pişirilir. Helvanın Ahi Sinan Helvası olarak öne çıkarılmasının, Denizli'nin önde gelen Ahilerinden Ahi Sinan'ın adının yaşatılmasına ve yöreye mahsus olan helvanın marka haline getirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ahi Sinan Helvası pişirilirken

KAYNAKÇA:

Hasan Kallimci, *Denizli'de Ahilik*, Denizli 2011, s. 91-92.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ SİNAN MEKTEBİ

Menteşe sancağında Muğla kazasına bağlı Düğerek köyündeydi. Ahi Sinan zaviyesi müştemilatında yer alan mektebin yapıldığı tarih ve bânisi hakkında malumat yoktur. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bulunmaması daha sonraki dönemde yapıldığını göstermektedir. Köydeki zaviyenin bânisi Ahi Sinan idi. Bu zat Düğerek köyünde medfundur. Mektep, Ahi Sinan zaviyesi müştemilatına sonradan ilave edilmiş olup XVIII. ve XIX. yüzyılda faal durumdaydı. Yapının müştemilatı içinde bir zaviye binası ile dershane ve mektep odaları yer almaktaydı. Bu durum zaviyenin tasavvufî faaliyetinin yanı sıra eğitim rolünün de bulunduğunu gösterir. Vâkıf, zaviyede şeyh olacakların mektepte ders vermelerini de şart olarak koşmuştu. Zaviyede 16 Cemaziyelevvel 1136 (11 Şubat 1724) tarihinde mektepte ders vermek şartıyla zaviyedârlık görevini Ahi Halife yürütüyordu. Ahi Sinan Zaviyesi vakıf akarları, köyde bulunan diğer bir Ahi yapısı Ahi Yahya Zaviyesi ile müştereken kullanılıyordu. Buna göre Ahi Sinan ve Ahi Yahya vakfının gelirleri arasında iki çiftlik, altı parça zemin yeri bulunmaktaydı. Bu gelirin bir kısmıyla her iki zaviyeye gelen giden misafirlerin ihtiyaçları karşılanıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 240/38; nr. 268/26; BOA, *EV.MH*, nr. 1378/79; *EV.MKT*, nr. 116/97; nr. 840/97; nr. 840/117; nr. 1364/166; nr. 1366/108.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SİNAN MESCİDİ

Tosya'nın merkezinde kendi adıyla anılan bir mahallede yer almaktaydı. Muhtemelen XVI. yüzyılda tesis edilmişti. Bânisi Ahi Sinan, kendi vakıf hayratı olarak 1.000 akçe vakfederek gelirinden imam, müezzin, mütevelli ve buraya gelen yolcuların yiyeceğine sarf olunmasını şart koşmuştu. Diğer hayır sahipleri de 4.200 akçe vakfetmişti. Ayrıca gelirden 1.200 akçe çerağa; 600 akçe haram aylarda aydınlanmaya harcanması şart koşulmuştu. İaşe için harcama yapıldığı da göz önüne alınırsa, mescidde yemek dağıtıldığı, dolayısıyla zaviyeli mescidlerden olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 291, s. 194-195; nr. 100; TKGMA, *TD,* nr. 578, 120b-121a; Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 33, 76, 178.

Ahmet KANKAL

AHİ SİNAN SOFRASI

Denizli'deki Demirciler caddesi esnafı tarafından Ahilik geleneği çerçevesinde birlikte yenilen yemeğin adıdır. Fütüvvetnâmelerde Sofra Açma geleneğinin Ahilik kültüründe çok eskiden beri var olduğu ifade edilir. Anadolu'nun hemen her yerindeki Ahi teşkilatına mensup esnaf ve sanatkârlar yılın belirli günlerinde kendi aralarında eğlenceler düzenler, birlikte öğlen ve akşam yemeği yerlerdi. Yaz aylarına rastlayan bu eğlenceli yemekleri her esnaf birliği değişik günlerde yapardı.

Yemekler, kuşlukta ciğer kebabı, akşam düğün çorbası, nohutlu et, pirinç pilavı, pirinç unu helvası olarak yenilirdi. Esnaf şeyhinin yemeğe katılan gençlere çeşitli öğütlerde bulunmasıyla yemek son bulurdu. Bu geleneksel yemek töreni her yıl aynı eğlence ve yemeklerin yenilmesiyle tekrarlanırdı. Bu geleneğin

Ahi Sinan Sofrasına yemek hazırlanırken

devamı şeklinde 2008 yılından beri Denizli'de gerçekleşen Ahilik törenleri kutlamaları esnasında Demirciler caddesi esnafı konuklara ve katılımcılara Ahi Sinan Sofrası adıyla yemek verir.

Ahi Sinan Sofrası yemeği hazırlanmadan önce demirci esnafının en yaşlı ustasından yemek vermek ve para toplamak için izin alınır. Müteakiben demirci esnafının tecrübeli ustaları, adına tencere de denilen kapağı ve kilidi olan küçük bir kazan alınarak esnaf ziyaret edilir. Bu bağlamda Kaleiçi ve civarındaki demirci, saraç, yorgancı, kunduracı, bakırcı, sarraf gibi esnaf dükkânları dolaşılarak kazanın içine para toplanır. Sonra yemeğin verileceği Demirciler caddesine asılan afişlerle ve davetiyeyle yemeğin günü ve saati duyurulur.

Yemek günü sabah saat dokuzda demirci esnafının bulunduğu sokağa üç büyük mangal kurulur ve köftelerin pişirilmesi için hazırlıklar tamamlanır. Yemek saat 11.00'de başlar ve yemek dağıtımı yaklaşık dört saat sürer. Toplu halde yemek yenilmesinin ardından temsilen bir kalfanın ustalığa terfi etmesini gösteren Peştamal Bağlama Töreni gerçekleştirilir. Yemek yenilmesi ve peştamal bağlanmasından sonra mevlithanlar tarafından mevlit okunup, ilahiler söylenir. Birlik, dirlik, bolluk, bereket, helal kazanç duaları okunarak seneye tekrar Ahi Sinan Sofrası'nda buluşmak temennisiyle tören sona erer.

KAYNAKÇA:

Hasan Kallimci, *Denizli'de Ahilik*, Denizli 2011, s. 86-91; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s.131, 132, 133; İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahîlik*, İstanbul 2011, s. 123; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 2011, s. 112.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SİNAN VE ŞAHİ DEDELER ZAVİYESİ

İstanbul'da Ortaköy'de idi. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyıla ait evkaf defterindeki muhasebe kaydında ismi geçen bu zaviye ile ilgili başka bir bilgi ve belgeye şimdilik rastlanılmamıştır.

KAYNAKÇA:
BOA, *EV,* nr. 22184.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SİNAN ZAVİYESİ (DENİZLİ)

Denizli şehir merkezinde, Kaleiçi'nin batısında, İlbadı Mezarlığı'na doğru uzanan arazi üzerinde yer almaktaydı. XIV. yüzyılın başlarında Ahi Sinan tarafından tesis edildi. Şehrin dinî, sosyal ve iktisadi hayatında olduğu kadar fizikî yapılanmasında da önemli rol oynadı. Zaviye ile ilgili bilgiler, 1333'te şehri ziyaret etmiş olan İbn Battuta'nın gözlemlerine ve mahallinde günümüze intikal etmiş bulunan sözlü bilgilere dayanır. Bu bağlamda İbn Battuta, şehre girdiklerinde çarşıda dükkânlarından koşarak kendilerini karşılayan ve misafir etmek için birbirleriyle yarışan iki gruptan birinin Ahi Sinan'ın adamları olduğunu belirtir. Çekilen kura sonucunda Ahi Sinan'ın zaviyesinde misafir olur. Bizzat zaviyenin kurucu şeyhi Ahi Sinan ve adamları tarafından ağırlanan İbn Battuta'nın anlattıklarından, 1330'larda zaviyenin Ahi Duman Zaviyesi ile birlikte Denizli'nin en işlek Ahi tekkesi olduğu anlaşılır. Ayrıca misafir konumunda bir müddet dinlendikten sonra hamama götürülmesi, mükellef bir sofrada yenen yemekten sonra hafızlar tarafından Kur'an tilaveti ve hemen sonra raks ve semaya kalkılması, tekkede yaşanan dinî ve sosyal hayatın önemli yansımaları olarak dikkati çeker. 1671'de şehri ziyaret eden meşhur seyyah Evliya Çelebi ise şehrin en etkin tekkelerinden biri olduğunu söyler. Seyyah'ın Ak Sinan Sultan dediği bu tekke, XVII. yüzyılda Denizli'de faal halde bulunan on bir yapı arasında Ahi Duman'ınkinden sonra ikinci sıradadır. Yine Ahi Sinan'ın kabrinin şehrin ziyaret yerleri arasında ilk sırada kaydedilmiş olması ise XVII. yüzyılda diğerlerine göre kişilik bakımından Ahi Sinan'ın daha popüler olduğuna işaret eder. Bu yüzyılın ikinci yarısında hâkim olan bu tablo, günümüze kadar Ahi Sinan'ın lehine önemli bir gelişme gösterir. Arşiv kaynaklarında hakkında pek az kayda rastlanan Ahi Sinan'ın Denizli halk kültüründeki devamlılığına rağmen, vakıf kayıtlarından tafsilatıyla takip edilebilen Ahi Duman'ın popülaritesini yitirmiş olması, önemle üzerinde durulması gereken bir husustur.

1866 tarihinde zaviye şeyhliğine Nakşibendi tarikatı halifelerinden Şeyh Mehmed Sırrı Efendi'nin tayin edilmiş olduğuna dair kayıtlar, Ahi Sinan Zaviyesi'nin el değiştirdiğini gösterir.

KAYNAKÇA:
İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2013, s. 279- 280; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* IX, (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff), İstanbul 2005, s. 102-103; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 126; aynı yazar, "Ahilik ve Denizli", *Ahilik ve Denizli Ahiliği*, Denizli 2012, s. 31-41; Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul 2007, s. 192; Hasan Kallimci, *Denizli Ahileri*, Denizli 2008, s. 32-46; M. Yaşar Ertaş, "Ahmed Eflâki'ye Göre Denizli'de İlk Mevleviler", *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII/1, s. 83-97; M. Yaşar Ertaş, "Ahi Sinan Mevlevi Miydi?", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, sy. 9 (2006), s. 34-35; İsmail Çiftçioğlu, "XIV. Yüzyılda Denizli ve Yöresinde Ahîlik ve Mevlevîlik", *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 eylül 2006) Bildiriler*, I, Denizli 2007, s. 67-75.

Turan GÖKÇE

AHİ SİNAN ZAVİYESİ (BOZÖYÜK)

Menteşe sancağının Bozöyük kazasına bağlı Leyne'de idi. Leyne'nin bugünkü adı Turgut'dur ve Yatağan ilçesinin bir beldesidir. Zaviyenin gelirleri Leyne köyü ve yine bugün Yatağan'a bağlı Zeytin köyündeki gayrimenkullerden oluşuyordu. Leyne'de bir değirmen, dört bahçe, beş dükkân ve köy civarında bir çiftlik (60-150 dönüm) büyüklüğünde beş tarla zaviye için vakfedilmişti. Zeytin köyündeki üç parça arazi ise bir çiftliğin dörtte biri (15-35 dönüm) kadardı. Bu gayrimenkullerin yıllık getirisi XVI. yüzyılın başlarında 900 akçe iken, 1562'de 1.300 akçe olarak gerçekleşmişti. 1583 tarihli defterde de bu bilgiler aynen tekrar edilmişti. Ahi Sinan Zaviyesi'nin, 1845'te Bozöyük'e bağlı Ahi karyesinde gösterilmiş olması, yeri hakkında şüphe uyandırmaktadır. Bu tarihte, Ahi Sinan Zaviyesi'ne ait 160 dönüm tarla ve köyde sakin 10 kişi kayıtlıdır. Kayıtta geçen Ahiköy, Leyne'ye 10 km kadar uzaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında ise Ahi-

köy ile Leyne'nin ayrı yerleşim merkezleri olduğu anlaşılıyor. Muhtemelen zaviye, Ahi Sinan tarafından Leyne kasabasına mücavir olan ve meskun olmayan bu bölgede inşa edilmiş, zamanla etrafında oluşmaya başlayan yerleşim ise buradaki Ahi zaviyesine nispetle Ahiköy olarak anılmaya başlanmıştır. 02.06.1944 tarihli ve 4662 sayılı kanunla da Ahiköy'ün ismi Yatağan olarak değiştirilmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 527; nr. 338, s. 70; *ML.VRD.TMT*. nr. 1661, s. 2, 7, 9, 10, 13, 19, 22, 23, 33; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 34; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 178.

Zekai METE

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar'ın merkezinde yer almaktaydı. 1530 tarihinden önce Ahi Sinan veya halifeleri tarafından kuruldu. Bu tarihte zaviyenin şeyhliği İshak üzerinde iken onun ölümü sonrası oğlu Ali'ye verilmişti. Bu görev, 1575'ten önce zaviyede Ümidoğlu Ahi Sinan; 1575'te ise Alioğlu Hayreddin'in üzerinde idi. 21 Ağustos 1643 tarihinde zaviyeye Abülkadir Geylani halifelerinden Şeyh İsmail Dede tayin olunmuştu. 1650 yılında da mezkur şahıs zaviyedâr idi. XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviye, Kadirî tekkesi olarak kayıtlıdır. 1530'da zaviyeye ait vakıf geliri üç dükkân icarı ve 1575'te 230 akçe idi.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* 575, 14b; *AŞS*, nr. 502, 88b/550; *AŞS*, nr. 499, 19a; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 137; H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 67.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(MUĞLA)

Muğla şehrinde tesis edilmişti. 1562 yılında zaviyenin yönetimi Bostan isimli kişinin üzerindeydi. Daha sonraki dönemlerde zaviyenin idaresi konusunda yaşanan tartışmalar arşiv belgelerine yansımıştır. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla, Ahi Sinan Zaviyesi ile Muğla yakınındaki Düğerek köyünde bulunan Ahi Yahya Zaviyesi'nin idareleri çoğunlukla müşterek olarak yürütülüyordu. Ayrıca bu göreve gelenler zaviyenin şeyhi, vakıfların mütevellisi, türbelerin türbedarı ve dershanenin dersiâmı oluyorlardı. Zaviyenin misafirhanesinde, yolculara yemek yedirme vazifesi de bulunuyordu. Atanma beratlarında tedris şartı ile bu göreve geldikleri belirtiliyordu. Osmanlı arşiv belgelerine göre, 1708-1828 tarihleri arasında Muğla'daki Ahi Sinan Zaviyesi ile Düğerek köyündeki Ahi Yahya Zaviyesi'nin zaviyedârlığını üstlenen kişiler şunlardı: Ahmed Efendi, Muğla Müftüsü Mustafa Efendi, Muğla Müftüsü Yusuf Efendi, Muğla Müftüsü Ali Efendi, Ebubekir Efendi, oğlu Abdurrahman Efendi, Şeyh Mehmed Halife, oğlu Seyyid Mehmed Halife, oğlu Hacı Emrullah, Hacı Mustafa ve İshak Efendi. İsmi geçen kişiler arasından zaviyedârlıktan azledilip tekrar göreve iade edilenler de olmuştu.

XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrirlerindeki kayıtlara göre, zaviyenin Muğla yakınındaki Karabağ mevkiinde iki çiftlik, Pisi köyünde üç parça, Gökçeeğrek'de iki parça ve yine bugün Muğla'nın bir mahallesi haline gelmiş olan Düğerek köyünde de bir parça arazisi vardı. Bunlardan 1530 yılında toplam 380 akçe kadar gelir sağlanırken, 1562 sayımında bu rakam 430 akçeye yükselmişti. 1849'da Ahi Sinan ve Ahi Yahya zaviyeleri adına Evkaf Nezareti'ne harç ödendiğine dair kayıtların bulunması, bu tarihlerde her iki zaviyenin de faal bir durumda olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 534; nr. 338, s. 93; *C.MF*. nr. 7952; *C.EV,* 15592; *AE. III. Ahmed*, 1018; *AE. III. Selim*, 3682/1; *EV,*, 13336, 2a; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 44; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 196.

Zekai METE

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(DÜĞEREK-MUĞLA)

Muğla yakınındaki Düğerek köyünde idi. Zaviyenin yönetimi, çoğunlukla kurucusunun soyundan gelenlerce müştereken yürütülüyordu. Ayrıca bu göreve gelenler zaviyenin şeyhi, vakıfların mütevellisi, türbelerin türbedarı ve dershanenin dersiâmı oluyorlardı. Bunlar, zaviyenin misafirhanesinde hizmet görevini de yerine getiriyorlardı. Atanma beratlarında tedris şartı ile bu göreve geldikleri anlaşılmaktadır. 1562'de zaviyenin yönetimi Bostan'nın üzerindeydi. 1708-1828 tarihleri arasında Muğla'daki Ahi Sinan Zaviyesi ile Düğerek köyündeki Ahi Yahya Zaviyesi'nin zaviyedârlığını üstlenen kişiler şunlardı: Ahmed Efendi, Muğla Müftüsü Musta-

fa, Muğla Müftüsü Yusuf, Muğla Müftüsü Ali, Ebubekir Efendi, oğlu Abdurrahman Efendi, Şeyh Mehmed Halife, oğlu Seyyid Mehmed Halife, oğlu Hacı Emrullah, Hacı Mustafa ve İshak Efendi. Bu kişiler arasından zaviyedârlıktan azledilip tekrar göreve iade edilenler de olmuştu. Zaviyenin Muğla yakınında Karabağ mevkiinde iki çiftlik (120-150 dönüm), Pisi köyünde üç parça, Gökçeeğrek'de iki parça ve yine bugün Muğla'nın bir mahallesi olan Düğerek köyünde bir parça vakıf arazisi vardı. Bunlardan 1530'da toplam 380 akçe kadar gelir sağlanırken, 1562'deki gelir 430 akçeye yükselmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 534; nr. 338, s. 93; *C.Maarif*, 7952; *C.EV*, nr 15592; BOA, *AE. III. Ahmed*, nr. 1018; *AE. III. Selim*, nr. 3682/1; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 44; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 196.

Zekai METE

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(AKSARAY)

Aksaray şehrinde Ahi Sinan tarafından kurulduğu anlaşılan ve Fıkaî adıyla da bilinen zaviye, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılıyor. Zaviye zamanla ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA: :

TKGMA, *TD*, nr. 564, 77a; nr. 565, 180a; nr. 584, 80b; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; Feridun Nâfiz Uzluk, Fatih Devrinde *Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

Doğan YÖRÜK

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(BALIKESİR)

Balıkesir şehrinde bilinen en eski Ahi zaviyesidir. İbn Battuta'nın Balıkesir'e geldiğinde ziyaret ettiği, misafir kaldığı, toplantılara katıldığı ve kendisine ziyafetler verildiği zaviyenin kuruluş tarihi ve bânisi hakkında bilgi yoktur. Zaviye ile ilgili sonraki dönemlere ait herhangi bir bilgi mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. Mehmet Şerif), I, İstanbul 1330-1333, s. 339.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(MANİSA)

Manisa'nın merkezinde Ahi Sinan adına kurulan zaviye muhtemelen Saruhanoğulları zamanında inşa edildi. Zaviyenin XVI. yüzyılda Manisa merkeze bağlı olan Bozüyük köyünde ve Turgutlu Line mevkiinde vakıf gelirleri vardı. 1267 'de (1852) zaviyenin mutasarrıfı Mehmed'in vefatı üzerine ehliyetine binaen zaviyedârlık Şeyh Hasan Efendi'nin üzerine geçmişti. Sonraki dönem için zaviyenin izine rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 15329, s. 17; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SİNAN ZAVİYESİ
(BERGAMA)

Bergama kazasında Ahi Sinan mezrasında yer almaktaydı. Bânisinin, mezra ve zaviyeye adını veren Ahi Sinan olduğu anlaşılıyor. XIX. yüzyılda faal durumda olan zaviyenin tevliyet ve zaviyedârlık görevleri aynı kişi üzerindeydi. Vakıf gelirleri arasında bir mezra bulunmakta olup gelirin bir kısmı zaviyenin tamirine ve görevlilerin ücretlerine ayrılmıştı. Geriye kalanı ise gelip geçen misafirlerin iaşelerine ve diğer ihtiyaçlarına sarf olunmaktaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 278/48; nr. 1074/89; nr. 676/57; nr. 256/1; nr. 695/23; nr. 315/52; nr. 389/101; nr. 478/60; *EV.MKT*, nr. 113/160; nr. 975/32; *EV.MKT.CHT*, nr. 164/61; nr. 168/52; *EV.IDM*. nr. 35/34.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ SİNANEDDİN YUSUF
(ö. 1529-1530)

Aydın vilayetine bağlı Güzelhisar kasabasında doğdu. "Ahizâde" diye meşhur oldu. Birgivizâde Muslihiddin Efendi'nin hizmetine girdi. Daha sonra İran'a giderek orada Celâleddin Devvânîden ders aldı ve buradaki bazı medreselerde müderrislik yaptı. İran'da evlenmesine rağmen Anadolu'ya geri döndü. İstanbul'da Murad Paşa Medresesi, Üsküp'te İshak Paşa Medresesi ve Edirne'de Halebî Medresesi'nde ders verdi. Trabzon'da da müderris-

lik ve müftülük yaptı ve daha sonra başka bir göreve atanmayıp Bursa'da emekli olarak yaşadı. Kabri Bursa'da Kükürtlü yolundaki mezarlıktadır. Fen ve edebî ilimlerde ihtisası vardı. Güzel konuşan ve dindar bir kimse olarak bilinirdi.

Eserleri: "Miftah-ı Ulûm"a şerh yazdı.

KAYNAKÇA:

Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 465; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, V, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 1513.

Barış SARIKÖSE

AHİ SÖKMEN ZAVİYESİ

XVI. yüzyılda Kütahya'nın bir köyü ve bugün bir mahallesi olan Perli'de Ahi Sökmen tarafından kuruldu. İnşa tarihi bilinmeyen zaviyenin 1530 yılındaki vakıflarını Perli köyünde bir çiftlik ile bir çayır teşkil etmekteydi. Yıllık geliri 300 akçeydi. XX. yüzyılın başlarında faal durumda olan zaviyenin daha sonra metrûk bir hale geldiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3575/29; nr. 3564/72; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 111; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2281.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ SULTAN ALEMDAR ŞAMLU

Safevî Devleti'nde önemli görevlerde bulunan ve 1510 yılından itibaren I. Şah İsmail'in alemdarı olan ünlü Ahilerden idi. Safevî Devleti kurulduktan sonra bazı Ahiler gerek askerî, gerekse sivil bürokraside yer aldı. Ahi Sultan Alemdar ise 1510'da Şah İsmail'in, Özbek hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'a karşı Merv kalesi üzerine yürüdüğü esnada Safevî askerinin öncü birlikler komutanı Alemdarbaşı Dane Muhammed Sultan'ın öldürülmesi üzerine komutayı ele aldı ve Özbekleri bozguna uğrattı. Bu bakımdan Şah ona 5 bin tümen değerinde kıymetli bir taç hediye etti. Bilahare Ahi Sultan, 1514'deki Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'in yakın korumalarından biri oldu ve Şah'ın bayrağının Osmanlıların eline geçmesini engelleyerek onu savaş alanından çıkarmayı başardı. Bilahare Şah İsmail'in mazhariyetine nail oldu. Ahilerin Safevî ordusu terkibindeki faaliyetleri, onların aynı zamanda askerî alanda yetenek sahibi olduğunu da gösteriyor.

KAYNAKÇA:

Âlemârâ-yı Şâh İsma'îl, Bâ mukaddime-yo teshîh-o ta'lîk-i Asgar Muntazır Sâhib, Tahran 1349 h.ş., s. 353, 355, 526, 531; İ. Süleyman Aliyarov ve diğerleri, *Azerbaycan Tarihi (uzak geçmişten 1870'li yıllara kadar),* Bakü 1996, s. 368-369; M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik,* Kırşehir 2008, s. 118; Namiq Musalı, "Safevîler ve Ahiler", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* (EÜ, 20-22 Eylül 2011), Kayseri 2011, s. 62-64.

Namiq MUSALI

AHİ SULTAN ZAVİYESİ (KAYSERİ)

Kayseri şehrindeki zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. XVI. yüzyıl evkaf kayıtlarında isminin geçmemesi, bu yüzyıldan sonra kurulduğunu gösterir. XIX. yüzyıldaki vakıf muhasebe kaydına göre, zaviyenin icara verilmiş çok sayıda dükkânı vardı. Sonraki dönemlerde zaviyenin adına rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,*nr.17769; Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 44, 56, 64; Mehmed Çayırdağ,. *Kayseri Tarihi*, Kayseri, 1987, s. 282; M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 101.

H.Mustafa ERAVCI

AHİ SULTAN ZAVİYESİ (SULTANDAĞI)

Afyonkarahisar ili Sultandağı (İshaklu nahiyesi) ilçesine bağlı Deresinek kasabasında "Kutbü'l-Ârifin" olarak bilinen Ahi Sultan adına kuruldu. 1530 yılında zaviye vakfına ait arazinin, Tevkii Mehmed Bey'e eşkinci yurdu olarak verilmesi, zaviyenin bu tarihten önce kurulduğunu gösterir. 25.5.1291'de (09.07.1874) Evkaf Nezareti'nde Ahi Sultan Zaviyesi'ne ait vakıf kayıtlarının mevcudiyeti, zaviyenin faal olduğuna bir işaret olmalıdır. 1280'de (1865) vakıf mütevellisi Mehmed Dede; aşarlardan gelen yıllık gelir 9000 kuruş ve tamirat ile maaşlardan oluşan gider ise 3750 kuruştu. Vakfın geri kalan gelirleri gelen giden misafirlerin ihtiyaçları için kullanılmaktaydı. 1288 (1873) yılında giderek bir artış gösteren vakıf geliri 14.600 ve gider 7437 kuruştu.

Bu arada 1320'de (1905) zaviyedâr Derviş Cafer'in bilâ-veled vefat etmesi üzerine zaviyedârlık kız kardeşi Hatice'ye tevcih edilmişti. Zaviyenin sonraki dönemleri hakkında bilgi yoktur.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr.189,s. 262 ; *EV.MKT*, nr. 3002/166; *EV.MH, nr.*1631/152; nr. 1079/216; *EV.MKT*, nr. 2884/96.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SÜLEYMAN

Aksaray Ahilerindendi. 1500 yılında şehir merkezinde kendi adıyla anılan zaviyenin bânisi ve mütevellisi idi. Bu tarihte Eslim Paşa Hatun Türbesi ve Ölüler İçin Gülsuyu vakıflarının mütevelliliğini de yürüten Ahi Süleyman'ın vakfı için Şehzade Cem ve Abdullah'tan berat alması, vakfın kuruluşunu ve yaşadığı dönemi daha erken tarihlere de götürür.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 565, 186a; nr. 584, 81b; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005; Doğan Yörük, "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 20, Konya 2008, s. 665-684.

Doğan YÖRÜK

AHİ SÜLEYMAN HÂDİM

XIII. yüzyılda yaşayan Azerbaycanlı meşhur bir Ahidir. Safevî hanedanına kendi ismini veren Şeyh Safiyeddin Erdebilî'nin mürşidi ve ünlü sûfî lideri Şeyh Câhid Gîlânî (1218-1301)'nin kayın pederi ve müridiidir. Şeyh Safiyeddin'nin biyografisi konusunda en önemli kaynaklardan sayılan Farsça Safvetü's-Safâ'da ve Türkçe Şeyh Safi Tezkiresi'nde, en önemli Ahilerden biri olarak Ahi Süleyman Hâdim'in ismi geçer. Ahi Süleyman, önceleri Şeyh Câhid'in zaviyesinde mutfak işlerinin reisiydi. Kısa süre sonra Şeyh Câhid'in zaviyesi ile ilgili güncel meseleleri yoluna koymak gibi bir sorumluluk taşımaya başladı. Bu bakımdan Şeyh Câhid, Ahi Süleyman'ı kendisine yakın bilmekte ve onunla gizli sırlarını paylaşmaktaydı. Ahi Süleyman'ın, Şeyh Câhid Gîlânî ve bu bağlamda Şeyh Safiyeddin Erdebilî ile yakınlık ve akrabalık bağı içinde olması, o dönemde hem kendisinin hem de Ahilerin toplumdaki nüfuzunun ve saygınlığının bir işareti olmalıdır.

KAYNAKÇA:

İbn Bezzâz Erdebîlî, *Safvetü's-Safâ der tercüme-yi ahvâl ü akvâl ü kerâmât-ı Şeyh Safiyyeddîn İshâk Erdebîlî* (mukaddime ve teshîh: Gulâm Rızâ Tabâtabâî Mecd), Tebriz 1373, s. 123-124, 126, 133, 165-166, 171, 200, 215; *Şeyh Safi Tezkiresi (Safvetü's-Safâ'nın XVI. asır Türk tercümesi),* (haz. Möhsün Nağısoylu-Sever Cabbarlı-Rauf Şeyhzamanlı), Bakü 2006, s. 86-89, 95, 124-125, 130, 155, 169; Şeyh Hüseyin peser-i Şeyh Abdâl Pîrzâde-yi Zâhidî, *Silsiletü'n-neseb-i Safeviyye,* Berlin, İntişârât-ı İranşehr, 1343 h.k., s. 36; Namiq Musalı, İbn Bezzaz'ın "Safvetü's-safa Adlı Eserinde Azerbaycan Ahiliği", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu* (Ahi Evran Üniversitesi, 15-17 Ekim 2008), Bildiriler, II, Kırşehir 2011, s. 795-809.

Namiq MUSALI

AHİ SÜLEYMAN KERVANSARAYI

Ahi Süleyman tarafından Aksaray şehir merkezinde inşa edildi. Zaviyeye gelir temin etmek maksadıyla yapılan kervansarayın zaviye ile bitişik olduğu anlaşılıyor. Ancak yapı günümüzde mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 565, 186a; nr. 584, 81b; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005.

Doğan YÖRÜK

AHİ SÜLEYMAN ZAVİYESİ (MEKRİ)

Mekri (Fethiye)'nin Ovacık nahiyesine bağlı Hasnete köyünde tesis edildi. XVI. yüzyıl başlarında yönetici olan Piri, zaviyeyle ilgilenmediği ve gelip gidenlere hizmet etmediği için zaviye harap duruma düşmüştü. Zaviyenin vakfına ait iki incir bahçesi vardı. Ovacık'da Akbaş bahçesi olarak bilinen incir bahçesinden yılda 250 akçe, yarı hissesi vakıf olan Kabaldır bahçesinden ise 150 akçe gelir sağlanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 571; nr 338, s. 139; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 98; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 230.

Zekai METE

AHİ SÜLEYMAN ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar'ın merkezine bağlı Ahiler köyünde Ahi Süleyman veya halifeleri tarafından kuruldu. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde isminin geçmemesi, sonraki dönemde kurulduğunu gösterir. XIX. yüzyılda zaviye vakfının mutasarrıfı Abdülgazi, Seyyid Ahmed ve Abdurrrahman idi. Muhtemelen aynı dönemde Danişment köyünde bu zaviyenin bir şubesi açıldı. Vakıf muhasebe kayıtlarında zaviyenin adı, Şıh Ali Zaviyesi olarak da geçer. Mezkur dönemde zaviye vakfının mutasarrıfı İbrahim idi. Buğday ve arpadan oluşan vakıf geliri toplam 386 kuruştu. Daha sonraki dönemlerde zaviye ile ilgili belgelere rastlanmamas, faaliyet bakımından metrûk bir hale geldiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 138; H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri*", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 74.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ SÜLEYMAN ZAVİYESİ
(AKSARAY)

Aksaray şehrinin merkezinde yer alan zaviyenin adına ilk defa XVI. yüzyıl başlarında rastlanıyor. Zaviyenin hem kurucusu hem de zaviye vakfının mütevellisi olan Ahi Süleyman, Aksaray Kalesi'nin Kiçikapısı yanındaki bahçesini, beş zemin yerini ve zaviyenin hemen yakınında yaptırdığı kervansarayın gelirlerini zaviyesinin vakfına vakfetmişti.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 565, 186a; nr. 584, 81b; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1996; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005; Doğan Yörük, "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, Konya 2008, s. 665-684.

Doğan YÖRÜK

AHİ SÜLEYMAN ZAVİYESİ
(ESKİŞEHİR)

Eskişehir'e bağlı Kireçlik köyündeki zaviyenin kuruluş tarihi ve bânisi bilinmemektedir. XVI. yüzyılda faal bir durumda olan zaviyenin vakıfları arasında bir çiftlik yer vardı. Bu yüzyılda ismine ve vakıflarına rastlanması, bu yüzyıldan önce yapıldığını düşündürmektedir. Sonraki tarihlerde zaviye ile ilgili bir bilgi bulunmaması, zaviyenin ortadan kalktığına işaret olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru**,** *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 50.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ ŞABAN ZAVİYESİ

Kütahya sancağına bağlı Gediz kazasında tesis edildi. Bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. XVI. yüzyıla ait Kütahya evkaf defterinde zaviyeye dair kaydın bulunması, bu yüzyıldan önce inşa edildiğine işaret etmektedir. Evlatlık vakıf olduğu anlaşılan vakfın 25 Cemaziyelevvel 1257 (15 Temmuz 1841) tarihinde tevliyet ve zaviyedârlığı, vâkıf soyundan Abdülaziz b. Mustafa'nın üzerindeydi. Zaviyenin vakıf akarları arasında daha önce vakf edilmiş bir çiftlik yer ve bir parça bağ bulunuyordu. Vakıf gelirlerinin düşük olması, küçük bir zaviye olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılda faal olan zaviye ile ilgili bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 286/166; nr. 3596/83; Ömer Lütfi Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, II, Ankara 1942, s. 312.

M.Murat ÖNTUĞ

AHİ ŞAHİN

Selçuklu ve Beylikler devrinde Tokat'a bağlı Niksar'da yaşadı. 1455 tarihinde Niksar'ın mahalleleri arasında yer alan Ahi Şahin mahallesi sâkinleri, muhtemelen Ahi Şahin'in akrabaları idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 1083, s. 5-6; nr. 387, s. 547, 548, 553, 555; TKGMA, *TD,* nr. 583, s. 51; SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 9, s. 234; Mehmet Fatsa, "Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", *VD,* Ankara 2013, sy. 39, s. 35; M. Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999),* Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 2002, II/III, s. 1491, 1493-1497.

Ali AÇIKEL

AHİ ŞAHİN ZAVİYESİ

Tokat'a bağlı Niksar'ın merkezinde Ahi Şahin mahallesinde yer almaktaydı. XV. yüzyıl ortalarına ait Osmanlı arşiv kayıtlarında sekiz hane vergi nüfusu olan mahallede, Ahi Ali adlı biri debbağhane işletmekteydi. Ayrıca mahallede cüllah ve debbağ gibi meslek sahipleri de oturmaktaydı. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde mahallenin 14 hane vergi nüfusu vardı. Zaviyenin vakıf gelirlerini ise debbağhanenin icaresinden üçte bir hisse, bir dükkân ve bir arazi parçası ile Ermenhoz köyünün ve Karaşeyh mezrasının vergi gelirleri teşkil etmekteydi. XX. yüzyıl başlarında faal olan Ahi Şahin Zaviyesi'nin ismi mescid olarak geçmekte ve imamet, meşihat ve tevliyet görevlerini Süleyman Feyzullah Efendi yürütmekteydi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 1083, s. 5-6; nr. 387, s. 547, 548, 553, 555; TKGMA, *TD*, nr. 583, s. 51; SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 9, s. 234; Mehmet Fatsa, "Niksar Yöresindeki Ahi Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü", *VD*, Ankara 2013, XXXIX, s. 35; M. Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999)*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 2002, II/III, s. 1491, 1493-1497.

Ali AÇIKEL

AHİ ŞECERENAMELERİ

Ahi Şecerenamelerinin ilk defa ne zaman yazılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ahilik geleneğinde Ahilerin mesleğini kimden öğrendiği (el aldığı) ve meslek intisabının hangi pirlere dayandığı büyük önem taşır. Meslekî intisabı olmayan sanatkârların sanatında kutsiyet ve bereket olmayacağına inanılır. Bundan dolayı her meslek bir ulu kişiye dayandırılır. Ahi Evran'ın eserlerinde de işlenen bu anlayış, Ahiler arasında gelenek hâlini almıştır. Böylece Ahi Evran'ın fikirleri doğrultusunda Anadolu'da bir nevi Ahi işyerlerinin yönetmelikleri olan "Ahi Şecerenameleri" meydana getirilmiştir. Başka bir ifadeyle Ahi işyerlerinin ruhsatı olarak görülen şecerenamelerin düzenlenmesine gidilmiştir.

Anadolu'da yazılan şecerenamelerin en eski nüshaları Farsçadır. Buna bir örnek Kırşehir İl Kültür Müdürlüğü'ndeki Farsça şecerenamedir. Daha sonraki dönemlerde Türkçe şecerenameler de yazılmıştır. Şecerenamelerin başlangıçta Farsça olarak düzenlenmesi, Anadolu Selçukluları döneminde Farsça yazma geleneğinden kaynaklanmıştır. Anadolu'da Türkçecilik ve Türkçe eser yazma geleneği yaygınlaşınca, Türkçe şecerenameler de tanzim edilmeye başlanmıştır. Ahi Sinan'ın Farsça şecerenamesinden bir ay sonra Türkçe şecerename kaleme alınmış olması da bunu göstermektedir. Ahi Sinan'ın Farsça Şecerenamesine benzeyen bir şecerename de Ahi Cârullah Şecerenamesi'dir. Bu belge 830 (1426) tarihli olup, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Hâlen elimizde bulunan en eski Farsça şecerename budur.

Şecerenamelerin yazılış sebeplerini şu hususlara bağlamak mümkündür: 1-Şecerenameler bir meslek ve sanat adına düzenlendiği için, bağlılarına o mesleğin hususiyetleri anlatılmak istenmiştir. Bu da ihtiyaçtan kaynaklanmış olmalıdır. 2-Şecerename hangi meslek adına yazılıyorsa, o sanatı yüceltmek amacı güdülmüştür. Anadolu'da ilk sanat kurumunun debbağlık ve bunun pirinin de Ahi Evran olduğu bilinmektedir. Debbağlarla ilgili şecerenamelere çok rastlanması bundan ileri gelmektedir. İlk sıralarda Ahiler sadece debbağlık ve ona bağlı deri işçiliği ile uğraşırken, sanat kolları kısa sürede 32'ye çıkmıştır. Hatta Radavî'de ve diğer bazı fütüvvetnâmelerde bu sayının daha da arttığı görülmektedir. 3-Şecerenameler, şeyh olan kişinin kerâmetlerini anlatmak için de yazılmıştır. Bir Ahi'nin Ahi Baba, hatta Ahi Evran Tekkesi postnişîni olabilmesi için elinde şeceresi olması gerekirdi. Şecere yazılabilmesi için de Fütüvvet silsilesinin bulunması lazımdı. Şecerenamenin geçerli olabilmesi ise Padişah beratının bulunmasına bağlıydı.

KAYNAKÇA:

Ahi Sinan Türkçe Şecerenamesi, Satır: 86, 87. 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149. 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 208, 209, 210, 211, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 70, 150; Sadi Bayram, "Musavvir Hüseyin tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Muhafaza Edilen Silsile-nâme", *VD*, XIII (1954), s. 253-254; aynı yazar, "Amasya- Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufai'nin 655 / 1257M. Tarihli Arapça Vakfiyesi ile 996/1588 Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-nâmesi", *VD*, XXIII (1994), s. 34; aynı yazar, "Ahilik ve Bir Şeceresi", *Belleten*, LVIII/222 (1994), s. 295-296; Burgazî, Yahya bin Halil b. Çoban, *Fütüvvet-nâme*, (Beyazıt Ktp. No.5482), 3a; A. Himmet Berki, *Istılahlar ve Tabirler*, Ankara (t.y.) s. 44; B. Furuzanfer, *Menakıb-i Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmanî*, Tahran 1347, s. 83; *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-Dîn-i Kirmânî*, (terc. Mikâil Bayram), Konya 2005, s. 99; C. Hakkı Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, Kırşehir 1938, s. 82, 170-175.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ ŞEKER ZAVİYESİ

Konya sancağına bağlı Hatunsaray nahiyesinde idi. Bânisi Ahi Şeker idi. Zaviye ile ilgili tespit edilebilen ilk belge, Cemaziyelevvel 1108 (Aralık 1696) tarihlidir. Bu bağlamda XVII. yüzyılın sonlarında inşa edildiği tahmin edilebilir. 1805'te zaviyeye bir zaviyedârın atanması, XIX. yüzyılın ilk yarısında bile ayakta olduğuna işaret eder.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1140, 239; nr. 1107, 21b; nr. 1112, 15b, nr. 1106, 3a; nr. 1114, 2b; nr. 1111, 15b; nr. 553, s.9; Yusuf Küçükdağ-Ayşe Değerli, "Hatunsaray Nahiyesi Tekke ve Zaviyeleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler) 2-4 Ekim 2011*, Konya 2012, s. 361-377.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ŞEMSEDDİN

Ahi Hasan'ın babası ve Osmanlı Beylği'nin kurucusu Osman Bey'in en yakın arkadaşlarından biridir. İbn Battuta, Anadolu gezisi esnasında Bursa'ya geldiğinde, misafir olduğu zaviyelerden biri Ahi Şemseddin zaviyesi idi. O, bu konudaki izlenimlerini aktarırken: "Ahi Şemseddin'in misafiri iken aşure günü gelip çattı. Ahi Şemseddin bu özel günün şerefine zaviyede çeşitli yemekler hazırlatarak üst düzey komutan ve ileri gelenlere ziyafet verdi. Hep birlikte iftar ettik, güzel sesli hafızlar Kur'an-ı Kerim tilavet etti. Vaiz Mecdüddin-i Konevî de davet edilenler arasında olup, çok güzel anlamlı bir vaaz verdi. Sonra öğrenciler sema ve raksa başladılar" ifadeleriyle izlenimlerini aktarır. İdris-i Bitlisî, Orhan Bey Bursa'nın fethi müjdesini Osman Bey'e getirdiği zaman yanında Edebalı, Ahi Şemseddin, Ahi Hüseyin, Turgut Alp ve Saltuk Alp ile Çandarlı Kara Halil'i birlikte zikreder. Bu bilgiye istinaden Orhan Bey'in iktidara geçiş sürecindeki ulema ve diğer devletlü zevatın toplantısında Ahi Hasan ile beraber babası Şemseddin de bulunuyordu. Ölüm tarihi tespit edilemeyen Ahi Şemseddin'in tekke faaliyetlerini oğlu Hasan devam ettirdi.

KAYNAKÇA:

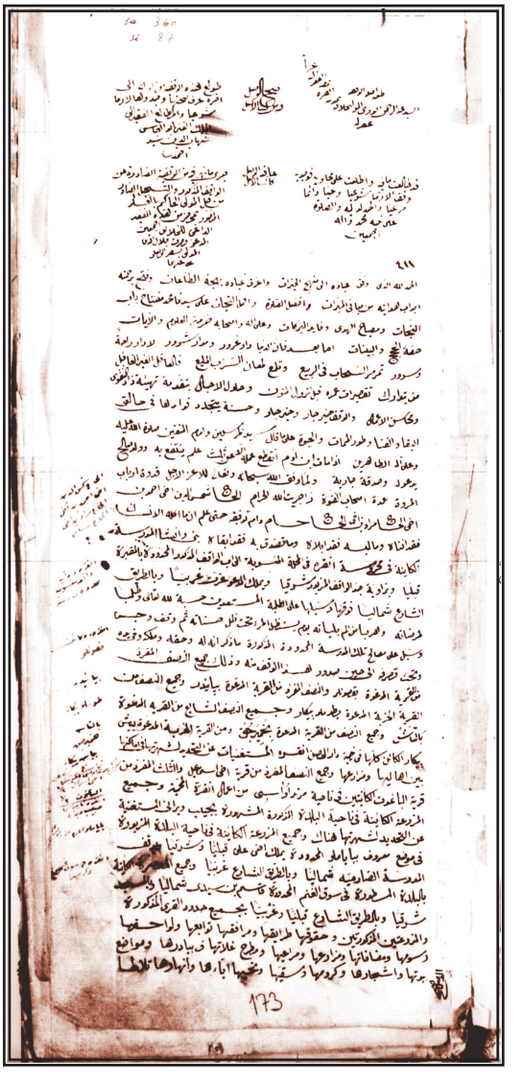
İbni Battuta, *Seyahatname*, İstanbul 2005,s.225-27, İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, (haz. M. Karataş-Y. Baş-S. Kaya), Ankara 2008, I, s. 203, 219; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, s. 561, 106.

H. Mustafa ERAVCI

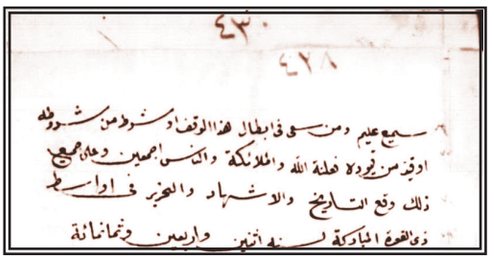
AHİ ŞEMSEDDİN AHMED VAKFİYESİ

Vakfiye, Ahi Hacı Hüsamoğlu Ahi Hacı Muradoğlu Hacı Şemseddin Ahi Ahmed tarafından, Ankara'da evâsıt-ı Zilkade 842 (25 Nisan-4 Mayıs 1439) tarihinde tanzim ve tescil ettirilmiştir. Sureti, VGMA, nr. 581, s. 426, sıra 411'de kayıtlıdır.

Vâkıf Ahi Şemseddin Ahmed, Ankara'da Ahi Ahmed mahallesinde bulunan güney tarafı kabristan, batısı dedesi Ahi Hacı Hüsam'a ait zaviyeye bitişik bir medrese yaptırmış, burayı yetenekli öğrencilere tahsis etmiştir. Medresenin ihtiyaçları için kendi mülkü ve tasarrufu altında olan gayrimenkulleri vakfetmiştir ki bunlar Husunlar, Bayındır, Dumlupınar, Bektaş, Hamurcuk, Yaşpınar, İsmail ve Alpagut köyleridir. Bu son iki köy, Ankara'ya bağlı Mürtedovası nahi-

Ahi Şemseddin Ahmed Vakfiyesi

yesinde bulunmaktadır. Mürtedovası nahiyesinde ayrıca Habibviranı ve Piyamlu mevziindeki iki mezra ile Ankara'da Koyun Pazarı'ndaki mengene de vakfedilenler arasındadır. Yukarıda isimleri verilen köylerden Husunlar, Bayındır, Dumlupınar, Bektaş, Hamurcuk, Yaşpınar ve İsmail köylerinin yarısını; Alpagut köyünün üçte birini; iki mezra ile mengenenin tamamını vakfetmiştir. Bunlar satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez, değiştirilemez, bir seneden fazla süreyle icar olunamaz, kıyamete kadar miras bırakılamaz. Vakfın tevliyeti, sağ olduğu sürece vâkıf Hacı Şemseddin Ahi Ahmed'e ait olacaktır. Onun vefatından sonra evladından en salih olanına, sonra kız ve erkek evladının en salihine nesilden nesile geçecek şekilde tevliyet verilecektir. Eğer soyu kesilirse, kardeşi Ahi Hacı Muradoğlu Hüseyinoğlu İbrahim Bey'in evladının en salih olanına; bunların soyundan gelen de kalmazsa diğer kardeşi Ahi Hacı Muradoğlu Ahi Adiloğlu Tura Bey'in evladının en salihine; bunların soyunun kesilmesi durumunda Ahi Mahmud'un oğlu Ahi Mamak'ın soyundan gelenlerin en salih olanına; bunların da soyu kesilirse Ankara'da hâkimlik yapan şahsa tevliyet şart kılınmıştır.

Vâkıf Ahi Şemseddin Ahmed, yukarıda isimleri zikredilen gayrimenkulün icarından elde edilen gelirin tamamının üçte birinin tevliyet ücreti olarak mütevelliye, diğer üçte birinin mütevelli tarafından medresenin bakım ve onarımına harcanılmasını, bakım ve onarımdan sonra artan gelirin dedesi Ahi Hacı Hüsameddin Zaviyesi'nin ihtiyaçları ile bu zaviyeye gelenlere; diğer üçte birinin ise müderrise sarf olunmasını şart eylemiştir. Vâkıf, Ankara'da Koyun Pazarı'ndaki mengeneden elde edilecek gelirin medresenin ve medresede kalan talebenin kandil yağına sarf edilmesini; bundan sonra para artarsa bunun mütevelliye verilmesini şart eylemiştir. Vâkıfın koyduğu şartlara göre, bu vakfın kuralları değiştirilemez. Kim ki değiştirir, konan şartlardan birini iptal etmeye çalışırsa Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olmasını vâkıf söyler.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ŞEMSEDDİN CAMİİ

Kayseri'nin merkezinde Yenice mahallesinde yer almaktaydı. Ahi Şemseddin adına inşa edilen bu tesisin, ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. 1282 (1867) tarihli muhasebe kaydının olması, bu tarihten önce inşa edildiğini gösterir. Caminin bu tarihteki vakıf mütevellisi Mehmed Efendi idi. Vakıf olarak çevredeki birkaç köyün gelirleri tahsis edilmişti. Bu gelirlerden imamet ile sıbyan muallimi görevi için toplam 151 kuruş harcanmaktaydı. Cami, muhtemelen daha sonraki süreçte metrûk bir hale gelmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 1226/199; Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 88

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ŞEMSEDDİN MESCİDİ

Ankara'nın Karabaş mahallesindeydi. Ne zaman inşa edildiği bilinmeyen mescid, muhtemelen Ankara'nın önde gelen Ahilerinden Ahi Hacı Murad'ın oğlu Ahi Şemseddin Hacı Ahmed adına halifeleri tarafından inşa edilmişti. 22 Mart 1320 (4 Nisan 1904) tarihinde mescidin imametlik görevine Mustafa Efendi getirilmişti. Daha sonraki dönemde mescidin faaliyeti ile ilgili bilgiye rastlanmaması, ortadan kalktığını göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 3025/159; *EV:MKT.CHT*. nr.125/117.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ŞEMSEDDİN ZAVİYESİ
(BURSA)

Zaviyenin bânisi, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde toplumun önde gelen Ahi liderlerindendi. Ahi Hasan adlı oğlu da Ahi idi. Bursa'da kendi adıyla anılan bir zaviye (tekke) kuran Ahi Şemseddin, Orhan Gazi döneminde (1324-1362) Bursa'yı ziyaret eden İbn Battuta tarafından, yiğitlerin büyüklerinden biri olarak tanımlanır. Ahi Şemseddin'i ziyaret eden ve zaviyesinde konaklayan İbn Battuta, orada misafir iken aşure günü için büyük bir ziyafetten sonra Kur'an okunduktan sonra vaaz verilip sema yapıldığını, zaviyede vaizlik yapan Mecdüddin'in vaazından etkilendiğini ve vefat eden bir dervişin de cenazesine katıldığını ifade eder. XVI.-XVIII. yüzyıllarda faal olan Ahi Şemseddin Zaviyesi, zamanla metrûk bir hale geldi ve XIX. yüzyılın ortalarında yıkıldı. Zaviyenin yeri kasap esnafının koyunlarının taksim edildiği yer haline geldi. Daha sonra zaviyenin yerine, Bursa Belediyesi'nin XIX. ve XX. yüzyılın başlarında temizlik işlerinde kullandığı at arabaları ve atlar için ahırlar inşa edildi. Bir süre sonra yerinin Ali Paşa vakfına ait olduğu, vakfın mütevellisi tarafından ispatlanınca mütevelliye devredildi. Böylece zikredilen ahırlar mütevelliden kiralandı ve ahır olarak kullanılmaya devam edildi.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH,* 2/1; *EV.MKT.CHT,*, 24/135; *EV.MKT.CHT,*, 581/195; 656/22; *EV.MKT.CHT,*, 656/25; 671/260; *VGM*A, 234/219; 270/94;1771/27; BŞS, 3436/80; 4258/1; İbn Battuta, *Seyahatname*, I, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2000, s. 428-430; Emirzâde İsmail Beliğ, *Tarih-i Burusa*, Bursa 1302, s. 151, 159; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972, s. 106; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yadigâr-ı Şemsi*, I-II, (haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy), Bursa 1997, s. 467-469; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 2012, s. 38-39.

Barış SARIKÖSE

AHİ ŞEMSEDDİN ZAVİYESİ
(ULUBORLU)

Isparta'ya bağlı Uluborlu kasabasının merkezindedir. Bir mescidle birlikte anılan zaviye ile ilgili ilk kayıtlara II. Bayezid döneminden itibaren rastlanır. Bu dönemdeki kayıtlar, zaviye ve mescidin daha önceki tarihlerde kurulduğunu gösterir. II. Bayezid döneminde zaviyenin şeyhliğine Ahi Muhyiddin ve Ahi Mehmed birlikte tasarruf etmekteydi. Ancak bu şeyhlerden Ahi Mehmed'in devamlı zaviye haricinde bulunmasından ve görevini ihmal etmesinden dolayı Uluborlu kadısının arzıyla görevi diğer Ahi Muhyiddin'e verildi. 1570-71 tarihinde Ahi Bahaeddin adıyla da anılan zaviyenin şeyhliği Ahi Turahan b. Ahi Lütfi üzerindeydi. Bu bağlamda zamanla mescid de Ahi Bahaeddin Camii adıyla bilinmeye başladı. XX. yüzyıl başlarına kadar faal olan zaviye ve mescid, 1911 yılında çıkan yangında tamamen yanması üzerine yeniden inşa edildi. Zaviyenin türbesinde zaviye şeyhlerine ve yakınlarına ait sandukalar yer almaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 42; nr. 22417, s. 36; *EV.EMH*, nr. 101; *EV.MH*, nr. 1499/11; TKGMA, *TD,* nr. 566, s. 102; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara, 1993, s. 275; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Isparta 2012, s. 102–104, 136, 142-143, 146, 160; Neşet Köse, "Uluborlu Kitabeleri", Ün, sy. 13, II, Nisan 1935, s. 174-177; M. Sadık Akdemir, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Uluborlu'daki Vakıf Hizmetleri", *Arayışlar*, Yıl 7, sy. 13, Isparta, 2005, s. 116-117; Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, I-II, (yay. Suat Seren), İstanbul 1983, s. 96-97.

Behset KARACA

AHİ ŞERAFEDDİN
(ö. 1350-51)

Ankara'nın önde gelen Ahilerindendi. Ahi Sinan Şecerenamesi'nde ismi Ahi Şerafeddin Hace Osman olarak geçer. Vefatına kadar Ahilerin reisliğini uhdesinde bulundurdu. Emîr Eretna'nın naibi olduğu anlaşılan Ahi Şerafeddin, Gazan Han'ın baş müşaviri Alâüddevle Simnânî'nin (ö. 734 / 1333) talebesi idi. 751'de (1350-51)Ankara'da vefat eden Ahi Şerafeddin, yörede zengin vakıfları bulunan eserler yaptırdı. Bunlardan kendi adıyla anılan zaviye günümüze ulaşmazken, cami ve türbesi hâlen ayaktadır. Ahi Şerafeddin Camii'nin inşası, babası zamanında (1290) tamamlandı. Kabri, söz konusu cami bitişiğindeki türbededir. Türbe, vefatından önce 731 (1330) yılında yaptırıldı.

KAYNAKÇA:

Ahi Sinan Türkçe Şecerenâmesi, (Kırşehir İl Kültür Müdürlüğü), satır: 66-67; Şeyh Alaüddevle Simnanî, *Fütüvvetnâme,* Veliyüddin Efendi Ktp., nr. 1796, 170b-174a; Said Nefisî, *Tarih-i Nazm u Nesr*, II, Tahran 1922, s. 733; Muallim Cevdet, *Zeylun Ala Fasli "el- Ahiyyet el-Fityan" et-Türkiyye fi Kitabi'r-rıhleti İbni Battuta*, İstanbul 1932, s. 265; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I-V, İstanbul 1922, s. 550-551; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 13; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları, AÜDTCF*, İstanbul 1971, s. 11-113; Ahmed Tevhid, "Ankara'da Ahiler Hükümeti", *TOEM*, Cüz 19 (1329), s. 1200-1204.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ ŞERAFEDDİN CAMİİ

Ankara Kalesi'nin güneyinde Atpazarı semtinde Can sokağındadır. XIII. yüzyılın sonlarında Ahi Hüsameddin ve Ahi Kemaleddin tarafından yaptırıldığı ileri sürülür. Bu görüşün kaynağı, caminin minberindeki Arapça kitâbedeki Keykavusoğlu Sultan Ebu'l-Feth Mesud ve Emîr Seyfeddin ibareleri ile kitâbedeki 689 tarihidir. Ancak Ahi Hüsameddin'in Ahi Şerafeddin'in babası olması ve ilk dönem Osmanlı belgelerine cami vakfı ile ilgili kayıtların yansımaması sebebiyle cami müştemilatının 1463 tarihinden sonra da yapıldığını düşünmek mümkündür. 1530'da Ahi Şerafeddin Camii vakfını oluşturan gelirler arasında Çubuk kazasında dört köy vardı. Bu köylerin toplam geliri 17.609 akçe idi. 1260'da (1846) Ahi Şerafeddin vakfı mütevelliliği, Hacı Ali Ağa b. Osman üzerindeydi. Çocuğu olmadığı için vefatından sonra vakıf aile hissedarları tarafında idare edildi. 1281 (1866) ve 1282 (1867) yıllarında Ahi Şerafeddin Camii ve Tekkesi vakfı mütevelliliği, Bekir Ağa'nın uhdesinde idi. 1281 (1866) yılına ait icar ve aşar gelirinin toplamı

Ahi Şerafeddin Camii

24.710 kuruştu. İmamet, hitabet, müezzin ve kayyum maaşları ile tekke tamiratı için 17.203 kuruş harcanmıştı.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 224, s. 172; VGMA, nr. 1954/46; nr. 1954/45; nr. 1976/11; nr. 2474/33; nr. 1970/7; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 368; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S.Erşahin-H.Çınar), Ankara 1996, s. 48; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 200; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 86; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 65-67.

H. Mustafa ERAVCI

Mimarisi: Dışındaki haziresi ve türbesiyle beraber küçük bir manzume oluşturan eserin evvelce önünde ve etrafında çok sayıda arslan heykelinin bulunması, ayrıca yine türbe duvarında bir arslan heykelinin yer almasından dolayı halk arasında Arslanhane Camisi olarak anılmış, kaynaklarda da genellikle bu isimle yazılmıştır. Ahilere ait olan eserin yapılış tarihiyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu bağlamda minber üzerindeki kitâbeyi esas alarak yapının 1289-1290 tarihinde inşa edildiğini ileri sürenler olduğu gibi, batı kapısındaki kitâbeden yola çıkarak XIII. yüzyılın başlarında inşa edildiğini iddia edenler de vardır.

Kaynağı Orta Asya cami geleneğine dayanan eser, Müslüman Türklerin dünyada ilk defa Hiyve, Obırdan, Kurut gibi Türkistan yöresinde inşa ettikleri ahşap direkli ve ahşap tavanlı camilerin Anadolu'daki en önemli temsilcilerindendir. Yapı, kuzey güney yönünde dikdörtgen bir mekâna oturmakta,

Ahi Şerafeddin Camii mihrabı

derinlemesine yönelen bazilikal planlı camiler grubu arasında yer almaktadır.

Caminin kuzey, doğu ve batısında üç kapısı bulunmaktadır. Diğerlerinden daha büyük ve anıtsal olan kuzeydeki taç kapı beyaz mermerdendir. Orta eksene göre biraz daha doğuya kaymış olan kapının cephesi duvardan öne doğru taşıntı yapmaktadır. Doğudaki basık kemerli kapı çok sadededir. Duvardan içeri doğru hafif girinti yapan açıklığın etrafı, üst ve yanlardan tuğladan örülmüş düz yüzeyli silmelerle kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Caminin batı kapısı doğudakinden daha gösterişlidir. Basık kemerli kapı açıklığı dikdörtgen çerçeveli sivri kemerli derin bir niş içine alınmış, kemerin yüzeyine tuğlaların arasına türkuaz çini mozaiklerle, lacivert üstüne sarı, beyaz ve türkuazla renklendirilmiş rumi-palmet motifli parçalar yerleştirilmiştir. Kemerin sağ (güney) tarafında yukarıda sözü edilen kitâbe yer almaktadır.

Minare, kuzeydeki taç kapının doğusuna bitişik olup, kare prizmal kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Duvarın üstüne kadar yükselen kaidesi kesme taşla kaplanmış, üst tarafı ise tamamen tuğladan örülmüştür. Kaidedeki taşlar arasında yer yer şpolyen malzemeye yer verilmiştir. Kapısı, taç kapı giriş boşluğuna açılan minarenin şerefe korkuluğundan itibaren üst tarafı yenilenmiştir.

Kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı iç mekân mihrap duvarına dik olarak yerleştirilen ahşap silindirik sütunlar ve bunların arasına atılan köşeli kalın ana kirişlerle beş sahına ayrılmış, orta sahın, yanlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Her sahında altışar adet olmak üzere yukarı doğru hafif incelerek yükselen toplam 24 sütun Roma dönemine ait mermer başlıklarla taçlanmıştır. Harimin kuzey tarafında kadınlar mahfili, doğu tarafında müezzin mahfili yer almaktadır. Caminin özellikle dikkati çeken en zengin ve gösterişli elemanları mihrabı ile minberidir. Mihrap, alçı ve çiniyle meydana getirilen Selçuklu döneminin nadide örneklerindendir. Dikdörtgen bir niş şeklinde kıble duvarına oyulan ve etrafını kuşatan süsleme bordürleriyle 3,50X5,60 m ölçüsünde dikdörtgen bir kütle oluşturarak tavana kadar yükselen cephesiyle dikkati çekmekte ve duvardan iç mekâna doğru 18 cm çıkıntı yapmaktadır. Dikdörtgen mihrap nişinin genişliği 1,40 m, derinliği 0,57 m olup, kademe kademe yükselen kavsarası üstteki tepelikte tamamlanan beş mukarnas sırasıyla dolgulanmıştır. Alttan bir yazı kuşağı ile niş derinliğinden ayrılan bu kavsaradaki mukarnas yuvalarının içlerinde türkuaz ve mor renkli çinilerden kesilmiş üçgen, yıldız, kare, daire şeklinde mozaik parçacıklar bir araya gelerek tekrarlayan geometrik kompozisyonlar oluştururlar. Yatay dikdörtgen yazı kuşağına, bitkisel zemin üstüne patlıcan moru çinilerle Kur'an'dan Âl-i İmran Sûresi'nin 18. ve 19. ayetleri yazılmış, zemini dolduran rumi ve palmetlerde türkuaz çini mozaik kullanılmıştır.

Arslanhane Camii'nin mihrabı kaliteli çini mozaik işçiliği ile alçı kabartma süslemenin birlikte değerlendirildiği ilk Anadolu örneği olarak dikkati çeker. Alçı kabartmalar İran'da XII. yüzyıl sonu ve XIII. yüzyıl başlarında Büyük Selçuklu dönemi alçı işçiliğinin özelliklerini yansıtır.

Minber, ceviz ağacından yapılmış orta boy örneklerdendir. Selçuklu minberlerinin günümüze sağlam gelebilen en önemli numunelerinden olan eserin sadece şerefe ve külahı yenilenmiştir. Yan aynalıklar ve şerefe altı taklit kündekâri tekniği ile yapılmıştır. Minber korkuluğu çatma tekniği ile geometrik bir kafes oluşturmaktadır. Yatay, dikey ve çapraz eksenlerde düz ve kırık çizgilerle zikzakların kesişmesiyle oluşan yıldız ve çokgenler dıştan bitkisel süs kuşağı ile çerçevelenmiş, ortadan da kitâbeli birer gergi ile bölünmüştür. Mihrap tarafındaki minber korkuluğunun ortasındaki gergi üzerinde "Ümmet günahkardır ve Allah affedici, esirgeyicidir" ibaresi, korkuluğun diğer tarafındaki gergide ise usta adı " Dülger Ebubekir oğlu Mehmed yaptı" yazılıdır.

Minberin kapı kemeri dilimli olup, üzerinde kanatları mevcut değildir, nerede olduğu da bilinmemektedir. Yanlardaki zarif ahşap sütunceler balık pulu şeklinde kabartmalarla süslenmiştir. Kapının iki yanını kuşatarak yukarıya doğru minber tacına kadar yükselen kare kesitli sövelerin ön yüzleri ritmik hareketlerle karşılıklı genişleyip birleşen "S" kıvrımlı iki bitki dalıyla, bunların içinden geçerek aynı şekilde ilerleyen diğer bitkilerle tezyin edilmiş, bunlar içte palmet dışta rumilere bağlanmıştır. Köşeliklerde

daha zengin ve karmaşık bir nebati süsleme göze çarpmaktadır. Dilimli kemerin tepesindeki bir palmetten çıkarak iç içe helozonik kıvrımlar halinde bütün yüzeye dağılıp kemer ayaklarına kadar inen ince zarif dallar bazan bir palmet veya rumiye sap teşkil ederek yön değiştirirler veya bunlarla tamamlanırlar. Aynalık tablasına iki kitâbe yerleştirilmiştir. Farklı genişlikteki yatay dikdörtgen panolar içinde Selçuklu sülüsüyle yazılmış kabartma kitâbeler palmet, lotus kombinasyonundan oluşan bitkisel bir bordürle birbirinden ayrılmış, aynı kompozisyon üstteki kitâbe ile yüksek kabartmalı ajurlu bitkisel taç arasında tekrarlanmıştır. Birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenen kitâbe metninde Türkçe: "Bu mübarek cami ulu sultan din ve dünyanın gıyası, yardımcısı, memleketler fetheden Keykavusoğlu (II. Keykavus) Mesud-Allah sultanlığını ebedi kılsın-zamanında mahlukatın Allah'ı yüce Tanrı'nın yardımı ile fütüvvet ve mürüvvet sahibi kardeşler tarafından- Allah ömürlerini uzun eylesin- 689 (1289-1290) yılı aylarında Allah için hulus-i niyetle ve onun rızâsını isteyerek yapıldı. Allah onların hayırlı işlerini kabul buyursun, günahlarından geçsin" yazılıdır.

Burada adı geçen fakat isimleri belirtilmeyen kardeşlerin Ahi Hüsameddin ve Ahi Hasaneddin olduğu kabul edilmiştir, tarih bakımından da uygundur. Bunlar meşhur Ahi Şerafeddin'in babası ve amcası olmaktadır.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, Ankara 1990; aynı yazar, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, s.20-24; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara 1991, s.65-66; Katherina Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsaulen Moscheen in Kleinasien" *Aus der welt der Islamischen Kunts*. Berlin 1959, s.64-69; aynı yazar, "Der Minbar der Arslanhane Moschee in Ankara", *Anatolia (Anadolu) I*. Ankara 1956, s. 71-75; aynı yazar, *Türkische Keramik*, Ankara 1957; Paul Wittek, "Zur Geschichte Angoras in Mittelalter", *Festschiift für Georg Jakob zumsiebzingesten Geburtstag*. Ieipzig 1932, s.344; Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD,* IV, Ankara 1962, s. 51-52; Bahaeddin Ögel, "Selçuklu Devri Ahşap İşçiliği Hakkında Notlar, *Sanat Tarihi Yıllığı*, sy. 1, Ankara 1964-1965, s .211; Zeki Oral, "Ahi Şerafeddin Türbesi ve Sandukası", *Milletler Arası Birinci Türk Tarih Kongresi,* (1959), Ankara 1962, s. 307-309,315; Oluş Arık, " Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia) XI,* Ankara 1969, s. 57-100; Mübarek Galip, *Ankara I, Kabristanlar, Mescidler, Camiler*, İstanbul, 1341 (1925), s.38-49; aynı yazar, *Ankara II Kitabeler*, İstanbul 1928, s.8,9,13,15,16,18,21,48,49; Ergül Uğurlu, "Ankara Kızılbey Camii Minberi", *Türk Etnoğrafya Dergisi,* X, Ankara 1968, s.75-81; Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976, s. 196-198; Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara 2001 s. 18-22; İbrahim Hakkı. Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s.20; Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* I, Ankara 1972, s.342, 343, 345; Ali Osman Uysal, "Ankara Arslanhane Camii Üzerine Bazı Tesbitler", *VII. Milli Selçuklu Kültürü ve Medeniyeti Semineri*, Konya 1998, s. 207-226.

Yaşar ERDEMİR

AHİ ŞERAFEDDİN ŞECERENAMESİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Ahi Şerafeddin şeceresi, Arapça uzunca aharlı bir kâğıt üzerine yazılmıştır. Yazılış tarihi bilinmemekle beraber nesih hat ile yazılan şecere muhtemelen XIX. yüzyılda yazılmış olmalıdır. Şecere yazılış tekniği olarak birçok bölümden oluşmaktadır. Bütün klasik eserlerde olduğu gibi şecerename, Allah'a hamd ve sena ile Peygambere ve ashabına salat ve selamla başlamaktadır. Daha sonra Hz. Peygamberin ceddi ve Resul'ün sıfatları ile savaşları üzerinde durulmaktadır. Özellikle bu bölümde Peygamberin sıfatları ve savaşlar ile fütüvvet ehli arasında bağ kurulmaktadır. Daha sonraki bölümde silsile bağlamında Hz. Peygamberin eşleri ve çocukları üzerinde durularak, her birisi ile sıhriyet bağını oluşturan şema çıkartılır. Haza ile başlayan diğer bir bölümde Hulefa-i Raşidin dönemi ayrı ayrı işlenip Hz. Ali'nin dönemi üzerine vurgu yapılır. Ayrıca bu bölümle bağlantılı olarak Hz. Ali ve oğulları Hüseyin ve Şehit Hasan'nın erdemleri üzerinde durulur. Bu süreçle ilgili olarak bu İslam önderleri üzerinden Ahi felsefesinin dayanmış olduğu değerler ortaya çıkar. Bunlardan biri de Hz Ali'ye atfedilen "Fütüvvet üç şeydir: Zenginlikte alçak gönüllü olmak, güçlükte affetmek ve karşılıksız yardım etmektir". Bundan sonra bütün Oniki İmam isimleri zikredilir ve bunların erdemleri ile Ahi değerleri arasında bağ inşa edilir. Özellikle bu bölümde Oniki İmam'ın her birinin evlatları ile ilgili bilgi verilir. Buraya kadar olan kayıtlardan Ahi şeceresi ile şia ve birçok sûfî hareketi şecerelerinin aynı minvalde özellikler taşıdığı görülür. En son bölümde ise Ahi Şerafeddin'den Onikinci imama kadar atalarının ismi yazılıdır.

Genel olarak bütün şecerenamelerde olduğu gibi bu şecerede de efsanevî bilgiler bulunur. Bütün dinî hareketlere benzer bir şekilde Ahi Şerafeddin ailesi de kökenlerini Hz. Peygambere bağlamayı amaçlar. Ancak bu şecereler özellikle sonraki dönem atalarının ortaya konması noktasında önemlidir. Ahi Hüsameddin'in oğlunun Mehmed, dedelerinin Seydi Şemseddin Ahi Yusuf ve daha büyük babasının Ahi İshak olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Ahi Şerafeddin'den dört nesil öncesi Ahi kimliğinin bu ailede şekil kazandığı anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:
VGMA, *Ahi Şerafeddin Şeceresi*.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ŞERAFEDDİN TÜRBESİ
(ANKARA)

Ahi Şerafeddin zaviyesinin kuzey tarafında bulunmaktadır. Asıl Adı Mehmed olan Ahi Şerafeddin'in zaviyeyi 1331 tarihinde inşa ettirdiği düşünülürse, Ahi Şerafeddin'in vefatı ile merkadinin oluşumu da

Ahi Şerafeddin Türbesi

bu tarihten sonra olmalıdır. Nitekim 1530 yılı tahririnde "Ahi Şerafeddin mezarı" ibaresi, henüz merkadin türbe haline dönüşmediğini, ancak merkadin özgün olduğunu gösterir. Nitekim Kafir yerinde bir bostanı ve dört kıta zemin vakıf geliri, altı hafızın günde bir cüz okuması şartı ile merkada tahsis edilmişti. Diğer yandan bugün türbede sandukası bulunan dört kişiden biri, 1890 yılında vefat eden Nakşibendi Şeyhi Hacı Seyyid Ahmed Şerif'e ait mezardır. Bu durum türbenin bu tarihten sonra oluştuğuna delalettir.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s.368; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s. 48; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 200; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.86; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 65-67.

H.Mustafa ERAVCI

Mimarisi: Eser, kare planlı, kübik gövde üstünde sekizgen tambur ve sekizgen piramidal külahlı türbeler grubundandır. Çevresinin zamanla dolması nedeniyle zemini bir hayli çukurda kalan yapının etrafı boşaltılarak temizlenmiş ve bir ihata duvarıyla kuşatılarak korumaya alınmıştır. Restorasyon çalışmaları devam eden türbenin iki kademeli gövdesi, altta çeşitli boy ve renkte taşlarla, üstte ise küçük taş ve tuğla sıralarıyla örülmüştür. Taş malzeme arasında bol miktarda devşirme malzemenin kullanıldığı izlenebilmektedir. Kahverengi taşların arasına serpiştirilen beyaz blok taşlara güney ve batıda daha fazla yer verilerek cephelere hareket kazandırılmıştır. Batıda hazinesi, güneyde ise zaviye bulunan türbenin kapısı kuzeye açılmaktadır.

Kuzeydeki sivri kemerli kapının etrafı üst ve yanlardan yivli oluklu silmeli bir çerçeve içine alınmış, malzeme olarak da monoblok beyaz mermer kullanılmıştır. Girişin bulunduğu bu cephe, kapının üstüne gelecek şekilde taştan enine bir silme ile bölünmüştür. Türbenin kare planlı kübik alt gövdesine doğu, batı ve güneyden birer büyük pencere açılmıştır. Düz ve profilli çerçevelerde beyaz mermer kullanılmış, güney pencerenin üst tarafına ise kitâbe konmuştur. Duvardan hafif girintili bir niş içine yerleştirilen 45x60 cm ebadındaki dört satırlık mermer kitâbede Arapça sülüs yazıyla Ahi Şerafeddin'in 730 (1330) yılında türbeyi babası Ahi Hüsameddin için yaptırdığı yazılıdır.

Türbenin içi sıva ile kaplanmış olsa da sıvaların döküldüğü yerlerde trompların ve kemerlerin de külah gibi tuğladan yapıldığı belli olmaktadır. Tabanı altıgen taşlarla kaplı olan yapıda kareden poligona geçiş köşe tromplarıyla sağlanmış, bunların arasına gelecek şekilde dört duvara sivri kemerli birer sağır niş açılmıştır. Yukarıdaki kasnağı zikzaklar şeklinde dolaşan bir kuşağın üzerinde pencerelerle, daha yukarıda üçgen frizi ve üstünde irice mukarnas yuvalarına benzeyen yan yana aralıklarla sıralanmış nişler frizi ile onaltıgen plana geçilmiştir. Bunun üzerine kubbe değil onaltıgen külah oturmaktadır. Piramidin yüzlerinde damla motifi biçiminde birer oluk bulunmakta ve nervürlü bir görünüm sağlamaktadır. Kareden onaltıya geçiş ustalıklı bir biçimde tromplar, köşe üçgenleri ve ufak nişlerin yardımıyla sağlanmış olan türbede içten kubbeye yer verilmeyip, sadece külahla örtülmesi, Kayseri Gevher Nesibe Türbesi'nden sonra karşılaşılan ikinci uygulamadır.

Türbenin içinde yedi kabir bulunmaktadır. Bunlardan birisi Ahi Hüsameddin'in, diğeri 751'de (1351) vefat eden oğlu Ahi Şerafeddin Mehmed'indir. İkisinde yatan Ahi Hüseyin'in kızı Ayşe Hatun (ö. 833 / 1430) ile Ahi Şerafeddin'in kızı Devlet Hatun (ö. 763 / 1361-1362)'dur. Diğer üç sandukanın Ahi Hüsameddin soyundan gelenlere ait olduğu düşünülmektedir.

Ahi Şerafeddin'in sandukası

Başında Ahilik serpuşu bulunan girişin sağındaki alçı tezyinatlı büyük sanduka Ahi Hüsameddin'e aittir. Sahibi belli olmayan diğer sanduka da yine alçı tezyinatlı olup üzerine Kelime-i Tevhid kabartılmıştır. Ayşe ve Devlet Hatunların sandukaları mermerdendir. İki sanduka mavi renkli altıgen plaka çinilerle kaplanmış, Ahi Şerafeddin'in sandukası ise ahşaptan yapılmıştır. Bugün sadece sanduka eteği yerinde duran ceviz ağacından işlenmiş bu sanduka, Türk ahşap işçiliğinin nadide örneklerindendir. Üzerinde Ahi Şerafeddin'in 751'de (1350-51) Recep ayının 28. Cuma günü vefat ettiği, sandukaların da Mahmudoğlu Nakkaş Abdullah tarafından yapıldığı yazılıdır. Form olarak şimdiye kadar hiçbir sandukada görülmeyen piramidal yarım kümbet formundaki baş şahidesi ile zengin bitkisel bezemesinin yanında, yüzeyine Ayete'l-Kürsi ve başka ayetlerin işlendiği bu eser, 1933 yılında türbeden alınarak Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, s.111-113; Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I,* Ankara 1972, s.343-345; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s.21-234; İnci Arslanoğlu, *Ankara Türbeleri*, Ankara 1967; Zeki Oral, "Ahi Şerafeddin Türbesi ve Sandukaları", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi* (Ankara 1959), Ankara 1962, s.307-315; Mübarek Galip, *Ankara Mescidleri ve Camileri*, İstanbul 1928, s.134-139; aynı yazar, *Ankara 2. Kitabeler*, Ankara 1948, s.13-21; Paul Wittek, *Die Islamıschen Inschriften von Angora*, Türkische Post, 25 Mai 1929; Bahaeddin Ögel, "Selçuklu Devri Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", *Yıllık Araştırmalar Dergisi I*, Ankara 1957; Oluş Arık, " Erken Devir Türk Anadolu Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia),* S. 11 (1967), Ankara 1969, s. 76.

Yaşar ERDEMİR

AHİ ŞERAFEDDİN ZAVİYESİ

Ankara şehrinin merkezinde Ahi Şerafeddin Camii'nin kuzey doğusundadır. Batı duvarında Roma döneminden kalma arslan heykelli taştan dolayı halk arasında Arslanhane olarak da anılır. Ahi Şerafeddin'in asıl künyesi "Mehmed bin Ahi Hüsam"dır. Zaviyenin Arapça yazılı kitâbesindeki bilgilere göre, zaviye Hüsameddinoğlu Mehmed tarafından 1331 tarihinde yaptırıldı. Zengin vakıf gelirlerine sahip olan Ahi Şerafeddin vakfıyesi, Osmanlılar zamanında yenilendi. Nitekim 1463 tarihli Osmanlı tahrir kayıtlarında zaviyenin vakfı gelirleri dükkân ve değirmen icarlarından oluşmaktaydı. 1530 yılında vakıf geliri, Uzunoluk Değirmeni, yarım hissesinden, Celep Kapanı'ndaki dükkânlar ve Delü Ömer Bahçesi'nin yarım hissesinden, İspençe-i Ermeniyan hasılatından, Ankara Başhanesi ve değirmen ile Murtazaabad kazasındaki Çoğlu köyü arazi gelirlerinden toplam 8203 akçe idi. 1571 yılındaki vakıf geliri, ilave bazı gelirlerle 13.733 akçeye yükselmişti. Bu dönemde vakfın mutasarrıfı Seydi Ali Paşaoğulları ile Seydi Hüseyinoğulları idi. 1282 (1867) yılında zaviyenin aşar ve icardan oluşan vakıf geliri 24.610 kuruştu. Camide görevli imamet, hitabet ve müezzin ile kayyum maaşlarından başka bu dönemde tekke tamiratı için 17.203 kuruş harcanmıştı. Sonraki dönemde zaviye bir dönüşüm sürecine girmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, EV, nr. 1224, s. 172; VGMA, nr. 1954/46; nr. 1954/45; nr. 1976/11; nr. 2474/33; nr.1970/7; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 364, 366, 378, 388; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 190, s. 205; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri*, Ankara 2011 s. 118-19.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ŞEREF

XV. yüzyılda Karaman kazasında yaşadı. 1530 tarihli tahrirde timar ve zeamet olarak tahsis edilen yerleşim birimleri içinde Ahi Şeref Mezrası adlı birimin, Ahi Şeref tarafından kurulduğu veya işletildiği anlaşılıyor. Bu tarihte mezranın hasılatı 1500 akçe idi. Ahi Şeref'in timar sahibi olması, onun Ahiliğin seyfiye koluna mensup olduğunu göstermektedir. Ahi Şeref'in vefatından sonra mezrası çocukları tarafından işletilmekteydi.

KAYNAKÇA:

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1996, s.11.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ŞERİF HÜSEYİN

Eretnaoğulları döneminde (1327-1352) yaşadı. İbn Battuta'nın Aksaray'a geldiği sırada Eretna Bey'in vekili ve şehrin hâkimi olan, evinde İbn Battuta'yı misafir eden ve kendisine bağlı kalabalık bir Ahi topluluğu bulunan Ahi Şerif Hüseyi'in hayatı ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 414-415; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar,* II, Ankara 1991, s. 15; Kemal Göde, "Eratnalılar Devri (1327-1381)'nde Anadolu'da Ahilik", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara 1996, s. 69.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ŞERİF HÜSEYİN ZAVİYESİ

Osmanlı dönemi öncesinde Aksaray şehir merkezinde kurulan zaviyelerden biriydi. İbn Battuta'nın 1331'de şehri ziyaret ettiği esnada faal olan zaviyenin günümüze ulaşmadığı anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, s. 325; Muallim Cevdet, İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008.

Doğan YÖRÜK

AHİ ŞEYH HASAN ZAVİYESİ

Konya vilayetinde Kıreli kazasına bağlı Hasan Şeyh köyünde tesis edilmişti. Muhtemelen XV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında kuruldu. Zaviyeyle ilgili 1483 tarihli ilk kayıtta Ahi zaviyesi olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildi. Ancak Hurufat Defteri'nde Ahi Şeyh Tekkesi olarak geçmesi, bir Ahi zaviyesi olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Zaviyenin vakıfları arasında 1483'te bir çiftlik yeri vardı. Şevval 1113'te (Ağustos 1721) zaviyeye ait iki çiftlik mezranın öşrü, Ahi Şeyh Hasan Zaviyesi'ne vakfedilmişti. Bu durum XV. yüzyıldan sonra vakıflarında artış olduğunu gösterir. XX. yüzyılda faal olmadığı anlaşılan zaviyenin, zamanla metrûk bir hale geldiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1116, 19b; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 125; Halis Akıncı, *Osmanlı Döneminde Kıreli Kazası/Hüyük İlçesi ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Konya 2010, s. 128-129.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ ŞEYH TEKKESİ
(bk. AHİ ŞEYH HASAN ZAVİYESİ)

AHİ ŞEYH ZAVİYESİ

Çorum sancağı dahilinde tesis edilen bu zaviye, Ahi Osman Zaviyesi adı ile de bilinmekteydi. Zaviyeye adını veren Ahi Osman'ın, Ahi Menteş'in evlatlarından olduğu anlaşılıyor. 1530'da Çorum merkeze bağlı Yeni mezrası, zaviyenin vakıfları arasında yer almaktaydı. Zaviyenin daha sonraki süreciyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1997, s.394

H.Mustafa ERAVCI

AHİ ŞORBA TÜRBESİ

Kastamonu'da şehir merkezinde, Beyçelebi mahallesi, Hacıdede sokak nr. 23 adresinde kayıtlı olan türbe, orijinalliğini tamamen kaybetmiş olup, yakın zamanda hayır sahipleri tarafından betonla yeniden yapılmıştır. Türbenin sokağa bakan ön cephesi tuğla şeklinde yatay sıralı muntazam taşlarla örülmüş, diğer tarafları derme çatma malzemeyle inşa edilmiştir. Güney tarafından evlere bitişik olan yapının üzeri kırma çatı ile örtülerek oluklu saçla kaplanmıştır. Sokağa açılan ön cephedeki dikdörtgen kapısı ile penceresi son derece sade ve basit tutulmuştur.

Türbenin içinde kıble istikametinde yan yana sıralanan üç adet ahşap sandukanın sanat tarihi açısından önemi bulunmamaktadır. Yakın zamanda konmuş sembolik sandukaların kime ait olduğu kesinlik ka-

zanmasa da bunlardan birsinin türbeye adını veren yöredeki Ahi teşkilatının kurucusu ve liderlerinden Ahi Şorba adlı bir Kâdirî şeyhine ait olduğu kabul edilmekte; bu şeyhin aynı zamanda bir de zaviyesinin olduğu bilinmektedir. Türbede bulunan Gökmenoğlu Hacı Mehmed Ağa tarafından vakfedilmiş bakır şamdan üzerindeki yazıdan 1293 (1876) yılında zaviyenin sağlam ve faal durumda olduğu anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde zaviyede şeyh olan Muhyiddin Efendi'nin nüfuzunun bir hayli fazla olması, sandukalardan birsinin buna ait olduğu hususunda tahmin oluşturmaktadır. Türbede bulunan üçüncü sandukanın kime ait olduğu belli değildir.

KAYNAKÇA:

Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları*, Kastamonu 1340; Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, İstanbul 1935; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler,* Ankara 2012, s.241-242.

Yaşar ERDEMİR

AHİ ŞORBA ZAVİYESİ

Kastamonu'da Çobanoğulları dönemine ait olan bu zaviye, kaynaklarda Şorbe, Şorve, Şorba ve Ahi Çorbazâde Zaviyesi olarak da geçer. Ahi Şorba ile ilgili bilinenler, XIV. yüzyılın başında düzenlenen bir vakfiye ve bu vakfiyede geçen zaviye, zaviyeye vakfolunan yerler ve gelirlerin nereye harcanacağı bilgisinden ibarettir. 703 (1303) tarihinde düzenlenen vakfiyeyi Kastamonu kadısı Mehmed bin Abdülaziz onaylamıştır. Küpçüğez mahallesinde bulunan zaviyeye Şeyh Ahi Şorba, Kuzyaka'ya bağlı Kızılcaviran köyünün gelirini vakfetmiş ve elde edilen gelirden zaviyede ikamet edenlerle gelip geçen yolcu ve fukaranın iaşesinin sağlanmasını şart koşmuştur. Şorba adı, zaviye sahibinin gelip geçenlere ve fukaraya çorba ikram etmesiyle ilgili olabilir. Ancak Ahi unvanı, aynı zamanda onun bir meslek erbabı olduğunu düşündürür. İbn Battuta'nın Kastamonu'ya geldiğinde "sağır bir şeyhin zaviyesi" olarak belirttiği zaviye muhtemelen bu zaviye olmalıdır. Osmanlı döneminde faal bir durumda olan zaviyenin 1231'de (1815) zaviyedârlık görevini Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdullah yürütmekteydi. 1257 (1841-42) yılında vakfın mütevelliliği evlâd-ı vâkıfdan Esseyyid Ahi bin Ebubekir Halife; 1290 (1873-1874) yılında vakıf mutasarrıflığı Halil ve Mehmed üzerinde idi. Bu son tarihteki gelir 3150 kuruştu.

Bugün zaviye ile ilgili bir yapıya rastlanmamasına rağmen Şeyh Ahi Şorba Türbesi, hâlen Bey Çelebi mahallesi Hacı Dede sokakta mevcuttur.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MH.* nr. 1212/216, 1357/312, 1369/141, 1473/60, 1773/48; *EV. ZMT*. nr. 46/15, 164/102; *TD,* nr. 438, s. 599; nr. 456, s. 23-24; TKGMA, *TD,* nr. 554, 16a-16b; *KAŞS*. nr. 16/s. 12; *KAŞS,* nr. 1/s.109; VGMA, nr. 591, s. 12, sıra 16; nr. 1766, s. 355-356; İbn Battuta, *Seyahatname*, (yay. Mümin Çevik), İstanbul 1993, s. 218; Fazıl Çifci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s. 194; Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 86, 112-113, 354.

Ahmet KANKAL

AHİ ŞORBA ZAVİYESİ VAKFİYESİ

Kastamonu'da Şeyh Şorba tarafından evâsıt-ı Rebiülevvel 703'te (23 Ekim-1 Kasım 1303) tanzim ve tescil edilmiştir. Sureti VGMA, nr. 591, s. 12, sıra 16'da kayıtlıdır.

Vakfiyenin başında Allah'a hamd edildikten sonra Hz. Muhammed'e ve yüce ailesine salat ve selama yer verilmiştir. Bunun arkasından vâkıf Şeyh Şorba'nın Allah'ın rızâsını umarak vakfı kurduğuna, bunun için kendi mülkünü vakfettiğine vurgu yapılmıştır. Şeyh Şorba'nın vakfettiği gayrimenkuller şöyle sıralanmıştır: Kastamonu'da Hisarcık ve Değirmençayırı; Kozyaka nahiyesinde Seyreklik, yine Kastamonu'da Göl nam mahalle tabi Karasu nahiyesinde Terkeşe/Çiftlik mevzii; Kastamonu'da zaviyenin bulunduğu köydeki bahçe, yine Kastamonu'daki bir diğer bahçe; Kızılcaviran olarak bilinen mevzideki dağ ve odunluk mahallinin tamamı.

Vâkıf, kıyamete kadar yukarıda adları verilen gayrimenkullerin vakıf olarak muhafaza edilmesini, bunun için alınıp satılamayacağını, hibe edilemeyeceğini, rehin ve miras bırakılamayacağını şartları arasına koymuştur. Buna karşılık vakfın gelirlerini artırmak için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Elde edilen gelir öncelikle sahip olunan vakıf malın imarına ve devamlılığının sağlanmasına; bundan sonra artan gelir, zaviyenin bakım ve onarımına, mütevellinin ücreti ile zaviyeye gelip giden, orada ikamet eden fakir ve miskinlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına sarf edilecektir. Vâkıf Şeyh Şorba, vakıftaki görevliler konusuna dair kuralları da belirlemiştir. Buna göre, vakfın tevliyet ve nezareti sağ olduğu sürece kendi üzerinde olacaktır. Ölümünden sonra ise soyundan gelen erkeklerden

Ahi Şorba Zaviyesi Vakfiyesi

dinin emrettiği şeylere en fazla uyana bu iki görev verilecektir. Erkek nesli tamamen sona ererse Kastamonu şehrindeki Müslümanların hâkimi bu görevlere bakacaktır.

Vâkıf, vakfedilen gayrimenkullerin asıllarıyla gelirlerinin değiştirilemeyeceğine, bu tescil işleminden sonra kim ki bu vakfı değiştirirse günahının onun üzerine olacağına vurgu yapmış ve şahitlerin yazılmasıyla sona ermiştir.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ TAKİYYÜDDİN ALİ DOSTÎ
(ö. 734 / 1334)

Kübreviyye tarikatının kollarından Rükniyye'ye mensup Şeyh Alâeddin Simnânî'nin halifesidir. Orta Asyalı olduğu bilinmekle birlikte nerede doğduğu, çocukluğu, eğitim durumu, hayatını nerede sürdürdüğü tam olarak bilinmemektedir. Bazı Kübrevî şeyhlerinin Ahi lâkabını taşımaları, bazılarının fütüvvetnâmeler kaleme alması, tarikatın fütüvvet geleneklerine son derece bağlı, çalışmayı, meslek sahibi olmayı, münzevi hayat sürmeyi tercih eden bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Ahi Takiyyüddin Ali Dostî'nin temsil ettiği Rükniyye kolu içerisinde de yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

Ahi Takiyyüddin Ali Dostî'nin şeyhi Simnânî, sohbetlerinde müridlerine maişetlerini çalışarak kazanmayı söylemiş, çalışmamayı tavsiye eden düşünceyi ağır bir şekilde tenkit etmiştir. Ona göre eğer bir kimsenin özel bir sebebi ve engeli olmadığı halde toprağı işlemekten kaçınıp çalışmazsa, bunu da terk-i dünya ve zühd olarak görürse şeytana uymuş olur. Dünyada işsiz adamdan daha aşağı kimse yoktur (Nefahât, s. 620). Alâeddin Simnânî'nin bu ifadeleri fütüvvet ve ahilik erdemlerine verdiği değeri ve bağlılığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Onun bu yaklaşımı siyasî çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde Orta Asya sahasında, iktisadî yapının temelini oluşturan fütüvvet zümrelerinin refahı yeniden sağlama aracı olarak görmesiyle ilişkili olsa gerektir. Ahi Takiyyüdddin Ali Dostî'nin, Şeyh Simnânî'nin temsil ettiği bu anlayışın takipçilerinden birisi olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Ahi Takiyyüddin Ali'nin en tanınmış müridi Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786 / 1385)'dir. Şeyh Alâeddin Simnânî'nin bir diğer halifesi, Ahi Takiyyüddin Ali Dostî'nin pirdaşı olan ve Mahmud Mezdekânî (ö. 766 / 1365)'den de icazeti olan Seyyid Ali Hemedânî, Ahi Takiyüddin Ali Dostî'den bilhassa tarikat âdâbını öğrenmiştir. Ahi Takiyyüddin Ali, kendisine bir tavsiyede bulunmasını isteyen bu müridine, dünyayı gezip görmesi talimatını vermiş, o da bu talimatı yerine getirerek, Abdurrahman Câmî'nin ifadesiyle "dünyanın meskûn yerlerini tam üç defa dolaşmıştır" (*Nefahât*, s. 621). Zâhirî ve batınî ilimlerde üstad kabul edilen Seyyid Ali Hemedânî, daha sonraki yıllarda Kübreviyye'nin "Hemedâniyye" kolunu kurmuş, Hemedan, Bedahşan ve Keşmir'de yayılmasını sağlamış, *Kitâbu Esrâri'n-Nokta*, *Şerh-i Esmâullah*, *Şerh-i Fusûsü'l-Hikem*, *Şerh-i Kasîde-i Hamziyye-i Fâriziyye* isimlerini taşıyan eserleri kaleme almıştır. Bu eserlerin haricinde, fütüvvetin esaslarından bahsettiği *Risâle-i Fütüvvetnâme* adını taşıyan bir eser kaleme alması, fütüvvet ve Ahilik geleneğinin Ahi Takiyyüddin Ali Dostî'nin bu halifesi tarafından da devam ettirildiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA:

Devletşah, Şair Tezkireleri, (çev. Necati Lugal), İstanbul 2011, s. 325-327; Abdurrahman Câmî, *Nefahhatü'l-Üns (Evliyâ Menâkıbnâmeleri),* (çev. Lâmiî Çelebi; yay. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 620-621; Alî Şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve,* (yay. Kemal Eraslan), İstanbul 1979, s. 280-289; Muzaffer Ozak, *Ziynetü'l-Kulûb,* İstanbul, ts., s. 178; Muhamad İsâ

Waley, "Najm al-Din Kubrâ and the Central Asian School of Sufism (The Kubrawiyyah)", *Islamic Spirituality,* (ed. Seyyed Hossein Nasr), New York 1991, s. 80-104; Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ, Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* İstanbul 2010, s. 172; Hamid Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ (Kübreviyye)", *DİA,* XXXII, 500-506.

Haşim ŞAHİN

AHİ TARİK NURULLAH MERKADİ ZAVİYESİ
(bk. AHİ TARİK ZAVİYESİ)

AHİ TARİK ZAVİYESİ

Ahi Tarik Nurullah Merkadi Zaviyesi adıyla da bilinen zaviye, Konya'nın Ahmed Fakih mahallesinde idi. 15 Zilkade 1085 (12 Şubat 1575) tarihli bir evin satışında sınır olarak gösterilen "Ahi Tarik Vakfı", zaviyenin bulunduğu yer olmalıdır. Ahi Tarik Nurullah'ın kabrinin olduğu bu yer, zaviyenin kurulduğu yere tekabül eder. XVIII. yüzyılda faal bir durumda olan zaviyenin, XIX. yüzyıldaki faaliyeti ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

KŞS, nr. 20, s. 111, 116; *VGM*A, nr. 1109, 14a; nr. 1107, 41b; nr. 1128, 73b; nr. 1111, 1a; Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s. 77, 89, 150, 370.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ TEŞKİLATININ TÜRK TOPLUMUNUN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Adnan Gülerman ve Sevda Taştekil tarafından kaleme alınan ve yayımlanan eser (Ankara 1993), üç bölümden ve toplam 71 sayfan oluşr. 1990 yılında yapılan Ahilik Kültürünü Araştırma Yarışması mansiyon ödülüne sahip olan eserin birinci bölümünde, konunun genel bir takdimi yapıldıktan sonra yazarlar Ahilik kavramı ile daha önce yapılan çalışmaları tekrar bir araya getirirler ve Ahiliğin temel ilkeleri, örgütsel yapısı, toplumsal tabakalar arasında iletişim sağlayıcı, sosyal adaleti geliştirici özelliği üzerinde dururlar. Temel ilkelerde, hümanistlik başta olmak üzere; gençlik, eğitim, askerlik, sosyal hizmetler, ekonomi, kooperatifçilik ve sendikacılık gibi geleneksel ve modern toplumsal olgularla Ahilik arasında bağlar kurulmaya ve Ahiliğin bakış açısı ortaya konmaya çalışılır. Ahiliğin örgüt yapısında, örgütlenme biçimi, merkezi, örgütlenme yerleri, örgütlenmede kullanılan soyut motifler ve inanışlar, ekonomik organizasyonu, yönetim şekli, kurullar, seçimler, üyelik kabulü, törenler, ritüeller ve doğal olarak sistemin sürekliliğini sağlayan denetim ve ceza mekanizmaları hakkında bilgi verilir.

Ahi teşkilatının kuruluşu, gelişimi ve çözülüşünün tartışıldığı ikinci bölümde Ahiliğin tarihi süreci ele alınır. Türklerin Anadolu'da yerleşik hayata geçmelerinin doğal sonucu olarak tarım yanında ticaret ve sanata yer verilmesinin zorunlu halleri üzerinde durulur. Ahi teşkilatının kuruluşunun tarihi kaynaklarda yer almadığının vurgulandığı eserde, Ahiliğin daha çok siyasî bir olgu olarak öne çıktığı ifade edilir. Bir başka nokta Ahiliğin, Alpler ve Gaziler arasında sürekli değişkenlik gösteren bir yapı olarak yer aldığıdır. Bu bölümde dikkati çeken bir başka unsur, kurucu Ahi Evran'ın kişiliğidir. Eser onun, menkıbevi kişiliğini öne çıkarmaktadır. Ayrıca sistemin bozulması üzerinde de durulur.

Üçüncü bölümde Ahi teşkilatının çeşitli fonksiyonları açıklanır. Sosyo- ekonomik işlevin ele alındığı bölümde 32 kolda örgütlenen meslek sahipleri ve sanat erbabının yetiştirilmesi, yetiştirilen kişilerin sadece beceri değil, bilgi ve görgü açısından da nasıl bir fonksiyon icra ettiği üzerinde durulur. Ahilik sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasî ve sosyal bir topluluktur. Ticarî hayatın düzenlenmesinde etkili oldukları gibi, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde, toplumsal dayanışma ile birlikte toplum ahlakının gelişiminde, zaviyelerin ahlak mektebi gibi çalıştığı görülür. Görgü kurallarını, her alanda işleten teşkilat, aynı zaman kültürel yapıyı koruyan unsur olarak göre yapar.

Eserin sonuç ve değerlendirme kısmında, tarihî süreçte el işi üretimin sistemleştiği, Türklerin Ahilikle işbölümü ve organizasyonu gerçekleştirdiği ifade edilir. Otorite, pirlik tarafından temsil edilir. Üretim faktörleri ve diğer oluşumların rasyonel bir tercih olduğu ileri sürülür. Ahilik, meslek eğitimi ile birlikte sosyal değerlerin tutum ve davranışların bireye kazandırılmasında etkilidir. Organizasyon sadece sistem içerisinde değil, dışında yer alan yapıları da korumuştur. Kontrollerle toplumun daha sağlıklı bir hayat sürmesine katkı sağlanır. Düzenleyici, uygulayıcı ve denetleyici unsurlarla, oluşumun sürekliliği sağlanır. Sonuçta Ahilik, rasyonel bir üretim

düzeni, sosyal açıdan örgütleyici ve öğretici, çalışma şartları açısından son derece insancıl ve demokratik esaslara dayalı bir disiplin olarak tanımlanır.

Bünyamin AYHAN

AHİ TESLİM BABA ZAVİYESİ

Manisa'ya bağlı Gördes kazası Bayat köyünde kurulan zaviyenin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Ancak Ahi Bayezid zaviyesinin diğer bir isminin Ahi Baba zaviyesi olarak geçmesi, muhtemelen Bayat köyünün önemli bir kısmının mezkur zaviyeye vakıf olarak tahsis edildiği sonraki dönemde buranın bağımsız bir zaviye olarak ortaya çıktığını gösterir. XVII. veya XVIII. yüzyılda Teslim Baba tarafından ortaya çıkarıldığı muhtemel gözüken zaviye vakfının 6 Nisan 1874'deki mutasarrıfı Kara Müftizâde idi. Zaviyenin geliri 234, gideri ise 199 kuruştu. 1307'de (1892) zaviye vakfının mutasarrıfı ve tekyenişini Abdullah Halife'nin vefat ile bu görevlere Mehmed getirilmişti. Zaviyenin daha sonraki dönemleri ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EVMKT*, nr. 2077; nr. *EVMH*, nr. 1732/177; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999, s.151-200

H. Mustafa ERAVCI

AHİ TEVEKKÜL ZAVİYESİ

Ahi Tevekkül Zaviyesi, Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları, fakat bugün Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içinde Dereleyez bölgesindeki Eleyez köyünün yakınında yer alır. Zaviyenin harabeleri üzerinde 1961 yılında Azerbaycanlı akademisyenler tarafından yapılan bir araştırmada, Ahiliğin özellikle XII.-XIII. yüzyıllarda bu bölgede yayılmaya başlamasından dolayı zaviyenin bu yüzyıllarda inşa edildiği kanaatine varılmıştır. XVI. yüzyılda Ahi önderi ve zaviyenin şeyhi olan Ahi Tevekkül'ün bu bölgede şehit edilmesi ve buraya defnedilemsi sebebiyle Dereleyez bölgesi Ahileri tarafından zaviye Ahi Tevekkül Zaviyesi adıyla bilinmeye başlamıştır. Bu bağlamda XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı arşiv kayıtlarında Eleyez Dağı ve Eleyez mezrasının ismi geçer. Zaviyenin harabeleri üzerinde yapılan araştırmada, zaviyenin içinde Ahi Tevekkül'e ait bir mezar taşının yer aldığı belirtilir. Bu mezar taşının yüksekliği 2,5 metre, eni 1.4 metredir. Mezar taşı üzerinde Yer, Güneş ve Ay'ın sembolü olan 3 daire ve her daire içinde 12 imamın sembolü olan 12 çizgi çizilmiştir. Her iki taraftan mezar taşının kenarında Dereleyez bölgesindeki 9 Türk oymağının sayısını bildiren 9 adet sekizgen yıldız resmedilmiştir. Mezar taşında şehit edilen Ahi Tevekkül'ün ölüm tarihi Muharrem 950 (6 Nisan-5 Mayıs 1543) olarak yazılıdır.

Ahi Tevekkül zaviyesi ve mezarı, uzun bir süre bölgedeki Azerbaycan Türkleri tarafından kutsal mekân olarak görülmüş ve ziyaret edilmiştir. Ancak 1988 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı mesnetsiz toprak iddiaları sonucunda ortaya çıkan savaş sırasında Ermenistan Cumhuriyeti'ndeki tüm Müslümanlar gibi Dereleyez bölgesindeki Azerbaycan Türkleri de kendi yurtlarından zorla göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu arada Ermeniler tarafından Azerbaycan Türklerine ait Ahi Tevekkül Zaviyesi de dahil birçok tarihî anıt tahrip ve yok edilmiştir. Hatta Ahi Tevekkül'ün mezar taşı, bulunduğu yerden kaldırılarak Koşaveng manastırına götürülmüş ve mezar taşının üzerine haç işareti çizilmiştir.

KAYNAKÇA:

Gence-Karabağ Eyaletinin Mufassal Defteri, (yay. Hüsameddin Memmedov / Karamanlı), Bakü 2000, s. 485, 488; İrevan Eyaletinin İcmal Defteri, (yay. Ziya Bünyatov-Hüsameddin Memmedov / Karamanlı), Bakü 1996, s. 57-59, 164, 168; Aziz Alekberli, *Garbî Azerbaycan Abideleri,* Bakü 2007, s. 78;.Mikail Geydarov, *Sosialno-ekonomiçeskiye otnoşeniya i remeslennıye organizasii v gorodakh Azerbaydjana v XIII-XVII vv.,* Bakü 1987, s. 23, 78; Hasan Mirzeyev, *Garbî Azerbaycan'ın Dereleyez Mahali,* Bakü 2004, s. 78, 191; Meşedihanım Neymet, *Korpus epıgrafiçeskıx pamyatnikov Azerbaydjana,* III, Bakü 2001, s. 75; Muhammedali Terbiyet, *Danişmendani Azerbaycan,* Farsça çev. İsmail Şems-Kafar Kendli, Bakü 1987, s. 39-40; *Naçhıvan Ansiklopedisi,* I-II, Nahçıvan 2005.

Bilal DEDEYEV-Namiq MUSALI

AHİ TİMUR HAN ZAVİYESİ

Kütahya sancağına bağlı Gereki (Aslanapa) nahiyesinde Tava köyündeydi. Zaviyenin bânisi ile inşa edildiği tarih hakkında bilgi yoktur. XIX. yüzyılda faal durumda olduğu anlaşılan zaviyenin evlatlık vakıf olmasından dolayı tevliyet ve zaviyedârlığını vâkıf soyundan gelen kimseler yürütüyordu. Vakıf gelirleri ile ilgili bilgi mevcut değildir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3109/22; nr. 3109/17; nr. 3466/58; nr. 3466/93; nr. 3596/83.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ TİMUR HAN ZAVİYESİ

Hudâvendigâr eyaletinde Kütahya sancağına bağlı Altuntaş kazasında Yalnızsaray köyündeydi. Zaviyenin bânisinin Ahi Timur Han olduğu anlaşılıyor. Kurulduğu tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olan zaviyenin 1285 (1868-1869) yılında mütevellisi Mustafa idi. Vakfın akarını toprak geliri oluşturmaktaydı. Bu gelirin azlığı zaviyenin küçük olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3466/58; nr. 3466/93; nr. 3596/83; BOA, EV, nr. 16343, vr. 3; nr. 17742, vr. 9; EV.MH, nr. 1454/139.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ TİMUR ZAVİYESİ

Bolu'nun Gerede kazasına bağlı Dörtdivan köyünde kurulan bu zaviyenin erken tarihçesi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. 1290'da (1874) zaviye mutasarrıfı Mehmed bin Mahmud idi. Vakfın senelik aşar geliri ve imamet gideri ise 3020 kuruştu.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 1680/61.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ TİMURTAŞ ZAVİYESİ

Kütahya sancağında Gereki (Aslanapa) nahiyesinin Arshanlar köyündeydi. Bânisi ve inşa tarihi belli değildir. XIX. yüzyılda faal durumdaki zaviyenin vakıf gelirinin düşüklüğü, küçük bir zaviye olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 16343, 2a.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ TUR BEY ZAVİYESİ

Hamid sancağına bağlı Gönen nahiyesinin Tutluca mahallesinde olan zaviyenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. 1501 tarihinde zaviyenin şeyhliği Ahi Ali üzerindeydi. Ayende ve revendeye (gelip geçene yolculara) hizmet eden, 1530'da vakıf yerleri arasında bir çiftlik yeri ve bir dönüm bağı olan zaviyenin daha sonraki durumu hakkında bilgiye rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr 3331, s. 104; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 283.

Behset KARACA

AHİ TUR ŞAH ZAVİYESİ

Kastamonu sancağına bağlı Karacık kasabasının merkezindeydi. Bânisi ve tesis tarihi hakkında malumat yoktur. XVIII. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin 20 Safer 1157 (4 Nisan 1744) tarihinde zaviyedâr olan Zeliha Hatun'un vefatı ile yerine oğlu Ahmed Halife bin Mehmed geçmişti. Küçük bir zaviye olduğu anlaşılan zaviye ile ilgili sonraki tarihlere ait herhangi bir kayıt olmaması, XIX. yüzyılın başlarında ortadan kalktığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.BKB*, nr. 95/14.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ TURA

Osmanlı Sultanı I. Murad (Hudâvendigâr) dönemi timar sahiplerindendi. Şemseddin Ahi Ahmed ile çağdaş olan Ahi Tura, Ahi Elvan gibi Ahiliğin seyfî koluna mensuptu. Bu bağlamda XV. yüzyılda Ankara'da Bayındır, Kusunlar, Alpağut, Dumlupınar köyleri, Ahi Tura ile Ahi Ahmed'in timarları idi. Ahi Tura'nın ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Ancak evkaf kayıtlarındaki bilgilerden onun 1438 yıllarında vefat ettiği söylenebilir. Bugün Eti sokağında evin bahçesi içinde yer alan merkadin, Ahi Tura'ya ait olduğu rivayet edilmektedir.

KAYNAKÇA:

Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.201; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara

2011, s. 83-89; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s.27; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 78.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ TURA MESCİDİ

Ahi Tura Mescidi, Ankara'da Altındağ ilçesinde Hacı Bayram Camii'nin güney doğusunda Eti ve Sevim sokaklarının kavşağında yer alır. Ahi Tura, Ahi Yakup ve Şemseddin Ahi Ahmed ile çağdaş Ahi reislerinden ve timar sahiplerindendi. Ahi Elvan gibi Ahiliğin seyfî koluna mensuptu. Ahi Tura, Osmanlı Sultanı I. Murad zamanında yaşamış olmasına rağmen, 1463 yılına ait vakıf kayıtları arasında mescidin adı geçmemektedir. 1530'da mescidin vakıf geliri ile ilgili kayıtların olması, 1463-1530 tarihleri arasında inşa edildiğini gösterir. Bu son tarihte dükkân ve zemin kiralarından gelen vakıf geliri 2294; 1571'de ise 6035 akçe idi. 1280 (1865) ve 1281 (1866) yıllarında vakıf mütevellisi Ahmed Baba idi. Cumhuriyet döneminde restorasyon geçiren mescid halen ayaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr.1974/44; nr.1974/144; BOA, *EV,* nr. 224, s. 334; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 337; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.201; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011,s. 83-89; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s. 147; Hüseyin Çınar, "Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara* (Uluslararası Sempozyumu Bildiriler) 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s. 310; Şennur Şenel, "XIX. Yüzyılda Ankara'nın Sosyal ve İktisadi Durumu, *Tarihte Ankara* (Uluslararası Sempozyumu Bildiriler) 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s.502; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S.Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s.27; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.78

H. Mustafa ERAVCI

Ahi Tura Mescidi

Mimarisi: Kaidesi taş, duvarları ahşap hatıllı kerpiçle örülerek sıvanmış olan yapının üstü kiremit çatı ile örtülüdür. Yakın zamana kadar batı ve güney tarafı evlerle kapatılmış iken, son yıllarda yapılan çalışmalarda evler kaldırılıp etrafı açılarak yeniden düzenlenmiştir. Eskiden açık olan ve son cemaat yeri olarak kullanılan doğudaki yazlık kısmı 1955 yılındaki bir tadilatla kapatılmış, ahşap minaresi de bu kısma inşa edilmiştir. Zeminden biraz daha yüksekte kalan enine dikdörtgen planlı fevkanî mescide doğu tarafından basamaklı bir merdivenle çıkılmakta ve basit dikdörtgen bir kapı ile harime ulaşılmaktadır. Eskiden alt kısmı bodrum olarak kullanılan küçük mütevazi mescidin üstü ahşap tavanla kapatılmıştır. Kuzeyden bir, güneyden iki ahşap lentolu pencere ile aydınlatılan eserin alçı mihrabının dışında orijinalliği kalmamış, son yıllarda önüne 5.00 m genişlik ve 7.25 m uzunlukta tuğla ve kerpiç duvarlı bir ilave yapılarak duvarlara pencere açılmıştır. Girişteki ahşap sundurma yakın zamanın eklemesidir. Harimin kuzeyindeki sade basit kadınlar mahfili ahşaptandır.

Mihrap alçıdan kalıplama tekniğiyle yapılmış olup, önceden kalıplara dökülerek hazırlanan levhaların istenilen tasarımlara uygun olarak bir araya getirilmesiyle şekillenmiştir. Kıble duvarı ortasına oyulmuş silindirik nişi, duvardan iç mekâna doğru hafif taşıntı yapan 2.10 m genişlik ve 2.85 m yükseklikteki cephe ölçüleriyle orta boy örneklerdendir. Zeminden 0.85 m yüksekliğe kadarki alt kısmı tahrip olduğu için sıvanarak tamamlanmış, yüzeyi yağlı boya ile boyanarak motifleri seçilemez hale gelmiştir. Buna rağmen orijinalliğini büyük ölçüde koruyabilen mihrabın yarım silindirik nişinin kavsarası yarım kubbe şeklinde belirlenmiş, kavsara ağzı da dilimli kemer görünüşüyle yeniden düzenlenmiş intibaı uyandırmaktadır.

Cepheyi kuşatan bordürlerden dıştaki dar olanında hafif kabartmalı bitkisel bir tezyinat göze çarpmaktadır. Bunun üç katı genişliğindeki ikinci bordür yazıyla bezeli olup, yüzeyinde İnce kıvrım dal ve stilize yapraklı zemin üzerine kabartma nesih yazı ile "kelime-i tevhid" ibaresi tekrarlanarak üst ve yanları kuşatır. Dıştakinin genişliğine yakın olan üçüncü bordürde az da olsa iri dallardan çıkan rozet-çiçek motifleri seçilebilmektedir. Diğerlerinden epeyce geniş olan içteki dördüncü son bordürde ortada tam, kenarlarda yarım daireler birbirlerine halkalanarak

Ahi Tura Mescidi içten görünüşü

geometrik bir ağ oluştururlar, kesişme boşlukları yer yer tekli ve üçlü kabaralarla dolgulanırlar. Benzer kompozisyon köşeliklerde de tekrarlanmıştır.

Silindirik gövdeli ahşap minare dönemine ait değildir. İnce dilimler halinde yivlenmiş gövdesi alt ve üstten bileziklerle sınırlanmış, aynı şekilde dilimlenmiş korkuluğu ve alt tarafı dolgulanmış şerefesi ile dikkati çekmekte, yukarı doğru incelerek yükselen peteği sivri külah ve alemle nihayetlenmektedir. Külahın oturduğu peteğin üst tarafı enine şeritlerle hareketlendirilmiştir.

Kitâbesi olmayan mescidin fazla bir özelliği kalmasa da, ilk yapılışının XIV.-XV. yüzyıllara ait olduğu, özellikle de alçı mihrabın süslemelerinden ve üslubundan yola çıkılarak XIV. yüzyılın sonlarında Ahiler tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* Ankara 1971, s.39-40; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s.9; Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara 2001, s.28-29; Mübarek Galip, *Ankara, I Kabristanlar, Mescitler, Camiler*, İstanbul 1341/1925, s.37; Mübarek Galip, *Ankara II. Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 40; Mübarek Galip, *Ankara, Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler,* (haz. S. Erşahin - H. Çınar), Ankara 1996, s.27.

Yaşar ERDEMİR

AHİ TURASAN ZAVİYESİ

Tokat'a bağlı Zile'nin Kurşunlu köyünde yer almaktaydı. XIII. yüzyılda Zile'de yaşayan zaviyenin bânisi Ahi Turasan'ın hayatı ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. 1455'te faal bir durumda olan zaviyenin muhtemelen 1472 yazında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kuvvetlerinin Tokat ve çevresine yağmaladığı sırada ortadan kalkmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 335.

Ali AÇIKEL

AHİ TURAŞAH ZAVİYESİ

Batı Trakya'da Ferecik'te bulunmakta idi. 1455'te zaviyenin bânisinin adı Ahi Dursan olarak geçer. 925'te (1519) ise zaviyenin adı Ahi Tursun ve Ahi Turasan şeklinde kaydedilir. Zaviyenin Ferecik'in aşağı kesimindeki Bizans kalesinin yıkıntıları üzerinde inşa edildiği düşünülmektedir. Ahi Turasan, zaviyesini ve zaviyenin yanındaki hamamı zaviye vakfına vakfetmişti. Bu vakfın gelirleri arasında Ferecik'te dükkânlar, kervansaray ve Keçiören denilen bir mezra vardı. 1455'te kervansaray harap halde idi. Bu tarihte vakfın tevliyeti Gümülcine kadısı Kasım'ın üzerindeydi. Vakfın toplam geliri ise 1368 akçe idi. Bu gelirin 1300 akçesi hamamdan sağlanıyordu. Zaviyenin vakıfları arasında Doğancı köyü civarında bir de mezra vardı. 1519'te vakfın en büyük gelir kaynağı olan hamamın gelirler arasında adının geçmemesi ve zaviyenin vakıf adı altında zikredilmemesi, yavaş yavaş metrûk bir hale geldiğinin işareti olmalıdır. Bu durumun bir göstergesi olarak vakfın geliri 1519 yılında 728 akçeye düşmüştü. Ahi Turasan Zaviyesi'nden günümüze bir yapı ulaşmamıştır. Ferecik'in aşağı kesiminde bulunan hamam kalıntılarının, Ahi Turasan Zaviyesi'ne ait olduğuna dair fikirler ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 73, s. 73; nr. 138, s. 40; nr. 77, s. 431; nr. 370, s. 48; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC 0.89, s. 45; Michael Kiel, "Ferecik", *DİA,* XII, s. 371-373.

Levent KAYAPINAR

AHİ TURGUD TEKKESİ

Hamid sancağının Gölhisar nahiyesine bağlı İshak köyünde tesis edildi. 1501 tarihli kayıtlarda ayendeye ve revendeye (gelip geçen yolculara) hizmet etmek üzere Ahi Turgud tarafından kurulan zaviye ve vakıf, bilahare Ahi Turgud'un neslinin kesilmesiyle Mevlâna Bali'nin tasarrufuna geçti. XVI. yüzyılda zaviyenin gelirleri arasında bir çiftlik yer vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 67; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 258; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 62-63, 135.

Behset KARACA

AHİ TUTUŞU

Yeni ustadan dürüstlük sözü alındığı esnadaki fizikî temasa denmektedir. Muallim Cevdet, İbn Battuta'nın gözlemleyip kaydettiği bir şed törenin özel kısmını, "Ahi Tutuşu" olarak nakleder. Ahi Tutuşu, bir ritüel gibi gözükse de aslında ahitleşme, meslek hayatında dürüstlük ve doğruluğun devam etmesi için söz alma merasimidir. Meslek babası, kefil olduğu yeni usta adına, biat almak üzere bir adım öne çıkar. Elini, kefilinin eli üzerine koyarak, yemin eder. Meslek babası ve yeni usta karşı karşıya, sol dizleri ve sağ ayakları yerde olacak şekilde birbirlerine doğru eğilirler. Bu esnada ayak parmakları birbirine yapışık durumdadır. Meslek babası, bir elin baş ve şehadet parmakları, diğer elin baş parmağı etrafından tutması olarak bilinen Ahi Tutuşu ile sağ eliyle yeni ustanın elinden tutarak, dizlerini yerden kaldırırlar. Bu sırada, aralarında karşılıklı, çok özel olarak işaretleşirler. Bu işaretleşmeye, başkaları tanık olmasın diye çavuş, elleri bir havlu ya da mendille örter. Tam bu anda meslek babası, yeni ustadan şahsen söz alır. "Bana, Allah ve Resulü adına mesleğe ihanet etmeyeceğine ve hile yapmayacağına dair söz ver" der. Yeni usta da: "Allah ve Resulü adına söz veriyorum; ben asla mesleğe ihanet etmeyeceğim ve hiçbir şekilde sanatta hile yapmayacağım" der. Böylece, sözlü yeminin fizikî temas kısmı olan Ahi Tutuşu ile törenin en sırlı kısmı tamamlanmış olmaktadır. Böylece zincirleme kefaletin de temeli atılmış olur.

KAYNAKÇA:

Muallim Cevdet, İslâm Fütüvveti ve Türk Ahîliği İbn-i Battuta'ya Zeyl, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 365-366.

Caner ARABACI

AHİ TÜRK

İran'ın Batı Azerbaycan eyaletine bağlı Urmiye şehrinde doğdu. XII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. İsmi, Ahmed Eflâkî'nin eserinde Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) babası Ahi Muhammed Urmevî'nin dedesi olarak geçer. Ancak Sultan Veled ve Abdurrahman Câmî, Ahi Türk'ün, Hüsameddin Çelebi'nin babası olduğunu belirtir. Burada Eflâkî'nin verdiği bilginin doğru olduğu kabul edilirse, Ahi Muhammed'in, dedesinin isminden dolayı Ahi Türk şeklinde anıldığı söylenebilir. Eflâkî'nin, ayrıca Anadolu'daki itibar sahibi Ahilerin Hüsameddin Çelebi'nin baba ve dedelerinin terbiyeleri ile yetiştiklerini belirtmesi, bu ailenin nüfuzuna işaret eder.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, İbtidânâme, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Konya 2001, s. 114; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987, s. 124, 133; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns/Evliya Menkıbeleri*, (çev. Lâmiî Çelebi; haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 2005, s. 643; B. Fürüzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, (çev. F. Nafiz Uzluk), İstanbul 1997, s. 270-272; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197(1986), s. 593-594; H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 512.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ ULU BEY ZAVİYESİ

Afyonkarahisar'ın şehir merkezinde yer alan zaviyenin şehrin hangi semtinde yer aldığı ve ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. 1530 tarihli tahrirde zaviyeye ait vakfın ismi "Ahi Ulu Bey Evkafı" olarak kayıtlıdır. Bu durum daha önceki yüzyıllarda şehrin ileri gelenlerinden Ahi Ulu Bey'in zaviyeyi inşa ettiğini göstermektedir. 1530'da zaviye şeyhliği, Ahi Ulu Bey evladından Hacı Alioğlu Piri Çelebi, daha sonra ise ehliyetine binaen Mehmedoğlu Ahmed üzerinde idi. Vakfın gelir kaynaklarını, kasap dükkânı, Umur Bey hamamının yer kirası ve hamam önündeki dükkânların yer kiraları teşkil etmekteydi. Söz konusu yılda vakıf yerlerin yıllık geliri 3260 akçe idi. Daha sonra Susuz köyünün vergi gelirleri de zaviyeye vakfedilmiş ve 1575'de vakfın geliri 3916 akçe olarak gerçekleşmişti. Zaviyenin XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında ismine rastlanmaması, zamanla metrûk bir hale geldiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 138; H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zaviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar) Ankara 2007, s. 68.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ ÜMMET ZAVİYESİ

Aydın'ın Çine kazasına bağlı Büyükayaklı köyünde bulunuyordu. Zaviyenin bânisinin ayrıca bir mescid ile bir de kervansaray inşa ettirdiği anlaşılıyor. Zaviyenin erken dönemlerde kurulduğu anlaşılmakla beraber bu dönemlerdeki görevlilerine dair bir bilgi elde edilememektedir. Ancak 1812'de zaviye şeyhliğini üzerinde bulunduran Şeyh Abdülaziz'in vefatı üzerine Seyyid Halil Efendi zaviyedârlığın yarı hissesine tasarruf etmeye başlamıştı. XV. yüzyılın ortaları ve XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında zaviyenin vakfına ait 30 parça arazi kaydedilmişti. Bu arazilerden iki üç parçası Köseler köyü mescidi için tahsis edilmişti. Fatih Sultan Mehmed döneminde vakfın bazı arazileri timara verilmiş, ancak sonradan Sultan II. Bayezid zamanında tekrar vakfa iade edilmişti. Bu konudaki kadı hücceti, tapu kâtipleri tarafından görülüp deftere işlenmişti. Fakat vakfa ait iki çayırdan Ahi Veli Kavağı isimli çayır timar sistemi içinde kalmış, 20 dönümlük diğer çayır ise vakfa bırakılmıştı. XVI. yüzyıl boyunca vakfın yıllık geliri 1.200 akçe olarak kaydedilmişti.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 504; nr. 338, s. 85; *C:EV.* nr. 13207; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 191.

Zekai METE

AHİ VELİYÜDDİN TÜRBESİ

Konya şehir merkezinde idi. Ahi Veliyüddin'in kimliğine dair şimdilik herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Türbenin XVI. yüzyıldan sonraki durumu da bilinmemektedir.

Ahi Veliyüddin Türbesi'nin vakıflarına dair ilk kayıtlara 881 (1476) tarihli vakıf tahririnde rastlanılmaktadır. II. Bayezid (1481-1512) ve Kanuni (1520-1566) dönemlerine ait muhasebe defterlerinde aynı bilgiler tekrar edilmektedir. Bunlara göre Konya'da Şıhne Değirmeni'nin dörtte biri, Karaman'da dükkânlar, Ahi Veliyüddin Türbesi yakınında iki kıta bahçe, Konya Kalesi'nin Lârende kapısında iki dükkân, Altunapa'da bir kıta bağ, Hasılık'ta yerler, Deve Hacı'daki zeminlerin üçte biri, Meram Dere'de Şıhne bostanı gibi yerler Ahi Veliyüddin Türbesi'nin vakfı idi. Türbede bir cüzhân görev yapıyordu.

KAYNAKÇA:

Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1958, s. 23; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 51; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, I, Tıpkı Basım, Ankara 1996, s. 35; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyik Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 101.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ YADİGÂR MESCİDİ

Akşehir'in merkezinde Ahi Yadigâr mahallesinde tesis edilmişti. Bânisi, Ahi Yadigâr idi. Mescidin inşa tarihi bilinmemektedir. 1483 tarihli evkaf defterinde isminin ilk defa geçmiş olmasından dolayı XV. yüzyılın birinci yarısında tesis edildiği söylenebilir. Mescide ait vakıflar, Akşehir'de beş adet dükkân, 11 ev yeri, bir ev, üç parça bahçe ile Hasur Değirmeni idi. XVII. yüzyıl başlarından itibaren faaliyeti ile ilgili bir bilginin olmaması zamanla metrûk hâle geldiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 139; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530),* Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 70, 75.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ YADİGÂR ZAVİYESİ

Niğde'ye bağlı Karahisar şehir merkezinde idi. Kanuni döneminde (1520-1566) ismine rastlanan zaviyenin şeyhliği İnebeyoğlu Durak Hoca üzerindeydi. Vakıf akaratı arasında yer alan bağ ve zeminlerden elde edilen gelir, gelip geçen yolcuların ihtiyaçlarına sarf edilmekteydi.

KAYNAKÇA:

Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri 2009.

Doğan YÖRÜK

AHİ YAHŞİ ZAVİYESİ

Hudâvendigâr vilayetinde Karesi sancağına bağlı Manyas kazasındaydı. Bânisi Ahi Yahşi olup tesis tarihi belli değildir. XVI. yüzyılda faal olan zaviyenin tevliyet ve zaviyedârlığını aynı kişi yürütmekteydi. Muhtemelen bu yüzyıldan önceki dönemde kurulmuştur. XIX. yüzyılda mütevelli ve zaviyedâr olanlar, aynı zamanda Manyas kazasındaki Ahi Yunus Zaviyesi'nin de tevliyet ve zaviyedârlık görevlerini tasarruf ediyorlardı. Bu bağlamda 26 Rebiülahir 1268 (18 Şubat 1852) tarihinde Ahi Yahşi Zaviyesi ile Ahi Yunus Zaviyesi'nin tevliyet ve zaviyedârlığını yürüten Seyyid Mehmed Fahreddin Efendi'nin vefatı üzerine vakıfları Evkaf-ı Hümâyûn tarafından zapt edilmişti. Vakfın akarını bir çiftlik yer oluşturuyordu. Buradan elde edilen gelirin bir kısmı gelip giden misafirlerin iaşeleri ile ihtiyaçlarına sarf olunuyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 295/102; BOA, *EV.THR*. nr. 327/57; nr. 327/65; *EV.MH*, nr. 224/106; nr. 256/14; nr. 256/23; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995; s. 291.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YAHYA MEKTEBİ

Menteşe sancağında Muğla kazasına bağlı Düğerek köyündeydi. Yapıldığı tarih hakkında bir bilgi olmayan mektebin XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bulunmaması, sonraki dönemde yapıldığını göstermektedir. Zaviyenin bânisi, Düğerek köyünde medfun olan Ahi Yahya idi. Ahi Yahya Zaviyesi müştemilatına sonradan ilave edilen mektep, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda faal durumdaydı. Yapının müştemilatı içinde bir zaviye binası ile dershane ve mektep odaları yer almaktaydı. Bu durum zaviyenin tasavvufî faaliyetlerinin yanı sıra eğitim rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu bağlamda zaviyedâr olacakların mektepte ders vermeleri, vâkıf tarafından şart koşulmuştu. 16 Cemaziyelevvel 1136 (11 Şubat 1724) tarihinde mektepte ders vermek şartıyla zaviyedârlık görevini Ebubekir yürütüyordu. Zaviyenin vakıf akarları, aynı köyde bulunan diğer bir Ahi yapısı Ahi Sinan Zaviyesi ile müştereken kullanılıyordu. Buna göre Ahi Yahya ve Ahi Sinan vakfının gelirleri arasında iki çiftlik, altı parça zemin yer almaktaydı. Bu gelirin bir kısmıyla her iki zaviyeye gelen giden misafirlerin iaşeleri ile diğer ihtiyaçları karşılanıyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 240/38; nr. 268/26; BOA, *EV.MH*, nr. 560/108; nr. 1378/79; *EV.MKT*, nr. 111/47; nr. 112/106; nr. 116/97; nr. 840/97; nr. 840/117; nr. 1364/166; nr. 1366/108.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YAHYA ZAVİYESİ

Bugün Muğla'nın bir mahallesini teşkil eden eski Düğerek köyünde bulunuyordu. Zaviye hakkındaki bilgiler, XVI. yüzyıla ait kayıtlarda pek değişmeden tekrar edilmiştir. Zaviye vakfının gelir kalemleri bağ ve tarlalardan meydana geliyordu. Köyde üç müd miktarı tohum edilen bir tarlası vardı. Bugün halk arasında yayla olarak anılan Karabağ mevkiinde de on bir dönüm kadar bağı bulunuyordu. 1562'de altı dönümlük iki parça bağ, köydeki çeşmeye Şekerpınarı'ndan gelen suyolunun tamir masrafı için tahsis edilmişti. Ancak bağlar bu tarihte harap durumdaydılar. Vakfın toplam yıllık geliri XVI. yüzyıl boyunca değişmeden 280 akçe olarak işlenmişti. 1562 yılındaki sayımda zaviyenin yöneticisi olarak Hayreddin Dede'nin oğlu Ömer Dede gözüküyordu.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda zaviyenin idaresi konusunda yaşanan ve arşiv belgelerine yansıyan tartışmalar zaviyenin bir kısım yöneticilerini öğrenme imkânı sunmaktadır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre, Ahi Yahya Zaviyesi ile Muğla merkezindeki Ahi Sinan Zaviyesi'nin idareleri müşterek olarak yürütülüyordu. Ayrıca bu göreve gelenler zaviyenin şeyhi, vakıfların mütevellisi, türbelerin türbedarı ve dershanenin dersiâmı oluyorlardı. Zaviyenin misafirhanesinde, yolculara yemek verme vazifesi de aslî görev olarak belgelerde özellikle zikrediliyordu. Atanma berat-

larında tedris şartı ile bu göreve getirildikleri de belirtiliyordu. 1708-1828 tarihleri arasında Muğla'daki Ahi Sinan Zaviyesi ile Düğerek köyündeki Ahi Yahya Zaviyesi'nin zaviyedârlığını üstlenen kişilerden bazıları şunlardı: Ahmed Efendi, Muğla Müftüsü Mustafa Efendi, Muğla Müftüsü Yusuf Efendi, Muğla Müftüsü Ali Efendi, Ebubekir Efendi, oğlu Abdurrahman Efendi, Şeyh Mehmed Halife, oğlu Seyyid Mehmed Halife, oğlu Hacı Emrullah, Hacı Mustafa ve İshak Efendi. İsmi geçen kişiler arasından zaviyedârlıktan azledilip tekrar bu göreve iade edilenler de olmuştu. 1849 tarihli bir vakıf muhasebe defterinde, Ahi Sinan ve Ahi Yahya zaviyeleri adına Evkaf Nezareti'ne harç ödendiğine dair kayıtların bulunması, bu tarihlerde her iki zaviyenin de işler durumda olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 534; nr. 338, s. 94; *C.MF* 7952; *C. EV*. 15592; *AE*. III. Ahmed, 1018; *AE*. III. Selim, nr. 3682/1; *EV*., nr. 13336, 2a; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 45; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 196.

Zekai METE

AHİ YAKUP

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadı. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra ortaya çıkan siyasî boşlukta önemli rol oynadı. Osmanlı Sultanı II. Murad tahta çıkarken Çelebi Mehmed'in oğullarından Küçük Mustafa'nın Karaman topraklarından topladığı kuvvetlerle Bursa üzerine yürüyüp, başkenti kuşatması üzerine şehrin ileri gelenlerinden Ahi Yakup ve Ahi Hoşkadem elçi olarak gönderildi. Bunlar, şehzade ve maiyyetine para ve hediyeler vererek şehre vereceği zararı önlediler. Hatta bu toplum önderleri, Şehzade Mustafa'nın veziri ve şehzadeyi kışkırtan Şarapdar İlyas'a fazladan para vererek Bursa üzerinden uzaklaşmasını sağladılar. Bursa'nın bu dönemdeki sosyal, iktisadî ve idarî hayatında rol oynayan bu Ahi önderinin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Âşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, (haz. Y. Saraç-K. Yavuz), İstanbul 2006,s.145; İdrisi Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Ankara 2008, I, s. 320; Hoca Saadeddin,*Tacü't-tevarih*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, s. 415; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I, Ankara 1972,s.568

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP CAMİİ

Ankara'da İsmet Paşa (Ahi Yakup) mahallesi, Çamlıca (Gaziantep) sokakta yer alan yapıya, meyilli bir arazide inşa edildiği için doğu tarafından on bir basamaklı bir merdivenle çıkılır. Duvarları taş temel üzerine kerpiçle örülerek üzeri sıvalı, üstü de kiremit çatı ile örtülüdür. Üzerinde kitâbesi bulunan cami, yapılan tamiratlarla büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiş, ancak harim ile son cemaat mahallinin alçı mihrapları kısmen de olsa orijinalliğini koruyabilmiştir. Minaresi bulunmamaktadır.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir mekâna oturan cami, kuzey ve güney duvarlarının dışarıya doğru genişlemesi ile düzgün formunu kaybetmiş, bu düzensizlik doğu taraftaki son cemaat mahallinde daha da belirgin hale gelmiştir. Ahşap tavanlı olan ve iki ahşap direkle taşınan son cemaat mahalli bugün kapatılarak iki katlı hale getirilmiştir. Kalıplama tekniği ile yapılan 1.78 x 2.80 m ölçüsündeki kıble duvarına oyulmuş alçı mihrabın alt tarafı büyük oranda tahrip olsa da harimdeki mihrap ile aynı süsleme özelliği gösterdiği ve aynı döneme ait oldukları anlaşılmaktadır. İç mekâna doğru çıkıntı yapan cephesi, birbirine geçme yaparak altılı gruplar halinde ortadaki daireye bağlanan geometrik tezyinatlı geniş bir bordürle çerçevelenmiştir. Yarım silindirik formlu mihrap nişi, üç sıra mukarnas dolgulu bir kavsaraya sahiptir. Mihrap köşelikleri ise benzer şekilde birbirine geçme yarım dairelerden oluşan geometrik bir kompozisyonla doldurulmuştur. Ortada tam, kenarlarda yarım beliren dairelerin merkezinde gülbezekler, kesişme boşluklarında ise üçlü benekler tezyinat oluştururlar.

Ahi Yakup Camii

Son cemaat mahalline açılan harimin dikdörtgen giriş kapısının üzerinde alçı kitâbe yer almaktadır. Kitâbede caminin yapımı ile ilgili 734 rakamı 1392 yılına tekabül eder. Burada geçen "imar etti " ifadesinden inşa etti veya tamir etti anlamları çıkarılmış, farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Ahşap tavanlı olan ve fazla bir özelliği kalmayan harimin alçı mihrabı, büyük oranda özgünlüğünü muhafaza etmiştir. Güney duvarı ortasından tavana kadar yükselen 2.80 m genişlikte ve 4.30 m yükseklikteki cephesiyle dikkati çekmekte, niş çerçevesi de 18 cm içeriye çıkıntı yapmaktadır. Yarım silindirik bir niş şeklinde duvara oyulan mihrabın alt kısmı ile mukarnas dolgulu kavsarası arasında kelime-i tevhidin tekrarlandığı yatay bir yazı kuşağı yer almaktadır. Orijinalinde çokgen formlu olan mihrap nişi, yakın tarihli onarımda yarım silindirik hale getirilerek fayansla kaplanmıştır. Etrafını kuşatan üç bordürden dıştaki dar bordür düz silmeli olup aynı zamanda mihrabın kenar çerçevesini de teşkil eder. Ortadaki daha geniş olan içbükey kavisli bordürde ince kıvrım dal ve stilize yapraklı bitkisel zemine, kabartma nesih yazı ile yazılmış kelime-i tevhit ibaresi bordür boyunca tekrarlanmaktadır.

Bunlardan daha geniş olan içteki üçüncü bordürde, son cemaat mahallinin mihrabına uygulanmış olan geometrik kompozisyon tekrarlanmış; altışarlı gruplar halinde birbirine halkalanan, ortada tam, kenarlarda yarım formlu olan daireler merkezdekine bağlanarak kapalı bir sistem oluşturmuşlardır. Bunların içleri de aynı şekilde gülbezek ve üçbenek motifleri ile tezyin edilmiştir. Köşeliğin üstündeki enine dikdörtgen alınlık panosunda, bitkisel zemin üstüne nesih yazı ile "Mevlâ'nın nimeti zafer nimetidir." anlamına gelen " Ve ni'metü'l- Mevlâ ni'metu'n Nasrî "yazısı üç kere tekrarlanmıştır. Bu kitâbe panosu ile kavsara arasında, köşeliğin tam ortasında yer alan alçıya gömülmüş kâsenin üstü boyandığı için tam seçilemese de bunun açık mavi ve lacivert desenli Milet (İznik) kâsesi olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Üzerinde kitâbesi bulunan ve bânisi ile tarihi kesin olarak belli olan az sayıdaki örneklerdendir.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* Ankara 1971, s. 40-42; Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, Ankara 1972,s. 364-365; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 9-12; Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi* II, Ankara 1942,s .431-435; Mehmet Yusuf Akyurt, *Türk İslam Kitabeleri, Birinci Kısım Ankara Kitabeleri*, XI, Ankara 1942; Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara 2001, s.23-27;Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir* (1300-1453), İstanbul 1979, s. 178; Yıldız Demiriz, "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İstanbul 1972-1973, s.175-208; Mübarek Galip, *Ankara I – Kabristanlar-Mescitler-Camiler*, İstanbul 1342 (1925), s. 35-40; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 21; Mübarek Galip, *Ankara, Mescitler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler* (haz. S. Erşahin - H. Çınar), Ankara 1996.

Yaşar ERDEMİR

AHİ YAKUP MEDRESESİ
(AKŞEHİR)

Akşehir'in merkezindeydi. Ahi Yakup Zaviyesi adı ile bilinen Yazıyahsiyan köyündeki tesise bağlı olarak XIX. yüzyılda Akşehir'de kuruldu. Zaviyede 1283 (1866) yılında bir müderris ile bir zaviyedâr görev yapmaktaydı. Ahi Yakup Zaviyesi vakıflarından almak üzere 1311'de (1893) Akşehir'deki Sultan Alâeddin Camii'nde de bir müderris ders vermekteydi. Bundan kısa bir süre sonra Akşehir'de Ahi Yakup Medresesi'nin adının resmî belgelerde geçmeye başladığı dikkati çekiyor. Bu belgeler arasında 10 Şevval 1325 (3 Kasım 1907) tarihli olanının medresenin tamiratı ile ilgili olması, zamanla metrûk bir hale geldiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MKT. CHT*. nr. 832/4; *EV. MKT*. nr. 3328.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ YAKUP MEDRESESİ
(ANKARA)

Ankara'da fütüvvet ehli timar sahibi Ahi Yakup adına kuruldu. Muhtemelen XV. yüzyılın başlarında Ahi Yakub Mescidi'nin yanında inşa edildi. 1530'da medreseye ait vakfın tevliyeti, Mevlâna Hızır ile Seyyid Mehmed bin Ali Paşa tasarrufundaydı. Bu tarihte medreseye vakıf olarak tahsis edilen yerler ise Kazan kazasının Ahi İsmail ve Alpagut köyleri, Mamak kazasının Bademlü ve Bayındır köyleri ile Çiftviran mezrasının yıllık hasılatının yarısı idi. XIX. yüzyılda medresenin faaliyetleri ile ilgili bilgilere rastlanmaması, zamanla metrûk hâle geldiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 230/178; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 366; İbrahim Köse, *1571 Yılı Ankara Vakıfları*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 24-35; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.123.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP MESCİDİ

Ankara'nın merkezinde Hacı Bayram-ı Veli Camii'nin kuzey doğusunda Hacı Bayram-ı Veli caddesi ile Çeşme sokağının kesiştiği köşededir. Tesis tarihi bilinmemekle beraber Ahi Yakup Zaviyesi'nden kısa bir süre sonra 1392 yılında inşa edildiği anlaşılıyor. Mescidin 1463 tarihli vakıf defterinde geliri bulunmamakla beraber 1530 tarihinde Ankara'nın merkezinde ve Yenice'de icardan toplam 1835 akçe geliri vardı. Bu tarihte Müslime Hatun gibi hatunların vakfa mülk bağışında bulundukları da dikkati çekiyor. XVII. yüzyılda mescidin bulunduğu bölge Ahi Yakup mahallesi olarak geçer. 1276 (1860) tarihinde ise mescid ve zaviye vakıflarının hudutlarını ifade eden kayıtların olması, adı geçen tesislerin faal olduğunu göstermektedir. Mescid bugün de faal bir durumdadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr.503, s. 181; nr. 224, s. 264; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s.201; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s.68; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s. 145; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s. 68; Hüseyin Çınar, "Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Tarihte Ankara* (Uluslararası Sempozyumu Bildiriler) 25-26 Ekim 2011, Ankara 2012, I, s. 315,317; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S.Erşahin-H.Çınar), Ankara 1996,s.24.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP TÜRBESİ

Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesine bağlı Tez köyünde Ahi Yakup Camii'ne bitişik avlu içindedir. Ahi Yakup Dede'nin kim olduğu tam olarak belli değildir. XIII. yüzyılda yaşayan Ahi liderlerinden veya onun halifelerinden birinin mezarı olmalıdır. Bu kişi, Bolvadin'de zaviyesi olan Ahi Yakup Dede'den başka bir kimse olmamalıdır. Bu bağlamda 1280 (1865) tarihli muhasebe kaydında Ahi Yakup Dede'nin türbesinin Tez köyünde, zaviyenin ise Bolvadin kazasında olduğu belirtilmektedir. Daha sonraki dönemde türbenin yanında bir de cami inşa edilmiştir. Köyün yaşlıları, caminin yanında medresenin de bulunduğunu, ancak zamanla yıkılıp yok olduğunu rivayet ederler. Türbe ve cami hâlâ ayaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr.1201/166; nr. 1201/165; nr. 1088/352,351.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUB ZAVİYESİ
(ANKARA)

Ankara'da tesis edilmişti. Bânisi veya adına zaviye tesis edilen Ahi Yakub, Yıldırım Bayezid zamanında hem fütüvvet ehli hem de timar sahiplerindendi. Ahi Yakub'un kendisi tarafından veya onun adına bu zaviye inşa edilmiştir. 1463 tarihli evkaf kayıtlarında zaviyeye vakıf olarak Ankara Çayı, Seyl-i Köşk (Akköprü) ve Ovacık köyünde bağ, bahçe ve zeminlerin tahsis edildiği görülmektedir. 1571'de 3700 akçe olan zaviye gelirinden, zaviye şeyhi ve ferraşın günlükleri karşılanmaktaydı. 1279-1281 (1864-1866) yıllarına ait üç yıllık muhasebe kayıtlarında vakfın mütevellisi Seyyid Ahmed Baba idi. Her yıl için vakfın geliri ve gideri ise 135 kuruştu. Zaviye binası günümüze ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 2109/33; nr. 1974/57; nr. 1974/158; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 396; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 205 Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara 2011, s. 116; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.68.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP ZAVİYESİ
(AKŞEHİR)

Akşehir kazasına bağlı Yazıyahsiyan köyünde te-

sis edilmişti. Bânisi, Ahi Yakup idi. 880'de (1475) Ilgın kadısının zaviye ile ilgili bir arzının bulunması ve 1483'te yapılan vakıf tahririnde zaviyenin yer alması, XV. yüzyılın ortalarında inşa edildiğini gösterir. Zaviye, 1483'te ünlü Halvetiye şeyhlerinden Mevlâna Habib'in ve 1530'larda Akçe Abdal Zaviyesi dervişlerinin elinde bulunuyordu.

Zaviyenin zengin vakıflara dayalı mal varlığı vardı. XV. yüzyılın ikinci yarısındaki vakıfları, Yazıyahsiyan köyünde bir hamam, bir kasap dükkânı, bir bağ, 16 kıta yer, üç parça harım ve Gölyeri denilen mahalde bir çiftlikti. Ayrıca öşr-i mâhî yani balık öşrü de bu zaviyenin vakıf gelirleri arasında bulunuyordu. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Akşehir'de Sultan Alâeddin Camii'nin tevliyet ve tedrisiye cihetlerine mutasarrıf olanlar, bu zaviyenin vakıflarından ücretlerini alıyorlardı. Zikredilen tedrisiye ciheti daha sonra medreseye dönüşmüştür. Bu eğitim kurumu, XX. yüzyıl başında Ahi Yakup Medresesi adıyla Akşehir kent merkezinde eğitim veriyordu.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bile ayakta olan zaviyenin vakıfları önemli bir gelir kaynağı durumundaydı.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV. MKT. CHT.* nr. 656/832/4; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri,* İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 144-145; *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri,* s. 76; *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 207; M. Akif Erdoğru, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* sy. 4 (2000), s. 145. ü,

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİ YAKUP ZAVİYESİ
(AFYONKARAHİSAR)

Afyonkarahisar'a bağlı Bolvadin kazasının merkezindeydi. Muhtemelen Ahi lideri Ahi Yakup'un halifeleri tarafından kurulan zaviyenin, 1530 tarihli arşiv kayıtlarında yer alması, daha önceki tarihlerde kurulduğunu gösterir. 1280'de (1865) zaviye vakfının mutasarrıfı Seyyid Abdülkadir ve Seyyid Abdullah b. Seyyid Şeyh Mehmed Halifelerden Seyyid Abdullah Halife'dir. Belgeden Abdullah Halife'nin mutasarrıflıktan ayrılıp vefat etmesi üzerine bu göreve büyük oğlu Seyyid Salih ve küçük oğlu Seyyid Ahmed'in atanmaları talep edilmişti. 1281'de (1866) Seyyid Salih zaviyedâr olarak görevlendirilmişti. Zengin bir vakfı olan zaviyenin geliri 6300, gideri ise 2756 kuruştu. Arşiv kayıtlarında zaviyenin sonraki dönemine dair bilgiler bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH, nr.* 1201/166; nr.1201/165; nr. 1088/352,351; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s.138

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP ZAVİYESİ
(MANİSA)

Manisa'nın merkezinde yer almaktaydı. Zaviyenin yeri ve kuruluş tarihi belli değildir. XVI. yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin isminin geçmemesi, sonraki dönemde Ahi Yakup'un halifeleri tarafından kurulduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin daha sonra rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV,* nr. 15329; *EV, nr.* 9826; Mustafa Eravcı-Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları*, Manisa 1999, s. 154.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YAKUP ZAVİYESİ
(KARAAĞAÇ)

Hamid sancağında Yalvaç kazasına bağlı Karaağaç nahiyesinin Bağlutaş köyünde tesis edilmişti. Zaviye ile ilgili ilk kayıtlara 1530 tarihinde rastlanması, bu tarihten önce tesis edildiğini göstermektedir. Köydeki altı hanenin vakıf reayası olarak kaydedilmesi, bunların vâkıfın soyu ile ilgisinin olduğunu düşündürmektedir. Zaviyenin vakıf gelirlerini ise hububat türünden ürünler teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD,* nr. 566, 94b; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s.324; Behset Karaca, "1570-1571 Tarihlerinde Yalvaç Kazası Vakıfları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı*, Isparta 2010, s. 85-107; Behset Karaca, "1568 Tarihinde Karaağaç (Yalvaç Karaağacı) Nahiyesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı*, Isparta 2013, s. 95-116.

Behset KARACA

AHİ YAKUP ZAVİYESİ
(ELMALI)

Teke sancağında Elmalı kazasının şehir merkezinde yer alan zaviye ile ilgili ilk bilgilere 1530 tarihinde rastlanmaktadır. Bu tarihte zaviyenin vakıf geliri, bir dükkân kirasından oluşmaktaydı. Gelirin bir hayli düşüklüğü, zaviyenin oldukça küçük olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 166, s. 603; TKGMA, *TD,* nr. 567, 26a; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 140-141, 380, 478-486.

Behset KARACA

AHİ YER ADLARI

Toponimi olarak bilinen yer adları üzerine yapılan araştırmaların, sosyal bilimlerde önemli bir yeri vardır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, yer adlarına dayanarak yazılı olmayan tarih ve kültürel ekoloji için bilgi üretilebilmesidir. Bir diğer sebep ise bu adlara dayanarak dolaylı da olsa yerleşim yerlerinin yoğunluğu, onların coğrafî özellikleri, menşei, sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili bilgiler verilebilmesidir. Ancak bu adların çoğu defa tarihî kayıtlarda ihmal edilmesi veya karışık bir şekilde yazılmasından dolayı mutlaka saha araştırması yöntemini uygulamak gerekir. Bu çerçevede yapılacak çalışmalar, şüphesiz lingüistik yani dil bilimi bakımından önemlidir. Bu bağlamda yer adlarının menşei, nereden geldiği ve bunların etimolojisiyle ilgili araştırmaların özellikle Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ve hatta Avustralya gibi ülkelerde oldukça geliştiği anlaşılıyor. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda, yer adlarının dört gruba ayrıldığı dikkati çekiyor: 1- Yerli bir dilden ad alan yer adları, 2- İlk yerleşenlerin ya da meşhur kişinin adını alan yer adları, 3- Kendine özgü coğrafî yapının özelliklerini yansıtan yer adları, 4- Yerleşiklerin göç edip geldikleri kasaba veya köy gibi yerlerin adını alan yer adları. Bu yer adlarının alınmasındaki kıstasları daha da arttırmak mümkündür. Bunun yanında yer adları üzerine yapılan araştırmalar, yöntem olarak en azından şu iki yolun takip edilmesi gerektiğine işaret etmektedirler. 1-Hiçbir yer adı, sadece onun şimdiki zaman şeklinin ışığında yorumlanmamalı, en erken bilinen ya da ilk kayıt şekli takip edilmelidir, 2- Bir yer adı için yapılacak açıklama, bilinen tarih ya da sit alanının topografyası ile tutarsız olmamalıdır.

Anadolu'nun Türklere açıldığı 1071 Malazgirt Savaşı'nı takiben Orta Asya'nın içlerinden kitleler halinde Anadolu'ya göç ederek gelen Türkler, şüphesiz yeni bir kültürün ve medeniyetin temsilcisi idiler. Bu bağlamda kendi kültür ve medeniyet değerlerini de Anadolu'ya getirerek Anadolu coğrafyasının vatanlaştırılmasında önemli bir rol oynadılar. Bilahare bu anlayış, Anadolu'nun batı uç bölgesinde kurulan ve bilahare bir imparatorluk haline gelen Osmanlılarla üç kıtaya birden taşınma imkânı buldu. Anadolu'ya göç ederek gelen bu kitleler arasında o dönemin dinî ve mistik değerleri içinde çeşitli tarikat ve meslekî-tasavvufî gruplar ve zümreler de vardı. O dönemin şartları içinde bu grup ve zümrelerin hareketinde, idaresinde ve yerleşiminde öncü rol oynayan kimseler, onların liderleriydi. Bu bağlamda Anadolu'da yeni bir kültür ve uygarlığın temsilcisi olan zümreler arasında Ahi olarak bilinen kimselerin önemli bir yeri vardı. Bu kimseler, sadece civanmerd olarak bilinenleri değil, tarih boyunca toplumun sessiz çoğunluğu olarak bilinen meslek ve zanaat erbabını da içine alır bir hâle gelmiştir. Bu zümrelerin veya zümre liderlerinin en önemli özelliklerinden biri, bulundukları veya yerleştikleri yerlere kendi kültür değerlerini vermiş olmalarıdır. Bu yerleşim yerlerini, özellikle hemen hemen her yerleşim yerinin başına gelen "Ahi" unvanında tespit etmek ve anlamak mümkündür. Bu unvandan sonra gelen ad, genelde o Ahi'nin asıl adıdır. Bu şekilde Osmanlı coğrafyasında sayıları binlere ulaşan mahalle, köy, mezra, çiftlik, bahçe, tarla, bağ gibi yerleri tespit etmek mümkündür. Bu özellikteki yerler, hem coğrafyanın vatanlaştırılmasında hem de o zümreye mensup olanların coğrafî dağılımlarında önemli hareket noktaları sağlar. Bu bağlamda Osmanlı coğrafyasının önemli bir kısmına dağıldığı ve coğrafyayı bir halı dokuduğu anlaşılan Ahilerin, daha çok Anadolu ve Balkanlarda yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bu da Osmanlıların doğduğu coğrafyada hangi zümrelerin veya âmillerin bu konuda rol oynadığına işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu durum Osmanlı arşiv kayıtlarından tespit edilen ve aşağıda ser levha halinde isimleri verilen mahalle, köy, mezra, çiftlik gibi toponimlerden daha iyi anlaşılmaktadır.

Ahi Bahçeleri: Ahi Bayezid (Kastamonu), Ahi Çayırotağı (Katar-Çorumlu), Ahi Fethüddin (Kastamonu), Ahi Minek Bostanı Zemini (Ruha), Ahi Paşayeri (Argoma-Amasya), Ahi veled-i Gülşehri (Maraş).

Ahi Cemaatleri: Ahiler (Tire-Aydın), Ahi Ali (Sart-Aydın), Ahi Beğmişlü (Sonisa), Ahi Köylü (Zamantu-Maraş), Ahi Mehmed Beyli (Saray-Vize), Ahioğlu (Ulaş-Tarsus).

Ahi Çiftlikleri: Ahi (Burdur-Hamid), Ahi (Harmankaya-Sultanönü), Ahi Adilşah (Ayaş-Ankara), Ahi Ali (Suşehri-Karahisar-ı Şarki), Ahi Ali Zemini (Göynük-Hudâvendigâr), Ahi Bayezid (Şeyhlü-Kütahya), Ahi Bektaş (Kutludiğin-Kütahya), Ahi Bey (Geyve-Hudâvendigâr), Ahi Beyrük (Günyüzü-Sultanönü), Ahi Çakır (Aslanapa-Kütahya), Ahi Çalış (Honaz-Kütahya), Ahi Durmuş (Kütahya-Lazkiye), Ahi Dündar (Beybazarı-Hudâvendigâr), Ahi Ece (Yalak-Kütahya), Ahi Ekmekçi (İnönü-Eskişehir), Ahi Elvan (Yalak-Kütahya), Ahi Eşraf (Eğrigöz-Kütahya), Ahi Gündüz (Eskişehir), Ahi Gündüz (Göl-Hudâvendigâr), Ahi Güvendik (Eskişehir-Sultanönü), Ahi Hacı (Altuntaş-Kütahya), Ahi Halil (Tavas-Menteşe), Ahi Hoca (İnönü-Eskişehir), Ahi İvaz (Bilecik-Sultanönü), Ahi İvazoğlu Hamza (Kestel-Aydın), Ahi Kabil (Barçınlu-Karahisar-ı Sahib), Ahi Kıran Zaviye (Şeyhlü-Kütahya), Ahi Kırı (Birgi-Aydın), Ahi Mahmud (Lazkiye-Kütahya), Ahi Mahmud (Yoncalu-Kütahya), Ahi Mihail (Tekirdağ-Çirmen), Ahi Mürevvet (Günyüzü-Sultanönü), Ahi Salih (Denizli), Ahi Seydi Zaviyesi (Şeyhlü-Kütahya), Ahi Sinan (Lazkiye-Kütahya), Ahi Sökmen Zaviye (Kütahya), Ahi Sülemiş (Kaş-Yenice-Denizli), Ahi Süleyman Ocağı (Eskişehir-Sultanönü), Ahi Timur (Altuntaş-Kütahya), Ahi Timurtaş (Aslanapa-Kütahya), Ahi Ümmet (Şehrabad-Karahisar-ı Sahib), Ahi Yakub (Kütahya), Ahi Yakub (Kaş-Yenice-Denizli), Ahi Yusuf (Aslanapa-Kütahya), Ahi Yusuf (Gölhisar-Hamid), Ahi Yusuf (İnegöl-Hudâvendigâr), Ahi Ziyaretçi (Uşak-Kütahya), Sarı Ahi (Eskişehir-Sultanönü).

Ahi Kazası: Ahi Çelebi (Paşmaklı-Filibe).

Ahi Köyleri: Ahi (Biga), Ahi (Bozöyük-Menteşe), Ahi (Edirne), Ahi (İnegöl-Hudâvendigâr), Ahi (Karkın-Eskişehir), Ahi (Malatya), Ahi (Üsküdar-İstanbul), Ahi (Tuzla-Hudâvendigâr), Ahi (Zagra-i Eskihisar), Ahi (Zamantu/Maraş), Ahi/Kayı (Ayazmend-Karesi), Ahi Ağıl (Sivas), Ahi Argı/Ahiler (Mud-İçil), Ahi Baba (Geyve-Sakarya), Ahi Baba (Prevadi/Silistre), Ahi Bükü (Malatya), Ahi Çomak (Ankara), Ahi Çukuru (Yağlıdere-Trabzon), Ahi Damı (Sisorta-Karahisar-ı Şarki), Ahi Doğan (Geldiklanabad-Amasya), Ahi Enük (Geldiklanabad-Amasya), Ahi Evren (Malkara-Tekirdağ), Ahi Gömü (Vize), Ahi Hacı (Kocaili), Ahi Hacı Murad (Ankara), Ahi Halil (Cülab-Ruha), Ahi Hisar Beyi (Hayrabolu-Vize), Ahi Hüsam (Geldiklanabad-Amasya), Ahi İlyas (Çorum), Ahi İsmail (Ankara), Ahi Kışlası (Çubuk-Ankara), Ahi Köy (Edirne), Ahi Muradlu (Erim-Canik), Ahi Süleyman (Aydıncık-Hudâvendigâr), Ahi Turasan (Amasya-Ladin), Ahi Tuzcu (Bursa-Hudâvendigâr), Ahi Viranı (Ankara), Ahiciler (Adala-Saruhan), Ahiler (Alaplı-Zonguldak), Ahiler (Gördös-Saruhan), Ahiler (Kütahya), Ahiler (Pamukova-Sakarya), Ahiler (Sivrihisar-Eskişehir), Ahiler (Tepebaşı-Eskişehir), Ahiler (Ulus-Bolu), Ahiler (Yenice-Çanakkale), Ahili (Kırıkkale), Ahioğlu (Prevadi-Silistre), Ahioğlu (Ruskasrı-Silistre), Ahioğlu (Yalak-Kütahya), Ahioğulları (Şumnu-Niğbolu).

Ahi Mahalleleri: Ahi (Ankara), Ahi (Biga), Ahi (Bolayır-Gelibolu), Ahi (Kazan-Ankara), Ahi Ali (Kastamonu), Ahi Ay-otak (Eskişehir-Sultanönü), Ahi Baba (Niğbolu), Ahi Bey/Kuytul (Maraş), Ahi Boz (Gölbaşı-Ankara), Ahi Celal (Akşehir), Ahi Çelebi (Ankara), Ahi Çelebi (Devrekani-Kastamonu), Ahi Çelebi (Eminönü-İstanbul), Ahi Çelebi (Kalacık-Kengırı), Ahi Dudu (Lazkiye-Kütahya), Ahi Erbasan (Kütahya), Ahi Evran (Kırşehir), Ahi Evran (Koca Sinan-Kayseri), Ahi Evran (Sincan), Ahi Ferruh (Kemah), Ahi Fethüddin (Sivrihisar-Hudâvendigâr), Ahi Germiyan (Birgi-Aydın), Ahi Hacı Murad Mescidi (Ankara), Ahi Hasan (Edirne), Ahi/Hatib (Gönen-Hudâvendigâr), Ahi Hızır (Menemen-İzmir), Ahi Hızır (Tarhaniyat-Saruhan), Ahi İman (Aydın), Ahi İsa (Kayseri), Ahi İsa (Üsküb), Ahi İzzüddin (Kütahya), Ahi Kemal (Kalecik-Ankara), Ahi Mahmud/Rüstem Paşa (Kayseri), Ahi Mahmud Mescidi (Çağa-Bolu), Ahi Mehmed (Ergene-Tekirdağ), Ahi Mesud (Etimesgut-Ankara), Ahi Mustafa (Kütahya), Ahi Mustafa Bey (İstanbul), Ahi Mustafa Mescidi (Niğde), Ahi Osman (Karaman), Ahi Osman (Lârende), Ahi Paşa (Niğde), Ahi Paşa Mescidi (Niğde), Ahi Pehlivan (Niksar), Ahi Saduddin (Amasya), Ahi Şahin (Niksar), Ahi Tura (Ankara), Ahi Yahşi (Gediz-Kütahya), Ahi Yakası (Bademya-Aydın), Ahi Yakub (Ankara), Ahiler (Altındağ-Ankara), Ahiler (Gülnar-İçil), Ahiler (Kalecik-Ankara), Ahiler-Taşbazarı (Tire-Aydın).

Ahi Mezraları: Ahi (Aksaray), Ahi (Sis), Ahici (Barçınlu-Karahisar-ı Sahib), Ahilü (Çiçek Dağı-Bozok), Ahi Aslhan (Tarhala-Hudâvendigâr), Ahi Beli Derbendi (Hudâvendigâr), Ahi Berekez (Bilecik-Sultanönü), Ahi Beşir (Göl-Hudâvendigâr), Ahi Boldacı (Kırhisar-Karahisar-ı Sahib), Ahi Bozlu (Kırşehri-Bozok), Ahi Çiftliği (Yenice-i Zağra-Çirmen), Ahi Davud (Göl-Hudâvendigâr), Ahi Demürci Boğazı (Konur-Bozok), Ahi Derani (Karinovası-Silistre), Ahi Devlethan (Kalkanlu-Teke), Ahi Dündar (Bozok), Ahi Ekinliği-Yıldırımvirani (Hınzırı ve Gömülgün-Maraş), Ahi Halil (Aslanapa-Kütahya), Ahi Hayran (Şuhud-Karahisar-ı Sahib), Ahi Hoca Zaviyesi (Uşak-Kütahya), Ahi Hü-

seyin (Bozok), Ahi Köyü (Zamantu-Maraş), Ahi Kuyu/Acı Kuyu (Kayseri), Ahi Mahmud (Kalınviran-Kütahya), Ahi Mihal (Küre-Kastamonu), Ahi Muhyiddin Zemini (Bergama-Hudâvendigâr), Ahi Mustafa (Bergama-Hudâvendigâr), Ahi Öyüğü (Konur-Bozok), Ahi Pınarı (Sivrihisar-Hudâvendigâr), Ahi Pınarı (Kırşehri-Bozok), Ahi Pınarı/Acı Pınar (Sivas), Ahi Sadır Çiftliği (Hudâvendigâr), Ahi Saru (Kırhisar-Karahisar-ı Sahib), Ahi Sevindik (Göynük-Hudâvendigâr), Ahi Şeref (Lârende), Ahi Şeyh Ali (Turgud-Konya), Ahi Turud (Konya), Ahi Tuzcu (Hudâvendigâr), Ahi Viran (Ankara), Ahi Yolbeyi (Kalınviran-Kütahya).

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, II, Ankara 1994; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1996; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, II, Ankara 1997; *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1998; *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, II, Ankara 1999; 370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 2001; 370 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530),* Dizin ve Tıpkı Basım, II, Ankara 2002; *75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri (925/1519)*, Dizin ve Tıpkı Basım, İstanbul 2009; Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988; Feridun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989; Turan Gökçe, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazası*, Ankara 2000; Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara 1997; Halime Doğru**,** *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991; İlhan Şahin, "Akçaabat Adı Üzerine", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2013, Akçaabat-Trabzon, ed. V. Usta-N. Aygün-F. Gedikli-M. S. Atadinç, İstanbul 2014, s. 19-21.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YEŞİL

XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadı. Kaynaklarda Ahi Yeşil adını taşıyan bir zaviye ile bir medresenin bulunduğu kaydedilir. Ayrıca Ankara'da Ahiler mahallesinde Sarıca sokağında Yeşil Ahi adlı bir camii bulunmaktadır. Bu caminin Ahi Hüsameddin tarafından yapıldığı söylenmekteyse de, Ahi Yeşil tarafından yapılmış olsa gerektir. Kitâbesi olmayan eser, XVII. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir. Yeşil Ahi Mescidi'ne ait 761 (1359) tarihli bir vakfiye vardır. Buna göre bu mescid zamanla yıkılmış, XVII. yüzyıldan sonra tekrar yapılmış olmalıdır. Yeşil Ahi Medresesi'nin Vakıflar Arşivi'nde bulunan 842 (1462) tarihli vakfiyesi vardır. Bu medresenin ise Ahi Ahmed tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *Ali Emiri Tasnifi*, nr. 13, 761/1359; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Konya 1998, s. 26; Mübarek Galip, *Ankara II, Kitabeler*, İstanbul 1928, s. 50; İ. Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 103; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları,* İstanbul 1971, s. 81-82.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ YEŞİL CAMİİ

Yeşil Ahi Camii olarak da kaynaklarda adı geçen bu ibadethane, Ankara Altındağ ilçesi Ahiler mahallesi İnci ve Sarıca sokaklarının kesiştiği köşededir. Caminin kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber XVII. veya XVIII. yüzyılda Ahi Yeşil Zaviyesi veya Medresesi vakıf yöneticileri tarafından yaptırılmış olmalıdır. Nitekim "Yeşil Ahi demekle ma'ruf el-Hac Şemseddin Ahi Ahmed bin Ahi el-Hac Murad bin el-Hac Hüsam vakfı" kaydından Ahi Yeşil'in Ahi Hüsam ailesinden olduğu anlaşılıyor. Aynı aileden Ahi Hacı Murad adına yapılan mescidin izlerine XVII. yüzyılda rastlanmaması, Ahi Yeşil zaviye ve medresesi yanında bulunan harap mescidin yerine Ahi Yeşil vakfının yöneticileri tarafından, Ahi Yeşil Camii inşa edilmiş olmalıdır. 1280'de (1865) cami, tekke ve medreseden oluşan vakfın mütevellisi Abdülgani ve Salih adlı kişilerdir. Vakfın geliri iltizam aşarı ve mezra aşarından oluşup toplam 21.299 kuruştur. Bu zengin vakıf bünyesinde faaliyette bulunan müesseselerindeki giderler görevlilerin maaşlar ile buralardaki imar ve diğer masraflardan oluşup toplam 15.906 kuruştur. 29 Temmuz 1308 (1893) tarihli arşiv belgesine göre, günlüğü beş akçe ile hatip olarak Hüseyin b. Osman 24 Mayıs 1261 (1847) tarihine kadar bu camide görev yapıp onun ölümü üzerine bu görevi Hafız Abdullah Efendi bin Halil 20 Mayıs 1293 (1878) tarihine kadar yürütmüştür.

Ahi Yeşil Camii

Bu zamandan sonra oğlu Mehmed Tevfik Efendi görevlendirilmiştir. 25 Şaban 1305 (1890) tarihinde ise İsmail Efendi bin Abdullah'a tevcih edilmiştir. 1953-59, 1975 ve 2003 yıllarında cami Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT.CHT*, nr. 273.97; VGMA, nr. 394.64; nr. 1974.36; nr. 1975.184; nr. 2109.140; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri*, Ankara 2011, s. 80-2; Mübârek Galib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s.50.

H. Mustafa ERAVCI

Ahi Yeşil Camii içten görünüşü

Mimarisi: Ankara'da Ahiler/Akalar mahallesi Sarıca sokakta yer alan eser derinlemesine dikdörtgen planlı, düz ahşap tavanlı ve kırma çatılı sade bir kuruluşa sahiptir. Önünde üç kemer gözlü bir son cemaat yeri bulunmakta, batısında da minaresi yükselmektedir. Duvarlar altta pencere seviyesine kadar kesme taş, üstte ahşap hatıllı kerpiçle örülmüştür. Kuzey-güney istikametinde dikdörtgen bir mekâna oturan caminin kıble duvarına altlı üstlü ikişerden dört, doğu ve batı duvarlarına da yine altlı üstlü sekiz pencere açılmış, kuzey tarafı ise iki pencereyle aydınlatılmıştır. Dikdörtgen pencereler ahşap doğramalı ve demir kafeslidir. Kuzeyindeki son cemaat yerinin kare planlı taş ayaklara oturan tuğlayla örülmüş sivri kemerleri sonraki onarımlarla kapatılmış, ortaya kapı, yanlara birer büyük pencere açılmıştır. Üst tarafı da aynı şekilde duvarlarla kapatılmış olan mekân üç adet küçük dikdörtgen pencere ile ışıklandırılmıştır. Yanları kapalı olan bu mahallin batı duvarında bir pencere daha yer almaktadır.

Son cemaat yerinden geçilerek ulaşılan harimin kuzey duvarı ortasındaki kapısı sade ve geniş tutulmuş, ahşap kanatları da yenilenmiştir. Tavanı kaplayan enli tahta levhaların araları boyuna yerleştirilen ince çıtalarla kapatılarak hem birleşme yerleri gizlenmiş hem de tavanın yol yol bölünmesiyle dekor oluşturulmuştur. Tavanın ortasında iç içe altıgenlerden meydana gelen zengin bir göbek dikkati çeker. Aynı çıtalarla şekillenen altıgenlerden dıştakiler sade, içtekiler boyalı nakışlarla tezyin edilmiştir. Tezyini olanlarda; merkezdeki çok kollu bir yıldızın etrafında birbirine halkalanarak genişleyen çokgenler ahenkli bir kompozisyonla öne çıkarken, bunların etrafını çerçeveleyen bitkisel bezemeler daha sade bırakılmıştır.

Mihrap alçıdan kalıplama tekniğiyle levhalar halinde dökülerek yapılmış, sonra duvara monte edilmiştir. Zaman zaman boyanarak süslemeleri kapatılsa da özgünlüğünü büyük ölçüde koruyabilen mihrabın genişliği 3.60m, yüksekliği 6.50 m olup, duvardan iç mekâna doğru çıkıntı yapmaktadır. Kıble duvarı ortasına beş kenarlı olarak oyulan mihrabın kavsarası dört bordürle kuşatılmıştır. Daha dar olan dıştaki düz profilli bitkisel bordürde, palmetlere bağlanan ince saplar birbirine geçme yaparak girift bir örgü oluştururlar. Yazılı olan ikinci bordüre kabartılan" La İlahe İlla'llah Muhammeden Resullullah" ibaresi bütün yüzeyde aynen tekrarlanmaktadır. Bitkisel kompozisyonlu üçüncü bordürde, dörtlü gruplar halinde birbiriyle kesişen kavisli sapların araları yapraklarla dolgulanmıştır. Diğerlerinden daha geniş olan ve yanlardan birer halat silme ile sınırlanan dıştaki yazılı son bordürde, ikinci bordürdeki aynı dua tekrarlanmaktadır. Bunda da diğeri gibi her bir yazı metni kemerli bir çerçeve içine alınmıştır. Duvara oyulan çokgen nişle, kavsara arası kelime- i tevhid yazılı enine bir kuşak ile ayrılmış, köşeleri de birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Çokgen gövdeli sütuncelerin yüzeyleri kabartma rozet-çiçeklerle, dikdörtgen başlıkları da mukarnaslarla süslüdür. Mihrap nişinin alt kısmı ile köşeliklerinde on iki kollu yıldızlardan oluşan geometrik bir kompozisyon tekrarlanmaktadır. Alınlıktaki halat silmelerle çevrelenen yatay dikdörtgen panolardan alt ve üsttekinde:"mescidler şüphesiz Allah'ındır, Allah'la birlikte kimseye yalvarmayın" anlamındaki Cin Sûresi,18.ayeti, iki parçalı ortadaki panoda ise: "ey levhi mahfuzun ve kalemin yaratıcısı" duası, istifli ve simetrik düzende ikişer defa yazılmıştır. Tepelikteki tezyinat yan yana palmet sırasından müteşekkildir.

Kuzey-batı köşede yükselen minarenin kaidesi taş, yukarıya doğru daralan silindirik gövdesi tuğladan örülmüştür. Pabucu yüksek tutulmuş, şerefe altı

da üçgenlerle dolgulanmıştır. Gövdeden daha ince olan petek, konik külah ve alemle nihayetlenmektedir. Ahşaptan olan yeni minberin sanat değeri bulunmamaktadır.

Kitâbesi olmayan cami XVII. asrın sonu veya XVIII. asra tarihlendirilmektedir. Vakıflar arşivinde bu mahalde 842 / 1426 tarihli Yeşil Ahi Medresesi'nin vakfiyesi bulunmakta ve bu medresenin Ankara Ahilerinden Hüsameddin tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Vakfiyeden daha geç döneme ait olan bu yapının daha önce burada mevcut olan XV. asır mescidinin yerine yapıldığı ve yine aynı ismin kullanıldığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA:

Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, s.81-82; *İbrahim Hakkı Konyalı, Ankara Camileri,* Ankara 1978, s.103; Bekir Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara 2001, s.144-146; Komisyon, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I, Ankara 1972, s.347-348; *Mübarek Galip*, *Ankara 1, Kabristanlar, Mescidler, Camiler,* İstanbul 1341(1925), s.50; *Mübarek Galip, Ankara 2, Kitabeler,* İstanbul 1928; Özer Ergenç, "17. Yüzyıl'ın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.85-107; Rifat Özdemir, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, 1785-1840), Ankara 1986, s. 52.

Yaşar ERDEMİR

AHİ YEŞİL MEDRESESİ

Yeşil Ahi Medresesi veya Yeşilhane adlarıyla da zikredilen bu medrese, Ankara'da Ahi Hacı Murad mahallesinde kurulmuştur. Ahi Yeşil unvanlı Hacı Şemseddin Ahi Ahmed tarafından XIV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. 867 (1463) tarihli tahrirde bu medreseye ait vakfa tahsis edilen gelirler, Ahi Ahmed ve Ahi Tura'ya ait ortak timar mülkleri olup Mamak'a ait Bayındır ve Kusunlar köyleri, Kazan'a bağlı Alpagut ve Ahi İsmail köyleri ile Bayındır köyü ve İlyas ve Çubuk Dumlupınar mezraları idi. Ahi Ahmed timar mülklerin önemli kısmını medreseye vakf ettikten sonra kızı Hünnire hatunu mütevelli tayin etmiştir. 1530 yılında ise Ahi Yeşil medresesi vakfının gelirleri içinde Bademlü köyünde bir mezra ile Habib Viranı mezrası, Ahi İsmail Bayındır, Alpagut ve Kusunlar köylerinin yarısı, bir kıta zemin, bir bahçenin gelirleri görülmektedir. 1571 tarihli deftere göre, önceki vakıf gelirlerinden başka Ankara merkezden iki dükkân ile Çubuk kazasından bir parça arazi, vakfedilen arazi gelirlerine ilave olmuştur. Bu zengin vakıf kaynakları ile medresede görevli müderrislerin ve diğer görevlilerin maaşları ile beraber şagirdlerin de ihtiyaçları karşılandığı gibi tarihsel süreklilik içinde medrese imar dahi olmuştur. Nitekim 1280 (1865) tarihli muhasebe kaydında medrese vakfının mütevellisi Abdülgani, Salih ve Salim Efendiler olup vakfın geliri bedel-i iltizam ile mezra aşarından oluşup 23.399 kuruştur. Gideri ise maaş ve talebe giderleri ile inşaattan oluşup 20.096 kuruştur. 1300 (1885) yılında Yeşil Ahi vakfının mutasarrıfı Hayri Efendi'dir. 1304 (1889) tarihinde medresenin yarı hissesinin mutasarrıfı ve müderrisi Yeniçeşmezade Hacı Ahmed Efendi'dir. Diğer yandan 14 mart 1314 (26 Mart1898) tarihli evrakta Hacı Ahmed Efendi'nin müderris olarak görevi ifa edemeyeceğine dair Mustafa Efendi'nin arzuhali olup tetkik edilmesi istenmektedir. 1316 (1901) Cemaziyelevvelinin üçüncü gününde yazılan görev beratından medreseye mutasarrıf olarak Hacı Ahmed Efendi ile Elhac İsmail Efendi adlı zatların yarım hisselerine binaen mutasarrıf olduğunu bir süre müderris olarak Hacı Süleyman Efendi b. Hüseyin'in görev yaptığını öğreniyoruz. Daha sonra mezkur şahsın başka medreseye görevlendirilmesi üzerine bu medreseye imtihanı geçen Zeynel Abidin Efendi müderris olarak atanmıştır. Günümüzde bu medresenin bulunduğu yerde ekmek fırınının olduğu rivayet edilir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT.CHT*, nr. 792/52; nr. 792/56; *EV.MKT*, nr. 1374/174; nr. 1352/102; nr. 1351/174; nr. 1219/42; *VGMA*, nr. 1974/174; *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s. 366; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara,* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 190, 200, 207; Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri*, Ankara 2011 s. 121-123; Mehmed Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, Konya 2011, s.675.

H.Mustafa ERAVCI

AHİ YEŞİL ZAVİYESİ

Ankara'da yaşayan Ahi önderlerinden biri olan Ahi Hüsameddin'in torunu Yeşil Ahi adına kurulmuştur. XIX. yüzyıl arşiv belgelerinde Ahi Yeşil Zaviyesi olarak ta kayıtlıdır. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde zaviye vakfına ait Ankara'ya bağlı Bağlum, Halil Viranı mezrası, İsmail, Nasdır, Alpagud, Yunak ve Subad adlı yerleşim yerlerinden toplam 3859 akçe gelirleri bulunmaktadır. Bu verilerden vakfın oldukça zengin ve zaviyenin de mezkur yüzyıldan önce kurulduğunu göstermektedir. Daha sonraki yüzyıllarda da zaviye restore edilerek hayatta kalmış faa-

liyetlerine devam etmiş olmalıdır. Nitekim 1294 (1879) tarihli zaviye vakıf muhasebe kaydında 1288 (1873) tarihine kadar zaviyenin vakıf mutasarrıflık ve zaviyedârlık görevini evlâd-ı vâkıfdan Abdülgani Halid ile Salim ve Salih Efendiler yürütürlerken Salih ve Salim Efendilerin vefatı üzerine uhdelerindeki hisselerin vakıf şartına göre işletilmesi istenmektedir. Daha sonraki yılarda zaviyenin izine ulaşılmaması, zaviyenin medrese veya cami ile bütünleştiğine işaret olmalıdır.

KAYNAKÇA:

BOA, EV.MKT, nr. 902/141; 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993,s.364; Emine Erdoğan, Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 190, 205; Abdülkerim Erdoğan, Ankara Ahileri, Ankara 2011, s. 120-121; Mehmed Ali Hacıgökmen, Ahiler Şehri Ankara, Konya 2011, s.76.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YUNUS

Manisa'da XIV. asırda yaşayan Ahi önderlerinden biridir. Yaşamı hakkında bilgi bulunmayan Ahi Yunus, muhtemelen Manisa merkez mahallerindeki Ahi zaviyelerinden birinde görevli idi. XVI. yüzyılda Saruhan'da Ahi Yunus ahfadından birine Yengi nahiyesi Kozluca mezrasında bir çiftlik yerin, Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından vakfedildiği anlaşılıyor.

KAYNAKÇA:

Feridun.Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.176.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(MANİSA)

Saruhanoğulları döneminde yaşayan Ahi önderlerinden biri idi. Beyliğin kurucusu Saruhan Bey zamanında Manisa merkez mahallelerinde kurulan zaviyelerden biri de muhtemelen Ahi Yunus zaviyesi idi. Nitekim Osmanlı kayıtlarına göre, Ahi Yunus ahfadından birine Yengi nahiyesi Kozluca mezrasında bir çiftlik, Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından vakf edilmişti. XVI. yüzyıl sonrasında zaviye hakkında bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Ferudun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.176.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(BİLECİK)

Bilecik'e bağlı Güllüviran köyünde idi. XIV. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu anlaşılan zaviye, XV. ve XVI. yüzyıllarda faal bir durumda idi. Zaviyenin vakıfları arasında Sultan hassı olan bir çiftlik yer vardı.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s.51.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(KAL'A-İ SULTANİYE)

Kal'a-i Sultaniye sancağının Ezine-i Kazdağı kasabasındaydı. Zaviyenin bânisi ve ilk şeyhi Ahi Yunus olup Ezine kasabasında medfun olduğu anlaşılıyor. Nakşibendi tarikatına mensup olanların kullandığı zaviyenin ne zaman yapıldığı belli değildir. Süleyman Paşa tarafından Ezine Pazarı'nın gelirinin vakfedildiğine dair kayıtların bulunması, zaviyenin Orhan Bey döneminde (1324-1362) varlığına işaret etmektedir. XVI. yüzyıl vakıf kayıtlarına göre Padişah hükmüyle zaviyenin vakıf arazisinde oturan halk "ulakdan ve suhreden ve yeni yaya yazılmakdan ve azebden ve sürgünden ve salgundan bilcümle avârız-ı dîvâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden" muaf idi. Zaviye XVIII ve XIX. yüzyılda faal durumdaydı. 25 Receb 1201 (13 Mayıs 1787) tarihinde vakfın tevliyetini ve zaviyedârlığını yapan Mehmed Tahir Efendi, vefat tarihi olan 1 Safer 1235'e (19 Kasım 1819) kadar yaklaşık otuz iki yıl bu görevleri yürütmüştü. XIX. yüzyılın ikinci yarısında zaviyenin tevliyetini ve şeyhliğini Derviş Ali ve Şeyh Ali Efendi müştereken idare ediyorlardı.

Ahi Yunus Zaviyesi vakfının gelirleri arasında Ezine pazarının geliri, tarla, çayır, bahçe, dükkân

kiraları ve aşarının yarım hissesi bulunmakta idi. Bu gelirin bir kısmı vakıf arazisinde oturanlar ile zaviyeye gelen fakir ve fukaranın yeme içme ve diğer ihtiyaçlarına sarf ediliyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 265/51; nr. 277/188; nr. 294/110; nr. 299/140; nr. 2525/11; BOA, *EV.MH*, nr. 427/37; *EV.MKT*, nr. 279/58; nr. 283/103; nr. 418/22; nr. 419/27; nr. 424/72; nr. 424/80; nr. 1891/21; nr. 1370/1; Ömer Lütfi Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, II, Ankara 1942, s. 317.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(KÖYCEĞİZ)

Köyceğiz'e bağlı bir nahiye iken bugün Muğla'ya bağlı bir ilçe haline gelmiş olan Dalaman'da bulunuyordu. XVI. yüzyılda zaviyenin vakfına ait tarlalardan Dalaman civarında Üzümlü mevkiinde dört dönüm, Kesikyer isimli mevkide altı dönüm, Bocanya yeri olarak bilinen yerde altı dönüm ve Dumanyeri mevkiinde de sekiz dönüm arazisi vardı. Ayrıca mevkii belirtilmeyen altı parça tarla daha mevcuttu. XVI. yüzyılda zaviyenin yıllık geliri 520 akçe idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 555; nr. 338, s. 122; TKGMA, *TD*, nr. 569, s. 79; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 217.

Zekai METE

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(ÇİNE)

Aydın'ın Çine kazasına bağlı Eskiçine köyünde bulunuyordu. Bu köy, Menteşe Beyliği ve Osmanlı döneminde kaza statüsündeydi ve tarihî yapılara sahipti. 1562'de Ahi Yunus'un oğlu Ahi Bahşayış adına bir zaviye kayıtlıydı. Bu tarihlerde muhtemelen her iki zaviyenin yönetimi de Ahi Bahşayış'ın elinde bulunuyordu. XVI. yüzyılda Dalama nahiyesine bağlı Mesudlu köyünde zaviyeye vakfedilmiş bir çiftlik (60-150 dönüm) büyüklüğünde arazi, Büyükayaklı ve Küçükayaklı köylerinde de 21 dönüm miktarında tarlaları vardı. Bunların yıllık geliri 250 akçe kadardı. Ayrıca zaviyenin yakınındaki iki dönüm hasılı olan yerden yılda 30 akçe gelir sağlanıyordu.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 503; nr. 338, s. 79; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 186.

Zekai METE

AHİ YUNUS ZAVİYESİ
(MANYAS)

Hudâvendigâr vilayetine bağlı Karesi sancağında Manyas kazasındaydı. Bânisi Ahi Yunus olup kurulduğu tarih belli değildir. XVI. yüzyılda faal olan zaviyenin tevliyet ve zaviyedârlığını aynı kişi tasarruf ediyordu. Muhtemelen bu yüzyıldan önceki dönemde inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda zaviyenin mütevellisi ile zaviyedârı olanlar, aynı kazada bulunan Ahi Yunus Zaviyesi'nin de tevliyet ve zaviyedârlık görevlerini yürütüyordu. Vakıf gelirinin azlığı, küçük bir zaviye olduğunu düşündürmektedir. Vakfın akarını bir çiftlik yer oluşturuyordu. Buradan elde edilen gelirin bir kısmı gelip giden misafirlerin iaşeleri ile ihtiyaçlarına sarf olunuyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 295/102; BOA, *EV.THR*. nr. 327/57; nr. 327/65; *EV.MH*, nr. 224/106; nr. 256/14; nr. 256/23; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995, s. 291;

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YUSUF

Hayatına dair bilgi bulunmayan Ahi Yusuf ile ilgili Sultan Veled (ö. 1312)'in divanında övgüyle söz edilir. Onun, büyüklerin ziyneti ve tacı, herkesin sığındığı bir zat olduğunu, ihsan ve keremiyle tanındığını, ahlâk ve yaratılış bakımından kimseye benzemediğini, civanmerdlikte de üstün olduğunu kaydeder.

KAYNAKÇA:

Sultan Veled, *Divan*, (yay. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 79, 151; Muallim Cevdet, İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 198; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 97.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ YUSUF CAMİİ

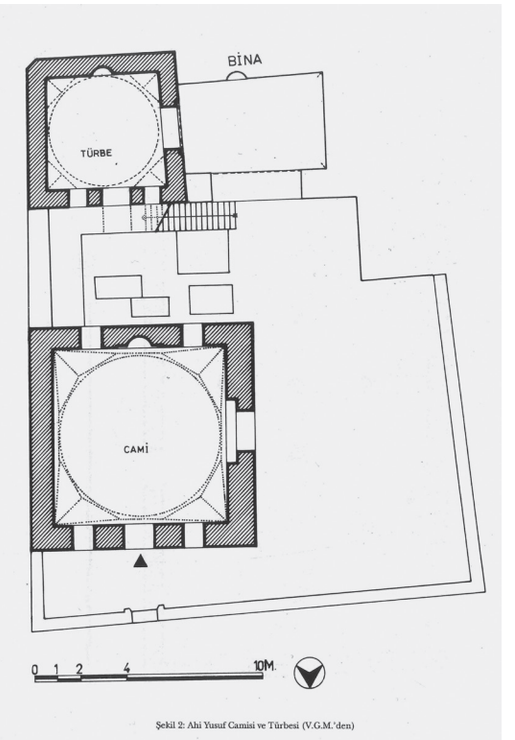
Antalya merkez kaleiçi Selçuklu mahallesi, Mermerli sokakta yer alır. Bazı kaynaklarda Kılıççı Yusuf Zaviyesi'nin parçası olduğu belirtilir. Camiye kuzey cephede kemerli bir kapıdan girilir. Yapı, 9.46 x 9.70 m ebadında kare planda üzeri içten kubbe, dıştan kubbe eğrisine uygun yerleştirilmiş alaturka kiremitlerle kaplı kubbeli kübik bir mescid görünümüne sahiptir.

Kuzey cephesinin ortasında düz lentolu ve dikdörtgen formlu bir kapı ile bunun üzerinde ters "U" şeklinde duvar yüzeyinden dışa doğru bir çıkıntı teşkil eden profilli bir çerçeve ve lentodan başlamak üzere iki kademe yapan yuvarlak kemerli sathi bir sağır niş bulunur. Nişin üst bölümü alttakine göre daha derindir. Kuzey cephesinde, kapının iki yanında dikdörtgen formlu ve demir şebekeli birer pencere vardır. Pencerelerin üzerine sivri kemerli birer sağır niş açılır. Binanın sokağa bakan doğu cephesinde yan yana üç, batı cephesinde ise bir pencere açıklığı yer alır. Pencereler dikdörtgen formlu olup demir şebekelidir. Güney cephedeki dikdörtgen formlu ve demir şebekeli iki pencerenin üstü sivri kemerli sağır nişlerle değerlendirilir. Doğu taraftaki pencerenin sağır niş ve kemerine birleşen ve sokak tarafından görülebilen çeşmenin su deposu nedeniyle kesintiye uğradığı dikkati çeker.

Yapıya, kuzey cephesinin ortasında yer alan çift kanatlı bir ahşap kapı vasıtasıyla dahil olunmaktadır. Kapının iç yüzünde, üstte sivri kemerli sağır bir niş bulunur. Aynı şekilde iki yandaki birer pencerede de, tıpkı dışta olduğu gibi üzerinde sivri kemerli sağır birer niş yer alır. Kare planlı ibadet mekânı kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçişlerinde pandantif kullanılmıştır. Kuzey ve güney cephede yer alan pencere lento seviyelerine kadar, bütün mekân ahşap lambri

Ahi Yusuf Camii

Şekil 2: Ahi Yusuf Camisi ve Türbesi (V.G.M.'den)

ile kaplanmıştır. İbadet mekânının batı cephesinde, kubbe eteğine kadar yükselen ve içinde bir pencerenin yer aldığı, sivri kemerli bir boşaltma kemeri bulunur. Caminin mihrabı ahşap lambri ile kaplı olup, yarı dairesel bir niş içinde yer alır. Güneybatı köşedeki ahşap minberin yakın zamana ait olduğu düşünülmektedir. Yapıda en dikkat çekici bölüm, kuzeydeki avlu duvarında yer alan kapı kalıntısı olup, buranın bazı kaynaklarda son cemaat mahalline ait bir kapı olabileceği ileri sürülür.

Hazirede bulunan 674 (1249-50) tarihli kitâbeden yapının XIII. yüzyıl ortalarında inşa edildiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca yine caminin güneydoğu köşesinde yer alan çeşmede II. İzzeddin Keykavus dönemine ait bir kitâbe bulunur. Bunun bir burç kitâbesi olduğu bilinse de yapının Selçuklu döneminde inşa edilmiş olacağına işaret eden diğer bir ipucudur.

KAYNAKÇA:

Leyla Yılmaz, *Antalya (16.Yüzyılın Sonuna Kadar),* Ankara 2002, s. 16-19; Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* I, Ankara 1972.

Osman KUNDURACI

AHİ YUSUF ÇELEBİ
(ö. 1508)

Tokatlı Ahi Cüneyd Çelebi'nin oğlu olan Ahi Yusuf Çelebi, Amasya'da dünyaya geldi. Meşhur âlim Tokatlı Cemaleddin Yusuf'un torunu müderris Mevlâna Rukneddin Ahmed Cündî, Sultaniye-i Merzifon müderrisi Mevlâna Seydi Ahmed Kırımî ve Sultan II. Bayezid'in hocası Mevlâna Selâhaddin Musa Çelebilerden dersler okuyarak icazet aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Şeyhülislam Mevlâna Hüsrevî Mehmed Çelebi'den de dersler okuyup tahsilini tamamladı ve mülazım oldu. Şeyhülislam Mevlâna Hüsrevî Mehmed Çelebi, ilmi ve faziletinin yüksekliği sebebiyle Ahi Yusuf Çelebi'yi, kendisinin Bursa'da yaptırdığı Mevlâna Hüsrev Medresesi müderrisliğine tayin etti. Daha sonra Edirne'ye Taşlık Medresesi müderrisi olarak atandı ve burada dört yıl kadar müderrislik yaptı.

1481'de İstanbul'a gelen Ahi Yusuf Çelebi, burada medreseye dönüştürülen Kalenderhane Medresesi müderrisi oldu. Daha sonra Mahmud Paşa ve Bursa'da Sultan medreselerine müderris tayin edildi. 891'de (1486) ise Sahn-ı Semâniye müderrisi olarak tekrar İstanbul'a geldi. Ancak bazı devlet ricalini eleştiren sözlerinden dolayı gözden düştü ve Amasya'ya gitti. 894'te (1488)Amasya'da Hüseyin Ağa Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1490'da şehzadelerin sünnet düğünü esnasında medreseyi terk ederek Hicaz'a gitti. Dönüşünde İstanbul'a geldi. Rumeli Kazaskeri Ebussuud İbrahim Efendizâde Alâeddin Ali Efendi'nin desteğiyle ikinci kez Sahn müderrisliğine tayin edildi.

Ahi Yusuf Çelebi, tedrisin yanı sıra telifle de uğraştı ve 1495'te on yıldan beri emek sarf ettiği *Sadrü'ş-Şeri'a Şerhi*'ni tamamlayarak esere *Zâhiretü'l-Ukbâ* adını verdi. Bu hizmeti üzerine gündeliği seksen dirhem Osmaniye çıkarıldı. Fakat 902'de (1496) Rumeli Kazaskeri ve hâmisi olan Alâeddin Ali Efendi'nin vefatıyla hasmı olan Hacı Hasanzâde Mehmed Efendi Rumeli Kazaskeri olunca Sahn müderrisliğinden alınıp Edirne'de Dârülhadis müderrisliğine gönderildi. Edirne'de *Hediyyetü'l-Mühdiyyin* kitabını telif etti. 1505'de Hacı Hasanzâde'nin vefatıyla hemşehrisi Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Rumeli Kazaskeri olduğunda üçüncü defa Sahn müderrisi olup İstanbul'a geldi. Burada *el-Ferâ'izü'z-Zekiye* kitabını telife başlayarak 1506'da tamamladı. Bu kitabına kendi biyografisini de koydu. 1507'de Rumeli Kazaskeri naipliğine atandı. 914'de (1508) vefat etti.

Fâzıl, muhakkık, aklî ve naklî ilimlerde mütebahhir bir zât idi. Sivri dilli ve kibirli olmasaydı, ilmiyede daha yüksek mevkilere çıkabilirdi. Ahi Yusuf Efendi'nin bir kızı olup bunu Amasya vilayeti yazarı kardeşinin oğlu Hacı Sinan Çelebi bin Mahmud Çelebi ile evlendirdi. Bundan olan torunları Sadullah, Abdullah, Nurullah, Mahmud Çelebilerdir. Onlara ve onların evladına Ahizâdeler denilmiştir.

KAYNAKÇA:

Mecdi Mehmed Efendi, *Hadaiku'ş-Şakaik*, I, (haz. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1989, , s. 292-293; Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi,* VII, (yay. Mesut Aydın-Güler Aydın), Amasya 2013, s. 452-453.

Ali AÇIKEL

AHİ YUSUF DEĞİRMENİ
(bk. AHİ YUSUF ZAVİYESİ)

AHİ YUSUF HALVETÎ
(ö. 708 / 1308-1309)

Şirvan'da doğdu. İbrahim Zâhid-i Gîlânî'nin halifelerindendir. Mahmud Cemâleddin el-Hulvî, Ahi Yusuf'un şeyhinin yanında irşât ve sülûkünü tamamladıktan sonra kendisine hilafet verilerek Anadolu'ya gönderildiğini ve Niğde'deki Tepeviran denilen mevkiye yerleştiğini belirtir. Fuad Köprülü, Halvetiye Tarikatı'nın Anadolu'da XIII. yüzyıl sonlarından itibaren onun vasıtasıyla yayılmaya başladığını ifade eder. Niğde'de cami, halvethane ve derviş odalarından oluşan bir zaviye inşa ettirerek irşad faaliyetlerinde bulunan Ahi Yusuf'un, 708 (1308-1306) yılında vefat ettiği ve zaviyesine defnedildiği kaydedilir.

KAYNAKÇA:

Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 324, 329-331; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul 1986, s. 162; Cengiz Gündoğdu, "Eyüp'te Medfun Bir Halvetî-Sivâsî Şeyhi: Sivâsî-zâde Abdülbâkî Efendi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul 2005, s. 315.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİ YUSUF MESCİDİ

Antalya'da Selçuk mahallesi Mermerli sokakta bulunmaktadır. Bugün ayakta olan eserin kitabesine göre 1249-1250 tarihinde Ahi Yusuf adına inşa edil-

miştir. 1455, 1530 ve 1567 tarihli tahrir defterlerinde vakıflarının dükkân, ev, bahçe ve arazi gelirlerinden oluştuğu kaydedilir. 1568 tarihli kayıtlarda Mahmud oğlu Bahaeddin ile Kasım Reis oğlu Ali'nin mescitte vazifeli oldukları belirtilir.

KAYNAKÇA:

BOA. TD. nr. 166, s. 588-589; TKGMA. TD. nr. 567, s. 7/a-b, 30/b; TD. nr. 107, s. 3/b; Hüseyin Çimrin, *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi,* İstanbul 1982, s. 65; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı,* Isparta 2002, s. 332-333, 478-486; Leyla Yılmaz, *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar),* Ankara 2002, s. 16-20.

Ali AÇIKEL

AHİ YUSUF PERENDE
(ö. 1323)

Tokat'a bağlı Turhal'da yaşadı. Semerci esnafının piri olarak bilinir. 701 (1301) yılında Turhal'a geldi ve burada bir zaviye inşa ettirdi. Vefatından önce bir de türbe yaptırdı. Türbenin doğu girişi kapısı üzerindeki kitâbede: "Ammere hazihi'z-zâviyeti ve merkadi'l- mübareke li'ş-şeyh Ahi Yusuf kaddese ruhuhu fi şehri Şa'ban sene selâse ve işrîn ve seb'ami'e" (Bu zaviye ve türbe Şeyh Ahi Yusuf, Allah ruhunu aziz etsin, tarafından 723 yılı Şaban ayında/Ağustos 1323 yaptırıldı) ifadesi yazılıdır. Bu cümleden zaviye ve türbenin Ağustos 1323'te tamamlandığı ve bânîsi Ahi Yusuf'un da aynı yıl içinde vefat ettiği anlaşılır. Türbede iki erkek ve bir çocuk kabri bulunur.

KAYNAKÇA:

SVBMA, *Muhasebe Defteri*, nr. 8, s. 111; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler,* İstanbul 1927, s. 84; Mehmet Mercan-Mehmet Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*, Ankara 2003, s. 184; Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986),* Ankara 1987, s. 34, 37.

Ali AÇIKEL

AHİ YUSUF PERENDE ZAVİYESİ

Tokat'a bağlı Turhal'da 1328 tarihinde Ahi Yusuf Perende tarafından tesis edildi. 1574'de Turhal'da Ahi Yusuf Mescidi mahallesinin yer alması, zaviyenin burada kurulduğunu gösterir. 1455'de zaviyenin vakıf gelirlerini, Turhal kazası merkezinin 1/4 malikâne hissesi ile Turhal ve Kazabad'a bağlı birkaç köy ve mezranın malikâne hisseleri teşkil etmekteydi. Zaviyenin gelirlerine 1574'de bir de hamam ilave edilmişti. Zaviye, XX. yüzyılın başlarına kadar faal bir durumda idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 2, s. 125, 194, 212-213, 226, 230, 232, 234; nr. 19, s. 80, 89, 174-175, 191-192, 199; nr. 79, s. 163, 172, 305-306, 321-323, 326; nr. 387, s. 452, 454, 475-477; TKGMA, *TD*, nr. 14; 270b, 279b; nr. 12, s. 92b, 98a-b, 106a-b; nr. 583, 65b, 66a, 68a.

Ali AÇIKEL

AHİ YUSUF PİRULLAH ZAVİYESİ

Zaviyenin bânisi, bânisinin hayatı ve faaliyetleri hakkında bir bilgi elde edilememektedir. Bergoma nahiyesine bağlı Kavaklu ve Yavaş nahiyesine bağlı Sarukusun köylerinin 1520'de 447 akçe, 1576'da 1442 akçe olan dörtte bir malikâne hisseleri, zaviyeye vakıf olarak tahsis edilmişti.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *TD*, nr. 583, 87a-b; nr. 26,175a-176b; BOA, *TD*, 387, s. 376; Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 250.

Adnan GÜRBÜZ

AHİ YUSUF SİNAN TEKKESİ

Afyonkarahisar'a bağlı Çay ilçesinde Ahi Mansuroğlu Yusuf Sinan adına kuruldu. Ahi Yusuf Sinan hakkında bilgi bulunmamasına rağmen babasının da bir Ahi olduğu anlaşılıyor. Tekkedeki aşure kazanına işlenen yazıda, tekkenişin Nacaklı Seyyid Hacı Mehmed Selin olarak görünmektedir. Ayrıca tekkeye ait aşure kepçesi kazanında yazılı olan vakfiyede vakıf gelirleri, İncili Bük, Balı Hüyük, Hoca Yunus, Yenice, Güllü Hark, Avlar, Küçük Dumanlı, Kimlayık, Kaldırım, Kışlacık ve Gölpınarı'nda bulunan arazi aşarlarından oluşmaktaydı. 1530'da tekkenin arazi geliri 12.358 akçe idi. Bu durum zaviyenin bu tarihten önce kurulduğunu gösterir. Tekke, birçok tekke gibi hastaların şifa kaynağı idi. Ahi Yusuf Sinan tekkesinde günümüzde de Muharremin 10. günü aşure dağıtılmaktadır.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Dizin ve Tıpkı Basım I, Ankara 1993, s.137; Muharrem Bayar, " Bir Aşure Kepçesine Yazılmış Ahi Yusuf Sinan Tekkesi Vakfiyenamesi", *I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, I, Kırşehir 2011, s. 166.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YUSUF TÜRBESİ

Antalya'da Ahi Yusuf Camii'nin hemen yakınında bulunan türbe, iki katlı olarak yapılmış ve üzeri piramidal külah ve alaturka kiremitle örtülmüştür. Türbenin alt kat bölümü mezar odasıdır. Üzeri sivri beşik tonozla örtülü bu odada Ahi Yusuf'un sandukası yer alır. Türbenin batı duvarı sağır kemer şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca türbenin duvarına bitişik bir avlu yer alır. Cami ile türbe arasında üç mezar bulunur. Bu mezarlara ait kitâbeler şöyledir:

1. Kitâbe: 1251'de (1835) vefat eden Alaiyeli Yusuf Kaptan'ın basit mezarına aittir.

2. Kitâbe: 1275'te (1859) vefat eden ve Ali Mahlis Efendi'nin kerimesi olan Nefise Hanım'ın basit mezarına aittir.

3. Kitâbe: İlk bakışta mezar taşı hissini veren caminin 647 (1249) tarihli inşa kitâbesidir.

KAYNAKÇA:

Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* II, Ankara 1983, s. 541-543.

Osman KUNDURACI

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(ALTUNTAŞ)

Hudâvendigâr vilayetinde Kütahya sancağına bağlı Altuntaş kazası Efret köyünde tesis edilmişti. Bânisinin Ahi Yusuf olduğu anlaşılan zaviyenin kurulduğu tarih belli değildir. XIX. yüzyılda faal olan zaviye, bu yüzyılın ikinci yarısında onarımdan geçti. Bu dönemde evlâd-ı vâkıftan kimse kalmadığı için zaviye müştemilatı içinde yer alan türbenin kapanıp, harap olması üzerine köyden Çelebi Mesut Efendi zaviyedâr ve türbedar olarak atandı ve bu sayede türbe tekrar ziyarete açıldı. Vakıfları arasında buğday, arpa ve burçaktan oluşan hububat geliri yer almaktaydı. Bu gelirin fazlası zaviyeye gelen giden misafirlerin iaşesi ile diğer giderlerine sarf olunuyordu.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 3596/305; BOA, *EV,* nr.16343, 2b; *EV.ZMT*. nr. 180/6.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(DİVRİĞİ)

Ahi Yusuf, Mengücekoğulları döneminde (1080-1228) yaşadığı sanılan bir ahi ileri geleni ve zaviye kurucusudur. Kimliği ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmayan Ahi Yusuf'un zaviyesi bugün Divriği'nin Kemankeş mahallesinde harap bir vaziyettedir. Zaviyeden kalan bir kitâbe plakasında Kasas Suresi'nin 88. ayetinin sonu yazılıdır.

Zaviye ile ilgili ilk bilgilere, 1519 ve 1530 tarihli tahrir defterindeki vakıf kayıtlarında rastlanılmaktadır. Bu bağlamda zaviyenin 1519 yılında toplam 1291; 1530'da ise 1457 Halebî akçe vakıf geliri vardı. 1815 yılında zaviyenin zaviyedârlığının ve tevliyetinin dörtte üç hissesi İsmail Halife, dörtte bir hissesi de Mehmed Şakir'in üzerinde idi. Ancak Mehmed Şakir'in İsmail Halife'nin bu hisseleri haksız olarak ele geçirdiği ile ilgili şikâyeti üzerine esasında İsmail Halife'den önce zaviyedârlığın ve tevliyetin Seyyid Şeyh Şakir'e ait olduğu ve Şeyh Şakir'in vefatiyle oğlu Mehmed Şakir'in küçük ve tahsilini sürdürmesi dolayısıyla İsmail Halife'nin bir şekilde hisseleri ele geçirdiği anlaşılmış ve nihayetinde 1829'da mesele Mehmed Şakir'in lehine çözülmüştü. Zaviyenin daha sonraki dönemine ait herhangi bir kayda rastlanamamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 156/187; *MAD*, nr. 3332/27; *EV.MH*,, 1249/75, 12146-147; *Sivas Ahkam Defteri*, 25/26; *Divriği Şeriyye Sicili* 84/88; Ersin Gülsoy, "XV. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları", İlmi Araştırmalar, I, İstanbul 1995, s. 122; Galip Eken, *Fizikî Sosyal ve İktisadî Açıdan Divriği (1775-1845)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 46-48; Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 1971, s. 145; Zeki Arıkan, "Divriği'nin İlk Nüfus Sayımı", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1991, XI, s. 65.

Galip EKEN

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(BARÇINLI)

Afyonkarahisar'a bağlı Barçınlı (Bayat) kazasında kurulan zaviyenin ne zaman ve kim tarafından tesis edildiği bilinmemektedir. 8 Rebiülahir 1255'te (22 Mayıs1839) zaviye vakfının mutasarrıflığı ve zaviyedârlığın yarım hissesi, evlâd-ı vâkıfdan Süleyman bin Süleyman'ın üzerinde iken onun vefatı ile yarım hissesi, Abdükadir Halife b. Mustafa b. Recep üzerine geçmişti. 1280'de (1865) vakfın mütevelliliği Abdullah'ın üzerinde idi. Bu tarihteki arazi gelirleri 2307, maaş ve tamirat gibi giderler ise 1407 kuruş idi. Zaviyenin sonraki dönemleri ile ilgili bilgiye rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MH*, nr. 1088/304, 305; Mustafa Güler-Gülay Karadağ, " XIX. Yüzyılda Afyonkarahisar Taşrasındaki Faal Tekke ve Zaviyeler*", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005 Afyonkarahisar), Ankara 2007, s. 85.

H. Mustafa ERAVCI

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(İNEGÖL)

İnegöl'de tesis edilen zaviyeye XVI. yüzyıl sonlarında Ahi Yusuf'un neslinden gelen Ahi Hamza, Ahi Hamza'dan sonra oğlu Mustafa mutasarrıftı. Zaviyenin vakıflarını İnegöl'ün merkezinde bulunan Ahi Yusuf Değirmeni ile Ahi Yusuf Çiftliği teşkil etmekteydi. XVIII. yüzyılda faal olan zaviyenin, 1275 (1858-1859) ve 1279 (1862-1863) tarihlerindeki vakıf gelirleri, buğday, arpa, bostan öşrü ve ev zemininden kira geliri idi. Giderler ise tamir için ustaya ödenen para dışında kireç ve kiremit masrafları idi. 1305'te (1889) vakfın öşür gelirinden tekkenin tekrar tamiri cihetine gidilmişti. Zaviyenin XX. yüzyıl başlarına kadar faal olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 186/25*; EV, nr.*16771*; EV.MH, nr.*1039/231; *EV.MKT,* nr. 1562/79; *EV.MKT, nr.* 1568/18*; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, (haz. Ömer Lûtfi Barkan- Enver Meriçli), I, Ankara 1988, s. 121.

Barış SARIKÖSE

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(ASLANAPA)

Kütahya sancağına bağlı Gereki (Aslanapa) nahiyesinin Ada köyündeydi. Zaviyenin yapıldığı tarih hakkında bilgi olmayıp bânisinin Ahi Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Ada köyü ile Altuntaş'a bağlı Efted köyünde Ahi Yusuf adıyla bilinen çiftlikler mevcuttu. XIX. yüzyılda faal olduğu anlaşılan zaviyenin 22 Şevval 1285 (5 Şubat 1869) tarihinde zaviyedârlık görevinin yarım hissesi vâkıfın evladından İbrahim ve Mehmed Efendi ile diğer yarım hissesi İsmailoğlu Küçük Mehmed uhdesindeydi. Vakıf gelirinin azlığı, küçük bir zaviye olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *EV.MKT*, nr. 2245/69; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s.116-117; Cevdet Yakupoğlu, "Germiyanoğulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 2281.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİ YUSUF ZAVİYESİ
(BALAT)

Menteşe Beyliği'ne merkezlik yapan ve bugün küçük bir köy haline gelmiş olan Büyük Menderes kenarındaki tarihî Balat şehrine bağlı Kargı köyünde Ahi Yusuf tarafından yaptırıldı. Aynı soydan gelen Ahi İlyas'ın zaviyeye yeni vakıflar tahsis etmesi nedeniyle 1530 tarihli kayıtlarda Ahi İlyas Zaviyesi olarak kaydedildi. Zaviyenin masrafları için bir ev, yanında bir bahçe, yüz dönümlük beş tarla ve üç dönüm bağ vakfeden Ahi İlyas, mütevelliliği önce kendine, ölümünden sonra da evladına şart koşmuştu. Evladın nesli tükendikten sonra ise mütevelliyi Balat kadısı tayin edecekti. Zaviyeye ait vakıf gelirleri 365 akçe idi.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 166, s. 514; nr. 338, s. 20; Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Ankara 2009, s. 130.

Zekai METE

AHİ ZEKERİYA
(ö. 1288)

Konya Ereğlisi Ahilerinden olup, Helvacı unvanıyla da bilinir. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Mezar kitâbesi bugün mevcut olsa da doğum ve ölüm tarihlerini tespit etmek mümkün değildir. Kitâbesinde şehit olduğu belirtilir. Ahi Zekeriya, İlhanlı hükümdarı Geyhatu'nun, Lârende (Karaman), Ereğli, Bey-

şehir ve yöresinde katliam ve yağma hareketinde bulunup 7000 kişiyi esir alarak Konya'ya götürdüğü sıralarda (687 / 1288) öldürülmüş olmalıdır. Türbesi bugün hâlâ ayakta olmakla birlikte, harap bir haldedir. Ahi Zekeriya'nın sandukası merhum İ. Hakkı Konyalı tarafından bulunmuş, daha sonra da müzeye nakledilmiştir.

KAYNAKÇA:

Anonim Selçukname, (nşr. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 69, 83-88; Hamdullah Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, Tahran 1339, s. 479; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s.186-196, 294; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 217, 590; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Ereğlisi Tarihi*, İstanbul 1970, s. 394, 425, 426 546; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1969), Ankara 1970, s. 63.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

AHİ ZEKERİYA HALVAYİ TÜRBESİ

Konya'ya bağlı Ereğli ilçesinde Meydanbaşı mevkiinde, eski Niğde yolu üzerindeki Mustafa Bey ve Emetullah Hanım Türbesi'nin kuzeyindeki mezarlık içindedir. Üzeri kubbe ile örtülü kare bir mekândan oluşan yapı günümüzde harap durumda olup, kubbesi çökmüştür. Türbenin kitâbesi yoktur. Ancak hemen önünde bulunan ve günümüzde Ereğli Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen sandukada kitâbe yer almaktadır. Sandukanın sağ yüzünün altında tek ve sol tarafında iki satır halinde Ayete'l-Kürsi, baş tarafında da Kelime-i Tevhid yazılıdır. Üzerindeki Arapça kitâbe şu şekildedir:

هذه القبر المرحوم المغفور سعيد شهيد اخى
زكريا حلواىٔ نور الله قبره

"Bu kabir mes'ut şehit merhum ve mağfur Helvacı Ahi Zekeriyya'nındır. Allah kabrini nurlandırsın."

Sanduka Ahi teşkilatına mensup Ahi Zekeriyya Helvayi'ye aittir. Bu şahsın türbede medfun olanlarla bağlantısı olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak türbe halk arasında Helvacı Baba olarak adlandırılmaktadır.

Güney cephedeki at nalı kemerli açıklık giriş olarak kullanılmaktadır. Bu cephe giriş açıklığının eşiğine kadar toprakla dolmuştur. Kuzey, doğu ve batı cephelerinde de benzer özelliklere sahip birer açıklık bulunur. Yapının içinde üç mezar yeri vardır. Köşelere yerleştirilen kâgir ayaklar birbirine teğet kemerlerle bağlanmış, kemer araları moloz taş örgülerle kapatılmıştır. Sıvası dökülen duvar yüzeylerinden, kemer açıklıklarının sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır. Kubbe geçişleri prizmatik üçgenlerle sağlanmıştır. Giriş olarak kullanılan açıklığın doğu duvarına muhtemelen kandil koymak için küçük bir niş açılmıştır.

Duvarlar, üçgen kuşak ve kubbe taş malzemeyle örülmüş, içte ve dışta çamur harçla sıvanmıştır. Günümüzde sıvalar büyük oranda dökülmüştür. Giriş açıklığının solundaki kemerin üzengi seviyesindeki sıva üzerinde "sgrafitto" tekniğinde siyah kalem işi bazı çizgilerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki süslemede çadır veya piramidal külahlı bir yapı ile önünde oturan bir kişi temsil edilmiştir. Oturan kişinin kıyafetinden şahsın tarikat veya tekke ile ilgili bir figür olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğlisi *Tarihi*, İstanbul 1970; Gülay Apa, *Konya-Ereğli Türk Devri Mimarisi*, Konya 2008.

Gülay APA

AHİ ZİYARETÇİ ZAVİYESİ

Kütahya sancağında Uşak'a bağlı Ziyaretçi Mezrası'nda kurulan bir Ahi zaviyesidir. Bu sebepten zaviyenin adı, zaviyenin kurucusunun veya kurulduğu yerin adından dolayı önce Ziyaretçioğlu, daha sonraki dönemlerde ise Ziyaretçi veya Ziyaretçi Hüsameddin adıyla da bilinmekteydi. XV. yüzyılın ikinci yarısında Ahi Ziyaretçioğlu neslinden Şeyh Sinan'ın mutasarrıf olduğu zaviye, harap bir vaziyette idi. 1530'da Şeyh Lütfi adlı kimsenin tasarrufunda olan zaviyenin, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde tamir ve onarımı yapılmıştı. XVIII. yüzyılda zaviyede görev yapan şeyhler, Uşak'taki Hacı Murad Camii'nin imamlığını da yürütmekteydi. 1530 ve 1571 yıllarında zaviyeye vakfedilmiş olan yerler arasında bir çiftlik vardı.

KAYNAKÇA:

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, I, Ankara 1993, s. 126; Murat Öntuğ, "XVIII. Yüzyıl Uşak Tekke ve Zaviyeleri", *21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu* (25-27 Ekim 2001) I, İstanbul 2001, s. 421-434; Murat Öntuğ, "Uşak'ta Ahilik ve Ahi Kurumları", *VD*, S. XXXII, Ankara 2009, s. 143-154; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyılda Uşak Zaviyeleri", *CIÉPO*, XIV. Sempozyum Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme, (haz. Tuncer Baykara), Ankara 2004, s. 211-235.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİKÖY

Anadolu yarımadasının güney-batısında yer alan Yatağan, Muğla'ya bağlı küçük bir ilçedir. Tarihi MÖ 3500 yıllarına kadar giden bölge, antik çağda Karia bölgesi olarak bilinir. MÖ IV. yüzyılda bölgede Koranza adında bir şehir devleti kurulmuş olup, en önemli kenti de Stratonikeia (Eskihisar)'dır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla bölgede Menteşe Beyliği hâkim oldu. Özellikle Turgut (Leyne) kasabasındaki İlyas Bey Camii (1369-70), Yatağan (Ahiköy) çevresindeki ilk Türk devri yapısıdır.

Timur'un Ankara seferi sonrasında birçok Ahi Anadolu topraklarına dağıldı. Bunlardan Ahi Ebubekir ve kardeşi Ahi Sinan da bu bölgeye gelerek Ahiköy'ü (Yatağan) kurdu. Menteşe yöresi, 1424 tarihlerinde Osmanlı topraklarına katıldı. 1522 yılında Rodos'un fethi için bölgeye gelen Kanuni Sultan Süleyman Bozüyük'te konakladı. Eskihisar köyü de 1562 yılında Menteşe sancağının kazası oldu. Erken Osmanlı dönemine ait Bozüyük'te Hanyeri Camii ve Hanı bulunmaktadır. 1671 yılında Muğla ve Ahiköy çevresine uğrayan Evliya Çelebi, Muğla şehrinin çok sayıda ulema ve talebesi, yedi medresesi ve on bir sıbyan mektebi olduğunu ifade eder.

Yatağan çevresinde, Osmanlının son döneminde yapılmış merkezde Ahi Ebubekir adına yaptırılan Ebubekir Camii, Bozüyük'te Siyami Bey Camii, Yeşilbağcılar'da Pirli Bey Camii ve Nebiköy Camii gibi yapılar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi,* İstanbul 1983; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği,* (çev. O. Şaik Gökyay), Ankara 1999; Tarcan Oğuz, *Yatağan'ın Dünü-Bugünü*, Yatağan, 1999; Osman Kunduracı, *Muğla-Yatağan Çevresindeki Türk Devri Mimarisi ve El Sanatları,* Muğla 2007.

Osman KUNDURACI

AHİLER

İlhan Tarus tarafından yazılan kitap (Ankara 1947), önsözü takiben beş bölüm ve 55 sayfadan meydana gelir.

Birinci bölümde Doğu ve Batı'da Fransız İhtilali (1789) öncesi ve sonrasında sınıflaşma konusunda değerlendirmeler yapılır. Yazara göre Fransız İhtilali'nden sonra Batı'daki esnaf kuruluşları gelişme kaydetmiş, Doğu'dakiler ise yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar hiçbir gelişme gösterememiştir. İkinci bölümde Ahi teşkilatının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Ahilik tarihini incelemenin, Türk sanat ve ticaret hayatının tarihçesini ele almak anlamına geldiğine vurgu yapılmıştır. Üçüncü bölümde Ahilik, Fütüvvet ve hirfet kavramları üzerinde durulmuştur. Yazara göre tarih boyunca Ahiliğin üzerinde bulunan temel bazı prensipler, bu sistemin sosyal bir müessese olarak algılanmasını engellemiştir. Dördüncü bölümde Ahilik sisteminin âdâb ve erkânı, törenleri, kıyafetleri ve görgü kurallarından bahsedilmiştir. İlim adamlarına, büyüklere karşı davranış şekilleri ve yemek yeme kurallarının Ahilikte hassasiyetle uygulandığına dikkat çekilmiştir. Beşinci bölümde Ahiliğin siyasî gücü ve sosyal kapasitesi hakkında bilgi verilmiştir. Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir fonksiyon ifa ettiği ve siyasî iktidarla hiç ilgilenmedikleri hususunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Ömer AKDAĞ

AHİLER ŞEHRİ ANKARA

Mehmet Ali Hacıgökmen tarafından kaleme alınan bu eser, 144 sayfa olup, giriş ve iki bölümden meydana gelir.

Girişte, araştırmanın kaynakları tanıtılarak Ahiliğin kelime ve ıstılah olarak üzerinde durulur ve Ahiliğin temelini oluşturan Fütüvvet teşkilatı hakkında bilgi verilir. Çalışmanın birinci bölümünde, Ankara bölgesinin Türkler tarafından fethi ve Selçuklu dönemi ele alınır. Selçuklu yönetiminden sonra Ankara yöresinin siyasî durumu, Eretna Beyliği'nin bölgede hâkimiyet kurma çabaları, Ankara Ahi Hükümeti ve yöredeki Baciyan-ı Rum'un faaliyetleri hakkında bilgi verilir. İkinci bölümde ise XIII.-XV. yüzyıllarda Ankara'da yaşayan ünlü Ahiler üzerinde durulur. Bu bağlamda Ahi Mesud, Ahi Sinan, Ahi Hüsameddin, Ahi Şerafeddin, Ahi Yakup, Ahi Elvan, Ahi Mamak gibi Ankara Ahileri üzerinde yoğunlaşılır. Tablolar kısmında da Ankara çevresindeki Ahi vakıfları ile Ankara'daki kadın vakıfları tasnif edilir.

Sefer SOLMAZ

AHİLER ZAVİYESİ

Konya vilayetinde Kıreli kazasına tabi Fele köyünde idi. 1134 (1721) tarihli bir Hurufat Defteri'nde zaviyeye ait vakfın mütevelliliğine dair atama kaydedil-

miştir. Zaviyeyle ilgili herhangi başka bir belge şimdilik bulunamamıştır. XIX. yüzyılda ortadan kalkmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 1109, s. 134b; Halis Akıncı, *Osmanlı Döneminde Kıreli Kazası/Hüyük İlçesi ve Köyleri Vakıf Eserleri*, Konya 2010, s. 127.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİLERİN TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER DÖNEMİ TÜRK DEVLET VE TOPLUM HAYATINDA OYNADIKLARI ROLLER

Hilal Ceylan tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda 2008 yılında yapılan Yüksek Lisans tezidir. Girişi müteakip dört bölümden oluşan araştırma 70 sayfadır. Girişte, Ahi kelimesinin anlamı, Ahiliğin kökenleri ve Anadolu'daki teşekkülü üzerinde durulmakta ve konuyla ilgili olarak bazı yerli ve yabancı bilim adamlarının görüşlerine yer verilmektedir. Birinci bölümde Ahilerin Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki siyasî ve askerî faaliyetleri konusu ele alınmaktadır. İkinci bölümde Ahilerin sosyal ve ekonomik hayattaki etkileri üzerinde durulmakta, bu bağlamda sosyal düzenin ve asayişin tesisi ile üretimde kalite, standart ve kontrolün sağlanmasındaki rollerine dikkat çekilmektedir. Üçüncü bölümde Ahilerin meslekî ve dinî eğitimin gelişmesindeki katkılarına yer verilerek bu zümrenin, usta-çırak ilişkisine dayanan meslekî eğitim usulünü tatbik ettiğine dikkat çekilmekte, ayrıca Ahi zaviyelerinin dinî-tasavvufî eğitimin yaygınlaşmasındaki etkisine vurgu yapılmaktadır. Dördüncü bölümde ise Ahilik kaidelerinden olan yiğitlik, mertlik, yardımseverlik, cömertlik ve misafirperverlik gibi erdemler hakkında bilgi verilmektedir.

İsmail ÇİFTÇİOĞLU

AHİLİĞE GENÇ BAKIŞLAR

Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlemiş olduğu Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu'nda (21 Eylül 2012) dereceye giren makalelerin ve sempozyumda sunulan bildirilerin bir araya getirildiği kitaptır (Kırşehir 2012). 14 makalenin yer aldığı kitapta Ahiliğin doğuşundan tarihî gelişimine, Anadolu'da üstlendiği sosyo-kültürel rollerden ekonomiye kadar birçok konuya değinilir ve bu bağlamda katılımcılar arasında dereceye girenler ilan edilir.

Aziz AYVA

AHİLİK

Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'da Türk esnaf ve sanatkâr zümreleri tarafından kurulan teşkilatın adı.

XIII. yüzyıl başlarında otuz dördüncü Abbâsî halifesi en-Nâsır-Lidînillâh'ın hayata geçirdiği Fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuş; o dönemde Anadolu'nun sosyal, siyasî, kültürel, sınaî ve ticarî şartları içinde Türklere has zevk ve kabiliyet ile İslâm dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen bir biçimde gelişme göstererek teşekkül etmiş ve esnaf ve sanatkârlar örgütü haline gelmiştir. Mefkûre ve çalışma tarzı itibariyle topluma hizmet sunma ülküsü ile özel yönetmeliklerde (Ahi Şecerenameleri ve Ahi Fütüvvetnâmeleri) belirlenen iş ve ahlak disiplini ile şeyh, usta, kalfa, çırak hiyerarşisi içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren fertlerin oluşturduğu bir teşkilattır. Bu teşkilatın mensupları birbirlerine Arapça "kardeşim" demek olan "Ahi" diye hitap etmelerinden veya birbirlerine kardeşçe muamelede bulunmalarından ötürü "Ahi" denmiştir. Ahilerin mesleğine veya üyeleri Ahiler olan örgüte de Ahilik (Uhuvvet) adı verilmiştir. Anadolu Selçukluları zamanından beri Ahi kelimesi Arapçada yiğitlik ve cömertlik ülküsü taşıyan kişiye verilen ad olan "fetâ" (Farsçada cevan-merd) anlamında; Ahilik (Uhuvvet) ise yiğitlik ve cömertlik ülküsünün adı olan "fütüvvet" (Farsçada cevan-merdî) anlamında kullanılmıştır.

Son zamanlarda Ahilik üzerinde yapılan çalışmalarda "ahi" kelimesinin *Dîvânü lugati't-Türk* ve *Kutadgu Bilig* gibi ilk Türkçe eserlerde geçen ve âlîcenap ve cömert anlamına gelen "akı"dan geldiği görüşü öne çıkmaktadır. Bu görüşe göre eski Türklerdeki "akılık" İslamî dönemde değişime uğrayarak Arapçada kardeşim anlamına gelen "ahi"ye dönüşmüştür. Nitekim *Atabetü'l-hakayık*'ta "ahi" kelimesi defalarca zikredilmiş ve her defasında âlîcenap anlamında kullanılmıştır. Bu durum "akı" kelimesinin

zamanla yerini "ahi"ye bıraktığını göstermektedir. Ancak Anadolu'da Arapçadaki "ahi" (kardeşim) anlamında kullanılmış, "uhuvvet" şeklinde de mastarlaştırılmıştır.

Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh (halifelik dönemi: 1180-1225), bazı siyasî amaçlarla o dönemde dağınık siyasî ve dinî-tasavvufî zümreler halinde bulunan Fütüvvet'e mensup cemaatleri organize ederek İslâm dünyasını kapsayan yeni bir teşkilat kurdu. Kendi dönemindeki bütün Müslüman devlet adamlarına elçi ve mektuplar göndererek kurduğu Fütüvvet teşkilatına üye olmalarını talep etmekteydi. Halife bu talebine olumlu cevap verenlere fütüvvet üniforması (şed ve şalvar) gönderiyordu. en-Nâsır-Lidînillâh'ın kurduğu bu teşkilata üye olan bütün siyasî, dinî- tasavvufî zümreler can u gönülden onun hizmetinde faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu örgüt hızlı bir şekilde gelişip büyüyerek bütün İslâm dünyasına yayıldı ve Halife'nin emrinde şeyhlerden ve müritlerden, ilim ve fikir adamlarından müteşekkil kültür hizmetlileri ve milis kuvvetleri oluştu. Halife bu teşkilat vasıtası ile dinî ve siyasî otoritesini bütün İslâm dünyasına kabul ettirmeye çalışıyordu. İşte bu dönemde 601 (1204) yılında Anadolu Selçuklularında ikinci defa tahta oturan Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, aynı yıl içinde hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ı, cülusunu Halife'ye bildirmek üzere Bağdat'a gönderdi. Mecdüddin İshak'ın, Abbâsî halifesi ile birtakım anlaşmalar yaptığı gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. O yıl hacca da giden Şeyh Mecdüddin İshak, hacdan yine Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken yanında Muhyiddin ibnü'l-Arabî, Evhadüddin Hamid el-Kirmanî, Hace Nasirüddin Mahmud el-Hoyî (Ahi Evran), Arapgirli Şeyh Hasan Onar, Ebu Cafer Muhammed el-Berzaî, Ebül-Hasan Ali el-İskenderanî gibi daha birçok Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhleri Anadolu'ya getirdi. Mecdüddin İshak, halife tarafından "Şeyhü'ş-şuyûhi'r-Rum" (Anadolu'daki şeyhlerin şeyhi) olarak görevlendirildi. Bu kişiler başşehir Konya'ya kadar gelerek Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Halife'nin gönderdiği Fütüvvet üniformasını kutlu bir törenle giydirmişlerdir. Bu sultandan sonra onun oğulları da tahta geçerken Abbâsî halifesinin kendilerine gönderdiği Fütüvvet üniformasını iftihar vesilesi olarak giymişlerdir.

Devlet kademesinde yüksek görevlere de getirilen bu şeyhler ve fikir adamları, Anadolu Selçukluları Devleti'nin himayesinde Anadolu'da kültürel ve ilmî faaliyetlerde bulunarak fütüvvet ülküsünün yayılmasını sağlamışlardır. Şeyh Mecdüddin İshak, devletin kültürel politikasına yön vermekteydi. Onun 618'de (1221) ölümünden sonra Türkmen şeyh Evhadüddin-i Kirmanî onun yerine "Şeyhü'ş-şüyûhi'r-Rum" makamına atandı.

Anadolu'da yayılmış bulunan fütüvvet teşkilatına üye Türkmen meşayih ve fikir adamları, bu teşkilat içinde "Ahilik" denilen örgütü kurdular. Özellikle Kayseri'deki sosyal, siyasî ve ticarî ortam, Türkmen fikir adamlarının böyle bir teşkilat oluşturmalarına vesile oldu. Ahi teşkilatının kurulmasında başrolü de Ahi Evran ismiyle ünlenen Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoyî adındaki Türkmen düşünür üstlendi. O, döneminde çeşitli sanatları icra eden kişileri örgütleyerek bütün esnaf ve sanatkârları bu teşkilatın çatısı altında birleştirdi. I. Alâeddin Keykubad iktidara gelince Ahi Evran'ı Konya'ya davet ederek onun Konya'da ikamet etmesini sağladı. Alâeddin Keykubad, Ahi Evran'ı bu dönemde Selçuklu Hânkah-ı Sultanî (Gulamhane)'sinin lâlâlığı ile Hânkah-ı Ziyâ'nın müderrisliğine tayin etti. Ahi Evran bu iki medresede saraya mensup çocukların eğitim ve öğretimiyle meşgul oldu. Ahiliğin felsefesini ve esaslarını açıkladığı Ahlâk-ı Nâsırî adlı eserini bu dönemde kaleme aldı. Ahlâk-ı Nâsırî bu medreselerde ders kitabı olarak okutuldu.

Ahi Evran, Konya'ya yerleştikten sonra burada da Ahi teşkilatının organize edilmesiyle uğraştı. Alâeddin Keykubad da bu teşkilatı devletin yapısı içerisine alarak bütün şehirlerde beledî ve güvenlik hizmetlerini bu teşkilatın uhdesine verdi. Bundan sonra güvenlik hizmetinde bulunan Ahilerin üniformalarına bir de kama eklendi. Anadolu'da Ahiliğin usul ve esaslarını açıklayan ilk "Ahi Fütüvvetnâmesi"nin yazarı Tokatlı Nâsırî, adı geçen eserinde Ahiliğin âdâb ve erkânına dair bilgiler verdiği gibi Ahilerin "kavlî" ve "seyfî" diye iki kısma ayrıldığını yazar. Bu açıklamadan seyfî olan Ahilerin şehirlerde güvenlik hizmetlerini yürüttükleri ve gerektiğinde savaşlara katıldıkları anlaşılmaktadır. Ahiler tarafından kaleme alınan "Ahi Fütüvvetnâmeleri" ve "Ahi Şecerenameleri"nde her sanat ve ticaret kolu için kutlu kişilerden bir pir belirlenmiştir. Sanatın toplum için lüzumuna şiddetle inanan Ahi Evran Hace Nasirüddin, her sanat ve meslek kolunda peygamberler ve kutlu kişiler bulunduğunu vurgulayarak sanat ve mesleklerin kutsallığını sanat ve meslek erbabına telkine çalışmıştır.

Ahi Evran Şeyh Nasirüddin Mahmud, Ahiliğin kuruluş felsefesini sosyolojik bir yaklaşımla şöyle izah etmektedir: "Allah insanı medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun anlamı şudur: Allah insanı yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik,

marangozluk gibi birçok mesleği yürütmek için insan çok gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da birtakım alet ve edevatla yapılabildiği için bu alet ve edevatı temin ve tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarının yaşatılması gerekir. Bu halde toplumdaki bir kısım insanların sanatlara yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanatla meşgul olmaları sağlanmalıdır ki, toplumun bütün ihtiyaçları görülebilsin".

Sanatkârların iş ortamındaki çalışma düzenleri hakkında da şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "Birçok insanın bir arada çalışması sanatkârlar arasında rekabet ve çekişmeye sebep olabilir. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyacına yönelince menfaat çatışması ortaya çıkar. Karşılıklı hoşgörü ve affetme olmadığı zaman münâzaa ve ihtilaf zuhur eder. O halde bu insanlar arasındaki ihtilafı halledecek kanunlar koymak gereklidir. Bu kanun şeriata uygun olmalı ki, ona uyulsun ve insanlar arasındaki ihtilafın halline vesile olsun. İhtilafsız bir ortam yaratılınca herkes rahatça umduğunu elde eder. İhtilaf zuhurunda ise bu kanuna müracaat ederek ihtilaflar ortadan kaldırılabilir. Peygamberlerin şeriat koymaları bundandır".

Ahi Evran'ın bu fikirleri doğrultusunda tarih boyunca Anadolu'da Ahi işyerlerinin yönetmelikleri olan "Ahi şecerenameleri" ve "Ahi fütüvvetnâmeleri" meydana getirilmiş; Ahilerin çalışma ortamındaki düzenleri bu eserlerde tespit edilen kurallar çerçevesinde yürütülmüştür. Ahilerin iman derecesinde bağlı kaldığı bu kurallar, tarih boyunca Ahi işyerlerinde gelenek halinde sürdürülen bu töreler, Ahi Evran'ın belirlediği nizama dayanmaktadır.

Ahi Evran, toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Onun, bu konuda "İhvanü's-safâ" mektebinin görüşlerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Evran'ın, İhvânü's-safâ risalelerini çok iyi mütalaa ettiği görülmektedir. Ahi teşkilatının baş mimarı ve derici esnafının piri olan Ahi Evran'ın bu ilmî kişiliği, Ahi teşkilatının kuruluşunda bilimin ne kadar önemli bir yeri bulunduğunu göstermektedir.

Ahi Evran bütün sanat erbabının belli bir yere toplanmalarını ve orada sanatlarını icra etmelerini de öğütlemektedir. Bu konuda da aynen şöyle demektedir: "Toplum, bütün sanat kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre, bu sanatların her birini yürüten çok sayıda insanın belli bir yerde toplanması ve burada her sanatkârın kendi sanatıyla meşgul olması sağlanmalıdır". Ahi Evran'ın bu sözlerinden şehirlerde sanayi çarşılarının kurulması fikrinin ortaya atıldığı görülmektedir.

Anadolu Selçukluları zamanında Ahilik ve Ahi teşkilatı, bu düşüncelerin uygulamaya konulmasının tabii bir sonucu olarak kurulmuş ve gelişmiştir. Ahi Evran'ın bu alandaki görüş ve düşüncelerinin devrin sultanları ve yöneticileri tarafından benimsendiği ve uygulandığı anlaşılmaktadır. Zira Ahi Evran'ın ilk yerleştiği yer olan Kayseri'de Ahilere mahsus büyük bir sanayi sitesinin kurulduğunu bazı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ahi Evran'ın kayınpederi olan Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî adına, Muhammed es-Sivasî tarafından kaleme alınan Menâkıb-ı Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî adlı eserde bildirildiğine göre, Kayseri'de bir Dericiler Çarşısı (Mahalle-i Debbâğan), bunun da bitişiğinde Külahdûzlar Çarşısı bulunuyordu. Aynı eserin bir başka yerinde Kayseri'de Bakırcılar Çarşısı'ndan söz edilmektedir. Bu eserde Kayseri'deki Dokumacılar ve Örgücüler Çarşısı'ndan da bahsedilmekte ve Şeyh Evhadüddin'in müritlerinin buradan İstanbul'a ve diğer Rum beldelere halı ve kilim ihraç ettikleri bildirilmektedir. Devrin tarihçisi İbn Bîbî de buradaki Debbağlar Çarşısı'ndan bahsetmiştir. Debbağların piri olan Ahi Evran'ın evi de Debbağlar Çarşısı'nda bulunan Hânkaha bitişik idi. Bir kapısı Hânkaha, bir kapısı da mescide açılıyordu. Ahi Evran bu merkezde Ahi teşkilatını kurmuş ve yönetmiştir. Ahi Evran bu dönemde Kayseri kadısıdır.

Anadolu Selçukluları zamanında Kayseri'de teşekkül eden Ahi teşkilatının yanında Ahilerin kızları ve hanımlarının da kendi aralarında örgütlendikleri ve o dönemde bu örgüte Baciyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) dendiği bilinmektedir. Sözü edilen Kayseri'deki sanayi sitesinde bulunan Örgücüler ve Dokumacılar Çarşısı'nda, bu örgüte mensup hanımlar hazır giyim ürünleri imal ediyorlardı.

Anadolu Selçuklu Devleti boyunca esnaf ve sanatkârın hem kendi iç sorunlarını çözen hem de devletle ilişkilerini düzenleyen tek kurum durumundaki Ahilik teşkilatı, devlet otoritesinin iyice zayıfladığı XIII. yüzyıl Anadolu'sunda, yalnızca dinî ve iktisadî değil, siyasî açıdan da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Moğolların Anadolu'yu işgal ettikleri dönemde şehirlerin yönetiminde mahalli otorite olarak görev üstlenip birçok şehre hâkim olan Ahilerin, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı direndikleri ve onun ölümünden sonra Kayseri'yi Moğollara karşı başarıyla savundukları da bilinmektedir.

Ahi Evran'ın ve diğer birçok Ahinin Kırşehir'de 1261 yılında Moğol yönetimince öldürülmesinden sonra devlet tarafından Ahilerin mallarına, tekke ve zaviyelerine el konulmuş, katliamdan kaçabilen Ahiler uç bölgelere yerleşmişlerdir. Yoğun olarak Osmanlı Beyliği'ne yerleşen Ahiler, Osmanlı Devleti'nin gelişim sürecinde büyük rol oynamışlardır. Âşıkpaşazâde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında faal rol oynayan dört zümre arasında Ahileri de zikreder. İlk Osmanlı padişah ve vezirlerinin çoğunun Ahi teşkilatına mensup olduğu, I. Murad'ın 'şed' kuşandığı ve Ahi teşkilatından fetihlerde askerî bir güç olarak faydalandığı bilinmektedir. XIV. yüzyıl ortalarında Orhan Gazi döneminde Anadolu'yu gezen ünlü seyyah İbn Battuta, Ahi birliklerinin şehir ve köylerde teşkilatlanan zanaat ve ziraat ehli zümreler olduğunu belirtmiş ve tasavvufî hayatla olan yakınlıklarına temas edip, misafir olduğu ahi zaviyelerinin isimlerini vermiştir.

Fatih döneminden itibaren Ahilik siyasî bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilat halini almıştır. Ahiliğin esasları, ahlakî ve ticarî kuralları fütüvvetnâmelerde yazılıydı. Teşkilata girmek isteyen kimse, öncelikle fütüvvetnâmelerde belirtilen dinî ve ahlakî esaslara uymak zorundaydı. Fütüvvetnâmelere göre teşkilat üyelerinde bulunması gereken vasıflar vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe idi. Şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdendi.

Ahiliğe giriş, şerbet içmek (şürb), şed veya peştamal kuşanmak, şalvar giymekle gerçekleşmekteydi. Ahilik bünyesi içindeki esnaf birlikleri ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşmaktaydı. Çıraklar mesleklerini çok iyi öğrenip, Ahi müessesesinden icazet almadıkça dükkân açamazlardı. Esnaf ve dükkân sayıları, iş aletleri ve tezgâhlar sınırlandırıldığı gibi, ihtiyaca göre mal üretimi de esastı.

Sanat erbabı içinde en dürüst ve en saygıdeğer olan kişi, teşkilatın reisi olup, kendisine "Kethüda" deniliyordu. Bunların sanat mensupları üzerinde bir şeyh gibi nüfuzları vardı. Ayrıca esnaf arasındaki düzeni temin eden ve "yiğitbaşı" ya da "server" denilen ikinci bir reis de bulunurdu. Şehirlerde bulunan bütün Ahilerin yöneticisi durumunda bulunan kişiye "Ahi Baba" denirdi. Ahi babalar, genellikle Kırşehir'deki Ahi Evran Tekkesi'ne bağlı olan şeyhler ile bunların illerdeki vekillerinden oluşmaktaydı.

Osman Gazi ile sıkı ilişkiler kuran ünlü Şeyh Edebalı, Kırşehir'den uç bölgelere gitmiş bir Ahi idi. Onun oğlu Ahi Mahmud, yeğeni Ahi Hasan da Ahi teşkilatının üyeleri arasında bulunuyorlardı. İlk Osmanlı sultanlarının da Ahiliğe gönül vermiş kişiler oldukları bilinmektedir. Moğol zulmünden dolayı Orta Anadolu'dan uç bölgelere göçen Ahiler burada Osmanlı Devleti'nin alt yapı hizmetlerini üstlenmişlerdir. Devlet-i aliyye'nin yapılanması sürecinde Ahi teşkilatı devletin yapısı içinde yer almış ve resmiyet kazanmıştır. Uzun bir süre Ahilik, Osmanlı Devleti'nde esnaf ve sanatkârların faaliyetlerini düzenleyen bir kuruluş olmuştur. Bu bakımdan yüzlerce yıllık zaman süreci içerisinde Türk halkının sanat ve ticaret ahlakının şekillenmesinde birinci derecede etkendi. 1727 yılından sonra Osmanlılarda Gedik sistemi oluşturuldu. Bundan sonra Ahilik devlet içindeki işlevini gediklere bıraktı. Ancak Ahilik gayri resmî olarak ahlakî gelenek ve töreleriyle esnaf ve halk arasında günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Yakın zamana kadar Ahi babalar, şehir ve kasabalarda esnaf ve sanatkârlar üzerinde geleneksel bir otoriteye sahip bulunuyorlardı.

KAYNAKÇA:

Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991; *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981.

Yayın Kurulu

Osmanlı Dönemi: Osmanlı Devleti'nin merkezîleşmesi sürecinde örf, âdet, gelenek ve prensipleriyle bütün esnafı temsil eden bir teşkilata dönüşen Ahilik, bu yapısını uzun süre korumuştur. Osmanlı Devleti'nde aralarına fütüvvet ehli olmayan grupların girmeleri sebebiyle, önceleri Ahi zaviyelerinde toplanan zanaat ehilleri, her esnaf grubu için Ahiliğe benzer ayrı ayrı teşkilatlanan loncalarda bir araya gelmeye başlamışlardır. Ancak bu defa Ahilik'teki Ahi Baba, bazı esnaf gruplarında Şeyh adını almıştır. Bütün esnaf gruplarında adları ve unvanları değişmeyen yöneticiler ise kethüda ve yiğitbaşı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde esnaf nizamının ve geleneklerinin uygulayıcıları, ilgili mahalde silsile halinde başta kadı olmak üzere Ahi Baba veya şeyh, kethüda ve yiğitbaşı idi.

Osmanlı Devleti'nde bir sanat, çıraklıktan ustalığa kadar belirlenen sürelerde çalışıldıktan ve bunun sonunda bağlı bulunduğu esnaf ileri gelenleri önünde usta olduğuna dair peştamal kuşandıktan sonra icra edilirdi. Mesela debbağ ustası olmak için de buna benzer bir yolun izlenmesi gerekirdi. Belirlenen aşamalardan geçmeden debbağlık sanatını icra etmek

isteyenler, Ahi Baba ve debbağ esnafının ileri gelenlerince yasal yollara başvurularak engellenirdi. Bu durum diğer esnaf gruplarında da geçerli idi.

Ahiliğin en önemli özelliklerinden biri, onurla yaşamak için üyelerinin bir meslek veya sanata sahip olma esasını kabul etmesi ve bunu toplumda yaymaya çalışmasıdır. Ahilerde siyasî anlamda da olsa daha Selçuklulardan itibaren yardımlaşmanın varlığı bilinmektedir. Bir esnaf örgütü olarak kurumsallaşmasından sonra Ahiler arasında maddi yönden yardımlaşma cihetine gidilmiştir. İbn Battuta'da buna dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Seyyahın Anadolu'nun değişik yerlerinde Ahilerle ilgili verdiği bilgiler, bunların Beylikler döneminde ekonomide oldukça etkili olduklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde her esnaf grubunun bir yardımlaşma sandığı vardı. Burada biriken paradan iş sahasını geliştirmek isteyenlere borç para verilirdi. Osmanlı belgelerindeki bilgiler, Konya Ahileri örneğinde olduğu XVII.-XVIII. yüzyıllarda ellerindeki ekonomik imkânlardan başkalarını yararlandırdıklarını göstermektedir. Nitekim Konya Debbağhane Tekkesi'ne merhum Hacı Mustafa'nın vakfeylediği paranın mütevellisi Hacı Alioğlu Hacı Ahmed, Celaliye Türbesi mahallesinde oturmakta iken vefat eden Mehmedoğlu Kuyumcu İsmail'e yedi sene önce vakfın parasından 100 esedî kuruşu borç olarak vermişti. Mütevellinin, Kuyumcu İsmail'in çocuklarından babalarına verdiği parayı mahkeme huzurunda istediği dikkati çekmektedir.

Ahiler, cömertlikleriyle meşhur idiler. Onların bu özelliği, özellikle İbn Battuta'nın Anadolu'nun değişik bölgelerine yaptığı seyahat esnasındaki gözlemlerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Bugün Anadolu'nun birçok yöresinde Ahi Sofrası adı altında davetlerin verilmesi ve Ahi Helvası'nın ikram edilmesi, bu cömertliğin günümüze bir yansıması olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Ahilik", *Konya Ansiklopedisi*, I, Konya t.y, s. 59-60.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AHİLİK

Yusuf Ekinci tarafından yapılan bu çalışmada Ahilik tarihi, dinî, eğitim ve ekonomik boyutlarıyla ele alınır. Eser; önsöz, giriş ve altı bölümden meydana gelir. Ankara'da 2012 yılında yayımlanan eserin, yazarı tarafından eleştiri ve önerileri değerlendirmek suretiyle, on ikinci baskısı yapılmıştır.

Eserin ilk bölümünde, Ahilik kavramını açıklayan yazar, Ahilik, Ahilik ve toplum, ekonomi, Ahilerin hayatında ekonominin yeri, üretim, tüketim, emek-değer, rekabet konularına değinerek Ahilikte ideal insan portresini çizer. Bunu takiben günümüz görgü kuralları ile Ahilerin görgü kurallarını hayattan örnekler vererek karşılaştırır. Bu bağlamda yemek yemekten su içmeye, konuşma tarzından giyim kuşam tarzına, alış-veriş âdâbından hasta taziye ziyaretlerine varıncaya kadar, hayatın her safhasından bahseder. Ayrıca Ahi Evran'ın hayatı, yaşam tarzı, şahsiyeti ve inancı üzerinde durur. Buna ilaveten günümüzde Ahiliğe bakış tarzını; "Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren ekonomi, eğitim ve yönetim alanlarında beliren yeni eğilimlerin Ahilik düşüncesine yaklaşımı" değerlendirir.

Eserin ikinci bölümü, Ahi birliklerinin kuruluşuna tahsis edilir. XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Türk toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında önemli rol oynayan Ahi birliklerinin, loncaların kaynağı tespite çalışılır. Bu arada Fütüvvet ahlakıyla ilgili bilgiler de sunulur. Akabinde Ahi birliklerinin yapısı incelenir ve bu bağlamda esnaf şeyhi, yönetim kurulu, büyük meclis gibi yönetim organlarına, bunların seçimleri, denetim ve ceza hususları ile bazı ürünlerin fiyatlarına değinilir.

Üçüncü bölümde iş hayatında dürüst, cemiyette edepli, siyasette faziletli, savaşta cesur, zaviyede mütevazi olmayı gaye edinen Ahilerin, eğitim ve sosyal alanlarda yaptıkları faaliyetler ve düzenlemeler üzerinde durulur.

Dördüncü bölümde Ahilerin çözülme sebepleri yer alır. Bu bağlamda XVI. yüzyıl sonlarından itibaren kurumun yavaş yavaş çözülmeye başladığı belirtilir ve kurumun yeniden yapılanması ile ilgili düşünceler ileri sürülür.

Beşinci bölümde Ahilik ile toplam kalite yönetimi karşılaştırılarak ortak noktalar tespit edilmeye çalışılır. Ancak geçmişi ihya etmek, onu yeniden canlandırmak gibi bir niyetin olmadığını da vurgular.

Altıncı bölümde ise ek yazılar yer almaktadır. Burada daha ziyade günümüz bir takım kurum ve kuruluşlarının, geçmiş dönem kuruluşlarıyla ortak ürün vurgusunun yapıldığı görülür.

Bekir ŞAHİN

AHİLİK

Baki Çakır ve İskender Gümüş'ün editörlüğünü yaptığı Ahilik adlı kitap, Kırklareli Üniversitesi'nin ilk yayını olarak 2011 yılında Kırklareli'nde yayımlandı. Eser, sekiz ana makale ve konu ile ilgili görsel malzemeden meydana gelir. "Orta Çağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı -Kökenler ve Özerklik" başlıklı ilk makalede Cengiz Şeker, Batı Avrupa'daki loncalar ile Ahiliği, teşkilat, kural, uygulama, toplumsal ve ekonomik yönden karşılaştırıp, siyasî otoriteyle ilişkilerini değerlendirir. Mefail Hızlı, "Ahiliğin Anadolu'da Gelişim Süreci" başlıklı yazısında, Ahiliğin Fütüvvet geleneğinden gelen köklerine dikkat çekerek bir esnaf örgütlenmesi şekline dönüşümünü ele alır. Üçüncü makalede Zekeriya Kurtulmuş, "Ahilik ve Günümüze Yansımaları" başlığı altında Kırklareli'ndeki Osmanlı Ahilik teşkilatı ile günümüz esnaf teşkilatlarını karşılaştırır. Ömer Özyılmaz da benzer bir kıyası, "Ahilik ve Çağdaş Uygulamalar Arasında Mesleki Teknik Eğitim Sistemimiz" başlıklı yazısında yapar. Yazar, günümüz meslekî teknik eğitim sorunlarına Ahiliğin birikimlerinden çözümler geliştirmeyi dener. Gülfettin Çelik, "Modern Dönemde Üretim-Paylaşım ve Tüketim Sürecinin Örgütlenmesi ve Ahilik Kurumunun Mirası" başlığı altında kapitalist üretim, tüketim ve paylaşım sisteminde ahlâkîliğin görmezden gelindiğine dikkat çeker. Aynı açıdan günümüz Türkiye'sinde durumun endişe verici olduğu belirtilir. Çünkü Lonca teşkilatındaki işleyişin gerisindeki hukuki çerçeveyi etkileyen özün varlık, göz ardı edilmektedir.

Raşit Gündoğdu, "Osmanlı'da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler" başlıklı yazısında, Osmanlı esnaf teşkilatının, kendiliğinden istihdam sistemini, asırlarca başarıyla uyguladığını belirtir. Mehmet Sait Çalka, "Safî Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkârlarına Nasihatleri" başlığı altında Gülşen-i Pend adlı mesnevideki, esnaf gruplarına yönelik öğütleri inceler. Bu Fütüvvetnâme özelliğindeki eser, Safî Mustafa Efendi tarafından 1708'den önce kaleme alınmıştır. Ahilik kitabı, Baki Çakır'ın, "Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı" yazısı ile sona erer. Bu yazıda Çakır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan esnafla ilgili bazı belgeleri transkribe ederek üzerinde değerlendirmeler yapar.

Caner ARABACI

AHİLİK, AHİ EVREN'İ VELİ VE KIRŞEHİR'DE AHİLİK KUTLAMALARI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Bilim Dalı'nda Muhsin Demir tarafından 2004 yılında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Girişi müteakip üç ana bölümden oluşan tez, 116+VI sayfadır.

Birinci bölüm, Ahi Evran ve Ahiliğin Tarihçesi adını taşır. Ahi Evran'ın hayatı, hayat felsefesi, ilmî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulur. Akabinde Ahiliğin tarihî gelişimi ele alınır. İkinci bölümde Ahilikte teşkilat yapısı incelenir. Hiyerarşik ve idarî yapı ayrı alt başlıklarla verilmiş; sonra ahiliğin etkileşimde bulunduğu farklı düşüne sistemlerine değinilir. Bizans loncaları ve İslam mezhepleri Ahilikle bağlantıları açısından değerlendirilir. Ahilik teşkilatının temel amaçları dinî ve meslekî hedefler olarak iki ayrı alt başlıkta ifade edilir. Sosyal hizmetler, siyasal hayat, askerlik, ekonomi ve sosyal güvenlik alanlarında Ahiliğin etkileri anlatılır. Üçüncü bölüm, Kırşehir'de Ahilik teşkilatı ve geleneksel olarak yapılan Ahilik kutlamalarına ayrılmıştır. Kırşehir'in tarihî, coğrafî ve kültürel yapısı kısaca ele alındıktan sonra Kırşehirli Ahiler tanıtılır. Şeyh Edebali, Ahmet Gülşehri, Aşık Paşa ve Yunus Emre hakkında bilgi verilmiş; Ahi Evran Türbesi ve Zaviyesi bilinen kaynaklar ışığında tanıtılmıştır. 1965 yılından günümüze kadar Kırşehir'de yapılan kutlamalara anlatılarak bölüm sona erer. Tez bu alanda yapılmış literatür çalışmalarına dayanmaktadır. Bu bağlamda bilinenler tekrar edilerek derlenmiştir.

Ayşe DEĞERLİ

AHİLİK ARAŞTIRMA ve KÜLTÜR VAKFI

Merkezi İstanbul'da olan Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı, Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre 25 Kasım 1985 tarihinde kuruldu. Tüzel kişiliğe haiz olan vakfın kuruluşu ile ilgili karar, Resmi Gazete'nin 18939 sayılı nüshasında yayınlandı. Vakfın ilk kurucu üye sayısı 13'dür. Tüzüğü ise 18 maddeden oluşmaktadır. Bu üyeler arasında esnaf, sanatkâr, sanayici, bilim insanı ve bürokratlar yer almaktadır. Zamanla toplumun her kesiminden Ahiliğe ve vakfa

olan ilginin giderek artmasından dolayı Mütevelli Heyeti'nin kararıyla üye sayısı 100'ü aşmıştır.

Vakfın idarî bakımdan organlarını Genel Kurul, Mütevelli Heyeti ve Murakabe Heyeti teşkil etmektedir. Vakfın Kurucu üyelerinden müteşekkil olan Genel Kurul, hem Mütevelli Heyeti'ni ve Murakabe Heyeti'ni seçmekte ve ibra etmekte hem de Mütevelli Heyeti tarafından hazırlanan vakıf bütçesini, bilançoyu, faaliyet raporunu müzakere ve kabul etmektedir.

Vakfın kuruluş amacı ve gayeleri tüzükte maddeler halinde belirtilmiştir. Buna göre Ahilik teşkilatının bilimsel olarak incelenmesi ve günümüzün bazı meselelerine çözüm getirilmesi; esnaf, sanatkâr, sanayi ve ticarete dönük eğitim ve öğretim yapan orta ve yüksek dereceli meslek okullarında kabiliyetli gençlere maddî ve aynî yardımlarda bulunulması; Ahilikle ilgili bilimsel araştırmaların desteklenmesi; ulusal ve uluslararası kongre ve sempozyumlar düzenlenmesi, vakfın esas gayeleri arasında yer almaktadır.

Belirtilen bu hususlar çerçevesinde vakıf, her yıl düzenli olarak yapılan Ahilik Kutlamaları programı içinde aktif olarak yer almakta; ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongreler düzenlemekte; bilimsel çalışmalara destek ve kabiliyetli gençlere burslar tahsis etmekte ve gerektiğinde esnafa ve topluma yönelik eğitici seminerler vermektedir.

İlhan ŞAHİN

AHİLİK DUASI
(bk. ESNAF DUASI)

AHİLİK GELENEĞİ VE GÜNÜMÜZ FETHİYE ESNAFI

Gürsoy Akça tarafından SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanan bu araştırmanın (Konya 2003) giriş kısmında konu ve amaçlar özet olarak ortaya konulmuştur.

Tezin Birinci bölümünde, Ahiliğin kökeni, ortaya çıkışında etkili olan toplumsal faktörler incelenir. Bu bağlamda Fütüvvet-Ahilik ilişkileri çerçevesinde; Fütüvvet teşkilatı, bu teşkilatın fikrî-ahlakî ve sosyal gelişimi, Fütüvvet birliklerinin Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh tarafından yeniden organize edilmesi ve bir merkez etrafında birleştirilmesi, Fütüvvet hareketinin Anadolu'ya intikali ve buradaki şekli ve gelişimi ele alınır. Ayrıca bu teşkilatın ortaya çıktığı dönemde Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı, kurucusu Ahi Evran ve görüşleri, Ahi birliklerinin teşkilat yapısı ve törenleri, Ahiliğin çözülme süreci ve fonksiyonları üzerinde de durulur.

İkinci bölümde Likya ve Fethiye tarihi, ilin sosyal ve ekonomik hayatı kısaca verilir. Bu bölümde alan araştırmasıyla ilgili tespit ve yorumlar yapılır. Araştırma, Ahiliğin genel vasıflarıyla ortaya konulması ve günümüz Fethiye esnafının işe, iş çevresine, kendi özel hayatına ve davranışlarında Ahiliğe ait tutum ve davranışları tespit etmeye yöneliktir. Alan araştırmasında Fethiye şehir esnafında tesadüfî örnekleme tekniği uygulanmıştır. Ayrıca Fethiye ve Fethiye esnaflığının seyrini bilen ehil kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Anket 66 sorudan oluşmuştur. Toplam 307 anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Anket sonuçlarına göre Fethiye halkının sosyal çevre anlayışlarıyla ilgili tespitlerde esnafların, arkadaş seçiminde bilgili-görgülü oluşuna, ağırbaşlılığa, samimiyete, tatlı dile ve güler yüzlü, yardım sever, çalışkan ve cesur oluş ile dindar oluşa büyük önem verdikleri, zenginliğe ve eğlenceye önem vermedikleri tespit edilmiştir. İş çevresindeki kişilerin büyük çoğunluğu, maddi sıkıntılı durumlarda banka vb. kuruluşlara yönelmek yerine aile, iş ve arkadaş gibi oluşumlara yöneldikleri görülmüştür. Diğer bulgular da genel olarak esnafın tutum ve davranışlarında Ahilik değerlerini yansıttığını ortaya koymuştur.

Ömer AKDAĞ

AHİLİK HAFTASI KUTLAMALARI
(bk. Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü)

AHİLİK HAFTASI KUTLAMALARI ÖDÜL YÖNERGESİ

Yönerge, 03.06.2011 tarihli ve 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 12. maddesi ile 34. maddesine dayanılarak hazırlanan 13.08.2008 tarih ve 26966 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Ahilik Haftası Kut-

lamaları Yönetmeliği ve 28.07.2013 tarih ve 28721 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren söz konusu yönetmelikte yapılan değişikliğe dayanılarak hazırlanmıştır.

Yönergenin amacı, Ahilik kültürünün esnaf ve sanatkârlar ile bunların teşkilatlarında tanıtılması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile çalışma ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi için yapılan Ahilik Haftası kutlamaları kapsamında meslekî hayatında başarı gösteren esnaf ve sanatkârlar ile Ahilik kültürüne hizmet etmiş kişi ya da kurum ve kuruluşların ödüllendirilmesine ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir. Yönergenin kapsamı ise ülke genelinde ve kutlamaların merkezi olan Kırşehir'de gerçekleştirilecek Ahilik Haftası Kutlamaları kapsamında meslekî hayatında başarı gösteren esnaf ve sanatkârlar ile Ahilik kültürüne hizmet etmiş kişi ya da kurum ve kuruluşların ödüllendirilmesine ilişkin esas ve usulleri kapsar.

Ödül verilecek kişilerin tespitinde Ahilik Kutlamaları Merkez Yürütme Kurulu ve Ahilik İl Kutlama Komitesince; Ahilik kültürü ve felsefesinin temelleri arasında yer alan; toplumsal ve ticarî ilişkilerdeki dürüstlük, güvenilirlik, iş ve meslek ahlakına saygı, hak ve hukuka riayet etme, saygılı, şefkatli, cömert ve güler yüzlü olma ilkeleri esas alınır.

Kutlamaların merkezi olan Kırşehir'de yapılacak törenlerde "Türkiye'de Yılın Ahisi" ödülünü alacak esnaf ve sanatkârı Ahilik Kutlamaları Merkez Yürütme Kurulu, her ilin komitesi tarafından seçilen "İlin Ahileri" arasından Ağustos ayı sonuna kadar seçer. Aynı süre sonuna kadar Ahilik Kutlamaları Merkez Yürütme Kurulu; "Ahilik Hizmet Ödülü" ve "Ahilik Onur Ödülü" alacaklar da belirlenir. Kurulun sekretarya hizmetleri Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü, komitelerin sekretarya hizmetleri Ticaret İl Müdürlükleri tarafından yürütülür.

Yayın Kurulu

AHİLİK HAFTASI KUTLAMALARI YÖNETMELİĞİ

Yönetmelik, 03.6.2011 tarihli ve 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 12. maddesi ile 34. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Bu yönetmeliğin amacı, Ahilik kültürünün tanıtılması, esnaf ve sanatkârlar ile bunların örgütlerinde yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile çalışma ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi için yapılan Ahilik Haftası kutlamalarının usul ve esaslarını belirlemektir.

Yönetmelik, Gümrük ve Ticaret Bakanlığının koordinasyonunda, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle Kırşehir merkez olmak üzere ülke genelinde gerçekleştirilecek Ahilik Haftası etkinlikleri ile Ahilik felsefesini ve kültürünü tanıtmak amacıyla yurtdışında gerçekleştirilecek etkinlikleri kapsar. Ahilik Haftası etkinlikleri, her yıl Mayıs ayı içerisinde Kurulca belirlenecek tarihlerde gerçekleştirilir.

Kutlamalar tüm illerde, valilikler, yerel yönetimler, üniversiteler, esnaf ve sanatkârlar odaları birlikleri ve üye odalar, ticaret odası, sanayi odası veya ticaret ve sanayi odaları ile esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinin katılımlarıyla yapılır. Kırşehir ili, kutlamaların merkezi olup, burada Komite tarafından hazırlanan yedi günlük resmî kutlama programı uygulanır. Buradaki kutlamalara diğer illerdeki esnaf ve sanatkârlar odaları birliklerinin temsilcileri de katılmaktadır.

Yayın Kurulu

AHİLİK KİTABI

Baki Çakır ve İskender Gümüş'ün editörlüğünü yaptığı Ahilik kitabı, Kırklareli Üniversitesi'nin ilk yayını olarak (2011) Kırklareli'nde yayımlanmıştır. Eser, Ahiliğin; bir yandan ekonomik ve sosyal hayatını ahlaki değerler doğrultusunda düzenlerken, diğer yandan çatışan kesimlerin ilginç paslaşmasına dikkat çekmiştir. Zira Ahilikle haksız rekabet, tekelcilik, işsizlik önlenmeye çalışılırken; tüketicinin korunmasına dikkat edilmesi, önemlidir. Kitap, sekiz ana makale ve konu ile ilgili görsel malzemeden meydana getirilmiştir. Orta Çağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı -Kökenler ve Özerklik-, başlıklı ilk makale, Cengiz Şeker'e aittir. Şeker, Batı Avrupa'daki loncalar ile Ahiliği, teşkilat, kural, uygulama, toplumsal ve ekonomik yönden karşılaştırıp, siyasi otoriteyle ilişkilerini değerlendirmiştir. Mefail Hızlı, Ahiliğin Anadolu'da Gelişim Süreci, başlıklı yazısında, Ahiliğin Fütüvvet geleneğinden gelen köklerine dikkat çekerek bir esnaf örgütlenmesi şekline dönüşümünü değerlendirmiştir. Üçüncü makalede Zekeriya Kurtulmuş, Ahilik ve Günümüze Yansımaları, başlığı altında, Kırklareli'ndeki Osmanlı Ahilik teşkilatı ile günümüz esnaf teşkilatlarını karşılaştırmıştır. Ömer Özyılmaz da benzer bir kıyası, Ahilik

ve Çağdaş Uygulamalar Arasında Mesleki Teknik EğitimSistemimiz, başlıklı yazısında, gerçekleştirmiştir. Yazar, günümüz mesleki teknik eğitim sorunlarına Ahiliğin birikimlerinden çözümler geliştirmeyi denemiştir. Gülfettin Çelik, Modern Dönemde Üretim-Paylaşım ve Tüketim Sürecinin Örgütlenmesi ve Ahilik Kurumunun Mirası, başlığı altında kapitalist üretim, tüketim ve paylaşım sisteminde ahlâkiliğin görmezden gelindiğine dikkat çeker. Aynı açıdan günümüz Türkiye'sinde durumun, endişe verici olduğu belirtilir. Çünkü Lonca teşkilatındaki, işleyişin gerisindeki, hukuki çerçeveyi etkileyen özün varlık, göz ardı edilmektedir.

Raşit Gündoğdu, Osmanlı'da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler başlıklı yazısında, Osmanlı esnaf teşkilatının, kendiliğinden istihdam sistemini, asırlarca başarıyla uyguladığını belirtir. Esnaf aynı zamanda, küçük ve orta ölçekli işletmeciliği de başarmıştır. Bugün onların yerini alan oda, dernek ve sendikalar, Ahilikteki kanaatkârlık, servet ve mülkiyeti yaygınlaştırma ilkelerine, uygulamada ulaşamamaktadırlar. Mehmet Sait Çalka, Safi Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkârlarına Nasihatleri başlığı altında Gülşen-i Pend adlı mesnevideki, esnaf gruplarına yönelik öğütleri inceler. Bu Fütüvvetname özelliğindeki eser, Safi Mustafa Efendi tarafından 1708'den önce kaleme alınmıştır. Ahilik kitabı, Baki Çakır'ın, Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı, yazısı ile sona ermektedir. Bu yazıda Çakır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan esnafla ilgili bazı belgeleri Latin Alfabeli yazıya çevirerek, üzerinde değerlendirmeler yapmıştır.

Minyatür, fotoğraf ve hat sanatından örneklerle zenginleştirilen eser 120 sayfadır. Editörler, iş ahlâkı, hak ve hukuka uyma, saygı, şefkat gösterme, cömert ve güler yüzlü olma yönünden, Ahilik sisteminin uygulanmasının, günümüzde yaşanan birçok sorunu ortadan kaldıracağını vurgulamışlardır.

KAYNAKÇA:
Ahilik, (ed. Baki Çakır, İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 1-120.

CanerARABACI

AHİLİK KÜLTÜRÜ DANIŞMANLIĞI

İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği (İSTESOB)'nin bünyesinde 1984 yılında kuruldu. Danışmanlığın kurulması, uzun bir hazırlık sürecinden sonra gerçekleşti. Önce l980 yılının başlarında Ahilik uzmanı Sadık Göksu, esnaf ve sanatkârın tarihî kökü olan Ahilik ve Ahilik kültürünün araştırılması, prensiplerinin ve uygulamalarının gerçek anlamda ortaya konması için, İSTESOB bünyesinde çalışmalara ve konuyla ilgili olarak Yönetim Kurulu üyelerine bilgi vermeye başladı. O sırada İSTESOB Başkanvekili olan Suat Yalkın, bu çalışmaları hararetle destekledi ve benimsedi. 1984'lü yıllarda Suat Yalkın'ın başkanlığı döneminde Ahilikle ilgili yoğun bir çalışma programı içine girildi. Bu bağlamda esnaf ve sanatkârın manevî merkezi olan Kırşehir'deki Ahilik Haftası törenlerine büyük ilgi gösterilmeye ve bilimsel toplantılar düzenlenmeye başlandı.

Bu çalışmaları ve faaliyetleri kurumsal bir temele oturtmak için, İSTESOB'un bünyesinde ayrı bir birimin kurulmasına ihtiyaç duyuldu. Böylece Ahilik Kültürü Danışmanlığı kuruldu. Danışmanlığın başkanlığına ise halen görevine devam etmekte olan konunun uzmanı Sadık Göksu getirildi. Bu bağlamda üniversitelerle ve konunun uzmanı bilim adamlarıyla yakın ilişkiler kuruldu. Ahilik ve Esnaf adında bir seri konferanslar ve seminerler düzenlenmeye başlandı. Bunu takiben İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi (İstanbul 9-10 Mayıs 2002) adı altında uluslararası düzeyde müştereken bir sempozyum düzenlendi. Her iki bilimsel faaliyet de basılarak bilim dünyasının istifadesine sunuldu. Bunun yanında Danışmanlık, her yıl gerçekleştirilen Ahilik Kutlamaları programında bilimsel toplantılar, seminerler ve sempozyumlar düzenlemeye başladı. Bu faaliyetler, Faik Yılmaz'ın başkanlığı döneminde yapılan çalışmalar ve bilimsel yayımlarla daha da evrensel bir düzeye geldi.

KAYNAKÇA:
İstanbul Esnaf ve Sanatkarının Birlik Çatısı, İstanbul 2009, s. 45.

Sadık GÖKSU

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

Başlangıçta, Gazi Üniversitesi'ne bağlı bir birimdir. YÖK'ün 28.04.2003 tarihli onayı ile kurulmuştur. Ahilik Merkezi, birtakım altyapı eksikliklerinin giderilmesiyle 2003 yılı Ekim ayından itibaren yö-

Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kırşehir

netim kurulunu oluşturarak çalışmalarına başlamıştır. Yönetimi, Müdür, Müdür Yardımcısı ve dokuz kişilik Yönetim Kurulu'ndan oluşur. Ahi Evran Üniversitesi'nin kurulmasıyla bu üniversiteye katılmıştır.

Kırşehir'in Ahilik merkezi olması dolayısıyla Ahilik Araştırma Merkezi, 2013'de Kırşehir mimarisinin yansıtıldığı önemli konaklarından Hacıbey Konağı'na taşındı. Konak, Ahilik kültürünü yansıtacak şekilde tefriş edildi.

Resmi Gazete'nin 28 Aralık 2008 tarihli nüshasında "Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği" yayınlandı. Buna göre merkezin amaçlarından bazıları; Ahi Evran ve Ahilik kültürünün Türk kültürü içindeki yerini bilimsel objektiflik içinde ortaya koymak, Ahiliğin kurulup gelişmesini sağlayan tarihi, sosyal ve siyasî sebepleri inceleyerek, tarihimiz içindeki yerini ve günümüzdeki etkilerini belirlemek, Ahi Evran-ı Velî ve Ahilikle ilgili belge ve metinleri, telif ve tercüme eserleri, ortaya çıkarmak ve yayın faaliyetlerinde bulunmak, yurt içinde ve yurt dışında bilimsel araştırma, inceleme ve bilimsel projeler yürüten araştırmacılarla işbirliği yapmak, onların araştırmalarına destek sağlamak, Ahiliğin kurulmasında etkileri olan Türk büyüklerinin düşünce yapılarını araştırmak, Ahi Evran ve Ahilikle ilgili bir kütüphane ve müze oluşturmak, Merkezde ihtiyaç duyulan uzmanları yetiştirmek, yurt içi ve dışında yüksek lisans ve doktora bursları ve benzeri kaynakların temin edilmesi konusunda çalışmalar yapmak, Ahilik hakkında yapılan bilimsel araştırma ve incelemeleri izlemek; konuyla ilgili ulusal veya uluslararası faaliyetler gerçekleştiren diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, Ahilik Kültürü Haftası ve Esnaf Bayramı Kutlama Programları için, bilimsel danışmanlık hizmeti vermek, hafta içindeki bilimsel etkinliklerde düzenleyici kuruluş olarak görev almak.

Ahilik Kültürünün günümüz Türk toplumuna ve insanlık âlemine katkılarının neler olabileceğini araştırmayı hedefleyen merkez, 2011'de 8083 adet kitaplı kütüphaneyi kurar. 2004'ten itibaren, alanı ile ilgili beş sempozyum, üç panel ile dört konferans düzenleyen merkez, yurt içi ve dışında devam eden projelere sahiptir.

Hacibey Konağı'nda faaliyet gösteren Ahilik Merkezi, alanla ilgili kitaplar yayımlamıştır. Neşredilen kitaplar şunlardır:

Gedikler, Kırşehir 2004; I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, I-II, Kırşehir 2005; II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir 2007; I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, I-III, Kırşehir 2011; II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, I-II, Kırşehir 2012; Ahiliğe Genç Bakışlar Sempozyumu, Kırşehir 2012; Ahilik, Türk-İslam Medeniyeti'nde Dünyevi ve Uhrevi Sistem, Ankara 2013.

Merkez, Ahiliğin ulusal ve uluslararası alanda tanınması için televizyon programları ve senaryo-tiyatro eserleri yarışmaları düzenlemiştir.

Kudret SAYLAM

AHİLİK NEDİR ?

Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı'nın toplumu bilgilendirme amaçlı olarak hazırladığı 16 sayfalık bir broşürdür (t.y.). Broşürde ahlâk ile sanatın uyumlu bileşimi olarak nitelendirilen Ahilik, Ahi Evran, Ahiliğin tarihçesi ve prensipleri ile önemi gibi konularda hem Türkçe hem de İngilizce kısa ve öz bilgiler verilir. Bunun devamında Ahiliğin "Akıl, Ahlâk, Çalışma, Bilim" olarak bilinen temel ilkelerine dikkat çekilir.

Aziz AYVA

AHİLİK SİSTEMİNDE TEMEL İŞLETMECİLİK KURALLARI VE GÜNÜMÜZ TÜRK İŞLETMECİLİĞİNE KAZANDIRILMASI İLE İLGİLİ BİR MODEL YAKLAŞIMI

Atila Hazar tarafından Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme bölümü Üretim Pazarlama Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı'nda 1990 yılında hazırlanan Doktora tezidir. Girişi takiben üç bölümden oluşur.

Giriş bölümünde endüstrileşme dönemi öncesi ve sonrası sürecin sosyal düzen ve sosyal dayanışma üzerine etkilerine değinilerek kapitalizmin gelişmesi ile sosyal yapı içerisinde ferdiyetçiliğin oluştuğu ülkelerde güçlü toplumsal değerlere ihtiyaç duyulduğundan bahsedilir. Sonrasında endüstrileşme sürecine giren Türkiye'de sosyal dayanışmanın sağlanmasının, günümüz sosyo-ekonomik organizasyonların geliştirilmesine yönelik Türk işletmeciliğine sorumlu olduğu sosyo-ekonomik fonksiyonları benimseme, yürütme ve sahip çıkma anlayışının kazandırılmasının, çağın gereklerine uygun bir iş ahlakının yaratılmasının kaçınılmaz bir zorunluluk olduğuna vurgu yapılır.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak Ahilik sisteminin tanımı verilir. Bu kapsamda sistemin Selçuklu ve Osmanlı döneminde ideal bir insan tipini geliştirerek sağlam ve düzenli bir toplum yapısı kurulmasını amaçlayan bir düşünce sistemi olduğu dile getirilir.

İkinci bölümde Ahilik sisteminin temel işletmecilik kurallarına yer verilir. Bu kapsamda günümüz modern işletmecilik anlayışı ile Ahilik sisteminin işletme sosyolojisi, psikolojisi ve organizasyonu arasında bilimsel nitelikte benzerliklerin olduğu belirtilir. Sonrasında Ahilik sisteminde yönetim sürecinin temel özelliklerine dikkat çekilir ve bu kapsamda insancıl ve akılcı bir nitelik taşıyan sistem ile işletmecilik faaliyetlerinin bilinçli bir şekilde önceden belirlenerek alınacak kararların kabul edilebilir amaçlara ve tahminlere dayandırıldığı ifade edilir. Daha sonra Ahilik sisteminde üretim sisteminin karakteristik yapısı üzerinde durulmakta, bu kapsamda Ahi Birlikleri'nde üretim sürecinin, girdi niteliklerinin belirlenmesi ve temininden, üretimin kimler tarafından, hangi kalite ve miktarlarda gerçekleştirileceğine kadar çeşitli kurallara dayandırıldığı belirtilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, tezin genel çerçevesini oluşturan Ahilik sistemi ilgili bir model önerilir. Yazar önerdiği modeli, Ahilik kültürünün günümüz Türk işletmeciliğine akılcı ve bilimsel motifler ışığında taşınabilir işletmecilik kurallarının kazandırılmasını sağlayacak olan Ahilik kültür ve araştırma kurumunun kurulması ve kurulacak bu organizasyona işlerlik kazandırılması olarak tanımlar.

Çalışmanın sonuç kısmında, model olarak Ahilik prensip ve ilkelerinin hayata geçirilmesi ile endüstrileşmenin getireceği olumsuzluklara karşı gerekli önlemlerin alınabileceği, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak geliştirilip yönlendirilerek içinde bulundukları darboğazdan kurtarılabileceği vurgulanır.

Birol MERCAN

AHİLİK TEŞKİLATININ HALKIN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDEKİ ROLÜ

Hilal Temel tarafından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı'nda 2007 yılında yapılan yüksek lisans tezidir. Girişi müteakip üç bölümden oluşan araştırma 92 sayfadır.

Girişte, araştırmanın içeriği hakkında kısa bir bilgi verilerek Ahilik felsefesinin önemine vurgu yapılır. Birinci bölümde fütüvvetin anlamı, teşekkülü, gelişimi ve Ahilikle ilişkisi üzerinde durulur ve ayrıca Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkışı ve Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rolüne değinilir. İkinci bölümde Ahi teşkilatının yapısı ve Ahi zaviyelerinin fonksiyonuna dair açıklamalara yer verilir ve Ahilerin tören ve kıyafetlerinden söz edilir. Son bölümde ise Ahiliğin eğitim yönü üzerinde durulur. Bu bağlamda Ahilikte ahlak eğitiminde kullanılan metotlar, meslekî eğitim, usta-çırak ilişkisi, fütüvvetnâmelerde belirtilen eğitim esasları ve görgü kurallarıyla ilgili açıklamalara yer verilir.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİLİK VE ÇEVRESİNDE OLUŞAN KÜLTÜR DEĞERLERİ BİBLİYOGRAFYASI (1923-1988)

Esat Bozyiğit tarafından hazırlanan eser, Ahilik üzerine yapılan çalışmaları tespit ve bu konuda çalışacaklara fikir verebilmek amacıyla bibliyografya olarak düzenlenmiştir.

Bibliyografya, 1923-1988 yılları arasında yapılan çalışmaları incelemektedir. Bibliyografyada yer alan künyelerin dışında çalışmanın en büyük eksikliği, yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan yazma Fütüvvetnâmeler, İcazetnâmeler, Beratlar, Şecereler ve Ahilikle ilgili diğer yazma belgelerin yer almamasıdır.

Ayrıca esnaf türküleri, esnaf destanları ve esnaf konulu seyirlik oyunları içeren başka bir çalışma Ahilik bibliyografyasını bütünlemektedir. Çalışmalarda yer alan kitaplardan görülebilenlerin içerikleri notlarda açıklanmıştır. Görülemeyen künyelerin yanına (*) işareti konulmuştur. Bu bakımdan alfabetik kitap kataloglama kurallarının yanı sıra birkaç künye de Anglo-Amerikan Sistemi ile yer almaktadır.

Ahilik yan dallarından bahseden kitaplar, Ahilikten bahseden kitaplar ve kişi adları dizini olmak üzere üç bölümden oluşan kitap 63 sayfadır.

Bekir ŞAHİN

AHİLİK VE ESNAF

İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği'nin esnaf ve sanatkârların kendi tarihini bilmek ve yaşadığı sorunlara bilimsel açıdan çözüm yollları bulmak gayesiyle düzenlediği bir seri konferans, seminer ve tartışmaların metnini içine alan bir eserdir (İstanbul 1986)

İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Başkanı Suat Yalkın'ın sunuş yazıyla başlayan eser, üç bölümden meydana gelir. Birinci Bölümü, düzenlenen konferanslar ve seminer vesilesiyle dönemin bakan, vali, belediye başkanları ile Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği yetkililerinin yaptıkları resmî konuşmalar teşkil eder. İkinci Bölüm, Ahilik ve esnaf konusunda uzman bilim adamlarınca çeşitli tarihlerde verilen konferansların ve tartışmaların metinlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Mübahat S. Kütükoğlu'nun "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi"; Neşet Çağatay'ın "Ahiliğin Türk Ekonomisine Getirdikleri" ve Mehmet Genç'in "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkleri" konusunda verdikleri konferans ve konferanstaki tartışma metinleri yer alır. Üçüncü Bölüm, Hakkı Dursun Yıldız Başkanlığında yapılan seminere çeşitli bilim adamlarınca sunulan bildiri ve tartışma metinlerine tahsis edilmiştir. Bu kısımda Beşir Hamitoğulları'nın "İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi", İlhan Şahin'in "Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülahazalar ve Vesikalar"; Mikâil Bayram'ın "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi" ve Ahmet Tabakoğlu'nun "Ahilik ve Gençlik" konularında birer bildiri sundukları dikkati çeker. Bildirilerin sonunda ise sorular, cevaplar ve tartışma metinleri yer alır.

Eser, özellikle 1980'li yıllarda süreklilik kazanmaya başlayan Ahilik ve esnaf tarihi ile ilgili bilimsel çalışmaların yeni bir halkası özelliğini gösterir.

İlhan ŞAHİN

AHİLİK VE MESLEKİ EĞİTİM

Meral Armağan Bakır tarafından 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak yapıldı. Girişi müteakip dört bölümden oluşan tez, III+156 sayfadır.

Girişte, eğitim sisteminin alt yapısını oluşturan meslekî ve teknik eğitimin sanayinin ihtiyacı olan nitelikli insan gücünü yetiştirmede yetersiz kaldığı ifade edilir. Bu çerçevede Ahi birliklerinin incelenmesiyle elde edilen bilgilerin 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'na çıraklık eğitimi uygulamalarında nasıl yön verdiğinden bahsedilir. Birinci bölümde Ahiliğin tarihçesi, Anadolu'da Ahiliğin kuruluşu, gelişmesi, zaman içinde nasıl bir değişikliğe uğradığı ve bu değişikliğin toplumun yapısıyla olan münasebeti ele alınır. Takiben Ahilik birliklerinin çözülüşü ile esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının "Gedik" haline dönüşümü anlatılır. İkinci bölümde Ahi birliklerinin organizasyon yapısı ve esnaf sandığı, denetimi ve verilen cezalar incelenir. Değişik eserlerden faydalanılarak çıraklık, kalfalık, ustalık imtihanları ile peştamal kuşatma törenleri, meslekî yeterliklerin kontrolü anlatılır. Müteakiben Ahiliğin eğitim felsefesi yönü ortaya konulur. Üçüncü bölümde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi meslekî ve teknik eğitimin tarihî gelişimi ele alınır. Özellikle Cumhuriyet döne-

mi, 1960 öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısım içinde beş yıllık kalkınma planlarıyla birlikte detaylı incelenir. Dördüncü bölümde meslekî ve teknik eğitim ile ilgili mevzuat, yasa ve uygulamalardan kaynaklanan sorunlara değinilir. Müteakiben 3308 sayılı yasanın meslekî eğitimle ilgili düzenlenmesi, yasadan ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar ve Ahiliğin yasaya olan etkisi üzerinde durulur.

Tez, Ahiliğin insan eğitimine verdiği önemi, toplumsal ahlak kurallarının öğretimini, bireyin kendini geliştirmesi ile nitelikli insan gücüne sahip olmasını ele alır. Bu bakımdan tez, Ahiliğin günümüz meslekî eğitimin gelişmesine, iş hayatı ve meslekî ahlâk ilkelerinin ortaya çıkmasına sağladığı katkıyı ifade etmesi bakımından önemlidir.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİLİK VE ÖRTÜLÜ BİLGİ GÜNÜMÜZ İŞLETMECİLERİNE DERSLER

Hulusi Doğan tarafından kaleme alınan eser (Bursa 2007), önsözü müteakip yedi bölümden oluşur. Eser 210 sayfadır.

Birinci bölümde Ahilik kavramının doğuşu ve yaşam alanı hakkında bilgi verildikten sonra Ahiliğin mimarı Ahi Evran ve Ahiliğin Gedik sistemine dönüşmesinden sonra yaşanan gelişim süreci yer alır. İkinci bölümde günümüz toplum ve işletmeleri için en önemli unsurun bilgi olduğundan hareketle bilgi toplumu, entelektüel sermaye, bilgi ekonomisi gibi kavramlar, bilgi türleri, özellikle kalkınma ve gelişmenin temel taşı, örtülü bilginin gelişmesi hakkında bilgi aktarılır. Üçüncü bölümde örtülü bilginin gelişim ve paylaşım sürecinin Ahilerin dünyaya, günümüz sanatkâr, yönetici ve işletmelerine örnek olacak yöntemleriyle başarılı olarak uygulandığı vurgulanır. Ahilikte örtülü bilginin yapı taşları, insan odaklılık, bilgi ve ilim sahibi olmak, emeğin ve meslekî faaliyetlerin kutsallığı, meslek sahibi olmanın ve çalışmanın önemi üzerinde detaylı örnekler verilir. Ayrıca yamak-çırak-kalfa-usta zincirinin, başlı başına Ahilerde örtülü bilgiye ulaşımın yol haritası olduğuna vurgu yapılır. Dördüncü bölümde emeğe ve tecrübeye dayalı meslek ve sanat kollarının sınıflandırmasını yaparak meslekî denetim usul ve yöntemi sunulur. Beşinci ve altıncı bölümde Ahilikte örtülü bilginin gelişim süreci ve paylaşım ilkeleri üzerinde durulur. Takiben özellikle başarı odaklı yapılanmada insan odaklı Ahilik geleneğinin meslekî üretim disiplininden, terfi yöntemlerinden ahlaki ve insancıl davranış usullerine varan geniş bir yelpazede örtülü bilgi paylaşımı şeklinde işlenir. Yedinci bölümde Ahilikte örtülü bilgi metaforları vurgulanarak bu kapsamda Ahilik kültüründe metafor oluşturabilecek deyimler aktarılır. Ahiliğin yalnızca sözde değil, düşünce ve davranışlarda da benimsenen bir kültür olduğu ifade edilir.

Sonuç bölümünde eserde öncelikle örtülü bilgi kavramı, örtülü bilginin temel özellikleri ve günümüz işletmelerindeki önemi ile örtülü bilginin Ahilik kültüründeki yeri, paylaşım ve gelişim ilkeleri ve günümüz işletmecileri için çıkarılabilecek dersler, örneklerle ortaya konulur.

Çiğdem ÇİFTÇİ ULUSOY

AHİLİKTE MESLEKİ VE SOSYAL DAYANIŞMA

Abdullah Günay tarafından 2003 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlandı. Girişi müteakip üç bölümden oluşan tez, VIII+96 sayfadır.

Girişte, tezin üç bölümünde işlenen konuların özet şeklinde genel değerlendirmesi yapılır. Birinci bölümde Ahi kelimesinin anlamı ile Ahiliğin kökenleri, Anadolu'daki teşekkülü ve tarihî süreç içerisinde siyasî, iktisadî, idarî yapısı, örgütlenme biçimi, esnaf kurulları, meslekî terfi ve törenleri incelenir. İkinci bölümde Ahilikte meslekî dayanışmanın önemi ele alınır. Ahilik sisteminin esnafa yardım ve esnaf ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve bir nevi sosyal güvenlik kurumu olan "Orta Sandık" ve "Altı Kese" üzerinde durulur. Ahilikte meslekî eğitim, iş güvencesi, meslek sahibi olacak kişiye çırak, kalfa ve ustalık eğitiminin verilmesinin yanı sıra sosyal yaşamda gerekli bilgilerin öğretilmesi ve vasıflı insan gücü yetiştirmenin esaslarına değinilir. Üçüncü bölümde Ahilikte sosyal dayanışma, Ahi zaviyeleri ve Ahilerin meslek harici işbirliği ile imece, yaren kuruluşlarının köylere yayılması ele alınır. Takiben toplumsal dayanışma içinde kimsesiz, düşkün ve yoksullara yardım ile Baciyan-ı Rum sayesinde dokumacı ve örgücü mesleklerinde

kadınların yetiştirilip meslek sahibi olmaları anlatılır. Bu arada kimsesiz kız çocuklarını meslekî ve sosyal yönden yetiştirip, bunlardan nitelikli iş gücü oluşturulmasından bahsedilir. Eser genel değerlendirmeyle sona erer.

Tez, Ahiliği bugünkü sosyal güvenlik kuruluşları açısından sivil toplum örgütleri ve esnaf teşkilatına benzetmesi yönüyle dikkat çeker.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİLİKTE DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ

Ali Yılmaz tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda 1995 yılında Yüksek Lisans tezi olarak yapılan araştırma, giriş dışında üç bölüm ve 108 sayfadan meydana gelir.

Ahilik hakkında genel bilgilerin verildiği girişi takiben birinci bölümde Ahilikte din ve ahlâk eğitiminin hedefleri konusu işlenir. Bu bağlamda Ahiliğin genel hedefleri; bilişsel hedefler, duyuşsal hedefler ve devimsel hedefler gibi alt başlıklar altında incelenmekte, müteakiben usta ve çırakta bulunması gereken vasıflar bahsine yer verilmektedir. İkinci bölümde Ahilikte eğitim-öğretim programı hususu ele alınmaktadır. Burada, Ahi olacak kişinin belli bir eğitim süreci zarfında mesleği ile ilgili becerilerin yanı sıra, ahlâkî davranışlar kazanması, dinî bilgiler edinmesi, edebe ve erkâna riayet etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde ise Ahilik eğitiminde prensip ve metotlar hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Ahilik eğitimindeki prensipler, insana görelik ve somuttan soyuta olmak üzere iki yaklaşım etrafında değerlendirilmektedir.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİLİK'TEN GÜNÜMÜZE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Kemal Turan tarafından yazılan eser, girişi takiben iki bölüm ve 164 sayfadan oluşmaktadır. Giriş'te meslek eğitiminin XIII. yüzyılda yaygın eğitim kurumu olarak Ahilik ile birlikte başladığı, bunun 1860'lı yıllarda meslek/sanat okullarının açılmasına kadar devam ettiği belirtilmektedir. Birinci bölümde Ahiliğin doğuşu, yayılışı, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal fonksiyonu, iş dışında ve iş başında eğitim, törenler, örgün ve yaygın eğitim, meslekî ve teknik okullar, askerî ve mülkî mühendis mektepleri, geleneksel meslek ve sanat okulları gibi konular ele alınmış ve teknik eğitimin kaynakları ve metotları sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde meslek ve teknik eğitim alanındaki gelişmeler, çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimleri, meslek kursları, Cumhuriyet Dönemi'nde açılan meslek/sanat okulları, yaygın eğitim kurumlar ıgibi konular işlenmiştir.

Aziz AYVA

AHİNÂME

Merkezi İstanbul'da bulunan Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı'nın kurucu üyelerinden Şemsi Yastıman, zaman zaman doğup yetiştiği Kırşehir'i şiirlerine konu yapar. Ahiliğin manevî merkezi Kırşehir'den, atası Süleyman Türkmanî'den, Âşık Paşa'dan, Ahi Evran'dan bahseder. Yastıman, hem adı geçen vakfın kurulduğunu hem de 1985'te Kırşehir'de kutlanacak olan 21. Ahilik Bayramı'nı duyurmak amacıyla yedili hece vezni ile Ahinâme başlıklı bir şiir yazar. Yastıman bu şiirinde, Kırşehir'de medfun Ahi Evran'dan, Ahiliğin anlamından, çalışmadan ve üretmeden, Ahi Evran-ı Velî'nin çağdaşı Hacı Bektaş-ı Velî'den, sırdaşı Süleyman Türkmanî'den, yoldaşı Yunus Emre'den söz eder. Şiirin tamamı aşağıdadır:

AHİNÂME

Duydunuz mu kim Ahî?
Kırşehir'de bir dâhî
Gerçek esnafın rahi
Ahi Evran-ı Velî.
Ahî, kardeş demektir
Helâl lokma yemektir
Demiş: Servet Emek'tir.
Ahi Evran-ı Velî.

Tembelliği yok etmiş
Çalışmayı çok etmiş
Çok açları tok etmiş
Ahi Evran-ı Velî.

Horasan Erlerinden,
Göç etmiş yerlerinden
Kırşehir Pîrlerinden
Ahi Evran-ı Velî.

Hacı Bektaş, çağdaşın,
Şeyh Süleyman, sırdaşın
Yunus Emre, yoldaşın
Ahi Evran-ı Velî.

Osmanlı'dan beridir
Esnaflığın pîridir
Yolun halen carîdir
Ahi Evran-ı Velî.

Ne mutludur bizlere
Nüfuz etmiş özlere
Sembol olmuş gözlere
Ahi Evran-ı Velî.

Ciddî karar verildi,
"Ahi Vakfı" kuruldu
Lonca'ların dirildi
Ahi Evran-ı Velî.

Festival inci oldu
Yirmi birinci oldu
Bu asrın vinci oldu
Ahi Evran-ı Velî.
Şemsi Yastıman nider?
Fatihayla yâd eder
Yolun genişler gider
Ahi Evran-ı Velî.

Aziz AYVA

AHİYAD

Kısa adı AHİYAD olan Ahi Sinan Ahilik Kültürünü Araştırma Yayma ve Yardımlaşma Derneği, 2006 yılında Denizli'de kuruldu. Amacı, tarihî ve sosyo-ekonomik değerleri haiz bir kurum olan Ahiliğin bilimsel yönden araştırılmasını sağlamak; esnaf, tüccar, sanayici ve serbest meslek erbabı ile ziraatçıların teşebbüs ve faaliyetlerine öncülük etmek; kurdukları tesislerin verimliliklerini arttırmak, kendilerine sağlanacak maddi ve manevî destek ile ülkenin ekonomik ve sosyal hayatına katkıda bulunmak; Ahilik geleneğinin yaşatılması için çalışma ve faaliyetler yapmaktır. Dernek, kuruluşundan itibaren bu amaç doğrultusunda panel, sempozyum ve konferanslar düzenleyerek Ahiliği kamuoyuna tanıtma gayreti içindedir.

KAYNAKÇA: http://www.ahiyad.org/erişim tarihi 13.04.2014

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHİZÂDE

Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) dönemlerinde yaşayan Ahizâde'nin memleketi ile doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Ahizâde, Osmanlılarda musikiye dair eser veren kişilerden biridir. Bu konuda *Risâle-i Musiki fi Edvâr* adlı bir eseri bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:
İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1995, s. 608.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE ABDÜLHALİM EFENDİ
(ö. 1013 / 1604)

İstanbul'da 963 (1556) yılında doğdu. İlmiye zümresinden bir aileye mensuptur. Dedesi Şeyhülislam Sadullah Sa'dî Efendi (ö. 1539), babası Kazasker Mehmed Efendi (ö. 1581), kardeşi Osmanlı'da ilk idam edilen Şeyhülislam olan Ahizâde Hüseyin Efendi'dir.

Babası 978 (1570) yılında Edirne'de kadı iken, babasından ve oradaki âlimlerden ders aldı. Hocaları arasında Taşlık Medresesi müderrisi Hüsameddin b. Kara Çelebi, Üç Şerefeli Medresesi müderrisi Arabzâde Abdürraif Efendi, Sultan Bayezid Medresesi müderrisi Salih Molla, Sultan Selim Medresesi müderrisi Hâcekizâde Efendi gibi zatlar vardır. İstanbul'a geldikten sonra Mevlâna Fudayl Cemali'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin derslerinde ilmini geliştirdi. 982 (1574) yılında ilk olarak İbrahim Paşa Medresesi'nde ders vermeye başladı. 998 (1589) yılında Üsküdar'daki Valide Medresesi'nde dersiam oldu. Daha sonra müderrislik görevini Bursa ve Edirne'de sürdürdü. 1595'de İstanbul Kadılığına, bir yıl sonra da Anadolu Kazaskerliğine getirildi. 1598'de bu görevden el çektirildiyse de bir yıl sonra tekrar aynı göreve atandı. İkinci defa yine bu görevden alınan Abdulhalim Efendi, 1601'de bir yıl sürdürdüğü Rumeli Kazaskerliğine atandı.

Halimî mahlâsıyla şiirler yazan Abdülhalim Efendi, sülüs ve nesih yazıda Pir Mehmed Dede'nin öğrencisi idi. Çiçeklerle ilgilenir, özellikle lâle yetiştirmekle meşgul olurdu. 12 Haziran 1604 tarihinde bir deri hastalığı olan şirpençeden İstanbul'da vefat etti ve evinin karşısındaki Çukur Medrese'ye bitişik türbeye defnedildi. Mısır kadılığından ayrılarak İstanbul'a gelirken 1020 (1410) senesinde Şam'da vefat eden şair Yahya Efendi onun oğludur. Şakāiku'n-Numâniyye'ye zeyl yazan Nevizâde Atai, Ahizâde'nin talebeleri arasında yer alır. Ahizâde'nin hazırlamış olduğu vakıfnâmeler, şer'i hüccetler kendisinden sonra resmî işlerde örnek alındı.

Eserlerinin bazıları şunlardır: Risale fi'l-fark beyne'l-mud'î ve'l-mud'î aleyhi; Risale fi'l-icârât; Münşeâtu Abdülhalim Efendi; Ta'lîka ale'l-Hidâye; Terceme-i Şevâhidü'n-nübüvve.

KAYNAKÇA:

Nevizâde Atâî, *Zeyl-i Şakaik*, II, İstanbul 1268, s. 494-497; Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşki Muhibbi, *Hulasat**ü'l-eser* fî a'yani›l-karni›l-hadi aşer, II, Kahire 1284, s. 319-322; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm,* III, Beyrut 1997, s. 284; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I, İstanbul 1333, s. 228; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani,* I, (yay. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s. 111; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâh**ü'l-m**eknûn*, I, (yay. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge), Ankara 1972, s. 601; Masumî, "Ahîzâde", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârisî*, VI, (ed. Hasan Enûşe), Tahran 1383, s. 66; Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemü'l-mahtutat el-mevcude fi mektebat İstanbul ve Anadolu*, II, s. 704; Hüseyin Gülgeç, "Ahîzâde Abdülhalim Efendi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 548.

Rıza KURTULUŞ

AHİZÂDE ABDÜLHALİM EFENDİ
(ö. 1669)

Doğum yeri ve yılı belli değildir. Üst düzey kadılardan Mehmed Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul kadılığında bulundu. Bir süre Kudüs mollalığı da yaptı.

KAYNAKÇA:

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, I, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 111.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE AHMED EFENDİ
(ö. 1566)

Ahizâde Mehmed Efendi'nin kardeşidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Medreseden mezun olduktan sonra Medine kadısı oldu. Kaynaklarda âlim, iffetli ve dindar bir zat olarak zikredilmiştir.

KAYNAKÇA:

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 111.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE AHMED EFENDİ
(ö. 1629)

Doğum tarihi bilinmemektedir. Hüseyin Hüdaî Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yaptı. İffetli ve salih bir kişi idi.

KAYNAKÇA:

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 170.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE BACANAĞI İBRAHİM EFENDİ
(ö. 1579 ?)

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Müderris idi. Yerine, Muharrem 987'de (Şubat-Mart

1579) Bergos Medresesi'ne müderris olarak İbrahim Efendi'nin atandığı yönünde bir kayıt mevcuttur. Bu durumda 1579'dan sonra vefat ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA:
Atayî, *Zeyl-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 287.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE EFENDİ
(ö. 1581-1582)

Sultan III. Murad dönemi (1574-1595) ulemasındandır. Anadolu sadaretinden emekli olduktan sonra vefatına kadar İstanbul'da ikamet etti.

KAYNAKÇA:
Na'îmâ, *Târih-i Na'îmâ*, I, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, s. 82.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE HASAN EFENDİ
(1568-1589)

Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) yaşayan Ahizâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Dönemin ünlü âlimlerinden ders aldı. Eğitimini tamamladıktan sonra Üsküdar'da Mehmed Paşa Medresesi'nde ders verdi ve şiir yazmakla meşgul oldu.

KAYNAKÇA:
Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 310.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE HÜSEYİN EFENDİ
(d. 1572 - ö. 1634)

İstanbul'da doğdu. Babası Sultan II. Selim (1566-1574) devri kazaskerlerinden Mehmed Efendi'dir. Büyük dedesi Ahizâde Yusuf b. Cüneyd Tokadî, Fatih Camii'nin yakınındaki Ahizâde Camii'nin kurucusudur. Bu sebeple Hüseyin Efendi'ye Ahizâde denilmiştir.

Dedesi ve babası ulema sınıfından olan Ahizâde Hüseyin Efendi, ilk eğitimini yakın çevresinden aldı. İlk tahsilinden sonra 1589'da Hoca Sadeddin Efendi'ye intisap ederek mülâzım oldu ve önce Papazoğlu Medresesi'nde müderris yardımcısı olarak ders vermeye başladı. 1602'de Süleymaniye Darülhadisi'nde ve 1604'de Bursa Medresesi'nde müderrislik yaptı. Aynı yılda Bursa kadılığına geçen Hüseyin Efendi, bu görevi sırasında 1631 yılına kadar azledilip birkaç kez aynı göreve getirildi. Bu şekilde üç kere İstanbul, iki kere Anadolu, üç kere de Rumeli kazaskerliği görevlerini yaptı. Bu görevlerden ayrıldığı ara dönemlerde Rodoscuk, Pirvadi, Galata ve Gelibolu gibi yerlerde kadılıklar, arpalık olarak kendisine tahsis edilmiştir.

Sipahi isyanları ve sipahilerin bastırılması sırasında (1631-1632 yılları) Şeyhülislam Yahya Efendi azledildiğinden 12 Şubat 1632 tarihinde şeyhülislamlığa getirildi. Bir yıl 10 ay 22 gün süren şeyhülislamlığında karışıklık çıkaran grupların etkisiz hale gelmesi için gayret gösterdi. Sultan IV. Murad (1648-1687) İznik yoluyla Bursa'ya giderken halkın şikâyetçi olduğu İznik kadısını soruşturma yapmadan astırmasına Ahizâde tepki gösterdi ve bunun üzüntüsüyle Kösem Sultan'a bir tezkere yazdı. Bu tezkere onu çekemeyenler tarafından Valide Kösem Sultan'a farklı yansıtıldı ve padişahın hal edileceği şeklinde yorumlandı. İstanbul'a dönen IV. Murad, önce Ahizâde Hüseyin ve İstanbul kadısı olan oğlu Seyyid Mehmed Çelebi'yi bir gemiye bindirip Kıbrıs'a sürgüne göndermeye karar verdi. Ancak daha sonra kararından vazgeçerek bostancıbaşıya Ahizâde ve oğlunu takip etmesini, boğazdan çıkmamışlarsa yakalanıp öldürülmesini buyurdu. Bunun üzerine yakalanıp Yeşilköy sahiline çıkarılan Ahizâde Hüseyin Efendi, 1043 (Ocak 1634) tarihinde sahile yakın bir köyde boğularak infaz edildi ve oraya defnedildi.

Ahizâde Hüseyin Efendi, Osmanlı'da idam edilen ilk şeyhülislam oldu. İstanbul Fatih'te yaptırdığı medresesinin bahçesindeki mezarı boş kaldı. Oğlu Mehmed Çelebi, Çanakkale Boğazı'na geçerek Kıbrıs'a ulaşmışsa da burada babasının düştüğü duruma üzülerek hastalandı ve Lefkoşe'de vefat etti.

Şiirde "Hüdâyî" mahlâsını kullanan Ahizâde Hüseyin Efendi'nin ilmî eserler yazdığı söylense de bunların günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Mustafa Naima, *Tarih,* (çev. Zuhuri Danışman), III, İstanbul 1968, s. 1240-1246; Müstakimzade Süleyman Saadeddin, *Devhatü'l-Meşayih*, İstanbul 1978, s. 48-50; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 709; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları,* Ankara 1972, s. 64-66; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1988, s. 193-194, 196, 204-205; İsmail Katgı, *Maktul Şeyhülislamlar*, İstanbul 2013, s. 125-206; Esin Yazgeç, "Osmanlı Tarihinde İlk Maktul Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 58 (2001) s. 76-77; Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5(2005), s. 260; Mehmet İpşirli, "Ahîzâde Hüseyin Efendi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 548-549.

Rıza KURTULUŞ

AHİZÂDE HÜSEYİN EFENDİ CAMİİ

İstanbul'da Derviş Ali Mahallesi'nde idi. Bânisi Sultan II. Selim devri kazaskerlerinden Ahizade Mehmed Efendi'nin oğlu Ahizade Hüseyin Efendidir. 980 / 1572 yılında doğan bu zat, Sultan IV. Murat döneminde 10 Şubat 1632 tarihinde Şeyhülislam olur. Ahizade Hüseyin Efendi'nin camiyi kendi tesisi etmediği, Balat semtinde bulunan kiliseyi camiye çevirdiği ve buraya çeşitli gelirler tahsis ettiği ileri sürülür. 1634 yılında Padişah'ın emriyle Şeyhülislam Ahizade yeniçeriler tarafından öldürülmüş ve cenazesi kumsala gömüldüğü için türbesi boş kalmıştır. Bu olaydan sonra cami, halk tarafından "Şüheda Mescidi" diye adlandırılmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılda cami faal durumdaydı. Ahizade, Fatih semtinde Çukur Medrese adıyla bilinen bir yapı da inşa ettirdi. Caminin vakıf akarları hakkında malumat yoktur.

KAYNAKÇA:

BOA. C.EV. nr. 545/27511; nr. 384/19500; nr. 67/3349; Mehmet İpşirli, "Ahîzâde Hüseyin Efendi", DİA, C.I, s.548-549.

M. Murat ÖNTUĞ

AHİZÂDE HÜSEYİN EFENDİ MESCİDİ

İstanbul'da Fatih ilçesinde Karagümrük semtindeki yapı, Kethüda Kadın veya Canfeda Kadın Camii'nin yakınında bulunuyordu; Osmanlı şeyhülislamlarından Ahizâde Hüseyin Efendi tarafından eski bir Bizans kilisesinden camiye dönüştürüldü. Ancak yapının çok önceleri yıkılıp yok olması nedeniyle mimarisi ve sanat özellikleri hakkında aydınlatıcı bir bilgi yoktur. Ayvansarayî, Hadika'da İstanbul camilerini anlatılırken bu esere Şüheda Mescidi başlığıyla yer vermiş fakat teferruata inmemiştir. Bununla birlikte yazar caminin yeri, durumu, gerekse Ahizâde Hüseyin Efendi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Bu bilgilerden yola çıkılarak yapının 1632-1634 yılları arasında Şeyhülislam olan Ahizâde Hüseyin Efendi tarafından mescide dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak Ahizâde Hüseyin Efendi dönemin padişahı IV. Murad'ın Recep 1043'te (Ocak 1634) gazabına uğrayarak haksız yere Florya tarafında idam edilmiş ve aynı semte gömülmüştür. Bu haksız idamdan dolayı vakfettiği mescide şehitler anlamında Şüheda adı verilmiştir. Diğer taraftan Ayvansarayî, Hadika'da Ahi Hüseyin'in bazı hayırlarını sayarken "çukur medrese dahi onun hayrıdır. Mescidin haricinde bir şehit kabri vardır ki, kendi Florya'da şehiden medfundur 1043 (1634)" diyerek burada kendisinden başka bir şehit kabrinin daha bulunduğundan bahseder. Bu durumda hem bu adı bilinmeyen şehit hem de haksız yere idam edildiği için şehit sayılan Ahizâde'ye izafeten bu mescide Şüheda Mescidi denilmiş olmalıdır.

Ahizâde Hüseyin Efendi Mescidi'nin XIX yüzyılın sonlarında ayakta olduğu bazı yayınlarda belirtilmiştir. Fazla dikkat çekmemesi nedeniyle 1870 yıllarında çizilen İstanbul planında gösterilmemiş olsa da 1877 de basılan bir yayında bu eserden bahsedilmesi, yapının bu tarihlere ayakta olduğunu göstermekte, 1930'lu yıllarda yok olduğu yazılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Haîdikatü'l-Cevâmî (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*), İstanbul 2001, s. 185; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 332, 561; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi *Kronolojisi,* III, İstanbul, 1972, s. 358; Semavi Eyice, "Şüheda Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, , s. 188; Mehmet İpşirli, "Ahizade Hüseyin Efendi", *DİA*, I, 8, s. 548-549.

Yaşar ERDEMİR

AHİZÂDE MEHMED EFENDİ
(d. 1523-ö. 1581)

Kadı Nurullah Efendi'nin oğludur. Anne tarafından dedesi Muhaşşî Ahi Çelebi'dir. Arabzâde Abdülbaki Efendi'den ders aldı. Süleyman Hayreddin Efendi mülazemetinden sonra Silivri'de Piri Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Sırasıyla Edirne'de Cami-i Atik Medresesi ile Veziriazam Rüs-

tem Paşa'nın Hayrabolu'da inşa ettirdiği medresede ders verdi. 966'da (1559-1559) selefleri görevlerine geri dönünce, bir süre ders vermeyi bıraktı. 966'da (1559) Salih Molla Efendi yerine İznik Süleymaniye Medresesi'ne, Zilhicce 967'de (Ağustos-Eylül 1560) Şeyhî Efendi yerine Sahn'a; Cemaziyelevvel 970'de (Aralık-Ocak 1662-1663) Ebussuud Efendizâde Ahmed Çelebi yerine Şehzade Sultan Mehmed Han Medresesi'ne müderris oldu. Zilhicce 974'te (Haziran-Temmuz 1567) Haleb'e kadı olarak atandı. Receb 977'de (Aralık-Ocak 1569-1570) Şeyhî Efendi yerine Bursa; Cemaziyelahir 978'de (Ekim-Kasım 1570) Kınalızâde Ali Efendi yerine Edirne kadısı oldu. 979'da (1571-1572) Sultan II. Selim Edirne'ye geldiğinde Ramazan 979'da (Ocak-Şubat 1572) Anadolu Kazaskeri olup Muharrem 981'de (Mayıs-Haziran 1573) emekli oldu. Emekliliği sırasındaki Kadızâde Efendi yerine Süleymaniye Darülhadisi'nde ders vermeye başladı. Rebiülevvel 983'te (Haziran-Temmuz 1575) Süleymaniye müderrisi oldu. 24 Zilkade 989'da (Kasım- Aralık 1581) vefat etti ve Ahi Çelebi Mescidi haziresine defnedildi. Oğulları Hüseyin Efendi, Abdülhalim Efendi ve Mahmud Çelebi'dir.

KAYNAKÇA:

Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 264, 265; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târihi (926-1003/1520-1595)*, II, (haz. Şevki Nezihi Aykut), 2000, s. 410. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, (yay. haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 984.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE MEHMED EFENDİ
(ö. 1566)

Konya'da doğdu. Babası Ahi Evran debbağlarına mensup olduğundan Ahizâde lakabını aldı. Kardeşi Ahmed Efendi ile birlikte Ahaveyn olarak tanındı. Mülazemetinden sonra sırasıyla Konya'da Nalıncı Medresesi, Edirne'de 30 akçe ile Taşlık Medresesi, daha sonra Sadrazam Kara Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Rüstem Paşa tarafından azledildi. 956'da (1549-1550) Baldırzâde yerine Halebî Medresesi'nin haricî bölümünde müderrislik yaptı. 962'de (1554-1555) Edirne Bayezid Medresesi'nde ders verdi. 971'de (1563-1564) Süleymaniye müderrisi oldu. Âlim, güler yüzlü ve fazilet sahibi bir zat olup talebelerine ihsanı ile tanınırdı. Şiirleri meşhurdu. Ünlü Osmanlı âlimlerinden Hoca Sadeddin ile Abdülbaki Mahmud Efendiler onun öğrencileridir.

KAYNAKÇA:

Atayî, *Zeyl-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 57-58; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 984.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE MEHMED EFENDİ
(ö. 1640)

Ünlü Osmanlı kadılarından Ahizâde Suzî Mahmud Efendi'nin oğludur. Eğitim sürecini tamamladıktan sonra müderris olup değişik medreselerde ders verdi.

KAYNAKÇA:

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 984-985.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE SUZÎ MAHMUD EFENDİ
(1574-1627)

Ahizâde Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Mahlası Suzî'dir. Bundan dolayı Ahizâde Suzî olarak tanınmıştır. Zamanın müftüsü olarak kabul edilen Sinanzâde Efendi'den ders aldı. Zilkade 1009'da (Mayıs-Haziran 1607) Kara Çelebi Efendizâde yerine Süleymaniye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Safer 1011'de (Temmuz-Ağustos 1602)Selanik'te Rıdvan Efendi'nin yerine kadı oldu. Aynı yıl içinde Yemişçi Hasan Paşa'nın etkisi ile bu görevden azledildi. Cemaziyelahir 1013'te (Ekim-Kasım 1604) Mısır'da Kahire kadılığına getirildi. Şevval 1013'te (Şubat-Mart 1605) Edirne kadılığına nakledildi. Sultan Ahmed (1603-1618)'in Edirne'ye gelişinde onu karşıladı. 1015'te (1606-1607) görevinden istifa etti. Yerine Kara Çelebi Efendizâde getirildi. Aynı yıl içinde Hasan Efendi'nin yerine İstanbul kadılığına tayin edildi. Şevval 1018'de (Aralık-Ocak 1609-1610)Galata kadısı oldu. Ayrıca kendisine 1024'te (1615-1616) Pravadi kadılığı arpalık olarak verildi. 1029'da (1619-1620) emekli oldu. 54 yaşında şirpençeden vefat etti. Abdi Çelebi Mescidi haziresine babasının yanına defnedildi. Halim, selim, tevazu sahibi, ehl-i irfan, namuslu ve doğru olarak bilinen Ahizâde Suzî Mahmud Efendi'nin, Mehmed Efendi adında bir oğlu vardı.

KAYNAKÇA:

Atayî, *Zeyl-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s. 702-703; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, V, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 1523.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE ŞEMSEDDİN
(ö. 1566-1567)

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Medine kadılığında bulundu. Kadılıktan azledildi. Bu haberi almadan kısa bir süre önce vefat etti.

KAYNAKÇA:

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi (926-1003/1520-1595)*, II, (haz. Şevki Nezihi Aykut), 2000, s. 238.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE YAHYA EFENDİ
(d. 1574-ö. 1612)

Ahizâde Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Babası gibi ulema bir zat olarak bilinir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra değişik görevlerde bulundu. Cemaziyelevvel 1006'da (Aralık-Ocak 1597-1598) azlolunan Molla Sadık'tan sonra Sinan Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Cemaziyelevvel 1008'de (Kasım- Aralık 1599) Pir Ali Efendi yerine Hânkah Medresesi'ne, Rebiülahir 1010'da (Eylül-Ekim 1601) Hidayet Efendi yerine Sahn Medresesi'ne, Ramazan 1011'de (Şubat-Mart 1603) Üsküdar'daki Valide Sultan Medresesi'ne, Cemaziyelevvel 1013'te (Eylül-Ekim 1604) Ali Çelebizâde yerine Süleymaniye Medresesi'ne atandı. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra 1018'de (1609-1610) Mısır mollası oldu. Şaban 1020'de (Ekim-Kasım 1611)azl edildi. İstanbul'a gelirken Şam'da 40 yaşında vefat etti. Arapça şiirler yazma konusunda maharetliydi. Fazıl ve mağrur bir zat idi.

Kitapları: Bahriye adlı bir kitabı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Atayî, *Zeyl-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul 1269, s.544, 545; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*,.V, (yay. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 1672.

Barış SARIKÖSE

AHİZÂDE YUSUF ÇELEBİ
(ö. 905 / 1500)

II. Bayezid devrinin önde gelen bilim adamları arasında yer alır. Ahi Çelebi adıyla da tanınır. Aslen Tokatlı olup babasının adı Cüneyd'dir. Taşköprüzâde'nin verdiği bilgiye göre, Merzifon Medresesi'nde eğitim gördü. Önce Seyyid Ahmed el-Kırımî'den, sonra da Sultan II. Bayezid'in de hocası olan Molla Selâhaddin'den dersler aldı.

Merzifon'daki eğitimini tamamladıktan sonra Bursa'ya gelerek dönemin büyük âlimlerinden Molla Hüsrev'in ders halkasına dahil oldu, hocasının vefatından sonra Bursa'daki Molla Hüsrev Medresesi'nde müderrislik görevine başladı. Sonraki yıllarda bir süre Edirne'deki Taşlık Medresesi'nde, ardından İstanbul'a gelerek Kalenderhane ve Mehmed Paşa medreselerinde dersler verdi. Son derece faal bir şahsiyet olduğu anlaşılan Ahizâde Yusuf Çelebi, bir süre sonra tekrar ilk görev yeri olan Bursa'ya dönerek Bursa Sultaniyesi'nde ders vermeye başladı. Muhtemelen II. Bayezid devrinde, bu defa elli dirhem yevmiye ile Sahn-ı Semân Medresesi'ne tayin edildi ve bilâhere maaşı kademeli olarak seksen dirheme çıkarıldı. Hayatından bahseden kaynaklarda başka bir medrese isminin zikredilmemesinden Sahn-ı Semân Medresesi'nin, onun son görev yeri olduğu tahmin edilebilir.

Ahizâde Yusuf Efendi'nin vefat tarihi bazı kaynaklarda 902 (1497), bazılarında ise 904 (1499) olarak verilir. Bununla birlikte onun 905 (1500) tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vefatından sonra Fatih Camii yakınında, kendi adıyla anılan caminin hazıresine defnedilmiştir.

Ahizâde Yusuf Efendi'nin yaşadığı dönemin önde gelen ulemasından olduğu, bilhassa fıkıh üzerine bir otorite kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hayatının sonlarına doğru kütüphanesini yaptırdığı Ahizâde Camii'ne vakfetmiş, kendisi de vaktinin geri kalan kısmını bu kütüphanede geçirmiştir. Ahizâde, bu süreçte bazı eserler de kaleme almıştır. Bunlar içerisinde en meşhur olanı Sadrü'ş-Şeria'nın *Şerhü'l-Vikâye* adlı eserine yazdığı *Zâhiretü'l-Ukbâ fî Şerhi Sadri'ş-Şeri'âti'l-Uzmâ* isimli haşiyesidir. Müellif hattı Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin farklı kütüphanelerde bazı nüshaları mevcuttur. Bu eserin dışında, küfür lafızlarıyla ilgili meseleleri bir araya topladığı *Hediyyetü'l-Mühtedîn* adlı risâlesi de dönemin fazlaca okunan eserleri arasındadır. Bu eserin bir nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri-Arabi, nr. 602/2'de yer almaktadır. Nahiv, mantık ve belâgata dair yazdığı *Zübdetü't-*

Ta'rifat, *Muhtasâru Fevâ'id-i Kadihân*, *Tâ'likât alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, *Tercüme-i Ferâiz-i Sirâciyye* ve *Kavs-i Kuzah* diğer eserleridir.

KAYNAKÇA:

Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri),* (terc. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 221-224; Mecdî, *Hadaikü'ş-Şekâik, (*haz.: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 292-294; Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî (İstanbul Camileri), (*haz.: Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 83; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I, İstanbul, s. 463; Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesindeki Türkçe-Farsça-Arapça Yazmalar Kataloğu,* Kayseri 1982; Halit Ünal, "Ahizâde Yûsuf Efendi", *DİA*, s. 549.

Haşim ŞAHİN

AHİZÂDE YUSUF ÇELEBİ CAMİİ

İstanbul'da Mimar Sinan mahallesinde Fatih Camii yakınında Kanlı Fırın denilen yerde idi. Molla Ahi Yusuf Efendi Camii olarak da bilinmekteydi. Bânisi Tokatlı Hanefi fakihi Ahizâde Yusuf Çelebi'dir. Ahi Çelebi diye de bilenen bu zat, Sultan II. Bayezid devri âlimlerinden olup Bursa, Edirne ve İstanbul (Sahn-ı Semân) medreselerinde müderrislik yaptı. Pek çok eser kaleme aldı ve bütün kitaplarını yaptırdığı camiye vakfetti. Sahn medresesinde müderris iken vefat etti (902-904 / 1497-1499). Caminin yapıldığı tarih tam olarak belli değildir. Ahizâde Yusuf Çelebi'nin XV. yüzyılın sonlarında İstanbul'da müderris olduğuna bakılırsa bu tarihlerde yapılmış olmalıdır. Yapıldığı tarihten itibaren sürekli faal olan cami, bugün Fatih Camii yakınındaki Darüşşafaka Caddesi'ndedir. Camide ibadet işlerini yürüten hatip, müezzin, imam, devirhan ve cüzhân ile vakfın mütevellisi, nazırı ve kâtibi ücretlerini Molla Ahi Yusuf Efendi ve Ahizâde Mehmed Efendi Camii vakfından alıyorlardı. Vakıf gelirleri hakkında malumat yoktur.

KAYNAKÇA:

VGMA, nr. 128/37; nr. 666/160; nr. 666/160; nr. 676/23; nr. 676/49; BOA, *EV.HMH,* nr. 7007; nr. 193; nr. 2184, vr.3; *EV.EMH*, nr. 75/76; nr. 78/95: *EV.MH*, nr. 158/86; nr. 158/87; nr. 722/113; nr. 858/320; *EV.MKT.CHT*, nr. 309/62; nr. 677/27; nr. 677/27; *C.EV*, nr.535/27017; nr. 135/6706; nr. 351/17827; nr. 198/9893; Halit Ünal, "Ahizâde Yusuf Efendi", *DİA*, I, s. 549.

M. Murat ÖNTUĞ

AHLÂKLA SANATIN BÜTÜNLEŞTİĞİ TÜRK KURUMU AHİLİK NEDİR

Neşet Çağatay tarafından yazılmış olup tarihsizdir. Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu'nun yayını olarak basılmış kitapçık 27 sayfadır.

Konfederasyon Genel Başkanı Derviş Günday'ın "Önsöz" yazısından sonra "Giriş" kısmına geçilmiştir. Kitapçıkta içindekiler, sonuç, bibliyografya ve bölümlendirme mevcut değildir. Konu, başlıklar halinde kısa kısa işlenmiştir. Kitapçığın içeriğindeki başlıklar şöyledir: Ahilik Hangi Nedenlerle Ortaya Çıkmıştır, Ahilik Nedir?, Ahiliğe Gelince, Köy Konuk Odaları, Yaran Odaları, Odanın İşleyişi, XIII-XIX. Yüzyıllarda Türk Ekonomisinin Temel Direği Ahiliğin Özellikleri, Ahilerin Giysileri, Ahiliğe Katılma Töreni, Ahilerin Ödünç Para Verme ve Yardım Sandıkları, Esnafın Kendi Aralarında Yardımları, Ahilerden İnsanlık ve Meslek Ahlâkı Dersi Alınabilir.

Ayşe DEĞERLİ

AHMED b. HADRAVEYH
(ö. 240 / 854)

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Belhî nisbesinden hareketle Belh ve civarında yaşadığı söylenebilir. Dinî ilimleri öğrendikten sonra tasavvufa yöneldi. Sohbetine katıldığı sûfiler arasında Hâtim el-Asam, Ebû Türâb en-Nahşebî, Bâyezid-i Bistâmî ve Ebû Hafs el-Haddâd bulunmaktadır. Kaynaklarda "Horasan'ın güneşi ve fütüvvet ehlinin sultanı" olarak anılan Ahmed b. Hadraveyh aynı zamanda Melamîliğin temsilcileri arasında sayılmıştır. Ebû Hafs onun için, "Ahmed b. Hadraveyh olmasaydı fütüvvet ve mürüvvet ortaya çıkmazdı" derken Bâyezid-i Bistâmî "Üstadımız Ahmed'dir" demiştir. Ona göre Allah'a giden yol apaçıktır, elçisi davetini ulaştırmıştır. Bundan sonra şaşkınlık içinde kalmak körlükten başka bir şey değildir. Fakirlikte izzetin dervişlikte de şerefin gizli tutulmasını söyleyen Ahmed b. Hadraveyh, sûfilerin yolunda elde edilen sırların açığa vurulmaması üzerinde önemle durur. Tasavvufî konuları Bâyezid-i Bistâmî ile tartışabilecek kadar bu hayatın içinde olan zevcesi Fatıma ise fütüvveti ve fedakârlığı hayvanları kap-

sayacak şekilde geniş tutmuş, bir ziyafet verileceği zaman mahalledeki köpeklerin bile doyurulmasını gerekli görmüştür.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakât* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 103; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, (Uludağ), s. 59; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 112; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 219-221; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005, s. 327-333; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 95; Münâvî, el-Kevâkib, I, 198; Mustafa Kara, "Ahmed b. Hadraveyh", *DİA*, II, 71.

Abdürrezzak TEK

AHMED İBN İLYAS EL-NAKKAŞ EL-HARTBURTİ

Harputlu İlyasoğlu Nakkaş Ahmed adıyla bilinir ve Fet (Fethi) Ahmed Baba gibi isimlerle de anılır. *Tuhfetü'l-Vasaya* adlı eserini Halife en-Nâsır-Lidînillâh (1179-1225)'ın oğlu Ebu'l-Hasan Ali adına yazdığı için Ebu'l-Hasan Ali adını da almıştır. Rivayetlere göre, Peygamber neslinden olan Nakkaş Ahmed, 1220 yılında Türkistan'ın Belh şehrinde doğdu ve İmam-ı Azam Ebu Hanefi'nin hizmetinde bulundu. Türbe kitâbesinde 1100 yıllarında Harput'un fethine katılmış bir komutan olduğu belirtilir. 96 yıl ömür sürdüğü öne sürülen Nakkaş Ahmed, 1215 yılında vefat etmiştir. Kabri Harput'ta Karataş ve Serince köyleri istikametindedir. Türbesi, senelerden beri halkın Fetâ/Fet/Fethi Ahmed Baba adıyla önem verdiği ziyaretgâhlardan biridir. Fetâ/Fatih telaffuzlarının benzeşmesi sonucu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca bu isim Fatih Ahmet Baba olarak değiştirilmiştir. Türbe, bilhassa erkek çocuk dünyaya getirme, felçlilerin tedavisi, dil tutulması, akıl hastalıkları, büyü ve nazar konularında ziyaret edilir.

KAYNAKÇA:

Abdulbaki Gölpınarlı, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, İstanbul 1952, s. 13, 205-231; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s. 43-44; İshak Sungurluoğlu, *Harput Yollarında*, I, İstanbul 1958, s. 327, 330; Süleyman Yapıcı *Harput Bir Havza Kültürün Manevi Hüviyeti*, I, Elazığ 2012, s. 212.

Ali TORUN

AHMED EFLÂKÎ
(ö. 1360)

Menâkıbü'l-Ârifîn isimli Mevlevi kaynağının yazarıdır. Bazı araştırmalarda vefat ettiği tarihten (1360) ve Sultan Veled'i (ö. 1312) görmüş olmasından hareketle, 1286-1291 yılları arasında doğmuş olabileceğinden söz edilir. Sâkıb Mustafa Dede'nin, onun Ahi Nâtur'un oğlu olduğu şeklindeki rivayeti gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Eflâkî, eserinde babasının Altın Orda Devleti hükümdarı Özbek Han'ın (1313-1340) sarayında öldüğünü ve ondan kendisine birçok mal kaldığını kaydeder. Bu durumda onun Altın Orda ülkesinde doğduğunu ve burada bir süre ikamet ettikten sonra Konya'ya gelip yerleştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu seyahatin ne zaman ve nasıl gerçekleştiği bilinmemektedir.

Kültürlü bir aileden geldiği anlaşılan Ahmed Eflâkî, Konya'da Siraceddin Mesnevihan, Abdülmümin Tokadî ve Nizameddin Erzincanî gibi âlim ve şeyhlerden dersler aldı. Bazı araştırmalarda Mevlâna Türbesi'nin mimarı Bedreddin Tebrizî'den kimya okuduğundan da söz edilir. "Eflâkî" nispesiyle tanınması, muhtemelen onun astronomi ile ilgili bir eğitim aldığını gösterir. Fakat bu bilgileri kimden edindiği bilinmemektedir.

Mevleviliğe ilgi duyarak Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi'ye (ö. 1320) bağlanan Eflâkî, onun vefatına kadarki bütün Anadolu ve Azerbaycan seyahatlerine katıldı. Arif Çelebi'den sonra Âbid Çelebi'ye (ö. 1338), onun ölümünden sonra da Vâcid (ö. 1342), Âlim (ö. 1350) ve Emîr Âdil (ö. 1368) Çelebilere intisap eden müellif, 1360 yılı Haziran'ında Konya'da vefat etti. Bazı araştırmalarda onun Mevlâna Türbesi'ne yakın bir yere gömüldüğü belirtilir.

Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin isteği üzerine yazmaya başladığı eserini, yapmış olduğu ilavelerle 1353 yılında *Menâkıbü'l-Ârifîn* ismiyle tamamladı. Şairliği de olan Eflâkî'nin Türkçe gazelleri vardır. Bunlar Kilisli Rifat ve Veled Çelebi, Abdülbaki Gölpınarlı ve Feridun Nafiz Uzluk tarafından değişik yerlerde yayımlandı.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Arifler in Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 227, 378-379; II, 1987, s. 203, 218-219; Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, III, Kahire 1283, s. 5; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 129-132, 152; Feridun Nafiz Uzluk, "XIV. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Eflâkî Dede'nin 600. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Ahmed Eflâkî Dede", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1988, s. 276-295; Aydın Taneri, "Türkiye Selçuklularının Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Âriflerin Menkıbeleri", *Makaleler,* I, (yay. Semih Yalçın-Saadet Lüleci), Ankara 2004, s. 163-164; Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 62.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AHMET MİTHAT EFENDİ
(d. 1844 - ö. 1912)

İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1854 yılında Vidin'de bulunan ağabeyinin yanında eğitim hayatına başlamıştır. Üç yıl sonra İstanbul'a geri dönüp Mısır Çarşısı'nda bir aktarcının yanına çırak olarak girmiştir. Dört yıl sonra tekrar ağabeyinin yanına Niş'e gitmiş ve eğitimini burada tamamlamıştır. Daha sonra 1865'te Tuna vilayetinde Mektubî Kalemi'nde memur olarak çalışmaya başlamıştır. Vilayetin merkezinde memurluk görevini yürütürken aynı zamanda Tuna gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Zekası ve çalışkanlığı, dönemin Tuna Valisi Mithat Paşa'nın dikkatini çekmiş ve Paşa ona kendi adını vermiştir. 1869 yılında ise bu yakınlıktan dolayı Ahmet Mithat Tuna gazetesinin başına getirilmiştir. Mithat Paşa aynı yıl Bağdat Valiliği'ne atandığı için Ahmet Mithat'ı da yanına almıştır. Burada Zevrâ adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Ahmet Mithat'ın halka yönelik yayımları bu zamanlardan başlar. Kendi bilgilerini halkla paylaşmak için, herkesin anlayabileceği yalın bir dil kullanmış, Hâce-i Evvel adında fen ilmiyle ilgili okul kitapları yayımlamıştır. Bağdat'ta iki yıl kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönen Ahmet Mithat, yayın hayatına burada devam etmiştir. Kendi evinde küçük bir matbaa açmış; Bedir ve Devir gazetelerini çıkarmaya başlamıştır.

'Letâif-i Rivâyât' adlı hikâyeler dizisine 1870 yılında başlamıştır. Bu hikayeler halkın seviyesine göre yazılmıştır. 1872 yılında bu hikâyeleri bastırmış, bir sene sonra ise hikâye, tarih ve fen alanlarıyla ilgili Kırkambar adında bir dizi kitap yayımlamıştır.

Basîret gazetesinde 1871 yılında Avrupa gazetelerinin önemli yazılarını tercüme etmiş ve siyasi yazılar yazmıştır. Bu gazetede Bosna'da çıkan Gülşen-i Seray adlı gazetenin Şakir adında bir yazarıyla yazı tartışmasına girmiştir. Ayrıca kısa bir süre Dağarcık adında bir fen gazetesi de çıkarmıştır.

Namık Kemal ile 1872 yılında tanışır. Dağarcık mecmuasında Duvardan Bir Sadâ' adlı iki yazısı yüzünden dinsizlikle suçlanmış, yazdığı yazılar ve Yeni Osmanlılar'la yakınlığı nedeni ile tepki çekmiş, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi yazarlarla birlikte Nisan 1873'te Rodos'a sürülmüştür. 38 ay süren sürgün sırasında çok sayıda eser yayınlamış, Rodoslu çocuklara ders vermiştir. Rodos'da "Medreseyi Süleymaniye" adlı bir ilkokul açmış, İstanbul'da çıkan "Kırkambar" dergisine yazılar göndermiştir.

1876 tarihinde İstanbul'a geri dönen Ahmet Mithat, ilk olarak Ceride-i Askeriye gazetesinin başyazarlığını, Takvim-i Vekayi gazetesinin müdürlüğünü, daha sonra da II. Abdülhamit'in özel tarihçiliğini (vakanüvisliğini) yapmıştır. İlk Mebusan Meclisi'nin zabıtlarını tutmuş ve basmıştır. 1877-1878 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgisinin sorumluluğunu saray erkânının üzerinden atmak için Üss-i İnkılab adında bir yazı kaleme almıştır. 27 Haziran 1878'de çıkarmaya başladığı "Tercüman-ı Hakikat" gazetesi 1921 yılına kadar Osmanlı basın tarihinin en uzun ömürlü yayını olmuştur. Ahmet Mithat, 1879'da Matbaa-yı Âmire'ye müdür olarak tayin edilmiştir. 1880 yılında Beykoz'da bir çiftlik satın almış, arazisinden kaynayan suya "Sırmakeş" adını verip şişeleyerek içme suyu satışını da başlatmıştır. Ticarette ve yayın hayatından kazandığı paralarla dönemin zenginleri arasına girmiş boğaza nazır Beykoz kıyısında bir yalı satın alarak orada oturmaya başlamıştır. 1888'de "Gümüş İmtiyaz Madalyası", 1889'da "Bâlâ Rütbesi" ve ikinci dereceden "Mecidî" ödül ve madalyalarını almıştır. 1895'te Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye ikinci reisi olmuştur. 1878 yılında Tercümân-ı Hakîkat gazetesini çıkarmaya başlayan Ahmet Mithat, yazmış olduğu 'İmla', 'Klasik', 'Dekadan' gibi yazılarıyla Servet-i Fünûn hareketine karşı çıkmıştır. Pek çok yazar da Ahmet Mithat'a ağır eleştirilerde bulunmuştur. Tevfik Fikret ona sembolik bir şiir yazarak 'Timsal-i Cehalet' göndermesinde bulunmuştur. Ahmet Mithat'a yönelik bu eleştiriler Meşrutiyet döneminden sonra da devam etmiştir. Ömrünün son yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde Dünya Tarihi ve Dinler Tarihi derslerini okutmuştur.

Sanatı ve Edebi Kişiliği: Ahmed Mithat, hayatı boyunca çok yönlü bir kişilik olmuştur. Yazarlıktan, tarihçiliğe, fen bilimlerinden gazeteciliğe, memurluktan tabipliğe pek çok alanda çalışmış ve başarı göstermiştir. Altmış sekiz yıllık hayatında yüzlerce eser yazan Ahmet Mithat çevresindekileri de ilim dünyasında teşvik etmiştir. Necib Asım'ı ve Veled Çelebi'yi Türkolojiye teşvik eden isim Ahmed Mithat'tır. Ayrıca, Orhon Yazıtları'nın bulunuşunu Türk camiasına tanıtan da o olmuştur.O, her şeyden önce bir gazetecidir. Yazdığı yazılarda halkın sorunlarını ele almış veya onları aydınlatma çabası içinde olmuştur. Yazdığı kitapların çokluğundan dolayı ona 'yazı makinesi' lakabı takılmıştır. Yazdığı eserler insanda okuma merakı uyandıran kurgulara sahiptir. Roman ve hikâyelerinde meddahlık geleneğinden yararlanmış, karşısında dinleyiciler varmış gibi sürükleyici öyküler anlatmıştır. Onun yazmış olduğu eserler sanatsal açıdan çok değerli

olmasa da halkı okumaya teşvik etmiş ve düşünmesini sağlamıştır. Ayrıca Türk edebiyatında yeni türler denemiş, örneğin ilk realist romanın başlatıcısı olmuştur.

Yazı yazmada sıkıntı çekmeyen yazarın dili, bir gazeteci dilidir. Geniş bir hayal gücüne ve sağlam bir hafızaya sahiptir. Bütün edebi ve fikri eserlerinde Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırır, bir süzgeçten geçirir ve senteze ulaşmaya çalışır. Bu amaçla roman, hikâye, tiyatro gibi eserleriyle ve diğer yazılarıyla okuyucuya ulaşır. Ahmet Mithat, doğu ilimlerini ve felsefeyi öğrenmiş bir yazardır. O, gençlik çağında yayınladığı yazılarında birtakım materyalist ve pozitif bilgiler benimsemiş, fakat zamanla daha spiritalist görüşleri desteklemiştir. Buna paralel olarak İslam ahlâkına ve doktrinine gittikçe artan bir bağlılık göstermiştir. Türk edebiyatında hikâye ve roman türünün Batılı anlamda ilk örneklerini Ahmet Mithat verir. Halkı bilgilendirmek amacıyla eserlerinde sık sık konu dışına çıkar; tarih, coğrafya, fen gibi konularda bilgi verir. Her eserinde "kıssadan hisse" çıkarır, toplumsal bir yarar sağlamaya çaba gösterir. Hikâyeciliği ve romancılığı, halk hikâyeciliğinden Batı hikâyeciliğinin çeşitli akımlarının metotlarını - sistemsiz olarak - bulmak mümkündür.

Ahmet Mithat, Namık Kemal'in "Vatan yahut Silistre" oyunun tesiriyle tiyatroya yönelir. "Eyvah, Açık Baş, Çengi, Siyavuş, Çerkez Özdenleri" gibi piyesler yazar. Buna rağmen, onun yazı faaliyetlerinin en esaslı yanını, hikâyeciliği ve romancılığı teşkil eder. Konuları genellikle, ya kendi başından, ya da bir dostunun, bir tanıdığının başından geçen olaylar ve maceralardır. Görmediği hiç bir âlemi, hatta hiç bir yeri anlatmak istemez. Romana malzeme olacak yerleri gezerek görür, o mekânda yaşar, sonra kullanır. Romanlarında mekân olarak İstanbul'un sınırlarını aşmaz. Ahmet Mithat' a göre, "Roman, bir insan topluluğu içinde görülen hallerden birisini ya da kimilerini kâğıt üzerinde koymaktır." Roman, genel ahlakın tayin ettiği yaşantılar içinde oluşur. Avrupa'nın romanı nasıl kendine ait ise, bizim de romanımız kendimize ait olmalıdır. Avrupa'nın kendi hayatımıza uymayan romanlarını örnek almamız yanlıştır. Milli bünyemize uyan romanı esas almalıyız. Milletin örf ve adetleri, inanç ve davranışları romanı şekillendiren önemli unsurlardır. Roman milletle bütünleşmelidir. Millet başka, roman başka olmamalıdır.

Edebi eser yazmak endişesi taşımayan Ahmet Mithat, sanat ve üslup endişesine kapılmaz. Halkı eğitmek düşüncesiyle kendine has bir roman anlatımıyla karşımıza çıkar. Olayların akışına müdahalesi, ansiklopedik bilgiler aktarması, kendi görüş ve düşüncelerini belirtmesi ve bir meddah hikâyesi havasında belirmesi bu yüzdendir. Bir kısım olaylarını günlük hayattan (Henüz On Yedi Yaşında), bir kısmını da olağanüstü durumlardan (Hüseyin Fellah, Çengi, Dünyaya İkinci Geliş) alır. Yerli hayat sahneleri "Müşehadet" adlı romanında dikkati çeker. İlk romanlarında romantizmin, sonraki romanlarında ise realizmin ve natüralizmin etkisinde kalır. Realizm ve natüralizm etkisinde yazılan romanların yanında romantizme yer veren romanların daha güzel olduğu düşüncesindedir.

Ahmet Mithat eserlerinde pek az Arapça, Farsça kelime ve deyimler kullanmıştır; açık ve dümdüz Türkçe yazar. O, Arapça ve Farsça'dan kelime, tamlama ve kurallar alınmasına karşıdır. Bir kelimenin Türkçesi varken, onun yerine Arapça ve Farsça bir sözün kullanılmasını istemez. Konuşma dilinin yazı dili haline getirilmesini arzular. Ahmet Mithat, 1324 yılında Türk Derneği'nin kurucuları arasında yer alır. Türk tarihi ve etnografyasına ilişkin düşünceleriyle ilgi toplar. Afrika'da yaşayan birtakım toplulukların da Türk olduğunu savunur. Ahmet Mithat, dilin sadeliği bakımından yabancı unsurlardan uzaklaşmayı gerekli görür. "Halkın anlayabileceği dilde yazmak" gerektiği düşüncesinden yanadır. Kendisinden önce bu ilkeyi benimseyen, fakat yeterince uygulayamayan Şinasi, Ali Süavi ve Ziya Paşa'yı izler.

Ahmet Mithat, halka okuma merakı ve heyecanı kazandırmayı başarmış verimli bir yazardır. Halkın bilgi ve görgüsünü artırmayı başaran sanatçı olarak önem kazanır.

Kitapları: Kıssadan Hisse, (1869); Letâif-i Rivâyât, (29 kitaptan oluşuyor, bunun içinde üç roman (Cinli Han, Bir Acibe-i Saydıyye, Çingene), bir dram (Eyvah!) vardır; Hasan Mellâh yahut Sır İçine Esrar, (1874); Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş?,(1874); Hüseyin Fellâh, (1875); Felâtun Bey İle Rakım Efendi, (1875); Karı-Koca Masalı, (1875); Paris'te bir Türk, (1876); Çengi, (1877), Bekârlık Sultanlık mı Dedin?, (1877); Süleyman Muslu, (1877); Yeryüzünde Bir Melek, (1879); Henüz On Yedi Yaşında, (1881); Karnaval, (1881); Amiral Bing, (1881); Vâh! (1882); Acâib-i Âlem, (1882); Dürdâne Hanım, (1882); Esrar-ı Cinâyât, (1884); Cellâd (1884); Volter Yirmi Yaşında, (1884); Hayret, (1885); Cinli Han, (1885); Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar, (1887); Çingene, (1887); Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, (1888); Haydut Montari, (1888); Arnavutlar-Solyotlar, (1888); Gürcü Kızı Yahut İntikam, (1888); Nedamet mi Heyhat!, (1889); Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi, (1889); Aleksandr Stradella, (1889); Şeytankaya Tılsımı, (1889); Müşâhedât,

(1890); Ahmed Metin ve Şirzad, (1891); Bir Acîbe-i Saydıyye, (1894); Taaffüf, (1895); Gönüllü, (1896); Eski Mektuplar, (1897); Mesâil-i Muğlaka, (1898); Altın Âşıkları, (1899); Hikmet-i Peder, (1900); Jön Türk, (1908); Avrupa'da Bir Cevelan, (1890); Menfâ, (1876); Eyvah, (1871); Açık Baş,(1874); Ahzı Saryahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti, (1874); Zuhurı Osmaniyan, (1877); Çengi, (1877); Çerkeş Özdenler,(1884); Fürs-i Kadim'de Bir Facia Yahut Siyavuş,(1884); Üss-i İnkılâb ve Zübdetü'l Hakâyık, Müdafaa, İstibşar, Beşair, Niza-i İlm ü Din, Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi; Kainat, (15kitap), (1871-1881); Üss-i İnkilab, (1877-1878); Tarihi Umumi, (2cilt), (1878-1879); Mufassal Tarih-i Kurun-ı Cedide, (3cilt), (1886-1888); Tedris-i Tarih-i Edyan, (1886-1888).

KAYNAKÇA:

Tedris-i Tarih-i Umumi, (1913). İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Tarihi, I-IV, Ankara2011; Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İstanbul 1997; Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi , İstanbul 2003, s. 445-455; İsmail Habib Sevük, Tanzimat Devri Edebiyatı, İstanbul s. 290-292; aynı yazar, Edebî Yeniliğimiz, İstanbul, s. 227-234; Mustafa Nihat Özön, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1945, s. 198-199; Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyat Tarihi, II, İstanbul 2001, s. 964-965; Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, III, İstanbul 2002, s. 106-107; Seyit Kemal Karaalioğlu, Türk Edebiyatı Tarihi, II, İstanbul 1982, s. 317; Şevket Rado, Ahmet Mithat Efendi, Ankara 1986, s. 3-5; Hüseyin Tuncer, Tanzimat Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 2001, s. 263-265.

Funda TOPRAK

AHMED YESEVÎ

Orta Asya Türkleri'nin dinî-tasavvufî hayatında geniş tesirler icra eden ve "pîr-i Türkistan" diye anılan mutasavvıf-şair ve Yeseviyye tarikatının kurucusudur.

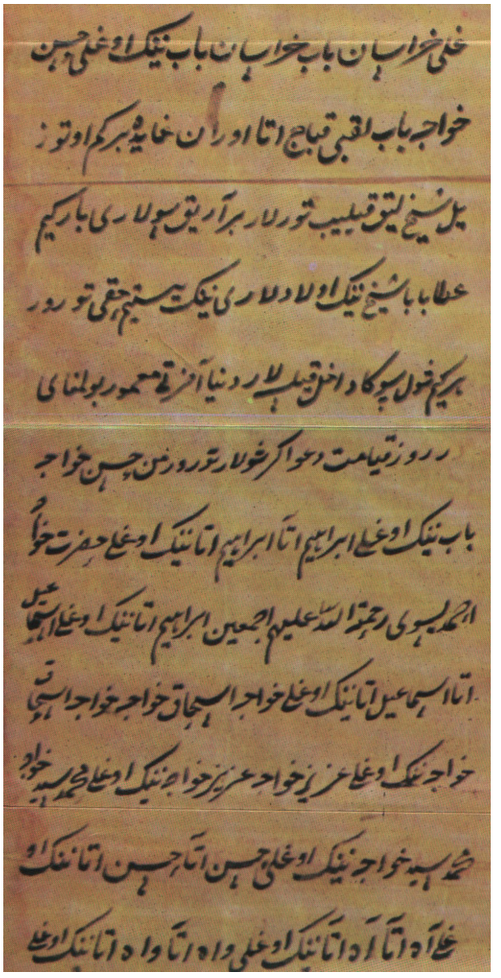
Ahmed Yesevî'nin tarihî şahsiyetine dair vesikalar azdır, mevcut olanlar da menkıbelerle karışmış haldedir. Bunlardan sağlam bir neticeye varmak oldukça güç, hatta bazı hususlarda imkânsızdır. Buna rağmen "hikmet"lerinden, onunla ilgili tarihî kaynaklardan, menâkıbnâmelerden elde edilecek bilgiler ve çıkarılacak sonuçlar, menkıbevî de olsa, hayatı, şahsiyeti, eseri ve tesiri hakkında bir fikir vermektedir.

Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şâhyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu. İspîcâb (İsfîcâb) veya Akşehir adıyla da anılan Sayram kasabası eskiden beri önemli bir yerleşme merkeziydi. Bazı kaynaklarda onun Yesi'de, bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir. Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535 / 1140-41) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınırsa XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür. Sayram'ın tanınmış şahsiyetlerinden olan babası, kerametleri ve menkıbeleri ile tanınan ve Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen Şeyh İbrâhim adlı bir zattır. Annesi ise Şeyh İbrâhim'in halifelerinden Mûsâ Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Şeyh İbrâhim'in Gevher Şehnaz adlı kızından sonra ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed Yesevî önce annesini, ardından da babasını kaybetti. Kısa bir müddet sonra Gevher Şehnaz, kardeşini de yanına alarak Yesi şehrine gitti ve oraya yerleşti.

Ahmed Yesevî Külliyesi

Tahsiline Yesi'de başlayan Ahmed Yesevî, küçük yaşına rağmen birtakım tecellîlere mazhar olması, beklenmeyen fevkalâdelikler göstermesi ile çevresinin dikkatini çekmiştir. Menkıbelere göre, yedi yaşında Hızır'ın delâletine nâil olan Ahmed Yesevî Yesi'de Arslan Baba'ya intisap ederek ondan feyiz almaya başlar. Yine menkıbeye göre, ashaptan olan Arslan Baba'nın Yesi'ye gelerek Ahmed Yesevî'yi bulması ve Hz. Peygamber'in kendisine teslim ettiği emaneti vermesi, terbiyesi ile meşgul olup onu irşad etmesi, Hz. Peygamber'in manevî bir işaretine dayanmaktadır. Arslan Baba'nın terbiye ve irşadı ile Ahmed Yesevî kısa zamanda mertebeler aşar, şöhreti etrafa yayılmaya başlar. Fakat aynı yıl veya ertesi yıl içinde Arslan Baba vefat eder. Ahmed Yesevî, Arslan Baba'nın vefatından bir müddet sonra zamanın önemli İslâm merkezlerinden biri olan Buhara'ya gider. Bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yûsuf el-Hemedânî'ye

intisap ederek onun irşad ve terbiyesi altına girer. Yûsuf el-Hemedânî'nin vefatı üzerine irşad mevkiine önce Abdullah-ı Berkî, onun vefatıyla Şeyh Hasan-ı Endâkı geçer. 1160 yılında Hasan-ı Endâkı'nin de vefatı üzerine Ahmed Yesevî irşad postuna oturur. Bir müddet sonra vaktiyle şeyhi Yûsuf el-Hemedânî'nin vermiş olduğu bir işaret üzerine irşad makamını Şeyh Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner; vefatına kadar burada irşada devam eder.

Ahmed Yesevî altmış üç yaşına geldiğinde geleneğe uyarak tekkesinin avlusunda müridlerine bir çilehane hazırlatır, vefatına kadar burada ibadet ve riyâzetle meşgul olur. Çilehanede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat ölünceye kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. Doğum tarihi bilinmediğinden kaç yıl yaşadığı hususunda da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sayram'da İmam Muhammed b. Ali neslinden gelenlere hâce denildiği gibi onlara bağlı olanlara da aynı isim veriliyordu. Ahmed Yesevî de bu silsileye bağlı olduğu için Hâce Ahmed, Hâce Ahmed Yesevî, Kul Hâce Ahmed şekillerinde de anılmaktadır.

Kerametlerinin vefatından sonra da devam ettiği ileri sürülen Ahmed Yesevî, rivayete göre, kendisinden çok sonra yaşayan Timur'un rüyasına girer ve ona zafer müjdesini verir. Timur zafere erişince, Türkistan ve Kırgız bozkırlarında şöhreti ve nüfuzu iyice yayılmış olan Ahmed Yesevî'nin kabrini ziyaret için Yesi'ye gelir. Kabrin üstüne, devrin mimari şaheserlerinden olan bir türbe yapılmasını emreder. Birkaç yıl içinde inşaat tamamlanır ve türbe, camii ve dergâhı ile bir külliye halini alır. Ahmed Yesevî'nin türbesi civarına gömülmek bozkır göçebeleri için ayrı bir değer taşır. Bu sebeple birçok kişi daha hayattayken türbe civarında toprak satın alarak kabirlerini hazırlarlar. Hatta kışın ölen bir kimse keçeye sarılarak ağaca asılır ve bahara kadar bekletilir; bahar gelince götürülüp Ahmed Yesevî'nin türbesi civarına defnedilir. Bu gelenek Ahmed Yesevî'nin Orta Asya Türklüğü üzerinde ne derece tesirli olduğunu açıkça göstermektedir.

Rivayete göre Ahmed Yesevî'nin İbrâhim adında bir oğlu olmuşsa da kendisi hayatta iken vefat etmiştir. Ayrıca Gevher Şehnaz ve Gevher Hoşnaz adlarında iki kızı dünyaya gelmiş, soyu Gevher Şehnaz vasıtasıyla devam etmiştir. Türkistan, Mâverâünnehir ve diğer Orta Asya bölgelerinde olduğu gibi Anadolu'da da kendilerini Ahmed Yesevî'nin neslinden sayan pek çok ünlü şahsiyet çıkmıştır. Bunlar arasında Semerkantlı Şeyh Zekeriyyâ, Üsküplü Şâir Atâ ve Evliya Çelebi zikredilebilir.

Ahmed Yesevî'nin Yesi'de irşada başladığı sıralarda Türkistan'da, Yedisu havalisinde kuvvetli bir İslâmlaşma yanında İslâm ülkelerinin her tarafına yayılan tasavvuf hareketleri de vardır. Medreselerin yanında kurulan tekkeler tasavvuf cereyanının merkezleri durumundaydı. Yine bu yıllarda Mâverâünnehir'i kendi idaresi altında birleştiren Sultan Sencer vefat etmiş (1157), Hârizmşahlar kuvvetli bir İslâm devleti haline gelmeye başlamışlardı. Bu uygun şartlar altında Ahmed Yesevî Taşkent ve Siriderya yöresinde, Seyhun'un ötesindeki bozkırlarda yaşayan göçebe Türkler arasında kuvvetli nüfuz sahibi olmuştu. Etrafında İslâmiyet'e bütün samimiyetiyle bağlı olan yerli halk zümresi ile yarı göçebe köylüler toplanıyordu. İslâmî ilimlere vâkıf olan, Arapça ve Farsça bilen Ahmed Yesevî, çevresinde toplananlara İslâm'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmek gayesiyle sade bir dille ve halk edebiyatından alınma şekillerle hece vezninde manzumeler söylüyor, "hikmet" adı verilen bu man-

zumeler, ayrıca dervişleri vasıtasıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaştırılıyordu. Hikmetlerin muhtevası, Ahmed Yesevî'nin hayatı hakkında bazı bilgiler vermektedir. Ancak bunların tarihî hakikatlere ne derece uygun olduğunu tespit etmek güçtür. Buna rağmen Yesevî'nin şiirlerinde yer alan bu bilgiler hayatına, tahsiline, sülûküne, ulaştığı makam ve mertebelere dair bazı açıklamalar getirmesi bakımından oldukça değerlidir.

Rivayete göre, Ahmed Yesevî'nin on iki bini kendi yaşadığı muhitte, doksan dokuz bini de uzak ülkelerde bulunan müridleri ve geleneğe uygun olarak hayatta iken tayin ettiği pek çok halifesi bulunmaktaydı. İlk halifesi Arslan Baba'nın oğlu Mansûr Atâ idi. Mansûr Atâ 1197 yılında vefat edince yerine oğlu Abdülmelik Atâ, Abdülmelik Atâ'nın vefatından sonra yerine oğlu Tâc Hâce, daha sonra da onun oğlu Zengî Atâ irşad mevkiine geçtiler. İkinci halifesi Hârizmli Saîd Atâ, üçüncü halifesi, Yesevî tarzındaki hikmetleri ve menkıbeleri ile Türkler arasında büyük bir şöhret ve nüfuz kazanan Süleyman Hakîm Atâ'dır. Hakîm Atâ Hârizm'de yerleşip irşada başladı, 1186 yılında vefat edince Akkurgan'a defnedildi. Hakîm Atâ'nın en meşhur müridi Zengî Atâ idi. Zengî Atâ'nın başlıca müridleri ise Uzun Hasan Atâ, Seyyid Atâ, Sadr Atâ ve Bedr Atâ'dır. Yeseviyye silsilesi bilhassa Seyyid Atâ ile Sadr Atâ'dan gelmektedir.

Mürşidi Şeyh Yûsuf el-Hemedânî gibi Ahmed Yesevî de Hanefî bir âlimdir. Kuvvetli bir medrese tahsili görmüş, din ilimleri yanında tasavvufu da iyice öğrenmiştir. Bununla beraber devrinin birçok din âlim ve mutasavvıfı gibi belli bir sahada kalmamış, inandıklarını ve öğrendiklerini çevresindeki yerli halka ve göçebe köylülere anlayabilecekleri bir dil ve alıştıkları şekillerle aktarmaya çalışmıştır. Bir mürşid ve ahlâkçı hüviyetiyle onlara şeriat hükümlerini, tasavvuf esaslarını, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmeye çalışmak, İslâmiyet'i Türkler'e sevdirmek, Ehl-i sünnet akîdesini yaymak ve yerleştirmek başlıca gayesi olmuştur. Bu öğreticilik vasıfları sebebiyle hikmetleri, bazılarınca lirizmden uzak ve sanat endişesi taşımadan söylenmiş şiirler olarak kabul edilmiştir. İslâm şeriatına ve Hz. Peygamber'in sünnetine sık sıkıya bağlı olan Ahmed Yesevî'nin şeriat ile tarikatı kolayca telif etmesi, Yesevîliğin Sünnî Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmesinin ve daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatlara tesir etmesinin başlıca sebebi olmuştur.

Ahmed Yesevî edebî şahsiyetinden ziyade fikrî şahsiyetiyle, tarihî hayatından ziyade menkıbevî hayatıyla Orta Asya Türk dünyasının en büyük ismidir. Onun gibi geniş bir sahada ve asırlarca tesirini devam ettirebilmiş bir başka şahsiyet gösterebilmek mümkün değildir.

Eserleri: *Dîvân-ı Hikmet*. Ahmed Yesevî'nin "hikmet"lerini içine alan mecmuanın adıdır. Dîvân-ı Hikmet nüshalarının muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar arzetmesi, bunların farklı şahıslar tarafından değişik yerlerde meydana getirildiğini açıkça göstermektedir. Bir kısmı kaybolan veya zamanla değişikliğe uğrayan hikmetler derlenirken araya aynı ruh ve ifadedeki yeni hikmetler de ilâve edilmiş, böylece gittikçe aslından uzaklaşılmıştır. Kime ait olursa olsun bütün hikmetlerin temelinde Ahmed Yesevî'nin inanç ve düşünceleri, tarikatının esasları bulunmaktadır. Hikmetler Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir.

Ahmed Yesevî'ye izâfe edilen *Fakrnâme* ise *Dîvân-ı Hikmet*'in Taşkent (Hikmet-i Hazret-i Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed b. İbrâhim b. Mahmûd İftihâr-ı Yesevî, 1312, s. 2-15) ve bazı Kazan baskılarında (meselâ, Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed b. İbrâhim b. Mahmûd İftihâr-ı Yesevî, 1311, s. 3-17) yer almaktadır. Müstakil bir risâleden çok *Dîvân-ı Hikmet*'in mensur bir mukaddimesi durumunda olan Fakrnâme'nin *Dîvân-ı Hikmet* yazmalarının hiçbirinde bulunmaması, Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınmadığını, daha sonra *Dîvân-ı Hikmet*'i tertip edenler tarafından yazılıp esere dahil edildiğini göstermektedir. Fakrnâme, metnin dil hususiyetlerinin ele alındığı geniş bir incelemeyle birlikte Kemal Eraslan tarafından yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA:

Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-mehabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979; Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevî", İA, I, 210-215; aynı yazar, "Ahmed Yesevî", *UDMİ*, II, 157-166; Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara 1983; aynı yazar, "Yesevî'nin Fakr-nâme'si", *TDED*, XXII (1977), s. 45-120; aynı yazar, "Çagatay Edebiyatı", İA, III, 270-323; Nihat Sami Banarlı, *RTET*, I, 276-281; M. Kemal Özergin, "Dînî-Tasavvufî Edebiyatımızdan Dîvân-ı Hikmet", *Nesil*, sy. 45-46, İstanbul 1980, s. 8-12; F. İz, "Ahmad Yasawī", *EI²* (İng.), I, 298-299.

DİA'daki "Ahmed Yesevi" maddesinden alınmıştır (II, s. 159-161).

Kemal ERASLAN

AHMET MİTHAT EFENDİ'DE ÇALIŞMA FİKRİ

Erol Ülgen, kaleme aldığı bu çalışmayla Ahmet Mithat merkezli olarak Tanzimat dönemi Osmanlı iş,

çalışma ve iktisat hayatının büyük ve ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Kültür ve medeniyet buhranı içine düşen ve birtakım hamle ve sıçrayışlarla yeni yapılanmalara yönelen toplumlarda, milletin dinamik idealini taşıyan ve nabzını tutanlar, düşünen beyinleri ve aksiyon adamlarıdır. Ahmet Mithat Efendi, XIX. yüzyıl ortalarında yeni bir kültür ve medeniyet eşiğine yüz süren Osmanlı Türk toplum hayatında, bu iki vasfı şahsında toplamış bir Tanzimat aydınıdır.

Erol Ülgen'in çalışmasının amaç ve esaslarını ortaya koyduğu araştırması üç ana bölümden oluşur. Yazar, bu üç bölümden elde edilen materyali "Sonuç" bölümünde değerlendirip yorumlar (s. 177-182). Araştırmacı, araştırmasına konu olan Ahmet Mithat Efendi'nin, tarih ve din konuları dışında kalan altmış beş eseri ile yararlandığı diğer kaynakları da Bibliyografya bölümünde belirtir (s. 183-185). Çalışmanın sonunda bir de "Lügatçe" (s. 186-196) verir. Bu tutumuyla Erol Ülgen, Ahmet Mithat Efendi'deki "çalışma fikri"ne dair bir araya getirip tasnif ve değerlendirmeye tabi tuttuğu malzeme ile sadece iktisat tarihçilerimiz ve sosyolologlarımıza hizmet etmekle kalmamış, Ahilik kültürünün bir parçası durumundaki esnaf ve sanatkârlar ile sanayi ve ticaret odaları mensuplarına da ulaşmış, onların da Ahmet Mithat Efendi'nin fikir ve öğütlerinden istifa etmelerini sağlamıştır.

Araştırmanın I. bölümünde Ahmet Mithat Efendi, iş ve çalışma hayatının ve buna bağlı ekonomik hayatın hemen bütün kavram ve terimleri üzerinde fikir beyan etmiş, hatta bunların birçoğunu şahsen yaşamış, uygulamış bir kimsedir. Bu konuların günümüz sosyo-ekonomik hayatı için de önemini koruduğu dikkate alınırsa, Ahmet Mithat Efendi'nin iş ve çalışma hayatına ait fikriyatı, bilhassa bunları kendi nefsinde yaşamış olması, bu çalışmayı değerli kılmaktadır. Yaşadığı devirde "kırk beygir gücünde bir yazı makinesi" olarak adlandırılan Ahmet Mithat Efendi, eserin "Çalışma Fikri" bölümünde çalışmayı ve çalışkanlığı âdeta yüceltir. Buna mukabil tembeli ve tembelliği sevmez.

Eserlerinde bir milletin gelişip kalkınmasında çalışmanın yeri ve önemini yarattığı çeşitli tiplerle belirtir. Müşâhedât adlı eserinde Seyyid Mehmed Numan için çizdiği portre bunun en güzel örneğidir: Bunun yanında Ahmet Mithat Efendi'nin "kadınların çalışması" gibi bugün bile tartışılan bir konuda ilgi çeken müspet fikirlerinin olduğunu da öğreniyoruz. Ülgen'in, bizzat romanlarında karakterize edilen kahramanlardan hareketle tespit ettiğine göre, Ahmet Mithat için kadınların ev içinde veya dışında çalışmaları mühim değildir. Mühim olan çalışkan ve üretken olmaları, kendi başlarına ayakta durabilmeleri ve başkalarına muhtaç olmadan hayatlarını kazanmaya azmetmeleridir.

Ahmet Mithat Efendi, padişah veya devleti idare edenlerin de çalışkan olmalarının lüzumuna inanır. *Sevdâ-yı Sa'y u Amel* adlı eserinde, bu tür bir devlet adamı Sultan Abdülhamid'i çalışkanlığı sebebiyle över. Buna karşılık, milletlerinin güvenini boşa çıkaran tembel devlet adamlarının sayıca çokluğundan yakınır. Böylece o, sadece yaşadığı çağın değil, günümüz insanının da ortak vicdanının sesi olur. Ahmet Mithat Efendi'ye göre, medeni bir toplum olmanın yolu verimli çalışmak ve ilerlemekten geçer.

Ahmet Mithat Efendi, Müşâhedât adlı eserinde, Avrupa'da arazi sahibi olmayanların fabrikalar ve ticaret şirketleri açarak kendi memleketlerinin kalkınmalarına hizmet etmelerine karşılık, İstanbul'da insanların yalnız devlet memurluğuna özendiklerini de içi yana yana anlatır ve serbest ticaret yapmak yerine, devlet memurluğunu tercih edenlerin bulundukları makamların gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını da söyler. Eserlerinde yeri geldikçe İslamiyet'te çalışmanın önemli bir yeri olduğunu vurgulayan Ahmet Mithat, *Sevdâ-yı Sa'y u Amel* adlı eserinde, bununla ilgili olarak yüzlerce hüküm bulunduğunu belirtir:

"Öğrenme ve Öğretme Fikri" konusunda da, Ahmet Mithat fark yaratan bir Tanzimat aydınıdır. O, öğretmeyi hayatının gayesi sayan ve bütün ömrünce öğretmek için öğrenen, her gittiği ev ve mektebi beraber düşünen bir insandır. Eserlerinde öğrenmeye meraklı ve hevesli kadın ve erkek tipler büyük bir yer tutar. Çünkü muharrirlerin cahil halkı eğitmek ve kültür sahibi yapmakla yükümlü olduklarına inanır. Bütün hayatı boyunca kendisini öğrencilik ve öğretmenlik vazifesiyle konumlandıran Ahmet Mithat'ın ilk eserine niçin Hâce-i Evvel adını verdiği de, böylece daha iyi anlaşılır.

II. bölümdeki "Para" ana başlığı altında da, Ahmet Mithat Efendi'ye ait önemli görüş ve mesajların tespit edilmiş olduğu görülüyor. Ahmet Mithat, Batılı tarzdaki hikâyeciliğin ilk örnekleri olan *Letâif-i Rivâyât* serisindeki hikâyelerinden birine "Para" adını verir, hikâyesinde de paranın, tahrip ve tamir edici gücünü anlatır.

Ahmet Mithat için, meşru yoldan kazanılmış servet makbul ve övülmeye değerdir. Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında Râkım Efendi, yazarın kendisi gibi şahsi gayreti ile meşru yoldan zengin olan ve kazandığı parayı da son derece hesaplı harcayan örnek bir insan olarak tanıtılır. Eserin ilerleyen sayfaların-

da, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin bazılarında "tasarruf" fikrine yer verdiğini, harcamaların şuurlu yapılması düşüncesine sahip olduğunu, sosyal hayatın önemli bir unsuru olarak "alışveriş" mevzuuna yer verdiğini, az da olsa, "kalpazanlık", ama sıkça "miras" ve "mirasyedi"ler konusunu işlediğini öğreniyoruz. Onun sıkça ele alıp işlediği konuların içinde "bahşiş" ve "kumar" illetinin de bulunduğunu örnekleriyle okuruz.

Eserden, "Servet Kazanma" alt başlığı ile Ahmet Mithat'ın Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin de benimsediği "sa'y" prensibini, şahsî hayatının gayesi hâline getirdiğini, bu tutumuyla sermayesiz başladığı çalışma hayatında servet sahibi olduğunu, şahısların zarar ve iflas gibi istenmeyen durumlarla karşılaşmamaları için bir muhasebe defteri tutmalarının önemi üzerinde durduğunu, "sermaye"yi çalışma hayatının ayrılmaz parçası olarak ele alıp işlediğini öğreniyoruz. Erol Ülgen, çalışmasının "Meslekler" bölümünde, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde, çok çeşitli mesleklere mensup kahramanlara yer vermiş olduğunu tespit eder. Zira, bir esnaf çocuğu olan ve hayata aktar çıraklığıyla başlayan Ahmet Mithat'ın kendisi de birden fazla mesleğe sahip bir insandır.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde en çok sözünü ettiği konuların başında çalışma ve iş hayatının geldiğini vurgulayan Erol Ülgen'e göre, şahsi teşebbüs ve ticareti savunan ve bunu ifa edenleri takdir eden Ahmet Mithat, kendisi de zaman zaman memuriyetle iştigal etmesine rağmen, gazeteciliğini ve muharrirliğini hiçbir zaman bırakmamıştır. Hayatı boyunca çeşitli ticarî işlerle uğraşan Ahmet Mithat, önünde durulmaz bir çalışma gücü ve gayretin sembolü olmuştur.

Erol Ülgen, çalışmasının "Sonuç" bölümünde, Ahmet Mithat'ın hayatını idare eden çalışma ve iş fikrinin onun eser ve yazılarına geniş ölçüde yansımış olduğu, çağdaşlarından hiçbir yazarın, çalışma ve iş fikriyle ilgili meseleleri onun kadar ısrarlı ve ayrıntılı bir şekilde işlememiş, eserlerinde yer vermemiş olduğu sonucuna ulaşır. Bu sebepledir ki, Ahmet Mithat Efendi, roman ve hikâyelerinde çalışmanın fikriyatını yapmış olması yönüyle de, Türk edipleri arasında çok özel bir yer kazanmıştır.

Ahmet GÜNŞEN

AHMED MUHYİDDİN EFENDİ
(d. 1852 - ö. 1909)

Fütüvvetnâme-i Tarîkat adlı eserin yazarı olan Ahmed Muhyiddin Efendi, 1269 (1852) yılında İstanbul'da doğdu. Tophâne semtinde bulunan Kādirîhâne Tekkesi'nin on altıncı şeyhidir. Kādiriyye tarikatının Anadolu ve Balkanlar'daki en yaygın kolu Rumiyye'ye bağlı olan bu tekkede 1291'de (1875) babası Mehmed Şerefeddin Efendi'den sonra posta oturmuştur. Mehmed Şerefeddin Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in ikinci imamı olarak tâyin edilmesiyle tekkeden ayrıldığı belirtilmektedir.

Hz. Peygamber'in (a.s.) neslinden olan Ahmed Muhyiddin Efendi ilk eğitimine 1275 (1858) yılında Kabataş'taki Avnizâde Mahalle Mektebinde başladı. 1281'de (1864) Kılıç Ali Paşa Camii hatibi Hoca Seyfeddin Efendi'nin yanında Kur'an hıfzını tamamladı. Saray hocası olarak bilinen Mehmed Efendi'den Arapça dersleri, Beyazıt Camii'nde Akşehirli Hoca Ahmed Efendi'den tefsir ve hadis ilmini okuyarak 1299'da (1882) icazet aldı. Aynı zamanda divan üyelerinden Hafız Salih Efendi'den sülüs ve nesih hatlarını meşketmiş, hattat Sami Efendi'den de talîk yazısını öğrenmiştir.

Bir süre Meşihat Mektûbî Kalemi'nde görev yapan Muhyiddin Efendi, 1308 (1890) yılında II. Abdülhamid tarafından bir kıta mecidiye ile ödüllendirilmiş, 1314 (1896) senesi Aralık ayında ise Meclis-i Meşayih reisliğine atanmıştır. 1320'de (1902) ikinci dereceden Osmanlı devlet nişanı ile mükafatlandırıldığı belirtilmektedir.

Muhyiddin Efendi II. Abdülhamid döneminde aldığı resmî görevleri ve saraya bağlılığı sebebiyle döneminin bazı meşayihi tarafından tenkit edilmiştir. Sadaretle arası açıldığı için 1324 (1906) yılında Rodos'a sürgüne gönderilmiş, 7 Eylül 1909'da Rodos'ta vefat etmiştir. Naaşı İstanbul'a getirilerek Kādirîhâne'nin haziresine defnedilmiştir.

Dönemin hatırı sayılır zâkirlerinden kabul edilen Muhyiddin Efendi, iyi bir musikişinastır. Devrân âyinini oldukça mâhirane olarak idare ettiği, bu âyinde okunmak üzere otuz altı beste yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca bugün botanik sahasına giren mevzulardaki derin bilgisinden dolayı, Kādirîhâne'nin bahçesinde çok çeşitli çiçek ve bitkiler yetiştirmiştir. Zehirlenmelerle ilgilendiği için özellikle zehirli bitkiler yetiştirdiği nakledilir.

Muhyiddin Efendi Osmanlı tasavvuf tarihi ve kültürü sahasında çok önemli eserler yazmış velût bir sûfîdir. Eserleri arasında ağırlıklı olarak fütüvvet ve tarikat âdâbından bahseden Fütüvvetnâme-i

Tarîkat da bulunmaktadır. Kādirîhâne'nin kütüphanesinde yazma halinde muhafaza edilen eserleri şunlardır:

Mâ Hasal-ı Ömrüm: Bu geniş hacimli eser kırkambar niteliğindedir. Müellif hayatı boyunca okuduğu eserlerden ilgisini çeken konulardan alıntıları, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri, tekke ve meşayihe dair notları, tasavvuf âdâb ve erkanına dair malumatı, ilmihal bilgilerini, muhtelif hastalıklar için duaları kaydetmiştir.

Kebîr Tarîk-ı Sûfiyye Silsilenâmesi: 1908 yılında tamamlanan eser, yirmi beş yılı aşkın bir çalışmanın ürünüdür. Bütün tarikatların silsileleri kaydedilmiş, silsilelerde yer alan şeyhlerin isimleri daireler içinde yazılarak şematik olarak gösterilmiştir. Bazı isimlerin kenarlarında onlarla ilgili menkıbeleri yazılmış, kimi zaman tekkeleri hakkında bilgi verilmiş; bazan da ilgili kaynak esere işaret edilmiştir.

Tomâr-ı Tekâyâ: İlki Kocamustafapaşa Hânkahı ve sonuncusu Ümmî Kenan Dergâhı olmak üzere, İstanbul'daki mevcut 259 tekke hakkında kısa bilgileri içeren bir eserdir.

Mecmûa-yı İlâhiyyât: Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumî, Seyyid Nizamoğlu gibi sûfî şairlerin tekkelerde okunan ilahilerinden derlenmiş bir mecmuadır.

Şükûfenâme: Çiçeklerle ilgili bu kitabını 1892'de yazmıştır.

Fütüvvetnâme-i Tarîkat: 1903 ile 1908 yılları arasında yazılan eser on iki defterden oluşmaktadır.

KAYNAKÇA:

Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî: Kādirîler Asitânesi'nin Manzûm Târihçesi*, (yay. Mustafa S. Kaçalin), İstanbul, 1992, s. 264-268; Adalet Çakır, *Abdülkādir Geylânî ve Kādirîlik*, İstanbul, I, 2012, s. 569-573; Mustafa S. Kaçalin, "Muhyiddin Efendi, Ahmed", *DİA*, XXXI, 82.

Adalet ÇAKIR

AK BÖRK
(bk. BÖRK)

AK SİNAN SULTAN TEKKESİ
(bk. AHİ SİNAN ZAVİYESİ)

AKÇA, GÜRSOY
(d. 1973)

Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı adlı doktora tezini yapan Gürsoy Akça, Muğla'nın Fethiye ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Muğla'da tamamladı. 1995 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek Lisansını Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji-Antropoloji programında yaptı (1998). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda başladığı doktorasını, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda tamamladı (2003). Lisans eğitiminden sonra bir süre İstanbul'da öğretmenlik yaptı. Aralık 1999'da Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. 2007 yılında Selçuk Üniversitesi Konya Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak tayin oldu. 2011'de Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne geçti. Hâlen aynı fakültede öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Ömer AKDAĞ

AKDAĞ, MUSTAFA
(1913-1972)

Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi adlı iki ciltlik eserin yazarıdır. Yozgat'a bağlı Boğazlıyan ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Akdağmadeni'nde, ortaöğrenimini ise İzmir İlköğretmen Okulu'nda tamamladı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Bir süre Kars Lisesi'nde tarih öğretmenliği yaptıktan sonra mezun olduğu fakülteye asistan olarak atandı. 1945 yılında *Celali İsyanlarının Başlaması* isimli tezi ile doktor unvanını aldı. 1947'de fakültedeki görevinden ayrılmak zorunda kaldı ise de bir süre sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'ne asistan, müteakiben de Diyarbakır Öğretmen Okulu'na tarih öğretmeni olarak tayin oldu. Bu görevini sürdürürken *Celali Fetreti (1597-1603)* isimli doçentlik tezini verdi. 1951 yılında doçent unvanı ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Kürsüsü'ne atandı. 1958'de profesör unvanını aldı. 1972 yılında Ankara'da vefat etti.

Eserleri: *Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu*, Ankara 1947; *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti*, Ankara 1949; *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, I-II, İstanbul 1995; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları*, Ankara 1999.

KAYNAKÇA:

Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları, Ankara 1999.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

AKAR, BEDRETTİN
(d. 1987)

Bolu'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Afyonkarahisar'da tamamladı. 2010 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Lisans mezuniyet tezi olarak Eski Türk Edebiyatı alanında "Aziz Mahmut Hüdayi Divanı'nda Aşk" konulu tezi hazırladı. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Türk Halk Edebiyatı sahasında yüksek lisansa başladı. "Afyonkarahisar İli Sandıklı İlçesi Yâren Geleneği" adlı Yüksek Lisans Tezi'ni 2013 yılında tamamladı. Akar, çeşitli okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmanın yanında yazarlık ve radyo programcılığı işleri ile de meşguldür. Folklor ve halk kültürü üzerine araştırmaları hâlâ devam etmektedir.

Ayşe DEĞERLİ

AKER, RAŞİT
(d.1968)

Konya'dan Esnaf Manzaraları-İnsanlar ve Hayatlar, (2008) adlı eserin yazarıdır. Konya'da doğdu. Konya Karatay Lisesi ve akabinde Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitimine devam etti. Hâlen Konya'da sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Çeşitli gazete ve dergilerde yazı ve şiirleri yayımlanmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Eserler: Mesneviden Seçme Hikâyeler, Konya 2006; Cumartesi Sancısı, Konya 2011; Yarasızlığa Tahammülü Yok Bu Bedenin (Mesnevi Seçkisi), Konya 2013.

Ayşe DEĞERLİ

AKMAN, MEHMET
(d. 1978)

Aydın'a bağlı Çine'de doğdu. İlköğrenimini Çine Kabaklar köyünde, ortaöğrenimini Çine Akçaova Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde yaptı (2001). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar* konulu Yüksek Lisansını tamamladı (2006). Ortaöğretim okullarında Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktadır.

M. Murat ÖNTUĞ

AKŞEHİR SIRA YARENLERİ DERNEĞİ

Akşehir Sıra Yarenleri Derneği, kökleri en az sekiz asır ötelere uzanan köklü bir kültürün günümüzdeki yansıması durumundadır.

Sıra Yarenliği, asırlar öncesine uzanan disiplinli bir oyun ve eğlence birliğidir. Yaren birliği, aynı yaş grubundan yirmi-yirmi beş kişinin bir araya gelmesi ile oluşur. Kendi aralarından seçtikleri Yaren Ağası, Bölük Başı, Kâhya Beyi ve Yiğit Başı adlı "dört büyük" tarafından idare edilir. Yaren hiyerarşisine göre, başta Yiğitbaşı vardır. Sonra Kâhya Beyi, ardından Yaren Ağası ve Bölükbaşı yetkilidir. Büyüklerin, sohbet bitiminde derecelerine göre yapacakları işler de belirlenmiştir. Buna göre, Bölükbaşı, Yarenleri hamama götürür. Yaren Ağası, Yarenlere "Herse" yedirir. Kâhya Beyi, Yarenlere lokantada "Etli Pide ya da Kebap" yedirir. Yiğitbaşı, besili bir büyük baş hayvan kestirerek Yarenlerine mükemmel bir sofra donatır. Faaliyetleri organize etme işi, Çavuş'un üzerindedir.

Yarenler, kurallarını tüzük adı altında kayda geçirmişlerdir. 1970 yılından itibaren yazılı hale getirilen Sıra Yarenliği tüzüğüne göre, kırk maddenin başında, Akşehir'de oturmak, askerliğini yapmış olmak, bir sanat ve meslek sahibi olmak, sabıkalı olmamak, içki, kumar vb. kötü alışkanlıkları olmamak, ağırbaşlı ve saygılı olmak, arkadaşlarının hak ve menfaatlerini her yerde korumak gibi kurallar vardır.

Yarenler, Sıra Evi'nde nelerin ikram edilmesi konusunda bir orta yol belirleyip kurallaştırmışlardır. Buna göre, sohbet, oyun ve eğlence günlerinde Sıra sahibi Yaren, "Sıra Evi"ne gelenlere çerez, pişmaniye, lokma, mısır kavurgası, buğday-mısır göllesi, kavut ve meyve ikram etmeye mecburdur.

Yarenler, "Sıra Yarenliği hiçbir kurum ya da kuruluşa bağlı değildir" kuralını ilana kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Bu maddenin, sosyal-ideolojik kamplaşmaların, geleneksel kardeşlik, arkadaşlık

ilişkisini yok etmesine izin vermemek için konduğu bellidir. Geleneksel yapıyı korumaya dönük kararlardan birisi, Yarenlerin toplantılarda, özel kıyafetlerini giyme mecburiyetidir. Yaren kıyafeti, herkesin kendine aittir. Başta genelde fes, boyunda poşu, sırtta yakasız göynek, işlik ve salta, saltaya bağlı köstek, belde kuşak, altta şalvar (potur don), ayaklara ise elde örülmüş yün çorap giyilir. Kıyafeti, Sıra Bayrağı tamamlar. Yaren teşkilatının şeref timsali sayılan Sıra Bayrağı, atlas kumaştan yapılır. Üzerine, Yaren topluluğunun adı ve kuruluş yılı simle işlenir. Törenlerde bayrak, hanayın en güzel köşesine asılır.

Sıra eğlenceleri, "keşik" denilen sıra ile yapılmaktadır. Keşik, kura ile belirlenmektedir. Önceleri, evini Yarenlere açana, "Yaş ateş mi, kuru ateş mi yakmak istiyorsun?" diye sorulur idi. Bu, "yaş mı, kuru mu" olduğunu belirleme; yemekli mi, yemeksiz mi yapılacağının açıklanmasıdır. Yaş ateş, çorbasından tatlısına kadar her çeşit mahalli yemek ikramıyla, mükemmel bir sofranın hazırlanması demektir. Yarenin annesi veya hanımı tarafından hazırlanmaktadır. Genelde ise çay-kahve, tatlı, çerez ve meyve ikramı öne çıkmaktadır.

"Sıra evi, nizam ve intizam evidir" levhası Akşehir Yarenlerinin ünlü sloganıdır. Toplantılarda, salon düzenine dikkat edilir. Misafirlerin, karşısına çalgıcılar yerleştirilir. Ortada oyunda görevli Yarenler oturmaktadır. Çalgı, ince saz denilen, bağlama, cümbüş, klarnet ve darbukadan oluşan takımdır. Salona konuk girerken, Sıra Çavuşunun uyarısı ile Yarenler, hazır ol vaziyetinde karşılar. Misafir yerine yerleşince, Yarenler de komutla dizüstü dururlar. Sonra ayaklarını altlarına alarak oturabilmekte, komut gelmeden oturuş şeklini değiştirememektedirler. Büyükler gelinceye kadar Akşehir yöresi, Konya, Karaman türküleri çalınıp söylenir. Sonra salona sırayla Bölükbaşı, Yaren Ağası, Kâhya Beyi ve Yiğitbaşı girer. Çavuş, onlara tekmil verir. Yarenler, buyrukla kalkıp-otururlar. Sessizlik ve disiplin içinde tören devam eder. Sıra Yarenleri, bayraktaki ifadeye göre, "Akşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Meydan Sırası 2005" adıyla, 2005 yılında yeniden örgütlenmişlerdir. 2014 için Akşehir Belediyesi'nin tahsis ettiği mekânı dernek merkezi olarak kullanmaktadırlar. Akşehir Belediyesi Sıra Yarenleri, belirledikleri gecelerde gösterilerini burada sergilemektedirler. 2014'te Akşehir Belediyesi Sıra Yarenlerinin Yiğitbaşısı, Ali Abik'tir.

KAYNAKÇA:

G. Tarıman Cenikoğlu, *Akşehir'de Sıra Yârenleri*, İstanbul 1998, s. 60-66, 93-95; Musa Küçükakça, *Akşehir'in Folklor İncisi Sıra Yarenleri*, Akşehir 1978, s. 15-47; Tülay Er, *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 58; İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul 2003, s. 131-132, 135, 137-138.

Caner ARABACI

AKŞEHİR'DE SIRA YARENLERİ

Gökhan Tarıman Cenikoğlu tarafından hazırlanan kitap 147 sayfa olup 1998 yılında İstanbul'da basıldı. Bir sayfalık İngilizce özetten sonra terim kısaltmaları, kaynak şahısların lakapları, sözbaşı ve Akşehir'de sıra yarenleri bölümleriyle kitap tamamlanmaktadır.

Giriş kısmında Akşehir'in tarihi, coğrafî konumu ve ekonomisiyle alakalı genel bilgiler yer alır. Birinci bölümde sözlüklerde, ansiklopedilerde, kitap ve dergilerde verilen yarenlik tanımlarına, yarenlik geleneğini araştırmada takip edilen yöntemlere, Ahilik, yarenlik, Yiğitbaşı-Kâhyabeyi-Bölükbaşı-Yârenağası olarak adlandırılan dört büyükler ile Çavuş ve Yaren gibi unvanlara yönelik bilgiler verilir.

İkinci bölümde temsilî yarenler şöleninin derlenmesi, Türkiye'de yarenlik, Simav, Çankırı, Kula, Isparta, Dursunbey barana sohbetleri, Gaziantep sıra gezmeleri ve diğer şehirlerdeki yarenlik ile yurt dışında yarenlik, Uygurlar ile diğer Türk topluluklarındaki yarenlik geleneği yer alır.

Üçüncü bölümde Akşehir'de Sıra Yarenleri ana başlığı altında, şehir merkezinde yarenliğin tarihî gelişimi, buna girme şartları, tüzüğü, kuruluşu-yönetimi-üyeleri, görevleri, kıyafetleri, eşyaları, kasası, defterleri ele alınır. Kasabalarda yarenlik başlığı altında da Altıntaş, Atakent, Atsız, Çakıllar, Doğrugöz, Reis ve Yazla kasabalarındaki yarenlik geleneği anlatılır. Köylerde Yarenlik başlığı altında ise Engilli, Gözpınarı, Karabulut, Tepeköy, Üçhüyük ve Yaşarlar köylerindeki yarenliğe yer verilir. Bundan sonra Sıra Yarenleri Kanunu Metni başlığıyla da yaren mahkemesi, yargılama usulü, ceza çeşitleri ve ceza örnekleri ele alınır ve buna ilaveten Sıra Yarenlerinin devir-teslim törenleri, orta oyunu ve yüzük-fincan, yattı-kalktı, vızz-vızz, findili-fistan ve dilsiz oyunları anlatılır.

Dördüncü bölümde ise sıra yarenlerinin yaşayan gelenek ve görenekler, yok olma tehlikesi karşısında yarenliklere yönelik alınacak önlemler ve sonuç ile önerilere yer verilir.

Son bölümde de, mahallî kelimeler sözlüğü, bibliyografya, kaynak şahıslar listesi ve "samur kürkümeğil selvi kavak eğil-sohbet bizimdir vd." gibi adları

olan Yaren okşama ile türküler, oturuş planları ve fotoğraflar yer alır.

Ahmet AYTAÇ

AKŞEHİR'İN FOLKLOR İNCİSİ SIRA YARENLERİ

Musa Küçükakça'nın yazdığı kitap, Akşehir'de 1978 yılında basıldı. Toplam 51 sayfalık eser, Akşehir'deki Sıra Yarenleri geleneksel eğlence kültürünü ele alır.

Küçükakça'nın eserini önemli kılan, 1970 öncesi gözlemlerinin 1970'te kaydedilip, 1977'de yeniden gözden geçirilmiş olmasıdır. Sıra eğlenceleri, "keşik" denilen sıra ile yapılır. Evini Yarenlere açan, önce "yaş mı, kuru mu" olduğunu belirler. Bu, toplantının yemekli mi, yemeksiz mi yapılacağı anlamına gelir. Yazarın gözlemde bulunduğu evlerde, "Sıra evi, nizam ve intizam evidir" levhası asılır. Bu cümle, uygulamaya yansır. Salon düzeninde misafirler, karşılarında çalgıcılar, ortada oyunda görevli Yarenler oturur. Çalgı, ince saz denilen, bağlama, cümbüş, klarnet ve darbukadan oluşan takımdır. Salona konuk girerken, Sıra Çavuşunun uyarısı ile Yarenler, hazır ol vaziyetinde karşılamakta, misafir yerine yerleşince, komutla dizüstü durmaktadırlar. Sonra ayaklarını altlarına alarak oturabilmekte, komut gelmeden oturuş şeklini değiştirememektedirler. Büyükler gelinceye kadar Akşehir yöresi, Konya, Karaman türküleri çalınıp söylenmektedir. Sonra salona sırayla Bölükbaşı, Yaren Ağası, Kâhya Beyi ve Yiğitbaşı girer. Çavuş, onlara tekmil verir. Yarenler, buyrukla kalkıp-otururlar. Sessizlik ve disiplin içinde tören devam eder. Kumanda artık Yiğitbaşındadır.

Küçükakça, eserini bitirmeden önce, Akşehir'de sıra eğlencelerinin tarihçesine değinir. Buna göre, İstiklâl Harbi yıllarında, bütün çaba kurtuluş için harcandığından, Sıra Yarenliği ihmal edilmiştir. Sonra Kanlıçeşme Meydan Sırası, Demirağ Meydan Sırası ve Sultandağı Meydan Sırası adında Yaren grupları kurulmuştur. İlk ikisi erken dağılsa da Sultandağı Meydan Sırası 1958 yılına kadar devam etmiştir. On iki yıllık bir aradan sonra 1970 yılında Nasreddin Hoca Meydan Sırası kurulmuştur. Bir ara Akşehir Öğretmen Okulu'nda da sıra ekibi kuruldu ise de uzun ömürlü olmamıştır. Yazara göre, Selçuklu, Osmanlı devrinden bu yana devam eden Yarenlik gösterileri, esnaf, köylü, işçi arasında dayanışma, ortak bir bağ oluşturmuştur.

KAYNAKÇA:

G. Tarıman Cenikoğlu, *Akşehir'de Sıra Yârenleri*, İstanbul 1998, s. 93-95; Musa Küçükakça, *Akşehir'in Folklor İncisi Sıra Yarenleri*, Akşehir 1978; Tülay Er, *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 48, 58.

Caner ARABACI

AKTEKKE CAMİİ
(bk. KALEMİ ZAVİYESİ)

ALACALAR ÇARŞISI

Kahramanmaraş Dulkadiroğlu ilçesi Kurtuluş mahallesinde kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Kapalı Çarşı ile Taş Han arasına yerleştirilmiştir. İnşa kitabesi olmayan Alacalar Çarşısı da araştırmalara göre XVI. yüzyıl yapısı izlenimi vermektedir. 1940'lı yıllara kadar asli fonksiyonunu koruyarak alaca kumaş satılan çarşı bu tarihten sonra buğday (zahire) ambarı olarak kullanılmıştır. Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescillenmiş olan eser bugün terziler çarşısı olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, İstanbul 1939; Ara Altun, Kahramanmaraş Kent Dokusunda Anıt Eserler, (Dağların Gazeli Maraş), İstanbul 2010; Mehmet Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46, I, Ankara 2007; Kemalettin Koç, Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Ankara 2010; Komisyon, Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Çarşıları, İstanbul 2013; Hamza Gündoığdu,Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara 1986; İlyas Gökhan-Selim Kaya, İlkçağdan Dulkadirlilere Kadar Maraş, Kahramanmaraş 2008; Komisyon, Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu, İstanbul 2012; Komisyon, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, İstanbul 2013; Eshabil Yıldız, Kahramanmaraş El Sanatları, Ankara 2014.

Caner ARABACI

ALÂEDDİN KEYKUBAD I
(ö. 634 / 1237)

Anadolu Selçuklu döneminde Fütüvvet teşkilatını örnek alarak Ahiliğin kurulup güçlenmesine yardım eden Anadolu Selçuklu hükümdarıdır. Sultan I. Gıyaseddin Keyhusrev'in ortanca oğlu olarak 1190 yılı civarında dünyaya gelen Alâeddin Keykubad, babası 601 (1205) yılında ikinci defa Selçuklu tahtına ge-

çince Tokat meliki olarak tayin edildi. Gıyaseddin Keyhusrev 1211'de Alaşehir savaşında ölünce ağabeyi İzzeddin Keykâvus en büyük oğul olduğu için Kayseri'de tahta çıktı. Konya'da bulunan Keykubad, ağabeyinin hükümdarlığını kabul etmeyip Kayseri'yi kuşattı. Ancak sonuç alamayınca Ankara Kalesi'ne çekilmek zorunda kaldı. Erzak stoku tükenince 1213 baharında teslim oldu. İzzeddin Keykâvus kardeşini öldürmek istediyse de hocası Mecdüddin İshak buna engel oldu ve hapsedildi. İzzeddin Keykâvus vefat edince 1220'de Konya'da tahta oturdu. Halife en-Nâsır-Lidinillâh menşur, hil'at, çetr gibi saltanat alâmetlerini göndererek onun hükümdarlığını onayladı.

Alâeddin Keykubad tahta geçtiğinde ülke gerek siyasî gerekse ekonomik açıdan gayet istikrarlı idi. Bunun devamını sağlamak için Venedikliler ile imzalana ticarî anlaşmanın ardından güney sahilinde son derece önemli bir liman olan Alanya (Alaiyye)'yı 1222'de alarak burada bir tersane inşa ettirdi. Konya, Sivas ve Kayseri'yi sağlam surlarla çevirtti. Ertesi yıl bazı devlet adamları ile yaşadığı otorite problemi nedeniyle Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba, Mübarizüddin Behram Şah, Niğde subaşısı Zeynüddin Başara gibi ileri gelen emîrleri öldürttü. Hatta onların çevresinde bulunan bazı emîrleri de sürgüne gönderdi. Ancak çok geçmeden onları affetti.

Ticaret ve tüccarların güvenliğine son derece önem veren Alâeddin Keykubad tüccarların şikâyeti üzerine 1225 yılında Kırım sahillerinde önemli bir liman şehri olan Suğdak ve Ermeni krallığı üzerine sefer düzenledi. Ermeniler üzerine düzenlenen bu sefer sonucunda Silifke, Mut, Anamur ve Gülnar gibi önemli kaleleri aldı. Göksun-Elbistan yöresinden hareket eden bir Selçuklu kuvveti de Çinçin Kalesi'ni ele geçirdi. Ermeni Kralı Hetum, elçi göndererek barış isteyince 1225'te imzalanan antlaşmayla Ermenek, Mut, Gülnar, Anamur Selçuklu topraklarına katıldı.

Sultan Alâeddin Keykubad Anadolu'da birliği sağlamak için önce 1226'da Malatya yöresindeki Kâhta Hısnımansur (Adıyaman) ve Çemişkezek kalelerini Artuklulardan aldı. 1228'de ise tâbilikten ayrılıp bağımsızlık isteyen Mengücükoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırarak Selçuklu sınırları içine aldı. Ayrıca yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Eyyubi Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in kızı ile evlenerek iki devlet arasında dostluk kurdu.

Ahlat'ı 1230'da kuşatan Celâleddin Hârizmşah, Selçuklu topraklarına saldırdı. Alâeddin Keykubad Celâleddin Hârizmşah'ı Erzincan yakınlarında Yassı Çimen'de karşılayarak Eyyübîlerle birlikte onu yendi.

İki sene sonra bir Moğol birliği Sivas yakınlarına kadar geldi. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad, Moğollar'ın güçlü bir orduyla Selçuklu ülkesine saldırması ihtimali karşısında 1233'te Moğollara bir elçi gönderdi. Ancak Ögedey Han, sultandan kendilerine tâbi olmasını isteyince Sultan, Eyyübilerin boşalttığı Ahlat bölgesindeki kaleleri onartıp içlerine muhafızlar koydu. Ayrıca Ahlat bölgesinde yaşayan 4000 Hârizmli'yi devlet hizmetine aldı.

Alâeddin Keykubad, Ahlat bölgesinde Moğollara karşı önlemler almaya başlayınca Eyyubiler, bölgenin gasp edildiğini iddia ederek 1234'te kalabalık bir orduyla Anadolu'ya girdiler. Yapılan savaşta Eyyubiler yenildi. Harput, Siverek, Urfa, Harran ve Rakka Selçukluların eline geçti. 1237'de Alâeddin Keykubad, Güneydoğuyu tamamen almak için ordusunu Kayseri'de topladı. Bu sırada Ramazan bayramında elçilere verdiği bir ziyafette yediği av etinden zehirlenerek öldü (31 Mayıs 1237). Naaşı Konya'ya götürülüp Alâeddin Tepesi'ndeki aile mezarlığına gömüldü.

Alâeddin Keykubad zamanı Selçuklular'ın en güçlü dönemi olup ülkesinin sınırlarını Aras boyları ile Van gölüne kadar ulaştırdı. Akdeniz ve Karadeniz'de donanma meydana getirdi.

Kervanların güven içinde ve rahatça seyahat etmeleri için biri Konya-Aksaray, diğeri Kayseri-Sivas arasında Sultan Hanı adıyla meşhur iki kervansaray inşa ettirdi. Alanya -Antalya yolu üzerinde Şerefşah, Konya-Antalya arasındaki Alara Hanı ile Konya'da kendi adıyla anılan Darüşşifa'yı yaptırdı.

Alâeddin Keykubad âlimlere çok değer verir, onları himaye ederdi. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled ve Ahi Evran gibi âlim, mutasavvıf, edip ve şairler onun zamanında Konya'ya gelmişler, ondan destek görmüşlerdir.

Alâeddin Keykubad'ın daha babasının hükümdarlığı döneminden itibaren Ahilerle yakın ilişkisi vardı. Konya'ya tahta oturmak üzere gelirken kendisini Obruk'ta karşılayanlar arasında Konya'nın ileri gelen Ahileri de bulunuyordu. Tahta çıkınca Ahileri himaye etmiş, faaliyetlerini sürdürmeleri için onlara Konya'da birtakım imkânlar sağlamıştır. Onun saltanatı sırasında Ahi Evran Konya'ya gelmiş, Ahileri örgütlemiştir.

KAYNAKÇA:

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 31, 33, 73, 100; Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, (yay. ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 46-47, 63; C. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler,* (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında*

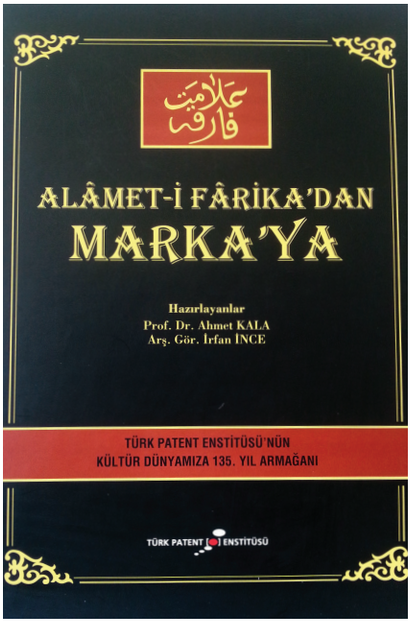
Türkiye, İstanbul 1971; aynı yazar, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988; aynı yazar, "Keykubâd I.", İA, VI, 646-661; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003; Yusuf Küçükdağ, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ahî Teşkilatının Kurulması", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 5-8; aynı yazar, *Konya Alâeddin Darüşşifassı*, Konya 2008.

Emine UYUMAZ

ALÂMET-İ FÂRİKA'DAN MARKA'YA (1871)

Ahmet Kala ve İrfan İnce'nin hazırladığı bu eser, Ankara'da 2006'da yayımlandı. Türk Patent Enstitüsü'nün 135. yılı hatırası olarak basılan eser, 1896-1931 yılları arasında tescilli bulunan markalar arasından seçim yapılarak derlenmiştir. Dünyadaki ilk modern kanunlar arasında yer alan, 1871 tarihli Alâmet-i Fârika Nizamnâmesi ile 1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu'na göre tesciller yapılmıştır. Sanayi ile ilgili mülkiyet sisteminin temelleri böylece oluşturulmuştur.

Eser, Osmanlı ve yabancı tebaadan olan birbirinden farklı kesimlerin ticarî hayata katılımı, yabancı ülkelerle olan iktisadî ve ticarî ilişkiler ile halkın tüketim eğilimi gibi birçok konuya ışık tutacak mahiyettedir. Ana kaynak, Türk Patent Enstitüsü arşivinde markaların kaydedildiği on beş adet defterdir. Belgelerin; Osmanlıca asılları, günümüz Türk alfabesine aktarımı, İngilizce çevirisi ile birlikte yayımlanmasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca 1928 Harf İnkılâbından sonra tutulan dört defterden de yararlanılmıştır. Cumhuriyetle birlikte, yeniden "bir"den başlatılan numaralandırmada, 1923-1924 arasından 200 marka tescil kaydı kayıptır. 1926-1930 arasında yıllık ortalama marka tescili 461 adettir. En az tescilin yapıldığı yıllar, 1925-1926'dır. Deftere yazılı olan miktarıyla bu iki yılda 76 kayıt yapılmıştır.

Alâmet-İ Fârika'dan Marka'ya (1871) adlı kitabın kapağı

Toplam 72 marka belgesinin yayımlandığı eserdeki ilk marka, 1896'da bir Fransız vatandaşına ait olan kakao içki şişe ve sandığıdır. Girit Kandiyeli Hacı Salihzâde, 1896'da sabun kalıbını tescil ettirmiştir. Tesciller içinde on sigara kâğıdı, şeker ve lokum kâğıtları, Alman, İngiliz, İsviçre, Avusturya, Amerika vatandaşlarının ilaç, teknik araç tescilleri, kolonya, cevizli çikolata, tabanca, konyak şişesi, gramofon, diş fırçası, mercedes motor, Necip Bey Kolonyası, benzinli çakmak, çorap, tuvalet sabunları, çuha, tiftik yün tozluk, tütün, Nivea ıtriyat, Ariel bisikletler, Ford motor, Walker viski gibi markalar bulunmaktadır.

Dimitri Değirmencioğlu'nun "İzmir" unvanlı çikolatası, Osmanlı tebaası İzak Ferraş Efendi'nin "Sulh Kızı" adlı ambleminde dekolte bir bayan ve Ay-Yıldızlı Bayrağın bulunduğu sigara kâğıdı (1923) dikkat çekmiştir. Eser, Osmanlı son devri ve Cumhuriyet başları ticarî yapı ile nostalji yaşatmaktadır. En çok patentin sigara kâğıdı markaları tarafından alınması, sosyal yapı hakkında fikir vermektedir. Patentler, ağırlıklı olarak yabancılar ve yerli Gayrimüslimler tarafından alınmıştır. Ahiliğin tarihe karıştığı süreçte, yerli üretim, yerli icat çabalarının da dibe vurduğu görülmektedir.

Caner ARABACI

ALEMDAR
(bk. SANCAKDAR)

ALİ FAKİH CAMİİ
(bk. AHİ CAMİİ)

ALİ HOCA CAMİİ
(bk. ALİ HOCA MESCİDİ)

ALİ HOCA MESCİDİ

Konya'da Ulurmak Ali Hoca mahallesindedir. Ahi Ali Tekkesi'nin yerinde inşa edildiğine bakılırsa, adı geçen tesis yapısının mabet bölümüydü. Bu durumda bânisinin tekke gibi Ahi Ali olduğu söylenebilir. İnşa tarihi bilinmemektedir.

Ali Hoca Mescidi, 1940'lı yıllarda kerpiçle yapılmış, üstü ahşap örtüyle kapatılmış bir yapıydı. Ön tarafında ihata duvarıyla çevrilmiş bir avlusu bulunuyordu. Mescid yıktırılmış, 1966'da kâgir olarak tekrar yaptırılmıştır. Cami dikdörtgen planlıdır. Üstü

Ali Hoca Mescidi / Camii

kiremit çatısı ile örtülüdür. Doğuya açılan Ali Hoca Camii'nin kapısının sağında bir de minare inşa edilmiştir. Daha önce avlu kapısının üstünde bulunan Şeref Şahoğlu Mesud Hânkahı'na ait kitâbe, caminin caddeye bakan duvarı üstündedir.

KAYNAKÇA:

Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Meram Mazbut Hayrat, nr. 60; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 387-388; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 153, 234.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ALİ İHSAN BEY

Ankara'da 1920'de Ahilik modelinde devlet kurma önerisinde bulanan bir siyasetçidir. İttihatçı kimliği öne çıkan bu Ali İhsan Bey, Kör Ali İhsan Bey olarak tanınmıştır. Onun Ahilikle ilgili teklifi, İttihat ve Terakki dönemindeki çalışmalarına dayanır. Zira II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı toplumuna yeni bir düzen kazandırma arayışında, hatırlanan kurumlardan birisi Ahiliktir. Ahiliğin kültür, düşünce, inanç, iş ve üretim alanındaki tarihî birikiminden yararlanmak istenilir. Böylece Ahilik yeniden canlandırılacak, çağa uygun duruma getirilerek, topluma kazandırılacaktır. Ahilikle ilgili ekonomik, sosyal, siyasî düşünceleri, Hacı Süleyman Efendi, Ziya Gökalp, Baha Said Bey, M. Şevket (Esendal) gibi şahsiyetler dile getirir. Bunlar arasında Ali İhsan Bey de vardır. İttihat ve Terakki adına, 1917 yılında "Meslekî Temsil Programı" hazırlanır. Kapitalistleşme sürecine giren Osmanlı toplumunda varlığı tehlikeye düşen küçük girişimcileri koruma düşüncesine ait çalışmaları Kör Ali İhsan ve arkadaşları planlar.

İttihat ve Terakki içerisinde, Esnaf kesimi ve birlikleriyle Ali İhsan Bey ilgilenir. Onun çevresinde parlamentoya, partiye ve bürokrasiye etki edebilen, esnaf odalarına ve meslekî birliklere dayanan bir grup oluşur. Bu grubun en etkin, önemli ve güçlü kişisi esnaf odaları birliğini yöneten Memduh Şevket (Esendal) Bey'dir. Ali İhsan Bey, Ahi örgütünü ve özellikle I. Murad'dan önceki Ankara Ahilerini inceleyerek, o yönetime uygun devlet tipi tasarlar. Bu devlet, bir tür korporatif devlet tipidir. Ali İhsan Bey ve arkadaşları, İttihat ve Terakki'den ayrılarak kooperatifler kurup, buna dayalı bir siyasî örgütlenme eğilimindedirler. Birinci Dünya Harbi, tasarılarını suya düşürür. Grup savaş yıllarında, iaşe örgütünü ele geçirerek örgütlenmeye çalışır. Onun için bunlara İaşeciler denir. Savaş sonrasında Talat Paşa ekibi ülkeyi terk edince, Ali İhsan Bey ekibi, parti içinde etkili hale gelir. TBMM'nin kuruluş yıllarında ilgiyle karşılanan Meslekî Temsilcilik görüşü rağbet bulur. Çünkü lonca sistemi, II. Meşrutiyet'te çok partili parlamenter sistemin başarısızlığa uğraması, Rusya'daki Bolşevik denemesi, katılımcı toplum iradesini öne çıkaran Ahiliği hatırlatmıştır. Bunun somut bir örneği, 23 Nisan 1920'de Ankara'da faaliyete başlayan TBMM'ndeki Halk Zümresi isimli oluşumdur. 1920 yaz sonunda örgütlenen Halk Zümresi, siyasî programını, dönemin gazetelerinden Anadolu'da Yeni Gün'de yayımlar. Zümre'nin teorisyenleri arasında İttihat ve Terakki'nin eski İstanbul murahhası Kör Ali İhsan Bey öne çıkar.

Ali İhsan Bey, Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde yazdığı bir başka yazı ile Anadolu Selçukluları'nın sanat ve ticaret örgütü olan Ahiliğin özelliklerini, etkinliklerini, iş, üretim alanındaki önemini ortaya koymaya çalışır. Ankara merkezli, Sünni bir örgüt olarak değerlendirdiği Ahiliğin, Osmanlılar zamanında Bosna-Hersek'e kadar dal-budak saldığını belirtir. Ahi Birliği'nin yönetimine uygun bir devlet idaresi şeklini önerir. 1920'de oluşturulan Halk Zümresi, Ali İhsan Bey'den etkilenmiştir. Meslekî Temsilcilik olarak ortaya çıkan oluşumu, Ali İhsan Bey, M. Kemal'e telkine çalışsa da başarılı olamaz. Yalnız, Ahilikten hareket eden Meslekî Temsil Sistemi, 1921'de Meclis'te gündeme getirilir. Milletvekilleri arasında taraftar bulur. Balıkesir Mebusu Vehbi Bey, Kastamonu Milletvekili Dr. Suat Bey, Adana Milletvekili Zeki Bey, İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey, Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, Bursa Milletvekili Muhiddin Bey meslekî temsil sistemini benimseyenlerden bazılarıdır. Tevfik Rüştü (Aras) gibi bazı milletvekilleri de Ahiliğin çöküp gitmiş bir toplumsal bir varlık olduğunu belirterek, Ahilikten faydalanmayı uygun bulmazlar. Meclis, Ahilikten etkilenen Meslekî Temsil Sistemini reddeder.

Ali İhsan Bey, Millî Mücadele'den sonra İttihat ve Terakki'den yakın bulduğu Cavit Bey ve ekibiyle anlaşmaya çalışır. Biri Millet Meclisi; öteki üretici güçlerin, yani meslekleri temsil eden meclis olmak üzere iki meclisli bir sistem üzerinde durur. Bu tasarı doğrultusunda Ali İhsan Bey'le Cavit Bey, bir siyasî parti kurma konusunda anlaşırlar. Cavit Bey'in idamı, destek verenlerin Halk Partisi varken yeni bir partiye gerek olmadığını savunmaları üzerine siyasî oluşum düşüncesi gerçekleşmez.

Ali İhsan Bey'in İkinci Meşrutiyet ve Millî Mücadele dönemlerinde Ahiliğe dikkat çekmesi, Ahiliğin örgütlenme şeklinden etkilenerek demokratik bir düşünceye yönelmesi, Ahiliğe dikkatleri çekmiştir.

KAYNAKÇA:

İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 43; Mehmet Özden, "Türkiye'de Halkçılığın Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler (1908-1938)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 16 (2006) s. 91-92, http://journals.manas.kg/mjsr/ oldarchives/Vol08_Issue16_2006/531-1419-1-PB.pdf, (Erişim: 26 Haziran 2014); http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0zmir_Suikast%C4%B1, (Erişim: 24 Haziran 2014).

Caner ARABACI

ALİ PAŞA ÇARŞISI

Edirne kent merkezinde bulunan çarşı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Sadrazam Hersekli Semiz Ali Paşa tarafından 1566–69 tarihleri arasında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Semiz Ali Paşa'nın Babaeski'deki cami ve külliyesine gelir sağlamak amacıyla inşa ettirdiği eser, yaklaşık 300 m uzunluğunda kapalı bir sokak etrafında, yan yana sıralanan 126 göz dükkândan oluşmaktadır. Sokak, dükkân sıralarından yüksek tutularak, üzeri tonozlar örtülmüş, içerisi tonoz kemerinin üzengi noktası altına yerleştirilen dikdörtgen formlu pencerelerle aydınlatılmıştır. Malzeme olarak sokağı örten tonoz kemerinde renkli taş, diğer bölümlerde ise tuğla ve taş kullanılmıştır. Eyvan tarzındaki dikdörtgen plânlı dükkânların üzerleri beşik tonoz ile örtülüdür. Birçok girişi bulunan Ali Paşa Çarşısı kuzey-güney doğrultusunda düz bir hat halinde olduğundan kapalı çarşı veya arastalarda yer alan dua kubbeleri yapının merkezinde bulunmaktadır. Burada kare biçimli bir mekânın ortasına dört ayak dikilerek dua meydanı oluşturulmuştur. Evliya Çelebi, Ali Paşa Çarşısı'nın iki tarafında kale kapıları gibi kapıları bulunduğunu, yapının uzunluğunun 1000 adım olduğunu belirtmektedir. Bu kapıların adlarını "Balıkpazarı" ve "İğneciler" kapısı olarak adlandırmakta ve kapıların önünde gece bekçilerinin beklediğini söylemektedir.

Çarşı XIX. yüzyılda Edirne'nin maruz kaldığı felaketlere paralel olarak eski parlak ve canlı günlerini kaybetmiş, çarşı içindeki dükkanlar birer birer özel mülkiyete geçmeye başlamıştır. 1284 / 1867-68 yıllarında genel bir onarımdan geçen çarşı Trakya Valisi Kazım Dirik tarafından kurtarılması için bir takım girişimlerde bulunulmuştur. 1940'lı yıllarda yeniden bir onarım gören çarşı 1960'lı yıllardan itibaren eski canlı günlerine kavuşmaya başlamış, ancak 26 Eylül 1992 yılında geçirdiği bir yangınla büyük oranda yanarak kullanılamaz hale gelmiştir. Dönemin tasarım anlayışına uygun olarak yeniden inşa edilen eser 25 Kasım 1997 yılında yeniden hizmete açılmıştır. Günümüzde Edirne'ye gelen pek çok yerli ve yabancı turistin uğradığı ve alışveriş yaptığı bir yer olması açısından önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA:

Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul 1986, s. 174-175; Semavi Eyice, "Ali Paşa Çarşısı", DİA, II, İstanbul 1989, s. 432-433; Evliya Çelebi, Seyahatname, III, İstanbul 2006, s. 460; Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1940, s. 85-86; Oktay Aslanapa, Edirne'de

Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 135-136; M. Tayyib Gökbilgin, XV. XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1952, s. 502-503.

Murat KARADEMİR

ALLÂME-İ ŞAŞI
(bk. MAHMUD AHİ YUSUF OĞLU MEHMED)

ALTINAY, RAMAZAN
(d. 1965)

İlk Dönem İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı Emevîlerde Esnaf ve Meslekler adlı eserin yazarıdır. Uşak'a bağlı Eskisaray köyünde doğdu. İlköğrenimini doğduğu köyde, ortaöğrenimini Uşak Besim Atalay Ortaokulu ve Uşak Lisesi'nde, Yüksek Öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yaptı (1987). Ortaöğretimde bir süre öğretmenlik yaptı. 1994 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde akademik hayata başladı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını (1998), sonra Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalında *Emevilerde Gündelik Yaşam* konulu Doktorasını verdi (2004). Uzun süre Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra 2011 yılında Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne geçti. 2013'de aynı üniversitede profesör oldu.

Eserleri: *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara 2006; *İlk Dönem İslâm Toplumunda Çalışma Hayatı Emevîlerde Esnaf ve Meslekler*, Konya 2006.

M. Murat ÖNTUĞ

ALTINTAŞ, ABDULMENNAN MEHMET

Artisans in the Court: Operations and Practices of the Ottoman Guilds adlı Yüksek Lisans tezini hazırladı. Adana'da 1985'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladı. 2003 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü'nde lisans; 2007'de aynı bölümde lisansüstü eğitimine başladı. 2008'de Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi oldu ve Yüksek Lisans tezini 2010'da tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Bölümü'nde doktora programına girerek *Kızıldeniz'den Akdeniz'e: Ticaret, Diplomasi ve Güzergahlar 1600-1700* isimli tezi aldı. Mart 2013'te doktora araştırmasını yapmak üzere TÜBİTAK desteğiyle İngiltere'ye gönderildi. Burada University of Exeter, Centre for Maritime Historical Studies tarafından misafir araştırmacı olarak kabul edildi.

Ayşe DEĞERLİ

AMASYA BEDESTENİ

Kent merkezindeki yapı, 1483 yılında Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Özgün vakfiyesi mevcuttur. İlk yapıldığında dikdörtgen planlıdır ve altı kubbeli olarak yapılmıştır. Fakat daha sonra farklı dönemlerde bozulmuştur ve günümüze dört kubbeli olarak ulaşmıştır. Kurşun kaplı kubbeler ortada serbest olarak yükselen taş örgülü kare plânlı kalın bir ayağın taşıdığı dört yanda duvarlara binen kemerler üzerine oturmaktadır. Ayrıca Kayseri bedesteni gibi dört tarafına açılan dört kapısı vardır. Genellikle bedestenlerin kapıları ana beden duvarlarının tam ortalarına açılmıştır. Fakat Amasya Bedesteninin kapıları; kubbelerin tam altına denk getirilmek için kenarlara yakın yerlerden açılmıştır.

KAYNAKÇA:

Fernaz Öncel, Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

AMASYA SARAÇHANE CAMİİ

Günümüze caminin kitabesi ulaşmamıştır. Ancak eski kayıtlarda "Cami-i Şadgeldi Paşa" unvanı geçmektedir. Bu ibareye göre cami Eretna Beyliği döneminde (1343-1393) Şadgeldi Paşa tarafından 773/1371-72 yılında yaptırılmış olmalıdır. Evliya Çelebi Saraçhane Cami'ne "Saraçlar Mescidi" diyerek, Amasya mescitlerini anlatırken ilk sırada belirtir. Evliya'ya göre mescit cami büyüklüğünde olup, çok güzeldir. Caminin adı yanındaki "Saraçlar Çarşısı"ndan gelmektedir.

Caminin önündeki şadırvan 1147 / 1734 tarihinde

Amasya kadısı Çetin Zade el-Hac Ahmet Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının doğu istikametinde haziresi vardır. Pir Sun'ullah-ı Halveti ve halifesi Pir Zekeriya-yı Halveti'nin kabirleri burada yer almaktadır. Caminin beden duvarları oldukça yüksektir. Yapı malzemesi olarak beden duvarlarında kesme ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Ayrıca almaşık tekniğinde tuğla ve taş malzemeye yer verilmiştir. Üst örtüde kubbelerin alaturka kiremit ile kaplandığı görülmektedir. Son cemaat kısmının üst örtüsü düz ahşap olup, saç malzeme ile kaplanmıştır. Cephelerdeki kirpi saçaklar tuğla malzemedendir.

Cami ilk inşa edildiği dönemde tek kubbeli kübik bir yapı idi. Daha sonraki dönemlerde aynı ölçülerde bir kubbeli mekân daha eklenerek yapı batı yönünde genişletilmiştir. Böylece plan, enine dikdörtgen hale getirilmiştir. Kubbelere tromplarla geçilmiştir. Batıdaki ana bölümde yer alan mihrap yarım daire planlı olup, kavsarası altı sıra mukarnas dolguludur. Mihrap mavi, beyaz ve sarı renkte boyanmıştır. Ahşap minber süslemesizdir. Harimin kuzeyinde, son cemaat yerinden geçilen ahşap kuruluşlu kadınlar mahfili vardır. Kuzey cephe ortasındaki minare tuğladan silindirik gövdeli olup, şerefesi taş malzemedendir. Minare, batı yönde ilave edilen ikinci kübik mekândan dolayı, iki kubbe arasında farklı bir görüntüye sahiptir.

KAYNAKÇA:

Abdizade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, I, (sad. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), Ankara 1986, s. 118; Evliya Çelebi, Seyahatname, II, (sad. Ahmet Cevdet), 1976, s. 187; Kani Kuzucular, "Amasya Kentinin Erken Türk Dönemi Sonunda Oluşan Fiziksel Yapısının İrdelenmesi", I. Uluslararası Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, II, Konya 2001, s.74; Komisyon, Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, I, Ankara 1972, s. 239; Gediz Urak, "Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu Ve Yapılarının Analiz Ve Değerlendirmesi", (Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1994, s. 52-60.

Erkan AYGÖR

ANADOL, CEMAL
(d. 1933-ö. 2013)

Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler adlı eserin yazarıdır. İstanbul'da doğdu. Gazetecilik Yüksek Okulu ile Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nden mezun oldu. Yazı hayatına 1948 yılında bir spor yazısı ile başladı. Bir çoğu gazetede muhabirlik, muharrirlik, sekreterlik, şeflik ve müdürlük gibi görevlerde bulundu ve yazıları yayımlandı. Bilimsel çalışmalarının yanı sıra atletizm, basketbol ve voleybol gibi branşlarla da uğraştı. Pek çoğu popüler mahiyette yirminin üzerinde eser yazan Cemal Anadol, İstanbul'da vefat etti.

KAYNAKÇA:

Cemal Anadol, *Gönüller Sultanı Yunus Emre*, İstanbul 1993; http://cemal-anadol.hayatikimdir.com/erişim tarihi:30.04.2014.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

ANADOLU SELÇUKLULARI ZAMANINDA GELİŞEN FÜTÜVVET TEŞKİLATI VE BU TEŞKİLATIN HALKIN EĞİTİMİNE OLAN KATKILARI

Semih Çeker tarafından SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı'nda 2008 yılında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu araştırma, 125 sayfadır.

Semih Çeker, tezinin girişinde amacının Anadolu Selçukluları zamanında Ahiliğin, halkın eğitimine olan katkılarının tespiti olduğunu açıklar. Onun için tez, Fütüvvet ve Ahilikle ilgili bilimsel çalışma, kitap, makale, bildiri, basılmamış tezler incelenerek hazırlanmıştır.

Birinci bölümde Fütüvvetçiliğin Anadolu Selçukluları dönemine kadarki gelişimini; Anadolu'da Fütüvvetçiliğin ortaya çıkışını hazırlayan nedenler içinde göçler, siyasî-ekonomik durum, İslam dünyasındaki Fütüvvetçilik, eski Türk kültür ve değerleri, Bizans Loncaları ve bazı tarikatların etkisi zikredilir. Ardından Ahilik teşkilatının kuruluşu, Ahi Evran'ın hayatı ile efsanevi kişiliği, Baciyan-ı Rum hakkında bilgi verilir.

Üçüncü bölümde Anadolu Selçukluları döneminde Fütüvvetçiliğin/Ahiliğin, siyasî, askerî, ekonomik, dinî, ahlâkî işlevleri verilir. Dördüncü bölüm, Anadolu'da Fütüvvet Birliklerinin yönetimi hakkındadır. Beşinci bölümde Anadolu Fütüvvet Birliklerinin halkın eğitimine olan katkıları esas alınır. Altıncı bölümde yola girme, yol atası ve yol kardeşi edinme/çıraklık, yol sahibi olma/ kalfalık, ustalık/üstatlık/icazet törenleri anlatılır. Yedinci bölümde Ahiliğin Mevlevilik, Bektaşilik gibi tarikatlarla ilişkisi değerlendirilir. Nihayetinde Ahilik Türklerin Rönesansı olarak kabul edilir.

Caner ARABACI

ANKARA AHİ ELVAN CAMİİ VE ALAADDİN CAMİİ AHŞAP SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mukaddes Öztop tarafından Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı'nda 2010 yılında hazırlanmış Yüksek Lisans tezi olan bu çalışma, giriş dahil altı bölümden ve 146 sayfadan oluşur.

Birinci bölümde giriş ana başlığı altında problem, amaç, önem, varsayılanlar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilir. İkinci bölümde ilgili araştırmalar başlığı altında konu hakkında bilgi edinilebilecek belli başlı kaynaklar sıralanır. Üçüncü bölümde yöntem ana başlığı altında tez ile ilgili araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması, verilerin analiz edilmesi gibi konular ve bunların uygulama safhaları açıklanır. Dördüncü bölümde kuramsal temeller ana başlığı altında Ankara ili ile ilgili bilgiler verilir. Buna göre Ankara'nın tarih öncesi çağa uzanan geçmişi ve bugünkü durumu, coğrafî konumuyla birlikte günümüzdeki ekonomik durumu yapısı ele alınarak incelenir. Beşinci bölümde bulgular ve yorumlar ana başlığı altında araştırmaya konu olan örnekler katalog tarzında değerlendirilir. Altıncı bölümde elde edilen sonuçların genel bir değerlendirilmesi yapılır ve neticede elde edilen verilere ait öneriler ortaya konur.

Sonuç'ta Ahi Evran ve Alâeddin camilerinin süslemelerine yönelik genel bir değerlendirme yapılır.

Ali Fuat BAYSAL

ANKARA AHİ HÜKÜMETİ
(1330?-1361)

Babailer İsyanı (1240) ve Kösedağ yenilgisiyle (1243), merkezi Kayseri olan Ahi ve Bacı teşkilâtı dağılmıştı. Bu olaylardan sonra Ankara Ahilerinden Ahi Şerafeddin'in babası Ahi Hüsameddin ve dedesi Seyyid Şemseddin Ahi Yusuf başta olmak üzere birçok Ahi, Ankara bölgesine göçtü. Şehrin kuzey-batısında Bendderesi denilen yerde, nehir kenarında ikamet eden bu Ahilerin, dere boyunca imalathaneleri ve atölyeleri olduğu düşünülebilir.

Ankara'nın daha Osmanlı yönetimine geçmeden önce bölgede dericiliğin ve sof dokumacılığının geliştiği ve "Ankara sofu"nun dünyaca tanındığı bilinmektedir. XV.- XVI. yüzyıllarda bu esnaf grupları hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek mümkündür. Bu dönemde yörede Baciyan-ı Rum teşkilatının da faaliyetlerini sürdürdüğü dikkati çeker. Ankara'daki vakıflar incelendiğinde kadın vakıflarının büyük bir yekun tuttuğu fark edilir. Yörede Ahi unvanını taşıyan bazı Bacılar da bulunmakta idi. Bunlardan biri Ahi İklim Hatun'dur. Öyle anlaşılıyor ki, bu unvan sadece erkeklere mahsus değildi. Bacı kazası ve Fatma Bacı isimli yerleşim birimleri ile birlikte, şehrin merkezinde Hatun mahallesi de mevcuttu.

Ahiler, Ankara'da birer "bey" gibi hüküm sürmekteydi. Bazan kendi aralarında reislik kavgası dahi yapmaktaydılar. Ahi Şerafeddin vefat ettiğinde yerine Ahi Kemaleddin olarak da bilinen Ahi Yusuf geçti. Ahi Süleyman, Ahi Yusuf'u reislik kavgasında katletti. Ahilerin burada bir bey gibi yaşadığına dair malumat veren *Hadikatü's-Selâtin* adlı eserde Ankara Ahilerinden bahsedilirken, "şehirde Ahi demekle ma'ruf kimseler hâkim ve vâliydi. Şehri aduvvdan korurlardı. Her birinin kapusunda ve tapusunda asker sûretinde birkaç yüz kişi bulunurdu. Padişahlar gibi geçinirlerdi. Meğer sonradan mestûr olan devlet-i Osmaniye zuhûra başlayınca yevmen feyevmen livâ-ı haşmetleri söndü" denmektedir.

Ankara Ahilerinin büyük arazi sahipleri olup bir nevi devlet kurdukları ve Osmanlıların Ankara'yı bunlardan aldıkları görüşü, vaktiyle Fuad Köprülü ve Halil Edhem tarafından kabul edilmemiştir. Ankara'da Ahiler Hükümeti'ne dair basılmış bir sikkeye veya kendi adlarına okunmuş bir hutbeye rastlanmaması, Ahiliğin yapısından ileri gelmelidir. Ahilerin Ankara'da yönetim boşluğu olduğu zamanlarda, -diğer bazı yerlerde olduğu gibi-, asayişi sağlayıp, kendi otoritelerini kurduklarına dair görüş kabul görmüştür. Giydikleri giysiler de onların sadece esnaflıkla uğraşmadıklarının en açık delilidir. Ahilerin geleneksel giysileri olan ve bir nevi üniformaları sayılan, başlarında külahları (ak börk), bellerinde kamaları, bu özelliklerini ortaya koymaktadır. Diğer bölgelerde, mevcut güçlere bağlı olarak yaşadıkları zamanlarda bile şehrin yönetiminde doğrudan etkili olmuşlardır. Ahiler, kendi hiyerarşileri içinde şeyhlerini, kethüdalarını, yiğitbaşılarını seçmişler, bu arada merkezî güç ile iyi geçinerek yönetimi ellerinde tutmuşlardır. Alâeddin Eretna 1330 tarihinde Ankara'ya geldiğinde, burada Ahi Şerafeddin ile görüşmüştür. Emîr Eretna, onu Ankara'ya naip olarak atamış olmalıdır. Zira adı geçen hükümdarın bazı şehirlerde Ahileri emîr olarak tayin ettiği malumdur. Ayrıca Ahi Şerafeddin'in, Gazan Han'ın baş müşaviri Alâüddevle Semnanî'nin talebesi olduğu da bilinmektedir. Kırşe-

hir Müzesi'ndeki 1471 tarihli Ankara'da da zaviye ve vakıfları olan Ahi Sinan'a ait Farsça şecerenamede, Ahi Şerafeddin yaşadığı dönemde Anadolu Ahilerinin reisi olarak gözükmektedir. Osmanlı döneminde Kırşehir Zaviyesi postnişîni, Anadolu'daki bütün Ahilerin lideri durumundaydı. Bu durum Osmanlılardan evvel Ahiler arasında bir gelenek halinde devam etmekteydi. Buna göre Ahiler bir dönem Ankara'da hâkim olmuşlar, yani hükümet etmişlerdir. Bu dönemi, Ankara'da II. Gıyaseddin Mesud zamanına ait hükümdar ismi zikredilmeyen bir kitâbenin tarihinden (1330) hareketle, 1330 yılı ile Osmanlıların Ankara'yı idaresi altına aldığı tarih olan 1361 yılı arasına tarihlendirmek mümkündür.

Alâeddin Eretna'nın ölümünden (1352) sonra oğulları arasında mücadele çıkınca, Osmanlılar bundan yararlanarak 1354'de ilk defa Süleyman Paşa idaresinde Ankara'ya bir sefer yapmış ve şehri hâkimiyetleri altına almışlardır. Ankara'da Sultan Alâeddin Camii üzerinde Lu'lu (veya Lulu) Paşa'nın koydurduğu 763 (1361) tarihli kitâbe, Ankara'nın 1362 Mart'ından önce, Osmanlılara tâbi olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA:

İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. C. nr 116/5, 112a; TKGMA, *EV.* nr. 558, 142b, 146a; *Hadikatü's-selâtin*, TTK Ktp. Yazmalar Bölümü, nr. 21 (970/1562), 50a-50b; M. Y. Akyurt, *Türk İslâm Kitabeleri I. Kısım Ankara Kitabeleri,* XI, Ankara 1942, s. 4; Mustafa Akdağ, "Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapısında Bulunan Hicrî 763 Tarihli bir Kitabenin Tarihî Önemi", *TV*, 1-3 (1961), s. 372, levha II; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 121-122; Esterâbâdî, *Bezm u Rezm,* İstanbul 1928, s. 367-368; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Konya 1998, s. 98-99; Avram Galanti, *Ankara Tarihi*, I, 1951, s. 6-8, 47; Kemal Göde, *Eratnalılar*, Ankara 1994, s. 79, 85, 87; W. Hinz, "Ortaçağ Yakın-şarkına Ait Vergi Kitabeleri", (trc. F. Işıltan), *Belleten,* XIII/52 (1952), s. 776; İbn Battuta, *Seyahatnâme,* (trc. Mehmet Şerif), II, İstanbul 1333-1335, s. 354, 356-357; M. Fuad Köprülü, "Ankara ve Ahiler", *Hayat*, I/21 (1927), s. 402-403; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları,* İstanbul 1971, s. 111-112; Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1984, s. 228-229; Ahmed Tevhid, "Beni Ertena", *TOEM*, V/25, s. 16, 18.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

ANKARA AHİLERİ DEVLETİ VE DÖNEMİ

İsmail Çiftcioğlu tarafından 1995 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan ve 131 sayfadan oluşan yüksek lisans tezidir. Girişi müteakip dört bölümden meydana gelen tezin giriş kısmında, araştırmada kullanılan kaynaklar üzerinde durulur ve buna ilaveten "Ankara" isminin anlamı, kökeni; şehrin eskiçağlardan Osmanlı döneminin sonuna kadarki siyasî tarihiyle ilgili özet mahiyetinde bilgi verilir.

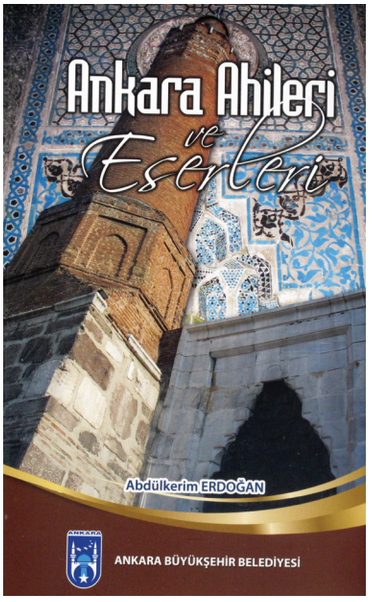
Birinci bölümde Ahiliğin anlamı, Fütüvvetin gelişim süreci ve Anadolu'ya gelişi, Anadolu'da Ahi teşkilatının kuruluşu, Ahi Evran'ın tarihî şahsiyeti, Ahi teşkilatının yapısı ve Ahilerin illerde teşkilatlanmaları gibi hususlar ele alınır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ve Beyliklerin ortaya çıkışı konusuna ayrılan ikinci bölümde önce Babailer İsyanı ve Kösedağ yenilgisinden bahsedilir, ardından Moğol tahakkümü devresindeki gelişmelere yer verilir. Son olarak da Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde Ahilerin Türkmen Beylikleri ile münasebetleri ele alınır. Üçüncü bölümün konusu, Ahilerin Ankara civarında hâkimiyet kurmaları hakkındadır. Burada, önce Ahilerin, bölgede hükümet kurmalarına ilişkin ortaya atılan görüşlerin değerlendirmesi yapılır. Müteakiben Ahilerin Ankara'da kurdukları hükümetin yapısına dair bilgiler verilerek, bu zümrenin yöredeki hâkimiyetlerinin nasıl sona erdiği hususu üzerinde durulur. Bunlara ilaveten Ahilerin, gerek Ankara'nın fethinden önce, gerekse fetihten sonra Osmanlılarla olan ilişkilerinin seyri hakkında değerlendirmeler yapılır.

Son bölümde ise Ahilerin Ankara yöresindeki vakıf eserleri ile burada yetişen ilim ve fikir adamları ele alınır. Bu bağlamda ilk olarak yöredeki Ahilere ait zaviyeler, mezralar ve çiftlikler hakkında bilgiler verilir. Akabinde bu dönemden günümüze kadar ulaşan camiler, mescidler, türbeler, mezar taşları ve kitâbeler üzerinde durulur. Son olarak da eserleri ve faaliyetleri ile Ahiler dönemi Ankara'sında önemli hizmetlerde bulunan bazı ilim ve fikir adamları tanıtılır.

Emin KILINÇ

ANKARA AHİLERİ VE ESERLERİ

Abdülkerim Erdoğan'ın eseri olan *Ankara Ahileri ve Eserleri* kitabı, 2011 yılında Ankara'da basıldı. Eser, 128 sayfa ve altı ana bölümden oluşur. Eserin başlangıç kısmında, Ankara Ahileri ve Ahiliğin Ankara yöresi ile ilişkileri üzerinde durulur. Ankara Ahilerinin ilki Ahi Şerafeddin'dir. 1293 tarihli şecereye göre, Ahi Şerafeddin'in soy kütüğü, vakıfları, kitâbeleri hakkında bilgi verilir. Ankara, Anadolu Selçukluları'nın yıkılış sürecinde İlhanlı, Eretna, Karamanoğulları, Germiyanlılar, Çobanoğulları'nın

Ankara Ahileri Ve Eserleri adlı kitabın kapağı

hâkimiyet çekişmesine sahne olmuştu. Onun için 1290 ile 1354 yılları arasında şehirde otoriteyi sağlayanlar Ahi yöneticileridir. Eser, bu dönemi Ahiler Hükümeti başlığı altında değerlendirir. Ayrıca Ahi Reisleri başlığı altında 29 ileri gelen lider tanıtılır.

Abdülkerim Erdoğan, Ahi vakıfları ve eserleriyle ilgili kısımda 1530 yılına ait 25 Ahi vakfını kaydeder. Bunlardan birisi, bir bayana ait olan Ahi İklime Hatun vakfıdır.

Eserin en geniş kısmı, Ahi cami ve mescidleri bölümüdür. Bunlar içinde Ahi Şerafeddin, Ahi Elvan, Yeşil Ahi, Ahi Arab camileri ile Ahi Yakub, Ahi Tura, Geneği mescidleri öne çıkmıştır. Ahi türbeleri ve mezarlıklarıyla ili kısım, bir önceki bölümü tamamlar mahiyettedir.

Eser, Ahi zaviye ve medreseleri ile tamamlanmıştır. Ankara merkezindeki dokuz Ahi medresesinden Yeşil Ahi Medresesi, yapıldığı 1439 yılından Cumhuriyet devrine kadar yaşamıştır. Ülkenin tehlikede olduğu Millî Mücadele yıllarında müderrisi, meşhur "Ankara Fetvası"na, "Yeşil Ahi Medresesi Müderrisi Abidin" unvanı ile imza atmıştır. Böylece Ahilerin, tehlikede olduğu dönemlerde vatana sahip çıkma özelliğini, asırlar sonra bir Ahi medresesi müderrisinin göstermesi, tarihî işlevle anlamlı bir buluşma olmuştur.

Caner ARABACI

ANKARA ÖRENCİK VE AHİ KÖYLERİNİN TÜRKÜLERİ

Mehmet Tuğrul tarafından kaleme alınan, Ankara Halkevi tarafından 1945 yılında yayımlanan ve 128 sayfadan oluşan eser, halk bilimi çalışmalarında sıkça görülen inceleme ve metin neşrine dayanan iki bölümden müteşekkildir.

Birinci bölümde Örencik ve Ahi köylerinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgiler verilir. Yazar eserinde, halkevlerinin kuruluş felsefesine ve yöntemine uygun olarak "köylerin seçilmesi", "köylere gitmek için yapılan hazırlıklar", "köylere gidiş", "derleme", "derleme hakkında müşahedeler", "türkülerin tasnifi hakkındaki izahlar", "karşılaştırmalar" gibi saha çalışmasının aşamalarından da bahseder. Tuğrul, "karşılaştırmalar" başlığı altında Ahi, Örencik ve Kazan türküleri ve manilerini sayıca karşılaştırır, ardından da türlerine göre türküleri tasnif eder. Araştırma sahasından derlenen türküleri yerli, yabancı ve müşterek türküler olarak da tasnif eden Tuğrul, derlenen türkülerin başka yörelerdeki benzerlerine de değinir ve bu bağlamda türküleri tahlil eder. Türkünün adı, derlendiği yer, derlenen kişi, yaşı, kimden öğrendiği, nerede öğrendiği, ne zaman öğrendiği gibi metinlere ait tasnif tablosuna da yer veren Mehmet Tuğrul, son olarak türlerine göre (aşk, gurbet, ağıtlar, ninniler, satirik türküler / mizahi ve hicvi türküler; merasim türküleri / düğün türküleri, bir vaka anlatan türküler / tarihi türküler, eşkıya türküleri, sevgili ve aile facialarına ait türküler, oyun türküleri ve maniler) türkü metinlerine yer verir.

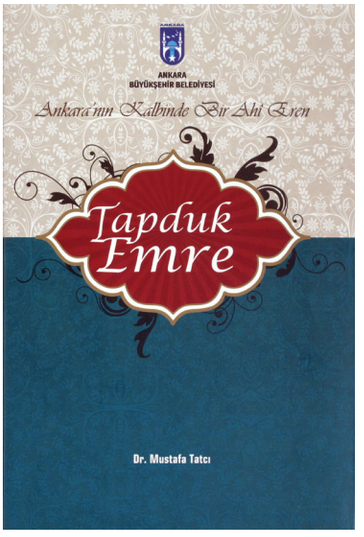
Çalışmanın sonunda kaynak kişilerin listesi, türkü ve mani indeksi ve içindekiler tablosu yer alır.

Mehmet ÇERİBAŞ

ANKARA'NIN KALBİNDE BİR AHİ EREN TAPDUK EMRE

Mustafa Tatcı'nın eseri olan *Ankara'nın Kalbinde Bir Ahi Eren Tapduk Emre* kitabı, 2013 yılında Ankara'da basıldı. Eser, 168 sayfa ve altı ana bölümden ve eklerden oluşur.

Kitabın başlangıç bölümünde, Tapduk Emre'nin menakıbnâmelerdeki izleri üzerinde duran yazar, Firdevsî'nin, *Vilâyetnâme-i Hacı Bekşaş Ve-*

Tapduk Emre kitabının kapağı

li'sinden, Ebu'l-Hayr Rumî'nin kaleme aldığı *Saltuknâme*'den ve İbrahim Hâs'ın *Tezkire* adlı eserlerindeki bilgilerden örnekler verir. Bu kitapta incelenen belgelerden hareketle, Tapduk Emre'nin Emrem Sultan köyündeki zaviyesinde yaşayan ve vefat eden bir Ahi olduğu tespitinde bulunulur.

Tapduk Emre'nin hayatının ilk defa müstakil olarak yayımlanan bir kitap hüviyetine sahip olan eserde, arşiv belgelerindeki, edebiyat tarihindeki, tezkirelerdeki, arşiv kaynaklarının yanında bu güne kadar araştırma yapanların görüşlerine de yer verilir. Kitaptan, Tapduk Emre'nin çocuklarından, halifelerinden bazılarının Varna'ya gönderilmesi olayını öğreniyoruz. Bu eserle, Tapduk Emre ve izinden giden Tapdukların Azerbaycan ve Balkanlarla ilgisi kesinleştirilir. Ayrıca Yunus Emre'den şiirler, dipnotlar ve geniş bir bibliyografyayla son bulur.

Bekir ŞAHİN

ANTAKYA ESNAF TEŞKİLÂTI (1709-1860)

Rifat Özdemir tarafından kaleme alınan bu eser (Antakya 2002), Antakya Şer'iyye Sicilleri'nin incelenmesiyle 1709-1860 yılları arasındaki yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemde Antakya esnafı ile ilgili adlî, idarî, malî, beledî ve sosyal konuyu içine alır. Eser bu haliyle özgün bir çalışma olup girişi müteakip altı kısımdan meydana gelir. Birinci kısımda eski dönemlerden itibaren şehirlerde esnaf zümresinin doğuşuna, ikinci kısımda Antakya'daki Ahi, lonca ve gedik teşkilatına, üçüncü kısımda Antakya esnaf teşkilatına, dördüncü kısımda Antakya esnaf yöneticilerinin görevlerine, beşinci kısımda esnaf ve şehir ekonomisine, altıncı kısımda esnafın ekonomik durumuna yer verilir.

Eserin ilk kısmında kısaca esnaf zümresinin şehirlerde ortaya çıkmasına sebep olan âmillere değinilir. İkinci kısımda İslamiyetin yayılmasına paralel toplum hayatında etkili olan sivil kurumlarda önemli gelişmeler yaşandığı üzerinde durulur. Bu bağlamda fütüvvet teşkilatıyla birlikte esnaf gruplarının teşkilatlanması ve Anadolu'da Ahiliğin köy, kasaba ve şehirlere nüfuz etmesi gibi konular ele alınır. Akabinde Ahi Baba'nın esnaflar üzerindeki etkisi ve Antakya şehrinde Ahi Baba olan kişilerin isimleri, görevde kaldıkları süreler ve ücretleri tablo halinde verilir. Bu sayede XIX. yüzyılın ilk yarısında pek çok Osmanlı şehrinde Ahi Baba'nın esnaf üzerinde işlevini yitirmiş olmasına rağmen, Antakya'da hâlâ çok güçlü durumda olduğuna dikkat çekilir. Antakya esnaf teşkilatına ayrılan üçüncü kısımda değişik mesleklere mensup esnaf yöneticilerinin kullandıkları unvanlar, bunların göreve atanmaları ve azilleri tablolar yardımıyla anlatılır. Bu bağlamda Antakya esnaf yöneticilerinin esnafın seçimi, mahkeme kararı, veraset yolu, Padişah'a sunulan arzuhal ve mahalli idareciler gibi yöneticiler tarafından atanabildikleri şer'iyye sicillerinden örneklerle ortaya konulur. Antakya esnaf yöneticilerinin görevlerinden bahseden dördüncü kısımda esnafın devlete karşı olan idarî, adlî, malî, beledî ve sosyal görevlerine yer verilir. Akabinde bu yöneticilerin esnafa karşı sorumlu oldukları idarî, meslekî ve dinî görevleri ele alınır. Antakya'da mevcut olan esnaf gruplarının anlatıldığı beşinci kısımda şehirde tespit edilen meslek türleri, sayıları, çarşılar ve pazarlardan alınan ihtisap resminden bahsedilir ve tamamı ayrı tablolar halinde gösterilerek, uzun dökümü verilir. Altıncı kısımda Antakya esnafının ekonomik durumu üzerinde kısaca durulur. Bu bağlamda tablo yardımıyla Antakya esnafının mali gücü ifade edilir.

Şer'iyye sicilleri çerçevesinde hazırlanan bu eser, XVIII ve XIX. yüzyılda Antakya'da esnaf grupları, esnaf temsilcileri ve bunlar arasındaki ilişkileri belirtmesi bakımından önemlidir.

M. Murat ÖNTUĞ

ARABACI

İstanbul başta olmak üzere diğer şehir ve kasabalardaki esnaf zümresi arasında önceleri yük, sonradan binek hayvanlarının çektiği karoseri ahşaptan bir oda biçiminde yanlardan açık ve arkası kapalı camla çevrelenmiş taşıtlara araba, bu taşıtları sürenlere de arabacı denilir. XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'dan

Osmanlı Döneminde bir arabacı

getirilen ve binek hayvanlarınca çekilen fayton, landon, kupa gibi farklı tür arabalar da genel anlamda araba olarak bilinirdi.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 27-28; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

ARABACI, CANER
(d. 1954)

Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999'un yazarıdır. Konya-Beyşehir-Yeşildağ kasabasında doğdu. İlkokulu aynı kasabada bitirdi. İvriz ve Akşehir İlköğretmen Okullarında okudu. 1976'da Selçuk Eğitim Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra İstanbul'da bir süre gazetecilik yaparak "Bâbıâli" tecrübesi kazandı. 1977 sonunda öğretmen oldu. Değişik ortaokul ve liselerde öğretmenlik yaparken önce lisans (1987), ardından yüksek lisansını (1990) tamamladı. Doktora tez aşamasında iken üniversiteye geçerek Selçuk Üniversitesi Beyşehir Meslek Yüksek Okulu'nda Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanlığı yaptı. Doktorasını 1997'de tamamladı. Müteakiben Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyeliği'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2010'da Doçent oldu. Hâlen aynı Fakültede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Kitapları: Şahin Bey, Konya 1987; Millî Mücadele'de Konya Öğretmenleri, Konya 1991; Yavuz Selim, İstanbul 1992; Osmanlı Son Devri Konya Medreseleri 1900-1924, Konya 1998; Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999, Konya 1999.

KAYNAKÇA:

Caner Arabacı, *Osmanlı Son Devri Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998; aynı yazar, *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999,* Konya 1999; Bünyamin Ayhan, "Arabacı, Caner", *Konya Ansiklopedisi*, I, Konya t.y, s. 298-299.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ARAKIYE

Yün veya tiftikten dövülerek yapılmış ince kumaşa denir. İnce ve hafif bir külah çeşidi de aynı isimle anılır. Arapçada ter manasına gelen "arak"dan gelmiştir. Ter emici anlamındadır. Cübbe, potur, yelek, külah, takke ve seccade gibi eşyalarda yapılırdı. Genellikle beyaz, gri ve açık kahverengi olurdu.

Eskiden dervişler böyle arakıyeden yapılmış başlık, cübbe ve haydarî denilen kolsuz ceketler giyerler ve arakiye başlık üzerine sarık sararlardı. Mevlevilerin uzun külahları da arakıyeden yapılırdı. Arakiyeden mamul seccâdeler genellikle sırma ve ipek işlemeli olurdu.

KAYNAKÇA:

Ahmet Aytaç, ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Türk El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul, 2014; Ahmet Aytaç, "Osmanlı Döneminde Devlet Tarafından Dokuma Ustalarının Taltifine Dair Bazı Arşiv Belgeleri" *Uluslararası Türk Halı ve Düz Dokumaları Sempozyumu-Arış Dergisi,* sy. 8, Ankara 2012, s. 26-37.

Ahmet AYTAÇ

ARASTA

Farşça "ârâsten"den türetilmiş mekân ismi olup "sıraya konulmuş, hazırlanmış, tezyin olunmuş, bezenmiş, donanmış, düzenlenmiş, Ordu Pazarı, Asker Çarşısı, Silah Çarşısı, Sipahi Çarşısı" gibi anlamlara gelir. Türkçe'de çarşı kelimesinin müteradifi olarak kullanılır. Bununla birlikte diğer çarşılardan farklı olarak arastayı meydana getiren ve bir çeşit mal satan dükkânlar, düzenli olarak bir sokağın iki yanında karşılıklı sıra halinde dizilir. Sokağın üstü ya örtülüdür veya dükkânların önü saçaklıdır.

Arastalar, bulunduğu çevreyi şenlendirmek amacıyla yapılan ve mektep, medrese, imaret, darüşşifa, hamam, han, tabhane gibi bölümleri içeren külliyelerin bitişiğinde, genellikle camilerin yakınında inşa edilirdi. Edirne'de Selimiye Camii'nin bitişiğinde Arasta adı verilen çarşı buna açık bir örnektir. Bazı arastalar, külliyenin dış cephesinde, hanla imaret arasında yapılmıştır. Nitekim Karapınar Sultan Selim Külliyesi Arastası, imaretle çifte han arasındaki sokakta yer almıştır. Arastaların bir kısmı, mabedin biraz uzağında bulunurdu. Yeni Camii'nin vakfı olan Mısır Çarşısı, camiden uzakta inşa edilmiştir.

Arastaların örtüsünde yeknesaklık bulunmamaktadır. Bazılarında dükkânların açıldığı sokağın üstü tamamen örtülü, bazılarında ise açıktır. Üstü örtülü arastalar kâgir olup, dükkânların dizildiği sokak tonoz veya ahşap çatıyla kapatılırdı. Bunlarda dükkânların dizildiği sokağın iki ucu birer kapı ile kapatılmaktadır. Bu şekliyle arastalar küçük çapta bir kapalı çarşı durumundaydı. Nitekim Edirne'de Selimiye Camii'nin bitişiğinde külliyenin bir parçası olan Arasta kapalı çarşı özelliği taşımaktadır.

Arastayı oluşturan sokağın üstü açık ise dükkânların ön tarafları saçaklı olurdu. Halihazırda ayakta bulunmayan Sultan Ahmet Camii'nin bitişiğindeki arastadaki dükkânların sadece önleri saçaklı idi. İstanbul'da eskiden Şehzade Camii yanındaki Direklerarası adı verilen ve revaklı dükkânlarla çevrili olan sokak da üstü açık arastalara örnek verilebilir.

Arastalar genelde aynı malı üreten veya satan esnaf dükkânlarından oluşurdu. Edirne'deki arasta, Evliya Çelebi'ye göre, XVII. yüzyılda Haffaflar Çarşısı'ydı. Konya'da şimdiki PTT binasının olduğu yerde, Hacı Hasan Camii'nin yakınında şu anda mevcut olmayan arasta da Haffaflar Çarşısı olarak bilinirdi. Burada ayakkabı dikicileri ile yapılmış ayakkabıyı satan haffaflar oturuyordu. Bu arastada bir de Taceddin Mescidi adı verilen mabet bulunuyor, haffaf esnafı vakit namazlarını burada kılıyordu. Arastalar, haffaflar arastası, kürkçüler arastası, terlikçiler arastası, baharatçılar arastası gibi buradaki dükkânlarda oturan esnafların yaptıkları işe göre ad alıyordu. Bugün ayakta bulunan Osmanlı dönemi külliyelerinin hemen tamamında bir arasta bulunmakta ve çarşı olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, İstanbul 1306, s. 16; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 86-87, Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 67-72, aynı yazar, "Lâle Devri'nde Konya", (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 27; Celal Esad Arseven, "Arasta", *Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1975, s. 95-96; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s. 64-65; Nusret Çam, "Arasta", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 335-336; Semavi Eyice, "Edirne", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 440.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ARDANUÇLU ÂŞIK EFKÂRÎ
(d. 1900-ö. 1980)

Esnaf veya meslek destanları ile ünlü Âşık Efkârî, Artvin ilinin Ardanuç ilçesine bağlı Basa (Yolüstü) köyünde doğdu. Medrese öğrenimi gören Efkarî, harf inkılâbından sonra kendi kendine Latin harflerini öğrendi. Birinci Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak Galiçya, Romanya, Tiflis, Bakü ve Artvin cephelerinde savaşlara katıldı.

Bir hastalık neticesinde yatırıldığı Kasımoğlu Pınarı'nın başında pirlerin elinden bade içer ve Belkiya (Nazmiye) adında bir kıza âşık olur.

Rüyasında gördüğü bu kızla evlenir ve dokuz yıl sonra eşini kaybeder. Bunun üzerine birçok ağıt yakar ve içli bir âşık olur.

Efkârî, sağlığında birçok yeri gezer. Ömrünün sonuna doğru Konya Âşıklar Bayramı'na katılır ve burada atışma dalında birincilik alır. Halk şiirini çok iyi bilen Efkârî, halk şiirinin birçok dalında örnekler verir.

Esnaf destanları, bir meslekle ilgili olabileceği gibi birçok meslekle de ilgili olabilir. Olay ve hikâye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazan başından geçen bir olayı anlatır, bazan da kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur. O mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahî bir tarzda ele alır. Bu destanlarda zamanın mesleklerini, onların ustalarını, olması gereken özelliklerini de bulabiliriz. Bu bağlamda âşığın bu destanının da esnaf teşkilatının kaynağı olan Ahiliğe kaynaklık edebileceği muhakkaktır.

Âşık Efkârî'nin 10 dörtlükten oluşan hecenin 11'li ölçüsüyle söylenmiş bir Esnaf Destanı vardır. Destan, âşığın ağzından esnafları mizahî bir üslûpla tanıtmaktadır.

Efkârî, Bursa'da vefat etti. Özgen Keskin, Hamit Zübeyr Koşay, M. Âdil Özler, Hayrettin Rayman ve Rıfkı Yazıcı'nın Âşık Efkârî üzerine çalışmaları vardır. Birçok antolojide de şiirlerine yer verilmiştir.

KAYNAKÇA:

Özgen Keskin, *Türk Saz Şairliği ve Ardanuçlu Efkârî,* Bursa 1983; Hayrettin Rayman, *Ardanuçlu Âşık Efkârî,* Erzincan 1998; Ali Berat Alptekin-Saim Sakaoğlu, *Türk Saz Şiiri Antolojisi,* Ankara 2006.

Aziz AYVA

ARSAL, ORHAN
(d. 1978)

Ahiliğin kaynaklarından *Kitâb-ı Fütüvvet*'i Yüksek Lisans tezi olarak hazırlayan Orhan Arsal, Yozgat-Şefaatli'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimimi Şefaatli'de tamamladı. 2001 yılında Muğla Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 2010 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde *Kitâb-ı Fütüvvet (Radavi ? Transkripsiyon-İnceleme-İndeks)* adlı yüksek lisans tezini yaptı. Halen orta öretimde öğretmen olarak görev yapmaktadır.

Hayri ERTEN

ARSLAN SULTAN TEKKESİ
(bk. AHİ ARSLAN ZAVİYESİ)

ARSLANOĞLU, İBRAHİM
(d. 1949)

Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme (Ankara 1997)'nin yazarıdır. Denizli'nin Çal ilçesi Hançalar kasabasında doğdu. İlkokulu Hançalar'da, Orta ve Lise öğrenimini Isparta'da yaptı. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun oldu. 1976-1980 yılları arasında Ordu-Perşembe Öğretmen Lisesi ve Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik; 1981-1982 yılları arasında Ordu İmam-Hatip Lisesinde Felsefe öğretmenliği yaptı.

Konya SÜ Eğitim Fakültesi'nde 1983-1989 yılları arasında öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1985'te Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Ahilik ve Eğitimi* adlı tezle yüksek lisans derecesi aldı, 1988 yılında *Türk Toplumunun Sosyal-Kültürel Bütünleşmesi* adlı tezi ile de doktor oldu. 1989 yılında GÜ Gazi Eğitim Fakültesi'ne bağlı Kırşehir Eğitim Yüksekokulu'na Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 1992 yılında Gazi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği görevine başladı. 1996 yılında Doçent, 2002 yılında Profesör oldu. Yazarın Türk eğitim sistemi ve öğretmen okulları ile ilgili eserleri vardır.

Funda TOPRAK

ARTISANS IN THE COURT: OPERATIONS AND PRACTICES OF THE OTTOMAN GUILDS

Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Abdulmennan Mehmet Altıntaş tarafından 2010 yılında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, sosyal ve ekonomik anlamda İslam şehirlerinde önemli bir yere sahip olan loncalar incelenir ve kadı merkezli lonca teşkilatı ile ilgili bilgiler verilir. Mahkeme kayıtlarından yola çıkılarak mahkemenin lonca teşkilatının işleyişinde oynadığı rol, esnafın bu teşkilatın işleyişi üzerinde önemli yetkileri olan mahkemeye karşı bakış açısı, kendi iç örgütlenmesiyle problemlerini çözme yeteneğine sahip olan loncaların hangi durumlarda mahkemeye gittiği gibi sorulara cevap aranır.

Tezde zaman dilimi olarak Osmanlı loncalarının en olgun dönemi olduğu düşünülen XVIII. yüzyıl seçilmiştir. Mekân olarak ise Osmanlı esnafının sayıca en kalabalık olduğu ve iyi şekilde örgütlendiği şehirlerden biri olan İstanbul seçilmiştir. Kaynak olarak ise daha çok İstanbul ve Galata kadılıklarına ait mahkeme kayıtları kullanılmıştır. Tezin ilk bölümünde, öncelikle genel bir literatür değerlendirilmesi yapılır. Ardından İslam dünyasında Osmanlılardan önce var olan ve Osmanlı loncalarının oluşumunda önemli bir rol oynayan "Fütüvvet" ve "Ahilik" kavramları değerlendirilir.

İkinci bölümde lonca içindeki işleyiş ve uygulamalar incelenir. Bu bağlamda esnaf nizamnâmelerinin yanı sıra esnaf uygulamalarını onaylayan ve denetleyen devlet görevlilerinden kadı ve muhtesib ile esnafın kendi içinden seçtiği yöneticilerden kethüda, yiğitbaşı ve esnaf ihtiyarları ele alınır. Böylece esnafın hiyerarşik yapısı ve işleyişi daha iyi anlaşılır.

Üçüncü ve son bölümde esnaf hayatında yaşanan ve mahkemeye taşınan problemlere değinilir. Bu arada

mahkeme kayıtlarına yansıyan şikâyetler, konularına tasnif edilir. Bilahare mahkemede suçlu bulunan esnafa verilen uyarı, para, kürek, zindan, ihraç edilme ve idam cezaları örnek olaylarla ele alınır.

Ayşe DEĞERLİ

ARTISANS OF EMPIRE: CRAFTS AND CRAFTSPEOPLE UNDER THE OTTOMANS

Suraiya Faroqhi, bu çalışmada Osmanlı toplumunda önemli bir yeri olan zanaatkârların 1500'lü yıllardan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içindeki konumlarını incelemektedir. Özellikle ele alınan süre içerisinde esnaf teşkilatı ve kurumları, kuruluşlarından yıkılışlarına kadar örneklerle anlatılmaktadır. Faroqhi, burada Osmanlı toplumunun büyüklüğünü göze alarak belirli mekânlarda bulunan zanaatkârları ele almıştır. Bu yerler İstanbul, Kahire, Bursa, Kudüs, Halep, Şam ve ilerleyen sürelerde Bulgaristan'ın bazı kasabaları ve Tesalya'dır.

Eser kronolojik olarak düzenlenmiş olup; üç kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında yazar, ekonomik yapı içinde loncaların durumunu ve tarihî değerlendirmesini yapmaktadır. Birinci kısımda Osmanlı esnaf lonca teşkilatının kökenleri ve gelişimini, 1670'li yıllara kadar anlatmaktadır. Osmanlı'nın ilk döneminde önemli rol oynayan Ahilik kurumunun esnaf teşkilatı için önemli olduğunu söylemesine rağmen, bunu gösteren bir kaynağın olmamasını vurgulamaktadır. Yazar, ilk dönemdeki kaynak eksikliğinin sıkıntısını dile getirmiş ve asıl olarak lonca teşkilatının XIV. asrın sonlarında ve XV. asrın başlarında kurulmaya başlandığını anlatmaktadır. Faroqhi, esnaf teşkilatı üyelerinin bazılarının ordu ile ilişkilerini irdelemektedir. Özellikle lonca üyelerinin camii, saray yapımında önemli rol oynadıklarını ifade etmektedir. Daha sonra Kahire ve İstanbul şehir hayatında yer alan zanaatkârları incelemektedir. Buna bağlı olarak bu şehirlerde bulunan esnafların diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini ve diğer bağlantılarını ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde 1670 yılından 1850 yılına kadar geçen süre içinde gerçekleşen değişimlere, Osmanlı esnafının tepkisi ve uyumunu incelemektedir. Bu çerçevede XVIII. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşan lonca teşkilatının saray ile olan ilişkisini detaylandırmaktadır. Özellikle esnaf teşkilatında gedik sisteminin uygulanmasını anlatmaktadır. Bu kısmın sonunda ise Mehmed Ali Paşa yönetiminden ve bu bağlamda Mısır'ın ekonomik ve ticarî hayatından ve Mısır yönetimi tarafından açılan fabrikalardan bahsedilmektedir.

Üçüncü Bölümde yazar, 1850 ve 1914 yılları arasındaki süreçte Osmanlı ekonomisinde çözülmeleri irdelemektedir. Özellikle Endüstri devriminden sonra sanayileşmenin el sanatlarına etkisi nedeniyle Osmanlı zanaatkârının alternatif üretim arayışları bu bölümde ele alınmıştır. Yazar eserinde, esnaf teşkilatının ekonomik, siyasî ve sosyal yönlerini geniş olarak anlatmaktadır.

H. Mustafa ERAVCI

ARZUHALCİ

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da Divan-ı hümayun ve taşrada kadılık gibi resmî kurum ve kuruluşlara şikâyetlerini veya taleplerini iletecek olanlara dilekçe yazan kişiye "arzuhalci" denilirdi.

Osmanlı Döneminde bir arzuhalci

İstanbul gibi toplumun çeşitlilik gösterdiği şehirlerdeki arzuhalciler, bu mesleği yapabilmek için ileri düzeyde Osmanlıca, Arapça, Farsça ve kanunları iyi bilmeleri gerekiyordu. İstanbul'da bu meslek erbabı genellikle Saray'dan emekli olmuş kâtiplerdi. Arzuhalciler genelde cami avlusu, han, kahvehane gibi yerlerde seyyar olarak çalışırlardı. Bu mesleğin alanı geniş ve kazancı da oldukça iyi idi.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 27-28; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

ÂŞIK BOYACI
(bk. CANITEZ, HÜSEYİN)

ÂŞIK DERTLİ
(d. 1772-ö. 1845)

Berber Destanı ile ünlü Âşık Dertli, Bolu ilinin Gerede ilçesine bağlı Şahnalar köyünde doğdu. Asıl adı İbrahim'dir. Bolulu Dertli olarak da bilinir. Çocukluk yıllarını koyun gütmekle geçiren Dertli, varlıklı bir çocukluk döneminin ardından babasının ölümü ve mirasın bölünmesi yüzünden yokluğa düştü ve köy ağasının kendisini köyden kovması üzerine İstanbul'a gitti. Bir süre semaî kahvehanelerinde çalıp çığırdı. Ancak burada uzun süre kalamadı ve Konya'ya gitmeye karar verdi. Konya'da beş yıl âşıklar kahvesinde çalıp çığırdı. Mısır'a gitti. Mısır dönüşü tekrar İstanbul'a döndü ve burada semaî kahvelerinde çalıp çığırarak gününü gün etti. Bu arada sazı omuzunda Ankara, Sivas, Amasya ve Çankırı illerini diyar diyar dolaştı. Geredeli Figânî ve Mudurnulu Yağcı Emin gibi güçlü âşıklara ustalık yaptı. İlk şiirlerinde "Lutfî" mahlâsını kullandı, Mısır dönüşünde ise "Dertli" mahlasında karar kıldı.

Âşık Dertli hem hece hem de aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerini bir divanda topladı. Şiirlerinde din ve tasavvuf, beşerî aşk, toplumsal konular, hiciv ve mizah, tabiat ve tabiat güzelliklerini işledi. Özellikle fes ve saz üzerine söylediği şiirleriyle ün kazandı. Taşlamalarıyla softaların ağır eleştirilerine uğradı.

Ankara'da vefat eden Âşık Dertli, ölümünden 105 yıl sonra memleketine götürüldü ve ebedî istirahatgâhına defnedildi. Esnaf ve meslek destanı yazma geleneğinden etkilendi ve yedi dörtlükten oluşan bir Elif-ba Destanı yazdı. 11'li hece ölçüsüyle yazdığı destanı aynı zamanda bir şehir destanı özelliği gösterir. O, Osmanlı coğrafyasındaki şehirleri ve o şehirlerdeki öne çıkan meslekleri ustalarıyla birlikte ele alıp anlatmıştır.

KAYNAKÇA:

Aziz Ayva, "Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı", *Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya Kitabı XIV,* Konya 2013, 168-183; A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1997, 158-160; Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi,* Ankara 2008; Mehmed Fuad Köprülü, Âşık Dertli, İstanbul 1940; Şemsettin Kutlu, Şair Dertli, I-II, İstanbul 1979, s. 118; Haşim Nezihi Okay, *Dertli Divanı,* İstanbul 1954.

Aziz AYVA

ÂŞIK PAŞA
(1272-1332)

Asıl adı Ali olan Âşık Paşa, 1272 yılında Kırşehir yöresindeki Arapkir'de doğdu. Babası Muhlis Paşa, Horasan'dan gelerek Amasya'ya yerleşen Baba İlyas'ın oğludur. Şeyh İlyas da denilen Baba İlyas, devrin önde gelen din âlimlerindendir. Baba İlyas'ın Ömer, Yahya, Mahmud ve Muhlis adında dört oğlu oldu. Âşık Paşa bunlardan Muhlis Paşa'nın oğludur. Muhlis Paşa Mısır'a gitti ve Melik Zahir'in teveccühünü kazandı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanı olan ve adaletsizliğin alabildiğine hüküm sürdüğü, Moğol işgalinin devam ettiği bu devirde Muhlis Paşa iftiralara uğradı. IV. Kılıçarslan'ın 1266 yılında Sultanhanı'nda boğularak öldürülmesine de şahit oldu. Daha sonra Ahiliğin manevî merkezi Kırşehir'e gelen Muhlis Paşa babasının öğrencilerinden Şeyh Osman'ı zaviyesinde ziyaret ederek oğlu Âşık Paşa'yı yetiştirip kızıyla evlendirmesini vasiyet ettikten iki yıl sonra 1274 yılında vefat etti. Âşık Paşa, idarenin zayıfladığı, Moğol zulmünün gitgide arttığı, idarî kargaşa ve çekişmelerin çok olduğu bir zamanda doğdu ve ömrünü bu hadiseler içinde geçirdi. Onun öğrenimi ile ilgilenen Şeyh Osman, Âşık Paşa'nın en iyi şekilde yetişmesini sağladı. Böylece o zahirî ve batınî ilimlerde yetişti. Âşık Paşa'nın çocukluğu o devirde önemli bir kültür merkezi olan Kırşehir'de geçti. Ayrıca o Arapça ve Farsça yanında Ermenice ile İbraniceyi de öğrendi. Kendi verdiği bilgilere göre Hızır da ona hocalık etti. Böylece ledünnî ilmi de elde etti. Bu münasebetle oğlu Elvan Çelebi onun için; velilerdeki zevkler fena makamına ulaşma ile gafletten uzak olarak her an Hakk'ı hatırlama ve uyanıklık hâli yanında kendinden geçme durumunu Âşık Paşa'nın bizzat yaşadığını söyler. Ayrıca Âşık Paşa'nın iç ve dış güzelliğe sahip bulunduğunu; güler yüzlü, iyi ahlâklı ve iyiliklerde herkesten önde geldiğini bildirir. Devrinin başlıca bilginlerinden olması sebebiyle bütün müşkilleri çözmektedir.

Kaynaklara bakılınca Âşık Paşa ile ilgili olarak pek fazla bilginin bulunmadığını görürüz. Latifî (ö. 1582) onun yalnız Sultan Orhan devrinde yaşadığını belirtir. Ayrıca onu ârif, veli ve tarikat yolunda önde gelen bir âlim olarak gösterir. Aslen Horasan'dan geldiğini, Hacı Bektaş ile çağdaş olup görüştüklerini de zikreder. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi de Latifî'yi doğrulamaktadır. O, Baba İlyas-ı Horasanî'nin Amasya'ya geldiğini, Amasî nisbesiyle anıldığını, oğlu Muhlis Paşa'nın Kırşehir'de yerleştiğini, Âşık Paşa'nın burada doğduğunu ve bunların Hanefî mezhebinde olduklarını zikreder. Ayrıca Âşık

Paşa'nın 733 (1332) yılında 63 yaşında vefat ettiğini, Maarif-nâme adında Türkçe manzum bir eserinin bulunduğunu ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi olduğunu ve bu yolun Nakşilik'in Yesevî'ye dayanan bir kolunu teşkil ettiğini, Mecdi'ye dayanarak verir. Âşık Paşa, Latifî'nin zikrettiği şekilde yalnız Sultan Orhan devrinde yaşamaz, 1272 yılında doğduğuna göre çocukluğu III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284), gençlik yılları II. Mesud (1284-1296, 1302-1310) ve III. Alâeddin Keykubad (1298-1302) zamanlarında geçmiştir. Olgunluk devrini Osman Bey (ö. 1326) zamanında yaşayan Âşık Paşa ömrünün son yedi senesini ise Orhan Bey devrinde geçirmiş ve 3 Kasım 1332 (13 Safer 733) tarihinde vefat etmiştir. Türbesi Kırşehir'dedir. Bu durumda o, üç Selçuklu ve iki Osmanlı hükümdarı olmak üzere beş sultanın saltanat zamanlarında ömür sürmüştür. Bu ömür içinde tahsiline Kırşehir'de devam etti. Süleyman-ı Türkmanî'den tasavvuf dersleri aldığı gibi Kayınpederi Şeyh Osman'ın derslerinde yetişti. Devrinin siyasî şahsiyetleri yanında âlim ve şeyhleri ile temas kurdu; Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğrenim halkasında bulundu ve onun halifesi oldu. Osman Gazi'nin istiklalini ilanı sırasındaki törenlere katıldı. Kırşehir'in Osmanlı topraklarına geçmesinde büyük rol oynadı. Burada açtığı zaviyede ilim öğretti. Kırşehir beyi tayin edildi. Ayrıca Mısır'a elçi gittiği ve Anadolu valisi Timurtaş Paşa'nın veziri olduğu rivayetleri de vardır. Bu, yabana atılmaması gereken bir görüştür. Çünkü Âşık Paşa, Peygamber'in miracını anlattığı bölümde Kudüs şehrini, özellikle Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahrâ gibi yerleri görerek dile getirmiştir. Bu yönü ile onun, ele aldığı mekânı en iyi şekilde tasvir edip canlandırdığı bir gerçektir. Buradan şairimizin Mısır'a giderken Kudüs'den geçtiği de anlaşılmaktadır.

Bazı Garib-nâme nüshalarında Emlehü'ş-şuarâ, Şeyhü'l-ârifîn ve Kutbu's-sâlikîn şeklinde zikr edilen Âşık Paşa'nın en önemli vasfı devrinin bir ideoloğu olmasıdır. Bu yönü ile ele alındığı takdirde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında kendine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. O, yeni Türk devletinin kuruluşunda temel meseleleri öne süren ve fikirler getiren bir bilgindir. Bu açıdan bakıldığı takdirde Âşık Paşa işe Türkçeden başlar. Türkçe için fikirler getirir. Bir devlet için dilin önemini belirtir. O bu noktadan işe başlamakla bir bakıma geçmişin hatalı yolunu da kapatmış olur. İdare meselesinde hükümdarın başta asalet, bilgi, vücut sağlığı, cesaret, cömertlik ve vefa duygusu gibi özelliklere sahip olması gerektiğini söyler. Askerin ne şekilde yetiştirilmesi gerektiğini, ordunun teşkilini, onlara gerekli harp aletleri ile silahlarını zikreder. Ayrıca halka yol gösterir. Gerçek insanın nasıl olması gerektiğini anlatır. Zaten ömrü, açtığı zaviyesinden de anlaşılacağı üzere, hep öğrenci yetiştirmekle geçmiştir. Diğer yönden insanları başlıca üç bölükte verir ve her bir bölüğü üstün, orta ve aşağı olmak üzere ele alır. Ona göre dokuz çeşit insan vardır.

Âşık Paşa, iyi bir tahsil görmesinin yanında çok geniş düşünmesi ile de dikkat çeker. Eserinde Türk kültürünün bütün devirlerine gider gelir. İfade ve bilgi olarak Orhun Âbideleri'ne, *Kutadgu Bilig*'e, Dede Korkut'a, Mesnevi'ye ve Yunus'a giderken, bazı sözleri ile Süleyman Çelebi'yi yönlendirir ve Mevlid'in temelini oluşturur. Âşık Paşa'nın tesiri yalnız Süleyman Çelebi'de görülmez. O edebiyatımızda Yusuf ile Zeliha, Leylâ ile Mecnun gibi aşk hikâyelerinin de ilk yazarlarındandır. Ayrıca miracnâme ve mevlid gibi türlerin yazılmasında da öncülük eder. Yine gül ve bülbül konusu da Türk edebiyatında çok işlenmiştir. Âşık Paşa, çağdaşı Gülşehrî'ye paralel olarak gül ve bülbülün hâllerini eserinde aşk içinde vermiştir. Hızır'ın hayatını anlatmakla ayrıca menkıbe türü içinde yine ilk sırada yer alır.

Bunlardan başka olarak Âşık Paşa'nın her hadiseye ibret gözü ile bakması ve insanı olayların arkasını görmeye davet etmesi insanı hikmet tarafına çeker. Bu bakımdan Âşık Paşa hikemî edebiyatın da başında yer alır. Onda akıl, gözlem, düşünme ve hayatı bu açıdan görme esastır. Böylece edebiyatımızda Ahmedî'de (ö. 1413) yer alan hikmet konusu, daha sonra XVII. yüzyılda Nabi (ö. 1712) ile ortaya çıkıp bir ekol şeklinde Rami Mehmed Paşa (1654-1704) ve Koca Ragıp Paşa (ö. 8 Nisan 1763) ile devam ettirilir. O böylece hikemî edebiyatın başında olan ve bunun da çığırını çeken ilk şairdir.

Hayatı boyunca Âşık Paşa'nın devletin fikir babası olduğunu ve kuruluş zamanını yönlendirdiğini belirtmek gerekir. O, Garib-nâme'sinin birinci bölümünde birlik üzerinde durur ve tam on hikâye anlatır. İşte o zaman Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve tarih sahnesine çıktığı zamandır. Mehmet Kaplan da bu mesele üzerinde durarak "Âşık Paşa eserinin birinci bölümünde insanların başarı, saadet ve hakikate birlik sayesinde ulaşabileceklerini ortaya koymuştur. Âşık Paşa'nın vahdet fikrine vermiş olduğu bu mana, âdetâ Osmanlı Türklerinin kurmuş oldukları "cihan devletinin ideolojik ve metafizik temelini hazırlar" dedikten sonra Âşık Paşa fikirlerini ortaya koyarken halkı ikna edici deliller ve örnekler verir; "adeta o devrin ideoloğudur" demekten ken-

dini alamaz. Gerçekten Türk milletinin XIV. yüzyıla girerken Anadolu'da darmadağınık bir durumu vardır. Bunu XIII. yüzyılda hayatında yaşayarak gören Mevlâna, parçalanmanın zararlarını Mesnevi'sinde dile getirmiş, hatta eserinin ilk beytinde bu fikre yer vermiştir. XIV. yüzyıl şairi olan Âşık Paşa da, bunun paralelinde birlik ve faydaları üzerinde durmuştur.

İkinci olarak ortaya sürdüğü fikir devlet dilinin Türkçe olmasını istemesidir. Âşık Paşa Türkçe üzerinde de durmuş, eserini Türkçe yazdığını ve Türkçeye önem verilmesi gerektiğini de anlatarak her hususta Türkçe'nin Arapça ve Farsça'dan geri kalan bir dil olmadığını hemen her fikri eserinde anlattığını söylemiştir.

Üçüncü olarak madencilik, özellikle altın gümüş para basma üzerinde de durmuştur. Bir devlet için hükümdar adının paralarda yer alması da çok mühimdir. İşte Âşık Paşa bu hususu maden çıkarmaktan, altın ve gümüş elde etmekten daha da ileri götürerek padişah tuğrasını yiyen altının varlığından bahsetmiş ve paranın değeri üzerinde durmuştur.

Âşık Paşa'nın devleti ilgilendiren üzerinde durduğu önemli konulardan biri de ordu fikridir. Âşık Paşa'ya göre devletin ordusu alplerden meydana gelmeli ve seçme olmalıdır. Bunun için cesur ve yüreği sağlam, düşmana korku salan ordunun belkemiği olan ve kendisine güvenilen alplerden bahseder. Bunun ilk şartının cesaret olduğunu söyler. Alp denen evvela cesur olur. Bu birinci şarttır. İkinci olarak alperenin çok kuvvetli olması gerekir. Üçüncü şart gayrettir. Bunlar vücut ve ruh özellikleridir. Bundan sonra donanım ve silah gelir. Bunların başında at vardır. Sonra zırh vardır. Ok ve yay da bir başka şarttır. Alperenin kılıcı da olmalıdır. Süngüsüz alperen olmaz, süngü de şarttır. Bütün bunlardan sonra kendisi gibi bir arkadaş da lazımdır. İşte böyle alperen yiğitlerden meydana gelen bir seçme orduya devlet sahip olmalıdır.

Âşık Paşa eserinde devlet için gerekli hususlar üzerinde durur. İlim bunların başındadır. Adalet bir başka şarttır. Böylece hükümdarın özelliklerine kadar gider. Bunlar bir devlet için önde gelen hususlardır. Aslında Âşık Paşa Garib-nâme adlı eserinde en azından beş yüz elli konu üzerinde durmakta ve Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi devrin ideoloğu olarak öne çıkmaktadır. Bu konuları işleyen başka bir âlim o zaman içinde yoktur. İşte Âşık Paşa eseri ile bu bakımdan devlet idaresinde yer almıştır. Ayrıca onun Türk edebiyatının şekillenip temellendirilmesinde de önemli rolü vardır. Başta Mevlid'e tesir eder. Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necât adını verdiği Mevlid adlı eserine pek çok beyti Âşık Paşa'dan almıştır. O Türk milletini asırlar ötesinden aydınlatmaya devam eden bir şair ve fikir adamıdır.

Eserinin pek çok yerinde *Kutadgu Bilig* tesiri altında kalan Âşık Paşa da Garib-nâme adlı eserini bir ömür boyu yazmıştır. Bu eserin yazımında kâinatın, âlemin büyük bir yeri vardır. O bütün kâinâtı gözlemlemiş, hâdiseleri görmüş, ders çıkarmış; çıkardığı dersi yazıya dökmüş, talebesine okutmuş ve gelip evde kıssa kıssa, destan destan yazılmış; destanlardan bölümler meydana getirerek eserini ortaya koymuştur. Bu yönden bakınca Âşık Paşa'da hikmet vardır. Ona göre hikmet manadır, derstir. Bu itibarla Âşık Paşa Türk edebiyatında hikemî edebiyatın ilk halkası durumundadır. Eğer böyle, bir ömür boyu gözlem olmasa idi Garib-nâme yazılamazdı. Şu hade bazı eserler *Kutadgu Bilig* gibi iki ömür, kimi eserler de Garib-nâme gibi bir ömür boyu yazılabilmektedir.

Eserleri: *Garib-nâme*, yay. Kemal Yavuz, I/1, I/2, II/1, II/2, Türk Dil Kurumu Yayınları İstanbul 2000; Risaleleri ve diğer eserleri: *Fakr-nâme*; *Vasf-ı Hâl*; *Hikâye*; *Kimya Risâlesi*; *Dâsitân-ı Mâzî ve Müstakbel ü Hâl*; *Dâsitân-ı Su'âl-i Acîb ü Garîb*; *Dâsitân-ı Hammâl*; *Dâsitân-ı Seyyid ve Şeyh ü Müftî*; *Risâle fi Beylani's-Sema*; *Risâle-i Âşık Paşa*; *Şiirler.*

KAYNAKÇA:

Kemal Yavuz, *Âşık Paşa, Garib-nâme,* İstanbul 2000, I/1, s. XXX, II/1, İstanbul 2000, s. 73-109, II/2, İstanbul 2000, s. 495; M. Tulum, "Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münasebetiyle III", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 106, Şubat 1997, s. 3 vd.; Latifî, *Tezkire-i Latifi*, İstanbul 1334, s. 44-45; Müstakîm-zade Süleyman Sadeddin Efendi; *Mecelletü'n-Nisâb*, Tıpkıbasım, Ankara 2000, v.177b/ 19-23, 308a/ 16-21, 458a; Kemal Yavuz, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, s. 9-57; aynı yazar; "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde, Âşık Paşa'nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Garib-nâme'sinde O Devir Dili ile İlgili Bazı Dikkatler", *Uluslar Arası "Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi" Toplantısı*, 3-4 Aralık 1999, Türk Dil Kurumu – Fransız Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 1999; aynı yazar, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Yılları Şairlerinden Olan Âşık Paşa'da Ordu Fikri ve Alp Tipi", *Osmanlı 9,* Ankara 1999, s. 554-566; Kemal Yavuz; "Osmanlı Devletinde İlk Manzum Eserler ve Mevlid", *Osmanlı Dünyasında Şiir, Uluslararası Sempozyumu*, 19-22 Kasım 1999, İstanbul 1999; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,* İstanbul 1976, s. 177-189; Enver Behnan Şapolya, *Kırşehir Büyükleri*, Ankara 1967, s. 14-15.

Kemal YAVUZ

ÂŞIK PAŞA TÜRBESİ

Garibnâme adlı eserinde Ahilikle ilgili bilgiler veren büyük Türk mutasavvıf-şairlerden Âşık Paşa'nın türbesi, Kırşehir'de kendi adıyla anılan mahallede, bir tepenin yamacındaki büyük bir mezarlık içinde inşa

edilmiştir. Türbenin yan cephesindeki kitâbesinden, 13 Safer 733'te (3 Kasım 1332) vefat eden Âşık Paşa için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Âşık Paşa'nın yaşadığı tarihlerde Kırşehir Anadolu'nun kültür, iktisat ve medeniyet merkezlerindendi. Dolayısıyla dönemin en güzel mimarlık eserleriyle donatılmıştı. Âşık Paşa Türbesi de bu eserlerden biri olup, aynı zamanda halkın kutsal saydığı ziyaret makamlarından biridir. O tarihlerde Kırşehir, Eretnaoğulları arazisi içinde bulunduğundan türbenin de Ertenalıların veziri ve Âşık Paşa'nın yeğeni Alâeddin Ali Şah tarafından yaptırılmış olabileceği bir ihtimal olarak ileri sürülür. Vaktiyle Kırşehir'deki Türk eserleri üzerinde incelemelerde bulunan Ali Saim Ülgen ise türbe kubbesinin şekil olarak Kırgız çadırını andırması sebebiyle bu eserin mimarının Horasan erenleriyle Anadolu'ya gelmiş Orta Asyalı bir Türk olabileceğini belirtmiştir. Bazı vakıf kayıtlarından türbenin yakınında vaktiyle Âşık Paşa adına kurulan bir zaviyenin var olduğu anlaşılmakta ise de, bu hususu destekleyecek bir kanıt mevcut değildir. Âşık Paşa Türbesi tamamen mermerden yapılmış olup, yüksek kasnaklı kubbe ile örtülü türbe mekânı, asimetrik uzun cephesi, Kırgız çadırlarını andıran kubbesi, yana alınmış dar ve uzun portali ile Selçuklu mezar mimarisinden tamamen farklı bir uygulamanın örneği olarak değişik bir üslûbun izlerini taşımaktadır.

Yapının üzerini örten dıştan sekizgen kasnaklı kubbeyi, ortasından keskin bir silme çevirmektedir. Bu silme cephenin tam ortasında pencere ile saçak arasında dikdörtgen bir çerçeve meydana getirmekte ve bunun içinde de bir kitâbe yer almaktadır. Kitâbe, taç kapı üzerinde değil, cephede kubbe kasnağı üzerine yerleştirilmiş bir levha üzerindedir. Dolayısıyla Âşık Paşa Türbesi'nde giriş portalinde olduğu gibi kitâbenin yerleştirilişinde de türbe mimarîmiz bakımından alışılagelmişin dışında bir uygulama ile karşılaşılmaktadır.Portalin yanındaki düz cephenin ortasında, alçakta sivri kemer alınlıklı tek bir pencere açılmıştır. Yapının doğu cephesinde birinin üzeri bezemeli çerçeveli iki pencere, güney cephesinde ise bir pencere bulunmaktadır. Kuzey cephesinde pencere yoktur. Türbenin en tezyinatlı bölümü giriş portalidir. Bu portalin üzerinde, biri ortaya, diğer ikisi yanlara gelmek üzere zincire benzer bir bezeme öğesi olan zencerek motifi ile süslü bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün çevrelediği üç mermer parçasından bir kapı tacı oluşturulmuştur. Bordür motifini oluşturan iki geçmeden ikisi de ikişer kaytandan meydana gelmektedir. Geçmelerden biri yer yer karmaşıklaşan düğümlerden, diğeri ise peşpeşe

Âşık Paşa Türbesi

sıralanmış dairelerden oluşmuştur. Taç kapının üst kısmındaki bu motifli bölümün içinde sivri kemerli bir nişin oluşturduğu çeyrek küre şekilli kavsara yer almaktadır. İçi istiridye kabuğu benzeri dilimlerle süslü bu tâc boşluğu, 15. yüzyıl Osmanlı mimarîsinde hücre yaşmaklarının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Kavsaranın alt kısmında basık kemerli kapı bulunmaktadır. Kapının kemeri yekpare taştan bir tür kavisli taş lentodur. Bu kapıdan içeri girildiğinde kübik salonunun yanında, bir giriş bölümü ile karşılaşılmaktadır. Sivri tonozlu, koridor niteliğindeki bu giriş bölümüne sahip olması sebebiyle,

Âşık Paşa Türbesi, Anadolu'da şimdilik tarihi kesin bilinen ilk giriş bölümlü bağımsız bir örnek olarak kabul edilmektedir. Bu dar koridorun yan tarafında sağdaki iki basamaklı bir kapıdan, içinde sandukanın yer aldığı üzeri kubbeli asıl türbe bölümüne geçilmektedir. Kapının her iki yanında renkli somaki mermerden iki sütun, kapı sövesinin üzerinde ise mermere oyulmuş bir kitâbe bulunmaktadır. Âşık Paşa'nın sandukası burada tam ortada değil, giriş duvarının yanındadır. Türbenin altında bir mezar odası olduğu düşünülmektedir.

Plân bakımından Âşık Paşa Türbesi, her bir kenarı 5.35 m ölçüsünde olan bir kare şeklindedir. Türbe mekânının dört köşesine yerleştirilen dört sütun üstüne atılan dört kemer ve bunların arasındaki pandantiflerle sekizgen kasnaklı kubbeye geçiş sağlanmıştır. Kubbe ve kubbe kasnağında pencere yoktur. Mermerden ve sekiz köşeli olarak yapılan bu sağır kubbenin inşasında çok eski bir Asya geleneğine uyularak bindirme tekniği uygulanmıştır. Yani bu kubbe, tuğla kubbeler gibi inşa olunmayıp, taşların üst üste bindirilmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Âşık Paşa Türbesi, kendisi ve çevresi vaktiyle uzun

süre bakımsız kalmış ve etrafındaki hazire geniş ölçüde tahribe uğramıştır. 1935'te bir onarım görmüş olan türbenin, 1950'li ve 1960'lı yıllarda ise onarımının ve çevresinin düzenlenmesinin düşünüldüğüne dair Kırşehir gazetelerinde bazı bilgiler vardır. Âşık Paşa Türbesi, hem Orta Asya Türk geleneklerini sürdüren bir sanat anlayışının hem de özellikle Anadolu Türk-İslâm mimarlığının izlerini taşıması bakımından ilgi çekici bir örnektir. Âşık Paşa Türbesi'ni ilgi çekici kılan bir diğer özellik ise Anadolu Türk mimarîsinde mezar anıtlarımız arasında şekil açısından başka bir benzerinin olmaması ve tek örnek olarak günümüze ve geleceğe kalmasıdır.

KAYNAKÇA: :

Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Mimarîsinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia),* XI (Ankara 1969), s. 57, 77- 79.; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938, s. 52-53; aynı yazar, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri (Babailer, Ahiler, Bektaşiler),* İstanbul 1948, s. 29-30; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı,* II, İstanbul 1973, s. 134, 199; Fuad Köprülü, "Âşık Paşa", *İA*, I, İstanbul 1940, s. 703.; Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *VD*, II, Ankara 1942, s. 43; Semavi Eyice, "Âşık Paşa Türbesi", *DİA,* IV, s. 5; A. Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *VD*, S. 2, Ankara 1942, s. 259 -260; M. Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1986, s. 260.; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarîsinde Taçkapılar*, İzmir 1982, s. 36, 87; E. Diez (Ekrem Hakkı Ayverdi), "Kubbe", *IA*, VI, s. 936; "Âşık Paşa Türbesi Tamir Edilecek", *Kırşehir Haftalık Resmî İl Gazetesi*, S. 1022, 14 Haziran 1950, s. 1; "Âşık Paşa Civarı Ağaçlandırılacak", *Kırşehir Gazetesi*, S. 478, 8 Şubat 1964, s. 1; Günay Kut, "Aşık Paşa", *DİA*, I, s. 2; Kemal Yavuz, "Âşık Paşa", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan)*, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* S. 13, Bahar 2003, s. 30, 32; Oktay Aslanapa, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Sanatı", *Genel Türk Tarihi,* IV, Ankara 2002, s. 566-591; Aygün Ülgen, "Kırşehir Kümbet ve Türbeleri", İlgi, İstanbul Yaz (Haziran) 2004, s. 3-9.

Aygün ÜLGEN

ÂŞIK RÛZÎ

Esnaf Destanı haricinde şiiri bulunmayan Rûzî'nin doğum tarihi ve asıl adı bilinmemektedir. Cahit Öztelli, İstanbul'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olabileceğini ve "Mehemmed Rûzî" mührüne dayanarak adının "Muhammed", "Mehmet" veya "Mahmut" olması gerektiği görüşündedir.

Destanın son dörtlüğünde Rûzîyâ mahlâsıyla tapşırdığı için kaynaklarda adı Âşık Rûzî olarak da geçmektedir. Türk saz şiiri geleneği içerisinde aynı mahlâsı kullanan birden çok Rûzî'nin olduğu da bilinmektedir. Öztelli, onun benzerlerine göre iyi bir tahsil gördüğünü söylemektedir.

KAYNAKÇA:

A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları" *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Konya 1997, s. 158-160; Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi,* Ankara 2008; Cahit Öztelli, "Âşık Edebiyatı: Âşık Rûzî'nin Esnaf Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları,* 11 (230), Eylül 1968, 5058-5059".

Aziz AYVA

ÂŞIK SAİD

Ahiliğin manevî merkezi Kırşehir'de yetişen ünlü halk ozanıdır. Kırşehir'in Toklumen köyünde doğdu. Köyün asıl sakinlerinin Toklukemen (Toklugüman) aşiretine mensup olması, Said'in bu aşiretten olduğuna gösterir. "İsmim Said mahlasımdır İlhâmî" mısraında isminin Said, mahlasınının İlhâmî olduğunu belirtir. Yörede "Değirmencioğulları" diye bilinen köklü bir aileye mensup olan Âşık Said, ilk okuma yazmayı köy imamından öğrendi. 17 yaşına kadar doğduğu köyde çiftçilik, binicilik ve avcılık ile uğraştı. 18 yaşında iken medrese tahsili için Kayseri'ye gitti ve iki buçuk yıl medrese öğrenimi gördü. Askerlik hizmetini uzun süre Yemen ve Balkanlarda yaptı. Geçimini çiftçilik ve Kızılırmak üzerinde kayıkçılık yaparak sağladı.

Çarşı ve pazardan, ekonomik sıkıntılardan, bozulan örf, âdet ve geleneklerden söz eden destanları bulunan Âşık Said, küçük yaşta aynı yöreden Âşık Musa (d. 1750-ö. 1833 veya 1843)'yı taklit ederek kendi kendine saz çalmayı öğrendi. Güzel ve yanık sesiyle türkü ve bozlakları içinden geldiği gibi okumaya ve dinleyenleri kendisine hayran bırakmaya başladı. Onun düşünce ve konuları işleyişinde Âşık Musa, Dadaloğlu ve Karacaoğlan'nın tesiri açıkça görülür. Sade, açık, anlaşılır, rahat bir söyleyişe sahip olan Said'in koşma, türkü, bozlak ve destanlarında arkaik ve dinî unsurlar taşıyan kelime ve tamlamalara rastlanır. Türkü ve koşmalarında durak kaygısı gütmeden 6+5 ve 4+4+3= 11'li hece ölçüsünü kullanır. Kafiye hususunda başarılı olduğu söylenemez. O, destan, türkü ve koşma türlerindeki kafiye düzeninde geleneğe uymaya çalışır. Bu gelenek çerçevesinde türkülerini sazla terennüm eder. Kırk beş yaşına geldiğinde ise saz çalmayı bırakır.

Koşma, türkü ve destanlarında aşk, gurbet, hasret, vatan gibi çeşitli konulara yer verir. Lirik deyişleri oldukça içli ve duygu yüklüdür. Günümüze ve geleceğe bıraktığı değerli eserlerinde mevsimlerden, bahardan, bağ ve bahçelerden, çiçeklerden, dağlardan, göllerden, kuşlardan, turnaların göçünden, boz bulanık akan, gelinleri ve çocukları acımasızca yutan Kızılırmak'tan, doğruluktan, sevgiden, güzellerden, din büyüklerinden, dünyanın geçiciliğinden, çar-

şı ve pazardan, ekonomik sıkıntılardan, bozulan örf, âdet ve geleneklerden, askerlerden, kıtlıktan, gurbetten, sıladan, özlemden, haksızlıklardan, kötülüklerden, hastalıktan, ölümden, siyasî, sosyal, kültürel hareketlerden, ibret alınacak hikâyelerden bahseder.

Âşık Said, Osmanlı Devleti'nin buhranlı yıllarını dile getirdiği "Destan-ı İlhâmî" başlıklı üç destanda Abdülaziz, V. Murad dönemi ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktığı günlerde içerde ve dışarda yaşananları realist bir şekilde anlatır. Bu destanlarda 1874 yılında yaşanan kıtlıktan, kıtlık münasebetiyle Abdülaziz'in halka yaptığı yardımlardan, Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murad'ın tahta çıkmasından, kısa bir süre sonra V. Murad'ın da tahtan indirilip yerine kardeşi Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkartılmasından, Karadağ, Sırp ve Hırvat isyanlarından, isyanların bastırılmasından, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan, devlet otoritesinin zayıflamasından dolayı halkın fitne içinde olduğundan hukukun işlemediğinden iyi eğitim verilmediğinden dinden uzaklaşıldığından, din ehline, devlet adamlarına itibar edilmediğinden itibarın kürke, şalvara, çalgıcıya, saza, altına ve gümüşe olduğundan fakir fukaranın gözetilmediğinden ve ezildiğinden halkın bu olup bitenlerden hoşnut olmadığından şikâyet eder.

Ömrünün sonuna doğru zayıf, sarı ve çökmüş bir görünüme giren Âşık Said, 31 Ocak 1911 tarihinde doğduğu köyde vefat etti. Mezar yeri bilinmeyen Said'in Toklumen kasabasında kendi adına dikilmiş bir anıtı vardır.

KAYNAKÇA:

H. Vahit Bulut, "Toklumenli Âşık Sait İlhami (Kırşehir Toklumen Köyü 1835-1910)", *Kırşehir Halk Ozanları*, Ankara 1983, s. 48; Muzaffer Ergün, *Toklumenli Âşık Sait,* Kırşehir 1938, s. 5; Eşref Ertekin, "Kırşehirli Bir Şair", Çorumlu Dergisi, S. 8, ikinci Teşrin 1938 (15 Kasım 1938), s. 271-280; Cahit Obruk, "Âşık Said", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri (27-29 Ekim 1975, Konya)*, Ankara 1976, s. 338-339; Cahit Obruk, *Kırşehirli Âşık Said*, Ankara 1983, 259 s; Refik Ahmet Sevengil, "Karamanlı Gufrânî-Kırşehirli İlhâmî", Çağımızın Halk Şairleri, (Radyo Konuşmaları), İstanbul 1967, s. 143; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi,* Kırşehir 1938, s. 226; Cevat Hakkı Tarım, "Kırşehirli Şair İlhami Hakkında", Çorumlu Dergisi, sayı: 9-10, 15 Birinci ve İkinci Kanun (15 Aralık ve Ocak) 1939, s. 314.; Cevat Hakkı Tarım, "Âşık Sait'ten: Gelin", *Türkiye Radyosunda Kırşehir Gecesi,* Kırşehir 1942, s. 9; İlhan Şahin, *Nomads and Nomadism: New Approaches in Kırgyz and Ottoman Nomadic Studies*, Tokyo 2013, s. 88-89; S. Nazan Kırımhan, "XIX. Yüzyılda Yaşamış Kırşehirli Âşıklar ve Âşık Said", (GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara 1995.

Erol ÜLGEN

ÂŞIK TAHİRÎ
(d. 1812-ö. 1884)

Esnaf Destanı bulunan ve asıl adı Mehmed olan Tahirî, Niğde'nin Bor kazasına bağlı Altunhisar kasabasında doğdu. Babası Ağazâde Hacı Ali Ağa ve annesi Raziye'dir. İlköğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra Bor ve Kayseri'ye giderek medrese tahsili gördü. Konyalı Tahirî ile karıştırıldığından Niğdeli Tahirî olarak adlandırıldı.

Tahirî, köyünde tarım işleriyle uğraştı. Zaman zaman imamlık ve vaizlik yaptı. Âşar kâtipliği gibi geçici görevlerde de bulundu.

Şiirlerinde Tahirî mahlasıyla ün kazanan Tahirî, saz çalamayan bir kalem şairidir. O, bazan divan, bazan da halk şiiri tarzında şiirler yazmıştır. Köy odalarında sohbetler yapmış, koşmalar destanlar söylemiş ve gördüğü güzellere vurularak onlara güzellemeler söylemiştir. Tahirî en çok koşma tarzında şiirler söylemiş, ancak zaman zaman nefes, muamma ve destan tarzında da şiirler yazmıştır. Hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde aşk, tasavvuf, din, ölüm, ayrılık ve yoksulluk konularını işlemiştir. Dili kendi döneminin özelliklerini taşımakla birlikte medrese tahsili gördüğü için şiirlerinde az da olsa Arapça ve Farsça kelimelere rastlanmaktadır. Şiirlerinde Niğde ve çevresinin dil ve ağız özellikleri de sıklıkla görülür.

Âşık Tahirî'nin 23 sayfadan ibaret bir divanı ile bir cönkte 46 şiiri yer alır. Bu iki eser bugün Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Âşık Tahirî'nin 14 dörtlükten oluşan hecenin 11'li ölçüsüyle söylenmiş bir "Esnaf Destanı" vardır. Dönemindeki zanaatları / meslekleri bir bir sıraladığı destanında mizahi bir üslup dikkati çeker:

Manav oldum ben de geçtim dükkâna,
Gelmez oldu fındık ile kestane,
Bekri oldum oldu yerim meyhane,
Geldiler kolbastı bade içerken.
Tellâl oldum hayli maaş eyledim,
Kehle Pazarı'nda savaş eyledim,
Berber oldum bir kel tıraş eyledim,
Başı koktu sakalını tararken.

KAYNAKÇA:

Dudu Angı – H. Angı, Ölümünün 124. Yıl Dönümünde Altunhisarlı Âşık Tahirî, Ankara 2007; Mehmet Zeki Oral, *Niğdeli Şair ve Âşıklardan Orta Köylü Âşık Tahirî,* Ankara 1955; Nail Tan-Hayrettin İvgin, Âşık Tahirî Bibliyografyası Hayatı-Âşıklığı-Sanatı, Ankara 1983; A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47.

Aziz AYVA

ÂŞÛRÂ
(bk. AŞURE)

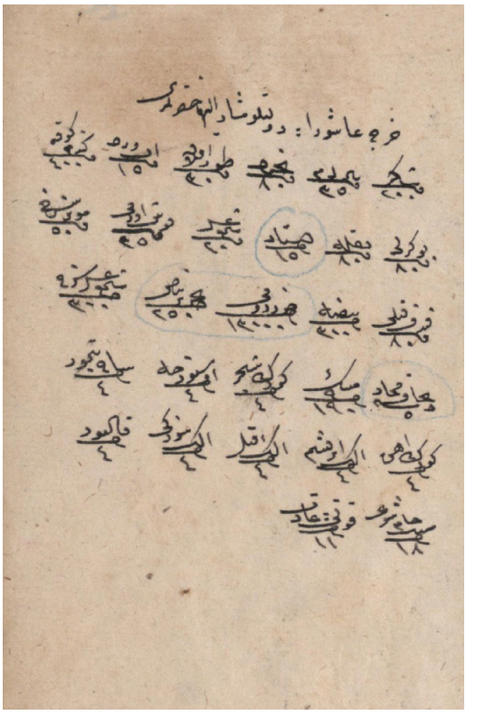
AŞURE

Ahilerin de kutsal saydığı, halk arasında “aşure” olarak bilinen bu kelime, Arapça “on” anlamına gelen “aşere”den gelmekte olup aslında “âşûrâ” şeklinde sesli harfleri uzun olarak telaffuz edilmektedir.

Aşure yapma geleneği için birçok rivayet bulunur. Arabî ayların ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu gününe rastlayan bu gün ile ilgili rivayetlerden ikisi en yaygın olanıdır. Konu ile ilgili olarak Kamus-ı Türkî’de kelime âşûrâ yahut aşûrâ adı altında “Muharremin onuncu günü ki kable’l-İslâm dahi resmî bir gün idi. Yevm-i mezkûrda pişirilip dağılması mu‘tâd olan ma‘rûf bir tatlı ki döğülmüş buğdayla meyve ve hubûbâtın ekserinden birer mikdâr karıştırılmağla yapılır” ifadeleriyle verilir. A Turkish and English Lexicon’da âşurâ adı altında verilen bilgide ise sadece “Muharrem ayının onuncu günü ve o günün Nûh’un gemisinden çıkış günü olduğunu kutlama amacıyla yapılan tatlının adı olduğu” şeklinde bir anlam yüklenir. A Comprehensived Persian-English’de âşur ve âşûrâ: “Muharrem ayının dokuzuncu veya onuncu günü olduğu ve o günde Hz. Hüseyin’in ölümünü ele alan muazzam bir dinî tören” ifadeleriyle açıklanır. Türkçe sözlükte ise “buğday, nohut gibi taneleri, kuru yemişleri şekerle kaynatarak yapılan bir tür tatlı” olarak tanımlanır. Reşad Ekrem Koçu ise aşure geleneğini Nuh Peygamberin gemisinin tufandan kurtulduğu gün olan on Muharreme bağlar. Yusuf Şevki Yavuz, âşûrâ kelimesinin menşei, âşûrâ orucu ve bu günde oruç tutmanın fazileti üzerinde durduktan sonra İslamiyet’te siyasî yönü olan (10 Muharrem 61 / 10 Ekim 680) Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesiyle ilişkilendirir.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi’de aşure için verilen bilgiler, kısaca iki gelenekle ilgilidir. Bunlardan biri, Nuh’un gemisinden karaya çıkışta pişirilen ve on Muharreme rastlayan günle ilgilidir. Diğeri, Hazret-i Hüseyin’in Kerbela’da öldürülmesine dair olanıdır. Türk geleneğinde ise Muharrem ayında yapılarak konu komşuya dağıtılan tatlıya verilen ad olarak bilinir. Anadolu’da mahalleler arasında ise bir evde büyük kazanlarda pişirilen aşureye herkes çağrılır, tasını ve kaşığını alanlar aşure pişirilen eve giderek aşuresini yer, duasını eder ve evine döner.

Aşure geleneği Osmanlı döneminde yevm-i âşûrâ’da özellikle Hamidiye, Laleli, Üsküdar’da Yenicami, Valide Camii İmareti’nde, ayrıca dergâhlarda da yaşatılmıştır. Fakirler ve dilenciler, bu imaretlerin ve dergâhların kapısında akşamdan itibaren beklemeye başlarlar ve dağıtım sırasında paylarını, ellerinde getirdikleri kova, güğüm ve testilere doldurarak alırlardı. Pişirilen aşureler sadece fakirlere değil hemen hemen bütün İstanbul’a dağıtılırdı.

Şehsüvar Valide Sultan için hazırlanan aşurenin tarifesi

Aşurelerin halka dağıtımı ile ilgili Pakalın, aşurenin tekkelerde kazanlarla pişirilerek halka dağıtıldığını ve bunun en tumturaklısının Yıldız Sarayı’nda cereyan ettiğini belirtir ve bu bağlamda Muharrem ayının başlangıcında Saray Vekilharçları’nın aşure levazımını hazırladıklarını, Muharremin yedinci ve sekizinci günü bunların mutfaklara dağıtımının yapıldığını, dokuzuncu günü aşurelerin pişirilerek hazır hale getirildiğini, o günün akşamı testilere doldurularak tablakârlar vasıtasıyla ilgili yerlere teslim edildiğini, ertesi gün lâlâlar ve sair hademe vasıtasıyla gidecekleri yere ulaştırıldığını ve yine aynı gecede ahaliye dağıtılmak üzere iki ve dört kulplu büyük kazanlar içinde sırıklara takılarak Talimhane Meydanı’na yetiştirildiğini, sabah ezanından sonra dağıtıma memur olan mutfak müdür muavini ve vekilharçların resmî elbiseli olarak kazanların önüne geldiklerini, dağıtımın başlamasına dair gelen emri Seccadecibaşının tebliğini takiben orada hazır bulunan mutfaklar imamının bir dua okuması ve “âmin” demesinden sonra Talimhane kapılarının açıldığını,

bunu takiben mahşeri kalabalığın ellerindeki kaplarla kazana yaklaştığını ve eli kepçeli bir aşçının uzatılan kabı doldurduğunu, her biri yüzlerce kilo aşureyi ihtiva eden elli altmış kazanın kısa sürede tükendiğini ve dağıtımın öğleye kadar devam ettiğini, bazan Mabeyn dairesinden erkân ve Hünkârın da bu dağıtımı izlediğini renkli bir üslupla anlatır. Bu merasimin pek çok noktada Ahi sofrasını da çağrıştırdığı ve konuyla ilgili diğer eserlerdeki bilgilerle de örtüştüğü dikkati çeker.

Aşure, Türklerin çok sevdiği bir tatlı olarak hâlâ evlerde her zaman pişirilen bir yiyecektir. Dinî günlerinde Ermenilerde anuşabur, Rumlarda da koliva adıyla Aşure pişirme âdetine benzer bir tatlı yapılır. Aşurenin malzemesi genellikle aşurelik buğday, kuru fasulye, nohut, kuru kayısı, kuru üzüm, kuru incir, portakal kabuğu, toz şeker, su, biraz süt, sıvı yağ; üzerinin süslemesi ise dolmalık fıstık, kuşüzümü, ceviz içi, kıyılmış kuru kayısı, kıyılmış kuru incir, nar taneleri, fındıktan ibarettir. Aşure çeşitleri ise süt aşuresi, süzme aşure ve Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde geçen aselî ve sükkerî aşurelerdir. Süzme aşure genellikle konaklarda ve saraylarda yapılır. Basılı ilk yemek kitabı olan Melce'ü't-tabbâhîn'de tarifi bulunmaktadır. Sultan III. Osman zamanında saray matbahlarına verilen erzak defterinin bir kenar notunda (Atatürk Kitaplığı MC B 11): 4 Rebiülahir 1168 (18 Ocak 1755) Harc-ı 'aşûre-i devletlü Vâlide Sultân, kaydı vardır (v. 4b). Bu kayıttan anlaşıldığına göre Sultan III. Osman (1754-1757)'ın annesi Şehsüvar Vâlide Sultan için hazırlatılan aşurede kullanılan malzemenin miktarı verilmektedir: "200 kıyye şeker 4 adet; 35 kıyye badem; 80 kıyye nohut; 30 kıyye tuz-ı Eflak; 15 kıyye âb-ı verd (gülsuyu); 400 kıyye gendüm (buğday); 80 kıyye böğrülce; 80 kıyye bakla; 15 adet destâr; 20 kıyye şemè-i asel (bal mumu); 35 kıyye kuş üzümü; 50 kıyye mevz-i sürh (kırmızı üzüm); 80 kıyye fındık; 300 adet beyza (yumurta); 13.000 adet zerdali; 250 kıyye (!); 300 kıyye şem-i asel-i sürh (kırmızı bal mumu); 5 kıyye (!); 190 adet meşk (deriden yapılmış su tulumu); 4 adet kürek-i şecer (tahta kürek); 4 adet usturha (?); 4 adet sac-i temür (demir sac); kürek-i âhen (demir kürek); 4 adet ibrişim elek; 4 adet kıl elek; 4 adet elek süzgü; 4 adet kalbur; 18 adet cameşûy-ı sevb (bez çamaşır); 11 adet kutu".

Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Vâlide Sultan'ın 13 Haziran 1870 (12 Nisan 1870) yılı Muharreminin 10. gününde pişirtip dağıttığı aşurenin malzemesi Zarif Orgun tarafından şöyle verilmektedir: 400 okka buğday; 552 okka beyaz şeker; 23

Aşurenin pişirildikten sonraki görüntüsü

miskal göbek miski; 25 okka âlâ rezakı üzümü; 20 okka çam fıstığı; 22 okka çekirdeksiz üzüm; 20 okka Sakız baklası; 25 okka Mısır hurması; 40 okka böğrülce; 5 okka yerli kırması çam fıstığı; 30 okka nohut; 15 okka kavrulmuş fındık içi; 15 okka badem içi; 50 okka âlâ gül suyu; 25 okka fasulye; 20 okka Konya'nın kuş üzümü; 12 okka Sibir yağı; 20 okka pirinç unu; 20 okka nişasta. Yine Zarif Orgun tarafından 3 Teşrin-i evvel 1330 (16 Ekim 1914) tarihinde Zât-ı Şâhâne mutfağına aşûre için gönderilen malzeme: Glase pirinç 2 okka; buğday 4 okka; şeker 12 okka; nohut 2 okka; ceviz içi 1 okka; badem için 1 okka; kebab fındık 1 okka; bayağı fındık 1 okka; bayağı fıstık 1 okka; çekirdeksiz Şam fıstığı içi yarım okka.

Müslüman Türk halkının dinî geleneğinde önemli bir yer tutan aşure, sadece Osmanlı Sarayı'nda değil, halk ve esnaf teşkilatları tarafından da merasimlerle pişirilip dağıtılan hem önemli bir yemek hem de önemli bir gelenekti. Bu bağlamda halk arasında aşure dağıtımından sonra hâlâ kurban kesilir, aşura orucu tutulur, tatlısı pişirilir ve halkın arasında bütün canlılığıyla devam eder.

KAYNAKÇA:

Metin And, "Dramatik Köylü Açısından Muharrem, Aşure ve Tazi-ye", *Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü Dramatik Köylü Oyunları Özel Sayısı*, Ankara, 1977, s. 49- 83; Marianna Yerasimos, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yemek Kültürü. Yorumlar ve Sistematik Dizin*, İstanbul 2011, s. 234; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* 1. Kitap, (haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman. Yücel Dağlı), İstanbul 2006, s. 269; Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*. Hazırlayan: Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi, 2002, s. 311; Grace M. Smith "Ashure and, in particular, the Ashure of Muharrem", *Journal of Turkish Studies* VIII. P. 229-31; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1946), s. 102; M. Şakir Ülkütaşır, "Aşure" İslam-Türk Ansiklopedisi I, 1941, s. 611-12; Efdalüddin, "Aşure-Sarayda Aşure ve Tevzi Merasimi" İslam-Türk Ansiklopedisi I, 1941, s. 612-14; Günay Kut, "Türklerde Yeme-İçme Geleneği ve Kaynakları" *Eskimeyen Tatlar*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 1996, s. 45-6; *A.g.e.*, s. 294; Mehmet Kâmil, *Melce'ü't-tabbâhîn*

/ Aşçıların Sığınağı, (haz. Cüneyt Kut), İstanbul 1997, s. 57; Özge Samancı, "Aşure", *Yemek ve Kültür*, S. 13, İstanbul 2008, 115-120; Priscilla Mary Işın, *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 34-35; Marie- Hélène Sauner- Leroy, "Temel Ezginin Üç Örneği: Aşure, Anuşabur, Koliva", *Yemek ve Kültür*, S. 13, İstanbul 2008, s. 101-107; Zarif Orgun "Osmanlı Sarayında Yemek Yeme âdâbı", *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 31 Ekim-1 Kasım 1981, Ankara 1982, s. 149-50; Şemseddîn Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317 [1899-1900], s. 922; James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, H. Matteosian-Constantinople, 1921, s. 1277; F. Steingass, *A Comprehensive Persian- English Dictionary*, London 1971, s. 830; *Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, s. 81; Reşad Ekrem Koçu, "Aşure", İstanbul Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1960, s. 1178; *Kubbealtı Lügati, Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, s. 79; Yusuf Şevki Yavuz "Âşûra", *DİA,* IV, İstanbul 1991, s. 24-26.

Günay KUT

AŞURE TESTİSİ

Muharrem'in onuncu gününde başlayarak bir ay boyunca pişirilen Aşure veya Aşure aşı denen tatlının dağıtılmasında kullanılan kabın adıdır. Osmanlı sarayı ve zengin konaklarında pişirilen Aşure aşı, ağzının bir kenarı yalaklı, kapalı ve tek kulplu porselen testilere doldurulur, dağıtılmak istenen önemli kişilere gönderilirdi. Testiler boşaltılıp geri verilirken içlerine şam fıstığı, çikolata, badem şekeri gibi hediye cinsinden çerez konurdu. Günümüzde aşure testisi kullanılmamaktadır. Daha çok kâselere konarak komşulara ulaştırılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Mehmet Zeki Pakalın, "Âşûra Testisi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 101-102.

Cemile TEKİN

ATAK, BAHATTİN
(d. 1956)

Ahi Sinan ve Ahi Tuman adlı eserin yazarıdır. Eskişehir'de doğdu. İlk, orta ve yükseköğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümünden mezun olmakla birlikte öğretmenlik yapmadı. Çizgi roman ve müziğe ilgi duydu. Çizgi romanları, Doğan Kardeş ve Diyanet Çocuk dergileri ile Türkiye, Günaydın, Son Havadis ve Akşam gazetelerinde yayımlandı. Kültür Bakanlığı için de çizgi romanlar hazırladı. Başarılı çalışmalarından dolayı 1992'de Kültür Bakanlığı ressamı seçildi. Müzikle 1970'li yıllarda ilgilenmeye başlayan Atak, 1976 yılında Ankara Radyosu Türk Halk Müziği Ses Sanatçılığı sınavını kazandı. Bu tarihten günümüze kadar Türk halk müziği ses sanatçısı olarak 15 albüm çıkardı ve TRT repertuarına 18 türkü kazandırdı.

Eserleri: *Ertuğrul Gazi*, b.y. 2002; *Sarı Köylü Yunus Emre*, Eskişehir 2011; *Köroğlu*, Bolu 2011; *Selçuklu Komutanı Yıldız Bey Kızı Fatma Yıldız*, Denizli t.y.; *Server Gazi, Mehmet Gazi*, Denizli t.y.; *Ahi Sinan ve Ahi Tuman*, Denizli t.y.; *Küçük Gezgin Eskişehir'de*, Eskişehir t.y.; *Küçük Gezgin Tarsus'ta*, Tarsus t.y.; *Küçük Gezgin Tokat'ta*, Tokat t.y.; *Üç Nasihat*, Eskişehir t.y.; *Küçük Gezgin Nevşehir'de*, Nevşehir t.y.; *Merkez Efendi*, Denizli t.y.

KAYNAKÇA: :

http://www.kalem.biz/yazi.asp?islem=yazidetay&id=1852&db=3&konusu=Bahattin+ATAK/erişim tarihi:29.04.2014

http://www.cizgiliforum.com/showthread.php?t=131556/erişim tarihi: 29.04.2014

http://www.sivasinsesi.com/haberKat.aspx?Id=39384&kat=1/erişim tarihi: 29.04.2014

İsmail ÇİFTCİOĞLU

ATAMAN, SADİ YAVER
(d. 1906-ö. 1994)

Memleket Havaları I: Esnaf Türküleri adlı kitabın yazarı Sadi Yaver Ataman Yanya'da doğdu. Asıl adı Mehmed Sadi'dir. Babası Kafkasyalı Şeyh Şâmil'in baba soyundan Dr. Ali Yaver Ataman, annesi ise Safranbolulu Cılız soyundan Habibe Yekta Hanım'dır.

İptidaî Mekteb, Rüştiye ve İdadî'yi Safranbolu'da (1922), liseyi ise İstanbul'da İstiklal Lisesi'nde tamamlamasını (1926) takiben İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği'ne kaydoldu. Ancak müzik tutkusu nedeniyle eğitimini yarıda bırakarak o zamanki ismi Dârü'l-elhân olan İstanbul Konservatuarı'na girdi ve 1930 yılında buradan mezun oldu. Eğitim hayatı boyunca edebiyat araştırıcısı ve tarihçi Mehmed Fuad Köprülü'den dersler aldı. 1930-1931 yıllarında müzik öğretmenliği yaptı. 1933 yılında askere gitti ve 1934 yılında teğmen olarak terhis oldu. 1938 yılına kadar öğretmenlik görevinde bulundu ve kendi isteğiyle bu görevi bıraktı. 1938-1940 yıllarında Ankara Radyosu Halk Müziği yayınları yöneticiliği yaptı. 1940 yılında bağımsız olarak Karabük Belediye Başkanlığı'na seçildi ve aynı tarihlerde Karabük Halkevi Başkanlığı'nı da sürdürdü. 1940 yılında Halkevi Başkanlığı döneminde tekrar teğmen olarak askere alındı ve 1942 yılında üsteğmen olarak görevine dön-

dü. 1946 yılında tekrar askere alındı ve 1947 yılında terhis oldu. 1948 yılında İstanbul Beyazıt Bucak Müdürlüğü ve 1950 yılında İstanbul Radyosu'nda grup şefliği yaptı. 1952 yılında Bucak'taki görevinden ayrıldı ve İstanbul Belediye Konservatuarı içinde Folklor İnceleme ve Derleme Kurulu başına geçti. 1953 yılında Radyo Islah Komisyonu Üyeliği ve Raportörlüğü'ne seçildi. 1955-1960 yılları arasında Radyo Halk Müziği Müşavirliği yaptı. 1963 yılında Folklor İnceleme ve Derleme Kurulu Üyeliği'ne tekrar getirildi ve 21 Aralık 1971 tarihinde bu görevde iken emekli oldu. 1972-1976 yılları arasında Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlüğü Kültür ve Sanat İşleri Müşavirliği görevinde bulundu. 1991 yılında Kültür Bakanlığı tarafından Devlet Sanatçısı unvanını alan Sadi Yaver Ataman, İstanbul'da vefat etti ve Safranbolu'da defnedildi.

Sadi Yaver Ataman, Türk folkloru, müziği ve kültürü üzerine birçok eser yayımladı. 100'ün üzerinde kitabı, derlemeleri ve araştırmaları bulunan Ataman'ın yayımlanan eserleri arasında Memleket Havaları I: Esnaf Türküleri adlı kitabı, özellikle Türk kültür hayatında önemli bir yeri olan Ahilik kültürü ile ilgili sözlü halk kültürünün örneklerini vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Ataman, "Aç kapıyı ben geldim", "Alçak ceviz dalları", "Avşar iskân bozlağı", "İki de durnam gelir", "Köroğlu", "Seymen karşılama havası" gibi birçok halk türküsünü plaklara da okumuştur.

KAYNAKÇA:
Süleyman Şenel, *Sadi Yaver Ataman*, İstanbul 1995.

Aziz AYVA

ATTAR

Baharat ve ilaç yapımında kullanılan şifalı bitkiler satan ve ilaç hazırlayan esnafa attar denir. Bitkilerin kök gövde kabuğu, soğan, çiçek, tepecik, meyve, tohum ve yaprak gibi bölümleri kurutulur, elde edilen baharat, yemeklerin tadını, çeşnisini değiştirmek, hazmı kolaylaştırmak amacıyla kullanılır. Ayrıca ilaç, merhem ve kutsal yağların hazırlanmasında faydalanıldığı gibi baharatların dinsel törenlerde adak olarak kullanıldığı da olur. Attarlar, yabancı ülkelerden gelen nebatî, hayvanî ve cemadî maddelerini alıp, ilaçlarını da yaparlar. Bu meslek erbabının çoğu kendi çarşılarında bulunan dükkânlarında faaliyet gösterirler. Attarların 1884 yılında yayımlanan Attarlar ve Kökçüler nizamnâmesiyle ilaç yapmaları ve satmaları yasaklandı. Bu bağlamda bu esnafın çoğu dükkânlarını kapattı, geri kalanları ise tohumcu ve baharatçı olarak mesleklerini devam ettirmektedirler.

KAYNAKÇA:
Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 118; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 2011, s. 322; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 39-40; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990; Mehmet Sait Çalka, "Safî Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkârlarına Nasihatler", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır, İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 95;

M. Murat ÖNTUĞ

AYYÂR

Arapça "çok gezip dolaşan, zeki, kurnaz, gözü pek, atılgan kimse" anlamlarına gelmektedir. İranlı edip ve şair Melikü'ş-Şuara Bahar ise kelimenin Pehlevice "ey yâr"/ey dost kelimelerinden meydana geldiğini ve ayyârların birbirlerine "birader" diye seslenmelerinin bu anlamı kuvvetlendirdiğini ileri sürmüştür. Tarihî ve edebî eserlerin çoğunda, farklı zamanlarda "ayyâr" olumlu ve olumsuz iki zıt anlamıyla kullanılmıştır. Olumsuz manasıyla "düzensiz savaşçı, kötü niyetli, eşkıya, soyguncu, baş belası" anlamlarıyla öne çıkarken özellikle şiirlerde "kaba, gece fırsat kollayan, yosma" manasında kullanılmıştır. Olumlu anlamında ise ayyâr genellikle "soylu milis veya cömert, zeki, cesur, alçak gönüllü, dindar, iffetli, misafirperver, dürüst" kişidir. Fütüvvet disiplininde ayyâr civanmerd ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Ayyârların davranış ve hareketleri ile ilgili birçok kural ve kaideyi içeren nizamnâme hazırlanmıştır. Ayyârların reislerine "ser-ayyârân", "reîsü'l-ayyârîn" veya "reîsü'l-fityân" denirdi. Kendilerine mahsus kıyafetler giyen ayyârlar halk arasında rahatlıkla tanınmaktaydılar. Bir kişinin ayyârlar grubuna girişi, kendine özgü birçok ritüeli içeren özel törenlerle olurdu. Bazı eserlerde bu gruba katılmayı çok isteyen ve erkek ayyâr elbisesi giyen kadınların varlığından söz edilmiş; bunlar yetenek ve becerileriyle erkek ayyârlara eşit düzeyde sayılmışlardır. Ancak gerçekte onların bu örgüte katılmasına izin verilmediği için kadın ayyârlar ortalıkta görülmezlerdi.

Ayyârdan ilk defa ortaçağ kaynaklarından Târîh-i Sistân'da bir olay sebebiyle bahsedilmiş, Salih b. Nasr adlı bölgesel bir ayyârın 238'de (852-853) Best

şehrinde güç kazandığından söz edilmiştir (s. 193). Ayyâr gruplar sık sık bağımsız olarak bazan kurulu otoritenin yanında bazan da karşısında yer almışlardır. Saffariler dönemimde 393 (1002-1003) tarihinde Tahir b. Halef babasına karşı ayaklandığında ona destek vermek üzere şehrin kapılarını kapatan güçler arasında bölgenin ayyârları da vardı. Gazne'de Gazneli Mahmud'un ölümünden (1030) sonra şehirdeki otorite boşluğundan yararlanan ayyârlar iç tartışma ve ayrılık kavgalarına da müdahil olmuşlardı. Otoritenin zayıf olduğu dönemlerde ayyârların halkı sık sık rahatsız ettikleri görülmektedir. 485 (1092) yılında Selçuklu Sultanı Malikşâh'ın (1072-1092) ölümünden sonraki zor dönemde Beyhak şehrini sürekli taciz ettikleri nakledilir.

Bununla birlikte ayyâr hareketi genel olarak güvenlik güçlerinin olmadığı kasaba ve şehirlerde askerî bir yapı gibi ve donanımlı bir mahallî milisler olarak görev yapmışlardır. Kabusnâme'de Horasanlı bir ayyârı konu alan hikâyede hürmetli, iyi karakterli ve meşhur biri olarak tanıtılmaktadır (s. 133, 145).

Ayyâr kelimesi Fars edebiyatında Sadî-yi Şirazi ve Hâfız-ı Şirazi gibi şairlerin dizelerinde olumsuz anlamlarıyla yerini almıştır. Olumlu anlamıyla yazımı XII. yüzyıla dayanan Farsça Semek-i Ayyâr adlı destansı hikâyelere konu olmuştur.

Ayyârlar, Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh döneminde (1158-1225) İran ve Irak'ta özellikle Bağdat'ta siyasî ve sosyal etkilerini sürdürürken tasavvuf etkisi altında Fütüvvetle birleşmişler, bundan sonra dürüstlük, doğruluk, cömertlik, özveri, sabır, iffet ve adalet gibi değerlerle öne çıkarak Fütüvvet örgütlerinin ahlaki değerlerini benimsemişlerdir. XII. yüzyıldan itibaren güçlenen Büyük Selçuklularla birlikte ayyârların faaliyetleri neredeyse tamamen durmuştur.

Osmanlı döneminde Fatih devrinde (1444-1446; 1451-1481) yazılmış bir fütüvvetnâmeden ayyârın "avcı, sürekli gezip dolaşan, yan kesici" anlamlarında kullanıldığı, fütüvvet mensuplarına ise mecazi manada ayyâr denildiği anlaşılmaktadır. "Ayyârân" tabirine, Latîfî'nin Risâle-i Evsâf-ı İstanbul adlı eserinde de rastlanmaktadır. Burada, esnaf içerisindeki hilekâr satıcılar arasında aldatma ve yalanın bir âdet haline geldiğinden şeytanlığın bir mârifet sayıldığından bahsedilmekte ve böyleleri "ayyârân", "tarrârâ", "mekkârân" olarak nitelendirilmektedir. Âlî Bey'in (ö. 1871), Moli Ére'in Les Fourberies de Scapin adlı eserinden adapte ettiği "Ayyâr Hamza" komedisinin kahramanı kurnaz ve açıkgöz olmasından dolayı ayyâr sıfatıyla isimlendirilmiştir.

KAYNAKÇA:

Seyyid Mustafa Hüseynî Deştî, *Meârif ve Meârîf: Dairetü'l-meârif-i câmi-i İslâmî*, VII, Tahran 1379, s. 552-553; Meliküşşuara Muhammed Taki Bahar, *Tarih-i Sistan,* Tahran 1370/1951, s.193, 350, 362; Unsur Keykavus b. İskender, *Kabusnâme*, (yay. Ali Husûrî), Tahran 1964, s. 133, 145; Mohsen Zakeri, *Sasanid soldiers in early Muslim society: the origins of ayyaran and futuwwa,* Wiesbaden 1995, s. 84-91; Mohsen Zakeri, "From Iran to Islam: 'Ayyârân and Futuwwa", *Proceedings of the second European conference of Iranian studies held in Bamberg 30th september to 4th october 1991 by the societas Iranologica Europaea*, Roma 1995, s. 745-757; W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (haz. Fuad Köprülü), Ankara 1977, s. 157-158; aynı yazar, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (haz. Hakkı D. Yıldız), İstanbul 1981, s. 418-419; İbnü'l-Esir, *El-Kamil fi't-Tarih*, (trc. Abdülkerim Özaydın), IX, İstanbul 1985, s. 91, 141, 239, 270; Abdülbâki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İÜİFM*, XI/1-4(1949-1950); Muhammed Riyâz, "Ayyârî ve Şettârî", *Meârif-i İslâmî,* s. 16(1353), s. 68-77; Morteza Rashidi Ashjerdi - Saeedeh Shafiee Nahrkhalaji, "Ayyâri: the Chivalry Movement in Persia", *2011 International Conference on Humanities, Society and Culture*, XX, Singapore 2011, s. 195-199; Abdülkadir Özcan, "Ayyâr", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 296.

Rıza KURTULUŞ

A'ZEB

"Bekârlık" anlamında Arapça bir kelimedir. Daha iyi bir dinî hayat yaşamak amacıyla bekârlığı evliliğe tercih edenler için kullanılır. Hz. Peygamber'in (a.s.) İslam'da ruhban hayatının bulunmadığını belirtmesi, ayrıca bekâr kalmaya arzulu olan bazı Müslümanlarla şahsen görüşerek onları ikaz etmesi Asr-ı saâdet'te bazı bekâr yaşama temayüllerine engel olmuştur. Bu nedenle sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde genellikle evlilik zühd hayatına mani görülmemiş, kötülenen ve terk edilmesi istenen dünya zevklerinden sayılmamış, aksine zühdün ve dindarlığın tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Ancak Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve İran gibi ülkelerin fethinden sonra buralarda yaşayan ve tam dindar olabilmek için ruhban hayatı yaşamanın faydasına inananların zamanla İslam'ı benimsemeleri, bekâr yaşama âdetinin giderek İslam toplumunda da yayılmasına, özellikle bazı sûfilerin bu hayat tarzına yönelmelerine neden olmuştur. Böylece bekârlık giderek zühd hayatının gereği, hatta zaman zaman dinî bir fazilet ve zaruret sayıldı. Fakat sûfilerin evlenme karşısındaki olumsuz tavırları baştan beri âlimler tarafından yadırganmış ve bu konuda mutasavvıflar aleyhine reddiyeler yazılmıştır. İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim bu meselede mutasavvıfları şiddetle eleştirenlerin başında yer alır.

Evlilikten ve kadından uzak kalıp bekâr yaşamayı esas alan zümrelerden biri de fütüvvet mensuplarıdır. İbn Battuta, Anadolu'da ziyaret ettiği zâviyelerde yaşayan fütüvvet ehlinin bekâr olduklarını söyler.

Fütüvvetnâmeler fütüvvet ehline evlenmemeyi tavsiye eder. Bekâr yaşama anlayışı fütüvvetle birlikte Ahilik teşkilatında da yaygın bir gelenek haline gelmiştir.

KAYNAKÇA:

Serrâc, *el-Lüma'*, Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma'* (yay. Abdülhalim Mahmud-Taha Abdülbakî Sürur), Kahire 1960, s. 264-265; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (yay. Abdülhalim Mahmud-Mahmud b. Şerîf), I, Kahire 1972, s. 389; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 514; Gazzâlî, *İhyâ*, II, 24; Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 163; Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-'ibâd*, Tahran 1353, s. 144; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, (çev. Mehmed Şerif), İstanbul 1333-35, I, 312-313, 318-319; Abdülbâki Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si", *İFM*, XV/1-4 (1953-54), s. 125; Süleyman Uludağ, "A'zeb", *DİA*, IV, 313-314.

Abdürrezzak TEK

AZİZOVA, ELNURE

Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler (İstanbul 2011) adlı eserin yazarı olan Elnure Azizova 26 Ekim 1977'de Azerbaycan-Neftçala'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1994 yılında Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi ve 1999 yılında birincilikle mezun oldu. 1995 yılında girdiği Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'ni 2000 yılında tamamladı. 1999 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'nın sağladığı bursla Türkiye'ye giderek İstanbul'da İslâm Araştırmaları Merkezi'ne (İSAM) girdi ve 2007 yılına kadar bu kurumda ilmî çalışmalarını sürdürdü. 1999 yılında kayıt yaptırdığı Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi bilim dalı yüksek lisans programını Mustafa Fayda'nın danışmanlığında hazırladığı *Kerbela Vak'ası* başlıklı teziyle 2001 yılında tamamladı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi bilim dalında doktora programına başladı. Mustafa Fayda'nın danışmanlığında hazırladığı *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler* başlıklı teziyle 2007 yılında İslâm Tarihi doktoru unvanını aldı. Doktora tezi 2009 yılında Meridyen Derneği bilim jürisi tarafından "Hadis ve Siret Araştırmaları Doktora Ödülü"ne layık görüldü. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi bilim dalında başladığı doktora çalışması halen devam etmektedir.

2007 yılında Türkiye'den Azerbaycan'a dönen Elnure Azizova Bakü'de Hazar Üniversitesi Doğu Dilleri ve Din Araştırmaları Bölümü başkanlığına atandı. Halen bu görevi sürdürmektedir. 2009 yılında Portekiz Viano de Castelo Üniversitesi'nde, 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri Philadelphia Temple Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. 2011 yılından beri Hazar Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Medeniyeti öğretim üyeliğini yapmaktadır.

Evli ve bir çocuk annesi olan Elnure Azizova, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Rusça bilmektedir. İslam tarihiyle ile ilgili bilimsel dergilerde 30 civarında makalesi vardır.

Casim AVCI

BABA KIRAN ZAVİYESİ

(bk. AHİ KIRAN ZAVİYESİ)

BACİYAN-I RUM

XIII. yüzyılda Anadolu'da kadınların oluşturduğu ileri sürülen bir teşkilatın adıdır.

Âşıkpaşazâde'nin gaziyan-ı Rum, ahiyan-ı Rum, abdalan-ı Rum ile birlikte zikrettiği dinî cemaat ve sosyal zümrelerden biri de [Anadolu bacıları anlmına gelen] "baciyan-ı Rum"dur. Baciyan-ı Rum'un kadınlardan meydana gelen bir teşkilat olması ve başka hiçbir kaynakta böyle bir zümreden söz edilmemesi araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu terkipteki kelimenin "baciyan" şeklini alışının bir istinsah hatası olabileceği ileri sürülmüştür. Taeschner bunun aslının "haciyan-ı Rum" veya "bahşiyan-ı Rum" olabileceğini ileri sürmüş, Z. Velidi Togan ikinci görüşü tercih etmiştir. Bu iki ismin delalet ettiği zümre veya teşkilatların varlığına ihtimal vermeyen Fuad Köprülü ise baciyan-ı Rum ifadesini takip eden cümlelerde Hacı Bektâş-ı Velî'nin onlarla münasebetinin anlatılması ve Bektaşî an'anesinde tarikattan olan kadınlara genellikle "bacı" lakabının verilmesini de göz önüne alarak Anadolu'da baciyan-ı Rum adında bir teşkilatın varlığını mümkün görmektedir. Anadolu'da bazı tarikat mensupları da şeyhlerinin hanımları hakkında "ana bacı" tabirini kullanmışlardır.

Köprülü'nün böyle bir zümrenin mevcut olabileceğine dair görüşünü bir ölçüde de olsa teyit eden bir kayıt, yine kendisinin de işaret ettiği gibi Bertrandon de la Broquière'in seyahatnamesinde geçmektedir. XV. yüzyıl başında Anadolu'dan geçen seyyahın, Dulkadır Beyliği'nin silâhlı erkek ve kadınlardan oluşan bir Türkmen kuvvetine sahip olduğunu söylemesi, Türkmen kabilelerinin silahlı cengâver kadınlara sahip olduğunu göstermektedir. Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar da baciyan-ı Rum'un varlığını kabul etmekle birlikte konuya bir açıklık getirememiştir.

KAYNAKÇA:

Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i* Âl-*i Osman*, neşr. Âlî Bey, İstanbul 1332, s. 200; *Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmânî* (neşr. Bedîüzzaman Fürûzanfer), Tahran 1969, s. 56-64, 70, 184-185; Bertrandon de la Broquière, *La Voyage d'outremer,* (neşr. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 82, 118; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1959 - (neşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s. 158-160; Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 496; Mikâil Bayram, *Bâciyân-ı Rûm*, Konya 1987; Ahmet Yaşar Ocak, *La Révolte de Baba Resul on la Formation de l'Hétérodoxie Musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*, Ankara 1989, s. 117.

Bu madde *DİA*'dan alınmıştır (IV, s. 415).

Orhan F. KÖPRÜLÜ

BACİYÂN-I RUM'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK KADININ İKTİSADÎ HAYATTAKİ YERİ

Yasemin Tümer Erdem ve Halime Yiğit tarafından hazırlanan ve İstanbul'da 2013 yılında basılan eser, toplam 208 sayfa ve beş bölümden oluşur.

Halime Yiğit'in kaleme aldığı eserin birinci bölümünde, Baciyân-ı Rum'un doğduğu ortamdan başlanarak kurucu lideri Fatma Bacı, kadınlar teşkilatının el sanatları-misafir ağırlama-askerî-siyasî-tasavvufî faaliyetleri, Türkleştirme ve İslamlaştırmaya etkilerine dair bilgi verilir ve Baciyan-ı Rum'un öyküsü olarak Kemal Tahir'in Devlet Ana romanı değerlendirmeye alınır.

İkinci bölüm ve sonrası, Yasemin Tümer tarafından kaleme alınmış olup Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kadın ve iktisadî faaliyetleri işlenir. Burada vakıf kuran, vakıf yoluyla medrese, mektep yaptıran kadınlar hakkında bilgi verilir. VGMA'da bulunan 26 bin vakfıfdan 2.309'unun kadınlara ait olduğuna dikkati çekilir.

Üçüncü bölüm, Tanzimat'tan sonra kadının iktisadî hayattaki yerini inceler. Klasik dönemdeki kadın şairlere, ilk Türk kadın yazar denilen Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım eklenir. Kız sanayi mektebi, kız öğretmen okulu, kız ortaokulları, hastabakıcı, ebe, hemşire olarak yetiştirilip çalışanlar, özellikle meşrutiyetler döneminde artmıştır.

Dördüncü bölümde II. Meşrutiyet döneminde kadının toplumdaki yeri ortaya konmaya çalışılır. Eğitim, sağlık gibi alanlarda çalışma hayatına atılan kadınlar, kadın girişimcilerin açtığı ticarethaneler, ticaret şirketleri, kadınların ticaret hayatına katılmaları ele alınır.

Beşinci bölüm, cumhuriyet döneminde Türk kadını ve iktisadî hayattaki yerini değerlendirir. Bu

bağlamda Medeni Kanun (1926), 1934 seçme-seçilme hakkı gibi yasal düzenlemeler ve sonrasında kadınların milletvekili seçilmesi, belediye başkanı, bakan ve başbakan olması ile ilgili gelişmelere yer verilir.

Caner ARABACI

BADANACI

Yapılar ve özellikle yapıların duvarları, beyazlatılmak için sulu kireç veya mermer tozuyla boyanır. Bu işleme badana ve işlemi yapan kimseye de badanacı denir. Kelimenin Fransızca "badigeon" kelimesinden geldiği anlaşılıyor. Badana için kullanılan malzemenin içine değişik tonda renkli malzeme karıştırılır ve renklisi de yapılır. Osmanlı döneminde badanacılar, İstanbul'da mimarbaşına bağlıydılar. Mimarbaşının emriyle badanacılar, şehirdeki zenginlerin konak ve köşkleri ile şehrin varoşunda yaşayan fakir ve orta halli insanların evlerini de badana ederlerdi.

KAYNAKÇA:

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 118; Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara 2011, s. 322; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 35-36; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

BADEMLÜ ZAVİYESİ

Burdur'da Gölhisar'a bağlı Siroz nahiyesinin Bademlü köyünde tesis edilmişti. Zaviyenin şeyhliği, Fatih Sultan Mehmed döneminde Ahi Mehmedî'nin, 1501 tarihinde ise İsmail'in üzerindeydi. Ayende ve revendeye (gelip geçen yolculara) hizmet eden zaviyenin XVI. yüzyılda bir toprak parçası geliri vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *MAD,* nr. 3331, s. 64; *438 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,* Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1993, s. 259; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 62-63, 135.

Behset KARACA

BAHA SAİD BEY
(d. 1882 –ö. 1939)

Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayri Zümreleri adlı eserin yazarıdır. Çanakkale'nin Biga ilçesinde doğdu. Aslen Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmiş olan Dağıstanlı bir Türk ailenin oğludur. İlk ve orta öğrenimini âlim bir zat olan babasından aldıktan sonra Biga'daki okullara devam etti. Harp Akademisi'nden 1906 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak mezun oldu ve ordu saflarına katıldı. 1907 yılında emekli oldu. Meşrutiyetten Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede İttihat ve Terakki Cemiyeti, Milli Kongre ve Karakol Cemiyeti gibi kuruluşlarda aktif ve önemli görevler üstlendi. II. Meşrutiyet'in ilânına kadar Kahire'de dostlarının yanında kaldı ve resim dalında askerî okullarda başarılı olduğu için orada ünlü hattat ve ressamlardan dersler aldı. Askerlik sonrası bir süre Kahire'deki camilerin tezyinini yaptı. 1908 yılından itibaren ise İstanbul'da bir yazıhane açarak ticaret ve komisyonculuk yaptı. Hayatının son yıllarını İstanbul'da resim yaparak ve okuyup yazarak geçirdi. Entelektüel bir kişiliğe sahip olup Arapça, Farsça, Rusça, Almanca, Fransızca dillerine tamamen vakıftı. Bu dillerin yanında Urduca ve Çağatay Türkçesine de hâkimdi.

Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine İrşad Heyeti'nde görev verildi. Millî Mücadele hareketine halk desteğini artırabilmek için Anadolu'yu gezdi. Cumhuriyet'in ilanından sonra makam ve mevkide gözü olmadığı için Tayyare Müfettişliğine atanmasını istedi ve bu vesileyle Anadolu'yu karış karış dolaştı. Türk kabilelerinin özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan ahali ve aşiretlerin soy, dil, mezhep ve geleneklerini incelemeyi kendisine iş edindi.

İstanbul'da vefat eden Baha Said Bey, Merkezefendi'deki aile kabristanına defnedildi.

KAYNAKÇA:

Mitat Atabey, Çanakkale Değerleri Envanteri, b.y. 2009; Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Komünist ve Sosyalist Faaliyetler*, Ankara 1967, s. 282.

Halide ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN

BAKIRCI

Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan ve işlenilen madenlerin başında bakır gelirdi. Daha çok

Küre (Kastamonu), Ergani (Diyarbakır) ve Maden (Elazığ)'de çıkarılan bakır, ev malzemesi ve savaş aleti yapımında kullanılırdı. Bu malzemeyi ve aleti yapan ustalara bakırcı denir. Günümüzde ev eşyası olarak üreticilik azalmış olup süslemelik eşya şeklinde yapılmaktadır. Bu bağlamda kazan, bakraç, testi, tava, sahan, saksılık gibi süslemelik ürünlerde sıvama veya el işçiliğine dayanan dövme tekniği kullanılır. Eşyalara şekil ve motif işlenmesinde ise kabartma yöntemi uygulanır. Bakırcılar mesleklerini icra ederken keski kalemi ve darbe kalemi kullanırlar. Faaliyetlerini ise çoğunlukla Bakırcılar Çarşısı adıyla anılan dükkânlarında yaparlar. Anadolu'da bakır işlemeciliğinde geleneksel el sanatlarının en güzel örnekler, başta Gaziantep, Kahramanmaraş, Bursa, Edirne, Afyon, Erzincan ve İstanbul olmak üzere birçok il ve ilçede verilir.

KAYNAKÇA:

Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara 2011, s. 322; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

BAKKAL

Osmanlı esnafı içinde en yaygın esnaf zümresini bakkallar teşkil ederdi. Her türlü temel gıda ve

Osmanlı Döneminde bir bakkal dükkânı

yiyecek-içecek maddelerinin satıldığı bakkallar, mahallelerin sosyal dokusu içinde de önemli bir yere sahipti. Bakkallar esnafı, şehre gelen malı kendi seçtikleri Pazarbaşı marifetiyle aralarında eşit şekilde pay etmekteydiler. Bunlar kendi adlarıyla anılan Bakkallar Çarşısı'nda faaliyet gösteriyorlardı. Osmanlı belgelerinde bakkal esnafına ait pek çok belge bulunmaktadır. Bakkallarla diğer esnaf arasında aynı malı alıp satmak istemeleri yüzünden anlaşmazlıklar da yaşanıyordu. Bu durum kadı veya muhtesib tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Günümüzde büyük marketlerin yaygınlaşmasıyla rekabet gücü kalmayan bakkallar, ancak varoşlardaki mahallelerde ve küçük yerleşim yerlerinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 41, 42; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 224, 246; Yusuf Küçükdağ, *Lale Devrinde Konya*, *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Konya 1989, s. 144; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

BALIKESİR YÖRESİNDE AHİLİKTEN KALMA TÖREN VE UYGULAMALAR

Mehmet Akman tarafından 2006 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak yapılan bu çalışma, girişi müteakip iki bölüm ve XI+88 sayfadan oluşur.

Girişte, Balıkesir yöresindeki Ahilik düşüncesinin ve uygulamalarının, Türk düşünce hayatındaki yeri tarihsel kökleriyle birlikte ele alınır.

Birinci bölümde Balıkesir'deki esnaf teşkilatı, yönetimi, törenler, esnaf hayırları, yardımlaşma ve meslek pirlerine değinilir. Kaynak kişilerin anlatımıyla esnafın kendi meslek pirlerinin şecerelerini bilmeleri ve onların öğütlerine uymaları gerektiğine dikkat çekilir. Müteakiben günümüzde Ahiliğin bir yansıması olarak görülen meslek pirlerinin anlatımlarıyla dükkân açma, peştamal kuşanmayla ilgili uygulamalara ve prensiplere yer verilir.

İkinci bölümde yine kaynak kişilerin anlatımıyla Balıkesir'in köy ve beldelerinde Ahi düşüncesiyle benzerlikleri olduğu düşünülen köy odası, mi-

safir ağırlama, köy gençliği, köy hayrı ve barana sohbetleri yer alır. Toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, yardım düşüncesinin bir eseri olan oda kültürünün Balıkesir'de canlı olarak yaşatıldığına dikkat çekilir. Bu çerçevede köy gençliğinden sorumlu gençlerin yöneticisi Efebaşı ve Bayraktarın görevleri ile sorumluluklarına değinilir. Kaynak kişilerin anlatımından yola çıkılarak Balıkesir yöresinde çok yaygın barana sohbetleri, bu sohbetler esnasında icra edilen oyunlar anlatılır. Tez genel bir değerlendirmeyle sona erer.

M. Murat ÖNTUĞ

BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY

(d. 1842-ö. 1928)

Bir Zamanlar İstanbul adlı İstanbul'da Tanzimat'tan sonra yeniden örgütlenen esnaflar hakkında önemli bilgiler veren eserin müellifidir.

Balıkhane Nazırı olarak bilinen Ali Rıza Bey, İstanbul'da doğdu. Babası debbağ esnafından Mehmed Ağa; annesi Sultan II. Mahmud'un kızları Atiye (1824-1850) ve Hatice Sultan (1825-1842)'ın müşterek dairelerinin başkalfasıydı. Beşiktaş Rüştiyesi'nden mezun olduktan sonra 17 yaşında Tophane-i Âmire Ruznamçe Kalemi'ne çerağ (maaş almaksızın çalışma) oldu. Müteakiben elli sene devam edecek olan memuriyet hayatı başladı. Üç sene çalıştığı bu ilk memuriyetinden 1862'de istifa etti ise de kısa bir süre sonra Rüsumat Emaneti Muhasebe Kalemi İzmir Kitâbet Refikliği ile memuriyet hayatına tekrar döndü. Bunu takiben bir seneye yakın Selanik Mukayyidliği Muavinliğinde bulundu (1869-1870). Sonra bir sene kadar Dahiliye Muhasebe Kalemi'nde çalıştı. 1871 yazı sonlarında bu kalemin lağvedilmesi üzerine Bahriye Muasebesi Muvazene Kalemi Eytam ve Eramil Kitâbeti'ne girdi. Ancak buradan istifade ederek 1872'de Dersaadet Duhan İnhisarı İdaresi'nin Mahasebe Kalemi'nde çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra aynı idarenin Mamulat Anbarı Başkâtipliği görevini yerine getirdikten sonra tekrar aynı kaleme musahiplikle döndü ve 1875'te Mukayyid ve çok geçmeden de Muhasebe Kalemi'nin Başkâtibi oldu (1876). Bu memuriyeti 1877'de Dersaadet Duhan İnhisarı İdaresi'nin lağvedilmesine kadar devam etti.

Dersaadet Duhan Gümrüğü Muhasebe Başkâtipliği unvanı ile memuriyetine devam eden Ali Rıza Bey, 1880'de aynı gümrüğe bağlı Rüsum-ı Sitte İdaresi'ne geçti. Bu idarede önce Rüsum-ı Sitte Nazırlığı (1880-1882) ve bu nezaretin Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne tahviliyle (1882), Samsun ve Beyrut Düyun-ı Umumiye Nazırlığı gibi vazifelerde bulundu. Ancak Beyrut'taki Nazırlık İdaresi'nin lağvedilmesi üzerine Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne döndü. İstanbul'daki memuriyetine 1883'te Dersaadet Balıkhane Nazırı olarak başlayan Ali Rıza Bey'in buradaki memuriyet ismi, aynı zamanda onun ismi ve şöhreti oldu ve bundan sonra Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey olarak bilinmeye başladı. 1884'te uhdesine tuz hakkında muameleler de verilince Balıkhane ve Tuz Nazırı oldu. Nazırlığı zamanında Balıkhane en parlak dönemini yaşadı ve çeyrek asra yaklaşan bir müddet bu makamı ehliyetle ve liyakatle idare etti. 1907'de Dersaadet ve Mülhakatı Düyun-ı Umumiye Nazırlığı vazifesine başladıysa da II. Meşrutiyet'in ilanından sonra açığa alındı. 1910'da ise emekliye ayrıldı. Ömrünün bundan sonraki 18 senesini İstanbul'da geçiren Ali Rıza Bey, 11-12 Mart 1928 gecesi İstanbul'da vefat etti.

Ali Rıza Bey'in yarım asırlık memuriyet hayatı boyunca 1919 senesi Kasım ayı ortalarına doğru Mehmed Galib'in teşviki ve mesaisiyle "Onüçüncü Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricali" adlı tefrikasını yazmaya başladı. 38 tefrikalık bu yazı, bazan aylık fasılalarla 17 Kasım 1919-25 Nisan 1921 tarihleri arasında Peyam ve Peyam-Sabah gazetelerinde basıldı. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar gelen devrenin (1839-1909) ünlü devlet adamları ve diğer simaları hakkında, başka mehazlarda bulunmayan bilgileri ihtiva eden bu yazı serisi, bu devir için önemli bir mehaz hükmündedir. Bu tefrika, Fahri Çetin Derin tarafından sadeleştirilmiş olarak kısa notlarla yayımlanmıştır (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız: XIII. Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâli, I-II, İstanbul 1977). Ali Rıza Bey'in sadece kendi imzasını taşıyan tefrikası ise "Onüçüncü Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı" ismini taşır. Peyam-Sabah'ta "İstanbul Halkının Tenezzüh ve Eğlenceleri" başlığı altında yirmi iki ve "Onüçüncü Asr-ı Hicrîde Ramazan Âdetleri" ile yedi tefrikadan sonra aynı umumi başlık altında adı geçen gazetede ve diğer gazetelerde farklı konulardaki yazılarına devam etmiştir.

KAYNAKÇA:

Ali Birinci, "İstanbul Muharriri Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey", İstanbul Araştırmaları, I (Bahar 1997), s. 87-94.

İlhan ŞAHİN

BÂLÎ FAKİH CAMİİ
(bk. AHİ CAMİİ)

BALTACI

Osmanlı döneminde odun kesme işiyle uğraşanlara genelde baltacı deniliyordu. Baltacılar genç, iri yarı ve kuvvetli kişiler olup genellikle iki kişi dolaşırlardı. İstanbul'da kış mevsiminde saraylar başta olmak üzere konakların, zengin evlerin

Osmanlı Döneminde baltacı esnafından bir görüntü

ocağına, sobasına, mangalına odun sağlayan baltacılar, ihtiyacın ölçüsüne göre gemi yükü, araba yükü, at yükü, deve yükü olarak ve çeki hesabına göre odunu tedarik ederlerdi. Evlere daima kütük olarak giren odun, meskenin ihtiyacına göre çamaşır odunu, ocak odunu, sac, soba odunu, çini soba odunu olarak değişik ebatlarda kesilirdi.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 43, 44.

M. Murat ÖNTUĞ

BARANA

Anadolu'da yaren, sıra gecesi, kürsübaşı gibi adlarla bilinen geleneksel sohbet toplantılarından biridir. Sivil hayatı düzenlemek için Ahiliğin devam eden yerelleşmiş toplantısı olarak kabul görülür. Batı ve Orta Anadolu'da 'Barana' genel adıyla bilinen bu toplantılar, bazı yörelerde 'Oturak' adı altında şekil ve muhtevasının değişerek bir eğlence haline dönüştüğü de görülür.

Daha ziyade kış mevsiminde icra edilen ve ilkbahara kadar her hafta devam eden bu sohbetlere veya toplantılara bazı yörelerde "kış sohbetleri" adı da verilir. Barana topluluğunu oluşturmak için belli bir yol takip edilir. Mesela Batı Anadolu'da genelde iki arkadaşın teklifi ile toplumdan gizli olarak topluluğun kurulma çalışması başlar. Bir barana topluluğu 16 ila 22 kişiden meydana gelir. Kurucudan birinin evinde yemek verilir ve katılması istenilen kişiler davet edilir. Davetliler önce gizlice başka bir yerde toplandıktan sonra asıl eve gidilir. Buna "ilk toplantı" denilir. Burada görev dağılımı ve baranada uyulacak kurallar görüşülür. "Barana Başı" ya da "Barana Başkanı", "Başkan Yardımcısı", "Çavuş" ve "Kâtip" vs. seçimi yapılır. Daha sonra Barana Başı'nın başkanlığında müziği icra edecek kişiler tespit edilir. Başkan yardımcısı düzenden sorumludur. Başkanın katılamadığı sohbetleri o idare eder. Çavuş, barana mahkemesinde verilen cezaları uygulamakla yükümlüdür. "Hâkim"lik de yapabilir. Yapılan masrafları kâtip kaydeder. Barananın diğer üyelerine sohbet ahbabı veya ahbap; sohbette hizmette bulunan yaşı küçük gençlere küçük ahbap diye hitap edilir. Bunun dışında dışarıdan sohbete katılmak isteyenler, sohbet ahbabının kefaleti ile katılabilir. İlk toplantıda o yıl yapılacak barananın adı ve sembolüne karar verilir. Baranaya ad verilmesinde Kara Bayram, Mezar Mahallesi, Cihan Baranası gibi başkanın adı ya da lakabı, mahalle adı veya diğer bir ad verilebilir. Semboller ise genellikle defne yaprağı, şimşir, çam ağacı gibi yaprağını dökmeyen bitkilerden seçilir. Sohbet için toplanılan eve konak denilir. Her hafta sohbet ahbabından birinin evi konak olarak seçilir. Burada evde barana yapıldığının bir işareti olarak konağa gelen üyeler yakalarındaki sembolleri perdeye iliştirirler. Bazı yörelerde geleneksel bir barana odasının yapısı, zemin katta mutfak ve kiler, üst katta sohbetin ve eğlencenin yapıldığı oda şeklindedir. Bu tip odalarda giriş kapısından sonra "mabeyn" gelir. Ayakkabılar buraya çıkarılır. Sonra "oda kapısı"na geçilir. Bu kapıdan girilen oda dikdörtgen şeklindedir.

Barana başlamadan önce toplantı yapılacak konağa 50 metre mesafede üyeler, "Sabahtan kavuştum ben bir güzele" adlı türküyü söylemeye başlarlar. Bu türküyü söylemelerinin amacı, ev

sahibini haberdar etmektir. Türkü söyleyen gurupta darbuka (dümbek), def ve zilli maşa çalanlar çömelerek bir yıldız şekli oluştururlar. Ayakta kalıp türküyü söyleyenler ise hilal şeklinde olurlar. Türkü söyleyerek yürüme, nakaratlar esnasında çömelme, gidecekleri konağa kadar devam eder. Aynı türkü her barana üyesinin konağa gelmesi sırasında da söylenir. Bu gelmelere Batı Anadolu'nun pek çok yöresinde 'baskın' denir. Türküyü duyan ev sahibi ve barana üyeleri evin dışına çıkıp türküye eşlik ederler ve gelenleri karşılarlar. Konağın avlusunda "Evleri var üst başta" türküsü hep beraber söylenir. Odaya girenler barana başkanının iki tarafına belli bir âdâba göre diz çökerek otururlar. Daha sonra ise yöresel türküler, bağlama, kabak kemane ve kaval eşliğinde icra edilir. Bunun devamında başka türküler de söylenir. Söylenen türküler, barananın icra edildiği yöreye göre bir değişiklik gösterebilir. Balıkesir Dursunbey yöresinde baranaların icrasında Kaşıklı Zeybek, Sekme, Ağır Zeybekler, Kıvrak Zeybekler, Çift Zeybek gibi halk dansları da yer alır. Konya yöresinde bu tür halk danslarına yöresel kıyafetler ve donanımlar içinde sadece erkeklerin değil, kadınların da iştirak ettiği dikkati çeker.

Eğlencenin bitiminden sonra yemek yemeğe geçilir. Barana geleneğinde yemek önemli yer tutar. Gerek yemeğin hazırlanması gerekse yenilmesi belli kurallar içinde yapılır. Yemeğin hazırlanmasını kadınlar, hizmetini ise erkekler yapar. Yemek çeşidi olarak düğün çorbası, yufka tiridi, yahni, pilav, hoşaf ve saraylı tatlısı hazırlanır. Yemeklerin yanında turşu, yufka böreği ve kavurma da ikram edilebilir. Yemekte bir eksiklik varsa "Sohbet Övgüsü"nde ev sahibi eleştirilir. Barananın ilk toplantısında "Kanlı Pilav" yapılabilir. Bu uygulama üyelerin parmaklarını kesip kanlarını pilava karıştırarak yemeleridir. Böylece ilk toplantıya katılanlar "kan kardeşi" olmuş olurlar. Bununla baranaya katılanlar kendi aralarında bir tür sözleşme yapmış sayılırlar.

Baranada ayrıca seyirlik oyun olarak Yüzük Oyunu, Pırasa Yattı Kalktı Oyunu, Hırsız Oyunu, Ayakkabı Yamama Oyunu, Arı Oyunu adı altında oyunlar oynanır. Seyirlik oyunların sonunda önemli meseleler görüşülür. Barana topluluğunu oluşturanlar, barananın belirlediği kurallara uymakla mükelleftirler. Böylelikle gelenek içerisinde belli bir kontrol mekanizması geliştirilmiştir. Baranaya girenler hem konakta hem de konak dışında bu kurallar doğrultusunda davranışlarına dikkat etmek zorundadırlar. Sohbetin sonunda Barana Başkanı yapılan şikâyetleri dinler, buna göre "mahkeme" kurulur. Mahkemede bir üye suçlu bulunmuşsa "sopa", "yemek verme mükellefiyetine girme" gibi cezalar verilebilir. Mahkemede üyeye ihraç edilme cezası da verilebilir. Böyle bir ceza, o kimse için toplumda önemli bir statü kaybı sayılır. Mahkemeyi takiben sabah ezanıyla birlikte barana sohbeti sona ermiş olur. Barana sohbet veya toplantılarının en önemli özelliklerinden biri, bazı yörelerde sadece erkekler katılırken bazılarında kadın ve erkeklerin birlikte katılmalarıdır. Bir diğer önemli özellik ise muhabbetlerde ve oyun icrası esnasında "ilahi" okunmasıdır.

KAYNAKÇA:

Sıtkı Bahadır Tutu, "Dursunbey Barana Geleneğinde Müzik", *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana, Dursunbey-Balıkesir,* haz. Metin Ekici ve diğerleri, İzmir 2013, s. 49-100; Pınar Dönmez-Fedakâr, "Dursunbey Barana Geleneğinde Yemek", *Aynı eser*, s. 121-139; Metin Ekici, "Somut Olmayan Kültürel Miras Geleneksel Sohbet Toplantıları: Ahilik, Yaren, Sıra Gecesi, Kürsübaşı ve Barana", *Aynı eser*, s.19-26; Neslihan Ertural, "Dursunbey Barana Geleneğinde Seyirlik Oyunlar", *Aynı eser,* s. 141-154; Neslihan Ertural, "Dursunbey Barana Geleneğinde Halk Oyunları", *Aynı eser*, s. 101-120; Selami Fedakâr, "Dursunbey Barana Geleneği", *Aynı eser*, s. 27-40; M. Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara 2013; Mehmet Tahir Sakman, *Konya Oturakları,* İstanbul 2001; Ali Yakıcı, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekânı: Konya Barana Odaları", *Millî Folklor Dergisi,* Yıl: 22, S. 87(2010), s. 94-99; Metin Ekici, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara 2010.

Salih GÜLERER

BARDAKÇI, ALİ CEMAL
(d. 1887-ö. 1981)

Millî, Tarihî, Dinî, İçtimaî, Siyasî, İktisadî ve İdarî Bakımlardan Alevîlik, Ahîlik ve Bektaşilik adlı eserin yazarıdır. Balıkesir'in Burhaniye ilçesinde doğdu. Babası Osman Hakkı Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. İlköğrenimini Burhaniye Rüştiyesi'nde, ortaöğrenimini ise Bursa İdadisi'nde tamamladı. Yüksek öğrenimine Mekteb-i Mülkiye'de başladı ve 1909 yılında mezun oldu. 1909-1912 tarihleri arasında Bursa vilayeti maiyyet memurluğunda bulundu. 1914 tarihinde Çifteler nahiyesi müdürlüğüne; 1915'de Mihalıççık, 1917'de Kalecik, 1919'da Haymana kazası kaymakamlığına; 1920'de Çorum, 1921'de Çankırı ve 1922'de Denizli sancağı mutasarrıflığına ve 1923'te de Denizli vilayeti valiliğine getirildi. Bu görevlerinden sonra Şeyh Sait

İsyanı sonrasında 1925'de Diyarbakır, 1926'da Elazığ ve memuriyet hayatının son devirlerinde ise Çorum (1929) ve Konya valiliğine tayin edildi (1933). Bu görevinde iken istifa eden Bardakçı, bir süre babasının yanında ticaretle uğraştı. Bilahare son vazifesi olan Konya valiliğinden idarî lüzum sebep gösterilerek bakanlık emrine alındı ve 1939'da emekli oldu. 1981'de ise Ankara'da vefat etti.

KAYNAKÇA:

Ali Galip Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, Ankara 1998; Aynı yazar, "Atatürk'ün Seçkin Bir İdarecisi: Ali Cemal Bardakçı", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.1 (1994), s. 267-282; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, IV, Ankara 1986-1989; Ali Emiroğlu, "Cemal Bardakçı'yı Tanıyan Var mıdır?", Çorum Haber, 30.10.2009 tarihli nüsha.

Mehmet ÇERİBAŞ

BARKAN, ÖMER LÜTFİ
(d. 1902-ö. 1979)

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda Ahilerin oynadığı role eserlerinde önemli ölçüde yer veren ve Osmanlı Devleti'nde ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları olan sancak ve eyalet kanunlarını bilim dünyasına sunan Ömer Lutfi Barkan, Edirne'de doğdu. Babası İsmail Efendi ve annesi Gülsüm Hanım'dır. İlk ve orta tahsilini burada yaptı. Edirne Muallim Mektebi'nden mezun olduktan sonra üç yıl kadar ilkokul öğretmeni olarak çalıştı. 1923 yılında İstanbul'da Orta Muallim Mektebi'ne, bir yıl sonra da İstanbul Darülfununu Edebiyat Fakültesi'ne ve Yüksek Muallim Mektebi'ne girdi. Mezuniyetini takiben 1927 yılında liselere öğretmen yetiştirilmek üzere Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. Bu fakültede felsefe, sosyoloji ve psikoloji sertifikaları ile Hukuk Fakültesi'nden 'İktisadi İlimler Yüksek Etüd Diploması' aldı ve 1931 yılında Türkiye'ye döndü. Dönüşünü takiben Eskişehir Lisesi felsefe öğretmenliğine tayin edildi. 1933 yılına kadar orada çalıştı.

1933 yılındaki üniversite reformu sırasında doğrudan İstanbul Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü doçentliğine atandı. 1937 yılında kadrosu, İktisat Tarihi ve İktisadî Coğrafî Kürsüsü'ne nakledildi. 1939 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak meseleleri üzerine yaptığı teziyle doçentlik imtihanını verdi. 1941'de profesörlüğe yükseltildi. 1950'de İktisat Tarihi Kürsüsü Başkanlığı yaptı. Bu sırada Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kurdu ve emekliliğine kadar bu enstitünün müdürlüğünü yürüttü. Müdürlüğü süresince ileride kendisine meslektaş da olacak olan zihin güçlerini enstitüde bir araya getirdi ve önemli proje ve araştırmalarda ekip çalışmasının en güzel örneklerini verdi. Bu arada fakülte bünyesinde İFM'nin yayınlanmasını sağladı. 1957'de ise ordinaryüs profesör oldu. 1973 yılında yaş haddinden emekli olan Barkan, 23 Ağustos 1979'da vefat etti.

1940 yılında Tarih Kurumu'nun aslî üyesi seçilen Barkan, 1955 yılında Strasbourg Üniversitesi tarafından 'Şeref Doktoru' payesiyle taltif edildi. Sırbistan İlimler Akademisi'nin üyesi de olan Barkan, Milletlerarası Oryantalistler Birliği'ne bağlı Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Komitesi'nin Başkanlığını yaptı.

Bilimsel araştırma ve çalışmalarıyla Barkan, Türkiye'de sosyal ve ekonomik tarih anlayışı ve incelemelerine yenilik getirdi. Bu bağlamda tarih araştırmalarında bir devrim yapan Fransa'daki Annales ekolünün önde gelen temsilcilerinden biri oldu. Görevli olarak gittiği Strasbourg Üniversitesi'nde Annales ekolünün temsilcisi March Bloch'den etkilendiği ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu ekolün yegâne temsilcisi olan Fernard Braudel'in görüşleriyle aynı çizgide olduğu anlaşılıyor. Bu ekolün tarih anlayışında genelde siyasî olaylara dayalı tarih anlayışı ve yazımı yerine, olayları hazırlayan ve arka planda yer alan iç ve dış bağlantılı sosyal, ekonomik ve dinî sebepler üzerinde durmak ve disiplinler arası bir yaklaşımla toplum ve insan odaklı tarih yazımını ön planda tutmak vardır. Bu sebepten Barkan araştırmalarında Osmanlı tarihiyle ilgili iktisadî ve sosyal meselelerle hukuk ve toprak sistemine daha fazla ağırlık verdi.

Araştırmalarında genellikle Osmanlı sosyal ve iktisat tarihi üzerine yoğunlaşan Barkan'ın çalışmalarının sayısı 150'nin üzerindedir. Bunların önemli bir kısmını makaleler teşkil eder. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, İÜİFM, Türk Tarih Kurumu Belgeler ve Vakıflar Dergisi gibi dergilerde yayınlanan makalelerinin birçoğu kitap hacmindedir. Vefatından sonra makalelerinden toprak meseleleriyle ilgili olanları bir araya getirilerek yayımlandı (Türkiye'de Toprak Meselesi-Toplu Eserler I, İstanbul 1980).

Barkan'ın çalışmalarını birkaç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunların başında öncelikle

Osmanlı maliye, iktisat ve hukuku çerçevesinde Osmanlı kanunları, toprak ve arazi tasarrufu ve vergilerle ile ilgili olanlar gelir. Bu bağlamda evvela Tanzimat öncesi ve sonrası toprak ve arazi hukuku konusunu ele alan Barkan (Tanzimat I, İstanbul 1940, s. 321-421), kısa bir süre sonra tafsilatlı bir giriş yazısıyla kısaca Kanunlar adıyla bilinen eserini yayımladı. Bu eser 100'den fazla sancak kanunnâmesini ihtiva etmektedir. Bundan başka başta mâlikâne-divânî sistemi olmak üzere toprak ve arazilerin tasarrufunda uygulanan sistemi ele alarak ayrı ayrı inceledi. Ayrıca daha çok XVI. ve XVII. yüzyıla ait Osmanlı maliye tarihinin vazgeçilmez kaynaklarından olan bütçe defterleri ve cetvelleri ile fiyat hareketlerini, başta İFM olmak üzere diğer bazı dergilerde bir seri halinde yayımlayarak bilim dünyasının istifadesine sundu. Bu çalışmaların yanında Barkan'ın vakıflarla ilgili çalışmaları, ayrı bir önemi haizdir. Bu çalışmaları arasında Anadolu'dan Balkanlara kadar her biri bir tesisin kurucusu ve yeni bir nizamın temsilcisi olan zaviye şeyhleri ve zaviyelerin vakıflarıyla ilgili kayıtları ve bu kayıtlarla ilgili yorumları dikkat çekicidir. Ayrıca Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte yayımladığı İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târîhli adlı eseri, bu türden yapılacak yayımlar ve incelemeler için bir örnek teşkil etmektedir. Çeşitli vakıfların muhasebe defterleri ile ilgili makalelerini de bu çerçeve içinde düşünmek gerekir. Barkan'ın üzerinde yoğunlaştığı bir diğer konu, Osmanlı sosyal ve iktisat tarihinin bir hazinesi olan tahrir defterleridir. Daha 1940'larda ard arda yazdığı makalelerle bu defterlerin tutulma gayesini ve önemini bilim dünyasına tanıtan Barkan, bu defterleri kullanmak suretiyle hem tahminî de olsa kırsal kesimdeki birimlerin, kasabaların, şehirlerin ve hatta imparatorluğun genel nüfusunu hesaplamanın mümkün olabileceğine hem de ziraî ekonominin hukukî ve malî meselelerinin daha gerçekçi bir şekilde anlaşılabileceğine dikkati çekti.

Osmanlı tarihi üzerinde çok çeşitli konularda öncü yazılar kaleme alan ve eserler veren Barkan, Osmanlı tarihiyle ilgili önemli bazı araştırmaları da tanıttı. Tanıttığı eserlerden biri de Fernard Braudel'in Türk tarihçiliğinde büyük yankılar uyandıran Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'dır.

Kitapları: XV. ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları: Birinci Cilt Kanunlar, İstanbul 1945; İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (953-1546) Tarihli, İstanbul 1970 (Ekrem Hakkı Ayverdi ile); Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557), I-II, Ankara 1979; Türkiye'de Toprak Meselesi,Toplu Eserler 1, İstanbul 1980; Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri, I, Ankara 1988 (Enver Meriçli ile); Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler–Makaleler, haz. Hüseyin Özdeğer, I-II, İstanbul 2000.

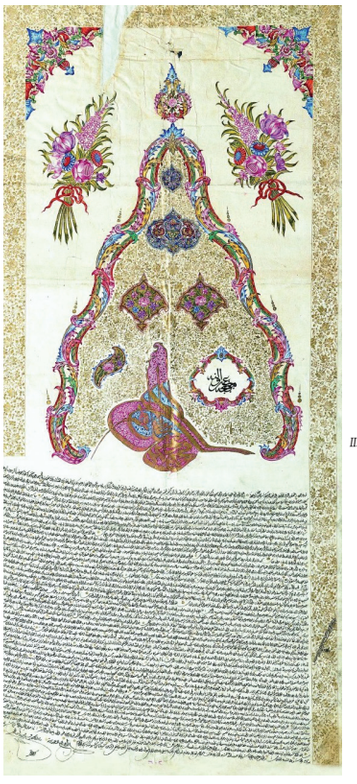
KAYNAKÇA:

Ömer Lütfi Barkan, "Prof. Barkan'ın Akademik Hayatı", *Türkiye'de Toprak Meseleleri: Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980; Mübahat S. Kütükoğlu "Barkan, Ömer Lutfi", *DİA*, V, 74-76; Halil Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan", İÜİFM Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, 41/1-4 (İstanbul 1985), s. 3-38; Hatice Kaplan, Ömer Lütfi Barkan'ın Tarih Anlayışı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.

İlhan ŞAHİN

BASMACI

Üzerine boya ile renkli şekiller basılmış pamuklu kumaşa basma denir. Basmanın Fransızca

II.Mahmud'un Basmacı Esnafı ile ilgili fermanı

karşılığı "emprime"dir. Avrupa'dan ithal edilen ipekli basmalar emprime adıyla biliniyordu. Basma yapımı için önce şimşirden kalıplar hazırlanır ve her kalıbı bir işçi kullanır. Akabinde basılacak bez işçilerin önünden geçerken her biri değişik renkli kalıpları basar. Basmanın içi ve yüzü perdahlıdır. İçi havlı ve dışı perdahlı olanlara "pazen", içi perdahlı ve dışı havlı olanlara da "divitin" adı verilir. Özellikle çiçekli desenleri ve rengârenk görünümleri ile oldukça ilgi çeken basmalar, önceleri orta ve dar gelirliler arasında yaygınlaşmış, daha sonra albenilerinden dolayı zenginlerce de kullanılır hâle gelmiştir. Basmacılık, Osmanlı döneminden ziyade Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygınlaşmıştır. İlk basma fabrikası ise Sümerbank tarafından kurulmuştur. Basmadan genellikle kadın şalvarı, gecelik, pijama, entari, mintan ve zıbın yapılır.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 45; Baki Çakır, "Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır, İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 99-100; M. Murat Öntuğ, XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 240; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990; Ahmet Aytaç, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya 1999; Ahmet Kala, "Esnaf", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 429.

M. Murat ÖNTUĞ

BAŞARA HALISI

Başarakavak, bugün Konya'nın 40 km kadar kuzeyinde Selçuklu kazasına bağlı bir köydür. Bu köy, XIII. yüzyılda Ahi Başara'nın ve Ahilerin yerleşmesinden dolayı bu adla bilinir. Ahilikte üretim çok önemli olduğu için, köy halkı arasında kendine has bir sitilde halı dokumak ve halıcılık yapmak ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan köyde dokunan halılar, "Başara Halısı" olarak ün salmıştır. Köyde kullanım amaçlarına göre taban halısı, yolluk, seccade, heybe ve özellikle yastık gibi türler daha çok dokunur. Eldeki ürünlerde ebat bakımından bir standart yoktur.

Başara halısında sarma tip ahşap tezgâh kullanılır. Halı için kullanılan yünler, kendi koyunlarından temin edilir. Şehirde taratılan yünler kirman ile eğrilir. Halılarda Türk düğümü kullanılır. Kalite olarak genellikle orta kalite olarak tabir edilen düğüm sıklığında üretim gerçekleşir. Desen kompozisyonlarında geometrik, bitkisel ve nesneli motifler sıklıkla kullanılır. Yanışların geometrik halinin hâkim olduğu bir desen anlayışı vardır. Coğrafî konumu itibariyle Derbent ve Küçükmuhsine yöresi dokumalarıyla benzerlikler gösterir.

KAYNAKÇA:

Ahmet Aytaç,"Selçukludan Günümüze Konya'da Halıcılık ve Konya Etnoğrafya Müzesinden Bir Grup Halının Değerlendirilmesi", *Yeni İpek Yolu Dergisi Özel Sayı Konya Kitabı V*., Konya Aralık 2002, s. 305 – 314; aynı yazar, "Halı ve Kilim Sanatının Konya Ekonomisine Katkısı", *I. Ulusal Konya Ekonomisi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 18 Nisan 2003, s. 501-507; aynı yazar, "Türk Dokuma Sanatında Konya Yöresine Ait Halı Yastıklar ve Bir Koleksiyon", *SÜ Selçuklu Araştırmaları Merkezi ve Akfid IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi ve Sanat Etkinlikleri*, Sharm el Sheikh Mısır, 02-07 Kasım 2009, s. 41-52.

Ahmet AYTAÇ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Ahilik araştırmalarında birinci derecede öneme sahip Osmanlı belgelerini içeren arşivdir. İstanbul'da 1846'da kurulan Hazine-i Evrak'ın devamıdır. TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olup, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden günümüze kadar gelen evrakı bünyesinde barındırır.

İhtiva ettiği yüz milyonlara yakın defter ve belge serileri ile dünyanın en zengin arşividir. Belge ve defter grupları içerisinde Mühimme defterleri gibi siyasî, sosyal ve kültürel konuları içeren belge fonları yer aldığı gibi, Osmanlı Devleti'nin dış münasebetleri ile ilgili belgeleri ihtiva eden Hariciye, Osmanlı iç işleyişi ile ilgili belgeler, dahiliye, ekonomik mahiyet taşıyan belgeler ve maliye gibi farklı özellik taşıyan belge grupları yer almaktadır. Bu fonların ayrımı Osmanlı Devlet teşkilatının zaman içerisindeki değişimi ile doğrudan ilgilidir. Ahilik ve esnaf gibi devletin birden çok yönünü ilgilendirebilecek başta vakfiyeler olmak üzere vakıf konularıyla ilgili çok sayıda belge, çeşitli fonlarda yer almaktadır. Belli kodlar ile ifade edilen bu fonlar arasında şunlar yer almaktadır.

Sadaret Belgeleri: Osmanlı Devleti'nde Padişah'tan sonra en yetkili kurum olan Sadaret belgeleri, takrir, telhis, ahidnâme metinleri, vezirler ve nezaretlerle yapılan yazışmalar gibi evrakı bünyesinde barındırması açısından önem arz eder.

Sadaret belgeleri içerisinde yer alan bazı fonlar şu şekildedir:

Sadaret Amedî Kalemi Belgeleri (A.AMD): Sadaret Amedî Kalemi, Reisülküttabın hususî kalemidir. Sadrazam tarafından padişaha yazılacak takrir ve telhisler, yabancı devlet başkanlarına gönderilen mektup müsveddeleri, barış anlaşmaları ve çeşitli ahidnâme metinleri, protokoller, yabancı elçi, konsolos ve yabancı tüccarlara ait her çeşit yazışma ve konuşma mazbataları bu kalemde yazılır ve saklanırdı.

Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri: Mektubî Kalemi, Sadaret teşkilatı içinde mühim bir yer işgal eden ve Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden beri devam eden bir kalemdir. Sadaret tarafından çeşitli makamlara yazılan emir ve buyruldular, bu kalem tarafından yazılmıştır. Bu kalem, Tanzimat'tan sonra da Sadaret'in gerek İstanbul'daki nezaret ve dairelerle yaptığı yazışmaları, gerekse taşra ile yaptıklarını yürütmüştür. Bosna, Bulgaristan, Cebeli Lübnan, Deâvî evrakı ve defterleri, Divan kalemi evrakı, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye evrakı, Düvel-i Ecnebiyye evrakı, Evrak kalemi evrakı, Girit, Kıbrıs, Meclis-i Vala, Meclis-i Vükela, Mısır, Muhasebe Kalemi, Mukavelenâmeler, Mühimme, Mühimme Kalemi, Mümtaze Kalemi, Müteferrik, Nâme-i Hümayun, Nezaret ve Devair, Rumeli-i Şarkî, Sadaret Defterleri, Sisam, Şûrâ-yı Devlet, Teşrifat Kalemi, Trablusgarb, Umumi Vilayat, Vakanüvist Kalemi defter ve belgeleri bu fonda yer alan diğer belge gruplarıdır.

Ali Emiri Tasnifi Belgeleri: Ali Emiri Efendi başkanlığında bir heyet tarafından 1918 1921 seneleri arasında gerçekleştirildiği için bu ad verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından başlayarak Sultan Abdülmecid zamanına kadar gelen belgeleri içerir. Padişah isimlerine göre kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Siyasî ve askerî konulara ait belgeler, timar ve zeamet tevcihleri, yabancı ülkelerle münasebetler; Divan-ı Hümayun'a ait meseleler, maarif, inşaaat ve tamir gibi konularda vesikalar bulunmaktadır.

Bâbıâli Evrak Odası Belgeleri: Bu belgeler, Osmanlı'nın son dönemine ait (1892-1921) orijinal olarak tasnifli arşiv malzemesinden oluşmaktadır.

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri: Muallim Cevdet tarafından tasnif komisyonunca 1932-1937 yıllarında konularına göre yapılmış tasniftir. 1553-1904 tarihlerinin kapsayan Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dâhiliye, Darphane, Evkaf, Eyalet-i Mümtâze, Hariciye, İktisat, Maarif, Maliye, Nafia, Saray, Sıhhiye, Timar ve Zabtiye bölümlerinden oluşmaktadır.

Dahiliye Nezareti Belgeleri: 1870-1922 yılları arasında Dahiliye Nezareti'ne ait Emniyet-i Umumiye, Muhaberat-ı Umumiye, Matbuat, Heyet-i Teftişiye, İdare-i Umumiye, Kalem-i Mahsus, Tahrirat, Sicill-i Nüfus gibi 30'dan fazla alt koda sahip fonun analitik katalogunu içine alır.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi: Nezarete gelen tahrirat, tezkire ve arzuhaller, nezarete bağlı kalemlerin, herhangi bir konuda dış yazısı yazılmak üzere Mektubî Kalemine gönderilen müzekkireleri, Dahiliye Mektubî Kalemi antetli evrakı, gönderilen makama gitmeyip Nezarette kalmış olan tahrirat ve tezkireler ile şifreli telgrafların çözümlü hallerinden oluşan fonda Dahiliye Nezareti'nin kuruluşundan itibaren, nezaretin diğer nezaretlerle veya vilayetlerle olan bilumum yazışmaları yer almaktadır.

Evkaf Nezareti: Evkaf Nezareti defter ve belgeleri, 1826-1922 yıllarını ihtiva eder ve 88 alt koddan oluşur.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi: Osmanlı Arşivi'nin önemli tasniflerinden biri olup 34.000 Hattı Hümayun'u içerir. Genellikle padişahların el yazılarına verilen isim olan Hattı Hümayunlar, I. Mahmud'dan II. Mahmud devri sonuna kadar olan dönemi içerir.

İradeler: İrade terimi literatürde padişah emri olarak kullanılır. Hatt-ı Hümayunların devamı mahiyetinde olan ve toplam 157 katalogdan oluşan iradeler, 1839-1923 yıllarını ihtiva eder.

İbnülemin Tasnifi Belgeleri: İbnülemin Mahmud Kemal'in başkanlığında kurulan tasnif heyeti, 1921 yılından itibaren belgeleri Askeriye, Bahriye, Dahiliye, Darbhane ve Defter-i Atîka gibi konularına göre tasnif etmiş ve 23 ana bölüm altında toplanmıştır. Her konu kendi bölümü içinde kaba bir kronolojik sıra takip eder.

Maliye'den Müdevver Defterler: Maliye Bakanlığı'ndan 1945 yılında devralınan 26.000'e yakın defterin tasnifidir. Muhtelif Maliye kalemlerine ait arazi tahriri, saray, yeniçeri, mevâcib gibi diğer cins defterleri de ihtiva etmektedir. Defterler, 1427 yılında başlayıp 1927 yılına kadar gelir.

Maarif Nezareti: 21 alt kod halinde 1857-1922 yıllarını kapsar.

Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi: Osmanlı Devleti'nin tüm gelir kaynaklarını tespit etmek ve Hazine'ye irad olarak girmesi gerekeni tarh ve tahsil etmekle vazifeli olan kuruma ait evrak için hazırlanmıştır. Gümrük, tahmishane, zecriye, ispenç, ihtisab, karantina, sıhhiye, kantar, kasr-ı yed, iane, debbağhane, tapu, âmediye, öşür, harc-ı bâb, yurtluk ve ocaklık hasılatı, rüus-ı hümayun hasılatı gibi kayıtları muhtevî defterlerdir.

Maliye Nezareti Temettuat Defterleri: 1256-1261/1840-1845 tarihleri arasında toplam 17.747 adet olan Temettuat Defterleri'ne kaza, köy gibi iskân merkezleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsi mal varlığı, emlâk, arazi, hayvanat, ürün gibi bilgiler kaydedilmiştir.

Meclis-i Vâlâ Riyaseti: Tanzimat ile birlikte Osmanlı devlet teşkilatında yerini alan müesseselerden biri de Meclis-i Vâlâ'dır. 1837-1867 yıllarına ait olan Meclis-i Vâlâ evrakı, daha çok kişilerle devlet arasındaki davalar ile önemli devlet işlerini ihtiva eder.

Şûrâ-yı Devlet: 1868'de Meclis-i Vâlâ'nın lağviyle yerine kurulan Şûrâ-yı Devlet'e ait katalogları içine alır.

Yıldız Sarayı Arşivi: II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda biriken belge, defterler ve gazetelerden ibarettir.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan fonlar bunlarla sınırlı değildir. Özel Şahıslardan İntikal Eden Arşiv Malzemesi (HSD); Sivaslı Ali Baba Zaviyesi Evrakı (HSD. SABZ);, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, Hariciye Nezareti (HR), Nüfus (NFS) gibi alt fonlar ve alt fonlar da mevcuttur.

Yukarıda kısaca tanıtılan fonlardaki defterler ve belgelerin bir kısmı Ahilik, esnaf teşkilatı ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan mimari yapılara dair bilgilerle doğrudan ilgili iken bir kısmı Ahi kavramının zamanla köy, mezra, camii gibi mekânlara özel isim haline gelmesi ile oluşmuş yer isimleri ile ilgili kayıtlardır.

KAYNAKÇA:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2010; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nezaret Öncesi Evkaf Defterleri Katalogu*, İstanbul 1993; İrade Eyalet-i Mümtaze Kataloğu, İstanbul 2005; *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Katalogları, Cevdet Tasnifi Katalogları,* İstanbul 2006-2007; *Hattı Hümayun Katalogları,* İstanbul 2009; *Maliyeden Müdevver Katalogları,* İstanbul 2005; İbnül Emin Tasnifi Evkaf ve Maliye Katalogları, İstanbul 2011; *Bâbı Âlî Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Kataloğu,* İstanbul 2005.

Uğur ÜNAL

BAYBURT BEDESTENİ

Bayburt Bedesteni'nin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat, XVI. yüzyıl sonları, XVII. yüzyıl başlarında yaptırıldığı düşünülmektedir. Kare planlı bir ana bölüm ve buna bitişik dikdörtgen planlı iki kısımdan/arastadan oluşmuştur. Bir bütününde, bedestenlerde nadir görülen L şeklinde bir plan şemasına sahiptir. Bedestenin ana bölümü; dört kubbeli ve kare planlıdır. Bedestenin yuvarlak kasnaklı, dört kubbenin oturduğu, dört kemerini; ana beden duvarları ve ortadaki bir ayak taşımaktadır. Yan bölümü/arastası; dar uzun dikdörtgen planlıdır. Bu arastanın; kubbe ve tonozlardan oluşan beş farklı örtü sistemi vardır. Bu durum bedestenlerde nadir görülmektedir. Bedesten'in toplam beş kapısı vardır. Bunlardan ikisi; ana kare planlı bölümün dışarı açılan kapılarıdır. Bu kapılardan biri; ana beden duvarının tam ortasındadır. Diğeri bedestenin ana beden duvarının bitiminde yer almaktadır. Bedestenin kapılarından diğer ikisi; kare planlı orta bölüm ve dikdörtgen planlı arasta arasında geçiş sağlamaktadır. Son olarak beşinci kapı ise; dikdörtgen planlı arastanın dışarıya açılan kapısıdır. Bu kapı dar ana beden duvarının ortasında yer almıştır.

Bayburt Bedesteninin plan şeması; Vezir Köprü Bedesteninde görülmektedir. Ana bölümün kare olması ve bitişik dikdörtgen yapılı arastası olması Kayseri bedesten'ini anımsatmaktadır. Ayrıca Kayseri Bedestenin ki gibi; kubbe pencereleri vardır. Fakat bu Bayburt Bedesteni'nin kubbe pencereleri; özgün değildir, sonradan açılmıştır. Günümüzde bedestenin dış cephesini saran dükkanların; özgün olup olamadığı bilinmemektedir. Bedesten günümüze ulaşabilmiştir. Fakat bedesten'in iç kısmı; sonradan bölünmüştür ve depo olarak kullanılmıştır. Bu nedenle bedesten harap vaziyettedir.

KAYNAKÇA:

Fernaz Öncel, Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde *"Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi,* (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

BAYEZİD I
(d. 1354-ö. 1403)

Ahilerle yakın ilişkisi olan ve Yıldırım Bayezid adıyla da bilinen dördüncü Osmanlı sultanıdır. Babası Sultan Murad, annesi Gülçiçek Hatun'dur. 1389-1402 tarihleri arasında hükümdarlık yaptı. Kaynaklarda Babası Sultan Murad Hudâvendigâr gibi tahta çıktığı zaman Ahiliğe giriş şartlarından biri olan "şed" kuşanıp kuşanmadığı belli olmamakla beraber babasının "Ahi Baba" unvanıyla bilinmesi, Ahiliğin temel değerleri olan "civanmerd , yiğit, âlîcenap ve cömert ile kahramanlık" gibi vasıfları taşıması ve hatta şehzadelik döneminin etkili Ahilik zümresine çok yakın Ankara, Germiyan ve daha sonra da Amasya'da geçmesi,Yıldırım Bayezid'in de Ahi kültür dairesinde yetiştiğini gösterir.

I. Bayezid, küçük yaştan itibaren zamanın seçkin âlimlerinden genel İslam eğitimi ve devrin önemli kumandanlarından askerlik, sevk ve idare dersleri aldı. Sırpsındığı'nda Sırpların kırılmasından sonra Bursa'da oğulları Bayezid ve Yakup için sünnet düğünü tertip etti. 777 (1375) tarihinde ise babası Sultan Hudâvendigâr, Sırp ülkesini fethe çıktığı zaman, oğlu şehzade Bayezid'i Edirne'de "kaimmakam" (vekil) olarak bıraktı. 1381 yılı civarında Germiyanoğlu Süleyman Çelebi'nin kızı Sultan Hatun ile evlendi. Kaynaklardaki siyasî hadiseler bir tarafa bu düğündeki hediyeler ve çeyiz olarak verilen toprakların kültürel tabanına bakıldığında, Şehzade Bayezid'in Ahi kültürel tabanı ile yakınlaştığı ve Ahi değerleri ile daha da katmerleştiği söylenebilir. Bu siyasî evlilik hattızatında yaşlı Germiyan hükümdarının geleceği görerek dostlukla bu bütünleşmeyi sağlama arzusu kadar Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu insan ve emtia kaynağının da sağlanması anlamına gelir. Bu noktada Ahiliğin insan ve üretim gücü de öne çıkar.

I. Bayezid

Diğer yandan düğün sonrası gelişmeler, Germiyan ailesinin ve çevresinin I. Bayezid üzerindeki etkisini de izah eder. Bu bağlamda Âşıkpaşazâde'de "Germiyanoğlu dünürleri izzet, ikramla konuk edip gönüllerini hoş ettiler ve en iyi şekilde ağırladılar. İş bitince Germiyanoğlu da Paşacuk Ağa'yı, gelinin atını yetmek için birlikte gönderdi, ayrıca hanımını da yenge yaptı. Kızına çeyiz verdiği şehirlere askerler kondu ve düğün alayı yola çıkıp gelini Bursa'ya getirdiler. Bayezid Han Paşacuk Ağa'yı kaynatasından rica ederek yanında alıkoydu ve çaşnigirbaşı yaptı. Onun oğlu Elvan Bey de çaşnigirbaşı oldu. Elvan Bey'in oğullarından üçü de çaşnigirbaşları oldular. Bunlar sülalece Osmanlı kapısında yakın yer tuttular" ifadesi, Osmanlı bürokrasisinin oluşumunda Germiyanoğulları etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu önemli olaydan sonra Bayezid, hanımının çeyizi olarak Osmanlılara bırakılan topraklara sancak beyi tayin edildi ve böylece Kütahya'da Osmanlılar'ın doğu sınırlarının muhafaza ve gözetimi ile görevlendirildi

1386'da babasının Karamanoğlu Alâeddin Bey'e karşı giriştiği sefere katıldı, Frenk Yazısı Savaşı'nda gösterdiği cesaret ve atılganlık dolayısıyla Yıldırım unvanını aldı. Onun ilk Amasya valisi olması ve Ahi kültürünün güçlü olduğu bölgelerde yönetici olarak bulunması, Kadı Burhaneddin'e karşı Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Amasya Emîri Ahmed ve Çandarlı Süleyman Bey ile olan münasebetler sırasında (1384-1388) ortaya çıktı. Ayrıca buradaki yaşam, Bayezid Sultan olduktan sonraki süreçte de bu bölge kökenli Ahi kültür tabanına sahip birçok kişinin Osmanlı devlet teşkilatı içerisinde yer almasını sağladı. Bunlardan biri de Çelebi Mehmed'in veziri Tokatlı Ahi Bayezidoğlu İvaz Paşa'dır.

Sultan Murad, 789 (1387) yılında Lâlâ Şahin Paşa'yı Bosna içlerine akına gönderdiği zaman kendisi Bursa'dan kalkıp Yenişehir ovasında konmuş ve bu esnada İstanbul Tekfuru ile akrabalık bağları kurma çerçevesinde tekfurun üç kızından birini kendisine, ikisini de şehzadelerine nikahladı. Ayrıca bu süreçte şehzade Bayezid'in üç şehzadesini de sünnet ettirdi. Aynı zamanda Balkanlarda 'arızî durum ortaya çıkınca Sultan Murad bütün bahadır beyleri ve askerî güçlerini Yenişehir ovasında toplanmasını emretmiş ve bu bağlamda savaş meclisine şehzade Bayezid de katılmıştı. Hatta Şehzade Bayezid, 15 Haziran 1389'da Türkler'in Rumeli'deki geleceğini tayin eden Kosova Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynadı. Bu savaş sırasında babası I. Murad'ın şehit düşmesi üzerine devlet ricali, büyük oğul olması, üstün yeteneği ve Sultan'ın vasiyeti gereğince tahta çıkarıldı. Bayezid'i tahta çıkaran devlet ricali hakkında kaynaklarda detay bulunmuyorsa da sonraki dönemdeki gelişmeler insan kaynağı ve kültürel taban bakımından değerlendirildiğinde, devleti oluşturan unsurlardan Ahiyan-ı Rum zümresinin, diğer sosyal sınıflardan "Baciyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve ulema sınıfı dahilinde daha öne çıktığı anlaşılmaktadır. Devlet erkânı, hayattaki tek kardeşi Yakup'u herhangi bir iç savaşa sebep olmaması için öldürttü. Bu arada esir düşen Sırp Prensi Lazar da savaş meydanında idam edildi.

Yeni padişah savaştan sonra Anadolu'ya geçmeden önce Sırp kralının oğlu Stefan Lazareviç ile antlaşma yaptı. Buna bağlı olarak Stefan sürekli Macar baskısı sebebiyle Bayezid'e kız kardeşi Olivera'yı verdi ve hatta yardımcı kuvvet olarak onun seferlerine katıldı. Bayezid, ayrıca Bizans ile de politik bir anlaşma zemini yakalayarak, Bursa'ya döndü. Çünkü bu sırada Anadolu'da Osmanlılar'a tâbi olan beylikler isyana kalkışmışlar, eski topraklarına yeniden sahip olabilmek için Karamanoğlu etrafında toplanmışlardı. Karamanoğlu Alâeddin Bey, Beyşehir'i alarak Eskişehir'e kadar uzanmış, Germiyanoğlu II. Yakub Bey miras yoluyla kaptırdığı toprakları yeniden zapt etmiş, Kadı Burhaneddin ise Kırşehir'i almıştı. Bu gelişmeler karşısında hemen Anadolu'ya geçen Bayezid, 1389-1390 kışında bir yay çizerek ilk önce haçlı dünyası için "düşmeyen kale" Alaşehir'i zapt ettiği gibi Batı Anadolu Türkmen beylikleri, Germiyan-Menteşe-Aydın ve Saruhan topraklarını Osmanlı idaresi altına aldı. Bayezid aynı yılın yazında (1390) Karaman seferine çıktı. İlk önce Afyonkarahisar ve Hamid topraklarını aldıktan sonra Beyşehir üzerinden Konya'ya yürüdü ve şehri kuşattı. Bu sırada ittifaktan ayrılıp Kastamonu'ya dönen Süleyman Bey, Karamanoğluna yardım için Kadı Burhaneddin ile bir anlaşma yaptı. Ortak kuvvetlerin Kırşehir'e gelmeleri, muhtemelen Bayezid'in Konya kuşatmasını kaldırmasına ve Karamanoğlu'nun antlaşma teklifini kabul etmesine yol açtı. Bu antlaşma ile iki devlet arasında Çarşamba suyu sınır oldu.

Bayezid, bir yıl sonra 1391'de Çandaroğlu Süleyman Bey üzerine yürüdü. Ancak Süleyman'ın müttefiki Kadı Burhaneddin'in kuvvetleri karşısında başarılı olamadı. 1392 ilkbaharında yeniden Süleyman Bey üzerine yürüyen Sultan, Sinop hariç Süleyman'a ait yerleri zapt etti. Daha sonra Bayezid, Kadı Burhaneddin'nin tehditlerine rağmen Osmancık üzerine yürüyerek burayı ele geçirdi. Fakat Çorumlu mevkiinde iki taraf arasındaki mücadeleyi Kadı Burhaneddin kazandı. Başarıdan cesaret alan Kadı Burhaneddin ise tahribatını Sivrihisar ve Ankara'ya kadar uzattı. Fakat aynı yıl Kadı Burhaneddin'in düşmanları ve Osmanlıya sempati duyan bölgesel emîrlerden Amasya emîri 1392'de Amasya'yı Osmanlı Sultanına teslim ettiği gibi, Çarşamba vadisindeki Taceddinoğulları, Merzifon bölgesindeki Taşanoğulları ve Bafra hâkimi, Bayezid'in hâkimiyetini tanıdılar. Bu arada müttefikleriyle bozuşan Kadı Burhaneddin ise geri dönüş sırasında Osmanlı kuvvetlerine karşı taciz edici hücumlar dışında önemli bir harekâtta bulunamadı. Bayezid'in iktidara geldikten sonra yürüttüğü bu Anadolu seferi ile Ankara, Kütahya, Amasya, Menteşe, Aydın, Saruhan, Çorum, Tokat bölgesi Osmanlı topraklarına katıldı. Bayezid, hem buralardaki Osmanlı hâkimiyetini sürdürülebilir hale dönüştürmek, Osmanlı topraklarında homojenliği ve insan ile kültürel kaynakları sağlamak hem de yereli güçlendirmek için bölgenin sosyal ve kültürel müesseseleri olan medrese, zaviye, imaret ve camilere ait vakıfların vakfiyelerini yenilettiği gibi yenilerin yapılması noktasında da resmî prosedürü kolaylaştırdı. Nitekim mezkur Anadolu kentlerinde XVI. yüzyıl Ahi zaviyelerinin kuruluşundaki artış ve vakıflarına gelirlerinin tahsis edilmesi, Sultanın zaten var olan Ahi kültürel tabanını güçlendirmeye dönük politikalar uyguladığını göstermektedir.

Sultan Bayezid, Anadolu'da idarî, siyasî ve askerî

tedbirleri aldıktan sonra yönünü batıya çevirdi. Kosova Savaşı'ndan sonra Bizans üzerindeki kontrolü oldukça artırmıştı. Bizans İmparatoru VII. Johannes'in tahta çıkışına (1390) katkı sağladığı gibi V. Johannes ve oğlu ortak imparator Manuel'e de aynı desteği verdi (1391). Hatta Manuel, Anadolu seferlerinde ona yardımda bulunmuş ve bağlılık göstermişti. Diğer taraftan batıda sınır boylarındaki uç beylerinden Paşa Yiğit, Sırp prensine boyun eğdirmiş; Evrenos Bey Kitros ve Vodena'yı fethederek Tesalya'ya doğru ilerlemiş; Firuz Bey Eflak'a; Şahin Bey ise Arnavutluk'a karşı akınlarda bulunmuştu. Fakat Eflak prensi Mirçea, Bayezid'in Anadolu'daki askerî hareketlerinden istifade ederek Silistre'yi geri almıştı. Venedikliler Mora ve Arnavutluk üzerinde faaliyette bulunurken, Macarlar ise Eflak ve Tuna güneyinde nüfuzlarını yaymak için uğraşıyorlardı. Bu durum karşısında Bayezid bütün gücünü Balkan işlerine vererek Tırnova'yı (1393) ele geçirdiği gibi, Bulgar Kralı Şişman Niğbolu'ya kaçarak etkisizleştirildi. Diğer yandan 1393-1394 kışında Bayezid diplomatik bir manevra ile bütün Balkan prenslerini Serez'de toplamaya dönük çaba içinde bulundu ise de ümitsizlik içindeki Bizans yönetimi buna karşı çıkarak Venedikliler'den yardım talep etti. Bunun üzerine Bayezid, Selânik'i ve Teselya'yı yeniden ele geçirdi (1394). Ayrıca Evrenos Bey'i Mora'ya, Lâlâ Şahin liderliğindeki kuvvetleri de Arnavutluk sahillerinde Venedik hâkimiyeti altında bulunan yerlere sevk ettiği gibi İstanbul'u yeniden sıkı bir kuşatma altına aldı. 1395 yılında kuzey batı sınır boyundaki akıncılar ise Macaristan sınırını vururken, Eflak beyi Mirçea'yı yenilgiye uğratarak Vlad'ı tahta geçirdi. Ardından Tuna'yı geçerek Niğbolu'ya ulaştı ve Kral Şişman'ı yakalatıp öldürttü.

Sultan Bayezid'in hızlı fetihleri ile İstanbul kuşatması, Macar ve Venedikliler yeni bir Haçlı bloku kurmaya itti. Ancak Macar Kralı Sigismund idaresindeki Haçlı kuvvetleri Niğbolu'da büyük bir bozguna uğradı. Bu savaş sonucunda artık Balkanlarda Bulgaristan ve İstanbul'un kaderi tamamıyla Bayezid'in elindeydi. Bizans İmparatoru Manuel, İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulması, cami yapılması ve bir kadı yerleştirilmesi teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Diğer yandan Bayezid Niğbolu mücadelesi sırasında düşmanca hareketlerde bulunan Karamanoğlu Alâeddin Bey üzerine yürümek için Anadolu'ya geçti. Akçay Savaşı'nda mağlûp olan Alâeddin Bey Konya Kalesine kapandıysa da yakalanarak öldürüldü. Konya ve diğer Karaman topraklan Osmanlı hâkimiyeti altına girdi (1397 sonbaharı). Ertesi yıl Eretna ülkesi Osmanlı topraklarına katıldı. Ancak Bayezid, Timur tehlikesine karşı Memlük sultanı ile anlaşmak yerine onlara ait Elbistan, Malatya, Kâhta ve Divriği gibi şehirleri ele geçirerek sınırı Fırat'a ulaştırdı.

Diğer yakada 1399 yılı yazında İstanbul kuşatmasına iyice hız verildiği ve şehrin düşmesinin an meselesi olduğu bir sırada doğuda Timur tehlikesi baş gösterdi. Öyle ki İran'a hâkim olan Timur, Büyük Selçuklu ve İlhanlıların vârisi olmak iddiasıyla Anadolu üzerinde hâkimiyet kurmak; Bayezid ise Selçukluların mirasçısı sıfatıyla Anadolu'da birliği sağlamak düşüncesindeydi. Ancak Timur, başlangıçta gazanın liderliğini elinde tutan Rum'un Sultanına karşı harekete geçmekte tereddüt etti. Osmanlı'nın genişlemesinden rahatsızlık duyan ve kaçıp kendisine sığınan Anadolu beylerini iyi karşıladı. Buna mukabil Bayezid de Timur'un düşmanları Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'u korudu, onları kendi hizmetine aldı. Bu durum Çağatay İmparatorunu kızdırarak Timur'un Anadolu üzerine yürümesine neden oldu. Nihayet Timur ile Bayezid, Ankara yakınında Çubuk ovasında giriştikleri savaşta Bayezid yenildi ve esir düştü, bir süre sonra da esaret altında Akşehir'de vefat etti. Ankara Savaşı, Bayezid'in süratli bir şekilde genişlettiği devletin çökmesine yol açtı. Osmanlı tarihinde Fetret Devri adıyla anılan yeni bir dönem böylece başlamış oldu.

Bayezid sınırlarını Anadolu'da Fırat'a, Rumeli'de de Tuna vadisine dayayarak Yakındoğu İslâm devlet anlayışı çerçevesinde merkezî bir devlet kurmak gayesini büyük ölçüde gerçekleştirmişti. Merkezî otoriteyi güçlendirmek bağlamında kul sistemini düzenleyip yerleştirmiş, yeni örfî hukuk uygulamaları getirmiş, kanunnâmeler çıkartmıştı. Böylece Osmanlı Devleti, Batı Avrupa'dan Orta Asya'ya, Mısır'dan Altın Orda sahasına kadar uzanan bölgede milletlerarası siyasetin başlıca odak noktasını oluşturmuştur. Fakat bu yeni merkezî devlet, Timur darbesiyle I. Murad devri başlarındaki sınırlarına çekilmiştir. Son derece cesur, faal, yetenekli ve âdil bir idareci olan Bayezid sert bir mizaca sahipti. Vefat ettiğinde hayatta altı oğlundan Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed, Kasım ve Mustafa var idi. Hayatı baştan başa savaş ve mücadelelerle geçen Bayezid'in öldüğü za-

man birçok hayratı da bulunmaktaydı. Bursa'da muhteşem Ulucami ve Yıldırım külliyesini inşa ettirmiştir (1400). Bursa'nın dışında İstanbul'u baskı altında tutmak için Güzelhisar diye de anılan Anadoluhisarı'nı yaptırdığı gibi (1396-1397), Edirne'de bir cami ve imaret, Balıkesir'de bir cami ve medrese, Karaferye'de bir cami, Dimetoka'da bir cami, Kütahya'daki Ulucami, Alaşehir'de bir cami ve imaret ile Mihaliç'de bir cami; ayrıca Anadolu'nun diğer bazı şehirlerinde ve Rumeli'de hayır eserleri meydana getirmiştir.

KAYNAKÇA:

BOA, *Anadolu Defteri* (791 tarihli), nr. 2-3 s. 282; Nizâmeddîn-i Şâmî, *Zafernâme*, Ankara 1987, s. 301-324; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm*, Ankara 1990, s.56, 70-112; Enverî, *Düstûrname*, İstanbul 1976, I, s. 87-91; Âşıkpaşazâde, *Tevarih-i Al-i Osman*, (haz. Y. Saraç-K.Yavuz), İstanbul 2007, s. 64-80,100; Dukas, *Bizans Tarihi*, İstanbul 1956, s. 8-9, 26-43; Oruç b. Âdil, *Oruçbey Tarihi*,(haz. N. Ötürk,) İstanbul 2007, s. 20, 24-26; Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, (K. Köymen-R. Unat), Ankara 1987, I, s. 205,239,245-80; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (haz. Koji İmazawa), Ankara 2000, s. 5-191; İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, (haz. M. Kartaş-S. Kaya-Y. Baş), Ankara 2008, I, s. 292-370, II, s. 25-150; Hoca Sadeddin,*Tacü't-Tevarih*, (haz. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul 1996, s. 131, 145, 169-70; Solakzade, *Tarih*, (haz. V. Çubuk), İstanbul 1996, s. 45; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Ankara 1944, s. 7; J. Von Hammer Purgstal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2010, I, s. 101-149; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I, Ankara 1972, s. 550-580 ; H. Mustafa Eravcı-Hamza Üzümcü, "Osmanlı-Eretna Devlet İlişkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kemal Göde Özel Sayısı, Isparta 2013, s. 201-215; H.Mustafa Eravcı, Karamanoğulları, *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2013, III, s. 175; aynı yazar, "Ankara Savaşında Karamanoğullarının Rolü", *Uluslararası Ankara Savaşı Sempozyumu 13 Aralık 2012*, Ankara 2013, s.120-145; *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Dönemi*, (ed. Sadettin Eğri), Bursa 2013; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", İA, II, s. 369-392; Halil İnalcık, "Bâyazid I", *EI²*, I, s. 1117-1119; aynı yazar, "Bayezid I", *DİA*, V, s. 231-34;

H. Mustafa ERAVCI

Eserleri:

Alaşehir Yıldırım Camii ve Medresesi:

Manisa'nın Alaşehir ilçesinde yer alan cami, XV. yüzyılın başında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırıldı. Ancak caminin orijinal durumundan çok az bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Evliya Çelebi, yapının ahşap ve kiremitle örtülü olduğundan bahseder. Yapının kuzeybatı köşesinde yer alan kesme taştan inşa edilmiş tek şerefeli minarenin sadece kaide kısmı özgün halini korumaktadır. Caminin kuzey cephesi bir avlu duvarı ile çevrilidir. Avluda bir şadırvan ile su kuyusu bulunur. Eskiden camiye bitişik son cemaat yeri vardı. Fakat bu bölüm yıkılmış ve sadece girişi vurgulayan küçük bir sundurma yapılmıştır. Son cemaat yerinde girişin iki yanında birer küçük mihrabiye ve pencereler, özgünlüğünü korumaktadır. Mihrap ve minber yenilenmiş, yapının kuzeyine ahşap bir mahfil eklenmiştir. Yapının içinde pencere üstlerinde geç dönem etkili kalem işi süslemeler bulunmaktadır.

Kaynaklarda geçen Yıldırım Bayezid Medresesi'nin ise caminin yakınında olduğu tahmin edilmekle birlikte bugün izine rastlanmamaktadır.

Balıkesir Yıldırım Camii (Eski Cami) ve Medresesi:

Balıkesir'de Yıldırım mahallesinde yer alan cami, Balıkesir'in en eski tarihli Osmanlı yapısıdır. Çeşitli kaynaklarda ve vakfiye kayıtlarında 1388 yılında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Büyük bir avlu içerisinde medrese ve imaret (misafirhane-zaviye) ile birlikte bir külliyenin parçasıdır.

Yapı, geniş derzli kaba yontma taş ile inşa edilmiştir. Caminin sadece batı duvarında tek sıra tuğla malzeme kullanılmıştır. Kuzeyde bulunan camekânlı son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan tek şerefeli kesme taş minaresi yenilenmiştir. Kare bir kaide üzerine yükselen minare, silindirik gövdeli ve yivlidir. Gövde ile kaidenin birleştiği bölümde ve şerefe altında ikişer sıra bilezik bulunmaktadır. Cami içten düz ahşap bir tavanla örtülü iken dışarıdan kırma çatı ile kapatılmıştır. Caminin her cephesinde altlı üstlü iki sıra pencere yer almaktadır. Derinlemesine dikdörtgen planlı cami, her birinde beşer devşirme sütunun yer aldığı iki sütun diziyle üç sahna ayrılmıştır. Sütunların başlıklarının altısı Bizans, üçü Osmanlı, bir tanesi de eski bir kaide biçimindedir. Caminin mihrabı ilk yapıya aittir. Mihrabın çerçevesi yeniden yapılmış, diğer bölümleri ise tamir görmüştür. Düşey dikdörtgen biçimli mihrabın her iki yanında bitkisel süslemelerin yer aldığı ince silmeler bulunur. Ahşap minber sonradan yapılmıştır.

Medrese avlunun kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. 1897 Depremi'nde yıkılan yapı, mevcut malzemeleri kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan imaret (misafirhane-zaviye) cami ile birlikte yapılmıştır ve özgün hali ile günümüze kadar gelebilmiştir.

Bergama Yıldırım Camii:

Bergama Kalesi'nin güney eteğinde yer alan cami, Bergama'nın en büyük ve görkemli camisi olmasından dolayı "Ulu Cami" olarak da bilinir. Ayrıca halk arasında "Çok Kubbeli Cami" olarak da adlandırılır. Kitâbesine göre 1398-99 yılında yaptırılmıştır.

Yapı, doğu beden duvarı haricinde kesme taş

malzeme ile inşa edilmiştir. Kare planlı cami birbirine sivri kemerler ile bağlanan dört büyük ayak ile üç sahna ayrılmıştır. Caminin mihrabı oldukça geniş ve süslüdür. Alçı kabartmalar ile kaplı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsara ile sonlanmaktadır. Minber mermerden yapılmıştır. Minberin giriş açıklığının alınlığı rumî motifleri ile süslenmiştir. Caminin kuzeybatı cephesinde yer alan minaresi kesme taştan tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. 1949 yılında yıkılan minarenin sadece alt kısmı ayaktadır. Minare 1956 yılından sonra onarım geçirerek günümüzdeki şeklini almıştır.

Bolu Yıldırım Camii: Bolu il merkezinde yer alan Yıldırım külliyesi, cami, medrese ve kütüp

Yıldırım Camii

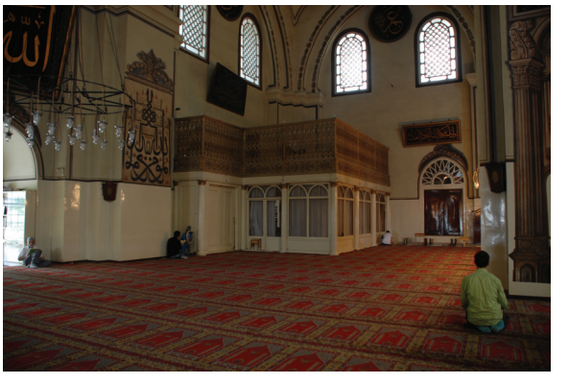
haneden oluşmaktaydı. Yıldırım Bayezid tarafından 1382 yılında yaptırılan külliyenin medrese ve kütüphanesinden bir iz kalmamıştır. Muhtemelen ahşap olan cami ise 1891 yılında yanmış ve 1899 yılında tek kubbeli olarak yeniden inşa edilmiştir. 1944 depreminde büyük hasar gören cami, 1999 depreminden sonra aslına uygun olarak restore edilmiştir.

Bolu Orta Hamam: Bolu ilinin merkezinde yer alan bu hamam, kitâbesine göre 791 (1388) yılında I. Murad'ın saltanatının son yıllarında Yıldırım Bayezid tarafından mimar Ömer ibn İbrahim'e inşa ettirilmiştir. Moloz taş ile inşa edilen yapının iç kısmı bütünüyle sıvalıdır. Çifte hamam olarak inşa edilen yapı, erkekler ve kadınlar bölümünden oluşmaktadır. Hamam soğukluk, sıcaklık, ılıklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır.

Orta Hamam

Bursa Ulu Cami: 798-802 / 1396-1399 tarihleri arasında inşa edildi. Anadolu Selçuklu döneminin çok destekli cami geleneğini devam ettiren Bursa Ulu Camisi, Osmanlı mimarisinde çok destekli, çok kubbeli cami plan tipinin en önemli temsilcisidir. Son cemaat yeri bulunmayan yapının, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde tek şerefeli birer minaresi yer almaktadır. Camiye bitişik olan bu minarenin kaidesi tamamen mermerden olup, gövdesi tuğla örgülüdür.
Caminin üç kapısı bulunmaktadır. Kuzey yönündeki avluya açılan taç kapı, eserin heybetini bir kat daha artırmaktadır. Kavsarası on bir sıra halinde düzenlenmiş mukarnaslardan oluşmakta, nişin etrafını geniş ve sade bir silme dolanmaktadır. Taç kapı pek çok onarım geçirmiş ve

Ulu Cami

yenilenerek günümüze ulaşabilmiştir. Caminin doğu, batı ve kuzey cephede olmak üzere üç girişi bulunmaktadır. Enine dikdörtgen planlı yapının üzeri, eş büyüklükte yirmi kubbe ile örtülmüştür. Giriş açıklıklarının kesişme alanında bir şadırvana yer verilmiş ve bu bölümün üzeri kubbe ile örtülmemiştir.

Caminin mihrabı son derece gösterişlidir. Hacı Muhammed bin Abdülaziz ibnü'd-Dakî tarafından yapılan minber ise süslemeleri ve işçiliği ile dikkat çekmektedir. Caminin iç duvarlarını süsleyen levhaların çoğunun altında, hattatının imzası bulunmaktadır. Büyük çoğunluğunun eksik-

leri Hattat Şefik Bey tarafından düzeltilmiş veya yeniden yazılmıştır. Cami içinde 13 ayrı yazı karakteri ile 41 ayrı hattat tarafından, duvara yazılmış 87, levha halinde 105, tamamı 192 adet yazı mevcuttur. Caminin içerisini süsleyen geç dönem etkili perdeler ve bitkisel motifler XIX. yüzyılın sonlarına aittir.

Bursa Yıldırım Külliyesi: Osmanlı Devleti'nin mimarlık ve yapı alanında bir üslup bütünlüğünü simgeler. 1390'lı yıllarda yaptırılmıştır. Cami, medrese, imaret, darüşşifa, mektep, hamam ve türbeden oluşan külliyeden günümüze cami, hamam, medrese, darüşşifa ve türbe gelebilmiştir. Külliye Bursa'nın doğusunda adını verdiği Yıldırım semtinde yer almaktadır. Mahkeme işlerinin görüldüğü, içinde tabhanelerin de olduğu Bursa Yıldırım Camii "Zaviyeli camiler" en önemli örneklerinden birisidir İnşa kitâbesi bulunmayan yapı, Yıldırım'ın 802 (1399-1400) tarihli vakfiyesinde imaret olarak tanımlanmaktadır.

Yıldırım Camii'nin kuzeybatısında yer alan medresesi 1399 yılında yaptırılmıştır. Kesme taş, moloz taş ve tuğla ile inşa edilen dikdörtgen planlı olan medrese, uzunlamasına revaklı bir avlu etrafına sıralanmış yirmi oda ve eyvan şeklindeki açık bir dershaneden oluşmaktadır. Avlu revakları uzunlamasına bir tonoz ile örtülüdür. Her iki yanda sekizer adet öğrenci odası bulunmaktadır.

Caminin doğusunda yer alan1390-94 yıllarında inşa edilen Darüşşifa, Osmanlı devletinin ilk hastanesi olarak kabul edilmektedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı yapı, plan bakımından medreseye benzemektedir. Revaklı avlu etrafında yirmi bir oda, girişin sağ ve solunda olmak üzere iki mutfak, bir eczane, en dipte yer alan iki tabip odası ve yemekhaneden oluşmaktadır. 1855 yılında meydana gelen depremde zarar gören bina bir dönem baruthane olarak da hizmet vermiştir. XIV. yüzyıl yapısı olan darüşşifa, 2001 yılında restorasyonu tamamlanarak, göz hastanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Yıldırım Külliyesi

Caminin batısında yer alan hamam, moloz taş ile inşa edilmiştir. Düzenli bir plan yerine arazinin eğimine uyum gösterilen bir plan uygulanan hamam soğukluk, ılıklık, sıcaklık, halvetler ve su deposundan meydana gelmektedir.

Yıldırım Medresesi'nin doğusunda yer alan türbe, Yıldırım Bayezid için oğlu Süleyman Çelebi tarafından 1406 yılında yaptırılmıştır. Kare planlı olan türbenin üzeri sekizgen kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. Türbeye üç küçük kubbenin örttüğü revaklı bir giriş ulaşılmaktadır. Köşeleri kare ayaklara oturan, diğerleri yuvarlak sütunlara oturan revak, birçok kez onarım görmüştür. Türbenin yarım daire planlı bir mihrap nişi bulunmaktadır.

Türbenin ortasında Yıldırım Bâyezid'ın sandukası yer alırken, sağında oğlu İsa Çelebi, solunda eşinin ve isimleri belli olmayan iki bayanın sandukası yer almaktadır.

Edirne Yıldırım Camii: Edirne'nin en eski camisi olan yapının inşa tarihi olarak 1396 ya da 1399 yılları verilmektedir. Haç planlı bir Bizans kilisesinin temelleri üzerine inşa edilen yapı, zaviyeli bir cami görünümündedir. Caminin kıblesi, yapının eksenine uymadığından mihrap haç kollarından birisinin köşesine yerleştirilmiştir. Yapı ortada üzeri kubbe ile örtülü sofa ve bu sofaya açılan tonoz örtülü dört eyvan ile yandaki eyvanların arkasında kalan kubbe örtülü birer zaviyetabhane odasından oluşmaktadır. Yapının giriş cephesini bütünüyle kaplayan son cemaat yeri ve bir minaresi bulunmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında Ruslar, camiyi erzak deposu olarak kullanmışlardır.

Edirne Yıldırım (Saray) Hamamı: Edirne'nin en eski hamamlarından olan Saray Hamamı, Selimiye Camii'nin kuzey doğusunda bulunmaktadır. XV. yüzyıla tarihlendirilen hamamın Sultan I. Murat döneminde yapımına başlandığı, Yıldırım Bayezid tarafından genişletilerek

son şekline kavuşturulduğu bilinmektedir. Saray-ı Atik'in (Eski Saray) bir bölümünü oluşturan hamam, 24,70x25,70 metre ölçülerindeki çifte hama kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Soğuklukların üzeri kırma çatı sıcaklık ve diğer birimlerin üzeri ise kubbe ile örtülüdür.

Bolu Eski Çağa Yıldırım Camii ve Hamamı: Bolu ilinde Yeniçağ ilçesine bağlı Eskiçağa köyünde yer almaktadır. 791 (1388) yılında Yıldırım Bayezid adına yaptırılan cami, bütünüyle yenilenmekle birlikte özgün plan şemasını korumaktadır. Dikdörtgen planlı cami, kırma çatı ile örtülü sade bir yapıdır. Caminin kuzeydoğusunda yer alan hamam cami ile aynı tarihte inşa edilmiştir.

Anadolu Hisarı: 797 (1394) yılında yaptırılmıştır. Yıldırım Bayezid'ın İstanbul'u fethetmek için yaptırmış olduğu hisar, 7000 metrekarelik bir alan üzerine kurulmuştur.

KAYNAKÇA:

Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, (haz. Neslihan Er - Hamit Er - Aykut Kazancıgil), I, İstanbul t.y., s. 31-41, 65-77; Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaazîler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402)*, I, İstanbul 1989, s. 365-367, 368-372, 373-378, 381-383, 383-384, 401-419, 419-440, 447-454, 454-460, 464-469; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950; Rif'at Osman Tosyavî-zâde, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, (Sadeleştiren: Ülkü Ayan Özsoy), Ankara 1999, s. 84-86; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979, s. 318-327, 411-451, 550-555.

Mustafa ÇETİNASLAN

BAYRAM, MİKÂİL
(d. 1940)

Ahilik ve Ahi Evran'la ilgili eserleriyle tanınan bilim adamıdır. Van'ın Saray ilçesinde doğdu. İlkokul öğrenimini doğduğu ilçede, ortaokulu Özalp'te tamamladı. Ortaokul ve lise eğitimini sırasında Saray'da medrese eğitimine de devam ederek Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi'ni öğrendi. Ayrıca Divan edebiyatı ile ilgilendi ve Abdülkadir Belgiç el-Küfrevî ve Tahir Güzelderevî gibi hocalardan aruz ile şiir usul ve esasları hakkında dersler aldı. AÜ İlahiyat Fakültesi'nde üniversite öğrenimine başladı. Eğitimi süresince Hilmi Ziya Ülken, Suut Kemal Yetkin ve Tayyip Okiç gibi öğretim üyelerinden etkilenerek Necip Fazıl Kısakürek'in kurucusu olduğu Büyük Doğu Fikir Kulübü'nün Ankara şubesi kuruculuğunu yaptı ve 1964-1966 yılları arasında bu kulübün sekreterliğini üstlendi. Necati Lugal'in yönlendirmesi ile bu dönemde ilgisi el yazması eserlere çevrildi. Türkiye başta olmak üzere Medine, Şam, Tahran ve Tebriz gibi kültür merkezlerinde kütüphanelerde el yazma eserleri inceledi. 1966 yılında Zerdüşt ve Avestayı orijinal dili Pehlevice'den inceledi. 1967-1968 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğretmenlik yaptı. 1968'de Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevliliğine atandı. 1968'li yıllarda Seyyid Kutub ve Mevdudî'nin eserlerinin ilgi çekmeye başladığı dönemlerde Mevdudî'nin *Menhecu'l-İnkılâbi'l-İslamî* (İstanbul 1968) adlı eserini Türkçe'ye çevirdi. 1969 yılında devlet tarafından bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla Bağdat Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. Müteakiben Kuveyt, Suudi Arabistan ve Umman gibi Arap ülkelerine seyahat etti. Tahsin Yazıcı danışmanlığında İÜ Edebiyat Fakültesi'nde hazırladığı *Konya Yusuf Ağa Kütüphanesindeki El Yazma Eserler Kataloğu* adlı Yüksek Lisans Tezi 1970 yılında kabul edildi. *Şeyh Nasirüddin Mahmud, Hayatı-Çevresi ve Eserleri*'ni Doktora tezi olarak 1975 yılında aynı üniversitede verdi. Aynı yıl Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nde üç yıl Fars Dili ve Edebiyatı ile İslâm Tarihi derslerini okuttu. 1979 yılında tekrar Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevliliğine atandı. 1980 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Öğretim Görevliliğine tayin edildi. 1990 yılında Doçent, 1996 yılında Profesörlük unvanını alan Mikâil Bayram, 2007 yılında emekli oldu.

Kitapları:

Bâcıyân-ı Rum, Konya 1987; Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu, Konya 1991; Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî ve Evhadiye Tarikatı, Konya 2008; Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren, İstanbul 2001; Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Konya 2003; Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler, Konya 2004; Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlâna Mücadelesi, Konya 2006; Selçuklular Devrinde Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler, İstanbul 2008; Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası; Konya 2009; Sadreddin Konevî'nin Hayatı, Çevresi ve Eserleri, İstanbul 2012; Tasavvufî Düşüncenin Esasları, Ankara 2006; İmanın Boyutları, Konya 1996; Hüseyin bin Mansur el-Hallac, Konya 2003; Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî ve Menâkıbnâmesi, Konya 1995; Sarâyî Dîvânı Konya 2010.

KAYNAKÇA:

Mikâil Bayram, Emekli Öğretim Üyesi, 24. 06. 2014, Konya. http://mikailbayram.tr.gg/Hayat%26%23305%3B.htm, Erişim, 24. 06. 2014

Zehra ODABAŞI

BAYRAMİYYE

Ahi gelenekleriyle yakın ilişkisi bulunan Bayramiyye, XIV. yüzyıl sonlarında Anadolu'da doğmuş, sonraki dönemde Osmanlı coğrafyasının muhtelif bölgelerinde etkili olmuş; ana hatlarıyla Halvetîlik ve Nakşibendîliğin Ahi gelenekleri içerisinde yeniden teşkilatlandırılmasıyla meydana gelmiş bir tarikattır. Tarikatın ayrıca Şah İsmail'in ataları tarafından temsil edilen, Sünnî anlayışa sahip Erdebiliyye'nin bir uzantısı olduğu da bilinmektedir.

Anadolu'nun yanı sıra, kısmen Balkanlar'da da etkin olan Bayramiyye, daha ziyade çiftçi ve köylülerden müteşekkil, Osmanlı Anadolu'sunun aslî unsurunu meydana getiren bir orta tabaka tarikatı olarak faaliyet göstermiştir. Bayramilik, kuruluşundan itibaren ilahi cezbe ve aşkı ön plana çıkarmış, İbnü'l-Arabî'nin temsil ettiği vahdet-i vücud geleneğinden etkilenmiştir.

Tarikatın kurucusu Hacı Bayram-ı Velî, tasavvuf eğitimini Somuncu Baba adıyla bilinen Şeyh Hamideddin Aksarayî'nin yanında tamamlamış, şeyhinin 1412'de vefatı üzerine Ankara'ya gelerek irşad faaliyetine başlamıştır. Dolayısıyla bu yılı Bayramiyye'nin kuruluş tarihi olarak kabul etmek mümkündür. İlk gençlik yıllarında muhtelif medreselerde müderris olarak görev yaptığı bilinen Hacı Bayram-ı Velî, şeyhlik yaptığı dönemde daha ziyade ziraatle meşgul olduğu gibi müridlerini de bu yönde teşvik etmiştir. Bu süreçte bilhassa esnaf ve zanaatkâr zümresi ile orta sınıf halk nezdinde büyük itibar kazanmış, Osmanlı iktidarının dikkatini çekecek bir ün ve şöhrete kavuşmuştur. Onun çiftçilik ile uğraşıp esnaf kesimi arasında daha meşhur olmasında Ahi kültürünün yoğun olarak yaşatıldığı Ankara'da şeyhlik yapmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Doksan yılı aşkın bir ömür sürdüğü anlaşılan Hacı Bayram Velî vefat ettiğinde çok sayıda müridi bulunmaktaydı. Pek çoğu İstanbul'un fethine iştirak eden bu şahsiyetler, yaşadıkları dönemde gerek iktidar gerekse halk nezdinde büyük itibar elde etmişler, Osmanlı kültür hayatının gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır.

Fetihten sonra İstanbul'a yerleşen Buhûrî Şeyh Yakub, Durmuş Dede, Şeyhoğlu Edhem Baba ve kardeşi Ferruh (Ferah) Dede ve Kavasbaşı gibi Bayramî dervişleri, bilhassa Orta Anadolu ve Bursa'dan İstanbul'a göç ettirilen Müslüman ahali üzerinde etkili olup, bağlı bulundukları fütüvvet geleneklerini tatbik etmek suretiyle yeni oluşmaya başlayan mahalle ve çarşı dokusunun manevî kültürünü şekillendirmişlerdir.

Bayramiyye, Hacı Bayram-ı Velî'nin vefatından sonra daha geniş çaplı ve sistemli olarak Emîr Sikkînî ve Akşemseddin tarafından temsil edilmiştir. Emîr Sikkînî, tarikatın Melamiyye kolunu, Akşemseddin ise Şemsiyye kolunu kurmuştur. Göynüklü Emîr Sikkînî hayatını bıçakçılık yaparak idame ettirdiği için, bıçakçı anlamına gelen "Sikkînî" unvanıyla tanınmıştır. 880 (1475) yılında Göynük'te vefat eden Emîr Sikkînî'den sonra tıpkı kendisi gibi esnaflık yahut zanaatkârlıkla hayatlarını idame ettiren Melamî kutubları Bayramiyye'nin bu kolunun varlığını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bünyamin-i Ayaşî, Pir Ali Aksarayî, İsmail Maşukî, Ahmed Sarbân, Hüsameddin Ankaravî, Hamza Bâlî, Hasan Kabaduz, İdris-i Muhtefî, Hacı Bayram Kabâyî, Sütçü Beşir Ağa, Bursalı Seyyid Mehmed Haşim Efendi, Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi, Sadrazam Şehit Ali Paşa, Şeyh Abbas Efendi, Hafız Ali Efendi, İbrahim Baba-yı Velî, Seyyid Bekir Reşad Efendi, Seyyid Abdülkadir Belhî daha sonraki dönemde isimleri bilinen Melamî kutblarıdır. Adı geçen bu şahsiyetler içerisinde İbrahim Baba-yı Velî, peştemalci esnafının kâhyası ve fütüvvet geleneğinin Osmanlı topraklarındaki son temsilcilerinden birisi olarak kabul edilir.

Klasik Bayramîliğin asıl temsilcisi olarak kabul edilen Şemsiyye kolu, İstanbul'un fethiyle özdeşleşen Akşemseddin tarafından kurulmuştur. Asıl adı Şeyh Şemseddin Muhammed b. Hamza olan Akşemseddin, 1390'da Şam'da doğmuş, daha sonra Anadolu'ya gelerek burada ilim tahsil etmiştir. Osmancık Medresesi'nde müderrislik yaparken tasavvufa meyletmiş ve Ankara'daki Hacı Bayram-ı Velî'ye intisab etmiş, sülûkunu tamamladıktan sonra bir süre Beypazarı'nda şeyhlik yapmıştır. Asıl ününü İstanbul'un fethi sırasında gösterdiği üstün gayrete borçlu olduğu anlaşılan Akşemseddin'in, fethin akabinde Bayramî geleneğinin temsil edildiği en önemli merkezlerden birisi olan Göynük'e yerleşerek, 1459'da bu şehirde vefat etmiştir. Akşemseddin, âlim kimliği

ile tasavvuf ve tıp sahasında birçok eser kaleme almıştır. Şemsiyye, ilerleyen zaman içerisinde kendi içerisinde Tennuriyye, Himmetiyye ve İseviyye olmak üzere üç şubeye daha ayrılmıştır.

XVI. yüzyılda Aziz Mahmud Hüdayî tarafından kurulan Celvetiyye tarikatının da Bayramiyye ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak Celvetiyye'nin Bayramiyye'den tamamen bağımsız, müstakil bir tarikat olduğunu ifade etmek gerekir.

Bayramiyye mensuplarının önemli bir kısmı pirleri Hacı Bayram-ı Velî'nin geleneğine uyarak daha ziyade çiftçilik yahut zanaatkârlıkla meşgul olmuşlardır. Mesela Bayramî Melamî kutublarının bıçakçı, sarbân, terzi, sütçü yahut çiftçi oldukları malumdur. Şemsiyye-i Bayramiyye ve ondan türeyen kol ve şubelerin şeyhleri ise şeyhliğin yanı sıra bazı dönemlerde müderrislik yahut vaizlik de yapıyorlardı.

KAYNAKÇA:

Adurrahman el-Askerî, *Mir'atü'l-Işk* (yay. İsmail E. Erünsal), Ankara 2003; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri),* (çev. Lâmiî Çelebi; yay. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 834-836; Taşköprîzâde Isameddin Ahmed, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri),* (çev. M. Tan), İstanbul 2007, s. 86-88, 195-196; Mahmud b. Süleyman Kefevî, *Ketâib-i A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n-Nu'mân el-Muhtâr,* Süleymaniye (Reisülkütttab) Ktp., nr. 690, 361a-b; Bolulu Himmet Efendi, *Tarikatnâme,* İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, nr. 6389; Hüseyin Enisî, *Manâkib-i Akşemse'd-din* (yay. Ali İhsan Yurd-M. S. Kaçalin), *Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri* içinde, İstanbul 1994; İlyas ibn İsa Akhisârî Saruhânî, *Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddin ve Âdâb-ı Sâlikîn (Akhisarlı Şeyh İsa Menâkıbnâmesi),* (yay. S. Küçük-R. Muslu), Sakarya 2003; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdeî ve'l-Meâd,* İstanbul 1288; Lâ'lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmîyye-i Bayrâmîyye, (Sergüzeşt),* Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2456, vr. 132a-133b; Müstakimzade Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Melâmîyye-i Şuttâriyye,* İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, İbnülemin, nr. 3357, vr. 4b-5a; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî, Yaşamı-Soyu-Vakfı,* I, Ankara 1983; Ekrem Işın; "Bayrâmîlik", *DBİA,* II, İstanbul 1994, s. 104; Haşim Şahin, "Ömer Dede Sikkînî", *DİA,* XXXIV, İstanbul 2007, s. 55-56.

Haşim ŞAHİN

BAZI AHİ ŞECERE-NÂMELERİN MUHTEVALARI VE TARİHÎ DEĞERLERİ

Seyfi Yıldırım tarafından Bayram Ürekli'nin danışmanlığında 1994 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda hazırlanan bir yüksek lisans tezidir (Enstitüde 526 demirbaş, SÜ Merkez Kütüphanesi'nde 1464/940-2-B39-1994 numara ile kayıtlıdır).

Tez, Kırşehir İl Kültür Müdürlüğü'ndeki Türkçe Fütüvvetnâmeler arasında tespit edilen bir şecerename [Ahi Sinan Şecerenamesi] üzerinde hazırlanmıştır. Takdim ve Giriş'ten başka üç bölümden oluşur. I. Bölüm'de Ahi Şecerenameleri, Ahi Menkıbeleri, Silsileler, Ahi Töre ve Kuralları başlıkları altında Ahi Şecerenameleri hakkında genel bilgiler verilir. II. Bölüm (s. 34)'de tezde konu edinilen Ahi Sinan Şecerenamesi ele alınır. Buradan 876 / 1471 tarihli şecerenamenin, Ahi Sinan adına yazılmış Farsça bir şecerenameden kopya edildiği anlaşılıyor. III. Bölüm (s.56)'de şecerenamenin [Ahi Sinan Şecerenamesi] transkribesi yer alır. Bibliyografya (s.96)'da konuyla ilgili kaynaklar sıralanır. Ekler (s.98)'de şecerenameden tıpkı basımlar ve levhalardan örnekler sunulur.

Anadolu'da Ahilik teşkilatının âdeta tüzüğü niteliğindeki bu şecerenamelerin titizlikle ele alınıp çözümlenmesi bakımından adı geçen tez önem taşımaktadır. Ahi Evran hakkında menkıbelere yer vermesi de halk bilimi ve halk edebiyatı araştırmacılarına önemli bir kaynak oluşturur.

Aziz AYVA

BEDESTEN

Osmanlı dönemi Türk şehirlerinde ticaret bölgesinin çarşı içindeki merkezi ve değerli malların saklanıp satıldığı bir bina türü.

Türkçe'de bedesten olarak yerleşmiş bulunan kelimenin bezzâzistandan veya bezistandan geldiği ileri sürülmüştür. Ahmed Vefik Paşa bedesteni "bez satılan bezzâz mahalli, akmişe-i nefîse satılan çarşı" olarak tarif eder. Bezzâz Arapça'da "bez satan" demektir. Bez *Kāmus Tercümesi*'ne göre "elbise, bez veyasilâh, kılıç" anlamına gelmektedir (II, 776). Bedestenler başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere silâhlar, müzeyyen koşum takımları ile değerli kumaşların da satıldığı yerlerdi.

Üzerinde durulması gerekli başka bir nokta da bugün pazar, çarşı, han, kervansaray, arasta ile bedestenin, yani çeşitli ticaret tesislerinin birbirine karıştırılmasıdır. Bunun için de önce bu gibi sabit yapıların adlarını ve bu adlara göre ne gibi bir hizmet yaptıklarının belirtilmesi ge-

rekir. Bugün bedesten kelimesi çarşı, hatta Batı dillerinde pazar ile karıştırılmakta, bazan han ve hatta kervansaray da bedesten ile aynı şey sanılmaktadır. Çarşı alışverişin yapıldığı, iki tarafında dükkânların sıralandığı bir veya birkaç sokaktan meydana gelmiştir. Bir yerleşme yerinde kendiliğinden ortaya çıkan çarşılardan başka bir vakıf binasına gelir sağlamak ve eğer bu vakıf eser bir cami ise cemaati oraya çekmek için, böyle vakıf eserlerin yakınlarına veya uzaklarına da çarşılar kurulmuştur. Arasta kelimesi bu çeşit çarşıları ifade etmek için kullanılıyordu. Osmanlı devrinde Türk mimarisinde basit veya daha karmaşık yapıda çarşı tesisleri yani arastalar meydana getirilmiştir. Bunların bir veya iki sıra dükkânlı olanları bulunduğu gibi bazı arastalar cami veya bir başka hayır binasının genel düzenlemesinin bir parçasını meydana getirirler; hatta bazan da bu hayır binasının alt katını teşkil etmek suretiyle doğrudan doğruya onun mimari bünyesinde inşa edilmiş olurlar. Han ve kervansaray ise aslında şehir dışındaki yollarda menzil yeri olarak kurulmuştur. Bunların şehir içlerinde inşa edilenleri de vardır. Şehir dışında büyük yolların üzerlerinde kurulan han ve kervansarayların erken devirlere ait örneklerinin bir ribât mahiyetinde olduğu da bilinmektedir. Bunlar ticarî gaye ile değil tamamen Allah rızâsı için yapılmış hayır binalarıdır ve yolcuları barındırmak suretiyle sevap kazanma gayesine yöneliktirler. Burada yapılması gereken hizmetler ise başlangıçta dinî bir teşkilâta bırakılmıştı. Ancak bu çok önemli konu bedesten çerçevesi dışında kalır ve ayrıca incelenmeye değer. Osmanlı devrinde bu uzun yol hanlarının benzeri olarak büyük menzil külliyeleri ile birlikte menzilgâh kervansarayları da yapılmıştır. Bu da bedesten konusu dışında kalmakla beraber bazı menzil külliyelerinin zamanla çevrelerinde bir kasaba, hatta bir şehrin doğup gelişmesi üzerine buradaki kervansaray halk arasında yanlış olarak bedesten diye adlandırılmış, bu gaye ile de kullanılmıştır. Fakat bilhassa Osmanlı devrinde şehir içindeki han ve kervansarayların çoğu dışarıdan mal getiren tüccarın malı ve hayvanı ile konakladığı tesislerdi. Bunlar genellikle belirli bir esnaf veya tüccar grubunun toplu olarak barındıkları, zenaatkârların çalıştıkları, mallarını sattıkları binalardı. Şu halde bir şehirde birçok tüccar ve esnaf-zenaatkâr hanı olduğu halde yalnız bir bedesten vardı. Bu genellemenin tek istisnası imparatorluğun başşehri olan İstanbul'dur. Burada ikisi şehrin merkezinde, biri de Galata'da olmak üzere üç bedesten inşa edilmiştir. Her ne kadar Evliya Çelebi başka birkaç büyük şehirde daha iki bedesten bulunduğunu yazmakta ise de bunun ne derecede doğru olduğunu tespit etmek zordur. Çünkü bu şehirlerde günümüze yalnız bir bedesten gelmiştir.

Bedesten başlangıçta ahşap olarak yapılan mütevazi gözlerden ibaret dükkânların arasında, yani şehrin alışveriş merkezi ortasında kâgir kitlesiyle yükselen belirgin bir yapı idi. Böylece bedesten Türk şehirciliğinde ticaret bölgesinin özünü, çekirdeğini oluşturuyor, bütün alışveriş onun etrafında cereyan ediyordu. Çok hafif, ahşaptan ve pratik olarak kurulabilen malzemeden inşa edilen dükkân dizilerinin etrafını sarması, bazan bunların aralarında ticaret hanlarının da yapılması ile bedesten şehrin en canlı ticaret bölgesinin merkezi oluyordu.

Bedesten konusu incelenirken örneklerine Anadolu'nun güneydoğusunda rastlanan ve kaysâriyye denilen yapı çeşidine temas etmek gerekir. Kaysâriyye daha çok Arap şehirlerinde ve bunlara yakın çevrelerde kullanılmış bir bedesten şeklidir. Mimarisi bakımından Osmanlı-Türk bedesteninden ayrılmakta ise de gördüğü iş bakımından ona uyar. Ayrıca kaysâriyye adının İslâm âleminde çok yaygın olduğu ve bunun değişik kamu binalarını ifade için kullanıldığı da dikkati çekmektedir. Bir bakıma kaysâriyye esas kapalı çarşı anlamının dışına çıkarak kışladan saraya kadar çeşitli yapılara verilen bir ad olmuştur. Osmanlı dönemi Türk çevrelerinin bedesteniyle Memlük çevrelerinin kaysâriyyesi esas bakımından birbirinin benzeridir ve aynı işi gören yapıların adlarıdır.

Eski Osmanlı-Türk şehirciliğinin ana prensiplerinden biri şehirlerde dinî ve ticarî merkezlerin kurulması olmuştur. Şehir ancak bu merkezlerin etrafında gelişerek çevreye yayılıyordu. Dinî merkez, erken dönemde hemen hemen bütün şehirlerde örneklerine rastlanılan ulucamidir. Şehir zenginleşip kalabalığı arttıkça bu nüvenin etrafında genişliyor, ulucaminin çevresinde başta medreseler olmak üzere çeşitli vakıf binaları inşa ediliyor, yeni kurulan mahallelerde ihtiyaca göre yeni cami ve mescidler açılıyor, fakat şehrin her bakımdan merkezi olarak yine ulucami ve etrafı kalıyordu. Ticaret hayatı da yeni Türkleşen her şehirde ilk kurulan tesislerden olan ve mimarisi bakımından ulucamiye benzeyen bir bedesten

etrafında ve yakın çevresinde gelişiyordu. Bütün ticaret bölgesinin merkezi olarak kurulan bedesten, sağlam ve kâgir yapısı ile tüccarların değerli mallarını koruyan bir çeşit iç kale oluyordu.

Bedestenlerin kâgir ve sağlam yapılar olması, ahşap dükkânların dehşet verici bir âfet halinde yayılan yangınlarda yok olması göz önüne alınarak hiç değilse değerli malları koruyabilmek bakımından daha emniyetli olmasıyla izah edilebilir. Bunlarda tüccarların kıymetli malları dışında çarşı esnafının, tüccarların kasaları, evrakları, defterleri, yakın tarihlere gelinceye kadar önemli bir sosyal müessese olan esnaf ve zenaatkâr loncalarının belgeleri muhafaza ediliyordu. Şu halde bedesten çarşı ve endüstri mahallelerinin bir nevi çekirdeği durumunda idi. Çarşılar bunun etrafında (قيساريّة) biçimleniyor, yakınına tüccar hanları yapılıyor veya evvelce yapılanlar gittikçe yayılan sınırların içinde kalıyorlar, aralarda iki kenarında dükkânlar olan sokaklar meydana geliyordu. Bu gelişme İstanbul Kapalı Çarşısı'nın doğuşunun nasıl cereyan ettiğini gösterir. Önce yangınlar yüzünden ahşap dükkânlar kâgire dönüştürülmüş, ortadaki yolun da üstü yine kâgir tonozla örtülmek suretiyle Kapalı Çarşı oluşmuştur. Bu örgünün gelişmesiyle de bedestenler Kapalı Çarşı'nın içinde kalmıştır. İstanbul'un iki bedesteninin etrafında Paçavracı, Sarnıçlı, Ali Paşa, Camili, Çuhacı, İç ve Dış Cebeci, Yağcı, Rabia, Baltacı, Sorguçlu, Yolgeçen, Sepetçi, Bodrum, Astarcı, Pastırmacı, Mercan Ağa, Perdahçı, Kızlarağası, İmameli, Tarakçılar, Zincirli, Kebeci, Esirpazarı vb. hanlar ve birçok çarşı yapılmış, bunların bir kısmı da çarşının içinde kalmıştır. Evvelce tespit edildiğine göre Büyük Çarşı denilen bu ticaret merkezinin sınırları içinde iki bedestenden başka 4399 dükkân, 2195 oda, bir hamam, bir cami, on mescid, iki şadırvan, bir sebilhâne, on altı çeşme, bir türbe, bir sıbyan mektebi ve yirmi dört han bulunuyordu. Silâhtar Mehmed Ağa'nın Nusretnâme'de yazdığına göre 1113'te (1701-1702) çarşı yandığında Sultan II. Mustafa'nın iradesiyle çarşının kâgir tonozlu olarak yaptırılması uygun görülmüştür. Böylece iki bedestenin ve çevrelerindeki hanların aralarındaki sokakların kâgirleştirilmesine bu tarihten itibaren başlanmıştır.

Kâgir ve sağlam bir yapıya sahip olan bedestenlerin içinde dolap denilen satış tezgâhları, dış duvarlarına bitişik dükkânlar vardır. Dört cephesinde demir kaplanmış sağlam kapıları, yüksekte ve pek az penceresi mevcuttur. Bunların da demir kepenklerle gerektiğinde korundukları anlaşılmaktadır. Binaların içi kalın kare pâyelere dayanan tuğla kemerlerle bölümlere ayrılmış, bunların üzerleri yine tuğladan kubbelerle örtülmüştür. Işık demir kapaklı az sayıdaki üst pencerelerden girer. Bu şekilde bedesten ulucami gibi çok kubbeli bir yapı olarak kendi içinde ayrıca gelişme imkânı bulmuştur.

Türk bedesten mimarisinin esaslarını Anadolu'nun eski medeniyetlerinde aramak kanaatimizce doğru değildir. Bir vakitler ortaya çıkan ve çok yanlış ve esassız bir görüş olmasına rağmen hâlâ inanılan İstanbul İç Bedesteni'nin bir Bizans yapısı olduğu fikri hiçbir ciddi dayanağa sahip değildir. İstanbul'un fethinden önce yapılmış olan çeşitli bedesten örnekleri, bu mimari türün İstanbul'un fethinden önce Türk mimarisinde doğmuş ve iyice yerleşmiş olduğunu açıkça gösterir. Antik mimarinin tesiri altında doğan Bizans çarşısı pek tanınmış değilse de tahminlere göre Geç Roma döneminin direkli cadde mimarisine sadık kalmıştır. Bu çeşit caddelerde dükkânlar belli başlı sokaklarda sıralanıyor, önlerindeki yaya kaldırımlarının dış kenarı sütunlarla sınırlanarak yaya kaldırımların üzerleri öne meyilli ahşap çatılarla örtülüyordu. Ana unsurları bakımından Bizans çarşısı Türk çarşısından farklıdır. Bizans çarşısı direkli caddeleriyle şehre yayılıyor, Türk çarşısı ise kendi başına bedestenin etrafında kapalı bir çevre teşkil ettiğinden esas iskân bölgesi sâkin ve huzurlu kalıyordu. Diğer taraftan Bizans mimarisinde Türk bedestenine benzeyen veya ona ön örnek olabilecek bir bina tanınmamaktadır. İstanbul'da iç bedestenin bir kapısı üstünde görülen Bizans devrine ait taştan bir kartal kabartması bu binanın Bizans asıllı olduğu yolundaki iddianın tek kaynağıdır. Bunun oraya başka birçok emsali gibi binanın Türk devrinde yapımı sırasında konulduğu açıkça bellidir. Çünkü iç bedesten, mimarisinin hiç şüpheye yer vermeyecek şekilde gösterdiği gibi bir Türk yapısıdır.

Bedestenin, kaysâriyyenin Türk-Osmanlı mimarisine geçmiş şekli olduğunu da iddia etmek yersizdir. Memlük yapı sanatının Orta Asya mimari prensiplerinden ne kadar geniş ölçüde faydalanmış olduğu göz önünde tutulacak olursa her iki çevrenin de aynı esastan ilham aldıklarını ve bu ilhamı ayrı ayrı, kendi estetik duygularına en uygun şekilde ifade ettiklerini kabul etmek yerinde olur. Klasik biçimiyle Osmanlı devri bedesteni bir Türk yapı biçimidir ve Türk mimarisindeki

köklü bir yeri olan çok kubbeli ulucami tipinin dinî olmayan bir işe tahsis edilmiş örneğidir. Böylece bedesten mimarisinin bilinen biçimiyle herhangi bir yabancı sanata bağlanmasına da imkân kalmamaktadır.

Bedesten Osmanlı devrinde ortaya çıkmış bir ticarî yapı çeşididir. XV ve XVI. yüzyıllarda çok sayıda inşa edilmiş, XVII. yüzyılda da sadece münferit ve mütevazi örnekler halinde pek az sayıda yapılmıştır. Şam'daki Esad Paşa Hanı ise XVIII. yüzyılda eski Türk bedesten mimarisinin ilhamı ile yerli üslûpta meydana getirilmiş son bir uygulamadır. Bedesten aynen ulucamiler gibi kubbeli eşit birimlerin çoğaltılması suretiyle düzenlenen bir yapıdır.

KAYNAKÇA:

Maddede adları geçen her esere dair bibliyografya verildiği takdirde bunun çok uzayacağı düşünüldüğünden burada sadece belli başlı bazı yayınlara işaret edilmiştir. Bedestenlerin birçoğu hakkında bilgi, bilhassa plan ve rölöveler için bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi,* I-IV; aynı yazar, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri,* II-IV; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi* V; Ayrıca şu eserler de bu konudadır: Gündüz Özdeş, *Türk Çarşıları*, İstanbul 1954; Behçet Ünsal, *Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times*, London 1959, s. 56-59; Semavi Eyice, "Les 'Bedesten's dans l'architecture turque", *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca Venezia 1963*, Napoli 1965, s. 113-117; G. Goodwin, *History of Ottoman Architecture*, London 1972; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985; Hamdija Kresevljakovič, "Naši Bezisteni", *Naše Starine*, II, Sarajevo 1954, s. 233-244; Enver Behnan Şapolyo, "Bedestenler", Önasya, III/32, Ankara 1968, s. 12-13; Emre Madran, "Kuzeydoğu Anadoluda İki Bedesten", aynı eser, VI/63, Ankara 1970, s. 89; E. Wirth, "Zum Problem des Bazars (Sūq, Çarşı), Versuch einer Begriffsbestimmung und Theorie des traditionellen Wirtschaftszentrums der Orientalisch-Islamischen Stadt", Der Islam, LI (1974), s. 203-260; LII (1975), s. 6-46; K. Kreiser, "Bedesten-Bauten im Osmanischen Reich", *Istanbuler Mitteilungen*, XXIX, Tübingen 1979, s. 367-400; M. Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerde XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", VD, XIII (1981), s. 545-547; Nurettin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939, s. 34-41; Osman Ergin, "Bedestan", İA, II, 440-442; M. Streck, "Kaysâriye", İA, VI, 482-483; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "Bedesten", I, 187-191. Türk bedestenlerine dair üzerinde yirmi beş yıl çalışarak hazırladığımız monografi basıldığında etraflı bibliyografya orada verilecektir.

Bu madde DİA (V, s. 302-311)'dan alınmıştır.

Semavi EYİCE

BEDEVİYYE

Fütüvvetin piri olarak kabul edilen Seyyid Ahmed el-Bedevî (ö. 675 / 1276) tarafından Mısır'da kurulan bir tarikattır. Rifâiyye, Şâzeliyye ve Kādiriyye'nin şûbesi olarak değerlendirenler olmakla birlikte, genel kabul müstakil bir tarikat olduğu şeklindedir.

Tarikatın kurucusu Ahmed el-Bedevî Kādiriyye, Rifâiyye ve Desûkiyye pirleriyle birlikte dört kutup (aktâb-ı erbaa) olarak ayin ve merasimlerde anılması ve isimleriyle istimdat edilmesi, tarikat çevrelerinde gelenek haline gelmiştir. Dört kutup anlayışına dayalı bu dört tarikatın teşkilatlanmasının temelinde Ehl-i Beyt muhabbeti ve taraftarlığı vardır.

Fütüvvetin Ehl-i Beyt ahlâkı olduğu ve Abdülkādir Geylânî, Seyyid Ahmed er-Rifâî, Seyyid Ahmed el-Bedevî, Sa'deddîn Cibâvî gibi birçok tarikat pirinin bu aileye mensubiyetlerinden ötürü bu ahlakı yaşattıkları düşüncesinden hareketle fütüvvet nitelikleri ve Ehl-i Beyt'e duyulan muhabbet tarikatlarının esası sayılmıştır.

Ahmed el-Bedevî, tarikatına alamet olarak fütüvvetin rengi olan kırmızıyı seçmiştir. Bedeviyye'nin sancağı, tarikat hırkası ve on iki imamı temsil eden on iki dilimli tarikat tâcı kırmızıdır. Kırmızı rengin tercih edilmesi, Hz. Peygamber'in Cuma ve bayram günlerinde kırmızı giymesine ve Hz. Ali'nin kırmızı sarık sarmasına dayandırılmıştır.

Ali önderliği ve sevgisi etrafında şekillenen fütüvveti esas alan tarikatlar hiyerarşisinde şeyhin makamıyla Hz. Muhammed'in makamına, nakiblik makamı ile Hz. Peygamber'in nâibi olan Hz. Ali'nin makamına, diğer post hizmetleriyle de on iki imamın makamına telmih vardır.

Bedeviyye tarikatı fakr, tevbe, zikir, sabır, vecd ve tefekkür esasları üzerine bina edilmiştir. Ahmed el-Bedevî'nin müritlerine tavsiye ettiği esaslar, aynı zamanda fütüvvet ahlakının umdeleridir: Halktan gelen musibete sabretmek, gıybet ve laf taşımaktan dili muhafaza etmek, zulmedenin zulmünü affetmek, kötülük edene ihsan etmek, seni mahrum bırakana vermek, kimseden bir şey istememek, verildiğinde şükredip, men edildiğinde sabretmektir.

İstanbul'da Bedeviyye, Bektaşiyye, Rifaiyye ve Sa'diyye gibi fütüvvet erkânıyla tebarüz etmiştir. Bu erkânda çavuş, sancaktar, meydan nakibi, post nakibi, nükaba (ser-nakib) ve nüceba, hulefa gibi makamlar vardır. İmam Ali en-Nakî makamında olan çavuş, İmam Ca'fer-i Sâdık makamında olan sancaktar, İmam Muhammed Mehdî makamında olan paşmak hizmeti, İmam Muhammed Bâkır makamında olan post hizmeti ve bunun gibi on iki hizmet on iki imama naib olurlar.

Tarikatta nakib, nükabâ, sernakib, nücebâ, sancaktar, kahve nakibi, paşmak nakibi gibi görevler bu erkâna göre icra olunur. Bedeviyye'de evvela

âşık, sonra muhib, sonra şerbet dervişi, daha sonra biat dervişi olunur. Biattan sonra sırasıyla çavuş, sancaktar, meydan nakibi, post nakibi, nükabâ, nücebâ ve hulefâ olunur. Nakib tabiri diğer tarikatlarda, tekkelerde şeyh vekili makamında bulunan eğitimi ilerlemiş dervişler için kullanılırken bu kelimenin çoğulu olan nükebâ Rifâî, Sa'dî ve Bedevî tarikatlarında bu dereceye gelememiş, hizmet (şedd) kuşanmış, dervişler için kullanılır.

Nakib, tarikat adâbını talim ve telkine mezun olduğu gibi nefes ve mühür vermeye de mezundur. Çavuşun hizmeti kudüm vurmaktır ve telkine mezundur. Tarikatte sancaktardan bir derece üstündür. Çavuş mevcut olduğunda Sancaktar her işini ona danışmak mecburiyetindedir. Sancaktar ve Çavuş dervişlerin terbiyesi, lokma ve kahve pişirilmesi, seccâde, postlar, tekke ve sair mahallerin temizlenmesi ve diğer hizmetlerden sorumludurlar. Sancaktar tekkelerde mevcut sancakları muhafaza ile ve tekke mensuplarının sancakla gittikleri zamanlarda sancağı taşımakla vazifelidir.

Fütüvvet erkânından olan şerbet verme Bedeviyye merasimlerinden biridir. Şerbet verme, tarikatta şed kuşanmadan bir önceki merhaledir. Şerbet içmek fitrî bilgiye işaret eder. Kulda bu bilgi ezelî istidadın temizliğiyle husûle gelir. Yaratılıştaki temizliği elde eden kimsede o bilgi tekrar zuhur eder. Şeyh müridin ziyade cezbeli olmasını murad ederse nefes-i Resûlillâh ile ve sirke ve süt ile şerbet verilir. Eğer normal cezbe murad ederse hurma ve üzüm verilir. Ve eğer az cezbe murad ederse zeytinyağı (revgan-ı zeyt) ve su (mâ-i lezîz) ile şerbet verilir. Şerbet vermede müridin tabiatına uygun bir terbiye yönteminin takip edilmesi esası gözetilir.

Şed kuşanmak ve çerağ vermek Rifâî, Sa'dî ve Bedevî tarikatlarında tekmil-i makam etmektir ki fütüvvet icazetidir. Şed fütüvvet şiarıdır, hırka ve taç tasavvuf ehlinin şiarındandır. Boyun atkısı gibi yünden yapılan şed merasimle dervişin beline bağlanır. Bu münasebetle büyük merasimler yapılır.

Bedeviyye'de şedde dokuz düğüm atılır. Bunlar; Allah, Cebrâil, Hz. Muhammed, Hz. Ali, İbrahim Halilullah, Musa Kelimullah, İsa Ruhullah, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin adınadır. Hz. Ali'nin yedi çeşit kuşak bağladığı rivayet edilmiştir. Bunlar elifî, çevgânî, lam-elifî, kavsî, mihrâbî, şedd-i Süleymânî, şedd-i Yusûfî'dir. Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa'diyye tarikatlarında siyah, kırmızı, beyaz ve yeşil renklerde kuşak bağlanmaktadır.

Bedeviyye tarikatinde hizmet soyunan âyinlerde şedlerini şu şekilde kuşanırlar: Nükebâ şeddi beline bağlar, üç düğüm vurur ve püsküllerini ön tarafa sallandırır. Post-nakibi şeddi beline bağlar, üç düğüm vurur ve bir ucunu yanına sokar ve diğerini salar. Meydan-nakibi şeddi beline bağlar, üç düğüm vurur, her iki ucunu da yan tarafına sokar. Çavuş sağ omzundan indirir, sol tarafına bırakır, üç düğüm vurur ve sol tarafına bırakır. Sancaktar, sol omzundan indirir, sağ tarafına bırakır, üç düğüm vurur, sağ tarafına bırakır.

KAYNAKÇA:

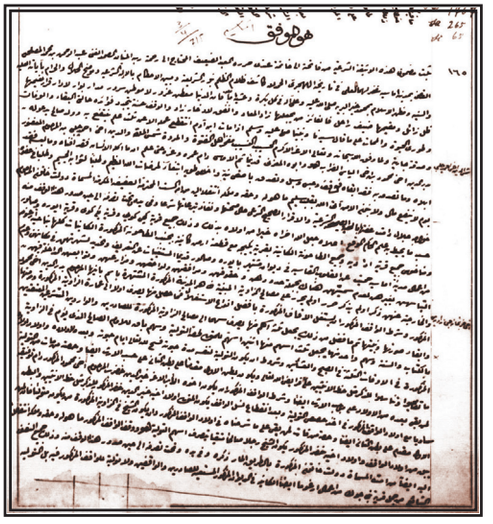
Zeyneddin Abdüssamed, *el-Cevâhirü's-seniyye ve'l-kerâmâti'l-Ahmediyye*, Süleymaniye Ktp., İzmirli Hakkı, nr. 1196; Muhammed Hıfzı Veffâk, *Tercüme-i Menâkıb-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî*, Süleymaniye Ktp., Hüsnü Paşa, nr. 587; Ali Halebî, *en-Nasîhatü'l-aleviyye fî beyâni hüsni tarîkati's-sadâti'l el-Ahmediyye*, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik, nr. 192; Abdülvehhâb Şa'rânî, *el-Envârü'l-kudsiyye fî beyâni âdâbi'l-ubûdiyye*, Kahire 1952, s. 158- 162; Murteza ez-Zebîdî, *Ikdü'l-Cevheri's-semîn fi'z-zikri ve turuki'l-ilbâs ve't-telkîn*, TDV İSAM Kütüphanesi'nde mevcut fotokopi nüshadır; Ahmed b. Ahmed Kalyûbî, *Tuhfetü'r-râgıb fî sîreti cemâatin min a'yâni ehli'l-beyti'l-etâyib*, Muhammed Efendi Mustafa Matbaası 1307, s. 39-47; Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâili'l-Hakayık fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*, "Ahmediye", Süleymaniye Ktp. İbrâhîm Efendi, nr. 430-432; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ'dan Pîr-i Tarîkat Seyyid Ahmed el-Bedevî*, Şirket-i Mürettibiye, İstanbul 1318, s. 1-21; *Usûl-i Tarîkat-i Bedeviye*, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, nr. 753; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 2305, I, 219-220, V, 271; Cemâleddin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, Divan Edebiyatı Müzesi Arşivi, Zarf No: 94, 142, 220, 250; J. S. Trimingham, *The Sûfî Orders in İslam*, Oxford 1971.

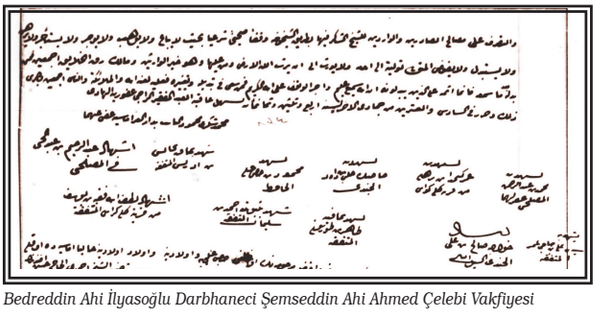
Derya BAŞ

BEDREDDİN AHİ İLYASOĞLU DARBHANECİ ŞEMSEDDİN AHİ AHMED ÇELEBİ VAKFİYESİ

Amasya şehri dışında Bedreddin Mahmud Zaviyesi vakıfları için Bedreddin Ahi İlyasoğlu Darbhaneci Şemseddin Ahi Ahmed Çelebi tarafından Arapça olarak 26 Cemaziyelevvel 834'te (9 Şubat 1431) tanzim ve tescil edilmiştir. Sureti, VGMA, nr. 605, s. 119, sıra 165'te kayıtlıdır.

Vakfiye, dua, ayet ve hadislerle başlamaktadır. Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e, ailesiyle ashabına selatüsselamdan sonra vakfın kuruluş amacı üzerinde durulur ve vakıf kurmanın önemine dair hadise yer verilir. Arkasından "erbâb-ı fütüvvet" olarak nitelendirilen vâkıfın kimliği,

Bedreddin Ahi İlyasoğlu Darbhaneci Şemseddin Ahi Ahmed Çelebi Vakfiyesi

"Bedreddin Ahi İlyasoğlu Darbhaneci Şemseddin Ahi Ahmed Çelebi, babası aslen Mazenli olup Amasya'ya sonradan gelip yerleşmişti" şeklinde kaydedilir.

Vakfın kuruluş bölümünde ise Şemseddin Ahi Ahmed Çelebi'nin annesi Hoca Celal kızı Devlet Hatun'dan hibe yoluyla kendisine intikal eden mülkü vakfettiği konusuna vurgu yapılır. Vakfedilen gayrimenkuller şöyle sıralanır: Amasya'ya bağlı Erguma nahiyesindeki Kiçiköy, Yeniköy, Eyora, Salor, Manahos ve Adatepe köylerinnin, Yenice köydeki değirmenin ve bu değirmenin bitişiğinde bulunan tarlanın tamamı.

Vâkıf, yukarıda adı geçen gayrimenkulü tüm haklarıyla Amasya beldesinin dışında bulunan Bedreddin Mahmud Zaviyesi'nin ihtiyaçları için vakfetmiştir. Bunlardan elde edilen gelir, öncelikle adı geçen zaviyenin imarı ile onarımı yapılarak binaların devamının sağlanmasına harcanacaktır. Sonra bunlardan artan üç hisseden ikisi kitap ve sünnete uyan, itikat sahibi ve şeriata uyan kimselerden gelip gidenlerin uğrak yeri olan zaviyenin ihtiyaçlarına sarf edilecektir. Üç hisseden biri de üç parçaya ayrılacak, bunlardan iki hissesi mütevelliye, bundan artan para, zaviyede akşam, yatsı ve sabah namazlarını kıldıran bir salih imama verilecektir.

Vâkıf, vakıf görevlileri hakkında birtakım şartlar koymuştur. Buna göre, sağ olduğu sürece kendisi mütevelliliği yürütecek, ölümünden sonra soyundan gelenlerin batn-ı evvelde olanına bu görev verilecektir. Kardeşi Hayreddin Hızır'ın da vâkıfın evladı gibi tevliyet hissesini almada eşit olmasını şart koşmuştur. Buna göre, vâkıf evladının soyu kesilirse Hayreddin Hızır'ın evlatları mütevelli olacaklardır.

Zaviyenin şeyhliğine kimin getirileceği de belirlenmiştir. Vakfın mütevellisi aynı zamanda yukarıda adı geçen Bedreddin Mahmud Zaviyesi'nin şeyhliğini de yürütecektir. Vâkıf, kendi soyundan gelenlerle kardeşi Hayreddin Hızır'ın evladından kimse kalmazsa salih ve müttaki bir kimsenin şeyh olacağını, tevliyet cihetinin de ona verileceğini belirtmiştir.

Vâkıf, ayrıca annesi Devlet Hatun'dan hibe yoluyla kendisine intikal eden Erguma nahiyesine tabi Nebicerek köyünün tamamının nısfını da vakfetti. Ancak bu vakfa mütevelli atanmayacaktır. Buradan elde edilen gelir, sırf zaviyeye gelip gidenlerin ihtiyaçlarına sarf edilecektir. Bunun idaresi de zaviyenin şeyhi üzerinde olacaktır. Vâkıf, kurduğu bu vakfın kıyamete kadar ayakta kalmasını istemektedir. Bunun için satılamayacağını, miras ve rehin olarak bırakılamayacağını, hibe edilemeyeceğini, değiştirilemeyeceğini şartları arasına koymuştur. Tüm bu söylenenlere rağmen vakfın şartlarını değiştiren biri ortaya çıkarsa Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetinin onun üzerine olacağına vurgu yapılmaktadır.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

BEDREDDİN GÜHERTAŞ

(bk. AHİ BEDREDDİN GÜHERTAŞ)

BEDREDDİN YAMAN

Ahilerden Ereğlili Şeyh Şihabeddin Çoban'ın kardeşidir. Babaları Mevdud adında zengin bir tacirdir. 1207 yılından sonra Ahlat'ı Gürcüler istila edince kardeşi ile birlikte memleketinden Ereğli'ye gelip yerleşmiştir. Bu iki kardeş Şeyh Evhadüddin-i Kirmanî'nin talebesidir. Bedreddin Yaman'ın Ereğli'de bir zaviye inşa ettirdiği bilinmektedir. Zamanla yıkılan bu tasavvuf yapısının temelleri yakın bir tarihte ortaya çıkarılmıştır. Bunun vakıfları uzun süre hizmet vermiş olup, görevlileri ile ilgili birçok belge bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâki, *Menâkıbu'l-arifin*, I, (yay. Tahsin Yazıcı), Ankara 1976, s. 256-230; II, Ankara 1980, s. 1029; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abide ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul. 1970. s. 495-535; Mikail Bayram, *Şeyh Evhadu'd-Din Hâmid el- Kirmânî ve Menâkıb-namesi,* Konya 2005, s. 160, 174; aynı yazar, "Ereğli'de Medfun Olan Şeyh Şihabuddin Makbul Kimdir?", *SÜ Selçuklu Araştırma Merkezi, III. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (20-22 Mayıs 1993)*, Konya 1994, s. 123-125; Beyhan Karamağaralı, "Ereğli Şeyh Şihabüddin Sühreverdi Külliyesi Kazısı", *Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerin Restorasyonu Seminerleri,* Ankara 5-7 Aralık 1989, Ankara 1990, s. 255-278.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

BEKTAŞÎLİK

Ahilikteki "eline, diline, beline sahip ol" prensibini kabul eden tarikattır. XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelip Sulucakaracahöyük (Hacıbektaş)'te dergâhını kuran Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Bektaşiyye tarikatı vücuda gelmiştir. Kuruluşuyla birlikte Anadolu ve Rumeli şehirlerinde birçok kimsenin Müslüman olmasına vesile olan Bektaşiyye, XVI. yüzyılın başından itibaren Osmanlı başkenti İstanbul'da da yayılmaya başlamıştır.

Yeseviyye geleneğinden gelen ve eserlerinde Sünnî inanca bağlılığı açıkça görülen Hacı Baktâş'ın tarikatı, başlangıçta derli toplu bir teşkilat yapısına sahip olamamış ve Kalenderîlik'le kısmen içli dışlı olmuştur. İkinci pîr olarak kabul edilen Balım Sultan (Hızır Bâlî) ile birlikte tarikat XVI. yüzyılın başlarından itibaren farklı bir tarikat hüviyeti kazanmış ve kuruluştaki çizgisinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Balım Sultan'ın Dimetoka'da Bektaşî tekkesi Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Zaviyesi'nde şeyhlik yapmakta iken, Padişah II. Bayezid'in talebi üzerine Nevşehir'deki Hacı Bektaş Dergâhı'nın başına geçtiği bilinmektedir. Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî, XVI. yüzyılın ikinci yarısında gördüğü Bektaşîler'in namazsız ve abdestsiz olarak yaşadıkları halde kendilerini Hacı Bektaş'a nispet ettiklerini, oysa inanç ve amel bakımından ondan ayrıldıkları için bağlılıklarının sözden öteye geçmediğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra XVII. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi, Bektaşiyye'nin dört dergâhından biri sayılan Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi'nde Ehl-i sünnet esaslarına bağlı üç yüzden fazla derviş bulunduğunu ifade etmektedir. Bu kayıtlar, tarikat içinde kuruluş dönemindeki gibi Ehl-i sünnet çizgisini devam ettiren tekkeler olmakla birlikte, bu çizgiden sapanların da bulunduğunu göstermektedir ki, daha sonra bunlar tarikatta hâkim bir konuma gelmişlerdir.

Balım Sultan'ın Bektaşîliğin düsturu haline getirdiği unsurlara tarikat mensuplarınca "Balım Sultan Erkânı" denilmiştir. Bunları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:1. On iki imam töresi: Şîanın masum olarak kabul ettiği ve sözlerini peygamber sözü gibi değerlendirdiği on iki imam inancı. 2. Mücerredlik: Evliliğe karşı çıkmak, Hıristiyan râhipleri gibi evlenmeden yaşamayı prensip edinmek. 3. Şarap içmek: Bektaşilerce "demlenme" denilen şarap içme İslam'a göre haram olduğu halde, değişik yorumlarla tarikat içine sokulmuştur. Ancak halkın tepkisinden çekindikleri için bunu gizli içmeyi tercih etmişlerdir. 4. İbâhîlik: İslam'ın şart koştuğu ibadet ve kuralları umursamamak. 5. Hulûl anlayışı: Allah'ın insanın içinde olduğu, içine girdiği iddiası. 6. Kulağa küpe takmak: Bektaşilerin tanınmasını sağlayan bir alamet olarak kullanılmıştır. 7. On iki post: Bektaşî tekkesinde şeyhe hizmet unsurlarının on iki alanda toplanması ve her birinin bir post ile temsil edilmesi.

Sayılan bu unsurların bir kısmı muhtemelen Balım Sultan'dan önce tarikat içine girmişti. Ancak bunları kalıcı kılan, tarikatın birer kuralı haline getiren Balım Sultan olmuştur.

Zamanla kapalı bir toplum haline gelen Bektaşilerin kendi aralarında geliştirdikleri bir takım kuralları vardır. Bunların esasını "eline, diline, beline sahip ol" prensibi oluşturur. Bektaşilikte geliştirilen bu kuralların Ahilikle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yazarı bilinmeyen ancak XV. yüzyılda yazıldığı ve Bektaşilikle ilgili olduğu tahmin edilen bir menakıbnâmede, Fütüvvetnâmelerde olduğu gibi tarikat erkanından, tövbeden, hırkadan bahsedilmesi fütüvvet

anlayışının erken dönemden itibaren Bektaşilikte yer bulduğuna alamet sayılmıştır.

Balım Sultan'dan sonra Bektaşiliğin büyük ölçüde Yeniçeri Ocağı'nda örgütlendiği belirtilmekte, Hacı Bektaş-ı Velî postunda oturan "dedebaba"nın İstanbul'daki vekili sayılan 94. cemaat ortasına mensup bir Bektaşî babası ile ocakta temsil edildiği kaydedilmektedir. Ayrıca bu temsilcinin tayin ettiği Bektaşî babalarınca şeyhliği yürütülen; birisi Eski Odalar'da, dördü de Yeni Odalar'da olmak üzere beş tekke yeniçeri kışlalarında faaliyet göstermekteydi. Öte yandan Hacı Bektaş-ı Velî postunda oturacak "dedebaba" belirlendikten sonra İstanbul'a gelmekte, yeniçeriler tarafından Üsküdar'da karşılanıp Bayezid'deki Ağa Kapısı'na kadar muhteşem bir alayla götürülmekte ve yeniçeri ağası tarafından kendisine tarikat tâcı, sadrazam tarafından da ferace giydirilmekteydi.

Osmanlı başkentinde Bektaşiyye adına kurulan tekkelerle tarikat yeniçeri ocağının dışında da örgütlenmiştir. Bunlardan en kıdemlisi XVI. yüzyılın başlarında kurulduğu tahmin edilen Karaağaç Bektaşî Tekkesi'dir. Yeniçeri kışlasındaki 94. cemaat ortasında tarikatı temsil eden Bektaşî babası vefat edince yerine, bu tekkenin postnişîni geçmekteydi. İstanbul'daki diğer tekkeler şunlardır: Eyüp İdrisköşkü'nde Karyağdı Bektaşî Tekkesi, Sütlüce'de Bademli Tekkesi (Câferâbâd Tekkesi), Münir Baba Tekkesi, Üsküdar İnadiye'de Bandırmalı Tekkesi, Rumelihisarı'nda Şehitlik Tekkesi (Nâfi Baba Tekkesi), Kazlıçeşme'de Eryek Baba Tekkesi (Perîşan Baba Tekkesi), sur dışında Takkeci Tekkesi (Büyük Abdullah Baba Tekkesi), Belgrat ormanında Kilyos ile Uskumru köyü sapağında Ağlamış Baba Tekkesi, Beykoz'da Akbaba Tekkesi, Çamlıca'da Tahir Baba Tekkesi, Üsküdar Paşalimanı'nda Yarımca Baba Tekkesi, Göztepe Merdivenköy'de Şahkulu Sultan Tekkesi. Çoğunun kuruluş tarihi ve faaliyet gösteren şeyhleri tespit edilemeyen bu tekkelerden bir kısmı Bektaşiyye adına kurulmamış, diğer tarikatlardan Bektaşîlere intikal etmiştir.

Sultan II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri ordusunu kaldırmasının ardından Bektaşî tekkelerinin faaliyetleri de yasaklanmış, ancak Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) yeniden açılmaya başlamıştır. Bektaşîler'in 1867'den itibaren Mısırlı prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından Masonluğa sokulduğu ve bu teşkilat içinde Yeni Osmanlılar ile ittifak kurdukları belirtilmektedir.

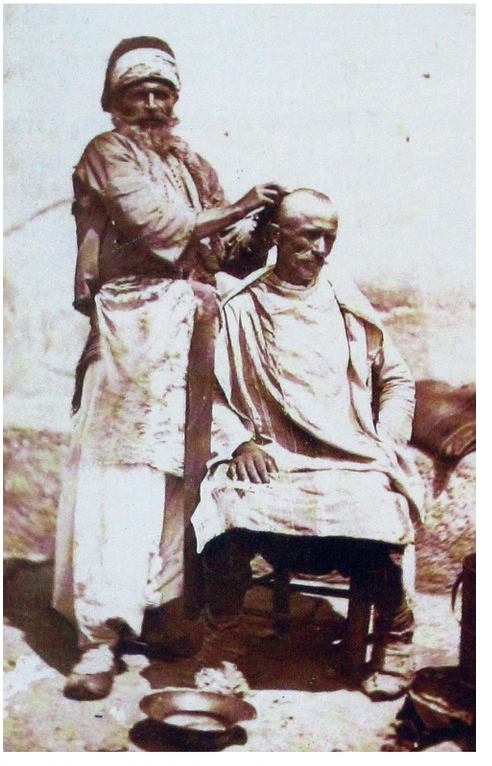
KAYNAKÇA:

Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (yay. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk), Ankara 2007; Ahmed Rifat Efendi, *Mir'âtü'l-mekâsıd fî def'il-mefâsid*, İstanbul 1293; Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İstanbul 2011; Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, İstanbul 1992; Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bekâş-ı Velî Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*, İstanbul 2007.

Reşat ÖNGÖREN

BERBER

Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve tıraş edilmesi işiyle uğraşan esnafa verilen addır. Bu esnaf grubuna Hallak da denirdi. Berberlerin kullandıkları aletler arasında ustura, tarak, ayna, makas ve cımbız vardır. Bazı Fütüvvetnâmelerde berberlerin kullandığı bu aletlerin ortaya çıkmasıyla ilgili efsaneler anlatılır. Buna göre, Cenab-ı hak Hz. İbrahim'e Kâbe'yi bina etmesini buyurunca, Hz. İbrahim hac farizasını eda eyledikten sonra Mina pazarında tüylerini yolup, tıraş olmuş ve sonra oğulları İsmail ve İshak'ı da tıraş etmiştir. Bundan dolayı Hz. İbrahim berberlerin piri sayılır. Berber dükkânlarının eskiden zemin-

Osmanlı Döneminde bir berber esnafı

leri taş ve tuğla olup usta, kalfa ve çıraklar, temiz ve ibrişimden dokunmuş bir peştamalı bellerine bağlarlar, ayaklarına nalın veya takunya giyerlerdi. Bazı berber esnafı kendi mesleklerinin dışında da yasak olmasına rağmen sünnet, diş çekmek, hacamat yapmak gibi ufak cerrahi işlerle de iştigal ederlerdi.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslar arası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam*, Kayseri 2011, s. 36; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 107; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 240; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990

M. Murat ÖNTUĞ

BERBER DESTANI

Âşıklık geleneği içerisinde destan türü kendine mahsus ezgisi ve muhtevasıyla diğer türlerden kolayca ayrılabilen bir türdür. Bu tür hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Özkul Çobanoğlu, "İktisadî (Ekonomik) Hayatla İlgili Destanlar" başlığının ilk alt başlığında "Esnaf Destanları"nı sıralar. Belirli bir meslek sınıfını anlatan destanları ise imamlık, rençberlik vb. "Meslek Destanları" olarak ayrı bir başlıkta değerlendirir.

Âşıklar toplumsal hayattan hiçbir zaman bağımsız şiir söylememişlerdir. Bunun en açık delillerinden biri de şüphesiz "Esnaf Destanları"dır. Bu bağlamda Âşık Baharözlü Feryadî (1914-1987) de bir Berber Destanı söylemiştir (yazmıştır). Böylece Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı'yla birlikte Türk Saz Şiiri geleneğindeki ikinci berber destanı ortaya çıkmıştır.

Destan, berber esnafı üzerine yazıldığı için berberlikle ilgili terimler sıkça kullanılmıştır. Yer yer yerel söyleyişlere de vezin gereği rastlanan destan, Hasan Tahsin'in destanına göre oldukça kısadır. Destanda yer yer mizahî bir üslûp kullanılmıştır.

Destan, hecenin 11'li kalıbıyla 6+5 durak yapısına göre söylenmiştir. Destanın olay örgüsü Âşık Feryadî'nin bir berbere gelmesi, orada tıraş olması, berberi ve yaptığı tıraşı hikâye etmesi üzerine kurulmuştur. Destanın dört dörtlüğünü örnek olması açısından aşağıya alıyoruz: Bileyi, bıçak, ustura, kayış vb.

BERBER DESTANI

Bir berbere geldim tıraş olmağa
Gönülsüz gönülsüz geliyor usta
Canı cavrıyarak tıraş eder mi
Parasız olduğum biliyor usta
Fakirliğin kıymetini bilmezse
Tıraş ettiğinden para almazsa
Tıraş ederkene para almazsa
Kılı birer birer yoluyor usta
Senin başın kıllıymış zor deyi
Parasız berberlik bize ar deyi
Bileyi yok, bıçaklarım kör deyi
Yalandan kayışa çalıyor usta
Hele bakın şu berberin işine
Yara açtı Feryadî'nin başına
Ben söylerim onun gider hoşuna
İşte arsız arsız gülüyor usta (Bozyiğit, 1989: 31).

KAYNAKÇA:

Aziz Ayva, "Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı", *Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya Kitabı XIV,* Konya 2013, s. 168-183; A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 31; A. Esat Bozyiğit, *Bizde Âdet Böyledir,* Ankara 1995, s. 197-222; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1977, s. 158-160; Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi,* Ankara 2008; Cahit Öztelli, "Âşık Edebiyatı: Âşık Rûzî'nin Esnaf Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları,* 11 (230), Eylül 1968, 5058-5059.

Aziz AYVA

BERBER DESTANI

Ahilik Teşkilatının esaslarının anlatıldığı metinlerden biri de âşıkların halk şiiri tarzında yazdığı/söylediği meslek destanlarıdır. Bu meslek destanları arasında Ermenekli Hasan Tahsin'in "Berber Destanı"nın önemli bir yeri vardır. Hasan Tahsin, bu destanı adaşı olan ve bir zamanlar Konya'nın ünlü kadın berberi İhsan Usta'nın babası Balkan göçmeni erkek berberi Hasan Usta için yazmıştır. Âşık tarzında kaleme alınan

bu şiir; Ahmet Sefa Odabaşı'nın ifadesine göre âşığımızın/şairimizin kendi el yazısıyla yazdığı defterinde bulunmaktadır.

Destan, 38 dörtlüktür ve hecenin 11'li kalıbıyla yazılmıştır. Çoğunlukla yarım ve tam kafiyenin kullanıldığı şiirde az da olsa zengin kafiye örneğine de rastlanılmaktadır. Şiirin dili Cumhuriyet dönemi şiir dilidir. Sade ve akıcı bir dil kullanılmasının yanında o dönemde dilimizde kullanılmakta olan az sayıda Arapça ve Farsça kelimelere de tesadüf edilmektedir. Kafiye yapısı olarak "aaab cccb çççb" şeklinde yazılmıştır. Koşma kafiye şeklinin "döner ayaklı" ya da "koşma şarkı" dediğimiz türünde yazılmış olan destanda gerçek ifadelerin ağırlıklı olduğunu söyleyebilir.

Birçok esnaf destanında mizahî bir üslûp kullanıldığı için mecazî bir anlatım tercih edilmesine karşılık bu destanda abartılı ifadeler yok denecek kadar azdır. Hasan Tahsin, kendi zamanında Konya'da berberlik yapan ve çok meşhur olan Hasan Usta'yı fizikî ve ruhî kişiliği, sosyal ve dinî kimliği, mesleği ve ustalığını en ince ayrıntılarıyla şiir sanatının gücüyle tasvir etmiştir. Ahilik teşkilatının esaslarına göre özellikleri belirtilen esnaf ve esnaflığın prototipi diyebileceğimiz Hasan Usta, son derece cömert, eli açık, sevilen sayılan herkese hürmet eden ve mesleğinde de son derece usta biridir. Şiirden; bir Balkan göçmeni olan Hasan Usta'nın kendini Konya halkına sevdirdiğini, Konya halkıyla bütünleştiğini beş dil bilmesine karşılık yine de Türkçeye sevdalı biri olduğunu anlıyoruz. Yabancı bir yerde esnaflık yapan biri olarak Hasan Usta'ya saygı ve ihtimam gösterilmesi gerektiğini de Hasan Tahsin şiir diliyle ifade etmektedir.

Ahiliğin adeta kanunlarının belirtildiği fütüvvetnamelere göre bir ahi esnafında bulunması gereken nitelikleri Hasan Usta'nın taşıdığı Ermenekli Hasan Tahsin'in mısralarından çıkarılabilir:

1. Ahinin eli açık olmalıdır.

Mebzul eder dostlara izzet, ikram,
Çay, kahve içirir sabah ve akşam,
Cömertliği ile aldı büyük nam,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

2. Ahinin kapısı açık olmalıdır.

Azası, kâtîbi tanır berberi,
Tüccârı, esnafı ona müşteri,
Bir bir gelip gidip, verirler seri,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

3. Ahinin sofrası açık olmalıdır.

Bir akşam evine iftara gittim,
İkram, ihtiram, ezildim bittim,
Tecdis-i nimete azm-ı hazm ettim,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

4. Ahinin gözü kapalı olmalıdır.

Kimseye kıl kadar zararı yoktur,
İhvan, akrabaya faydası çoktur,
Üçe beşe bakmaz gönlü pek toktur,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

5. Ahinin dili kapalı/bağlı olmalıdır.

Kendisi kibardır, mahdum-u insan,
Bunların her işin hak ede âsân,
Sağ olsun, şen olsun, bunlar her zaman,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

6. Ahinin beli bağlı olmalıdır.

Pespaye değildir ıp ılık suyu,
İnsan değil sanki melektir huyu,
İpek gibi yumuşak, sert değil tüyü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Ahilik geleneğine göre dükkânın besmele ile açılması, bereket getirmesi dolayısıyla şarttır. Destana göre Hasan Usta da dükkânını besmele ile açmaktadır.

Bismillâh der sabah dükkânı açar,
Sağa, sola daim bereket saçar,
İsm-i Hakk'ı duyan şeytanlar kaçar,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Yine; bir ahi esnafı işini en güzel şekilde yapmalı, müşteri memnuniyetini öncelikli olarak gözetmelidir. Ustamızın işinin ehli olduğunu ve müşterilerini memnun etmeyi temel prensip olarak gözettiğini aşağıdaki mısralardan çıkarabilmekteyiz:

Reisler, müdürler müfettiş beyler,
Valiler, çocuklar, hep şanlı erler,
Bu mahir berberi candan severler,
Sanatında yekta ol şanlı berber.
...
Evvela güzelce kırkar bir başı,
Sonra da uzatır uzunca kaşı,
Alaşehir işi yapmaz tıraşı,
Sanatında yekta ol şanlı berber.
...
Paradan ziyade zevk alır şandan,
Bir tıraş oldu mu sevinir candan,
Mümkün değil ayrılmak asla ondan,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Esnaflıkta en önemli unsurlardan biri de kalite güvencesidir. İşçilikten kullanılan malzemeye, müşteri memnuniyetinden kullanılan malzemenin niteliğine, kalitesine ve hatta ustanın temizliğine kadar önemli unsurlardır. Hasan Usta da işinin ehli bir berber olarak Hasan Tahsin'in destanında bütün maharetleriyle övülmüştür.

Berber Destanı'nın tam metnini aşağıya alıyoruz:

Temizliktir onun başlıca işi,
Tertibi nizamda yoktur hiç eşi,
Bir noksan gördü mü gıcırdar dişi,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Dinleyin ahbablar berber destanın,
Usta, Hasan Tahsin olsun akranın,
Yaradan saklasın kıymetli canın,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Manastır'dan kalkıp ol şanlı berber,
Hak emriyle geldi Konya'ya kadar,
Konyamız kazandı bir Müslüman er,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Cımbız ile çeker en ince kılı,
Esna-i tıraşta boş durmaz dili,
Sanırsın şakıyor Cennet bülbülü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

İnceden inceye kılları arar,
Çok dikkat eyleyip kılı kırk yarar,
Kolonyayla saçı bir güzel tarar,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Evvela güzelce kırkar bir başı,
Sonra da uzatır uzunca kaşı,
Alaşehir işi yapmaz tıraşı,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Peştemal, havlusu kardan beyazdır,
Kapıda perdesi boncuklu sazdır,
Kendini takdir, methetsem azdır,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Dükkâna celbeder her ehli dili,
Müşterisi çoktur boş durmaz eli,
Yorulurken bazan bükülür beli,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Reisler, müdürler müfettiş beyler,
Valiler, çocuklar, hep şanlı erler,
Bu mahir berberi candan severler,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Malumatı ile erbab-ı irfan,
Mülazım, yüzbaşı amir kumandan,
Uğrar dükkânına şerefli insan,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Azası, kâtîbi tanır berberi,
Tüccârı, esnafı ona müşteri,
Bir bir gelip gidip, verirler seri,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Yıldızı barışık herkesle kardaş,
Mecburdur vurmaya herkes ona baş,
Kendine bent etti beni bu adaş,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Paradan ziyade zevk alır şandan,
Bir tıraş oldu mu sevinir candan,
Mümkün değil ayrılmak asla ondan,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Cicim, paşam diyip okşar herkesi,
Uzaktan duyulur mübarek sesi,
Bak söyleyim sana, sevmez herkesi
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Mebzul eder dostlara izzet, ikram,
Çay, kahve içirir sabah ve akşam,
Cömertliği ile aldı büyük nam,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Kimseye kıl kadar zararı yoktur,
İhvan, akrabaya faydası çoktur,
Üçe beşe bakmaz gönlü pek toktur,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Ömründe sevmez bencil, namerdi,
Alkışlar daima sehi cömerdi,
Bu aciz adaş çok lutfunu gördü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Bu berberin hâli gayetle iyi,
Ruhu ince arar bulur her şeyi,
Sersemlik göstermez anlar nükteyi,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Ne büyük saadet, bilir beş lisan,
Türkçeyi dilinden bırakmaz bir an,
Türklüğe âşıktır bu tatlı insan,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Tabiatı ulvi sefillik etmez,
Göklerde devreder enginden gitmez,
Hele bir hâli var, hiç kıymet yetmez,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Adaşım ben gibi sever boğazı,
Kapıya bastırmaz nimetin azın,
Kileri doldurur mutlaka yazın,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Nefasetperverdir latif ve zarif,
Yediği, içtiği şayanı tarif,
Can verir tatlıya bu zat-ı şerif,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Edince yurdunu düşman istila,
Hicret edip çıktılar çabuk yola,
Yardım, hürmet lâzım muhacir kula,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Bir vakit geçirmez kılar namazı,
Ol sebepten bakın nurludur yüzü,
Özü doğru baldan tatlıdır yüzü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.
Bismillâh der sabah dükkânı açar,
Sağa, sola daim bereket saçar,
İsm-i Hakk'ı duyan şeytanlar kaçar,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Pespaye değildir ıp ılık suyu,
İnsan değil sanki melektir huyu,
İpek gibi yumuşak, sert değil tüyü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Temizliktir onun başlıca işi,
Tertibi nizamda yoktur hiç eşi,
Bir noksan gördü mü gıcırdar dişi,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Destur diyip ele aldı mı bir baş,
Üç beş dakikada ediyor tıraş,
Bu sürat, gayrete hayret edip şaş!
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Çok yiğit bıçağı, keser mermeri,
Keserken tüyleri incinmez deri,
Şu adam hakkıyla sanatın eri,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Nezdinde muhterem pirin himmeti,
Hazreti Salman'a çoktur hürmeti,
Salman hürmetine yoktur zahmeti,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Hiç durmaz şakırdar makas elinde,
Gülyağı şişesi saklı belinde,
Teshir kudreti var tatlı dilinde,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Elbasan tavası hazır olmalı,
Tepsiye kaymaklı güllaç dolmalı,
Berberin keyfin tam yerin bulmalı,
Sanatında yekta ol şanlı berber.
Bir akşam evine iftara gittim,
İkram, ihtiram, ezildim bittim,
Tecdis-i nimete azm-ı hazm ettim,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Sofraya gelmedi bulgur, bulamaç,
Arzı endam etti kaymaklı güllaç,
Hasta idim üstelik değildim aç,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Kurabiye yapıp göndersem dedi,
Habersiz bir gün yaptırdı gönderdi,
Fakir gönlü aldı murada erdi,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Vatana, millete duası boldur,
Doğrusu gittiği hayırlı yoldur,
Ey Tanrım, kasasın altınla doldur,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Müşteriler dükkândan dolar taşar,
Nöbet kimin diye düşünür şaşar,
Hasılatı yirmi papeli aşar,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Kendisi kibardır, mahdum-u insan,
Bunların her işin hak ede âsân,
Sağ olsun, şen olsun, bunlar her zaman,
Sanatında yekta ol şanlı berber.

Zihnim, fikrim gayrı çıkmaza girdi,
Tahsin'in sözleri hitama erdi,
Gönül meyvesi hediye verdi,
Sanatında yekta ol şanlı berber
(Odabaşı, 1999?: 66-71).

KAYNAKÇA:

Sadeddin Nüzhet [Ergun], -Mehmed Ferid [Uğur], *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı,* Konya 1926; Sadeddin Nüzhet [Ergun], -Mehmed Ferid [Uğur], *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı*, (haz. Prof. Dr. Hüseyin Ayan), Konya 2002; A. Sefa Odabaşı, "Ermenekli Hasan Tahsin Görgülü ve Berber Destanı", *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998 Konya*, Konya 1999; Ali Yakıcı, "Başlangıcından 20. Yüzyıla Kadar Konya'da Âşıklık Geleneği" *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi / Yeni Dönem*, Ankara 1994, s. 177-201; Emine Yeniterzi, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 10, Konya 2001, s. 77-159; Aziz Ayva, *Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu Hayatı-Sanatı-Şiirleri Şiirlerinin Tahlili*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2005; A. Reyhan Çöloğlu, *Karaman'da Âşıklık Geleneği ve Karamanlı Âşıklar*, (Gazi Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.

Aziz AYVA

BERGAMA BEDESTENİ

Şehir merkezinde Şadırvan caddesinde yer alan 21.40 x 13.90 m ölçüsündeki oldukça ufak yapının kitabesi olmadığı için inşa tarihiyle, banisi bilinememektedir. Mimarisinden XVI. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen bina iki payeli ve altı kubbeli olup, bedestenlerin daha sade ve basit plan şemasını aksettirir. Kubbeler, kenar uzunlukları 1.40 m olan kare ayakların arasına ve ayrıca bunlardan duvarlara atılan sivri kemerlere oturmakta, yüzeylerine açılan dikdörtgen pencerelerle de içeriyi aydınlatmaktadır. Yüksekliği 9.75 m, açıklığı 5.20 m olan kemerleri birbirine bağlayan ve binanın açılmasını önlemek için atılan gergi çubukları ortadan kalkmış fakat delikleri yerlerinde kalmıştır. Bedestenin etrafı dükkânlarla çevrilidir. Fakat bu dükkânların orijinal olup olmadıkları tespit edilememiştir. Yapı ayakta olmakla beraber oldukça bakımsız ve harap durumdadır. Klasik döneme ait olduğu anlaşılan bedestenin orijinalinde dört tarafında dört kapısı bulunuyordu. Ancak bugünkü halinde iki kapısı olup, bunlardan birisi uzun ana beden duvarında, diğeri ise dar duvarında ve tam ortalarda yer alırlar. Bu kapıları çeviren kemerlerin genişliği 2.4 m yüksekliği 2.7 m'dir. Işık ve hava için kubbelerde tepe pencereleri bulunduğu gibi duvarlarda da küçük ışık pencereleri açılmıştır. Binada devrinin özelliklerini taşıyan inşaat malzemesi kullanılmıştır. Kubbeler, tuğladan

Beşarebey Mescidi

0.35 m kalınlığında yapılmıştır. Tuğlalar arasındaki harç kalınlığı tuğlanın kalınlığı kadardır. Bu da yapı tekniğinin ayrı özelliklerinden biridir.

KAYNAKÇA:

Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri,* Bergama 1975; Semavi Eyice, *"Bedesten"*, DİA, V, İstanbul 1992, s. 305.

Coşkun ÖZDEMİR

BEŞAREBEY MESCİDİ

Konya'da Selçuklu ilçesi Ferhuniye mahallesi, Başarabey sokak no:3 adresinde kayıtlı olan eser kare planlı ve kübik gövde üzerine tek kubbe ile örülü Selçuklu mescidlerindendir. Bulunduğu mahalleden dolayı Ferhuniye Mescidi olarak da söylenen eserin kuzeyinde son cemaat yerinin prototipi diyebileceğimiz bir medhal yer almakta, minaresi de bulunmamaktadır. Düzgün bir plan şeması göstermeyen mescidin kıble cephesinin dışında diğer duvarları çarpık yapılmıştır. Sonraki tamirlerle bir hayli değişikliğe uğradığı belli olan eserin kuzeyindeki son cemaat yeri moloz taş, harim kısmı ise altta taş, üstte tuğla ile örülmüş, yakın zamanda yapılan onarımda beden duvarlarının etrafı üç taraftan bir metre genişlikte tretuvarla çevrilerek korumaya alınmıştır.

Dıştan dışa 9.20x 13.96 m. ebadındaki mescidin içerisi doğudan bir, güneyden iki pencere ile aydınlatılmış, batı tarafı ise düz sağır bırakılmıştır. Yaklaşık 0.75x1.50 m ölçüsündeki pencerelerin söveleri duvardan hafif dışarı taşıntı yapan monoblok enli taşlarla çerçevelenmiş, üstlerine de daha kalın birer lento konmuştur. Ahşap doğramalı ve demir kafesli pencerelerin üstünde duvara gömülü boydan boya ahşap hatıl dolaşmakta, hatılın hemen yukarısında dikdörtgen niş içinde sağır tahfif kemerleri yer almaktadır. Bu kemerlerden doğu cephedeki, alttaki büyük pencerenin hizasına, güneydeki ise iki pencere arasına ve tek olarak yerleştirilmiştir. Sonradan tuğla ile örülerek kapatıldığı anlaşılan bu dolgulu kemerlerin içeriyi ışıklandıran birer pencere fonksiyonu taşıdığı belli olmaktadır. Mescidin batı tarafında; üstteki kemerli tahfif penceresi diğer cephedekiler gibi aynı seviyede yer alırken, alttaki büyük dikdörtgen pencerenin bulunmaması sonraki tamirlerde kapatıldığına işaret etmektedir. Zaten bu duvarın tamamen yenilendiği hem taşlarından, hem örgüsünden hem de pencere izinin kalmayışından belli olmakta; dönemine ait ahşap hatılın ancak yarısının sağlam kalabilmesi de bu durumu teyit etmektedir.

Kuzeydeki medhalin yanları kapalıdır. Aynı zamanda son cemaat yeri vazifesini gören bu mekânın, -mescidin doğu ve batı cephesinin uzantısı halinde devam eden- yan duvarları doğuya doğru hafif kırılma yapmakta, bu eğrilikten dolayı iki duvar arasında(doğuda 3.80m, batıda4.60m uzunlukta) bir fark oluşmaktadır. Ayrıca doğudaki yan duvarda sonradan kapatılmış olan 72x90cm ölçüsünde küçük bir pencerenin izleri belli olmakta, üzerinde de ahşaptan bir hatıl uzanmaktadır.

İçeriye giriş medhale açılan küçük bir kapı ile sağlanmış olup, buradan açılan ikinci bir kapı ile harime geçilmektedir. Orta eksenden biraz sola kaymış olan 1.14m,genşlik ve 1.90m yükseklikteki dikdörtgen kapının etrafı dışarıya doğru hafif meyillenen 27cm genişlikte yivli oluklu yekpare mermerle çerçevelenmiştir. Kapının üstünde mescidin kitâbesi yer almakta, yanlarında da birer çini pano bulunmaktadır. Etrafını tuğlaların çerçevelediği beyaz mermere kabartılan 50x75cm ebadındaki dört satırlık sülüs kitâbede, mabedin 616 yılı cemâziye'l-evvelinin 15'inde / 15 Temmuz 1219 yılında Selçuklu Sultanı Keyhüsrev'in oğlu Keykavus'un hükümdarlığı zamanında Emîr-i Âhur Zeyneddin Beşare tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Kitâbenin iki tarafında yer alan 40x60cm ölçülerindeki dikey panoların etrafı yine kitâbedeki gibi 10cm kalınlığında tuğlalarla çerçevelenmiş, dıştan mor renkli ince bir şeritle sınırlanan yüzeylerine mozaik tekniğindeki turkuaz çinilerle kûfi yazı işlenmiş-

tir. Çok silik ve yıpranmış olduğundan yazılar okunamamakta, bazı kaynaklarda bunların başka yerden getirilerek buraya monte edildiği ileri sürülmektedir. Kitâbe ve çini panoların üstünde uzanan ahşap hatılın hemen yukarısına çatı altına gelecek şekilde dikdörtgen iki pencere açılmıştır. Üzeri kuzeye meyilli bir çatı ile kapatılmış olan bu mekânın, eski halinin revak şeklinde kemerlerle öne açıldığı, üstünün de yan yana üç kubbe ile örtülü olduğu ifade edilmektedir; ancak buradaki örtü sisteminin kubbe yerine tonoz olması daha uygun görünmektedir. Kapının sol tarafında köşede yükselen mermer antik sütunun bir zamanlar sadaka taşı olarak kullanıldığı bizzat görenler tarafından ifade edilmiştir.

Harime girişi sağlayan kuzey duvarındaki kapı dış taraftakinden daha geniş ve zengin tutulmuş, iki tarafına da birer pencere açılmıştır. Zemine yakın olan dikdörtgen alt pencerelerin dış köşelerinin adeta bir mihrap nişinin yan yüzlerini andırır şekilde içeriye doğru kademe kademe daralması araştırmacıların dikkatini çekmiş; bunların aslında çinili birer mihrap iken sonradan pencereye dönüştürüldüğünden söz edenler olmuştur. Harimin duvarlarının medhalin duvarlarından daha kalın tutulması zaman zaman yapılan değişikliklerden olmalıdır. Pencereler, kuzeyde düz dikdörtgen koridor halinde açılırken, diğer cephelerde içeriye doğru genişleyerek ışığın daha kolay yayılmasını sağlarlar. Duvarlar dıştaki gibi içte de altta taş, üstte tuğla ile örülmüş ve çimento kireç harcı ile sıvanmıştır. Geçiş ve örtü elemanlarıyla kubbesi tamamen tuğladan olan yapının, köşe geçişleri iki kademeli tromplarla sağlanmış, üst tarafta ise üçgen bingilere yer verilmiştir. Mihrap ve minber yenilendiği için özgünlüklerini yitirmişlerdir.

KAYNAKÇA:

Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s.71; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s.125 -127; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 328 -329; Haşim Karpuz ve Komisyon, *Konya Türk Kültür Varlıkları Envanteri 42*, I, Ankara 2009, s.126-128; Murat Katoğlu, "13.Yüzyıl Konya'sında Bir Camii Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, S. 9, (1966), Ankara 1967, s.81-100; Ara Altun, "Beşarabey Mescidi", DİA, V, İstanbul 1992, s.551; Rabia Özakın, "Konya'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescidleri Tarihsel Gelişimi, Mimari Özellikleri", *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, 30 Nisan-02Mayıs 1998,* Konya 1998, s.269-288; Komisyon, *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya 2010 s.87-88

Yaşar ERDEMİR

BEYŞEHİR BEDESTENİ

Beyşehir'de İçerişehir mahallesinde yer alan bedesten Eşrefoğlu Camii'nin kuzeyinde kalmaktadır. Batısında Eşrefoğlu Hamamı, kuzeyinde yaklaşık 100m kadar uzaklıkta kale kapısı,

güneyinde İsmail Aka (Taş Medrese) Medresesi bulunur. Harap ve metruk bir vaziyette iken Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1975-1976 yıllarında restore edilerek kullanılır hale getirilmiş ve daha sonraki yıllarda bazı kurumlara kiralanmıştır. Külliyenin yapılarından birisini teşkil eden altı kubbeli bugünkü bedesten, caminin portal vakfiyesinde adı geçen "Bezziye Hanı' nın yerine sonradan inşa edilmiştir. Yapının tarihlendirilmesi konusunda farklı bilgiler verilmekle beraber genel olarak yapının bugünkü halinin 958/1551 yılında inşa edildiği kabul edilmektedir.

Bedesten kuzey- güney istikametinde dikdörtgen bir mekâna oturur. Ortada eşdeğerde altı kubbe ile örtülü ana mekânın etrafında çepeçevre dükkânlar sıralanmaktadır. Doğu, batı ve güneyden birer kapı ile içeriye geçiş sağlanır. Dükkânlarla beraber kuzey ve güney duvarları 21.60 m, doğu cephesi 28.33 m, batısı ise 27.70 m, uzunluktadır. Kubbeler; ortada 1.50m kenar uzunlukları olan ikişer büyük kare ayağın taşıdığı kemerlere, yanlarda ise taş duvarlara oturur. Ayaklar belli bir yüksekliğe kadar taş örgü olup, kemer ve kubbeler tuğla, 1.40 m kalınlığındaki beden duvarları ise gayri muntazam taşlarla örtülmüştür. Yer yer kesme taşların varlığı da dikkati çeker. Kubbe altlarına gelecek şekilde duvarlara açılan kuzey ve güneyde ikişer, doğu ve batıda üçer dikdörtgen pencere ile içeri aydınlatılmış, bunların etrafı düzgün kesme taşlarla çerçevelenmiştir. Kubbeler yüksek olmayan sekizgen kasnaklara oturur. Bunlar dıştan kurşun ile kaplanmış, tepelerine birer âlem konmuştur.

Dükkânlar doğu cephede dokuz, batıda on, kuzeyde yedi, güneyde sekiz olmak üzere toplam 34 adettir. Dışarıya, cadde ve sokaklarla bağımsız hücreler halinde açılan bu dükkânlardan, doğu, batı ve güneydeki giriş önlerine rastlayanlar kubbe, diğerleri sivri beşik tonozla örtülmüştür. Bedestenin dışarıdan içeriye girişi sağlayan doğu, batı ve güneydeki giriş kapıları dükkânlara oranla daha yüksek tutulmuş ve dükkânlardan farklı olarak kubbe ile örtülmüştür. Birbirleriyle 0.60 m'lik duvarlarla ayrılan dükkânların genişlikleri

Beyşehir Bedesteni

1.80 m - 2.10 m arasında değişirken, yer yer aralarda ve uçlarda bu ölçülerin dışına çıkıldığı ve daha da küçüldükleri dikkati çekmektedir. Aynı şekilde derinlikleri de birbirinden farklıdır. Doğu ve batıdaki dükkânlarda 2.23 - 2.34 m arasında değişen, derinlikler güney ve kuzeyde 2.00 m'nin altına inmiştir. Tonoz kemerleri genellikle sivri beşik, yer yer de yuvarlak olarak şekillenmiştir. Dükkânların yüksekliği kemer tepelerine kadar olmak üzere 3.20 - 3.30 m arasında değişmektedir. Girişlekiler biraz daha yüksektir. Kapılar doğu ve batıda cephe ortalarına gelecek şekilde karşılıklı aynı eksende açılmışken, güneyde biraz batıya kaydırılmıştır. Kuzey duvarda -olması gereken- kapı olmayıp sağır tutulmuştur. Doğu, batı ve güneye açılan dikdörtgen kapıların üstlerine tuğla örgülü tahfif kemerleri konmuştur. Doğu ve batıdakilerin genişlikleri 1.60 m, yükseklikleri 2.40 m, güneydeki kapı ise aynı yükseklikte fakat biraz daha dar tutulmuştur. Üçünün önündeki dükkânlar kurşun kaplı birer kubbe ile örtülerek yükseltilmiş ve girişler vurgulanmıştır.

Her ne kadar eser kitabesinde Bezziye hanı olarak zikredilmiş olsa da bunun han olarak kullanıldığına dair hiçbir belge, bilgi ve döküman bulunmamaktadır. Bu durumda eserin elimizdeki bilgilere dayanarak bedesten görevini yerine getirdiği söylenebilir. Zaten mevcut tamir kitabesinde de bu isimle zikredilmiş olup yeni düzenlemelerin de buna uygun olarak hareket edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA:

Yusuf Akyurt, Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğulları Camii Türbesi", *Türk Tarih Arkeologya Etnografya Dergisi*, IV, İstanbul 1940, s.91-129; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985; Ahmet Çaycı, *Eşrefoğlu Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara 2010; Yaşar Erdemir, *Beyşehir Eşrefoğlu* Süleyman Bey Camii Ve Külliyesi, Beyşehir 1999; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, Erzurum 1991; Mehmet Tunçel, *Osmanlı Mimarisinde Bedestenler*, (AÜDTCF Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s.8-10; Memduh Yavuz Süslü, *Eşrefoğulları Tarihi Beyşehir Kılavuzu*, Konya 1934.

Yaşar ERDEMİR

BEZZÂZ

Bezzâz Arapça'da bez satan demektir. Bez ve kumaş satan ya da dokuyan esnafa bezzâz denilir. Bez, pamuktan ve ketenden mamul olup ipliğin cinsine, dokunuş tarzına, kalınlığına, inceliğine, yumuşaklığına ve sertliğine göre "Amerikan bezi", "Trabzon bezi" ve "yelken bezi" gibi değişik türler ve adlarla anılır. Bir kısmı da tülbentlik veya patiskalık olarak seyrek dokunuşlarıyla diğerlerinden ayrılır. Kullanıldıkları yerlere göre, don bezi, gömlek bezi, namaz bezi gibi adlarla bilinir. Bu bağlamda kumaş satılan çarşıya bezzâzistan veya bedesten adı verilir. Dokuma esnafı içinde yer alan cüllâhlar ipçi esnafından aldıkları iplerden astar, makrama, gömlek gibi eşyalar dokuyarak satarlar. Kutnucular ise pamuk veya ipekle karışık pamuktan dokunmuş kalın, ensiz kumaş türü yapan esnaftır. Ancak bu çarşılarda yalnızca kumaş değil, çeşitli eşya ve aletler de satılabilir. Osmanlı döneminde zengin ailelerin yanlarında çalıştırdıkları yardımcıların ihtiyaçları için aldıkları bez ve kumaşlar, önemli bir kalemi teşkil ediyordu.

KAYNAKÇA:

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 118; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 2011, s. 322; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990; Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 302, 303.

M. Murat ÖNTUĞ

BİLİM SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud döneminde (1808-1839) yapılan birçok ıslahat hareketi içinde, Batı ülkelerinde olduğu gibi devlet görevlerinin yeni oluşturulan nazırlıklar arasında bölüştürülmesi de yer alır. 1838 yılında "Meclis-i Ziraat ve Ticaret Komisyonu" oluşturulmuş, Tanzimat Fermanı'nın kabulünden sonra 1840 yılında da İstanbul'da "Umur-ı Ticaret ve Ziraat

Nezareti" kurulmuştur. Bu nezarette, "Ticaret ve Ziraat Meclis-i Kebiri" adı verilen sürekli bir komisyon ile ticaret, muhasebe, istatistik, ziraat kalemleri bulunuyordu. Bunlar arasında ayrıca "sanayi" işleri de vardı. Bakanlık, bu tarihte saltanatın kaldırılmasıyla tüm Osmanlı bakanlıklarının varlığının sona erdiği 1922 yılına kadar farklı isimler ve işlevler üstlenerek 82 yıl hizmet görmüştür.

İlk TBMM Hükümetinde "İktisat Vekâleti" olarak yerini alan Bakanlığın görev alanını, "Ticaret Sanayi, Ziraat, Orman ve Maadin" işleri kapsamıştır (İlgili yasa: 2.5.1920/3). Cumhuriyet döneminde İktisat Bakanlığı, 5.3.1924 tarih ve 432 sayılı kanunla kaldırılmış, yerine Ticaret Vekâleti ile Ziraat Vekâleti kurulmuştur. Ancak 16.1.1928 tarih ve 1200 sayılı "Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin Tevhidi Kanunu" ile anılan iki bakanlık yeniden birleştirilmiş, İktisat Vekâleti (iki müsteşarlık olarak) yeniden kurulmuştur. Bu arada dört yıl dolmadan, ziraat bölümü yeniden ayrılmış, Ziraat Vekâleti 1931 yılında tekrar tesis edilmiştir (29.12.1931/1910). 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra devletçi ekonomi politikasına geçilmiş, 11.07.1933 tarih ve 2262 sayılı kanun ile Sümerbank kurulmuş, I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planları hazırlanarak 1934-1938 yıllarında uygulanmış, bu dönemdeki yatırımların önemli bir bölümü Sümerbank ve İş Bankasınca gerçekleştirilmiştir.

1931 yılında Ziraat Vekâleti'nin, 1939 yılında Ticaret Vekâleti ile Münakalât Vekâleti'nin kurulup ayrılmasıyla İktisat Vekâleti iyice küçülmüş, bu durum 1949 yılına kadar sürmüştür. Daha sonra Cumhurbaşkanlığının 16.1.1949 tarihli onayı ile "Ticaret Vekâleti" ile "Ekonomi Vekâleti" yeniden birleştirilmiş, "Ekonomi ve Ticaret Vekâleti" kurulmuştur. Ancak bir yıl sonra devlet işletme ve tesisleri ile ilgili "İşletmeler Dairesi" Bakanlıktan ayrılarak İşletmeler Bakanlığı kurulmuştur (Kanun: 11.2.1950/5528). Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Sümerbank ve Etibank ile 1950-1957 yılları arasında kurulan iktisadî devlet teşekkküllerinden Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Selüloz Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Genel Müdürlüğü bu Bakanlığa bağlanmıştır.

1939 yılındaki İktisat Bakanlığından gelip 1949 yılında birleşen, 1957 yılında yeniden ayrılan iki bakanlık, 1971 yılında yeni bir birleşme denemesi daha yaşamıştır. Bu birleşme, Cumhurbaşkanlığı onayı (26.3.1971/4-286) ile ve ilk kez Sanayi ve Ticaret Bakanlığı adıyla gerçekleşmiştir. (Resmi Gazete: 27.3.1971, sayı 13791). Ancak bu birleşme sırasında da küçülme olmuş, Dış Ticaret Dairesi Teşkilatı Bakanlıktan ilk kez ayrılarak Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı kurulmuştur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı görevleri ise sadece sanayi ve iç ticaret alanlarıyla sınırlı bırakılmıştır.

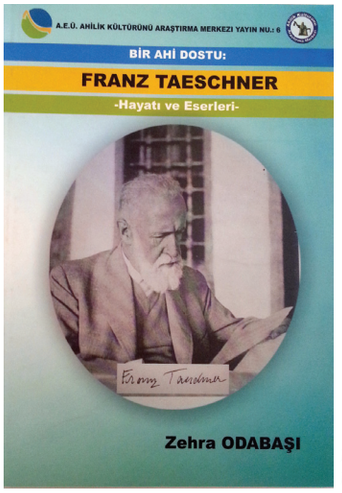
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 14.12.1983 tarih ve 18251 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (13.12.1983/KHK 174) ile yeniden kurulmuştur. Aynı tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (13.12. 1983/KHK–185) ile de örgütlenmiş, daha sonra da bazı değişiklikler (8.6.1984/KHK–214) yapılmıştır. 18 Ocak 1985 tarih ve 18639 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kanun (8.1.1985/3143) ile anılan KHK'ler kaldırılmış, bugünkü Bakanlık Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. 03.06.2011 tarihli 635 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ismi değişerek Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmuştur.

Yayın Kurulu

BİR AHİ DOSTU: FRANZ TAESCHNER, HAYATI VE ESERLERİ

Alman oryantalist Franz Taeschner'in çalışma alanlarını Ahi teşkilatına yönelik konular oluşturmaktadır. Zehra Odabaşı, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1998'de yaptığı Yüksek Lisans tezini, Taeschner'in çalışmalarını esas alarak yapmıştır.

Tezin birinci bölümünde, Franz Taeschner'in hayatı, ailesi, çevresi ve yüksek tahsili ile ilgili bilgilerin çok az olduğu ifade edilir. Bu nedenle ilk bölümde onun yüksek tahsili ve askerliği ile Türkiye seyahatleri, kişiliği ve el yazma koleksiyonu hakkında kısa bilgiler verilir. İkinci bölümde Taeschner'in Türk-İslam ve Osmanlı kültürü ile İran kültürü ve Arap medeniyetine dair bazı önemli eserleri tanıtılır. Üçüncü ve son

Franz Taeschner kitabının kapağı

bölüm ise Taeschner'in Anadolu Selçukluları dönemindeki kültürel ve sosyal kurumlarla ilgili görüşlerini içerir. Üzerinde durulan konular, Ahi ve Bacı teşkilatı ile Mevleviliktir. Bunun dışında, Osmanlılarda coğrafya bilgisi ile ilgili yorumlarına işaret edilir ve yazarın İslam medeniyetine dair düşünceleri aktarılmaya çalışılır. İran kültür ve edebiyatı ile ilgili olarak ele alınan kısımda Taeschner'in otuz beş yıla yakın bir süre üzerinde çalıştığı Fütüvvet konusu hakkındaki bilgilere yer verilir.

Sonuçta Franz Taeschner'in Ahilik ve Ahi kültürüne hizmetlerinin önemi vurgulanır ve bu konuda literatürü etkilediğine ve yönlendirdiğine işaret etmiştir.

Cemile TEKİN

BİR ALEVİLİK YOLU AHİLİK

Baki Öz tarafından hazırlanan ve İstanbul'da 2001 yılında basılan eser, toplam 328 sayfadır.

Dokuz bölüm ve kaynakçadan oluşan eserde önce geniş bir literatürle Ahilik üzerine yapılmış çalışmalar ele alınır. Fütüvvetçilikten Ahiliğe geçişin tartışıldığı ikinci bölümde Fütüvvetciliğin aksine Ahilik, eski Türkistan ve Türk geleneği üzerinden şekillendirilir. Yazar, Ahilik üzerinde yapılan Arap ve İran kökeni tartışmaları reddederek, Türk olgusunu vurgular ve Ahilikle Türklük arasında bir bağ kurar. Müteakiben Osmanlı Devleti ile Ahiler arasındaki ilişkileri ele alan Öz, Osmanlı'nın kuruluş aşamasında, özellikle kentleşmiş Türkmenleri örgütleyen Ahiler ve Bektaşi dergâhlarının etkisi üzerinde durur ve Ahilerin halk ve özellikle Türkmenler arasında örgütlenmiş olması sebebiyle devletin insan kaynağının önemli ölçüde Ahilikle bağlantılı olduğunu ortaya koyar. Daha sonraki bölümde ise Ahi Evran ve Anadolu'da Ahiliğin kuruluşu ele alınır. Bunu takiben Ahiliğin sosyal yapısı üzerinde hakkında bilgi verilir ve Ahiliğin bir Türk kuruluşu olmasının yanında Türk akılcılığının İslâmileşmiş biçimi olarak okumak gerektiği ifade edilir. Ahiliğin örgütlenmesi ve Ahilikle ilgili ritüeller, kitabın altıncı bölümünde işlenir.

Bundan sonra Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali, Oniki İmam ve Ehli Beyt inancının nasıl esas alındığı ortaya konmaya çalışılır ve bu bağlamda Fütüvvetnâmeler, Alevi-Bektaşi geleneğinin temeli olarak ele alınır ve bu noktada Ahlilikle Bektaşilik arasında müşterek bir nokta oluştuğu vurgulanır. Kitabın ismi ile odaklanan dokuzuncu bölümde Ahilik ve Alevilik bir bütün olarak incelenir ve her ikisinin de aynı ilke ve kurallar içerdiği ifade edilir. Burada dikkati çeken bir diğer husus, Alevi-Bektaşilik ve Ahiliğin kullandığı dilin Türkçe olmasıdır. Son bölüm ise XX. yüzyılda Ahilik sistemine özlemi ve sistem olarak aranışını ele alır.

Bünyamin AYHAN

BİR SİVİL ÖRGÜTLENME MODELİ: AHİLİK

Veysi Erken tarafından yazılan, ilk olarak 1995 tarihinde yayımlanan ve 2013 yılına kadar beş kez basılan eser, beş bölüm ve 127 sayfadan oluşur.

Birinci bölümde fütüvvet kavramı üzerinde durulur. Fütüvvetin sosyal bir kurum şeklinde gelişmesi ve bu kurumun erkânı (ritüelleri) hakkında bilgiler verilir. İkinci bölüm Ahilik kavramının açıklanmasına, Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkmasına ve yayılmasına ayrılmıştır. Bu bağlamda Ahi Evran'ın hayatı, kişiliği ve eserleri üzerinde

durulur. Ahiliğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerindeki etkileri tartışılır. Ahilerin özellikleri ve Ahiliğin fonksiyonlarına değinilen üçüncü bölümde Ahiliğe kabul veya ret edilme şartları analiz edilir, toplum hayatında Ahiliğin dinî, askerî, siyasî, sosyal ve kültürel fonksiyonları üzerinde odaklaşılır.

Dördüncü bölüm Ahilik müessesesinde yönetim başlığını taşır. Ahi zaviyelerindeki yönetim örgütü hakkında bilgiler verildikten sonra Ahiliğin Osmanlı döneminde esnaf teşkilatı haline dönüştüğü belirtilir. Bu dönemdeki yönetim anlayışı ve yönetim kademeleri açıklanır. Ahilik müessesesinde üyelere verilen ahlakî, askerî ve meslekî eğitimin niteliklerinin açıklandığı beşinci bölüm, Ahilikte görgü kurallarının verilmesi ile sonlandırılır.

Kerim SARIÇELİK

BİR SOSYAL SİYASET KURUMU OLARAK AHİLİK

İsmet Uçma tarafından İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda (İstanbul 2003) doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, dört bölüm ve194 sayfadan oluşur.

İlk bölüm, Ahiliğin anlam ve tarihçesine ayrılır. Uçma, Ahiliğin kökende, inanç ve kültür itibariyle ekonomik bir zorunluluğun sonucu olarak doğduğunu, orijinal bir Türk Anadolu sentezi olduğunu belirtir. İkinci bölümde Ahi Evran'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verir. Üçüncü bölümde; teşkilatın amacı, temel ilkeleri, örgütlenme şekli ve örgüt yapısı, Ahi birliklerinin kurulları, yöneticileri, ekonomik yapı, esnaf sandığı, denetim ve ceza işleyişi ele alınır. Tezin adına taşınan en geniş kısmı, dördüncü bölümdür. Burada, Ahiliğin dinî, ahlâkî işlevleri, Ahilikle Fütüvvetin ahlak kuralları açısından karşılaştırılması, görgü kuralları verilir. Siyasî, askerî, sosyo ekonomik işlevlerinin ardından Ahiliğin, sosyo kültürel görevleri açılır. Kültürel işlevler içinde, Yarenlik teşkilatı ve Yaren sohbetleri, helva sohbetleri, sıra gezmeleri ve sıra geceleri, oda sohbetleri, kış ve Barana sohbetleri, Gezekler, ziyafetler ve oyunlar, gece sohbetleri, Sıra Yareni, Cehrilik Yarenliği, Seymenlik, delikanlılar birliği, gençler kurulu, imece kuruluşu, selamlık sohbetleri, Arfeneler hakkında bilgi verilir. Bunun yanında yazar, insan kaynakları yönetimi açısından bazı karşılaştırmalar yapar. Bu karşılaştırmalar daha ziyade stres, sağlık, ekonomi-iş hayatı, narh/fiyat kontrolü, sermayenin harekete geçirilmesi, tekelleşmenin önlenmesi, kooperatifleşme (denetim, üretici ve tüketicinin korunması), lüks-israf ve askerî ve siyasî gibi konularda yapılır. Bu bağlamda eserin, Ahiliğe farklı bir açıdan bakıp, devrin sorunlarına çözüm aramada alternatif kurum olarak Ahiliği değerlendirdiği söylenebilir.

Caner ARABACI

BİR TÜRK KURUMU OLAN AHİLİK

Neşet Çağatay tarafından kaleme alınan, 1974 yılında yayımlanan bu eser, giriş dışında dokuz bölüm ve toplam VIII+202= 210 sayfadan oluşur.

Giriş kısmında Ahiliğin tanımı verilir, kökenleri üzerinde durulur ve Fütüvvet-Ahi ilişkileri incelenir. Birinci bölümde Fütüvvete dönüşen örgütler, Fütüvvetçiliğin prensipleri, Fütüvvetin sûfîlik ve batınîlikle ilişkisi irdelenir. İkinci bölümde Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh'ın fütüvvet yapılanması, *Sühreverdi Fütüvvetnâmesi*, Anadolu'da ortaya çıkan fütüvvetnâmelerdeki tasavvuf kuralları üzerinde durulur. Üçüncü bölümde Ahi Evran'ın kimliği, İhvan-ı Safa, Batınîlik, Karmatiler, Haşhaşiler, Melamilik, masonluk, ilk ticarî koloniler, kentlerdeki tekelcilik ve himayecilik, assosiyas, üniversitas ve korporasyonlar ele alınır. Dördüncü bölümde Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan etkenlerle sosyal yaşantıdaki rolü incelenir. Beşinci bölüm, Osmanlı esnaf ve sanatkârlarıyla ilgili tüzüklere ayrılır. Altıncı bölümde Osmanlı esnaf ve sanatkâr teşekküllerinin gediğe dönüşme süreci anlatılır. Yedinci bölümde esnaf gelenek, töre ve törenleri üzerinde durulur. Bu bağlamda esnaf kuruluşları, yönetim kurulu, esnaf sandıkları, meslekî törenler, yıllık ziyafet toplantıları ve üç günler irdelenir. Sekizinci bölümde Ahilik örgütünün imece ve yaren kuruluşu halinde köylere yayılış süreci ele alınır. Isparta bu anlamda örnek olarak seçilir. Yeniceköy'deki yaren odalarının

kuruluşu, odanın iç düzeni ve gelenekleri, köydeki sosyal yardımlaşma, yaren düğünleri, tarım işlerinde yardımlaşmaları, yoksullara verdikleri desteklerle harman sonu yıllık eğlencelerine de yer verilir. Dokuzuncu ve son bölümde ise Ahi tüzükleri olan fütüvvetnâmelerin ortak ilkeleri üzerinde durulur. Ahilikteki önemli aşamalar ve rütbeler ile 4 Nisan 1887 tarihli Murabaha Nizamnâmesi, akabinde bibliyografya ve dizinle eser sonlandırılır.

Ayşe DEĞERLİ

BİR ZAMANLAR İSTANBUL

Tanzimat'tan sonra İstanbul esnafı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey tarafından 1922 yılında Alemdar ve Peyam-Sabah gazetelerinde 'Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı' başlığıyla tefrikalar halinde yayınlanan ve daha sonra Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından derlenip sadeleştirilerek kitap haline getirilen eser (İstanbul), 309 sayfadır. Ali Rıza Bey'in konu ile ilgili yazılarını sadeleştirerek bir araya getiren Niyazi Ahmet Banoğlu, bugünkü neslin daha iyi anlayabilmesi için esas metni mümkün olduğu kadar aslına sadık kalarak sadeleştirdiğini, konularına göre yazıları tasnif ettiğini ve bu bağlamda tarihî bir hizmeti yerine getirdiğini belirtir.

Eserin esas kısmında Ali Rıza Bey'in İstanbul hayatı ile ilgili yazıları yer alır. Bu bağlamda önce hem İstanbul hayatını renklendiren hem de mahalle çocuklarının kendi aralarında oynadıkları oyunlarla ilgili gözlem ve tespitlerine dayalı yazılara yer verilir. Burada Karagöz tarzı oyunlar ile ilgili kısım özel bir yer teşkil eder. Eserin en önemli kısmını, İstanbul esnafı ile ilgili olanlar meydana getirir. 1853-1856 Osmanlı-Rus Harbi'nden (Kırım) sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa hukuk kurallarına bağlı hale gelmesi ve Avrupa sosyal hayatına daha çok özenmesi sonucunda yerli malların yerini Avrupa ithal mallarının alması üzerinde durulur ve ülkedeki yerli tüccarın ve esnafın nasıl ekonomik çöküntüye sürüklendiği belirtilir. Kapalıçarşı'da ve Bedesten'de bulunan kaşıkçı, mürekkepçi, balmumcu, inci satan, doğramacı, ciltçi, çinici, çatmacı, kilimci ve halıcı esnafları tanıtılır. Kızların kendi çeyizlerini kendilerinin hazırlamasından, esnafların dükkânlarına kendilerine özgü alamet koymalarından, diş çeken berberlere verilen izinnâmelerden, fese alamet takmalardan, İstanbul sokaklarının temizleniş yönteminden, İstanbul tabakhanelerinden, saraçlardan, simkeşlerden, tuzculardan, balıkçılardan, kasaplardan, kâhyalardan, zahire tüccarlarından, francala esnafından, ziraatçilik ve yaş meyvecilikten, fiyatlara uygulanan narh usulünden bahsedilir.

Tiryaki Çarşısı ve Tiryakiler Hayatı kısmında, muşamba fenercileri, dividci esnafı, zenci esirler pazarı, tiryaki kahveleri, tiryakileri ve tütüncü dükkânları tanıtılır. Esrarkeşler ve Meczuplar kısmında İstanbul'da bulunan esrar gibi ot bağımlılarının kendilerine mahsus kahvehanelerinin olduğu belirtilir. Dilenciler kısmında, dilencilerin durumları, İstanbul sefilleri ve kopukları, tulumbacılar, köşklüler ve küplü takımı (ayyaş güruhunu) tanıtılır. Doğum âdetleri ve lohusa eğlenceleri kısmında doğum öncesi alınan önlemler, doğum zamanı âdetleri, lohusa yatağının hazırlanması ve özellikleri anlatılır. Ramazan âdetleri kısmında padişahın iftara gittiği konaklar, cami önlerindeki sergilerde satılanlar, büyük konaklardaki iftar ziyafetleri ve özellikleri, kahve sohbetleri, ziyaret edilen yerler ve Ramazan günlerinde nasıl vakit geçirildiği ile ilgili renkli bilgiler verilir. İstanbul eğlenceleri kısmında, sünnet düğünü geleneğinden şehzadelerin sünnet düğünü merasimlerine, Haliç ve Eyüp'te tertiplenen eğlencelere, mesirelere, atların çayıra çıkması gibi birçok konu üzerinde durulur. Kadınlar mesire yerlerine nasıl giderlerdi?' kısmında kadınların mesire yerlerine giderken yaptıkları hazırlıklar, yanlarına aldıkları eşyaları belirtilir ve resmî tatil günü hakkında bilgi verildikten sonra Kağıthane âlemleri ve özellikleri tanıtılır. İstanbul'un gezme yerleri kısmında Üsküdar ve Boğaziçi mesireleri ile sair gezme ve tenezzüh yerleri tasvir edilir ve bu yerlere hangi zamanlarda kimlerin gidebildiği ve buralardaki gezme âdetleri anlatılır. Karagöz (Hayal Oyunu) kısmında Karagöz oyununun özellikleri ile Ortaoyunu anlatılır. Musiki üstatları kısmında Esat Mehmet Efendi'nin *Itrâbu'l-Âsâr* isimli hanendelerin hal tercümesi özelliğindeki eseri tanıtılır.

Yakup KAYA

BOĞAZLIYAN, ENDER
(d. 1967)

Osmanlı Ekonomik Hayatında Fütüvvet Teşkilatlarının Yeri adlı Yüksek Lisan tezini hazırlayan Ender Boğazlıyan, Sivas iline bağlı Gürün kazasında doğdu. İlkokulu Gürün'de, ortaokul ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu (1995). Daha sonra Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü'nde yüksek lisans yaptı ve aynı bölümde doktora çalışmasına başladı. Üniversite yıllarından itibaren çeşitli sivil toplum kuruluşlarında ve vakıflarda faaliyetlerde bulundu. 1999-2000 yıllarında Bilim ve Sanat Vakfı'nda idarecilik yaptı. Halen doktora çalışmasına devam eden Boğazlıyan'ın Anlayış dergisinde yayımlanmış yazıları vardır.

KAYNAKÇA:

http://www.ibb.gov.tr/trkurumsal/BelediyeMeclisi/Pages/MeclisUyesiDetay.aspx?uyeID=75 (Erişim: 27.06.2014)

Yakup KAYA

BOLU SARAÇHANE CAMİ

Bolu şehir merkezinde, Büyükcami Mahallesinde Belediye Meydanı'ndadır. Doğu cephesindeki giriş açıklığının üzerinde yer alan beş satırlık kitabesine göre 1164 / 1750 yılında Silahtar Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ancak Evliya Çelebi çarşı içerisindeki Mustafa ve Ferhâd Paşa camilerinin Mimar Sinan tarafından inşa edildiğini belirtmektedir. Nitekim Mimar Sinan'ın eserlerinin arasında da Ferhâd Paşa Cami'nin ismi geçmektedir. Bu durum dikkate alındığında eserin bulunduğu yerde XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından bir cami inşa edildiği, ancak daha sonra harap olan bu caminin yerine bugünkü yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kitabe metni şöyledir:

Bilhadü lillah ona fetheyledi ebvab-ı Haratu
Kılıp mazhar bu hayr-ı mahza bais Hazreti mevlâ
Edüp bu camii ihya hulûsile bu esnada
Silâhtar ağası hayra mail Mustafa Ağa
Kıla beş vakit namaz onda duaya azmede cümle
Deyüp fağfirlena ya Rabbena kıl ecrini evfa
İmam ve hem müezzin ederler hizmete ikdam
Olup her kaim veçhi mihrap selah ile Zühtü takva
Sezadır şanına fevz-i dua çok eyle her tarih
Ola sâyi anın makbul makamı cennetü'l-me'va
1164

Bir bodrum katı üzerinde yükselen cami dikdörtgen planlı harim, kuzey cephede yer alan beş adet dükkân, doğu ve güney cephelere bitişik iki çeşme, kuzey batı köşede yer alan minare, beden duvarlarına yerleştirilmiş kuş evleri ve doğu cephedeki giriş revakından oluşmaktadır. Moloz taş ve tuğla ile almaşık örgü tekniğindeki beden duvarlarında iki sıra halinde pencerelere yer verilmiştir. Alt sırada yer alan pencereler sağır sivri kemerler içerisinde düşey dikdörtgen biçimli, üst sıradakiler ise sivri kemerli ve alçı şebekeli olarak yapılmıştır. Caminin kuzey cephesinde alışılageldiği üzere son cemaat yeri yapılmamış, bunun yerine camiye gelir getirmesi amacıyla üzeri sivri kemer tonozlu beş adet dükkân inşa edilmiştir. Pahlanmış olan güneydoğu köşenin hemen yanında doğu cephede sivri kemerli bir çeşmeye yer verilmiş, ikinci çeşme güney duvarının batı tarafına yerleştirilmiştir. Güney ve batı cephelerde yer alan kuş evleri kısmen tahrip olsa da bugünkü görünüşleriyle bile cephelere ayrı bir güzellik katmaktadır.

Caminin tek şerefeli silindirik gövdeli minaresi, kuzeybatı köşede yer almaktadır. Minarenin kaidesi kesme taş, gövdesi tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Camiye doğu cephede yer alan ikisi beden duvarına bitişik, ikisi serbest durumdaki dört adet sütundan oluşan üçgen alınlıklı bir revaktan geçilerek girilmekte, basık kemerli giriş açıklığının kilit taşında küçük bir rozet yer almaktadır. Derinlemesine dikdörtgen planlı caminin üzeri içten ahşap tavan, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüş, beden duvarlarında çatı seviyesinin hemen altında kirpi saçaklara yer verilmiştir. Bütünüyle sade haldeki harimin kuzeyinde dört ahşap direkle taşınan bir mahfil bulunmaktadır. Saraçhane Camii, çarşı dokusu ile bütünleşmiş dükkânları ile kent belleğinin önemli eserlerinden birisi olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA:

Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, II, Ankara, 1977, s. 314-319; Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu - Dizini*, 2. Kitap, (haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 1999, s. 90; Sâî Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı, *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*, (haz. Hayati Develi), İstanbul, 2003, s. 99.

Mustafa ÇETİNASLAN

BOLULU DERTLİ
(bk. ÂŞIK DERTLİ)

BOSNALI, ÖMER
(d. 1962)

Osmanlı Çalışma Hayatında Ahilik Teşkilatı adlı Yüksek Lisans tezini hazırlayan Ömer Bosnalı, Sakarya'nın Akyazı ilçesinde doğdu. 1983'te İÜ İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. 1986'da aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda konulu yüksek lisans tezini yaptı. 1984'te İTÜ Düzce Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1997'de İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Gelir Dağılımı Açısından Asgari Geçim İndirimi* konulu tezini tamamlayarak doktor oldu. 1998'de AİBÜ Düzce Meslek Yüksekokulu'na Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. Sonra DÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'na geçti.

KAYNAKÇA

http://akademikpersonel.duzce.edu.tr/omerbosnali/ (Erişim:17.12.2013).

Cemile TEKİN

BOYACI

Üretilen ip ve bezlerin boyandığı yere boyahane denirdi. İplik ve bezler bugün olduğu gibi madeni boya ile değil bitkilerden elde edilen ve kök boya denilen boyalarla boyanıyordu. Dokuma sektörünün büyük gelişme gösterdiği Manisa'da tarım ürünü olarak yoğun şekilde kök boya ekimi yapılıyordu. Bu kök boya ekimi yapıldıktan sonra büyüyen bitkinin dalları kurur, kökleri topraktan çıkarılır, değirmende öğütülür ve kilim, halı, bez dokuyanlara satılırdı. Günümüzde kök boya yerini büyük ölçüde sentetik boyalara bırakmıştır.

KAYNAKÇA:

M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 77, 78, 79.

M. Murat ÖNTUĞ

BOZACI

Eski bir Türk içeceği olan boza, arpa, darı, mısır, buğday gibi tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek olup bozacılar tarafından satılmaktadır. Eskiden iki çeşit boza vardı; ilki içeni sarhoş edecek derecede alkollü olan ekşi bozaydı. Bu tür bozanın içilmesi yasak olduğu gibi, satıldığı bozahaneye gitmek, meyhaneye gitmekle bir tutulurdu. Diğeri ise içilmesinde sakınca bulunmayan tatlı bozaydı. Bozahanede yapılan bu içecek genellikle sonbahar ile ilkbaharın soğuk ve serin günlerinde içilirdi. Kahvehane türü kapalı mekânlarda ve sokak aralarında seyyar bozacılar tarafından satılırdı. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda İstanbul'da üç yüz dükkânda, bin beş bozacı çalışmaktaydı.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 47; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 248.

M. Murat ÖNTUĞ

BOZYİĞİT, ALİ ESAT
(d. 1945-ö. 2006)

Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası (1923-1988) Deneme adlı eserin yazarıdır. Ankara'da doğdu. AÜDTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Sonra Ankara İktisadi ve Ticari İlimleri Akademisi Ekonomi ve Mali İşletmecilik Bölümü'nden mezun oldu. Folklor Araştırma Kurumu'nca, "1995 Türk Folkloruna Hizmet Ödülü"ne layık görüldü. Önemli bir kısmu muhtelif konularda bibliyografya denemesi ve öykü olan 10 civarında kitabı vardır.

KAYNAKÇA:

http://www.ankararehberi.com/ankara-genel-bilgiler/ankaral-uenlueler/airler-a-yazarlar.html/ 18.05.2014/ Saat 12,05

Bekir ŞAHİN

BOZYİĞİT, YAŞAR
(d. 1956)

Ahilik ve Simav'da Ahilik (İstanbul 2000) adlı kitabın yazarı Yaşar Bozyiğit, Kütahya'nın Simav ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Simav

Osmanbey'de, ortaöğrenimini Simav Lisesi'nde tamamladı. Yüksek öğrenimini Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nde yaptı (1977). 1992 yılında Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Uzun zamandır ortaöğretim okullarında öğretmenlik yapmakta olup 1980'den beri Simav İmam-Hatip Lisesinde Edebiyat öğretmeni olarak çalışmaktadır. Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Simav ilçesinin sosyal, kültürel ve eğitimiyle ilgili kitaplar ile Hz. Muhammed'in hayatı ve yaşamı gibi dinî konulara yönelik birçok eseri kaleme almıştır. Eserlerinin sayısı 15 civarındadır.

M. Murat ÖNTUĞ

BÖREKÇİ

Esnaf zümresinin imal ettiği gıdalardan biri, börek adıyla bilinir. Börek ekmek hamurundan dörtgen veya ay şekilleri yapılarak içlerine peynir, et ya da sebze konulur, sonra yağda kızartılır veya fırında pişirilir. Börek yapan meslek ustasına börekçi denirdi. Narh fiyatlarına göre Osmanlı şehirlerinde koyun etli, sığır etli, ıspanaklı ve peynirli börek çeşitleri yapılmaktaydı. Ayrıca kaba, yağlı ve susamlı çörek yapan esnaf da vardı. Börekçi fırınlarında börek ile birlikte çörek, gevrek, peksimet ve simit de yapılıyordu. Esnaf içinde uygulanan prensiplere göre, börekçiler fırınlarında ekmek pişiremezler ve satamazlardı. 1680 tarihinde çıkarılan Esnaf nizamnâmesine göre börekçiler, sadece koyun eti kıyması ile ölçülü soğandan böreğin harcını hazırlayacaklar ve iyi undan yapılan hamurun her yerine bu harcı koyacaklardı. Osmanlı döneminde ve günümüzde yapıldığı yöreye, kullanılan malzemeye, satıldığı yere ve pişirme usulüne göre farklılık gösteren börek çeşitlerinin bazıları şunlardır: Adapazarı, Arnavut, Laz, Çerkez, Selanik, Tatar, burma, çarşı, çiğ, fincan, gül, ince, kestane, kol, kuru, muska, paça, pırasa, puf, sac, sakız, saray, serpme hamur, sigara, soğan, su, talaş, tavuk, tepsi ve kapak.

KAYNAKÇA

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 113; Yusuf Ekinci, Ahîlik, Ankara 2011, s. 301, 312; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 51; M. Murat Öntuğ, XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 247; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

M. Murat ÖNTUĞ

BÖRK

Genel anlamda eski Türk başlığı olan "börk"ün etimolojisi tartışmalıdır. Tarihî süreç içinde değişik şekillerde görülen börk, genelde hırka ile birlikte giyilir. Tasavvufta hırka, dünyevî hayattan uzaklaşmayı sembolize eder. Tasavvuf mensuplarının aslî kıyafetlerinden birisi olup dikişli, yamalı, uzun ve geniş kollu bir üst elbise idi. Hırka, tasavvufta müridin şeyhe bağlanması, kendi iradesinden geçip şeyhin iradesine teslim olması manasına gelir. Bu durum bazı Fütüvvetnâmelerde: "Hırka ve tac giymek muvafakat manâsınadır. Ehli tarik pirin ve seyyidin elinden tevbe edip tac ve hırka kabul edeler. Talime muvafakat edenlerden olalar" diye ifade edilir. Bazı tarikatlarda tac denilen börk, hırka ile birlikte giydirilirdi. Ahi Sinan Şecerenamesinde Ahi Evran Zaviyesi'nin postnişinliğini yapan Ahi Baba, tekkenişin, kethüda, yiğitbaşı gibi görevlilere törenlerde tac ve hırka giydirilmesi gerektiği ifade edilir. Hırka ve tac ile ilgili batınî yorumlar bazı Fütüvvetnâme ve şecerenamelerde önemli yer teşkil eder.

Türk sultanlarının tahta çıktıktan sonra tac ve hırka giydikleri bilinmektedir. Ahilerin giydikleri tac ise külah ve börk anlamına gelir veya ona benzerdi. Ahilerin tacı, küçük işlemeli börk tipindeydi. İbn Battuta bunu takke diye ifade etmektedir. Seyyahın takke dediği börkün etimolojisi tartışmalı olsa da, bu giysi Türkçede başlık veya külah anlamına gelmektedir.

Taca benzer börk, Anadolu Selçukluları'nda dervişler, şeyhler ve Ahiler tarafından giyilmiş ve "zevrakçe" adıyla da bilinmiştir. Osmanlı devrinde biraz değiştirilerek güneşten koruyan keçe anlamında "âftâbî kiçe" adıyla da anılmıştır. Selçuklular devrinde yeni sultanın cülusu münasebetiyle tâbi beylere "düğmeli nevrûzî la'l-börk" veya "nevrûzî la'l-börk" dağıtılırdı. La'l renginde açık kırmızı börk, beylikler devrinde de beylere mahsustu ve onlardan ayrı olmak isteyen Orhan Gazi kendisi ve hasları için ak börkü seçmişti. Ak börkün altına da arkası uzun bir iç takye/arakçîn giyilirdi. Yeniçerilerin ak börkü de aynı devirde ihdas edilmiş ve adına elif börk denilmişti.

Yeniçerilerden başkalarının da ak börk giyme âdeti, Yıldırım Bayezid'in tekrar la'l-börk geleneğine dönmesine kadar devam etmiştir. Burada üzerinde durulması gereken konu, ilk teşkil edilen Osmanlı yaya ordusuna üniforma olarak Ahi elbisesinin seçilmesidir. Âşıkpaşazâde, yeniçerilerin giydiği ak börkün de Bektaşiliğe sonradan geçtiğini bildirir ki, bu ak börk İbn Battuta'nın yukarıda tavsif ettiği Ahi başlığından başka bir şey değildir. Ayrıca Eflâkî, bu ak börkün ilk olarak Uc Beyi Ahi Mehmed Bey'in başında görüldüğünü söylüyorsa da bu doğru değildir. Ak börk ilk defa Kayseri'de Külahçılar denen Külahdûzlar Çarşısı'ndaki Bacılar tarafından imal edilmiştir.

KAYNAKÇA:

İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye,* I, Tıpkı Basım, (yay. A. Erzi-N. Lugal), Ankara 1957, s. 252; İbn Battuta, *Seyahatname,* II, (çev. M. Şerif) İstanbul 1334-1337, s. 312-314; Âhmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, I, (çev. T. Yazıcı) Ankara 1959, s. 485-486; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (çev. S. Uludağ), İstanbul 1982, s. 125-138; Anonim, *Fütüvvetnâme,* İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar, 6520, vr. 1a, 5b-6a, 8b; Anonim, *Fütüvvetnâme,* Ankara İl Halk Ktp., A. Ötüken, 355/2, 33b, 35b; Radavî, *Fütüvvetnâme*, Millet Ktp. Şeriyye 902, 46b-48b; Neşrî, *Tarih*, (yay. F. R. Unat- M. A. Köymen), Ankara 1957, s. 154; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1317, s. 309; Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rûm*, Konya 1994, s. 50-53; aynı yazar, "Türkiye Selçukluları Uc Beyi Denizlili Mehmed Bey Kimdir?", *I. Uluslar Arası Selçuklu Kongresi*, Konya 2000, s. 119; Emel Esin, "Börk", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 327-328; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 222.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

BRENTANO, LUJO
(d. 1844- ö. 1931)

History and Development of Gilds and the Origins of Trade Unions adlı kitabın yazarıdır. Almanların önde gelen ekonomist ve sosyal reformcularından biri olan Lujo Brentano, Almanya'nın Aschaffenburg kentinde İtalyan ve Katolik bir ailede dünyaya geldi (18 Aralık 1844). İlköğretimini Almanya'nın Augsburg ve Aschaffenburg kent okullarında, orta öğrenimini Dublin Trinity Collegeinde tamamladı. Lisans eğitimini hukuk alanında Munich Üniversitesi'nde gerçekleştirdi. Doktorasını ekonomi alanında Gottingen Üniversitesinde yaptı.

Dr. Brentano, daha sonra Breslaus, Strasbourg, Vienna ve Leipzig üniversitelerinde devlet bilim insanı ve ekonomi profesörü olarak çalıştı. Daha çok Munich Üniversitesi'nde görev yaptı (1891-1914). Bu süreçde İngiltere ticaret birliğinin keşfini gerçekleştirdi. Kısa süre başbakan Kurt Eisnerin hükümetinde ticaretten sorumlu bakan olarak çalıştı ve 1914 tarihinde doksan üç manifestosunu imzaladı. 1931'de ise Munich'te vefat etti

Katolik sosyalist bir mantığa sahip olan Brentano, Verein Für Socialpolitik Enstitüsünün kurucu üyesidir. Özelde Alman ve genelde serbest piyasa ekonomisi üzerindeki etkisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşıldı. Sıkça ve yanlışlıkla Brentano Ludwing Joseph olarak adlandırıldı. Lujo adı onun takma adı oldu. Gerçekte Ludwing ve Joseph sonrasında onun adı verildiği zaman Lujo onun gerçek ismi oldu. Yayınlanmış eseri; History and Development of Gilds and the Origins of Trade Unions (London 1870)'dir.

KAYNAKÇA:

http://en.wikipedia.org (Erişim: 12.01.2014).

H. Mustafa ERAVCI

BURSA BEDESTENİ

İpek, çeşitli kumaş, antika, mücevher, silah gibi değerli eşyaların depolandığı ve satışının yapıldığı Bezzazistan ya da Yıldırım Bedesteni olarak adlandırılan yapı, Ulu Caminin kuzeyinde, çarşı dokusunun merkezinde yer almaktadır. İnşa tarihi ve ustası hakkında kesin bilgi bulunmayan bedesten, Yıldırım Külliyesi'nin vakfiyesindeki kayda göre I. Bayezid tarafından hayratlarına gelir sağlamak amacıyla XIV. yüzyılın sonunda yaptırılmıştır. Osmanlı bedestenlerinin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen bu yapıda görülen plan şeması daha sonra Edirne, Gelibolu ve Tekirdağ bedestenlerinde de boyut ve ayak sayısındaki değişiklikler gibi çeşitli farklılıklarla tekrarlanmıştır. Doğu-batı istikametinde uzanan dikdörtgen planlı bedesten 35.50 x 71.70 m ölçülerindedir. Beden duvarları üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla inşa edilmiş; özgün halinde tuğladan örüldüğü anlaşılan ayaklar ise günümüzde kesme taş ile yenilenmiştir. Yapı, üzeri kubbe örtülü bir ana mekân ve bu mekânın uzun kenarları boyunca sıralanan beşik tonozlu depolar ile, dış cephede yine üzeri beşik tonozla örtülü birimlerden oluşmaktadır. Ana akslara yerleştirilmiş dört girişten geçilerek ulaşılan ana mekân, ortada yer alan altı ayak ile on dört eş birim olarak tasarlanmış bir üst örtüye sahiptir. Pandantiflerle geçilen kubbelerin üzeri dışta kurşun ile kaplanmıştır. Bedestenin aydınlatılması ve havalandırılması için pandantiflerin oturduğu kemerlerin altında dar cephelerde birer, uzun cephelerde ise dörder adet olmak üzere demir şebekeli pencerelere yer verilmiştir. Yangın ve depremler yüzünden zarar

gören ve zaman zaman kullanılamaz hale gelen yapı pek çok onarım geçirerek günümüze gelebilmiştir. 1957 çarşı yangınında büyük oranda tahrip olan bedesten, önemli bir onarım geçirmiş, bu esnada ayaklar ve kubbeler elden geçmiş, dış dükkânlar betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Her sabah bölükbaşıların gözetiminde tüm esnafın katıldığı bir törenle açılan bedestende ticaret kesin kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir; kefilsiz ve usulsüz satış, mal kapatma gibi uygunsuz davranışlardan kaçınılırdı. XVI-XIX. yüzyıllarda Bursa'ya gelen pek çok yabancı seyyah, bedestende satılan değerli kumaş ve Bursa ipeğinden övgü ile söz etmekte; bedesteni Avrupa sarayları ile kıyaslamaktadır. Bursa Bedesteni, çarşı dokusu içerisindeki önemli konumu ile modern ticari yaşam içerisinde varlığını hâlen sürdürmektedir.

KAYNAKÇA:

Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, (haz. Neslihan Er-Hamit Er-Aykut Kazancıgil), I, İstanbul t.y., s. 191-193; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 105; Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul *Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, İstanbul 1989, s. 469-471; Mustafa Cezar, Tipik *Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 221-232; Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 302-311; Kâmil Kepecioğlu, "Bezzazistan", *Bursa Kütüğü*, I, Bursa 2010, s. 200-211; *Bursa Vakfiyeleri,* I, (haz. Hasan Basri Öcalan- Sezai Sevim-Doğan Yavaş), Bursa 2013, s. 212-214.

Mustafa ÇETİNASLAN

BURGÂZÎ

Anadolu'da ilk Türkçe Fütüvvetnâme kaleme alanlardan biri kabul edilir. Fütüvvetnâmesinin nüshalarında adı Yahya ibn Halil ibn Çoban Feta'l-Bur'avî, Yahyâ, Yahya ibn-i Halil, Feta'l-Bur'adî, Yahya ibn-i Halil Çoban Feta'l-Burgavi gibi farklı şekillerde yazılır. Nüsha kritikleri sonucunda esas adının Çobanoğlu Halil'in oğlu Yahya olduğu kabul edilir. Burgavî ise Edirne'ye bağlı İslimye kazasındaki Burgaz'a işaret eder. Bu durumda Çobanoğlu Edirneli olarak bilinir. Fütüvvetnâmesinde yirmi yaşlarında eğitime merak saldığı ve medrese eğitimi aldığı anlaşılan Burgâzî, Arapça ve Farsça bilmekteydi.

KAYNAKÇA:

Abdulbaki Gölpınarlı, "Burgazi Fütüvvetnamesi", İÜİFM, XV/1-4 (1953-1954), s. 79-153; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1998, s. 49-50.

Ali TORUN

BÛŞENCÎ, EBÜ'L-HASAN
(ö. 348 / 959)

Tasavvufu "hürriyet, fütüvvet ve cömertlikte samimiyet, ahlâkta kibarlık" diye tarif eden Bûşencî, Herat yakınlarındaki Bûşenc'de doğdu. Gençlik döneminde, Nişabur'da tasavvufun yayılmasına öncülük eden ve Melâmîlik konusundaki fikirleriyle tanınan Ebû Osman el-Hîrî'nin sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Horasandan ayrılarak Irak'a, adından da Dımaşk'a gitti ve tanınmış sûfilerden istifade etti. Uzun süre ayrı kaldığı memleketine dönünce dinden çıkmakla (zındıklık) suçlandı ve bu yüzden Nişabur'a gitmek zorunda kaldı. Burada bir zaviye kurarak ölümüne kadar tam bir inziva hayatı yaşadı.

Horasan'daki fütüvvet temsilcilerinin öncülerinden kabul edilen Bûşencî, fütüvveti "Allah'ın ve insanların hukukunu en güzel şekilde gözetmek, daima Hakk'ın huzurunda olduğunun bilinciyle yaşamak (murakabe) ve içte olmayan bir şeyi dışta göstermemek" diye tarif eder. Çağdaşları arasında tevhid ve tasavvufa dair sözleriyle tanınır. Ona göre tevhid Allah'ı, O'nun kendisini bize tanıttığı gibi tanımak, sonra da O'ndan başkasına ihtiyaç duymamaktır.

Bûşencî, samimiyetsiz mutasavvıflardan yakınan ilk sûfilerdendir. Onun "Bugün tasavvufun ismi var, hakikati yoktur; oysa eskiden hakikati vardı ama ismi yoktu" sözü çok meşhurdur. İnsanın yalnızken de haram olan bir şeyi yapmamasını ve içi ile dışının bir olmasını mürüvvet, işlenen günah hatırlandığında ondan haz almamayı da tövbe olarak tanımlar. Çünkü bir kimse günahını ancak pişmanlık ve nedametle hatırladığında tövbekâr olur. İhlâsı kul ile Allah arasında bir sır olarak gören Bûşencî, kişinin imanın başlangıç hâli ile sonu arasında bağın olduğunu vurgulamıştır.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakāt* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 458-461; Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, X, Kahire 1979, s. 379-380; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 139-140; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 123, 435; Herevî, *Tabakât*, s. 497; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005, s. 474-475; Sübkî, *Tabakât*, III, 344; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 252-255; Câmî, *Nefehât*, s. 225-226, Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 103; Osman Türer, "Bûşencî, Ebü'l-Hasan", *DİA*, VI, 475-476.

Abdürrezzak TEK

BÜRÜMCÜKCÜLÜK

Kıvratma denilen bükülmüş ham ipekten dokunan kumaşa bürümcük (büründük / bürümcek) denir. İpeğin fazla bükülmesi ile elde edilen ipliğin basit bezayağı örgüsü ile dokunmasıyla oluşur. Az miktarda keten karıştırılarak dokunanlara "hilali"de denilir ve erkek çamaşırlarında ve mintanlarında kullanılır. Osmanlı döneminde Bursa, Denizli, İstanbul ve Şam en ünlü bürümcük üretim merkezleriydi. Bürümcük boyasız olurdu. Bazan dokuma esnasında muhtelif renklerde ipek çubuklar atılırdı. Ayak takımının giydiği adi bez gömleklerin yanı sıra yüksek tabaka harcı çamaşırlıktı. Ahilik teşkilatı içerisinde bürümcük, dokuma ustaları tarafından dokunurdu.

KAYNAKÇA:

Ahmet Aytaç ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Türk El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul 2014; Naci Bakırcı, *Konya Müzesi Kumaş Kataloğu Saraydan Dergâh'a*, Konya 2012, s. 105.

Ahmet AYTAÇ

BÜTÜNCÜL BİR MODEL OLARAK AHİLİĞİN GİRİŞİMCİLİK BOYUTUNUN ZİHNİYET TEMELLERİ

Ömür Toker'in, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilen bu çalışma (Ankara 2010), üç bölüm ve 108 sayfadan oluşur.

Birinci bölümde araştırmanın metodu ve teorik çerçevesi verilir. Burada amaç olarak Ahilik zihniyetinin anlaşılması, bu zihniyetin girişimcilik üzerine etkileri ve bir girişimci olarak Ahinin toplum içinde yerinin tespit edilmesi cihetine gidilir. Bu bağlamda insan ve toplum, madde ve mana boyutları ile yani bütüncül olarak ele alınır. İkinci bölümde bilgi hiyerarşisi, kültür-medeniyet, iktisat ahlâkı ve iktisat zihniyeti, girişimcilik, girişimci, Ahi, Ahilik, Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Ahilik örgütlenmesi, yönetim biçimi gibi araştırmanın temel kavramları verilir. Üçüncü bölümde ise Ahilik kurumunun iktisat zihniyetinin bütüncül yaklaşım ile değerlendirilmesi ve Ahi-burjuva karşılaştırması yapılır. Tezin ana kısmı olan bu bölümde Ahiliğe göre iktisadî faaliyetler, fert-toplum dengesi, sermaye ve mülkiyet anlayışı ele alınır. Maneviyatçı, maddeci kültürlere göre Ahiliğin ideal bir kültür geliştirdiği, dünya ve ahiret, fert ve toplum bütünlüğünü gözettiği belirtilir. Bu bağlamda insanlığı ve sosyal hayatı her yönüyle kucaklayan Ahilik düşüncesinin oluşmasını sağlayan unsurların kavranması ve Ahiliğin pozitivist düşünceden sıyrılarak incelenmesi gerektiği üzerinde durulur.

Caner ARABACI

CACA BEY
(bk. CACAOĞLU NÛREDDİN)

CACA BEY MEDRESESİ

Ahiliğin manevî merkezi Kırşehir'de bulunan Caca Bey Medresesi, Anadolu Selçuklu döneminde Kırşehir'de emîrlik yapmış Cacaoğlu Nûreddin Cebrâil b. Caca tarafından yaptırılmıştır. Cacaoğlu Nureddin, vakfiyesinde belirtildiğine göre Kırşehir'den başka, Eskişehir, Kayseri ve İskilip'te de imar faaliyetlerinde bulunmuş, örneğin idaresi altındaki Eskişehir'de yaptırdığı camiye 1272 tarihli vakfiyesiyle bazı gelirler tahsis

Caca Bey Medresesi

etmiştir. Caca Bey Medresesi ve yanındaki minare ise kendisinin Kırşehir'de yaptırdığı mektep, medrese, zaviye, Hânkah, dârüssülehâ ve mescidden oluşan külliyeden günümüze sağlam halde gelebilen yapılardır. Bu medresenin giriş portali üzerindeki iki satırlık kitâbesinde, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 671 (1272-1273) yılında Caca Bey tarafından inşa edildiği belirtilmektedir.

Caca Bey Medresesi plân bakımından kapalı (kubbeli) medrese tipinde bir yapı olup, enlemesine hafifçe dikdörtgen biçimindedir. Yapının giriş portalinin sağında tamamıyla sağır bir satıh, solunda ise üstü piramit biçiminde taştan sivri bir külâhla örtülü türbe yer almaktadır. Giriş cephesinin her iki köşesinde ve batı cephesinin ortasında, alt kısımları süslemeli yuvarlak kule şeklinde üzeri konik külâhla örtülü, görünümü füzeye benzetilen köşe destekleri bulunmaktadır. Bu köşe desteklerinin formu da dikkate alınarak yapının içindeki kuyunun, yıldızların hareketinin takip edildiği bir rasat kuyusu, yanındaki minarenin ise rasat kulesi olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu yapının o dönemde gök bilimleri medresesi olarak işlevini sürdürdüğü düşünülmüştür. Kaynaklarda medresenin tarihî faaliyeti hakkında çok az bilgiye rastlanmakla birlikte, Caca Bey'in mevcut vakfiyesinde verilen bilgilerden, medresenin tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi derslerin okutulduğu bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müspet ilimlerin okutulup okutulmadığı hakkında bir kayıt bulunmadığından, bu düşünce doğrulanmamaktadır.

Halkın yaygın inanışı yanında, Ankara Vilâyeti Salnâmesi'nde de yer alan bu medresenin astronomi ilmiyle uğraşılan bir yer olduğu ve içinde rasat yapıldığı yolundaki iddiaları aydınlatmak amacıyla Aydın Sayılı ve Walter Ruben tarafından 1947 yılında ortadaki kubbeli büyük mekânın zemininde bir kazı yapılmıştır. Kubbedeki camekânlı bölümün tam altına gelen bu yerde yapılan kazıda 6 m kadar derine inen bir kuyu bulunmuştur. Kuyunun derinliğinin fazla olması, bir rasat kuyusu olabileceği iddiasını destekler bir özellik olarak ileri sürülmüştür. Ayrıca kuyuda 2.20 m derinlikte güneş saatine benzer bir taş ile bir tandır, bir de çana benzer 90 cm yükseklikte altı ve üstü açık bir küp bulunmuştur. Kazı çalışmalarına devam edilip, 7,5 m derinliğe inildikten sonra su dolmaya başlamış, göçük tehlikesi ortaya çıkınca kazı durdurulmuştur. Bu yüzden kuyu, zemin döşemesinden itibaren 3 m'ye kadar doldurularak emniyetli bir hale getirilmiştir. Böylece bu medresenin mahiyetini anlama denemesi yarım kalmıştır. S. Eyice'ye göre, yeni teknolojik imkânlardan yararlanılarak tekrar bir çalışma yapılırsa, tahminleri kesin sonuca ulaştırmak belki de mümkün olabilecektir.

Caca Bey Medresesi'nin taç kapısı üzerindeki inşa kitâbesinden başka, giriş kemeri üzerindeki tek satırlık kitâbede Besmele ve Nahl sûresinin 90. âyetinin baş kısmı yer alır. Bunun altındaki diğer kitâbede ise Âl-i İmrân sûresinin on sekizinci ve on dokuzuncu âyetleri yazılıdır. Bu yazı şeridi ile kapı kemeri arasındaki sağ köşesine bir metin eklenen iki satırlık kitâbede ise bazı vergilerin kaldırıldığını bildiren bir emirnâme vardır. H. Winz'e göre, bu kitâbe 1330 yılında yazılmış olmalıdır.

Caca Bey Medresesi'nden bir başka görüntü

Caca Bey Medresesi'nin taç kapısının iç köşelerindeki sütunçelerin süslemeleri birer başlıktan çok bir panoya benzemektedir. Bu panolar palmet ve rumîlerle süslenmiştir. Tam köşelerde asılı gibi duran kürelerden sağdaki geometrik, soldaki ise bitkisel motiflerle bezelidir. Köşe sütunçelerinin üst kısımlarına yerleştirilmiş asılı gibi duran bu küreciklerin alt yüzlerine şeytan çehrelerini andıran figürler işlenmiştir. E. Diez, bu figürlerin, kötü ruhlara karşı sihirli bir korunma sembolü olarak düşünülmüş olabileceğini belirtmektedir.

Medresenin Selçuklu sanatının izlerini taşıyan taç kapısı 11.30 m yüksekliğinde olup, iki renkli kesme taştan yapılmıştır. Açık kahverengi ve sarı taştan yatay sıralar halinde inşa edilmiş bu kapının nişi, yapının her yerinde kullanılan iki merkezli sivri kemerlerden farklı olarak tepesi hafifçe yukarıya kalkık bir sivri kemerle belirtilmiş, kemerin yanlarına ise iki rozet motifi yerleştirilmiştir. İçi mukarnas dolgulu kapı nişinin kemerleri, yanlarda yine mukarnaslı başlıklara dayanır. Başlıkların altında birer palmet motifli pano, onların dışında küreler vardır. Medresenin kitâbesi, mukarnaslı dolgunun altında nişin üç yanını dolanır. Mihrabiye nişlerinin iç yüzleri, dikine oyuk kaval silmelerle süslenmiştir. Taç kapının iki köşesinde demet halinde sütunçeler vardır. Ayrıca bu kapının cephe duvarının iki dış köşesinde ise değişik biçimde kaideleri olan birer burma gövdeli sütunçe yer alır.

Medresenin taç kapısından sivri beşik tonozlu dar giriş eyvanına, buradan da bir kenarı 8.15 m olan kubbeli orta mekâna geçilir. Bu mekânın üzeri, ortası camekânlı bir kubbe ile kapatılmıştır. Girişin karşısında üstü beşik tonozla örtülü ana eyvan namaz kılınan yerdir. Bu eyvanda bir de mihrap bulunmaktadır. Mescid olarak kullanılan bu bölümün iki köşesinde gövdeleri üst üste bindirilmiş boğumlardan oluşan sütunçeler yer alır.

Merkezî holün doğusunda, esas eyvandan biraz daha dar ikinci bir eyvan bulunur. Altında mezar mahzeni bulunduğundan döşemesi yüksekte kalan türbeye, bu eyvanın içinden yedi basamaklı bir merdivenle çıkılır.

Türbeye geçit veren yan eyvanın karşısında önü merkezî hole açık, sivri beşik tonozlu bir mekân, bu mekânın güneyinde, binanın güney-batı köşesindeki dikdörtgen salonla yanındaki hücreye uzanan bir dehliz vardır. Aynı düzen medresenin güney-doğu köşesinde de görülür. Yukarıda açıkladığımız oda ve hücrelerden başka zemin katta türbenin batısında bir hücre ile binanın kuzey-batı köşesinde bir oda bulunur.

Caca Bey Medresesi'nin içten görüntüsü

Sonuncusuyla giriş eyvanının arasında kalan mekânın içindeki merdivenle erişilen üst katta da portalin gerisinde kalan iki hücre daha yer alır. Birincisinin merkezî hole bakan ve önünde yarım daire bir balkon bulunan kapısı, ikincisinin portalin batısında dışarı açılan küçük bir penceresi vardır. Medresenin batı kanadındaki

iki odayla üç hücrede de dışarıya açılan mazgal pencereler görülür. Öndeki odayla üç hücrenin pencereleri batıya, arkadaki odanın iki penceresi ise güneye bakar. Caca Bey Medresesi'nin içinde fazlaca süs görülmez. Esas eyvanın arka duvarındaki mihrap, sade profilli bir bordürle çerçevelenmiştir. Mihrap nişinin üstü beş sıra mukarnas süslemeli olup, yanlarına gövdeleri burmalı gömme kolonlar konulmuştur.

Medresenin giriş cephesinin sol tarafında köşede Caca Bey'in türbesi yer alır. Bu türbe planda yapının bütünü içinde yer almakla birlikte, dış formasyon bakımından yarı bağımsız bir yapı olarak belirmektedir. Türbe, bir kenarı 5.70 m olan kare planlı bir mekândır. Kübik gövdesi üzerinde sekizgen bir kasnak olup, bunun üzerine taştan, içten kubbeli dıştan piramidal bir külâh oturtulmuştur. Türbenin ön cepheye açılan penceresi mihrap biçimli mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Yine mukarnaslı bir bordürle çerçevelenen bu kavsaranın altındaki iki satırlık kitâbede "dünyanın bir durak yeri ve her şeyin fani olduğu" ifadesi yer alır. Pencerenin iki yanındaki sütunçelerin korint üslûbunu anımsatan başlıkları vardır. İçinde medreseyi yaptıranın sandukası bulunan türbenin en dikkat çekici süslemesi, iç duvarlardaki çini yazı kuşağıdır. Bu yazı kuşağı, lacivert çinilerden kesilmiş harflerin beyaz alçı zemin üzerine mozaik tekniğinde yerleştirilmesiyle oluşmuştur.

Medresenin sağ geri köşesinde bulunan minaresinin kalın ve silindirik gövdesindeki tuğla süslemeler altta daire, üstte ise zikzaklı motifler halinde örülmüş, oluklara turkuaz renkli çiniler yerleştirilmiştir. Çini süslemelerinin görünümünden dolayı halk tarafından bu yapıya "Cıncıklı Cami" denilmiştir. Minarenin kare biçimli taştan yapılmış kaidesinin üzerinde yükselen silindirik gövdesi 21 m. yüksekliğindedir. Medrese binasının beden duvarından 22 cm açıklıkta ve yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiş olan bu minarenin daha önce medreseye bitişik bir camiye ait olabileceği ileri sürülmekle birlikte, camiden günümüze bir iz kalmamıştır.

1858 yılında Kırşehir'den geçen A. D. Mordtmann, Caca Bey Medresesi'nin mühimmat ambarı olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Daha sonra harap halde olan medresenin 1871 yılında onarım geçirdiği konusunda kaynaklardan bilgi edinilmekte, 1325 (1907) tarihli Ankara Vilâyeti Salnâmesi'nde ise yapının bir bölümünün cami olarak kullanıldığından bahsedilmektedir. Günümüzde de cami olarak işlevini sürdüren Caca Bey Medresesi, Anadolu'da Selçuklu döneminde pek çok benzeri yapılmış olan, orta avlusunun üzeri kubbe ile örtülü kapalı (kubbeli) medrese tipindeki yapıların günümüze sağlam halde ulaşabilen az sayıdaki örneklerinden birisi olması sebebiyle, Anadolu Türk Mimarisinin önemli ve önde gelen eserlerinden biridir.

KAYNAKÇA:

Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 55-57.; Fuad Köprülü, "Âşık Paşa", *İA,* I, İstanbul 1940, s. 703.; İbrahim Balık, "Caca Bey Medresesinin Türkiye Selçukluları Eğitimindeki Yeri ve Önemi", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003),* Kırşehir 2004, s. 59-65.; Ahmet Şimşek, "Tarih Öğretiminde Çevre İncelemeleri Kapsamında Tarihi Yapılardan Faydalanmaya Bir Model: Caca Bey Medresesi", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003),* Kırşehir 2004, s. 564-578; Ahmet Gündüz, *Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri (H. 670-1335 / M. 1271-1916)*, Kırşehir 2009; W. Ruben, "Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri", *Belleten,* XI/44 (1947), s. 606.; Enver Behnan Şapolyo, *Kırşehir Büyükleri*, Ankara 1967, s. 9.; E. Diez, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1946, s. 41.; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar,* İzmir 1982, s.60, 71, 103.; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 71.; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri I, Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, s. 175 -177.; Sadi S. Kucur, "Cacaoğlu Nûreddin", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 541-542; Semavi Eyice, "Caca Bey Medresesi", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 539-541; Aydın Sayılı-W. Ruben, "Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir'de Caca bey Medresesi'nde Yapılan Araştırmanın İlk Kısa Raporu", *Belleten,* XI/44 (1947), s. 673, 67-679, 681; Mehmet Emin Kılıç, *Selçuklu Döneminde Kırşehir*, y.y., s. 171; Ara Altun, "Türkiye Selçukluları Mimarlığı", *Türkler*, VII, s. 1235.; Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 254-256; Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 432-434; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 94.; Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia),* XI, Ankara 1969, s. 77; Yusuf Oğuzoğlu- Feridun Emecen, "Eskişehir", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 399.

Aygün ÜLGEN

CACAOĞLU NÛREDDİN
(ö. 676 / 1277)

Anadolu Selçukluları devrinde Kırşehir Emîri olan Cacaoğlu Nûreddin'in adı vakfiyesinde Bahâeddin Cacaoğlu Nûreddin Cebrâil'dir. Buradan babasının adının Bahâeddin Caca olduğu anlaşılıyor. Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarında adı bazan Nûreddin, bazan de babası veya atasının adına nispetle Caca Bey olarak geçer. Yöre halkı arasında Caca Bey adı daha yaygın olarak kullanılır. Bu adın halk ağzına bu şekilde yerleşmesi ve günümüze kadar gelmesi, babası-

nın veya atasının tanınmış ve nüfuzlu bir kimse olmasından ya da kelimenin kısa ve kolay söylenmesinden ileri gelmelidir.

Cacaoğlu Nûreddin veya Caca Bey'deki Caca kelimesinin Türkçe veya Moğolca olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden biri, kelimenin bir topluluk veya Anadolu'da Ceceli olarak bilinen göçebe bir grubun adıyla; diğeri ise kelimenin Moğolca ile ilgili olmasıdır. Kelimenin bir topluluk veya göçebe bir grubun adıyla ilgisinin çok zayıf bir ihtimal olduğu anlaşılıyor. Ancak Moğol toplumu arasında bugün yavaş yavaş unutulmaya yüz tutan ve Kırgızcada 'bayke'ye benzer bir şekilde daha çok büyük ata özelliğindeki saygın, yaşlı, aksakal, bilgili ve liyakatli kimselere 'Caca' olarak hitap edildiği dikkati çekiyor. Bu durum Caca Bey adıyla şöhret bulan Cacaoğlu Nûreddin'in, babasının veya atasının Moğolcadaki söz konusu ada nispetle Caca unvanını aldığını veya bu adı taşıdığını kuvvetle muhtemel kılıyor.

Kırşehir emîri olarak tanınan Cacaoğlu Nûreddin, vakfiyesinde âlim, âdil, bilge, kahraman, hayır sahibi, muhsin, mükerrem ve ve devrin ileri gelen kumandanlarından biri olarak nitelendirilir. Ancak Nûreddin'in Kırşehir emîri olmadan önceki hayatı hakkında hemen hemen hiç bilgi yoktur. Kaynaklara göre Nûreddin bir deveci iken Muînüddin Süleyman Pervâne'nin himayesine girdi ve hızla yükselmeye başladı. Önce Sultanüyüğü / Eskişehir ve civarında idarecilik yaptı. Sonra 1261'de Kırşehir emîri oldu.

Kırşehir emirliği esnasında Hacı Bektaş-ı Velî ve Mevlâna Celaleleddin-i Rumî gibi devrin önemli şahsiyetleriyle temasta bulundu. Bu arada Emirâhur isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynadı. Ayrıca Selçuklu Sultanı IV. Kılıçarslan'ın öldürülmesiyle (ö. 664 / 1266) sonuçlanan olaylarda Muînüddin Süleyman Pervâne'nin yanında yer aldı. Sultan Gıyaseddin III. Keyhüsrev zamanında Anadolu'daki önemli emirler arasında yer alan Nûreddin, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine karşı isyan eden Hatiroğlu Şerefeddin ve kardeşi Ziyâeddin'e karşı koyamadı ve onlara katılmak zorunda kaldı. İsyan bastırılınca Moğollar ve Muînüddin Pervâne tarafından sorguya çekildi ise de daha sonra bağışlandı. Selçukluların teşvikiyle Memlük Sultanı Baybars'ın giriştiği Anadolu seferi esnasında (1277) Moğol ordusu içinde yer aldı. Ancak Elbistan'da Moğolların hezimetiyle neticelenen bu savaşta Memlüklerin eline esir düştü. Kısa bir esaret hayatından sonra Kırşehir'e geri döndü. Bu tarihten sonraki hayatı hakkında bir kayda rastlanamayan Nûreddin'in türbesi Kırşehir'de bulunmaktadır. Ancak ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*. nr. 19, s. 287, 304-306, 325-326, 329, 333; nr. 998, s. 674-680; Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca* Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959; İlhan Şahin, "Cacaoğlu Nureddin Vakfı: Osmanlı Öncesi Vakıflarının Geçiş Sürecine Dair Bir Örnek", *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 141-150; Sadi S. Kucur, "Cacaoğlu Nûreddin", *DİA*, VI, s. 541-542.

İlhan ŞAHİN

CACAOĞLU NÛREDDİN VAKFİYESİ

Kırşehir emiri Cacaoğlu Nûreddin, daha çok 670 (1272) tarihli vakfiyesi ile tanınır. Vakfiyenin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur. Bunlardan Arapça olarak tanzim edilen üç nüsha, İskilip yazması olarak bilinir. İki nüshası olan Kırşehir yazması ise Arapça-Moğolca olarak tanzim edilmiştir. Vakfiyenin Moğolca kısmı, asıl Arapça metnin hülasasıdır. Yazma nüshaları arasında bazı farklılıklar vardır. Vakfiyeye göre Cacaoğlu Nûreddin, başta Kırşehir olmak üzere İskilip, Kayseri ve Sultanüyüğü'nde mevcut birçok medrese, han, hamam, zaviye, mescid ve türbe gibi dinî, sosyal ve eğitim kurumlarını vakfetmişti.

Vakfiye nüshaları arasında Arapça-Moğolca olarak iki dilden tanzim edilen Moğolca metinler, Uygur harfleriyle Moğolca olarak yazılmıştır. Ancak Moğolca metinler, vakfiyenin Arapça metninin bir hülasasıdır. Bu durum o dönemde Anadolu'daki İlhanlı bürokrasisinde sınırlı da olsa Uygur harfli Moğolcanın kullanıldığını gösterir. Esasen Moğolcanın Uygur harfli alfabeyle yazılması, Moğolların Orta Asya'da kurdukları idarî ve bürokratik geleneklerle ilgilidir. Moğolların bürokratik işlemlerde Uygur kâtipleri ile Türkçe idarî ve malî terimleri kullandıkları bilinmektedir. Aynı geleneklerin İlhanlı Devleti'nin tesisinden sonra Yakındoğu'da ve bu arada Anadolu'da da devam ettirildiği, bugüne ulaşan Uygur harfli Moğolca resmî vesikalardan anlaşılmaktadır. Hatta İlhanlı döneminde Anadolu'nun muhtelif

şehirlerindeki darphanelerde basılan sikkelerin üzerinde İlhanlıların idaresindeki diğer bölgelerde olduğu gibi, Uygur harfleriyle Moğolca yazılmış isim, unvan ve terimlere rastlanmaktadır. Bu bağlamda Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinin Moğolca bir hülasasının olması, İlhanlı hâkimiyet ve idaresinin bir yansıması olarak düşünülmelidir.

Vakfedilen yerler bakımından vakfiye nüshaları arasında bazı farklılıklar olmasına rağmen Cacaoğlu Nureddin'in Kırşehir'deki medrese, cami, Hânkah, zaviye, dârü's-sülehâ, türbe gibi tesislerine vakfedilen yerlerin yaklaşık 140 dükkân, han, hamam, ev, değirmen, bağ, bahçe, tarla, köy ve mezra olduğu görülür. Bu kadar çok sayıda yerin Cacaoğlu Nûreddin tesislerine vakfedilmiş olması, esasında Nûreddin'in emirliği döneminde hem eriştiği siyasî gücü hem de malî ve ekonomik gücü gösterir. Vakfa ait dükkân, han, hamam, ev gibi yerlerin çoğunun şehir merkezinde bakkallar, kasaplar, kunduracılar, marangozlar, bezciler, helvacılar, eskiciler, cerrahîn gibi kendi meslek dallarıyla maruf çarşı veya pazarlarda yer alması, o dönemde şehrin ekonomik, sosyal ve fizikî bakımdan gelişmesinin bir işareti olmalıdır. Ayrıca bağ ve bahçelerin, şehrin hemen yakınında, köy ve mezraların çoğunun ise Kırşehir havalisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyede dikkati çeken en önemli özellik, vakfedilen pek çok yerin gelirinin tamamının vakfedilmiş olmasıdır. Bu arada bağ, bahçe, köy ve mezra gibi yerlerin bazısının gelirinin yarısı veya muhtelif orandaki kısımlarının vakfedildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede çok açık bir ifade olmamakla birlikte, vakfedilen yerlerin mülkiyetinin önceden vâkıfa ait olabileceği veya vâkıfın şu veya bu şekilde bunları ele geçirmiş bulunabileceği hatıra gelmektedir. XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki mîrî arazi sisteminin giderek bozulmaya yüz tutması ve buna uygun olarak İlhanlı döneminde şahıslara ait mülklerin artması ve bu mülklerin sahipleri tarafından muhtelif tesislere vakfedilmesi, bu hususu daha da kuvvetlendirmektedir. Bu durum İlhanlı coğrafyasına ait bugüne ulaşan muhtelif vakfiye metinlerinde daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim XIV. yüzyılın başlarına ait Reşîdüddin Fazlullah'ın Tebriz yakınlarında inşâ ettirdiği Rab'-i Reşîdî adlı büyük külliyeye ait mufassal vakfiye metninde de bu durumu açıkça görülür.

Vakfiyeden Cacaoğlu Nureddin'in Kırşehir'deki tesislerine oldukça geniş ve sayıca bir hayli fazla yerin vakfedildiği anlaşılmakla birlikte, daha sonraki dönemlerde ve özellikle XIV. yüzyıl ortalarında İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra vakfa ait yerlerin nasıl bir şekil ve mahiyet aldığı, kaynakların yetersizliği yüzünden maalesef bilinmektediir. Ancak bu yerlerin durumu hakkında bölgenin Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte bilgi sahibi olunabilmektedir. Muhtemelen Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son yıllarında Osmanlı idaresine giren (1480) Kırşehir'in II. Bayezid dönemine ait 1485 tarihli tahririnde ve daha sonraki dönemlere ait kayıtlarda Cacaoğlu Nureddin'in şehirdeki tesislerine ve bunlara vakfedilen yerlere dair önemli bilgilere rastlanmakta ve dolayısıyla Osmanlı dönemindeki bu bilgilerle vakfiyede vakfa ait yerler daha sağlıklı olarak karşılaştırılabilmektedir. Osmanlı dönemindeki kayıtlarda, Cacaoğlu Nureddin'in vakfı olarak sadece medresenin adı geçmekte ve diğer tesislerin doğrudan doğruya ismine rastlanmamaktadır. Bu durum tesislerin tamamının, medrese müştemilatı içerisinde yer almış olmasından veya tamamen ortadan kalkmış bulunmasından ileri geldiğini düşündürmektedir.

Vakfiyede Cacaoğlu Nûreddin'in tesislerine vakfedilen Kırşehir bölgesindeki bazı yerlerin, Osmanlı döneminde de adına rastlanmaktadır. Bu bağlamda 1485 yılında Osmanlı döneminde vakfa ait yerlerden on mezra, iki çiftlik ve yedi değirmenin zikredildiği görülmektedir. Bu sayı 1530'larda 16 mezra, iki çiftlik ve dört değirmen olarak gözükmektedir. 1485'e göre 1530'larda vakfa ait yerlerin sayısının artmasının, bu yerlerin şu veya bu sebeple vakfın elinden çıkmasından ve sonra mutemed kimselerin şehadetiyle vakfa tekrar dahil edilmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlı kayıtlarında vakfa ait olduğu görülen bu yerler, bazı ufak tefek farklılıklara rağmen, vakfiyedeki isimlerle bir paralellik göstermektedir.

Kırşehir'deki Cacaoğlu Nûreddin vakfının vakfiyesi ile Osmanlı dönemi kayıtları karşılaştırıldığında, vakfa ait yerlerin önemli miktarda azaldığı dikkati çekiyor. Bu durum bugüne kadar layıkıyla aydınlatılamayan Anadolu'nun XIV. ve XV. yüzyıllardaki siyasî, sosyal ve ekonomik durumuyla ilgili olmalıdır. Nitekim o dönemlerde Kırşehir'in Karamanoğulları, Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, Eretnaoğulları, Dulkadıroğulları ve Osmanlılar arasındaki sınır bölgesinde yer aldığı ve

bunlar arasındaki siyasî mücadelelerden oldukça etkilendiği ve tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Bölgenin Osmanlı idaresine girdiği ilk yıllara ait olan 1485 tarihli tahrirde bu durumu kısmen de olsa görmek mümkündür. Nitekim 1272 tarihli vakfiyede birçok mahalle, muhtelif dinî, ticarî tesis, çarşı ve pazarları ile oldukça mamur bir şehir olduğu anlaşılan Kırşehir'in, 1485'te bir mahalle, tesis veya çarşı-pazarının adına rastlanmaktadır. Bu tarihte şehir "nefs-i şehr" adı altında bir mahallesi olmaksızın, 1000 civarında bir nüfusa sahipti. Bu durum XIV. ve XV. yüzyıllardaki siyasî mücadelelerde Kırşehir'in ve dolayısıyla Anadolu'nun ne derece etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu etkilenme sonucunda kitleler halinde şehirden göçlerin yapıldığı dikkati çekmektedir. Nitekim XV. yüzyılın sonlarında Gelibolu'ya bağlı Bolayır'ın merkezinde "Kırşehirlü" ve "Ahi Evran" adlı mahallelere rastlanması ve Eski Zağra'ya bağlı köyler arasında "Kırşehirlü" adıyla bir köye tesadüf edilmesi, şehirden Rumeli'ye kitleler halinde bir göçün olduğunu göstermektedir. Ancak bu göçün mahiyeti ve boyutları hakkında yeterli bilgi yoktur. Kırşehir'in siyasî mücadelelerden bu derece etkilenmesi, şehrin ticarî ve ekonomik hayatı yanında, fizikî yapısının da değişmesinde önemli bir oynamıştır. Bu durum ister istemez şehirdeki Cacaoğlu Nureddin vakıflarına da yansımıştır. Diğer bir ifade ile şehrin bu küçülmesi ve pek çok ticarî ve sosyal tesisin ortadan kalkması, vakfın küçülmesine sebep olmuştur. 1530'larda şehirde Ahi Evran, Âşık Paşa ve Kaya Şeyh gibi zaviyeler etrafında mahallelerin görülmesi, şehrin ancak 1485'lerden sonra fizikî bakımdan yavaş yavaş yeniden şekillenmeye ve gelişmeye başladığını göstermektedir.

Osmanlı dönemi kayıtlarında, Cacaoğlu Nureddin'in Kırşehir'deki vakıflarına ait yerlerde, ikili tasarruf sistemi denen "malikâne-divanî" sisteminin uygulandığı dikkati çekmektedir. Osmanlılarda bu sistem, daha önce Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezî tesir sahası olan Anadolu'nun orta, doğu ve kuzey bölgesinde, sonra ise bazı eski Türkmen Beyliklerine ait yerlerde görülmektedir. Osmanlıların bu sistemi uygulaması, eski Türkmen Beylikleri topraklarında daha önce tanınmış olan özel mülkiyet ve vakıflarla ilgili olmalıdır. Osmanlıların bu duruma bir çözüm getirmek için eski mülk sahiplerinin çıplak mülkiyet haklarını sınırlayıp devlete bir intifa hakkı çıkardığı anlaşılıyor. Diğer bir ifade ile Osmanlıların, mülkiyet haklarını kabul ederek onları vergilendirdikleri dikkati çekiyor. Böyle bir uygulama, bu çeşit topraklar üzerinde iki ayrı tasarruf hakkı ortaya çıkardı. Bunlardan biri "malikâne" denilen mülk sahiplerinin hakları, diğeri ise "divanî" denilen devletin haklarıydı. Burada vakıf veya mülk olan şey, toprağın sadece kuru bir mülkiyet hakkıydı. Dolayısıyla toprak sahipleri, "malikâne" hissesi olarak tabir edilen toprağın sadece kirasını isteme yetkisine sahiptiler. Bu kira mahsulün beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir. Bu da hisselere göre "malikâne" ve "divanî" arasında bölüşülürdü. Bunun dışında toprak üzerinde bulunanların devlete vermek zorunda oldukları diğer vergiler, "divanî" adı altında doğrudan doğruya devlete veya onun adına birisine giderdi.

Osmanlı döneminde Cacaoğlu Nureddin vakfına ait yerler, şehirdeki diğer vakıflar gibi, bu şekilde "malikâne-divanî" adı verilen bir uygulamaya tâbi idiler. Bu uygulama içinde 1485'te Cacaoğlu Nureddin vakfına ait yerlerin devlete ait olan divanî hissesi, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bey'e tahsis edilmişti. Divanî hisselerin Alâüddevle Bey üzerinde gözükmesi, Osmanlı idaresinden önce Dulkadıroğullarının Kırşehir bölgesini de içine alacak şekilde geniş bir bölgeye hâkim olması ve bu sırada Alâüddevle Bey'in Kırşehir'de Osmanlı yanlısı bir siyaset takip etmesi ile ilgili olmalıdır.

Osmanlı döneminden önce, Cacaoğlu Nureddin vakfiyesinde vakfa ait olan yerlerin gelirinin hemen hemen tamamının vakfa ait olması ve bilahare Osmanlı dönemine intikal eden vakıf yerler üzerinde iki başlı tasarruf sistemi denilen "malikâne-divanî" sisteminin uygulanması, vakfın ve vakfa ait yerlerin büyük bir değişime uğradığını gösterir. Dönemin siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik şartları içinde meydana geldiği anlaşılan bu değişim, icabı halinde vakfa ait yerlere dokunulabileceğini ve statüsünün değiştirilebileceğini göstermektedir. Osmanlı döneminde buna benzer uygulamaların, diğer bölgelerdeki vakıflar üzerinde de olduğunu görmek mümkündür. Kanunî döneminde Sivas'ın güney kısmında geniş bir bölgeyi içine alacak şekilde teşkil edilen Yeniil Türkmenleri kazası, önce Kanunî'nin kızı Mihrimâh Sultan adına Üsküdar'da yaptırılan cami ve imarete vakfedilmişti. Ancak daha son-

ra bu Türkmenlerin, III. Murad döneminde III. Murad'ın annesi Nurbânu (Atik Valide) Sultan adına Üsküdar'da inşa ettirilen cami ve imarete vakfedildiği bilinmektedir. Daha farklı bir uygulamayı Kahire'de görmek mümkündür. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Kahire'deki vakıflar üzerine yapılan bir incelemede, Memlüklüler döneminden Osmanlılara intikal eden vakıflara ait yerleri, bazı önde gelen kimselerin asıl ait oldukları vakıflardan uzun dönemler için kiraladığı, sonra bunu kendi mülkü gibi bir başkasına daha yüksek bir paraya kiraya verdiği ve aradaki parayı da kendi kurduğu vakfa tahsis ettiği anlaşılıyor. Dolayısıyla Cacaoğlu Nureddin vakfına ait yerlerin tasarruf şeklini de, dönemin şartları veya uygulamaları içinde düşünmek gerekir.

Osmanlı döneminde Cacaoğlu Nureddin vakıflarına ait mezralar üzerinde daha çok ziraatçilikle uğraşan ahalinin önemli bir hususiyeti dikkati çekmektedir. Bunlar artık yarı yerleşik bir hayat tarzı yaşamakta ve genelde Varsak Türkmenlerine mensup bulunmaktaydılar. Bunlar arasında Çonkara (Çongar) Kaman, Edigey ve Evcigey gibi bazı grupların olması, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından Anadolu'dan götürülen grupların zannedildiği gibi büyük boyutlarda olmadığını göstermektedir.

Netice olarak şu hususları söylemek mümkündür: Cacaoğlu Nureddin vakfı gibi vakıfların büyüklüğü ve ekonomik gücü, kurucularının dönemi içindeki siyasî ve idarî gücüne bir paralellik göstermekteydi. Ancak zamanla siyasî, sosyal ve ekonomik şartların değişmesi, bu değişim esnasında şehrin ve vakfa ait yerlerin ister istemez etkilenmesi, o vakfın değişim sürecine girmesinde ve küçülmesinde, dolayısıyla vakfa ait pek çok yerin kaybedilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tabii olarak bunda vakfın iyi yönetilememesinin de rolü büyüktür.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 19, s. 287, 304-306, 325-326, 329, 333; nr. 998, s. 674-680; Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca* Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959; İlhan Şahin, "Cacaoğlu Nureddin Vakfı: Osmanlı Öncesi Vakıflarının Geçiş Sürecine Dair Bir Örnek", *Tarih İçinde Kırşehir*, İstanbul 2011, s. 141-150; Özkan İzgi, "Kuruluş Devrinde Uygurların Kitanlara Tesirleri ve Uygur, Gazne, Kitanlar Arasındaki Münasebetler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8 (1978), s. 7-16; J. Reychman-A. Zajaczkowski, *Osmanlı Türk Diplomatikası El Kitabı*, (trc. M. F. Atay), İstanbul 1993, s. 177; A. Mostaert – F. W. Cleaves, *Les lettres de 1289 et 1305 des Ilkhans Argun et Olğceitü a Philippe le Bel,* Cambridge 1962; Ahmet Temir, "Die arabisch-uigurische Vakf-Urkunde von 1326 des Emirs Şeref el-Din Ahmed bin Çakırca von Sivas", *Wiener Zeitschrift für die Kunde Des Morgenlandes*, 56 (1960), s. 232-240; "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku: Mîrî Toprak ve Hususî Mülkiyet Şekilleri", *Belleten*, 47 (1948), s. 549-574; Reşîdüddin Fazlullah, *Vakf-nâme-yi Rab'-i Reşîdî*, neşr. Muctebâ Mînovî-İrec Afşâr, Tahrân 2536/1977, s. 45-117, 245, 254-283. Doris Behrens-Abouseif, *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule, Institutions, Waqf & Architecture in Cairo (16th & 17 th Centuries),* E. J. Brill Leiden - New York - Köln 1994.

İlhan ŞAHİN

CAFER SÂDIK
(ö. 148 / 765)

Fütüvvetten ilk defa bahseden kişi olarak bilinir. Medine'de doğdu. Babası on iki imamın beşincisi olan Muhammed Bâkır'dır. Soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Babasının on dokuz yıl süren imametinden sonra yerine geçerek otuz dört yıl aynı vazifeyi devam ettirdi.

Uzun süren imamet döneminde İslam toplumuyla iyi münasebetler kuran Cafer Sâdık hemen her kesim tarafından hürmetle anılmıştır. Bunda siyasetten uzaklaşarak ilimle meşgul olması etkili olmuştur. Hadis, tefsir, fıkıh, akaid, cedel, lugat ve tarih gibi alanlardaki bilgisiyle imam kabul edilen Cafer Sâdık sapık fırkalarla mücadele etmekten geri durmamıştır. Ehl-i Sünnet onu hadisle uğraşan, fıkıhta müctehid derecesine ulaşmış, firaseti yüksek, doğru sözlü, nakline ve görüşlerine güvenilir bir kimse olarak değerlendirmektedir.

Cafer Sâdık'a göre fütüvvet, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir. Kaynaklarda parasını kaybeden bir hacının Cafer Sâdık'ın çaldığını düşünerek yakasına yapışması ve kaybettiği bin dinarını aldıktan sonra parasını evinde bulunca aldığı parayı iade etmek istemesi üzerine Cafer Sâdık'ın "Elimden çıkanı bir daha geriye alamam" demesi onun fütüvvet ve mürüvvet anlayışına örnek olarak zikredilmiştir.

Bütün sûfilerin evliyadan saydıkları Cafer Sâdık Nakşibendiyye ve Bektaşiyye tarikatlarının silsilelerinde yer almıştır. Sûfilerin yazdıkları bazı eserlerde, tabakât ve tezkire türü kitaplarda kendisine genişçe yer verilir.

Cafer es-Sâdık Medine'de vefat etti. Cenazesi Cennetü'l-Bakî'de babası Muhammed Bâkır ve dedesi Zeynelâbidin'in kabirlerinin yanına defnedildi.

KAYNAKÇA:

Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Kahire 1979, I, 3-20; III, 192-206; Ya'kûbî, *Târih*, II, 381-382; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 310; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 171; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005, s. 51-56; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 166-167; aynı yazar, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 255-270; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, II, 353-365; İbnHallikân, *Vefeyât*, I, 322-328; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 180-188; Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, VII, 1-3.

Abdürrezzak TEK

CAĞALOĞLU BEDESTENİ

Konya Ereğlisi'ndedir. Rüstem Paşa Kervansarayı ile aynı yıllarda ya da Cigalazade Sinan Paşa adına XVII. yüzyılda yapılmış olabilir. Tek sahınlı yapı, dıştan dışa 11.00x26.00 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, üzeri tuğla tonozla örtülüdür. Yapının etrafını dükkânlar kapatmaktadır. Cephelerde sadece giriş kapıları görülmektedir. Yapının doğu, batı ve güneyden açılmış üç girişi vardır. Basık kemerli giriş açıklıkları taş silme ile çerçevelenmiştir. Doğudaki kapının üzerinde demir kafesli küçük bir pencere açılmıştır. Güneydekinin üzerinde kitabelik olmasına rağmen, buraya kitabe konmamıştır. Batıdaki girişin güney yönünde, üzeri sivri kemerli, dikdörtgen bir niş yer alır. Mimar Koca Sinan'ın eseri olarak kabul edilen yapının Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Rüstem Paşa ya da Cigalazade Sinan Paşa'nın vakfı olduğu ileri sürülmektedir. Cigalazade Sinan Paşa Diyarbakır, Erzurum, Halep, Budin, Van, Bağdat valiliği yapmış; 1014 / 1606 yılında Diyarbakır'da ölmüştür. İsmini Cigalazade Sinan Paşa'dan alan Cağaloğlu Bedesteni'nin onunla ilgisi açık olarak bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Mustafa Cezar, *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985; Semavi Eyice, "Onaltıncı Yüzyılın Başlıca Sinan Paşaları ve Vakf Ettikleri Hayır Eserleri Hakkında Bir Deneme", *VD*, S. 10(1992), s. 332; Gülay Apa, *Konya Ereğli Türk Devri Mimarisi*, Konya 2008; Gündüz Özdeş, *Türk Çarşıları*, Ankara 1998; Yaşar Kocadağıstanlı, "Konya Ereğli Cağalzade Bedesteni", *X. Vakıf Haftası Kitabı*, 7-10 Aralık 1992, Ankara 1993, s. 443-448.

Gülay APA

CAMGER

Soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılan cisme cam denir. Cam imal eden sanatkâra camger denilirdi. Osmanlı döneminde XV. yüzyılda mutfak malzemesi olarak kullanılan camın XVI. yüzyıldan itibaren değişik alanlarda kullanımı giderek daha da arttı. İstanbul'da cam üretimi, dünyanın diğer cam merkezleri ile benzer şekilde gelişme gösterdi. Venedik, kaliteli cam üretiminde meşhur olduğundan dolayı Venedik camları uzun yıllar Osmanlı toplumunda kullanıldı. XVI. ve XVII. yüzyıllarda cam kullanımı yaygınlaştı. III. Selim döneminde Beykoz'da cam üretimine geçildi. Müteakiben Paşabahçe'de 1884 yılında tesis edilen Modiano cam fabrikası sayesinde gaz lambası, abajurlar, küçük lambalar, şişeler ve bardaklar üretilmeye başlanıldı. Bu fabrikanın 1922'de yıkılmasıyla cam ve cam ürünlerinde dışa bağımlılık tekrar başladı.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 53.

M. Murat ÖNTUĞ

CANITEZ, HÜSEYİN
(d. 1914- ö. 1990)

Ahilik kültürü ile ilgili olarak Kırşehirli şairler arasında en çok şiir yazanlardan biridir. "Âşık Boyacı" diye tanınan Hacı Hüseyin Canıtez, Kırşehir'de Kayaşılı (Kayaşeyhi) mahallesinde doğdu. Ailesi şehrin tanınmış sülalelerinden Sülükçüler'den Esat, annesi ise Fatma Samiye'dir. Hüseyin henüz altı aylık iken babası Esad Çavuş er olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Canıtez, İlkokula Osmanlı Türkçesi, ortaokula yeni yazı ile başladı. Babasının uzun süre askerî hizmette kalmasından dolayı ortaokul ikinci sınıfa kadar okuyabildi. Bir marangozun yanına çırak olarak girdi. Sonra yağlı boyacılık işine merak sardı. Bu vesile ile tabela yazıları yazmaya, resimler yapmaya başladı ve kısa süre içinde tabelacı olarak tanındı. Babasının askerden terhis olup dönmesini takiben onun askerlik hatıralarını dinledi ve heyecanına ortak oldu. Böylece milli hislerle dolmaya ve bu hisleri anlatma yollarını aramaya başladı. On yaşında iken 15 dörtlükten oluşan ilk şiirini ağıtçı bir kadının ezgilerinden esinlenerek yazdı. 1935 yılında Ankara Kayaş'taki Kapsül fabrikasında marangoz olarak çalışmaya başladı. 31 Ekim 1937 tarihinde İstanbul Maçka'daki Fen Tatbikat Okulu Muhabere Bölüğü'nde askerlik hizmetine er olarak başladı.

Askerliği süresince saz çaldı, şiir ve türkü okudu. Bu hizmeti esnasında, hayranı olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti. Atatürk'ün aziz naaşını Saray'ın içinden top arabasına omuzlarda taşıyanlar arasında Canıtez de vardı. 4 Kasım 1939 tarihinde askerlik hizmetini tamamladı. Ardından İkinci Dünya Savaşı sırasında ihtiyat askeri olarak tekrar göreve çağrıldı. 19 Ağustos 1942 yılında tekrar terhis oldu ve Kırşehir'e döndü. Sazını elinden hiç bırakmayan Boyacı, 1946 yılında Ankara-Bâlâ Ziraî Kombina Çiftliği'nde inşaat kalfası olarak çalışma hayatına atıldı. 1953 yılında boyacılık yapmak üzere ailesiyle birlikte Konya Ereğli'ye gitti. 1954 yılında Ereğli Hükümet Konağı'nın yanında Marangoz ve Tabela Atölyesi adı ile bir dükkân açtı. Aynı yıl Fadime Hanımla sözlendi. Ardından evlendi. Fadime Hanımdan Salih adında bir oğlu Gülşen adında bir de kızı oldu.

Şairliğinin yanı sıra iyi bir hattat ve iyi bir sanatkâr olan Boyacı, on yıl boyunca Konya ve Kırşehir başta olmak üzere çeşitli kasaba ve köylerde yüzden fazla caminin nakış-süsleme işlerini gezerek yaptı. Boyacı'nın eşi Fadime Hanım 23 Temmuz 1973 yılında öldü. 33 yaşındaki oğlu Salih'i trafik kazasında kaybetti. Bu acıların yükünü taşıyamayan Boyacı, 1981 yılının Nisan ayında 68 yaşında iken kısmi bir felç geçirdi. 4 Şubat 1990 tarihinde Pazar günü saat 05.00'te kalp yetmezliğine bağlı olarak 76 yaşında vefat etti ve Âşık Paşa Mezarlığında toprağa verildi.

Kırşehir'de düzenlenen kültürel etkinliklerde sazı, sözü ve millî kıyafetleri içinde aktif biri olarak görev alır ve mutlaka kendi şiirlerinden "derin, coşkulu okuyuşlar" yapar. Sazı, nükteli sözleri ve fıkralarıyla Kırşehirlilere şevk ve neşe verir. Bu yönüyle de Kırşehirlilerin gönlünde taht kuran Boyacı, meslek sahibi birisi olarak uzun süre Kırşehir Esnaf Kuruluşları-Ahilik ve Esnaf Kültürü Araştırma Merkezi'nin kültür danışmanlığını yapar. Zaman zaman yapılan kutlama törenlerinde adı geçen başkanlık adına konuşmalar yapar, şiirler okur. Onun Ahi Evran ve Ahilik kültürünü işlediği şiirlerinin başlıkları şunlardır: Esnafım, Ahi Evran Destanı, Esnaf ve Sanatkâr Birlikleri Başkanlık Seçimine, Gayem Efendim, Kırşehir Hasreti, Mizaç, Demir Kollar Mini Pastanesi, Öyle Gör Beni, Bayramınızı Kutlarım, Aç Koynunu Kırşehirim, Gürşehir, Biz Kimiz?, Niğde Esnaf Dernekleri Başkanlığına Selâmlar, Biz Ahiyiz, Biz Âşıklar, İl Kitaplığına Davet, Esnaf ve Ahilik Günü, Ahi ve Esnaf Bayramı, Çok Yazık, Mecnun Mecnun, İşte Kırşehir, Hoş Geldin Muhterem Valim, Kimlik Kartım, Kırşehir'de Kalkınma Ümitleri, Selâm Isparta, Esnaf ve Sanatkâra Selâm, Ahi Evren'i Böyle Andık, Kardeş Armağanı. 1988 yılında başta Kırşehir olmak üzere, Ahilik kültürü, devlet tarafından resmen kutlanmaya başlar. Aynı yıl, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çıraklık ve Yaygın Eğitimi Genel Müdürlüğü "Çıraklık Marşı Güfte Yarışması" düzenler. Adı geçen yarışmaya Boyacı da katılır. Yazdığı "Davet" başlıklı şiiriyle ikincilik kazanır.

Boyacı, şiirlerinde Sülükçüoğlu Hüseyin Boyacı, Boyacı, Sülükçüoğlu H. Canıtez, Hüseyin Canıtez, Hüseyin Canıtez (Boyacı), Boyacı Sülükçüoğlu, (Sülükçüoğlu) Boyacı, Boyacı-Sülükçüoğlu, "Boyacı" Hüseyin Canıtez, "Sülükçüoğlu" Boyacı, Şair Boyacı gibi mahlaslar kullanır.

Eserleri: *Kalbimin Işıkları*, Konya 1954; *Bayrak ve Toprak*, Ankara 1973; *Türk Oğluyum Türk Oğlu*, Kırşehir 1982,; *Belki de Son Eserim*, Kırşehir 1985.

KAYNAKÇA:

Nazır Şentürk, "Âşık Boyacı İle Bir Söyleşi", *Kırşehir İl özel İdare Haber Bülteni*, yıl: 1, sayı: 2, Haziran 1989, s. 20; Nazır Şentürk, "Şair Boyacı'nın Ardından", *Kırşehir Çiğdem*, yıl: 13, sayı: 2222, 13 Şubat 1990, s. 5; "Âşık Boyacı (Esat Hüseyin Canıtez)", Kırşehir Halk Ozanları, (der. H. Vahit Bulut), Ankara 1983, s. 129; Salih Zeki Pamukoğlu, "Şair Boyacı'nın Ardından", *Kırşehir Çiğdem Gazetesi*, yıl: 13, sayı: 2224, 20 Şubat 1990, s. 4; "Boyacı"ya Mektup", *Yeşilyurt Gazetesi*, yıl: 9, sayı: 1788, 13 Şubat 1968, s. 1; İsmail Özmel, "Kırşehirli Âşık Boyacı" (Esat Hüseyin Canıtez), *Erciyes*, yıl: 18, sayı: 213, Eylül 1995, s. 6; "Şair 'Boyacı' Vefat Etti", *Kırşehir Çiğdem Gazetesi*, yıl: 13, sayı: 2220, 6 Şubat 1990, s. 4; Hayri Çopuroğlu, "Şair Boyacı İçin", *Kırşehir Çiğdem Gazetesi*, yıl: 13, sayı: 2221, 9 Şubat 1990, s. 5; Dursun Yastıman, "Âşık Boyacı'nın Üçüncü Kitabı Hakkında", Kırşehirli "Aşık Boyacı" Esat Hüseyin Canıtez, *Türk Oğluyum Türk Oğlu...-Şiirler-*, Kırşehir 1982, s. 3; Müjgan Cunbur, " 'Âşık Boyacı' İçin Ne Dediler?", Kırşehirli "Âşık Boyacı" Esat Hüseyin Canıtez, *Türk Oğluyum Türk Oğlu...-Şiirler-*, Kırşehir 1982, s. 4; Mustafa Karagüllü, "....", Kırşehirli "Âşık Boyacı" Esat Hüseyin Canıtez, *Türk Oğluyum Türk Oğlu...-Şiirler-*, Kırşehir 1982, s. 4; Erol Ülgen, "Kırşehirli Şairlerin Şiirlerinde Ahilik, *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir)*, c. II, Hazırlayan: M. Fatih Köksal, Kırşehir 2005, s. 971-998.

Erol ÜLGEN

CELÂLEDDİN ERGUN ÇELEBİ
(ö. 1373)

Ahilerle yakın ilişkisi olan Mevlevi şeyhlerinden Celâleddin Ergun Çelebi Kütahya'da doğdu. Doğum tarihi hakkında bilgi yoktur. Hayatına dair bilgiler büyük ölçüde Kütahya Mevlevihanesi şeyhlerin-

den Mustafa Sâkıp Dede'nin (ö. 1735) *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* adlı eserindeki kayıtlara dayanır. Germiyanoğlu Süleyman Şah ile Sultan Veled'in kızı Mutahhere Hatun'un oğlu Burhaneddin İlyas Paşa'nın oğludur. Mutahhere Hatun tarafından Mevlâna ailesine olan bu yakınlığı sebebiyle Celâleddin Ergun'a "Çelebilik" ünvanı verilmiştir.

Ergun Çelebi Konya'da Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) ve Emîr Âlim Çelebi'nin (ö. 1338) yanında tasavvuf eğitimini tamamlamış, ayrıca Emîr Vâcid Çelebi'den de (ö. 1342) feyz almıştır. Sefîne'de, Mevleviğin yayılmasında büyük hizmetleri bulunan Divâne Mehmed Çelebi'nin babası Abâpûş-i Veli'den (ö. 1485) de istifade ettiği söylenir. Ancak bu tarih olarak mümkün görünmemektedir. Yine Sâkıb Dede onun, gençliğinde bir ara Bursa'daki Geyikli Baba'nın sohbetlerine katıldığından, müridi Ahi Evran'a bazan "Ahi Evran" bazan da "Ahi Enver" diye hitabettiğinden ayrıca Ahi Mustafa ve Ahi Erbasan adlı iki fütüvvet şeyhinin kendisine intisap ettiğinden söz eder.

İyi bir öğrenim görerek aklî ve naklî ilimlerde döneminin önde gelen kişileri arasında yer alan Ergun Çelebi, Konya'da Şems makamında yedi terkli Şemsî tac giyerek hilafet almış, bir süre sonra irşâd göreviyle Kütahya'ya gönderilmiştir. Burada halkın "Kütahya Fatihi" adını verdiği Emîr İmadüddin Hezar Dînârî tarafından yaptırılan mevlevihanenin ilk şeyhi oldu. Bazan Mevlevi külâhı, bazan da Şemsî tac giyen Ergun Çelebi Kütahya'da vefat etti ve dergâhın haziresine defnedildi. Vefatından önce makamını oğlu Burhaneddin İlyas Çelebi'ye bırakmıştı. Zaman içerisinde Ergun Çelebi Zaviyesi ve Erguniyye Dergâhı adlarıyla da anılan Kütahya Mevlevihanesi, Konya ve Karahisar mevlevihanelerinden sonra Mevleviliğin üçüncü önemli merkezi haline gelmiştir.

Kütahya Mevlevilerinin ceddi kabul edilen Celâleddin Ergun Çelebi'nin eserleri şunlardır: 1. *İşâretül-beşâre*: Mevlevi âyininde devr-i veledî ve selamlardaki semboller; insan-ı kâmil, şeyh ve mürşidin hallerinin anlatıldığı eser, on sekiz küçük bölümden meydana gelmektedir. 2. *Gencnâme* : Tasavvufî anlayış çerçevesinde insan-ı kâmilin özelliklerinden bahseden bir manzumedir. Türkçe kaleme alınmış kırk beyitlik bu mesnevînin bir beytinde geçen "Fâizî" mahlasından hareketle Gölpınarlı *Gencnâme*'nin, Ergun Çelebi'ye ait olduğu konusundaki şüphelerini ifade eder. Ayrıca Sâkıp Dede Sefîne'de onun *Çil Kelime-i Tayyibe* adlı mensur bir eserinden söz eder.

KAYNAKÇA:

Mustafa Sâkıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* , Kahire 1283, s.59-96; Esrâr Dede, *Tezkîre-i Şuâra-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 96-105; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, III, İstanbul 1945, s.1310-1311; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 122-124; "Ergun Celâleddin Çelebi", *Musavver Dâiretü'l- maârif*, I, İstanbul 1332, s. 989-990; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergun", *DİA*, VII, 247-248.

Nuri ÖZCAN

CELALZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ
(ö. 1567)

Fütüvvete dair eserleri olan Osmanlı müellifidir. Kastamonu'nun Tosya ilçesinde 1490 veya 1491 yılında doğdu. Babası Tosyalı Kadı Celal'dir. İlk medrese eğitimini Tosya'da aldıktan sonra tahsilini İstanbul'da sürdürdü. Girdiği Sahn-ı Semân medresesinde icazet alma seviyesine gelmiş talebelere verilen danişmendlik mevkiine kadar yükseldi. Böylece kendisi bir taraftan müderrislerden ders alırken diğer taraftan orta öğretim seviyesindeki talebelere ders vermek suretiyle öğretim tecrübesini geliştirdi. Tanınmış hattat Amasyalı Hamdullah'tan hat dersleri aldı. Divanî yazısındaki üstün kabiliyetinden dolayı Sadrazam Piri Mehmet Paşa (ö. 1532) ve Nişancı Seydi Bey'in kendisini himayelerine almalarıyla medreseden ayrıldı ve Divan-ı Hümayun kâtipliğine başladı.

Mustafa Çelebi kısa zamanda Yavuz Sultan Selim'in itimadını kazanarak onun sır kâtibi oldu. Bir müddet sonra hamisi Veziriazam Piri Mehmed'in tezkirecisi oldu. Piri Mehmed'den sonra sadrazam olan İbrahim Paşa'nın zamanında da bu görevi sürdürdü. 1525'de katledilen Haydar Çelebi'nin yerine Divan Kalemi'nin âmirliği olan Reisülküttaplığa getirildi. On yıl kaldığı bu görev sırasında seferlere katıldı; 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferi esnasında vefat eden Nişancı Seydi Bey'in yerine Nişancı oldu. 23 yıl boyunca başarıyla sürdürdüğü bu görevi esnasında Kanunnâme'deki ifadeleri gereği "Müftü-i Kanun" olarak "Koca Nişancı" lakabıyla ün kazandı. Yaşının yetmişlere geldiği 1557'de bu görevi bırakmak zorunda kaldı. Kendisine Müteferrika rütbesi verildi.

Mustafa Çelebi, devlet işlerinden kenara çekildikten sonra Eyüp'te Nişancı semtindeki konağına yerleşti. Burada on yıla yakın zamanını telif, tercüme ve dost sohbetleriyle geçirdi. 1566'daki Kanuni'nin Sigetvar seferi esnasında Nişancı Abdizâde Mehmet Bey'in vefatıyla tekrar Nişancılığa getirildi. Ancak Nişancılık hil'atını giymek için oraya gittiğinde Kanuni'nin vefat ettiğini öğrendi ve orduyla birlikte İstanbul'a döndü. 13 ay kaldığı ikinci Nişancı görevinde iken 1567'de vefat etti. Eyüp Nişancı'da yaptırdığı caminin bahçesine defnedildi. Camiden başka, çevrede bir hamam ve Halvetiye tarikatı için bir tekke de yaptıran Mustafa Çelebi uzun süren Reisülküttaplığı sırasında birçok kişi yetiştirdi. Defterdarlığa yükselen Nevbaharzâde bunlardan biriydi.

Başarılı devlet adamlığı yanında ilmî çalışmalarıyla da dikkat çeken Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı çok sayıda eserden birisi *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*'dir. Molla Miskîn diye tanınan Muînüddin el-Hac Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî'nin (ö. 954 / 1547) *Meâricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve* adlı Farsça siyer kitabının Türkçe çevirisidir. Nüshalarından biri Süleymaniye Kütüphanesi Fatih kitaplığında (nr. 4289) bulunmaktadır. Diğer eserleri şunlardır: 1. *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*: Kanuni Sultan Süleyman döneminin 1557'ye kadar geçen olaylarını anlatan bir eserdir. Kıyafet, çadır, silah gibi şeylerin tasvirlerinin yanı sıra yeniçeri, akıncı ve diğer askerin tavsiflerinin verilmesi, otağ, tuğçe ve sancakların niteliklerinin anlatılması eserin önemini artırmaktadır. Eserin içinde Kanuni'nin Macar seferini anlatan Muhacnâme, Rodos fethinden bahseden *Fetihnâme-i Rodos* ve *Fetihnâme-i Karaboğdan* adlı müstakil risaleler de vardır. Buradan Celalzâde'nin dört ayrı eser yazıp onları *Tabakâtü'l-Memâlik*'te topladığı anlaşılmaktadır. Petra Kappert tarafından eserin tıpkı basımı yapılmıştır (Wiesbaden 1981). 2. *Selimnâme: Meâsir-i Selim Hânî* olarak da bilinen eseri Celalzâde nişancılıktan ayrıldıktan sonra kaleme almıştır. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden vefatına kadar olan yaşamı hakkındadır. Eser Mustafa Çuhadar-Ahmet Uğur tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır (Ankara 1990). 4. *Mevâhibü'l-hallâk fî merâtibi'l-ahlâk*. Eser bir ahlak kitabıdır. Celalzâde eseri Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir. Eser üç Osmanlı padişahı tarafından mütalaa edildiğinden *Enîsü's-Selâtin* diye meşhur olmuştur. Eserin bir nüshası Topkapı Revan Köşkü kitaplığında (nr. 410, 396) bulunmaktadır. 5. *Hediyetü'l-Müminîn*: Peygamber sevgisi, Çeharyâr-ı Güzin'in (Ebubekr, Ömer, Osman ve Ali) vasıfları ve ahlakla ilgili küçük bir risaledir. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar arasında (nr. 7204) yer almaktadır. 6. *Cevâhirü'l-ahbâr fî hasâili'l-ahyâr*: Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim el-Ensârî'nin Kur'an'daki Kıssa-i Yûsuf'a dair *Zehrü'l-kimâm fî kıssat-ı Yusuf* adlı Arapça eserinin Türkçe çevirisidir. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe yazmalar arasına bir nüshası yer almaktadır (nr.787).

Ayrıca *Kanûnnâme*, *Târîh-i Kale-i İstanbul ve Mâbed-i Ayasofya* adlı küçük çapta risaleleri de vardır. Nişanî mahlasıyla bazı şiirleri varsa da henüz bir divan veya divançesi tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA:

Celalzade Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-memalik ve derecatü'l-mesalik, Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, (yay. Petra Kappert), Wiesbaden 1981; aynı yazar, *Selimnâme* (yay. Mustafa Çuhadar-Ahmet Uğur), Ankara 1990, s. V-XXI; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihinden Portreler: seçme makaleler I*, İstanbul 2010, s. 59-85; Mehmet Şakir Yılmaz, *Mustafa Çelebi, Bureaucracy and "Kanun" in the Reign of Suleyman the Magnificent (1520-1566),* (Basılmamış Doktora Tezi, Bilkent University, Ankara 2006; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri,* (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982, s.113-115; Ahmet Uğur, "Celalzade Mustafa ve Selim-Namesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* XXVI, Ankara 1983, s. 407-425; Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu,* I, İstanbul 1961, s. 208-209, 220-221, 542-543, 492; Rahîm Reîsniyâ, "Celâlzâde Mustafa Çelebî", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, X, Tahran 1385, s. 513-515.

Rıza KURTULUŞ

CENİKOĞLU, GÖKHAN TARIMAN
(d. 1951)

Akşehir'de Sıra Yarenleri kitabının yazarıdır. Konya'ya bağlı Akşehir ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Akşehir ve Çifteler'de yaptı. 1979 yılında Konya Selçuk Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdi. 1987'de Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı.

1993 yılında Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı'nda Akşehir'de Sıra Yarenleri adlı tez çalışmasıyla

bilim uzmanı; 1998'de de aynı bilim dalında Nasreddin Hoca Fıkralarında İnsan Kadrosu isimli çalışmasıyla bilim doktoru unvanını kazandı.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği, Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu'nda Türk Dili okutmanlığı görevlerinde bulundu. 1999 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü'ne yardımcı doçent olarak atandı. Bu arada Rektörlüğe bağlı Türk Dili Bölüm Başkanlığı görevini yürüttü.

2004-2006 yılları arasında Kazakistan'daki Korkut Ata Devlet Üniversitesi, Âlem Dilleri Fakültesi Türk Dünyası Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yaptı. 2007-2008 yılları arasında da Almata Abay Devlet Üniversitesi ile Turar Rıskulov Ekonomi Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak Türk dili ve edebiyatı konularında dersler verdi. Hâlen, Dumlupınar Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Eserleri: *Bir Hikâye'ye/Olaya Dayanan Atasözleri*, Konya 1991; *Nasreddin Hoca'ya Mal Edilen Mahallî Fıkralar*, Konya 1992; *Akşehir ve Çevresinden Derlenen Efsane/Menkıbe ve İnanmalar*, Konya 1996; *Akşehir'de Masal Derlemeleri*, Konya 1996.

Ahmet AYTAÇ

CEVAHİR BEDESTENİ

İstanbul'da bulunan Cevahir Bedesteni; Fatih Sultan Mehmed tarafından 1453-1481 yıları arasında yaptırılmıştır. İstanbul Büyük Bedesteni veya İstanbul İç Bedesteni olarak da anılmaktadır. Günümüzdeki Kapalı çarşıdaki iki bedestenden birisidir. Diğeri de İstanbul Sandal Bedestenidir. Çarşının ortasında yer almaktadır. Etrafını diğer ticaret yapıları sarmıştır.

Bedesten her sırada üçer adet olmak üzere on beş kubbe ile örtülüdür. Bu kubbelerin malzemesi tuğladır. Bu kubbelerin taşıdığı kare planlı sekiz ayak; kesme taştan yapılmıştır. Bedestenin duvarları almaşık tekniğinde bir sıra tuğla, bir sıra düzgün moloz taştan örülmüştür. Yapının iç ana beden duvarlarına bitişik, 44 adet "mahzen" adı verilen küçük, hücre tipi dükkânları vardır. Bu mahzenlerin aydınlatması yoktur. Ayrıca içeride "dolap" adı verilen tezgâhları da vardır. Havalandırılması, tonozların üzerlerine açılmış olan deliklerden sağlanmaktadır. Kapısı; kalın dövme demirlidir. Dört tarafında birer kapısı bulunmaktadır. Bu giriş kapıları ana beden duvarlarının tam ortasında yer almıştır. Bedesten içerisinde; 1959 yılına kadar "dolap" adı verilen tezgâhlar kullanılmıştır. Bu tarihten sonra bu "dolap" adı verilen tezgâhlar kaldırılarak, yerlerine yapıya uygun olmayan ve plan şemasını bozan takı, gümüş satan küçük dükkânlar yapılmıştır. Bu sonradan yapılan dükkânlar; yapının algılanması zayıflatmaktadır. Bedesten ilk yapıldığında, ana beden duvarlarına bitişik dükkânlarının olduğu bilinmektedir. Fakat bu dükkânlar günümüze ulaşmamıştır. Bu dükkânların üzerleri kubbeyle örtülüdür. Bazı Osmanlı dönemi bedestenlerin dış ana beden duvarına bitişik ve dışarıyla irtibatlı dükkânlarının üzeri ise; içten tonozludur fakat dışarıdan düz çatıyla örtülmüştür. Aydınlatması, ana beden duvarlarının üzerindeki küçük pencerelerle sağlanmaktadır. Bu pencerelere ulaşabilmek için bedestenin üst kotunda, ince ve basit ahşaptan bir gezinti yeri yapılmıştır. Bedestenin ana girişinin üzerinde Roma döneminden kalma kartal kabartması vardır. Bu kartal kabartmasının başka bir yapıya ait olduğu ve sonradan buraya yerleştirildiği düşünülmektedir. İstanbul Cevahir Bedesteni günümüze ulaşabilmiştir. Günümüzde İstanbul tarihi ve turistik ticaret merkezinin en canlı ticaret yapıları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA:

Mustafa Fernaz Öncel, Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde *"Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi,* (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

CİLDCİ

Bir kitap veya mecmuanın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa cild denilir. Arapça "deri" anlamına gelen bu isim, genellikle cildlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılmaları sebebiyle verilmiştir. Türkler, kâğıt yapmayı Çinliler'den öğrendikleri halde cild yapmayı Çinliler'den önce başarmışlardır. Bugünkü anlamda deriyle kaplı kitap cildini ilk defa Uygurlar yapmıştır. Bir Uygur şehri olan Karahoço'da

Osmanlı Döneminde yapılmış bir kitap cildi

Mani yazmaları arasında, XX. yüzyılın başlarında Alferd Von le Coq tarafından bulunan iki yazma bu görüşü doğrulamaktadır. Daha sonraki bir örnek de, gene Karahoço'da P. K. Koslov tarafından bulunmuş ve S. F. Oldenburg tarafından araştırması yapılarak XVIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. IX. yüzyılda Halife Mu'tasım Billâh'ın (833-842) teşvik ve himayesinde Samarra'ya yerleştirilen Uygur Türkleri, burada yaptıkları cildlere bu sanatı geliştirdiler ve İslâm dünyasına yaydılar.

Cild konusundaki gelişme, XVII. yüzyıla kadar Fatımiler, Gazneliler ve Büyük Selçuklularla devam etmiştir. XI. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'ya hâkim olan Selçuklular, burada XII. ve XVII. yüzyıllarda çok güzel cildler meydana getirip Türk-İslam cild sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Osmanlı cild sanatını da etkileyen Anadolu Selçuklu cild sanatı, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Memlüklere, XVI. yüzyıldan itibaren de İlhanlılar ve Karamanoğulları başta olmak üzere Anadolu Beylikleri cildlerine tesir etmiştir. XV. yüzyılda Memlüklü cildciliği ile Osmanlı cildciliği arasında da paralellikler görülmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren klasik Osmanlı cildciliği Türk ve İslam cild sanatının en büyük temsilcisi olmuş, XVIII. yüzyıldan itibaren batı etkisindeki cildler yapılmış ve bu durum XX. yüzyıla kadar sürmüştür.

KAYNAKÇA:

Neşet Çağtay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Konya 1981, s. 115-116; Melda Özdemir-Nuran Kayabaşı, *Geçmişten Günümüze Dericilik,* Ankara 2007; Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 933-934; aynı yazar, "Türk Deri İşletmeciliği Bağlamında Türk Cild Sanatı", *Maddi Kültür*, I, Ankara 2008, s. 121-141; aynı yazar, "Türk Cild San'atı", *Türk Kitap Medeniyeti,* İstanbul 2009, s. 60-97; Ahmet Saim Arıtan, "Ciltiçilik", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 551-557; Zeki Tekin, "Deri", *DİA*, IX, s. 174-178; İlhan Şahin, "Ahi Evran", *DİA*, I, s. 529-530.

Ahmet Saim ARITAN

CİVANMERD

İslam dünyasında Ahilik ve tasavvufta belli kural ve özelliklere sahip gençlere verilen unvandır. Terim olarak Farsça "civan" yani genç kelimesiyle "merd" yani insan kelimesinin birleşimiyle "genç insan" anlamına gelmektedir. İslam öncesi İran'da Pehlevi kaynaklarında zenginlerden zorla aldıkları mal veya paraları fakirlere dağıtmak amacıyla kutsal bir davranış içinde bulunanlara "civânmerdân" denilmiştir. Aynı zamanda bu kelime "ayyâran" ile eş anlam taşımıştır. Bu bakımdan İran'da İslam öncesi Aşkaniler zamanında bir tür kutsal merasim olan Ayîne-i Mihr ile civanmerdliğin usul ve âdetleri arasında tarihî ve fikrî bağlar vardı. Bu tür merasim şeklinin İran'dan Bizans'a yayıldığı iddia edilmiştir.

İslamiyet sonrası Bağdat ve diğer yerlerde fityân, ayyâr ve civanmerd toplulukları meydana geldi. II. hicri yüzyılın sonlarında bu gruplar İslam sonrası İran'ında farklı mezhep ve görüşler arasında öne çıktılar, mal ve terbiyeyi korumada ve halkı ahlakî değerlere yönlendirmede etkili roller aldılar. Bu genç toplulukların işlev olarak ne kadar birbirinden ayrıldıkları konusunda günümüze ulaşan bir bilgi mevcut değildir. Ancak civanmerd kelimesi içerik olarak aynı kalmakla beraber Arapça'daki "fetâ" kelimesinin karşılığı olarak genç insan ve dolayısıyla fütüvvet birlikleriyle aynı anlam örgüsünde sosyal içerikli topluluklar olarak kabul edildi. Bu tür cemiyetler fedakârlık, yücelik, cömertlik ve topluluğun diğer üyelerine karşı sadakatliklerine dayanan fikrî veya felsefî nitelikli ahlakî bir sistem meydana getirmişlerdir.

Arapça'da "fetâ", Farsça'da "civânmerd" ve Türkçe'de "yiğit", basit bir çeviriyle genç ve cesur ya da erdemli olan anlamıyla benzer kelimelerdir. Bu topluluklar Kur'an'daki "Ashâbü'l-kehf" kıssasını referans alarak oradaki genç insanların cesur ve inançlı özelliklerini öne çıkarırlar. Yakın anlamlarıyla Arapça "fütüvve" ile Farsça "Civânmerdî" benzer içerikli toplulukları ifade eder. Bu nedenle civanmerd topluluklar fütüvvetle ilişkili diğer guruplara aynı ruhu taşımışlardır. Bu toplulukların faaliyetleri ayyâr, fityân guruplarıyla aynı yönde olmuştur. Doğal olarak fütüvvet teşkilatları bu grupların faaliyetlerini de içermesinden dolayı civanmerdlerle ilgili gelişmeler bu teşkilatların içinde yer almıştır.

Kabusnâme'de civanmerdler anlatılırken "akıllı, doğru ve er" olarak tavsif edilir. İran'da geçmişte her esnafın kendileri için civanmerd kurumu vardı. Safevîler zamanında yazılmış birkaç

Fütüvvetnâmede kasap, celep, aşçı ve ayakkabıcı esnafının civanmerdlerinin bulunduğu yazılmıştır.

İslam tarihinde tasavvufî metinlerde civanmerdlik âriflerin özelliklerinden biri olarak sayılmıştır. Aynu'l-Kudât Hemedanî bu kelimeyi derviş ve sûfî ile aynı anlamda kullanmıştır. Mutasavvıf Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harakânî'nin (ö. 425 / 1033) tekkesinde binlerce civanmerd yetiştirdiği söylenir. Ona göre tasavvufî-manevî ilim civanmerdlerin civanmerdlere söyledikleridir. Öyle anlaşılıyor ki civanmerd farklı bir anlamla zikredilmiştir. Şeyh Nasrabâzî'ye (ö. 367 / 977) göre Ashab-ı Kehf diye isimlendirilen kimselere "civânmerd" denilmiştir. Gençken Hz. İbrahim de putları birer birer kırmıştır. Bilin ki, her nefsin hevası onun putudur. Kim ki, hevası yolunda olduğu putu kırarsa o "civânmerd"dir. Aynı zamanda fütüvvet, verdiğin şeyden karşılık beklememektir. Bu metinlerde civânmerd kimse, Müslümanlara eziyet etmeyen, ancak Müslümanları metheden kimsedir.

KAYNAKÇA:

Mehdî Kempânî Zâr'i, "Rişehâ-yi Civânmerdî", *Ittılâ'ât, Hikmet ve Marifet,* S. 54(1389), s. 14-18; Mîtrâ Nâzimî, "Âyin-i Civânmerdî", *Ittılâ'ât, Hikmet ve Marifet,* S. 60(1389), s. 20-26; Muhammed Cafer Mahcûb, "Civânmerdî der Irân İslâmî", İrânnâme, S. 41(1371), s. 7-16; Keyumers Felâhî, "Amûjeş-i Civânmerdî ve pervereş-i Civânmerdân", *Ittılâ'ât-ı Siyâsî* İktisâdî, S. 263-264(1388), s. 250-267; Mihrân Afşârî, "Civânmerdî Pişeverân" *Citâ*, S. 68(1369), s. 1027-1034; Mehîn Pinhâyî "Civânmerdî Muteraddifhâ ve müellifehâ-yı Ân der Mutn-i 'Irfânî", *Pejuheşnâme-Zebân ve Edebiyyât-ı Fârisî*, S. 4(1388), s. 1-22; Muhsin Zâkirî, "Civânmerdî", *Ittılâ'ât, Hikmet ve Marifet,* S. 54(1389), s. 29-35; Mosan Zakari, "Javânmardî", İranica, XIV, s. 594-601.

Rıza KURTULUŞ

COHEN, AMNON
(d. 1936-)

The Guilds of Ottoman Jerusalem adlı eserin yazarı olan Amnon Cohen, 1936 yılında Tel-Aviv'de doğdu ve tüm öğrenimini İsrail'de tamamladı. Doktora derecesini, Hebrew Üniversitesi'nden aldı. Hebrew Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Bölümü'nde başkanlık yaptı. Ayrıca kamuda farklı görevlerde bulundu. Princeton, Pennsylvania ve Oxford Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak ders verdi. Orta Doğu üzerine farklı konularda 25 kitap ve yaklaşık 70 makale kaleme aldı. İngilizce, İbranice, Arapça ve Fransızca dillerinde yirmi kitabı ve birkaç düzine makalesi yayımlandı. Uzmanlık alanı, genel olarak Filistin'de ve özel olarak da Kudüs'te Osmanlı tarihidir. Cohen, 2007'de "Prize for Land of Israel Studies" ödülüne layık görüldü. Halen Hebrew Üniversitesi İslam ve Orta Doğu Araştırmaları Bölümü'nde emekli profesör olarak görevini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA:

http://www.huji.ac.il, (Erişim: 12.01.2014)

Mehmet TUĞRUL

CÖMERT KASAP TÜRBESİ

Azerbaycan'da Gence şehrinde, Gence nehrinin sağ kıyısındadır. Asıl adı Aliyar olan Cömert Kasap, yöre halkı arasındaki yaygın rivayetlere göre son derece dürüst, âdil ve cömert kimse idi. Cömert adını bu özelliğinden, Kasap adını ise mesleğinden dolayı aldığı anlaşılıyor. Ahi olan kimsede aranan en önemli özelliklerden birinin 'cömertlik' olması, ona böyle bir ismin verilmesinde müessir olmuş olmalıdır. Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi olan Cömert Kasap'ın, bazı bilgiler ışığında 619 (1222-1223) yılında kuzeyden 50 bin kişilik orduyla Azerbaycan topraklarına giren Kıpçak akınları esnasında Gence'de vefat ettiği muhtemel gözüküyor.

Cömert Kasap Türbesi

Cömert Kasab'ın vefatını takiben mezarının üzerine bir türbe inşa edilmiştir. Türbe ile ilgili yapılan araştırmalarda, 1960 yılına kadar var olan türbenin, üslup bakımından XVII. yüzyıla ait olabileceğine ve bu bağlamda eski bir türbenin üzerine söz konusu türbenin yapıldığına işaret edilir. 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği döneminde Et ve Süt Ürünleri Fabrikası'na bağlanmakta olan ısıtma şebekesinin üzerinde yer aldığı gerekçesiyle ortadan kaldırılan türbenin, 2004 yılında Azerbaycanlı mimar Cafer Gıyasî'nin başkanlığında yürütülen çalışmalar sonucunda yeri tespit edilmiş ve tarihî şekline uygun biçimde yeniden yapılmıştır. 2 Aralık 2004 yılında yapılan bir tören ile türbe resmen açılmıştır.

KAYNAKÇA:

G. Ahmedov - Seyidağa Onullahi, "Gencenin Kadim ve Orta Asırlar Tarihi", *Gence (Tarihi Oçerk)*, Bakü 1994, s. 3-32; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabeyleri Devleti 1136-1225. Yıllar*, Bakü 2007, s. 103-104; İshak Caferzade, İstoriko-*arxeologiçeskiy oçerk staroy Gyandji*, Bakü 1949, s. 19; Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik,* Ankara 2008; Mikail Geydarov, *Sosialno-ekonomiçeskiye otnoşeniya i remeslennıye organizasii v gorodakh Azerbaydjana v XIII-XVII vv,* Bakü 1987, s. 20-22; Cezvi ibnü'l-Esir, *El-Kamil fi't-Tarih*, XII. Beyrut 1965, s. 406-410; Muhammedali Terbiyet, *Danişmendani Azerbaycan,* (Farsça çev. İsmail Şems-Kafar Kendli), Bakü 1987, s. 64; Mikail Useynov-Leonid Bretanitskiy-Abdulvahhab Salamzade, *İstoriya arxitekturı Azerbaydjana,* Moskva 1963, s. 276; Nurane Qurbanova, "Cömert Kasap Türbesi", http://ganca.org/index.php? option=com_content &view= article&id=91:comrdi-qssab-tuerbsi&catid=1:qadim &Itemid =2 (07.01.2014).

Bilal DEDEYEV-Namiq MUSALI

CÖMERTLİK

Cömert, cömertlik kavramı, Türkçeye Ahilik tarafından kazandırılmıştır. Ahiliği ise temel karakter olarak yiğitlik ve mertlik meziyetleri ifade etmektedir. Yiğit, mert yani kahraman, cesur insan, zaten İslam'a girmeden önceki Türk kültürünün ideal insan tipidir. Bu anlayış, İslamın benimsendiği dönemlerde Farsça "civanmerd", Arapça "fityân, gazi", Türkçe "alp, alperen, akıncı" kavramları ile buluşmuş hatta bütünleşmiştir. Yardımseverlik ve eli açıklığı en iyi temsil eden sosyal tabaka olarak Ahiler, cömert kavramını; Farsça, genç, yiğit anlamına gelen civan kelimesi ile adam, insan anlamına gelen "merd" kelimesini birleştirerek üretmişlerdir. Böylece, civan ve merd kelimelerinin terkibine, köklerinde olmadığı halde, eski Türkçeden getirilen anlamlar yüklenerek yeni bir kavram geliştirilmiştir. Yeni anlam, eski Türkçedeki akı yani "yardımsever, eli açık, koçak, selek, sahavet" kelimeleri ile belirtilen değerlerdir. Böylece cömert, cömertlik, genç Ahi çıraklarının en önemli özelliklerinden biri olmuştur.

Cömert, Türkçe Sözlük'te, "para ve malını esirgemeden veren, eli açık, selek, semih"; Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde "eli açık, sehavetli (kimse)"; cömertlik, eli açıklık, verimlilik, semahat, mürüvvet olarak anlamlandırılmıştır. Türkiye Türkçesinde cömert kavramından cömert davranmak, cömertçe, cömertleşme, cömertleşmek, cömertlik gibi kelime ve terkipler geliştirilmiştir. Arapça "erkek kardeşim" anlamındaki "ahi" yanında, Türkçe "cömert, eli açık" "ahi" kelimesinin kullanılır olması, yeni bir kavram olan cömert'in çıkartılmasına engel olmamış, dil Ahiler tarafından zenginleştirilmiştir.

Cömertlik anlamında Dîvân-ı Lugat-it Türk'de "akı, akıladı" kelimeleri bulunurken "cömert" kelimesinin bulunmaması, kavramın sonradan üretildiğini düşündürmektedir. Dîvan-ı Lugat-it Türk'ten daha eski olup X. yüzyıl başlarında yazılan ve XIV. yüzyılda istinsah edilen Bahşayiş Sözlüğü'nde "comard, comardlık" kelimeleri vardır. Çünkü yeniden yazma işi gerçekleştirilirken, devrin kelimeleri eklenmiştir.

Cömert kelimesi, diğer Türk lehçelerine de geçmiştir. Sekiz lehçede kullanılış tarzı Türkçenin yaygınlığı ve ifade gücü açısından anlamlıdır. Kelime, Azerbaycan Türkçesinde cömard; Başkurt Türkçesinde yomart; Kazak Türkçesinde jomart-beregenmart; Kırgız Türkçesinde cömart-mart-bereşen; Özbek Türkçesinde sahiy; Tatar Türkçesinde yumart; Türkmen Türkçesinde cömart-sahi-eli açık; Uygur Türkçesinde mart-sehi şeklinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Eski Oğuzca Sözlük-Bahşayiş Lügati, (haz. Fikret Turan), İstanbul 2001, s. 123; Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lugat-it-Türk (Türk Dili Divanı)*, (çev. Fuat Bozkurt), Konya 2012, s. 55; Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, (haz. S. Koca-İ. Sarı), Ankara 2011, s. 451; Komisyon, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I, Ankara 1991, s. 106-107; Komisyon, *Türkçe Sözlük I,* Ankara 1998, s. 47, 412-413; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2006, s. 261.

Caner ARABACI

CULLÂH

Cûlah veya Cullâh kelimesi Farsça ören, dokuyan anlamında olup Türkler arasında "çulha" şeklinde söylenir. Bu isimle Osmanlılar'da genellikle pamuklu dokuma yapan dokumacılar kastedilmiştir. Şehir, kasaba ve köylerde bu mesleği icra edenler için cullâh tabiri kullanılmıştır. Osmanlı ülkesinin

hemen her yerinde pamuklu dokuma işi yapılıyordu. Özellikle Orta Anadolu'da Tokat; Batı Anadolu'da başlıca pamuk üretim merkezleri olan Isparta, Burdur, Denizli, Konya, Ankara, Manisa, Akhisar, Bergama ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Mardin, Diyarbakır, Urfa, Adana gibi şehirleri ile Bosna ve Mısır'da pamuk dokumacılığı yaygın olarak yapılıyordu. Çulhacılar tarafından dokunan bez ve kumaşlar, türüne göre sınıflara ayrılırdı. İnce astarlık bez dokuyanlara bogasıcı, pamuklu-ipekli karışımı dokunanlara beledîci denirdi. Bursa'da beledî ve futa denilen ipekli veya yarı ipekli kumaş dokuyanlara cullâh adı verilmiştir. Cullâh genel adı altında anılan dokumacı esnafı beledî yastık, kaba bez, peştamal, astarlık, bogası, alaca, tülbent, makrama, gömleklik bez, hamam gömleği ve kumaş dokurlardı. Çulhacılar bezleri dokuduktan sonra bezci ve boğasıcılara; onlar da dükkânlarında müşterilerine satıyordu. Kadınların bezi, çulhacıların da makramayı çarşı ve pazarlarda satma imtiyazları vardı. Bu esnaf grubu Osmanlı şehir ve kasabasının temel iktisadî faaliyetlerini oluştururlardı. Şehirlerde dokunacak bezin miktar ve ölçüsünü kendi meslek erbabı arasında kararlaştırırlar ve Ahi Baba adı verilen yöneticileri aracılığıyla kadıya onaylatırlardı.

KAYNAKÇA:

M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 62-68; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 59-61; Kamil Su, *XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, İstanbul 1937, s. 38-39; İlhan Şahin-Feridun M. Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı" *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (İstanbul 1988), s. 287-308; Ahmet Aytaç, ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Türk El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul 2014; Feridun Emecen, "Cullâh", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 83-84.

M. Murat ÖNTUĞ

CUMHURİYETİN 50. YILINDA ESNAF VE SANATKÂRLAR

Cumhuriyetin ellinci yılı münasebetiyle Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu Başkanlığı tarafından hazırlanan kitap (Ankara 1973) sekiz bölüm ve 286 sayfadan meydana gelmektedir.

Birinci bölümde Fütüvvetin anlamı, nitelikleri, Anadolu'da Ahiliğin doğuşu, Ahi Evran, Ahiliğin Osmanlı esnaf ve sanatkâr faaliyetlerini düzenlemesi ve yaren odaları hakkında bilgiler verilir. İkinci bölümde esnaf, sanatkâr ve küçük işletmelerin Avrupa'daki tarihî gelişimi, bağımsız sanatkâr sınıfının doğuşu, Ortaçağ Avrupa toplumunda küçük sanatlar, el sanatları ve küçük sanayinin yeri, Loncaların ekonomik, sosyal, siyasî işlevleri; birinci sanayi inkılabının sanat ve küçük sanayi üzerindeki etkileri ve fabrikaların rekabet üstünlüğü üzerinde durulur. Üçüncü bölümde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken esnaf ve sanatkârların genel durumu, Osmanlı'nın çöküşü çerçevesinde esnaf ve sanatkârların konumundan bahsedilir. Dördüncü bölümde Atatürk'ün esnaf ve sanatkârlar konusundaki görüşleri, hükümetlerin ve siyasî partilerin bu konuya duydukları ilgi, esnaf ve sanatkârlarla ilgili kanunların genel bir değerlendirmesi yapılır. Beşinci bölümde Fransa, İtalya, Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Amerika ve Japonya gibi ileri sanayi ülkelerinde sanatlar ve sanayi faaliyetleri, sendikalar ve kooperatifler konusuna değinilir. Altıncı bölümde küçük sanayinin Türkiye ekonomisindeki önemi, yeri ve sorunları, esnaf ve sanatkârların kanun ve ekonomik açıdan tanımı, tasnifi; Fransa, Federal Almanya ve İtalya gibi ülkelerde, esnaf ve sanatkârların tanımı, küçük işletmelerin ekonomi, çalışma hayatı, şehir hayatının canlılığı, yenileşme ve teknik ilerleme ve üretim yönünden özellikleri, küçük işletmelerin faydaları ve problemleri üzerinde durulur. Yedinci bölümde planlı dönemde esnaf ve sanatkârlar için öngörülen politikalar çerçevesinde kalkınma planlarında konunun ele alınışı ve bu hususta kanunî düzenlemeler işlenir. Sekizinci bölümde Türkiye'de esnaf ve sanatkâra götürülen hizmetler çerçevesinde Türkiye Halk Bankası, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Köyişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu faaliyetler ele alınır.

Ömer AKDAĞ

ÇAĞATAY, NEŞET
(d. 15 Mart 1917 - ö. 17 Kasım 2000)

Bir Türk Kurumu Olan Ahilik (1997) adlı eserin yazarıdır. Isparta ilinin Gelendost ilçesinin Yenice köyünde doğdu. Annesi Eğirdir ilçesinden Receb kızı Sıdıka, babası Yenice köyden Kadı Hacı Osman Efendi oğlu Ferhat'tır. İlkokulun ilk üç sınıfını Yenice köyde, 4. ve 5. sınıfları komşu köy Afşar'da okudu. Ortaokulu Yalvaç ilçesinde bitirdi. 1933'de İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nu kazandı. 1936'da Lise Bitirme ve Olgunluk Sınavları'nı dışarıdan vererek Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Orta Çağlar Tarihi Bölümü'ne parasız yatılı öğrenci olarak girdi. 1940'ta mezun olduğu kürsüde M. Fuad Köprülü'nün asistanı oldu. 1943 yılında Doktorasını tamamladı. Daha sonra Ankara Üniversitesi Kitaplık Uzmanlığı görevine; 7 Ekim 1948'de de aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi Kitaplık Müdürlüğü'ne atandı. 1949 yılında Ankara Üniversitesi'nde yeni bir fakülte olarak kurulan İlahiyat Fakültesi'nin açtığı sınavı kazanarak 16 Ocak 1950'de asistan, 10 Mayıs 1952'de İslam Tarihi Doçenti, 31 Ekim 1960'da ise aynı alanda Profesör oldu.

Neşet Çağatay, 1961-1973 yılları arasında üç defa İlahiyat Fakültesi Dekanlığı'na seçildi. 1963 yılında A.Ü. Rektörü Suut Kemal Yetkin'in misafir öğretim üyesi olarak Amerika'ya gitmesi üzerine uzun bir süre Ankara Üniversitesi Rektör vekilliği yaptı. Ayrıca 1968-1979 yılları arasında İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü ile İslam İlimleri Enstitüsü'nün müdürlüklerini yürüttü. 1966-1967 öğretim yılında New York'taki Columbia Üniversitesi doktora sınıflarında misafir Profesör olarak ders vermiş; 1972 yılı başlarında Hindistan'ın Aligarh Üniversitesi tarafından davet edilip altı ay süre ile ders ve seminerler yönetti. Müteakiben Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne atandı ve 1979-1981 tarihleri arasında iki sene bu üniversitenin Rektörlük görevinde bulundu. 1981 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Yükseköğretim Kurulu üyeliğine seçildi. 16 Mart 1992-21 Ocak 1993 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu'nda Başkan Vekili olarak görev yaptı. Bu görevlerinin dışında Türk Tarih Kurumu, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Anadolu Kulübü, (UNESCO) Türkiye Millî Komisyonu yönetim kurulu üyeliklerini de yürütmüştür. İngilizce, Fransızca, Farsça ve Arapça bilen Neşet Çağatay, evli ve dört çocuk babası idi. ODTÜ Tarih Bölümünde öğretim üyeliği yaptığı sırada vefat etmiştir.

Eserleri: Yüz Soruda İslam Tarihi, İstanbul 1972; Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'den Bu yana), Ankara 1972; İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara 1982; Güncel Konular Üzerine Makaleler, Ankara ty.; Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, (sadeleştiren, notlar ve açıklamalar ekleyen: Neşet Çağatay).

Ayşe DEĞERLİ

ÇAHKEN AHİ ZAVİYESİ
(bk. AHİ ÇAHKEN ZAVİYESİ)

ÇALIŞKAN, YAŞAR
(d. 1950)

Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik (M. Lütfi İkiz'le birlikte) adlı kitabın yazarıdır. Karaman'a bağlı Ermenek İlçesi Adiller köyünde doğdu. İlkokulu aynı köyde, orta ve liseyi devlet parasız yatılı olarak Konya'da okudu. 1976 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Liselerde edebiyat öğretmenliği, Gaziantep Eğitim Enstitüsü'nde hocalık ve idarecilik yaptı. Konya Kredi ve Yurtlar Kurumu'nda müdürlük hizmetinde bulundu(1983-88). Ağustos 2000'de Konya Lisesi edebiyat öğretmenliğinden emekli oldu.

Yaşar Çalışkan'ın bazıları çeviri olmak 20 civarında eseri vardır.

Bekir ŞAHİN

ÇALKA, MEHMET SAİT
(d. 1981)

Fütüvvetnâme (Nasihatnâme) türünden Mustafa Efendi'nin *Gülşen-i Pend Mesnevisi*'ni Yüksek Lisans tezi olarak hazırlayan Mehmet Sait Çalka, Mardin'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 2004 yılında Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 2004 yılında aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilimdalı'nda

Yüksek Lisans programına başladı. Aynı yıl, bu enstitüde araştırma görevlisi kadrosuna atandı. 2007 yılında *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi*, *İnceleme-Metin-Sözlük* adlı çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Müteakiben Milli Eğitim Bakanlığınca Artvin ili Arhavi ilçesine Edebiyat öğretmeni olarak atandı. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilimdalı'nda doktoraya başladı. 2011'den beri Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilimdalı'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

KAYNAKÇA:
Mehmet Sait Çalka, Rize, 20. 06. 2014 tarihli görüşme.

Ümit HUNUTLU

ÇANDARLI KARA HALİL HAYREDDİN PAŞA
(ö. 1387)

Asıl adı Halil, lakabı Kara, vezirliği sırasında aldığı unvan ise Hayreddin'dir. Konya'da muhtemelen Meram eski yolu üzerindeki Çandar yöresinden Ali adlı bir kişinin oğludur. Şeyh Edebalı'nın bacanağı ve bu münasebetle de Osman Gazi'nin akrabasıdır. Ahi teşkilatına mensup olduğu için süratle yükselme imkânı buldu.

Kara Halil Efendi'nin ilmiye sınıfına mensup olduğu bilinmekle beraber nasıl yetiştiği ve kimlerden ders aldığı tartışmalıdır. Bilinen bir husus var ise Osman Gazi'nin son yıllarında Orhan Bey'in babasına vekâlet ettiği yıllarda belki de Edebalı'nın tavsiyesiyle Bilecik kadısı olduğudur. Bu kadılığı sırasında gerçekleştirdiği en önemli hizmet, askerî bir ocak olan yaya teşkilatını düzenlemiş olmasıdır.

Halil Efendi, İznik'in fethinden (1331) sonra İznik kadısı tayin edildi. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin yeni merkezi Bursa kadılığına getirildi (1348-49). I. Murad'ın tahta çıkması (1362) üzerine de yeni ihdas edilen kazaskerlik görevi verildi. Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'nın kurulması bu dönemde gerçekleşti. İlk defa vezirlikle birlikte beylerbeyi yani ordu kumandanlığı görevini de bir arada yürüttü. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, I. Murad'ın 1386'daki Karaman seferi sırasında Rumeli tarafının muhafazası ile görevlendirildi. Ancak az sonra hastalanarak yolda Serez'de vefat etti (1387). Naaşı İznik'e nakledilerek türbesine defnedildi.

Hayırsever bir ilim ve devlet adamı olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, İznik'teki Yeşil Cami, Serez'deki Kurşunlu Cami ile Gelibolu'daki Eski Cami'nin bânisidir. Osmanlı Devleti'nde meşhur Çandarlı Ailesi'nin ataları olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın Ali, İlyas ve İbrahim isimlerinde üç oğlu vardı. Bunlardan Ali ve İbrahim Paşalar, Osmanlı Devleti'nde veziriazamlıklarda bulunmuşlar, babaları kadar olmamakla birlikte yönetimde önemli işler başarmışlardır.

KAYNAKÇA:
Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı- Makaleler* - I, Konya 2004, s. 119-123; Münir Aktepe, "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa", *DİA*, VIII, 214-215..

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

ÇANKIRI'DA AHİLİKTEN KALMA ESNAF VE SOHBET TEŞKİLÂTI

Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Hasan tarafından kaleme alınan bu eser (Çankırı 1932), Cumhuriyetin ilk yıllarında Ahilik geleneğinin canlı olarak yaşadığı Çankırı'da yazarın hatıratını, konuyla ilgili örf, âdet, gelenek ve görgüleri içine alır. Bu haliyle derleme özelliği gösteren ve üç ana kısımdan meydana gelen bu eser, daha sonra sadeleştirilerek Ali Birinci tarafından yayımlanmıştır (Ankara 2002).

Birinci kısımda Çankırı'da Ahilik devrinden kalma esnaf teşkilatına, ikinci kısımda Çankırı gençlerinin içtimaî hayatlarından sohbet usullerine ve üçüncü kısımda Çankırılıların ilk ve sonbahar gezme âlemleri, düğünler ve mahalli âdetlerine yer verilir.

Eserin ilk kısmında esnaf teşkilatının tarihçesi üzerinde durulur. Bu bağlamda Esnaf teşkilatının mütevelli, yiğitbaşı, esnaf kâhyası ve Ahi Baba vekilinden ibaret dört derece üzerine kurulduğuna önemle dikkat çekilir. Esnafın yöneticisi olan bu kimseler, esnaf mensupları arasında seçilirler. Akabinde herhangi bir sanat erbabının çıraklık ve kalfalıktan sonra merasimle na-

sıl usta olduğu ele alınır. Bu arada mütevellinin muhafazasında olan ve icabı halinde esnafa kredi veren 'avarız akçası'ndan bahsedilir. Buna ilaveten yiğitbaşının, esnaf kâhyasının ve Ahi Baba vekilinin seçimi, görevleri ve sorumlulukları canlı bir üslupla anlatılır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla her esnaf grubu her sene kendi mensupları arasında bir yiğitbaşı seçer. Yiğitbaşının en önemli görevi, ustalar arasında anlaşmazlığa meydan vermemek ve esnafa dağıtılmak üzere çevre yerlerden gelen malların usulüne göre taksimini sağlamaktı. Esnaf kâhyası, Ahi Baba vekili tarafından seçilir. Onun görevi, yiğitbaşının halledemediği meselelerin halledilmesini sağlamak ve Ahi Baba Vekili'nden gelecek tebliğleri yiğitbaşıya bildirmekti. Ahi Baba Vekili ise bütün esnafın yiğitbaşılarınca seçilir. Esnaf ile ilgili herhangi bir şikâyet Ahi Baba Vekili'ne intikal ederse, Ahi Baba Vekili ilgili esnafın yiğitbaşısı ve iki ustası ile toplanır ve tarafları dinleyerek hükmünü verirdi. Eserde esnaf teşkilatının görevlileri ile ilgili bilgilerden başka peştemal veya şedd kuşatma, esnaf mensupları arasında düzenlenen yaran sohbetleri, bu sohbetler esnasında icra edilen oyunlar, orta oyunları, sazlı-sözlü memleket havaları canlı bir şekilde anlatılır. Yaran sohbetleri anlatılırken, bu sohbetlerin esasında kardeşliği, dostluğu, arkadaşlığı, yardımlaşmayı ve sosyalleşmeyi sağladığı anlaşılır. Bu arada sohbetler esnasında hazırlanan ve yenen yöresel yemeklerden de bahsedilir.

Gezme âlemlerine ayrılan eserin ikinci kısmında, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde, daha çok hafta sonlarında Çankırı kalesine yapılan geziler, seyirler ve konuyla ilgili toplumda oluşan âdet ve gelenekler anlatılır. Eserin üçüncü kısmında ise çocuğun doğumu ile ilgili gelenekler, mektebe başlaması, Hatim merasimi, düğünler, hıfz cemiyeti, hattat icazeti, medrese icazeti gibi mahallî âdetlere yer verilir. Bu arada Çankırı'nın ekonomisi için önemli olan Yapraklı Panayırı ve dinî günler hakkında da bilgi verilir. En sonda ise bir zeyl yer alır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan bu eser, Ahilik kültürünün canlı olduğu bir dönemdeki gelenek, görenek ve uygulamalar ile ilgili gözlemleri ve tespitleri vermesi bakımından önemlidir.

İlhan ŞAHİN

ÇARIKÇI

Ayağa giyilen çarık, hayvan derisinden yapılırdı. Bunun için sığır kafası, boş yağ tulumu ve tuzlu gön kullanılırdı. Gerektiğinde bunlar çarıkçıbaşılar tarafından değeri ile satın alınırdı. Çarıkçı esnafı, çarık imali için ihtiyaç duydukları deriyi satın aldıktan sonra tuzlarlar ve gerekli işlemlerden geçirdikten sonra çarık imal ederlerdi. Başkalarının bu duruma karışması ve engellemeleri yasaklanmıştı. Çarıkçı esnafı, yalnız gönden değil, debbağ tulumu ve pastırma derisinden de çarık imal ederlerdi. Esnaf, delibaşlardan satın aldığı tulum ile pastırmaların muhafazası için sarılan derileri alarak çarık imal ederlerdi.

Osmanlı Döneminde çarıkçı esnafı aynı çarşıda otururdu

Çarıkçı esnafının çarık için gön temin ettiği bir diğer esnaf bakkallardı. Bakkal esnafı, sattıkları yağın tulumlarını eskiden beri çarıkçı esnafına verirlerdi. Esnaf da sığır derisinden yapılan bu tulumlardan çarık imal ederek satardı. Bosna sancağındaki kaza ve köylerin çarıkçılığı, karada ve denizde çarıkçıbaşılığa tâbi idi. Tuzlu ve tuzsuz gönlerin ve boş yağ tulumlarının her biri, onar para ödenerek alınır ve bunlarla çarık imal edilirdi. Bu uygulamaya hiç kimsenin müdahale etme hakkı yoktu. Bu bağlamda Padişah vakfından olan Lösve köyü halkı, çarıkçılık sanatı ile meşhur olmuştu. Bunların sanatlarını rahatça icra edebilmeleri için başka yerlerin bu sanatı icra etmelerine izin verilmezdi. Çarıkçı esnafı, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar mesleklerini icra etmişlerdir.

KAYNAKÇA:

BOA, *C.Belediye*, nr., 349, 5466; İ.AD, nr.8, s. 228; *MD*, nr. 78, s.464, h. 1193; *C.İktisat*, nr. 660, İstanbul Kadılığı Mahkemesi, nr. 9, vr. 56a.

Zeki TEKİN

ÇARŞININ ÖYKÜSÜ / BURSA

Bursa Çarşısı'yla ilgili olarak hazırlanan albüm/kitap, altı bölümden oluşur. Birinci bölümde çarşı esnafıyla birebir yapılan derleme ve mülakatlar; ikinci bölümde Bursa çarşısı ile ilgili üç yazı; üçüncü bölümde sosyal ve kültürel gelişim üzerine 10 yazı; dördüncü bölümde ekonomik gelişim hakkındaki altı yazı; beşinci bölümde fiziksel gelişim başlığı altında yedi yazı ve altıncı bölümde harita ve albümler yer alır.

Tarihi çok eskilere dayanan Bursa Çarşısı'nı bir bütün olarak ele alan bu çalışma, eski meslekllerden esnaf kültürünün mihenk taşlarına, çarşı ahlakından esnaf profiline, fizikî değişimden sosyo-kültürel değişime kadar bir devrin canlı tarihi olan çarşının, Ahilik teşkilatının prensipleri doğrultusundaki fonksiyonlarından ve çarşı esnafının Ahi kültüründen oluşmuş profillerinden bir çeşni sunar.

Aziz AYVA

ÇATMACI

Çatma, duvarın asıl malzemesi olan ağacın gövdesinin birbirine çivisiz takılarak yapılmasıyla kurulan yayla evi veya Yörük çadırıdır. Türklerde göçebe hayatın en önemli özelliği, yaylak ve kışlakları arasında hareket halinde göç etmeleri ve kolay kurulup sökülebilen meskenlere sahip olmalarıydı. Bu meskenleri, "çadır" genel adıyla bilinir. Birçok türü olan çadırların aksamının önemli bir kısmı ağaçtır. Bu aksam içinde çadırın duvar kısmı, kubbesi ve direği ağaçtan hususi olarak yapılır. Çadır kurulurken bu kısımlardaki ağaçlar, genelde birbirinin içine çivisiz olarak geçer. Bu alanda Türkler büyük bir maharet sahibiydiler. Bu bağlamda sefere çıkan hükümdar veya sadrazamların çadırları veya otağları, daha muhteşem bir özellik gösterirdi. Bu çadırlar şekillerine, kumaşlarına ve yapılarına göre Padişah kasrı, çerge, oba, otağ, sâyeban, çinkâri çerge, iç direkli çerge, hayme gibi isimler alırlardı. Bu tür çadırların dışında Osmanlı ordusundaki asker ve diğer görevlilerin ortak ihtiyaçlarını gördükleri yatak, mutfak, hamam, abdesthane, hapishane gibi büyük çadırlar da kurulurdu.

Osmanlı Döneminde çadır

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 61.

M. Murat ÖNTUĞ

ÇIRAK

Ahi birlikleri içersinde hiyerarşik açıdan en alt statü çıraklıktır. Çıraklık herhangi bir sanata girmek isteyen gencin, o sanatın çırak çalıştırma hakkına sahip ustalardan birinin yanına yardımcı olarak verilmesiyle başlar. Çırak adayının Ahi ahlâkının öngördüğü üstün niteliklere sahip olması ve bu duruma aynı meslekte çalışan iki çırağın yol kardeşi tanıklık etmesi şarttır. Bir çırak adayında aranan üstün nitelikler şunlardır: Sözü yerli yerinde söylemek, vefa yolunda sabit kadem durmak, ehli kerem ve cömert olmak, güler yüzlü olmak, tatlı dilli olmak, kimsenin hakkında dedikodu etmemek ve kibirli olmamak.

Çıraklar muhtemelen velileri tarafından günümüze kadar gelen eti senin kemiği benim prensibiyle herhangi bir mesleğe verilmekte, yükümlülükleri hususundaki takdir hakkı ustalara bırakılmaktadır. Çıraklık süresi her sanatın özelliğine göre değişir. Çoğu sanatta bin bir gün olan bu süre, kuyumculuk gibi daha çok maharete dayanan işlerde 20 yıla kadar uzanmaktadır. Ayrıca çıraklık

süresi boyunca hiçbir ücret alınmamakta, yevmî birer pare yemeklik ile yani boğaz tokluğuna çalıştırılmaktadır. Şecerenamelerde herhangi bir ustanın çırak almasının birliğin iznine bağlı olduğu belirtiliyor

Ancak yine de üretimin belli taleple dengelenmesinden sonra çırak sayısının sınırlandırılması yoluna gidildiği muhakkaktır. Çıraklık süresini dolduran ve çalıştıkları iş kolunun gerektirdiği bütün incelikleri öğrendiği birlik ileri gelenlerince kabul edilen kimseler, bir dükkân (atölye) açma imkânı bulunca kendiliğinden ustalığa yükselmektedir. Ne var ki, ustalığa yükselme imkânı da tıpkı çıraklık gibi sosyo-ekonomik ortamın değişmesine paralel olarak sınırlandırılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-i Belediyye*, I-V, İstanbul 1922-1338, s. 430; Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehri, Gülşehrî*, İstanbul 1948, s. 76; aynı yazar, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Kırşehir 1938, s. 62; Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1992, s. 130.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

ÇIRAKLIK MESLEKİ EĞİTİM KANUNU

Anadolu'daki Türk tarihinde meslek eğitiminin geçmişine bakıldığında, Selçuklu Devleti'yle birlikte mükemmelleşen ve insanı merkez olarak ele alan Ahilik sistemi sayesinde meslek ve sanatların, usta-çırak ilişkisi içinde kuşaktan kuşağa aktarıldığı görülmektedir. Çıraklık eğitimi, Ahilik sisteminin bütüncül eğitim anlayışı içerisinde uzun bir süre başarı ile sürdürülmüştür

Çıraklık eğitimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde uzun bir süre göz ardı edilmiştir. Sanayileşme politikaları çerçevesinde Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma yatırımlarına öncelik verilmiş ve sanayinin ihtiyaç duyduğu ara insan gücünün yetiştirilmesi görevini devlet üstlenmiştir. Bu dönemde devletin meslek eğitimi modeli olarak desteklediği ve yaygın olarak uyguladığı biçim, örgün meslek eğitimi olmuş, eğitimin ağırlıklı olarak işyerinde verildiği çıraklık modeline ilişkin örnekler ise ancak birkaç kamu işletmesinde açılan çıraklık okulları ile sınırlı kalmıştır.

İşyerinde meslek eğitimi ile ilgili ilk düzenleme, 1938 yılında yapılmış ve çıkarılan 3457 aayılı kanun ile ortalama yüzden fazla işçi çalıştıran işletmelere işyerlerinde meslek kursları açmaları zorunlu kılınmıştır. Diğer yandan esnaf ve sanatkâr kesimi, geleneksel yöntemle çırak yetiştirmeye devam etmiştir.

1977'de çıkarılan 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu'nda yalnızca çıraklık eğitimine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 1986 yılında çıkarılan 3308 sayılı "Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu" ile hem 2089 sayılı Kanun uygulamasındaki eksikler giderilmiş hem de örgün meslek eğitimi ve çıraklık eğitimi ilk defa bu Kanunda birlikte yer almışlardır.

1991 yılında 507 sayılı Esnaf Sanatkârlar Kanunu'nda bazı değişiklik ve ekler yapan 3741, 2005 yılında ise 5362 sayılı Kanun çıkartılmış olmasına karşın, halen meslekî eğitimin yeniden yapılanması gündemdeki yerini korumuştur. Çoğunlukla küçük işletmeler tarafından geleneksel biçimde sürdürülerek günümüze ulaşan çıraklık eğitiminde, 3308 sayılı Kanunun çıkarıldığı 1986 yılından bu yana küçümsenemeyecek gelişmeler kaydedilmiştir.

3308 sayılı Kanun, ülkemiz meslekî eğitim sisteminde reform niteliğinde değişiklikler gerçekleştirmiştir. Ancak tüm dünyada yaşanan hızlı değişimin ve gelişmenin sonucunda Kanunda değişiklikler yapmak zorunlu hale gelmiştir. Kanunu değiştirmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığınca 1994 yılından bu yana birçok çalışma yürütülmüştür. Özellikle zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarıldığı 1997 yılından sonra yoğunlaşan çalışmalar sonucunda, 3308 sayılı Kanunu ve ilgili bazı diğer kanunları değiştiren bir tasarı hazırlanmış ve 29.06.2001 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek kabul edilmiştir.

Kanunun amacı, Meslekî Eğitim Kurumu'nun belirleyeceği mesleklerde, kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve iş yerleri ile meslekî ve teknik eğitim okul ve kurumlarındaki eğitim ve öğretimi kapsamaktadır. Meslekî Eğitim Kurumu'nun belirleyeceği mesleklerde, kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve iş yerleri ile meslekî ve teknik eğitim okul ve kurumlarındaki eğitim ve öğretimi kapsar.

Yayın Kurulu

ÇIRAKLIK, MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİ GELİŞTİRME VE YAYGINLAŞTIRMA DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu, 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nun 32. maddesiyle kurulmuş, iş ve işlemlerinin yürütülmesi için 22.04.1987 tarihli Makam Onayı ile Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu Başkanlığı'na dönüştürülmüştür.

Fon, 3308 sayılı Kanunun 32'nci maddesindeki değişiklikle 31.12.2001 tarihinde tasfiye edilmiştir. Aynı Kanunun 15-I maddesi ile 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunda değişiklik yapılarak Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu Dairesi Başkanlığı, Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Dairesi Başkanlığı'na dönüştürülmüştür.

Başkanlık bünyesinde meslekî eğitim ile ilgili olarak şu uygulamalara yer verilmektedir: 19 yaş altı çırak öğrencilerin meslekî eğitimleri; 18 yaş üstü çalışan kişilerin meslekî eğitimleri; çırak öğrencilerin sigorta işlemleri ve askerlik tecil işlemleri; çırak öğrencilerin hasta sevk işlemleri; kalfalık sınavları ve belge düzenleme işlemleri; ustalık eğitimi kursları; ustalık sınavları ve belge düzenleme işlemleri; usta öğretici kursları ve belge düzenleme işlemleri; denklik işlemleri; kanunu tanıtma seminerleri; meslekî eğitim uygulaması yapılmayan meslek dallarında meslekî belgelerin verilmesine ilişkin iş ve işlemler; işyerlerinin denetimine ilişkin işlemler; pratik eğitimin verileceği işyerleri ve bunların eğitime elverişliliği ile ilgili işlemler.

Çıraklık eğitimini, ilköğretimi bitirmiş ve çeşitli sebeplerle örgün eğitim kurumlarına devam etmeyip çıraklık sistemiyle bir meslek kazanmak isteyen gençler tercih edebilirler. Aday çırakların teorik ve pratik eğitimleri birbirini tamamlayacak şekilde plânlanır ve yürütülür. Çıraklık eğitiminin amacına uygun olarak her meslek dalının özel amaçları ve bu amaçları gerçekleştirecek derslerin çeşitleri, süreleri, konuları ve uygulamada göz önünde bulundurulacak esaslar, Bakanlıkça hazırlanan çerçeve öğretim programlarında belirtilir. Aday çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada sekiz saatten az olmamak üzere teorik eğitim görürler. Teorik eğitim, Pazar günleri dışında haftada bir gün ve çalışma saatleri içinde yapılır. Zorunlu durumlarda, iş yerinin olanak ve koşulları ile öğretmen ve usta öğretici durumu dikkate alınarak teorik eğitim yoğunlaştırılarak da uygulanabilir. Aday çıraklar, mesleğin özelliği dikkate alınarak hazırlanan eğitim programlarına göre yılda 11 ay süre ile pratik eğitim yaparlar. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 69. maddesi göz önünde bulundurularak iş yerindeki çalışma saatlerine uygun olarak usta öğretici gözetiminde çalışırlar.

Çıraklık eğitimi, uygulama kapsamındaki meslek dallarında 19 yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanların yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek meslekî eğitim ile lise ve daha üst düzeyde genel eğitimden sonra çıraklık eğitimine başlayanlar için düzenlenecek eğitim süresinin ne kadar kısaltılacağı, muaf tutulacağı dersler ve benzeri hususlarla ilgili esas ve usuller, Başkanlığın görüşü alınarak ilgili birimce belirlenir. Ayrıca meslekî ve teknik eğitim okul ve kurumlarında uygulanan örgün eğitim programlarının her hangi bir kademesinden ayrılanlar ile yaygın meslekî ve teknik eğitim programlarını tamamlayarak belge veya sertifika alanlardan, kendi alanlarında çıraklık eğitimine başlayanlar için çıraklık eğitim süresi, daha önce aldığı meslekî eğitim programının içeriği ile devam edeceği çıraklık eğitimi programının içeriği Bakanlıkça belirlenir. Çıraklık döneminde uygulanan haftalık ders dağıtımı mesleklere göre farklılık göstermektedir. Çıraklık eğitiminde genel bilgi dersleri bütün meslek dallarında ortak uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA:

http://mtegm.meb.gov.tr/www/tarihcemiz-ciraklik-mesleki-ve-teknik-egitimi-gelistirme-ve-yayginlastirma-dairesi-baskanligi/icerik/28 (Erişim: 14.06.2014). http://ankara.meb.gov.tr/detay.asp?blm=B11&detay=2760 (Erişim: 14.06.2014).

Baykal BİÇER

ÇİFTCİOĞLU, İSMAİL
(d. 1966)

Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi adlı Yüksek Lisans tezini hazırlayan İsmail Çiftcioğlu, Denizli'ye bağlı Tavas ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Denizli'de tamamladı. 1990 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. 1991-1997 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda tarih öğretmeni olarak görev yaptı. 1995'te Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2001 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Vakfiyelere ve Tahrir Defterlerine Göre Karamanlı Eğitim-Öğretim Müesseseleri konulu teziyle Dr. unvanını aldı. 1997'de Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı Uşak Eğitim Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak tayin oldu. Aynı fakültede 1999-2003 yılları arasında öğretim görevlisi statüsünde çalıştı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. 2011 yılında Genel Türk Tarihi alanında Doçent unvanını aldı. Hâlen Doçent olarak görevini yürütmektedir.

Emin KILIÇ

ÇÖMLEKÇİ

Çömlek, süzülmüş çamurdan yapılan toprak kaplardır. Bu mesleğin erbabına çömlekçi denir. Çömlek yapılan topraktaki demir oksit oranın fazla olmasından dolayı bunlar kırmızı renkte olur. İstanbul toprağının yağlı ve kolay biçimde şekil almasından çömlek yapımında öncelikle tercih edilir. Bu tür çömleklerin ateşe dayanıklı olması, özellikle yemek pişirmek için değişik kapların yapılmasına imkân verir. Çömlek imalatında kapların pişirilmesinden sonra parlaklık sağlayan sır, az kullanılır. Kapların iç kısmının geçirgenliğini azaltmak için şeffaf olarak sürülür, süsleme amacıyla yapılan eşyaların dış yüzeyine yeşil sır sürülür.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 69.

M. Murat ÖNTUĞ

ÇUHACILAR HAMAMI

Edirne'de Kaleiçi'nde bulunuyordu. Danişmendoğlu Yahşi Fakih tarafından XIV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Belgelerde Yahşi Fakih Hamamı olarak da geçer. Zamanla metruk hale gelen hamam, 1018 / 1609'da Ekmekçioğlu Kethüdası Kızılbaş Hasan Ağa'nın eline geçmiş; onun tarafından onarımı yapılmış ve uzun süre faal bir halde kalmıştır. 1930'lu yıllarda harap durumda idi.

KAYNAKÇA:

Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 96-97; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 55, 175-176.

Cemile TEKİN

DABBAKHANE MEDRESESİ
(bk. İBRAHİMİYE MEDRESESİ)

DABAKLAR MESCİDİ

Tokat'ta Dabakhane semti, Muslahattin mahallesinde yer almaktadır. Kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak, giriş cephesinde günümüz Türkçesiyle yazılmış sac levhada, yapının dabaklar (dericiler) tarafından yaptırıldığı 1276/1856 yılında ise tamir edildiği yazılıdır.

Mescit, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Harim içten düz ahşap tavan, dıştan ise kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Yapının doğu cephesi kuzeye yakın olan bölümünde içeri doğru çekilmiştir. Giriş, doğu cephenin kuzeye yakın olan kösesinde ve içeri doğru çekilen bölümde açılan, düz atkı taşlı ve demir doğramalı bir kapı ile sağlanmaktadır. Bu kapıdan dikdörtgen planlı bir abdesthaneye girilmektedir.

Abdesthaneden, dar bir koridorun sonundan açılan kapı ile harime geçilir. Dikdörtgen planlı harimin kuzeyinde ahşaptan yapılmış mahfil bulunmaktadır. Mescit duvarları sıva üstü boyalı olup, süsleme açısından oldukça sadedir. Mescidin doğu ve batı duvarında dikdörtgen formlu ikişer penceresi vardır. Kıble duvarı ortasında, çıkıntı yapan mihrap nişi yarım daire formludur. Güneybatı köşede ahşap minber bulunmaktadır.

Mescidin kuzeybatı köşesinde kesme taş malzemeden yapılmış bir minaresi vardır.

KAYNAKÇA:

Komisyon, T*arihi Yaşatan İl Tokat*, Tokat 2006, s.104; Nuri Seçgin, "Tokat", DİA, XLI, İstanbul 2012, s.225.

Ahmet YAVUZYILMAZ

DAS FUTUVVETNÂME DES PERSİSCHEN DİCHTERS HÂTİFÎ

İranlı Şair Hâtifî'nin Fütüvvetnâmesi adıyla Türkçeye tercüme edilen bu eser, Franz Taeschner tarafından Leipzig'de 1932 yılında Almanca tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Doğu İran bölgesi şairlerinden olan Hâtifî'nin (ö. 1521) Farsça olarak kaleme aldığı bu Fütüvvetnâme, 84 beyitlik manzum bir risaledir. Bu eserde fütüvvetin 72 şartı bildirilmiş, buna karşın fütüvvet erkânından hiç bahsedilmemiştir. Fütüvvetnâmenin 11. ve 41. beyitlerinde "Ahi", 69. beytinde "terbiyet" tabirleri geçmektedir. Terbiyet kavramı Taeschner'in eserlerinde talip ve Ahilikteki şagird karşılığında kullanılmıştır. Eser, XV. yüzyılda İran Fütüvvet ehlinin gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Zehra ODABAŞI

DÂVUD

Ahilikte zırhçıların piri olarak kabul edilir. MÖ 970 civarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Zebur isimli kitap verilen peygamberdir. Kur'an ve hadislerde soyu hakkında bilgi verilmez. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te soy kütüğü Hz. İbrahim'e kadar verilir (Luka, 3/31-35). Kur'an'da geçtiği üzere Tâlût'un ordusundaki Câlût isimli lideri öldürmesiyle ön plana çıkmıştır (Bakara, 2/251). Gösterdiği başarısından dolayı Tâlût, ona yönetimde büyük payeler vermiş ve kızıyla evlendirmiştir. Tâlût öldüğünde, yönetimin başına Hz. Davud geçmiş ve böylece krallık ile peygamberlik birleşmiştir.

Allah tarafından Hz. Dâvud'a demiri işleme, zırh ve silah yapma gibi meziyetler verildiği kutsal kitaplarda geçer. Nitekim Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilir: "Andolsun, Dâvud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin' dedik. Ona demiri yumuşattık. Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. (Ey Dâvud hanedanı!) İyi işler yapın. Kuşkusuz ben, yaptıklarınızı görmekteyim, diye (vahyettik)." (Sebe, 34/10-11). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu ayetin tefsirinde demirin keşfinin ve eritilmesinin Hz. Davud'dan daha eski tarihlere gidebileceğini, ancak onun bir mum gibi istenilen şekle konularak hassas bir sanata büründürülmesini Hz. Dâvud'un gerçekleştirdiğini belirtir. Öyle ise Hz. Davud insanlık tarihinde demircilik mesleğinin piri olmaktadır.

KAYNAKÇA:

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri,* (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), III, İstanbul 1988, s. 983-984; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, İstanbul 1992, 354, 355; Cemal Anadol, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,* Ankara 2001, s. 103-106; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi,* I, Ankara 2004, s. 182, 183; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi,* İstanbul 2004, s. 513; Muallim Cevdet,

İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn Battûta'ya Zeyl, (çev. Cezair Yarar), İstanbul 2008, s. 338; Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberler Tarihi,* İstanbul 2011, s. 463; Cağfer Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler,* Bursa 2013, s. 104; Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA*, IX, Ankara 1994, s. 21-22.

Ahmet TÜRKAN

DEBBAĞ AHİ HASAN MESCİDİ

Edirne şehri merkezinde Ahi Hasan mahallesinde, Debbağhane'de bulunuyordu. Vakfiyesinin tarihinin evahir-i Şevval 823 (28 Ekim-7 Kasım 1420) olması, mescidin 1420'den önce inşa edildiğini gösterir. Debbağ Ahi Hasan, yaptırdığı mescide, Tunca nehri kenarında üç dükkân, bir ev ile odalar vakfetmişti. Vâkıfın şartına göre vakıf olan gayrimenkullerin geliri, öncelikle mescidin bakım ve onarımına sarf edilecek, bundan sonra kalan paradan mütevelli ile imamın ücretleri verilecek ve Vâkıf soyundan gelenler vakfa mütevelli olacaklardı. Bu bağlamda 976'da (1568) evlattan Mehmed vakfın mütevelliliğini yürütüyordu. Mescide vakıf olarak dışarıdan da mal ve mülk tahsis edenler de olmaktaydı. Nitekim Edirne'de Ahi Hasan mahallesi sakinlerinden Ahmed kızı Benefşe adlı bir kadın, 874'te (1469) düzenlettiği vakfiye ile evlerini söz konusu mescide vakfetmişti. Keza Sinan oğlu Lütfi Çelebi de 921'de (1515) Ahi Hasan mahallesindeki evini aynı şekilde mescidin vakfına tahsis etmişti.

KAYNAKÇA:

M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 265-266, 344, 496.

Cemile TEKİN

DEBBAĞ HACI HÜSEYİN ZAVİYESİ

Edirne'de Hacı Bedreddin mahallesinde idi. Debbağ Hacı Hüseyin tarafından 872'den (1467) kısa süre önce inşa edildiği tahmin edilebilir. Çünkü zaviyenin vakfiyesi, evasıt-ı Rebiülahir 872 (8-18 Ekim 1467) tarihlidir. Debbağ Hacı Hüseyin Zaviyesi'nin Edirne şehir merkezinde muhtelif evler ve odalarla şehir civarında bağ yerleri vakıfları arasında bulunuyordu.

KAYNAKÇA:

M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 347.

Cemile TEKİN

DEBBAĞHANE

Debbağhane kurulurken ilk dikkat edilen, mutlaka suyu bol olan yerlerin tespit edilmesi ve debbağhanelerin oralarda kurulmasıdır. Göl, dere ve çay gibi yerlerin kenarları olabileceği gibi, kuyular eşilerek elde edilen suların bulunduğu yerlere de debbağhane tesis edilirdi. Bu şekilde suya sahip olunmadan kesinlikle debbağhane kurulmaz ve debagat işlemi yapılamazdı. Debbağhane dükkânları XIX. yüzyıl başlarında büyük atölye durumunda idi. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey bunları şöyle tarif eder: "Bu dükkânların her biri birer fabrika halinde, ikişer üçer katlı büyük binalardı. Her debbağhane bir ustanın idaresi altındaydı. Her birisinde bostan kuyusu büyüklüğünde kuyular, büyük kazanlar ve âletler bulunurdu. Her tabakhanenin 'hayvanla' taşınır birer değirmeni bulunur, burada palamut öğütülürdü". Kurulan bir debbağhanede ne tür debagat yapılacak ise o debagat türüne uygun tekne, kazan ve aletler temin edilirdi. Kösele aletleri ve kazanı ile sahtiyan kazanı ve aletleri birbirinden farklı idi. Bunun için debbağlar kendi aralarında debagat türüne göre birbirinden ayrılmışlardı. Biri diğerinin üretim tarzına müdahale edemezdi. Deri tabaklamada debbağın birtakım el aletlerine sahip olması gerekmektedir. Bunlar, olmadan hiçbir debagat yapılamazdı.

Bir debbağhanenin ihtiyaç duyduğu en önemli alet teknelerdir. Tekneler debbağhanenin kapasitesine göre farklı ebatlarda olabilirdi. Büyük debbağhanelerde tekne yetersiz olacağından buralara havuzlar inşa edilirdi veya bu durumdaki debağhanelerde ebatları çok büyük, geniş ve birden fazla tekneler bulundurulurdu. Birden fazla tekne veya havuza ihtiyaç duyan debbağhaneler, hem çok deriyi sepilemek hem de zamandan tasarruf edebilmek için birden fazla tekne bulundururlardı. Kireç eriğinin hazırlandığı tekne, havuz veya kuyularda kireç söndürülür ve kireç çözeltisi içerisinde deriler belirli bir süre tutulurdu. Bazı debbağhanelerin sadece kireçlik olarak beş kuyusu ve iki adet de büyük tekneleri olduğu

16 Ekim 1692 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Kireç ve palamut bulamacının deri ile karıştırılmasına yarayan ve derinin pişerek sertleşmesinin gerçekleştirildiği tekneler, alt kısmı oval olup, taban kısmına yakın bir yerde ise içindeki sıvının boşaltılmasına yarayan bir delik bulunurdu. Bu deliği tıkayan bir de tıpası olurdu. Teknenin alt kısmının oval olması, teknenin içindeki sıvıya üst üste konan derilerin üstten bir tazyik uygulandığında kayarak sıvının derinin her tarafına yeterli miktarda nüfuz etmesini sağlamak içindir. Debbağhanelerde ayrıca sehpalar bulunurdu. Deri, teknelerden çıkarıldıktan ve bol suda yıkandıktan sonra bu sehpalara yatırılarak sularının sızması temin edilirdi. Bu sehpaların üst kısmı oval olup, alttan dikeçlerle meyilli durması sağlanarak akıntı ve sızma temin edilirdi.

Debbağhanelerde kullanılan el aletlerine gelince bunlar çeşitli işlerde kullanılan aletlerdir. Bunlar olmadan sepileme işlemi yapılamaz. Her debbağ bu aletlerle sahip olurdu. Bu el aletleri gayet basit bir şekilde idi. Bir debbağhanede ilk elde edilmesi gereken alet yün kırkım makasıdır. Debbağlar selhhaneden gelen koyun ve keçilerin yünlerini bu aletle kırkarak deriden ayırırlardı. Debbağların debagatta kullandıkları bir diğer el aleti de kanca veya maşa denilen âlet olup, bununla kuyu veya teknelerde kirece yatırılan deriler çıkartılırdı. Debbağ esnafı derinin leş tabir edilen kısımlarını temizleyebilmek için kavelata denilen bir nevi bıçak kullanırlardı. Kavelata el kavelatası ve omuz kavelatası diye iki kısma ayrılmakta idi. El kavelatası elin girebileceği ağaç bir kulp ve onun etrafını yarım çevreleyen yarım ay şeklindeki demir kısımdan oluşmaktadır.

Debbağların kullandıkları bir diğer el aleti ise istekal veya askı olup, derinin pişmesinden kaynaklanan büzüşme ve buruşmalarını açmakta kullanılmaktadır. Tahta kulpa yerleştirilen yüzeyi, düz mermerden oluşan istekali, mermer sehpa üzerine yatırılan deriye sıkıca sürmek suretiyle derideki buruşmalar giderilirdi. Debbağların kullandıkları bir diğer el aleti olan koltuk iskefesi ise derileri yumuşatmak ve damarlarını kırmak için kullanılırdı. Debbağların koltuk altına sıkıştırdığı ahşap bir omuzluk ile ucu enli demir parçasından oluşmaktadır. Debbağ, iskefeyi koltuk altına aldıktan sonra diğer eline de deriyi alır ve iskefeyi deriye sürerek yumuşatma işlemini yapardı.

Debbağların deriye desen vermekte kullandıkları mantar aleti ise kolun gireceği kayış ve elin tutacağı tahta kulpla bunların altında ise asıl desenleme işlemini yapacak olan mantar kısmından oluşmaktaydı. Mantar kısmı oval olup, desenleme işlemi derinin ters yüzünden ikiye katlanarak düz bir satıh üzerinde yapılırdı.

Debbağ esnafının kullandıkları aletlerin bir diğeri ise ağaç tokmak idi. Bu sepilenmekte olan derilerin elyaf kısımlarının gevşetilerek çeşitli kimyasal eriyiklerin elyaf kısmına daha rahat nüfuz etmesini temin etmek maksadı ile kullanılırdı. Elyaf kısmının gevşetilebilmesi için deri ağaç tokmak ile dövülürdü.

KAYNAKÇA:

BOA, *MD*, nr 180, s. 81. h. 330; *MD*, nr.110, s. 559, h. 2593; *MD*, nr.180, s. 81. h. 330; *MD*, nr.102, s. 2, h. 3; *MD*, nr. 103, s. 27; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, "13. Asr-i Hicride İstanbul Hayatı", *Peyam-Sabah*, Teşrin-i evvel 1337-1338, s. 2; Ahmet Banoğlu , *Bir Zamanlar İstanbul*; Zeki Tekin, "Osmanlı Debbağhanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri", İlim ve Sanat Dergisi, sy. 37 (1993), 51-56.

Zeki TEKİN

DEBBAĞHANE CAMİİ
(GÜMÜLCİNE)

Gümülcine'de Osmanlı devrinde inşa edilen, tek şerefeli bir minaresi bulunan bu cami, küçük sade bir mahalle mescidi görünümündedir. Bânisi ve mimarı bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul 2000, s. 235; Nusret Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, Ankara 2000, s.112, 177.

Mustafa ÇETİNASLAN

DEBBAĞHANE CAMİİ
(İSKEÇE)

İskeçe'de olduğu bilinen küçük mütevazi bu cam, ibadete kapatıldığı ve kaderine terk edildiği için zaman içinde tahrip olmuş ve kullanılmaz duruma gelmiştir. İlgisiz ve kayıtsız kalınmasından dolayı harabe bir hale gelen ve yıkılan caminin arsası yanındaki bahçeye dahil edilmiştir.

KAYNAKÇA:

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul, 2000, s. 243.

Mustafa ÇETİNASLAN

DEBBAĞHANE TEKKESİ
(bk. AHİ EVRAN ZAVİYESİ)

DEBBAĞLAR AHİSİ ZAVİYESİ

Batı Trakya'nın Gümülcine şehrinde, Osmanlı fethinden hemen sonra Evrenos Bey tarafından tesis edildi. Kale dışında gelişen Türk yerleşmesinin çekirdeğini oluşturdu. Çevresinde teşekkül eden çarşı ve yerleşim alanı, şehrin fizikî yapısına dahil edilen yeni çekim merkezleri istikametinde genişledi.

Gazi Evrenos Bey tarafından Gümülcine'nin fethinden kısa zaman sonra tesis edilmiş olması icap eden zaviye ile ilgili en eski kayıtlar 1456 tarihli tahrir defterine dayanmaktadır. Buna göre zaviye, Evrenos Bey İmareti etrafında gelişen çarşıda faaliyet gösteren esnaf ve zanaatkâr gruplarının önemli bir kesimini oluşturan debbağ esnafının örgütlenmesiyle teşekkül etmiş tipik bir Ahi zaviyesidir. Defterde Debbağlar Ahisi Zaviyesi adıyla kaydedilmiş olup buraya bir dükkân ve bir dönüm bağ vakfedilmiştir. 1530 tarihli deftere göre, zamanla Ahiliğin kurucusu, debbağ esnafının piri olarak kabul edilen ve bir müddet Konya, Denizli ve Kayseri'de ikamet ettikten sonra Kırşehir'de karar kılmış olan zata izafeten "Ahi Evran Zaviyesi" de denmiştir. Vakıf gelirleri bakımından daha sonra önemli bir gelişme kaydetmiştir. Buna göre, iki dükkân, bir değirmen ve sekiz kıta ev zemininin mukataası bu zaviyeye tahsis edilmiştir. Ahi Evran Zaviyesi vakfına 1530'da Debbağ Bayezid tasarruf ediyordu.

Zaviye ve mescidin oluşturduğu merkez etrafında teşekkül eden ve ağırlıkla debbağ esnafının yerleşimi ile gelişen mahalle de Gümülcine'nin günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olan yerleşim kesimlerinden biri olarak dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA:

Muhiddin Kocabıyık, "Gümülcine Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *Rumeli'de Bırakılanlar*, (yay. Abdürrahim Dede), İstanbul 1975, s. 41; Turan Gökçe, "Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2 (2005), s. 79-112.

Turan GÖKÇE

DEBBAĞLIKTAN DERİCİLİĞE: İSTANBUL MERKEZLİ DERİ SEKTÖRÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Osmanlı dönemi iktisat tarihi uzmanlarından Ahmet Kala tarafından hazırlanan ve bilim dünyasına sunulan eser (İstanbul 2012), dört bölümden meydana gelmektedir.

Eserin birinci bölümünü, debbağların piri Ahi Evran'ın Ahi Kümelenme Modeli ve sanayi birliklerine dayalı sanayi devrimini başlatması teşkil eder. Burada Ahi Kümelenme Modeli ve sanayi devrimi ilişkisi ele alınır ve Ahi Evran'ın ortaya koyduğu kümelenme modeli ile mesleklerin gruplandırılması ve meslek birlikleri halinde sanayi sitelerinde örgütlenmeyle başlayan sanayi devrimine yer verilir. Bu bağlamda Ahi tasavvuf felsefesi ve Kümelenme Modeli teorisi ve bu teorinin uygulanması açıklanır. Müteakiben söz konusu kümelenme modeli ve Ahi tasavvuf felsefesinin doğuşu, Fütüvvet teşkilatı, Ahi teşkilatı, Ahi Evran, Ahi teşkilatının tasavvuf felsefesi ve Ahilik okulu, Ahi tasavvuf felsefesi ile iktisadî faaliyetin birlikteliği ve Ahilerin kadınlar kolu teşkilatı olan Ahi Bacılarına yer verilir. Ayrıca Ahi teşkilatı ve felsefesini yaymak üzere kurulan Ahi unvanlı vakıflar ve Ahi Evran vakfı üzerinde de durulur. Bunu takiben ise İslam tasavvufu kaynaklı Fütüvvetnâmeler, Ahi Fütüvvetnamaleri ve bunların tekke, zaviye, mektep ve medreselerde öğretilmesi bir sistem dahilinde işlenir .

İstanbul'da dericilikle ilgili esnaf sanayi birliklerinin kümelenme modeli, eserin ikinci bölümünde ele alınır. Kaynak olarak daha çok Fütüvvetnâmelerin ve şecerenamelerin kullanıldığı bu bölümde Ahi Evran, debbağlık, debbağların piri, "Ahi" tabiri, Ahi Evran vakfı, şecerenamneler, debbağların piri ve erkânı, Ahi Evran'ın tüm meslekleri içine alan Otuziki esnafa önder ve şeyh olması, Ahi Evran'ın "Evran" unvanını alması, Hz. Muhammed'in Ahi Evran'a debbağlığı ihsan etmesi ve debbağların piri unvanını alması, Ahi Evran'ın İslam âleminde debbağhaneler kurdurması ve zaviyeler bina etmesi, debbağhaneler-

de fütüvvet öğretilmesi ve kuşak kuşatılması, Ahi Kümelenme Modeli'ne uygun olarak İstanbul'da Ahi teşkilatını temsil eden yöneticilerin atanması, Kırşehir'deki Ahi Evran vakfının görevleri ve vakfiyede yer alan mükellefiyetler ve vakfiye ile ilgili belgeler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişiminde Ahi teşkilatının rolü, Ahi Evran vakfı temsilcilerinin görev ve yetkileri, Ahi Evran vakfı ve şeyhi ile ilgili ferman ve beratlar, İstanbul'da Ahi unvanlı vakıflar ve debbağ birliklerinin yöneticileri ile ilgili belgeler yer alır.

Meslek birliklerinin oluşması ve vakıf sistemi bağlamında İstanbul debbağ meslek birlikleri ve ilgili vakıflar, eserin üçüncü bölümünü teşkil eder. Bu kısımda önce meslek birliklerinin oluşması hakkında bilgi verilirken esnafın özerkliği ve birlik oluşturmasının gerekliliği üzerinde durulur. Sonra birliğin unsurları çerçevesinde birliğin faaliyet alanı içinde kadılığın sınırı, belirli bir iş kolunda faaliyet gösterebilme ve üretimin belirli bir mahalde yapılması, niteliği ve tekniği hususuna değinilir. Müteakiben İstanbul'da debbağlık denilen deri sanayiinin kuruluşu ele alınır ve bu bağlamda Ahi Evran'ın ilk kez Kayseri'de debbağ meslek birliğini kurarak başlattığı sanayi devrimini, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul fethedildiğinde âdeta İstanbul için başlattığı belirtilir. Bu arada Fatih'in sakabaşısı Derya Ali Baba tarafından Kazlıçeşme Fatih Camii yakınında kurulan Derya Ali Baba Zaviyesi'nin, Yedikule'de ilk debbağ meslek birliği olduğu belirtilir. Burada Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne göre İstanbul'daki debbağ atölyesi sayısının 700, çalışanların sayısının ise 3.000 kişi olduğu zikredilir. Ayrıca debbağ atölyelerinin açılıp işletilmesi, bu atölyelerde çalışanlar, atölyelerle ve meslek birlikleriyle ilgili vakıflar ve vakfiyeler yer alır.

Eserin dördüncü bölümünü meslek imtiyazları-tekelleri bağlamında İstanbul debbağ meslek birliklerinin mülkiyet hakları meydana getirir. Burada beş ayrı bölgede kurulmuş olan debbağ meslek birliklerinden her birinin kendine ait bölgede deri işleme hakkına sahip olduğu üzerinde durulur. Bu arada mal ve hizmet, üretmek, satın almak ve satmak tekellerine dayalı esnaf teşkilatı sisteminin ortaya çıkışı; bu konudaki nizamların oluşturulması, esnaf ruhsat sistemi ve gediklerin doğuşu ve tanımı, ustalık hakkını verme yetkisinin esnaf birliğine tanınması, yed-i vahid sistemi gibi konular üzerinde yoğunlaşılır.

Osmanlı deri sanayinin kuruluşunu ve gelişimini ele alan bu eser, özellikle orijinal belgelere dayanması bakımından önem taşır. Bu bağlamda eser, deri sanayinin sadece Osmanlı dönemini değil, konu bütünlüğü bakımından Osmanlı öncesini de ele alır ve böylece dericiliğin Osmanlılardaki hem geçmişi hem de gelişimi arasında bir köprü kurar. Bunun yanında meslek gruplarının sanayi-ticaret birlikleri halinde sanayi ve ticaret sitelerinde örgütlenmesini yansıtan Ahi Kümelenme Modeli ve bunun günümüzde uygulanması ile ilgili görüşler oldukça dikkat çekicidir.

İlhan ŞAHİN

DEĞİRMENCİ

Değirmen, tarımsal faaliyetlerin bir yan kolu olarak değerlendirilen küçük işletmedir. Değirmenlerin büyük bir çoğunluğu un öğütmek için kullanılır. Ancak attar dükkânlarında da değirmen vardır. Attarlar değirmeni bazı bitkileri öğütmek için kullanırlar. Genellikle şehir merkezine yakın yerlerde kurulan değirmenler, bulunduğu yerin coğrafî durumuna göre su ve yel değirmenleri şeklinde tesis edilmekteydiler. Yapıldıkları dönemin fabrikası durumunda olan değirmenler içinde yer alan döner taşa göre vergi miktarları belirleniyordu. Osmanlı'nın günlük hayatında gıda maddesi olarak ekmek en başta geldiği için, değirmenler ve fırınlar şehir ve kasaba hayatında önemli bir yere sahiptiler.

KAYNAKÇA:

M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 251-252; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 118; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 81.

M. Murat ÖNTUĞ

DEMİR, GALİP
(d. 1938-ö.2007)

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik, *Ahilik ve Yükselen Değerler*, *Ombudsman Aranıyor*, *Ahilik ve Demokrasi* adlı kitapların yazarıdır. Kırşehir'e bağlı Kaman kazasında 1938 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da ta-

mamladı. Orta öğrenim yıllarında hem eğitimini aksatmadan sürdürdü hem de matbaada çırak olarak çalıştı. Orta öğrenimini takiben Ankara İktisadi ve Siyasi İlimler Akademisi'nin Sanayi Bölümü'ne girdi. Buradan mezun olduktan sonra bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde Georgetown Üniversitesi'nde İngilizce öğrenimi gördü. Bilahare Joe E. Pierce ile Türkiye'de Antropoloji araştırmalarına katılarak *Life in a Turkish Village* (New York 1964) adlı kitabın yayınlanmasına katkıda bulundu.

Özel sektörde bir süre yöneticilik yapan Demir, bilahare Sade Ofset Matbaacılık Şirketini kurdu. 1984 yılında ise Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı'nın ilk kurucuları arasında yer aldı. Bu vakfın gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1987'de vakfın Genel Başkanlığı'na getirildi. Bu tarihten itibaren zamanının hemen hemen tamamını vakıf çalışmalarına ve Ahilik konusundaki araştırmalara vermeye başladı. Bu arada mesleğe olan vefasını Matbaa Çıraklık Merkezi'nin kuruluşunda öncülük ederek gösterdi. 1994 yılında vakfın amaçları arasında yer alan Ahi Evran Teknik Üniversitesi ve Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarında bulundu. 1995 yılında Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu'nun daveti üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nde Ahilikle ilgili konferanslar verdi. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türketici Koruma Kanunu ile ilgili hazırlık çalışmalarına katıldı ve ilgili komisyonlara raporlar sundu. Uzun yıllar Mas-Sit Matbaacılar Sitesi Başkanlığı görevini yürüten ve Etiket Sanayicileri Derneği kurucularından olan Galip Demir, 11 Eylül 2007 tarihinde vefat etti ve İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri: O*smanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, İstanbul 2000; *Ahilik ve Yükselen Değerler*, İstanbul 2002; *Ombudsman Aranıyor*, İstanbul 2003; *Ahilik ve Demokrasi*, İstanbul 2003.

İlhan ŞAHİN

DEMİRCİZÂDE ZAVİYESİ

Demircizâde ya da Demircioğlu adıyla anılan zaviye, Gaziantep şehir merkezinde İbn Eyüb mahallesinde idi. Zaviyeye adını veren Demircizâde'nin asıl künyesi, Ahmed bin Hacı Kasım bin Hacı Mehmed bin Ahi Mümin'dir. Kayıtlarda zaviyenin mutasarrıfı ile ilgili olarak "eş-şehîr bi-ibn Demirci alâ zaviyeti" ibaresinin yer alması, zaviye ve vakfının Demircizâde ismiyle meşhur olduğunu gösterir. Zaviyenin, XVI. yüzyılın ilk yarısındaki mutasarrıfı Hacı Kasımoğlu Ahmed'dir. Kendisi, üçüncü kuşaktan zaviyenin isim babası Ahi Mümin'in torunudur. Buna göre zaviyenin ilk mutasarrıfı Ahi Mümin ile Ahmed arasında tahmini olarak 100-150 yıllık bir zaman dilimi söz konusudur. Bu da zaviyenin Memlüklü döneminde kurulduğuna işaret eder. Bu çerçevede Hacı Kasımoğlu Ahmed'in dedesi Mümin'in Ahi unvanı taşımasından dolayı Demircizâde ismiyle bilinen bu zaviye, Ahi zaviyesi olarak değerlendirilir. Ayrıca zaviyenin ismine yansıdığı kadarıyla Ahi Mümin'nin veya onun babasının ya da soyundan gelen kimselerin demircilikle iştigal ettiği ve belki de bu mesleğin şehirdeki piri veya üstadı olduğu ihtimal dahilindedir.

Ayntab sancağındaki zaviyelere tahsis edilen vakıf gelirlerin bir kısmı, Osmanlı öncesi dönemindeki Mısır Memlüklüleri dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı idaresinde, daha önceden bağışlanmış olan vakıflar, yine aynı amaç için kullanılmaya devam etmiştir. Demircizâde Zaviyesi'nin Memlüklü döneminden başlamak üzere çoğunluğu köylerin ve mezraların vergi gelirlerinden oluşan çeşitli vakıfları bulunmakta idi. Nitekim 964 (1557) ve 992 (1584-85) tarihlerinde zaviyenin gelir kalemlerini, bazı mezra ve köylerin tam veya yarım vergi hasılları ile yılda 2880 akçe geliri olan ve her gün buçuk batman (yaklaşık 3,5-4 kg) nîl (çivit/mavi boya) kullanılan Ayntab'ın merkezindeki boyahane dükkânı teşkil etmekteydi. Bu gelir kaynakları dışında, başka gelir kaynaklarına da sahip bulunan zaviyenin 950 (1543) yılındaki vakıf geliri 18.187; 1557 ve 1584-85 yıllarında 14.496 akçe idi. Bu bağlamda XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ayntab sancağındaki en zengin zaviye vakfının Demircizâde olduğunu anlaşılıyor.

Demircizâde Zaviyesi'nin giderleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda yıllık olarak 13.392 akçe olarak verilmiştir. Zaviyenin tevliyet, kitâbet, ahçı, meşihat ve ferraş hizmetleri için yılda 1.080 akçe verilmekteydi. Zaviyede verilen bir başka hizmet, her pazartesi ve perşembe günleri fukaradan gelip geçenler için buğday çorbası pişirilmesi ve artanın da fakir-

lere ikram edilmesidir. Buğday çorbası için vakıf gelirinden yıllık 2592 akçe ve her gün gelip geçen yolculara ve misafirlere yedirilecek yemek için yılda 5.040 akçe tahsis edilmişti. Eğer zaviyenin bu harcamalarından artan para olursa, zaviyenin yağına ve hasrına sarf olunması şartı koşulmuştu.

Demircizâde Zaviyesi ve vakfının görevlilerine gelince, 1713'de günde iki akçe vazife ücreti ile Debbağlar şeyhi Ömer'e yeniden bu görev tevcih edilmişti. Ayrıca günde altı akçe vazife ücreti ile vakfın kâtibi ve câbîsi (vakıf gelirleri toplayan görevli) Ahmed idi. 1734'de vakfın evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan Ahmed'in ölümü üzerine yerine evladı Ebubekir gelmişti. 1781'de günde üç akçe vazife ücreti ile şeyh olan Mehmed, kendi rızâsıyla oğlu Seyyid Osman'a bu görevi devretmişti. 9 Rebiülahir 1238 (24 Aralık 1822)-8 Rebiülevvel 1252 (23 Haziran 1836) tarihleri arasında zaviye mütevelliliğini ortaklaşa tasarruf eden İshak ve Seyyid Mehmed Efendilerin vefatı sonrasında tevliyet hizmeti önce hazine adına zabt edilmiş; daha sonra bu görev 11 Cemaziyelahir 1328 (20 Haziran 1910) tarihinde eski teamüle uygun olarak evlâd-ı vâkıfın yaşça en büyüğü olan Mehmed Ali Cenânî Bey'e tevcih edilmişti. Böylece zaviyenin mütevelliliği, şehrin meşhur simalarından ve evlâd-ı vâkıftan bir şahsa geçmişti. Bu görev, 7 Kânûn-ı sânî 1338 (7 Ocak 1922) tarihinde de aynı şahsın üzerindeydi. Zaviye vakfı ile ilgili bu son iki kayıt, Demircizâdelerin Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar tevliyet görevini yürüttüklerini ve şehirde önemli bir sosyal ve dinî hizmeti yerine getirdiklerini göstermektedir.

KAYNAKÇA:

TKGMA, *992/1585-86 Tarihli 556 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Haleb*; VGMA, nr. 167, s. 352/3003; *nr. 1085,* vr. 47, 10a-11a; *nr*. 1123, vr. 60, 2a; *nr. 1124* ,vr. 71, 15a; *nr. 1129,* vr. 93, 11b-12b.; Nusret Çam, *Gaziantep'te Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep 27*, Ankara 2006,s.101; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntâb Livâsı*, C. 1, İstanbul 1988,s. 30-80; Ahmet Şanlı, *Hurûfat Defterlerine Göre Ayıntâb Kazası'ndaki Vakıfların İşleyişi Ve Yönetimi*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2001, s. 20-100; Metin Akis, 16. Yüzyılda Ayıntab Sancağında Zaviyeler ve Mali Kaynakları, *Bilig,* Yaz/2008, sy. 46, s. 87-104.

Hüseyin ÇINAR

DEMİREL, ÖMER

(d. 1960)

II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri; Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı adlı kitapların yazarıdır. Ankara'da doğdu. İlk eğitimini Etlik İlkokulu, ortaokulu Etlik Ortaokulu'nda gördü. Yüksek Öğrenimini Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yaptı (1983). Müteakiben Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde akademik hayata başladı (1984). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını (1987) ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850) konulu doktorasını verdi (1991). Halen Cumhuriyet Üniversitesi'nde profesör olarak görevine devam etmektedir.

Eserleri: *II.Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989; *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı*, Sivas 1998; *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000; *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler*, Sivas 2006; *Sivas Vilayet Meclis Kararları*, Sivas 2010.

Saim SAVAŞ

DEMOKRAT AHİ

Demokrat Ahi gazetesi, 1955 yılında Muğla-Yatağan'da yayın hayatına başladı. Kendisini, "Günlük Siyasi Demokrat Gazete" olarak tanımlar. Küçük boy ve iki sayfa olarak çıkarılan gazetenin Ankara Millî Kütüphane'de bulunan 87, 88 ve 89. sayıları dışında koleksiyonuna ulaşılamamıştır. Tek yaprak çıkarılan gazetenin mevcut örnekleri, kimlik bilgileri, sayfa tasarımı, yayın politikası gibi konularda bilgi vermektedir.

Demokrat Ahi gazetesinin, adındaki ilk kelime, Demokrat Parti'nin kurulduğu tarihten itibaren Türkiye'de yüzlerce yayın organının isminde yer almıştır. "Ahi" kelimesi, gazetenin çıkarıldığı Yatağan'dan kaynaklanmaktadır. Muğla'ya bağlı Yatağan'ın daha önceki adı Ahiköy'dü. Bu bakımdan Yatağan, Ahiliğin geliştiği, Ahi Sinan'ın bulunduğu, meşhur Ahi esnaf ve sanatkârlarının yaşadığı bir beldedir.

Demokrat Ahi'nin nüshalarında görülen en önemli özellik, dış haber ve ajans haberi ağırlıklı yayın yapmasıdır. Bu durum henüz yerel basının yeterince gelişmediğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA:
Demokrat Ahi, 22 Eylül 1955, S. 87 - 24 Eylül 1955, S. 89, Yatağan.

Caner ARABACI

DENİZLİ AHİLERİ AHİ SİNAN AHİ TUMAN

Çocuklara Ahiliği ve Denizli'nin ileri gelen Ahilerinden Ahi Sinan ve Ahi Tuman'ı tanıtmak amacıyla Bahattin Atak tarafından yazılan ve resimlenen kitap 56 sayfadır.

Kitabın konusu, ilköğretim beşinci sınıfa giden Ömer ismindeki çalışkan ve aynı zamanda meraklı bir öğrencinin, öğretmeninden Ahilikle ilgili bir ödev almasıyla başlar. Ömer, ödevini araştırırken mali müşavir olan babası Tahsin Bey'den yardım ister. Birlikte Denizli'nin önemli parklarından İncilipınar Parkı'na giderler. Orada, büstleri bulunan tarihî şahsiyetler hakkında bilgi edinirler. Tahsin Bey, Ahilikle ilgili sorular soran oğluna bu teşkilatın kuruluşu, Ahi Evran, fütüvvet ve Ahiliğin prensiplerinden bahseder. Bu arada Ahi Sultan (Ahi Evran) Denizli'yi teşrif eder. Şehrin ileri gelenleri onu hürmetle karşılarlar. Ahi Sultan esnafla birlikte çarşıyı dolaşır. Şehre kısa zamanda hareketlilik gelir ve esnaf arasında birlik ve beraberlik anlayışı gelişir. İnançoğulları hükümdarı İnanç Bey, Ahi Sultanı dergâhında ziyaret eder ve ona saygı gösterir. Ahi Sultan şehirde bir süre kaldıktan sonra buradan ayrılır. Onun övgülerine mazhar olan Ahi Sinan ve Tuman ise mesleklerinin inceliklerini öğrenmiş birer usta olarak yetişirler. Şehirdeki debbağ esnafı Ahi Sinan'ı, demirci esnafı da Ahi Tuman'ı başkan olarak seçerler. Bu iki dost hayatları boyunca doğruluktan ayrılmadan mesleklerini icra ederler.

Baba-oğul, İncilipınar Parkı'ndan Bayramyeri Meydanı'na gelirler ve burada bir kalabalıkla karşılaşırlar. Halk, Ahilik Haftası kutlamaları nedeniyle toplanmıştır. Meydanda çeşitli etkinlikler yapılır ve geleneksel Ahi Sinan Sofrası kurularak davetlilere yemekler ikram edilir. Ömer'le babası buradan ayrılarak eve dönerler. O gün anlatılanlar, gördükleri ve yaşadıkları küçük Ömer'in hoşuna gider. Böylece ödevi için gerekli bilgiyi fazlasıyla toplamış olur.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

DENİZLİ'DE AHİLİK

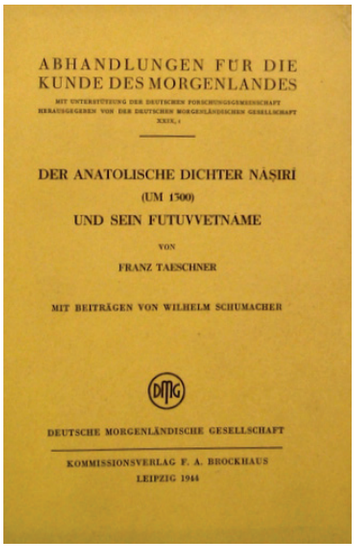
Hasan Kallimci tarafından kaleme alınan eser, Denizli Ahileriyle ilgili olarak yapılmış ilk müstakil çalışmadır. 20011 yılında yayımlanmış olup, girişi müteakip 10 ana başlıktan meydana gelmektedir.

Eserde, Şerif Kutludağ tarafından hazırlanan Ahilikle ilgili genel bir yazıdan sonra "Pabucu dama atılmak deyimi"; Ahi Sinan ve Ahi Tuman'ın tarihî şahsiyetleri, türbe ve mezarları; Denizli'deki Ahi şeyhleri ile Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kurulan Ahi zaviyeleri; Ahi Evran'ın tarihî şahsiyeti; Denizli'de Ahilik kültürünün yaşatılması; "Ahi Sinan Sofrası" ve "Ahi Sinan Helvası"; Ahilik Kültürü Haftası resmî kutlamaları çerçevesinde Bayramyeri Meydanı'nda gerçekleştirilen çeşitli etkinlikler; Ahiliğe dair Şemsi Yastıman, Hasan Kallimci, Şerif Kutludağ, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu ve Samsunlu Âşık Kemal Bülbül tarafından yazılan şiirler ve Ahilikte peştamal törenini anlatan Tornacı Hüseyin adlı üç perdelik oyunla ilgili bilgiler verilmektedir.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

DER ANATOLISCHE DICHTER NÂSIRÎ (UM 1300) UND SEIN FUTUVVETNÂME

Türkçe'ye Anadolulu Şair Nasırî ve Fütüvvetnâmesi olarak tercüme edilebilen eser, Franz Taeschner tarafından Almanca tıpkıbasım olarak Leipzig 1944 yılında yayımlanmıştır. Taeschner, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış ve Farsça eserler kaleme almış olan Nâsırî'nin, 1290 yılında yazdığı Farsça manzum Fütüvvetnâme'nin tahlilini yaparak metne orijinal şeklini vermiştir. Yazar bu çalışmasında aynı şairin *Kitâbü'l-İşrâk* adlı eserinden de alıntılar yapmıştır. Buradan Nâsırî'nin Tokatlı olduğunu ve Sivas ile Aksaray'da bulunduğunu tespit etmiştir. Fütüvvetnâme, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu Ahileri hakkında bilgi veren önemli kaynaklardandır. Mukaddimeden sonra Fütüvvetin tarifi yapılmış, Fütüvvetin esaslarından, Fütüvvet payesi verilmeyecek kişilerden, Fü-

Der Anatolische Dichter Nâsırî (Um 1300)
Und Sein Futuvvetnâme adlı eserin kapağı

tüvveti bozan işlerden, Fütüvvetin kısımlarından ve erkânından da bahsedilmiştir. Nâsırî bu eserini Emir Ahi Muhammed adına yazdığını bildirmiştir. Taeschner'e göre, Nâsırî'nin beyitler halinde kaleme aldığı bu Fütüvvetnâme, Mevlâna Celâleddin Rumî'nin Mesnevi-i Manevî ve Sultan Veled'in Rebâbnâme adlı eseriyle aynı tarzda yazılmış olduğundan, Nâsırî'nin Mevleviliğin etkisinde kaldığını göstermektedir.

Zehra ODABAŞI

DERSAADET'TE TİCARET

Bayram Nazır tarafından kaleme alınan ve basılan eser (İstanbul 2011), giriş ile dört bölüm ve 352 sayfadan oluşur.

Girişte Fütüvvet teşkilatı, Ahilik ve Osmanlı'da izleri, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi, gedik ve esnaf temsilcileri tanıtılır. Birinci bölüm, esnaf alaylarına ayrılır. Burada 1582'den itibaren sefer, düğün ve şenlikler vesilesi ile düzenlenen esnaf alayları, esnafın alayda geçişleri, yaptığı işler ve hünerlerini sergilemeleri, verdikleri hediyeler hakkında bilgi verilir. Ayrıca esnaf alayları geleneğinin, Cumhuriyet devrinde sürdüğüne, Onuncu Yıl törenlerinde kapsamlı esnaf alayı düzenlendiğine de eserde işaret edilir. İkinci bölüm, İstanbul'un ticaret tarihine ışık tutar. Burada suç, ceza ve himaye konuları ele alınır ve İstanbul'da dükkân açmak için uyulması zorunlu kurallar belirtilir. Bu bağlamda yeterli meslek eğitimine sahip olsa dahi kendisi için kefil bulamayan ve ihtiyaç dışı dükkân açarak piyasa fiyatlarıyla oynayan, hileli mal üreten ve satan esnafa verilen cezalar, uygulamalarıyla ele alınır. Üçüncü bölümde İstanbul esnafı hakkında yabancı seyyah ve Türk yazarların intibaları ve dördüncü bölümde Dersaadet'teki esnaf zümresi, kaybolan meslekler ve bunlarla ilgili gravür ve fotoğraflar konu edilir.

Caner ARABACI

DESTARCILIK

Kavuk, külâh, takke ve fes gibi bir başlıkla üzerine sarılmış ince uzun tülbent, ağabani veya şaldan meydana gelir. Arapça'da daha çok imâme, Farsça'da destâr denir. Başı aşırı sıcaklıktan koruma ve vücut ısısını muhafaza etme özelliği sebebiyle gündüzleri sıcak, geceleri soğuk olan karasal iklimin hüküm sürdüğü çöl ülkelerinde yaygındır.

Osmanlılarda sarığın yanı sıra destar adı da yaygın biçimde kullanılmıştır. Osmanlı döneminde kişinin toplumdaki konumu ve makamına hatta vazifede, sokakta, evde giyileceği mekâna göre destar sarma biçimleri ayrılmaktaydı. Mevleviler "sikke" denilen külah giyerken sarığa "destar-ı şerif", padişah sarıklarına da "destar-ı hümayun" denilirdi. Sarığa destar sarmak maharet isteyen ve uzun zaman alan bir iş olduğundan sarayda Enderun ağaları içerisinde sarıkçı ağaların olduğu da bilinmektedir. Sarıkçılık yapanlara "destârî", sarık takanlara "destârbendân" denilirdi. Sarıkların dağdağan, silme, burma, örfî, yûsufî, selîmî, düzkaş gibi çeşitleri vardı.

Osmanlı sarayında muteber mansıblardan biri de sarıkçıbaşılıktı. Emri altında bulunan on beş kadar yamağı ile birlikte önceleri Revan Odası, sonraları Sarık Odası denilen yerde hizmet veren sarıkçıbaşının diğer bir adı tülbent ağası idi ve yamaklarına sarıkçı yamağının yanı sıra tülbent gulâmı da denirdi.

Sarıkçılık ve kavukçuluk II. Mahmud dönemine kadar önemini korumuştur. Lokman b. Hüseyin, Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'da birçok sarıkçı dükkânı açıldığından, buralarda çeşitli tiplerde sarık ve bunlar için tülbent satıldığından söz eder. Nakkaş Osman'ın 990 (1582) tarihli Surnâme-i Hü-

mayun'unda da bu esnafın geçit alayına katıldığı ve bazı sarık örnekleri sergilediği görülmektedir.

KAYNAKÇA:

Ahmet Aytaç, ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Türk El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul, 2014; Nebi Bozkurt, "Kavuk", *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s.71-72.

Ahmet AYTAÇ

DESTUR MERASİMİ
(bk. ŞED BAĞLAMA)

DEVLETHAN ZAVİYESİ

Eskişehir'de bulunan zaviyenin adına XVI. yüzyılın ilk çeyreğindeki Osmanlı arşiv kayıtlarında rastlanır. Bu dönemde zaviyenin şeyhi Ahi Zeyneddin idi. Vakıf olarak ise bir çiftlik yeri vardı.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD*, nr. 27, s. 34; *MAD*, nr. 3358, s. 14; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 38.

M. Murat ÖNTUĞ

DİĞİN CAMİİ

Konya Debbağhanesi'nde Cuma namazı kılmak için yapılmıştır. Halk arasında da Çaputçu olarak bilinen Diğin Camii, Karatay ilçesi, Aziziye caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yapının orijinal kitâbesi olmadığı için banisi ve mimarı hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak Kanuni dönemindeki vakıf kayıtlarında Diğin Camii olarak geçtiğine göre XVI. yüzyıl başlarında inşa edildiği söylenebilir. Ancak mevcut yapının inşa tarihi 1920'dir.

Avlu içerisinde yer alan caminin haremi, kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Dıştan dışa ölçüleri doğu-batı ekseninde 13,45x9,97 m'dir. Beden duvarları çamur harçla örülmüş, ahşap hatıllarla desteklenmiş moloz taştan yapılmıştır. Dış duvar kalınlığı 65 cm'dir. Duvarlar içten ve dıştan sıvanmış ve boyanmıştır.

Harem girişi, batı yönde dört adet kesme taşla yapılmış merdivenle sağlanır. Batı yönde iki, güneyde dört olmak üzere toplam altı pencere ile aydınlatılır. Mihrap üzerinde küçük bir pencere

Diğin Camii

bulunur. Pencere doğramaları dikdörtgen formlu olup, dıştan demir kafesle muhafaza edilmiştir. Doğu ve kuzey cephelerinde birer adet olmak üzere toplam iki adet tepe penceresi vardır.

Caminin batı cephesinde giriş kapısı üzerinde tamamen ahşaptan bina edilmiş minarenin gövdesi daire formundadır. 26 adet ahşap basamakla caminin şerefesine güney yöndeki ahşap kemerli kapıdan çıkılır. Şerefenin çevresi on kenarlıdır. Minarenin külahı armûdî biçimdedir ve üzerinde bir âlem yer alır.

Harim girişi üzerinde özgün ahşap saçak bulunur. Saçağın altında daha önce muhdes rüzgârlık mevcut iken yakın zamanda yapılan restorasyon sonrasında iptal edilmiştir. Dikdörtgen tek kanatlı bir kapıdan girilen harimin üst örtüsü ahşaptır. Tavan ahşap çıtalar kullanılmak suretiyle üç eşit parçadır. Orta aks güney kuzey istikametinde dikey olarak 26 parçaya, doğu ve batı kısımları ise doğu batı yönüne olmak üzere 36 yatay parçaya bölünmüştür. Harimin üst katında bulunan kadınlar mahfili caminin kuzey tarafındadır. Yaklaşık 3 m enindeki mahfilin zeminden yüksekliği 2,65 m'dir. Balastollu ahşap korkulukları bulunan mahfilin batı tarafından minareye çıkış sağlayan kapı mevcuttur. Mahfil altının kuzeydoğu köşesinde imam hücresi yer alır.

Cami süsleme açısından zengin değildir. Mihrap alçı malzemeden yapılmış yarım daire planlıdır. Mihrap nişi, dikdörtgen formlu çıkıntının içinde bulunmaktadır.

Ahşap minber, haremin güney batı köşesinde yer alır. Ahşap minberin yan aynası dik üçgenlerin iç içe geçmesi ile oluşturulmuştur. Minber korkuluğu ve köşkü eğrisel formlarla süslenmiştir. Köşkün üst tarafında iki adet profilli silme, bunların da üzerinde armudi formlu bir minber külahı vardır. Harimin güney batı köşesinde yer alan çeyrek daire formundaki vaaz kürsüsü de ahşaptır. Ahşap balastrollu korkulukla çevrili olup, merdiveni seyyardır.

Zaman içerisinde yapılan onarımlarla caminin içerisinde ve dışarısında bazı değişiklikler olmuştur. Yıkılan Fenni Fırın'ın arkasında iken son dönemde çevresindeki bazı binaların yıkılması ile ön plana çıkmıştır. 1903 tarihli Diğin Camii vakfiyesine göre XX. yüzyıl başlarında mevcuttur.

KAYNAKÇA:

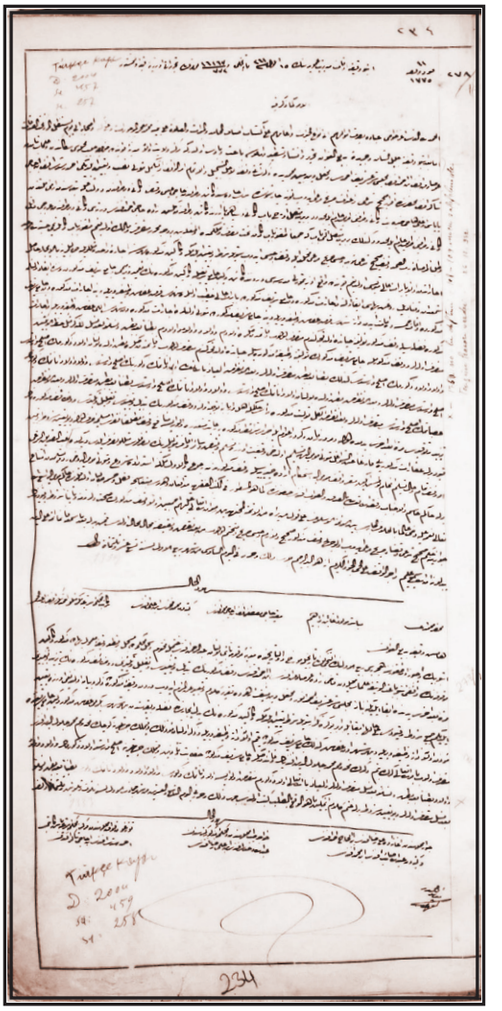
Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 103; Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Mülhak Hayrat Kütüğü*, nr. 1; *Konya Karatay Diğin Camii Röleve-Restitüsyon-Restorasyon Raporu*, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Dosya nr. 10, 29, 36.

Ali Fuat BAYSAL

DİĞİN CAMİİ VAKFİYESİ

Konya Debbağhanesi'nde bulunan Diğin Camii için 6 Rebiülevvel 1319 (23 Haziran 1901'de Konya Hoca Habib mahallesinde sakin Ahmed Efendioğlu Ömer Sadık Efendi tarafından Türkçe olarak tanzim ve tescil ettirilmiştir. Suretleri, VGMA, nr. 2176, s. 113-114; nr. 609, s. 234, sıra 278/1,2'de kayıtlıdır.

Kanuni döneminde (1520-1566) mevcut olduğu bilinen Diğin Camii, Debbağlarda gösterilmiştir. Vakıf gayrimenkulleri bulunduğu halde eski tarihli vakfiyesi yoktur. Eldeki tarihi çok eski olmayan vakfiye Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, ailesi ile ashabına selam ve salâtla başlar. Arkasında hayır yapmanın önemi konusunda ayet ve hadislere yer verilir. Bundan sonra vakfedilen dükkânlar ve adresleri verilir. Buna göre, vâkıfın tasarrufu altında mülkü olan Konya Çarşısı'nda Saray caddesinde birbirine bitişik üç, Sipahi Pazarı'nda yine birbirine bitişik altı, toplam dokuz dükkân Diğin Camii'ne vakfedilir.

Diğin Camii Vakfiyesi

Vakfiyede, dokuz dükkânın icar gelirlerinin nasıl sarf edileceği hususu belirtilir. Diğin Camii bitişiğindeki Özdemirli Medresesi'nin de mütevellisi olan vâkıfın şartları şöyledir. Özdemirli Medresesi'ni içinde yer alan Diğin Camii ile vakıf dükkânların bakım ve onarımı ile camideki şamdan ve kandillerin yağının satın alınması için icardan elde edilen para öncelikle harcanılacaktır. Bundan sonra artan paradan hatip ve beş vakit namaz kıldıran imam ile vakfın mütevellisinin ücretleri verilecektir.

Vakfiyede kimin mütevelli olacağı hususu da belirtilmiştir. Vâkıf Ömer Sadık Efendi, hayatta olduğu sürece kendisi vakfın mütevelliliğini yürütecektir. Vefatından sonra soyundan gelenler nesilden nesle mütevelli olacaklardır. Vâkıf ikinci bir tevliyet cihetinden bahsetmektedir. Bu,

caminin mütevelliliğidir. Ömer Sadık Efendi, bu görevi de ölümüne kadar kendisi yürütecektir. Vefatından sonra ilk kuşaktan erkek evladın en salih ve en olgununa tevliyet ciheti verilecek; bu uygulama şekli nesilden nesle devam edecektir. Erkek çocuklarının soyu kesilirse o zaman ilk batında olan kız çocuklarının erkeklerinin en salih ve en olgunu mütevelli olacaktır. Bunların da soyu kesilirse akrabasının en salih ve en olgunu tevliyet cihetine tasarruf edecektir. Onların da tamamen yok olması durumunda tevliyet, hâkimin kararıyla ehil olan birine verilecektir.

Vakfın değiştirilmesi, görevlerin azaltılıp çoğaltılması hususunda vâkıf Ömer Sadık Efendi söz sahibi olacaktır. Zamanla vakfiyede konan şartların uygulanmasında zorluk söz konusu olursa vakfın gelirleri mutlaka Müslüman fakirlere sarf edilecektir.

KAYNAKÇA:

Karaman Vilâyeti Vakıfları, (haz. Seyit Ali Kahraman), Kayseri 2009, s. 103; Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, *Mülhak Hayrat Kütüğü*, nr. 1; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya 1998, s. 363; Ali Baş, "Diğin Camii", *Konya Ansiklopedisi*, III, Konya 2012, s. 95-96.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

DÎNEVERÎ
(ö. 340 / 951)

Ebû Abbâs Ahmed b. Muahmmed ed-Dîneverî, fütüvvet hareketinin ilk temsilcilerinden biridir. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Yusuf b. el-Hüseyin (ö. 304 / 916), Abdullah el-Harrâz (ö. 310 / 922), Ebû Muhammed el-Cerîrî (ö. 321 / 933) ve Ebû Abbâs b. Atâ (ö. 309-921) gibi büyük sûfîlerle görüşmüş ve sohbetlerinde bulunmuştur. Ayrıca Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297 / 909) kendisine yazdığı bir mektup vesilesiyle onunla da ilişki kurduğu bilinmektedir. Bir müddet fütüvvet hareketinin de merkezi olan pek çok büyük mutasavvıfın yetiştiği Nişâbur'da ikamet ettikten sonra önce Tirmiz'e oradan da Semerkant'a giderek hayatının sonuna kadar burada kalmıştır.

Dineverî tasavvufî düşüncelerini şeriatın sınırları içerisinde dile getirmiş, sûfilik iddiasında bulunan ve dinin koyduğu sınırları aşan kimseleri şiddetle eleştirmiştir. Bu gibi kimselerle ilgili "Sûfî taklidçileri tasavvufun esasını bozdular, yolunu târumâr ettiler, uydurdukları birtakım isimlerle tasavvufun manasını değiştirdiler" diyerek yaşadığı dönemdeki olumsuzlukları anlatmış ve işin böyle olmadığını, tasavvufla zâhir-i şeriat arasında bir zıddiyet olamayacağını, istismarcıların ve gerçek sûfî olmayanların ortaya koydukları sapık görüş ve davranışları bu harekete mal etmeye çalıştıklarını bütün açıklığıyla topluma duyurmuştur. Onun tasavvuf anlayışında istikametten ayrılmamak esastır. Tasavvufta uygulanan zikir konusunda şekle değil öze dikkat çekmiştir.

İbn Hafîf'in vecd ve cezbe sahibi bir sûfî olarak tanıttığı Dineverî'ye "marifetullaha nasıl ulaştığı" sorulduğunda, Allah'ı hakkıyla tanıyamadığını beyanla bu konudaki aczini ifade etmiştir ki hakikatte de O'nu hakkıyla idrâk mümkün değildir. Ancak bu durumun farkında olmak ise kuşkusuz önemli bir idrâk olarak bilinir.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakât* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s.475-478; Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, X, Kahire 1979, s. 383; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 134; Abdullah Herevî, *Tabakât,* s. 99; Münâvî, *el-Kevâkib* (yay. Abdülhamid Sâlih Himdân), I, 516; Şa'rânî, *et-Tabakât* (Beyrut, 1994), s. 174; Câmii, *Nefehât,* s. 500; Lâmii, *Nefehât* Tercümesi, s. 193; Sezgin, *Gas*, I, 649; Erhan Yetik, *DİA*, IX, 358.

Erhan YETİK

DÎVÂN-I KEBÎR

Ahilik ve debbağlarla ilgili bilgiler bulunan *Dîvân-ı Kebîr*, Mevlâna Celâleddin'in hemen tamamı gazel, terci ve rubailerden oluşan eseridir. Hacminin büyüklüğü sebebiyle *Dîvân-ı Kebîr* adını taşımaktadır. Eser, Şemseddîn-i Tebrîzî'nin adını öne çıktığı için *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, *Külliyât-ı Şems* ve benzeri adlarla da anılmaktadır. Bazı gazellerinde ayrıca Hâmûş, Selâhaddin ve Husâmeddin adları, mahlasa benzer şekilde yer almaktadır.

Mevlâna, *Dîvân-ı Kebîr*'de özellikle ilahi aşkını, gönül derdini, mazmun ve remizlerle şiirin imkânlarını kullanarak anlatmıştır. Dîvân-ı Kebîr, genel anlamda onun diğer eserleriyle muhteva açısından aynı özellikleri ve anlamları taşımaktadır. Yer yer Mesnevî'de olduğu gibi öğretici ve eğitici beyitler de içermektedir. Mevlâna, şiirlerinde edebi geleneği çok önemsememiş, kullanılmayan bazı sözcük ve tabirleri beyitlerine almaktan çekinmemiştir. Şiirin, kafiyenin ve

veznin kayıtlarından rahatsız olduğunu birçok yerde dile getirmiştir. Ancak Mevlâna'nın şiirinde mükemmeliyetin yanında musikinin izleri de açıkça görülmektedir.

Divan'da aruz vezinlerini kullanmadaki çeşitliliği dikkat çekicidir. Mevlâna'nın diğer eseri Mesnevî kadar eski ve Mevlâna'ya yakın yıllara ait el yazmaları bulunmayan Dîvân-ı Kebîr'in eldeki yazma nüshalarının beyit sayısı oldukça farklıdır. Bazı yazmaların hacmi 50 bin beyte kadar ulaşmaktadır. Bu miktara ulaşan yazma ve matbu Dîvân-ı Kebîr örnekleri başta olmak üzere Mevlâna'ya ait olmayan bazı şiirlerin onun gazel ve rubailerinin arasına karışmış olduğu anlaşılmaktadır.

Mevlâna'nın üstün bir ahenge ve musikiye sahip olan divanındaki şiirleri, bugün bütün dünyada anlam zenginliği ve derinliğiyle ilgi odağı olmaktadır. Doğu ve Batı dillerinde son asırda Dîvân-ı Kebîr'den çok sayıda seçme ve çeviri yapılmakta, ayrıca geçmişte örneği pek az olmasına rağmen günümüzde gazellere şerhler yazılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Mevlânâ Celâleddin, *Rubâîler*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1982; Helmuth Ritter, "Mevlâna Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (1942), s. 268-281; Zebîhullâh Safâ, *Târih-i Edebiyât der-İrân* I-V, Tahran 1347-1370.

Adnan KARAİSMAİLOĞLU

DÎVÂN-I SULTAN VELED

Anadolu Selçukluları döneminde Ahiler ile ilgili birtakım bilgiler veren Sultan Veled'in yazdığı divandır. Babası Mevlâna'ya uyarak, tahminen 1267-1291 tarihleri arasında tanzim ettiği bu Divanında, 925 gazel ve 455 rubai mevcuttur. Aruzun muhtelif kalıplarıyla yazdığı eserin tamamı 12719 beyittir. Bunun 129 beyti Türkçe'dir. Gerisi Farsça'dır. Büyüklerden Kılıç Arslan, Taceddin Hüseyin, Emin Alâmeddin Kayser, Muinuddin Pervâne, Sahip Ata Fahreddin Âli, Güneş Hatun, Selçuk Hatun ve Tabib Ekmelüddin için yazılmış övgüler ve mersiyeler müstesna, bütün gazeller tasavvufi ve didaktik bir mahiyettedir. Bu gazel ve rubailerin en büyük özelliği, açık ve sade oluşudur.

Divan; Selçuklu tarihi ve Türk dili bakımından önemlidir. Sultan Veled Divanı'nda Anadolu Selçuklu dönemi Ahilerine de değinilmekte ve Ahi Muhammed Seyid Averî, Bayburtlu Ahi Emir Ahmed, Ahi Saadeddin isimli Ahiler tanıtılmaktadır. Bu arada Ahi Muhammed ile birlikte Ahi Yusuf'dan da söz edilir.

Sultan Veled'in Dîvân'ında, dönemin Selçuklu tarihi ve Konya tarihi ile ilgili bilgiler verilerek, bazı şahsiyetler tanıtılır. Nitekim eserde, bahsi geçen devrin Ahilerinin özellikleri ile onların kendilerine yakınlığı hususuna da yer verilir. Sultan Veled Dîvânı'nda Ahi Sadeddin, Ahi Muhammed gibi dönemin Ahilerinden bir kaçını tanıdığımız gibi, aynı zamanda onların kimlikleri, kişilikleri ve özelliklerini de Sultan Veled'in gözüyle görme ve tanıma imkânı buluruz.

KAYNAKÇA:

Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973, II, s. 397; *Divan-ı Sultan Veled*, nşr. Feridun Nafız Uzluk, Ankara 1941, s. 78-82; Mehmet Şeker, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-nâmelerin Yeri*, İstanbul 2011, s. 47-67; Sultan Veled, *Maârif*, Çev: Meliha Ambarcıoğlu, İstanbul 1991, s.XXIII.

Bekir ŞAHİN

DÎVÂN-Ü LÛGATİ'T-TÜRK

Ahilik kelimesinin kökeni ile ilgili bilgiler bulunan ve Kâşgarlı Mahmud tarafından 1072-1074 yılları arasında kaleme alınan ilk Türkçe sözlüktür. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma ve Kırgız boyları arasında derlemiş olduğu ağız ve lehçeleri karşılaştırmalı olarak işlemiş, sonra Dîvân'ını oluşturmuştur.

Dîvân-ü Lûgati't-Türk, bir önsöz ve sözlük kısmından oluşur. Önsözde yazar Türk dili ve dilbilgisi kuralları hakkında bilgiler verir. Bu arada, o bilgileri nasıl elde ettiğini anlatır. İkinci, yani sözlük bölümü, Türkçe kelimelerin Arapça açıklamalarını kapsar. Bu nedenle eser, Arapça yazılmış bir Türkçe sözlüktür. Başka bir deyişle Türkçe'den Arapça'ya bir sözlüktür. Arapça dilbilgisindeki şekillerine göre sıralanmış 7500'den fazla kelime hakkında açıklama yapılmıştır.

Bazı araştırmacılar, Ahilik kelimesinin kökenini *Dîvân-ü Lûgati't-Türk*'teki Türkçe "akı" kelimesine bağlamışlardır. Dîvân'da "akı" kelimesinin eli açık, cömert anlamlarına geldiği görülmektedir. Bu kelime iyi manasına da gelmektedir. Nitekim cevizin iyisi için "akı yagak" denmiştir. Bunun gibi "akılık", "akıla" kelimelerinin de aynı anlama geldiği görülmektedir.

KAYNAKÇA:
Besim Atalay, *Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi*, I, Ankara 1999, s. 90, 310; III, s. 72.

Aziz AYVA

DİVİTÇİ

Ehl-i ilm diye adlandırılan kadı, naib, kâtip, mektep hocası, müderris, medrese talebesi gibi gündelik hayatlarında yazı yazan kimselerin kullandıkları, hokkadaki mürekkebe batırılarak yazı yazmaya yarayan ve değişik uçları olan yazı kalemine divit denir. Divitler, altın, gümüş, bakır ve pirinçten yapılır. Bu tür kalemleri imal eden meslek erbabına divitçi adı verilir. Divitçiler, yaptıkları divitleri nasıl konulursa konulsun, ne kadar sallanırsa sallansın mürekkep dökülmeyecek ve çanağından divit hokkasının içine dahi sızmayacak şekilde imal ederler. Divitin şekli küçücük bir topuza benzemekte olup yumru kısmı mürekkep hokkası, sap kısmı kalem kutusuydu. Divit taşınırken içindeki mürekkep dökülmesin diye ağzı kapalı tutulur ve hokka kısmı yukarıya gelecek şekilde kuşağın içine yerleştirilir. Terziler divit taşıyanların giysilerini buna uygun şekilde tasarlayıp dikerlerdi.

KAYNAKÇA:
Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 87.

M. Murat ÖNTUĞ

DOĞAN, HULUSİ
(d. 1970)

Ahilik ve Örtülü Bilgi: Günümüz İşletmecileri İçin Dersler adlı kitabının yazarıdır (Bursa 2006). Sivas'ta doğdu. Lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümü'nde, lisansüstü eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre Akdeniz Üniversitesi-Alanya İşletme Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 2011 yılından Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü'ne geçti. Pazarlama, işletme ve sanayi üzerine 10 civarında eseri vardır.

KAYNAKÇA:
Hulusi Doğan, *Ahilik ve Örtülü Bilgi: Günümüz İşletmecileri için Dersler,* Bursa 2006.

Çiğdem ÇİFTÇİ ULUSOY

DOĞRU, HALİME
(d. 1940)

XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri adlı eserin yazarıdır (Ankara 1991). Bulgaristan'ın Varna şehrine bağlı Kozluca kasabasında doğdu. İlköğrenimini Eskişehir Sakarya İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Eskişehir Kız Ortaokulu ve İstanbul Çamlıca Kız Lisesi'nde tamamladı (1958). Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde yaptı (1962). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde önce Yüksek Lisansını (1986), sonra ise Sultanönü Sancağında Yaya ve Müsellem Teşkilatı konulu Doktorasını verdi (1990). Bir süre ortaöğretimde öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1983 yılında Anadolu Üniversitesi'ne girdi. 2002'de profesör oldu. Emekli olana kadar aynı üniversitede görev yaptı.

Eserleri: *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990; *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991; *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992; *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir 1995; *XV ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997; *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kol'un Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Eskişehir 2000; *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam*, İstanbul 2007; *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı (IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri)*, İstanbul 2006; *Anavatan'a Kavuşunca Memleket Hasreti Başlar*, Eskişehir 2006; *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Ankara 2011.

M. Murat ÖNTUĞ

DUA

İslam literatüründe dua Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Duanın ana hedefi insanın Allah'a halini arzetmesi ve O'na niyazda bulunmasıdır. Buna göre dua kul ile Allah arasında bir diyalog anlamı taşır.

Duanın âdâb ve erkânı genellikle sünnette belirlendiği şekilde icra edilmekle birlikte muhteva açısından zamanla farklı nitelikler kazanmıştır. Sûfiler de duanın kabul edilmesinin şartları ve dua ederken gözetilmesi gereken hususlar üzerinde durmuşlardır.

Allah'tan af, mağfiret, cehennemden kurtulma, cennete girmeyi istemek mutasavvıfların dualarında yer alırsa da onlar daha çok ilâhî rızâya ermek, Allah'ın sevgisini kazanmak ve O'nu temaşa mutluluğuna ermek için dua ederler. Dua ederken teslimiyet ve rızâ halinde bulunmak önemlidir. Çünkü sûfilere göre kulun mevlasının huzurunda boynu bükük bir halde ihtiyaçlarını arzetmesi duanın kabul edilme ihtimalini arttırır.

Sûfilerin yaptığı dualarn muhtevası zamanla değişmiş, meşrep faklılığı dualara da yansımıştır. Ahilik kurumunda icra edilen duanın içeriği ve uygulanışı bu yansımanın bir uzantısıdır. Ahiliğe giriş, şerbet içmek, şed veya peştamal kuşanmak, şalvar giymekle gerçekleşmekteydi. Şed bağlama töreninde Ahinin beline kuşak bağlanırken vurulan her düğümde şöyle bir dua okunurdu: "Ya ilahi, sen mübarek kıl peygamber hakkı için / Fahr-i âlem sâhib-i mihrâb-ı minber hakkı için / Dürûd-ı Muhammed hürmeti için dürûd-ı Ali'nin izzeti / İki Hasan bir Hüseyin Musa ve Cafer hakkı için".

Ahiler arasında her esnafın bir duacısı vardır. Sabah namazından sonra mütevellinin dairesi önünde toplanan esnafa duacısı tarafından dua edilir, ardından herkes dükkânına dağılırdı. Duadan önce hiçbir dükkân açılmazdı. Resmen olmasa da günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde de benzer dualarla pazar ve çarşılar açılmaktadır. Örneğin Urfa'da her sabah Ahi Çarşısı'nın, Isparta'da pazarların dua ile açılması bu geleneğin bir devamıdır.

KAYNAKÇA:

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 165; II, 335; Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma'*, (yay. Abdülhalim Mahmud-Taha Abdülbakî Sürur), Kahire 1960, s. 328, 332, 333, 428; Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kahire 1960, s. 109; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (yay. Abdülhalim Mahmud-Mahmud b. Şerîf), I, Kahire 1972, s. 240, 431, 526, 528, 631; Beyhakī, *ed-Da'avâtü'l-kebîr*, (nşr. Bedr b. Abdullah), Küveyt 1989; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, III, 162; VII, 338; Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbü'ş-şer'iyye ve'l-minehu'l-mer'iyye*, Kahire 1987, I, 139-152; II, 102, 272; İbn Fehd el-Hillî, *'Uddetü'd-dâ'i*, Kum 1392; Muhammed b. Hüseyin er-Râzî, *Nehcü'l-belaga*, Beyrut 1387; Zeki Mübârek, *et-Tasavvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk*, Kahire 1356/1937, II, 6671, 343-357; Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesinin Menşei Meselesi", İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1952, II-III s. 83; A. Schimmel, "Some Aspects of *Mystical Prayer in Islam*", WI, II/2 (1953), s. 111-125; Cihad Tunç, "İslâm Dininde Zikir ve Dua", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Kayseri 1988, s. 31-42; Saffet Sancaklı, "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010/1 (1), s. 9; Süleyman Uludağ, "Dua", *DİA*, IX, 535-536.

Abdürrezzak TEK

DUA KUBBESİ

Arasta ve çarşı esnafının her sabah dükkânını açmadan önce altında toplanıp dua ettiği kubbe ile örtülü bölüme dua kubbesi denilmiştir. XVI. yüzyılda ortaya çıkan ve arastaların merkezi durumunda olan dua kubbelerinin erken örnekleri hakkında kesin bilgi bulunmamakta, yalnız fütüvvet geleneğinin devam ettiği ve Ahilik teşkilâtının ticaret hayatına hâkim olduğu daha eski devirlerde de bazı arasta, bedesten, çarşı gibi ticarî merkezlerde esnafın sabah dükkânını açmadan önce bir yerde toplanıp dua ettiği bilinmektedir.

Sabah namazında camide buluşan esnaf, namazdan sonra çarşının dua meydanı veya dua kubbesi adı verilen bölümünde toplanırdı. Burada kendi aralarından seçilmiş olan ilmine güvenilir bir kişinin (duacı) önderliğinde doğruluk yemini ile helâl ve bereketli kazançlar elde etmek için dua eden esnaf daha sonra dükkânlarını açardı. Artuklu devrine kadar tarihlendirilmesi mümkün olan Mardin'de Revaklı Çarşı'da, güney revak sırasının batısında yer alan ve önündeki çapraz tonozu ile birlikte bütün çarşının yüksekliğini aşan bölümün özel bir dua yeri olduğu düşünülebilir. Yine Kütahya'da Büyük Bedesten'in (XV. yüzyılın ikinci yarısı) güneydoğu girişinin önünde yer alan kubbeli mekânın da dua kubbelerinin erken bir örneği olduğu kabul edilebilir.

Kesin çizgileriyle dua kubbeleri, ilk defa XVI. yüzyılda yapılmış olan bazı külliyelerdeki arastalarda görülmektedir. Bunlar Mimar Sinan'ın

Kırklareli/Lüleburgaz, Hatay/Payas (Yakacık) ve Edirne/Havsa'da Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa adına yapmış olduğu üç menzil külliyesiyle Sultan III. Murad zamanında Mimar Davud Ağa'ya yaptırılan Selimiye Arastası'nda (Edirne) bulunmaktadır.

İstanbul-Edirne yolu üzerinde yer alan Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'ndeki (977 / 1569-70) dua kubbesi, cami ile kervansarayı ayıran arasta sokağında ve bu iki binanın kesiştiği eksende bulunmaktadır. Dört ayak üzerine oturtulmuş geniş sivri kemerlerle taşınan ve pandantiflerle geçişi sağlanan basık sekizgen kasnaklı bu dua kubbesi, üzerinin açık olduğu anlaşılan sokakta bir zafer takı gibi yükselmektedir.

Hac yolu üzerinde ve bugün Hatay ili sınırları içerisinde bulunan Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nin (982 / 1574-75) dua kubbesi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve üzeri çapraz tonozlarla örtülü olan arasta sokağının ortasında, kervansarayla kale girişlerinin ekseninde yer alır. Dört sivri kemerle duvarlara oturtulmuş dua kubbesinin batıya açılan girişi üzerinde bir dikdörtgen pencere bulunmakta, içi sıvalı kubbede oldukça sade malakârî süslemeler görülmektedir.

Edirne yakınındaki Havsa'da (Hafsa), Sokullu Mehmed Paşa'nın ölen oğlu Kurd Kasım Paşa (Kurd Bey) için yaptırdığı menzil külliyesinde (984 / 1576-77) bulunan dua kubbesi, Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nde olduğu gibi cami ile kervansarayı ayıran üstü açık arasta sokağında yer alır. Cami ve kervansaray bloklarına açılan kapıların önünde yükselen dua kubbesinin taşıyıcı ayak ve duvarları günümüze kadar gelmişse de kubbe kasnağından yukarısı yıkıktır.

Edirne'de Selimiye Camii'nin batısında Sultan III. Murad zamanında (1574-1595) Mimar Davud Ağa'ya yaptırılan arastadaki dua kubbesi, kuzey-güney yönündeki ana aks ile batıya uzanan yan aksın kesiştiği bölümde yer alır. Doğuda iki sütuna, batıda iki pâyeye oturtulmuş sivri kemerler üzerinde, pandantiflerle geçişin sağlandığı yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülü olan dua kubbesi caminin batı kapısı ile aynı eksen üzerindedir. Yüksek kasnakta zarif sütunlar arasında yirmi pencere bulunmakta, sivri kemerli olarak düzenlenen bu pencerelerde kemer içlerinin sağır bırakıldığı görülmektedir; sütun başlıkları hizasına kadar olan kısımlar ise geometrik desenli mermer şebekelere sahiptir. Dua kubbesinde bulunan çok sayıdaki pencerenin yardımıyla, üzeri tonoz örtülü olan ve yalnız batı yönünden ışık alan arastanın bu bölümü daha fazla aydınlatılmıştır.

XVI. yüzyıl içerisinde yapılmış olan bu eserlerin dışında başka ticaret merkezlerindeki dua kubbeleri hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak eskiden İstanbul'da Kapalı Çarşı ve Mısır Çarşısı'nda esnafın her sabah dükkânlarını açmadan önce "dua meydanı" adı verilen yerlerde toplanarak dua ettiği bilinmektedir. Büyüklüğünden dolayı Kapalı Çarşı'da dua meydanının iki tane olduğu, birinin Zenneciler ve Feraceciler sokaklarıyla Fesçiler ve Yağlıkçılar caddelerinin kesiştiği kavşakta, diğerinin Sandal Bedesteni'nde bulunduğu, Mısır Çarşısı'nda ise çarşıyı oluşturan iki sokağın birleştiği yerin dua meydanı olarak kullanıldığı bilinir. Hatta Mısır Çarşısı yakın tarihlerde restore edilirken, burada ahşap çıkma halindeki bir çeşit kürsü yeniden yapılmıştır.

KAYNAKÇA:

Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 121-122; aynı yazar, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi (bir deneme)", *Kütahya*, İstanbul 1981-82, s. 391-395, 667; aynı yazar – Tülay Reyhanlı, "Edirne/Havsa'da Sokollu (veya Kasım Paşa) Külliyesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı, VI (1976), s. 67-88; Çelik Gülersoy, *Kapalı Çarşının Romanı*, İstanbul 1979, s. 50; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 182-185, 187-197; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 144-145, 148, 372-373; Yılmaz Önge, "Türk Çarşılarında Dua Kubbeleri", Önasya, VI/63, Ankara 1970, s. 6-7; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1946, s. 478; Osman Nuri Ergin, "Dua Meydanı", İstanbul Ansiklopedisi, IX, s. 4742.

DİA'dan alınmıştır (IX, s. 539-540).

Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DUACI

Her esnafın bir Duacısı vardı. Buna duagû da denirdi. Dükkânlar açılmadan önce veya merasimlerde dua eder, gülbank çeker, sanatın pirini ve

Duagû dua yaparken

ulularını anardı. Duacının esnaftan olması şart değildi. Güvenilir ve doğru bir kimse olarak tanınan din bilginleri arasından seçilir ve kendisine teşkilât tarafından ücret ödenirdi.

KAYNAKÇA:

Abdülbâki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", İÜİFM, XI/1-4 (1949-1950) s. 2-254; H. Küçük, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatler ve Türkler Üzerindeki Müspet Tesirleri*, İstanbul 1976, s. 231-232.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

DUAGÛ
(bk. DUACI)

DURMUŞ DEDEOĞLU SEYYİD AHMED ZAVİYESİ
(bk. ŞEKER AHİ ZAVİYESİ)

DURSUN FAKİH
(bk. TURSUN FAKİH)

DÜKKÂN KAPATMA NİZAMNÂMESİ

Osmanlı idaresindeki Bosna'da çeşitli esnaf grupları vardı. Bunlardan birisi de karma esnaf teşkilatı idi. Bu teşkilat Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi gibi farklı din mensuplarından oluşuyordu. Her dinde farklı günlerde tatil yapıldığından dolayı esnaf teşkilatı yönetimi tarafından "Dükkân Kapatma Nizamnâmesi" hazırlanmış ve yayımlanmıştı. Nizamnâmeye göre Müslüman esnaf Cuma, Hıristiyan esnaf Pazar, Yahudi esnaf ise Cumartesi günleri dükkân ve imalathanelerini kapatmak zorundaydı.

KAYNAKÇA:

Hamdiya Kreşevlyakoviç, *Esnafi i Obrti u Bosni i Hercegovini (1463–1878),* Zagreb 1935, s. 124.

Cemile TEKİN

DÜLGER

Benna ve neccar isimleri ile anılan dülgerlerin günümüzdeki adı marangoz olup ağaç işleriyle

Bir dülger çalışırken

ilgilenen ustaya denilir. Dülgerler kaba ağaçları işler ve yapıların ağaç işlerini yaparlardı. Osmanlı döneminde konut mimarisinin ağırlıklı olarak ahşaba dayanması ve değişik tarihlerde sık sık büyük deprem ve yangın afetlerinin yaşanması bu mesleğin önemini hızla arttırmıştır. Hemen her şehirde bulunan mimarlar, inşaat işleriyle uğraşan bütün zanaatkârları denetlemekle görevliydi. Birçok yerde şehir mimarının onayı olmadan özel bir inşaata başlanamazdı. Şehir mimarı bazan inşaat malzemelerine de standart koyardı; ancak bu uygulama devletin yaptırdıklarının dışında ender rastlanan kâgir yapılar için söz konusu olurdu. Ayrıca şehir mimarı, inşaat ve yapılarla ilgili bir anlaşmazlık çıktığında, çözüm için kadıya yardımcı olurdu. İmar faaliyetleriyle ilgili şehir mimarlarından başka üstat mimar, suyolcu, çeşmeci, neccar (dülger), usta ve işçi gibi kimseler de bulunuyordu. Şehirlerdeki konutları çoğunlukla Hassa Mimarları Ocağı'ndan yetişme mimarlar değil, mal sahibi ile birlikte çalışan dülger ya da duvarcı yapardı. Sarrabeler ise şehir ve kasabalardaki evlere ve iş yerlerine su getirmek, pis suyu akıtmak için kanal açardı. Dülgerlerin işledikleri ahşap malzemeyi parlatıcı maddeler kullanarak cila yapan esnafa ise perdahçı denilirdi. Bu bağlamda perdahçılar dülgerlerin işledikleri malzemeyi albenisi olan şekle getiriyorlardı.

KAYNAKÇA:

M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 62-63; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 91.

M. Murat ÖNTUĞ

DÜNDEN BUGÜNE AHİLİK

Remzi Özkaya tarafından kaleme alınan ve yayılanan bu eser (Ankara 2011), toplam 288 sayfadır.

Bölümler halinde tanzim edilmeyen kitabın genel konu başlıklarına göre yazıldığı dikkati çeker. Ahilik duası verildikten sonra Ahi Evran'ın hayatı hakkında bilgi verilir ve Ahiliğin tanımı ve özellikleri açıklanır. Müteakiben Fütüvvet teşkilatının tarihî kökenleri ele alınır ve Fütüvvetnâmeler ile özellikleri açıklanır ve devamında Ahi olmanın temel ilkeleri, kurum olarak Ahiliğin amaçları, Ahiliğin sosyal, siyasî, askerî, ve kültürel fonksiyonları tanıtılır. Yazar, Ahiliğin vizyon ve misyonu, Ahilikte örgütlenme ve yönetim bölümünde yiğitbaşı, kethüda gibi görevliler ile Ahi meclisleri ve toplantıları, Ahiliğin günümüzdeki ombudsmanlık kurumu ile benzerliği hakkında açıklamalarda bulunur. Esnaflara ait Orta Sandığı ve özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra Ahiliğin eğitim boyutu ele alınır. Askerî, meslekî eğitimde Ahiliğin önemi ortaya konulur ve Ahi zaviyeleri, çırak ve ustaların eğitimi, ustalık ve diploma törenleri hakkında bilgi verilir.

Bu arada Ahilikte kalite anlayışı ile günümüzdeki Toplam Kalite anlayışı arasındaki benzerlikler değerlendirilir. Stratejik kalite yönetimi, kontrol ve değerlendirme, ISO 9000, TSE gibi günümüz uygulamaları ile Ahilikteki benzer uygulamalar hakkında örneklerle açıklamalarda bulunulur. Anadolu'da Ahiliğin tarihî seyri bölümünde Ahiliğin Fütüvvet teşkilatından itibaren Selçuklular ve diğer Türk devletlerinde Ahiliğin ortaya çıkışı hakkında genel bir değerlendirme yapılır. Osmanlı döneminde Ahilik açıklandıktan sonra gedikler ve türleri, loncaların işlevleri, Ahiliğin Osmanlı döneminde çözülme nedenleri üzerinde durulur. XVIII. yüzyıldan itibaren bu teşkilatın yeniden canlandırılma faaliyetleri hakkında bilgi verilir. Köylerde Ahilik, köy ve yaren odalarının Ahilik kültüründeki yeri açıklanır. Ahilik sonrasında meslekî eğitimin gelişmesi bağlamında Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar genel bir bilgi verilir. Kitabın ekler kısmında Ahilikteki şed kuşanma töreni, pabucunu dama atma, demirciler arastası ve Ahilik Hutbesi verildikten sonra eser kaynakça ile sona erer.

Selma TURHAN SARIKÖSE

DÜNYANIN İLK TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ

(bk. FİNCANCILAR TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ)

DÜŞKÜNLÜK

Alevî-Bektaşî zümrelerinin inançlarına aykırı fiilde bulunan yani bu yolun âdâb ve erkânındaki yasaklara uymadığı için süreli veya süresiz ceza alan topluluk mensubuna "düşkün", verilen ceza uygulamasına da "düşkünlük" denir.

Selçuklular dönemi Ahi teşkilatının yerini XV. yüzyıldan itibaren âdâb ve erkânındaki bazı değişikliklerle birlikte Loncaların almaya başladığı bilinmektedir. Ahilik gerek müesseseleşme aşamasında gerekse bu dönemden sonra âdâb ve erkânı esas alarak din-tasavvuf-Allah temelli yapılanmadır. Bu yapılanmada Ahilik geleneğinin unsurlarına gereğince riayet edilmemesi durumunda tatbik edilecek bir takım cezaî müeyyidelerin uygulanması da söz konusu olmuştur. Yapı itibariyle Ahilik ya da farklı adlar taşısalar da aynı gelenekten beslenen kardeşlik toplulukları, mensuplarının işlenen suçları karşısında kendi içlerinde uyguladıkları hukuk, Ahilik geleneğinin devamı şeklinde tezahür etmektedir. Yol kardeşliği topluluğu olan Alevî-Bektaşîlerin âdâb ve erkânında da bu yapısal bağlantıyı görmek mümkündür. Kapalı toplum yapısının gereği olarak Bektaşî-Alevîlerin kendi aralarında geliştirdikleri sosyal normlara uyulması gereği vardır. Bu sosyal normların temelini "eline, diline, beline sahip ol" prensibi belirlemektedir.

Alevî-Bektaşîlikte cem ayinine ilk defa katılmaya "yola girme" adı verilir. Yola girme töreni talibin tövbe etmesiyle başlar. Bundan sonra Dede (mürşit) talibe içinde birçok öğüdü barındıran telkinlerde bulunur. Yapılan telkinler topluluğun temel ahlakî kurallarını içermektedir. Talip yapılan telkinler doğrultusunda davranacağına söz verip ant içer ki buna "ikrar verme" denir. Verdiği sözden, içtiği anttan dönen ikrarını bozmuş olur. Bu kişiye "düşkün" denilmektedir.

Düşkünlüğün tarihî temeli Hacım Sultan Menâkıbnâmesi'nde düşkünlük şu şekilde anlatılmıştır: Hacı Bektaş-ı Velî, Hoca Ahmed Yesevî'nin işâretiyle Horasan'dan Diyar-ı Rum'a gelirken Hacım Sultan'ı kendisine yoldaş olarak seçer. İki velî birlikte Diyar-ı Rum'a gelirler

ve burada Rum erenlerini kendilerine tabi kılarlar. Hacım Sultan'ın gösterdiği velayet üzerine Hacı Bektaş-ı Velî Hacım Sultan'a "tahta kılıcı" kuşatarak ona "meydan cellâdı" olarak nasip verir. Nasihatte bulunup; "Yolsuzların, hırsızların, edepsiz, hayasızların, münkirlerin, yalancıların, münafıkların, evliyalara inanmayanların, meclislerde layıksız söz söyleyenlerin boyunlarını vurmak." görevini verir. Yalnız kendisine danışmadan iş görmemesini ister. Hacım Sultan tahta kılıcı tekkeye su taşıyan katırda dener. Kılıç katırı ikiye böler. Saka, Hacım Sultan'ı Hacı Bektaş-ı Veli'ye şikâyet eder. Hacı Bektaş-ı Velî, Hacım Sultan'ı ikaz edince kolları eğri büğrü olur. İzinsiz iş yaptığı için "düşkün" olur. Kırk gün düşkün halde dolaşır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hizmetinde olan canlar meşveret ederek gidip Hacı Bektaş-ı Veli'den Hacım Sultan'ı affetmesini dilerler. Hacı Bektaş-ı Velî, Hacım Sultan'ı affederek ona "Kolu açık" adını verir ve düşkünlükten kurtarır. Düşkünlerin gönderildiği ocaklar biri Hacım Sultan Ocağı biri de Hıdır Abdal Sultan Ocağı'dır. Hıdır Abdal Sultan Ocağı "Kanlı Ocak" ya da "Düşkün Ocağı" adlarıyla da anılmaktadır. Adını doğrudan düşkünlükten alan ocağın pîri Hıdır Abdal Sultan'ın düşkünlükle ilgisi tarihî süreçte akış halinde anlatıla gelen menkabelere dayanmaktadır. Sözlü kaynaklara dayanan anlatılardan birincisine göre: Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhına geç giden Hıdır Abdal, "on iki hizmet" görevinin diğer erenlere bölüştürülmüş olduğunu görür. Kendisine yapacak hizmet kalmamasına üzülünce Hacı Bektaş-ı Velî, Hıdır Abdal'a düşkünleri kaldırma görevini verir. Diğer menkabeye göre de on iki ocağın seyitleri nasiplerini almak için Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhına çağırılırlar. On biri gidip nasibini alır. Hıdır Abdal dergâha gittiğinde kendisine nasip kalmadığını görür. Çelebi de ona sürgünlere ceza görevini verir.

Düşkünlüğe sebep olabilecek ağır suçlar şu şekilde sıralanabilir: Cinayet işleme; işinde hile yapma; hırsızlık; namusa göz dikme; piri, rehberi ve yolu inkâr etme; muhasibi ile küsme; yalan söyleme, yalancı şahitlik yapma; karısını haksız yere boşama; birden fazla kadınla evlenme; emanete hıyanet etme; kul hakkına tecavüz etme; komşuya haksız davranma; dedikodu çıkarıp iftira atma; haram kazanç elde etme; kız kaçırma; ikrarını kırma ve ayinlere katılmama; boşanmış kadınla evlenme, zina ve livata yapma vs gibi yüz kızartıcı suçlar. Suç kabul edilen fiili, dede, mürşit, pir de işlemiş olabilir. Böyle bir durumda verilen ceza daha ağır olur.

Ağır suçlardan birini işlemiş olan kişinin sorgusunun yapıldığı törene "düşkünlük cemi, düşkünlük meydanı, mürüvvet meydanı, dar-ı Mansur" gibi adlar verilir. Suçlu kişinin yargılanma işlemine de, "dara çekme, dara çekilme ve dara durma" gibi tabirlerle adlandırılır. Suç işlediği öngörülen topluluğa mensup kişinin yargılanma süreci genel hatları ile şu şekilde olmaktadır. Herhangi bir suçtan dolayı şikâyetçi olan kişi şikâyetini rehbere, gözcüye veya toplulukta sözü dinlenen birine bildirir. Şikâyeti alan ilgili kişi konuyu genelde sözlü bazan da yazılı olarak müracaatı dedeye iletir. Ortaya çıkan durum üzerine dede, Düşkünlük Meydanı'nı açmaya karar verir. Dede, meydana gelmeden önce konu hakkında bilgisi olanlarla bir değerlendirmede bulunur. Böyle bir yargılama yapılmasındaki temel amaç, kişi işlediği suçların cezasının bu dünyada çekerek Tanrı katına "kul hakkı" ile varmadan önce arınmalı prensibidir. Suçlu varsayılan kişinin yargılanma işlemi cemde hazır bulunan topluluk mensuplarının önünde yapılır. Yargılamadaki uygulamalar birbirine benzerlik göstermekle birlikte kesin ve değişmez kurallara bağlanmış olduğundan söz edilemez. Genel hatlarıyla yargılama işleminin işleyişi şu şekildedir: Rehber suç işlediği varsayılan kişiyi meydana getirir. Hakkında şikâyet olan kişi dedenin huzuruna muhasibi ile birlikte getirilir. Dede, dargınları barıştırmak, mülayim bir ortam hazırlamak maksadıyla nasihat içerikli bir konuşmayla söze başlar. Topluluktan paylaşılacak herhangi bir mesele varsa söylenmesini ister. Bu şekilde konuşulması dargınların arasını bulunması ve yargılamaya başlamadan önce cemde bulunanların razılığını almak amaçlanmıştır. Rızâlık almada hakkında şikâyet olan kişi dara durur. Düşkün meydanında hem suçlu olduğu iddia edilenin hem de şikâyetçinin ve şahitlerin dinlenmesi sonucunda dede tek başına karar verebileceği gibi yaşlıların ve cemaatin de rızâsını alarak ortak alınmış bir karara varabilir. Karar ortak olduğunda da sonucu dede açıklar. Kararın açıklanmasıyla konu kesinlik kazanmış olur. Eğer kişi suçlu bulunmuşsa "düşkün" ilan edilmiş olur. Bazan dede kesin bir karar vermeyerek konuyu pire gönderebilir. Bazı durumlarda da düşkün ilan edilen kişi cezasını çekmek için "düşkün ocağı" olarak bilinen baş-

ka bir ocağa gönderilebilir. Düşkün olan kişiye verilen cezaya "sitem" de denilir. Dede tarafından düşkünlük cezası alan kişi gözcü tarafından cemden çıkarılır.

Düşkünlükte verilen cezaların miktarında yöreden yöreye bazı farklılıklar olabilir. Buna göre hafif kabul edilen suçlardan ceza almışsa geçici düşkünlük, ağır suçlardan ceza almışsa süreli düşkünlük olarak iki farklı uygulama görülebilir. İşlenen suça göre düşkünlük uygulaması belli bir süreyi kapsamaktadır. Süreli düşkünlükte örneğin adam öldürme suçunda düşkün yedi yıl ceme alınmaz üç yıl sonra mürüvvet meydanı açılabilir. Tespit edilen kan bedelini ödemek zorundadır. Düşkün olan kişiye toplumsal yaptırımlar söz konusudur. İçinde yaşadığı toplum tarafından bir nevi tecrit uygulanır. Bu uygulamalar genellikle komşuların ve tanıdıkların her türlü ilişkiyi kesmesi ve düşkünün dışlanması şeklinde olur. Bu yaptırımlar düşkün olan kişi için toplumsal terbiye olarak görülmektedir. Düşkünün içinde bulunduğu durum "yoldan düşme" ya da "yoldan geri kalma", "düşkün edilmek, düşküne çıkarmak" olarak adlandırılır.

Düşkünlük cezasının kaldırılması işlemi uygun görülen süre tamamlanmadan veya tamamlandıktan sonra düşkünün halinde düzelme söz konusuysa cezanın yeterli görülmesiyle tekrar topluma kabul edilme yoluna gidilir. Düşkünlük süresi içinde dede düşkünü belirli sürelerde denetlediğinden düşkünün terbiye olduğu kanaati hâsıl olursa affetme yoluna başvurur. Normal şartlarda düşkünlük süresi dolmuşsa düşkün olan kişi tarafından ya da bir aracı vasıtasıyla yeniden yola girme talebini iletir. Dede bu talebi göz önüne alarak karar verir. Dede tarafından düşkün meydanı açılarak düşkünlüğe son verilme işlemine "düşkün kaldırma" denir. Tahtacılarda düşkünlüğün kaldırılmasına "yunmak" adı verilir. Düşkün terbiye olmak amacıyla "düşkünler ocağına" gönderilmişse cezasını bu ocakta çeker. Düşküne verilen ceza süresi tamamlandığında bulunduğu ocakta yapılan bir törenle düşkünlüğü kaldırılır. Ocakta yapılan törende cezası kaldırılacak olan düşkün üst tarafı çıplak olarak cem evine alınır. Cemde bulunan topluluktan ve dededen suçunun affedilmesini dileyip eşiği öperek dara durur. Rehber, düşkünü yüzüstü yere yatırır. Bektaşîlerin "pençe" dedikleri erkân değneğiyle "Allah-Muhammet-Ali" diyerek yerde yatan düşkünün sırtına otuz üç defa vurur.

Alevî-Bektaşî zümrelerin sosyal normlarının ortak özelliği zorlayıcı yaptırımlara sahip olmasıdır. Zaman içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın değişmesi sonucunda genel toplum yapısının değişmesi doğal olarak dışa kapalı cemaat yapısı arz eden topluluklarda da bazı çözülme ve esnemeler olmaktadır. Bu sebeple Alevî-Bektaşî zümrelerin kendi aralarında vuku bulan hukuki meselelere çözüm üreten "düşkünlük" müessesesi bugün için eski yapısını kaybederek tavsamış ve geçmişteki işlevselliğini büyük oranda kaybetmiştir.

KAYNAKÇA:

Adil Ali Atalay (Vaktidolu), *Alevilik; Alevilikte Cem, Görgü, Sorgu, Muhasiplik, Düşkünlük, Semah,* İstanbul 2011; Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayri Zümreleri,* (haz. İsmail Görkem), İstanbul 2000; Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü, Alevilik,* İstanbul 2010; Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı,* Ankara 2004; Esat Korkmaz, "Düşkünlük", *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2005, s. 203- 204; Haşim Kutlu, *Kızılbaş Alevilikte, Yol Erkân Meydan,* Ankara 2007; Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir,* İstanbul 1995; *Hacım Sultan Velayetnâmesi*, Ali Emirî (Millet) Kütüphanesi, nr. 1341; Mehmet Naci Önal, "Muğla'da Alevi-Tahtacı Kültürü", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Vol. 8/9, Summer Ankara 2013, s. 343-366; Zülfikar Özbilgin, "Alevilerde Düşkünlük", *GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* Ankara 2011, s. 411-414; Veli Saltık, İz Bırakan Erenler ve Alevî Ocakları, Ankara 2004; Ali Yaman, "Kızılbaş Alevilerin Düşkün Ocağı Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü", *GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* Ankara 1998, s. 27-34; Mehmet (Dede) Yaman, *Alevilik; İnanç, Edep, Erkân,* İstanbul 2013.

Salih GÜLERER

EBRUCU

Kitreli su üzerine serpilen boyalarla bezenmiş kâğıt ve bunu hazırlama sanatına ebru denir. Ebruculuğun menşei hakkında bir sonuca varmak mümkün değildir. VIII. ve XII. yüzyıllarda Uzak Asya ülkelerinden Japonya ve Çin'de benzer teknikler kullanılarak yapılan bir takım çalışmalar mevcut idi. Türkistan bölgesinde XVI. yüzyıl başlarında İpek yoluyla İran'a ve oradan Osmanlı ülkesine gelmiş olduğu kabul edilir. Müteakiben İngiltere ve Amerika'ya kadar ebru kâğıdı ulaşmıştır. Ebru kâğıdının yapılması ve hazırlanması oldukça meşakkatliydi. Ebru kâğıdının hazırlanmasında toprak boya, bazı tabii boyalar, ebru teknesi, teknenin içine konan suya koyuluk ve yapışkanlık veren kitre, renklerin birbirine karışmadan yayılması için sığır ödü bazı işlemlerden geçirilerek boyanın içine ilave edilir. Ebru kâğıdına şekil verilmesinde atkuyruğu kılından fırça, tarak, tel çubuk gibi alet ve malzemeler kullanılıyordu. Ebru kâğıdı, eskiden yazma kitapların ciltlenmesinde ve yan kâğıdı olarak kullanıldığı gibi levhaların iç ve dış pervazlarıyla koltuk denilen kısımlarında kullanılmıştır. Günümüzde ebru yapımı üniversitelerin ilgili bölümleri, halk eğitim merkezleri, belediyeler ile sivil toplum örgütlerinin açtığı kurslarla sanat, sanatçı ve öğrenciyi buluşturmaktadır.

Bir ebru örneği

KAYNAKÇA:
M. Uğur Derman, "Ebru", *DİA*, X, s. 80-82.

M. Murat ÖNTUĞ

EBÛ ALİ er-RÛZBÂRÎ
(ö. 322 / 934)

Fütüvvet ehlinin ileri gelenlerinden olduğu kabul edilir. Bağdat yakınlarındaki Rûzbâr'da doğdu. İran şahlarının soyundan geldiği, babasının emir veya vezirlik yaptığı ileri sürülür. Döneminin önde gelen sûfilerinden Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî gibi zatların sohbetinde bulunmuştur. Aynı zamanda hadis hafızı olduğu belirtilir.

Ünlü tezkire yazarı Feridüddin Attâr, Rûzbârî'yi fütüvvet ehlinin ileri gelenlerinden kabul eder. Onun fütüvvet anlayışını yansıtan görüşlerinden biri, sûfinin açlıktan yakınmaktansa pazara gidip çalışması ve maişetini kazanmasının daha doğru olduğudur. İlk dönem kaynakları ittifakla Rûzbârî'yi zühd ve tasavvufun önderi, doğruluktan ayrılmayan, hâl sahibi, erdemli bir sûfî olarak tanıtır.

Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan ve Cüneyd mektebinin önde gelen temsilcilerinden sayılan Rûzbârî, Bağdat'tan ayrılarak Mısır'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Kabri önemli sûfilerden Zünnûn el-Mısrî'nin yakınındadır.

Ruzbarî'ye göre kişinin faydasız şeylerle uğraşması, Allah'ın ondan yüz çevirmiş olmasının alâmetidir. Bir kötülük yaptıktan sonra nimet ve ihsana kavuşmak, yapılan hatalara müsamaha edildiğini sanarak tövbe ve pişmanlığa yanaşmamak ve günahkâr olduğu halde cezasız kalışını Allah'ın rahmeti saymak kadar büyük bir gaflet yoktur.

Tasavvufî kavramlara kendi bakışı çerçevesinde yeni anlamlar yükleyen Rûzbârî Allah'tan korkma (havf) ve Allah'a karşı ümitli olma (recâ) duygularında dengenin önemini vurgulamış, havf ve recâyı kuşun iki kanadına benzetmiştir. Ayrıca nimete şükrü de nimet olarak kabul etmiş, sabretmeyenin Hakk'ın rızâsına, şükretmeyenin de kemale ulaşamayacağını belirtmiştir.

Ona göre sûfî dünyaya değer vermeyen, hevâ ve hevesine uymayan ve Hz. Peygamber'in (a.s.) yolundan ayrılmayan kişidir. Tasavvuf makamlarının başlangıcı Allah'tan razı olmak, sonu ise O'nu sevmektir. Benliğinden ayrılmayan kişilerin aşk sahasına ayak basamayacağını belirten Rûzbârî haram yemenin, harama bakmanın ve gıybet etmenin, kötü arkadaşlar edinmenin ve nefsin arzularına kulak vermenin insanı felakete götüreceğini söyler.

KAYNAKÇA:

Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma'* (yay. Abdülhalim Mahmud-Taha Abdülbakî Sürur), Kahire 1960, s. 145, 431, 451; Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kahire 1960, s. 34, 44; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakāt* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 355, 479; Ebû Nuaym el-Isfahanî, *Hilyetü'l-evliyâ*, X, Kahire 1974, s. 356-357; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 329; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 160-161; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, (Uludağ), s. 261; İbnü'l-Cevzî, *Sıfâtu's-safve*, II, 454; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, (Uludağ), s. 757-760; Sühreverdî, *Avârif*, s. 499; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 106; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 247-248, 308; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 296, III, 91; Fuat Sezgin, *GAS*, I, 663; Abdurrezzak Tek, "Ruzbârî", *DİA*, XXXV, 276.

Abdürrezzak TEK

EBÛ HAFS el-HADDÂD
(ö. 260 / 874)

Fütüvvet konusundaki fikirleriyle tanınmaktadır. Nîşâbur'da doğdu. Mesleği dolayısıyla "Haddâd" diye tanınmıştır. Tabakat kitaplarında Ebû Hafs'ın tasavvufa intisabında bir cariyeye âşık olmasından ve ona kavuşmak için verdiği çabalardan söz edilir. Başka bir menkıbeye göre insanların âhiret azabı karşısında duyacakları dehşetten bahseden Zümer sûresinin 47. âyetini dinlerken kendinden geçerek elini ateşe sokmuş ve kızgın demiri çıkartmıştır. Bu olaydan sonra demirciliği bırakıp uzun yıllar nefsini terbiye etmek için uğraştı. Ancak bir müddet sonra tekrar mesleğine geri döndü ve bir taraftan kendi kazancıyla geçinirken diğer taraftan etrafındaki fakirlere destek oldu.

Ebû Hafs hacca giderken sekiz arkadaşıyla birlikte Bağdat'a uğradığında buradaki ünlü sûfiler tarafından karşılandı. Bir yıl kaldığı Bağdat'ta özellikle fütüvvet konusundaki fikirleriyle başta Cüneyd-i Bağdâdî olmak üzere Bağdat sûfilerini kendine hayran bıraktı.

Fütüvvet anlayışı üzerinde ısrarla duran Ebû Hafs'a göre fütüvvet fedakârlık, cömertlik, diğerkâmlık, tahammül ve nefse hâkim olmak gibi özellikleri içerir. Fütüvvetle ilgili "insaflı olmak fakat insaf beklememektir" şeklindeki tarifi meşhurdur. Yine ona göre fütüvvet laf değil iş ve faaliyettir. Ebû Hafs kerem ve cömertliği fütüvvetin esası olarak görür, ayırım gözetmeden herkese iyilik yapılmasını ancak yapılan iyiliklerin hiç yapılmamış gibi kabul edilmesini ve hatırlanmamasını ister. İnsanların acılarına ortak olmayı, sıkıntılarını yüklenmeyi ve kimseyi külfet altında bırakmamayı fütüvvetin gereği sayar.

Ebû Hafs aynı zamanda döneminin melâmet ehlinin önde gelen temsilcilerindendir. Mümkün olduğu kadar tanınmamayı ve nefsin arzu ve isteklerine karşı gelmeyi kurtuluşun yolu olarak görür. Ebû Hafs içle dış, özle söz arasında tam bir uygunluk bulunması gerektiğine inanır; dıştaki edep güzelliğini içteki hallerin güzelliğinin delili sayar. Ona göre kulluktan daha güzel bir süs yoktur. Kulluk ise kişinin nefsinin isteklerini bırakıp emrolunduğu şeylere bağlı kalmasıdır.

Zühd anlayışında da Ebû Hafs fütüvvet ve melâmet çizgisini takip etmiştir. Ona göre zühd dünyanın ne övülmesi ne de kötülenmesidir. Gerçek zâhid de gönlünden dünya tasasını attıktan sonra âhiret için çalışan kişidir. Zühd elde avuçta değil kalpte bulunur. Her zaman Allah'a ihtiyaç duymak, sünnete bağlı kalmak, kendi kazancıyla geçinmek ve helâl rızık yemek ve daima edepli olmak onun zühd ve tasavvuf anlayışının esasını oluşturur.

Ebû Hafs Ahmed b. Hadraveyh, Ebû Türâb en-Nahşebî gibi çağındaki büyük mutasavvıfların sohbetinde bulunmuş; Şah b. Şüca' el-Kirmânî ve Ebû Osman el-Hîrî gibi sûfiler de onun tasavvuf anlayışını devam ettirmişlerdir.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Risâletü'l-Melâmetiyye,* (nşr. Ebü'l-Alâ Afîfî), Kahire 1364/1945, s. 86-120; aynı yazar, *Tabakât*, s. 115-122; Ebû Nuaym el-Isfahanî, *Hilyetü'l-evliyâ*, X, Kahire 1932-38, s. 229; Ebu'l-Hasan Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 224-225; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), İstanbul 2003, s. 113, 281, 362, 364; Herevî, *Tabakât,* (yay. Abdülhay Habîbî), Kâbil, ts., s. 95-102; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ,* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005, s. 363-371; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, Beyrut 1399/1979, IV, 118-121; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 510; Câmî, *Nefehât*, s. 57; Şa'rânî, *et-Tabakât*, Bulak 1276, I, 96; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 257; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 150; III, 99; Tahsin Yazıcı, "Ebû Hafs el-Haddâd", *DİA*, X, 127-128.

Abdürrezzak TEK

EBÛ OSMAN EL-HÎRÎ
(ö. 298 / 910)

Ebû Osman Saîd b. İsmâîl el-Hîrî fütüvvet ve melamet konusunda fikirler serdeden önemli bir mutasavvıftır. 230 (844) yılında Rey'de doğmuş ve burada Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

ile Musa b. Nasr'dan dersler almıştır. Ardından Bağdat'a giderek devrin tanınmış hadis alimlerinden Humeyd b. Rebi' ve Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî gibi ünlü kişilerden hadis öğrenmiştir.

Hîrî'nin genç yaşta Yahyâ b. Muâz'la (ö. 258 / 871) karşılaşması ona dinin hakikat ve esrarını öğrenmede ilk fırsat ve imkânı sağladı. Bir müddet Yahyâ b. Muâz'la beraber oldu. Daha sonra ününü duyduğu Şâh b. Şüca' el-Kirmânî (ö. 270 / 883) ile görüşmek ve sohbetinde bulunmak üzere Kirman'a gitti ve onun eğitim halkasına katıldı. O sırada Şah, dönemin meşhur sûfilerinden, aynı zamanda fütüvvet anlayışının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Ebû Hafs el-Haddâd'ı (ö. 270 / 883) ziyaret için yola çıktı ve beraberinde el-Hîrî'yi de götürdü. Ebû Hafs'tan ziyadesiyle etkilenen el-Hîrî, Kirmânî'den de izin alarak onun sohbet halkasına katıldı ve bir daha Kirmân'a dönmedi.

Ebu Osman el-Hirî hayatının geri kalan kısmını Nişabur'un Hîre mahallesinde tamamladı ve orada vefat etti. Bu yüzden doğduğu yere değil, yaşadığı ve öldüğü yere nispetle el-Hîrî nisbesiyle tanındı.

el-Hîrî, tasavvuf yolunda Yahyâ b. Muâz'dan recâ (Allah'ın rahmetini ummak) anlayışını; hayatı ve olayları buna göre yorumlamayı, Şâh b. Şüca' el-Kirmânî'den gayreti, Ebû Hafs'tan şefkati önceleyen yaklaşımları öğrendi. Ama o, bu birikimi kendine özgü bir sentez yaparak kendi tasavvufî düşüncelerini ortaya koydu. Horasan ve Nişabur'da tasavvuf hareketinin en önde gelen şahsiyetleri arasına giren Hîrî, aynı zamanda bu yörede fütüvvet ve melâmet anlayışının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

el-Hîrî'ye nispet edilen hikmetli sözler ve beyanlarda fütüvvet ahlâkının esaslarını içeren önemli ahlâkî ilkeler dikkat çekmektedir. Meselâ "Zenginlerle sohbet ederken azîz, fakirlerle sohbet ederken zelîl ol.", "Zenginlere karşı izzetli davranman tevâzu, fakirlere karşı alçak gönüllü davranman şereftir" sözleri bu konuda örnek olarak hatırlanabilir. Bir ara yolda ilerlerken adamın biri onun üzerine bir mangal külü boşaltmış, yanındakiler öfkelenip adamı cezalandırmak istemişler ise de o, "Ateşe layık bir kimsenin üzerine kül dökülmüş, buna binlerce defa şükretmek gerek" şeklinde mukabelede bulunmuş ve bu davranışı ile melâmetî yaklaşımın güzel bir örneğini sergilemiştir.

Ebû Osmân Kur'an ve Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı, zâhitliği ile meşhur, fakrı ile ünlü, erişilmez sabrı, alçak gönüllülüğü ve mutlak rızâ hali ile tanınan âlim ve ârif bir sûfî idi. Ona göre "Zâhirde sünnete muhalefet etmek, bâtında ikiyüzlülüğün alâmetidir." Zühd ile ilgili "Dünyadan el etek çekmek ve kimin eline geçerse geçsin kaygılanmamaktır" demekte ve "Haramlar karşısında zühd farz, mübahlarda erdem, helaller karşısında ise yakınlık vesilesidir" şeklinde görüş belirtmekteydi. Sabrı "sıkıntılara katlanmayı huy edinmek" olarak kabul eder, hem tâata hem de günahlardan uzak durmaya sabretmenin aynı zamanda tâat olduğunu savunurdu.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakāt,* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 170-175; Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, X, Kahire 1979, s. 244-246; Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, X, s. 144-146; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 81-82; Ali b. Osman Hücvûrî, *Keşfu'l-mehcûb,* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 234-236; Herevî, *Tabakât*, s.240; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ,* (çev. Süleyman Uludağ) İstanbul 1991, I, 495-503; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 106; İbn Hallikân, *Vefeyât,* II, s. 369; Zehebî, *Siyerüa'lâmu'n-nubelâ*, XIV, s.62-66; Safedî, *el-Vâfî,* XV, s. 200; İbnKesîr, *el-Bidâye*, XIV, 674; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakatü'l-evliyâ*, s.188-191; Câmî, *Nefehât,* s. 86; Şa'rânî, *et-Tabakât*, s. 124; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 421; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 230; Ebû'l-A'lâ Afîfî, *el-Melâmetiyye ve's-sufiyye ve ehlü'l-fütüvve*, s. 14, 15, 44; Ma'sum Ali Şah, *Tarâik,* II, 164; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 57, 154; Zerrinkûb, *Cüstücü der tasavvuf-u İran*, s. 343-346; *Mevsuâtü a'lâmi'l-ulemâ ve'l-udebâi'l-arab el-müslimîn,* VII, 425-429; *Dâiretü'l-maârifi'l-büzürk-i İslâmî*, V, 729

Erhan YETİK

EBÜLFİTYAN EL-BEDEVÎ
(ö. 675 / 1276)

Ebü'l-fityân" lakabıyla tanınan Ebülfityan Seyyid Ahmed el-Bedevî 596'da (1200) Fas'ta doğdu. Peygamber sülalesine mensup olduğu için "seyyid" olarak yiğitliğine ve cesaretine övgü olarak yiğitlerin babası anlamında "Ebü'l-fityân" lakabıyla tanındı. Yiğitlik, mertlik, kuvvet, vera, cesâret, takvâ, tabiat inceliği, kuvvet, insanca davranma gibi fütüvvet nitelikleriyle tavsif edilen Seyyid el-Bedevî'nin tasavvufta şiarı cihat ve ibadet olarak kabul edilmektedir.

Bedeviyye tarikatinin kurucusu olan Seyyid Bedevî tarikatine alem olarak fütüvvet rengi olan kırmızıyı seçmiştir. Abdülvehhab Şa'ranî (ö. 973 / 1565) kırmızı örtü edinmek konusunda Sey-

yid Bedevî'ye uyan İbrahim Metbûlî'nin (ö. 880 / 1475), mana aleminde Hz. Peygamber'in 'fütüvvette en büyük evliyâdan olan adamla seni kardeş ettim' müjdesine nail olduğunu rivayet etmiştir. Seyyid Bedevî nefsine muhalefet etmesi bakımından gerçek fetâdır; nefsin arzularına muhalefet edenlerin babası olması itibariyle de fütüvvetin pîridir.

Daha çocuk yaşlarda cesareti, dindarlığı ve zühdü ile tebarüz etmiş, Zahit Ahmed ismiyle anılmıştır. Kuzey Afrika bedevîlerinin yüzlerini peçeyle örtmelerinden etkilenerek peçe örtünmeyi adet edindiği için el-Bedevî isimleriyle tanındı. Evliyanın atlısı (fâris-i evliya), Necd'in atlısı (fâris-i Necd), cesur süvari (fâris-i hümâm) gibi lakaplarla anılan Seyyid Bedevî, asaletin sembolü olan at figürü ile bütünleştirilmiştir. Ağabeyi Hasan 'Mekke'de ondan daha cesur bir binici tanımıyorum' demiştir. Celâleddin Süyûtî, Seyyid Bedevî'ye ait bir vizyonunu anlatırken, at üzerinde ve yaşmaklı bir biçimde kendisine gelerek bir şey söylediğini nakletmektedir.

Fas'ta Şeyh Abdülcelil b. Abdurrahman en-Nisâburî'den tasavvuf hırkası giyen Seyyid Bedevî 1210'da âilesi ile birlikte Mekke'ye göç ettikten sonra Rifâiyye şeyhlerinden Şeyh Berrî eli üzere sülûkunü sürdürdü. Kur'ân'ı ezberledi. Yedi kıraat üzere Kur'ân ilmini tahsil etti. Mâlikî ve Şâfiî fıkhında eğitim aldı.

Manevî bir emirle 1235'te Irak'a seyahat etti. Kâzımiye kabristanında dedelerinden İmam Mûsâ Kazım ve Muhammed Cevâd'ın kabirlerini ve Seyyid Abdülkadir Geylânî (ö. 561 / 1166), Seyyid Ahmed er-Rifâî (ö. 578 / 1182), Hallâc-ı Mansur (ö. 309 / 922), Adî b. Müsâfir (ö. 557 / 1162) gibi tasavvuf büyüklerinin kabirlerini ziyaret etti. Onun Irak'ta tasavvuf ricâlini tesiri altına alan Fatıma bint Berrî adında bir kadına ve mensup olduğu Berrî aşiretine karşı verdiği bir mücadeleden bahsedilir. Menakıbnâmelerde bu mücadele, başta Hz. Ali olmak üzere dedelerinin ruhaniyyetini çağırdığı bir savaş meydanı olarak tasvir edilmiştir.

Seyyid Bedevî, fütüvvetin gereği olarak Hz. Ali'nin Kerrâr lakabını hatırlatan bir lakapla, savaşta yenilmez, yıkılmaz, atılgan atlı anlamlarına gelen 'Attâb' lakabıyla da anılmıştır. Bu lakabın yanı sıra civanmerd bir kişiliğe sahip olan Ebü'l-fityan'ın, kendisine arız olan manevî bir halin etkisiyle değiştiği, çevresindekileri edebe davet eden bir hale büründüğü, tabiatına merhamet ve bağışın galip geldiği anlatılmıştır.

Evlenmemesi, peçe örtünmesi, elbisesini ve imamesini eskiyip eriyinceye kadar üzerinden çıkarmaması, sükûtu tercih etmesi, hayatının her safhasında zühdün ona eşlik ettiğini göstermektedir. Seyyid Bedevî'nin en meşhur kerameti, bir fetâlık niteliği olan can feda etmek ile ilgilidir. Peçe ile örtülü yüzünü görmeyi dileyen müridi Şeyh Abdülmecid'e, yüzünü görmenin bir cana bedel olduğunu söylediği halde bu isteğinden vazgeçmemesi ve şeyhinin yüzünü görmesiyle birlikte ruhunu teslim etmesi hadisesidir. Seyyid Bedevî'nin bir diğer menkıbesi Haçlı seferlerinde oğlu Frenklere esir düşen bir kadının oğlunu bağlarıyla birlikte getirmesidir. Esirleri kurtarması ile ilgili başka pek çok kerameti rivayet edilmiştir. Asırlar boyunca evlerin kapılarından geçen meddahlar vasıtasıyla bu menkıbe Mısır halkının hatırasında yaşamıştır. Esirlerin zürriyetinden gelen kimselerin ellerinde bulunan zincir ve bağlar, Seyyid Bedevî'nin kerâmetlerinin ispatı ve şâhidi olarak senelik mevlid merasimlerinde teşhir edilmektedir.

12 Rebiülevvel 675 (24 Ağustos 1276) tarihinde Tanta'da vefat eden Seyyid Bedevi'nin hayatında ve vefatından sonra ona tabi olanların en bariz, tek ortak özelliği ona duydukları şiddetli sevgidir. Uzun süre damdaki yaşantısı sebebiyle Sütûhî diye anılan Seyyid Bedevi'nin başta halifesi Abdül'âl olmak üzere Sütûh Ashabı ve Sütûhîler olarak bilinen halifeleri bugüne kadar mevcûdiyetini devam ettiren Bedeviyye tarikatını tesis etmişlerdir. Tasavvufî görüşlerini anlattığı eserler yazmayan, vaazlar vermeyen Seyyid Bedevi'nin mirası kitapları değil, mirasını devralarak, tarikatını canlı tutan halifeleridir.

KAYNAKÇA:

İbnü'l-Mülakkın, Sirâcüddîn Ömer, *Tabakatü'l-Evliyâ*, (yay. Nûreddin), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1406/1986, s. 422-423; Abdülvehhâb Şa'rânî, *el-Envârü'l-kudsiyye fî beyâni âdâbi'l-ubûdiyye*, Kahire 1952, s. 158- 162; aynı yazar, *Levâkıhü'l-envâr fî tabakâti'l-ahyâr,* (yay. Abdurrahman Hasan Mahmud), II, Kahire 2001, s. 78, 81, 118, 154, 710-714; Zeyneddin Abdüssamed, *el-Cevâhirü's-seniyye ve'l-kerâmâti'l-ahmediyye*, Süleymaniye Ktp., İzmirli Hakkı, nr. 1196; Muhammed Bulkunî, *Tabakâtü's-Şernûbî,* Süleymaniye Ktp. İzmirli İsmâil Hakkı, nr. 1183; Muhammed Hıfzı Veffâk, *Tercüme-i Menâkıb-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî*, Süleymaniye Ktp., Hüsnü Paşa, nr. 587; Ahmed b. Ahmed Kalyûbî, *Tuhfetü'r-râgıb fî sîreti cemâatin min a'yâni ehli'l-beyti'l-etâyib*, Muhammed Efendi Mustafa Matbaası 1307, s. 39-47; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Fellâh Abdülhay, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (yay. Mahmud Arnaut-Abdülkadir Arnaut), V, Beyrut 1986-1993, s. 345-347; Ali Halebî, *en-Nasîhatü'l-aleviyye fî beyâni hüsni tarîkati's-sadâti'l el-Ahmediyye*, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik, nr. 192; Seyyid Ahmed Tuayma, *Hayâtü Seyyid el-Bedevî*, Dârü'l-kavmiyye li't-tıbâati ve'n-neşr, 1966; Abdülfettâh Âşur, *es-Seyyid el-Bedevî, şeyh ve tarîka*, A'lâmü'l-Arab, LVIII, Dârü'l-Mısriyye li't-te'lîf ve't-terceme, Kahire 1967; Ahmed Muhammed Hicâb,

el-Izz ve'l-i'tibâr, âra' fî hayâti's-Seyyid el-Bedevî ed-dünyeviyye ve hayâtihi'l-berzahiyye, Kahire 1978; Abdülhalim Mahmud, *el-Fukahâu ve'l-muhaddisûn: Seyyid Ahmed el-Bedevî*, Kahire 1990; M. K. Hermansen, *Miracles Language and Power in a 19th Century İslâmic Hagıographic Text*, XXXVIII, Arabica, s. 326-350.

Derya BAŞ

EDEBALI
(ö. 1326)

Mutasavvıf, ilk Osmanlı kadısı ve Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Gazi'nin kayın pederi olan Edebalı'nın adı kaynaklarda Edebalı, Atabalı veya bu isimlerin kısaltılmış şekli olarak Ede-şeyh şeklinde geçer. Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye nispet edilen Vefaiyye tarikatına mensup olan Edebali, ilk eğitimini takiben Şam'a giderek Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İzz ve Cemâleddin el-Hasîrî gibi dönemin tanınmış âlimlerinden dinî ilimler tahsil etti. Şam'dan ülkesine dönünce tamamen tasavvufa yönelen Edebalı, Bilecik'te

Şeyh Edebalı

bir zaviye kurarak halkı bilgilendirmeye ve irşad etmeye başladı. Zaviyesi her gün etraftan gelen halkla dolup taşmaya başladı. Edebalı, Osman Gazi ile Bilecik'te tanıştı. İlk tanışmadan sonra Osman Gazi sık sık şeyhin zaviyesine giderek dinî ve hukukî konularda onun her zaman görüşlerine başvurmaya başladı. Bu yakın ilişkiler sonucunda Osman Gazi, Şeyh Edebalı'nın kızı Malhun Hatun ile evlendi. Bunun sonucunda Osmanlı hanedanın nesli, Edebalı'nın kızından doğan Orhan'dan devam etti.

Şeyh Edebalı, Osman Gazi döneminde uçlardaki Ahilerin lideri durumunda idi. Edebalı'dan sonra uçlardaki reisliğin kime geçtiği bilinmemektedir. Ancak kaynaklarda I. Murad'ın Ahi olduğuna ve dolayısıyla reisliğin ona intikal ettiğine dair kayıtlar vardır. Osmanlı'nın erken dönem arşiv kayıtlarında Şeyh Edebalı'ya Bilecik'e bağlı Kozağaç köyünün öşür ve hasılatının verildiği ve bilahare kızının bu köyü Şeyh Edebalı'nın zaviyesine vakfettiği anlaşılıyor.

Çok sayıda talebe yetiştiren Edebalı'nın öğrencilerinden biri damadı Durun Fakih'tir. Dursun Fakih, kayınpederinden sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur.

Osman Gazi, 1326'da vefat eden Şeyh Edebalı ile onun arkasından ölen eşi Mal Hatun'u kendi eliyle defnetti. Orhan Gazi ise bu kabirlerin üzerine birer türbe ve yanlarına zaviye yaptırdı.

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı- Makaleler* - I, Konya 1994, s. 112–114; Kâmil Şahin, "Edebâli", *DİA,* X, s. 393-394.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

EDİRNE BEDESTENİ

Edirne il merkezinde Eski Cami yanında bulunan Bedesten, Çelebi Sultan Mehmed'in (1413-1421) emriyle Mimar Alaeddin tarafından 820/1418 yılında yapılarak Eski Camiye vakfedilmiştir. Bedestenin yapımına Musa Çelebi (ö.1413) tarafından başlandığı söylenmektedir. Tuğla ve düzgün kesme taş malzemenin dönüşümlü olarak kullanıldığı, enlemesine dikdörtgen planlı yapı dıştan 41.00 x 78.00 m ölçülerinde içten ise 20.00 x 56.00 m ölçülerindedir. Dört cephesindeki birer kapıyla girilen iç mekân altı adet dikdörtgen kesitli payeler ile on dört birime ayrılmış her birim birer kubbe ile örtülmüştür. Eserin iç cephelerine yan yana bitişik otuz altı mahzenli dükkân yapılmış, dış cephelerde de elli altı dükkân yerleştirilmiştir. İçerisi kuzey ve güney cephelerinde yedişer, doğu ve batı cephelerinde ikişer olmak üzere toplam on sekiz pencereyle aydınlatılmıştır.

Yapının beden duvarlarında almaşık teknikteki farklı renk düzenlemesinin yanında pencere kemerlerinde geometrik ve bitkisel karakterli değişik motifler bedestenin süsleme programını oluşturmakta,

kuşaklarda ise zikzak ve zencirek motifleri izlenmektedir. Erken Osmanlı Dönemi çarşılarının ayakta ve kullanılır olabilen önemli örneklerinin başında gelen Edirne Bedesteni, tasarım özellikleri itibariyle kendisinden önce inşa edilen 802 / 1400 tarihli Bursa Bedesteni'ne benzemektedir. Özellikle tek sıra halinde altı paye ile on dört bölümden meydana gelmesi ve yapının on dört kubbe ile örtülü oluşu bu benzerliği açıkça göstermektedir. Evliya Çelebi Edirne'de Eski ve Yeni Bedesten adıyla iki ayrı bedesten olduğundan bahsetse de bugün sadece bir tanesi mevcut olup, diğerinin yeri dahi bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri,* İstanbul 1949, s. 131-134; *Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi,* İstanbul 1939, s. 86; Semavi Eyice, *"Bedesten"*, DİA, V, İstanbul 1992, s. 305.

Murat KARADEMİR

EHL-İ HİBRE

Ehl-i vukufla aynı anlamı taşır. Hibre veya hubr, bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak manasına gelir. İslam hukukunda hâkimin doğru karar verebilmesi için ihtilaflı davalarda ehl-i hibre denilen bilgi ve tecrübeye sahip uzman kişilere danışması, onun vazifeleri arasındaydı. Kaynaklarda "ehlü'l-ilm, ehlü'l-basar ve'l-ma'rife, ehlü'l-basire, ehlü'l-hibre" gibi aynı anlamlara gelen tabirlere de rastlanır. Bu terim Osmanlı hukukunda daha çok ehl-i vukuf olarak geçer. Günümüzde bunun için bilirkişi kelimesi kullanılmaktadır.

Esnaflar arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu olduğunda konuyu önce yiğitbaşı incelerdi. Eğer problemi yiğitbaşı çözemezse mesele kethüdanın önüne gelirdi. Ancak anlaşmazlığın nedeninin daha iyi tespiti maksadıyla Ahi teşkilatı içinden 40 yılını doldurmuş ustaâdeler arasında adına ehl-i hibre denilen kişilerin görüşleri alınırdı.

KAYNAKÇA:

Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu,* Konya 1991. s. 12; Mecdüddin Muhammed b. Yakûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü"l-Muhît*, Beyrut 1994, s. 94; Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1990, s. 28; Mithat Gürata, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar,* Ankara, 1975, s. 104; Ahmet Kala, "Esnaf", *DİA,* X1, İstanbul 1995, s. 423; Ali Şafak, **"**Ehl-i Vukuf", *DİA,* X, s. 531-533.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

EKİNCİ, YUSUF
(d. 1943)

Ahilik ve Cumhuriyet Döneminde Meslek Eğitimi adlı doktora tezini hazırlayan Yusuf Ekinci, Burdur'un Tefenni ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Büyükalan İlkokulu'nda bitirdi. Isparta Gönen İlköğretmen Okulu'ndan mezun oldu (1962). Yükseköğrenimini Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nde tamamladı (1965). 1980 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde lisans tamamlama eğitimini bitirdi. 1982 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İdari Bilimler Enstitüsü'nde Kamu Yönetimi dalında Yüksek Lisansını yaptı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Ahilik ve Cumhuriyet Döneminde Meslek Eğitimi konulu tezi ile doktor unvanı aldı (1987). Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde eğitimci olarak uzun süre görev yapan Yusuf Ekinci, 24 Aralık 1995'te Burdur Milletvekili seçildi.

Eserleri: Eğitim konuların da pek çok eser veren Yusuf Ekinci'nin Ahilikle ilgili *Ahilik ve Meslek Eğitimi* (İstanbul 1990) ve *Ahilik* (Ankara 2008) adlı eserleri vardır.

Bekir ŞAHİN

EKONOMİK KALKINMA VE DEVLET YÖNETİMİ

Burhan Ulutan tarafından kaleme alınan bu eser (İstanbul 2000), giriş ve sekiz bölümden meydana gelir. Eserin giriş kısmında toplumların ekonomik kalkınmaları ve gelişmelerinde fikir üretenlerin azlığına işaret edildikten sonra İslâm dünyası, Osmanlı ve İngiltere'nin tarihî süreç içinde üretim, ticaret ve kalkınmalarında takip ettikleri yollar ve geri kalış sebeplerinden örnekler verilir.

Birinci bölümde Adam Smith ile başlayan liberalist klasik okul, (John Maynard) Keynes devrimi ayrıntılı bir şekilde açıklanır ve serbest piyasada rekabetten ve klasik okul öğretilerine yapılan eleştirilerden bahsedilir. İkinci bölümde 1930'lu yıllar İngilteresi'nde genel teori üzerinde çalışan Keynes kısaca tanıtılır. O yıllarda uygulamada olan liberal ekonominin insanlara çare olamayacağını belirten Keynes'in klasik okul öğretilerini eleştiren düşünceleri ele alınır. Daha sonra Keynes'in 'Yeni Ekonomi' adı verilen bir sistem geliştirdiğinden bahsedilir. Üçüncü bölümde XIX. yüzyıl boyunca ileri sanayi ülkelerinin, başta Osmanlı Devleti, Hindistan ve Çin gibi ülkeleri yoksulluğa ve felakete sürükledikleri tarihten örneklerle anlatılır. Çözüm olarak da geri bırakılmış ülkelerin yöneticilerinin, devletlerini kalkındırmaları, insanlarını da yoksulluk ve sefaletin pençesinden kurtarmaları için insan ve doğal kaynaklarını harekete geçirmeleri gerektiği vurgulanır. Geri kalmışlıktan kurtulmaya örnek olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı ekonomik kalkınma hamleleri gösterilir ve karma ekonomiye işaret edilir. Dördüncü bölümde Batılı ekonomistlerin 1960 sonrası geri bırakılmış ülkelerin kalkınmaları için gösterdiği ilgi ve çaba ele alınır. Ekonomik kalkınma ve gelişme için A. Paul Samuelson ve Harvey Leibenstein'in eserlerindeki görüşler karşılaştırılır ve tartışılır. Ekonomik büyüme ve gelişme için uzun vadeli çalışmalar ve üretken yatırımların belirlenen plan ve program çerçevesinde yapılmasına, ayrıca ekonomik kalkınmada devlete önemli görevler düştüğüne bilhassa işaret edilir.

Devlet yönetimi ve ekonomik kalkınmada üstün yetenekli yöneticilerin önemi, eserin beşinci bölümünde hatırlatılır. Akabinde insanların ve toplumların huzurlu yaşamaları için çaba harcayan Sokrat, Eflatun, Konfüçyüs, Farabi, İbn-i Sina, Yusuf Has Hacib ve Nizamülmülk gibi bilgelerin öğretilerine yer verilir. Çağdaş Demokrasilerde Ekonomi Yönetimi ve Ahi Evran (170-201) başlıklı altıncı bölümde de Osmanlılarda Ahi sanat gruplarının başarısı ile devlete yönetici yetiştirilmesi üzerinde durulur. Sonra Ahi Evran'ın hayat hikâyesi, Ahi teşkilatının yapılanması kısaca verilir. Ardından da Ahi sanayi birliklerinin Alman ve Japon sanayi birlikleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılır. Yedinci bölümde Osmanlı Devleti'nin devlet yönetim teşkilatını örnek alan İngiltere'nin verimli ve dürüst bir devlet yönetimi ile hızla kalkındığı belirtilir. 1870 sonrasında Bismarck'ın devleti yönetecek personel eğitimine önem vererek Alman İmparatorluğu'nu kurduğu kaynaklara dayalı olarak anlatılır. Japonların Almanya, Fransızların da İngiliz devlet memurları teşkilatını örnek alarak güçlü devletler arasında yer aldıklarına, ayrıca bu kısımda Güney Kore ve Uzakdoğu Kaplanlarının son yıllardaki kalkınma ve gelişmedeki çabalarına yer verilir.

Kitabın son bölümü olan özet ve önerilerde, devlet yönetimi ve ekonomik kalkınma, adı geçen Batılı devletlerle karşılaştırılarak özetlenir. Ulutan, bu eserinde, mesleği gereği yaptığı görevler ve edindiği engin devlet tecrübesi ile devletin yeniden yapılanmasında göz önünde bulundurulması gereken önerilerini kamuoyu ile paylaşır.

Erol ÜLGEN

EL-ESNÂF VE'T-TAVÂİFU'L-HIREFİYYE FÎ MEDÎNETİ DİMAŞK HİLÂLE'N-NISFI'L-EVVEL MİNE'L-KARNİ'S-SÂMİN 'AŞERE EL-MÎLÂDÎ

Türkçe'ye Miladi XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı Boyunca Şam Şehrindeki Esnaf ve Meslek Grupları olarak çevrilebilen eser, İsa Süleyman Ebu Selim tarafından kaleme alınmıştır. 1996 yılında Ürdün Üniversitesinde doktora tezi olarak hazırlanmış; 2000 yılında Amman'da basılmıştır. Kitap, giriş ve yedi bölümden oluşmaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi XVIII. yüzyılın ilk yarısında, Dimaşk (Şam) şehrindeki esnaf loncaları dernekleri ve örgütlenmeleri hakkında bilgiler içerir. Kaynak olarak Şam Şer'iyye Sicilleri kayıtları ve o döneme ait kaynak eserler ile araştırma ve incelemeler kullanılır.

Kitabın birinci bölümü, meslek içi genel örgütlenme; meslek gruplarının yapılanması; şeyh, şeyhin hakları ve yetkileri, görevleri, şeyhin azledilmesi; teşkilatın merkezî idareyle olan ilişkileri gibi konuları ele alır. İkinci bölümde dokumacı-

lar, üçüncü bölümde gıda sanayicileri; dördüncü bölümde bina (yapı) ustaları; beşinci bölümde sağlık hizmetleri sektörü; altıncı bölümde tüccar zümreleri; yedinci bölümde topluma değişik hizmetler sunan esnaf grupları, yeni ayakkabıcılar, dericiler, kılıç ustaları ve imalatçıları, eğlence sektörü (kahvehaneler, nargile-tütün içme yerleri) yer alır.

Yazar bu çalışmasında, teşkilatın başında "şeyh" diye anılan ve esnafın önde gelenleri arasından seçilen birinin olduğunu; seçilen şeyh ve diğer üyelerin mahkemeye gidip kadının huzurunda seçim sonucunu ikrar ettikten sonra kadı tarafından atamasının yapıldığını; muallimin ise işinde zirveye ulaşmış ve icazet aldıktan sonra kendi başına bağımsız çalışabilen kişi özelliğini taşıdığını ifade eder. Bunun yanında çıraklıktan ustalığa geçiş esnasındaki seremonyaya da yer verilir.

Eser, Osmanlı döneminde eyalet merkezi olan Şam'da esnaf örgütlerini, bunların yapısını ve idarî kadronun atama biçimlerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Faruk TOPRAK

ELİF-BA DESTANI

Âşık Dertli'nin esnaf ve meslek destanları, Türk saz şiiri içerisinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra görülmeye başlar. XIX. yüzyıldan itibaren ise yaygınlaşmış ve birçok âşığın ilgisini çekmiştir. XIX. yüzyılın gezgin âşığı Bolulu Dertli de bu gelenekten etkilenmiş ve bir meslek destanı yazmıştır. Elif-ba Destanı olarak bilinen destan aslında bir esnaf ve meslek destanıdır. Arap harfleri esasına göre alfabetik olarak şiir söyleme geleneği âşık şiiri tarihimizde özgün bir şekildir. Âşık Dertli'nin Elif-ba düzeninde yazmış olduğu aşağıdaki destanı da Türk saz şiiri geleneğinde yazılmış olan esnaf destanlarından farklı bir yapıda olduğu için özgündür. Destan yedi dörtlükten oluşmaktadır. Kafiye şeması abab cccbçççb şeklindedir. Hece ölçüsünün 11'li ölçüsüyle söylenmiş şiirde yer yer kafiye kusurları bulunmaktadır.

Destanın olay örgüsü, Âşık Dertli'nin Osmanlı coğrafyasında bulunan şehirlerdeki meslekleri, o mesleğin / zanaatın ustalarını ve o mesleklerle ilgili kişisel deneyimlerini, ortaklarını anlatmak üzerine kurulmuştur. Bolulu Dertli'nin çocukluğu ve ilk gençlik yılları köy ağalarının ağır baskısı altında geçtiği için hayatının büyük bölümünü gurbette geçirmiştir. Böyle bir meslek ve şehir destanını yazmasında, bu durumun etkili olduğunu söyleyebiliriz. Şehir destanı ve meslek destanı özelliğini aynı anda gösteren destanda Dertli'nin değindiği bazı meslek kollarını şöyle sıralayabiliriz: sanat(çı), iplikçi(lik), berberlik, balıkçı(lık), terlikçi(lik), semerc(lik), çizmeci (lik), hamamcı(lık), hatip(lik), dervişlik, zincir(cilik), sedef(cilik), şerbet(çilik), sandık(çı), pehlivan(lık), fes(cilik), bezirgan(lık), gümrükçü(lük), kılıç-çı(lık), lüle(cilik), meyva(cılık), nusha(cılık), varakacı(lık), yağlık(cılık) ve yalancı(lık)'tır. Şair, destanının son dörtlüğünde kendi mesleğinin de yalancılık olduğunu söylemekten geri kalmamış; bu yüzden adının hâlâ yalancı olduğunu söylemiştir. Buradaki ifadelerin bir söz sanatı olduğunu düşünürsek Âşık Dertli, Osmanlı coğrafyasındaki dönemin meşhur mesleklerini ve o meslek dalının ustalarını bir liste halinde sunmuştur.

Destan, Türk saz şiiri geleneğindeki meslek ve zanaat destanlarına farklı tarzdaki yapısıyla katkı sağlayacağı gibi şehir destanları içerisinde de değerlendirilebilecek bir özellik arz etmektedir.

Elif-Ba Destanı

Elif	Edirne'de sanat eyledim, İdris'ti ortağım iplikçi hâlâ.
Be	Bir vakit berberlik ettim Bursa'da, Bekir'di çırağım balıkçı hâlâ.
Te	Tiflis'li Timur terlikçibaşı,
Se	Sakca'da semercidir kardaşı,
Çim	Çorum'da Cafer çizmecibaşı,
Ha	Hamâ'da Hasan hamamcı hâlâ.
Hı	Harput'ta Halil hatipmiş meğer,
Dal	Debre'de Davut dervişlik eder,
Zel	Zile'de Zâkir zincirin yeder,
Rı	Razgrad'da Ramazan rakıcı hâlâ.
Ze	Zeytun'da Zübeyr zeytin yapardı,
Sin	Sinop'ta Salim sedef takardı,
Şın	Şumnu'da Şakir şerbet satardı,
Sad	Samakov'da Sadık sandıkçı hâlâ.
Gayn	Galata'da Galip Gafur pehlivan,
Fe	Filibe'de Ferhat fesçi bezirgân,

Kaf Kalkandelen'de Kadir kılıççı hemen,
Kef Girit'te Kâmil gümrükçü hâlâ.
Lâm Lâleli'de Lütfi lüle yapardı,
Mim Musul'da Müsli meyva satardı,
Nun Nazilli'deNusha yazardı,
Vav Van'da Veysel varakacıdır hâlâ.
He Hintli Hip hele neylerdi,
Ye Yanya'da Yahya yağlık işlerdi,
Dertli düşünmeden yalan söylerdi,
Adını koydular yalancı hâlâ. (Bozyiğit, 1988: 37).

KAYNAKÇA:

Aziz Ayva, "Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı", *Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya Kitabı XIV,* Konya 2013, 168-183; A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2**,** s. 27-47; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1997, 158-160; Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi,* Ankara 2008; Mehmed Fuad Köprülü, Âşık Dertli, İstanbul 1940; Şemsettin Kutlu, Şair Dertli, I-II, İstanbul 1979, s. 118; Haşim Nezihi Okay, *Dertli Divanı,* İstanbul 1954; Şemsettin Kutlu, Şair Dertli, I-II, İstanbul 1978, s. 118.

Aziz AYVA

ELVER, REMZİ
(d. 26. 08. 1970)

Karaman Müzesi 451 Numarada Kayıtlı Anonim Fütüvvetnâme Üzerinde Bir İnceleme adlı Yüksek Lisans tezini hazırlayan Remzi Elver, Afyonkarahisar'n Bozan ilçesinde doğdu. İsmet Kayaoğlu'nun danışmanlığında 1997 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı'nda adı geçen Yüksek Lisans tezini hazırladı. Remzi Elver, yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Son olarak Denizli'de Denizli İMKB Kız Meslek ve Teknik Lisesi'nde Müdür Yardımcısı iken Bakanlığın görevlendirmesiyle Kıbrıs'a öğretmen olarak atandı. Birçok sivil toplum kuruluşunun kurulmasında görev alan Elver'in, tarihî ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması hakkında çeşitli dergilerde ve gazetelerde yazıları vardır.

Aziz AYVA

EMİNOĞLU, MEHMET EMİN
(d. 1932–ö. 2011)

Konya Ticaret Teşkilatı Dünü ve Bu Günü isimli kitabın yazarıdır. Şam'da 1932'de doğdu. İlk ve Orta tahsilini Şam'da yaptı. 1946'da Mısır'a giderek öğrenimine burada devam etti. 1957'de Kuveyt'te öğretmen olarak çalıştı. 1960'ta Konya'ya geldi. Müteakiben Suriye'ye tekrar döndü. Bir süre burada Kütüphanecilik yaptıktan sora İstanbul'a dönerek Bâbıâli'de Sabah gazetesinde görev yapmaya başladı. 1973'de Konya'ya geldi ve bir müddet özel sektöre tercümanlık yaptı. 1975'te Konya Belediyesi'nde kısa bir süre çalışmayı takiben Yayıncılık işlerine girdi. 1995'de tekrar Konya Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Müzesi'nde çalışmaya başladı. Konya'da vefat etti ve Hacıfettah Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Eserleri: *Konularına Göre Kur'an-ı Kerîm Fihristi*, İstanbul 1969; *Kuddusi Divanı*, Konya 1973; *Kur'an Işığında Kainat ve Göklerin Fethi*, Konya 1974; *Çağımızı Aydınlatan Kur'an Mucizeleri*, Konya 1978; *Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu*, Konya 1997; *Konya Ticaret Teşkilatının Dünü ve Bugünü*, Konya 1997; *Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş*, Ankara 2007; *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 210.

KAYNAKÇA:

Bekir ŞAHİN, "Mehmet Emin Eminoğlu, Hayatı Eserleri", *Akademik Sayfalar*, IX (18 Kasım 2009), s. 459.

Muhammet Ali ORAK

EMİR ALİ

Eretna döneminin (1327-1352) ileri gelen emirlerindendir. Hakkında bilinenler daha çok Kayseri'de kendi ismiyle anılan tekkesinde misafir ettiği İbn Battuta'nın verdiği malumatlara dayanır. Seyyaha göre Emir Ali'nin şehirde nüfuz sahibi âyan zümresinden kendisine bağlı bir grubu bulunmakta idi. Oldukça sağlam inşa edilmiş olan tekkesi kandilleri, döşemeleri ve yiyeceklerinin bolluğu ile tanınmaktaydı. Emir Ali'nin ne zaman vefat ettiği ve kabrinin nerede bulunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazı araştırıcılar, Kayseri şehir merkezinde 751 (1350) tarihli bir türbesi bulunan Pişrev Ali ile Emir Ali'nin aynı kişi olabileceğini ifade ederler.

KAYNAKÇA:

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, I, (çev. Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 415-416; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1989, s. 351; Kemal Göde, *Eratnalılar*, Ankara 1994, s. 38, 154; aynı yazar, *Halil Edhem ve Kayseri Şehri*, Kayseri 2011, s. 90-91; aynı yazar, "Eratnalılar Devri (1327-1381)'nde Anadolu'da Ahilik", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara 1996, s. 69.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

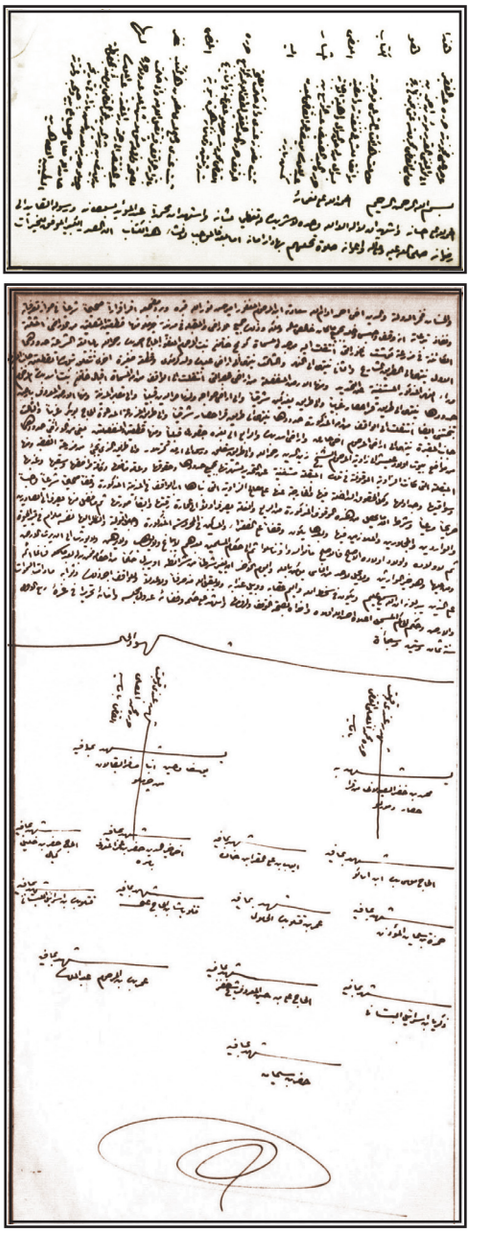
EMİR HASANOĞLU AHİ AHMED VAKFİYESİ

Emir Hasanoğlu Ahi Ahmed tarafından Arapça olarak 27 Rebiüevvel 768'de (Kasım 1366) tanzim ve tescil edilmiştir. Sureti VGMA, nr. 601 / 1, s. 175, sıra 230'da kayıtlıdır.

Vakfiye, dua cümleleri ve ayetle başlar. Allah'a hamd, Hazreti Peygamber'e, ailesine ve ashabına salat ve selamla devam eder. Bundan sonra Emir Hasan oğlu Ahi Ahmed'in kendi mülkü olan gayrimenkulleri vakfettiğini değinilir. Bu vakfedilenlerin Çorumlu beldesindeki arazi ve sebzelik olduğuna vurgu yapıldıktan sonra sözü edilen arazinin ayrıntısı verilir. Bunlar şöyledir: Ahi Ahmed'in ninesi merhume Hacı Ahmed kızı Gömeç Hatun'un satın aldığı ve miras yoluyla kendisine kalan Küştnahor mezrasında sekiz parça toprak; vâkıfın annesi Esed Bey kızı İkbal Hatun'dan miras yoluyla intikal eden Çorumlu kasabasında arazi; yine annesinden kalan Ahi Çaruk arazisine bitişik Arz-ı Tabahtenî diye bilinen toprak; Şeyh Zeynüddin Zaviyesi'ne bitişik iki kıta toprak; içinde babasının bina eylediği zaviyenin bulunduğu sebzelik.

Vâkıf, yukarıda zikredilen vakıf arazileri bütün haklarıyla babasının Çorumlu kasabasında inşa ettirdiği zaviyenin ihtiyaçları için vakfetmiştir. Vakfedilen arazilerden elde edilen gelir, öncelikle vakıf malların imar ve devamının sağlanmasına harcanacaktır.

Bundan artan gelir, zaviyeye gelip giden misafirlere, zaviyenin işleriyle sürekli meşgul olanlara, zaviyenin çevresine gelip oturanlara sarf olunacaktır. Bundan sonra da gelir artarsa Çorumlu kasabasının fakirleriyle miskinlerinin ihtiyaçları karşılanacaktır. Bu vakfın tevliyet ve nezareti hayatta olduğu sürece vâkıf Ahi Ahmed'in kendine ait olacaktır. Vefatından sonra ise soyundan gelenlerden dinin emrettiği şeylere en fazla uygun

Emir Hasanoğlu Ahi Ahmed Vakfiyesi

hareket edene bu görevler verilecektir. Evladından kimse kalmazsa Müslümanların hâkimi mütevellilik ve nazırlığı yürütecektir. Vâkıf, vakıf malın korunması hususunda da birtakım şartlar koymuştur. Buna göre, konu edilen vakfın kıyamete kadar muhafaza edilmesi için hibe edilmeyecek, rehin bırakılmayacak, satılmayacak ve miras yoluyla kişilerin eline geçmesi sağlanmayacaktır. Vâkıf, yukarıdaki şartlara uymayıp vakfın

hükmünü bozanların Allah'ın gazabına uğrayacağına vurgu yapar.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

EMİR-İ İĞDİŞAN

Eski Türk-İslam devletlerinde ve Anadolu Selçukluları ile Karamanoğulları'nda şehir halkını meydana getiren gruplar arasında İğdiş olarak adı geçen örgütün başında bulunan kişiye verilen unvandır. Bu görevliye "iğdişbaşı, emirü'l-egâdişe" de denirdi.

Emir-i İğdişan, Anadolu Selçukluları'nda Ahiler tam olarak örgütlenmeden önce şehirlerdeki ticaret ve zanaat hayatını düzenlemekle görevliydi. Bunun için şehirlerin hemen hepsinde iğdişler ile bunların reisi olan emir-i iğdişan bulunurdu. Emir-i iğdişan, aynı zamanda devlet nezdinde şehir halkının en yüksek temsilcisiydi. Taşra teşkilatında şehir divanı üyesiydi. Bununla birlikte devlet memuru olarak kabul edilmezdi. Görevlerinin öneminden dolayı yetkileri büyüktü. Hükümdar ailesiyle yakın ilişkileri vardı. Bunun için şehzade ve sultanları kendi konağında misafir edip ağırlardı.

Emir-i İğdişan olağanüstü durumlarda şehir halkına önderlik yapardı. Vergi toplamak görevleri arasındaydı. Düşman saldırısı karşısında ikamet ettiği şehirde savunma önlemleri alırdı. Devlete karşı isyan çıktığında kamu düzenini sağlamak için şehir halkını ayaklananlara karşı örgütlerdi. Bunlar arasından cami, mescid gibi eserler yaptıran hayır sahipleri de çıkmıştır. Saygı gösterildiği için adlarına türbe yaptırılan Emir-i İğdişanların bulunduğu bölgelerden anlaşılmaktadır. Konya'da Emir-i İğdişan Mescidi ve Emir-i İğdişan Türbesi XVI. yüzyılın ilk yarısında bile mevcut idi. İğdişliğin XIII. yüzyıl sonlarına doğru önemini kaybedip yerini Ahiliğin almasından sonra Emir-i İğdişan görevi de ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA:

İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk-Name)*, (çev. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996, s. 52, 56, 140, 159, 232; II, s. 51, 74, 209-210; Faruk Sümer, "İğdiş", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 524-525.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

EMİR-İ İĞDİŞAN MESCİDİ

Konya şehir merkezinde, Emir-i İğdişan Türbesi olarak bilinen yapının bitişiğindeydi. Türbe gibi en geç XIII. yüzyılda, Konya iğdişlerinin başı olan Emir-i İğdişan tarafından inşa edilmiş olmalıdır. Konya Osmanlı hâkimiyetine geçtiği sırada (1467) ayakta olan mescidin daha sonra kaynaklarda adına rastlanmadığı dikkate alınırsa, türbeyle birlikte XVI. yüzyıl ortalarından sonra yıkılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 23; Fahri Coşkun, 888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 51; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 35; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 72.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

EMİR-İ İĞDİŞAN TÜRBESİ

Konya şehir merkezindeydi. Bânisi ve inşa tarihi belli değildir. Ahilerden önce Anadolu Selçuklu Devleti'nin taşra teşkilatında şehir esnafının işleriyle ilgilenen İğdişlerin, XIII. yüzyıl sonlarına doğru önemlerini kaybetmeleri ve yerlerini Ahilerin alması, Emir-i İğdişan Türbesi'nin en geç XIII. yüzyılda İğdişlerin başı konumundaki ünlü bir kişi için yaptırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Türbe, bitişiğindeki mescidle birlikte Fatih döneminde (1444-1446, 1451-1481) mevcuttu. Yapı, Kanuni devrinde (1520-1566) bile ayaktaydı. XVI. yüzyıl ortalarından sonra belgelerde adı geçmemektedir. Bunun için yeri tespit edilememiştir.

Emir-i İğdişan Türbesi'nin vakıfları, Emir-i İğdişan Mescidi ile birlikte vakıf defterlerine kaydedilmiştir. Buna göre, vakıf olarak Emir-i İğdişan Türbesi yakınında dört, Fahrünnisa Zaviyesi bitişiğinde bir ve Gedegelas'ta bir kıta yer bulunuyordu. 1530'da ise 12 kıta vakıf yerin olduğu resmî kayıtlara geçmişti. Bu durum zamanla vakıf gayrimenkullerinin arttığını göstermektedir. Ancak XVI. yüzyıl ortalarından sonra türbenin adına rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 23; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 51; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Tıpkı Basım, I, Ankara 1996, s. 35; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 72.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

EMÎR-İ KEBÎR el-HEMEDÂNÎ
(ö. 786 / 1385)

Risâle-i Fütüvvetiyye isimli eserin müellifidir. Hemedan'da doğdu. Soyu dördüncü imam Ali Zeyhelâbidîn'e ulaşmaktadır. Babası Şehâbeddin Hemedan valisi idi. Dayısı Seyyid Alâeddin'in tavsiyesiyle Kübrevî tarikatı şeyhlerinden Alâüddevle-i Simnânî'nin halifesi Mahmud-ı Mezdekânî'ye intisap etti. Bir süre şeyhinin tekkesinde kaldıktan sonra Simnânî'nin diğer bir halifesi Takıyyüddin Ali Dostî ile tanışarak ondan hırka giydi. Dostî'nin vefatından sonra Medkekân'a döndü.

Mahmud-ı Mezdekânî ona kemale ermesi için seyahate çıkmasını ve başka şeyhlerle de görüşmesini tavsiye etti. Bunun üzerine sefere çıkan Hemedânî yirmi yıl süren seyahatleri sırasında Türkistan, Mâverâünnehir, Hindistan, Irak, Suriye ve Anadolu'yu dolaştı. Keşmir'e giderek buradaki halkın İslamiyet'i kabul etmesinde etkili oldu. İki buçuk yıl burada kaldıktan sonra Hemedan'a dönmek için yola çıktı. Timur'un seyyidleri Hemedan'dan çıkardığını öğrenince Türkistan ve Huttalân'a uğradıktan sonra tekrar Keşmir'e döndü. Ancak burada fazla kalmadı ve çıktığı hac yolculuğu sırasında 786 (1385) tarihinde vefat etti. Cenazesi önce Huttalân kasabasına nakledildi, daha sonra bugün Tacikistan sınırları içinde bulunan Kûlab'da toprağa verildi.

Hemedânî Kübreviyye tarikatının Hemedâniyye kolunun kurucusudur. Sağlığında etrafında toplanan çok sayıda müridi vasıtasıyla Keşmir'in İslamlaştırılmasında büyük katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Keşmir'de birçok cami ve tekke yapılmış, bazı Hindû mâbedleri de camiye çevrilmiştir.

Dönemindeki fütüvvet ehliyle yakın ilişkisi olan Hemedânî fütüvvet hırkasını Alâüddevle-i Simnânî'nin halifelerinden Muhammed Ezkânî'den giydi. Kendisi de Ali Tûtî Alişâhî adlı müridine fütüvvet hırkası giydirerek icazet verdi. Kaleme aldığı *Risâle-i Fütüvvetiyye* isimli eseri mensubu olduğu Kübreviyye tarikatıyla fütüvvet teşkilatı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Eser M. Molé tarafından yayımlanmıştır ("Kubrawiyat II, Ali b. Şihâbaddin-i Hamadânî'nin Risâla-i Futuwwatiya'si", Şarkiyat Mecmuası, IV [1961], s. 33-72).

Kübreviyye tarikatının esaslarıyla İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini bağdaştırmaya çalışan Hemedânî *Fusûsu'l-hikem'e Hallü'l-Fusûs* adıyla Farsça-Arapça bir şerh yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 2794, 503a-677a). Ayrıca küçük risaleler şeklinde 100'ü aşkın eseri vardır.

KAYNAKÇA:

Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds,* (haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 621; Ahmed el-Kuşâşî, *es-Simtü'l-mecîd*, Haydarâbâd 1327/1909, s. 77; Harîrîzâde Kemaleddin, *Tibyânu vesaili'l-hakaik fi selasili't-tarâik*, III, vr. 255b-263a; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, II, 84-87; Brockelmann, *GAL*, II, 221; Suppl., II, 311; G. M. D. Sufi, Kashir, *Being a History of Kashmir*, Lahore 1949, I, 85-94; Seyyid Ali Zafer, *Emîr-i Kebîr Seyyid Alî Hemedânî*, Lahor 1972; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Tasavvuf-i Îrân*, Tahran 1369, s. 178-183; Agha Hussain Hamadani, *Life and Works of Sayyid Ali Hamadani*, Islamabad 1984; Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *DİA*, XVII, 186-188.

Abdürrezzak TEK

EMREM YUNUS: AHİLİĞİ KÜLTÜRÜ YURDU

Refik H. Soykut tarafından kaleme alınan ve yayımlanan bu eser (Ankara 1982), 104 sayfadan oluşur. Kitabın başında *Hacı Bektaş Velayetnâmesi*'ne göre Emrem Yunus'un yurdunu gösteren bir kroki vardır. Girişten sonra Ahiliğin Türk kültürü bakımından önemi değerlendirilir. Ahiliğin Osmanlı Rönesansı olduğunu, sadece esnafa değil, toplumun her kesimine hitap ettiğini belirten yazar, Ahilikte Yunus Emre'nin yeri hakkında bilgi verir. Ahi Evran ve Yunus Emre'nin ilişkileri hakkında değerlendirmelerde bulunur. Yunus Emre ve Ahi Evran'ın yetiştiği dönem olan XIII. yüzyılda Anadolu'daki kültürel ortam hakkında bilgi verilir. Orta Anadolu'da Yunus'un izlerini arayan yazar, Yunus'un paylaşılamadığını söyler. Yunus'un yaşadığı yerlerden Orta Anadolu ve Eskişehir'in kültürel yapısı değerlendirilir. Yunus Emre'nin de bir Ahi olduğunun altını çizen yazar, tarihî gerçeklerin ışığın-

da Yunus Emre'ye ait olan türbenin Kırşehir'de Ulupınar (eski adıyla Sulhanlı) köyü yakınındaki Ziyaret Tepesi olduğunu belirtir. Kitabın ekler kısmında, yazarın Yunus Emre ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı ve DPT ile yaptığı yazışmalar bulunmaktadır.

Selma TURHAN SARIKÖSE

EPSTEİN, STEVEN

Wage Laborand Guilds in Medieval Europe adlı kitabın yazarı olan Steven A. Epstein, lisans eğitimini, Swarthmore College'de 1974 yılında tamamladı. Yüksek lisansını (MA) Cambridge'de 1980 yılında ve Doktorasını Ahmanson-Murphy gibi çok tanınmış Ortaçağ Tarihi uzmanın danışmanlığında Harvard'da yaptı (1981). Çalışma sahası Ortaçağ Avrupa, ekonomik ve sosyal tarihi, işçiler ve köleler ile İtalya tarihidir.

Epstein, Ortaçağ üzerine birçok kitabın da yazarıdır.

Necmeddin AYAN

ERDEM, EKREM
(d. 1965)

Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli adlı kitabın (Ankara 2009) yazarıdır. Kayseri'de 1965 yılında doğdu. 1987'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Araştırma Görevlisi olarak EÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine girdi. 1989'da aynı üniversitede yüksek lisans yaptı. 1994 yılında New York Rensselaer Polytechnic İnstitute'de (Managerial Economics) dalında doktora yaptı. 1995 yılında yardımcı doçent, 1996'da doçent, 2002 yılında profesör oldu. Çeşitli idarî ve sivil toplum kuruluşlarında görevleri yanında, yurt içi ve yurt dışında misafir öğretim üyeliği yaptı. Ulusal ve uluslararası bilimsel kuruluşlarda üyelik ve idarî görevler yürüttü. Ahilikle ilgili çok sayıda bilimsel makale ve tebliği bulunmaktadır. İş, istihdam, imalat, banka ve finansal konularda yayımlanmış 10 civarında eseri vardır.

KAYNAKÇA:
http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/po/eerdem.aspx, (Erişim: 24 Aralık 2013).

Ömer AKDAĞ

ERDOĞAN, ABDÜLKERİM
(d. 1957)

Ankara Ahileri ve Eserleri'nin yazarı olan Erdoğan, 1957 yılında Ankara'nın Bala ilçesi Evciler köyünde doğdu. İlk, orta ve lise eğitiminden sonra grafik, fotoğraf, iç dekorasyon ve matbaacılık konularında usta-çırak ilişkisi içinde eğitim aldı. 1976'da *Vesika* dergisinde teknik yönetmen, aynı yıl Hilal mecmuasında yazı işleri müdürü olarak çalıştı. Başbakanlık VGMA'de memur olarak göreve başlayan Erdoğan, burada hat, tezhip, desen, motif, minyatür ve diğer Türk süsleme sanatlarına ait örnekleri inceledi. Bu arada İl Vakıflar Projesi kapsamında Türkiye'yi dolaşarak, vakıf medeniyeti eserlerinin fotoğraf arşivini kurdu. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden 1989 yılında ayrılarak serbest çalışmaya başlayan Erdoğan'ın, Ankara tarih ve kültürü üzerine 30 civarında yayımlanmış eseri vardır.

KAYNAKÇA:
http://www.ankarasevdam.net/akerim/abdulkerim-erdogan, (Erişim: 23.05.2014); http://www.subasikoyu.com/haber_detay.asp?haberID=15, (Erişim: 24.05.2014);http://books.google.com.tr/books?id=0WcdAQAACAAJ&dq=inauthor:%22Abd%C3%BClkerim+Erdo%C4%9Fan%22&hl=tr&sa=X&ei=B1WCU7uDEeSL7AbN3oCwDQ&ved=0CEgQ6AEwBQ, Erişim: (24.05.2014).

Caner ARABACI

ERKEN, VEYSİ
(d. 1957)

Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik adlı eserin yazarıdır. Midyat'ta doğdu. Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ve Ankara Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi'nden mezun oldu. Bir süre öğretmenlik yaptı. Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. Aynı üniversitede öğretim üyeliği ile birlikte çeşitli idarî görevlerde bulundu.

Çeşitli gazete ve internet sitelerinde yazılar yazan Erken'in 11 kitabı ve onlarca bilimsel makalesi bulunmaktadır.

Kerim SARIÇELİK

ERMENEKLİ HASAN TAHSİN GÖRGÜLÜ

(bk. GÖRGÜLÜ, HASAN TAHSİN)

ER UĞUZMAN, TÜLAY

(d.1954)

Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı adlı eserin yazarıdır. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Bölümü'nde (1975); yüksek lisansını adı geçen üniversitenin Etnoloji Bilim Dalı'nda (1978) ve doktorasını yine aynı üniversitenin Halkbilim Bilim Dalı'nda (1985) tamamladı. 1990 yılında Uygulamalı Sosyoloji alanında Doçentlik ve 2004'te Profesörlük unvanını aldı. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Gelenek-Görenek ve İnançlar Şubesi Müdür Yardımcısı (1979-1981); Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Uygulamalı Araştırmalar Şube Müdürü (1990-1992); Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü Kurucu Bölüm Başkan Yardımcısı (1995-1997); Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Kurucu Bölüm Başkanı (2004-2008); Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı (2004-2008); Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölüm Başkanı (Ekim 2008-Nisan 2013) idari görevlerini yürüttü. Hâlen Başkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Eserleri: Kemal Tahir'in Altı Romanının Halkbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi, Ankara 1986; Türk Halk Kültürünün Bazı Sözlü Ürünlerine Yansıyan Kadın Erkek ve Evlilik İlişkileri, Ankara 1989; Beypazarı'nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme, Ankara 2002.

Ayşe DEĞERLİ

ERYİĞİT, SÜLEYMAN

(d. 1960)

Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonlarının Temel Yapısı adlı Yüksek Lisans tezini hazırladı. Gaziantep'te doğdu. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Fakültesi'nden 1982 yılında mezun oldu. Mezuniyetini müteakip bir süre özel sektörde, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nde KAMU-İŞ (Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası)'te çeşitli idarî kademelerde çalıştı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Üretim Yönetim-Pazarlama dalında *Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonlarının Temel Yapısı* adlı Yüksek Lisans tezini yaptı. *Türkiye'de İşletmelerin Kayıt Dışı Personel Çalıştırmasında Ücret Maliyeti İçindeki Yasal Kesintilerin Etkisi* adlı teziyle Dr. unvanını aldı. Hâlen İktisat Müşavirliği görevinde bulunmaktadır.

Mustafa Atilla ARICIOĞLU

ESDER

(bk. ESNAF VE SANATKÂRLAR DERNEĞİ)

ESKİ PAZAR HAMAMI

(bk. AHİ MURAD HAMAMI)

ESKİCİ

Eski eşyaları alıp satan esnaf grubuna denir. Bunlar İstanbul gibi kalabalık şehirlerde çeşitli bölgelere dağılmış olarak faa1iyet1erini sürdürmekteydiler. XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da sadece eski ayakkabı alıp-satanların sayısı altı yüz kişiydi. Bunlar ticaretlerini ise 104

dükkânda yürütmekteydiler. Bu gibi ticareti yapanların içinde hem Müslim hem de Gayrimüslim kimseler olurdu.. Gayrimüslimlerin içinde en çok Yahudilerin eskicilik yaptığı dikkati çekiyor.

KAYNAKÇA:

IKM, nr. 33, vr. 73ö, 72b; *IKM*, nr. 29, 92a; *IAD*. nr. 5. s. 291, 300, II, s. 48,283, İKM. nr. 50, vr.73b; C. Belediye, nr. 6871; İKM. nr. 37, vr. 52b-53a; *MD*, nr. 51. S.97, h. 325; İKM, nr. 37, 53a; J. H. A. Ubucini, *1855'de Türkiye*, çev. Ayla Düz, II, İstanbul 1977, s. 79.

Zeki TEKİN

ESNAF

Arapça "cins, parça, kısım" anlamındaki "sınıf" sözcüğünün çoğulu olan esnaf, bir iş ve mesleği icra edenleri kapsayan terim olarak kullanılır. Terimde zamanla anlam genişlemesi meydana gelmiş ve İslam dünyasındaki lonca üyeleri, zenaatkârlar ve tücccârları ifade eder olmuştur. Abbâsîlerden itibaren bu kelime yerine "ashâb-ı hiref", "erbâb-ı mihen" ve "tâife" tabirleri de kullanılmıştır.

Her esnafın ayrı çarşısı vardı

İslam dünyasında her esnaf kesimi kendileri için peygamberlerden veya önemli dinî şahsiyetlerden Pir adını verdikleri birer kurucu belirleyerek mesleklerine dinî nitelik kazandırmışlardır. Mesela Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin, Hz. Nuh marangozların, Hz. Yunus balıkçıların, Hz. Dâvud dokumacıların, Hz. Lokman hekimlerin ve Hz. Muhammed tüccarların piri olarak kabul edilmiştir.

Esnaf teşkilatları, kökleri IX. yüzyıla kadar uzanan Fütüvvet topluluklarının içinde yer almışlar ve Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh (1180-1225) devlet otoritesini temin etmek için bu toplulukları denetime almasıyla esnaf zümreleri de bir disipline girmiştir. Bu şekilde X. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Bağdat, Kahire, İsfahan gibi büyük şehirlerde esnaf toplulukları büyük gelişme sağlamıştır. Selçuklular döneminde özellikle şehir merkezinde kurulan pazarların gelişimiyle esnaf gruplarının sayıları daha da arttı. Timurlular döneminde İran'da ise İbn Battuta'nın seyahatinde Isfahan'da her zanaat sahibi esnaf grubunun "kulû" denilen reislerinin varlığından bahsedilir. İran'da Safevî dönemi esnaf teşkilatları da Timurlar dönemi Fütüvvet ve civanmerdî yapılanmaların devamı niteliğinde olmuştur. Anadolu'da Selçuklular döneminde gelişim gösteren ve daha çok Ahiler ismiyle tanınan Fütüvvet zümreleri, İslam âleminin hemen her sahasında göze çarpan esnaf teşkilatına bağlıdırlar.

Genel olarak İslam dünyasında özellikle Osmanlı'da esnaf, devlet ve toplumun vazgeçilmez bir unsuru olmuş ve bulundukları yerlerde loncalar şeklinde örgütlenmiştir. Osmanlı esnaf teşkilatı, Selçuklu esnaf birliklerinin devamı niteliğindedir. Osmanlı Sicil kayıtlarında şehrin ileri gelenleri arasında bahsedilen "iş erleri" zümresiyle esnaf yöneticisi ve çalışanı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde mekân ve zaman farklılığına rağmen, oldukça benzerlik arz eden iş erleri, en alttan itibaren çırak, kalfa, usta, esnaf kethüdası, ahi baba ve esnaf şeyhinden oluşmaktaydı.

Osmanlı devletinde iktisadî yapı itibariyle esnaf kurumlarında iki grup ortaya çıkmıştır. Biri esnaf loncalarına bağlı özel teşebbüse dayanan serbest olarak halkın ticarî yapılanmasıdır. Diğeri ise devlet işletmeciliği esasına göre dirlik ve ulufeye bağlı maaşlı "ehl-i hiref-i hassa" denilen gruptur. II. Bayezid (1481-1512) döneminden önceki İstanbul esnafıyla ilgili olarak bir takım işaretler bulunmakta ise de esnafa ait ilk atıf XVI. yüzyıl başlarında II. Bayezid Kanunnâmesi'nde ortaya çıkmaktadır. Osmanlıların ilk döneminde Anadolu'da meslek gruplarının olduğu açık bir şekilde bilinmektedir.

Esnaf kelimesiyle "lonca üyeleri, zenaatkârlar ve tücccârlar" da ifade edilmiştir. Evliya Çelebi, sürekli olarak esnaf kelimesini kullanarak XVII. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı Seyahatnâme'de, İstanbul ve Kahire'deki esnaf loncaları hakkın-

Cuhuriyetin ilk yıllarında esnaf iş yerleri

da detaylı bilgiler vermektedir. O, Osmanlı'da esnaf hakkında en iyi bilgileri veren bir kaynak durumundadır. Ona göre elli yedi fasla ayrılmış 1100'den fazla esnaf grubundan bahsetmektedir. Her esnaf topluluğu, meslekî faaliyetlerinde tâbi olacağı özel kuralları kendisi kararlaştırır ve bütün ustaların ortak kararıyla onaylanmak üzere kadıya sunardı. Kadı bunun şeriata, kanunlara, örf ve adetlere uygun olup olmadığını inceledikten sonra onay için Divan'a sunardı. Divan'ın onayından sonra ilgili esnaf için bağlayıcı nitelikte temel bir belge ortaya çıkardı. Bu temel belgede ustalık, kalfalık gibi meslekî unvanların kazanılma şartları, çıraklık ve kalfalık süreleri, çalışma şartları, üretilecek malın cinsi ve kalitesi, gerekli olan hammaddenin temin ve tevzii, dükkânların yeri, sayısı gibi konular yer alırdı. Bu şekilde tespit edilen kuralları uygulamak ve aykırı davranışları önlemek için yetkili olan icra organı, "ihtiyar ustalar", "nizam ustaları" veya "lonca ustaları" denilen, ileri gelen ustaların teşkil ettiği bir idare heyeti ile bu heyetin başkanı durumunda olan kethüda ve yardımcılarından oluşmaktaydı.

Esnaf teşkilatları özellikle kalite kontrolünü ve ticarî ahlâkları düzenleyen içyapısına dayanarak esnaf temsilcileri Pazarbaşı, Kethüda ve Yiğitbaşı tarafından sürekli olarak denetlenmişlerdir. Osmanlı Devleti hükümet olarak da esnaf birliklerini vazifelisi olduğu bölgelerindeki esnaf birliklerinin en üst makamı "kadı" ve piyasa denetim işleri ve daha çok ticarî faaliyetleri denetlemeyle vazifeli "muhtesip" ile denetlemiştir. Ayrıca kadıya esnaf ile ilgili konularda yardım eden ve bilirkişi niteliğinde "ehl-i vukuf" denilen esnaflar vardı. Ayrıca sefer zamanlarında ordunun ihtiyaç duyduğu ve "orducu esnaf" denilen kasap, ekmekçi, bakkal, berber, saraç, demirci, arabacı, nalbant, aşçı gibi meslek erbabı seferlere katılırdı. Esnaf kesimi, şehirlerin sosyal hayatını da canlı tutulmasını sağlayan aktörlerden biri olmuşlardır. Sarayda sünnet düğünleri ve ordunun sefere çıkacağı zamanlarda yapılan tören ve şenlikler, onların faaliyet alanları arasında yer almıştır.

Herhangi bir esnafın çırağına gelenekle tespit edilmiş çıraklık süresini doldurunca ustasının da işini öğrendiğini tasdik etmesi üzerine törenle "şed" yani peştamal bağlanırdı. Bu onun aynı dükkânda ve atölyede kalfa olması demekti. Esnaf teşkilatı içinde dinin tarikatlarla yakından ilişkisi vardı. Bu bağlamda ustalar ve kalfalar bir şeyh tarafından sürekli irşad edilirdi.

Gerek şahsî gerekse evlilik, düğün, vefat ve malzeme almak gibi ihtiyaçları karşısında esnafı tefecilere muhtaç ve mahkum etmemek için esnaf vakfı, esnaf sandığı ve esnaf kesesi de denilen "esnaf orta sandıkları" kurulmuştu. Orta sandıkların en önemli fonksiyonu, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesinde bir işlev yüklenmiş olmalarıdır. Bu sandıklar, üyelerine gerekli yardım yapıldıktan sonra arta kalan paraların esnafa kredi olarak verilmesi, karaborsanın ve farklı fiyat belirlemelerinin bertaraf edilmesi gibi fonksiyonlar da icra etmişti.

Esnafın, faaliyetlerini istikrar içinde yürütmesi temel hedeflerden biri olmakla birlikte zaman içinde sarsıntılar da geçirdiği olmuştur. Bunun önemli sebeplerinden biri, erken dönemden itibaren Yeniçeri Ocağı'na mensup askerî zümrenin esnaf arasına girerek üretim ve ticaretle iştigal etmeye başlamasıdır.

Tanzimat'ın ilanı (1839) ile Osmanlı Devleti, yeni pazar ekonomik sistemine geçişi hedeflediğinden var olan klasik esnaf sistemi de yavaş yavaş rafa kaldırdı. Bu değişim döneminde yapıda bir takım değişiklikler oldu. 1876'da Meclis-i Tica-

ret ve Ziraat kuruldu. Bu meclis 1880'de kurulan İstanbul Ticaret Odası'nın temelini oluşturdu. 1909'da Esnaf Cemiyeti Talimatnâmesi çıkarıldı. 1910'da Ticaret ve Sanayi Odalarına Mahsus Nizamnâme meydana getirildi. 1913'te bütün sınırlamalar kaldırıldı. Cumhuriyet'ten sonra 1924'te de eski esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı. 1925 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu yayımlandı. 8 Mart 1950 tarihinde Odalar ve Borsalar Birliği Kanunu yürürlüğe girdi.

Esnaf topluluklarından bahseden ilk eserler Fütüvvetnâmelerdir. Esnaf yaşamının ortak gereklilikleri, esnaf kabul şartları, çırak, kalfa usta arasındaki ilişki ve davranış tipleri gibi mesleklerin birçok âdâb ve erkânı bu eserlerde yer alır.

KAYNAKÇA:

Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 1981, s. 40, 60, 78-80, 149-157, 168-169; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye,* I, İstanbul 1995, s. 461-550; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik***,** Ankara 1974, s. 135-156; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimaî Tarihi*, II, İstanbul 1974, s. 207-220; Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1986, s. 113-124; Suraiya Faroqhi, "Understanding Ottoman Guilds", *Crafts and Craftsmen of the Middle East*, (ed. Suraiya Faroqhi - Randi Deguilhem), London 2005, s. 3-40; aynı yazar, *Artisans of Empire Crafts and Craftspeople under the Ottomans*, New York 2009, s. 65-86, 108-127; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", *İÜİFM*, XII/1-4, İstanbul 1984, s. 39-46; Ahmet Kal'a, "Esnaf", *DİA,* XI, İstanbul 1995, s. 423-430; Raşit Gündoğdu, "Osmanlı'da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler", *Ahilik*, (der. Baki Çakır -İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 75-78.

Rıza KURTULUŞ

ESNAF DER ASR-E ABBÂSÎ

Sabah İbrahim Sa'id eş-Şeyhli tarafından kaleme alınan eserin esas adı, *el-Esnaf ve'l-Mihen fi'l-'asr-i'l-'Abbâsîneşetuhâ ve teturhâ*'dır. Hadi Âlimzâde tarafından *Esnaf der Asr-e Abbâsî* adıyla Arapçadan Farsçaya çevrilerek1983 yılında Tahran'da yayımlanmıştır.

Kitapta, önce Ortaçağ'da Müslüman Arap toplumunda meslek gruplarının ortaya çıkış sebepleri ve tarihçesi üzerinde durulmuştur. Müteakiben, bu dönemde esnafla ilgili "harf", "iş" ve "nekâbet" gibi çeşitli kavramlar hakkında bilgiler verilmiş; işlerin düzene konulması, malların kalitesinin gözetilmesi, meslek sahiplerinin menfaatleri ve araç-gereçlerinin korunmasının önemine değinilmiştir. Buna ilaveten "şeyh", "üstat", "halife", "sanatkâr", "acemi" ve "işe yeni başlayanlar" gibi esnaf arasındaki derece ve makamların anlamları sırasıyla açıklanmıştır. Son olarak da esnafın âdet ve geleneklerinin tanıtımı yapılmış; Ortaçağ'da Müslüman Araplardaki meslek grupları ile Avrupa'daki benzer birlikler karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmış; ayrıca fütüvvet ehlinin ahlakı, davranış şekilleri ve gelenekleri gibi konulara yer verilmiştir.

Ali TEMİZEL

ESNAF DESTANI (ÂŞIK EFKÂRÎ)

Esnaf Destanları, Türk saz şiiri içerisinde gerek şekil gerekse muhteva açısından özel bir yer teşkil eden mizahî türlerdendir. Çok yaygın olmamakla birlikte bazı âşıklar bu türde şiirler söylemişlerdir. Bu âşıklardan biri de Ardanuçlu Âşık Efkârî (Adem Şentürk)'dir.

Meslek / esnaf destanları, bir meslekle ilgili olabileceği gibi birçok meslekle de ilgili olabilir. Olay ve hikâye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazan başından geçen bir olayı anlatır, bazan da kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur. O, mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahî bir tarzda ele alır. Bu destanlarda zamanın meslekleri, onların ustaları, olması gereken özellikler de bulunabilir. Bu bağlamda âşığın bu destanının da bir esnaf teşkilatı olan Ahiliğe kaynaklık edebileceği muhakkaktır.

Âşık Efkârî'nin Esnaf Destanı 10 dörtlükten oluşur. Hecenin 11'li ölçüsüyle yazılmış destanda âşık şiirinin merkezine kendisini oturtmuş ve birinci tekil şahıs ağzından destanını söylemiştir. Destanda sırasıyla; kahveci(lik), sütçü(lük), tüccar(lık), demirci(lik), kuyumcu(luk), bakkal(lık), meyhane(cilik), bakırcı(lık), kasap(lık) ve rençber(lik) ele alınmıştır. Mizahî bir üslubun kullanıldığı destanda o meslek koluyla ilgili ustalık bilgileri, görgü kuralları, teknik terimler ve yöresel söylemler yer almaktadır. Âşık, sabah erkenden kahveye gitmesiyle başlayan öyküsünde esnafı gezmekte ve gördüklerini şiir diliyle anlatmaktadır.

Bütün esnafı gezdikten sonra en hilesiz meslek

erbabı olarak rençber(lik)i gördüğünü şiirisin son dörtlüğünde şöyle dile getirmektedir:

Efkârî bir ağır rençbere vardım,
Elimi yağ ile ballara bandım,
Beş vakit namazın kılıyor gördüm,
Dedim canım kurban kara toprağa. (Bozyiğit, 1988: 37-38).

Yer yer vezin kusurlarının görüldüğü destanın köklü bir esnaf kuruluşu olan Ahilik teşkilatının halk şairleri üzerindeki tesirini göstermesi bakımından kaynaklık edeceği şüphesizdir. Ahilik teşkilatının sözlü belgeleri olan bu destanlar mukayeseli çalışmalarda Ahilik hakkında başka bakış açıları vereceği için destanın tam metni aşağıda verilmiştir.

ESNAF DESTANI

Sabahtan kalktım da kahveye vardım,
Baktım ki kahveci yakmış ocağı,
Her masada boşboğazlar oturmuş
Kimi soldan atar, kimisi sağı.

Sütçüye gittim yer hazır etmiş,
Üç beş müşteriye buyurun etmiş,
Bir okka süte batman su katmış,
Gitmiş din imanı, yoktu kaymağı.

Tüccara vardım ki dükkânın açar,
Koltukta oturmuş kahvesin içer,
Hasan Hüseyin'i deftere geçer,
Nice fukaranın batmış ocağı.

Demirciye selam ver bakmadı,
Almadı selâmım nazar atmadı,
Körüğün yanından beri kalkmadı,
İşi pek acele vardı kaynağı.

Kuyumcunun câmekânı süslüdür,
İçerisi altın ile belsidir,
Onun müşterisi ağır usludur,
Altın ile süsler kınalı parmağı.

Bakkal koymuş üçe beşe tuzunu,
Köylünün cebine dikmiş gözünü,
Boncuğun cıncığın yok mu lûzumu,
Şüphelidir terazinin kırağı.

Meyhaneye gittim birkaçı içmiş,
Bir kısmı oturmuş muhabbet açmış,
Kimisi borcunu vermeden kaçmış,
Küfür ile dolmuş kıyı bucağı.

Bakırcıya gittim kap sahan düzer,
Siması Hazret-i Selman'a benzer,
Piri çok yüksektir, helâl kazanır,
Kurşun katmaz ise gözü kalaya.

Oradan uğradım bizim kasaba,
Veresiye vermiş durmuş hesaba,
Sade boş kaçtığı kalmıştı çaba,
Uğursuz yağının çıkmamış yağı.

Efkârî bir ağır rençbere vardım,
Elimi yağ ile ballara bandım,
Beş vakit namazın kılıyor gördüm,
Dedim canım kurban kara toprağa.
(Bozyiğit, 1988: 37-38).

KAYNAKÇA:

A. Esat Bozkurt, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47; Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi,* Ankara 2008; Hayrettin Rayman, *Ardanuçlu Âşık Efkârî,* Erzincan 1998.

Aziz AYVA

ESNAF DESTANI
(ÂŞIK RÛZÎ)

Âşık Rûzî'nin 32 dörtlükten oluşan Esnaf Destanı, hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla söylenmiştir. Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı'ndan sonra en uzun destan metnidir. İstanbul semai kahvelerinde yetişen âşıkların dilini andıran destanda şair meslek kollarının ustalarını tarif eder. Bunu yaparken her mesleğin ustasını "Tulumbacı güzeli", "Saraç güzeli", "Kahveci güzeli", "Dülger güzeli" şeklinde nitelendirir ve ideal bir ustanın özelliklerini sıralar. Destan boyunca birçok meslek kolu; ustasının özellikleri, o işin incelikleri, o meslek koluyla ilgili alet ve edevatın adları, o meslek erbabının fizikî ve ruhî özellikleri ve genel olarak bütün esnafın nasıl davranması gerektiği hakkında bilgiler vardır. "Debbâğ güzelini" anlattığı dörtlüğünde "Ahi Evran pîrine başla duaya" mısrasıyla da Ahilik teşkilatının kurucu-

su kabul edilen Ahi Evran'a dua etme geleneğini hatırlatır ve esnafa bunu öğütler.

Destanda sırasıyla hakkâk, saatçi, sarraf, fırıncı, şekerci, bakkal, tütüncü, bezzâz, berber, saraç, sahhaf, kâğıtçı, kuyumcu, aşçı, yemişçi, helvacı, kasap, kahveci, terzi, haffaf, hallaç, muytap, halıcı, demirci, canbaz, dülger, kalaycı, debbağ ve tulumbacı esnafı meslekî özellikleri içerisinde tanıtılır.

Rûzî, destanının son dörtlüğünde "Otuz iki esnaf hep şevka gelsin" diyerek hem şiirinin 32 dörtlükten oluştuğunu vurgular hem de tanıttığı 32 meslek kolu erbabının şevke gelerek kendi destanını satın almalarını ve destanını bahâya çıkarmalarını diler.

KAYNAKÇA:
Cahit Öztelli,"Âşık Edebiyatı: Âşık Rûzî'nin Esnaf Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları,* 11 (230), s. Eylül, 5058-5059.

Aziz AYVA

ESNAF DESTANI
(ZİYA GÖKALP)

Millî Edebiyat akımı içerisinde "Halka Doğru" hareketini başlatan aydınların başında Ziya Gökalp gelir. Gökalp, birçok makalesinde millî kaynaklarımızın etkin bir biçimde kullanılması gerektiği üzerinde durmuş ve halk bilgisinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu yolda çoğu Türk tarihinden konusunu alan destanları oldukça önemlidir. Ziya Gökalp de Türk iktisadî hayatının meseleleri hakkında önemli görüşler ileri sürmüş, birçok makale ve manzumelerinde bu konuyu işlemiştir. Millî bir ekonominin olabilmesi için Türk halkının her alanda özüne dönmesi, muasır medeniyetlerle yarışması ve bütün bunların din ve kültür değerleri doğrultusunda yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yoldaki en somut fikirler, onun Esnaf Destanı adlı destanında görülür.

Destanın aslı 30 dörtlükten ibarettir. 11 heceli olarak söylenen şiirin dili dilde sadeleşmeyi savunan bir şair olarak son derece sade ve akıcıdır. Kullandığı Arapça ve Farsça kelimeler Türk hayatına girmiş ve asırlardır bu milletin fertleri tarafından kullanılmış, Türkçeleşmiş olan kelimelerdir. Gökalp, destanında hayalindeki Türk esnafını tasvir etmiştir. Şiirin kurgusu hikâye etmeye değil, betimlemeye dayandırılmıştır. Buna göre o, Türk esnafının sosyal kimliğini, ahlakî yönünü, ticaret ahlakını, toplum içindeki konumunu, kendisini de işin içine dahil ederek anlatmıştır. Şiirin geneli içerisinde Ahilik teşkilatının prensiplerine de yer yer vurgu yapılmıştır. Buna göre, bir Ahi esnafı, kadınıyla erkeğiyle çalışkan, işini ve milletini seven, onun değerlerini her şeyin üzerinde tutan, alın teriyle ekmeğini kazanan, muhtaçların yardımına koşan, sattığı malda hile yapmayan, asla pahalı satmayan, gedik, merci ve nöbet usullerini disiplin içerisinde uygulayan, açlarını doyuran, dertlisine derman olmaya çalışan, dininin emirleri doğrultusunda hareket eden, Avrupa ile yarışmaya çalışan, kendini her zaman yenileyen, zamanı gelince harbe giden, asker olan, her ocağın pirini saygıyla anan, ona hayır duasını eksik etmeyen, duluna öksüzüne maaş sağlayan kişidir / kişi olmalıdır.

Türk esnafının profilini çizen Ziya Gökalp'in bu destanı da saz şiiri geleneğinde yazılan / söylenen destanlar içerisinde bir âşık mahsulü olmamakla birlikte önemli bir kaynak olarak sayılabilir.

ESNAF DESTANI

Biz esnaf takımı severiz işi,
Çalışır yaşarız erkek ve dişi.
Aramızda yoktur tembel bir kişi,
Milletin özüyüz bürhanıyız biz.

Kimimiz mavuna, sandal kullanır,
Alınteri döker, ekmek kazanır,
Yelken açar yaman dalgayı tanır,
Denize hâkimiz, fermânımız var.

Kimimiz süreriz araba, kağnı,
Tanırız şehirde, köyde her yanı,
Görünce yardıma muhtaç vatanı,
Hizmete koşarız iz'anımız var.

Kimimiz sebzeci, kimimiz kasap,
Günahtan kaçarız, isteriz sevâp,
And içtik, şahittir bize "Dört kitap",
Pahalı satmayız ilanımız var.

Bizim de gönlümüz gözümüz vardır,
Muhabbet tadmışız özümüz vardır,
Sazımız yoksa da sözümüz vardır,

Yarımız yoksa da yaranımız var.
Usulümüz Gedik, Merci ve nöbet,
Ocağın içinde yoktur rekabet,
Nizâma uydurduk yaptık "cemiyet",
Şirketler kurmaya gümanımız var.

Yardımlaşın diyor bize dinimiz,
Yoksula yardımdır baş ayinimiz,
Zenginlere karşı yoktur kinimiz,
Herkesi sev diyen Kur'anımız var.

Kimimiz çiftçiyiz tohum ekeriz,
Yazda kışta pek çok zahmet çekeriz,
Sulh vakti rençberiz, harpte askeriz,
Hem süngümüz hem de sopamız var.

Kimimiz manavız, kimimiz bakkal,
Sözleştik satmaya bütün yerli mal,
Hem iyi hem ucuz, dene öyle al,
Doğrudur işimiz vicdanımız var.

Kimimiz kahveci, bostancı, bekçi,
Fırıncı, paçacı yahut börekçi,
Bize bir tek adla deyin emekçi,
Vatan emektarı ünvanımız var.

Kimimiz demirci, marangoz, dülger,
Otelci, ya aşçı ya berber,
Frenkte terakki ettikçe hüner,
Kârımız içinde ziyanımız var.

Yoldaşlık esnafın tetiğ zinciri,
Birleşmiş bir ocak yapmış her biri,
Her eski ocağın vardır pîri,
Her pîre bin türlü şükranımız var.

Hasta yahut kötrüm olan bir yoldaş,
Bulur "ocak"ında ilaç, hekim, aş,
Öksüz ve dullara verilir maaş,
Aca aş, dertliye dermânımız var.

Biliniz, biz esnaf, çalışacağız,
Ne varsa fen, hüner alışacağız,
Sanatta Frenkle yarışacağız,
Yurdu kurtarmaya peymanımız var.
(Tansel, 1977: 95-98)

KAYNAKÇA:

A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47; Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Şiirler ve Halk Masalları,* Ankara 1977, s. 95-98.

Aziz AYVA

ESNAF DESTANLARI

Bir mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahî bir tarzda ele alınarak söylenmesi veya yazılmasıdır. Halk şiiri geleneğinde özel bir ezgiyle ve deyişle söylenen destanlarda genellikle bir olay söz konusu olur. Tarihî, sosyal, kahramanlık, taşlama gibi içerikli olan destanlarda bir de gülünç mahiyette olanlar vardır. Bunlar içinde "Esnaf Destanları" da yer alır.

Esnaf destanları genellikle esnafın yaşayış biçimini, görgü kurallarını, esnaf kolunun inceliklerini, ustalıklarını, esnaf kolunda kullanılan araç ve gereçlerin adlarını, işlevlerini, esnafın müşteriye nasıl davranması gerektiği gibi konularda bilgiler verirler. Meslek kollarının tamamıyla veya "Berber Destanı" gibi sadece bir meslekle de ilgili olabilir. Olay ve hikâye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazan başından geçen bir olayı anlatır, bazan da kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur. Bu destanlarda zamanın meslekleri onların ustaları, olması gereken özellikleri de bulunur. Bu bağlamda meslek destanlarıyla birlikte şehir destanları ve yemek destanları da Türk esnafına ve dolayısıyla Ahiliğe kaynaklık edebilir.

Esnaf destanları genellikle koşma tarzında kafiyelenir. Hecenin 11'li kalıbıyla söylenen asıl esnaf destanlarından başka İstanbul semai kahvehanelerinde söylenen Ramazan manileri gibi 8'li hece kalıbıyla söylenenler de vardır. Destanlarda destanın kahramanı, âşık veya şairin bizzat kendisidir. Belirli bir boşluk içerisinde iş arar. Çoğunlukla kahvede başlayan bu iş arama serüveni, şairin bütün meslekleri denemesiyle devam eder. Ne var ki, âşık bu mesleklerde başarısız olur ve başına gülünçlükler gelir. Esnaf destanlarında anlatım biçimlerinde de farklılıklar dikkatimizi çekmektedir. Özellikle âşığın bizzat başından geçenleri hikâye ettiği anlatım biçimleri türün en başarılı örnekleridir. Birinci tekil şahıs ağzından

âşık başından geçenleri anlatmaya başlar. Buna göre âşık çalışma hayatının başından beri birer birer bütün meslekleri dener, orada başarısız olur ve en sonunda asıl mesleği olan şairliğe döner.

Saz şiirinde mizahın en mühim örnekleri, esnaf ve bekçi destanları adı etrafında toplanan parçalardır. Bu destanlarda şair, her bir sanatın zayıf taraflarını, sâlikini muvaffakiyetsizliğe sürükleyecek taraflarını sayar ve gülünç neticeler çıkarır

Ben bu sanatları bir bir dolaştım

Tekrar gelip şairliğe bulaştım

Kâmili mürşidin eline düştüm

Tekke-i aşk içre çile çekerken

Esnaf destanlarında hem mesleğin adını hem de o mesleğin özelliklerini bulmak mümkündür. Mesela bu konuda XVII. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Ömer'in Bursa'yı anlattığı bir destanındaki ifadeler oldukça ilginçtir:

Bez esnafı mâil kıymetli taşa

Haffaflar da yüz elli der on beşe

Kuyumcular bakakalır gümüşe

Boncuk da olsa satar mercan deyu

Aynı durum esnaflarla ilgili halk türkülerinde de görülür:

Şaşırdılar meyancılar

Tarpuşçılar abacılar

Bitpazarında gezişir

Ara yerde nalçacılar

Esnaf destanlarının vücut bulması, sadece Ahilikle veya meslek zümreleriyle ilgili değil, Türk esnaf tarihi ve edebiyatıyla da ilgili yeni bir kaynak türünün ortaya çıkması demektir. Bu kaynakların en önemli özelliği, atasözleri gibi kısa, öz ve sade bir şekilde söylenip yazılması ve üzerinde derin yorumlar yapılacak özellikte olmasıdır.

KAYNAKÇA:

Erman Artun, "Âşıkların Destanlarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmeleri", *Millî Folklor,* 7/53, Bahar 2002, s. 34-38; A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları" *Türk Folklor Araştırmaları,* 1988/2, s. 27-47; A. Sefa Odabaşı, "Ermenekli Hasan Tahsin Görgülü ve Berber Destanı", *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998 Konya,* Konya 1999, s. 65-71; Cahit Öztelli, "Âşık Edebiyatı: Âşık Rûzî'nin Esnaf Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları,* 11/230, Eylül 1968, s. 5058-5059.

Aziz AYVA

ESNAF DUASI

Esnafın sabah işe başlamadan önce toplu halde dua etmeleri yüzyıllardır sürmekte olan bir gelenektir. Bu dua günümüzde Ahi adını taşıyan vakıf ve derneklerin veb sitelerinde Ahilik Duası olarak da kaydedilmiştir. Konya, Kırşehir, Urfa, Bolu vb. Anadolu şehirlerinde bu gelenek hâlâ sürdürülmektedir. Örneğin Mudurnu'da yapılan bereket duası Orta Çarşı ve Demirciler Çarşısı olmak üzere iki ayrı yerde aynı anda yapılır. Orta Çarşı'da yapılan duaya esnaflar ayakta dikilerek âmin derken Demirciler Çarşısı esnafları duaya oturdukları yerden âmin derler. Bunun sebebi, Orta Çarşı esnafının hafta boyunca dükkânlarında oturduğu yerden ticaret yapması; Demirciler Çarşısı esnafının ise hafta boyunca ayakta demir dövmesi ve Ahilik geleneğinde dua esnasında bunun bir saygı gösterisi olarak kabul edilmesidir. Bu duanın Mudurnu için başka bir önemi daha vardır. Mudurnu'da her kim yeni bir işyeri açmak isterse açılışını mutlaka Cuma duasından sonra yapar. Açılışı yapılacak olan dükkân dua sonrası anons edilir, kalabalık cemaat açılış yapılacak dükkânın önüne giderek orada dükkânın bereketli olması, hayırlı kazançlar sağlaması için hep birlikte dua edilir.

Mudurnu ilçesinde yüzyıllardır süre gelen Cuma duası, her Cuma günü Cuma salası verildikten sonra Mudurnu Orta Çarşısı'nda esnafların toplanmasıyla birlikte başlar. Cuma duasına esnaflar dükkânlarının önünde dikilerek hocanın duasına âmin demekle birlikte katılmış olurlar. Her hafta yapılan bu duada dua edenlere dilimler halinde hayır ekmeği ve katık hayırseverler tarafından ikram edilir.

Aralarında bazı ufak farklılıkların bulunduğu dualar "euzu besmele ve salavât" ile başlar, Peygamber Efendimizin ve âlinin, hulefâ-yı râşidin ve diğer ashabın ruhlarına, Ahi Evran ve bazı meslek pirleri peygamberlerin ruhları için Fâtiha okunarak tamamlanır.

KAYNAKÇA:

http://www.mudurnu.gen.tr/esnaf-duasi.html (Erişim: 28.06.2014)

Bekir ŞAHİN

ESNAF DÜĞÜNLERİ

Zengin düğünleri gibi tantanalı olmazdı. Daha samimi, daha zevkli ve eğlenceli geçerdi. Kına gecesine davet edilen esnaf kâhyaları, lonca erkânı, sırası ile önlerinde mangal ve bakır yemek takımları, bir sini, çorba tası, sahanlar, pilav lengerleri, semaver, leğen-ibrik, buna benzer ev eşyasına ait birçok düğün hediyesi, hamalların başında taşınarak davetlilerin önünde düğün evine götürülürdü.

Kendi aralarından yetişen musiki erbabı düğün evini doldururdu. Lacivert, kahverengi, neftî, gümüşî, dökme şalvarlı, fermene işlemeli elbiselerini giyerler, bellerine şal veya ipekli kefiye dolarlardı. Boyunlarından asma altın veya gümüş saat kordonları sarkar, kuşaklarının arasındaki gümüş, fildişi saplı hançerlerinin kabzası görünürdü. Kına gecesini sabaha kadar şenlendirirlerdi. Asıl eğlence perşembe günü akşamı yani cuma gecesi güvey pilavı yedikten sonra olurdu. Damadı alırlar, şaka ve şenlikle güle oynaya düğün evine uzak bir camiye götürürlerdi. Yatsı namazı cemaatle kılınır, namazdan sonra evvelce hazırlanmış çifte mumlu cam fenerler elde, etrafı mumlarla donatılmış tablalar başlarda, bir güvey alayı tertip edilirdi. Güveyin koluna iki kişi girer, ağır ağır yürünür ve ilahiler okunurdu.

Bu alay bazan öyle coşkun öyle parlak olurdu ki, düğün evine damadı ancak sabaha karşı getirebilirlerdi. Kapının önünde dua edip içeri gönderileceği sırada yumruk tufanı altında kalan güvey, kendini içeriye yorgun ve takatsiz atardı. Kapının önünde bekleyen grup, bardak bardak şerbet içer, bazıları bardağı yere çarparak kırardı. Bunun da gelin ve güveye uğur getireceğine inanılırdı.

Gelin alayları daha eğlenceli olurdu. O dönemde talika denilen kafesli arabaların önünde renk renk çuha elbiseleriyle atlara binmiş delikanlılar, gelin almaya giderlerdi. Kapının iki tarafına çarşaflar gerilir, gelin telli duvağı ile talikaya bindirilirdi.

Davetli kadınlar talika ve öküzlerin çektiği koçu arabalarına binerek gelin alayına dahil olurlardı. Önde davul zurna çalar, köçekler oynar, ata binmiş delikanlılar, at oynatarak gelini götürürlerdi. Güveyin evine yaklaşınca içlerinden biri atını sürer, düğün sahibine müjde götürürdü. Evde gelini bekleyenler evin dışına çıkarlardı. Atlı delikanlılar gelin arabasını doldururlar, damadı bir hayli üzerlerdi. Yine kapıya çarşaflar gerilerek gelin arabadan indirilir. Güveyin babası gelinin elinden tutup içeri alır, hayır dua ederek oğluna teslim ederdi.

KAYNAKÇA:

Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı,* İstanbul 1997; Taner Ergin, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayatı,* Ankara 2009; Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri Vehbi Surnamesi*, III, İstanbul 2009; Ahmet Kala, "Esnaf", *DİA,* XI, İstanbul 1995.

Bayram NAZIR

ESNAF KESELERİ

Ahilik teşkilatında Ahi birliklerince kurulan Orta Sandıklar'ın paralarını ve değerli evraklarını sakladıkları, başka bir deyişle menkul ve gayri menkul değerlerin muhafaza edildiği bir mekândır. Bu mekâna konulan para veya değerli evrak birbirlerine karıştırılmazdı.

Keseler, fonksiyonlarına ve harcama kalemlerine göre altıya ayrılırdı. Atlas Kese: Esnaf vakfına ait her türlü yazışma evraklarının saklandığı kesedir. Diğer bir ifadeyle esnafın arşividir. Yeşil Kese: Esnafa ait vakıf gelirleri, senetler ve tapuların toplandığı, muhafaza edildiği kesedir. Örme Kese: Orta Sandığın nakit paralarının konulduğu ve saklandığı kesedir. Kırmızı Kese: Gelir getiren senetlerin ve evrakların saklandığı kesedir. Ak Kese: Giderlere ait belgeler ve yıl içinde gelir gider hesaplarının muhafaza edildiği kesedir. Kara Kese: Vadesi geldiği halde ödenmeyen senetler ve bunlarla ilgili diğer evrakların saklandığı kesidir. Burası sandığın diğer keselerine göre daha az işlem görürdü.

Aziz AYVA

ESNAF PİRLERİ

Anadolu'nun ilk esnaf teşkilatı olan Ahiliğe göre her meslek grubu, her bakımdan mesleklerinin üstadı saydıkları, ilk ustaları gördükleri, bu vesileyle de her daim kendisine hayır dualar ettikleri, zor durumda ondan yardım diledikleri bir pîre bağlılık hissederlerdi. Çoğunlukla enbiyadan, ashabı kiramdan, evliyadan ve dinî ve sosyal kimliğiyle ön plana çıkmış tarihî bir şahsiyetten karşımıza çıkan bu meslek pîrleri, o mesleğin hâmi ruhu gibi algılanır, özellikle bolluk ve bereket dileklerinde kendilerine dualar edilirdi.

Geleneğe göre bir meslek grubunun başındaki ilk ve en eski usta, o loncanın başında bulu-

nur ve esnafı belirli disiplinler içerisinde idare etmekle görevli kabul edilirdi. Şayet bir esnaf işiyle ilgili bir hile yaparsa, bu pîr "Pîr Çivisi" adı verilen çiviyle o esnafın kapısına çakar ve orayı mühürlemiş olurdu. Hile yapan esnafın da o mesleğin pîri tarafından manevî olarak cezalandırılacağına inanılırdı. Bu uygulamalardan biri de pabucu dama atılmak deyiminin ortaya çıkış hikâyesindeki hile yapan esnafın pabucunun dama atılması suretiyle cezalandırılmasıydı.

Gelenekte adı mesleklerle birlikte anılan meslek pîrleri şunlardır:

Hz. Muhammed (S.A.)
Tüccârların ve Bütün Esnafın

Hz. Adem (A.S.)
Çiftçilerin ve Aşçıların

Hz. Nuh (A.S.)
Marangoz ve Dülgerlerin

Hz. İdris (A.S.)
Terzilerin, Hattatların, Yazıcıların

Hz. Hûd (A.S.)
Tüccarların

Hz. Şit (A.S.)
Hallaçların

Hz. İbrahim (A.S.)
Sütçülerin, Dülgerlerin

Hz. Musa (A.S.)
Çobanların

Hz. Salih (A.S.)
Devecilerin ve Kervancıların

Hz. İsmail (A.S.)
Avcıların

Hz. İshak (A.S.)
Çobanların

Hz. Yusuf (A.S.)
Saatçilerin

Hz. Zülküf (A.S.)
Fırıncıların, Ekmekçilerin

Hz. Üzeyir (A.S.)
Bağcıların ve Bahçıvanların

Hz. Lut (A.S.)
Tarihçilerin

Hz. İlyas (A.S.)
Dokumacıların, Çulhacıların

Hz. Yunus (A.S.)
Balıkçıların

Hz. Davut (A.S.)
Demircilerin, Zırhçıların

Hz. İsa (A.S.)
Seyyahların

Hz. Lokman (A.S.)
Hekimlerin

Hz. Hızır (A.S.)
Değirmencilerin

Sad bin Ebu Vakkas (R. A.)
Okçuların
Selman-ı Farisi (R. A.)
Berberlerin

Selman-ı Kûfî (R. A.)
Sakaların

Selman-ı Pâk (R. A.)
Hamamcıların

Bilâl-i Habeşî (R. A.)
Müezzinlerin

Ahi Evran (K. S.)
Debbağların ve Dericilerin

Şeyh Şazeli (K. S.)
Kahvecilerin

Hasan Basri (K. S.)
Ayakkabıcı,Helvacı, Şekerci ve Aşçıların

Hallac-ı Manzur (K. S.)
Keçecilerin

Ahmet Zemcerî (K. S.)
Sobacı, Kalaycı ve Tenekecilerin

Nakkaşıveli (K.S.)
Keçeci, Basmacı ve Boyacıların

Aktârıveli (K. S.)
Saraçların

Mehmet Ekber Yemânî (K. S.)

Yemenicilerin

Neccar (K. S.)

Dülgerlerin

Akyusufabayiyelgaffar (K. S.)

Semercilerin

pîri kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA:

Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu,* Konya 1991; Neşet Çağatay, Bir *Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1997; s. 158-160; Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi,* İstanbul 1989; Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri,* İstanbul.1992; Refik Soykut *Orta Yol Ahilik,* Ankara 1971; Muhittin Şimşek, *Ahilik*, İstanbul 2002.

Aziz AYVA

ESNAF SÖZLERİ

Ahiliğin sosyal, kültürel ve dinî kodlarından olan çeşitli esnaf dükkânlarında hatlarla yazılmış levhalardaki "esnaf sözleri" gerçek bir esnafın, satıcının nasıl olması gerektiğini anlatır. Bunlar esnafın müşterisine karşı sorumluluklarını hatırlatıcı mahiyette gözünün önünde, onu sürekli uyarıcı bir fonksiyonu üstlenir. Zaman zaman müşterinin de uyması gereken ticaret ahlâkını, kurallarını dile getiren bu sözler, hattatlar tarafından yaldızlı çerçeveler içerisinde Arap harfleriyle harf inkılâbından sonra ise yeni harflerle yazılır. Beyitler hâlinde yazılan bu sözler, zaman zaman üçlük, dörtlük, beşlik, altılık mısralarla da görülür. Hatta bu sözlerin bazısı, efsaneler içinde gark olup giden Ahi Evran'a da mal edilir.

Alan araştırmaları sonucu derlenen aşağıdaki sözler, esnaf ahlâk ve görgü kurallarını yansıtması, müşteri merkezli bir ticaret anlayışını göstermesi bakımından önemlidir

1. Bir aşçı dükkânı levhası:

Her taamın (yiyeceğin) lezzeti ta ki dimağdan (beyinden) çıkar,

Tuz ekmek hakkını bilmeyen akıbet (sonunda) gözden çıkar.

2. Bir şekerci dükkânı levhası:

Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazgana (kazana),

Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.

3. Bir helvacı dükkânı levhası:

Dolandım misl-i cihan bulamadım başıma bir tane tac,

Ne eğride tok gördüm ne doğruda aç.

4. Bir saatçi dükkânı levhası:

Gelen gelsin saadetle,

Giden gitsin selâmetle.

5. Bir balıkçı dükkânı levhası:

Ehl-i aşka müptelayım nemelâzım kâr benim,

Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim.

6. Bir marangoz atölyesi levhası:

Sefa geldin ey müsafir, ısmarla kahve içelim,

İşçi ile sohbet olmaz, bir merhaba der geçelim.

7. Bir demirci dükkânı levhası

Doğru olsan ok gibi elden atarlar seni,

Eğri olsan yay gibi elde tutarlar seni,

Menzil alır doğru ok elde kalır eğri yay.

8. Bir berber dükkânı levhası:

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız,

Hazret-i Selman-ı Pâk'tır pîrimiz üstadımız.

Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telâş,

Selman-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş.

9. Çeşitli bakkal dükkân levhaları:

Dükkân kapusu Hak kapusu, Hakkına yalvar,

Çeşmim (gözyaşım) gibidir çeşmeleri akmasa da damlar.

10. Birçok işyerinde görüler levhalar:

Teklif etme veresiye, Dost kalalım ölesiye.

İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah

Yardımcısıdır doğruların Hazreti Allah.

İlim ve sanattan haberdâr olmayanlar aç olur,

Müflis ve bîvâye kalur, herkese muhtaç olur.

Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız,

Hakk'a iman ederiz, Müslümandır şanımız.

Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin,

Hilesi hurdası yok, helâlinden malımız.

Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz,

Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız.

Aziz AYVA

ESNAF TEFERRÜÇLERİ

Teferrüç kelimesi halk arasında yaygın olarak üzüntü ve sıkıntılardan kurtulup sevinç ve esenliğe kavuşmak için gezinti yerlerine gidip eğlenmek anlamında kullanılmıştır. Şehir halkının gezinti yapmasına ve kır havası teneffüs etmesine kısmen imkân sağlayan bugünkü park anlayışından önce teferrüçgâhlar, çemenzarlar ve mesire yerleri bulunuyordu. Esnaf ve zanaatkâr toplulukları, hıdrellezden başlayarak kendi gelenekleri uyarınca teferrüçgâhlara çıkararak günübirlik, iki-üç gün, bazan bir hafta, hatta on gün yer içer eğlenirlerdi. Bunlara genel olarak "esnaf teferrüçleri"; Ramazan öncesindeki yapılan teferrüçlere ise "şek-bek eyyamı" denirdi. Şaban ayının son on-onbeş günü, bir yandan Ramazan hazırlıklarıyla, bir yandan da teferrüçlerle geçirilirdi. Esnaf teferrüçlerine tanık olan yabancı gezginler özellikle cuma günleri en güzel giysilerini giyinip silahlarını kuşanan esnafın, mesirelere çıktıklarını ve çadırlar kurup cirit oynadıklarını yazmışlardır.

Anadolu'da hıdrellez bir anlamda teferrüç mevsiminin açılışı kabul edilirdi. Yalnızca esnaf kesimi değil kadınlar, çocuklar, aileler kendi geleneklerine göre kır bayramları yaparlardı. Mesela İstanbul çevresindeki yüzlerce ağılda koyun besleyen ağılcılar, hıdrellezde kuzular için narh verilince, kendilerine özgü hıdrellez bayramını kutlar; o gün kırlara çıkıp çoban ürünü olarak hazırladıkları taze peynirleri, kaymakları, yoğurtları, ağızları, teleme peynirleri, yağları yiyip zevk û safa ederlerdi. Hacı Hasan Şeyhoğlu'nun tespitlerine göre, Çankırı'da esnaf loncalarının düzenlediği ve çok sayıda çocuğun sünnet edildiği hitan cemiyetleri de birer esnaf teferrüçü idi. Bu gelenek hemen bütün Anadolu'da yaygındı. Esnaf loncaları, kendi mensuplarının çocukları ve çıraklarıyla yetim ve kimsesiz çocuklar için her yıl veya birkaç yıl arayla bu tür organizasyonları tekrarlarlardı. Kırlara çadırlar kurulur, düğün yemekleri pişirilir, pehlivan güreşleri, cambaz, soytarı ve maskara gösterileri ile esnaf hünerleri sergilenirdi.

KAYNAKÇA:

Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul 2003; La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, (çev. Gülçiçek Soytürk), İstanbul 1977; Hamdiya Kreşevlyakoviç, *Esnafi i Obrti u Bosni i Hercegovini (1463–1878)*, Zagreb 1935, s. 100, 318; Zeynep Uymur, *Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005; M. Çağatay Uluçay, "Peştemal Kuşanma Töreni", Çalışma Dergisi, sy 4, İstanbul 1946; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *Tarih Dergisi*, XVI/21 (1966); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nahil ve Nakıl Alayları", *Belleten,* XL, Ankara 1976; Hasan Hacışeyhoğlu, *Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Ankara 2002; Aygün Ülgen, "Osmanlı Kuyumculuğu", *Osmanlı*, XI, (ed. Güler Eren), Ankara 1999.

Bayram NAZIR

ESNAF TEFERRÜÇ TAİFESİ

Osmanlı döneminde İstanbul ve Saraybosna gibi büyük şehirlerde çeşitli esnaf grupları bir araya gelerek eğlenceli bir merasim tertip ederlerdi. Bu merasimleri tertip etmek için esnaf arasından seçilen gruba "Esnaf Teferrüç Taifesi" denirdi. Bu şenlikler birkaç gün sürer, bir üst dereceye yükselen esnaflar orada bulunanların huzurunda ilan edilirlerdi.

KAYNAKÇA:

Hamdiya Kreşevlyakoviç, E*snafi i Obrti u Bosni i Hercegovini* (1463–1878), Zagreb 1935, s. 100, 318.

Cemile TEKİN

ESNAF VE SANATKÂRLAR DERNEĞİ

Kısa ası ESDER olan Esnaf ve Sanatkârlar Derneği, 1997 yılında kuruldu. Genel merkezi Ankara'dadır. Ayrıca 20'nin üzerindeki ilde de şubeleri vardır. Bir sivil toplum kuruluşu olan ESDER'in amacı, başta evrensel değerler olmak üzere ülkenin geçmişine, kültürüne ve kimliğine saygıyı esas alarak ulusal ve uluslararası düzeyde bağımsız yapıyı muhafaza ederek gelişmesini; ekonomik istikrarın ve demokratik yapının güçlenmesini, gelişmiş ülkeler seviyesine yükselmesini ve serbest rekabetçi bir ekonomik yapının sürdürülmesini sağlamaktır. Dernek, "Kepenk" adıyla bir dergi çıkarmakta ve çalışma alanı içinde Ahilik konusuna da yer vermektedir.

KAYNAKÇA:
http://www.esder.org.tr/erişim tarihi 13.04.2014

İsmail ÇİFTCİOĞLU

ESNAF VE SANATKÂRLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü; Mülga Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 3143 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılmak suretiyle; 14.06.2000 tarih ve 4580 sayılı Kanunla kurulmuştur.

Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri; 03.06.2011 tarih 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname düzenlenmiştir.

Genel Müdürlüğün başlıca görevleri esnaf ve sanatkâra ilişkin politikaları tespit etmek ve bunlara ilişkin analizleri ortaya koymak, ilgili kuruluşlarla birlikte ilke ve hedefleri belirlemek, gerekli stratejileri geliştirmek olarak belirlenmiştir.

Genel Müdürlüğün bir diğer görevi ise esnaf ve sanatkârların işletmelerine ait yatırım, üretim, pazarlama, teşvik, mali durum, Ar-Ge, istihdam, enerji ve benzeri ekonomik faaliyet verileri ile meslek kuruluşlarına ait belirleyici usul ve esaslar kapsamında bilgi sistemi oluşturmaktır.

Söz konusu görevlere ek olarak; esnaf ve sanatkârların sorunlarının tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi, rekabet gücünün arttırılması, pazarlama, hammadde ve tezgâh temini için teşvik ve desteklerin verilmesi, iç ve dış pazar imkânlarının araştırılarak kredi finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar ile bu konuda araştırmaların yapılması, meslek kuruluşlarının kuruluş, işleyiş ve sicillerine ilişkin işleri yürütmek gibi konular da Genel Müdürlüğün sorumluluk alanına girmektedir.

Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğünün faaliyet alanları arasında, Esnaf ve Sanatkârlar Bilgi Sistemi (ESBİS) ve Esnaf ve Sanatkârlar Değişim, Dönüşüm, Destek (3D) Strateji Belgesi ve Eylem Planlaması (ESDEP) bulunmaktadır.

ESBİS ile elde edilen istatistikî veriler ışığında ilgili alanda geleceğe dönük sağlam stratejiler üretilirken, esnaf ve sanatkârlarla ilgili işlemlerin yürütülmesinde de bir sistem dahilinde işlemleri yürütülmektedir.

ESDEP ile esnaf ve sanatkârların değişim ve dönüşüm yönünün belirlenmesi amacıyla; "Büyümeyi, sürekli gelişmeyi ve kalıcı olmayı hedefleyen, ahlaki değerlerden ödün vermeyen, ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip eden, teknolojiyi kullanmak ve müşteri ile birebir ilişki kurmak suretiyle müşteriye özel mal ve hizmet üretebilen, işbirliği ve ortak çalışmaya açık olan bir esnaf ve sanatkâr" vizyonu ortaya konmuştur.

Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü'nün bir diğer faaliyet alanı ise Ahilik Haftası Kutlamalarıdır. Ahilik Haftası Kutlamaları 1988- 2008 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumluluğunda, Kırşehir Valiliği ile ilgili Sivil Toplum Kuruluşların koordinasyonunda kutlanmıştır. 13 Ağustos 2008 tarih ve 26966 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelik gereği 2008 yılından itibaren Sanayi ve Ticaret Bakanlığı uhdesine geçmiştir. 2013 yılındaki değişikler ile Ahilik Haftası Kutlamaları Yönetmeliği 3/ 6/ 2011 tarihli ve 640 Sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 12'nci maddesi ile 34'üncü maddesine dayandırılmış olup, yönetmelikteki Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ibaresi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

Böylece Ahilik Haftası Kutlamaları ahilik, kültürünün tanıtılması, esnaf ve sanatkârlar ile bunların teşkilatlarında yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması ile çalışma ve faaliyetlerin değerlendirilmesi için her yıl mayıs ayı içerisinde kurulca belirlenecek tarihlerde merkezi Kırşehir'de olmak üzere ülke genelinde gerçekleştirilmektedir. Kutlamalar Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda yapılmaktadır. Kutlamaların sekretarya hizmetlerini ise Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü yürütmektedir.

Yayın Kurulu

ESNAF VE SANATKÂRLAR KREDİ VE KEFALET KOOPERATİFİ ANASÖZLEŞMESİ

Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi Anasözleşmesi sekiz bölüm ve seksen yedi maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde altı madde başlığı altında kuruluş, tüzel kişiliğin kazanılması ve anasözleşme değişikliği, unvan, merkez ve çalışma bölgesi, süre, amaç ve faaliyet konuları ile ilgili olarak hükümlere yer verilmiştir. Kooperatifin amacı olarak Kooperatif ortağı olan esnaf ve sanatkâra faaliyetleri için gerekli krediyi sağlamak veya kredi ve banka teminat mektubu almak üzere kefil olmak konularında gerekli yardımların sağlanacağı belirtilmiştir.

İkinci bölümde Sermaye ve Paylar başlığı altında kooperatifin sermayesi, ortaklık payları ve bu ortaklık paylarının ödenmesi hususlarında gerekli koşullar ifade edilmiştir.

Sözleşmenin üçüncü bölümü ortaklık işlemleri hakkındadır. Bu bölümde 10. maddeden başlamak üzere ortaklık şartları, ortaklığa kabul, ortak sayısı, ortaklıktan çıkma, ortaklıktan çıkarma, ortaklığı sona erenlerle hesaplaşma, ölen ortağın durumu, ortaklığın devri ve kooperatifler arası nakil, ortaklığa tekrar girme, ortaklık senedi, ortakların şahsi sorumlulukları ve ortaklık payı dışındaki ödemeler konularında 12 maddede kurallar belirtilmiştir.

Sözleşmenin dördüncü bölümü ise kooperatif organları ve yönetimi hakkında olup en geniş bölümdür. Bu bölümde kooperatifin organları, genel kurulun görev ve yetkileri, oy hakkı ve temsil, toplantı şekilleri ve zamanı, toplantı yeri, çağrıya yetkili organlar, çağrının şekli, bütün ortakların hazır bulunması, bakanlığa müracaat ve gönderilecek belgeler, gündem, ortaklar cetveli, görüşme karar ve nisabı gibi başlıklar altında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Yine bu bölüm başlığı altında kooperatif yönetimi ile ilgili olarak toplantının açılması ve başkanlık divanı, oy kullanmanın şekli, bilançonun tasdiki ve ibra, kararların tesiri, kararların bozulması ve şartları, genel kurul toplantı tutanağı, genel kurul kararlarının tescil ve ilanı, bakanlık banka ve üst kuruluşa gönderilecek belgeler, yönetim kurulu seçimi ve süresi, seçilme şartları ve bağdaşmayan görevler, yönetim kurulunun görev ve yetkileri, yönetim kurulu görev bölümü ve toplantılar, kooperatifin temsil ve ilzamı, yönetim kurulu üyeliğinin boşalması, yönetim kurulunun sorumluluğu ve yasak muameleler, yönetim kurulu üyelerinin ücretleri, murahhas üye, müdür ve diğer personel seçimi, denetim kurulu seçimi ve süresi, denetim kurulu seçilme şartları ve bağdaşmayan görevler, denetim kurulunun görev ve yetkileri, denetim kurulunun sorumluluğu, denetim kurulu üyelerinin boşalması ve denetim kurulu üyelerinin ücretleri gibi başlıklar altında hükümler ifade edilmiştir.

Sözleşmenin beşinci bölümü ise Kredi ve Kefalet başlığı altında olup, kredi ve kefalet verme işleri, kredi ve kefalet hadlerinin tespiti, munzam tazminat, istihbarat, senetler, kredi ve kefalet belgeleri, sermayenin bankaya rehnedilmesi, borçların ertelenmesi, ertelenen borçların ödeme şekli, vadesinde ödenmeyen borçlar, vadesinde ödenmeyen borçların masrafları ve uygulanacak gecikme faizi gibi hususlarda karşılaşılacak durumlar hakkında açıklamalar içermektedir.

Sözleşmenin altıncı bölümü kooperatif hesapları ve defterleri ile ilgili maddeleri içermektedir. Bu bölümde hesaplar, hesap dönemi, bilanço ve netice hesapları, kooperatifin gelirleri ve üst kuruluş payları, gelir gider farkı ve dağılımı, özkaynak hesabı ve yardımlaşma fonu, güçlendirme fonu, risk fonu, devir teslim tutanağı, avanslar ve ödemeler, kooperatifin aczi halinde yapılacak işler, kooperatifte tutulması zorunlu olan defterler, defterleri tasdik etme yükümlülüğü, defter ve belgelerin saklanması konularında maddeler yer almaktadır.

Sözleşmenin yedinci bölümü kooperatifin dağılma ve tasfiye süreci ile ilgili hükümler ihtiva etmektedir. Bu çerçevede birleşme ve devir, dağılma sebepleri, tasfiye memurlarının seçimi, tasfiye memurlarının görevleri ve tasfiyenin yürütülmesi konularında maddelere yer verilmiştir.

Sözleşmenin sekizinci ve son bölümünde çeşitli hükümler başlığı altında bakanlık ile diğer kurum ve kuruluşların denetimi, bu sözleşmede hüküm olmayan hallerde müracaat edilecek mevzuat, ilk yönetim kurulu üyelerinin belirlenmesi, ilk denetim kurulu üyelerinin belirlenmesi ve kurucuların listesinin belirtilmesi gibi maddeler yer almıştır.

KAYNAKÇA:

Kooperatifler ana sözleşmesi için http://www.teskomb.org.tr/anasozlesmeler/kooperatif_anasozlesme_29042014.pdf(Erişim: 23.06.2014)

Serdar ÖSEN

ESNAF VE SANATKÂRLAR ODALARI BİRLİKLERİ

2005 yılında yürürlüğe girmiş olan 5362 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları kanunda yer aldığı şekliyle Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birlikleri her il merkezinde kurulur. İstanbul'da iki, diğer illerimizde birer olmak üzere Türkiye'de toplam 82 esnaf ve sanatkârlar odaları birliği mevcuttur. Birliğin çalışma bölgesi bulunduğu ilin idarî sınırlarıdır. Odalar bağlı olduğu birliğe karşı faaliyetlerinden dolayı sorumludur. Her oda, çalışma bölgesindeki Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birliğine kayıt olmak zorundadır. Birliklerin kuruluş amacı, ildeki esnaf ve sanatkârlar odaları arasındaki dayanışmayı temin etmek ve bu odaların il genelinde işbirliği ve ahenk içerisinde çalışmalarını ve gelişmelerini sağlamak ve o ilin esnaf ve sanatkârlarını temsil etmektir.

Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birlik organları, genel kurul, başkanlar kurulu, yönetim kurulu, denetim kurulu ve disiplin kurulundan oluşmaktadır.

Yayın Kurulu

ESNAF VE SANATKÂRLARA GÖTÜRÜLEN HİZMETLER ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

Rapor esnaf, sanatkârlar ve küçük işletmelerin 2000'li yıllardaki hedeflerini ve sorunlarını belirlemede ve bu sorunlara gerçekçi çözüm önerileri getirerek verimliliği ve ülke ekonomisine olan katkılarını artırmayı amaçlamaktadır. Rapor toplam 106 sayfa ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yayın No: DPT: 2653-ÖİK: 658 koduyla yayımlanmıştır.

1999 yılı sonu itibari ile Esnaf ve Sanatkârlar Sicili'ne kayıtlı küçük işletmelerin sayısı 3.5 milyona ulaşmıştır. Bu da aileleri ile birlikte, 20 milyon kişilik bir kesimin temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Esnaf, sanatkâr ve küçük işletmelerin sorunlarının çözümü oldukça önem arz etmektedir. Bundan dolayı esnaf ve sanatkalara götürülen hizmetler, 8. Beş yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu tarafından 2001 yılında Ankara'da alanın uzmanları tarafından raporlaştırılarak Başbakanlığa sunulmuştur.

Raporda genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin mevcut durumu ve sorunları, Türkiye ve dünyadaki yeri, 7. Beş yıllık kalkınma planı hedefleri ile karşılaştırması, kobilere sağlanan destekler ve bu desteklerin mahiyeti, finasman, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri, Halk Bankası'nın esnaf ve sanatkâr politikaları, AB üyesi ülkelerde kobilere sağlanan destekler, Esnaf, sanatkâr ve küçük işletmeler açısından danışmanlık hizmetleri, KOBİ'lerin teknolojik yeniliklere süratle uyumlarını sağlamak, rekabet güçlerini yükseltmek ve ekonomiye katkılarını ve etkinliklerini artırmak amacıyla kurulan KOSGEB'in yaptığı hizmetler, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'nın amaç, proje ve faaliyetleri, meslekî eğitim, işletmeler üstü eğitim, işletmeler üstü eğitim merkezleri, esnaf, sanatkâr ve küçük işletmelerin rekabet edebilirlikleri, sorunları ve çözüm önerileri yapılarak sonuç ve değerlendirme ile bitirilir.

Sonuç kısmında ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda hak ettiği yere gelebilmesi için en önemli şeyin ekonomik istikrar olduğu vurgusu yapılır. Ancak 1999 depremi ülke ekonomisini derinden etkilediği, bunun sonucu olarak çıkarılan ek vergilerin, zaten zor durumda olan kobileri daha da zor duruma düşürerek birçok mağduriyete sebebiyet verdiği, sorunların giderek kronik bir hale geldiğine dikkat çekilmiştir. Tüm bu olumsuzluklardan, AB normlarının kati şekilde uygulanması sonucu kurtulabilecekleri ifade edilmiştir.

Tahir BİLİRLİ

ESRAR DEDE FÜTÜVVETNÂMESİ

Esrar Dede Divanı'nda yer alan Fütüvvetnâme, tasavvufi nitelikli manzum bir eser olup, 173 beyitten meydana gelir. Fütüvvetnâmenin giriş bölümünde tevhid, nat ve methiyeler yer alır (1-42). "Agaz-ı Kitap" bölümünden sonra (54-68) "Hikâyet" başlıklı bölümde Feridüddin Atar ve Tellak arasında geçen bir sohbette fütüvvetin kuralları anlatılır (69-152). Eser, Hz. Ali Fütüvveti (155-163), bir münacat, dua bölümü (164-173), tarih beyitleri ve mesnevi ile sona erer (174-176).

Fütüvvetnâmede konu iki temel düşünce etra-

fında işlenmektedir. Bunlar, din ve nasihattir. Esrar Dede, eserinde Ahi tipinin değişik adlandırmalarına yer vererek bunların özelliklerini sıralamıştır. Ayrıca ihvân, civanmerd, karındaş, merd, civan, pîr, Ahi, birader, fetâ, merdan beyitlerinin yer aldığı kayıtlar, şairin Ahi tipine doğrudan gönderme yaptığını gösterir. Eserde, daha çok iyilikler üzerinde durulmuş, olumsuzluktan ve olumsuz tiplerden daha az söz edilmiştir. Fütüvvetnâmenin sonunda yer alan Hz. Peygamber ile Hz. Ali ile sohbetinde halkı rahat ettirmenin kulları anlatılmıştır.

KAYNAKÇA:

Metin Akkuş, "Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/2 (2005), s. 93-94.

Bekir ŞAHİN

EŞREF b. AHMED

Fütüvvetnâmesi bulunan ve XIV. yüzyıl son yarısıyla XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Eşref b. Ahmed'in hayatı hakkında bilgi mevcut değildir. Orhan Bilgin, İznik'te yaşayan Abdullah b. Eşref (Eşrefoğlu Rumî)'in babasının Eşref b. Ahmed olması gerektiğini düşünür. Şairin mesnevilerinin toplandığı mecmuanın istinsah tarihi 856 (1452)'dir. Mecmuada İbretnâme adlı mesnevi isitinsah edilirken Eşref b. Ahmed'in hayatta olduğuna dair ifadeler yer alıyor. Bu durum onun 1452 yıllarından sonra vefat ettiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA:

Orhan Bilgin, Şeyh Eşref b. Ahmed-Fütüvvet-nâme, İstanbul 1992; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler,* Ankara 1998, s. 57; Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvet-nâmeler*, http://turkoloji.cu.edu.tr.

Ali TORUN

EŞREF b. AHMED FÜTÜVVETNÂMESİ

Fuat Köprülü'den Yapı Kredi Bankası'na intikal eden yazmalar arasında (Demirbaş nr. 133) bulunan bu Fütüvvetnâme manzum bir özellik gösterir. Nasuh b. Ahmed tarafından Edirne'de (1452) istinsah edilen yazma nüsha, 155 varaktan ibarettir. Fütüvvetnâme, mecmuanın 58-73. varakları arasındadır. Tamamı 444 beyittir. Failâtün-Fâilâtün-Fâilün kalıbıyla yazılmıştır.

Konu itibariyle bir insanın iç mücadelesini ele alan Fütüvvetnâme, akıl ve nefsin münakaşası ile başlar. Hak yol arayışındaki akıl, bu yolu tavsiye ederken nefs bu yolun meşakkatinden bahseder. Neticede Eşref b. Ahmed, nefsten kaynaklanan her karışıklığı bırakarak hak yoluna koyulur. Bu yolculukta birtakım kişilerle karşılaşır, kâmil insana ait vasıfları tartışır. Bu şekilde eserde kâmil insan tipinin portresi çizilir.

KAYNAKÇA:

Orhan Bilgin, Şeyh Eşref b. Ahmed- Fütüvvetnâme, İstanbul 1992; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s. 57; Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvet-nâmeler*, http://turkoloji.cu.edu.tr.

Ali TORUN

EVHADÜDDİN-İ KİRMANÎ
(ö. 1237)

FAhiliğin kuruluşunda etkin rol oynayan Türkiye Selçukluları Dönemiünlü mutasavvıf ve şairi Şeyh Evhadüddîn Hâmid b.Ebi'l-Fahr el-Kirmânî,Kirman'da doğdu. Gençlikyıllarında Bağdat'a giderekmedrese eğitimi aldıktan sonra Hakkakiye Medresesi'nemüderris olarak atandı. Daha sonra müderrisliği bırakarakSühreverdiyeşeyhi Rükneddin-i Sücasi'yeintisap etti. 1195 yılından önce Tebriz,Nahcivan, Gence ve Şirvan'a giderektasavvuf erbabı ile görüştü.Yaklaşık 1200 tarihinde şeyhiRükneddin-i Sücasi'den hilafetalıp muhtemelen 1204 yılındabir grup ilim adamıyla beraberAnadolu'ya geldi. Anadolu'da genellikleKonya, Malatya, Sivas veKayseri şehirlerinde ikamet etti.Dönemin Selçuklu sultanıGıyaseddin Keyhüsrev ileiyi ilişkiler kurdu. Kayseri'de evlendi. Bu evliliğindenKemaleddin, Fatıma ve Emineadında üç çocuğu oldu. ÇocuklarındanFatıma, Baciyan-ı Rum teşkilatının lideri olmuştur.Kirmani'ninAnadolu'ya Abbasi HalifesiNasır-Lidinillah tarafından kurulanFütüvvet teşkilatının bir mensubuolarak geldiği, Halife Nasır tarafından kendisine"Şeyhü'ş-şuyûhi'r-Rûm"(Anadolu'da bulunan şeyhlerinşeyhi) unvanın verildiği,gerek devletadamlarından gerekse halktanbüyük saygı gördüğü ancakMevlevi çevrelerinin kendisinemuhalif olduğubilinmektedir.

1232 yılındaHalife Mu'tasım tarafından"Şeyhü'ş-şuyûhi'l-Fütüvve" (Fütüvvetteşkilatına bağlı şeyhlerinşeyhi) unvanı kendisine verildi.634/1237'de Bağdat'ta Merzübaniye Hânkahı'naşeyh olarak atandı. Kısa bir müddetsonra burada vefatetti.

Evhadüddin-i Kirmanide Menakıbname'sinde belirtildiği üzere amelde Şafiî, itikattaEş'ari mezhebine mensuptur.Allah'ın cemal sıfatının tecellilerinivarlıkta müşahede etmeyiesas alan "şâhidbâzî" denilen tasavvufibir meşrebe sahipti. Meclislerde Türkçe konuştuğuiçin Türkmenler onun tarikatınadaha çok rağbet ediyorlardı.Anadolu'dan ayrılırken halifesiZeynüddin Sadaka'yı Konya'dayerine vekil olarak bırakmıştır.Evhadüddin-i KirmanîMenakıbnamesi MikailBayram,Rubailer'i iseMehmet Kanar tarafındanyayımlanmıştır.

KAYNAKÇA:

Mikâil Bayram, *ŞeyhEvhadü'd-din Hamidel-Kirmanî,* Konya 1993, s. 17-32; Nihat Azamat, *"Evhadüddîn-i Kirmânî",* DİA, XI, s. 518-520; İbrahim Konut, *"Evhadüddîn-i Kirmani"*,Konya Ansiklopedisi, III, Konya 2012, s. 278-279.

İbrahim KUNT

EVHADÜDDİN KİRMANÎ TÜRBESİ

Konya'da Selçuklu ilçesi, Kalenderhane mahallesi, musalla mezarlığının kuzey-doğusundadır. Şeyh Şücaüddin Türbesi'nin de 20 m kadar güney-doğu çaprazında bulunan yapı, kare planlı ve üstü kubbe ile örtülü mütevazi türbelerden birisidir. Duvarları koyu kahve renkli moloz taşlarla örülü olup kapısı batıya bakmaktadır. Etrafının zamanla dolması nedeniyle zemini 50-60 cm kadar aşağıda kaldığı için kenarları temizlenmiş ve alçak bir istinad duvarıyla çevrilmiştir. Batı duvarının ortasına açılan 0.77 m genişlik ve 1.46 m yükseklikteki dikdörtgen kapıya iki basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Girişin önüne 080x1.10m ebadında ve 0.13m yükseklikte bir sundurma konmuş, kapı eşiği de alçak tutulmuştur. İçeriye doğru hafif genişleyen kapı açıklığının söveleri kesme taş, lentosu ise gök mermerdendir. İçerisi güney duvarına açılan 40 x 50cm ölçüsündeki küçük bir pencere ile aydınlatılan türbenin kuzey ve doğu cepheleri sağır bırakılmış, başka bir pencereye yer verilmemiştir. Bundan dolayı içeride karanlık derecesine varan loş bir ortam oluşmuştur. Duvarın üst tarafını çıkıntılı

Evhadüddin Kirmani Türbesi

sade basit bir taş saçak çevirmekte, tuğla örgülü yüksek kubbe bunun üstüne oturmaktadır. Kubbenin yüzeyinde iki sıra halinde üçgen çıkıntılar dikkati çeker. Araları kalın harçla doldurulmuş ikişer tuğladan meydana gelen bu çıkıntılardan alt sıradaki kubbe eteğinin biraz yukarısında, üstteki ise ortaya yakın yerde eşit aralıklarla dolaşarak örtüye hareket kazandırmıştır. Tepedeki basit taş alemin estetik değeri yoktur.

Duvarlar içten kireç harcı ile sıvalı olan yapının üstü tuğla örgülü çapraz tonozla örtülü olup, köşelere gelen kavisli (kemer)ayaklarının uzantıları aşağıya doğru kapı seviyesine kadar inmektedir.

Kitâbesi olmayan, yapanı, yaptıranı bilinmeyen, sandukası da bulunmadığından içeride kimin yattığı meçhul olan türbe Ahi Evran'ın kayınpederi Evhadüddin Kirmani'ye atfedilmektedir. XIII. yüzyılda Türkmen topluluklarını ifşad etmiş olan Evhadiye tarikatının kurucusu Evhadüddin Kirmani 1237 yılında vefat etmiş olup, adına yaptırılan türbenin bu döneme yani Selçuklular zamanına ait olması gerektiği akla gelen ilk ihtimaldir. Ancak altta cenazelik katı bulunmayan eserin duvar örgüsü fazla bir fikir vermese de, planı ve üst örtüsünden yola çıkarak Selçuklu sonrasına ait olduğunu söylemek mümkündür; Karamanoğullarının son döneminde veya onlardan sonra Konya'da bulunan Osmanlıların ilk zamanlarında muhtemelen XV-XVI. yüzyılda inşa edildiği daha yakın bir ihtimal olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA:

İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 590-591; Haşim Karpuz ve Komisyon, *Konya Türk Kültür Varlıkları Envanteri 42*, I, Ankara 2009, s.391-392; Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2013; Komisyon, *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya 2010, s.901.

Yaşar ERDEMİR

EVLİYA ÇELEBİ
(d. 1611-ö. 1685)

Yazmış olduğu *Seyahatnâme*'de Osmanlı toplumunun önemli bir kesimini teşkil eden esnaf zümresi hakkında zengin ve gözlemlerine dayalı renkli bilgiler veren Evliya Çelebi, İstanbul'da dünyaya geldi. Ailesi aslen Kütahyalıdır. Büyük dedesi Fatih Sultan Mehmed'in bayraktarlarından olup İstanbul'un fethine katılmış olan Yavuz Er Bey'dir. Babası ise Saray-ı Âmire'nin kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Efendi'dir. Annesi Abaza cariyedir. Kendisinin soy olarak Hz. Peygamber'den geldiğini ve büyük dedelerinin Hoca Ahmed Yesevî'ye ulaştığını yazar.

Unkapanı'nda Sağrıcılar mahallesinde dededen kalma evde doğan Evliya'nın çocukluğu İstanbul'da geçti. Çocukluk yıllarında babasının memleketi Kütahya'ya gittiği ve gelirken Bursa'ya uğrayıp bir müddet orada kaldığı anlaşılıyor.

Evliya Çelebi'nin İstanbul'da yaşaması ve özellikle babasının Saray'da nüfuzlu kişilerden olması, onun iyi hocalardan eğitim almasını sağladı. Devrin ileri gelen hocalarının çoğu babasının yakın dostu idi. Bu bağlamda yedi yaşında iken İstanbul-Fatih'te Karaman mahallesinde bulunan Sadizâde Darülkurrası'nda okuyarak hafız oldu. Müteakiben Fatih'te Filyokuşu'ndaki Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'ne yedi yıl devam edip Müderris Ahfeş Efendi'den ders gördü.

Musiki eğitimini Tokatlı Derviş Ömer Efendi'den aldı ve çok iyi bir musiki bilgisine sahip oldu. Ayasofya Camii'nde bir Kadir gecesi Kur'an okurken sesini padişahın beğenmesiyle Saray'a alındı ve orada eğitimine devam etti. Evliya Çelebi'nin Saray'daki bu eğitim ve musahiblik hayatı iki yıl sürdü. Eğitimi süresince Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra Rumca ve hatta konuşmaya yetecek kadar Latince de öğrendi.

Seyahatnâmesiyle meşhur olan Evliya Çelebi, önce İstanbul'u yazdı. Sonra 1640 yılında Salıpazarı İskelesi'nden bir akrabasının teknesiyle yola çıkarak Bursa'ya gitti. Böylece yıllar sürecek olan seyahati başladı. Yedi iklim, 18 padişahlık yerde, 51 yıl devam eden seyahati boyunca yaklaşık 25 milyon kilometrekare yer gezdi.

Seyahat ettiği coğrafyada günümüzde tam bağımsız ve özerk olarak 40'tan fazla devlet bulunmaktadır. Yine kendi ifadesiyle 147 dil konuşulan toplulukları gezmiş ve onların dillerinden bir nebzecik de olsa eserine almıştır. İstanbul'a son

Evliya Çelebi temsili resmi

gelişi 1670 yılıdır. Altı ay kaldığı İstanbul'da sıkılmış ve rüyasında babasının işaretiyle gezisinin gerçek gayesi olan Mekke ve Medine'ye giderek hac görevini yerine getirmek üzere 1671 yılında yakın dostu şair Sâilî Çelebi ile İstanbul'dan ayrılmıştır.

Hac sonrası yolda tanıştığı Circe Beyi Özbek Bey'in davetiyle Mısır'a geçti. Mısır'ın bütün şehirlerini gezdikten sonra Nil'in kaynağı olan Kamer Dağı'na kadar seyahat etti ve tabiat şartları dolayısıyla devam edemeyip Habeşistan ve Somali üzerinden Mısır'a (Kahire'ye) geri döndü. Burada o muhteşem eserini düzene koydu ve gezi sırasına göre yazdı. 10. cildin sonlarında kayıtlı son tarih 1683'tür.

Resmî bir devlet görevi olmayan Evliya Çelebi, devlet adamları yanında görevler alarak bunları icra etti. Bunlar müezzinlik, gümrük memurluğu, elçilik, arabuluculuk, sürsat zahiresi toplamak, vergi toplamak, ulaklık, vakıf yöneticiliği ve Kâbe'nin üstüne örtülen kisvenin nazırlığı olarak sıralanabilir. Evliya Çelebi'nin en büyük tutkusu seyahat etmek, ülkeleri ve toplumları gezip görmek, onlar hakkında edindiği bilgileri kitap haline getirerek gelecek nesillere miras olarak bırakmaktı. İlk görevi müezzinlik ve Erzurum gümrük kâtipliğidir. Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın Erzurum eyaleti valiliğine atanması üzerine Evliya Çelebi de Erzurum Gümrüğü'ne kâtip ve müezzinbaşı olmuştur.

Bunların dışında elçilik (İran ve Hırvatistan) yapmış, Girit seferi öncesi sürsat zahiresi toplamak için Mora'da gezmiştir. Ulaklık (birkaç defa), vakıf mütevelliliği (Dedesi Yavuz Er Beğ'in İstanbul Unkapanı'ndaki camiinin ve Şam'da Nureddin Şehit'in vakfının mütevelliliği) yapmış ve en son olarak da Mısır'da altın işlemeli olarak dokunan Kâbe Örtüsü nazırlığında bulunmuştur.

Evliya Çelebi kendi ifadesiyle seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdemdir (dünya gezgini ve insanların dostudur). Her zaman insanlara yardımcı olan, onların dostu, arkadaşı ve sırdaşıdır. Çok önemli özelliklerinden biri de musahib olmasıdır. Sert mizaçlı bir padişah olan Sultan IV. Murad'a musahiblik yaptı. Bundan başka başta mensup olduğu Melek Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, İpşir Mustafa Paşa, Siyavuş Paşa, Murtaza Paşa, Derviş Mehmed Paşa ve Fazıl Ahmed Paşa gibi sadrazamlarla, zamanın en ünlü paşalarıyla, bilginlerle, İstanbul erenleriyle, sanat ve marifet erbabıyla, dervişlerle dostluk ve arkadaşlıklar kurdu. Çevresi ve dostluk yelpazesi oldukça genişti.

Evliya Çelebi, küçük yaşta hafız oldu ve dinî ilimleri tam öğrendi. İyi bir Müslüman ve dindar bir insandı. Ancak mutaassıp değildi. Dinî kurallara uyar ve gereklerini yerine getirirdi. Bütün kurallarına uyarak Kur'an'ı sekiz saatte hatmederdi.

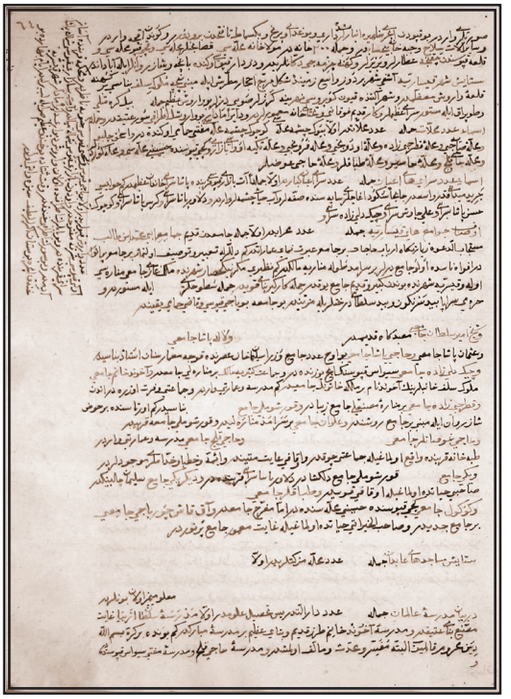
Hiç evlenmeyen Evliya Çelebi, evliliğin sıkıntılı iş olduğunu ve bekârlığın büyük nimet olduğunu bazı yerlerde ifade eder. Evliya Çelebi, gezdiği yerlerde, özellikle yabancı devletlerde çok itibar görmüş, oranın imparator, kral, sultan, padişah ve yöneticileriyle de görüşüp sohbet etmiştir. Viyana'da Avusturya imparatoru, Dağıstan seyahati sırasında Dağıstan padişahıyla ve Sudan'da Funcistan'da Func sultanı ile görüşmüştür. Kalmuk ülkesini ziyaret ettiğinde de oranın kralı Taysı Şah ile görüşmesi ilginçtir. Kırım'da Kırım hanlarıyla birkaç defa görüşüp yanlarında uzun zaman geçirmiş, hatta Kırım Hanı Mehmed Giray Han ile seferlere bile katılmıştır.

Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilemeyen yazarın yalnızlık köşesine çekildiği Mısır'da 1685 tarihinden sonra öldüğü tahmin edilmektedir.

Seyahatnâmesi: Osmanlı dönemi esnaf birlikleri hakkında oldukça genişçe bilgi veren Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme adlı eseri, toplam 10 cilt ve 4 bin sayfadan oluşmaktadır. 50 yıldan fazla bir zaman zarfında dolaşıp gördüğü ülkelerle ilgili aldığı notlar üzerine kaleme alınmıştır. Eser, seyahatin son durağı olan Mısır'da kitaplaştırılmış ve 1740'lı yıllarda İstanbul'a getirilmiştir. Evliya, seyahat etmesine sebep olacak olan bir rüya görmüş ve bunun üzerine seyahata çıkmıştır. Onun bu rüyası kısaca şöyledir:

Evliya Çelebi, 1040 yılı Muharrem ayının 10. günü (19 Ağustos 1630) rüyasında kendisini Eminönü'ndeki Ahi Çelebi Camii'nde bulur. Camiin içine büyük bir kalabalık dolar. Hemen yanındaki zata bunların kim olduklarını sorar. Kendisine cevap veren ve rehberlik eden Cennetle müjdelenenlerden ve okçuların piri Sad bin Ebi Vakkas'tır. Gelenlerin peygamber ruhları, sahabeler ve tabiiler olduğunu ve Kırım'da zorda kalan İslâm askerlerine yardıma gittiklerini söyler. O sırada kapı açılır ve bütün hazır olanlar ayağa kalkarlar. Gelen zat Hz. Peygamber'dir. Cemaat sabah namazı için toplanmıştır. Sad bin Ebi Vakkas, Evliya Çelebi'ye ezanı Bilal-i Habeşî'nin okuyacağını ve kendisinin de kamet getirmesi gerektiğini bildirir. Namaz kılındıktan sonra elinden tutup Hz. Peygamber'e takdim eder ve ondan şefaat dilemesini söyler. Evliya Çelebi de "Şefaat yâ Resulallah diyeceğimiz yerde seyahat yâ Resulallah demişiz" der. Hz Peygamber gülümseyip de "Allah'ım, şefaati, seyahati ve ziyareti sağlık ve esenlikle kolaylaştır" der. Uykudan uyandıktan sonra rüyasını Kasımpaşa Mevlevihane Şeyhi Abdullah Dede'ye yorumlatır ve rüyasında gördüğü herkesin kabirlerini ziyaret edeceği ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacağı müjdesini alır. Evliya Çelebi bundan sonra İstanbul'u dolaşıp yazmaya başlar. Ardından 51 yıl sürecek seyahati başlar. Son durak Mısır'dır.

Evliya Çelebi, gezip dolaştığı yerlerde nelere dikkat edeceğini ve neler yazacağını önceden tasarlamış ve kendisine çok önemli bir çerçeve kalıp hazırlamıştır. Gittiği yerlerde öğrendikleriyle bu kalıbın içini mümkün olduğunca doldurmuştur. Öğrenemedikleri kısımları da boş bırakmıştır. Öncelikle o şehrin tarihini, kalesini, mimari yapılarını, halkın yedikleri içtikleri, yetiştirdikleri, dilleri, davranışları, sosyal ve etnik yapı, meczuplarına kadar insan yapısını, erenlerini, bölgedeki ırmak, göl, dağ, yayla, bağ-bahçe, çiçekleri, hayvanları, dahası akla gelebilecek bütün sorulara cevap olacak bilgileri erişebildiği kadar bulup Seyahatnâme'sine almıştır. Bu çerçevede bölge insanlarının geçimlerini ve hayat meşgalelerini de titizlikle incelemiş, gezip dolaşarak bizzat gözlemlemiş, yerel yöneticilerden bilgi almış, sicil kayıtlarını inceleyip yazmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden bir sayfa

Evliya Çelebi'ye kadar esnaflara yer veren hiç bir yazar yoktur. Öncelikle İstanbul esnafını (resmî bir tören dolayısıyla) çok geniş olarak anlatır. Evliya, bunların ilk kurucuları ve pirleri kimdir, kaç dükkân ve kaç kişiler ve ne iş yaparlar, tek tek yazar. Aynı şekilde bir benzerini Mısır için de yapar. Üstelik Mısır esnafını saydıktan sonra Mısır'da olup da başka yerlerde olmayan ve başka yerlerde olup da Mısır'da olmayan esnafı da anlatır. En onurlu ve itibar gören mesleklerin yanında, insanların hoş karşılamadıkları ve genel ahlaka mugayir meslekleri bile açıklıkla yazar.

Evliya, İstanbul esnafıyla ilgili 48 genel serlevha altında 1.100 civarında sanatın adını verir. Ayrıca onların kanun ve kuralları, pir-perverleri ile yollu yolunca padişah fermanı üzere esnaf alayları ile önderlerinin gömülü olduğu diyarları bildirir.

Serlevha halinde verilen esnaf gruplarının adları şöyledir:

1. Çavuşan alayı: Subaşı yani çöplük subaşısı, Hâssa gılmânı ve gılmân hademeleri, acemi oğlanları, arayıcılar, gûr kazan / mezar kazıcıları, lağımcılar, salahorlar, baltacılar, belderan lağımcıbaşı esnafı.

2. Asesbaşı askeri: Şehir subaşısı, amansız aseler, imansız cellatlar, hemyân kesici / yankesici, kara hırsızı, deyyuslar, ahmak pezevenkler, gidiler, müflisler, Kasımpaşa mukaddemleri, hîzân-ı dilberân, seyisân-ı urbân, mükârî yani kirâcılar, pâsbân-ı nigehbân-ı İstanbul esnafı.

3. Ordu mollası: Resul alemdarı sancakdarlar, haberciler, molla muhzırları, vezir, beylerbeyi ve diğer ileri gelenler imamları, hatipler, kadı ve mollalar, büyük şeyhler, zâhir vâizleri, müfessirler, muhaddisler, müezzinler, sûfîler, mütevellîler, şeriat kapıcıları ve diğer kapıcılar, mukayyidler, şeriat mahkemeleri hizmetçileri, cami muarrifleri, Resulullah na'thânları, Kur'an-ı azim hafızları, yazıcılar, sahaflar, şairler, sultan, vezir ve âyan meddahları, hânendeler, müneccimler, remilciler, nakiban-ı ehl-i hıref, tarikat ehli reisleri, sanat ehli şeyhleri, sanat ehli çavuşları, sanat ve tarikat ehli faraşları, cenaze peykleri, ölü yıkayıcılar yani şehit yıkayıcıları, çocuk mektepleri muallimleri, dilenciler şeyhi, dilenci, arasat şeyhi, medrese talebeleri, temiz ırk Âl-i Aba seyyidler.

4. Hekimbaşı: Dükkân hekimleri, göz hekimleri, dükkânsız tutyacılar, macuncular, cerrahlar, deva içecekleri, gülsuyu, şifa yağları, timarhaneciler, timarhane ve hastahane hademeleri.

5. Çiftçibaşı: Bağcı, meyve ağaçları aşlamacıları, sebzeciler.

6. Ekmekçiler: Yeniçeri ekmekçileri, tuzcular, çörekçiler, börekçiler, gevrekçiler, kâhiciler, gurabiyeciler, kadayıfçılar, şehriyeciler, lokmacılar, gözlemeciler, simitçiler, Dergâh-ı âlî yeniçerileri sakaları, şehir sakaları, arka sakası, değirmenciler, at değirmenleri işliği, su değirmenleri, uncular, un elekçileri, buğday çalkayıcı, kalburcular, elekçiler, nişastacılar, güllaççılar, peksimetçiler ve peksimet emini, deveciler, deve sürücüleri, meşaleciler, amr-ı ayyâr köçekleri, şatırlar.

7. Karadeniz gemicileri: Kalafatçılar, kalafat üstübüsü bükücüleri, üstübü alıcılar, marangozlar, urgancılar, kendirciler, yelkenciler, katrancı ve ziftçi, serenciler, tulumbacılar, pusulacılar yani kıble-göstericiler, kum saatçileri, haritacılar, dalgıçlar, günbaşı, buğday ve arpa navluncuları, Karadeniz bezirgânları.

8. Akdeniz reisleri: Akdeniz marangozları, pereme ve kayık marangozları, mavunacılar, kayıkçılar, peremeciler, çırnıkçılar.

9. Mısır ve Akdeniz sahili tüccarları: Pirinççi bezirgânları, mercimekçiler, kınacılar, Mısır hasırcıları, ketenciler, şekerciler, hoş kokulu içecekler, kahve tüccarları, şahbender, bezirgânbaşı, ehl-i kıble.

10. Kasaplar: Salhaneciyân, sığır kasapları, Yahudi kasapları, mandıracılar, Devlet âyanı çiftlikleri, eğrekçiler, koyun celepleri saya, ağılcılar, Tokat sığır celeplerinin vasıfları, çoban, camus sütçüleri, koyun sütçüleri, peynirciler, kaymakçılar, tereyağcılar, yoğurtçularbaşı, yoğurtçular, teleme peynirciler, içyağı mumcuları, balmumu tacirleri, Etmeydanı, Seğirdim Etmeydanı, Yedikule kanaracıları, Bahçekapısı kanaracıları, Etmeydanı baruthanesi, Etmeydanı mumcuları, Yeniçeri mandıracıları, arslancılar, vasılcılar yani ayıcılar.

11. Geleneksel yemek, başçı (kelle) aşçıları: Koyun celepleri, sığır pastırmacıları celepleri, pastırma tacirleri, kirişçiler, kiriş tacirleri, tutkalcılar, koyun ciğercileri, Arnavut çevren, işkembeciler, sirkecibaşı, fâsıklar yemeği turşucular, kuru sarmısakçılar, soğancılar.

12. Rahmanın rahmeti, aşçılar: Vezir çâşnigîr ve aşçıları, zerdeciler, kebapçı ve köfteciler, biryâncılar, yahniciler, dolmacılar, hardalcılar, paludeciler, sütlü aşçılar, salatacılar, ıspanakçı ve sebzeci, sucukçular, hoşafçılar, şerbetçiler, yaya cüllâb ve şerbetçiler, sıcak paludeciler, sıcak ve baharatlı şerbetçiler, sahlebciler, bademli köfterciler, sıcak sütçüler, mahlebciler, ağdacılar, ağda tüccarı, üzüm değirmencileri, karcıbaşı.

13. Tatlı dilli, helvacılar: Bîrûn / dışarı helvacıları, tablacı helvacılar, akideciler, Galata şekercileri.

14. Balık emini, Balık emininin himayesi altında olan esnaflar: Dalyancılar, avcı ığrıbcılar, karityacılar, ağcılar, saçmacılar, düzenciler, zıpkıncılar, çömlekçi avcıları, sepetli balık avcıları, balık satıcıları, istiridyeciler, Balık pazarı aşçıları, ağcılar.

15. Ümenâ-yı Sultanî: Unkapanı emini, Tahmis emini, İpek mizanı emini, İpekçiler, Şemahane emini, Sırmakeşhane emini, sırmakeşler, sırma ve kılâbdan satıcı, Yağkapanı emaneti.

16. Yönetimi altında olan esnaflar: Yağ tüccarları, zeytinyağı, Balık emini, Esirhane emaneti, esirci bezirgânları, Tuz emini, Peksimet emini, Hamr emini, Siyah baruthane emini, kalcılar, kehleciler, gümüş arayıcılar, Çuka ambarı emini, Gendüm yani buğday emini, Arpa ambarı emini, Kilar emini vasıfları, Odun ambarı emini, Otluk ambarı emini, Pastırma emini, Salhane emini, Sebzehane emini, Koyun emini, Matbah emini, Tavuk emini, Şehremini, Çardak emini, Çardak çorbacısı, Çardak naibi, Muhtesib ağa, At pazarı emini, At cambazları, At tellâlları, At meyancıları, Nüzûl emini, Tersane emini, Pencikhane, Kara gümrük emini, Büyük gümrük eminliği.

17. Tacir bakkallar: Yağcılar, şırlugan, bal tüccarı, bezirciler, zeytinyağcılar, sabuncular, kokulu sabuncu, pastırmacı bakkalı, leblebiciler.

18. Pazarbaşı yemişçileri: Bahçıvan, karpuzcular yani manavlar, meyve çiçekçileri.

19. Kılıççılar: Zırhçıbaşı, mızrakçılar, hançerci ve bıçakçı, kalkancılar, bıçak kıncısı, sağrıcılar.

20. Tüfekçiler: Demir kaynakçıları, kundakçılar, vezneciler, tüfek kesecileri, tabancacılar, tüfek açıcılar, tüfek fişekçileri, havaî fişekçiler, barutçular, tüfek fitilcileri.

21. Ateş saçan demirciler: Nal kesen demirciler, mıhçılar, çivici yani enserciler, kebkebciler, kantarcılar, teraziciler, eğeciler, keserciler, testereciler, burgucular, kömürcüler, kömür mahzencileri, kömür gezdiriciler.

22. Çilingir demircileri: Gemciler, temrenciler, kaffalân yani kilitçiler, üzengiciler, makasçılar, nalçacılar, mıhlı nalçacılar, demir yüksükleri, iğneciler, demir çekenler, demir satıcıları, demir tel çekenler, demir hırdavat satanlar, at nalbantları.

23. Kazancıbaşı: Bakır sızırıcılar, dükkân ehli, cam ve kristal tasçılar, dükkân sahibi çarkçılar, kazan tacirleri, kalaycılar.

24. Zergerân yani kuyumcubaşı: Cevahir bezirgânı, incici, cevahir kuyumcuları, saatçiler, sikkezenbaşı, damgacıbaşı, kuyumcular ehl-i kıblesi, darphaneciler, Nazırlar emini, ayyârân sahibi ve sikkezen, kuyumcu kalcıları, Gümüşhaneciler, rumatçılar, saf altın ve gümüş tîzâbcıları, kafesdarlar, cevher-satıcı, elmas tıraşçıları yani elmas hakkâkı, hakkâklar, mühür kazıcılar, gümüş mühür ve tılsım kazıcı, kuyumcu kalemkârları, sırmakeşler, demir tel çeken, potacılar, boracılar, civacılar, sarı pirinç boruculari, çeşitli divitçiler, tenekeciler, bıçak kıncıları.

25. Dökmecibaşı: Kalay düğmeciler, kurşun berber köserecileri.

26. Yaycıbaşı: Okçubaşı, zemberekçiler, sapancılar, talimhaneciler, kemankeş ve kemandar atıcıları, ok atıcılar, zihgîrciler, matrakçılar, gürzcü pehlivanlar, güreşçi pehlivanlar, kuş avcıları, avcılar, mervahacılar yani yelpazeciler, sorguç

otağacıları, kuşbazlar, tavukçular, serçe ve başka kuş avcıları, bülbülcüler.

27: Hayyatlar yani terziler: Dolamacı terzileri, kapamacılar, pamuk hallaçları, kadın takyacıları, kavukçular, kellepuşçu, yorgancılar, zincef ütücüsü, kanaat ehli, gömlekçiler, tülbentçiler, yağlıkçılar, örücüler, cüllâh, çuka ve kumaş parçacıları, iplikçiler, gazzâzlar, Yahudi ibrişimcileri, ipek düğmecileri.

28. Haymeci yani çadırcılar: İplikçiler, çadır kolancıları.

29. Kürkçüler: Samur kalpakçıları, samur bezirgânı, kuş ve başka hayvan avcıları, parsçıbaşı, arslancılar kethüdası.

30. Ahîler yani debbağlar: Sağrıcılar, güdericiler, tirşeciler, keçeciler, tülbent börkçüleri, Yeniçeri keçecileri, mutafçılar, mutaf tacirleri, debbağ tacirleri, parça tacirleri.

31. Saraçlar: Kaltakçılar, tirkeşçiler, gedeleççiler, Arnavut cabcılar, tegelticiler, saraç meşkçileri, debbeciler, sofracılar, yularcılar, sepet sandıkçıları, kamçıcılar, palan-dûzân yani semerciler.

32. Pabuççu, yani ayakkabı dikicileri

33. Paşmakçı kavaflar: Paşmakçıbaşı, dikici aktarları, çizmeciler, iç edikçi yani tomakçılar, mestçiler, terlikçiler, kavaf eskicileri, pabuç tamircisi, kavaf dellâlları.

34. Attarlar: Mısır attarları, amberciler, buhurcular, fincancılar, fincan tamircileri, çömlekçiler, çömlekçi işyerleri, kibritçiler, kibrit yağcıları, badem yağcısı attarı, şişeciler, şişeci tacirleri, ayakta gezen attar çerçileri, eyvâycı yani çiniciler, tekneci tacirleri, afyoncular, benglikçiler, ispeçerân yani deva otçuları, kahveci aktarları, Yahudi aktarları.

35. Berberler: Sünnetçi berberleri, yaya berberleri, ustura çarkçıları, ustura kuyrukçuları, sarıkçılar.

36. Hamamcılar: Tellâklar, natırlar, çamaşırcılar, lekeciler, nûre yani hırızmacılar.

37. Cihan nakkaşları: Zerkûbyân yani altın döğücüler, altın yaldızcılar, ciltçiler, sahaflar, kâğıtçılar, mukavvâ kubur-divitçiler, remilci ve mektupçular, mürekkepçiler, ressam nakkaşlar, ressam falcılar, oymacılar, Padişah düğünü nakılcıları, alıcı ve balıcı, yastık basmacıları, çit basmacıları, sırma nakışçıları, yağlıkçı nakkaşları.

38. Eski bedesten: Eski bedesten bekçileri, bedesten hamalları, iç bedesten dellâlları, dış bedesten dellâlları, çukacılar, sanat ehli atlasçılar, dibacılar, kadifeciler, sereng ve kadife yastıkçıları, daracılar, ipek hil'atçılar, muhattemciler, Tire ve Şam alacacıları, kazanç ehli, peştemalcılar, kâşhaneciler, dimiciler, bezciler, boğası bezcileri, bezci tacirleri, halıçeciler, abacılar, kebeciler, sof ihramcılar, sofçular, sipahpazarı, bitpazarı, avratpazarı, pazar dellâlları, meyancılar pazarı.

39. Yeni Bedesten: Yeni Bedesten Hocaları, Yeni Bedesten dellâlları, Yeni Bedesten bekçileri, Yeni Bedesten hamalları, Dış bedesten dellâlları, aynacılar, sabbâğân yani boyacılar, hayrkâr yani boyacı tokmakçısı, Galata bedesteni, zebatçılar.

40. Doğramacılar: Sadefkârcılar, harratîn yani çıkrıkçılar, hilâlciler, kaşıkçılar, kutucular, varilciler, nalıncılar, zer-desteciler.

41. Çalıcı mehterân yani zurnacıbaşı: Çalıcı mehterler, Yedikule mehterleri, kösçü mehterleri, zurnacılar, davulcular, daireciler, rebapçılar, erganun sazı, eski neyzen, mûsikâr, cengciler, kudüm, kös, davul ve dübelekçiler.

42. Cambaz ve çeşitli pehlivanlar: İpçi yani cambazlar, ateşbâzlar.

43. Marangozlar, duvar ustaları, keresteciler, bıçkıcılar, sıvacılar, camcılar, alçıcılar, horasancılar, ocak kireççileri, yağlı kireççiler, mermer kireççileri, taş kireci, mermer tıraşçıları, lökünciler, suyolcular, kiremitçiler, kerpiççiler, tahta kurşuncular, kurşun örtücü, kaldırımcılar, kayağancılar, taş kesen, taş çeken, badanacılar, Eyüp oyuncakçısı, araba yaycıları, sandıkçılar, iskemleciler, ferrâşçılar, tabutçular, gergefçiler, çulha tezgâhçısı, tahtırevancılar, mahfeciler, burma işkenceciler, yağ değirmeni cenderecisi, at değirmeni çarkçısı, su dolapları çarkçısı, fırın yapıcısı, kuyu kazıcıları, toloz mahzencileri, su yolları kazıcılar, ırgatlar, lağımcı Ermeniler, duvarcılar, keresteciler, bıçkıcılar, sıvacılar, camcılar, dağda kireç yakıcılar, yağlı kireççiler, mermer kireççi, yanmamış taş kireççiler, mermer oyucular, lökünçü Arnavutlar, tahta kurşuncular, kurşun örtücüler, kaldırımcı Arnavutlar, kayağancılar, taş kesenler, taş çekici eşekçiler, badanacı Ermeniler, Eyüp oyuncakçıları, sandıkçılar, Hacı tahtırevancıları, mahfeciler, kuyumculara ve ciltçilere ağaç cendere yapıcılar, yağ değirmeni, at değirmeni ve su dolabı çarkçıları, su dolapları, fırın yapıcılar, kuyu kazıcılar, toloz mahzen yapıcılar, amele kavmi.

44. Hânende, mutrib ve rakkaslar.

45. Mutrıblar Sitâyişnâmesi: Fisagores-i Tevhidî yolunda sâzendeler, daire, kemençe, neyzenler, mûsikâr, çengci, kudüm, tanburcu, kanun, ud, çârtâ, ravzacı, şeştâr, şeşhane, kopuz, çöğür, çeşde, karadüzen, yonkar, yelteme, muğnıcı, tanbura, tel tanbur, barbut, ıklık, sünder, şarkıcı, kaba zurnacı, cura zurnacı, âsafî zurnacı, Arap zurnası, Acemi zurnacı, Şehâbî zurnacı, balaban, nefir, nağarakıncı, kerrenây, alay zurnacıları, çoban kavalı, kaba düdük, yelli düdük, Arabî düdük, çağırtma düdük, Macar düdüğü, Mehter düdüğü, mizmer düdüğü, dankiyo düdüğü, tulum düdüğü, kıranda, Eyüp borusu, dervişân borusu, şişe borusu, turompete borusu, Efrâsiyâb borusu, pirincden mehter borusu, Luturyan borusu, İngiliz borusu, erganon borusu, ağız tanburası, cam dübelek, çömlek dübelekçi, Yemen dübelekleri, makrefe dübelekçisi, tablbâz, çağanabâz, fincan, kamış mizmârcı, tarak mizmârcı, safir, safir-i bülbül sâzendeleri.

46. Oyuncular, çalıcılar ve güldürücüler.

47. Hoş-sohbet nedimler ve taklitçiler.

48. Bozacılar: Tatlı bozacılar, subyacılar, balsuyu, rakıcılar, müsellesciler, mel'un, uğursuz, yerilmiş esnaf yani meyhaneciler, koltuk meyhanesi, piyade meyhaneciler, saf şarap meyhaneciler, meygedehane-i vişnâb şarabı, hamrhane-i rummân yani enar şarabı, şaraphane-i hurma şarabı, sâğarhane-i dut şarabı, piyalehane-i karpuz şarabı, sâkîhane-i koknar şarabı, ayakhane-i avşıla şarabı, camhane-i ipsime şarabı, çakırhane-i ıslama şarabı, fıskhane-i mavuza şarabı, kıltıhane-i bedevine şarabı, kân-ı fâsikân, misket şarabı, kân-ı zurefâ, fışfış şarabı, mekân-ı bekriyân, nârdenk şarabı, müdminhane-i bozon şarabı, sohbethane-i hümül şarabı, işrethane-i rakı şarabı, tarabhane-i gülefser arakı, nûşhane-i horilka arakı, keyfhane-i firna arakı, ârâmhane-i sudina arakı, eğlencehane-i poloniyye arakı, nedimhane-i hardaliyye arakı, tüvânhane-i imamiyye arakı, şîrhane-i balısıca arakı, Mezehane-i zater-i Halil arakı, Peymânehane-i ıhlamur arakı, bî-kaydhane-i anison arakı, ankâhane-i darçın arakı, nekbethane-i saman arakı, ayşhane-i münim karanfil arakı, nuklhane-i sûşnâr arakı, meyhorhane-i elma suyu, tembelhane-i bal suyu, müskirhane-i mübtecil suyu, fesâdhane-i arpa suyu, devahane-i darçın suyu, hekimhane-i kibrit suyu, Yahudiler bâdehanesi, Yahudi meyhaneciler esnafı.

İstanbul'da bu kadar çok sayıda dallı budaklı esnaf çeşidinin olması, öncelikle Osmanlı esnafının geleneksel yapısından ileri gelmektedir. Bu yapıyı bir ağaca benzetecek olursak, asıl gövde esnafın kendisini, üzerindeki dallar ve budaklar ise her esnaf dalındaki uzmanlaşmış birimleri göstermelidir. Ancak burada her Osmanlı şehrinde, söz konusu esnaf birimlerinin tamamının bulunduğu şeklinde bir kanaate de sahip olmamak gerekir. Bu birimler şehir veya kasabaların coğrafî, iktisadî ve nüfus yoğunluğu ile çeşitliliğine göre bir değişim gösterir.

KAYNAKÇA:

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi / 1. Kitap, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi / 10. Kitap*, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2010; M. Cavid Baysun, "Evliya Çelebi'ye Dâir Notlar". Türkiyat Mecmuası, XII (1955), s. 257-264: aynı yazar, 'Evliya Çelebî, İA, IV, 400-412; J. H. Mordtmann - [H. W. Duda], "Evliya Čelebi", EI² (İng.), II, 717-720; Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", *DİA*, XI, s. 529-533.

Seyit Ali KAHRAMAN

EVRAN

Ahi Evran adında yer alan Evran veya Evren "gök, kâinat, yılan, ejderha" anlamlarına gelir. Ahi Evran'a verilen bu adın, menakıbnâmeler, fütüvvetnâmeler ve şecerenamelerde yer alan "yılan" veya "ejderha" ile ilgili efsanelere binaen verildiği anlaşılıyor. Bu bağlamda Şeyh Nasirüddin Mahmud etrafında yoğun bir menkıbe ve efsane halesi oluştuktan sonra ortaya çıkan bu ada XV. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanılıyor.

Menakıbnâmeler ile Ahi fütüvvetnâme ve şecerenameleri Evran / Evren adını birkaç farklı rivayete dayandırmakla birlikte, bu rivayetlerin hepsinde ortak olan taraf "evran" veya "evran"ın hep "yılan, ejderha" ile ilgili olmasıdır. Ahiliğin merkezi olan Kırşehir'de bugün de yaşayan bu rivayetlerin başlıcaları şunlardır:

1. Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünde bulunan 876 / 1472 tarihli Ahi Sinan Şecerenamesi'nde, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olarak gösterilen Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud İbn Abbas'a, babasının yerine sancaktar olarak katıldığı Bedir Savaşı'nda, Hz. Ali'nin tanıklığıyla düşmana yılan gibi saldırdığı için Hz. Peygamber tarafından "Evran / Evren" (yılan, ejderha) adı verilmiştir. Hz. Peygamber, daha sonra Sultan Ahi Evran / Evren'e "Ahi donu (üni-

forması) giydirip Anadolu'ya (Diyar-ı Rum'a) göndermiş, böylece o, Ahi Evran / Evren diye anılır olmuştur.

2. Ahi Evran, Konya ulemasına ve halkına gücenerek Kayseri'ye gitmiş ve debbağ ustası olarak renk renk sahtiyan işlemiştir. Onun bu hâlini kıskanan bir tabak ustası, Ahi Evran'ı "Bu adam tabakhânede konuk olup deri işler, miriye vergi vermez." diye devrin valisine şikâyet eder. Vali de Ahi Evran'ı huzuruna getirmek için adamlarını yollar. Valinin adamları tabakhâneye vardıklarında, Ahi Evran'ın yanında bir yılan / ejderha görür ve korkarak kaçarlar. Bu menkıbenin başka bir varyantında ise valinin adamları debbağhâneye geldiklerinde ortada Ahi Evran yoktur, ama ortalık kocaman yılanlarla doludur. Böylece, Ahi Evran'a debbağ atölyesinin mahzeninde beslediği bu ejder veya yılanların ateş gibi parlayan gözlerinden kinaye olarak Ahi Evran / Evren adı verilmiştir.

3. Diğer bir rivayete göre, Ahi Evran Kayseri, Konya ve Denizli'yi dolaştıktan sonra Kırşehir'e gelir. Burada da bir debbağhâne ve zaviye kurarak çırak ve kalfalar yetiştirir. Bu arada şehrin önde gelenleri kendisine gelerek, son zamanlarda bir yılanın kendilerine musallat olduğunu, yılanın korkusundan işlerine gidemediklerini, bu sebeple kendilerine yardımcı olmasını isterler. Ahi Evran da bu yılanın yanına giderek yüzünü yılanın yüzüne sürer. Yılan dile gelerek, "Asıl evran sensin, ben sana tâbi olacağım." der. Yılanı kendisine muti kıldığı için de halk ona "evran / evren" adını verir.

4. Bir başka rivayet de şöyledir: Çağdaş olan ve sık sık birbirlerinin dergâhında gönül sohbetleri eden Hacı Bektaş-ı Velî, Ahi Evran-ı Velî ve Taptuk Emre, bir gün Kırşehir'de toplanmaya karar verirler. Hacı Bektaş-ı Velî ile Ahi Evran buluşup sohbete başladıklarında, Taptuk Emre henüz müritleri ile Kırşehir yolunda imiş. Ancak, Taptuk Emre'nin bu sohbetlerden rahatsız olan müritlerinden biri, "Bu alelâde Türkmen kocalarının büyütülecek nesi var, şeyhimiz bunlarda ne buluyor..." gibi saygısızca sözler eder. Bu durum Ahi Evran ile Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'ye malum olur. Hacı Bektaş-ı Velî, Ahi Evran'a "Haydi arslanım, şunlara büyüklüğümüzü göster. Adımızı anmadıkça elinden bırakma." der. Birden ortadan kaybolan Ahi Evran, güneyden, Sivrihisar'dan gelen Taptuk Emre ve müritlerini Kızılırmak'ta yıkanırken bulur. Sohbete yolun toz ve kirinden arınarak temiz bir şekilde varmayı amaçlayan şeyh ve müritleri çamaşırlarını ırmağın kenarına yığmışlardır. Irmağa girip bir güzel yıkandıktan sonra içlerinden birini elbiselerini getirmesi için gönderirler. Ancak mürit elbiselerin yanına gelip de kocaman bir yılanın elbiselerin üzerine çöreklendiğini, ateş gibi gözlerle kendine baktığını görünce, kaçarak kendini suya atması bir olur. Ne olup bittiğini de güçlükle anlatır. Taptuk Emre, "Ejderha elbiselerin üzerindeyken katırlarımız ne yapıyordu?" diye sorup, müritten " Hiçbir şey yapmıyor, otlamaya devam ediyorlardı." cevabını alınca, içinden "Bu gerçek bir ejderha olsaydı ya katırları yerdi ya da katırlar ondan ürker etrafa dağılırdı. Öyleyse biri bunun gözüne gözükmüş; bir evran olduğuna göre bu Ahi Evran'dan başkası değildir. Mutlaka bizimkilere bir ders vermeye çalışıyor olmalı." demiş. Sonra müritlerine dönerek, "Büyüklerin adını anarak evrandan elbiselerinizi vermesini rica edin." diye tavsiyede bulunur. Müritler sırayla büyüklerin adını anarak ricada bulunurken, Ahi Evran ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin adlarını andıklarında evranın ortadan kaybolduğunu görerek bu iki Türkmen kocasının büyüklüğünü anlamış olurlar.

5. Bir başka rivayete göre de Ahi Evran-ı Velî, çok çalışıp çok kazanan, ama helal kazancını da hayır işlerine harcayan bir debbağ ustasıdır. Onu kıskanan komşuları, "Derilerimizi çaldı, hatta bu binayı da bizden çaldığı malların parası ile yaptırdı." gibi iftiraların dozunu artırınca, Ahi Evran, yaptırdığı zaviye inşaatı tamamlandıktan sonra dostlarını çağırır, "Burası sizin zaviyeniz olsun. Gücünüz yettiğince fakir fukarayı kollayıp doyurun." der. Sonra da, kendisine iftira eden esnafları çağırarak, "Siz suçum yokken bana iftira attınız. Allah biliyor diye sustum. Dilerim Allah'tan deriniz tabak tutmasın." diyerek ilenir; dostalarıyla helalleşip iki rekât namaz kıldıktan sonra büyük bir evran (büyük yılan, ejderha) donuna girip zaviyenin temeline akar. Bundan sonra da hep Evran adıyla anılır.

Bu menkıbe veya efsanelerde dikkati çeken en önemli husus, Ahi Evran-ı Velî'ye "Evran / Evren" adı verilmesinin, Eski Türk inançları ve mitolojisindeki "hayvan donuna girme" motifi ile ilgili olmasıdır. Bilindiği gibi, Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da, bu eski eski inançlar, daha doğrusu Şamanizmdeki totemizm, İslamî bir örtü örtülerek devam etmiştir. Nitekim İslamiyet'in kabulünden sonra kitleleri peşinden sürükleyen ilk büyük dervişlerin hemen hepsinin istedikleri

zaman bir hayvan veya kuş suretine girebildiklerini görmekteyiz. Mitoloji araştırmalarında "metamorphose" denilen bu şekil değiştirme motifi için Türkler "... donuna girmek" deyimini kullanmışlardır. Bektaşiler, bu eski Türk / Şaman inancını tasavvufa uydurup "mana âleminden velayetle" diye bir sebep de bulmuşlardır. İster Şamanizmdeki don değiştirme, isterse Budizmdeki tenasüh (metapsychosis, transmigration) inancından kaynaklansın, İslamiyet'ten sonra hep tasavvuftaki "südûr ve tecelli" veya "devir" nazariyelerine bağlanarak anlatılan, inanılan bu kılık değiştirme olayları, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. Mesela ilk Müslüman Türk dervişlerinden Ahmet Yesevi'nin turna donuna, Hacı Bektaş Veli'nin güvercin donuna, Abdal Musa'nın geyik donuna girdikleri malumumuzdur.

Orta Asya halklarının ve dolayısıyla Türklerin, bazı hayvanları ve yırtıcı kuşları kutsal sayarak onları kendilerine sembol edinmelerinin sebepleri üzerinde duran Bahaeddin Ögel, Oğuz destanlarına göre her boyun bir kuş sembolü bulunduğundan bu kuşlar da genellikle yırtıcı kuşlardan seçildiğinden Moğol tarihçisi Reşideddin'in bu kuşlar için Moğolca ongon deyimini kullandığından söz eder. Bunun Türkçesinin töz olduğunu, töz sözünün ise Türkçede "kök ve menşe" anlamına geldiğini, bu sözle Türklerin, hangi hayvandan veya kuştan türemiş olduklarını ifade ettiklerini belirtir.

Ahi Evran / Evren adında yer alan ve âdeta bu ulu kişinin soyadı olmuş olan Evran / Evren adını bu çerçevede düşünüp, bir toplum önderi olan Şeyh Nasirüddin'in Ahi Evran oluşu menkıbelerinin izlerini İslamî bir cila sürülmüş eski Türk inançlarında aramak yanlış olmayacaktır. Bu anlamda kutsallık atfedilen bir hayvan olarak yılanın ve insanların yılan donuna girmesi eski Türk inancının veya eski Türk totemizminin izlerini taşımaktadır. Bu yılan motifine birçok örnek verebiliriz. Mesela eski Türk inançlarına göre, totem veya ongon sayılan bu kutsal hayvanların insanlara iyilik yanında kötülük de getirdiklerine, hatta bütün hastalıkların hep onlardan geldiğine inanılırdı. Bunun için de şamanlar (ozan, bakşı, kam, oyun) kara, deniz ve havada yaşayan bütün hayvanların şekil ve kemiklerini bir araya toplayarak onlardan yardım dilenirdi. Gece yarısı yapılan bu dinî âyin ve törenlerde şaman, kurt derilerini sol yanında; türlü balık cinsleri, yılanlar ve ayı postlarını da sağ yanında bulundururdu.

Radloff'un derlediği Altay Yaratılış Destanı'nında, Tanrı, sonradan Şeytan'a / Erlik'e dönüşecek "insan"la uçsuz bucaksız boşlukta uçarken, bir gün dalsız budaksız garip bir ağaç görür. Bu ağaçtan dokuz dal bitirir. İster ki dokuz dalın kökünden dokuz kişi, dokuz oymak türesin. Böylece kimi insan, kimi yaban hayvanı, kimi de kuşlar gibi olan Tanrı'nın halkı türemiş olur. Tanrı çeşitli kılıklardaki halkının beslenmesi için bu ağacın beş dalını onlara verdikten sonra geri kalan dört dalın meyvelerini onlara yasaklar. Göklere çıkınca da Şeytan / Erlik'ten korumak için bu ağacın altına iki bekçi diker. Bunlardan biri it, diğeri ise yılandır. Radloff, Proben adlı eserinde Kırgızlara ait "Cılan Baba (Yılan Baba) Masalı"nda, Türk mitolojisinin önemli bir motifi olan yılan donuna girme motifine yer verir. Budist Uygurların mitolojisinde de, Altın Dağ'da oturduğuna inanılan ongon veya töz kabul edilerek tapınılan hayvan tanrılardan biri de yine yılandır.

On iki hayvanlı Türk takviminde de beşinci yıl, ejderha veya yılan yılıdır. Bu, Türklere çok eski çağlarda Çin'den gelen ejderha motifinin izlerini taşımaktadır. Nitekim bugün Kırgız Türkçesinde "uluu" kelimesi, bu eski Türk takvimindeki beşinci yılın Çince adıdır. Zira, Eski Türkçede bu yıla "lu yılı" denirdi. Ejderha motifi ve ona bağlı adlandırmaların Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra da devam ettiğini görüyoruz. Mesela Kâşgarlı Mahmud'un, *Dîvânu Lugati't-Türk*'ünde geçen yeti başlıg yil büke, "ejderha, büyük yılan"dır. Ejderha, büyük yılan için söylenmiş bu en eski Türkçe kelime ile ilgili olarak Kâşgarlı, "Yabakuların en büyüğüne olduğu gibi, yiğitlere de bu ad verilir ve Büke Budraç denilir." diyor.

"Yedi başlı dev ve ejderhalar" motifi Anadolu coğrafyasına da taşınmıştır. Kâşgarlı Mahmud'un yiğitlere de ad verildiğini belirttiği "yedi başlı yel büke"nin Dede Korkut Hikâyeleri'nde "yedi başlı ejderha" olarak devam ettiğini görülür:

Bütün bunların yanında XIII. yüzyıl öncesi Türkçesinin etimolojik sözlüğünü yazan Sir Gerard Clauson'un söz konusu kelimeyi madde başı olarak "evren" imlasıyla ele aldığını görülür. Clauson'a göre "evren, evir-" fiilinin ism-i fâili olan "eviren / evirgen"den gelmektedir. Yine Clauson'a göre, Türkçede evrilip döndükleri için hem "yılan"a hem de "kâinat"a "eviren / evren" denmektedir. XIII. yüzyılın sonlarıyla XIV. yüzyılın başlarında yazıldığı sanılan İbn Mühennâ

Lûgati'nde de, "evren" biçimiyle geçen kelimeye "üzerinde yıldızların döndüğü gök, felek" anlamı verilmiş ve eserin yayımlayıcısı tarafından da kökeni hakkında bu söz "dönmek, çevrilmek" manalarında olan "evürmek, evrülmek" fiilleryle ilişkilendirilmiştir. Son iki kaynak veya sözlükte "evren" kelimesi, "kâinat, üzerinde yıldızların döndüğü gök, felek" anlamında kullanılıyor. Bu anlam kelimenin kökenine ve yılan anlamına da oldukça uygun düşüyor. Zira Memlük Kıpçakçasına ait sözlük-gramerlerden *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* adlı eserde "evren", "yılan" ve "büyük yılan" anlamıyla geçiyor. Ancak, eserin yazma metnindeki yazılışı "evran" okunacak şekildedir. Yine Memlük Kıpçakçasına ait *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügatiti't-Türkiyye* adlı eserin sürüngen ve böcek adlarını içeren on üçüncü bölümünde, yılan, ecderha (büyük yılan) adları yanında, "uzun, büyük yılan" anlamına gelen arun kelimesine de yer verilmiştir. Mikâil Bayram, 1266'da (1850) istinsah edilmiş anonim bir eser olan *Şükür-nâme*'de geçen ve "Ahi Evren yılan oldu" anlamında kullanılan mısrada kelimenin Oran veya Uran şeklinde yazıldığını veya telaffuz edildiğini belirtmektedir. Bu son iki şeklin müstensihe özgü farklı bir söyleyiş veya imlayı ifade ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Kelimeyi Eski Anadolu Türkçesi döneminin imla özelliklerini dikkate aldığımızda, Evran, hatta Evren olarak okumak da mümkündür.

Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinde Evran / Evren kelimeleri, yine "büyük yılan, ejderha" anlamıyla Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerine ait başka birçok eserde de geçmektedir. Bu eserlerde söz konusu kelime bazı metinlerde hem evran / evrân hem de daha çok evren okunacak şekilde yazılmış olarak görülür. Tarihî metinlerdeki bu ikili imla, bugünkü "evren mi, evran mı?" tartışmalarının da başlıca sebebidir.

Ahi Evran adının Kırşehir'le özdeşleşmiş olduğu belirtilmelidir. Ahi ve Ahi Evran adlarının topyekün bir şehir hayatı ve kültüründe böylesine hâkim olduğu, en küçük bir işletme adından başlayarak çarşı, okul, mahalle, televizyon adı olduğu ve nihayet üniversite adıyla taçlandığı ikinci bir Anadolu kenti yoktur. Sözü Ahi Evran adının, onun ömrünü geçirdiği, burada öldüğü ve medfun bulunduğu Kırşehir'de, nasıl söylendiğine getirirsek, şunları söylemek mümkündür:

Kelime, Türkçeyi kullanan genç nesillerce Ahi Evran şeklinde söylenmekte ve eğitim seviyesine bağlı olarak bu söyleyiş, her geçen gün hâkim söyleyişe dönüşmektedir. Ancak belli bir yaş ortalamasının üstünde olan veya yöre ağzıyla konuşan geniş bir kitle tarafından ise Ahi Ervan, Ahi Elvan ve Ahirmen gibi üç ayrı biçimde söylenmektedir. Yaşları altmış-yetmiş arası veya daha yukarı olan Kırşehirlilerin dilinde rastlanılan Ahirmen söyleyişinde ise öncelikle kolay söyleyişi esas alan ve birincisi ünlü ile biten, ikincisi ünlüyle başlayan ve daima bir arada kullanılan birleşik kelimelerde, yan yana gelen ünlülerin kaynaşarak tek ünlü hâline gelmesi demek olan hece kaynaşması olayı görülmektedir. Bütün bunların yanında Ahi Evran / Evren adındaki ahi ve evran / evren adlarının cins isim olarak Türkiye Türkçesi ağızları içinde genellikle Orta ve Batı Anadolu ağızlarında yoğun olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Ancak, hem birleşik isim hem de birleşiği oluşturan isimler yer adı olarak da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtilenler özetlenecek olursa Ahi Evran adı, Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran-ı Veli'nin menkıbevi adıdır. Birleşik isim olarak bu adın birinci kısmı olan ahi, "cömert, eli açık" anlamına gelen Türkçe akı kelimesinin ahi şeklinde fonetik değişmeye uğramış biçimi olmalıdır. Eski Türkçe döneminden günümüze kadar gelen metin ve sözlüklerin sunduğu veriler, bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

KAYNAKÇA:

Aptullah Battal, *İbn-i Mühenâ Lûgati*, Ankara 1988; Reşid Rahmeti Arat, *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*, Ankara 1992; Namık Aslan, "Don Değiştirme Motifi ve Ahi Evran'ın Yılan Donuna Girmesi", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir), Bildiriler*, I, Kırşehir 2005, s. 119-127; Aysu Ata, *Nâsırü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kısasü'l-Enbiyâ*, I-II, Ankara 1997; Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, I-III, Ankara 1985; Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991; Salih Demirbilek, "Ahi Kelimesinin Kökenine Dair", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, I, Kırşehir 2005, s. 27-283; Muharem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, Ankara 1989; aynı müellif, *Dede Korkut Kitabı*, II, Ankara 1991; Tuncer Gülensoy, *Türk Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1995; "Ahi mi ? Akı mı?", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, I, Kırşehir 2005, s. 451-452; Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara 2000; aynı yazar, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, Ankara 2001; aynı yazar, "Ahi Evran Adının Anadolu Ağızları ve Coğrafyasında Kazandığı Farklı Anlam ve Şekiller", *II. Ahi Evran ve Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (13 Ekim 2006 Kırşehir) Bildiriler,* haz. M. Fatih Köksal, Kırşehir 2007, s. 229-265; Emine Gürsoy-Naskali, "Doğu Türkistan'da Ahilik (Yeni Uygurca Belgeler)", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993)*, Ankara 1996, s. 97-121; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I-II, İstanbul 2001; Mahmut Seyfeli, "Ahi Evran-ı Velî ile İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004 Kırşehir) Bildiriler*, II, Kırşehir 2005, s. 801-820; Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, I, Ankara 2002; Recep Toparlı-M. Sadi Çöğenli-Nevzat H. Yanık, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Ankara 2000; Recep Toparlı-Hanifi Vural-Re-

cep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2003; Recep Toparlı, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara 2003; Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, I, V, XI, Ankara 1972; Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, I, Ankara 1995; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.

Ahmet GÜNŞEN

EVREN, BURÇAK
(d. 1947)

Ottoman Craftsmen and Their Guilds adlı kitabın yazardır. İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu. Daha sonra aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji ve Prehistorya Bölümü'nden mezun oldu. Üniversiteye devam ederken 1969 yılında gazetecilik mesleğine başladı. Birçok gazetenin çeşitli kademelerde görev yaptı. Ayrıca birçok dergi çıkardı ve bazı ansiklopedilerde otuza yakın sinema ve sanat maddesi kaleme aldı. 2006 tarihli "Bossert: Karatepe'nin İzinde" adlı belgesel filmin senaryosunu yazdı

KAYNAKÇA:

Burçak Evren, Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları, İstanbul 1998, s. 144-145; "Burçak Evren" http://www.sinematurk.com, (Erişim:20.01.2014). "Burçak Evren" http://kitap.antoloji.com, (Erişim:20.01.2014);"Burçak Evren"http://tr.wikipedia.org, (Erişim:20.01.2014).

H. Mustafa ERAVCI

EVSÂF-I HÛBÂN
(bk. ŞEHRENGÎZ)

EYÜP DEBBAĞHANELERİ

Beş ocak tabir edilen debbağhanelerin kapasite açısından üçüncü sırasını teşkil etmektedir. Bunlar, Eyüp'te medfun sahabeden Halid bin Zeyd adına yaptırılan Eba Eyyüb el-Ensari vakfına bağlıydı. Hasköy'de Piri Mehmed Paşa'nın vakfına bağlı üç adet debbağhane de Eyüp vakfına bağlanmıştı. Hasköy'deki Piri Mehmed Paşa debbağhaneleri ile Eyüp iskelesindeki debbağhanelerin sayısı toplam otuz dokuzu bulmaktadır. Daha sonraları bunların sayılarında düşme olmuştur. 1791 yılında on iki debbağhane mevcuttu. Bu debbağhaneler ihtiyaçları olan derileri ekseriyetle Eyüp kazasına bağlı selhhanelerden almaktaydılar. Bununla beraber Piri Mehmed Paşa debbağları da her gün Yedikule dışından yirmi adet koyun derisi alabilmekteydiler.

KAYNAKÇA:

BOA, *D-BŞM*, nr.42648, s.7-8; BOA, *MD*, nr.7, s.131; BOA, *C.Evkaf*, nr.14182; BOA, *C.Belediye*, nr.7529; BOA, İAD, nr.13, s.104; BOA, İAD, nr.18, s.121-122; *BOA, HH*, nr.7893.

Zeki TEKİN

FAROQHİ, SURAİYA
(d. 1941)

Making a Living in Ottoman Lands 1480-1820 adlı eserin yazarıdır. Alman bir anne ve Hint Müslümanı bir babanın çocuğu olarak 1941'de Almanya'nın Berlin şehrinde doğdu. Hamburg Üniversitesi'nde okurken öğrenci değişim programı çerçevesinde 1962 yılında İstanbul Üniversitesi'ne gelerek Türkçesini geliştirdi ve gelecekte Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinde kendisine rehber kabul edeceği Ömer Lütfi Barkan ile tanıştı. Yüksek lisansını Hamburg'da yaptıktan sonra 1968-70 yılları arasında Bloomington Üniversitesi'nde İngilizce dil eğitimi aldı. 1971 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde İngilizce öğretmenliği yapmaya başladı.

Sosyal ve iktisat tarihi alanında çalışmalarda bulunan Faroqhi, 1980 yılında biri Türkiye'de ve diğeri Almanya'da olmak üzere iki doçentlik tezi hazırladı. 1986 yılında profesör olan Faroqhi, 1987 yılında emekli olup, Münih Ludwig Maximillian Üniversitesi'ne gitti. 2005 yılından bu tarihe kadar ise İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde ders vermektedir. Faroqhi'nin birçok eseri bulunmaktadır.

Eserleri: *Artisans of Empire: Crafts and Craftspeople under the Ottomans*, London 2009; *The Ottoman Empire and the World Around it, 1540s to 1774*, London 2004 (Türkçe terc. Ayşe Berktay, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, İstanbul 2007); *Approaching Ottoman History: an Introduction to the Sources* ,Cambridge 1999 (Türkçe terc. Zeynep Altok, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul 1999); *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*, Munich 1995 (Türkçe terc. Elif Kılıç, *Osmanlılarda Gündelik Yaşam, Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul 1997); *Herrscher über Mekka. Die Geschichte der Pilgerfahrt*, Munich 1990 (Türkçe terc. Gül Çağalı Güven, *Hacılar ve Sultanlar / 1517-1638*, İstanbul 1995); *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, Crafts, and Food Production in an Urban Setting 1520-1650*, Cambridge 1984 (Türkçe terc. Neyir Kalaycıoğlu, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul 1993); *Der Bektaschi-Orden in Anatolien (vom späten fünfzehnten Jahrhundert bis 1826*, Wien 1981 (Türkçe terc. N. Barın- G.Yıldız, *Anadolu'da Bektaşilik*, İstanbul 2004).

KAYNAKÇA:

http://tr.wikipedia.org, (Erişim: 20.01.2014); http://biyografistan.com, (Erişim: 20.01.2014); http://www.bilgi.edu.tr, (Erişim: 20.01.2014)

H. Mustafa ERAVCI

FATMA BACI

Ahilik teşkilatının kadınlar kolu olan Baciyan-ı Rum'un Anadolu'daki önderi olarak kabul edilir. Bazı araştırıcılar tarafından XIII. yüzyılda yaşadığı ileri sürülen, Kadıncık Ana veya Hatun Ana isimleriyle de anılan Fatma Bacı hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın kurulmasına öncülük ettiği Fütüvvet teşkilatının bir kolu olan Ahiliğin kadınlar kolu Baciyan-ı Rum teşkilatının lideri olarak bilinir. Mikail Bayram'a göre Fatma Bacı, Evhadiyye tarikatının piri Evhadüddin-i Kirmani'nin iki kızından biri ve Ahi Evran'ın hanımıdır.

1243 yılında Moğolların Kayseri'yi muhasara ettikleri sırada birçok hanımla birlikte Fatma Bacı da Moğollara esir düşmüştür. Menâkıb-ı Evhadüddîn isimli eserde, Fatma Bacı'nın 656 (1258) veya 657 (1259) yılında Selçuklu emirleri tarafından esaretten kurtarılarak Kırşehir'e, eşi Ahi Evran'ın yanına gittiği ve 669'dan (1271) sonra öldüğü kaydedilmektedir.

Ahi Evran, Ahilik teşkilatının yöneticisi olarak Kayseri'de Debbağlar (Dericiler) Çarşısı'nda halkı örgütleyerek Anadolu'daki ilk sanayileşme çabalarını başlatırken, hanımı Fatma Bacı da örme ve dokuma alanında kadınları bir araya getirip Bacıyan-ı Rum örgütünün liderliğini yürütmekteydi. Kayseri'de kurulan bu teşkilat genişleyerek, Anadolu'nun diğer illerinde de faaliyetlerde bulunmuştur.

Ahilik teşkilatının kadınlar kolu durumundaki Baciyan-ı Rum teşkilatında bulunan kişiler, çalıştıkları esnaf kollarında hem meslek hem de dinî konularda eğitilmekte ve usta-kalfa-çırak hiyerarşisi içerisinde bulunmaktaydılar.

KAYNAKÇA:

İbrahim Kunt, *"Fatma Bacı"*, Konya Ansiklopedisi, III, s. 295.

İbrahim KUNT

FATMA BACI VE BACIYÂN-I RUM (ANADOLU BACILARI TEŞKİLATI)

Mikâil Bayram tarafından Baciyan-ı Rum teşkilatı üzerine yapılmış ilk müstakil çalışmadır. Girişi takiben dört bölümden oluşan eser (Konya 1994), 75 sayfadır.

Birinci bölümde teşkilatın bilinen ilk lideri Fatma Bacı'nın hayatı hakkında bilgi verilir. Bu bağlamda, Evhadiye tarikatının kurucusu Evhadüddin Hamid el-Kirmani'nin kızı ve Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. 1243 yılında Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında esir düşer. Ahi Evran'ın öldürülmesinin (1261) ardından Ereğli'ye gider. Daha sonra Sulucakarahöyük'te bulunan Hacı Bektaş'ın himayasine girer ve Hacı Bektaş'ın ölümünden bir müddet sonra da vefat eder. İkinci bölüm, Baciyan-ı Rum teşkilatının kuruluşuna ayrılmıştır. Burada, sosyal ve ticarî ortamın bacı teşkilatının kurulmasında etkisi, teşkilatın Kayseri'de kurulma sebebi ve dönemin siyasî olaylarında Ahi ve Bacı teşkilatının rolü üzerinde durulur. Üçüncü bölümde Baciyan-ı Rum ile ilgili olarak meslekte intisap, örgücülük ve dokumacılık, askerî faaliyetler, misafir ağırlama ve dinî-tasavvufî faaliyetlerden söz edilir. Bacıların halı, kilim ve giyim sanayiinde etkileri, Ahilerin Moğollara karşı Kayseri'yi savunmasında onlara yardımcı olmalarına dikkat çekilir.

Sonuç olarak bu eser vasıtasıyla hem bugüne kadar mahiyeti anlaşılmamış olan Bacı teşkilatının tarihî kimliğinin ve faaliyetlerinin aydınlatıldığını hem de teşkilatın kurucusu Fatma Bacı'nın gerçek şahsiyetinin ortaya konulduğunu belirtmek gerekir.

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

FERFENE

Mutfak kültürü, bir milletin maddi ve manevî değerlerini birleştirmede ve kaynaştırmada önemli yere sahiptir. Damak zevkine hitap eden yemek çeşitleri etrafında oluşan gelenekler, kültürün önemli bir kolunu oluşturur. Bu bağlamda Ahilik kültürü içinde yer alan yemeklerden biri de "ferfene" adıyla bilinir. İçeriği ve uygulamaları bakımından bugün Anadolu coğrafyasında elfene, erfane, erfene, felfana, felfele, felfene, ferfana, ferfane, ferfene, ferfere, ferfine, ferhana, halfene, harfana, harfene, hayfene, herfene, hervane, hörfene, perfene adlarıyla bilinen bu yemek türü, büyük oranda yaşı elli-altmışları geçmiş insanların belleğinde yaşar. Bu adlandırmalar aynı kökene dayanmakla birlikte, başta Kırşehir olmak üzere en çok kullanılan biçiminin ferfene olduğu söylenebilir. Kırşehir'de bugün elli-altmış yaşın üzerindekilerin bildiği ve hayatının bir döneminde mutlaka tattığı bu ortak yemek hakkında kaynak kişilerin sunduğu bilgiler şöyledir:

Uzun kış günlerinde gençler, kendi aralarında toplanır, kimisi tavuk, yağ, bulgur, ekmek ve kimisi de ekmek kadayıfı getirip uygun bir köy odası veya erkek odasında toplanır ve sohbet ederler. Getirilen malzeme, toplanılan evde usta bir hanıma teslim edilir. Gençler sohbet edip türkü çığırır, yüzük oyunu gibi yöresel oyunlar oynar iken, hanım da yemekleri hazırlar. Genellikle tavuk kızartılır, suyundan bulgur pilavı yapılır. Ekmek kadayıfını ise eli uz gençler kızartır; kadayıfın altını / üstünü yakma diye birbirlerine takılırlar. Kadayıfın şekerini evin hanımı kestirir; yani şerbetini yapar. Delikanlılar da kadayıfın tamamını yemez, bir bölümünü evin hanımına ikram olarak gönderirler. Hazırlanan yemekler topluca yendikten sonra sohbet ve eğlence gece geç saatlere kadar sürdürülür. Bu arada bu hoş sohbet havası içinde varsa dargınlar barıştırılır; mevcut sevgi ve saygının artması sağlanmış olur.

Kelimenin anlamının, harîf-âne'den değişerek gelen ârif-âne'nin ikinci anlamı olan harîf-âne ile ilgili olduğu anlaşılıyor. Bu bağlamda Arapça hirfet ve bundan türeyen hari:f kelimelerini nazarı itibara almak gerekiyor. Çünkü başta herva:ne olmak üzere ferfene ve diğer kelimelerin kökü, "sanat, meslek" anlamındaki hirfet kelimesinden gelen hari:f'tir. Anadolu coğrafyasında Ahilik geleneklerinin günümüze kadar yaşatıldığı yerlerde, başta herva:ne, herfene ve ferfene olmak üzere çok değişik şekilleriyle varlığını sürdüren bu ortak yemek ve adı, bugün Sivas yöresinde kırık leblebi ile ferfeneye katılmak gibi bir deyimle yaşadığı gibi, erfene biçimiyle Bulgarcada da yer alır.

KAYNAKÇA:

Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara 2000; aynı yazar, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, Ankara 2001; aynı

yazar, "Kırşehir Mutfak Kültürü ve Ahilik Geleneğinden Gelen Bir Ortak Yemek: Herva:ne / Ferfene", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu (15-17 Ekim 2008, Kırşehir) Bildiriler*, III, Kırşehir 2011, s. 1425-1450.

Ahmet GÜNŞEN

FETVALAR IŞIĞINDA OSMANLI ESNAFI

İktisat tarihi alanında çalışmaları olan Tahsin Özcan'ın *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı* isimli çalışması (İstanbul 2004), ekonomik ve sosyal açıdan önemlidir. Osmanlı tarihini bu yönden aydınlatabilmek için esnaf ve ticarî yaşamını ele almıştır.

Osmanlı esnafıyla ilgili çalışmalar daha çok Ahilik ve Fütüvvet konularında yoğunlaşmaktadır. Özellikle fütüvvet geleneğine sahip olan ahlakî prensiplerin yaygınlaştırılması ve esnaf birlikleri arasında rekabetten çok karşılıklı kontrol ve dayanışmanın ön plana çıkması gibi hususlar, idealize edilmiş bir esnaf portresi ortaya çıkarmıştır.

Bu eserde fütüvvet geleneğini esas alan yorumların ortaya koyduğu ideal esnaf nizamının ne kadar işlerlik kazandığı, bunun reel hayata hangi ölçüde yansıdığı konusu test edilebilecektir. Kitap bu türden bir çalışmaya örnek teşkil etmekte, esnaf konusu fetvalardan hareketle reel hayatın hadiseleriyle bağlantılı bir şekilde incelenmektedir.

Özcan, ümera ve ulemaya karşı reayayı meydana getiren unsurların başındaki esnaf zümresinin ticaretteki paylarını arşiv vesikaları çerçevesinden değil, farklı bir kaynaktan yola çıkarak değerlendirmeye tabi tutmuştur. Eserin ana kaynaklarını, Osmanlı şeyhülislamlarına ait fetva mecmuaları oluşturmuştur.

Kazım ÜRÜN

FINDIK-ENDÂZLIK

Fındık atıcılığı anlamına gelen Fındık-endâzlık, fındık adı verilen toprak, taş ve kurşun gibi maddelerden yapılan ve bir çeşit gülleyi andıran yuvarlak nesnelerin, oluklu yay vasıtasıyla ileriye doğru fırlatılmasıdır. Hz. Osman zamanında İranlılardan Araplara geçen bu oyun Abbâsîler döneminde yaygınlaşmış, her tarafta kuş avlamak, güvercin uçurmakla vakit geçiren ve hususi şalvarlar giyen fındık atıcılar ortaya çıkmıştır.

Fındık-endâzlık, Fütüvvet birliklerini şahsına bağlayan ve bu teşkilâtı yeniden organize eden Halife Nâsır Lidînillah döneminde (1180-1225) daha da popüler hâle gelmiştir. Kendisini fındık-endâzların başkanı ilan eden Halife, bu işle uğraşanların arasındaki bağları güçlendirmek ve bu geleneği Fütüvvetle bütünleştirmek maksadıyla, Fütüvvet şerbetini içmeyen ve Fütüvvet şalvarını giymeyenlerin fındık atmalarını yasaklamıştır. Hilâfetini tanıyan civar memleketlerdeki melik ve emirlere gönderdiği mektuplarda da Fütüvvet şerbeti içmelerini, Fütüvvet şalvarını giymelerini ve kendisini fındık-endâzlıkta pîr olarak tanımalarını teklif etmiştir. Halifenin bu isteğini dikkate alan bazı devlet yöneticileri Bağdat'a giderek onun elinden Fütüvvet şerbeti içip, şalvar giymişlerdir.

Fındık atma tekniği zamanla değişikliğe uğramış, tüfek demirine benzeyen borularla geriden hava basıncı vererek fındık atma yoluna gidilmiştir. Barut icat edildikten sonra ise fındıklar bu defa barut gücüyle atılmaya başlanmıştır. Fındık atan bu alete "bunduk" adı verilmiştir.

KAYNAKÇA:

İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-tarih/İslâm Tarihi,* XII, (çev. A. Ağırakça-A Özaydın), İstanbul 1987, s. 397; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye/ Büyük İslâm Tarihi,* XIII, (çev. M. Keskin), İstanbul 2000, s. 226; Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, V, (çev. Z. Megâmiz), İstanbul 1978, s. 317-320; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 213; Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva", İFM, XV/1-4(1952), s. 15; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 36-37; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s. 7.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

FİLİBE BEDESTENİ

Filibe Bedesteni günümüze ulaşamayan bedestenler arasında yer almaktadır. Yakın zaman önce tamamen yok olmuştur. Filibe Bedesteni dikdörtgen planlı olarak yapılmış olup, kubbeler yapının ortasında serbest olarak yükselen dikdörtgen kesitli kalın iki ayakla, bunlardan beden duvarlarına atılan kemerlere oturmaktadır.

KAYNAKÇA:

Fernaz Öncel, Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde *"Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi,* (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

FİNCANCILAR TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ

Toplu iş sözleşmeleri tarihinde çok önemli bir yeri olan Fincancılar Antlaşması, 1178 (1764) tarihinde Kütahya'da fincancılar (çiniciler) ile işverenler arasında yapılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde günlük çalışma ücretlerinden günlük ve haftalık üretilecek fincanlara kadar her şey kayıt altına alınmış ve tespit edilmiştir. Bundan iki yıl sonra yani 1766 yılında şartlar yeniden gözden geçirilerek anlaşma tekrarlanmıştır. Bu belge tespit edilinceye kadar 1766 yılında yapılan toplu iş sözleşmesi, birinci sözleşme olarak kabul edilmekteydi. İlk anlaşmadan tam 10 yıl sonra 1774 yılında İstanbul'da da çalışma şartlarını düzenleyen bir anlaşma yapılmıştır.

Dünyanın bilinen ilk toplu iş sözleşmesi olan bu anlaşma, dünya toplu iş sözleşmesi tarihi açısından önemlidir. Avrupa ülkelerinde XIX. yüzyılda başlayan işçi, işveren ve sendika ilişkileri çerçevesinde örneği görülmeyen bu iş sözleşmesi, XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenlenmiş ve kurala bağlanmıştı.

Çinicilik Osmanlılarda çok önem verilen bir sanat dalı idi. Özellikle sarayın ve dinî yapıların süslemesinde kullanılan çiniler, ilk devirlerde İznik'te yapılmakta ve en güzel ürünlerini vermekteydi. XVIII. yüzyıldan itibaren İznik önemini kaybetmeye başlamış ve bu sanatın merkezi Kütahya'ya geçmişti. Önceleri sadece çanak çömlek gibi günlük ihtiyaç âletleri üretilen Kütahya, İznik'ten sonra çiniciliğin merkezi haline gelmiştir. Kütahya'da yaşayan Osmanlı vatandaşı Ermenilerin yaklaşık yarısı çinicilikle uğraşmaktaydı.

Kütahya Şer'iye Sicilleri'ne yansıyan bir karardan anlaşıldığı kadarıyla Fincancı sanatı kalfalarından 70 ve ustalarından 33 kişi, fincan üretimi ve ücretleriyle ilgili anlaşmazlıktan dolayı kadı mahkemesine başvuruyorlar. Mahkemede şahit olarak ise dokuz Müslüman kişi var. Şahitlerden birinin "müderris", beşinin "efendi", birinin "bey" unvanını taşıması"; birinin Ahi Baba, diğerinin eski fincancılar şeyhi, bir diğerinin ise yeni fincancılar şeyhi olması, bu davanın şüphesiz önemini göstermektedir. Bu kararda dikkati çeken hususlar şunlardır: Davada işveren durumunda olanlar usta; işçi durumunda olanlar ise kalfa olarak bilinmekteydi. Buradan anlaşıldığı kadarıyla fincancılar sanatlarını eskiden beri çömlek imalatına benzer bir şekilde dönen bir çark vasıtasıyla icra etmekteydiler. Mahkeme, şahitlerin huzurunda fincan imalatında çalışan kalfanın bir günde 100 fincan üretmesi ve buna mukabil 60 akçe alması; kalfanın 100 fincan için 61 akçe talep etmemesi ve bir fincan dahi fazla üretmemesi; bunun yanında işveren durumundaki ustanın, her 100 fincan için kalfalara 59 akçe teklif etmemesi ve imalat yerlerinde kendilerinin çarka girip fincan işlememesi; kalfaların evlerinde başka bir çark kurup imalat yapmaması yönünde karar vermiş ve taraflar da bunu kabul etmişti. Ayrıca bozuk ve kalp olan küçük ve büyük kapların ücreti ise şeyh ve ustalar vasıtasiyle daha önce yapılan anlaşmalara uyulacağı yönünde işveren durumundaki ustalar taahhütte bulunmuşlardı.

XVIII. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğunda işçi ve işveren arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından önemli olan bu belgenin transkribe edilmiş metni aynen şöyledir:

Medîne-i Kütahya ufiyet ani'l-âfâti ve'l-beliyyede vâki' Fincancılar hirfeti hulefâlarından Aci İğya ve Artin ve Serkiz veled-i Akop ve Karabet veled-i Hırık ve Kiyork veled-i Apik ve Serkiz veled-i Simaven ve Karabet veled-i Sinan ve Akop veled-i Sinan Kirkor veled-i Panos ve Karabet veled-i Panos, Artin veled-i Ohannes, Kiyork veled-i Aci Murat, Hator veled-i Oseb, Ohannes veled-i Oseb, Esef veled-i Yahşi ve Akop veled-i Kabrail, Kirkor veled-i Aci Acir ve Ohannes veled-i Ermiya ve Artin veled-i Kazer, Kiyork veled-i Serkiz ve Kazer veled-i Murat ve Haçator veled-i Panos ve Akop veled-i Ermiya ve Artin veled-i Bali, Asvatador veled-i Serkiz ve Kiyork veled-i Simaven ve Serkiz veled-i Sahak ve karındaşı Kiyork ve Serkiz veled-i Tani ve Haçator veled-i Andon ve Ohan veled-i Karabet ve Serkiz veled-i Haçator ve Serkiz veled-i Andon ve Bedros veled-i Andon ve Karabet veled-i Kazer ve karındaşı Simaven ve Akop veled-i Ohannes ve Serkiz veled-i Artin ve Ohannes veled-i Kara Sinan ve Acemoğlu Ohannes ve Artin veledân-ı Ayvaz ve Panos veled-i Karabet ve Akop veled-i Serkiz ve Ayvaz veled-i Panos ve Ayalı veled-i Ohannes ve Artin veled-i Karabet ve diğer Karabet ve Mika ve Artin veledân-ı Ohannes ve Letdin? veled-i Haçator ve Madros veled-i Altun ve Toros veled-i Kirkor, Kör Agop veled-i Milki ve İlyazar veled-i Ohannes, Bedros veled-i Andon, Artin veled-i Ohannes ve Ayalı veled-i Panos ve Ahmed Halife bin İsmâ'îl ve Ohannes veled-i Madik ve İbraham veled-i Ermiya ve Oseb veled-i Haçik ve Ohannes veled-i Artin ve Panos veled-i Serkiz ve Karabet veled-i

Artin ve Madros veled-i Artin ve Ohannes veled-i Panos ve Akop veled-i Panos ve diğer Akop veled-i Kirkor ve Serkiz veled-i Panos nâmûn zimmîler meclis-i şer‘-i şerîf-i şâmihu’l-imâd ve mahfil-i din-i münif-i râsihu’l-evtâdda hirfet-i mezkûrenin üstâdları işbu ashâbu’r-rakim İstanbulluoğlu Artin ve karındaşı Akop veledân-ı Asfator ve Aci Madros veled-i Simaven ve Artin veled-i Sahak ve Artin Madros ve Altun veled-i Sinan ve Aci Milki veled-i Allahverdi ve Aci Andon veled-i Oseb ve Ohannes veled-i Şirin ve Aci Ohannes ve Aci Akop veledân-ı Karabet ve Mika karındaşı Ohannes veledân-ı Panos ve Gözüm Ohannes veled-i Serkiz, Aci Panos veled-i Ayvaz, Kirkor veled-i İsnepet?, Madros veled-i Akop ve Boğos veled-i Karabet ve Kiyork veled-i Ohannes ve Artin veled-i Barsek ve Simaven veled-i Artin veArtin veled-i Asva, Karabet veled-i Şehri, Aci Ohannes veled-i Tavid ve Karabet veled-i Sahak ve Murat veled-i Sinan ve Akop veled-i Kirkor ve Kirkor veled-i Murat ve Murat veled-i Panos ve Ohannes veled-i Artin ve Sekyaz veled-i Murat ve Aci Kazer veled-i Panos ve Panos veled-i Bedros ve Bedros veled-i Ermiya nâmûn nasrânîler her birleri ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp min kadîmi’l-eyyâm i‘mâl eylediğimiz fincancılık san‘atı çarhda işlemek yevmiyye halife yüz fincanı altmış akçeye işleyüp yevmiyye yüz bir fincan işlemeyüp ve yüz fincan behresine bizlerden altmış bir akçe mütâlebe olunmayup ve üstâdlarımız her beher yüz fincana bizlere elli dokuz akçe teklîf etmeyüp ve halîfe olanlar hânelerinde başka çarh kurup işlemeyeler ve kârhâne sâhibi üstâdlar dahi kendüleri çarha girüp işlemeyeler ve sâir sâhte olanlar sagîr ve kebîr kabların ücreti şeyh ve üstâdlarımız ma‘rifetiyle beynimizde ma‘hûd olduğu sibâk ve siyâk üzre cümlemiz ittifâk ve ittihâdlarıyla re’y-i müstahsene ve düstûru’l-amel kılınup lâkin üstâdlarımız dahi bu nizâm-ı cedîde üzre anlar dahi ta‘ahhüd ve mukavele-i şer‘iyye eylesünler, dediklerinde anlar ber-minvâl-i muharrer ta‘ahhüd ve bu nizâm-ı cedîdeyi ilâ mâşâllahu ta‘âlâ düstûru’l-amel tutulmak üzre bi’l-cümle müte‘ahhid ve makrûn-ı mezburûnun takrîr-i meşrûhalarını üstâdları ve zimmiyyûn-ı mesfûrûn vicâhen tasdîk ve şifâhen tahkîk etmeleriyle gıbbe’t-tasdîki’ş-şer‘î mâ vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’l-hâmis ve’l-ışrîn min Muharremi’l-harâm li-sene semân ve seb‘în ve miete ve elf.

Şuhûdü’l-hâl:

Es-Seyyid Abdülbâkî Efendi, el-müderris; Kâtip es-Seyyid Sâlih Efendi; Ahî Baba Ahmed Efendi; Memizâde es-Seyyid Ahmed Efendi; Duhânî İbrâhîm Efendi; Sâbıkan Fincancılar Şeyhi Hasan Efendi; Hâlâ Fincancılar Şeyhi Ali Efendi; Mustafa Beğ; Sermuhzırân Molla Ahmed

Kayd fi tâhrîr el-mezbur, fi’s-seneti’l-merkûme

Kad hutime bi-tahrîr ...şer‘-i şerîf en-nâib bi-Kütahya gufire fih

Mühür (Râcî lütfi Rabbihi’l-Gafûr, Şerif Abdullah Ebü’s-sürûr)

KAYNAKÇA:

Kütahya Şer‘iye Sicilleri, III, hüküm 229; Garo Kürkman, *Toprak Ateş Sır*, İstanbul 2005.

Seyit Ali KAHRAMAN

FİRDEVS BEY BEDESTENİ

Isparta şehir merkezinde Kutlubey mahallesinde yer almaktadır. Firdevs Bey tarafından 1561 yılında Mimar Sinan’a inşa ettirilen yakınındaki camii ile birlikte, camiye gelir getirmesi amacıyla yapıldığı düşünülen eser, geçirdiği birçok onarım neticesinde özgün yapısını büyük oranda kaybetmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı, ortada sokak şeklindeki koridorun her iki yanında dizilen dükkânlarıyla arasta özelliğini taşır. 1967 yılına kadar depo olarak kullanılmış ve daha sonra onarılarak tekrar hizmete açılmıştır. Onarımda, koridorla birlikte dükkânları da örten, alaturka kiremit kaplı kırma beşik çatı yapılmıştır. Yapının doğu ve batıdaki yan cephe duvarları moloz taşla inşa edilirken, koridorun iki ucunda giriş kapılarının açıldığı kuzey ve güney cepheler düzgün kesme taş kaplıdır. Giriş cephelerinde altta oldukça küçük boyutlarda yuvarlak kemerli kapı açıklıkları ve üstte dikdörtgen formlu pencereler yer alır. İç kısımda kaba yonu taşla oluşturulan sivri tonozla örtülü ortadaki koridor, oldukça dardır. Cepheleri ahşap doğramalı dükkânlar dikdörtgen plânlı olup, özgün durumlarını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA:

Komisyon, *Isparta Kültür Envanteri I,* Isparta 2009, s. 163. Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Kla-*

sik Dönem İmar Sistemi, İstanbul 1985, s. 268; Abdullah Şevki Duymaz, "Isparta ve Çevresinde Yer Alan Türk Dönemi Mimari Eserler", *Geçmişten Günümüze Isparta,* (ed. Hüseyin Gül-Songül Boybeyi), Ankara 2009, s. 217.

Şükrü DURSUN

FUDAYL b. İYÂZ
(ö. 187 / 803)

Horasan'ın Fütüvvet ve melâmet anlayışının ilk temsilcilerinden biridir. Ailesi hakkındaki rivayetlerden Arap asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Kaynakların verdiği bilgiye göre Fudayl gençliğinde Merv ile Ebîverd arasında eşkıyalık yapan bir çetenin reisiydi. Ancak basit şeylere tenezzül etmeyen mert bir kişiliğe sahipti. Âşık olduğu cariyenin evine girmek için duvara tırmandığı bir sırada içeride Kur'an okunuyordu. Bu arada duyduğu "İman edenlerin Allah'ı zikretme ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerine ürperme zamanı hâlâ gelmedi mi?" (el-Hadîd 57/16) meâlindeki âyetten çok etkilendi ve "Evet yâ rabbi, o an geldi" diyerek oradan ayrıldı. Yaptıklarına tövbe edip kendini tamamen ibadete verdi. Daha sonra memleketini terk ederek Kûfe'ye gitti; burada Ebû Hanîfe, Süfyân Sevrî ve A'meş gibi âlimlerin meclislerine devam etti; otuz yıl ilim ve ibadetle meşgul oldu. Muharrem 187 (Ocak 803) tarihinde Mekke'de vefat etti.

Fudayl'in bazı söz ve davranışları onun fütüvvet ve melâmet anlayışının ilk temsilcilerinden biri olduğunu göstermektedir. Affetmeyi ve dostların kusurunu görmemeyi fütüvvet olarak tanımlayan Fudayl'e göre doğru mümin çok çalışan, kendi elinin emeğiyle geçinen, az konuşan, sözünde hikmet, susmasında düşünce, bakışında ibret ve işinde iyilik bulanan kişidir. Âbid, zâhid ve âlimlerin devlet adamlarından uzak durması gerektiğini söyler. Kendisi de Halife Hârun Reşid ile görüşmek istememiş, halifenin ısrarı üzerine görüşmeyi kabul etmek zorunda kalınca doğru bildiğini çekinmeden söylemiş ve verdiği ihsanı da reddetmiştir. Bununla birlikte devlet adamlarının âdil ve dürüst olmaları için dua etmekten de geri durmamıştır.

İlk dönem zâhid ve sûfileri arasında zühd ve takvasıyla öne çıkan Fudayl, âhiret korkusu, günah endişesi ve Allah'a kavuşma iştiyakının doğurduğu hüzün gibi duygulardan dolayı sürekli gözyaşı dökmesiyle tanınır. Çevresindekilere ölümü, kabir hallerini ve âhiret azabını göz önünde bulundurmalarını tavsiye etmesi, Kur'an'ı gözyaşları içinde hüzünlü bir şekilde ağır ağır okuması ve bazan Kur'an dinlerken kendinden geçmesi onun bu özelliğiyle ilgilidir. İlim öğrenmenin, zahitâne yaşamanın ve Kur'an'ı ezberlemenin önemini vurgulayan Fudayl'a göre âlimlerin ve hâfızların (kurrâ) sultanlar başta olmak üzere hiç kimseye muhtaç olmaması, aksine herkesin onlara ihtiyaç duyması gerekir. Böyle olmayan hâfız ve âlimden uzak durulmalıdır. Çünkü bunlar sevdiklerini över, sevmediklerine de iftira ederler.

Fazla yeme, uyuma ve konuşmanın kalbi katılaştırdığını söyleyen Fudayl, çok namaz kılarak ve oruç tutarak değil, gönül zenginliği, temiz vicdan ve halka karşı beslenen samimiyetle Allah'a ulaşılabileceği kanaatindedir. Onun tasavvuf anlayışında ilahî inayet ve ihsan kavramları ön planda yer alır. Allah korkusuna ağırlık vermekle birlikte zaman zaman Allah sevgisinden de söz etmiştir.

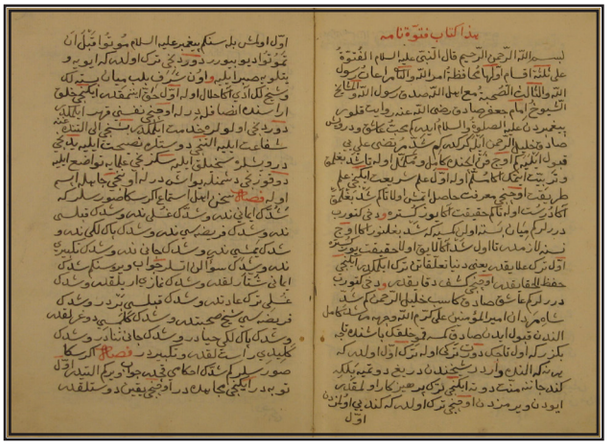
KAYNAKÇA:

Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* (yay. İhsan Abbas), V, Beyrut 1388/1968, s. 500; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakât,* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 6-14; Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, VIII, Kahire 1979, s. 84-139; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle,* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 98-99; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb,* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 194-197; Herevî, *Tabakât*, s. 32-35; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ,* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005,s. 112-125; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, II, 237-247; Câmî, *Nefehât*, s. 38, 92, Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 168; Osman Türer, "Fudayl b. İyâz", *DİA*, XIII, 208-209.

Abdürrezzak TEK

FÜTÜVVET

Fetâ sözlükte genç, yiğit, delikanlı ve civanmerd; fütüvvet de gençlik, kahramanlık ve civanmerdlik anlamlarına gelir. Tasavvuf kaynaklarında II. (VIII.) yüzyıldan itibaren fütüvvet kelimesi tasavvufi bir terim olarak kullanılmıştır. Fütüvvetten ilk defa bahseden Cafer es-Sâdık bu kavramı "ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir" diye tanımlar. Fütüvvet anlayışı üzerinde gerek Iraklı gerekse Horasanlı sûfîler tarafından önemle durulmuş ve hareketin büyük önderleri daha çok bu bölgelerden yetişmiştir. Ahmed b.

Fütüvvetnamenin ilk sayfası

Hadraveyh, Ebû Hafs el-Haddâd, Ebû Türâb en-Nahşebî, Ebü'l-Hasan el-Bûşencî, Ma'rûf-ı Kerhî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ruveym, Hâris el-Muhâsibî, Abdullah et-Tüsterî gibi sûfiler fütüvvetten bahseden büyük mutasavvıflardır.

Kur'an'da fetâ diye nitelendirilen kişiler için bu sıfat dinî bir mana taşıyor (en-Nisâ 4/25; Yûsuf 12/30, 36, 62), put kıran (el-Enbiyâ 21/60) veya gördükleri baskıya rağmen inançlarını koruyan ve bu uğurda ülkelerini terk eden kişilerden (el-Kehf 18/10, 13) fetâ diye söz ediliyordu. Bundan dolayı halk arasında takdir edilen fetânın en belirgin vasıfları cesaret, kahramanlık, cömertlik, fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirmekti. Sûfilere göre mert, cömert ve cesur kişide bulunan bu vasıflar hakiki bir sûfîde de bulunduğu için sûfî aynı zamanda bir fetâdır.

Mutasavvıflar temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet kavramına yükleyerek onu güzel ahlâk, terbiye ve nezaket şeklinde anlamışlardır. Buna göre fütüvvet kişinin hasmının olmaması, yani herkesle iyi geçinmesi ve barışık yaşamasıdır. Fütüvvet dilencinin veya yardım isteyenlerin geldiğini görünce kaçmamak, insanlara eziyet etmekten kaçınıp bol bol ikramda bulunmak, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatinden üstün tutmak, hataları görmezden gelmek, özür dilemeyi gerektirecek davranışlardan sakınmak, sözünde durmak, sadakat göstermek, olduğundan başka görünmemek ve kendini başkalarından üstün saymamaktır. Daha başka tariflere göre fütüvvet insanların dertlerini ve üzüntülerini paylaşmak, kimseye yük olmayıp başkasının yükünü çekmek, insaflı olmak ama başkalarından insaf beklememek, kötülük yapana gönül hoşluğu ile iyilik etmek, hak üzere dava sahibi olmak ve neye mal olursa olsun bu davadan vazgeçmemektir.

Fütüvvet anlayışının esasını merhamet, cömertlik ve fedakârlık oluşturur. Sofrasında yemek yiyenin müminle kâfir arasında ayırım gözetmemesi fütüvvetin gereğidir. Hatta bir ziyafet verileceği zaman karıncaların incitilmemesi, mahalledeki köpeklerin bile doyurulması gerektiği belirtilerek bu sevgi ve merhametin hayvanları da kapsayacak şekilde geniş tutulması sağlanmıştır.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî fütüvvetin dinle olan ilişkisine dikkat çekerek bu anlayışın temelinin sünnete uymak olduğunu söyler. Muhyiddin İbnü'l-Arabî fütüvveti ilahî bir vasıf olarak görür. Her şeyin Allah'a muhtaç olup O'nun hiçbir şeye ihtiyacı olmaması, herhangi bir karşılık beklemeden âlemi ve onda var olan her şeyi yaratmış olması ilâhî fütüvveti gösterir.

Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillah tasavvufî çevrelerde ortaya çıkan fütüvvet kurumunu, XII. yüzyılın başlarında kendine bağlamak suretiyle devletin resmî bir kurumu yaptı. Kaynakların belirttiğine göre halife, Bağdat'ta fütüvvet ehlinin reisinin elinden fütüvvet erkânı üzere elbise giymiş ve merasimle teşkilata dâhil olmuştur. Nâsır'ın amacı o zamana kadar gayri resmî bir hüviyet taşıyan fütüvvet kurumuna resmî bir hüviyet vermek suretiyle bu teşkilatın siyasî desteğini kazanmaktı. Halife bu işi gerçekleştirirken dönemin meşhur sûfisi Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin manevî otoritesinden de geniş ölçüde faydalanmıştır.

Nâsır-Lidînillah, fütüvvet kurumunu resmîleştirdikten sonra diğer Müslüman hükümdarlara yolladığı elçilik heyetleri aracılığıyla onları da teşkilata dâhil ederek kendi otoritesi altında toplamak istedi. Mesela halife, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında bulunan I. İzzeddin Keykâvus'a Şehabeddin es-Sühreverdî'nin başkanlığında bir heyet göndererek kendisini teşkilata kattı. Nitekim halifenin bu tür faaliyetlerinin Anadolu'da Ahîlik teşkilatının gelişip yayılmasında son derece etkili olduğu söylenebilir.

Fütüvvet ehlinin teşkilatlandığı dönemde şed (kemer) kuşanmaları, şalvar giymeleri, her sanatın bir piri olduğunu kabul etmeleri, birbirlerini kardeş bilerek kendi içlerinde örgütlenmeleri, "Ali'den başka fetâ, zülfikardan başka kılıç yoktur" deyip Hz. Ali'yi pir ve baş fetâ tanımaları zamanla bu kurumun sûfilikten farklı bir hüviyet kazanmasına da sebep olmuştur.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Kitâbü'l-Fütüvve,* (yay. Süleyman Ateş), Ankara 1977; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 305-311; Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, (çev. Abdurrezzak Tek), Bursa 2008, s. 104-105; aynı yazar, *Tabaḳāt*, s. 739; aynı yazar, *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 149a-154b; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, III, 231-235; Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-'ibâd,* (yay. M. Emîn Riyâhî), Beyrut 1405/1985, s. 260; Mevlânâ, *Mesnevî*, Tahran 1307, I, 210-215; İbnü'l-Hatîb, *Ravzü't-ta'rîf* (yay. M. İbrâhim el-Kettânî), Beyrut 1980, s. 475; Ebü'l-Alâ el-Afîfî, *el-Melâmiyye ve's-sûfiyye ve ehlü'l-fütüvve*, İskenderiye 1943; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 403; Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Bursa 2008, s. 166-167; Süleyman Uludağ, "Fütüvvet: Yâr Olmak Bâr Olmamak", *Diyanet Aylık Dergi*, Şubat 2014, sy. 278, s. 32-33; aynı yazar, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, 259-260; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", DİA, XIII, 262.

Abdürrezzak TEK

FÜTÜVVET AĞACI

Fütüvvetin, bir ağaç gibi tasvir edilerek izah edilmesidir. Ağaç, pek çok dinde görülen bir olaydır. Ağaç, bitkiler ile hayat ve ölümün sırrını gösterir. Bu bağlamda "hayat ağacı" motifi ahir zamanı temsil eden mitolojik bir olgudur. Bu olgu, Türk ve İslam kültüründe çeşitli şekillerde temsil edilmiştir. Tasavvuf kültüründe sûfî şecereleri, Peygambere uzanan tarikat silsileleri ağaç dallarıyla sembolize edilir. Yine "hayat ağacının" dallarına Tanrının adları yazılır.

Ağacın bu sembolik kullanımından mülhem olarak fütüvvet teşkilatında da fütüvvetin canlılığını, dinamizmini ve devamlılığını ifade etmek üzere "Fütüvvet Ağacı" tasviri yapılmıştır. Fütüvvet Ağacını en detaylı tarif eden Nakkaş Ahmed, bunu yaparken Kur'an'dan hareketle ağaç altındaki Rıdvan Biatine katılanların birliğinden (Fetih, 18) hareketle ağacın altını, cemaatin toplanma yerine; cemaati sağlayan hidayet nurunun (Nur 35) ağaca benzetildiğine; Musa'ya hitap mahallinin ağaç olduğuna (Kasas, 30) ve "temiz sözün tertemiz bir ağaca benzediğini" (İbrahim, 24) ifade ile temiz sözün bilgi temelli olması gerektiğine vurgu yapar. O bundan hareketle "Ben de ondan kerem ve mürüvvet meyvelerinin toplanması, üstünlükler ve büyüklüklerle peygamberin duraklarını, onların derecelerini, iman sahiplerinin işledikleri işleri, tevhid inancına sahip olanların sıfatlarını ve Allah'ın kendisinden korkup çekinenler için va'z ettiği dinin hükümlerini göstermeye yardım etmesi için bir ağaç yapmak istedim, bu sevgiyle işe giriştim." der. Eserde ağaç tavsifi de resmedilir. *Tuhfetü'l-Vesâyâ*'yı kaynak olarak kullanan Türkçe Fütüvvetnâmelerde Fütüvvet Ağacı, fütüvvet ehlinin düşünce biçimini yansıtacak şekilde şöyle tavsif edilir: "Fütüvvet ağacının kökü tevhîd ve ihlâsdır. Budakları sıdk u safâ, ahd u vefadır. Yaprakları edeb u hayâdır ve semere-i marifet-i evliyâdır. Ol ağacın suyu, rahmet-i Hüdâ'dır, Ol yemişin lezzeti kerem ü sehâdır. Ve hazzı havf u recâdır". Diğer fütüvvetnâmelerde de bu ifadeler bazı değişikliklerle benzer şekilde yer alır. Böylece, teşkilatın dünya görüşünü ifade eden bir tasvir yapılmıştır.

KAYNAKÇA:

Fütüvvetname, Millî Kütüphane, A4225, 3a; Abdülbaki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî", İÜİFM, XVII/1-4, 1955-1956, s. 91; Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı" içinde "Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed: Tuhfetü'l-Vasâyâ", İÜİFM, XI/1-4, 1949-1950, s. 212-213; Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve 'Fütüvvetname'si", İÜİFM, XV/1-4, 1953-1954, s. 124; Hikmet Tanyu-Bekir Topaloğlu-Rahmi Yaran, "Ağaç", *DİA*, I, s. 456-459, Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Isparta 2011, s. 55-59.

M. Saffet SARIKAYA

FÜTÜVVET KADEHİ
(bk. FÜTÜVVET KÂSESİ)

FÜTÜVVET KÂSESİ

Fütüvvet sembollerinden biridir. Literatürde Fütüvvet Kadehi olarak da geçer. Şürbî kolda intisap esnasında tâlibe içirilen Fütüvvet şerbetinin sunulduğu kaptır. Arap Fütüvvet gruplarında yaygın olduğu tahmin edilmektedir. Bu sembol Ahi teşkilatı mensuplarında pek kabul görmemişe benzemektedir. Zira Türkçe yazılan Fütüvvetnâmelerin hiçbirinde bununla ilgili en ufak bir kayda rastlanmamıştır. Bu nedenle şekli, rengi, varsa üzerindeki yazı ve figürler konusunda bir bilgi mevcut değildir. Bu konudaki bilinenler tarihî kaynaklarda zikredilen kavramdan öteye gitmemektedir.

KAYNAKÇA:

Abdülbâki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İstanbul 2011, s. 42.

Ali TORUN

FÜTÜVVET ŞALVARI

Fütüvvete ilk girenlere giydirilen kıyafettir. Tarihî kaynaklarda Halife en-Nâsır-Lidînillâh'ın (1180-1225), Fütüvvet teşkilatına girerken Şeyh Abdülcebbar'ın elinden Fütüvvet şalvarı giyip, Fütüvvet kâsesinden içtiği bilgisi yer almaktadır. Bundan sonra şahsına bağladığı Fütüvveti, bütün İslâm ülkelerine yaymaya başlamış; bilahare birçok komutan ve devlet adamına Fütüvvet payesi tevcih etmiştir. Bunun için onlara Libas el-fütüvve denilen bir şalvar giydirilmiş ve Fütüvvet kâsesinden içirilmiştir. Bu yolla Fütüvvet sahibi olanlar, kâsenin ya da şalvarın tasvirini silahlarının üzerine koyabilirlerdi.

Halife en-Nâsır-Lidînillâh'ın, Fütüvvet şalvarı ve Fütüvvet kâsesi gönderdiği devlet adamlarından biri de Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'tur (1211-1220). Şehabeddin Sühreverdî'nin (ö. 1234) başkanlığında başkent Konya'ya gönderilen elçilik heyetinin elinden Fütüvvet şalvarını giyen ve Fütüvvet kâsesinden içen Sultan, böylece fütüvvet teşkilatında yer almış oldu. Anadolu Selçuklu dönemi Ahilerinde Fütüvvet şalvarı giyme geleneğinin bundan sonra başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim Seyyah İbn Battuta, misafir kaldığı Konya'daki İbn Kalem Şah Dergâhı'nda kalan fityânın, Fütüvvet şalvarı giydiklerini belirtir.

Kaynaklarda, kavramsal olarak yer alan Fütüvvet şalvarının biçimi, rengi gibi hususlarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Türkçe Fütüvvetnâmelerde de bu konuda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Öyle ise Fütüvvet şalvarı, Arap Fütüvvet gruplarının özel bir giysisi olmakla birlikte, Anadolu'da teşekkül eden Ahi teşkilatı mensupları arasında da başlangıçta bulunan, ancak yaygınlık göstermeyen bir alamettir.

KAYNAKÇA:

İbn Battuta, *Seyahatname*, I, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, s. 412-413; Abdülbâki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İstanbul 2011, s. 39-40, 43.

Ali TORUN

FÜTÜVVET ŞERBETİ

(Bk. ŞÜRBİ)

FÜTÜVVETNÂME

Fütüvvetnâme, fütüvveti konu alan veya fütüvvetin âdâb ve erkânı hakkında bilgi veren eserlerin ortak adıdır. İslâm dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve meslekî teşekküllere nüfuz eden fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizâmnâmesi hüviyetine bürünen risalelere genellikle fütüvvetnâme adı verilmektedir. Bu tür eserlerin kendilerine has isimleri olsa bile çok defa esas isimleri unutulmakta ve fütüvvetnâme olarak anılmaktadırlar.

Bu risalelere Arapça'da "kitâbü'l-fütüvve", Farsça ve Türkçe'de "fütüvvetnâme" denilmekle birlikte bu iki isim arasında dikkate değer bir fark bulunduğunu unutmamak gerekir. Kitâbü'l-fütüvve ismi, daha çok klasik tasavvuf kaynaklarında sûfilikteki anlamıyla fütüvvet kavramına dair konuları veya müstakil risaleleri çağrıştırırken fütüvvetnâme, özellikle XIII. yüzyıldan başlayarak fütüvvet ve Ahi teşkilâtı çerçevesinde bahsedilen meslekî nitelikteki nizâmnâmeleri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Ancak bu nizâmnâmelerin kaynağının tasavvuf eserlerinde yer alan fütüvvete dair konular veya konuyla ilgili müstakil risaleler olduğu unutulmamalıdır.

Tarih içerisinde kronolojik sıraya göre başlıca üç fütüvvetnâme türünden söz etmek mümkündür.

1. Sûfî Fütüvvetnâmeleri (IX-XIII. yüzyıllar). Tasavvuf tarihinin kendi geleneğine bakılacak olursa IX. yüzyıldan itibaren Ahmed b. Hadraveyh, Haris el-Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdadî gibi bazı büyük sûfiler fütüvvetten tasavvufla eş anlamlı bir kavram olarak söz ediyorlardı. Bununla beraber bu kavramın geniş bir biçimde ancak X. yüzyılın sonlarına doğru yorumlanmaya başlaması sebebiyle, tasavvuf kaynaklarında fütüvvete ayrılan bölümler veya risaleler ancak bu yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. Bu risalelerde anlatılan fütüvvetin tasavvuf kavramından hemen hemen hiçbir farkı yoktur. Bu mutasavvıflar, bazan yanına eklenen "mürüvvet" kelimesiyle birlikte kullandıkları fütüvvet kavramıyla tasavvufu tarif etmişler, onun çeşitli anlamlarını açıklamaya çalışmışlardır.

Fütüvvetten bahseden müstakil risalelerin ilki, bilindiği kadarıyla Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (ö. 412 / 1021) tarafından kaleme alınan Kitâbü'l-Fütüvve'dir. Bu risalede Sülemî fütüvvet kavramını Hz. Âdem'e dayandırarak tamamıyla

sûfî çerçevede İslâmî ahlâk ve faziletler bütünü olarak ele almış ve bunları sistemsiz bir biçimde sıralayarak fütüvvetle ilgili esasların ne anlama geldiğini kısaca açıklamıştır. Sülemî bu eserinde, fütüvvetin bazı esaslarını eski sûfilerin hayatından aldığı menkıbelerle zenginleştirerek anlatmıştır. Kuşeyrî de (ö. 465 / 1072) er-Risâle adıyla tanınan eserinde fütüvvete dair bir bölüme yer vermiştir. Unsur el-Meâlî Keykâvus b. İskender'in 475 (1082-83) yılında kaleme aldığı, bir çeşit siyasetnâme niteliğindeki meşhur Kâbûsnûme adlı eserinin 40. bölümü "Civanmerdi" adını taşımaktadır ki bu da bir anlamda sûfî nitelikli fütüvvete dair bir bölüm olarak kabul edilebilir. Sülemî'nin eserinden sonra bu konuda kaleme alındığı bilinen ikinci müstakil risale Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin (ö. 481/1089) Fütüvvetnâme'sidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 149a-154b). Bu eser de Sülemî'ninkine benzer bir nitelik gösterir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'sinde de fütüvvete dair ayrı bir bölüm bulunmaktadır (I, 241-244). Bu sayılanlara belki birkaç eser daha eklenebilir. Ancak bunların hiçbiri, belirli bir teşkilât çerçevesinde düzenlenmiş fütüvvet kurumunu ilgilendiren fütüvvetnâmelerden değildir.

2. Fütüvvet Teşkilâtına Ait Fütüvvetnâmeler (XIII-XIV. yüzyıllar). Bu anlamdaki ilk fütüvvetnâme, Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın, Abbâsî hilâfetinin iyice zayıflayan merkezî otoritesini güçlendirmek amacıyla fütüvvet kurumunu kendi kontrolü altına almaya teşebbüs etmesi sonucunda danışmanı ünlü mutasavvıf Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye (ö. 632 / 1234) yazdırdığı Risâletü'l-Fütüvve'dir. Sühreverdî böylece, fütüvvetnâmelerin tarihinde artık bilinen hüviyetiyle bir kurum olarak fütüvvet teşkilâtının nizâmnâmeleri niteliğini taşıyan fütüvvetnâme türünü başlatmıştır. Ondan sonra özellikle Ortadoğu İslâm dünyasında bu niteliği taşıyan fütüvvetnâmelerin sayısı giderek arttı; Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnâmeler telif edildi. Bunlara bir örnek olmak üzere Ahmed b. İlyâs en-Nakkâş el-Harpûtî'nin Halife Nâsır'ın oğlu Ebü'l-Hasan Ali adına yazdığı Tuhfetü'l-veşâyâ'yı zikretmek mümkündür (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, bu mecmuada fütüvvete dair ilk risale). Moğol hâkimiyeti zamanında Hindistan'da revaç bulan, daha sonra bir ara Mâverâünnehir'de de yayılan "Kesbnâme"lerle belli mesleklerin nizâmnâmeleri mahiyetinde olan Risâle-i Nessâcân, Risâle-i Sakköyân gibi risaleler de birer fütüvvetnâme olarak değerlendirilebilir.

3. Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri (XIII-XVI. yüzyıllar). XIII. yüzyılda Anadolu'da Ahilik teşkilâtının gelişme göstermesiyle birlikte Ahi fütüvvetnâmeleri ortaya çıktı. Abdülbaki Gölpınarlı bu fütüvvetnâmeler üzerine çok iyi bir inceleme, tahlil ve yorum gerçekleştirmiş, belli başlılarının tıpkıbasımını yaparak yeni harflerle yayımlamıştır. Gölpınarlı'nın biri Arapça'dan, biri manzum olmak üzere beşi Farsça'dan çeviri suretiyle yayımladığı metinler, en eski fütüvvetnâmeler olmamakla birlikte fütüvvet kurumunun erkân ve âdâbını ihtiva eden eserler olması bakımından önemlidir (fütüvvetnâmelerin bir listesi için bk. Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, tür.yer.). Ahilik kurumu çerçevesinde Anadolu'da kaleme alınan bazı Türkçe fütüvvetnâmeler de vardır. Bilindiği kadarıyla bunların ilki, Yahya b. Halîl b. Çoban el-Burgâzî'nin tahminen XIII. yüzyılda yazdığı Fütüvvetnâme'dir. Bu eserle, yine en eski Türkçe fütüvvetnâmelerden biri olan Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâme'si geniş birer inceleme ve tahlil yazısıyla birlikte Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayımlanmıştır.

Genel olarak fütüvvetnâmelerin muhteva tahliline gelince, fütüvvet kavramının temeli tasavvufa dayandığı için bu tür eserlerin hepsinde tasavvufî nitelik ağır basar. Umumiyetle fütüvvet anlayışı Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed de dahil olmak üzere bütün büyük peygamberlerin vasıflarıyla izah edilmiştir. Ancak fütüvvet kavramının belli bir teşkilâtı ifade etmeye başladığı XIII. yüzyıldan itibaren özellikle Ahilik kurumu içinde yazılan fütüvvetnâmelerde bu kavramın birtakım menkıbevî rivayetlerde Hz. Ali'ye dayandırılmasına özen gösterilmiştir. Böylece fütüvvet geleneği içinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e vâris olan ve fütüvvet anlayışını en iyi temsil eden kişi olarak telakki edilmeye başlandığı görülür. Hz. Ali'yi fütüvvet telakkisiyle alâkalandırmanın, erken bir devirde ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadisle (La fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr "Ali'den başka fetâ, zülfikârdan başka kılıç yoktur") çok yakın bir ilgisi vardır. Nitekim Hz. Ali ide-

al "fetâ" kimliğiyle bir sembol haline getirilmiş, hemen hemen bütün fütüvvetnâmelerde öze! bir yere sahip kılınmıştır.

KAYNAKÇA:

Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Kitâbü'l-Fütüvve*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 78a-99b; Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme* (çev. Mercimek Ahmed, yay. Orhan Şaik Gökyay). İstanbul 1966, s. 318-341; Yahya b. Halîl el-Burgâzî, *Fütüvvetnâme* (yay. A. Gölpınarlı, İÜ İFM, XV/l-4 (1953-54) içinde), s. 111-150, ayrıca bk. naşirin incelemeleri s. 76-110; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Risâletü'l-fütüvve*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, vr. 154a-158b; Seyyid Hüseyin b. Gaybî, *Fütüvvetnâme* (yay. A. Gölpınarlı, İÜ İFM, XVII/ 1-4 [1955-56] içinde), s. 73-126, naşirin değerlendirmeleri ve tahlili s. 26-72; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989; Cemal Anadol, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1991; F. Taeschner, "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri" (çev. Semahat Yüksel), *Belleten*, XXXVI (1972), s. 203-235; İrec Afşar, "Fütüvvetnâme-yi Âhengerân", *Ferhunde-i Peyâm*, 1306 /1981, s. 53-59.

Bu madde DİA'daki maddesinden özetlenmiştir (XIII, İstanbul 1996, s. 265-265).

Ahmet Yaşar OCAK

FÜTÜVVETNÂME-İ ÂHENGERÂN

Şövalyelerin işleri ve davranışları hakkında bir Fütüvvetnamedir. "Âhen" Farçada demir, "ger" eki ise Türkçedeki "ci, cı,cı,cü" karşılığı olup "demirci" anlamına gelmektedir. İçerik açısından Çitsâzân Fütüvvetnamesi ile çok benzerlikleri vardır. İkise de soru cevap şeklindedir. Her iki risaledeki Kur'an ayetleri dahi aynıdır. Âhengerân risalesinde şeriatın dört peygamberinin (Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Muhammed), tarikatın dört pirinin (Hoca Muhammed Yusumi, Ali ibn Musa er-Rıza, Şah Nasur, Şeyh Ferit Şeker Genç), hakikatın dört pirinin (Cebrail, Mikâil, İsrafil ve Azrail), marifetin beş pirinin (Şah Kasım Envar, Şems-i Tebrizî, Attar, Sadi) isimleri geçmektedir. Çitsâzân risalesinde olduğu gibi bu risale de Caferilerin 8. İmamına atfediliyor. Âhengerân risalesinin yazıldığı tarih bilinmemektedir.

KAYNAKÇA:

Resâil-i Cevânmerdân-ı Müştemil ber-Heft Fütüvvetnâme, Tahran 1352.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ BEKTAŞİYYE

Bektaşiliği fütüvvetle temellendiren bir Fütüvvetnâme olup, XIX. yüzyılda yazılmıştır. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 816'da kayıtlıdır. 43 varaktan meydana gelen eser, 210x150 / 150x90 mm ebatlı her sayfada 19 satır bulunan güzel bir rik'a hattıyla kaleme alınmıştır. Müstensih, Fütüvvetnâmede önemli gördüğü yerleri kırmızı mürekkeple yazmıştır. Mukavva cilt bezi kaplı nispeten sırtı yıpranmış kapağın ortasında, Ayyıldız ve Osmanlı devlet arması yer almaktadır.

Fütüvvetnâmenin yazılış tarihi 21 Cemaziyelevvel 1269 / 2 Mart 1853 olarak verilir (27-a). Müellifin adı Muhammed b. Seyyid Alâeddin el-Hüseyin Hoyî (1b) şeklinde belirtilir. Bununla birlikte eserin 15a-b'sinde Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve vekili İbrahim Enveri Baba Efendi, hayırla yâd edilerek müstensih / müellifin adı Muhammed Seyfüddin b. Zülfikar Derviş Ali (16-a) olarak zikredilir. İ. Özmen, Derviş Ali'nin Orta Anadolu yöresinden olup, Feyzullah Baba'ya mensup bulunduğunu belirtir. Ancak burada aynı Derviş Ali'den mi bahsedildiği müphemdir. Yine XIX. yüzyılda ismi İstanbul'daki Bektaşi postnişinleri arasında geçen İbrahim Enveri Baba'nın kimliği de şimdilik meçhuldür. Her iki şahsın Necip Asım Bey'in Bektaşi İlmihali'nde de yer alması ikinci nüsha ihtimalini düşündürse de, tertipteki farklılıklar bunların iki ayrı eser olduğunu gösterir. Fütüvvetnâmenin ilk kısmı Razavî'den özetlenerek verilmekle birlikte Bektaşî erkânını içeren ikinci kısmın Derviş Ali'nin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Derviş Ali'nin üslubu ve mürşidini zikretmesi onun Babagân Bektaşîliğine mensubiyetini gösterir.

İçeriği bakımından doğrudan Bektaşilik erkânıyla alakalı olan eser, Razavî Fütüvvetnâmesi'ne benzer bir mukaddime (1b-2a) ile başlar. Daha sonra dört pir dört tekbirin delili üzerinde durulup, Adem, Nuh ve İbrahim peygamberler ile Hz. Muhammed'in belinin bağlanması anlatılır (2a-8a). Hz. Ali'nin şed kuşanması Razavî Fütüvvetnâmesine benzer bir şekilde verilir (8b-11a). Akabinde Hz. Ali tarafından on yedi kemerbestenin bellerinin bağlanması (11a-12b); Selman-ı Farisi tarafından elli beş meslek pirinin bellerinin bağlanması nakledilir (12b-15a). 15a'dan itibaren müellifin üslubuyla Hacı Bek-

taş sülukuna uygun bir şekilde ikrar meydanı bütün erkânı, duaları, tercüman ve gülbanklarıyla anlatılır (15a-27a). 27b'de ikrar meydanına girecek canın, hazırlaması gereken yiyecek ve içecekler sıralandıktan sonra aşure geleneği üzerinde durulur (27b-29a). 29a-b'de Mustafa Fatih Baba'dan naklen Hacı Bektaş'ın soy ve tarikat silsilesi sıralanır. 29b-34b arasında bir Bektaşi dervişinin kullandığı tac, hırka, menkûş, teslim taşı, palhenk, kamberiye, elif-i lâmend, tennure, tığbend, teber, kaşağı gibi malzemeler senetleriyle birlikte sual-cevap üslubunda anlatılır. Daha sonra Semeratu'l-fuad'dan naklen tacın esrarı üzerinde durulur (34b-36a). Müteakiben sırasıyla Fasl-ı sual-i dervişan (36b), Fasl-ı beyan-ı ism-i abdal (36b-37a), Fasl-ı min tarih-i seyyah-ı der beyan ba'zı fütüvvet (37a-38b), Silsile-i nesebi Hünkâr Hacı Bektaş Veli (38b-39a) Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin emanetleri beyanındadır (39a-b) şeklinde fasıllar sıralanır. 40a-43b arasında ise muhtelif tercümanlar ve gülbanklar nakledilir.

Esere, Fütüvvetle başlanıp daha sonra Bektaşi tarikat erkânıyla devam edilmesi ve tarikatla ilgili geleneklerin Fütüvvet geleneğine uygun olarak temellendirilmesi önemlidir. Bu durum Fütüvvet geleneğinin Bektaşi kültür çevresinde son dönemlere kadar sürdürüldüğünü gösterir.

KAYNAKÇA:

Razavî, *Miftâhu'd-Dekâik fi Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik,* Süleymaniye Ktb. İzmir 337, 67vr.; Millet Ktb, Ali Emiri, Şer'iyye 902, 79 vr.; Selim Ağa Ktb. Kemenkeş 94vr.; İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şairleri Antolojisi*, Ankara 1998, IV, 389; Necip Asım, "Bektaşi İlmihali", (yay. Hacı Yılmaz), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*' S. 12 (1999).

M. Saffet SARIKAYA

FÜTÜVVETNÂME-İ CA'FER-İ SÂDIK

Ca'fer-i Sâdık (ö. 148 / 765)'a nispetle *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sâdık* adıyla bilinen eser, Fütüvvetin Bektaşiliğe tesirini gösteren yegâne örneklerden biridir. İçinde muhtelif risaleler yer alır ve bu haliyle bir mecmua özelliğini gösterir. Bu bağlamda eserde Hâza Risâle-i Fütüvvetnâme-i İmam Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'r-Rıdvan (1b-32b); Hâza Fakrnâme-i Ca'fer-i Sâdık Aleyhi's-selâm (32b- 47a); Tarikatın On iki Erkânı (47a -48a); Üç Sünnet Yedi Farz (48a-50b); Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı Ali (50b-56a); Risâle-i -Reşâd Sual-Cevab (56a-57b); Dualar, Tercümanlar ve Gülbenkler (58a-64b) adlı risaleler mevcuttur.

Mecmua niteliğindeki eserde bütün risalelerin aynı hatla yazılması ve kimi yerlerdeki açıklamalarda bu risalelerin bir bütün olarak algılanması, mecmuanın tarikat için bir el kitabı, bir erkânnâme olarak kabul edildiği düşüncesini veriyor. İçeriği bakımından Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâme'sinden etkilendiği anlaşılan eserdeki bazı unsurlar, onun berberlere ait bir Fütüvvetnâme olma ihtimalini güçlendiriyor. *Fakrnâme-i Ca'fer-i Sâdık* risalesinde tıraşın, tac ve hırka giymenin âdâbı anlatılırken saç, sakal, bıyık ve kaşların nasıl tıraş edileceği ve bu esnada okunacak duaların nakledilmesi, çehâr darb esasına bağlı olan Kalenderîleri hatırlatır. Eserin âdâb ve erkânla ilgili kısımları Bisâtî Buyruk'uyla büyük ölçüde örtüşür. Tarikatla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden doğan cezalar arasında Hacı Bektaş dergâhı adına kesilen cezalara yer verilmesi, eserin Bektaşilikle doğrudan ilişkisini göstermektedir. Eser, fütüvvet silsilesi ve şeddin bağlanma şekilleriyle biter.

KAYNAKÇA:

Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık, Hacı Bektaş İlçe Halk Ktb., nr 101, 1a-64b; Milli Ktb., MFA, A 4714; *Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık, İnceleme-Metin,* (haz. M. Saffet Sarıkaya), İstanbul 2008; Abdulbaki Gölpınarlı, *"Şeyh Seyyid Gaybîoğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi"*, İÜİFM, XVII, nr. 1-4, 1955-1956, 30-32; Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/1 (1952), s. 59-68; A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler*, Ankara 1992, s. 164-167; Bisatî, Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr), (nşr. A. Taşgın), Ankara 2003, s. 6-9, 24-25.

M. Saffet SARIKAYA

FÜTÜVVETNÂME-İ ÇİTSÂZÂN

Kumaşçılarla ilgili Fütüvvetnamedir. "Çit" Hintçeden Farçaya girmiş olup "pamuklu kumaş" anlamına gelmektedir: "saz" eki ise kurmak, yapmak anlamı veren "saxten" fiilinden türetilmiştir. "Çitsâz", pamuk kumaş yapan demektir. Dört fasıldan oluşan bu risalenin birinci faslı Hz. Cafer-i Sadık`a afedilmiştir. Anlaşılan Çitsâzân esnafı Hz. Cafer-i Sadık'ı kendi sınıflarının kurucusu biliyorlardı.

Çitsâzân risalesinde şeriatın dört peygambe-

ri olarak (Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Muhammed), tarikatın dört piri olarak (Cebrail, Mikayil, İsrafil ve Ezrail), hakikatın dört piri olarak da (baba, öğretmen, üstad, gelinin babası) geçmektedir. Ardından, Hz. Cafer-i Sadık'tan bahsediliyor ve bütün sınıfların kurucusunun ise Hz. Ali olduğu konusuna geçiyor.

Risalenin ikinci faslında Lut Peygamberin boyama işini Cebrail'den öğrendiğine işaret ediliyor. Üçüncü fasılda çit yani pamuklu kumaş yapma işi ve bu iş için gereken malzemeler ve eşyalar hakkında birinci fasılda olduğu gibi soru cevap şeklinde yazılmıştır. Dördünü fasıl ise boyama sanatı ile bu sanatın geçmişine ayrılmıştır.

KAYNAKÇA:

Âyîn-i Civanmerdî, Tahran 1363, s. 95-80.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ DELLAKAN

Berberlerle ilgili bu Fütüvvetnâme, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi nr. 7566'da kayıtlıdır. Metin yedi sayfadan ibarettir. Seyit Nakşali Şah adlı bir Haksari dervişi tarafından yazılmıştır. Risalede berberlerin inançları ve gelenekleri hakkında bilgiler verilmektedir. Diğer Fütüvvetnâmelerden birçok bilgileri almıştır. Kendi üstatlarından öğrendiği rivayetleri de buraya eklemiştir. Soru-cevap şeklinde yazılmış, anlatımda kıssalara ağırlık verilmiştir. Konusu daha çok tıraş, ustura ve berberlerin kullandıkları aletlerdir.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam, Kayseri 2011, s.36.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ EMİRELMÜMİNÎN HZ. ALİ

Tahran Üniversitesi Merkezi Kütüphanesi elyazmaları bölümü, nr. 3478'dedir. Şah Süleyman dönemine ait bazı Kalender risalelerini içermektedir. Bu nüshanın bir bölümü Fütüvvetnâme-i Emirelmüminîn Hz. Ali'dir.

Risalenin başlangıç bölümü Fütüvvet ehlinin ahlak normları ve kanunlarının Muhammed şeriatı ile uygun olduğu hakkındadır. Sonra Kalenderilerin tıraş olmaları hakkında bilgi vermektedir. Çünkü Fütüvvet ehli saçlarını her ne kadar uzatsalar da Kalenderiler, Safevîlerin tesiri ile saçlarını kesmekte idiler.

Fütüvvetnâme'de Hz. Muhammed'in, peygamberliğe ulaştıktan sonra Fütüvvet şerefine nail olduğu, Cebrail'in kendisinin beline kemer bağladığı, bundan sonra saç tıraşı ayininin icra edildiği ve sonra da Hz. İbrahim'den kalan fütüvvet libasını giydiği hakkında bilgi verilmektedir.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam*, Kayseri 2011, s.36.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ HACCAMAN

Hacamatçılarla ilgili Fütüvvetnâmedir. Asıl metin bir buçuk sayfadan ibarettir. Esas adı *Kesvetnâme-i Haccaman*'dır. Bazı risalelerde berberler "Selmânî", bazılarında "dellâk", bazılarında ise "haccam" adlandırılmıştır. Fütüv-vetnâme soru-cevap şeklinde yazılmıştır. Metinde hacamat edenlerin farklı töreleri hakkında ilginç sorular sorulmuş ve cevabında hacamat işleminin yapıldığı sırada okunması gereken ayetler ve dualar yazılmıştır.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam*, Kayseri 2011, s.36.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ KASSAB

Molla Hüseyin Kâşifi Sultani tarafından yazılan eser, İran'da Baharistan Şura Meclis Kütüphanesi'nde nr. 8898'de kayıtlı olup, asıl metni yedi sayfadan meydana gelir. Fütüvvetnâmenin yazıldığı tarih hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Safevîler dönemine ait olduğu düşünülür.

Fütüvvet geleneğinde kasaplar da kendilerini diğer Ahiler gibi peygamberlerden birine bağlarlar. Buna göre, Hz. Âdem bu meslekte pir olarak kabul edilir. Fütüvvetnâmede Hz. Âdem'in, Hz. Havva ile cennetten yeryüzüne geldikten sonra önce çiftçilikle uğraştığı, fakat bu işten yorulduğu için hayvancılığa yöneldiği yazılıdır. Ayrıca Fütüvvetnâmede "Kadirhum günü" Hz. Ali'nin koyun kesme ve derisini yüzme işini Ahilere havale ettiği belirtilir. *Fütüvvetnâme-i Kassab*, Ahilerin inançları, gelenekleri hakkında malumat verir. Efsaneler arasına ayetler, hadisler ve dualar serpiştirilmiş; kesilmiş hayvanın helal, haram ve mekruh uzuvları hakkında bilgiler verilmiş; ayrıca hayvanın kesildiği zamanda "Bismillah" veya "Tekbir" getirilmesi gerektiği hususları üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik" *Ahilik Uluslararası Sempozyumu,* Kayseri 2011, s. 32.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ KEFŞDUZAN

Ayakkabıcılarla ilgili Fütüvvetnâmedir. Bu formda olan Fütüvvetnâmeler İran ve Pakis-tan'da Fars Araştırma Merkezi ve Gencbahş Kütüphanesi'nde, nr. 1133'deki mecmuada yer alır. Risalede ayakkabıcılar ve nalbantların geleneklerine dair bilgiler verilmektedir. Soru-cevap şeklinde Gulam Muhammed Kureyşî tarafından 1315 yılında kaleme alınmıştır. Adı geçen zat, bu mecmuada bulunan diğer risalelerin de yazarıdır.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam*, Kayseri 2011, s.36.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ RİYAZ MUHAMMED

Muhammed Riyazî tarafından yazılmış olan bu Fütüvvetname, aslında Mir Seyyid Ali Hemedanî'nin "Risale-i Ahvâl ve Âsâr" adlı eseri üzerinden yapılmış bir araştırmadır. İran Pakistan Farsça Aratştırma Merkezi'nde, düzenleme ve eklemeler yapılarak yayımlamıştır. Kitapta iki müstakil eser yer almaktadır Bunlar, Mir Seyyid Ali'nin durumu, eserleri ve şiirleri ile iki bölümden ibaret Fütüvvetnamesi. Fütüvvetname'nin birinci bölümü başlangıçtan günümüze dek Fütüvvet ve onun tarihi, ayini, töresi ve kaidesi; ikinci bölüm ise Fütüvvetname risalesinin eleştirisidir. Fütüvvet Risalesi'nde "Ahi"liğin açıklaması, yorumu, anlamı ve hedefi ile başlamış, sonra yazar bu ayinin gelenek ve töresini, "Fütüvvet hırkasının" önemini, fütüvvet ve tasavvuf büyüklerinin on sözünü, Hz. Ali'nin fütüvvetin gerçeği ve aslı hakkındaki sözlerini yazmıştır.

Kitabın iki ve üçüncü bölümleri çok önemlidir. Araştırmacı bu esere Kur'an ayetlerini, Hz. Halil öyküsünü ve Attar'ın Fütüvvetnamesi'ni ilave etmiştir.

KAYNAKÇA:

Muhammed Riyâz, Seyyid Ali Hemedânî, be-İhtimâm, Abdülkerim Cerbezedâr, Tahran 1382, s. 228.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ SELMANİAN

Berberlerle ilgili bu Fütüvvetnâme, Meşhed Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 860'ta kayıtlıdır. Metin 13 sayfadan ibarettir. Bazı yerleri *Fütüvvetnâme-i Emirelmüminîn*, bazı yerleri ise *Fütüvvetnâme-i Dellakan* olarak geçer. Bazı konuları ise Şehit Mutahhari Ali Medresesi Kütüphanesi'nde olan 1632 sayılı elyazması ile benzerlik göstermektedir. Yazarı Kerbelayi Ali Tahran'dir.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu, Kalite Merkezli Bir Yaşam,* Kayseri 2011, s.36.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ SEYYİD

Seyyid isimli biri tarafından XII-XIII. yüzyıllar arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin asıl konusu Ahilerin ahlâka dair kaideleri hakkındadır.

Metinde, Fütüvvetin, Hz. Peygambere Allah tarafından bağışlandığı, gökten inen nurun da müminlerin emiri Hz. Ali olduğu yazılır. İran sahasında yazıldığı için Şiî etkisi altında kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, Kayseri 2011, s. 30.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ SEYYİD EZZİ MERVİ

Attar Fütüvvetnâmesi ismiyle de bilinir. Müellifi Seyyid Ezzi Mervi adlı bir şair olup, VIII. yüzyılın Ahi şairlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Eser, 83 beyitten ibaret bir mesnevidir. Konusu, Ahiliğin 72 ahlâkî esası hakkındadır.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu,* Kayseri 2011, s. 30.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ TABBAHAN

Aşçılarla ilgili bir eserdir. İran'da Bahrestan Meclis Kütüphanesi'nde nr. 2777'de kayıtlı mecmuadaki iki risaleden birincisidir. Fütüvvetnâmenin asıl metni yedi sayfa olup, Şah Abbas Safevî'nin Nurullah adlı bir aşçısı tarafından yazılmıştır. 1093 (1682) yılında Muhammed Cafer bin Muhammd Emin Ensari Mübarekeyi'nin hattı ile istinsah edilmiştir. İreç Avşar, Fütüvvetnâmeyi *Ferhengi-İranzemin* adlı kitapta yayımlamıştır (İran 1332). *Fütüvvetnâme-i Tabbahan*, Safevî döneminin Fütüvvetnâme örneklerinden olup, Ahi üstatlarının mesleklerinin âdâbını Ahilere öğretmek için kaleme aldıkları eserlerdendir. Metinde ayetler, dualar ve Fütüvvet ehline dair efsanelere de yer verilmiştir.

KAYNAKÇA:

Ziver Hüseyinova, "Fars Edebiyatı'nda Ahilik", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu,* Kayseri 2011, s. 34.

Ziver HÜSEYİNLİ

FÜTÜVVETNÂME-İ TARÎKAT

Kadiriyye tarikatı şeyhlerinden Ahmed Muhyiddin Efendi (ö. 1909) tarafından kaleme alınmıştır. İstanbul Tophane'de bulunan Kādirîhâne'nin kütüphanesinde yazma halinde muhafaza edilen bu eser, 1903 ile 1908 yılları arasında yazılmıştır. Eserde ağırlıklı olarak fütüvvet ve tarikat âdâbına yer verilmiştir. On iki defterden oluşan eser Mustafa S. Kaçalin tarafından tahkîk edilerek latin harflerine çevrilmiş ancak henüz basılmamıştır.

Fütüvvetnâme-i Tarîkat, Abdülganî Muhammed er-Radavî'nin *Miftâhu'd-dekāyık fî beyâni'l-fütüvveti ve'l-hakāyık*'ı ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin ilgili bölümleri ve diğer bazı kaynaklardan yapılan alıntılarla oluşmuştur. Eserde fütüvvet anlayışı, tasavvuf ve tarikat uygulamalarıyla irtibatlı olarak değerlendirilmiş, bağımsız sosyal, iktisadî ve siyasî bir teşkilatlanma olarak ele alınmamıştır. Bey'at, tevbe, ikrâr, hırka ve tâc giyme, şed kuşanma, şerbet merâsimi, cefne helvası, sofra açmak, kılıç kuşanmak gibi sûfilerin ve devlet ricâli ile esnaf teşkilatlarının gerçekleştirdiği âyin ve uygulamaların kökenine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Fütüvvet kavramının anlamı ve uygulamalarının kaynağı olarak Hz. Peygamber'in mirâcı ve Gadîr Hum hâdisesi kaydedilmiştir. Mirac gecesinde Hz. Muhammed'e bütün peygamberlerin başı olduğuna işareten tâc, kemer ve hırka giydirilmiştir. Hz. Peygamber de hac vazifesini yaptıktan sonra Medine'ye dönerken Gadîr Hum mevkiinde bütün ashâbın huzurunda tâc, kemer ve hırkasını Hz. Ali'ye giydirerek dua etmiş ve onun velâyetini izhar etmiştir. Bu hadise Hz. Ali'nin velilerin başı olduğunun işareti olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA:

Adalet Çakır, *Abdülkādir Geylânî ve Kādirîlik*, İstanbul 2012, I, 569-573; Mustafa S. Kaçalin, "Muhyiddin Efendi, Ahmed", *DİA*, XXXI, 82.

Adalet ÇAKIR

GALATA BEDESTENİ

Günümüzde Fatih çarşısı olarak anılan Galata Bedesteni, Perşembe Pazarı caddesinde inşa edilmiştir. Liman bölgesinde eski "Lonca Çarsısı" diye bilinen mevkideki Bedesten (1451–1481)

Galata Bedesteni

fetih sonrası bölgede inşa edilen en büyük ticaret yapısı olup, Arap Camii karşısındadır. Bedesten Fatih Sultan Mehmed'in vakıf eseri olarak yaptırdığı kabul edilmektedir. Ancak Fatih dönemine ait vakfiyelerde, bu bedestenle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. O döneme ait bir belgeye dayanılarak, Galata'nın Lonca mahallesindeki bazı dükkânların Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından bedestene ait olduğu öne sürülmüş, ayrıca etrafında Yelkenciler, Rüstem Paşa hanları ile bazı ahşap dükkânlar kurulmuştur. Yapı, 20.00 x 20.00 m ölçülerinde kare planlı olup, ortada kesme taş örgülü dört paye ile eşit bölümlere ayrılmış ve her bir bölümün üstü birerden toplam dokuz kubbe ile kapatılmıştır. Duvar örgüsünde malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Yapının dört cephesinde birer kapısı ile üçer penceresi bulunmaktadır. Perşembe Pazarı caddesine açılan girişin sol tarafında duvarın içine yerleştirilen spiral bir merdiven, bedesteni çepeçevre dolanan ahşap bir galeriye çıkışı sağlamakta, bu galeri mermer konsollarla taşınmaktadır. Karşılıklı iki köşedeki düz merdivenler ise dış dükkânların üstlerinde olması gereken kat bölümlerine çıkışı sağlar.

Cephelerde dönemin sokak dokusuna uygun biçimde konumlandırılmış dükkânlar yer almaktadır. Tonoz örtülü bu dükkânlar oldukça hasar görmüş, Perşembe pazarı caddesindekiler ise tamamen ortadan kaldırılmıştır. Uzun yıllar kapalı duran bedesten, 1966'da içindeki orijinal ahşap taksimat sökülerek, iş merkezine dönüştürülmüştür.

KAYNAKÇA:

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-856 (1451-1481),* IV, İstanbul 1974; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,* İstanbul 1985; Semavi Eyice, *"Galata Bedesteni", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* III, İstanbul 1994, s. 355-356.

Necla DURSUN

GALİYAŞEVİÇ, ALİYA
(d. 1932)

Tešanjske Zanatlije i Trgovci 1642-1992 adlı kitabın yazarı olan Aliya Galiyaşeviç, Bosna-Hersek'in Teşany şehrinde doğdu. Çocukluğunda babasının yanında tenekecilik zanaatını öğrendi. Memleketinde ilkokulu ve ortaokulu bitirdikten sonra Tuzla Ticaret Lisesi'nde okudu. Belgrat Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden 1969'da mezun oldu. Yugoslavya döneminde değişik idarî ve malî kurumlarla bankacılık sektöründe yönetici olarak görevler yaptı. 1975'te Teşany Belediye Başkanlığına getirildi. 1978-1982 yılları arasında Komünist Partisi'nden Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti parlamento üyeliği yaptı. Değişik dergi ve yerel gazetelerde ekonomiye dair makaleler yazdı.

Eserleri: *Tešanjske zanatlije i trgovci 1642-1992*, Tesanj 1996; *Ekonomske prilike i bankarstvo u tešanjskom kraju kroz historiju-Preteče bankarstva, ljudi, događanja*, Tesanj 1999; *General Kemal Korajlić*, Tesanj 2001; *Turizam na tešanjski način-prilog historijatu turizma u Tešnju*, Tesanj 2002; *Na tragovima tešanjske prošlosti*, Tesanj 2003; *Edhem Pobrić, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBIH-a, poslanik i privrednik*, Tesanj 2004; *Vatrogastvo u Tešnju 1905-2005*, Tesanj 2005; *Stara tešanjska čaršija danas*, Tesanj 2006.

KAYNAKÇA:

http://kajankajan.blogspot.com.tr/2011/09/alija-galijasevic.html. (Erişim : 02.06.2014)

Cemile TEKİN

GARİBNÂME

Âşık Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında etkin rol oynayan Abdalan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum ve Baciyan-ı Rum gibi Ahi teşkilatları hakkında bilgi veren en tanınmış eseridir. Türk dili ve edebiyatı açısından önemli bir yeri olan ve çeşitli kaynaklarda Divân-ı Âşık, Divân-ı Âşık Paşa, Maârifnâme ve Gencnâme adlarıyla da bilinen bu eser, Farsça bir önsözle başlar. Bundan sonra kâinatın yaratılışından bahsedilen bir bölüm vardır. Müteakiben Hz. Muhammed için bir na't ve diğer İslam büyükleri için kasideler ihtiva eden uzunca bir kısım yer almaktadır. *Garibnâme*, konusu bakımından dinî-tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. Yalnızca tasavvufî bir Mesnevi, dervişlik ve şeyhlik görüşlerini içeren bir eser olmayıp, kuvvetli bir din adamının faaliyetlerini yansıtmaktadır. Âşık Paşa bu eserde, Osmanlı Devleti'ni "vahdet" düşüncesi ile fikrî ve metafizik temellere oturtmak ister. Eserde, şeriat esaslarından ayrılmaksızın güçlü bir tasavvuf inancı içerisinde öğretici düşünce ve öğütler, okuyucuya ulaştırılmaktadır. Sade dille ve etkili bir üslupla kaleme alınan eser, tasavvufî bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır. Eserde insanlar, çeşitli sınıflara ayrılır ve yer yer insanın tarifi yapılır. Âşık Paşa'ya göre insan önce kendini hesaba çekmeli ve kendini tanımalıdır. O, bunu daha çok tasavvufî eğitim içinde vermeye çalışır ve kendi nefsinde işler. Kendisi tasavvuf okulunun hocasıdır ve insan yetiştirmektedir. Konularını açıklarken Kur'an, hadis ve tasavvuf büyüklerinin sözlerinden örnekler vermektedir. Dili en ince şekilde kullanır, gönülden söyler ve söylediklerinde de samimidir. Yer yer monolog ve diyalog şeklinde bir anlatıma yer verir. Garibnâme'de tasavvuf edebiyatına dair eserlerden en çok Mevlâna'nın Mesnevî'sinin tesiri görülmektedir. Fakat *Garibnâme*'de hikâyeler hendesi bir intizamla tertiplenmiş ve Mesnevî'deki gibi birbiri içine girmiş hikâye tarzından uzak tutulmuştur.

KAYNAKÇA:

Âşık Paşa, *Garib-nâme,* I/1, (haz. Kemal Yavuz), İstanbul 2000, s. X, XLII-XLIII, XLV; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, I, İstanbul 1936, s. 130; Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1994, s. 78-79; Abdülkadir Karahan, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul 1998, s. 225-235; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2004, s. 380-383; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1977, s. 196-197; Günay Kut, "Âşık Paşa", *DİA*, IV, s. 1-3; Ahmet Yaşar Ocak, "Âşık Paşa", *DİA*, IV, s. 3.

Ali TEMİZEL

GAZİ HÜSREV BEY BEDESTENİ

Saraybosna'da bulunmaktadır. Banisi Gazi Hüsrev Bey 1521–1541 yılları arasında üç defa Bosna Sancak beyliği yapmış ve burada inşa ettirdiği külliye ve kurulan vakıflarla Saraybosna'yı bir Türk-İslam şehri haline getirerek bu yörenin İslamlaşmasında çok önemli rol oynayan dinî, ticarî ve kültürel tesisler yaptırmıştır. Buna istinaden şehrin ilk kurucusu olarak İsa Bey, ikinci kurucusu olarak Gazi Hüsrev Bey gösterilmektedir. Yaptırdığı bedesten, Gazi Hüsrev Bey Camii ve Medresesi'nin yanında yer almaktadır. Han ile bitişik inşa edilmiştir. 1531 yılına ait Gazi Hüsrev Bey vakfiyesinde Taş Han'ın adı geçmektedir. Saraybosna'daki en eski han olması sebebiyle halk arasında, Han-ı Atik (Eski Han) olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde han yıkılmış, yerine otel yapılmıştır. Düzgün kesme taştan inşa edilen bedesten ise ayaktadır. 1530'lu yıllarda Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirildiği anlaşılan bedesten 107.00 x 33.00 m ölçülerinde olup, 79 dükkân ile önde ve arkada birer, yanlarda ikişerden toplam altı kapıya sahiptir. Sokağa bakan basık kemerli giriş kapısı, zeminin yükselmesi sonucunda aşağıda kalmıştır. İç mekân, gezinti yeri ve yan yana sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır. Gezinti yerinin üstü yan yana sıralanan tonozlarla kapatılmıştır.

KAYNAKÇA:

Muhammed Aruçi, *"Saraybosna"*, DİA, XXXVI, İstanbul 2009, s. 128-132; Ömer Turan-Mehmet Zeki İbrahimgil, *Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler,* Ankara 2004.)

Necla DURSUN

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KONYA ESNAFI

Necati Ayas tarafından hazırlanan bu eser (by ty), Ahilik Kültür Haftası kutlamaları çerçevesinde 8-14 Ekim 1990 tarihleri arasında "Geçmişten Günümüze Konya Esnafı Fotoğraf Sergisi"nde sergilenen fotoğraflardan derlenmiştir. Sanatların Ahilik kronolojisine göre sıralanmasının yapıldığı albümde yer alan fotoğraflar, çeşitli kuruluşların arşivlerinden ve birçok ailenin özel arşivlerinden derlenmiştir. Albümde 45 fotoğraf

yer almakta ve her fotoğraf ve sanatla ilgili kısa bilgiler verilmektedir.

Bekir ŞAHİN

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KONYA TİCARET ODASI 1882-1999

Caner Arabacı tarafından yazılan *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999* adlı eser, 1999 yılında yayımlandı. Üç bölümden oluşan eserin Giriş kısmında, yörenin ulaşımı, coğrafyası, ticarî potansiyeli, çarşı ve pazarları, gelir kaynakları, banka-sigorta kuruluşları hakkında bilgi verilir. Birinci bölümde tarihî süreçte Ahilik, Ahiliğin Lonca ve Gediklere dönüşümü, ardından Batı tipindeki ticaret odalarının kurulması değerlendirilir. İkinci Bölümde Konya Ticaret Odası'nın başlangıcından kitabın yazıldığı yıla kadarki gelişmeler ele alınır ve bu bağlamda Konya Ticaret, Sanayi ve Ziraat odalarının, bir çatı altında organize edildiği devirler, ayrı ayrı kurumlaştığı teşkilat yapısı hakkında bilgi verilir. Üçüncü bölümde 1923'ten sonra odanın yeni Kanun ve Nizamnâmesi'ne göre şekillendirilmesi, yönetim yerleri, yönetim kurulları ve ileri gelen yöneticileri ele alınır. İlk kuruluş olmamasına rağmen, dikkat çekici bir yaklaşımla, odanın kuruluşu uzunca bir süre 1926'dan başlatılmış, önceki arşivi korunmamıştır. Ticaret ve Sanayi Odası olarak 1974'e kadar yoluna devam eden kuruluş, ticaret mensuplarının organizesi yanında eğitim-öğretim faaliyetleri de yapmıştır. Bu doğrultuda 1925 yılında açılan ve kısa ömürlü olan Ticaret Okulu ile odanın 1927'de açmayı tasarladığı Yüksek Ticaret Okulu, hakkında bilgiler verilir. Ayrıca eserde oda yöneticileri ve faaliyetleri ile ilgili belge ve fotoğraflar da yer alır.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

GEDİK

Devletin üretim ve fiyat politikalarının hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir nevi iktisadî gelişmenin temini için gerekli ve birbirini tamamlayan iktisadî ve hukukî şartları oluşturmak gayesiyle, devlet ve esnaf birliklerinin ortaklaşa çabaları sonucunda XVII. yüzyılın ilk yarısından (1653) itibaren doğan tekellere dayalı üretim sistemidir.

Gedik, Türkçe bir kelimedir. "Eksik, kusur; yıkık yer, duvarda açılan çatlak" gibi sözlük anlamı dışında, terim olarak inhisar ve imtiyaz esasına dayanan askerî, idarî, hukukî ve iktisadî manaları da vardır. Terim olarak Osmanlı hukukunda imtiyaz ve inhisar esasına dayanan tasarruf hakkı anlamında kullanılmaktadır. Askerî alanda savaşçı sınıfından sayılmadığı halde terfi ederek zabit olan topçu ve kale muhafızlarına "gedik" denilirdi. İdarî alanda ise Osmanlı sarayındaki belli görevler ve imtiyaz anlamına gelmekte ve bazı idarî memur ve hizmetlilerin reisine "gedikli" denilmekteydi. Bu anlamda gedik defterleri ve gedik tevcihleri mevcuttur. Gedik kelimesinin hukukî ve iktisadî manaları ise ihtilaflıdır. Hukukî manada gedik, XII. yüzyıldan bu yana İslam hukukunda "süknâ", "girdar" veya "hülûv" olarak bilinen sahibine belli tasarruf hakları kazandıran uygulamalarla ilişkilendirilmektedir. Hülûv bir tarafa bırakılırsa Osmanlı'daki gedik kavramı büyük oranda girdar ve süknâ ile benzeşmektedir. Girdar, mukataalı vakıf arazi veya mîrî arazi üzerinde bu arazinin mutasarrıfı tarafından meydana getirilen ve sahibine "hakk-ı karar" (bazı şartlarda devamlı tasarruf ve kiracılık hakkı) veren mülk, bina, ağaç ve benzeri şeylere denilirdi. Ebussuud Efendi, gediğe bu anlamı vermekteydi.

Hukukî manada gedik ile iktisadî manada gedik arasındaki yakın ilişki dikkat çekicidir. Osmanlı hukukunda gedik iki ayrı devirde incelenmektedir. İlki ticaretin inhisarının söz konusu olmadığı, ikincisi ise ticarette devamlı tasarruf hakkının söz konusu olduğu devirdir. İlk devirde vakıf dükkânlarında, esnaf ve sanatkârın işleri ile alakalı alet ve edevatı dükkânlara hakk-ı karar kaydıyla koyduğu ve bunun karşılığında oturmaları, "süknâ" şeklinde ele alınmaktadır. Bu uygulama Mısır'da "cedik" olarak bilinmekteydi. Bu anlamdaki gedikin "âlât-ı lazıme" olarak ifade edildiği uygulama, XII. yüzyılda görülmektedir. Malî açıdan yetersiz vakıfların mülklerinin, işler halde tutulmasına yol açan bu uygulamanın yayıldığı, tamir ve bakımı karşılığında esnaf ve sanatkârların, dükkânların vakıf mütevellisinin izniyle yıllık cüzi bir kira mukabilinde bu dükkânlarda şartlı bir tasarruf hakkı elde et-

tiği anlaşılmaktadır. Nitekim kira karşılığında dükkâna yerleştirilen malzemeye "gedik", gayri menkule "gediğin mülkü" ve kira bedeline de "mülk kirası" denilmektedir.

İkinci devrede ise inhisar usulünün kabulü ile gediğin devamlı tasarruf hakkı yanında bir de ticarette inhisar, imtiyaz ve bir çeşit üretim lisansı veya patent hakkı şeklinde yeni bir anlam kazandığı görülmektedir. Bu anlamı ile gedik, belli sayıda esnafın belirlenmiş bir mekânda belli sanatlarda üretim veya faaliyette bulunma ruhsatı anlamına gelmektedir. Bu hak doğal olarak öncelikle bu sanatları eskiden beri icra eden ve çoğunluğu vakıf olan dükkânlardaki gedik sahiplerine verilmiştir. Bunun gerekçesi bunların dükkâna koydukları âlât-ı lazime olduğundan bu aletler belli bir sanatın ruhsat ve imtiyazının sembolü haline geldiler. Bundan sonra da süknâ hakkı gedik hakkı diye anıldı. Çünkü süknâdaki şartlı tasarruf hakkında bir gedik meydana gelmiş olduğundan bu tanımlama yeni duruma pek uygun düşmekteydi. İşte bu sonuncusu gedik kavramının iktisadî alandaki manasıdır. Ancak eski gedik anlamını da koruduğundan iktisadî anlamda ortaya çıkan bu yeni mananın başlangıcı olarak kabul edilen bir görüşe göre 1727 tarihi, iktisaden Osmanlı'da belli bir üretim dalındaki üretim yapmaya ilişkin tekel ve imtiyaz hakkı olarak kullanılmasının başlangıç tarihi kabul edilmektedir.

Gedik denilen alet edevatın, gayri menkul mülk hükümlerine tabi tutulması ve bulundukları mülkün tamamlayıcı parçası sayılmaları, zamanla gediklerin % 60'ının vakıf haline getirilmesine ve yayılmasına yol açmıştır. Meşru sayılan gedikler yanında, bir kısmı gayri meşru gedikler de ortaya çıkmıştır. Sonradan ortaya çıkan üç gedik şekli şunlardır: 1. Müstekar veya muttasıl gedik. Caiz olan gediktir. 2. Havaî gedik. Bunlara munfasıl gedik denilirdi ve bunlar belli bir yerle kayıtlı olmayan ve mutasarrıfına istediği yerde icra-i sanat yetkisi veren simitçi gediği gibi gediklerdir. 3. Müstahlas gedik. Binası yanmış veya bir yerden bir yere nakledilmiş gediklere denilirdi.

Bir başka görüş, iktisadî manada gediklerin XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bu görüşe göre, gedik hakkı Fatih devrinden bu yana esnafa verilen tekel haklarının bir devamıdır. Gedik hakkı, "iş ve mesleği müstakil olarak icra edebilme hakkının, kimlere tanınacağına dair düzenlemelerin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren o iş veya meslekle ilgili esnaf birliklerince yapılmasıdır. Kademeli olarak birbirini tamamlayan esnaf lehine devlet tarafından verilen ayrıcalıkların bir devamı olan gedikler, aslında en önce "ustalık hakkı"nın esnaf birliklerine tanınmasına dair esnaf nizamlarının devlet tarafından kabulü ile başladı. Gedik dükkânlardan oluşan esnaf birlikleri, bu sayısı sınırlı dükkânları, kimin işletebileceğine dair hususları kendi nizamlarına eklediler. Buna göre bir usta ölünce onun tasarrufundaki dükkân gediği yeniçeri ağası, kethüdaları ve ihtiyar ustaları tarafından, ölen ustanın erkek evladına verilmekteydi. Eğer ustanın erkek evladı yoksa, ilgili heyet tarafından "müstahak" olana verilirdi. En önemlisi bu tür hakların belirlendiği esnaf nizamları, sadece ilgili esnafı değil, gedike bağlanmış dükkânın mülküne sahip olanları yani mülk sahibini de bağlıyordu. Büyük bir bölümü kiralık dükkânlar olan bu gedik dükkânların mülk sahiplerinin, mülk sahipliğinden doğan hakları esnaf nizamlarıyla çelişiyordu. En büyük çelişkilerden bir tanesi, mülklerini dilediklerine kiraya verme veya istemediklerine vermeme hakları ile esnaf nizamlarındaki dükkânın kime verileceğine dair düzenleme arasında idi. Mülk sahibi ile gedik dükkânlardan oluşan esnaf birlikleri arasından çekişmelere yol açmakta idi. Örneğin bazan bir dükkânın sahibi olan bir vakfın bir kimseye kiraya verdiği dükkân, daha önce esnaf birliği tarafından bir başkasına verilmiş olabiliyordu. Bu durumdaki hukukî ihtilafın çözümü, devletin göreviydi. Devlet, esnaf lehine müdahalede bulununca, kendine mahsus bir "gedik hukuku" doğdu. Buna göre ilk olarak hukukî çelişki, kiracı esnafla mülk sahibi arasında çıktığından, kiracı esnaf lehine önemli gelişmeleri içeren süknâ ve icareteynli vakıflardan doğan kiracının hukukî hakları hususuna önem verildi. Süknâ, kiracının süknâ denilen alet edevattan dolayı mülkiyet üzerinde doğan bir nevi tasarruf hakkıydı. İcareteyn usulü ise kiracıya mülk üzerinde belirli bir süreyle sınırlandırılmamış olan ve ölümünden sonra da belirli şartlar altında mülk sahibinin izni alınmadan devam eden kira ile tasarruf usulü idi. İkinci olarak devletin üretim ve fiyatla ilgili hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik politikaları doğrultusunda oluşturduğu tekel haklarına dayalı gedik hakkına dayandırılan esnaf sisteminin devamlılığının sağlanmasına verilen önemdi.

Kal'a'ya göre, gedik kavramının doğuşu ve kapsamı hakkında önemli eksiklikler üç grupta incelenebilir. Birinci gruptaki eksiklikler gedikleri, mal ve hizmetlerin satın alınması, üretilmesi ve satılması şeklinde esnafa verilen tekel hakları olarak almaktan kaynaklanmaktadır. Halbuki bu hakların Fatih devrine kadar dayanan tarihsel haklar olduğu bilinmektedir. İkinci gruptaki eksiklikler ise gediklerin doğuşunu 1727 tarihi ile başlatan değerlendirmedeki eksikliklerdir. Kal'a'ya göre, gediklerin doğuşu bu tarihten yüz yıl önceye dayandırılabilir. Bu eksiklik, esnafın alet edevatına belgelerde gedik denilmesinden ve gedik sahibi esnafa verilen tezkirelerin XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren verilmeye başlanmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü gruptakiler ise gedik'in esnaf tekellerinden ayrı bir tasarruf şekli olduğu ve gedikleri bu tasarruf şeklinin yaygınlaşması ile ilişkilendiren görüşlerdir. Akgündüz'ün de dahil olduğu bu görüş, gedikin süknâ tipi bir tasarruf hakkı iken sonradan ticaretin icrası için tanınan imtiyaz manasını, inhisar usulünün kabulünden sonra aldığını öne sürmektedir. Kal'a'ya göre bu görüş, Ebussuud Efendi'nin Süknâ Risalesi ile gedik hakkı arasındaki ilişkiyi kurarak önemli bir açılım getirmekle beraber "gedik hukuku" ile süknâ arasındaki ilişkinin zamanlamasını tam olarak açıklayamamaktadır. Ona göre, esnaf hakkının doğuşu süknâ risalesi ile başlamadı; gedik hakkına hukukî bir meşruiyet kazandırılmak için gedik hakkı süknâdan doğan haklar gibi kabul edildi. Bu durumda gediğin tanımı şöyle olmalıdır: "Devletin üretim ve fiyat politikalarının hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir nevi iktisadî gelişmenin temini için gerekli ve birbirini tamamlayan iktisadî ve hukukî şartları oluşturmak gayesiyle, devlet ve esnaf birliklerinin ortaklaşa çabaları sonucunda XVII. yüzyılın ilk yarısından (1653) itibaren doğan tekellere dayalı üretim sistemidir".

Gedik uygulamasının iktisadî önemi arttıkça, yeni düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerden birisi, gedik hüccet ve temessüklerinin esnaf kethüdaları ve kâhyaları yanında Maliye Nezareti'ne bağlı baş muhasebe ve şer'iyye mahkemeleri tarafından verilmeye başlanmasıdır. III. Selim zamanında çıkarılan bir fermanla, fetvaya aykırı gedikler tasfiye edilirken eski gediklere ait teamülün devamına ve yeni gedik tesisinin ağır şartlara bağlanmasına karar verildi. Havai gedikler ise ilga edildi. II. Mahmud döneminde vakıf gedikler lehine bazı düzenlemelerden sonra II. Mahmud ve Haremeyn vakıflarına devredilen gedikler artış gösterdi. Bu şekilde mutasarrıfların ellerine de yeniden senet verilen gediklere "nizamlı", diğerlerine "adi" gedik denildi. Osmanlı hukukuna göre, aslında istisnai bir hak ifade eden gedik, 1853'de inhisar usulünün kaldırılması ile imtiyaz ve ruhsat manasını kaybedip, tasarruf hakkı anlamında kullanılmaya başlanmıştır. 1861 tarihli Gedik Nizamnâmesi ile de gedik hakkına, yeni bazı sınırlamalar getirilmiş ve nihayet Gediklerin İlgası Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile gedik hakları tasfiye edilerek yüzde doksanı ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı sisteminde, gedik uygulamasının yaygınlaşmasında, esnafların hem sayı hem mekân itibarı ile yakın ilişkiye imkân veren, sınırlı bir büyüklüğü aşmayan birimlerden oluşmasının büyük rolü vardır. Üretimin, yerel ihtiyaçları karşılamaya önem veren veya çoğu yerdeki esnaf kolu için doğrudan bölgesel veya uluslararası ticarete konu olmayan doğası, esnafların birbirinden uzak üreticilerle temas kurmasını gerektirmediği için, gedik tipi uygulamalar devlet tarafından desteklenmiştir. Üreticilerin aynı şehirde bile herhangi bir üretim dalındaki hammaddeden üretime kadar olan safhaların her birinin birbirinden bağımsız örgütlerde faaliyet göstermeleri ve genellikle herhangi bir üst kuruluşta bir araya gelemeyişleri böyle bir zorunluluk olmamasındandı. Ancak kayıkçı ve hammal gibi tamamlayıcılık ilişkisi bulunan sektörler, ayrı alt birimlerde örgütlenseler bile, aralarındaki bağlantıyı bir üst yönetimle sağlamak durumundaydılar. Bu tür zorunluluk olmadığı hallerde aynı sektörde olsalar da üreticiler, üst bir kuruluşla ilişki kurmamakta idiler. Halbuki Orta Çağ Avrupası'ndaki esnafta, bu tür ilişkiler oldukça sıkıydı. XVIII. yüzyıldan sonra azalmakla birlikte esnaf örgütlerinin bazılarında Ahi Baba veya Şeyh şeklinde üst bir makamın bulunması hali, bahsedilen esnaflar arasındaki gevşek ilişkiyi özü itibariyle değiştirmemektedir.

Esnafa, gedik gibi bir takım tekel haklarının verilmiş olmasının nedenleri çeşitlidir. Bir nedeni, belli bir üretim düzeyini garanti altına alacak şekilde devletin toplum ve ekonomiyi düzen içinde tutma görevinde devletin en büyük yardımcılarından birisi esnaf teşkilatlarıdır. Devlet, böylece bu zor görevi, geniş bir devlet bürokrasisi ile pahalı bir şekilde çözme külfetinden de kurtulmuş oluyordu. İkincisi, esnafın vergi gelirleri açısından önemiydi. Üçüncüsü, esnaf teşkilatlarının, sosyal ve ekonomik düzeni sarsacak üreticiler arası gelir ve servet farklılaşmasını asgariye indirmesidir. Çünkü iktisadî büyümenin sınırlı olduğu geçimlik bir ekonomide, aktörlerden birinin zenginleşmesi, olağan durumlarda ancak bir başkasının fakirleşmesi bahasına olabilirdi. Devlet bu yüzden

üreticiler arasında bu tür farklılaştırmalara müsaade etmemiş ve bu tür teşkilatları desteklemiştir. Esnaf örgütlerine tanınan ve gedik uygulaması giderek belirginleşen tekel haklarının, yukarıdaki nedenleri destekleyen bir diğer yönünün, devletin ustalığın ekseriya babadan oğula ırsî olarak intikali ile bir anlamda meslekî-teknik eğitim veya başka bir ifade ile beşeri sermaye getiren alanlarda gerekli bilgi düzeyinin sürdürülmesi olduğu ileri sürülebilir. Çünkü meslekî uzmanlaşma gerektirmeyen baca temizleyiciliği gibi alanlarda bu tür haklara izin verilmezken; sahtiyan gibi ileri düzeyde beceri isteyen alanlarda özellikle bu haklar verilmekteydi. Son olarak mesela debbağlar gibi bazı esnaf kolları ustaları arasındaki ilişkinin yakınlığı ve sabit kurallara duyulan ihtiyacın göreceli öneminden söz etmek gerekir. Ancak ilerleyen zamanlarda gediklerin esnafların mekânsal bütünlük ilkesinin tam dışında sonuçlar verdiği görüldü. Buna göre gedik hakkı, üretim yapma hakkını ifade ettiği için gedikli esnaf, dilediği yerde dükkân açabildiği gibi tacire borç karşılığı gedik rehn edenler borçlarını ödeyemediklerinde alacaklı tacir en yüksek fiyat verene gedik hakkını satmaktaydı. Bu ise bazı gediklerin işten anlamaz veya tecrübesiz kimselerin eline geçmesine yol açmaktaydı.

Gedik rehn edilebildiği ve tüccardan esnafın veresiye aldığı mala karşılık gösterilebildiği için bir tür kredi müessesesi rolü de oynamaktaydı. Bu ise alacaklılara önemli bir güvence oluşturup veresiye veya kredili alış verişi mümkün kılıp üretimin sürekliliğini sağlıyordu.

Osmanlı ekonomisinin Batı ile ticarî ilişkilerinin arttığı ve yoğunlaşmaya başladığı XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren devlet özellikle perakende ticarete konu malların üreticilerinin olduğu üreticilere ilave tekel hakları vermesine rağmen ilerleyen zamanlarda bu hakları tüketiciyi koruma adına sınırlandırmaya da başlamıştır. Buna rağmen perakende ticaret sektöründekiler bile uzunca süre örgütlülükleri yüzünden bu haklarını Tanzimat'a kadar korumayı başarmışlardır. İmalatla ilgili alanlarda ise tekel hakları devlet tarafından korunmaya devam etmişse de bu tür üreticiler, Tanzimat sonrasında artan Avrupa rekabetine fiyat açısından karşı koyamamaya ve özellikle değişen kültürel anlayışa uygun yeni zevke uygun üretime geçemedikleri için gerilemeye başlamıştır.

KAYNAKÇA:

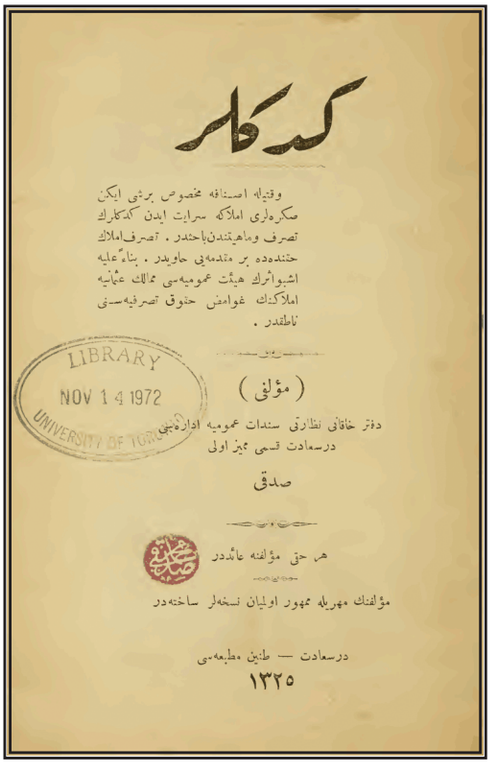
Ahmet Akgündüz, "Gedik", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 541; Ahmet Kal'a, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları, İstanbul 1998; Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi,* İstanbul 2000, s. 294-295; Onur Yıldırım, "Osmanlı İaşeciliği ve Esnaf: On Sekizinci Yüzyıl İstanbul'unda Debbağlar", *Osmanlılar,* II, Ankara 2010, s. 149-151.

Abdülkadir BULUŞ

GEDİKLER

Defter-i Hakani Nezareti Senedât-ı Umumiye İdaresi Dersaadet kısmı başkâtibi Mümeyyiz-i evvel Sıdkı tarafından yazılan ve Dersaadet / İstanbul 1325 / 1909 basımlı olan kitap, toplam 100 sayfadır. Eser, Kamil Ali Gıynaş tarafından günümüz Türk Alfabesine sadeleştirilirek yayımlanmıştır (Ankara 2004).

Yazar, önce eserin yazılış nedenini açıklar ve bu bağlamda gediklerin esnafa ait bir kavramken bilahare emlâke ait bir hale geldiğinden bahseder. 1727'de uygulamaya başlayan gedik, ustalık adıyla esnaf sayısını sınırlandırır ve bu sınırlandırma ve tekel uygulaması sonradan Gedik adını alır.

كدكلر

وقتيله اصنافه مخصوص برشى ايكن
صكره لرى املاكه سرايت ايدن كدكلرك
تصرف وماهيتندن باحثدر . تصرف املاك
حثنده ده بر مقدمه يى حاويدر . بناءً عليه
اشبو اثرك هيئت عموميه سى ممالك عثمانيه
املاكنك غوامض حقوق تصرفيه سنى
ناطقدر .

(مؤلفى)

دفتر خاقانى نظارتى سندات عموميه ادارهسنجه
درسعادت قسمى مميز اولى

صدقى

هر حقى مؤلفنه عائددر

مؤلفنك مهريله مهور اولميان نسخهلر ساختهدر

درسعادت — طبخى مطبعه سى
١٣٢٥

LIBRARY
NOV 14 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

Gedikler kitabının kapağı

Bir esnaf, sanatı bıraktığında, onun ustalık hakkı, yetişmiş bir kalfaya verilir. Böylece dükkânla birlikte, sanatla ilgili alet ve edevat satılmış olur. Alan usta, ölenin mirasçısına, bir miktar para ödeyerek dükkân-alet ve edevata tasarruf eder. Buna göre gedik, sanat ve ticaretle uğraşabilme yetkisidir. Bilahare emlâk halinde işleyişini sürdüren gediklerin, Meşrutiyet döneminde uyduğu kurallar hakkında bilgi verilir. Ardından içiçe geçen uygulamaların çözüm şekli ile ilgili olarak gedikler hakkındaki davaların görüldüğü yerler ve çözüm şekli anlatılır. Kitabın son kısmı, gediklerin nasıl kaldırılacağına dair tedbirleri aktarır. Çünkü asırlar süren ilişkiler yumağı içinde, gedikler vakıflara, vakıflar gediklere, mülk mutasarrıfları, gedik mutasarrıflarına karışmıştır. Yazar, kargaşanın giderilmesi, emlakteki çeşitliliğin, mülk sahipliğindeki anlaşmazlıkların giderilmesi için önerilerde bulunur.

Caner ARABACI

GELİBOLU BEDESTENİ

Bedesten XV. yüzyılda yaptırılmıştır. Mimarî yapım üslubu ve plan şeması bakımından Bergama ve Beyşehir Bedestenlerine çok benzemektedir. Gelibolu Bedesteni dikdörtgen planlıdır. Bedesten toplam altı kubbeden oluşmuştur. Bu altı kubbe ana beden duvarlarına ve bedestenin ortasındaki iki ayağa oturmaktadır. Dört tarafında birer kapısı bulunmaktadır. Bu giriş kapıları ana beden duvarlarının tam ortasında yer almıştır. Mevcut izlerden, eskiden Gelibolu Bedesteni'nin dış ana duvarlarına bitişik, Kayseri Bedesteninki gibi dükkânların olduğu tarihi belgelerden ve mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Gelibolu Bedesteni günümüze ulaşabilmiştir.

KAYNAKÇA:

Fernaz Öncel, *Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi,* (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

GIYASEDDİN KEYHUSREV I
(ö. 607 / 1211)

Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıcarslan'ın en küçük oğludur. Gıyaseddin Keyhusrev'e melik sıfatıyla Uluborlu ve Kütahya yörelerini vermişti. Meliklik döneminde idaresi altındaki bölgede Haçlı ordularına (1190) ağabeyleri Muhyiddin Mesud ve Kutbüddin Melikşah ile birlikte ağır kayıplar verdirdi. Dış düşmana karşı ittifak çok sürmedi. Kardeşler arasında saltanat mücadelesi başladı. Sivas Meliki Kutbüddin Melikşah başşehir Konya'ya gelip babasına kendisini zorla veliaht ilan ettirdi. Ancak bunu kabul etmeyen Kılıçarslan, Gıyaseddin'in bulunduğu Uluborlu'ya giderek onu veliaht olarak tayin etti. Arkasından onunla birlikte Konya'ya geldi ve buraya hâkim oldu. Diğer oğlu Kutbüddin Melikşah'ın idaresindeki Aksaray'ı Gıyaseddin Keyhusrev'le birlikte kuşattığı sırada hastalandı. Konya'ya dönerken yolda vefat etti. Keyhusrev boşalan tahta Konya'da çıktı (1192). Kardeşleri onun sultanlığını tanımadılar. Ancak kendilerini sultan ilan etme cesaretini de bulamadılar. Hatta taht konusunda kendi aralarında mücadeleye başladılar. Bu sırada en büyük rakibi ağabeyi Kutbüddin Melikşah öldü. Bunun için tahtını muhafazada herhangi bir zorlukla karşılaşmadı. İç problemleri halledince Konya-İstanbul arasında ticaret kervanı işleten Selçuklu tüccarlarını hapseden Bizans İmparatoru III. Aleksios'a karşı savaş ilan etti. Yapılan askerî harekât sonucu Bizans'ın Menderes nehrine kadar uzanan topraklarını fethetti. Kısa bir süre sonra Sultanın ağabeyi Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah diğer kardeşlerini yendikten sonra Konya'yı kuşattı. Şehri savundu, ancak karşı koymanın mümkün olmadığını görünce istediği yere gitme izin verdiği için tahtı II. Rükneddin Süleyman Şah'a bıraktı (1196).

Önce Selçuklular'a tâbi Ermeni Leon'un prenslik merkezi Kozan'a, ardından kardeşleri Tuğrul Şah ve Kayser Şah'ın emirlik yaptıkları Elbistan ve Malatya'ya, ardından da Eyyubi Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in oturmakta olduğu Halep'e gitti. Bir süre Diyarbakır ve Ahlatşahlar'dan Balaban'ın yanında kaldı. Amacı tahtı tekrar eline geçirmekti. Yanlarına gittiği hükümdarlardan gerekli desteği alamadı. Bu durumda Trabzon'a geçerek oradan bir gemiyle İstanbul'a gidip Bizans'a sığındı. Bizans'ın ileri gelen devlet adamlarından Manuel Mavrozomes'in kızı ile evlendi. Haçlılar'ın İstanbul'u işgal etmesi üzerine (1204) kayınpederinin ikamet etmekte olduğu kaleye gitmek zorunda kaldı.

II. Rükneddin Süleyman Şah bu sırada ölmüş (1204), yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıçarslan tahta çıkmıştı. Buna bazı Selçuklu emirleri karşı çıkmış; Hâcib Zekeriyya Keyhusrev'e gönderilerek Konya'ya davet edilmiştir. Keyhusrev, daha önce meliklik yaptığı Uluborlu'ya gelip hazırladığı bir orduyla Konya üzerine yürüdü, fakat mağlup olarak Ilgın yönünde çekildi. Bu sırada Aksaray halkı onu kendi şehirlerine davet ettiler. Ancak Konyalılar, daha önce davranıp şehirde Keyhusrev adına hutbe okuttular. Onu tahta çıkarmak üzere Konya'ya çağırdılar. Bunun üzerine Keyhusrev ikinci defa şehre gidip Anadolu Selçuklu tahtına oturdu (1205).

Para bastırıp hutbe okutmamaları, kendi izni olmadan komşu devletlerle savaş veya barış yapmamaları şartıyla oğulları İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, Celâleddin Keyferidun'u Koyluhisar'a melik tayin etti. Sultanın kardeşi Muğisüddin Tuğrul Şah yine Erzurum melik olarak kaldı. Diğer kardeşi Muizzüddin Kayser Şah da Urfa'da bırakıldı.

Gıyaseddin Keyhusrev, iç huzuru sağladıktan sonra ilk olarak Aleksios'tan Samsun'u, daha sonra Akdeniz'de önemli bir ihracat ve ithalat limanı durumunda bulunan Antalya'yı almak için harekete geçti. Ancak başarılı olamayıp bir ara çekilmek zorunda kaldı. Şehirde Latin idaresinden memnun olmayan Rum ahalinin daveti üzerine Antalya'yı fethetti (1207). Bu liman kentinin alınması Anadolu Selçuklu Devleti iktisadî hayatında büyük gelişmelere yol açtı. Gıyaseddin Keyhusrev, bir Selçuklu hükümdarı olarak ilk defa Avrupalılar'la ticarî münasebetlere girip antlaşmalar yaptı. Ülkesinde daha önce gemileri soyulan tüccarlara tazminat ödenmesi için özel bir emir çıkardı. Kara ticaretini geliştirmek için kervanlardan alınan bâc ve geçiş vergileri alınması uygulanmasını kaldırdı.

Gıyaseddin Keyhusrev, 1208 yılında Erme-niler'den Maraş'ı alarak Selçuklu sınırları içine kattı. Arkasından İznik üzerine yürüdü (1211). Sefer sırasında bir Rum askeri tarafından şehit edildi. Geçici olarak Alaşehir'e gömülen sultanın cesedi, daha sonra Konya'ya götürülüp Alâeddin Camii yanındaki Sultanlar mezarlığına defnedildi.

I. Keyhusrev edip, şair ve âlimleri himaye eder; imar, ziraat ve kültür faaliyetlerini desteklerdi. Kayseri'de kız kardeşi adına 1205'de inşa ettirdiği Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi, İslami dönemde Anadolu'da yaptırılan en eski hastahane ve dünyanın ilk tıp fakültelerinden biridir.

Ahilere yakınlığıyla tanınan Gıyaseddin Keyhusrev, ağabeyi sultan Rükneddin'le giriştiği taht mücadelesinde Konya'nın Ahi reisleri ile Ahileri Keyhusrev'i tutmuş, Rükneddin'e bağlı ordunun Konya şehrine girmesini aylarca engellemişlerdir. Ağabeyinin ölümü üzerine Kayseri'den tahta çıkmak için Konya'ya gelirken Obruk'ta karşılayanların arasında Ahiler de bulunuyordu. Başkent Konya'da Ahiler, Gıyaseddin Keyhusrev'in desteğiyle, XIII. yüzyıl başlarında güçlenmişlerdir.

KAYNAKÇA:

Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk,* (yay. ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 26-28; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 26, 29, 102-103, 109, 122-125; aynı yazar, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, aynı yazar, "Keyhusrev I.", İA, VI, 613-620; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler,* (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 122, 125-129, 168-169, 202; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi Şehid*, Ankara 1997; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi: 1192-1211*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001; Yusuf Küçükdağ, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ahi Teşkilâtının Kurulması", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 5-8; Ali Sevim, "Gıyaseddin Keyhusrev I, *DİA*, XXV, s. 347-349.

Zehra ODABAŞI

GÖKALP, ZİYA
(d. 1876-ö. 1924)

Esnaf Destanı yazarıdır. Türk edebiyat ve siyasî hayatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Mehmet Ziya'dır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Diyarbakır'da amcasından geleneksel İslam ilimlerini öğrendi. 1895 yılında İstanbul'a gelerek Baytar Mektebi'ne kaydını yaptırdı ve bu dönemlerde İbrahim Temo ve İshak Sukûti ile tanıştı. Jön Türkler hareketinden etkilenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Muhalif eylemleri nedeniyle 1898 yılında tutuklandı. Bir yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1900 yılında serbest bırakıldı ve memleketi Diyarbakır'a sürgüne gönderildi. 1908 yılına kadar Diyarbakır'da memuriyetliklerde bulundu. II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır şubesini kurdu ve Cemiyetin buradaki temsilcisi oldu. *Peyman* gazetesini çıkardı. Diyarbakır'da neşrettiği *Küçük Mecmua* halk kültürüne ve halk bilimine yer vermesinden dolayı folklor şubesinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Ziya Gökalp, Türkçülük akımının etkisinde kaldı ve her alanda millîleşmeyle ilgili yazılar yazdı. Özellikle konusunu Türk tarihinden ve Türk des-

tanlarından alan manzumeleriyle Türkçülük ve Milliyetçilik akımının savunucusu ve önde gelen siması oldu.

Ziya Gökalp'in dilde sadeleşme akımını savunduğu yıllarda kaleme aldığı birçok makalesinde, yerli kaynakların kullanılmasına dikkat çekti ve her alanda millîleşmenin mücadelesini verdi. Özellikle konusunu eski Türk düşünce ve edebiyatından alan manzumeler, destanlar, şiirler millî bilincin uyanmasında etkili oldu. Türk iktisadî hayatının meselelerine de değinen Ziya Gökalp, bu konuyla ilgili bir *Esnaf Destanı* yazdı.

İstanbul'da vefat eden Ziya Gökalp, edebiyat tarihine birçok eser kazandırdı. Birden fazla baskıları yapılan Gökalp'in eserlerini kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: *Kızıl Elma* (1914), *Yeni Hayat* (1918), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1918), *Altın Işık* (1923), *Türk Töresi* (1923), *Türkçülüğün Esasları* (1923), *Doğru Yol* (1923), *Türk Medeniyet Tarihi* (1926, ölümünden sonra)

KAYNAKÇA:

Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Şiirler ve Halk Masalları,* Ankara 1977, s. 95-98; Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyatı I,* Ankara 1989; M. Orhan Okay-Süleyman Hayri Bolay-Suat Anar, "Gökalp, Ziya", *DİA*, XIV, s. 124-137.

Aziz AYVA

GÖKSU, SADIK
(d. 1932)

Sokrat ve Eflâtun'dan Günümüze Ahilik, Kırkambar (Ahilik Ansiklopedisi) adlı eserlerin yazarı olan Sadık Göksu, 1932 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. 1960-1970 yılları arasında Lisede Felsefe öğretmenliği yaptı. Çok yönlü bir araştırıcı olan Sadık Göksu, günlük gazetelerde yazılar yazdı ve bazı dergilerin yayımlanmasında görev aldı.

1974 yılında İstanbul Şehir Tiyatrolarında Halkla İlişkiler Danışmanlığı yapan Göksu, tiyatro ile eğitim arasında önemli bir bağın oluşmasında rol oynadı. 1978 yılında İstanbul Belediyesi'nde ilk Esnaf Danışmanı oldu. 1980 yılında Kırşehir'de danışman sıfatıyla Ahilik törenlerine katıldı ve o tarihten itibaren Ahilik teşkilatıyla ilgili araştırmalar yapmaya başladı. 1984 yılında İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği bünyesinde kurulan Ahilik Kültürü Danışmanlığı'na atanan ve halen bu görevi sürdüren Sadık Göksu, Ahilikle ilgili pek çok sempozyum, kongre ve konferans düzenledi.

Eserleri: *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, İstanbul 1999; *Sokrat ve Eflâtun'dan Günümüze Ahilik*, İstanbul 2010; *Kıvılcımlı Yazılar*, İstanbul 2010; *Kırkambar (Ahilik Ansiklopedisi)*, İstanbul 2011.

Aziz AYVA

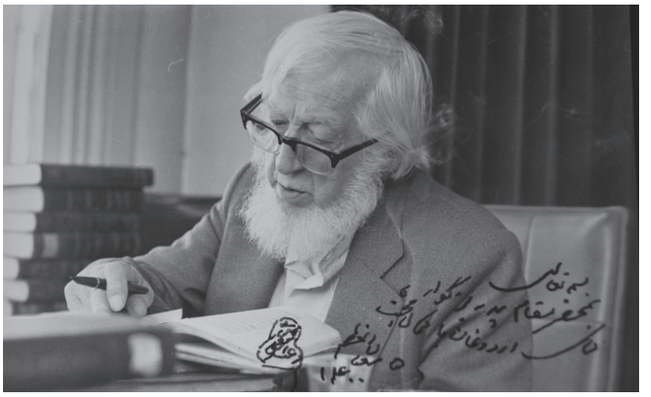
GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ
(1317 / 1900-1982)

Fütüvvet ve Melamilikle ilgili eserleri bulunan Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul'da Sultanahmet civarında Dizdariye'de Kâtip Sinan mahallesindeki evlerinde doğdu. Kendisine önce Mustafa İzzet adı verildi ise de ailesinin çocukları çok yaşamadığı için adı değiştirilerek, uzun ömürlü olması dileği ile Abdülbaki adı verildi. Babası Abdülbaki'nin doğumuna şu tarihi düşürdü:

Hamdülillâh ki cihanda feyzim
Himmet ehline benim sâkîdir
Elf-i kâmil dedi târîh-i güzîn
Minnet Allah'a gelen Bâkî'dir.

(10 Ramazan 1317 / 12 Ocak 1900)

Gölpınarlı'nın babası Agâh Efendi, Kafkasya'nın Gence şehrinin Gülbulağ köyünde yaşarken Bursa'ya, oradan da İstanbul'a göç eden bir ailenin çocuğudur. Gölpınarlı'nın bu soyadı seçmesinin bir sebebi de büyük dedesi Abbas Ağa'nın

Abdülbaki Gölpınarlı

köyünde "Gölpınarlızâde" diye tanınmasındandır. İyi bir şair olan Agâh Efendi, Tanzimat Devri yazarlarından ünlü gazeteci Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinde muhabir olarak çalıştı.

Gölpınarlı'nın Gence-Gülbulağ doğumlu dedesi İzzet Mustafa Efendi de "Kıyâmî" mahlaslı bir şairdir. Gölpınarlı'nın annesi Aliye Şöhret Hanım da, baba tarafı gibi aslen Kafkasyalıdır.

Kültürlü bir aile muhitinde yetişen, sekiz yaşında iken Bahariye Mevlevihanesi'ne devama başlayan Gölpınarlı, ilköğrenimini Babıâli Yokuşu'nda Yusuf Efendi Mektebi'nde, ortaöğrenimini hususi Menbaülirfan Mektebi'nde yaptı. Lise tahsilini Gelenbevî İdadisi'nde yaparken, 1915 yılında babasının ani ölümü üzerine okuldan ayrıldı. Millî Mücadele'yi takip eden yıllarda İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ni (1927) ve İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi (1930).

Öğrencilik yıllarında Fatih Camii'nde verilen derslere de devam etti ve Tikveşli Yusuf Efendi'den faydalanarak Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede ile Hoylu Hacı Şeyh Ali'den din ve tasavvuf kültürü aldı. İsmail Saib Efendi, Ferit Kam ve Ahmet Naim Beyler de onun daima hürmetle andığı hocalarındandı.

Meslek hayatına Menbaülirfan Mektebi'nin orta kısmında Türkçe ve tahrir öğretmenliği ile başladı. Bir aralık kırtasiye ve kitap satış işlerinde bulunmak için Vezneciler semtinde bir dükkân açtıysa da yürütemedi. 1920 yılında Çorum-Alaca'ya giderek dört yıl süre ile Kenzülirfan İlkokulunda öğretmenlik ve başöğretmenlik yaptı. Daha sonraki yıllarda Konya, Kayseri, Kastamonu, Balıkesir ve İstanbul Haydarpaşa Liselerinde Türk edebiyatı dersleri verdi.

1937 yılında Yunus Emre ve Hayatı tezi ile doktora imtihanı vererek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine Türk edebiyatı tarihi ve metinler şerhi okutmak üzere öğretim üyesi olarak tayin edildi. Üç yıl sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne atanarak burada Türk-İslam tasavvuf tarihi ve edebiyatı dersleri verdi. Nihayet 1949 yılında kendi isteği ile emekli oldu. Bundan sonra ölümüne kadar hayatını yazarlıkla kazandı.

Bir defa evlenip ayrılan merhum, evlat edindiği bir gençle Çiçekçi semtindeki evinde yaşadı. Gölpınarlı, Caferî Mezhebi'nden olup, merhum Ayetullah Şeriatmedari'ye bağlı idi. Mevlevi tarikatına mensuptu. Kitaplarını bu sebeple Mevlâna Müzesi'ne bağışladı.

Abdülbaki Gölpınarlı, bildiğini iyi bilirdi. Bilhassa tasavvuf sahasında devrinin yegânesi idi. Çok zeki olduğu gibi kuvvetli bir hafızaya da sahipti. Ne okumuş ve görmüşse zihninde yer ederdi. Divan edebiyatı ve tasavvuf için gerekli olan İslâmi bilgilerle mücehhezdi. Kur'an'ı ezbere bilirdi. Çok güzel konuşur, muhatabını cezbederdi. Deniz dalgaları gibi coşup kabaran sonra durulan bir ruha sahipti. Yağar eserdi; ama aklıselimden hiç uzaklaşmazdı.

Abdülbaki Gölpınarlı, eserlerinin çoğunluğunu emeklilik yıllarında yazmıştır. Onun pek çok eserinden Mevlâna, Mevlevilik, Sultan Veled ve Nasreddin Hoca üzerine yaptığı çalışmalardan kitaplaşanlar şunlardır: *Mevlânâ Celâleddin*, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, *Mesnevî Şerhi* (I-VI), *Divan-ı Kebîr* (I-VI), *Rubâiyât*, *Fîhî Mâ Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a*, *Maârif*, *Nasreddin Hoca*, *İptidânâme*, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalogu* (I-IV), *Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu*, *Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Eserler Katalogu*. Ayrıca Türk ve Fars edebiyatları, tasavvuf, fütüvvet, tarikatlar ve din üzerindeki araştırmaları sayesinde perde arkasında kalmış pek çok nokta aydınlığa kavuşmuştur. Yazdığı bu kitapları yanında, özellikle edebiyat ve edebiyatçılar üzerine yazılmış binlerce makalesi vardır.

25 Ağustos 1982 tarihinde, 82 yaşında iken vefat eden Abdülbaki Gölpınarlı, Üsküdar'da Seyyit Ahmet Deresi'ndeki mezarlığa defnedildi.

KAYNAKÇA:

Fevzi Günüç, *Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Levhalar Kataloğu*, Konya 1999; Ali Alparslan, *Abdülbâkî Gölpınarlı*, Ankara 1996.

Erdoğan EROL

GÖRGÜLÜ, HASAN TAHSİN
(d. 1878-ö. 1957)

Berber Destanı'nın yazarıdır. Ermenek'te doğdu. Ailesi Müftüzâdeler diye bilinir. Medrese tahsili gören Görgülü, beş altı yıl kadar Konya Genel Meclisi ve Vilayet Encümeni Azalığı'nda bulundu. 16 dörtlükten oluşan *Divlek Destanı* var-

dır. Günlük ve hoşuna giden olaylar için destan yazmakla meşhur oldu. Özellikle Cumhuriyet'in yıldönümleri için 1935, 1936 ve 1937 yıllarında yazmış olduğu destanlar, onun bir destan şairi olduğunu gösterir.

Konya'da yaşayan Balkan göçmeni Berber Hasan Usta'yı övdüğü 38 dörtlükten oluşan ve üç kıtası aşağıda verilen Berber Destanı oldukça önemlidir:

Geldi mi bir kere divlek zamanı,
Sabrı biter nefsin, kalmaz fermanı,
Almakçün beklerim fursat amânı,
Feda olsun canım tatlı divleğe.
Var iken anbarda iki, üç, beşi,
Alırım yanıma daha on beşi,
Sonra da bulurum kırk, elli beşi,
Feda olsun canım tatlı divleğe.
Hatunsaray malı her yerde makbul,
Kaçar Ömer cinsi şekerden mâmul,
Yakında mi'deme girmesi me'mul,
Feda olsun canım tatlı divleğe.

KAYNAKÇA:

A. Sefa Odabaşı (1999?), "Ermenekli Hasan Tahsin Görgülü ve Berber Destanı", *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998 Konya,* Konya 1998, s. 65-71.

Aziz AYVA

GROSS, CHARLES
(d. 1857-ö. 1909)

The Guild Merchant adlı eserin yazarı olan Charles Gross, 1857 yılında Amerika'da dünyaya gelip, yüksek öğrenimini, master ve doktora çalışmalarını İngiliz tarihi üzerine Harvard Üniversitesinde yaptı. Doktora çalışması *A Contribution to the Guild Merchant* adını taşır. Tarihçiliği yanında Filolojideki yetkinliğine bağlı olarak tercüman olan Gross, 1888-1909 yılları arasında Harvad Üniversitesinde dil bölümünde çalıştı. Özellikle bu süreçte Encyclopedia Britanica' nın hazırlanmasına katkıda bulundu. Ancak bu eserin henüz daha on birinci cildi çıkmadan 1909 yılında öldü.

KAYNAKÇA:

http://www.en.wikisource.org, (Erişim: 12.01.2014).

H. Mustafa ERAVCI

GUILDS IN THE MIDDLE AGES

Fransız Georges Renard (1847-1930) tarafından yapılan bu çalışma, Fransızca'dan İngilizce'ye Dorothy Terry tarafından tercüme edilmiş olup, Oxford'da Madalone College'da G.D.H. Cole (1889-1959)'ın giriş yazısıyla 1919'da Londra'da; ikinci basımı, Augustus M. Kelley tarafından 1968 yılında Ekonomi Klasikleri arasında Londra'da yayınlanmıştır. Türkçeye *Ortaçağda Localar* adı ile tercüme edilen bu eser, 140 sayfadan oluşmaktadır.

Emek birliği ve vakıfların gününde lonca sisteminde geriye doğru bir bakış, ilginçliği ve kârlı deneyimi ortaya çıkarmaktadır. Yazar çalışmada, loncaların kökenlerine dair kısa hadiseleri aktarıp, organizasyonu, yönetimi, amaçları, metodu ile geriye gidişleri ve ortadan kalkışlarını anlatmaktadır. Genel olarak çalışma Ortaçağ ürünlerinin ve ticaretinin oturduğu yapının anlaşılmasını sağlıyor. Bu teşebbüs o gün ile bugün arasında analojiler çizmektedir. Öyle ki bugün var olan boykot, kardeşlik, kısıtlanacak ürünler ve para cezalarının okunmasında geçmişle benzer halkaların var olduğu iddia edilmektedir. O günde grev, sınırlı hareketler ile çeşitli engeller ve kombinasyonlar vardı; ayrıca lonca sistemi sadece küçük işletmeleri içine almıyor, aynı zamanda büyük işletmeleri de içine alıyordu.

Muhtemelen New York'daki borsa Ortaçağdaki bu tip bir organizasyona eşitti. Ayrıca Loncalar, ayrıcalık teorisi üzerine inşa edilmişti. Yapı, işleyiş ve yönetim bağlamında dünle bugün arasında arayışta bulunmanın yanında yazar, genel olarak modern dönemdeki süreçte Londra, Paris, Floransa ve Roma'da kurulan ticaret filolarının genel olarak değerlendirmesini yapmaktadır. Sonuç olarak kitap sekiz bölümden oluşup birinci bölümde loncaların kökenleri ve coğrafî dağılımı, ikinci bölümde loncaların organizasyonu, üçüncü bölümde loncaların yönetimi, dördüncü bölümde loncaların yöntemleri ve amaçları, beşinci bölümde lonca sisteminin yararları ve de-

fektleri, altıncı bölümde loncaların gerilemesinde dış sebepler, yedinci bölümde loncaların gerilemesinin dış sebepleri ve sekizinci bölümde loncaların ortadan kalkması üzerinde durmaktadır.

H. Mustafa ERAVCI

GÜHERTAŞ MEDRESESİ

Türkiye Selçukluları devrinde, sultan I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) lâlâsı Ahi Emir Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılmıştır. Medresenin adına, banisinden dolayı Gühertaş/Gevhertaş, Mevlâna burada müderrislik yaptığı için Molla-yı Atik, Molla Hünkâr da denilmiştir. Konya merkezinde, Çifte Merdiven mahallesinde, Selçuk Üniversitesi Rektörlük binasının (eski Kız Öğretmen Okulu) doğu tarafında idi. İnşa sebebi, Mevlâna'nın babası, Sültanülulema Bahaeddin Veled (ö. 1231)'dir. Bahaeddin Veled, kendisine bağlı bir mürit olan Gühertaş'tan, oğulları için bir medrese yaptırmasını ister. O da 1232 yılında medreseyi bina ettirip bir takım vakıflar bağışlamıştır.

Gühertaş Medresesi, düz, toprak damlıdır. Yani, damına çıkılıp oturulabilen, abdest alınabilen, yemek yenilebilen, yazın sıcak günlerinde geceleri yatılabilen bir yapı idi. İçeride yüksekçe bir sahnı vardı. Ortada sofa açıklığı ve bir havuzu bulunmakta idi. Burası aynı zamanda Mevlâna'nın eviydi. Sahndan açılan bir kapıdan hareme geçilmekte, burada bulunan odalarda, Mevlânâ'nın ailesi kalmakta idi. Hücreler arasında tahta perdeler bulunmaktaydı. Gühertaş Medresesi'nin vakfiyesi, günümüze ulaşmamıştır. Ama medrese vakıf gayrimenkullerinden bazıları bilinmektedir. Konya yakınlarındaki Kara Aslan köyü bunlardandır. Medrese ve vakıf mülkleri, Mevlâna ailesi adına kurulan Evkaf-ı Celâliye'ye zamanla bağlanmıştır. Yeni katılımlarla büyüyen bu vakıf, Mevlân'nın soyundan gelen çelebiler tarafından idare olunmuştur. Zamanla medrese binası ve vakıfları tecavüze uğramıştır. Medreseye komşu evde oturan Ermeni Nişan, medresenin bahçesine girerek duvar çekmiş, medrese, sahipsizlikten dolayı 1894'te harap vaziyete düşmüştür. 1918'de yıktırılarak taşları ile Karamanoğlu İbrahim Bey vakfına ait Mahkeme Hamamı'nın duvarları tamir edilmiştir. 1924'te arsası, Evkaf İdaresi'nce zaptedilmiş; 1936 yılında da Özel İdare'ye devredilmiştir.

KAYNAKÇA:

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964, s. 607; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* İstanbul 1971, s. 520; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924),* Konya 1998, s. 93-99.

Caner ARABACI

GÜLBANK

Fütüvvet ehli esnaf arasında yapılan yaran toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilatı merasimlerinde, tarikat toplantılarında, bazı dinî ve resmî törenlerde belli bir edâ ile veya makamla okunan duaya "gülbank" denilir. Farsça'da "gül sesi" manasına gelen kelimeye sözlüklerde birbirine yakın anlamlar verilmiştir. A. E. Dihhudâ, gülbâm ile gülbangin Farsça'da aynı manaya geldiğine işaret ettikten sonra "coşkulu bir şekilde yüksek sesle bağırma, savaş esnasında askerlerin attığı nâra, bülbül sesi, müjde, bir makam adı" olarak kullanılışlarına dair birçok örnek vermektedir. Mütercim Âsım gülbangi, "Mehterler nevbete başlarken ve selâtîn ü vüzerâ süvâr olurken çavuşlar yek-dehen demsâz olurlar" şeklinde "alkış"a yakın olarak tarif eder. Türkçe sözlüklerde kelimeye, "bir cemaat tarafından bir ağızdan makamla çağrılan dua ve sürûd ve âhenk veya tekbir ve tehlîl; vaktiyle mektebe yeni başlayan çocuğun hânesi kapısının önünde mektep çocuklarının ettikleri dua"; "âyinlerde ve bazı merasimde müteaddit adamlar tarafından dua ve alkış tarzında hep bir ağızdan bağrışma" gibi karşılıklar verilmiştir. Gülbank okunması için daha çok "gülbank çekme" deyimi yaygındır.

Gülbank kelimesi Türk edebiyatında bu anlamların yanında başka manalarda da kullanılmıştır. Nef'î'nin, "Tuta dünyâyı hep gülbang-i kûs-ı nusret âvâzı" mısraında gülbank "zafer havaları vuran kös sesi, zafer nârası" anlamındadır. "Hükm-i âsafla arşı aldı erbâb-ı Salâh / İşitip gülbang-i İslâm'ı adû etti enîn" (Sürûrî) beytinde şair gülbank kelimesini tekbir ve tehlîl ye-

rine kullanmıştır. Yahya Kemal'in bir mehter marşı olarak bestelenen "Yeniçeriye Gazel" adlı şiirinde yer alan, "Vur pençe-i Alî'deki şemşîr aşkına / Gülbangi âsumanı tutan pîr aşkına" beytinde ise "dua ve zikir" anlamındadır. Şeyh Galibin bir na'tındaki, "Gülbang-i kûdümün çekilir arş-ı Hudâ'da / Esmâ-i şerifin anılır arz u semâda" beytinde Hz. Peygamberin adının arş ve semada yankılanması gülbank kelimesiyle ifade edilmiştir. Fars ve Türk edebiyatlarında ezan için ayrıca "gülbang-i Muhammedî" ve "gülbang-i müselmânî" tamlamaları kullanılmaktadır.

Gülbankler yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah'a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinleridir. Osmanlı cemiyet hayatında çeşitli toplantılar yanında dinî törenlerde, özellikle tarikat âyinlerinde okunan birbirinden farklı gülbank metinlerinin en belirgin vasıfları, dualar gibi seci ve iç kafiyelerin de yardımıyla ve belli bir eda ile yüksek sesle okunmaya elverişli melodik bir yapıya sahip bulunmalarıdır. Gülbankler, genellikle bitirilen işin ardından gülbank çekmekle görevli kişi tarafından okunur.

"Terceman" kelimesi de zaman zaman gülbank ile eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak terceman ile gülbank arasındaki en önemli fark tercemanın yatağa girildiğinde, uykudan kalkıldığında, tıraş olurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyareti esnasında bir kişi tarafından okunabilmesidir. Gülbank ise topluca yapılan bir merasim sırasında belirli bir âdâb içinde şeyh, dede, baba veya bu işle görevli kişilerce çekilir. Genellikle Türkçe olan ve daha çok fütüvvet ehliyle Bektaşîler arasında yaygın olan tercemanların bilhassa manzum olanlarının bir kısmının müellifi belli olduğu halde gülbankler anonimdir. İsmail Erünsal'ın özel kütüphanesinde bulunan yazma bir cönkte "dâr, tâc, vudû, gusül, ikrar, vedâ, eşik, çamaşır, post, meydan, teslim, niyaz, tîğ-bend, ziyâret-i türbe, tevbe, su, lokma, yatak, çırağ, hak, hayırlı" başlıkları altında yirmi bir terceman metniyle bir sabah gülbangi yer almaktadır.

Osmanlı hayatında gülbank okuma geleneğinin gelişip yayılmasında tekkelerin ve tasavvuf erbabının önemli tesiri olmuştur. Doğum, ad koyma, sünnet olma, mektebe başlama, tarikata giren yeni dervişe arakıyye giydirme, evlenme gibi törenlerde ve cenazelerde bir şeyh veya hoca efendi tarafından gülbank okunurdu. Mevleviyye, Bektaşiyye ve Halvetiyye'nin bazı kollarının yanı sıra Yeniçeri Ocağı'nda da gülbank okunması yaygın bir âdetti. Fütüvvet ehli esnaf arasında yapılan yâran toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilâtı merasimlerinde de gülbangin önemli bir yeri vardı.

Gülbank metinleri genellikle Türkçe'dir. Mevlevî gülbanklerinin baş tarafında bazan Mesnevî'den seçilmiş beyitler yanında nâdir olarak da Arapça ibareler yer alır. Çok uzun gülbank metinleri bulunduğu gibi birkaç cümleden ibaret olanlar da vardır. Gülbankler daima "Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, bism-i şâh Allah Allah" gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen "Allah" lafzı ile başlamaktadır. Gülbank, hangi işin ardından çekilecekse ona işaret eden bir veya birkaç cümle ile devam eder, arkasından klasik dua cümleleri yer alır ki bu kısım gülbangin en uzun bölümünü teşkil eder. Nihayet Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin adlarıyla, gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinin önde gelen bazı şeyhleri, özellikle de son şeyhin ismi anılır. Bu kişilerden medet ve himmet talep edilmesinin ardından gülbank, "Demine devranına hû diyelim" sözüyle sona erer. Dinleyenlerin bir ağızdan yüksek sesle "hû" diyerek karşılık vermesiyle gülbank çekme işi tamamlanır. Bu son "hû" nefes yettiğince uzatılır.

Mevlevî tarikatında çok önemli yeri olan gülbanklere dair çeşitli bilgiler bu konuda yazılmış âdâb ve erkân kitaplarında mevcuttur. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı adlı eserinde, aşure, seyahat, şeb-i arûs, zifaf, hatim, eşik, seyahat ve cenazeye dair çeşitli gülbank metinleri vermiştir. Gülbank ve terceman bakımından en zengin malzemeye sahip olan Bektaşîlik'te hemen her tören için ayrı gülbankler tertip edilmiştir. İkrar, aşure, nevruz, çerağ, ad koyma, sünnet, lokma erkânı, sofra, gasil, cenaze, defin gülbankleri bunların belli başlılarıdır. Alevîlikte de Bektaşîlik tesiriyle geliştiği anlaşılan benzer bir gülbank edebiyatından söz edilebilir. Ancak Alevî gülbankleri Bektaşîliğe göre kısa ve basit olup daha sade cümlelerden ibarettir. Cehri zikir yapan Halvetiyye, Kādiriyye, Rifâiyye gibi tarikatlarda da hemen hemen aynı vesilelerle yapılan merasimlerde benzer şekillerde kısa gülbankler çekilir.

Bektaşîliğe bağlı olduğu için Ocağ-ı Bektaşiyân adıyla anılan Yeniçerilik teşkilâtı merasimlerinde de çeşitli vesilelerle gülbank okunurdu. Hatta

94 veya 99. cemaat ortasında Hacı Bektaş babalarından biri Hacı Bektaş vekili olarak bulunurdu. Bunun yanında, sabah ve akşam saatlerinde ordunun selâmet ve muvaffakiyetine dua etmek için dervişler görevlendirilirdi. Dervişlerin en kıdemlisi, yeniçeri ağasının atının önünde giderken yüksek sesle "kerîm Allah" sözünü tekrar eder, diğerleri de buna "hû" diyerek mukabele ettiği için bunlara "cemâat-i hû-keşân" denilirdi. Ayrıca ocağın başçavuşları ve çavuşları da zaman zaman kendi ortalarında gülbank çekme vazifesini görürlerdi. Nitekim yeniçeri aşçıları olan seğirdim ustaları arasındaki en yaşlı üç başçavuştan biri, etlerin kasaplardan teslim alınmasından önce Etmeydanı'nda yapılan törende meydan şeyhi olarak gülbank taşının üzerine çıkıp gülbank çekerdi. Uzunçarşılı, mevâcib defterlerinin birinci sayfasında yazılı olan bir gülbank metnini kaydetmiştir. Bu gülbank besmele ile başlayıp Fâtiha ile bitmesi bakımından diğerlerinden ayrılır.

Mehter icrasının sonunda mehterbaşı bir gülbank okuduğu gibi yağlı güreşlerde ve pehlivanlar eşleştirilirken cazgırlar tarafından da gülbank okunmaktadır. Bu gelenek, başta tarihî Kırkpınar güreşleri olmak üzere bütün yağlı güreş karşılaşmalarında bugün de devam etmektedir.

KAYNAKÇA:

Ahmed Rıfat, *Mir'âtü'l-makāsıd*, İstanbul 1293, s. 276-282; *Terceman ve Gülbank Mecmuası*, İSAM Ktp., nr. 40701; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatlarından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1943, s. 150, 159-160, 421-422, 433-435; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 102-103; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 101-102, 104, 126, 127, 130, 131; aynı yazar, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 141-142, 332-335; M. Seyfeddin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*, II, İstanbul 1971, s. 462; Muzaffer Ozak, *Ziynet-ül-kulûb*, İstanbul 1973, s. 58; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, I, Ankara 1989, s. 369-370; Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 178; Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*, İstanbul 1993, s. 163, 170-171, 193-195; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 209, 524-525; Mustafa Uzun, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Duâ ve Niyâz Tarzı Gülbank", İLAM Araştırma Dergisi, I/1, İstanbul 1996, s. 71-87; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1946, s. 683-685; Ali Ekber Dihhudâ, "Gülbâng", *Lugatnâme*, XXIII, Tahran 1346, s. 354-355; Nuri Özcan, "Cenaze Gülbangi", *DİA,* VII, s. 357-358; Abdülkadir Özcan, "Etmeydanı", *DİA*, XI, s. 497.

DİA'dak "Gülbank" maddesinden (XIV, 232-235) özetlenmiştir.

Mustafa UZUN

GÜLLÜLÜ, SABAHATTİN
(d. 1940)

Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri adlı doktora tezini hazırlayan Güllülü, Erzurum'un Güllülü köyünde doğdu. Orta öğrenimini İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladı. 1962-1967 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde okudu. Erzurum Atatürk Üniversitesinde 1977'de doktor, 1987'de doçent,1992'de profesör oldu.

Güllülü, 2005 yılında emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Maltepe Üniversitesi kadrosuna katıldı. 2006 yılında Maltepe Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nü kurdu. 2011 yılına kadar burada bölüm başkanlığını yürüttü. Halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Doktora çalışması olan *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri* adlı eseri Ahilik Bayramı / Ahilik Haftası etkinliklerine katkıları olan bir çalışmadır.

Eserleri: *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi*, Erzurum 1994; *Sanat ve Toplum*, Erzurum 2000.

Halide ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN

GÜLŞEHRÎ

Ahi Evran'a müntesip olduğu tahmin edilen Gülşehrî, XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yetişmiş önde gelen şairlerden biridir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Mahlas olarak Gülşehrî'yi kullanan şairin asıl adının Ahmed veya Süleyman olduğu ileri sürülse de bunu kanıtlayan herhangi bir bilgi yoktur. Eserleri göz önünde bulundurulduğunda İslamî ilimlerin yanında mantık, felsefe ve matematik gibi çağın diğer ilimlerini de tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Eserlerinde daha çok tasavvufî konuları dile getirmiştir.

Gülşehrî'nin Harizm'den gelen Oğuz boylarından birine mensup olduğu tahmin edilmektedir. 1317'de kaleme aldığı *Mantıku't-tayr*'ından hareketle onun Kırşehir'de doğduğu, saygı gösterilen, birçok müridi bulunan, evinde sema yapılan, herkes tarafından tanınan ünlü bir şeyh ve zaviye sahibi olduğu öğrenilmektedir. Mevlâna'nın vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından Mevleviliği yaymak üzere Kırşehir'e gönderildiği

belirtilmektedir. Çeşitli seyahatler yaptığı anlaşılan Gülşehrî'nin en çok Feridüddin Attar, Hakîm Senaî, Sa'dî-i Şirazî ve Nizamî-i Gencevî gibi sûfî şairlerden etkilendiği görülür. Mevlâna'dan çok etkilenmiş olsa da onun Ahi Evran'ın talebelerinden olma ihtimali daha kuvvetli bir ihtimaldir.

1301'de Farsça yazdığı *Feleknâme*'sinden sonra ün kazandığı anlaşılan Gülşehrî, kendisini büyük şairlerle birlikte andığı için daha sonra gelen bazı şairler tarafından eleştirilmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllara ait Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-nezâir*, Ömer b. Mezîd'in *Mecmûatü'n-nezâir* adlı şiir mecmualarında, *Kerâmât-ı Ahî Evran* ve Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* adlı eserinde çeşitli manzumelerine rastlanması, etkisinin bu yüzyıllarda da devam ettiğini göstermektedir.

Gülşehrî'nin 1317 yılında tamamladığı *Mantuku't-tayr*'ın sonunda bulunan: "Şükr ol bir Tanrı'ya ki bu kelâm / Ömrümüzden ilerü oldı tamâm" beytinden onun oldukça ilerlemiş bir yaşta 1317 yılından sonra Kırşehir'de vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Eserleri: 1. *Feleknâme*. 1301'da İlhanlı Hükümdarı Gazan Han adına yazılan eser mesnevî nazım şekliyle ve Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserin tasavvufi ve ahlaki yönü ağırlıktadır. Dinî konuların da anlatıldığı *Feleknâme*'de kelam ilminin önemli konularından olan mebde ve meâd ele alınmıştır. İnsanoğlunun nereden geldiği ve nereye döneceği, ulvî âlem ve süflî âlem gibi konular üzerinde durulmuştur. Eserde her felek bir şehre benzetilmiş, ölüm ve hayat hakkında bilgi verilmiştir. Gülşehrî eserini yazarken Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinden yararlanıldığı gibi Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere de sık sık telmihte bulunmuştur. Eser Sadettin Kocatürk tarafından Türkçe'ye çevrilerek Farsça metniyle birlikte yayımlanmıştır (*Gülşehrî ve Feleknâme*, Ankara 1982). 2. *Mantıku't-tayr*. Feridüddin-i Attar'ın aynı adlı eserini esas alarak 1317'de yazdığı bu esere Gülşehrî yeni bölümler ve yeni hikâyeler ilave etmiştir. Attar'ın eserinin aynen çevirisini yapmamış, kendisine göre yeni konular eklemiş, bu sebeple oldukça özgün bir eser ortaya koymuştur. 3. *Kerâmât-ı Ahî Evran*. 167 beyitlik Türkçe bir mesnevidir. Eserde Ahi Evran, Doğu edebiyatlarında cömertliğiyle tanınan Hâtim et-Tâî ile karşılaştırılır. Eser F. Taeschner tarafından Almanca'ya çevrilerek metniyle birlikte yayımlanmıştır (*Gülşehrîs Mesnevi auf Achi Evran, den Heiligen von Kırschehir und Patron der türkischen Zünfte*, Wiesbaden 1955). 4. *Arûz-ı Gülşehrî*. Aruz kalıplarının anlatıldığı Farsça bir eserdir.

Gülşehrî'nin bu eserlerinden başka kaside, gazel ve beyit biçiminde müstakil olarak kaleme aldığı bazı şiirlerine de rastlanmaktadır

Gülşehrî'nin *Gülşennâme* adlı bir eserinin daha olduğu ileri sürülse de (F. Taeschner, "Zwei Gazels von Gülşehrî", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 480), bu *Mantıku't-tayr*"a bizzat müellifin verdiği bir başka isimdir. *Mecmua-i Latîfe* adlı bir eser içerisinde gösterilen *Gevhernâme ve Leyla ve Mecnun* (bk. Etem Fehmi Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1961, II, 88) adlı mesneviler de ona ait değildir.

KAYNAKÇA:

Hıfzı Tevfik ve diğerleri, *Türk Edebiyatı Numuneleri,* İstanbul 1926, s. 146-150; Aydın Sayılı, "Gülşehrî'nin 'Leylek ile Bülbülün Hikâyesi' Adlı Manzumesi", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 537-554; Sadettin Kocatürk, *Gülşehrî ve Feleknâme*, Ankara 1982; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara 1970, s. 166-174; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 240-241; F. Taeschner, "Zwei Gazels von Gülşehrî", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 479-485; Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 252; Kemal Yavuz, *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr't: Gülşen-nâme*, I-II, Ankara 2007.

Azmi BİLGİN

GÜLŞEHRİ MESNEVİSİ

(bk. KERÂMÂT-I AHİ EVRAN)

GÜLŞEN-İ PEND

Safî Mustafa Efendi (ö. 1120 / 1709) tarafından kaleme alınan Fütüvvetnâme / Nasihatnâme türünden mesnevidir. Manzum nasihatnâmelerin bir tür olarak Türk edebiyatında işlenmesinde Fars şairi Feridüddin Attâr'ın (ö. 618 / 1221) *Pendnâme* adlı eserinin büyük payı vardır. Çünkü şairlerin bir kısmı bu eseri manzum veya mensur olarak tercüme veya şerh etmiş; bir kısmı da bunu örnek alarak telif eserler kaleme almışlardır. Safî Mustafa Efendi'nin *Gülşen-i Pend* adlı eseri de aynı grupta sayılmaktadır. Eser hakkında ilk bilgileri veren kaynakların başında Bursalı Mehmed Tahir'in *Ahlâk Kitaplarımız* adlı çalışması gelmekle birlikte eserin incelemesi ve çeviri yazısı üzerindeki çalışma, Mehmet

Sait Çalka tarafından yüksek lisans tezi olarak 2007'de yapılmıştır.

Gülşen-i Pend'in yazılış ve bitiriliş tarihi eserin hâtime bölümünde Ramazan 1120 (Kasım-Aralık 1708)-Zilhicce 1120 (Şubat-Mart 1709) olarak geçmektedir. Safî Mustafa Efendi, dünyada yazılan yararlı bir eseri, insanın geride bıraktığı ölmeyen bir evlada benzetmekte, bu eserin ahirette kendisini kurtaracağına inanmakta ve dolayısıyla böyle yararlı bir eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Hadis kaynaklarında rivayet edilen "Bir insan ölünce üç kişi hariç herkesin ameli kesilir: Sadaka-i cariye (bırakan), veya istifade edilen bir ilim (bırakan) veya kendine dua edecek salih evlat bırakan" şeklindeki hadisten yola çıkarak insanlara faydalı bir eseri kaleme alan kişinin amel defterinin kapanmayacağını belirtmektedir. *Gülşen-i Pend*'i tüm insanların faydalanması için yazılan eserlerden olması temennisiyle kaleme almıştır.

Mesnevilerde bulunan ana bölümlere riayet edilerek oluşturulan eser 2934 beyit, 11 rubâî ve 52 bölümdür. Besmele, tevhid, na't, medh-i çeharyâr-ı güzin, vasf-ı şehîdân-ı Huneyn, beyân-ı hâl-i dünya ve sebeb-i teliften sonra nasihatnâme bölümlerine geçilmiştir. Asıl metni olan mesnevi kısmı, Mefâ'îlün Mef'âîlün Fe'ûlün kalıbıyla yazılırken rubailer ise rubainin özel kalıpları olan ahreb vezinleriyle yazılmıştır. Eserin, 1 rubâî ile başlanıp 10 rubâî ile bitirilmesi, daha önceki mesnevilerde bulunmayan özelliklerdendir. *Gülşen-i Pend*'i farklı kılan bir diğer özellik ise eserin kafiye örgüsü ile ilgilidir. Bilindiği gibi mesnevi nazım şeklinin bilinen kafiye düzeni, her beytin kendi arasında kafiyelendiği aa, bb, cc, dd şeklindeki kafiye düzenidir. Oysa *Gülşen-i Pend*'in bu şekilde değil de mesnevilerde çok az rastlanır bir şekilde kaside nazım şeklinin kafiye örgüsü olan aa, ba, ca, da şeklinde kafiyelendiği görülür.

Ehl-i hiref de denen birçok meslek erbabına yapılan nasihatleri içeren *Gülşen-i Pend*, Osmanlı topraklarında XVIII. yüzyılda bozulmaya yüz tutmuş insan ilişkilerinin tamiri noktasında dönemin insanına sunulmuş önemli bir nasihatnâme örneğidir. Bilhassa meslek ahlâkıyla ilgili öğütleri içeren, esnaf ve sanatkârların neleri yapıp, neleri yapmamaları gerektiği üzerinde duran bu eser, birçok meslek erbabına sunduğu öğütleriyle daha önceki nasihatnâmelerden ayrılmaktadır. Bir Ahilik hizmeti olarak kaleme alınan ve birçok yönüyle fütüvvetnâme özelliği bulunan bu mesnevide, çeşitli esnaf ve sanatkârlar muhatap alınarak bir hasb-i hâl nevinden kaleme alınmıştır. Başta padişahlar olmak üzere bu nasihatnâmede, vezirlere, kadılara, öğrencilere, sahaflara, kâtiplere, hattatlara, şairlere, hânendelere, âşıklara, vaizlere, şeyhlere, sûfilere, tabiplere, sürmecilere, cerrahlara, müneccimlere, cifircilere, veffâklara, ledünnî ilimlerle uğraşanlara, kimyagerlere, sarraflara, tüccarlara, yetim vasilerine, vakıf mütevellilerine, hatiplere, imamlara, müezzinlere, zeamet sahiplerine, köylülere, aktarlara ve diğer zanaat erbabına yönelik nasihatler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

Bursalı Mehmed Tahir, *Ahlak Kitaplarımız*, (haz: Mahmut Kaplan), Malatya 2002; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte, Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,* Ankara 2001; Hüsameddin Erdem, "Osmanlıda Ahlak ve Bazı Ahlak Risaleleri", *İlahiyat Dergisi*, sy. 10 (2000), s. 30; İskender Pala, "Nasihatnameler", *DİA,* XXXII, s. 409-410; Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler*, XI, s. 794-798; Mehmet Sait Çalka, *Mustafa Safî Efendî ve Gülşen-i Pend Mesnevisi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2007; aynı yazar, "Safî Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkarlarına Nasihatleri", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır-İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 79-96; Nurettin Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 7 (2007), s. 43-56.

Mehmet Sait ÇALKA

GÜLVAHABOĞLU, ADİL
(d. 1944)

Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik adlı eserin yazarıdır. Artvin'e bağlı Ardanuç ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ardanuç'ta tamamladı. Düziçi İlköğretmen Okulu'nu ve ardından Erzincan Lisesi'ni bitirdi. Horasan ve Tekman'da ilkokul öğretmenliği yaptı. Erzurum Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyat Lisansını tamamladı. Uzun süre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı orta dereceli okullarda öğretmenlik yaptı. Halen deneme ve araştırmacı yazarlığını sürdüren Gülvahaboğlu'nun Ahilik ve Bektaşilikle ilgili eserleri vardır..

Birol MERCAN

GÜMRÜK BÜLTENİ
(bk. GÜMRÜK TİCARET BÜLTENİ)

GÜMRÜK TİCARET BÜLTENİ

Gümrük Bülteni adıyla Ocak-Mart 2010'da yayın hayatına başlayan derginin bir numaralı sayının başına, 29 İkinciteşrin (Ocak) 1936 tarihli, "Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti" tarafından çıkarılan Gümrük Bülteni'nin birinci sayı kapağının konması, daha önce yayınlanan derginin devamı olduğu düşüncesini vermektedir.

Dergi, Nisan-Haziran 2013 tarihli 14. sayısında isim ve kapak tasarımında değişikliğe gider. Adı, GTB Gümrük Ticaret Bülteni olur. Derginin Aralık 2013 tarihinde basılan 15. sayı, kapağını ve ilk haberlerini 26. Ahilik Haftası Etkinliklerine ayırmıştır. GTB Gümrük Ticaret Bülteni, yayına başladığı Ocak 2010 tarihinden, 15. sayıya kadar düzenli olarak çıkarılmış bir kurum dergisidir.

KAYNAKÇA:

Gümrük Bülteni, Ocak-Mart 2010, Ankara, S. 1- *GTB Gümrük Ticaret Bülteni*, Aralık 2013, S. 15, Ankara; http://www.gtb.gov.tr/yayinlar/gumruk-ve-ticaret-bulteni, (Erişim: 24 Haziran 2014).

Caner ARABACI

GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bazı birimlerini birleştiren 08.06.2011 tarihli 27958 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur.

Bakanlık yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla ülkemizi, gümrük hizmetlerinin ve ticaretin en kolay ve en güvenli yapıldığı, dünyanın sayılı ticaret merkezlerinden biri haline getirmek maksadıyla gümrük ve ticaret alanında rekabeti, girişimciliği ve ekonomik büyümeyi teşvik eden, piyasa aktörlerinin kurumsal yapılarını güçlendiren, üreticileri ve tüketicileri koruyan, etkin, hızlı ve insan odaklı hizmet sunan, politika ve uygulamaları geliştirmek, yürütmek ve denetlemek için faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bakanlığın tarihi gelişimi, gümrük ve ticaret faaliyetlerinin geçmişteki gelişimi çerçevesinde iki ayrı başlık altında düşünülmektedir.

Türk Gümrük İdaresi, Anadolu Beyliklerinden Osmanlı İmparatorluğuna, Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar gelişerek devam eden uzun bir tarihsel gelişime sahiptir. Cumhuriyet döneminde ilk uygulama olarak 1929 yılında yürürlüğe giren 1499 sayılı "Gümrük Tarifesi Kanunu" görülür. Bu tarife uygulaması sonucunda artan kaçakçılık faaliyetlerini önlemek için, 02.06.1929 tarihinde 1510 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

30.12.1999 tarihinde 1909 sayılı kanunla gümrükler müstakil bir bakanlık olarak teşkilatlandırılarak "Gümrükler ve İnhisarlar Vekâleti" kurulmuş, kaçakçılıkla mücadele görev ve yetkisi de bu Bakanlığın bünyesine verilmiştir. 1931'de kaçakçılıkla mücadele amaçlı yarı askerî "Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı" kurulmuştur. 29.03.1932 tarihli ve 1989 sayılı Kanunla Maliye Bakanlığına bağlı olan Tekel İdare ve İşletmeleri de bu Bakanlığa bağlanarak Bakanlığın tesisi tamamlanmıştır.

1918 yılından itibaren yürürlükte olan ve değişen ekonomik koşullar karşısında yetersiz kalan Gümrük Kanunu, 1949 yılında kaldırılarak 5383 sayılı "Gümrük Kanunu" çıkarılmıştır. Cenevre'de imzalanarak 1948 yılında yürürlüğe konulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) paralelinde; gümrük mevzuatının basitleştirilmesi, formalitelerinin azaltılması ve mevzuat uyumunun sağlanması amacıyla yapılan çalışmalar sonucu 1950 yılında Brüksel'de Gümrük İşbirliği Konseyi kurulmuş ve ülkemiz bu Konseyin ilk üye ülkeleri arasında yer almıştır. Ayrıca o dönemde hazırlanan Nomenklatör ve Kıymet Sözleşmelerine dahil olunarak 1916 yılında yürürlüğe konulan spesifik tarifeden çıkılmış, yerine kıymet esasına dayalı vergilendirme dönemine geçilmiştir.

1931 yılında kurulan yarı askerî nitelikteki Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı 1956'da kaldırılmış ve sivilleşerek Gümrük Muhafaza Müdürlüğü ismini almıştır.

13.12.1983 tarihli ve 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile

Maliye Bakanlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı şeklinde birleştirilmiştir. Bu yapı 02.07.1993 tarihli ve 485 sayılı "Gümrük Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Başbakanlığa bağlı müstakil bir "Bakanlık" olarak yeniden teşkilatlanana kadar devam etmiştir.

Türkiye-Avrupa Topluluğu 36. Ortaklık Konseyinin 06.03.1995 tarihli kararı ile 01.01.1996 tarihinde başlamak üzere taraflar arasında "Gümrük Birliği" tesisi öngörülmüştür. Avrupa Birliği'nin mevzuatına uyumlu Gümrük Birliği uygulamaları 01.01.1996 tarihinden itibaren Türk gümrüklerinde başlatılmıştır. Ülkemizin Gümrük Birliğine girmesi nedeniyle Topluluk Gümrük kodunda yer alan hükümlerin, Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Gümrük Kanununa yansıtılması amacıyla 4458 sayılı Gümrük Kanunu 1999'da yayımlanmış ve 2007 yılında yayımlanan 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ile de bütün gümrük suçlarına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. 05.04.2007 tarihli ve 5622 sayılı "Tasfiye İşleri Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Gümrük Müsteşarlığına Bağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile TASİŞ Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği Topluluk Gümrük kodunda zaman içerisinde meydana gelen değişikliklere uyum sağlamak amacıyla 4458 sayılı Gümrük Kanunu, 07.07.2009 tarihli ve 27281 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5911 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile değiştirilmiştir. Anılan yasal düzenleme ile Gümrük Kanununda geçen bazı deyimlerin tanımları, transit rejimi, ekonomik etkili gümrük rejimleri, gümrük yükümlülüğünün doğması ve başlaması, gümrük vergisi ve para cezalarının tebliği, itirazlar ve usulsüzlük cezası gibi konularda değişiklik yapılmıştır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 08.06.2011 tarih ve 27958 sayılı Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiş, bu Kanun Hükmünde Kararname ile gümrük teşkilatı yeniden bakanlık düzeyinde yapılandırılmıştır.

Osmanlı Devletinde II. Mahmud döneminde (1808-1839) yapılan birçok ıslahat hareketi içinde, batı ülkelerinde olduğu gibi, devlet görevlerinin yeni oluşturulan nazırlıklar (bakanlıklar) arasında bölüştürülmesi de yer almıştır. Ticaret alanındaki hizmetler de 1838 yılında oluşturulan "Meclis-i Ziraat ve Ticaret Komisyonu" bünyesinde verilmeye başlanmıştır. Tanzimat Fermanı'nın kabulünden sonra 1840 yılında da İstanbul'da "Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti" kurulmuştur. Bu nezarette; "Ticaret ve Ziraat Meclis-i Kebiri" adı verilen sürekli bir komisyon ile ticaret, muhasebe, istatistik, ziraat kalemleri (daireleri) yer almıştır. Bu kurum, saltanatın kaldırılmasıyla tüm Osmanlı bakanlıklarının varlığının sona erdiği 1922 yılına kadar farklı isimler ve işlevler üstlenerek 82 yıl hizmet vermiştir.

İlk TBMM Hükümeti'nde "İktisat Vekâleti" tarafından yürütülen bu hizmetler, 1924 yılından 1928 yılına kadar Ticaret Vekâleti bünyesinde, 1928-1931 yılları arasında "Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin Tevhidi Kanunu" ile iki müsteşarlık olarak kurulan İktisat Vekâleti içerisinde verilmiştir.

1931 yılında Ziraat Vekâleti'nin, 1939 yılında Ticaret Vekâleti ile Münakalât Vekâleti'nin kurulmasıyla kendisinden ayrılan birimlerden dolayı İktisat Vekâleti iyice küçülmüş, bu durum 1949 yılına kadar sürmüştür. 1949 yılında sanayi, maden ve enerji işlerinin de bağlı olduğu Ekonomi ve Ticaret Vekâleti kurulmuştur. 1957 yılında sanayi işlerinin ayrılması ile 1939 yılındaki kuruluş yapısına ve görev alanına dönen Ticaret Bakanlığı, 1971 yılı başında yeniden sanayi işlerini de alarak ilk defa Sanayi ve Ticaret Bakanlığı haline gelmiştir.

Ticaret kanadı aynı yılın sonunda tekrar ayrılarak Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ile birleşmiş ve 1939 yılındaki Ticaret Bakanlığı haline dönmüş, bu durum 1983 yılına kadar devam etmiştir. 1983 yılında ise sanayi kesimi ile tekrar birleşilerek oluşturulan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın kurulmasına kadar faaliyetlerine devam etmiş olup Türk kamu yönetiminde bugünkü anlamıyla "Ticaret Bakanlığı Kavramı" birkaç geçici dönem dışında 1840 yılından bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

Yayın Kurulu

GÜNAY, ABDULLAH
(d. 1967)

Ahilikte Mesleki ve Sosyal Dayanışma adlı Yüksek Lisans tezini hazırladı. Antalya'ya bağlı Alanya ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Alanya Çıplaklı köyü Kadıyakası İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Alanya'da tamamladı. Yükseköğretimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde yaptı (1997). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset Anabilim Dalı'nda Ahilikte Mesleki ve Sosyal Dayanışma konulu Yüksek Lisansını tamamladı. Bir süre ilköğretimde vekil öğretmenlik ve sonra gazetecilik yaptı.

M. Murat ÖNTUĞ

GÜZEL ABDAL ZAVİYESİ

Eskişehir'de Seyitgazi'ye bağlı Yukarısöğüt köyündeki zaviyenin bânisi Güzel Abdal idi. Ahi Turdu'nun oğlu olan Güzel Abdal, Sultan I. Murad'ın babasına verdiği çiftlik arazisi üzerine bu zaviyeyi vakfetmişti. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde iki kardeşin tasarrufunda olan zaviyeden günümüze bir eser kalmamıştır.

KAYNAKÇA:

Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara 1991, s. 46-47.

M. Murat ÖNTUĞ

HABBAZ

Ekmekçi esnafı olarak bilinen habbazlar, şehrin ihtiyacı olan temel besin maddesi ekmeği fırınlarında yaparlar ve yine kendi dükkânlarında satarlardı. Belgelerde sıkça "nân-ı aziz" olarak geçen ekmek, sadece buğdaydan yapılırdı. Buğday dışında kepek, çavdar, mısır unundan da ekmek yapılıyordu. Köylerde yaşayanlar kendi ekmeklerini evlerindeki fırınlarında pişiriyorlardı. Ekmekçilerin kendilerine ait bir çarşıları yoktu. Osmanlı şehir ve kasabalarının hemen her mahallesi, sokağı veya çarşısında bir ekmekçi dükkânı mevcuttu. Ekmekçilerin yaptıkları ekmeklerin devamlı eksik gramajlı oluşu sebebiyle, başta kadı olmak üzere muhtesib tarafından sıkı denetime tâbi tutulurlardı. Sürekli yapılan kontrollerde ekmekçilerin a'lâ un kullanmaları, ekmeğin iyi pişirilmesi, hamur ve çiğ bırakılmaması gibi konularında devamlı uyarıldıkları ve bu kuralları uymayan fırıncıların ilk önce sert bir şeklide uyarıldığı ve halkın gözü önünde falakaya çekildiği, bu kusurları sürdürenlerin dükkânlarına kapatmaya varacak kadar ağır cezalar uygulandığı belgelerde sıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA:

M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 247; Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara 2011, s. 301, 312; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 103.

M. Murat ÖNTUĞ

HÂCE CAN ALİ

Fütüvvetnâmesinde tam künyesi, Nesl-i Abbas Bursevî Hâce Can Ali olarak geçer. Kendi ifadesiyle Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın 41. kuşaktan neslidir. Bu bağlamda bazı Fütüvvet kollarını, diğer Fütüvvetnâmelerin aksine Hz. Abbas'a bağlar. Ayrıca kendisinin Hanefi mezhebine ve sünnî inançlara bağlılığını da ifade eder. Künyesinden Bursalı olduğu anlaşılmakla beraber doğum ve ölüm tarihi ile eserini ne zaman kaleme aldığı bilinmemektedir. Ancak eserindeki bazı kayıtlardan XVII. yüzyılın başlarına kadar yaşadığı, medrese tahsili gördüğü ve eserini bu yüzyılın ikinci yarısından sonra kaleme aldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA:

Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s. 54-55.

Ali TORUN

HÂCE CAN ALİ FÜTÜVVETNÂMESİ

Eser, on kısımdan ibarettir. Fütüvvet gruplarının müellife müracaatları sonucunda kaleme alındığı anlaşılıyor. Birinci kısımda bütün sanatlar hakkında genel bir bilgi verilir. Bunu sırasıyla habbaz, debbağ, başmakçı, cüllahan, terzi, keçeci, kalaycı, suzenger, nalbant esnafı takip eder. Her bölümde o sanatın menşei, âdâb ve erkânı ayrı ayrı ele alınır. Bölüm başlarında Adem kıssası, kaynakların zikri, eseri yazma sebebi gibi bazı bilinen ifadelerin tekrarı, her kısmın ayrı risaleler halinde telif edildiği ve bilahare tek bir kitapta toplandığı intibaını vermektedir.

Eserin iki nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki Türk Dil Kurumu Ktp. A / 332 numaralı mecmuada bulunmakta ve *Bahru'n-nihaye* adını taşımaktadır. Bu nüsha, Seyyid İsmail b. İsmail tarafından 24 Zilhicce 1281 (23 Mayıs 1865) tarihinde istinsah edilmiştir. İkincisi, Ankara Milli Kütüphane Yazmaları A.870 numarada 42 yapraklık muhtasar bir nüshadır.

KAYNAKÇA:

Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s. 54-55.

Ali TORUN

HACI AHİ ZAVİYESİ

Bayburt şehir merkezinde bulunan zaviyenin kurucusu Hacı Ali'dir. Zaviyenin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber XVI. yüzyılda zaviyenin meşihat görevini Derviş Dede Ali'nin üzerindeydi. Zaviyenin giderleri ise günlük 2 akçe ile meşihat giderlerinden oluşmaktaydı. Arşiv kaynaklarında sonraki dönem için zaviyenin izine rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA:

BOA, *TD,* nr. 199, s. 72; Ümit Kılıç, XVI. Yüzyılda Erzurum Eyale-

tinde Vakıflar, Erzurum Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 140.

H. Mustafa ERAVCI

HACI BAYRAM-I VELÎ
(ö. 1430)

Ahi Sultan unvanı ile meşhur Hacı Bayrâm-ı Velî, Bayrâmiyye'nin kurucusudur. Orhan Gazi devrinde Ankara yakınlarındaki Solfasıl köyünde doğdu. Babası Koyunluca Ahmed'dir. Gençliğinde medrese eğitimi gördüğü, eğitimini tamamladıktan sonra Ankara'daki Kara Medrese ile Bursa'daki Çelebi Mehmed Medresesi'nde müderrislik yaptığı rivayet edilir.

Tasavvufî terbiyesini Somuncu Baba adıyla bilinen Şeyh Hamideddin Aksarayî'nin yanında tamamladığı bilinmektedir. Ankara'da yaşadığı dönemde, o sırada Kayseri'de yaşayan şeyhin daveti üzerine bu şehre giderek kendisine intisap etti. Bayrâmî gelenekte, bu iki zatın buluşması Kurban Bayramına rastladığı için, şeyhin yeni müridine teberrüken Bayram adını verdiğine inanılır. İntisabının akabinde 797/1335'li yıllarda şeyhiyle birlikte önce Bursa'ya sonra Adana, Mekke, Şam ve nihayet Aksaray'a uzanan yolculuklarında refakat etmiştir.

Somuncu Baba'nın Aksaray'da ikamet ettiği dönemde ondan icazet alarak Ankara'ya yerleşmiştir. Başlangıçta şeyhine olan saygısından dolayı mürit yetiştirmemiş, irşat faaliyetine ise Somuncu Baba'nın 20 Eylül 1412'de vefatından sonra başlamıştır. Göynüklü Emir Sikkînî, Ak Şemseddin, Eşrefoğlu Abdullah Rûmî, İnce Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Akbıyık Sultan gibi ünlü mutasavvıfları yetiştirmiş; bilhassa esnaf ve zanaat zümresi ile orta sınıf halk üzerinde kısa sürede büyük itibar kazanmıştır. Benimsediği terbiye metodu ve müritlerinin sayısının her geçen gün biraz daha artması üzerine dönemin padişahı II. Murad, 1421 tarihinde teftiş amaçlı olarak Hacı Bayram-ı Velî'yi Osmanlı payitahtı Edirne'ye davet etmiş; bunun üzerine vakit geçirmeden Edirne'ye hareket etmiş; Gelibolu üzerinden Edirne'ye ulaşmış ve II. Murad ile görüşmüştür. Şeyhin Edirne'de kaldığı süre zarfından başta padişah olmak üzere pek çok devlet adamının güvenini kazandığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte onun II. Murad'ın yaptırdığı Eski Cami'de bir kaç defa vaaz verdiği, kendisi için bu camide günümüzde de mevcut olan bir kürsü tahsis edildiği bilinmektedir. Padişah, ziyaret esnasında ve sonrasında şeyhe yakın alâka göstermiş, birtakım bağışlarda bulunmuştur. Aynı şekilde devrin ileri gelen şahsiyetlerinden Bezirgân Bâlî ona bir zaviye tesis; tasavvufa yakınlığıyla bilinen Sadrazam Mahmud Paşa da bazı vakıflar tahsis etmiştir. Ankara'ya döndükten sonra müritlerinin terbiyesiyle meşgul olmaya devam etmiştir. Bu dönemde müritlerinin bir kısmını ziraatle, bir kısmını da zanaatla uğraşmaya teşvik ettiği görülmektedir. Yine küçük çaplı bazı seyahatler yaparak içlerinde heterodoks şeyhlerin de yer aldığı dönemin diğer pek çok mutasavvıf ile bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır. Rivayete göre, fakirlere yardım amacıyla bir yardım sandığı kurmuş, davul ve kudümlerle çarşı ve pazarlarda dolaşarak yardım dilenmiştir. Onun bu tavrını sahip olduğu melâmet-meşrep tavırla izah etmek gerekir.

Hacı Bayram-ı Velî 1430'da Ankara'da vefat etmiş, adıyla anılan caminin yanına defnedilmiştir. Vefatından sonra yaptırılan türbe hâlen ziyaret edilmektedir. Hayatına dair bilgi veren kaynaklarda sade bir dil ve hece vezniyle yazılmış bazı şiirlerinin haricinde herhangi bir eserinden söz edilmemektedir. Şiirlerden ilki, "Bilmek istersen seni cân içre ara cânı / Geç canından bul ânı sen seni bil sen seni"; ikincisi "Hiç kimse çekebilmez güçtür felekin yayı / Derdine gönül verme, bir gün götürür vayı" dizeleriyle başlar. Üçüncü şiir ise diğerlerine oranla daha yaygın olarak bilinen "Çalabım bir şar yaratmış iki cihân âresinde / Bakıcak dîdar görünür ol şârın kenâresinde" dizeleriyle başlayan meşhur şathiyyesidir. Bu şiirler farklı dönemlerde İsmail Hakkı Bursevî, Abdülhay Üsküdârî, Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabî gibi mutasavvıflar tarafından şerh edilmiştir.

KAYNAKÇA:

Adurrahman el-Askerî, *Mir'atü'l-Işk,* (yay. İsmail E. Erünsal), *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Ankara 2003; Lâmiî Çelebi, *Tercüme-i Nefahâtü'l-*Üns *(Evliya Menkıbeleri), (*yay. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995, s 834; Taşköprizâde, Şakaik-*i Numaniye,* (çev. Mecdi Mehmed Efendi),İstanbul 1269, s. 77-78; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdeî ve'l-Meâd,* İstanbul 1288, s. 235-241; Lâ'lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmîyye-i Bayrâmiyye, (Sergüzeşt),* Süleymaniye Hacı Mahmud Ef. Ktp., nr. 2456, vr. 132a-133b; *Menâkıb-ı Hacı Bayrâm bâ-Sultan Murad Hân,* Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 443, vr. 19a-20b; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Melâmîyye-i* Şuttâriyye, İÜ (TY) Ktp., İbnülemin nr. 3357, vr. 4b-5a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ,* II, (yay. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, s. 429-444; Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayrâm Velî,* İstanbul 1329; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî,* İstanbul 1343; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve*

Melâmîler, İstanbul 1931; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî, Yaşamı-Soyu-Vakfı,* I, Ankara 1983; Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm Velî", *DİA*, XIV, s. 442-447; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm Velî,* İstanbul 1994.

Haşim ŞAHİN

HACI BEKTAŞ-I VELÎ
(ö. 1271 (?))

Âdâb ve erkânında Ahilikle yapısal bağlantı bulunan Bektaşiliğin kurucusudur. Asıl adı Muhammed olan Hacı Bektaş'ın nesli Hz. Ali'ye dayanır. Horasan Erenleri diye bilinen derviş grubuna mensuptur. XIII. yüzyılda Orta Asyadan Anadolu'ya gelmiştir. Mevleviliğin kurucusu Mevlâna Celâleddin-i Rumî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile başlayan Ekberiyye mektebinin temsilcisi Sadreddin Konevî ile çağdaştır. Mensup olduğu tasavvuf geleneği Yesevîliktir. Yesevîliğin kurucusu Ahmed Yesevî'nin şeyhi Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yeri olan Yusuf Hemedânî'dir. Nakşibendiyye'nin ilk kurucusu olarak kabul edilen Abdülhalık Gücdüvânî de Yesevî'nin derviş arkadaşıdır. Dolayısıyla Hacı Bektaş-ı Velî'nin tasavvuf çizgisi Ahmed Yesevî üzerinden Nakşibendiyye tarikatının ana silsilesine bağlanmaktadır.

XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelerek Sulucakarahöyük'te (bugün Nevşehir iline bağlı Hacıbektaş ilçesi) dergâhını kurup irşad faaliyetine başlayan Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Bektaşilik tarikatı vücuda gelmiştir. Bektaşilik tarikatına mensup dervişlerin gayretleriyle Anadolu ve Rumeli şehirlerinde birçok kimsenin Müslüman olduğu bilinmektedir. İlk devirlerden itibaren Anadolu ve Rumeli şehirlerinde kurulan tekkelerle geniş coğrafyaya yayılan tarikatın başlangıçta derli toplu bir teşkilat yapısına sahip olmadığı anlaşılıyor. Bektaşiliğin XVI. yüzyılın başından itibaren Osmanlı başkenti İstanbul'da da yayılmaya başladığı görülmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin mensup olduğu Yeseviyye geleneği ve kaleme aldığı eserleri incelendiğinde Ehl-i sünnet çizgisinde bir mürşid-i kâmil olduğu açıkça görülür. Onun birçok eseri arasında kendisine aidiyetinde şüphe bulunmayan Makalat'ı, Hoca Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si ile benzer nitelikler arz etmekte ve "dört kapı kırk makam" üzerinde durmaktadır. Dört kapıdan maksat "şerîat" (İslam'ın hükümleri), "tarikat", "mârifet" ve "hakîkat"tır. Kırk makam ise bu kapılardan girilerek katedilecek olan mertebelerdir. Bu mertebelere açılan ilk kapı İslam'ın temel hükümlerinin (şerîat) kapısıdır. Yani İslam'ı yaşamayan kişiye ne tarikat, ne marifet ne de hakikat kapısı açılabilir. Hacı Bektaş eserinde şeriatın on makamını şu şekilde kaydetmiştir: 1. İman etmek, 2. İlim öğrenmek, 3. Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, savaş sırasında cihattan kaçmamak, cünüplükten temizlenmek, 4. Helal kazanmak, faiz yememek, 5. Nikahsız yaşamamak, 6. Kadınların âdet günlerinde ve lohusalık sırasında ilişkiye girmemek, 7. Namazları cemaatle kılmak, 8. Şefkatli olmak, 9. Temiz yemek, temiz giyinmek, 10. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak.

Bektaşilikte ikinci pîr olarak kabul edilen Balım Sultan ile birlikte XVI. yüzyıldan itibaren ehl-i sünnet çizgisinden uzaklaşmaya başlayan Bektaşîlerin âdâb ve erkânında Ahîlikle yapısal bağlantı bulunduğu belirtilmektedir.

KAYNAKÇA:

Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (yay. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk), Ankara 2007; Ahmed Rifat Efendi, *Mir'âtü'l-mekâsıd fî def'il-mefâsid*, İstanbul 1293; Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, İstanbul 1992; Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bekâş-ı Velî Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Motodik Yeni Bir Yaklaşım*, İstanbul 2007.

Reşat ÖNGÖREN

HACI EFENDİ ARASTASI

Kayseri Kapalı Çarşısı'nın en eski ve özgünlüğünü koruyan birimlerinden olan arasta kentin en önemli ticaret yapılarından olup, daha çok çarşı diye adlandırılmıştır.

Kadınlar ve Bezciler Çarşısı'nın kesiştiği noktada bulunan arastanın batısında Urgancılar Çarşısı, kuzeyinde ve doğusunda kapalı çarşının diğer adaları bulunmakta, ortasındaki beşik tonozlu bir koridorla yan paralelindeki Urgancılar Çarşısı'na bağlanmaktadır.

Hacı Efendi Arastası, Urgancılar Çarşısı gibi Kayseri Kapalı Çarşısı'nın en eski çarşılarından olduğu için örtü sistemi, kotu, kullanılan malzemeler gibi özellikleriyle diğer dükkân adalarına göre belirgin farklılık göstermektedir.

Hacı Efendi Arastası

Kapalı Çarşının önemli giriş kapılarından biri de bu çarşının giriş kapısıdır. Üçgen alınlıklı çatısının altında yuvarlak kemerli ana girişi vardır. Bu kemerin üzerinde, 31 x 71 cm boyutlarında mermer kitâbe bulunmaktadır. Hacı Efendi Çarşısı; karşılıklı olarak yan yana dizilmiş dükkânlardan oluşmuştur. Dükkân girişleri büyük sivri kemerlidir. Bazı dükkân girişlerinin üzerinde pencere vardır. Yer döşemesinde sal taşı kullanılmıştır.

Hacı Efendi Çarşısı'nın dış örtü sistemi ve yüksekliği diğer dükkân adalarından belirgin şekilde ayrılmaktadır. Ayrıca Urgancılar Çarşısı gibi Hacı Efendi Çarşısı'nın da zemini; diğer dükkân adalarından daha düşük kottadır. Çünkü Kayseri Kapalı Çarşısı'nın büyük bir kısmını oluşturan diğer dükkân adalarının zemini doldurularak 1989 restorasyonunda yükseltilmiştir.

Üzeri taş tonoz ile kapatılmıştır. Tonozunda karşılıklı yuvarlak ve dikdörtgen biçimli pencereler yer almaktadır. Bu tonoz ortada çapraz, yanlarda ise yuvarlak kemerlerle desteklenmiştir.

Kayseri Kapalı Çarşısı'nın en eski ve özgün kalan çarşılarındandır. 1970'deki büyük yangında zarar görmeyen iki çarşıdan bir diğeri Urgancılar Çarşısı'dır.

Günümüzde tonozu, içten tamamen sıvanarak kapatılmıştır. Bazı dükkânların arası açılarak dükkânlar büyütülmüştür. Bu durum hem statik olarak hem de özgünlüğün yok olması bakımından sorun teşkil etmektedir. Kullanıcıları tarafından bilinçli / bilinçsiz yapılan değişiklikler yapının özgünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca ilgili kurumlar tarafından düzensiz denetim ve yasal süreçlerin işlememesi veya geç işlemesi de bu çarşının bozulma nedenlerindendir.

KAYNAKÇA:

Ali Baş, *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri 1995; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *VD*, sy. 13, Ankara 1981, s. 546; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri Kapalı Çarşısı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 161 (İstanbul 2006), s. 219-226; Osman Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, Kayseri 2007; Fernaz Öncel, *Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

HACIGÖKMEN, MEHMET ALİ

(d. 1967)

Ahiler Şehri Ankara: XIII-XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler adlı eserin yazarıdır. Alanya'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Alanya'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1989 yılında mezun oldu. 1990-1996 yılları arasında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumunda uzman yardımcısı olarak çalıştı. 1996 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak girdi. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda *Ahi Sinan bin Ahi Mesud ve Şecerenamesi* adlı teziyle Dr. unvanını aldı. 2006 yılında aynı anabilim dalına Yardımcı Doçent olarak atandı. Ekim 2013'de ise Ortaçağ Tarihi Doçenti oldu. Hâlen Selçuklu tarihi ve Ahilik üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Eserleri: *Ahiler Şehri Ankara: XIII-XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Konya 2000.

KAYNAKÇA:

Mehmet Ali Hacıgökmen, SÜ Kampüsü, Konya, 21 Haziran 2014 tarihli görüşme.

Sefer SOLMAZ

HACI ŞEYHOĞLU HASAN ÜÇOK

(bk. ÜÇOK, HACI ŞEYHOĞLU HASAN)

HADİSLERİ BAKIMINDAN FÜTÜVVETNÂMELER VE MUHAMMED B. HÜSEYİN ER-RADAVÎ'NİN FÜTÜVVETNÂME-İ KEBİR ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE TAHLİLİ

Resul Çebi tarafından Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 2002 yılında hazırlanmış Yüksek Lisans Tezi olup V+66=71 sayfadır. Giriş, sonuç ve bibliyografya dışında üç bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde öncelikle fütüvvetin sözlük anlamı ile Kur'an ve hadislerdeki kullanımı üzerinde durulmuştur. Akabinde İslam'ın ilk dönemlerinde fütüvvet teşkilatı, tasavvufla ilişkisi, bazı sahabi ve mutasavvıfların fütüvveti tarifleri hakkında bilgiler verilmiştir. Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh zamanındaki fütüvvet teşkilatı anlayışı irdelenmiş; Selçuklular ve Osmanlılar zamanındaki Ahilikten bahsedilmiştir. Arkasından fütüvvetnâmelerin yazılış sebebi, ortak noktaları üzerinde durulup Türkçe ve Arapça fütüvvetnâmelerin isimleri verilmiştir. İkinci bölümde Radavi'nin yaşadığı çağın siyasî, ekonomik ve kültürel durumunun genel bir tablosu verilmiş; akabinde Radavi'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde Radavi Fütüvvetnâmesi'ndeki hadislerin kaynakları belirlenmiştir.

Ayşe DEĞERLİ

HAFFAF

Pabuççuların ve dikicilerin yaptıkları malları satan tüccara "haffaf" denir. Kelime sonradan "kavaf" olmuştur. Başmakçı, kefşger ve kösger diye de bilinen haffaflar, debbağların ürettiği gön, kösele ve sahtiyanı işleyerek ayakkabı imal ve tamir eden, postal, ayakkabı, çizme yapan dikicilere satmaktaydılar. Osmanlı şehirlerinde haffafların dükkânları Başmakçılar Çarşısında bulunmaktaydı. Bu çarşının haricinde şehirlerde Kefşkerli

Bir haffaf esnafı

Çarşısı'nda da pabuççu dükkânları vardı. Örneğin Balıkesir'deki Zağanos Paşa'nın Dikiciler Arsası denilen yerdeki dükkânlarında haffaflar ve dikiciler oturmaktaydı. Burada dükkânı olan esnafın başka yere gidip satış yapması yasaktı. Haffaf esnafı, kendi dükkânlarının bulunduğu çarşıda hariçten gelen haffafların durmasına da karşı çıkarlardı. Lale Devri'nde Konya'da Hacı Hasan Camii yakınlarında Haffaflar Çarşısı'nın olduğu da bilinmektedir.

Ayakkabı yapan sanatkârlar, yaptıkları iş bakımından çizme, pabuç, terlik ve mest gibi sınıflara ayrılırlardı. Narh listelerinde adına rastlanılan ayakkabı çeşitleri şunlardır: kırmızı ve kara pabuç, zenne pabucu, zenne terliği, parlak zenne kundurası, erkek çizmesi, zenne çizmesi, dikişli kara pabuç / postal, dikişli kırmızı pabuç, kopçalı lapçın mest, erkek terliği, dikişli erkek çizmesi. Günümüzde olduğu gibi ayakkabıcılar gelişi güzel ayakkabı yapamazdı. Dikici, çizmeci ve saracın hangi tür malzemeden ne çeşit işi yapacağı önceden belli idi. Başmakçı, dikici ve çizmeci esnafı eskiden ustalarının yaptıkları işleri yaparlar, eğer bu işte bir değişikliğe gidecekler ise meslek ustaları aralarında anlaşarak kadıya yeni durumu bildirip sicile kayıt ettirirlerdi.

KAYNAKÇA:

M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 74, 75; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 115; Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara 2011, s. 318; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990; M. Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 237-238;Yusuf Küçükdağ, *Lale Devri'nde Konya*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989, s. 27.

M. Murat ÖNTUĞ

HALİL b. KALAVUN
(ö. 693 / 1293)

Fütüvvet aygıtını Emir Alâeddin'e gönderen Halil b. Kalavun, Memlük sultanı Melikülmansûr Seyfeddin Kalavun'un oğludur. Ağabeyi Meliküssâlih Alâeddin Ali'nin ölümü üzerine 687'de (1288) veliaht oldu. Babası bir sene sonra Trablusşam seferine çıkarken onu Mısır'da nâib olarak bıraktı. Akka seferi sırasında hastalanması ve kısa bir müddet sonra ölümü üzerine babasının yerine Memlük tahtına geçti (7 Zilkade 689 / 11 Kasım 1290). Bazı idarî düzenlemeler yaptıktan sonra yarım kalan Akkâ seferini tamamlamak üzere hazırlıklara başladı. 6 Mart 1291'de Kahire'den yola çıkan Memlük ordusu 5 Nisan'da Akkâ'yı kuşattıktan sonra fethetti. Haçlılara karşı gerçekleştirilen bu fetih İslâm ve Hıristiyan dünyasında büyük yankılara sebep oldu. Müslümanlar bu zaferi coşkun sevinç gösterileriyle kutladılar. Memlük kuvvetleri Akkâ'dan sonra Sûr, Sayda, Tartûs (Antartus), Beyrut, Aslîs, Hayfa ve Cübeyl'i ele geçirerek bütün Suriye sahillerini Haçlılar'dan temizlediler.

Sultan Halîl, Mısır'daki Abbâsî Halifesi HâkimBiemrillâh'ın nüfuzundan da istifade ederek Ortadoğu'daki Moğol varlığına son vermek istiyordu. Bu maksatla cihat çağrısı yapmış, Dımaşk'ta sefer için hazırlıklara başlanmıştı. Ancak ömrü yetmediği için bu arzusunu gerçekleştirememiştir.

Mekke Emîri Necmeddin Ebû Nümey'i kendine tâbi kılmak ve Abbâsî halifesinin manevî nüfuzundan faydalanıp İslâm dünyasının en güçlü hükümdarlarından biri olmak isteyen Sultan Halîl dış siyasetinde çok başarılı idi. Ancak içeride emîrler üzerinde arzu ettiği nüfuz ve otoriteyi tesis edemedi.

Sultan Halîl cesur, yiğit, gayretli, heybetli, iyi kalpli, âdil ve cömert bir hükümdardı. Çok aceleci olup hiç kimseyle istişare etmeden karar verir ve duygularını gizlemezdi. Dımaşk'ta içki içilmesini ve alım satımını, afyon içimini yasaklamış, gümrük ve transit geçiş vergisini (mükûs ve darâib) kaldırmıştır.

Akkâ'nın fethinden sonra ticaretin gelişmesi için Akdeniz'deki Hıristiyan güçlerle münasebetlerini geliştiren Sultan Halîl onlarla ticarî anlaşmalar imzaladı. Babası Kalavun'un Aragon Kralı III. Alphonso ile yaptığı antlaşmayı II. James ile yeniledi (29 Ocak 1293). Ayrıca Menteşe, Aydın ve Karamanoğulları ile de ilişkiler kurdu. Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud Bey Alâiye'yi Franklar'ın elinden alınca (Cemâziyelevvel 692 / Nisan1293) burada Sultan Halîl adına hutbe okutmuştur.

İran Moğolları tarafından Abbâsîler devletine son verildikten sonra fütüvvet beratı verme işi Mısır Memlükleri sultanlarına geçmişti. Çevredeki Müslüman memleketlerin sultanları ve beylerinden isteyenlere beratları Memlüklü sultanları tarafından gönderilmekteydi. Bunlardan Emir Alâeddin el-Hakkarî fütüvvet elbisesini kendi emirlerine, aşiret beylerine ve bütün dağlık bölgesinin halkına giydirmek iznini almak üzere Şeyh Abdülhamid'i, Sultan Halil b. Kalavun'a göndermişti. Sultan Halil izinle birlikte atlasa sarılıp misk ve amberle kokulandırılmış, ipek bir iple bağlanıp gümüş kilitli bir sandığa konmuş olan fütüvvet libasını, kılınç, sancak, mühür, mendil gibi fütüvvet aygıtını Emir Alâeddin'e göndermiştir.

KAYNAKÇA:

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 38; Abdülkerim Özaydın, "Halil b. Kalavun", *DİA*, XV, 319-320.

Abdülkerim ÖZAYDIN

HALLÂC-I MANSÛR
(ö. 309 / 922)

Fütüvvetle ilişkisi bulunduğu söylenir. İran'ın Fars eyaletinde bulunan Tûr'da 244 (858) tarihinde doğdu. Asıl adı Hüseyin olduğu halde bir görüşe göre babasının mesleğinden dolayı "Hallâc" diye tanınmış, bir başka görüşe göre de gönüllerdeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiği için bu unvanı almıştır.

Hallâc-ı Mansûr çocukluk yaşlarında memleketinden Vâsıt'a gitti ve burada on iki yaşında hıfzını tamamladı. Ardından Tüster'e geçerek iki yıl Sehl et-Tüsterî'nin öğrencisi oldu. Yirmi yaşında Bağdat'a giderek Cüneyd-i Bağdâdî, Amr b. Osman el-Mekkî, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî gibi Bağdat'ın tanınmış sûfilerinin sohbetine katıldı. Amr b. Osman el-Mekkî'den hırka giydi ve evlenerek Basra'ya yerleşti. Burada vaktini ibadet ve riyazetle geçirdi. Bir süre sonra ilk haccını yapmak üzere Hicaz'a gitti. Daha sonra Bağdat'a dönerek Cüneyd'in sohbetlerine katıldı. Bu sırada ona sorduğu bazı sorulara cevap alamadı. Hallâc'ın maksatlı sorular sorduğuna ve bu konuda samimi olmadığına kanaat getiren Cüneyd onu sohbet meclisinden uzaklaştırdı. Bunun üzerine Hallâc Tüster'e döndü.

Beş yıl sürecek bir yolculuğa çıkmak üzere Tüster'den ayrılan Hallâc Horasan, Mâverâünnehir, Sicistan ve Kirman bölgelerini dolaştı, insanlara vaazlar verdi. Ahvaz'da meclisini kurunca halkın büyük teveccühüne mazhar oldu. Kalabalık bir mürid topluluğuyla yaptığı ikinci haccından sonra küfür ve şirk beldelerini Allah'ın dinine davet etmek için manevî bir işaret aldığını söyleyerek Hindistan'a gitti. Buralarda ateşli vaazlar verdi, gezdiği yerlerdeki halkın İslam'a girmelerinde etkili oldu. Bu durum kendisini büyük bir üne kavuşturdu. Bu seyahatinin ardından aleyhindeki faaliyetler yeniden başladı. Üçüncü defa hac yolculuğundan sonra Bağdat'a yerleşti. Karmatîler'in Abbâsî Devleti'ni tehdit ettiği ve Zenc isyanının izlerinin henüz silinmediği bir dönemde Hallâc'ın Hak yolunda canını feda etmek istediği şeklindeki sözleri ve zencilerin isyanına taraftar olduğu iddiası halk ve ulema arasında huzursuzluğa neden oldu.

Hallâc aleyhindeki faaliyetler artıp bir kısım müridleri tutuklanınca Ahvaz'a kaçarak saklandı. Bir yıl sonra yakalanarak Bağdat'a getirildi ve idam talebiyle mahkeme önüne çıkarıldı. Hapis cezasına çarptırıldı. Sekiz yıl süren ve daha çok göz hapsi şeklinde geçen bu sürede meşhur eseri Kitâbü't-Tavâsîn'in bazı bölümlerini yazdı. Aleyhindeki faaliyetlerin devam etmesi ve cezalandırılması yönündeki taleplerin artması üzerine idam isteğiyle tekrar hâkimler heyetinin önüne çıkarıldı. Mâlikî kadısı el-Ezdî'nin idamına hükmetmesi üzerine 24 Zilkade 309 / 26 Mart 922 tarihinde Bağdat'ta idam edildi.

Hallâc "enelhak" sözüyle ulûhiyet iddiasında bulunduğu gerekçeyle idam edilmişse de idam fetvası dinî olmaktan çok siyasî bir karardır. Başlangıçta bazı sûfiler Hallâc'ı eleştirmişlerse de daha sonra hemen hemen bütün mutasavvıflar onu veli kabul etmişlerdir. Onun "Ben Hakkım" sözü "Ben Hak'tanım" veya "Ben hak üzereyim, bâtıl değilim" şeklinde anlaşılmıştır.

Hallâc'ın tasavvuf anlayışını oluşturan temel görüşlerinden biri fütüvvete bakışıdır. Ona göre fütüvvet, bir dava sahibi olmak ve neye mal olursa olsun bu davadan dönmemektir. Bu bakımdan kendisi "enelhak" davasında sonuna kadar ısrar etmekle fütüvvetin bir örneğini vermiştir. Diğer taraftan Hallâc davasındaki samimiyeti ve bu yoldaki fedakârlığı açısından fütüvvetin en güzel örneğinin Hz. Muhammed tarafından gösterildiğini söyler.

Eserleri arasında hapiste iken kaleme aldığı Kitâbü't-Tavâsîn düşünce dünyasını ve tasavvuf anlayışını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. On bir bölümden meydana gelen kitap Yaşar Nuri Öztürk tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1976) tercüme edilmiştir.

KAYNAKÇA:

Hallâc-ı Mansûr, *Kitâbü't-Tavâsîn,* (nşr. P. Nwyia, MUSJ, XLVII [1972] içinde), s. 185-237; Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma',* (yay. Abdülhalim Mahmud-Taha Abdülbakî Sürur), Kahire 1960, s. 151, 304, 368, 378; Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *Taarruf: Doğuş Devrinde Tasavvuf,* (terc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1979, s. 208-210; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 241-243; Sülemî, *Tabaḳāt*, s. 307-311; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 112-141; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 419; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 253-257; Herevî, *Tabaḳāt*, Tahran 1351 hş., s. 380-386; Gazzâlî, *İhyâ',* II, 288; IV, 241, 299; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ,* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 527-536; Baklî, *Şerh-i Şathiyyât*, s. 335-545; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 140-147; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ',* XIV, 313-354; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 200-203; Ṣa'rânî, *et-Tabaḳāt*, s. 107-109; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 233, 253; L. Massignon, *La passion d'al-Hallāj*, I-II, Paris 1922; a.e., I-IV, Paris 1975; a.mlf., *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1968, s. 37-44; *Ahbârü'l-Hallâc* (ed. L. Massignon - P. Kraus), Paris 1957; Tâhâ Abdülbâkī Sürûr, *el-Ḥallâc*, Kahire 1961; H. Mason, *The Death of al-Hallaj: A Dramatic Narrative*, Indiana 1986; aynı yazar, "Hallaj and the Baghdad School of Sufism", *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisohn), London 1993, s. 65-81; Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri*, İstanbul 1996; Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", *DİA*, XV, 377-381.

Abdürrezzak TEK

HALLAÇ

Hallaç, Arapça halc kelimesinden türetilmiş olup pamuk ve yün atmak anlamına gelir. Yün ile pamuğu, yay ve tokmak gibi özel aletlerle kabartma

işini yapan kişiye Hallaç denilirdi. Hallaç tarafından kabartılan yün ve pamuk, yastık, yorgan, şilte yapımında kullanılır. Hallaç yayı, ağaçtan bir yay ince bir tahtadan bir tanbur koyun bağırsağından bir kiriş ve bu kirişle tanburun arasında, kirişin sarıldığı laumba parçalarından oluşur. Pamuk ve yün atan esnaftır. Hallaçlara, işlerini yaparken yünü ve pamuğu bir yerden bir yere attıkları için atımcı da denir. Her sanat grubu için, kutsal kitaplarda peygamberlerden kendi sanatını yapan, sanatlarının piri sayılmıştır. Yayın üzerindeki içi pamuk dolu bezden bir kolluk vardır. Yayla tanburun birleştiği köşedeki düzenekle kirişin gerginliği ayarlanır. Ucundaki kertik yardımı ile meydana getirilen titreşimler pamuğun atılmasını sağlar. Pamuk ince atılacaksa gevşek tutulur. Pamuk atılırken pamuğun kirişe yapışmaması için genelde kirişe buğday unu sürülür.

KAYNAKÇA:

Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Ankara 2011, s. 322; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 116; Ahmet Aytaç, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya 1999; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 105.

M. Murat ÖNTUĞ

HALLAÇ MAHMUD MESCİDİ

Ankara şehrinin merkezinde Ulus'ta, Doğanbey mahallesinde Sebze hali civarında yer alır. Mescidin giriş kapısı üzerinde yer alan onarım kitâbesi 952 (1545) tarihlidir. Alioğlu Abdullah Bey tarafından yaptırılan bu onarımın dışında, duvar üzerine boyayla düşülen bir diğer kitâbeden, mescidin 1323'te (1905) Hacı Hakkı tarafından tamir ettirildiği anlaşılıyor. Birinci kitâbeye istinaden yapı, XVI. yüzyıl başlarına verilmektedir.

Tek kubbeli mescidin inşasında kaba yonu ve moloz taşla birlikte yer yer tuğla malzeme kullanılmıştır. Kübik gövde üzerinde sekizgen kasnağa oturtulan kubbe, dıştan kurşunla kaplıdır. Kalabalık şehir dokusu içinde kalan mescidin dış cepheleri, sokağa bitişik doğu cephe dışında, üç yönde dolaşan bir eklentiyle kapatılmıştır. İç mekân her cephede, dikdörtgen çerçeveli ikişer alt ve sivri kemerli birer üst pencereyle aydınlatılmış olup, yalnız giriş cephesinde üst pencere açılmamıştır.

İç mekânda, kubbe geçişlerinde mukarnas dolgulu tromplar dikkat çeker. Mescidin mihrabı, Ankara yapılarına has alçı mihrap geleneğini devam ettirmektedir. Minberi yenidir. Mescidin yanında Hallaç Mahmud'a ait mezar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s.49-51; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1971, s.58-59; Mübârek Gâlib, *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (haz. Seyfettin Erşahin-Hüseyin Çınar), Ankara 1996, s.116; Komisyon, *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*, Ankara 2004, s.173; Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel-Ali Kılcı, *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi:2-Osmanlı'da Ankara,* Ankara 2007, s.165-166.

Tolga BOZKURT

HALVETİYYE

Fütüvvetle yakın ilişkisi olan Türk tarikatıdır. Ömer Halvetî ile birlikte Horasan bölgesinde ortaya çıkan Halvetiyye tarikatı, diğer birçok tarikat gibi Hz. Ali önderliği ve muhabbeti esasına bağlıdır. Silsilesi, Sünnî tasavvuf ile fütüvveti uzlaştırıp sistemleştiren Şehâbeddin Sühreverdi'ye ulaşan Halvetiyye tarikatının fütüvvet anlayışına sahip çıkması tabiidir. Halvetiyye ile aynı kökten gelen Safevîlerin de fütüvvete ve fütüvvet ehline önem verdikleri bilinmektedir.

Fütüvvetnâme müellifi Şeyh Seyyid Gaybîoğlu Şeyh Hüseyin'in, kendisine ulaşan fütüvvet silsilesinde altıncı kişi olarak Halvetiyye'nin pîri Ömer el-Halvetî'yi (800 / 1397) zikretmesi, Halvetiyye'nin pîrinin fütüvvet geleneğine bağlı olduğunu göstermektedir. Şeyh Hüseyin bir diğer eseri Hutbetü'l-beyân'da Ömer el-Halvetî'den Nâd-ı Alî Duâsı'nı okumanın fazileti hakkında bir rivayet nakleder.

Şeyh Hüseyin Fütüvvetnâmesi'nde Ömer Halvetî'nin fütüvveti aldığı Şedîdâ ismindeki zatın, muhibb-i Hânedân olan bir padişaha başvurduğu, söz konusu padişahın Şedîdâ'ya icazet verdiği, Şedîdâ'nın da on iki imam aşkına, on iki kişiye şedd bağlayıp seccade vererek on iki büyük şehre gönderdiği anlatılmıştır. Şedîdâ'nın fütüvveti verdiği bu on iki kişiden biri Ömer el-Halvetî'dir. Söz konusu halife, 1359-1389'da hüküm süren

ve kendi döneminde Ahi şeyhlerinin şeyhü'l-meşâyihi olan Sultan I. Murad olmalıdır. Nitekim Minhâcü'l-mürîdîn adlı eserinde Hocazâde Muhammed Tâhir Tophanevî aynı fütüvvet şeceresini ve Şedîdâ ile ilgili rivayeti naklettiği bölümde I. Murad'ın ismini açıkça zikretmiştir.

Halvetiyye silsilesinde bulunan Ömer el-Halvetî'nin mürşidi ve amcası Ahi Muhammed Halvetî ismiyle meşhur Ebü'l-Füyûzât Kerîmüddin Muhammed el-Hârizmî'nin (780 / 1378) 'Ahi' lâkabıyla anılması Ahi çevrelerle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Halvetiyye silsilesinde yer alan Ömer el-Halvetî'nin halifesi Ahi Mîrem'in de (812 / 1409) Ahilikle bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir. Anadolu'ya gelerek Kırşehir'e yerleşen Ahi Mirem'in hem 'Ahi' lakabını taşıması ve hem de Ahi Evran neslinden olduğuna dair rivayetler bu görüşü desteklemektedir.

Rifâîlik, Kadirîlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik gibi tarikatlarla ilişkiler içinde olduğu bilinen Ahi teşkilatları, kuşkusuz Halvetiyye ile de irtibatlı idi. Halveti şeyhlerinin Anadolu'ya gelişleriyle birlikte Ahi teşkilatlarıyla sıkı bir alaka kurduğu ve bu suretle müntesiplerini arttırdığı ve kuvvetlendiği görülmektedir.

Fütüvvet ehlinin babası (Ebü'l-fityân) anlamına gelen 'Yiğitbaşı' ünvanıyla tanınan, Halvetiyye tarikatında 'orta kol' olarak bilinen Ahmediyye tarikatının piri Ahmed Şemsedddin Marmaravî (ö. 910 / 1504) İstanbul'daki şeyhler arasında meydana gelen ihtilafın çözümü için İstanbul'a çağrılmış ve şeyhler arasındaki meseleleri hallederek şeriata muhalif faaliyet yürüten tekkeleri kapattırarak tarikat eşyasına el koymuştur. Bu hadisede gösterdiği olgunluk sebebiyle 'Yiğitbaşı' ünvanı ile anılmıştır. Marmaravî'nin Ahilik kadroları arasında zaten bulunan 'yiğitbaşılık' ünvanını aslında bu hadiseden önce de taşıdığı, dolayısıyla Ahi teşkilatına mensup olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Eserin herhangi bir nüshasına ulaşılamamış olmasına rağmen bazı kaynaklarda kendisine ait bir Fütüvvetnâme'den söz edilmektedir.

Halvetiyye tarikatının Cerrahiyye kolunda sâlikin beline elif-lam-bend tekbirlemek usulü vardır ki, fütüvvet erkanından şedd kuşanmak olarak mütalaa edilebilir. Cerrahiyye kaynaklarında elif-lam-bendin Hacı Bayram Velî'den tevârüs edildiği yazılıdır. Bir Ahi merkezi olan Ankara'da çiftçilik yaparak elinin emeğiyle geçinen Hacı Bayram Velî'nin, tuğ, nakkare ve alem gibi fütüvvet alametleri ile fakirlere ve muhtaçlara yardım topladığı düşünülürse bunun bir fütüvvet şiarı olarak görüldüğü söylenebilir.

Cerrahiyye'de tekbirlenen elif-lam-bend beyâz abâdan bir karış eninde bir kumaştır. Dervişin beline üç kerre sarılacak uzunluktadır. İçine gelen ucu yuvarlak ve üzerine gelen kolanlı ucu üç köşelidir. Ve her iki başına şerit dikilir ve beyâz kaytandan dört kere dolanacak kadar kolanı vardır. Elif-lâm-bend tekbirlemek, sâlikin kendisini şeyhinin Hânkahında fukarâ ve zuafânın hizmetine Allâh rızâsı için bağladığına işaret eder. İsminin elif-lâm olmasının manası ise hizmete bağladığı belindeki kemeri gördükçe her işinde yegâne maksadının ancak Allah'ın rızâsı olduğunu hatırlamasıdır.

Son devir Cerrahî meşâyihinden Safer Efendi (ö. 1999) Istılâhât-ı Sûfiye fî Vatan-ı Asliyye adlı tasavvuf terimleri sözlüğünde yer alan Ahiyye maddesinde Ahiliği Halvetiyye tarikatına dayandırmaktadır.

KAYNAKÇA:

Abdülkadir Gölpınarlı, *Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in Fütüvvetnâmesi,* Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi, İÜİFM, XVII/ 1-4 den ayrı basım, s. 10-11; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, İstanbul, 2006, s. 116; Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*, İstanbul 1995, s. 174-178; Mahmud Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviye,* (yay. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul 2013, s. 329, 349; Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994, s. 96; Ahmet Ögke, *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn Marmaravî: Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 2001; M. Veysî Dörtbudak - Gürol Pehlivan, *Manisalı Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Sempozyumu – Bildiriler -26 Nisan 2008*, b.y. 2009; Safer Dal, *Istılâhât-ı Sûfiyye fî Vatan-ı Asliyye, Tasavvuf Terimleri*, İstanbul 2013, s. 18; Mehmet Fahrettin Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2006; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 535-563.

Derya BAŞ

HAMAL

Yük taşıyan insana hamal denir. Osmanlı döneminde hamallar, yükü taşıma şekline ve taşıdıkları yükün nevine göre adlandırılırlardı. Şehir ve kasabaların çarşı ve pazarında sebze, meyve ve eşya gibi yük taşıyanlara küfeciler denir. İskele ve limanlarda çalışıp pazardaki küfecilerden daha fazla yük taşıyan ve sırtlarında yüklük bulunan diğer bir grup küfeciler de vardı. Bir ya da iki

Bir Hamal

kişinin taşıyamadığı yükler en az dört kişi olan sırık hamalları tarafından taşınırdı. Bu hamallar, yük taşımada dişbudak ağacından yapılma uzun sırıklar kullanılırdı. Bunların dışında tahtırevan veya sedan denilen insan taşımak için kullanılan üstü örtülü ve tekerleksiz araçları taşıyan hamallarda bulunuyordu. Bu tür araçlar genellikle insanların omuzlarında tahtırevancılar tarafından taşınırlardı.

KAYNAKÇA:

Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 109.

M. Murat ÖNTUĞ

HÂM-DEST

Farsça bir sıfat olup "eli işe yakışmayan", "beceriksiz" anlamındadır. Osmanlı esnaf nizamlarında ve özellikle XVIII. yüzyılda esnaf şikâyetlerinin yer aldığı belgelerde sık sık rastlanır. Hâm-dest olarak nitelendirilen kimselerin kim olduğunu daha doğrusu kelimenin esnaf dünyasında ifade ettiği manayı anlamak için hem esnaf teşkilatının işleyiş tarzını hem de söz konusu olduğu dönemi dikkate almak gerekir. Osmanlı Devleti'nde herhangi bir esnaf ya da esnaf topluluğunun mesleğini icra etmeye başlaması için devletten izin alma, bir kayıtla faaliyetlerini belirgin ve sınırlı hâle getirme zorunluluğu aslında mevcut değildir. Ancak zaman içerisinde esnafın hareket kabiliyetini belirleyen teşkilat düzeni, bu düzeni sağlayacak ve devamını teminat altına alacak bir güce yani devlet onayına ihtiyaç duymuştur. Esnaf birliğinin idarecileri, birbirlerine kefil olan esnaf, görevleri, üretim / hizmet faaliyetlerinin çeşidi, mahalleri, mekânları, sayıları gibi esnaf teşkilatının yapısını ve işleyiş tarzını belirleyen çerçevesi kadı sicillerine kaydedilmekte idi. Kadı, ilgili sicili onaylanmak üzere Divan-i Hümayuna ilâm eder, onaylanan nizamın uygulanması için de kadıya ferman yazılırdı. Böylelikle esnaf nizamı, devlet garantisi altına alınmış olurdu. Resmî onay hem vergi profilini bilmesi, takip ve kontrol edebilmesi açısından devlet için hem de zaman içinde ekonomik şartlar gereğince tekelci haklarına iyiden iyiye sarılma ihtiyacı hisseden esnaf için hayati önem kazanmıştır.

Esnaf nizamlarında "hâm-dest" tabiri çoğu zaman nâ-ehl kelimesiyle birlikte ve aynı anlamda kullanılır. Bahsi geçen hâm-destler esnaf teşkilatının bel kemiği olan usta-kalfa-çırak hiyerarşisini bozan ve ustalığı hak etmeyen kimselerdir. Bir usta yanında mesleğin inceliklerini öğrenmek için gerekli süreyi geçirmeden, esnaf kethüdası ve ihtiyar ustalarının onayını almadan müstakil ustalık yapabileceği tarzda bir dükkân açmaya teşebbüs edenlerdir. Bu kimseler pîr ü perver mâhir usta olmadıklarından söz konusu loncanın adına da halel getirmekte ve daha önemlisi halkı zarara uğratmaktadırlar. Serâser esnafı örneğinde olduğu gibi hâm-destler, devletin de doğrudan ilgi alanına giren ürünlerle iş yapan esnaf teşkilatı içinde yer aldıklarında durum, devlet eliyle önlem almayı gerektirir bir hal alır. Serâser esnafı içindeki hâm-destler işi doğru düzgün bilmediklerinden dokudukları kumaşta gümüşü israf ettiklerinden gümüş kıtlığına yol açmışlardır. Para basımında da gümüş kullanıldığından duruma devletin el atması zorunlu olmuştur.

Esnafın, XVIII. yüzyıl sonlarında kadı önünde hâm-destlerden şikâyetleri hemen hemen her belgede rastlanacak kadar çoktur. Dikkate değerdir ki hâm-destler işin ehli olmamalarının yanında ecnebi, hilekâr ve kalpazan kimseler olarak ön plana çıkarılırlar. Esnafın iddiaları gerçeği

yansıtabilir ancak XVIII. yüzyıl, büyük şehirlere göçün yoğun yaşandığı ve ekonomik sıkıntıların esnafı geçim darlığına düşürdüğü bir dönemdir. Böyle bir dönemde de esnafın sahip oldukları hakları kaybetmemek için tekelci bir tutumla rakip olarak algıladıkları kimselere karşı hâm-dest sıfatını yakıştırdıkları düşünülebilir. Yani, dışarıdan aynı mesleği icra etmeye çalışan kimse ya da kimseler işin ehli dahi olsalar lonca çatısı altında devlete onaylatılmış haklara sahip esnaf tarafından hâm-dest olarak nitelendirilmiş olabilirler.

Her halükârda hâm-dest, mesleğini hakkıyla ifâ edemeyen, esnafın içlerinde bulundurmak istemedikleri kimselerdir. Çünkü hâm-destler dahil oldukları ya da olmaya çalıştıkları loncaya zarar vermekle kalmazlar, ibadullahın tervih-i ahvallerine de halel getirirler.

KAYNAKÇA:

BUSŞ, B 221/ 15; İŞS, 24/10B/3; 24/17B/1; 24/34B/3; 24/70B/1; Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* İstanbul 1935. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, 41(1-2) s. 39-46; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara 2013; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul 1995; İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi 2 (yay. A. Tabakoğlu-A. Kal'a vd), İstanbul 1997; Ahmet Kal'a, İstanbul Esnaf Tarihi Tahlilleri İstanbul Esnaf Birlikleri Nizamları 1, İstanbul 1979; Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul 1979.

Miyase KOYUNCU KAYA

HAMDÛN KASSÂR
(ö. 271 / 884)

Melami fikirleriyle ünlüdür. Kaynaklarda hayatı hakkında bilgi sınırlıdır. Dinî tahsilini Horasan bölgesinde tamamladığı, Süfyân Sevrî'nin kurduğu Sevriyye mezhebine bağlı olduğu, fıkıh ve hadis ilminde yüksek derecelere ulaştığı anlaşılmaktadır. Daha sonra tasavvufa ilgi duyarak Ali Nasrâbâdî ve Ebû Türâb Nahşebî gibi döneminin meşhur sûfilerinin sohbetine katıldı.

Hamdûn Kassâr tasavvufta şekilciliğe şiddetle tepki gösteren Melâmiyye veya Melâmetiyye isimli akımın ilk temsilcisi kabul edilir. Onu Melâmî fikirlere yönelten sûfî Ebû Türâb Nahşebî olmuştur. III. (IX.) yüzyıldan itibaren tasavvufî hayatta ihlâs ve öze önem vermenin yerine, şekil ve merasimin fazla itibar görmeye başlaması üzerine ortaya çıkan Melâmîlik anlayışı "kınayanın kınamasından korkmamak" (el-Mâide 5 / 54) esasına dayanır. Bu anlayışa göre nefsin arzularına karşı koyabilmenin en güvenilir yollarından biri iyi ve güzel davranışları gizli tutmak, hata ve kusurları ise insanlardan saklamamaktır. Bu nedenle Hamdûn Kassâr Melâmet yolunun çetin olduğunu, bu yolun gereklerini herkesin yerine getiremeyeceğini belirtir.

Hakikati korumayı fütüvvet olarak tanımlayan Hamdûn el-Kassâr'a göre bu yolun temsilcisi olan civanmerdin temel özelliği ise ihlâs ve tevazu sahibi olmak, nefsin istek ve arzularına karşı çıkmak ve hayattan kopmadan çalışıp çabalamaktır. Tevâzuu, bir insanın dünyada ve âhirette hiçbir kimsenin kendisine muhtaç olmadığını düşünmesi olarak zühdü Allah'a güvenip huzur ve sükûn içinde olmak, tevekkülü de Allah'a sımsıkı bağlanmak şeklinde tarif etmiş ve herkesin basit de olsa bir işte çalışmasını şart koşmuştur.

Kaynakların naklettiğine göre Hamdûn Kassâr'ın düşünceleri ve yorumları kısa sürede Nîşâbur ve Horasan sınırlarını aşarak başka bölgelerde yaşayan sûfîleri etkilemiş ve Kassâriyye adında bir fırka oluşmuştur. "Bir sarhoş gördüğün zaman hemen kendine gel, kendi günahlarını hatırla, o sarhoşu kınayarak yeni bir günah işleme", "Sende olduğunda gizli kalmasını gerekli gördüğün bir şeyi başkalarında görünce açığa vurma" şeklindeki sözleri meşhurdur.

KAYNAKÇA:

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakāt,* (yay. Nureddin Şerîbe), Kahire 1986, s. 123-129; aynı yazar, *Usûlü'l-Melâmetiyye*, Kahire 1985, s. 95, 145; Ebû Nuaym el-Isfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, X, Kahire 1979, s. 231-232; Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 116; Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb,* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 148, 226, 292-293, 342; Herevî, *Tabakât*, s. 121; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ,* (terc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2005, s. 372-375; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, V, 122; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, Kahire, ts. (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), III, 34-36; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 298, 345, 359, 360; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 113-114; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 172; Abdurrezzak Tek, *BayramîMelâmîliğine Dair Melâmet Risâleleri*, Bursa 2007, s. 11-57; Mustafa Kara, "Melâmetiyye", *Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan*, İstanbul 1987, s. 561, 598; aynı yazar, "Hamdûn el-Kassâr", *DİA*, XV, 455-456.

Abdürrezzak TEK

HANÇERLİ SULTAN VAKFI BEDESTENİ

Kayseri'de II. Beyazıd döneminin Kayseri valisi Mustafa Bin Abdulhay tarafından 1497 yılında yaptırılmıştır. Şehir içinde, ticari dokunun bulunduğu Cami Kebir Mahallesindedir. Bedesten'in dört bir tarafı ticaret yapıları ve diğer yapılarla

sarılmış olduğu için bedesten zor algılanmaktadır. Batıdan; karşısındaki Pamuk Hanı'nın da önünden geçen Ulu Sokak ile, güneyden; Vezir Hanı'nın 3. Avlusu ile, doğudan; kapalı çarşının Sipahi Pazarı Sokağı ile, kuzeyden; kapalı çarşının Terziler Sokağı ve hemen yakınındaki Asmalı Çeşme ile, batıdan; 1989 aslına uygunolmadan yapılan tek katlı dükkanlar ve 1890'da yapılan Hilmi Paşa Mescidi ile çevrilidir. Bedesten; Pamuk Hanı hariç tüm diğer ticaret yapılarıyla irtibatlıdır.

Kapalı çarşının çekirdeği ve ilk yapısı olan Bedesten; Ulu Cami'nin ve Kayseri İç Kalesi'nin çok yakınında yer almaktadır. 1501 tarihli vakfiyesine göre; bir ana bölüm ve kuzey ve güney yanlarına bitişik iki çarşı/arasta olmak üzere toplam üç bölümden oluşmuştur. Bedesten ve üç tarafına bitişik olarak yapılan 38 dükkan; Kayseri Kapalı Çarşı'sının oluşumunu başlatmıştır. Ayrıca bedestenin günümüze ulaşamamış bir çeşme üzerinde mescidi bulunduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Bedestenin dış batı ön duvarına bitişik olan dükkânları; Ulu Cami sokağına bakmaktadır. Bu dükkanlar; dört adettir, kare planlı ve tek katlıdır. Bu dükkanlar; bedestenin ön duvarının ana giriş kapısından kuzey ucuna kadar olan duvar neredeyse eşit parçalara bölünerek oluşmuştur. Vakfiyelerden de anlaşıldığı üzere bu dükkanlar; bedesten ilk yapıldığında vardır. Fakat sonradan yok olmuştur ve bu dükkanların yerlerini seyyar bıçakçı tezgâhları almıştır. Bedesten ve çevresinin bir düzene girmesi için bu yıkılmış olan dükkanların yerine, 1989 kapalı çarşı restorasyonu sırasında, çarşıya uyum sağlayacak şekilde, çarşının terziler sokağının devamı gibi yeniden dükkanlar yapılmıştır. Fakat hiç birisi özgün değildir. Ayrıca Bedesten'in ön duvarının ana giriş kapısından güney ucuna kadar olan kısmında da bedesten ilk yapıldığında dükkanları var olmuştur. Fakat bu dükkanlar da daha sonra yıkılmıştır. Yerine, XIX. yüzyılın sonlarında, Hilmi Paşa Mescidi yapılmıştır.

Bedesten üç kısımdan oluşmaktadır. Dokuz kubbeli, kare planlı geniş bir orta bölüm ile bunun kuzeyinde ve güneyinde bulunan iki tonoz ortasında bir kubbeli, dikdörtgen planlıiki kısımdan oluşmuştur. Bu yan bölümler, orta bölüm ile bağlantılıdır. Ayrıca yapının giriş revağının her iki yanında da küçük tonozlu eyvanı vardır. XVI. yüzyıl Osmanlı sivil mimari üslubunda yapılmış, yığma kagir bir yapıdır. Günümüzde orta kısmı; halıcılar ve kilimciler, güney kısmı yüncüler tarafından ve kuzey kısmı da, depo ve küçük bir bölümü de çay-kebap ocağı olarak kullanılmaktadır. Yapıda, genelde kesme taş ve bazı yerlerde de moloz taş kullanılmıştır. Kemerler ve ayaklar gri kesme taş, kubbeler ve tonozlar ince kesme taştan yapılıp kısmen sıvanmıştır. Çatı örtüsü, kubbelerin oturduğu teras çatı olup ve malzemesi demir dökme mozaiktir. Kubbe pencereleri; farklı şekil ve boyutlarda günümüze ulaşmıştır. Bunun nedeni kubbe pencerelerinin farklı zamanlarda gelişigüzel tamir görmesi ve yanlış restorasyon uygulamasıdır.

Yapıda çeşitli süsleme elemanları, bezemeler kullanılmıştır. Orta kubbede mukarnas, çatı kenarları, duvar bitimleri, kapılar gibi farklı yerlerde silmeler, kapı kenarlarında volütler, duvar bitimi, kapı, pencere gibi farklı yerlerde profiller, giriş kapısı üzerinde zincir motifi gibi çeşitli süslemeler ve bezeme elemanları kullanılmıştır. On bir kubbesi ve iki tane havalandırma pencereleri olan çatıda, 60 cm yüksekliğinde parapet duvarı vardır. Dışarıdan ve içeriden, güney bölümün orta kubbesi, bedestenin en büyük ve en yüksek kubbesidir. Dıştan kubbeler içe göre daha kalın, farklı boyut ve şekillerde olan ince kesme taşlarla örülmüştür. Bedesten ticari doku bütününde çevresiyle yapısal olarak değişerek günümüze ulaşmıştır.

KAYNAKÇA:

Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *VD*, S. 13, Ankara 1981 s.546; Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi Kültür ve Sanat Eserleri*, I, Kayseri 1948, s.87; Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'anatolıe - Tome Premıer - Kayseri-Niğde*, İstanbul 1945, s.11; Fernaz Öncel, *Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi*, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Fernaz ÖNCEL

HÂNKAH-I LÂLÂ

(bk. LÂLÂ RUZBE HÂNKAHI-LÂLÂ HÂNKAHI))

HÂNKAH-I ZİYA

(bk. ZİYA HÂNKAHI)

HANLARÖNÜ ARASTASI

Ankara-Beypazarı, Beytepe mahallesi, Hanlarönü mevkiinde yer alan yapı, karşılıklı iki sıra dükkân dizisi şeklinde uzanan Bedesten Sokağı'nı oluşturmaktadır. Halk arasında, Bedesten olarak adlandırılan yapı, aslen tarihi çarşının güneydoğu ucunda bir sokak dokusu şeklinde inşa edilmiş, karşılıklı iki kanadında tek katlı dükkânların sıralandığı kâgir bir arastadır.

Yapının inşa tarihi hakkında bilgi edinebileceğimiz herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Arasta sokağının güney ve doğu uçlarında yer alan her iki kapısında da birer kitâbe yuvası bulunmasına karşın yazı panoları mevcut değildir. Hanlarönü Arastası'nın, Beypazarı'nda XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında yapılan, ticarî dokuyla bütünleşik diğer çarşı içi yapılarıyla benzer malzeme ve teknik özellikleri bulunmaktadır. Buna göre yapının, çarşının 1894 yılında geçirdiği büyük yangından sonra kâgir olarak inşa edilmiş ticarî yapılardan birisi olduğu söylenebilir.

Yapının inşasında taş, tuğla, kireç harcı, demir ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Giriş cepheleri düzgün kesme taş örgülüdür. Arasta sokağına cepheli dükkânların beşik kemerli alınlıkları ile kalkan duvarları moloz taş örgülüdür. Alınlık kemerlerinin göz dolguları tuğladandır. Tuğla ve taş örgüler içerisinde bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Demir, yapıda strüktürel malzeme olarak kullanılmıştır. Dükkân açıklıları üzerinden geçirilen "I" profilli kuşaklama demirinin üzerine taş örgülü alınlık duvarları oturtulmuştur. Doğu girişinin güney köşesindeki orijinal dükkânın üç yönlü beşik tonozuna ait kemer açıklıklarında ahşap gergiler kullanılmıştır.

Arasta, güneyde Hanlarönü meydanından ters "L" şekilli bir plân şemasıyla doğu yönde kıvrılarak Bostancılar Sokağı'na birleştirilmiştir. Doğu ve batı kanatlarda sıralanan dükkânlar, üstü açık arasta sokağının düz devam eden bölümünde kareye yakın dikdörtgen plânlı iken, kıvrıldığı alanda köşelere yerleştirilmiş olanlar çarpık dörtgen veya üçgen plân şemaları gösterirler. Dükkânların iç hacimleri değişik tipte beşik tonozlarla örtülerek, dıştan öne eğimli bir kırma çatıyla kapatılmıştır. Arasta sokağının iki ucunda, birbirine benzer düzenlenmiş girişler yer almaktadır. Günümüzde ticarî işlevini sürdüren yapıda, bazı ekleme ve değişikliklerin yapıldığı görülür.

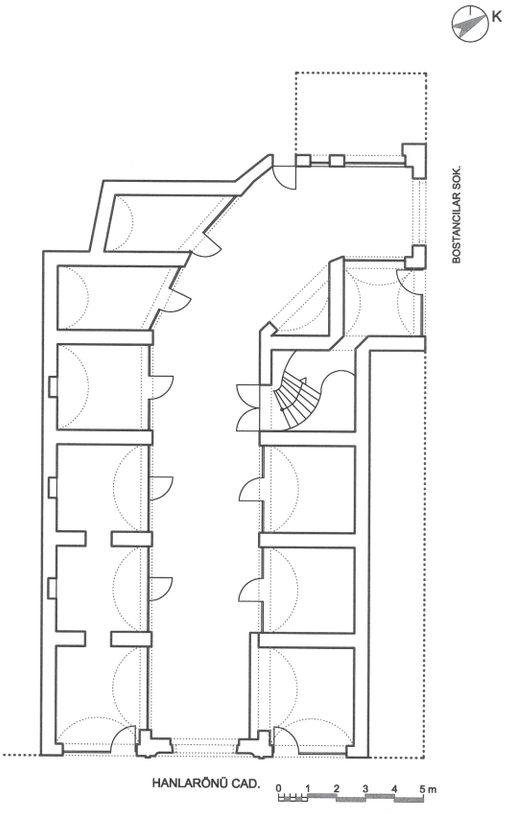
Hanlarönü Arastası

Yapının doğu girişi, basık kemerli bir kapı açıklığıyla Bostancılar sokağına açılmaktadır. Kapı kemerinin kilit taşı, yan taşların üçte biri kadar tutulmuş ve ön yüzeyi "S" ve "C" kıvrımlarıyla profillendirilerek dışarıya taşırılmıştır. Yassı formlu üzengi taşlarının, kemer açıklığına bakan yüzeyleri yine profillidir. Kapı açıklığının üzerinde içi boş bir kitâbe yuvası yer almaktadır. Doğu kanadın dışarıya cepheli dükkânı orijinalliğini koruyabilmişken, batı kanadındaki dükkân betonarme olarak yenilenmiştir. Doğu kanattaki orijinal dükkânın kuşaklama demiri üzerinde kurulmuş basık kemerli bir alınlığı vardır. Yapının ters "L" plânına bağlı olarak doğu cephesi önünde oluşan boş alanda, bugün arasta dükkânlarının sağır sırt duvarlarına yaslandırılmış beş adet dükkân sıralanmıştır.

Arasta kuzeyde, çarşı dokusunu oluşturan diğer yapılarla birleşir. Yapının kuzeye dönük olarak yer alan batı kanadındaki son iki dükkânın yıkılarak, betonarmeden iki katlı tek bir dükkân haline getirildiği görülmektedir.

Yapı batı yönde yine çarşı dokusuyla birleşir. Batı ve doğu kanatlarda sıralanan dükkânların, bugün bitişik yapılarla kapatılmış olan sağır sırt duvarları moloz taş örgülüdür. Sırt duvarları ön cephe seviyesinden biraz daha yüksek tutularak, çatının öne doğru eğimi sağlanmıştır. Arasta sokağına doğru taşkın saçaklı olan sundurma çatı, günümüzde oluklu saç levhalarla kaplıdır.

Hanlarönü meydanına bakan güney girişinin iki yanında -diğer girişte de olduğu gibi- doğu ve batı kanatlarının dışarıya cepheli birer dükkânı yer

Hanlarönü Arastası'nın planı

almaktadır. Güney girişi, Bostancılar sokağına açılan diğer girişle benzer bir düzenleme sergilemektedir. Kemer örgüsü, profillendirilmiş detaylar ve kapı üzerinde içi boş kitâbe yuvası bu girişte de izlenir. Dükkânların, yaklaşık 2.75 m genişliğinde ve 2.30 m yüksekliğinde olan ön cephe açıklıklarının üzerinde, beşik tonoz kemerlerinin cephe yüzeyine yansıtıldığı alınlıklar vardır. Arasta içerisinde olduğu gibi meydana açılan dükkân cephelerinin alınlıkları da bir kuşaklama demiri üzerinde kurularak, kemer gözleri doldurulmuştur. Dükkân cepheleri, 0.15 m genişliğinde ve cephe yüzeyinden yaklaşık 0.05 m çıkıntılı olan düz köşe silmelerle sınırlandırılmıştır. Giriş cephesi, içbükey profilli bir silme kuşağıyla cephe yüzeyinden yaklaşık 0.11 m içeriye doğru çökertilmiştir. Giriş kapısı ve dükkân cepheleri üzerinden içbükey profilli saçak silmesi geçmektedir. Cephenin doğu kanadı üzerine, sonradan inşa edilmiş hımış bir yapı oturtulmuştur.

Arasta girişlerinin iç yüzeylerinde, dıştaki kemerlerin yaklaşık 0.25 m yukarısında yer alan, sırt sırta bitişik vaziyette ikinci bir kemer örgüsünün bulunması, içe açılır kapı kanatlarının olduğunu göstermektedir.

Arasta sokağı 2.94 m genişliğinde olup, doğu kanadında altı, batı kanadında ise sekiz dükkân bulunmaktadır. Ancak batı kanadının kuzey ucundaki son iki dükkân yıkılarak, iki katlı tek bir dükkân halinde yenilenmiştir. Yapının Hanlarönü caddesinden başlayıp, Bostancılar sokağı yönünde kıvrıldığı bölümüne kadar olan düz aksında, karşılıklı iki kanatta dörder adet kareye yakın dikdörtgen plânlı dükkân yer almaktadır. Sokağın doğuya doğru kıvrıldığı bölümünde, doğu köşede üçgen plânlı bir köşe dükkânı ile batı kanadında bugün biri yıkılmış olan toplam üç adet, çarpık dörtgen plân şemasına sahip dükkân bulunmaktadır. Arastanın güney ucunda olduğu gibi doğu ucuna da, giriş cephesinin iki yanında dışarıya cepheli birer dükkân yerleştirilmiştir.

Dükkân cephelerinde, beşik tonoz kemerlerinin alınlık duvarlarına yansıtıldığı görülür. Tonoz kemerleri, dükkân açıklıkları üzerinden geçirilmiş olan kuşaklama demirinin üzerinde kesme taş örgülüdür. Kemer gözleri ise kemer hattını takip eden bir sıra düşey istifli tuğla örgünün altında yatay istifte tuğla örgüyle dolguludur. Bazı alınlıkların tuğla dolguları kaldırılarak kemer gözleri ışıklığa çevrilmiştir. Beşik tonoz kemerleri, dükkân cepheleri boyunca devam eden bir kemer sırası şeklinde birbirlerine bağlanmıştır. Kuşaklama demirinin üzerindeki her bir kemer açıklığının içerisinde yer alan kesme taş kirişlerin arasına, cephe yüzeyinden dışa çıkıntı yapan ters "T" formlu kesme taş elemanlar -topuklar- yerleştirilmiştir. Alınlıklar, moloz taş örgülü bir kalkan duvarı ile saçağa birleştirilmiştir.

Arasta sokağına cepheli dükkânlar, alınlık kemerinden de izlendiği gibi yine bu yönde uzanan birer beşik tonozla örtülüdür. Giriş cephelerinde dışa açılan dükkânlardan; güneydekiler iki yönlü, doğu uçta bugün sadece girişin solunda orijinalliğini koruyan dükkân ise üç yönlü bir beşik tonozla örtülüdür.

Dükkân açıklıklarının önünde, sabit ve açılır kanatları bulunan ahşap veya demir doğramalar mevcuttur. Dükkânların zemin kotları, bugün karo mozaikle kaplı olan sokak koridorundan, 0.25 m ile 0.30 m arasında değişen yüksekliklerdedir. Dükkânlar içten sıvalıdır. Bazı dükkânların sırt duvarları ortasında dikdörtgen plânlı nişlere rastlanılır. Doğu kanadının düz aksı üzerinde, ku-

zey köşede yer alan dükkân, üstteki hımış yapıya çıkışı sağlayan merdivenkovasına dönüştürülmüştür. Arastanın güneybatısında yer alan art arda üç dükkân, beden duvarları ortasında sonradan açılmış kapılarla birbirlerine bağlanmıştır.

Ticarî işlevlerini sürdüren arasta dükkânları günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak düzende donatılmışlardır. Tescilli arasta dükkânlarının mülkiyetleri muhtelif şahıslar üzerindedir.

KAYNAKÇA:

Tolga Bozkurt, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara 2004, s.155-159; Ethem Torun, *Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı*, Ankara 2011, s.220-223.

Tolga BOZKURT

HARMAN SONU EĞLENCELERİ

Kasabalarda ve köylerde her yaş grubundan insanın devam edebildiği, gençlere klasik eğitim veren bir kurum işlevi gören ve Ahi zaviyelerinin konuk ağırlama görevini de üstlenmiş olan yâren odaları, çok eski geleneksel eğlencelerden biri olan harman sonu eğlencelerinin her yıl güz başlamadan gerçekleştirilmesinde de önemli role sahipti. Her odanın yâreni aralarında para toplar; koyun veya keçi, sebze, meyve, yağ, şeker alınır; eğlence süresince yemekleri pişirecek bir aşçı bulunurdu. Bu tür kutlamalar Osmanlı devletinin sınırları içinde hâkim olan bütün bölgelerde coşkuyla yapılırdı. Her bölgedeki esnaf ve sanatkârların katılması töre gereği olup katılmazlık yapılmazdı. İstanbul'daki törenler görkemli kutlamalara sahne olurdu. Bu eğlencelerde hiçbir mesleki konu ele alınmaz, yalnız kâhya ve kâhya başı bütün esnafa öğütte bulunurdu. Her meslek ekolünün kendine has bir sancağı, bir de alemdarı vardı. Bu sancakta alışverişi ve iş hayatını öven ayet ve hadislerin yanında, o meslek grubunun özel bir işareti de yer alırdı. Umumi törenlerde bu sancaklar önde, o mesleğe mensup ahiler arkasında olmak üzere hep birlikte kutlamalara katılırlardı.

Yârenlik geleneğinin devam ettiği yerlerde bu kutlamalar hâlen mevcuttur. Şehir dışında bir alana gidilmek suretiyle dört beş gün seçilen yerde kalınır, avlanılır, oyunlar oynanır, çevrede geziler düzenlenir, bir nevi yaz boyu çekilen zahmet yorgunluk burada atılarak geri dönülür. Harman sonu eğlenceleri bu haliyle, Osmanlı döneminde ahi sanatkârların sınıf sınıf mesireye çıkıp üç gün kalmaları âdetine benzemektedir.

KAYNAKÇA:

Muallim Cevdet, *Zeyl-i- İbn-i Battuta,* İstanbul 1932; Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı,* İstanbul 1932; Neşet Çağatay, B*ir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1981.

Ayşe DEĞERLİ

HASIRCILIK

Hasırcılık doğal yollarla göl ve dere kenarlarında yetişen bazı bitkilerin sap, yaprak ve dallarını, çeşitli şekillerde dokuma metodu olarak tanımlanabilir.

Hasırın kullanılmaya başlanması ve bir ev dekorasyon malzemesi olarak ihtiyaç halini alması, Türklerin geleneksel ev mimarisi ve ev içindeki geleneksel yaşama koşulları ile yakından ilgilidir. Hasır sözü Arapçadır. Orta Asya kökenli Türk dilinde ise "yiken", "yigen" "yikin" gibi adlarla bilinir. Anadolu'da "koğa", "koğalık" gibi adlarla da anıldığı bilinmektedir. Hasırlar, yapıldığı saz bitkisinin incelik, kalınlık ve türlerine göre Trablus hasırı, kaba hasır gibi adlarla da anılır.

Ahilik sistemi içerisinde oldukça yaygın olan mesleklerden birisi hasırcılıktı. Osmanlılarda XVII. yüzyılda hasır yapımı ve ticareti yaygınlık kazanmış, İstanbul'da sadece hasır ticareti için kuyumcular çarşısı gibi Hasırcılar Çarşısı kurulmuştur. Bu isim halen kullanılmaktadır. Topkapı Sarayı'na ait Alay Meydanı'nın sol tarafında sarayın ihtiyacını karşılayan odun ambarı ve hasırcılar ocakları bulunmaktaydı.

Türklere özgü "yaylak-kışlak" hayat biçiminin getirdiği yaşam koşullarında hasır ve boyanın önemli bir yeri var idi.

KAYNAKÇA:

Bahattin Ögel, "Hasır ve Hasırcılık", *Türk Kültür Tarihine Giriş*, III, Ankara 1991, s. 191-200; Ahmet Atay, Örgücülük, İstanbul 1987, s. 691; Ahmet Aytaç, "Yöresel Üretime Bir Örnek: Konya Akşehir Doğrugöz Kasabası Hasır-Boyra Örücülüğü", *Akdeniz Üniversitesi GSF, II. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/Sanat Etkinlikleri, 14-17 Kasım 2013*, Antalya 2013.

Ahmet AYTAÇ

HASSA AHIR HAZİNESİ KÂTİBİ SEYYİD MEHMED EFENDİ VAKFİYESİ

Kalemioğlu Ahi Muhammed Bey tarafından yaptırılan Kalemi Zaviyesi ile bunun bitişiğindeki Mader-i Mevlâna Türbesi ve burada bulunan mescid için üç vakıf kurulmuştur. Bunlardan üçüncüsü nukut vakfıdır. Karaman Şer'iye Sicili, nr. 297, s. 260'da kayıtlı olup, İstanbul'da Üsküdar Atik Valide mahallesi sakinlerinden Hassa Ahır Hazinesi Kâtibi Seyyid Ebubekir Ağaoğlu Seyyid Mehmed Efendi tarafından gurre-i Rebiülevvel 1211'de (4 Eylül 1796) tanzim ve tescil ettirilmiştir.

Vâkıf Seyyid Mehmed Efendi, 375 esedî kuruşunu Mader-i Mevlâna Türbesi için vakfetmiş ve şu şartları koymuştur: 375 esedî kuruş Lârende şehrinde onu on bir buçuktan ortaklığa verilecektir. Ancak para âmil, mültezim, medyun ve müflise verilmeyecektir. Parayı işletmek isteyenler güçlü kefil getirecek, "mücerred kefil ile verilmeyecekdir". Elde edilen kârın dağılımı şöyle olacaktır: Mütevelli tayin edilen Halveti Tarikatı şeyhlerinden Şeyh İsmail Efendioğlu Seyyid Şeyh Mehmed Efendi'nin tekkesinde mevlit okuyanların ve sema edenlerin yiyecek ve içeceğine öncellikle sarf olunacaktır. Yine vakıf paranın gelirinden 15 kuruş Lârende'de bulunan Mader-i Mevlâna Türbesi'nde mevlit okuyanların yiyecek ve içeceklerine verilecektir. Yine yukarıda adı geçen mütevellinin tekkesinde pazartesi ve cuma gecelerinde mukabeleden sonra Fatiha suresi okunacak, bunun sevabı hayatta olduğu sürece kendisi ile anne ve babasına; vefatlarından sonra ise onların ruhlarına hediye edilecektir. Vakfın gelirinden her sene dört buçuk kuruş ödenecektir. Mukabele akdedilen gecelerde "revgan-ı şem îkādına" sarf olunacaktır. Yine vakıf paranın gelirinden her sene mütevelliye üç kuruş vazife karşılığı verilecektir.

Yukarıda adı geçen şahıs kayd-ı hayat şartıyla mütevelli olacaktır. Onun vefatından sonra evlatlarından erkek olanlara batın usulü üzere mütevellilik kalacaktır. Erkek çocukların soyları kesilirse mahkeme kararıyla "sâlih ve mütedeyyin" bir kimse mütevelli olarak tayin edilecektir.

Hassa Ahır Hazinesi Kâtibi Seyyid Mehmed Efendi Vakfiyesi

KAYNAKÇA:

Yusuf Küçükdağ, "Valide Sultan Tekkesi/Karaman Mevlevihanesi Vakıfları İle Vakfiyeleri ve Karaman Turizminin Geliştirilmesi İçin Önemi", *Karaman Ulusal Kültür ve İnanç Turizmi Sempozyumu, 23-24-25 Mart 2012. Hz. Mevlâna'dan Yunus Emre'ye Evrensel Sevgi ve Kültürlerin Kardeşliği Projesi, Karaman Ticaret ve Sanayi Odası,* Karaman 2012, s. 186-187.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

HASSA MİMARLARI OCAĞI

Osmanlı Devleti'nde Ahi adı veya unvanıyla bilinen zaviye, tekke, cami ve mescid de dahil olmak üzere her türlü resmî veya gayriresmî dinî, sosyal ve meslekî tesislerin yapım ve onarım işlerini yürüten sorumlu kurumun adıdır. İsmin başında bulunan "Hassa" tabiri padişaha veya saraya ait anlamında olduğundan bu ocak bir saray teşkilatıdır.

Hassa Mimarlar Ocağı, Osmanlı Saray teşkila-

tı içinde "Bîrun" bölümünden sayılan ve saray eminliklerinden biri olan şehreminliğe bağlı idi. Bununla birlikte ülke genelinde imar faaliyetlerini denetleyen ve organize eden meslekî kuruluşlardan biri idi.

Hassa Mimarları Ocağı'nın kuruluşunun başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan araştırmalarda arşiv vesikalarında Hassa mimarlarıyla ilgili ilk kayıtların Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemine uzandığını göstermektedir. Ocak merkezleri ise Topkapı Sarayı'nın Yalı ve Sepetçiler köşklerinde idi.

Sarayda ve devlet sınırları içinde inşaat ve tamirat işlerini, merkezde Şehremininin kontrolünde ve Hassa Mimarbaşı'nın nezaretinde Suyolu Nazırı, İstanbul Ağası / Acemi Oğlanlar Ağası, Kireççibaşı, Anbar Müdürü, Anbar Birinci Kâtibi, Mimâr-ı Sânî ve Tamirat Müdürü'nden meydan gelen bir fen heyeti yürütmekteydi. Ayrıca Hassa Mimar Ocağı'na bağlı birçok mimar ve minareci, mermerci, taşçı, sıvacı, neccâr / marangoz ve nakkaş gibi belli bir sahada yetişmiş ustalar da bulunuyordu. Bu ocakta görev yapanlara topluca "Cemaat-ı Mi'mârân-ı Hassa" adı verilmiştir. Bu fen heyetinin başlıca görevleri çeşitli daireler arasında iş birliğini sağlamak ve malzeme ve işçi gibi ihtiyaçları süratle temin etmekten ibaretti. İnşaat ve tamiratın bütün teknik hususları ise Mimarbaşı'nın temsil ettiği Hassa Mimarları Dairesi'ne aitti. Bu daire Şehreminine bağlı olmakla beraber, Ocağın asıl âmiri, Mimar Ağa, Hassa Mimarbaşı veya Ser-Mimârân-ı Hassa unvanlarıyla anılan Mimarbaşı idi.

Ocak'tan yetişen ve dolayısıyla bir fen adamı olan Mimarbaşı inşaat ve tamirat işlerine bağlı olarak teknik işleri yürütürdü. Kayıtlı olarak ilk Hassa Mimarlar listesi 1604-1605 yıllarında Dalgıç Ahmed Ağa'nın baş mimarlık dönemine aittir. Mimar Sinan, Davud Ağa gibi klasik Osmanlı mimarisinin birçok ünlü mimarı bu ocaktan yetişmiştir. Hassa mimarî ocağı dönemin bir nevi mühendislik-mimarlık okulu niteliğindeydi. Küçük bir ulufe ile ocağa girenler, Mimarbaşılar ve kıdemli halifelerinin nezaretinde yetişir ve kademe kademe yükselerek Ser-Mimârân-ı Hassalığa kadar yükselirlerdi.

Hassa mimarları teşkilâtında kademe silsilesi içinde derecelerine göre mimarlar, usta / üstad ve halife / kalfa olarak iki ana grupta düşünülürdü. Hassa mimarları ücretlerini Hazine-i Âmire'den alırlardı. Ser-Mimârân-ı Hassa, herhangi bir sebeple başkentten uzun müddet ayrılacak olursa, hassa mimarlarından kıdemlisi "Kaimm-i makam" olarak ona vekâlet ediyordu. Hassa Baş mimarları evvelce kazanmış oldukları pâyeleri de muhafaza ediyorlardı. Mesela Davud Ağa, Mimarbaşı olduğu halde hâlâ "Müteferrika" unvanını taşıyordu. Hassa mimarî ocağında, İstanbul'daki ve eyaletlerdeki mimar, kalfa ve diğer inşaat ustalarının defterleri tutulurdu. Gerektiğinde Mimarbaşının teklifi üzerine Divan'dan hükümler yazılarak bunlar celp edilirlerdi.

Mîrî binaların tamir ve inşasından başka, köprü, suyolu ve su bendi inşası, İstanbul'da yapılan evlerin fennî kontrolü hep mimarbaşıya ait olup kethüda ve çavuş adlı memurlarıyla şehrin inşaatını daima teftiş ederlerdi. Padişahların ve devletin yaptıracağı bütün binaların planlarını, malzeme ve inşaatların masraf hesaplarını yaptıkları gibi şahısların inşa ettireceği dükkân, ev, han ve diğer binaların planlarını da tetkik eder ve mahzurlu kısımları varsa düzettirerek inşaata o suretle ruhsat verirlerdi. Hassa Mimarları teşkilâtının diğer vazifeleri de, inşaatlarda çalışan kalfa, usta ve amelelerin ücretlerini tespit etmek ve tespit edilenden fazla ödenmemesini sağlamak idi. Ocağın diğer önemli görevleri arasında donanma inşa veya teçhizatına gerekli malzemeyi zamanında hazırlamak, ordunun sefere çıkmadan önce geçeceği yolların açılması, köprüler inşası, konak yerlerinin tanzimi, kuyular açılması veya çeşme yapılması ve gerektiğinde kuşatılan şehirler etrafında "Hâvâle" adı verilen küçük hisarların inşası için mimarbaşının başkanlığında, yeterli sayıda mimar, duvarcı, bıçkıcı, dülger, marangoz, demirci, suyolcu ve lağımcıdan meydana gelen bir ekibin yola çıkarılması da vardı.

Sultan III. Selim (1789-1807) zamanında 1795'te kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'da mimarlar yetişmeye başlayınca, 1216 (1801-1802) yılında Hassa Mimarlığı tayinleri yeni bir nizama bağlanmış, cemat içindeki kethüdalık, kâtiplik, mermercilik, minarecilik gibi hizmetlerin verilmesi eskiden olduğu üzere mimarbaşıların tekliflerine bırakıldığı halde, Hassa mimarlıklarının ancak Hassa Mimarbaşı ile Mühendishane-i Hümayun Nazırı ve Mühendishane-i Hümayun Hocasının ortak teklifleri üzerine verilmesine başlanılmıştı.

Mimarlar arasında birçok Gayrimüslim de bulunuyordu. Mesela 1526-1528 tarihlerinde ocak mensupları içinde hiç bir Gayrimüslim adına rastlanılmadığı halde, 1582'de memur edilen 17

hassa mimarından dokuzunun Müslüman olmadığı görülmektedir.

Azınlıklara ait mabetlerin tamir işlerine hususi bir önem verildiği için, genel olarak ilk ve son keşifler, bizzat Ser-Mimârân-ı Hassa'nın başkanlığında hassa mimarlarından müteşekkil bir heyet tarafından yapılıyordu. Mesela Beşiktaş'ta Abbas Ağa mahallesindeki Meryem Ana / Panaya kilisesinin tamiri için gerekli ilk ve son keşifler, 1730'da Mimarbaşı Mehmed, hassa mimarları hulefasından Mehmed, Mustafa ve Küçük Mustafa tarafından yapılmıştı.

Hassa mimarlıklarına XIX. yüzyıl başında tayinler yeniden düzenlenirken, Mimarbaşılığa da ancak Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn hulefası olanların tayin edilmeleri esas kabul edilmişti. Hassa Mimarları Ocağı, bu ad altında bu yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam etti. 1831'de onun görevlerini yapmak üzere Ebniye-i Hassa Müdüriyeti kuruldu. Mimarların modern manada teşkilat olarak ilk kurumları 1908'de Mimar Kemaleddin Bey öncülüğünde Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti adıyla kurulmuştur.

Osmanlı'da inşaat esnafı genellikle "Esnaf-ı Mi'mâr" şeklinde adlandırılmıştır. Bazı kayıtlarda ise bu esnafa "Neccâran ve buna tâbi' ehl-i hiref ve Esnaf-ı neccâran ve mi'mâran gibi isimler de kullanılmıştır.

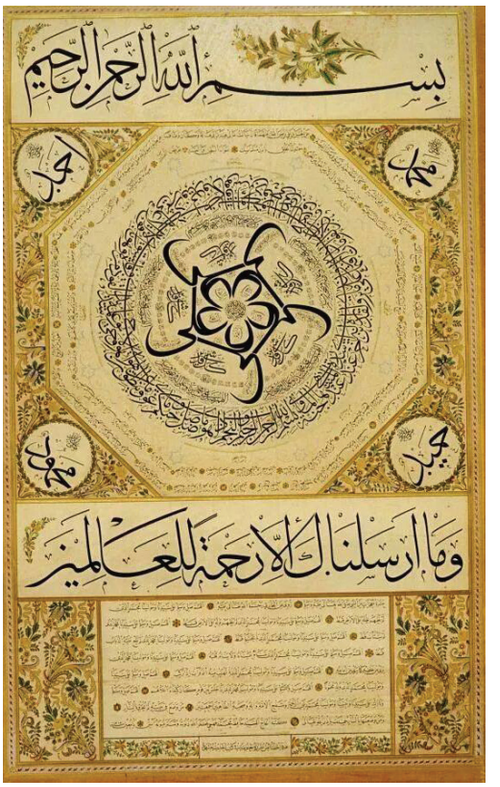
KAYNAKÇA:

Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, İstanbul 2013; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001; s. 207-217; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1(1963), s. 159-202; İlber Ortaylı, *"Tarihsel Evrimi İçinde Mimarlar, Toplumsal Statüsü ve Teknik Yaratı Olanaklarının Değişimi", Mimarlık,* III, İstanbul 1976, s. 56–76; Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 2 (1981), s. 1-30; Feza Günergun, "Osmanlı Mühendis ve Mimarları Arasında İlk Cemiyetleşme Teşebbüsleri", *Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu,* (yay. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1987, s. 155–196; Can M. Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı ve Esnafı", İslamî Araştırmalar, sy. 4 (1990), sy. 1, s. 42–48; Orhan Erdenen, "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları", *Mimarlık*, sy. 1 (1966), s. 15–18; Stefanos Yerasimos, "15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi", *Afife Batur'a Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, (ed. Aygül Ağır- Deniz Mazlum ve diğerleri), İstanbul 2005, s. 37–55.

Rıza KURTULUŞ

HATTAT

Hat mastarından türetilmiş olan hattat kelimesi sözlükte "yazı yazmak", "işaret koymak" gibi ma-

Bir hat örneği

naya gelmekte olup İslam yazılarını güzel yazan ve öğreten sanatkâra denilir. Arap hattını yazanlara eskiden kâtip deniliyordu. Arap hattatlar, hat sanatının gelişmesi ve güzelleşmesine büyük katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda Abbâsîler dönemine kadar kullanılan "kufî" adlı yazıyı geliştirerek ondan aklâm-ı sitte adını taşıyan muhakkak, reyhanî, sülüs, nesih, tevki, rık'a adlı altı çeşit yazı meydana getirmişlerdir. XII. yüzyıldan itibaren kâtip, muharrir ve verrâk kelimelerinin yerine geçen hattat kelimesi, Osmanlılar'da kabul görmüştür. Hat sanatının öğretimi ve eğitimi İslam ülkelerinde köklü bir disiplin içinde geleneğe bağlı kalarak yürütülmüştür. Osmanlılar'da temel eğitimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde çocuklara Kur'an kıraatı yanında hüsn-i hat da öğretiliyor olması, bu sanata verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Medrese eğitiminde de bu ders öğretilmeye devam etmekteydi. Hattın ve onu tamamlayan diğer kitap sanatlarının öğretimi için kurulan Medresetü'l-hattâtîn mezunlarına resmî icazetnâmeler divanî hattı ile yazılır ve altına hocasının mührü basılırdı. Hattat unvanı alan talebe için bir icazet cemiyeti tertip olunurdu. İcazet alana önceden

Hattatları yazı malzemeleri

kararlaştırılan bir mahlasın merasim sırasında verilmesi usuldendi. Yeni hattatlar fırsat buldukça hocasının yanına giderek eksik kalan bilgilerini tamamlar ve gerekli hallerde yazılarını tashih ettirirdi. Hattatların eser verdikleri devreler başlangıç, orta ve son devir olmak üzere üçe ve her devre de aynı adlarla tekrar üçe bölünerek bir hattatın sanat hayatı dokuz devreye ayrılırdı. Eskiden olduğu gibi bugün de meşhur hattatlar yetişmektedir. Günümüzde hattatlar üniversitelerin ilgili bölümleri, halk eğitim merkezleri, belediyeler ile sivil toplum örgütlerinin açtığı kurslarla sanat, sanatçı ve öğrenciyi buluşturmaktadır.

KAYNAKÇA:

Mehmet Sait Çalka, "Safî Mustafa Efendi'nin Osmanlı Esnaf ve Sanatkârlarına Nasihatler", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır, İskender Gümüş), Kırklareli 2011, s. 83-84; M. Uğur Derman, "Hattat", *DİA*, XVI, s. 493-499; Serkan Özburun, *Kaybolan Meslekler*, İstanbul 2006, s. 111.

M. Murat ÖNTUĞ

HAYREDDİN BABA ZAVİYESİ
(bk. AHİ HAYREDDİN ZAVİYESİ)

HAZAR, ATİLA
(d. 1952)

Ahilik Sisteminde Temel İşletmecilik Kuralları ve Günümüz Türk İşletmeciliğine Kazandırılması İle İlgili Bir Model Yaklaşımı adlı doktora tezini hazırlayan Atila Hazar, lisans eğitimini 1975 Yılında Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu'nda tamamladı. Yüksek Lisans derecesini 1980 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme Yönetimi Enstitüsü'nde aldı. Doktora eğitimini ise 1991 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Üretim Pazarlama Yönetim ve Organizasyon alanında tamamladı. 1991-1992 yılları arasında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi'nde, 1992-1995 yılları arası Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1997 yılında emekli oldu. 2007 yılında Beykent Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Turizm Ve Seyahat İşletmeciliği programında göreve başlayan Hazar, halen Beykent Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

Birol MERCAN

HELVA

"Unlu, yağlı ve şekerli maddelerle yapılan bir tür tatlı" anlamına gelen helva, Arapça bir kelime olup aslı "halvâ"dır. "Helva"nın Ahilikte özel ve önemli bir yeri vardır. "Helvayı pişirmek, dağıtmak ve bir şehirden bir şehre göndermek" hemen bütün fütüvvetnâmelerde ve Ahi şecerenâmelerinin birçoğunda, Ahi ocaklarında (mahfil, tekke, lonca) uygulanan önemli bir ritüel olarak anlatılır.

Fütüvvetnâme ve şecerenâmelerde "helvâ-yı cefne" (bazılarında "cüfne") veya doğrudan "cefne" olarak geçen Ahi helvasının kaynağı, Cebrail ve Hz. Âdem'e kadar götürülür. en önemli Türkçe fütüvvetnâmelerden Radavî Fütüvvetnâmesi'ne göre Cebrail cennet ırmaklarından bir miktar süt ve bir miktar balı birbirine katıp bir helva yaparak bir tarafa koymuştur. Ahi helvasının kaynağı budur. Bir başka fütüvvetnâmede Cebrail'in Hz. Âdem'le kardeş olduğu, bundan sonra meleklerin cennetten üzerinde ekmek de olduğu hâlde bir sahan helva getirdikleri, Hz. Âdem'in o helvadan Hz. Havva'ya da ayırdığı kaydedilerek helva paylaştırmak ve bir şehirden bir şehre helva göndermek âdetinin buradan kaldığı kaydedilmektedir. Aynı fütüvvetnâmede mahfilde helva pişirip yiyen kimselerin birbirleriyle "kardeş" olmalarının kaynağını olarak da bu olay gösterilir. Kaynaklarda helva âdetinin yaygın dayanağı olarak bu hadise gösterilirken bazı fütüvvetnâmelerde Hz. Nuh'a tufandan sonra Cebrail tarafından şed kuşatıldığı ve cennetten üzüm ve incir getirilip karıştırılarak helva yapıldığı; benzer şe-

kilde Hz. İbrahim'e şed kuşatılarak cennetten bir tabak helva getirildiği şeklinde değişik rivayetler de vardır. Bunlardan daha farklı bir yoruma göre ise helvanın dayanağı şudur: İmam Zeynelâbidin Kûfe'de Yezidîlerin şerrinden kurtulmak için Selman-ı Fârisî'nin müritlerinden Abdurrahman-ı Külhantâb'ın külhanına sığınır. Zeynelâbidin, Abdurrahman'ın fedakârlıkları sonucunda ölümden kurtulması üzerine şükrâne olarak sattırdığı yüzüğünün bedeliyle bal ve yağ aldırıp helva yapar. Helvayı teraziyle paylaştırır; kutulara koyduğu helvaları da nerede ehl-i beyt varsa oraya gönderir.

Bir Ahi şecerenâmesinde ise "cüfne üleşdirmek" âdeti Radavî'ye benzemekle birlikte "bir şehirden bir şehre nasip (helva) göndermek" âdeti bir sünnete dayandırılarak şöyle denilmektedir: "Resûlümüz hazretleri gazâdan dönüp bir makâmda ashâbın bazısı etmek (ekmek) bazısı hur[ma] ve bazısı suyunu katıp bunun üçünü bişirdiler, helva oldı, yemek ile dükenmedi. Birer tabak evlere gönderdiler, dükenmedi ve gayr şehrlere gönderdiler ve köylere ve dostlara iletdiler.

Radavî Fütüvvetnâmesi'nin bir bölümü "helva" bahsine ayrılmıştır. Radavî, helvanın pişirilmesinden dağıtılmasına kadar bütün erkân tafsilatıyla anlatmaktadır. Buradan öğrenildiğine göre nakip mahfilde bulunanlara "Erenler, Hz. Resulullah ruhu için helva pişirelim, ne buyurursunuz?" diye sorar. Kabul edilince meclistekiler masrafa gücü yettiğince ortak olurlar. Birkaç miyanbeste (Ahi) çarşıya gidip "bal, yağ, un, hurma ve zaferan" alıp gelirler. Bunlar kesinlikle yere konmaz, bir sehpa üzerine bırakılır. Nakip şeyhten ocağın yakılması için izin alır. Tencere ocağa konup ateş yakılır. Ateş yakılırken 'Abdurrahmân-ı Külhantâb ve İshâk-ı Kündeşiken'in, tencere ocağa konulurken İmam Zeynelabidin'in, unu koyunca Selman-ı Farisî'nin, balı koyunca Hz. Ali'nin ruhu için tekbir getirilir. Hurmayı koyunca ise Hz. Muhammed'e salat ve selâm getirildikten sonra gülbank çekilir. Helva pişince miyanbesteler helvayı ağaç çanaklar içinde taksim ederler. Nakibünnukabanın (nakipler nakibi) şeyhten (Ahi Baba) ruhsat almasıyla tehlil ve salavatlarla şeyhin huzuruna getirilen helvanın taksimine başlanır. Nakibin "terazi hutbesi ve vaazı"nı okumasından sonra helvanın dağıtımına şeyhten başlanmak suretiyle tekbir ve salavatlar eşliğinde başlanır. Ocak mensubu olmayanlardan helvayı görenler varsa onlara da ikram edilir. Bir pay da başka şehirlerdekilere göndermek üzere ayrılır.

Başka şehirdeki Ahilere helva göndermenin kuralları da bellidir. Helva bir kutuya doldurulduktan sonra üzerine 12 adet hurma daire şeklinde çepçevre dizilir. Bir iğne ve bir iplik (bazı kaynaklarda pamuk) konur. 12 iğne 12 imamı, daire mahfili, iğne tevhidi temsil eder. Sonra kutunun kapağı kapatılarak kapak üzerine vav, dal, elif ve ayın (bazı kaynaklara göre elif, lam, mim, dal) harfleri yazılır. Bu işlemler yapılırken on iki imam yad edilir ve tekbir getirilir. Şeyh, işlemi tamamlanan kutuyu fatiha ve tekbir okumak suretiyle bir mektup ekleyerek başka şehre gönderilmek üzere nakibe teslim eder. Radavî, helvanın nakip kanalıyla başka bir şehre gönderildiğine uygulanacak töreni de uzun uzun anlatır. Bu uygulama, şed kuşanma törenine benzer başlı başına ve oldukça ayrıntılı bir ritüeldir. Buradan anlaşıldığına göre bir şehirden başka şehre gönderilen helvânın -muhtemelen yolda bozulma ihtimaline karşı- pişirilmeden malzeme olarak gönderildiğini, aynı zamanda yukarıda da kısmen anlatılan "Ahi helvası"nın yapılış tarifinin devamı sayılabilecek şu ibarelerden -orijinal diliyle- anlıyoruz:

"Ba'dehû kutuyı açalar ve tehlîl ile helvâ bişen yire iledeler. Üç nesnenüñ üzerine kutunuñ içinde olan iğneyi ve dâireyi gidereler ve ol on iki hurmânuñ çekirdeğin gidereler. Pes helvânuñ balın kaynatduklarından sonra ol gelen helvâyı hurmasıyla katalar, helvâ ideler.

Bir başka fütüvvetnâmede, helvayla birlikte "dike (iğne) sunmak" âdetinin Cebrail'in helva yerken Âdem'e iğne vermesinden kaldığına, helvaya hurma katmak âdetinin Hz. Muhammed'den kaldığına dair rivayetler nakledilir. Yine aynı fütüvvetnâmede geçen "Helvayı mahfilden taşrada bişürmeyeler" şartını da kaydetmek gerekir. Helvanın ocak dışında pişirilmemesi gereğinin sebebi olarak toplulukta rahmet olduğu, Hz. Peygamber'in "Kişi birlikte yediği kimselerle beraber yarlığanır" mealindeki bir hadisine işaret edilerek, "Ola ki o toplulukta bağışlanmış bir kişi varsa, diğerlerlerinin de bağışlanacağı" düşüncesi gösterilir.

Ahi şecerenâmelerinde "sağda ve solda oturacak esnaflar" ve bu esnaf zümresinin pirlerinin adı bir liste hâlinde verilir. Sağda oturacak meslek erbabının daha ziyade kavukçular, terziler, semerciler, yemeniciler, kavaflar, keçeciler,

külâhçılar, kürkçüler gibi Ahi Evran'ın mesleği olan debbağlıkla ve berberler, kılıççılar, "terazi tutanlar" gibi fütüvvet âdetleriyle bir şekilde ilişkili meslekler olduğu ve bunların daha saygın addedildiği anlaşılmaktadır. Şecerenâmelerde "helvacılar" da sağda oturan esnaf zümresi arasında zikredilir ve bu mesleğin pîri olarak Ömer Rufâî (Ömeru'l-kâ'id) gösterilir.

Bütün bu bilgiler, bu tafsilatlı törenler ve âdetler çerçevesinde fütüvvet geleneğinde "helva pişirme ve dağıtmanın"nın ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Günümüzde de devam eden helva pişirme ve dağıtma geleneğinin Ahilikten kaldığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA:

Fütüvvetnâme yz., Milli Kütüphane Yz. A 6031 / 1, 2b, 3a, 21b, 26b; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul 1980, s. 420; *Rahşan Gürel, Razavî'nin Fütüvvetnâmesi (Fütüvvetnâme-i Kebîr veya Miftâhü'd-dekâyık fi Beyâni'l-fütüvveti Ve'l-hakâyık)*, Doktora Tezi, MÜ SBE, İstanbul 1992, s. 154-160; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1998, s.196-197; M. Fatih Köksal-Orhan Kurtoğlu-Hasan Karaköse-Özer Şenödeyici, *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri (Ahi Şecerenameleri, Beratlar, Vakfiyeler)*, Ankara 2008, s. 11, 98, 127, 141.

Mehmet Fatih KÖKSAL

HELVACI BABA TÜRBESİ
(bk. AHİ ZEKERİYA HALVAYİ TÜRBESİ)

HEREVÎ, HÂCE ABDULLAH
(ö. 481 / 1089)

Fütüvvet anlayışını tasavvufî bir makam olarak ele alan ilk sûfidir. Herat'ta 396 (1006) tarihinde doğdu. Soyu, sahabeden Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye ulaşır. Babası Ebû Mansur âlim ve sûfilerin meclislerinde yetişmişti. Dinî konulardaki ilk bilgilerini babasından alan Herevî, medrese eğitimine devam etti ve dokuz yaşına geldiğinde hadis yazmaya başladı. Medreseye devam ederken 70.000 beyit Arapça şiir ve 12.000 hadis ezberlediği yolundaki rivayetler, güçlü bir hafızasının olduğuna işaret etmektedir.

Herevî yirmi yaşına geldiğinde eğitimine devam etmek için Nişabur'a gitti. Burada tefsir, hadis ve fıkıh derslerinin yanı sıra sûfilerin sohbetlerine katıldı. Ardından Herat'a dönerek Şeyh Amû'nun tekkesine devam etti ve tasavvufun âdâb ve erkânına dair ilk bilgileri ondan öğrendi. Öte yandan hocası Yahya eş-Şeybânî'nin vefatı üzerine onun yerine geçerek vaaz etmeye ve tefsir dersi vermeye başladı. 423 (1032) yılında hac yolculuğuna çıkan Herevî, yol güvenliği bulunmadığı için Bistâm, Tûs, Nîşâbur gibi Horasan'ın çeşitli şehirlerini dolaştı ve buralardaki âlim ve sûfilerle tanıştı. Bu yolculukları esnasında en önemli olay "tasavvuf yolunda mürşidim" dediği Ebü'l-Hasan Harakânî ile karşılaşmasıdır.

Hanbelî mezhebinin tavizsiz bir savunucusu olan Herevî, eleştirdiği Muzetile ve Eş'arî âlimleri tarafından dinin sınırları dışına çıkmakla suçlandı. Bunun üzerine tutuklanarak Herat yakınındaki Bûşenc'de hapsedildi. Ertesi yıl hapisten çıktıktan sonra Herat'a döndü. Herevî Herat'taki derslerinde dinî ilimlere ağırlık vermeye ve özellikle tefsir okutmaya başladı. Kur'an'ı yeni baştan tefsir etmeye girişti.

Gazneliler ile mücadele eden Selçuklu sultanı Alparslan Herat'a gelince muhalifleri Herevî'yi ona şikâyet ettilerse de bir sonuç alamadılar. Nizâmülmülk'ün vezir olmasıyla bazı âlimler onu yeni vezire tekrar şikâyet ettiler. Tedbir alınmaması halinde kargaşa çıkacağı uyarısında bulundular. Bunun üzerine Herevî Nizâmülmülk'ün emriyle Herat'tan Belh'e sürüldü. Aynı yılın sonunda sürgün hayatı bitince Herat'a döndü ve Nizâmülmülk'ün huzurunda yapılan tartışmalarda haklılığını ispatladı. Bundan sonra şöhreti daha da artan Herevî, refah içinde yaşadı; vaaz etmeye, ders vermeye ve eser yazmaya devam etti.

Bu dönemde halife tarafından kendisine "şeyhülislam" ve "şeyhlerin şeyhi" unvanları verilen Herevî, bir kelâm âlimiyle yaptığı tartışmanın ardından müridlerinin çıkardığı kargaşa sebebiyle Herat'tan çıkarılarak Belh'e gönderildi. Daha sonra Herat'a dönmesine izin verilen Herevî, yarım bıraktığı tefsirini tamamlamaya çalıştıysa da tamamlayamadı. 22 Zilhicce 481'de (8 Mart 1089) vefat etti. Herat'ın yakınındaki Gazürgâh'a defnedilen Herevî'nin türbesi Selçuklular zamanında inşa edilmiş, bugünkü türbe ise Timur'un oğlu Şahruh tarafından inşa ettirilmiştir.

Herevî çocukluk döneminden itibaren sûfilerin meclislerine katıldı, zamanının ünlü şeyhleriyle görüştü. Özellikle Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr ve Ebü'l-Hasan el-Harakânî gibi cezbeli ve coşkulu mutasavvıfların etkisinde kaldı. Bâyezd-i Bistâmî, Ha-

kim et-Tirmizî, Zünnun el-Mısrî, Hâllac-ı Mansûr gibi sûfîlerin görüşlerini benimseyen Herevî'yi Hanbelî mezhebine mensup olmasından hareketle selef tarzı bir tasavvufun temsilcisi saymak yanlıştır.

Herevî fütüvvet anlayışını tasavvufî bir makam olarak ele alan ilk sûfîdir. Menâzilü's-sâirîn adlı eserinde ahlaka dair mertebeleri sıralarken fütüvveti "kendini değerli ve hak sahibi olarak görmemektir" şeklinde tarif eder. Herevî'ye göre fütüvvetin üç derecesi vardır. Birinci derecesi husumeti terk etmek, başkalarının hatalarını görmezlikten gelmek ve yapılan eziyetleri unutmaktır. Fütüvvet ehli vaktini zayi etmemek ve kalbinin saf halini bozmamak için haklı olsa da kimseye karşı düşmanlık beslememelidir. Ayrıca insanların kendisine karşı yaptığı hataları görmezlikten gelerek onlarla olan bağını koparmamalı, yaptıkları eza ve cefalara katlanmalıdır. Fütüvvetin ikincisi derecesi, kötülük yapana karşı büyük bir hoşnutluk ve müsamaha içerisinde iyilikte bulunmak ve suç işleyenin özrünü severek kabul etmektir. Buradan hareketle Herevî, hasmını özür dilemek zorunda bırakan ve bundan dolayı utanç duymayan kişilerin fütüvvetin kokusunu alamayacaklarını söyler. Fütüvvetin üçüncü derecesi ise yapılan tâat ve ibadet için karşılık beklememek, manevî yolculukta aklî çıkarımların peşine düşmemek ve Hak'tan başka bir şeye iltifat etmemektir. Çünkü Herevî'ye göre fütüvvet tam bir hürriyettir. Hürriyeti elde edebilmek için de masivadan kurtulmak gerekir.

Herevî'nin özellikle kendi şeyhlerini ilave ederek 120 sûfînin biyografisine yer verdiği Tabakâtu's-sûfiyye (nşr. Abdülhay Habîbî Kandahârî, Kabil 1962) ve 100 tasavvufî mertebeyi ele aldığı Menâzilü's-sâirîn (terc. Abdurrezzak Tek, Bursa 2008) isimli eserleri meşhurdur. Herevî'ye ayrıca Fütüvvetnâme isimli bir risale nispet edilmektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2049, 149a-154b).

KAYNAKÇA:

Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, (yay. Abdurrezzak Tek), Bursa 2008; aynı yazar, *Sad Meydân*, (yay. Süheyla Musevî Sîrcânî), Tahran 2008; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabaḳātü'l-Hanâbile*, II, 247, 400; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 503-518; aynı yazar, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1183-1191; Sübkî, *Tabaḳāt*, IV, 272-273; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 135; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabaḳâti'l-Hanâbile*, Dımaşk 1951, I, 64-81; Süyûtî, *Tabaḳātü'l-müfessirîn*, Leiden 1835, s. 25; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 369-372; Dâvûdî, *Tabaḳātü'l-müfessirîn* (nşr. A. Moursinge), I, 249; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 365; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 104a; III, vr. 247b-252a; S. de Laugier Beaurecueil, *Khwādja 'Abdullāh Ansārī: 396-481h./1006-1089, Mystiquehanbalite*, Beyrut 1965; M. Saîd Abdülmecîd el-Efgānî, *'Abdullāh el-Ensârî el-Herevî: Mebâdiühû ve ârâühü'l-kelâmiyyeve'r-rûhiyye*, Kahire 1968; Beşir Herevî- AliAsgar, *Maḳāmât-ı Hâce 'Abdullāh Ensârî*, Kâbil 1976; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Tasavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 73-80; A. G. Ravan Farhadi, "TheHundred Grounds of 'Abdullāh Anśārī (d. 448/1056) of Herāt", *Classical Persian Sufism: From Its Origins to Rumi,* (ed. L. Lewisohn), London 1993, s. 381-399; aynı yazar, *Abdullāh Ansārī of Herat*, London 1996; Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Bursa 2008, s. 166-167; Muhammet Nedim Tan, *Abdullah Ensâr iHerevî'nin Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Sad Meydân'ı*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s. 211-215; Tahsin Yazıcı-Süleyman Uludağ, "Herevî, Hâce Abdullah", *DİA*, XVII, 222-226.

Abdürrezzak TEK

HIRKA

Dervişlerin giydikleri hırka, literatürde aba olarak da geçmektedir. Dize kadar veya daha kısa, pamuklu, kolları az genişçe, boyun kısmı yakasız, önde yukarıdan aşağıya bir sıra ilik düğme ile kapamalı astarlı bir giysidir. Bazan giysi ile astarı arasına ince bir pamuk tabaka konulur. Bazı tarikatlarda farklı uzunluk ve özelliklerde de görülebilmektedir.

Aba, kıymetsiz bir çuhadan yoksulların, dervişlerin ve müritlerin giydiği kalın, kaba ve basit kumaştan yapılan uzun ve bol elbisedir. Fakirlik alameti ve elde mevcut olsa bile gönülde mal mülk sevgisine yer vermeyip, dünyaya rağbet etmemenin bir göstergesi olmak üzere sûfiler ve dervişler bu elbiseyi giymeyi tercih etmişlerdir. Tasavvufla girift ilişkiler içinde olan ve kuralarını dinî temellere dayandıran Ahiliğin mensupları, tasavvuf mensuplarının aslî kıyafetlerinden olan hırkayı giymişler, bunun için Fütüvvetnâmelerde hırka ve aba ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Suhreverdî'nin *Fütüvvetnâme* adlı eserinde Hz. Ali'ye hırka giydirmek velâyetinin verildiği ve bu geleneğin bürde-i şerifeden geldiği, Fütüvvet elbisesi giydirmek önderliğinin de onda olduğundan bahsedilmektedir. Bürde, Arapların gece üzerlerine örttükleri, gündüz ise sırtlarına giyindikleri bir tür hırkadır. Bürde-i şerife ile ifade edilmek istenen ise Hz. Muhammed'e miraçtan önce Cebrail tarafından giydirilen hırkadır. Öyle ise hırka giyme geleneği, asıl olarak Hz. Peygamber'le başlatılmış olmaktadır.

Fütüvvete girme töreninde; müride şedd kuşatılması ve bu törende Ahinin müride, Fütüvvete uyup saygı göstereceği ve Fütüvvet elbisesi vasıtasıyla mürit ve Ahi arasında kurulan ilişkiler konusu, *Avarifü'l-Maarif*'te şöyle anlatılmıştır. "Hırka-i tasavvuf oldur ki, mürid anı şeyhi elinden giyer bir nice maksud için. Cümlesinden bi-

risi oldur kim, şeyhi kılığına girer, ta ki şeyhin sıfatı ile sıfatlana. Nitekim görünüşte ânın libâsı ile ve kisvesi ile libâslanıp kisvelendiğinleyin ve birisi dahi oldur kim, şeyhin hırkasını giyer, ta ki kendüyile şeyh arasında hırka yoluyla bir bağ olup, kalb bağı olup kalb bağı bâki olup onun sevgisi şeyhe dâim ola ve dahi ol hırka sebebi ile evkat üzre şeyhin tariykında ve ahlâkında ve ef'almda ve ahvâlinde şeyhe uymağı öğrenip bu sayılanlarda şeyhe uya, ta ârifler makamına ulaşıncaya dek. imdi mürid hırka giyer taki kendüyile şeyh arasında muvasala olsun deyü. Ve dahi mürid hırka giyer kendi nefsi üzerine hâkim olsun diye. Mürid kendi nefsini şeyhe teslim eyleye anın bütün düşüncesini ve bütün işini doğru görüp onun elinden hırka giyer, şeyhin kendisinde tasarrufunu izhar etmek için. İmdi hırka giymek mürid kendisini şeyhe tefviz ve teslim etdüğinin alâmetidir".

Ahilik, Fütüvvet'in devamı olduğuna göre, hırka ve aba konusu Ahilerde de önemli bir simge şeklinde kabul edilmiş olmalıdır. Nitekim Ahilik hakkında bilgiler veren İbn Battuta, 1330 yılında yaptığı seyahat sırasında Alanya başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezmiş, buralarda gördüğü Ahilerin bazılarının giyinişlerini tarif etmiştir. Onun giysi hakkında ilk bilgi verdiği Ahi, Alanya'da kendisini ve yanında bulunan arkadaşını zaviyelerine ziyafet için davet eden kişidir. Bu Ahinin sırtında eski bir elbise, başında keçeden bir kalensüve / külah bulunuyordu. İbn Battuta'nın tasvir ettiği bu Ahinin üzerindeki eski giysinin aba olduğu tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA:

Murat Hanilçe, *Şer'iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ta Giyim,* Konya 2011, s.423-455; M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir 2008, s. 76-77; Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s.159; Yahya B. Salih El-İslamboli, *Tarikat Kıyafetleri,* İstanbul 2006, s. 161; Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* b. y, 1969, s.191; Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara 2005, s. 236, İbrahim Arslanoğlu, *Fütüvvetnâmeler ve Bir Fütüvvetnâme,* Kırşehir 2004, s.101-118; Numan Meriç, *Radavi'nin Haza Kitabu Fütüvvetname,* Manisa 2013, s.21; Mehmet Saffet Sarıkaya, "Ahilik Kültürünün Aleviliğe Yansıyan Boyutları", *II. Ahilik ve El Sanatları Sempozyumu*, Antalya 2000, s. 10; M. Fatih Köksal-Ali Kamil Gıynaş, *Bir Bektaşi Fütüvvetnâmesi,* Ankara 2011, s. 403; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma,* Ankara 2013, s. 103-120; Sibel Turhan Tuna, *Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği,* Ankara 2006, s.149-160.

Nurgül KILINÇ

HISTORY AND DEVELOPMENT OF GUILDS AND THE ORIGINS OF TRADE UNIONS

Brentano Lujo'nun Türkçe'ye *Esnaf Birliklerinin Kökenleri ve Loncaların Gelişimi ve Tarihi* adı ile tercüme edilebilen bu eser, ilkin 1869'da Almanca, sonra Brentano'nun ön sözü ile İngilizce olarak Londra'da yayımlanmıştır (1870). Eser 135 sayfadan oluşmakta olup, yazar burada Avrupa'da tarihî süreçte loncaların ortaya çıkışını ve nasıl yapılandığını ve loncaların evrim sürecine bağlı olarak gelişimini sorgulamıştır. Bugünkü ticarî yapıyla karşılaştırmamakla beraber hattızatında modern dönemin ticarî yapılarının kökenini arama ve iz düşüm üzerinden bağlantı kurma teşebbüsünde bulunmaktadır. Kısaca yazar, birinci bölümde loncaların kökenlerini irdelemekte ve bunların çıkışındaki etmenleri ortaya çıkarmaktadır. İkinci bölümde dinî veya sosyal bakımdan loncaları ele almakta, bunların organizasyonu, amaç ve işlevlerini irdelemektedir. Üçüncü bölümde lonca ve tüccarları ele almaktadır. Tüccarların lonca yapıları içindeki yerini ortaya koyup XVIII. yüzyılda ortaya çıkan uluslararası tüccar oluşumlarının geçiş sürecini genel olarak anlatmaktadır. Dördüncü bölümde ise başka bir lonca gurubu olan zanaatkâr loncalar ele alınıp, işleyiş, fonksiyon ve organizasyonları incelenmektedir. Beşinci bölümde ise esnaf birliklerinin kökenleri anlatılmaktadır.

H.Mustafa ERAVCI

HIZIRBEY ARASTASI

Kırklareli'nde halk arasında bedesten olarak adlandırılan yapı, aslında arastadır. Hızır Bey Arastası, yanındaki cami ve hamamla birlikte 1383-84 yılları arasında Köse Mihalzâde Hızır Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Arastaya giriş, kesme taş malzemeden yapılan üç adet kapı ile sağlanmıştır. Yapı malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Almaşık duvar tekniğinde taş ve tuğla dizileri altlı üstlü kullanılarak cephede görsel bir zenginlik oluşturulmuştur.

Hızırbey Arastası

Yapı orijinalinde "T" planlı iken, yol yapım çalışmaları esnasında, batı yöndeki kolu yıkılarak planı "L" biçimine dönüşmüştür. Günümüzde bu "L" şekli, arastanın sadece iki kolunun birleşme köşelerini oluşturmaktadır. Plan içerisinde on iki adet dükkân yer almaktadır. Planı oluşturan kolların üzeri beşik tonoz ile kapatılmış olup, üzeri kurşun ile kaplanmıştır. İç mekân tonozların üst kısımlarına açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Ortada dua kubbesi vardır. Kubbeye geçişte Türk üçgenleri kullanılmıştır. Kubbenin üzeri kurşun kaplıdır.

Süsleme unsuru olarak cephede, saçaklarda tuğla malzeme ile tasarlanan kirpi saçak uygulamaları dikkati çekmektedir. Ayrıca dua kubbesinin iç yüzeyinde barok üslupta iri bitkisel motifler görülmektedir.

KAYNAKÇA:

Özcan Mert "Kırklareli Kitabeleri", İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sy. 25 (1971), s. 155-162; *Kırklareli İl Yıllığı*, İstanbul 1967, s.206; Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, V, s.311; Metin Tunçel, "Kırklareli", *DİA*, XXV, s.479.

Erkan AYGÖR

HİLFU'L-FUDÛL

Mekke'nin asıl önemi yeryüzünde Allah'a kulluk maksadıyla yapılmış ilk mabet olan Kâbe'yi (Âl-i İmrân 3 / 96) bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın evi kabul edilen Kâbe'nin yer aldığı Mekke ve çevresinin her türlü tecavüzden korunmuş güvenli ve emin bir belde (harem), insanların manen temizlenip arındığı bir mahal olduğuna işaret edilmiş ve bu durum Hz. İbrahim tarafından bütün dünyaya ilan edilmiştir.

Ticaret alanında yaşanan gelişim Mekke'nin sosyal yapısında önemli değişikliklere sebep oldu. Sermaye birkaç kabile liderinin elinde toplandı, şehirdeki kolektif ruh zayıfladı ve toplum katmanları arasında farklılıklar daha bariz hâle geldi. Bütün bu gelişmelerin yanında tevhit inancından uzaklaşma zaman içerisinde harem anlayışının zayıflamasını ve Mekke'ye hac, ticaret ve benzeri amaçlarla gelenlere yönelik tecavüzlerin artmasını da beraberinde getirdi. Bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak bir takım müessese ve mekanizmalar oluşturulmazsa güven ve emniyet mahalli olarak bilinen Mekke'nin Araplar nezdindeki itibarı sarsılacaktı. Bu bağlamda hareme ve haram aylarına olan itimadın sarsılmasının önlenmesi, zayıf ve güçsüz insanların Kâbe'yi eskiden olduğu gibi emniyet içerisinde ziyaret edebilmelerinin sağlanması ve şehirdeki ticaretin güven ve emniyet içinde sürebilmesi için bir iç güvenlik mekanizması olan Hilfu'l-fudûl ortaya çıktı.

Hilfu'l-fudûl müessesesi Cürhümoğulları'ndan Fazl adını taşıyan üç kişinin kendi aralarında, yerli ya da yabancı birine zulüm ve zorbalık yapıldığında, yaşadığı mağduriyet giderilinceye kadar kabileleriyle birlikte ona yardım edeceklerine dair antlaşmalarıdır. Bu kurumun ortaya çıkış sebebi olarak haram aylarında umre için Mekke'ye gelen Yemenli Zübeydoğulları'na mensup bir kişinin uğradığı haksızlık olayı gösterilir. Bu kişi Mekke'de âdet olduğu üzere yanında getirdiği malları da satmak istedi. Fakat alıcı malların parasını yapılan pazarlık üzerinden ödemek istemedi. Bunun üzerine Yemenli Ebûkubeys tepesine çıkıp uğradığı haksızlığı bir manzume ile yüksek sesle dile getirdi.

Bu olay orta halli bir tüccar olan Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'i harekete geçirdi. Zübeyr son Ficâr savaşında etkin rol oynamanın getirdiği hoşnutsuzluğun da tesiriyle, Mekke'nin en zengin, yaşlı ve nüfuzlu kabile reisi durumundaki Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî'ye başvurarak bu işin görüşülmesi için bir toplantı yapılmasına ikna etti. Toplantıda Benî Hâşim, Benî Muttalib, Benî Esed, Benî Zühre ve Benî Teym'den hazır bulunanlar uzun tartışmalardan sonra haksızlığı önlemek için yemin ettiler ve gönüllülerden oluşacak bir grup kurmayı kararlaştırdılar. Toplantıya Benî Hâşim'den Zübeyr b. Abdülmuttalib'den

başka o sırada yirmili yaşlarda olduğu tahmin edilen yeğeni Hz. Muhammed de katılmıştı.

İslâmiyet'ten sonra ortaya çıkan Ahi teşkilatının prensiplerinin bir kısmını içeren Hilfu'l-fudûl antlaşmanın muhtevası genel hatlarıyla şöyleydi:

"Allah'a yemin ederiz ki, Mekke şehrinde birine zulüm ve haksızlık yapıldığı zaman, o kimse ister iyi ister kötü ister bizden ister yabancı olsun, kendisine hakkı verilinceye kadar hepimiz tek bir el gibi hareket edeceğiz. Bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize malî destekte bulunacağız."

Toplantıya katılanlar daha sonra topluca Mescid-i Harâm'a giderek Kâbe'yi tavaf ettiler. Ardından da Zemzem Kuyusu'ndan aldıkları mübarek suyu İbn Cüd'an'ın evinde vücutlarına sürerek ve içerek ittifaklarını pekiştirdiler. İlk olarak Âs b. Vâil'in el koyduğu Yemenli tüccarın malı geri alınarak sahibine iade edildi. Hicretten 33, 28 veya 18 yıl önce meydana geldiğine dair değişik rivayetler olan Hilfu'l-fudûl'un, son Fıcar savaşından (589 [?]) dört ay sonra gerçekleşmesi ve Hz. Peygamber'in toplantıya yirmili yaşlarda iken katılmış olması gibi hususlar dikkate alınırsa 590'dan önce gerçekleşmediği ortaya çıkar.

Toplantıda alınan kararların belki de en önemli hedefi Mekke'nin giderek zayıflayan emin bir belde olduğu inancının yeniden canlandırılması ve güçlülere karşı zayıfların haklarının özellikle ekonomik alanda korunması olmuştu. Mekkeli ve Mekke'ye gelecek herkesi kapsayan bu birlikteliğin en önemli hareket noktası, mazlumun hakkı zalimden geri alınıncaya kadar güçlü veya zayıf olmasına bakılmaksızın onunla birlikte hareket etmek esasına dayanıyor olmasıydı. Bu husus İslâm diniyle birlikte "iyiliği buyurmak, kötülüğü durdurmak" (Âl-i İmran 3 / 114) esasına dayalı olarak biçimlenecekti. Hz. Peygamber de çeşitli vesilelerle bu ittifaktan övgüyle bahsetmiş, tekrar çağrıldığı takdirde hiç tereddüt göstermeden icabet edeceğini beyan etmiştir (Müsned, I, 190, 317).

Hilfu'l-fudûl müessesine olan ihtiyacın yalnızca iktisadî sebeplerden kaynaklanmadığı, Mekke'yi ziyarete giden Has'am kabilesine mensup babakızın başına gelen olaydan anlaşılmaktadır. Hac için Mekke'ye güzelliğiyle meşhur Katûl adlı kızıyla gelen Yemenli bir tacirin, Nübeyh b. Haccâc tarafından kızının zorla elinden alması üzerine Hilfu'l-fudûl mensupları devreye girmiş ve kızı alıp babasına teslim etmişlerdi.

Peygamber olmadan önce ticaretle meşgul olan Hz. Muhammed'in Mekke'de haksızlığa uğrayan tüccarların haklarını bizzat takip ederek Hilfu'l-fudûl'un işleyişine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Kurumun caydırıcı etkisinin İslâm Peygamberi'nin bu âlemden ayrılmasından sonraki dönemlerde de sürdüğünü gösteren örneklere rastlanmaktadır. Bununla birlikte Hilfüu'l-fudûl organizasyonu yeni katılımların kabul edilmemesi sebebiyle son mensubunun Emevî hilafetinin başında ölmesi üzerine sona ermiştir. Ancak Hilfu'l-fudûl tecrübesi başta Ahilik olmak üzere sosyal hayatla doğrudan ilgili çeşitli müesseselerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.

KAYNAKÇA:

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 190, 317; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* (yay. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), I, Kahire 1987, s. 153-156; Fâkihî, *Ahbaru Mekke,* (yay. Abdülmelik b. Abdullah), V, Mekke 1407/1986-87, s. 190-196; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Münemmak fî Ahbâri Kureyş* (yay. Hurşîd Ahmed), Beyrut 1985, s. 52-59; Muhammed Hamîdullah, "Hilfu'l-fudûl", *DİA*, XVIII, 31-32; Mustafa Sabri Küçükaşcı, *Cahiliye'den Emeviler'in Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul 2003, s. 25-37.

Mustafa KÜÇÜKAŞÇI

HİRFET

(bk. ESNAF)

HİRFET VAKFI

Hirfet, Osmanlı terminolojisinde esnafı yani "ehl-i sanat ve ticaret"i ifade eden kelimedir. Ancak Osmanlı belgelerinde tüm iş ve meslekleri belirtmek için hirfetin yanı sıra meslek grubunu ifade eden kelimenin önüne erbab, ashab, ehl, esnaf gibi sınıf manası veren kelimeler de kullanılmıştır. Osmanlı'da her esnafın bir vakıf sandığı vardır. Esnaf teşkilatı içinde işbirliği ve dayanışmayı sağlayan önemli bir araç, ilk dönemlerde esnaf kesesi, esnaf orta sandığı, esnaf sandığı ya da esnaf vakfı olarak adlandırılan ortak fondur. Genel olarak hirfet vakfı, lonca çatısı altında örgütlü, aynı mesleği icra eden bir grup esnafın öncelikle loncalarının ihtiyaçlarını karşılama amaçlı kurdukları vakıftır. Hirfet vakıfları, zamanla değişen sosyal ve iktisadî şartların etkisiyle salt esnaf yardımlaşma ortak fonu olma niteliğini aşarak kapsamını genişletmiştir.

Hirfet vakfı, kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarların nezaret ve sorumluluğu altındadır. Sermayesini, esnafın teberruları, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa geçenler için ustaları tarafından verilen paralardan sandık için alınan paylar ve haftada ya da ayda tahammül güçlerine nispeten esnaftan toplanan hisseleri oluşturur. Esnaf loncasının ihtiyaçlarının karşılanması için bir şahıs tarafından bağışlanan paralar, kira gelirleri, nukud-ı mevkufe neması da hirfet vakıflarının sermayesine katkı sağlar. Büyük çaplı düzenlenen eğlence ya da sûr-ı hümayun gibi gösteriler için bu sandık ya da vakıftan herhangi bir harcama yapılmaz, ayrıca hisse dağılımı yapılarak para toplanır. Giderleri arasında ise tamir işleri, vergiler, fakir esnafa yardım, muhtaç durumdaki kimselere yardım, dul ve yetimlere bayram yardımı, görevlilere verilen maaşlar, günlük sadaka, ortak kurban parası, hatim okutulması gibi dinî hizmete bağışlar, Ramazan yardımları, mübarek gecelerde kandil bedeli, sıbyan mektebi muallimlerinin lojman giderleri, tulumbacı, çeşmeci, bedesten muhafızı yıllık ödemeleri, kışın buz ve sebil temini gibi esnafın ve yaşadıkları mahallin ihtiyaçlarına yönelik muhtelif masraflar yer alır.

İslam hukukuna göre tüzel bir kişilik olan vakfın, gerçek kişiler tarafından temsilî gerekir. Sicillere yansıyan hirfet vakfı kayıtlarında lonca üyelerinin tek tek adları değil, hirfet-i semerciyan, hirfet-i kundakciyan gibi lonca isimleri zikredilmektedir. Hirfet vakıfları, hirfetin sicilde kayıtlı amacına binaen yine aynı lonca içinden bir kişinin adına kaydedilmektedir. Dolayısıyla kethüda, herhangi bir gerçek kişi gibi loncası adına vakıf kurmaktadır. Vakıf, bir mütevelli tarafından idare edilmektedir. Mütevelli loncaya, lonca da esnafa karşı sorumludur. Mütevelli, vakfın hesaplarını yıllık olarak görür ve sene sonunda loncaya bir senelik hesabı bildirmek mecburiyetindedir. Lonca tarafından tetkik ve tasdik edilen hesaplar, talep ettikleri takdirde lonca ustaları tarafından da incelenebilir. Bir şikâyet vâki olursa, durum kâhyalar meclisinde görüşülür, ancak hesapların doğruluğu tasdik edildiği sürece ve suç sabit olmadıkça mütevellinin azli ya da değiştirilmesi söz konusu olmaz. Müslüman mütevelliler çoğunlukta olsa da Gayrimüslim mütevelli idaresindeki hirfet vakıfları da mevcuttur. Osman Nuri Ergin, esnaf sandıklarında her biri farklı fonksiyonda çeşitli keselerden bahseder. Buna göre; atlas kesede, vakfa ait resmî yazışmalar, hüccetler muhafaza edilir. Esnaf, yeşil kesede kendilerine ait akarların temessük ve tapularını muhafaza eder. Örme kese, nukud-ı mevkufe yani nakit sermaye içindir. Kırmızı kese, vakfa borcu olanlar hakkında bilgi verecek senetleri, beyaz kese masraf senetleriyle ispatlanabilen yıllık muhasebe kayıtlarını ve siyah kese ise tahsili imkânsız alacaklara ait senetleri ve diğer muhtelif evrakları muhafaza eder.

Sicil kayıtlarında beray-ı tekâlif, beray-ı taamiye, beray-ı mühimmat şeklinde ayrı ayrı bazan da beray-ı tekâlif ve taamiye gibi birden fazla amaçla kurulduğu belirtilen hirfet vakıfları, esnaf teâvün sandıklarının dönemin şartlarına göre gelişmiş bir hâlidir. Tekâlif ödemesi, merkezden gelen ve gelişigüzel talep edilen, özellikle de savaş zamanlarında ağırlaşan vergi yüküne hazırlıklı olma durumundan kaynaklanmaktadır. Taamiye, lonca üyeleri arasında sosyal birlikteliğin tezahürü sayılabilecek bir amaçtır. Esnafın bir araya gelerek ortak paylaşımda bulunduğu ve bunu da yine birlikte finanse ettikleri ileri sürülebilir. Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselme zamanlarındaki gibi tören ve kutlama giderleri bu şekilde karşılanmaktadır ve esnafın ağırlıklı olarak bu amaçla vakıf kurmaları törenlerin ekonomik yükünün ancak ortak katkıyla üstesinden gelinebildiği anlamı taşıyıp taşımadığı sorusunu akla getirmektedir.

Hirfet vakıflarının sermayesi ve aracı paradır, yani hirfet vakıfları para vakfı niteliğindedir. Amaç itibariyle ise büyük ölçüde sosyal hizmetlere yöneliktir. Hirfet vakıfları, toplumun farklı kesimlerinin küçük ölçekte nakit ihtiyacına da cevap vermektedir. Bu özelliğiyle de nakit ihtiyacının yoğun olduğu XVIII. yüzyıl gibi dönemlerde daha ziyade tüketime yönelik gündelik nakit ihtiyaçlarını karşılayan kurumlardan biri olmuştur. Örneğin, XVIII. yüzyıl Bursa'sında hirfet vakıflarının kapsamı esnaf sandıklarının çok daha ötesindedir. Sicillerde yaygın hâle geldiği tespit edilebilen bu tür vakıflar, esnafın dayanışma içinde kârı da keşfettiğinin ya da maruz kaldığı ekonomik sıkıntıya çözüm arayışının bir tezahürüdür. Hirfet vakıfları, %12,5 veya %10 murabaha oranı ile işletilmektedir. XVIII. yüzyıl sonu Bursa hirfet vakıfları için tespit edilebilen en düşük murabaha oranı %8,5, en yüksek ise %16,5'dir.

Hirfet vakıflarının portföyü, kredi ya da borç verme konusunda sadece esnafla sınırlı değildir. Hatta esnaf olmayan alacaklı sayısı daha fazladır.

Ayrıca esnaf olanların da kendi loncalarından borç alma eğilimleri daha düşüktür. Mütevelliler de, para vakıflarından kredi çekebilmektedir ve onlar kredi çektiklerinde miktar sermayenin önemli bir kısmını kapsamaktadır. Örneğin, Ermeni çilingircilerin taamiye vakfından azledilen mütevellisi 260 kuruş yani vakfın sermayesinin yarısından fazlasını borç olarak almıştır. Vakfın Müslim ya da Gayrimüslim lonca adına kaydedilmiş olmasının borçlular açısından herhangi bir anlam ya da önemi yoktur. Bu durum amaçları arasında mevlit okutmak gibi İslami bir motif içeren vakıflar için de söz konusudur. Örneğin mevlit okutma amacıyla yorgancı esnafının kurduğu vakıftan borç alan yedi kişiden dördü kadındır ve kadınların ikisi de Gayrimüslimdir.

Hirfet vakıf muhasebe defterleri incelendiğinde, vakfın sermayesinden elde edilen gelir miktarının, vakfın masraflar kısmının toplamına eşit olduğu görülür. Vakıf için resmiyette harcanması gerekenler nema ile elde edilen gelirden kapatılmaktadır. Vakıf sermayeleri büyük meblağlar tutmamakla birlikte hâlihazırda vakıf kasalarının genelde boş olması, hirfet vakıflarından kredi almanın revaçta olduğuna bir delildir. Vakıfların varlığını devam ettirmesi genelde ek gelirlere ve verdiği borçların geri dönüşüne bağlıdır. Hirfet vakıflarının zaman zaman başka vakıflardan destek alması ya da desteklenmesi söz konusudur.

Esnaf sandıklarının gelişmiş bir versiyonu olduğu düşünüldüğünde, hirfet vakıflarının esnaftan ziyade küçük ölçekte nakit ihtiyacı olan kimselere daha çok hitap ettiği ve dolayısıyla sosyal fonksiyonunu daha geniş kitlelere yaydığı görülür. Ancak hirfet vakıflarının esnaf tarafından daha az tercih edilir olması, söz konusu vakıfların iktisadî rolleriyle ilgilidir. Zira hirfet vakıfları, küçük ölçekli para vakıflarıdır ve esnafın kredi ihtiyacını karşılayabilecek finansal büyüklükte değildir. Buna mukabil lonca birlik ve dayanışmasını pekiştiren lonca ihtiyaçlarına yönelik amaçlarla esnaf açısından bir teşkilat güvencesi oluşturmakta esnaf yardımlaşma sandığı işlevini devam ettirmektedir. Hirfet vakıfları, esnafa sermaye sağlamada yetersiz kalırken, sosyal yardımlaşma ve birlikteliği sağlama anlamında güç unsuru olmuş ve esnaf dışında düşük gelirli geniş kitleler için acil nakit ihtiyacını karşılayan bir fonksiyon yüklenmiştir. Hirfet vakıfları, avarız vakıflarıyla birlikte 1876-77 yılında Hazine'ye devredilerek ortadan kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA:

BUŞS., nr. 245/42,8,17; nr. 246/1,20,9; nr. 250/43b; VGMA, nr. 611.86/93-1; nr. 730 /89-54; Cafer Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa 2004, s. 53,80; aynı yazar, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII (Ankara 2004), s. 79-102; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul 1995, s. 507, 580, 706, 703, 704; Gazali, *İhya-u Ulumu'd-din,* (çev. A. Serdaroğlu), II, İstanbul 1975, s. 739; Murtaza Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", *EKEV Akademi Dergisi*, Mayıs, 1998, 1(2), s. 221-230.; Musahipzâde Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1992,s.62;Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003, 82.

Miyase KAYA-KOYUNCU

HİSBE

İslâm devletlerinde genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilâta hisbe denilmiştir. Arapça'da "hesap etmek, saymak; yeterli olmak" anlamlarındaki hasb (hisâb) kökünden türeyen ihtisâb (sevabını umarak bir işi yapmak, akıllı ve basiretli bir şekilde yönetmek; çirkin bir iş yapanı kınamak, hesaba çekmek) masdarından isim olan hisbe kelimesi, terim olarak emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker prensibi uyarınca (Âl-i İmrân 3 / 104, 110, 114; et-Tevbe 9 / 71, 112; el-Hac 22 / 41) gerçekleştirilen genel ahlâkı ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini ve özellikle bununla görevli müesseseyi ifade eder. Bu işle görevli memura muhtesib denir.

İslâm hukukçuları, dinî mükellefiyetlerden sayılması ve otorite tesisini, bazı durumlarda da güç kullanımını gerektirmesi dolayısıyla hisbe faaliyetini yürütmekle görevli memurun edâ ehliyeti tam (hür ve mükellef) ve Müslüman olması şartları üzerinde dururlar. Fakihlerin çoğunluğu, sorumluluk alanına giren meselelerde meşrû olanla olmayanı (ma'rûf, münker) ayırabilecek seviyede dinî-meslekî bilgisi bulunmasını yeterli görmüştür. Bunlardan başka muhtesibde adalet, güzel ahlâk, güvenilirlik gibi faziletlerin bulunması ihtisabın âdâbındandır. Münkeri engellemeye çalışırken daha kötüsüne yol açacak kadar nezaketten yoksun kimseler için de aynı şey geçerlidir. Muhtesib, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker yükümlülüğünü yerine getiren herhangi bir Müslümandan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Hisbe faaliyetleri, muhtesib için hukukî-resmî bir görevin icrası mahiyetinde ve dinen de farz-ı ayın niteliğinde bir sorumluluktur.

Hisbe kişi, toplum ve devlet hakları ihlâllerini oluşturan fiillere yöneliktir. Hisbe teşkilâtının görev alanı temelde üç ana başlık altında toplanan birçok hususu kapsamaktadır: Allah hakkı, kul hakkı, her iki yönü de bulunan haklar. Birinci grup ezanın vaktinde okunmasının, cemaatle ibadetlerin zamanında edasının, cuma ve bayram namazlarının ifasının sağlanması; ibadetlerde alenî ihlâllere ve bid'atlara engel olunması; taşkınlık ölçüsüne varan eğlencelerin, sarhoşluk verici içki kullanımının, sınırı aşan kadın-erkek ilişkilerinin engellenmesi; muâmelâtta genelde haramların, özelde fâsid-bâtıl akidlerin, hile ve aldatmaların, ölçü tartıalet ve birimlerinde sahtekârlığın önlenmesi; ihtiyaçtan kaynaklanmayan dilenciliğin menedilmesi; ehliyetsiz din adamlarının halkı yanıltmasına fırsat verilmemesi türünden dinî-içtimaî faaliyetleri içermektedir. İkinci grup umumî ve ferdî haklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar ihmal yahut imkânsızlık yüzünden harap olan yol, su kanalı, kanalizasyon vb. alt yapı tesisleriyle ibadethanelerin ve savunma sistemlerinin tamirinin sağlanması; işçi-işveren anlaşmazlıklarının çözümlenmesi; komşu haklarına tecavüzün, her türlü meslek ahlâkı ihlâlinin, borçluların temerrüdünün önlenmesi gibi kamu işleri; muâmelâtta kanunlara riayetin temini gibi çarşı ve pazarla ilgili hususlardır. Üçüncüsü, toplu taşıma araçlarında yahut kamuya ait alanlardaki kadın-erkek ilişkilerinde dinî-ahlâkî kurallara bağlılığın sağlanması; taşıtlarda aşırı yüklemenin engellenmesi; işçi, yetim, köle ve hayvan haklarının korunması; buluntu hayvan yahut kaybolmuş çocukların yedirilip içirilmesi; yolların temiz tutulması ve aydınlatılması; kamu yararına aykırı inşaatlara izin verilmemesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Muhtesib, Allah hakkının ihlâli halinde affetme yetkisini kullanabilirken kul haklarının ihlâli durumunda böyle bir yetkiye sahip değildir.

Hz. Peygamber'in, vazettiği iktisadî hükümlerin uygulanışını yerinde görmek için bizzat pazar teftişlerine çıktığı ve gayri meşrû davranışlarda bulunanlara gerekli uyarıları yaptığı çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Ömer, Osman ve Ali'nin de bizzat şehir ve pazar denetimlerine çıktıkları, ayrıca bu işler için özel görevliler tayin ettikleri bilinmektedir.

KAYNAKÇA:

İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef,* (yay. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, IV, 559; Zübeyrî, *Nesebü Ḳureyş*, s. 289; Belâzürî, *Ensâb*, V, 47; Yahyâ b. Ömer, *en-Nazar ve'l-ahkâm fî cemîi ahvâli'ş-sûk,* (yay. Hasan Hüseynî Abdülvehhâb), Tunus 1975; Hasan el-Utrûş, *Kitâbü'l-İhtisâb* (yay. R. B. Serjeant, RSO, XXVII [1957] Studies in Arabian History and Civilisation içinde), London 1981, VII, s. 11-32; Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* (yay. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1982, IV, 46-47; Mâverdî, *el-Ahkâmü'ş-sultâniyye*, s. 83, 240-259; Ebû Abdullah es-Sakatî, *Kitâb fî Âdâbi'l-hisbe* (yay. G. S. Colin - E. Lévi-Provençal), Paris 1931, s. 1-72; Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, XVIII, 133-143.

Cengiz KALLEK

Osmanlılar'da: Osmanlılar'da daha ziyade "ihtisab ağası" veya "ihtisab emini" denilen muhtesib, devletin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kadı tayin edilen her yerde üstlendiği sorumluluklarla onun yardımcısı durumunda olan bir de muhtesib bulunuyordu. Muhtesiblerin görev ve yetkileri ihtisab kanunnâmelerinde etraflıca belirtilmiştir.

Bağlı olduğu kadının emirlerini yerine getiren ihtisab ağası, zaman zaman sadrazamın maiyetinde şehirde dolaşır, narhlarla ilgilenir ve esnafın kanunlara uyup uymadığını denetler, bu gibi yetkileriyle halk-esnaf münasebetlerini düzenleyerek ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir rüknünü meydana getirirdi. Özellikle iktisadî konularda kadının yardımcısı olarak vazife gören muhtesibin esnafı denetlerken aynı zamanda onların loncalarını ve bütün haklarını da koruması sebebiyle üzerlerinde büyük bir nüfuzu vardı. Yeni iş yerlerinin açılması, mürûr tezkiresi verilmesi, yerli mallarla rekabet edebilecek ithal eşyadan ve esnaftan "ihtisâbiyye" adı altında vergi alınması, ihtisab gelirlerinin gerekli yerlere dağıtılması ve kıyafet konusu onun görev alanına girerdi. İhtisab ağasının bir başka faaliyet sahası da şehirlerde asayişi sağlamak ve halka iâşe temin etmekti. İktisadî şartlar, başta İstanbul olmak üzere şehirlerin nüfus bakımından fazla büyümesine uygun değildi. Esasen dünyanın en kalabalık şehirlerinden biri olan İstanbul'un daha da kalabalıklaşması asayiş kadar sosyal düzenin de bozulmasına yol açıyordu. Kanûnî Sultan Süleyman döneminden (1520-1566) itibaren Anadolu'dan ve Rumeli'den pek çok kimsenin ziraatı bırakarak İstanbul'a gelmeye başlaması üzerine bu akını önlemek için çeşitli tedbirlerin alınmasına çalışılmıştır. Bu münasebetle ihtisab ağası zaman zaman mahallelerde dolaşarak denetlemelerde bulunur ve sonradan gelip yerleşenleri memleketlerine geri gönderirdi.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından 1242 yılı Muharrem ayı sonlarında (Ağustos-Eylül 1826) çıkarılan İhtisab Ağalığı

Nizamnâmesi'nde, İslâmiyet'in özellikle namazla ilgili şartlarını yerine getirmeyen imamların ve ezanı zamanında okumayan müezzinlerin kontrolünden sorumlu olan muhtesibin şer'î hukuktan anlamasının gerektiği belirtilmiştir. İhtisab ağası her ne kadar bağlı olduğu kadının emrinde çalışıyor ve onun beledî işlerdeki yardımcısı gibi görünüyorsa da âmirinin yoğun işleri yüzünden ilgilenemediği konularda tam yetki sahibiydi. Nizamnâmede muhtesibin dinî ve ahlâkî görevleri namaz kılmayanları ve oruç tutmayanları mahalle imamları vasıtasıyla belirleyip bunlara tembihte bulunmak, dinlemeyenleri ve bu davranışlarını sürdürenleri kadının huzuruna çıkararak suçu sabit görülenlere takdir edilen cezayı uygulamak şeklinde belirtilmiştir. Muhtesib nizamnâmenin verdiği yetkilere, bazan da geleneklere dayanarak çarşı pazar kontrolü sırasında suçu tespit edilen esnafı maiyetindeki yardımcıları vasıtasıyla cezalandırırdı. Diğerlerine ibret olması, bu arada kendi gücünü ortaya koyması için de bu cezayı herkesin gözü önünde suçluyu falakaya yatırmak şeklinde uygulatırdı. Yine bu nizamnâmeden anlaşıldığına göre muhtesibin adlî görev ve yetkileri dayak, hapis ve sürgün şeklinde üçe ayrılmıştır. Bunlardan hapis ve sürgün cezalarını gerektiren suçları Bâbıâli'ye bildirirdi. Nitekim 1831 yılında Sofya ihtisab nâzırına gönderilen bir hükümde kola çıkıp esnafı denetlemesi, ayarı bozuk tartı aleti kullananlara, özellikle sattığı malı eksik ölçenlere sopa atması, daha büyük ceza hak edenleri ihtisab hapishanesine sevketmesi ve ağır suçluları da kadı huzurunda duruşmaları yapıldıktan sonra uzak kalelere göndermesi emredilmiştir. Geniş yetkilere sahip bulunan muhtesibin "huddâm-ı ihtisâb" denilen yardımcıları vardı. Bunlar arasında "yevmiyye-i dekâkîn" vergisini toplayanlara "kol oğlanları" adı verilirdi; bir başka grubu da "terazicibaşı"ya bağlı olanlar teşkil ederdi.

KAYNAKÇA:

BOA, *A.MKT*, nr. 133/47; C. Belediye, nr. 4917, 5247, 5475, 6350; Cevdet-Maliye, nr. 290, 3264; Cevdet-Zaptiye, nr. 369, 941; KK, *Başmukātaa Kalemi*, nr. 5026; İhtisab Defteri, nr. 31, s. 22; TSMA, nr. E. 1399; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'minîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 94; *Nisâbü'l-ihtisâb*, Isparta Halil Hamîd Paşa Ktp., nr. 1702, 90b-91b; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, İstanbul 1974, I, 404-406; R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, s. 299 vd.; Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilâtı*, Ankara 1975, s. 42-43; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul 1987; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 287-289; Ziya Kazıcı, "Hisbe", *DİA*, XVIII, 143-145.

Ziya KAZICI

HOCA HABİB MESCİDİ

(bk. AHİ BABA HACI SÜLEYMAN CAMİİ)

HÜSAMEDDİN ÇELEBİ

(ö. 683 / 1284)

Tam adı ve nesebi Hasan b. Muhammed b. Hasan b. Ahi Türk'tür. Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin onu daima "dinin kılıcı" anlamına gelen "Hüsameddin" lakabıyla anması sebebiyle bu isimle meşhur olmuştur. 622 (1225) yılında Konya'da doğdu. Soyu, Kuzey İran'ın Urmiye şehrinden Konya'ya gelip yerleşen bir aileye dayanır. Mesnevi'nin birinci defterinin önsözünde "İbn Ahi Türk" ismiyle zikredilen Hüsameddin'in Urmiyeli olduğu, "Kürt olarak yattım, Arap olarak sabahladım" diyen bir şeyhin nesline mensup olduğu söylenmektedir. Bu şeyhin, Vefâiyye tarikatının pîri Tâcü'l-ârifîn Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî (ö. 501 / 1107) veya tasavvufta kendine has bir yol takip eden Ebû Bekr Hüseyin b. Ali b. Yezdânyâr el-Urmevî (ö. 334 / 945) olduğu ileri sürülmektedir.

Hüsameddin Çelebi'ye "Ahi Türkoğlu" lakabının verilmesi, babasının Konya ve yöresinde Ahilerin şeyhi olmasıyla irtibatlıdır. Eflâkî'nin Menâkıbü'l-ârifîn adlı eserindeki rivayete göre, Hüsameddin Çelebi küçük yaşlarından itibaren fütüvvet erbabının yanında yetişmiş, babasının vefatından sonra Ahilerin reisi olmuş, ancak kendisine tâbi olan ihvanıyla beraber Mevlâna'ya intisap etmiştir. İntisap sonrası o, Hz. Ebu Bekir'in malının tamamını Hz. Peygamber'e bağışladığı gibi, babasından kendisine miras kalan tüm mal ve mülkünü çokça sevdiği Mevlâna'nın hizmetine adamıştır. Daha sonra yeniden mülk, servet ve toprak sahibi olan Hüsameddin Çelebi'ye, Mevlâna medresesine mahsus vakfın ve müridlerin idaresi görevi verilmiş, Mevlâna'nın naibi ve halifesi olarak vakıf mahsullerini gerek fütüvvet gerek tarikat terbiyesi gereği kendi menfaati için asla kullanmamıştır. Hatta geniş gelirlere sahip olan Mevlâna'nın türbesine ait vakfın tasarrufunda daima hakperest davranmış, şeyhinin türbesini ziyarete geldiği vakit, abdest alacak suyunu şehirden beraberinde getirmiş, vakfın parası ile alınan sudan içmemiş ve kullanmamıştır.

Mevlâna ile Çelebi Hüsameddin arasındaki karşılıklı muhabbet ve sadakat had safhada idi. Hatta

Çelebi Hüsameddin, Mevlâna'ya bağlılığından dolayı mensup olduğu Şâfiîliği terkedip Mevlâna'nın mezhebi olan Hanefîliğe girmek istemiş, fakat Mevlâna buna izin vermemiştir Mevlâna Mesnevi'sinin pek çok yerinde onu methetmiş, "Hak ziyâsı, Hak nuru, ruh cilâsı, dinin ve gönlün hüsâmı (kılıç), cömert Hüsameddin, vaktin Ebu Yezîd'i, zamanın Cüneyd'i" gibi vasıflarla nitelemiştir.

Mesnevî'nin yazılması, Hüsameddin Çelebi'nin Mevlâna'yı teşvikiyle gerçekleşmiştir. Mevlâna'ya Dîvân'daki gazellerin epeyce bir yekun tuttuğunu, dostların Senâî ve Ferîdüddin Attâr'ı zevkle okuduklarını söyleyerek müridlerin irşadı için Hakîm Senâî'nin Hadîkatü'l-hakika'sı gibi mesnevi tarzında ve Ferîdüddin Attâr'ın Mantıku't-tayr'ı vezninde mârifet sırları ve sülûk konularında mesnevi türüne yönelmesini rica etmiş, Mevlâna da, "Bu fikir sizin kalbinize gelmeden önce gayb âleminden bu manzum kitabın telifi kalbime ilham olundu" diyerek Mesnevî'nin, "Bişnev ez ney çün hikâyet mîkuned" mısraıyla başlayan ilk on sekiz beytini sarığının içinden çıkarıp Hüsameddin Çelebi'ye uzatmış, altı ciltlik eserin kaleme alınma süreci bu olayın ardından başlamıştır. Mevlâna, Mesnevî'nin VI. cildinin önsözünde belirttiği üzere "Hüsâmînâme" adını verdiği eserini Çelebi Hüsameddin'e ithaf etmiştir.

Sultan Veled, Mevlâna'nın üç naibinden hangisinin üstün olduğuna dair kendisine sorulan bir soruya, Mevlâna'nın Şems-i Tebrizî'yi güneşe, Selâhaddîn-i Zerkûb'u aya, Hüsameddin Çelebi'yi de yıldıza benzettiğini, her birisinin de kişiyi Allah'a ulaştırabileceğinden hepsinin bilinmesi gerektiğini söyler.

Çelebi Hüsameddin, Emir-i Kebir Taceddin Mu'tez fermanıyla boş kalan Ziyaeddin Vezir ve Lâlâ Hânkahlarına şeyh tayin edilmiştir. Sipehsâlâr, Mevlâna'nın vefatından sonra dervişlerin başına Çelebi Hüsameddin'in geçtiğini ve on iki yıl bu vazifeyi yerine getirdiğini zikreder. Ayrıca Mevlâna'nın eşi Kirâ Hatun, kızı Melike Hatun ve oğlu Sultan Veled'in maddi ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yakından ilgilenmiştir.

Hüsâmeddin Çelebi Konya'da 12 Şâban 683 (24 Ekim 1284) tarihinde vefat etmiş ve Mevlâna'nın baş ucuna defnedilmiştir.

KAYNAKÇA:

Mevlâna, *Mesnevî*, I, 1807-1809, 318, 323; 3990-4003; IV, 1, 1094, 1645, 3817; II, 6-7; Ferîdûn-i Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr,* (neşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1325, s. 141-148; Eflaki, *Ârifîerin Menkibeleri,* (terc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1995, II, s. 323-371; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 19-28; a.mlf., *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1952, s. 113-122; Bedîüzzaman Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin* (etrc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1963, s. 138-148; Franklin Lewis, *Mevlana: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı* (terc. Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan), İstanbul 2010, s. 265-279; H. Ahmet Sevgi, "Hüsameddin Çelebi", *DİA,* XVIII, s. 512; Reşat Öngören, "Mevlana Celaleddin-i Rumi", *DİA*, XXIX, s. 441; Semih Ceyhan, "Mesnevi", *DİA*, XXIX, s. 325.

Semih CEYHAN

HÜSAMEDDİN DEBBAĞ

Konya'nın debbağlarından olup, Mevlâna Celâleddin Rumi (ö. 1273) zamanında yaşadı. Ahmed Eflâkî (ö. 1360) eserinde "Hüsameddin-i Debbağ-i Mevlevî" olarak da andığı bu şahıstan dinlediği bazı rivayetler nakleder. Bunlardan birinde Mevlâna'nın şehirden çıkan bir ırmağın kenarındaki debbağhanenin kapısının önünde durup, uzun uzun baktıktan sonra: "ey zavallı su! Git de bu şehir halkının kalplerinden geçmediğine şükret. Eğer onların kalplerinden geçseydin, o zaman ne kadar pis olacağını görürdün..." dediği aktarılır. Diğerinde ise Hüsameddin Debbağ'ın gençliğinde göz rahatsızlığına yakalandığı, doktorların verdiği ilaçlardan fayda göremeyince babası tarafından Mevlâna'ya götürüldüğü ve Mevlâna'nın onun iyileşmesine yardımcı olduğu anlatılır.

KAYNAKÇA:

Mevlâna Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1999, s. 242, 253; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, s. 308, 350.

İsmail ÇİFTCİOĞLU

HÜSEYİN VÂİZ KÂŞİFÎ
(ö. 910 / 1504-1505)

Fütüvvetnâme-i Sultânî adlı eserin yazarıdır. İran'da Nişabur'a bağlı Sebzvâr şehrinde doğdu. Künyesi Kemaleddin, lâkabı Vâiz, mahlası Kâşifî'dir. Vâiz-i Herevî ya da Kâşifî gibi isimlerle de tanınmıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmediği gibi hayatının ilk yılları hakkında da bilgi yoktur. Bununla beraber 860 (1456) Meşhed'e gittiği sıralarda genç yaşta olduğu bilgisine dayanılarak yirmi yaşı temel alınmış ve 840 (1437) yılı civarında doğduğu düşünülmüştür. Buna göre çocukluk ve gençlik dönemini doğum yeri

Sebzvâr'da geçirdiği ve dolayısıyla eğitimini de burada aldığı anlaşılmaktadır.

Hüseyin Vâiz Meşhed'den sonra 1471 yılı civarında Herat'a gitti ve uzun yıllarını geçirdiği bu şehirde asıl şöhretini kazandı. Ali Şir Nevai onun yirmi yıl Herat'ta yaşadığını yazmaktadır. Bu şehirde başta Abdurrahman Cami (ö. 898 / 1492) olmak üzere birçok âlim ve mutasavvıfla dostluk kurdu. Cami, medrese ve Hânkahlardaki etkileyici vaazlarının yanı sıra, mektup yazma (inşa), astronomi (ilm-i nücûm) gibi işlerle de uğraştı. Zamanla ilmi meselelerde bir takım müşkilatı çözen merci haline geldi. Sultan Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin desteğini gören Kâşifî, mensur ve manzum çok sayıda eser kalem aldı. Oğlu Fahruddin Safî Ali (ö. 939 / 1539) de iyi yetişmiş ve birçok kitab telif etmiş olan bir ilim insanıydı.

Onun Şiî bir ailede doğduğu söylenmiştir. Ancak halkın Şiî olduğu Sebzvâr'da Sünnî olmakla, Sünnilerin yaşadığı Herat'ta ise Şiî olmak iddiasıyla yüz yüze kalmıştır. Bu yüzden mezhebi konusuna açıklık getirecek bir bilgi yoktur. Bununla beraber Nakşibendiyye tarikatına intisap ettiği bilindiğine göre Sünnî olduğuna hükmetmek gerekir. Molla Câmî'nin ölümünden (898 / 1492) sonra Herat'tan ayrılan Kâşifî, 910 (1504-05) yılında Sebzevâr'da vefat etti.

Eserleri: *Fütüvvetnâme-i Sultânî*. Yedi bölüm halinde tedvin edilmiş olan eserde fütüvvet yolu, bu yolun türleri, edepleri, şed ve bey'at usulü, tac ve hırka giyme, şeyhlik, müritlik, şagirdlik ve ustalık şartları gibi konular ele alınmıştır. Müellifin Meşhed'de iken yazdığı bu eser onun fütüvvet yoluna mensup olduğunu gösteriyor. Eserde en çok kullanılan kaynaklar Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin *Mesnevî*'si ile *Divan-ı Kebir*'idir. Eseri Muhammed Ca'fer Mahcûb yayımlamıştır (Tahran 1350). Bu yayının Abdülbaki Gölpınarlı tarafından özet bir tercümesi yapılmıştır (İÜİFM, XVII / 1-4[1956], s. 127-155).

Ahlâk-ı Muhsinî. Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebü'l-Muhsin Mirza adına 900 (1495) yılında yazılmıştır. Kırk bölümden oluşan siyasetnâme türü bu eser birçok kereler basılmış (Bombay 1298, 1312, 1313; Leknev 1271, 1279; Tahran 1321, 1326, 1328) ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Türkçeye yapılan birçok tercümesinden ilki 1558 yılında Germiyanlı Firâkî Abdurrahman Çelebi tarafından gerçekleştirilerek Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezid'e sunulmuştur.

Ravzatü'ş-şühedâ. Ehl-i beyt'e yapılan zulümleri ve Kerbela Vak'ası'nı anlatan müellifin en tanınmış eseridir. 908 (1502) Hüseyin Baykara'nın kızı tarafından torunu Mirza Mürşidüddin için yazılmıştır. Eserin ilmî neşri Muhammed Ramazan ve Ebü'l-Hasan Şa'rânî tarafından yapılmıştır (Tahran 1331, 1349). Muharrem ayında mersiye okuyanlar en çok bu kitaptan nakiller yaptıkları için onlara "Ravzahân" denegelmiştir. Eseri Âşık Çelebi, *Tercüme-i Ravzatü'ş-şühedâ*, Câmî-i Rumî ise *Saâdetnâme* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. *Deh Meclis ve Müntehab-ı Ravzatü'ş-şühedâ*' adıyla kısaltılmış şekilleri de vardır (Storey, I / 1, s. 212).

Envâr-ı Süheylî. Müellif Kelîle ve Dimne'yi Hüseyin Baykara'nın emîrlerinden Şeyh Ahmed Süheylî'nin isteği üzerine bu adla yeniden kaleme almıştır. Eser ilk defa Kalküta'da basılmış (1804), bunu J. W. J. Ouseley'in neşriyle (Hertford 1851) Kalküta (1916) ve Berlin (1301 / 1922) baskıları takip etmiştir. Eser, Alâeddin Ali Çelebi tarafından Hümâyunnâme adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Avrupa'da da E. B. Eastwick (Hertford 1854) ve A. N. Wollaston tarafından (London 1877) İngilizceye tercüme edilmiştir.

Risâle-i Hâtimiyye (Kısas u Âsâr-i Hâtim-i Tâî). Müellifin 891 (1486) yılında Hüseyin Baykara adına yazdığı bu eser cömertliğiyle efsaneleşmiş Hâtem et-Tâî ile ilgili hikâyeleri içerir. Schefer (Paris 1883) ve M. R. Celâlî (Tahran 1320) tarafından yayımlanan eser *Dâstân-ı Hâtim-i Tâî (Hâtem-i Tâî Hikâyesi)* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

er-Risâletü'l-'aliyye fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye.Kırk hadis konusunda 875 (1470) yılında Farsça yazılmış bir şerh olup Şemseddin Ebü'l-Meâlî Ali el-Muhtâr en-Nessâbe en-Nakıb'e ithaf edilmiştir. Eser Abdurrahman Hibrî ve Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Hüseyin Vâiz'in ayrıca Fahreddin Hâce Ehad'ın astronomiyle ilgili *Lübâbü'l-ihtiyârât fî ta'yîni'l-evkat* adlı eserini tamamlayan astronomi ve astrolojiye dair *Mevâhibü'z-Zuhal*, *Meyâminü'l-Müşterî*, *Kavâtiu'l-Mirrîh*, *Levâmiu'ş-Şems*, *Mebâhicü'z-Zühre*, *Menâhicü'l-'Utârid ve Levâ'ihu'l-Kamer* adlı risâleleri vardır. Öte yandan onun Kur'an'ın başından Nisâ sûresinin 84. âyetine kadar olan kısmının bir tefsiri olan Cevâhirü't-tefsîr li-tuhfeti'l-emîr, Celâleddin-i Rumî'nin *Mesnevî*'sinden yaptığı seçmeleri ihtiva eden *Lübb-i Lübâb-i Ma'nevî*, Yusuf suresi tefsiriyle ilgili *Câmi'u's-sittîn*, inşa sanatına ait *Mahzenü'l-inşâ*', Arapça ve Farsça

mektuplarını ihtiva eden *Sahîfe-i Şâhî*, şiirlerini ihtiva eden *Dîvân-ı Kâşifî*, sihir, tılsım ve kimyaya ait Esrâr-ı Kasımî ve Edebî sanatlardan bahseden *Bedâyi'u'l-efkâr fî sanâyi'i'l-âsâr* adlı eserleri de vardır.

KAYNAKÇA:

Ali Şir Nevai, *Mecâlisü'n-nefâis,* (yay. Ali Asgar Hikmet), Tahran 1323/1954, s. 93, 268-269; C. A. Storey, *Persian Literature,* I/1(1970), s. 12-13, 212-213; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, Dordrecht 1968, s. 313-314; Abdülbâki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Sultânî ve Fütüvvet Hakkında Bâzı Notlar", *İÜİFM*, XVII/1-4 (1955), s. 127-155; Resûl Ca'feriyân, "Mollâ Hüseyin Vâiz Kâşîfî ve Kitâbu Ravdatü'ş-Şuhedâi", *Âyine-i Pejûheş,* Kum 1374, sy. 33, s. 20-38; İbrahim Âlemşâhî, "Mollâ Hüseyin Kâşifî", *Âryânâ,* Tahran 1322, sy. 9, s. 20-25; Mesud Razavî, "Der Mezheb-i Erbâb-ı Futuvvet: Nevşitâri Derbâre-i Mollâ Hüseyîn Vâ'iz-i Kâşifî ve Futuvvetnâme-i Sultânî", *İttılâât-ı Hikmet ve Ma'rifet,* Tahran 1389, sy. 54, s. 19-25; Gholam Husein Yousofi, "Kāshifī", *EI²*, V(1978), s. 732-733.

Rıza KURTULUŞ

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ÇALIŞMA HAYATI VE MESLEKLER

Elnure Azizova tarafından yoğun bir çalışmanın sonucu olarak bilim dünyasına sunulan (İstanbul 2011, 504 s.) bu eser, girişten sonra iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmada kullanılan kaynaklar değerlendirildikten sonra İslâm'da çalışmanın önemi ve temel ilkeleri üzerinde durulmaktadır.

Kitap "Metâ Üreten Meslekler" ve "Hizmet Üreten Meslekler" başlıklı iki ana bölüm, her ana bölüm de beş'er alt başlık halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde insanın biyolojik bir varlık olarak beslenme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik meslekler, ikinci bölümde ise sosyal bir varlık olarak ulaşım, alışveriş, tedavi, süslenme ve eğlenme gibi tâlî derecede ehemmiyet arzeden ihtiyaçlarına yönelik meslekler ele alınmaktadır.

"Metâ Üreten Meslekler" başlıklı birinci ana bölümün ilk alt bölümünde beslenme, giyinme, taşıma ve ulaşım gibi önemli ihtiyaçları karşılaması bakımından Arap yarımadası için önem taşıyan hayvancılık ve alt grupları ele alınmaktadır. Eserin en geniş altbölümünü oluşturan bu kısımda (s. 59-145) beşerî faktörden ziyade coğrafî belirleyicilerin etkilediği yaygınlık düzeyine bağlı olarak Hz. Peygamber dönemi meslekleri arasında hayvancılık ve buna bağlı olarak gelişen meslek gruplarının, nüfusun büyük çoğunluğunun kazanç yolu olduğu belirtilmektedir. Bilhassa yarımadanın geneline hâkim tarıma elverişsiz kurak bölgelerde göçebe ve yarı göçebe bir hayat yaşayan halkın birinci dereceden meşguliyeti olan hayvancılığın sadece yiyecek ve içecek ihtiyacının değil, binek, giysi, barınak ve daha nice temel gereksinimin karşılandığı yegâne geçim kaynağı olma özelliği vurgulanmaktadır. Ardından hayvancılığa bağlı bir iş kolu olarak gelişen dericilik ele alınmakta ve bu mesleğin, deriden çadır, silah ve kılıfları, ayakkabı, tuluk ve tulum, parşömen, mefruşat ve günlük hayatta kullanılan daha nice eşyanın üretildiği büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirilen hemen her bölgede iştigal edilen yaygın bir sanat dalı olduğu belirtilmektedir. Tâif, Necrân, Sa'de ve Cüreş gibi tarım bölgesi olarak bilinen yerlerin aynı zamanda dericilik merkezleri olduğu zikredilmektedir. Ardından arıcılık, avcılık ve balıkçılık üzerinde durulmaktadır.

Birinci kısmın "Tarımla ilgili meslekler" başlıklı ikinci altbölümünde ziraatçılık altbaşlığında hububat üretimi, meyvecilik, bağcılık ve ziraatla ilgili diğer meslekler incelenmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber dönemi Arabistan'ında meyve, hububat ve sebze yetiştiriciliğine dayalı tarımın, hayvancılığın ardından ikinci belli başlı çalışma sektörünü oluşturduğu ifade edilmekte, yarımadanın göçebe veya yarı yerleşik halkının temel uğraşısı olan hayvancılıkla iştigal edilen kısımlarında ağırlıklı olarak tüketilen et ve süt ürünleri gibi hayvanî gıdanın yerini, tarım bölgelerinde hububat, meyve ve sebze çeşitlerinin aldığı belirtilmektedir. Hz. Peygamber döneminde İslâm yönetimine girmiş olan Medîne, Tâif, Hayber, Fedek, Vâdil'l-kurâ, Eyle, Ezruh, Cerbâ, Yemâme, Umân, Necrân ve Yemen gibi bölgelerin tarım merkezlerini oluşturduğu zikredilmektedir. Boyacılık, dokumacılık, sirke üreticiliği, sepet ve hasır örmeciliği de bu alt başlıkta ele alınmaktadır.

"Giyim kuşamla ilgili meslekler" başlıklı üçüncü altbölümde eğiricilik, dokumacılık, terzilik ve boyacılık gibi meslekler incelenmektedir. Giyim ihtiyacının karşılanmasına yönelik olmak üzere gerek yerleşik gerekse göçebe kabileler arasında eğiricilik ve dokumacılık, özellikle kadınların iştigal ettiği başlıca iş kolu olarak gösterilmektedir. Eğiricilik ve dokumacılığın yarımadanın güney ve güney-doğusuyla sınırlı kalan pamuklu dokumalar istisna edilirse, hemen her bölgesinde yün ve kıl gibi hayvansal hammaddeye bağlı bir gelişim

gösterdiği tespit edilmektedir. Daha sonra terzilik ve boyacılık üzerinde durulmaktadır.

"İnşaatla ilgili meslekler" başlıklı altbölümde sırasıyla taş işçiliği, marangozluk ve kuyuculuk gibi meslek grupları ele alınmaktadır. Özellikle hadarîleşme veya şehirleşme hâdisesiyle doğrudan alakalı olan taş işçiliği ve marangozluk gibi mesleklerin Hz. Peygamber döneminde de şehirlerin fizikî yapısında kendisini gösterdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Mekke'nin Kâbe'ye hürmeten daha alçak ve çoğu zaman dairevî biçimde inşa edilmiş basit yapılarına, Medîne'nin utûm diye adlandırılan çok katlı müstahkem kasırlarına, Tâif, Cüreş ve Hayber'in çok katlı binalarının yanı sıra sağlam kale ve surlarına değinilmektedir. Taş işçiliği ve marangozluk alanında daha ileri seviyedeki komşu kültürlere mensup Kıptî, Rum ve Fars asıllı ustaların ön plana çıktığı tespit edilmektedir.

Birinci bölümün "Madenlerle ilgili meslekler" başlıklı son altbölümünde madencilik, demircilik, kuyumculuk ve çömlekçilik gibi iş kolları ele alınmakta, bölgenin hadarî ve bedevî sakinleri arasında özellikle bu iş kollarına ilişkin belirgin tavır farklılıklarına dikkat çekilmektedir.

Kitabın "Hizmet Üreten Meslekler" başlıklı ikinci ana bölümünün ilk altbölümünde Hz. Peygamber döneminde temel hizmet sektörünü oluşturan ulaşım ve taşımacılıkla ilgili meslekler, ticarete konu olan hububat, silah, deri, tezyîn malzemesi gibi çeşitli metâın bölgeler veya uluslararası değiş-tokuşunu gerçekleştiren denizcilik ve kervancılık adı altında guruplandırılmaktadır. Özellikle kara nakliyeciliğinin ekonomiyi önemli ölçüde etkilediği Arap yarımadasında oluşmuş kervancılık sektörü içinde muhafızlık, kılavuzluk, hâdîlik (kervan yolcuları ve develer için şiir ve şarkı okuma), hizmetçilik vs. iş kolları üzerinde durulmaktadır.

"Ticaret" konulu ikinci alt başlıkta Hz. Peygamber dönemi tâcirlerinin sosyal statüsü, ticaret merkezleri, bölgeler ve uluslar arası ticarete konu olan mallar incelenmektedir. Ayrıca Câhiliye ve İslam dönemi alışveriş kurallarının karşılaştırmalı tahlili yapılmaktadır.

"Sağlıkla İlgili Meslekler" başlığını taşıyan üçüncü altbölümde tabiplik, hemşirelik, ebelik, sütannelik, sünnetçilik, hacamatçılık ve baytarlık gibi meslekler incelenmekte, uygulanan yaygın tedavî yöntemleri ve kullanılan tıbbî malzeme gibi hususlar üzerinde durulmaktadır.

"Tezyinle İlgili Meslekler" konulu dördüncü altbaşlıkta gerek hizmet verenler gerekse hizmet alanlar açısından kadınların daha fazla yer bulduğu tezyîn sektörü üzerinde durulmakta ve bu bağlamda kuaförlük, dövmecilik ve attârlık gibi süslenme ve bakımla ilgili meslekler araştırılmaktadır.

İkinci bölümün "Eğlence hayatıyla ilgili meslekler" başlıklı beşinci ve son altbölümünde müzisyenlik, şairlik ve oyunculuk konu edilmektedir.

Kitabın "Sonuç" kısmında Hz. Peygamber dönemi sosyo-kültürel ve ekonomik hayatın her safhasında, gerek metâ gerekse hizmet üreten farklı meslek dallarının faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Çeşitli insanî ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eden, ayrıca toplumsal düzenin idamesini sağlayan bu mesleklerin oluşum sürecinin Câhiliye toplumuna dayandığı, fakat vahiy süresince toplumun bir ferdi olarak çeşitli ihtiyaçlarını meslek erbabının ürettiği hizmet veya metâdan karşılayan Hz. Peygamber'in, İslâm'ın emir ve yasakları, iş ahlakını da kapsayan ahlâk ilkeleri doğrultusunda bu mesleklerin değişim, dönüşüm ve teşekkülüne iştirak ettiği vurgulanmaktadır.

Kitap zengin bir bibliyografya ve indeksle sona ermektedir.

Casim AVCI

I

INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION

ISO, 1947 yılında kurulan ve yaptığı standardizasyon çalışmaları sonucu sanayiye, ticarete ve tüketicilere katkılar sağlayan uluslararası standardizasyon örgütünün oluşturduğu bir kalite yönetim sistemi olan 'International Organization for Standardization'un adıdır.

ISO 9001 Belgesi ise ilgili kuruluşun ürün veya hizmetlerinin uluslararası kabul görmüş bir yönetim sistemine uygun olarak sevk ve idare edilen bir yönetim anlayışının sonucunda ortaya konduğu ve dolayısı ile kuruluşun ürün ve hizmet kalitesinin sürekliliğinin sağlanabileceğinin bir güvencesini belirler. Esasında bu anlayış, Ahiliğin temel prensip ve uygulamalarından biridir.

ISO 9001, etkin bir kalite yönetim sistemini tanımlayan bir standarttır. Kuruluş, bu standardın şartlarını sağladığında ISO 9001 belgesini alabilir. Belge, kuruluşun ürün ve hizmetlerinin uluslararası kabul görmüş bir standarda uygun olarak üretildiğini gösterir. Standart merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde yer alan ve 90'dan fazla ülkenin üye olduğu Uluslararası Standardizasyon Örgütü (International Organization of Standardization–IOS) tarafından geliştirilmiştir. Belgelendirme, şirketlerini yetkilendirme yetkisi üye ülkelerin akreditasyon kurullarına verilmiştir. Türkiye'deki akreditasyon TÜRKAK'ın yetkisindedir.

ISO 9000, organizasyonların müşteri memnuniyetinin artırılmasına yönelik olarak kalite yönetim sisteminin kurulması ve geliştirilmesi konusunda rehberlik eden ve ISO tarafından yayınlanmış olan bir standartlar bütünüdür.

ISO 9001, Kalite Yönetim Sistemlerinin kurulması esnasında uygulanması gereken şartların tanımlandığı ve belgelendirme denetimine tabi olan standarttır. Verilen bu belgeye ISO 9001 denir.

ISO 9001: 2008, ISO 9001 standardı, her 5 yılda bir ISO tarafından gözden geçirilmekte ve uygulayıcıların görüşleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılarak yeniden yayınlanmaktadır. 2008 rakamı, bu revizyonun 2008 yılında yapılıp, yayınlandığını gösteren revizyon tarihidir (ISO 9001:2008 versiyonu).

ISO'nun üyesi ve Türkiye'deki tek temsilcisi Türk Standartları Enstitüsü (TSE)'dür. Bu bağlamda EN (Europeane Norm), Avrupa Standartlarının kısaltmasıdır. EN, Avrupa Birliği'nde Standartlar arasında harmonizasyonu sağlamak için oluşturulmuştur.

TS-EN-ISO 9000 Kalite Yönetim Sistemi ise 1987 yılında yayımlandığı tarihten itibaren en fazla ilgiyi ve uygulama alanını bulan milletlerarası standartlar haline gelmiştir

TS-EN-ISO 9000 Kalite Standartları Serisi, etkili bir yönetim sisteminin nasıl kurulabileceğini, dokümante edilebileceğini ve sürdürebileceğini göz önüne sermektedir. TS EN ISO 9001: 2008 standardı:1- Kapsam, 2- Atıf Yapılan Standartlar, 3- Terimler ve Tarifler, 4- Kalite Yönetim Sistemi, 4.1- Genel Şartlar, 4.2- Dokümantasyon Şartları, 5.-Yönetim Sorumluluğu, 5.1- Yönetimin Taahhüdü, 5.2- Müşteri Odaklılık, 5.3- Kalite Politikası, 5.4- Planlama, 5.5- Sorumluluk, Yetki ve İletişim, 5.6- Yönetimin Gözden Geçirmesi, 6- Kaynak Yönetimi, 6.1- Kaynakların Sağlanması, 6.2- İnsan Kaynakları, 6.3- Alt Yapı, 6.4- Çalışma Ortamı, 7- Ürün Gerçekleştirme, 7.1- Ürün Gerçekleştirmenin Planlanması, 7.2- Müşteri İle İlişkili Proseser, 7.3- Tasarım ve Geliştirme,7.4- Satın Alma, 7.5-Üretim ve Hizmetin Sağlanması, 7.6- İzleme ve Ölçme Cihazlarının Kontrolü, 8- Ölçme, Analiz ve İyileştirme, 8.1- Genel, 8.2- İzleme ve Ölçme, 8.3- Uygun Olmayan Ürünün Kontrolü, 8.4- Veri Analizi, 8.5 İyileştirme şeklindedir.

TS EN ISO 9000:2000 Serisi, üç temel standarttan oluşmaktadır. Bunlar, TS EN ISO 9000 Kalite Yönetim Sistemleri-Temel Esaslar, Terimler ve Tarifler; TS EN ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemleri-Şartlar; TS EN ISO 9004 Kalite Yönetim Sistemleri-Performans İyileştirmeleri İçin Kılavuz.

Yayın Kurulu

I. CİLTTE MADDESİ BULUNAN YAZARLAR

AÇIKEL, Ali, Prof. Dr.
AKDAĞ, Ömer, Doç. Dr.
APA, Gülay, Yrd. Doç. Dr.
ARABACI, Caner, Prof. Dr.
ARIOĞLU, İbrahim Ethem, Yrd. Doç. Dr.
ARICIOĞLU, Mustafa Atilla, Yrd. Doç. Dr.
ARITAN, Ahmet Saim, Prof. Dr.
AVCI, Casim, Prof. Dr.
AYAN, Necmettin, Arş. Gör.
AYGÖR, Erkan, Öğr. Gör.
AYHAN, Bünyamin, Doç. Dr.
AYTAÇ, Ahmet, Uzman
AYVA, Aziz, Yrd. Doç. Dr.
BAHARGÜLÜ, Nurcan, Uzman
BAŞ, Derya, Yrd. Doç. Dr.
BAYSAL, Ali Fuat, Yrd. Doç. Dr.
BİLGİN, Azmi, Prof. Dr.
BOLAT, Ali, Doç. Dr.
BORAN, Ali, Prof. Dr.
BOZKURT, Tolga, Yrd. Doç. Dr.
BULUŞ, Abdülkadir, Prof. Dr.
CEYHAN, Semih, Doç. Dr.
ÇAKIR, Adalet, Dr.
ÇALKA, Mehmet Sait, Yrd. Doç. Dr.
ÇERİBAŞ, Mehmet, Doç. Dr.
ÇETİNASLAN, Mustafa, Yrd. Doç. Dr.
ÇINAR, Hüseyin, Prof. Dr.
ÇİFTCİOĞLU, İsmail, Doç. Dr.
ÇİFTÇİ, Mehdin, Yrd. Doç. Dr.
ÇİFTÇİ ULUSOY, Çiğdem, Doç. Dr.
ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, Yrd. Doç. Dr.
DEDEYEV, Bilal, Doç. Dr.
DEĞERLİ, Ayşe, Yrd. Doç. Dr.
DEMİR, Ferda, Arş. Gör.
DEMİREL, Ömer, Prof. Dr.
DURSUN, Şükrü, Doç. Dr.
DURSUN, Necla, Yrd. Doç. Dr.
EKEN, Galip, Prof. Dr.
ERASLAN, Kemal, Prof. Dr.
ERAVCI, H. Mustafa, Prof. Dr.
ERDEMİR, Yaşar, Yrd. Doç. Dr.
EROL, Erdoğan, Dr.
ERTEN, Hayri, Prof. Dr.
EYİCE, Semavi, Prof. Dr.
GÖKÇE, Turan, Prof. Dr.
GÖKSU, Sadık
GÜLER, Mustafa, Prof. Dr.
GÜLERER, Salih, Yrd. Doç. Dr.
GÜNEŞ, Ahmet, Prof. Dr.
GÜNŞEN, Ahmet, Prof. Dr.
GÜRBÜZ, Adnan, Prof. Dr.
GÜVEN, Meriç, Yrd. Doç. Dr.
HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, Doç. Dr.
HUNUTLU, Ümit, Öğr. Gör.
HÜSEYİNLİ, Ziver, Dr.
İLTAR, Gazanfer, Yrd. Doç. Dr.
İNBAŞI, Mehmet, Prof. Dr.
KAHRAMAN, Seyit Ali
KALLEK, Cengiz, Prof. Dr.
KANKAL, Ahmet, Prof. Dr.
KARACA, Behset, Prof. Dr.
KARADEMİR, Murat, Arş. Gör.
KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, Prof. Dr.
KAYA, Yakup, Yrd. Doç. Dr.

KAYAPINAR, Levent, Prof. Dr.
KAZICI, Ziya, Prof. Dr.
KILIÇ, Emin, Yrd. Doç. Dr.
KILINÇ, Nurgül, Doç. Dr.
KOYUNCU KAYA, Miyase, Yrd. Doç. Dr.
KÖKSAL, Mehmet Fatih, Prof. Dr.
KÖPRÜLÜ, Orhan F., Osmanlı Tarihçisi
KUNDURACI, Osman, Doç. Dr.
KUNT, İbrahim, Doç. Dr.
KURTULUŞ, Rıza, Dr.
KUT, Günay, Prof. Dr.
KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa, Prof. Dr.
KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Prof. Dr.
MERCAN, Birol, Doç. Dr.
METE, Zekai, Doç. Dr.
MUSALI, Namiq, Doç. Dr.
NAZIR, Bayram, Doç. Dr.
OCAK, Ahmet Yaşar, Prof. Dr.
ODABAŞI, Zehra, Yrd. Doç. Dr.
ORAK, Muhammet Ali
ÖNCEL, Fernaz, Y. Mimar
ÖNGÖREN, Reşat, Prof. Dr.
ÖNTUĞ, M. Murat, Doç. Dr.
ÖSEN, Serdar, Yrd. Doç. Dr.
ÖZAYDIN, Abdülkerim, Prof. Dr.
ÖZCAN, Nuri, Yrd. Doç. Dr.
ÖZDEMİR, Çoşkun, Arş. Gör.
ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN, Halide, Yrd. Doç. Dr.
SARIÇELİK, Kerim, Yrd. Doç. Dr.
SARIKAYA, M. Saffet, Prof. Dr.
SARIKÖSE, Barış, Doç. Dr.
SAVAŞ, Saim, Prof. Dr.
SAYLAM, Kudret, Prof. Dr.
SEZGİN, İbrahim, Prof. Dr.
SOLMAZ, Sefer, Yrd. Doç. Dr.
SÖZLÜ, Halil, Arş. Gör.
SUNAT, Erol
ŞAHİN, Bekir
ŞAHİN, Haşim, Doç. Dr.
ŞAHİN, İlhan, Prof. Dr.
ŞİMŞEK, Osman , Yrd. Doç. Dr.
TEK, Abdürrezzak, Prof. Dr.
TEKİN, Cemile, Yrd. Doç. Dr.
TEKİN, Zeki, Prof. Dr.
TEMİZEL, Ali, Doç. Dr.
TOPRAK, Faruk, Prof. Dr.
TOPRAK, Funda, Prof. Dr.
TORUN, Ali, Prof. Dr.
TUĞRUL, Mehmet, Arş. Gör.
TURHAN SARIKÖSE, Selma, Yrd. Doç. Dr.
TÜRKAN, Ahmet, Yrd. Doç. Dr.
UZUN, Mustafa, Prof. Dr.
ÜLGEN, Aygün, Yrd. Doç. Dr.
ÜLGEN, Erol, Yrd. Doç. Dr.
ÜNAL, Uğur, Doç. Dr.
ÜRÜN, Kazım, Prof. Dr.
YAVUZYILMAZ, Ahmet, Öğr. Gör.
YETİK, Erhan, Prof. Dr.
YILDIZ, İrfan, Doç. Dr.
YÖRÜK, Doğan, Doç. Dr.
YURTTAŞ, Hüseyin, Prof. Dr.

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

AHİLİK
ANSİKLOPEDİSİ

T.C.
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı